Shoshana Zuboff

Gözetleme Kapitalizmi Çağı

ÜRÜNÜN “SEN” OLDUĞU ÇAĞDA
İNSANIN GELECEĞİ İÇİN SAVAŞ

okuyan us

GÖZETLEME KAPİTALİZMİ ÇAĞI

SHOSHANA ZUBOFF

okuyan us

Tarih / İnceleme - 21

Gözetleme Kapitalizmi Çağı
Gücün Yeni Sınırında İnsan Geleceği İçin Savaş
Shoshana Zuboff

ISBN: 978-625-7344-23-4
Yayıncı Sertifika No. 49055

1. Baskı: İstanbul, Ekim 2021

Yayın Yönetmeni: Cem Mumcu
Yayın Koordinatörü: Meltem Türkeri
İngilizceden Çeviren: Tolga Uzunçelebi
Editör: Erkam Evlice
Redaktör: Tansel Erdem Yılmaz

Kapak Tasarım: Burak Evlice
Sayfa Tasarımı: Deniz Dalkıran

Baskı ve Cilt: Dörtel Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zafer Mah. 147. Sok. No:9-13A, Esenyurt - İstanbul,
Tel : (212 565 11 66 Sertifika No: 40970

Orijinal Adı: *The Age of Surveillance Capitalism*

Kurucu: Cem Mumcu

Özgür ve Ebru, hep bizimlesiniz...

Adres: Gürsel Mah. İcabet Sokak, No:3 Daire:6
Kağıthane, İstanbul Tel.: (0212) 272 20 85 - 86

okuyanus@okuyanus.com.tr
www.okuyanus.com.tr

GÖZETLEME KAPİTALİZMİ ÇAĞI

Gücün Yeni Sınırında İnsan Geleceği İçin Savaş

SHOSHANA ZUBOFF

İngilizceden Çeviren: Tolga Uzunçelebi

okuyan us

GÖZETLEME KAPİTALİZMİ ÇAĞI İÇİN ÖVGÜ

"Piyasa ekonomisinin geleceğindeki esas sıkıntı veri, bilgi ve gözetleme gücünün yoğunluğudur. Sadece mahremiyetimiz değil, bireyselliğimiz de risk altında. Bu rahat okunabilir ve düşünmeye sevk edici kitap bizi bu varoluşsal tehlikelere karşı uyarıyor. Şiddetle tavsiye ediyorum."

Daron Acemoğlu, *Ulusların Düşüşü* eşyazarı

"Zuboff'un dijital geleceklerin kapsamlı, bilimsel, derinlemesine araştırılmış incelemesi bilgi odaklı endüstrilerin normları ve saklı uç hedeflerine açıklık getiriyor. Zuboff'un kitabı, bilgi endüstrisinin *Sessiz Bahar*'ı."

Chris Hoofnagle, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley

"Zamanımızın en acil meselelerinden birine dair panoramik bir inceleme, Zuboff, muazzam tutku ve bilgelik barındıran bir kitap öğreterek dijital devrimin prizmasından çağdaş kapitalizmi yeniden yorumluyor. Zuboff, dijitalin yükselişinde en ileri görüşlü ve bilge düşünürlerimizden biri. Anlamsız Twitter vecizeleri ve narsist Facebook gönderileri çağında Zuboff'un titiz araştırmacılığı gerçek anlamda kutlanmaya değer."

Andrew Keen, *How to Fix the Future* yazarı

"Sizi temin ediyorum, eğer bu felaketten sağ kurtulacağımızı varsayarsak, *Gözetleme kapitalizmi Çağı'nın* modern zamanların tanımlayıcı sosyal ekonomi metinlerinden biri olarak Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* ve Max Weber'in *Ekonomi ve Toplum'u* gibi eserlerin seviyesine erişmesi muhtemel. Bu bir 'hızlı okuma' değil; tadı çıkarılacak, tekrar tekrar okunacak ve eş dostla tartışılacak bir eser. Hiç havalı cümleler kuramayacağım: Bu kitabı okumanız ve sindirmeniz için kelimenin tam anlamıyla size yalvarıyorum.

Tom Peters, *In Search of Excellence* eşyazarı

"Shoshana Zuboff, dijital çevremiz ve onun anti demokratik tehditlerinin yeni gerçekliklerini anlamak için şimdiye kadarki en kışkırtıcı ve en cazip ahlaki çerçeveyi üretti. Bundan sonra internet ve toplum üzerine en ciddi yazımların *Gözetleme kapitalizmi Çağı*'nı dikkate almaları gerekecek."

Joseph Turow, Robert Lewis Shayon İletişim Profesörü, Annenberg Okulu, Pennsylvania Üniversitesi

"Daha ilk sayfadan içim çoskun bir düşünceyle doldu: bu kitabı herkesin bir dijital kendini savunma hareketi olarak okuması gerek. Muazzam açıklık ve ahlaki cesaretle, Zuboff sadece zihinlerimizin nasıl veri için kazıldığını göstermekle kalmıyor, bu süreçte onların nasıl hızla ve radikal biçimde değiştirildiğini de gösteriyor. Zaman geç ve pek çok şey çoktan kaybedildi, ama biz bu olmazsa olmaz sayfalardan öğrendikçe hâlâ özgürleşmek için umut var demektir."

Naomi Klein, *İşte Bu Her Şeyi Değiştirir* ve *No Logo* yazarı ve Rutgers Üniversitesi'nde Medya, Kültür ve Feminist Çalışmaları Gloria Steinem Kurulu Başkanı

"Zuboff çarpıcı derecede orijinal bir ses, aynı zamanda cesur ve bilge, dokunaklı ve tutkulu, bilgili ve okunaklı. Günümüz dijital kapitalizminin iç içleyişini, yirmi birinci yüzyıl toplumu üzerinde oluşturduğu tehdidi ve daha iyi bir yarın için yapmamız gereken reformları anlamak için bu kitabı okuyun."

Frank Pasquale, Maryland Üniversitesi Hukuk Fakültesi

"*Gözetleme kapitalizmi Çağı* dahice ve okunması zaruri kitaplardan. Shoshana Zuboff kapitalizmin en tehlikeli sınırını baş döndürücü açıklıkla ortaya koyuyor: Bilgi ve gücün aşırı eşitsizliği üzerine kurulu gözetleme kapitalizminin yeni ekonomik düzeni. Onun kapsamlı analizi, bu hilebaz kapitalizm tarafından işlenen insan anatomisi, sosyal dayanışma ve demokrasi üzerinde eşi benzeri görülmemiş zorlukları gösteriyor. Zuboff'un kitabı nihayet bizi bu tehditleri etkin biçimde anlamak ve çözmek için güçlendiriyor. Nadir kavramsal cüretkarlıkta, güzel biçimde yazılmış bir başyapıt."

Robert B. Reich, *The Common Good* ve *Saving Capitalism: For the Many, Not the Few* yazarı

"Shoshana'nın araştırması derinliğiyle, bilgisinin genişliği, zekasının keskinliği ve son olarak da argümanlarının gücüyle, her sayfasında aklımı başımdan aldı. Onun yardımı olmadan gözetleme kapitalizmi çağını sonlandırabileceğimizden emin değilim ve bunun zamanımızın en önemli kitabı olduğuna inanmamın sebebi de bu."

Doc Searls, The Intention Economy yazarı ve
Linux Journal yazı işleri müdürü

"Gelecekte, eğer insanlar hâlâ kitap okuyacak olursa bu kitabı her şeyin nasıl değiştiğine dair klasik bir okuma olarak göreceklerdir. *Gözetleme kapitalizmi Çağı* yirmi birinci yüzyıl toplumunun özünü baş döndürücü şekilde ortaya koyan ve kendimizi riske atarak göz ardı ettiğimiz çığırından çıkmış teknolojiyle ilgili vahim bir uyarı sunan bir başyapıt. Shoshana Zuboff şu an hepimizin içinde yaşadığı akvaryumdan bir şekilde kaçmış ve bize su kavramını tanıtmış durumda. Delici bir zekanın ürünü ve aynı zamanda tehlikeli biçimde insanlık dışı bu çağı amansızca gösterdiği için gerçekleşmekte olanla ilgili derinlemesine ve insani bir kitap."

Kevin Werbach, Wharton Okulu, Pennsylvania Üniversitesi ve *The Blockchain and the New Architecture of Trust* yazarı

Bu kitap geçmişe ve geleceğe adanmıştır:
Sevgili Jim Maxmin'in anısına.
Cesur dostum Frank Schirrmacher'ın anısına.
Çocuklarım
Chloe Sophia Maxmin ve Jacob Raphael Maxmin'in onuruna.
Sizin geleceğiniz ve kuşağınızın ahlaki gayesini
güçlendirmek için yazıyorum.

İçindekiler

TANIM 11

GİRİŞ—13

BÖLÜM BİR - DİJİTAL GELECEKTE YUVA YA DA SÜRGÜN 15

KISIM I — GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN TEMELLERİ—41

BÖLÜM İKİ - 9 AĞUSTOS 2011: GÖZETLEME KAPİTALİZMİ İÇİN ZEMİN HAZIRLAMAK 43

BÖLÜM ÜÇ - DAVRANIŞSAL ARTI DEĞERİN KEŞFİ 87

BÖLÜM DÖRT - KALENİN ÇEVRESİNDEKİ HENDEK 129

BÖLÜM BEŞ - GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN DETAYLANDIRILMASI: ALIKOY, KÖŞEYE SIKIŞTIR, REKABET ET 165

BÖLÜM ALTI - GASP EDİLEN: TOPLUMDA ÖĞRENMENİN BÖLÜMLENMESİ 223

KISIM II — GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN İLERLEYİŞİ—247

BÖLÜM YEDİ - GERÇEKLİK İŞİ 249

BÖLÜM SEKİZ - İCRA (RENDITION): DENEYİMDEN VERİYE 289

BÖLÜM DOKUZ - DERİNLERDEN GELEN İCRA 317

BÖLÜM ON - ONLARI DANS ETTİR 363

BÖLÜM ON BİR - GELECEK ZAMAN HAKKI 407

KISIM III — ÜÇÜNCÜ MODERNİTE İÇİN ARAÇSALCI GÜÇ—431

BÖLÜM ON İKİ - GÜCÜN İKİ CİNSİ 433

BÖLÜM ON ÜÇ - BÜYÜK ÖTEKİ VE ARAÇSALCI GÜCÜN YÜKSELİŞİ 463

BÖLÜM ON DÖRT - BİR KESİNLİK ÜTOPYASI 489

BÖLÜM ON BEŞ - ARAÇSALCI KOLEKTİF 511

BÖLÜM ON ALTI - KOVANDA YAŞAM 545

BÖLÜM ON YEDİ - SIĞINMA HAKKI 583

SONUÇ—605

BÖLÜM ON SEKİZ - YUKARIDAN BİR DARBE 607

DETAYLI İÇİNDEKİLER 643

TEŞEKKÜRLER 647

NOTLAR 653

DİZİN 773

TANIM

Gözetleme kapitalizmi,
1. İnsan deneyimini veri çekme, öngörme ve satıştan oluşan saklı ticari uygulamalar için ücretsiz bir hammadde olarak ele alan yeni bir ekonomik düzen; **2.** Mal ve hizmet üretiminin davranış değişikliğinden oluşan yeni bir küresel mimariye tabi tutulduğu parazit bir ekonomik mantık. **3.** Kapitalizmin zenginlik, bilgi ve güç yoğunlaşmasıyla belirlenen insanlık tarihinde benzeri görülmemiş habis bir mutasyonu. **4.** Gözetleme ekonomisinin temel çerçevesi. **5.** On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda endüstriyel kapitalizmin doğal dünya üzerinde oluşturduğu kadar, yirmi birinci yüzyılda insan doğası üzerinde oluşan dikkat çekici bir tehdit. **6.** Toplum üzerinde egemenlik kuran ve piyasa demokrasisine sarsıcı zorluklar getiren yeni bir enstrümantal gücün kökeni. **7** Yeni bir kolektif düzeni mutlak surette uygulamaya koymayı hedefleyen bir hareket. **8.** En iyi biçimde yukarıdan gelen darbe olarak anlaşılabilecek, kritik insan haklarının gaspı: halkın egemenliğinin devrilmesi.

GİRİŞ

BÖLÜM BİR

DİJİTAL GELECEKTE YUVA YA DA SÜRGÜN

Onu odasında ağlarken, Kalipso'nun adasında gözyaşı selleri dökerken gördüm. Hapsolmuş oraya; dönemez geri.

Homeros, *Odysseia* destanı

I. En Eski Sorular

"Hepimiz akıllı bir makine için mi çalışacağız yoksa makine çevresinde akıllı insanlarımız mı olacak?" Bu soru bana 1981'de genç bir kağıt fabrikası yöneticisi tarafından, devasa fabrikasına ev sahipliği yapan ve sonraki altı yıl boyunca periyodik olarak bana ev olacak küçük bir güney kasabasındaki ilk gecemde, kızarmış kedi balığından pikan cevizli turtaya geçerken soruldu. O yağmurlu gecede sözcükleri masamızın üstündeki tentede yağmur damlalarının hızlanan *pıt pıt pıt* seslerini bastırarak beynimi doldurdu. En eski politik soruları hemen tanıdım: Yuva mı sürgün mü? Hükümdar mı tebaa mı? Efendi mi köle mi? Bunlar bilgi, otorite ve gücün hiçbir zaman yerine oturamayacak ebedi temalarıdır. Tarihin bir sonu yoktur; her kuşak kendi istek ve hayallerini, vakayı her çağda yeniden ele almamızı gerektiren yeni tehditler olarak ileri sürmek zorundadırlar.

Muhtemelen soracak başka biri olmadığından, fabrika yöneticisinin sesi ivedilik ve can sıkıntısıyla ağırlaşmıştı: "Hangisi olacak? Hangi yöne gitmemiz gerek? Şimdi bilmem lazım. Harcayacak zaman yok." Ben de cevapları istiyordum ve böylece otuz sene önce ilk kitabım, *In the Age of Smart Machine: The Future of Work and Power* haline gelen projeye başladım. O çalışmanın "Dijital gelecek evimiz olabilir mi?" sorusunu cevaplamak için yaşam boyu bir arayış haline gelen şeyde başlangıç bölümü olduğu ortaya çıktı.

O ılık güney akşamından beri çok seneler geçti ama en eski sorular şiddetli bir şekilde kükreyerek geri gelmişti. Dijital gerçek, bizim düşünüp taşınma ya da karar verme şansımız bile olmadan önce, tanıdık her şeyi ele geçiriyor ve yeniden tanımlıyor. Bağlantılı dünyayı, bizim becerilerimiz ve beklentilerimizi pek çok şekilde zenginleştirdiği için kutluyoruz ama bu, öngörülebilir gelecek anlayışı ellerimizden kaydığı için bütünüyle yeni endişe, tehlike ve şiddet alanlarını da doğurdu.

En eski soruları şimdi sorduğumuzda her sosyal katman, kuşak ve toplumdan milyarlarca insan cevap vermelidir. Bilgi ve iletişim teknolojileri dünyanın yedi milyar insanından üç milyarına ulaşarak elektrikten daha yaygın bir hale geldi.[1] Bilgi, otorite ve gücün iç içe geçmiş çelişkileri artık 1980'lerde olduğu gibi çalışma alanlarıyla sınırlanmış değil. Kökleri şimdi, sosyal katılımın her formuna aracılık ederek günlük yaşamın gereksinimleri üzerinden derinlere gidiyor.[2]

Yakın geçmişte endişelerimizi bir bilgi işyerinin ya da bir bilgi toplumunun zorluklarına odaklamak hâlâ mantıklı görünüyordu. Şimdi en eski sorular, en iyi şekilde "uygarlık" ya da daha belirgin biçimde *bilgi uygarlığı* olarak tanımlanan, olası en geniş çerçeveye yöneltilmek zorunda. Bu yükselen uygarlık ev diyebileceğimiz bir yer olacak mı?

Tüm canlılar yuva odaklıdır. Bu, her türün yönlerini belirlediği kaynak noktasıdır. Yönlerimiz olmadan, bilinmeyen bölgelerde seyretmenin imkanı yoktur; yönümüz olmadan, kayboluruz. Bunu her baharda aynı çift dalgıç kuşunun uzak

yolculuklarından penceremizin altındaki kovuğa geldiklerinde anımsarım. Eve gelişleriyle musallat olan çığlıkları, bağların yenilenmesi ve bizim de kendi yerimizde olduğumuzu bilmeyle, gece bizi uyutmak için yatıştıran o güven. Yeşil kaplumbağalar yumurtadan çıkar ve belki on belki yirmi yıl, binlerce mil yolculuk yaptıkları denize giderler. Yumurtlamaya hazır olduklarında doğdukları sahil parçasına dönüş yolculuğunun izini sürerler. Bazı kuşlar doğum yerlerinde çiftleşmek için vücut ağırlıklarının yarısını yitirerek her yıl binlerce mil uçarlar. Kuşlar, arılar, kelebekler... Yuvalar, delikler, ağaçlar, göller, kovanlar, tepeler, kıyılar ve kovuklar... Neredeyse her canlı yaşamın serpildiği bilinen bir yere, hepimizin *yuva* dediğimiz türden yere karşı bu derin bağın bir versiyonunu paylaşırlar.

Her yolculuk ve sürgünün, yuva arayışını harekete geçirmesi insan doğasında vardır. Bu *nostos*, yani yuva bulmanın en içten gereksinimlerimiz arasında yer alması bunun için ödemeye hazır olduğumuz bedelle açık biçimde ortadadır. Arkamızda bıraktığımız yere geri dönmek için ya da geleceğe dair umutlarımızın yuvalanıp gelişebileceği yeni bir ev bulmak için evrensel ölçekte paylaşılmış bir arzu vardır. Hâlâ Odysseus'un çektiği eziyetleri anlatır ve insanlığın kendi kıyılarımıza ulaşmak ve kendi kapılarımızdan içeri girmek uğruna katlanacağı şeyleri hatırlarız.

Beyinlerimiz kuşlar ve deniz kaplumbağalarından daha büyük olduğu için aynı toprak parçasına dönmenin her zaman mümkün ya da arzulanır olmadığını biliriz. Evin her zaman tek bir hane ya da mekanla ilişkili olması gerekmez. Onun şekli ya da konumunu seçebiliriz ama anlamını seçemeyiz. Ev bildiğimiz ve bilindiğimiz yerdir, sevdiğimiz ve sevildiğimiz yerdir. Ev hakimiyet, ses, ilişki ve barınaktır: kısmen özgürlük, kısmen gelişme... Kısmen sığınak, kısmen beklenti.

Evin elimizden kaydığı hissi katlanılmaz bir arzuyu kışkırtır. Portekizlilerin bu his için bir ismi vardır: *saudade*, yüzyıllar boyunca göçmenler arasında ev özlemini ve yurttan ayrılmanın doğurduğu hasreti yansıttığı söylenir. Şimdi, yir-

mi birinci yüzyıl bozulmaları, yer değiştirmenin bu şiddetli endişe ve özlemlerini her birimizi içine çeken evrensel bir hikâyeye dönüştürdü.[3]

II. Yuva için bir ağıt

2000'de Georgia Tech'den bir grup bilgisayar uzmanı ve mühendis "Bilinçli Ev" adında bir proje etrafında iş birliği yaptılar.[4] Bunun "her daim hesaplama"ya imkan tanıyan bir "yaşayan laboratuvar" olması gerekiyordu. Canlı ve cansız süreçlerin eve yerleştirilmiş karmaşık "bağlam farkındalıklı sensörler" ağı ve ev sakinlerince giyilen giyilebilir bilgisayarlar tarafından yakalanacağı "insan ev simbiyozu" kurguladılar. Tasarım, katılımcının giyilebilir cihazlarından gelen kişisel bilgiyi barındıran platform ile sensörlerden gelen çevresel bilgiyi barındıran bir ikincisi arasında bir tür "otomatikleştirilmiş kablosuz iş birliği" kuruyordu.

Üç çalışma varsayımı vardı: İlk olarak bilim adamları ve mühendisler yeni veri sistemlerinin bütünüyle yeni bir bilgi alanı oluşturacağını anlıyorlardı. İkincisi, bu yeni bilgiye yönelik haklar ve kişinin yaşamını geliştirmek için onu kullanma gücünün sadece evde yaşayan kişilere ait olacağı varsayılıyordu. Üçüncü olarak ekip tüm bu dijital sihirbazlıklarıyla Bilinçli Ev'in, adına "yuva" denen bu geleneksel usüller bütününün, duvarları içinde yaşayanların mahrem alanı sayılan bu yerin modern bir tecellisi olacağını varsayıyordu.

Tüm bunlar mühendislik planında ifade edilmişti. Güven, basitlik, bireyin egemenliği ve evin özel bir alan olarak dokunulmazlığını vurguluyordu. Bilinçli Ev bilgi sistemi sadece iki düğüm noktası olan basit bir "kapalı devre" olarak kurgulanmıştı ve tamamen evin sakinleri tarafından kontrol ediliyordu. Ev "sakinlerin bulunduğu yeri ve eylemlerini sürekli gözleyecek, hatta sakinlerin sağlık durumunu izleyecek"ti, bu yüzden ekip "sakinlere bu bilginin dağıtımına yönelik bilgi ve kontrolü vermek için bariz bir gereksinim olduğuna" karar verdi. "Bireye ait bilginin mahremiyetini garantiye almak için" tüm bilgi sakinlerin giyilebilir bilgisayarlarında depolanacaktı.

2018'e gelindiğinde küresel "akıllı ev" pazarına 36 milyar dolar değer biçiliyor ve bunun 2023'e kadar 151 milyar dolara ulaşması bekleniyordu.[5] Rakamlar yüzeyin altındaki depremi açığa vuruyor. Yalnızca bir akıllı ev cihazını düşünün: Google'ın ana şirketi olan Alphabet'in sahip olduğu, 2018'te de Google ile birleşen bir şirket tarafından üretilen Nest termostat.[6] Nest termostat Bilinçli Ev'de kurgulanan pek çok şeyi yapıyor. Kullanımı ve çevre ile ilgili veri topluyor. Ev sakinlerinin davranışlarını "öğrenmek" için hareket sensörleri kullanıyor ve hesaplamalar yapıyor. Nest'in uygulamaları arabalar, fırınlar, fitness takipçileri ve yataklar gibi diğer bağlantılı ürünlerden de veri toplayabiliyor.[7] Bu tür sistemler, örneğin, sıra dışı bir hareket tespit edilirse ışıkları açabiliyor, video ve ses kaydına sinyal verebiliyor ve hatta ev sahiplerine ve başkalarına uyarı gönderebiliyor. Google ile birleşmenin bir sonucu olarak termostat, diğer Nest ürünleri gibi Google'ın kişisel dijital "asistanı" da dahil olmak üzere yapay zeka özellikleri ile üretilmeye başlanacak.[8] Tıpkı Bilinçli Ev gibi, termostat ve maailesi muazzam ölçüde yeni bilgi stoğu ve dolayısıyla yeni güç yaratıyor, ama kimin için?

Wi-Fi'lı ve ağ bağlantılı termostatın karmaşık, kişiselleştirilmiş veri stokları Google'ın sunucularına yükleniyor. Her termostat bir "gizlilik politikası", bir "hizmet kullanım koşulları anlaşması" ve bir "son kullanıcı lisans anlaşması" ile geliyor. Bunlar, öngörü analizleri ve diğer belirtilmemiş partilere satış amacıyla, haneye ve sakinlerine dair mahrem bilgilerin diğer akıllı cihazlar, isimsiz çalışanlar ve üçüncü partilerle paylaşıldığı baskıcı gizlilik ve güvenlik durumları ortaya çıkarıyor. Nest topladığı bilginin güvenliğine dair nadiren, ekosistemindeki diğer şirketlerin bu verilerden ne şekilde faydalanacağı konusunda ise hiçbir şekilde sorumluluk almıyor.[9] Nest'in politikaları üzerinde iki Londra Üniversitesi çalışanı tarafından yapılan detaylı bir analiz, birinin Nest'in her biri aynı derecede külfetli ve arsız koşullara sahip cihazlar ve uygulamalardan oluşan ekosistemine girmesi durumunda, tek bir ev termostatı satın alırken dahi yaklaşık bin adet sözde sözleşmeyi gözden geçirmesi gerektiği sonucuna vardı.[10]

Tüketiciler Nest'in şartlarını reddederlerse, termostatın işlevselliği ve güvenliğinin derinlemesine tehlikeye atılacağını, cihazın güvenilirliğini ve stabilliğini tesis etmeyi hedefleyen gerekli güncellemelerin artık desteklenmeyeceğini hizmet koşulları uyarınca öğreniyorlar. Sonuçlar donan borulardan hatalı duman alarmlarına, ev içi sistemlerinin kolayca hack'lenmesine kadar uzanabiliyor.[11]

2018'e gelindiğinde Bilinçli Ev'le ilgili varsayımlar sırra kadem bastı. Nereye gittiler? Hangi rüzgar onları alıp götürdü? Diğer pek çok vizyon sahibi proje gibi Bilinçli Ev de bireyleri daha verimli yaşamlar sürme yolunda güçlendiren dijital bir gelecek kurguluyordu. En önemlisi 2000 yılında bu vizyonun doğal olarak kişisel deneyimin mahremiyetine karşı sarsılmaz bir bağlılık varsaymasıydı. Bir birey deneyimlerini dijitalleştirmek isteyecek olursa bu tür verilerden toplanan bilgi üzerinde münhasır haklara sahip olmanın yanı sıra, bu tür bilgilerden nasıl yararlanılacağı konusunda da münhasır haklarını koruyacaktı. Bugün bu gizlilik, bilgi ve uygulama hakları, diğerlerinin deneyimi ve bundan gelen bilgi üzerinde tek taraflı hak talebiyle güçlendirilmiş cüretkar bir piyasa girişimi tarafından gasp edilmiş durumda. Bu ani ve köklü değişim biz, çocuklarımız, demokrasimiz ve dijital bir dünyada bir insan geleceği olasılığı için ne anlama geliyor? Bu kitap bu soruları yanıtlamaya çalışarak, dijital rüyanın git gide karanlıklaşmasını ve adına *Gözetleme Kapitalizmi* dediğim yepyeni ve acar bir ticari projeye hızla dönüşmesini konu alıyor.

III. Gözetleme kapitalizmi Nedir?

Gözetleme kapitalizmi, insan deneyiminin davranışsal veriye dönüştürülmeye müsait ücretsiz bir hammadde olduğunu tek taraflı olarak iddia eder. Bu verinin bir kısmı ürün ya da hizmet gelişimi için kullanılsa da geri kalanı mülki bir davranışsal *artı değer* olarak kabul edilip "makine öğrenmesi" denilen süreçleri beslemede kullanılır ve böylece şimdi, yakın bir zamanda veyahut daha sonra ne yapacağınızı kestirmeye çalışan *tahmin ürünlerine* dönüştürülür. Sonuçta bu öngörü ürünlerinin *davranışsal gelecek piyasaları* olarak adlan-

dırdığım davranış öngörülerine yönelik yeni bir tür pazaryerinde ticareti yapılır. Pek çok şirket gelecekteki davranışlarımızı tahmin etmeye hevesli olduklarından, gözetleme kapitalistleri bu ticari faaliyetler üzerinden muazzam servetler elde etmişlerdir.

Gelecek bölümlerde göreceğimiz üzere bu yeni piyasaların rekabetçi dinamikleri gözetleme kapitalistlerini davranışsal artı değerden daha da öngörü vadeden kaynakları elde etmeye teşvik eder: seslerimiz, kişiliklerimiz ve duygularımız. Sonuç olarak gözetleme kapitalistleri, en öngörü vadeden davranışsal verinin gidişata müdahil olmaktan geçtiğini keşfederek davranışları manipüle etme yoluyla kar etmeye başladılar. Bu dönüşümü rekabetçi baskılar meydana getirdi. Otomatikleştirilmiş makine süreçleri davranışlarımızı *bilmekle* kalmayıp onları büyük ölçüde *şekillendirir* oldu. Bu bilgiden güce yeniden yönelim ile artık *bizimle ilgili* bilgi akışını otomatikleştirmek yeterli değil; artık amaç *bizi otomatikleştirmek*. Gözetleme kapitalizminin evrimindeki bu fazda, üretim araçları, gittikçe daha karmaşık ve kapsamlı hale gelen "davranış değişimi araçları"-na tabi kılınıyor. Bu yolla, gözetleme kapitalizmi benim *araçsalcılık* adı verdiğim yeni güç türlerini doğuruyor. Araçsalcı güç, diğerlerinin menfaati doğrultusunda insan davranışını bilir ve şekillendirir. Silahlanma ve ordular yerine "akıllı" bağlantılı cihazlar, aletler ve alanların oluşturduğu, gittikçe daha yaygın hale gelen bilgisayar mimarisinin otomatikleşmiş ortamı aracılığıyla onun iradesi üzerinde çalışır.

Gelecek bölümlerde, bu faaliyetler ve onları sürdüren araçsalcı gücün büyüme ve yaygınlaşmasını izleyeceğiz. Gerçekten de ister Cuma günü 17:45'te sivilce kremi almak, uzun Pazar sabahı koşusundan sonra beyninize endorfin dolarken yeni bir koşu ayakkabısı önerisinde "evet"i tıklamak olsun, ister gelecek hafta oy kullanmak olsun, dokunaçları masum Pokémon Go oyuncularını, davranışsal gelecek pazarında oynamak için para ödeyen restoranlarda, barlarda, fast food noktalarında ve dükkanlarda yemek, içmek ve satın almak için nazikçe gütmekten, bireysel davranışı şekillendirmek amacıyla, Facebook profillerindeki artı değerin acımasızca

gasp edilmesine kadar uzanan cüretkar piyasa projelerinden kaçabilmek epey zorlaştı. Tıpkı endüstriyel kapitalizmin üretim araçlarını sürekli olarak yoğunlaştırmaya güdülenmesi gibi gözetleme kapitalistleri ve onların piyasa oyuncuları da şimdi araçsalcı gücün toplayıcı kudreti olarak davranış değiştirme araçlarının sürekli olarak yoğunlaştırılmasına kilitlenmiş durumda.

Gözetleme kapitalizmi, Bilinçli Ev'i tarihin tozlu sayfalarına gönderek, erken dönem dijital rüyasının tersi istikametinde yürüyor. Bunun yerine, bağlantılı olma halinin bir tür gizemli ahlaki içeriği olduğunu reddererek, "bağlantıda" kalmaya içkin toplumcu bir tavır olduğunu varsayıyor ve bu durumun bilginin demokratikleştirilmesine yönelik bir işlevi olduğunu öngörüyor. Dijital bağlantı artık başlarının ticari menfaatleri için bir araç. Özünde gözetleme kapitalizmi parazitik ve kendine işaret eden yapıdadır. Karl Marx'ın emekten beslenen vampir kapitalizm kurgusunu canlandırır, ama umulmadık bir dönemece girerek: Gözetleme kapitalizmi emek yerine, her tür insan deneyiminin her yönünden beslenir.

Google, bir yüzyıl önce General Motors'un yönetimsel kapitalizmi icat edip mükemmelleştirmesine oldukça benzer şekilde gözetleme kapitalizmini icat etti ve mükemmelleştirdi. Google gözetleme kapitalizminin düşünce ve uygulamasında önder, araştırma ve geliştirme için maddi kaynak ve deneme ve uygulamaya koymada öncü idi ama artık bu yoldaki tek aktör o değil. Gözetleme kapitalizmi hızla Facebook ve ardından Microsoft'a yayıldı. Bulgular Amazon'un da bu yöne dümen kırdığını gösteriyor ve bu, hem bir dış tehdit hem de bir iç tartışma ve çatışma olarak Apple'a sürekli bir zorluk oluşturuyor.

Gözetleme kapitalizminin öncüsü olarak Google, hem hukuksal hem de rekabet açısından çok az engelle karşılaştığı internetin haritalanmamış alanlarında eşi benzeri görülmemiş bir piyasa operasyonunu piyasaya sundu. Liderleri, tıpkı doğal yırtıcıların bulunmadığı bir yöredeki istilacı bir tür gibi, ne kamusal kurumların ne de bireylerin takip edebildiği yüksek hızda, işletmelerinin sistemli bağdaşımını yürüttüler.

Google ayrıca 9/11 saldırıları ile güçlendirilen milli güvenlik tertibatı, bütüncül bilgi ve onun kesinlik vaadi adına gözetleme kapitalizminin ortaya çıkan imkanlarını beslemeye, taklit etmeye, barındırmaya ve kendine mal etmeye yöneldiği tarihi olaylardan da faydalandı.

Gözetleme kapitalistleri istedikleri her şeyi yapabileceklerini çabucak fark ettiler ve yaptılar da. Çağdaş endişeleri suistimal ederek müdafaa ve özgürleştirme kisvesine büründüler. Bu sırada gerçek aksiyon sahne arkasına gizlenmişti. Esasında web'i güçlendirme retoriği, devasa kar sistemlerinde daha akıcı ve özgüvenli hareket edebilme imkanı ve işgal edip hak ettikleri vahşi arazinin savunmasız doğası kumaşlarından eşit ölçüde kullanarak biçtikleri bir görünmezlik pelerini takıyorlardı. Hükmettikleri otomatikleştirilmiş süreçlerin kendine özgü anlaşılmazlığı, bu süreçlerin geliştirdiği duyarsızlık ve barındırdığı kaçınılmazlık anlayışı onlara kalkan oluyordu.

Gözetleme kapitalizmi artık davranışsal gelecek piyasalarının öncelikle çevrimiçi reklamcılığı hedeflediği, büyük internet şirketlerinin rekabetçi hikayeleriyle ile sınırlı değil. Mekanizmaları ve ekonomik zorunlulukları çoğu internet bazlı işletmelerin standart modeli haline geldi. Sonuç olarak rekabet baskısı çevrimdışı dünyaya yönelik büyümeyi de beraberinde getirdi. İnternette gezinmenizden, bir şeylere beğeni ya da tık atmanızdan nemalanan temel mekanizmalara; parktaki koşunuz, kahvaltı sohbetleriniz veyahut park yeri arayışınız üzerinde çalışmayı de öğretti. Bugünün öngörü ürünleri, hedefli çevrimiçi reklamların ötesine geçerek, aralarında sigorta, satış, finans sektörlerinin ve bu yeni ve karlı piyasalara girmeyi kafasına koymuş envai çeşit ürün ve servis hizmeti veren firmaların bulunduğu geleceğin davranışsal piyasalarında mübadele ediliyor. İster sigorta şirketlerinin "davranış taahhüdü" olarak adlandırdıkları bir "akıllı" ev cihazı olsun, ister diğer binlerce mübadeleden herhangi biri olsun, artık üzerimizde kurulan egemenlik için para ödüyoruz.

Gözetleme kapitalizminin ürün ve hizmetleri bir değer değişiminin objeleri değiller. Yapıcı bir üretici tüketici karşı-

lıklılığı inşa etmezler. Bunun yerine kullanıcıları, kişisel deneyimlerin sıyrıldığı ve başkalarının menfaatine yönelik araçlar olarak paketlendiği, çıkarıcı operasyonlara çeken "kanca"-lardır bunlar. Bizler gözetleme kapitalizminin "müşterileri" değiliz. Deyim bize "Eğer bir ürün ücretsiz ise, ürün sizsinizdir" dese de aslında bu da yanlıştır. Bizler gözetleme kapitalizminin hayati artı değerinin kaynağız: biz teknolojik açıdan gelişmiş ve artan derecede kaçınılmaz hale gelen hammadde çıkarımı operasyonunun objesiyiz. Gözetleme kapitalizminin gerçek müşterileri kendi piyasalarında gelecek davranışı için ticaret yapan şirketlerdir.

Bu mantık gündelik yaşamı yirmi birinci yüzyıl tipi Faustvari bir antlaşmanın her gün yenilendiği bir sürece dönüştürüyor. "Faustvari", çünkü karşılığında vermemiz gerekenlerin bildiğimiz hayatı yok edeceği gerçeğine rağmen karşı koymamız neredeyse imkansız. İnternetin sosyal katılım için vazgeçilmez hale geldiğini, artık internetin ticarete doyduğunu ve bu ticaretin şimdi gözetleme kapitalizmine tabi kılındığını düşünün. Bağımlılığımız, etkin yaşam için hissettiğimiz gereksinimlerin onun cüretkar baskınlarına karşı koyma eğilimiyle çatıştığı ticari gözetleme projesinin kalbinde yer alıyor. Bu çekişme bizi izleniyor, çözümleniyor, deşiliyor ve değiştiriliyor olma gerçekliğine alıştıran bir ruhsal uyuşma üretiyor. Bu bizi durumu kabullenilmiş alaycılık içinde rasyonelleştirmek, savunma mekanizmaları ("gizleyecek bir şeyim yok") gibi çalışan bahaneler üretmek ya da hüsran ve çaresizlikle cahilliği seçerek başımızı kuma sokmak için başka yollar bulmak için isteklendiriyor.[12] Bu şekilde, gözetleme kapitalizmi yirmi birinci yüzyıl bireylerinin yapmak zorunda kalmaması gereken türden, temelde uygunsuz bir kararı benimsetiyor ve bunun normalleşmesi bizi zincirlermizin içinde şarkı söyler halde bırakıyor.[13]

Gözetleme kapitalizmi bilgi ve bilgiyle gelen güçteki eşi benzeri görülmemiş asimetri üzerinden faaliyet gösterir. Gözetleme kapitalisti *bizimle ilgili* her şeyi bilir, halbuki operasyonları *bizim tarafımızdan* bilinemez olacak şekilde tasarlanmıştır. *Bizden* devasa yeni bilgi alanları biriktirirler, ama *bizim*

için değil. Geleceklerimizi bizim değil başkalarının menfaati için öngörürler. Gözetleme kapitalizmi ve onun davranışsal gelecek piyasalarının serpilmesine izin verildiği sürece, davranışsal modifikasyonun yeni araçlarının bu sahipliği, yirmi birinci yüzyılda kapitalist servetin ve gücün nirengi noktası olan üretim araçlarının sahipliğine galebe çalacaktır.

Bu gerçekler ve bireysel yaşamlarımız, toplumumuz, demokrasimiz ve yükselen bilgi uygarlığımız üzerindeki etkileri gelecek bölümlerde detaylı biçimde incelenecek. Burada kullanılan bulgu ve akıl yürütmeler gözetleme kapitalizminin yeni iktisadi şartlar tarafından güdülenen, sosyal normları görmezden gelen ve demokratik bir toplum için hayati olan temel hak ve özgürlükleri boşa çıkaran habis bir güç olduğuna işaret ediyor.

Endüstriyel uygarlığın doğanın aleyhine gelişmesi ve şimdi de bizi dünyanın yok olma tehdidiyle karşı karşıya bırakması gibi, gözetleme kapitalizmi ve onun yeni araçsalcı gücü tarafından şekillenen bilgi uygarlığı insan doğasının aleyhine gelişecek ve bizi insanlığımızın yok olma tehdidiyle karşı karşıya bırakacak. İklim kaosundan oluşan endüstriyel miras bizi umutsuzluk, pişmanlık ve korkuyla dolduruyor. Gözetleme kapitalizmi çağımızın bilgi kapitalizminin baskın formu haline geldikçe gelecek kuşaklar tarafından bugünün hangi zarar ve pişmanlıkların mirasının yası tutulacak? Bu yeni vaziyetin kapsamı, siz bu satırları okuyana kadar bilgi kapitalizminin bu makul versiyonu etrafında seferber olan birçok sektör, firma, girişim, uygulama geliştiricisi ve yatırımcısı sayesinde iyice genişlemiş olacak. Bu seferberlik ve meydana getirdiği direniş, yeni güç sınırlarının çizildiği muhtemel bir gelecek üzerinde gerçekleşecek kilit muharebelerden birini oluşturacak.

IV. Eşi Benzeri Görülmemiş

Gözetleme kapitalizminin sayısız zaferine getirilen açıklamalardan biri diğerlerinden epey öndedir: *eşi benzeri görülmemiştir*. Eşi benzeri görülmemiş, zorunlu olarak tanınamazdır da. Eşi benzeri görülmemiş bir şeyle karşılaştığımızda, onu

otomatikman bilindik kategorilerin merceğinden yorumlarız, dolayısıyla görünmez olanı işlemek tam olarak eşi benzeri görülmemiş olandır. Klasik bir örnek, insanların otomobilin eşi benzeri görülmemiş gerçekleri ile karşı karşıya geldiklerinde eski durumlarından kaynaklanan "atsız binek arabası" düşüncesidir. Trajik bir örnek, yerli halkla ilk İspanyol fatihler arasındadır. Kolomb öncesi Karayip adalarının Taínos'ları brokar ve zırhları içinde kumun üzerinde zorlukla yürüyen terli, sakallı İspanyol askerlerine baktıklarında o anın anlamı ve alametini nasıl fark edebilirlerdi ki? Kendi yıkımlarını düşünmekten aciz, o tuhaf yaratıklara tanrı gözüyle baktılar ve onları karmaşık misafirperverlik ritüelleri ile karşıladılar. Eşi benzeri görülmemiş olan idrakı işte böyle bozar; mevcut mercekler tanıdık olanı aydınlatır, dolayısıyla eşi benzeri olmayanı geçmişin bir uzantısına döndürerek orijinali belirsizleştirir. Bu anormalin normalleştirilmesine katkıda bulunur ki bu da eşi benzeri görülmemiş olanla savaşmayı daha da sarp bir tepe tırmanışı haline getirir.

Seneler önce fırtınalı bir gecede evimize bir yıldırım çarptı ve ben eşi benzeri görülmemişin idrak bozan gücüne dair okkalı bir ders aldım. Çarpma anından hemen ardından kalın siyah duman evin alt kısımlarından merdivenlere, oturma odasına doğru yükseldi. Harekete geçip itfaiyeyi ararken dışarı koşup aileme katılmadan önce faydalı bir şeyler yapmak için bir ya da iki dakikam olduğuna inanmıştım. Önce üst kata koştum ve duman hasarından korumak için tüm yatak odası kapılarını kapattım. Sonra alt kattaki oturma odasına geri fırladım, taşıyabildiğim kadar çok aile foto albümümüzü topladım ve onları güvende olmaları için kapalı verandaya koydum. Duman bana ulaşmak üzereyken itfaiyeci gelip beni omzumdan yakaladı ve kapının dışına çekti. Yoğun yağmurun altında durduk, şaşkınlık içinde evin alevler içinde patlayışını seyrettik.

Yangından pek çok şey öğrendim ama en önemlileri arasında eşi benzeri görülmemiş olanın tanınamazlığı da vardı. Krizin o erken döneminde duman hasarıyla zedelenen evimizi düşünebiliyordum ama ortadan kaybolacağını düşüne-

memiştim. Olan biteni geçmiş deneyimlerin perspektifiyle, rahatsız edici fakat nihayetinde eski vaziyete ricat edecek bir yol sapması olarak algıladım. Eşi benzeri görülmemişi ayırt etmekten aciz, tüm yapabildiğim artık var olmayacak odaların kapılarını kapamak ve yok olmaya yazgılı verandada güvende olmayı beklemekti. Kendi deneyimimde eşi benzeri görülmemiş koşullara karşı kördüm.

Gözetleme kapitalizmi olarak adlandıracağım şeyin ivediliği üzerinde çalışmaya, Birleşik Devletler'den ve Birleşik Krallık'a kadar teknoloji şirketlerindeki girişimciler ve çalışanlarla görüşerek 2006'da başladım. Yıllar boyunca belgelediğim beklenmedik ve rahatsızlık verici uygulamaların ana yol üzerindeki sapaklar olduğunu sandım: muhakeme ve bağlamsal anlayışta yönetim yanlışlıkları ya da hataları.

O gece saha verilerim yangınla yok oldu ve 2011 başlarında ipin ucunu tekrar yakaladığımda, otomobili atsız at arabası olarak tanımlayan bakış açımın şekillenen şeyi açıklamayacağı ya da ona mazeret bulamayacağı benim için açıktı. Çalılığa gizlenen pek çok detayı kaybetmiştim ama ağaçların profilleri öncekinden çok daha açık biçimde ortaya çıkıyordu: bilgi kapitalizmi, kendi orijinal operasyonel mekanizmaları, ekonomik zorunlulukları ve piyasalarıyla, yeni bir biriktirme mantığına doğru belirleyici bir dönüş yapmıştı. Bu yeni formun kapitalizm tarihini tanımlayan norm ve pratikleri söküp attığını ve bu süreçte sarsıcı ve eşi benzeri görülmemiş bir şeyin doğmuş olduğunu görebiliyordum.

Elbette, ekonomi tarihinde eşi benzeri görülmemiş olanın ivediliği bir ev yangını ile karşılaştırılamaz. Yıkıcı yangının delalet ettikleri benim deneyimimde eşi benzeri görülmemişti ama orijinal değillerdi. Aksine, gözetleme kapitalizmi tarihte yeni bir aktör, hem orijinal hem kendine özgü. Kendi türünde ve diğer hiçbir şeye benzemiyor: kendi zaman ve uzay fiziği, altmış yedi saatlik günleri, zümrüt gökyüzü, içe dönük dağlık alanları ve kuru suyuyla, yeni uzak bir gezegen o.

Her şeye rağmen artık var olmayacak odaların kapılarını kapatmanın tehlikesi son derece gerçek. Gözetleme kapitalizminin eşi benzeri görülmemiş doğası onun sistemli yarıştan

sıyrılmasını sağladı çünkü mevcut kavramlarla yeterince kavranması mümkün değildi. Gözetleme kapitalizmi uygulamalarıyla yarışmak için "tekel" ya da "gizlilik" gibi kategorilere güveniyoruz. Ve bu meselelerin hayati olmasına rağmen ve gözetleme kapitalizmi operasyonları aynı zamanda tekelci ve gizliliğe tehdit olsa bile, mevcut kategoriler bu yeni rejimin en can alıcı ve eşi benzeri görülmemiş gerçeklerini tanımlamada ve onlarla mücadele etmede yetersiz kalıyor.

Gözetleme kapitalizmi mevcut istikametinde devam edip çağımızda birikimin baskın mantığı haline mi gelecek, yoksa günün sonunda onun bir tür dişli kuş, yani kapitalizmin uzun yolculuğunun korkunç ve fakat yok olmaya mahkum sonu olduğuna mı hüküm vereceğiz? Eğer yok olacaksa o halde bunu ne yapacak? Etkili bir aşı neleri gerektirecek?

Her aşı düşman hastalığı etraflıca tanımakla başlar. Bu kitap, gözetlemek kapitalizminde tuhaf, orijinal ve hatta hayal edilemez olanla karşılaşmanın yolculuğu. Kitap, bu benzersiz durum eğer etkin mücadelenin gerekli bir öncülü olarak kavranacaksa, taze gözlem, analiz ve yeni isimlendirmelerin lüzumlu olduğu kanaati ile oluşturuldu. İzleyen bölümler gözetleme kapitalizminin kök salmasına ve gelişmesine izin veren özel koşulların yanısıra, bu piyasa biçiminin hareketlerini ve genişlemesini tetikleyen "devinim yasaları"nı, yani onun temel mekanizmalarını, ekonomik zorunluluklarını, tedarik ekonomisini, güç yapısını ve sosyal düzenin prensiplerini inceleyecek. Gelin kapıları kapatalım, ama doğru kapıları kapattığımızdan emin olalım.

V. Kukla Değil, Kuklacı

Bizim eşi benzeri görülmemiş olanla yüzleşme gayretimiz *kuklayı değil, kuklacıyı avladığımızı* fark etmemizle başlar. Kavrayıştaki ilk zorluk gözetleme kapitalizmi ile onun devreye soktuğu teknolojiler arasındaki kafa karışıklığıdır. Gözetleme kapitalizmi bir teknoloji değildir; teknoloji aşılayan ve onun harekete geçmesi için komut veren bir mantıktır. Gözetleme kapitalizmi dijital ortam dışında düşünülemez bir piyasa formudur ama "dijital" ile aynı şey değildir. Bilinçli Ev'in hika-

yesinde gördüğümüz ve Bölüm 2'de tekrar göreceğimiz üzere dijital onu hayata getiren sosyal ve ekonomik mantıklara bağlı olarak pek çok form alabilir. Boyun eğdirme ve çaresizliğin fiyat etiketini belirleyen teknoloji değil, kapitalizmdir.

Gözetleme kapitalizminin faaliyetteki bir mantık olması ve bir teknoloji olmaması hayati bir noktadır, çünkü gözetleme kapitalistleri yaptıkları şeylerin kullandıkları teknolojilerin kaçınılmaz bir neticesi olduğuna inanmamızı isterler. Örneğin, 2009'da halk Google'ın arama geçmişimizi sınırsız olarak muhafaza ettiğinin farkına vardı: hammadde arzı olarak kullanılabilir olan veri aynı zamanda istihbarata ve kanun gücü ajanslarınca da kullanılabilir durumdaydı. Bu uygulamalarla ilgili sorguya çekildiğinde şirketin eski CEO'su Eric Schmidt şöyle demişti: "İşin aslı, aralarında Google'ın da olduğu arama motorları bu bilgileri belli bir süreliğine muhafaza ediyor."[14]

Gerçekten de arama motorları bilgi muhafaza etmez, ama gözetleme kapitalizmi muhafaza eder. Schmidt'in beyanı, ticari zorunluluklarla teknolojik gereklilikleri iç içe geçirerek halkı afallatan klasik bir yanlış yönlendirmeydi. Gözetleme kapitalizminin somut uygulamalarını ve Google'ın arama markasını harekete geçmeye sevk eden belirgin tercihleri kamufle eder. En belirgin biçimde, aslında kendi başına çalışan ticari menfaatleri itinayla hesapladığında ve onlara bonkörce kaynak sağladığında gözetleme kapitalizminin uygulamalarının kaçınılmazmış gibi görünmesini sağlar. Bu "kaçınılmazlık" anlayışını derinlemesine Bölüm 7'de inceleyeceğiz. Şimdilik, dijital yenilikçilik üzerine tüm fütüristik bilmişliklere rağmen gözetleme kapitalisti şirketlerin mesajının 1933 Chicago Dünya Fuarı'nın bir zamanlar övülen temalarından nadiren farklılık gösterdiğini söylemek yeterli: "Bilim Bulur – Endüstri Uygular – İnsan Uyar."

Bu tür teknolojik kaçınılmazlık iddialarıyla baş edebilmek için yönlerimizi belirlemeliyiz. Bilgi uygarlığının mevcut yörüngesini, teknolojinin ekonomi ve toplumdan soyutlanmış halde kendi başına bir şey olmadığı ve olamayacağına dair açık bir kabul olmadan değerlendiremeyiz. Teknolojiler her

zaman ekonomik araçlardır, kendi başlarına amaç değillerdir: modern zamanlarda, teknolojinin DNA'sı sosyolog Max Weber'in "ekonomik yönelim" olarak adlandırdığı şey tarafından halihazırda modellenmiş olarak gelir.

Ekonomik amaçlar, Weber'in gözlemine göre her zaman teknolojinin gelişimine ve yerleştirilmesine özgüdür. "Ekonomik hareket" amaçları belirlerken teknoloji "uygun araçları" temin eder. Weber'in çerçevesinden "Modern zamanların teknolojik gelişimi olarak adlandırılan şeyin ekonomik açıdan kazanç elde etmeye büyük ölçüde yönlendirilmiş olduğu gerçeği teknoloji tarihinin temel gerçeklerinden biridir."[15] Modern kapitalist bir toplumda, teknoloji onu aksiyona yönlendiren ekonomik amaçların bir ifadesi olmuştur, olmaktadır ve her zaman olacaktır. Kapitalizmin amaçlarının ne kadar hızlı biçimde ortaya çıktığını görmek için "teknoloji" kelimesini kelime haznelerimizden silmek kayda değer bir hamle olacaktır.

Gözetleme kapitalizmi pek çok teknolojiyi devreye sokar ama herhangi bir teknolojiyle eşit tutulamaz. Faaliyetleri platformları devreye sokabilir ama bu faaliyetler platformlarla aynı değildir. Makine zekasını devreye sokar ancak o makinelere indirgenemez. Algoritmalar üretir ve onlara dayanır ama algoritmalarla aynı şey değildir. Gözetleme kapitalizminin eşsiz ekonomik zorunlulukları, makineleri yönlendiren ve onları harekete geçmek için çağıran, perdenin arkasında gizlenen kuklacılardır. Bu zorunluluklar, yine bir metafor kullanmak gerekirse, röntgende görünmeyen fakat kas ve kemikleri birbirine bağlayan yumuşak doku gibidir. Teknoloji yanılgısının tuzağına düşmede yalnız değiliz. Bu durum sosyal düşüncenin süregelen, Truva atı kadar eski bir temasıdır. Buna rağmen her kuşak teknolojinin diğer çıkarların ifadesi olduğunu unutma batağına düşer. Modern zamanlarda bu, kapitalin çıkarları anlamına gelir ve zamanımızda da dijital ortama hükmeden ve geleceğe doğru yörüngemizi yönlendiren gözetleme kapitalidir. Bu kitaptaki hedefimiz, günümüzün egzotik Truva atlarını canlandıran, bizleri çağlardan beridir sorulan sorulara geri döndüren, yaşamlarımızın, top-

lumlarımızın ve uygarlığımızın üzerine çöken gözetleme kapitalizminin kanunlarını anlamaktır.

Bu tür bir uçurumun kenarında daha önce dikilmiştik. "Yeni bir uygarlığı eski usullerle yürütmeye çalışarak bir süre tökezlemiştik ama bu dünyayı dönüştürmek için bir yerden başlamak zorundaydık." Thomas Edison, Henry Ford'a yazdığı mektupta yeni bir endüstriyel uygarlık için vizyonunu ortaya koyduğunda sene 1912 idi. Edison endüstriyelciliğin insanlığın ilerlemesine hizmet etme potansiyelinin krallıklarını yöneten soyguncu baronlar ve tekelci ekonomiler tarafından engelleneceğinden endişe ediyordu. Birleşik Devletler kapitalizminin "savurganlığı" ve "zalimliğini" kınıyordu: "Üretimimiz, fabrika kanunlarımız, hayır işlerimiz, kapital ve işçilik arasındaki ilişkilerimiz, dağıtımımız tamamen yanlış, zıvanadan çıkmış." Hem Edison hem Ford modern böylesine umut besledikleri modern endüstriyel uygarlığın, çoğunluğun sefaleti ve azınlığın refahından ibaret bir karanlığa doğru yalpaladığını anlamıştı.

En önemlisi de, Edison ve Ford endüstriyel uygarlığın ahlaki yaşamının zamanında egemenliğe yükselen kapitalizm uygulamalarıyla şekilleneceğini anlamışlardı. Amerika'nın ve neticede dünyanın, sefalet ve anlaşmazlıktan oluşan geleceği engellemek için yeni, daha rasyonel bir kapitalizmi biçimlendirmek zorunda kalacağına inanıyorlardı. Edison'un ileri sürdüğü üzere her şey yeniden icat edilmek zorunda kalacaktı. Evet, yeni teknolojiler, ama bunların insanların gereksinimlerini anlamanın ve tatmin etmenin yeni yollarını barındırması gerekecekti ve tüm bu yeni uygulamaları kâra dönüştürebilen yeni bir ekonomik model ve bütün bunları sürdürebilen yeni bir toplum sözleşmesi gerekiyordu. Yeni bir yüzyıl doğmuştu ama kapitalizmin evrimi, uygarlıkların köpürmesi gibi takvim ya da saat tanımadı. Sene 1912 idi ve on dokuzuncu yüzyıl hâlâ yirminci yüzyıl üzerindeki hak iddiasını bırakmaya direniyordu.

Benzeri zamanımız için söylenebilir. Ben bu sözcükleri yazarken yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılının sonuna yaklaşıyoruz ama yirminci yüzyılın ekonomik ve sosyal müca-

deleleri bizi harap etmeye devam ediyor. Bu mücadeleler, kapitalizmin uzun destanındaki yeni bir bölümün yazarı olarak gözetleme kapitalizminin çıkışını yaptığı ve yıldızlığa yükseldiği sahnedir. Bu, Bölüm I'in açılış sayfasında döneceğimiz, konumuzu hak ettiği bağlamda değerlendirmek için ısrarcı olmamız gereken dramatik bağlamdır. Gözetleme kapitalizmi aşırı hevesli teknologların yaptığı bir kaza değil, daha çok kendi başarısını garantilemek ve korumak için tarihi koşullarını kurnazca istismar etmeyi öğrenmiş haydut bir kapitalizmdir.

VI. Bu Kitabın Ana Hatları, Temaları ve Kaynakları

Bu kitabın bir terra incognita'nın başlangıç haritalaması, daha fazla kaşife yol açmasını umduğum bir ilk fora olması amaçlandı. Gözetleme kapitalizmi ve onun sonuçlarını anlama gayreti pek çok disiplin ve tarihi dönemden geçen bir keşif rotasını belirledi. Hedefim bambaşka konseptler, fenomenler, retorik ve pratiklerde ortaya çıkan temayülleri görmemizi sağlayabilecek konseptleri ve çerçeveleri geliştirmekti, zira haritadaki keşfedilen her yeni nokta kukla ustasını kanlı canlı ortaya çıkarmamıza imkan sağlayacaktı.

Haritadaki noktaların pek çoğu mecburi olarak hareketli zamanların hızlı akan akıntılarından çekildi. Çağdaş gelişmelerden anlam çıkarırken yöntemim, teknolojik detay ve şirket retoriğinden oluşan karmaşanın derininde yatan düzeni izole etmek oldu. İşe yarayıp yaramadığım ancak bu harita ve onun konseptleri (gözetleme kapitalizmi bir yandan ekonomik ve toplumsal hegemonyasını sürdürürken) eşi benzeri görülmemiş olanı aydınlatmayı başarabilirse, etrafımızda hızla olup biten olay akışına yönelik daha kuvvetli ve keskin bir kavrayışla bizleri donatabilirse anlaşılabilir.

Gözetleme kapitalizmi Çağı'nın dört bölümü var. Her biri dört ya da beş kısım ve bunun yanında öncesinde olanların anlamını yansıtan ve kavramsallaştıran bir koda olması amaçlanan bir final kısmı içeriyor. Bölüm I, kökeni ve erken dönem detaylandırmasıyla blrlikte gözetleme kapitalizminin temellerini irdeliyor. Kısım II'ye gözetleme kapitalizminin ilk

çıkışını yaptığı ve başarı kazandığı sahnenin kurulmasıyla başlıyoruz. Bu sahne kurulumu önemli, çünkü korkarım, biz gözetleme kapitalizmi ile ilişkili uygulamaların hızlı yükselişi ve genel kabullerin yüzeysel açıklamalarıyla kendimizi uzun bir süre avutmuştuk. Örneğin "kolaylık" ya da onun pek çok hizmetinin "ücretsiz" oluşu gibi görüşlere itibar ettik. Bunun yerine, Kısım III günlük yaşamımızda dijitali getiren ve gözetleme kapitalizminin kök salmasını ve serpilmesine imkan veren sosyal koşulları inceliyor. Deneyimimizi özerk bireyler olarak şekillendiren bireyselleşmenin yüzyıllar eskiliğindeki tarihi süreçleri ile kişisel değer ve kişisel belirleme anlayışımızın rutin olarak bozulduğu neoliberal piyasa ekonomisinin onyıllar eskiliğindeki rejimi tarafından üretilen haşin sosyal habitat arasındaki "çarpışmayı" tarif ediyorum. Bu çelişkinin doğurduğu acı ve hüsran, destek için bizi internete doğru yalpalatan ve nihayetinde bizi gözetleme kapitalizminin zalim quid pro quo'suna doğru eğen koşullardır.

Bölüm I, onun temel mekanizmaları, ekonomik zorunlulukları ve "devinim yasaları" olacak şeylerin keşfi ve erken dönem gelişimiyle başlayarak gözetleme kapitalizminin icadı ve Google'ın erken dönem detaylandırmasının yakından incelenmesine doğru ilerliyor. Google'ın tüm teknolojik hüneri ve bilgisayar yeteneği adına, başarısı için gerçek kredi, özel insan deneyimindeki sınırları ve otonom bireyin ahlaki bütünlüğünü yok saymasıyla başlayarak şirketin gerçekler olarak duyurduğu radikal sosyal ilişkilere gidiyor. Bunun yerine gözetleme kapitalistleri başkalarının ceplerini doldurmak amacıyla talancılıklarını dayatarak, tek taraflı gözetleme yapmak ve insan deneyimini kafalarına göre çıkarmak lehinde davranarak kişisel karar alma hakkını gasp ettiler. Bu istilacı iddialar, gelişimlerini engelleyecek kanunun yokluğu, palazlanan gözetleme kapitalistleri ile devlet istihbarat ajanslarının çıkarlarının ortaklığı ve şirketlerin yeni sahalarını koruduklari kararlılıkla muhafaza edildi. Sonuçta Google, gözetleme gelirleri yarışına katılmaya hevesli yeni rakipleri çekerek gözetleme kapitalistlerinin faaliyetlerinin bilgi kapitalizminin baskın formu olarak başarıyla kurumsallaştığı güç üzerine

taktiksel bir senaryo düzenledi. Bu başarıların gücü üzerinde Google ve onun genişleyen rakipler evreni, insan hikayesinde eşi benzeri görülmemiş biçimde sıra dışı yeni bilgi ve güç asimetrisinin tadını çıkarıyorlar. Bu gelişimlerin önemi en iyi şekilde, yirmi birinci yüzyılda sosyal düzenin kritik ekseni olan *toplumda öğrenim bölümünün* özelleştirilmesi olarak anlaşılabilir.

Bölüm II, gözetleme kapitalizminin, kesinliğe yaklaştıran öngörü ürünleri yarışının bir sonucu olan, çevrimiçi çevreden gerçek dünyaya göçünün izini sürüyor. Burada, insan deneyiminin tüm yönleri üzerinde hammadde tedariki olarak hak iddia edildiği ve davranış verisi olmak üzere işlenmek için hedeflendiği bu yeni *gerçeklik işletmesini* inceliyoruz. Bu yeni işin pek çoğu, günlük yaşamın kişisel derinliklerinin kazıldığı agresif çıkarma operasyonları için bir kamuflaj olan "kişiselleştirme" bayrağı altında gerçekleştirildi. Rekabet yoğunlaştıkça, gözetleme kapitalistleri insan deneyimini çıkarmanın yeterli olmadığını öğrendiler. En öngörücü hammadde tedariki, davranışımızı gözetleme kapitalistlerinin ticari sonuçlarını kayıran biçimde şekillendirmek için deneyimlerimize müdahale etmekten geliyor. Yeni otomatikleştirilmiş protokoller, üretim araçları yeni ve daha karmaşık *davranış değiştirme araçlarına* tabi kılındığı için, insan davranışını bir ölçüde etkilemek ve değiştirmek için tasarlandı. Bu yeni protokolleri Facebook'un bulaşma deneylerinde ve gücünü Google'dan alan artırılmış gerçeklik "oyunu" Pokémon Go'da görüyoruz. Ruhsal uyuşukluğumuzun ispatı, sadece birkaç on yıl önce Birleşik Devletler toplumunun kitlesel davranış değişimi tekniklerini bireysel otonomi ve demokratik düzen için kabul edilemez tehditler olarak kınamasıdır. Bugün benzer pratikler, gözetleme gelirlerine doğru atılan adımlarda rutin biçimde ve yayılarak konuşlandırıldığı için çok az direnç ve hatta tartışmayla karşılanıyor. Son olarak gözetleme kapitalizminin operasyonlarını, bireyin bir gelecek için hayal kurma, niyet etme, söz verme ve inşa etme becerisine tekabül eden, temel *gelecek zaman hakkı* için bir zorluk olarak görüyorum. Bu, özgür iradenin ve daha dokunaklı bir ifadeyle *irade*

kullanma iradesini edindiğimiz dahili kaynakların vazgeçilmez koşuludur. Soruyor ve cevaplandırıyorum: *Nasıl yanlarına kâr kaldı?* Bölüm II mevcut ve gelecekteki tarihimiz için bir meditasyonla bitiyor. *Eğer endüstriyel kapitalizm tehlikeli biçimde doğayı altüst ettiyse, gözetleme kapitalizmi insan doğası üzerinde nasıl bir yıkıma sebep olabilir?*

Bölüm III araçsalcı gücün yükselişini; onun Büyük Öteki adını verdiğim yaygın duyusal, ağ bağlantılı, sayısal altyapıdaki ifadesini, toplum ve onun ürettiği sosyal ilişkilerin değişik ve antidemokratik vizyonunu inceliyor. Araçsalcılığın kısmen "atsız at arabası" sendromuna konu olması sebebiyle, anlayışa kafa tutan eşi benzeri görülmemiş bir güç türü olduğunu iddia ediyorum. Araçsalcı güce, neyin farklı ve tehlikeli olduğunu gizleyerek totaliterciliğin eski merceğinden bakılmıştı. Totalitercilik devletin bir mutlak mülkiyet projesine dönüştürülmesiydi. Araçsalcılık ve onun Büyük Öteki'de cisimleştirilmesi ise dijital ortam ve gözetleme kapitalizminin mantığı dışında düşünülemeyen bir proje olan, pazarın bir mutlak kesinlik projesine dönüştürülmesini işaret ediyor. Araçsalcı gücün isimlendirilmesi ve analiz edilmesinde onun entelektüel kökenlerini erken dönem teorik fizikte ve onun sonraki ifadesini radikal davranışçı B. F. Skinner'ın çalışmasında inceliyorum.

Bölüm III gözetleme kapitalizminin ikinci bir faz değişimini takip ediyor. İlki sanaldan gerçek dünyaya olan göçtü. İkincisi ise, toplumun kendisi çıkarım ve kontrolün yeni objesi haline geldiğinden gerçek dünyadan sosyal dünyaya olan yön değişimidir. Tıpkı endüstriyel toplumun iyi çalışan bir makine olarak kurgulanması gibi, araçsalcı toplum da makine öğrenim sistemlerinin insan simülasyonu olarak kurgulanıyor: her elementin diğer tüm elementlerle uyum içinde öğrenip faaliyet gösterdiği birleşik bir kovan aklı. Makine birleşikliği modelinde her tekil makinenin "özgürlüğü" bir bütün olarak sistemin bilgisine tabi kılınmıştır. Araçsalcı güç, grup baskısı ve hesaplama kesinliğinin, bireyselleşmiş bir varlığın hissedilen gerçekliği ve sosyal fonksiyonunu yok ederek politika ve demokrasinin yerini aldığı, benzer bir sosyal birle-

şikliği elde etmek için toplumu organize eder, güder ve ona ayar verir. Toplumumuzun en genç üyeleri halihazırda, insan kovanındaki ilk küresel deney olan sosyal medyaya bağlılıklarında bu yıkıcı dinamiklerden pek çoğunu deneyimliyorlar. Bu gelişmelerin anlamlarını ikinci temel hak açısından değerlendiriyorum: *sığınma hakkı.* İhlal edilemez bir sığınma alanı için insani gereksinim uygarlaşmış toplumlarda antik zamanlardan beri varlığını korudu ama şimdi, gözetleme kapitali gücün bu yeni sınırlarında insan geleceği için derin anlamlarıyla bir "çıkış yok" dünyası yarattığı için saldırı altında.

Son bölümde gözetleme kapitalizminin engellenmemiş özgürlük ve toplam bilginin ikisini birden talep ederek kapitalizmin insan ve toplumla karşılıklılığını terk ederek ve gözetleme kapitalistleri ve onların gözetim ve kontrolden sorumlu veri ruhbanlığı ile kovanın toplayan bir kolektivist yaşam vizyonunu taklit ederek piyasa kapitalizmi tarihinden şaşırtıcı biçimlerde ayrıldığı sonucuna varıyorum. Gözetleme kapitalizmi ve onun hızla biriken araçsalcı gücü özel firma ya da pazarın alışıldık kurumsal alanının çok daha ötesine ulaşan insan, toplum ve politik bölgeler üzerinde hakimiyet iddia ederek kapitalist tutkuların tarihi normlarının da ötesine geçiyor. Sonuç olarak gözetleme kapitalizmi en iyi şekilde *yukarıdan gelen darbe,* devletin tahttan indirilmesi değil de halkın egemenliğinin tahttan indirilmesi ve artık Batı liberal demokrasilerini tehdit eden demokratik ayrışmaya giden vahim sürüklenmenin görünen gücü olarak tanımlanabilir. Yalnızca "biz, yani halk", öncelikle eşi benzeri görülmemişi adlandırarak sonra da iş birliği aksiyonunun yeni formlarını harekete geçirerek bu gidişatı tersine çevirebiliriz: gelişen bir insan geleceğinin üstünlüğünü bilgi toplumumuzun temeli olarak yeniden ileri süren can alıcı bir tutunma. *Eğer dijital gelecek evimiz olacaksa, o halde onu evi haline getirmesi gerekenler biziz.*

Yöntemlerim teori, tarih, felsefe ve kalitatif araştırmaya eğilimli bir sosyal bilimcininkiyle bir makale yazarınınkini birleştiriyor: alışılmadık ama maksatlı bir yaklaşım. Bir makale yazarı olarak kendi deneyimlerimden faydalanıyorum. Bunu yapıyorum çünkü burada incelenen kritik meseleleri

erişimimizin ötesindeki teknolojik ve ekonomik güçlere bağlı çok sayıdaki soyutlamalar olarak gördüğümüzde, ruhsal uyuşuklaşmaya yönelik eğilim artıyor. Gözetleme kapitalizminin günlük yaşamlarımızın bedenlerinde oluşturduğu yaraların izlerini süremezsek, onun çekim kuvveti ve sonuçlarını tam anlamıyla hesap edemeyiz.

Bir sosyal bilimci olarak kendi zamanlarında eşi benzeri görülmemiş olanla temasa geçen erken dönem teorisyenlere ilgi göstermiştim. Bu bakış açısıyla okuyarak Durkheim, Marx ve Weber gibi yazarların on dokuzuncu yüzyıl sırasında ve yirminci yüzyılın başlarında kendi aralarında hızla yapılandığı için endüstriyel kapitalizm ve endüstriyel toplumu cüretkarlıkla teorileştirdiği klasik metinlerin entelektüel cesareti ve öncülük eden görüşlerine minnettarlık duydum. Buradaki çalışmam aynı zamanda Hannah Arendt, Theodor Adorno, Karl Polayni, Jean Paul Sartre ve Stanley Milgram gibi, kendi zamanlarında idrakı zorlayan totalitercilik fenomeniyle yüzleştikleri ve insanlığın beklentileri için vargı zincirlerini kavramaya çalıştıkları için eşi benzeri görülmemiş olanı adlandırmakta sorun yaşamış olan yirminci yüzyıl ortası düşünürlerinden de ilham aldı. Çalışmam ayrıca burada ortaya çıkan haritadaki esas noktaları aydınlatmak için bu kadar şey yapmış olan vizyon sahibi akademisyenler, teknoloji eleştirmenleri ve kendini adamış araştırmacı gazetecilerin pek çok görüşlerinden de derinlemesine bilgi edindi.

Son yedi yıl boyunca tümü daha geniş, Silikon Vadisi zeitgeist'ını tanımlayan teknoloji ve veri bilimi bağlamıyla bilgilendirilmiş, en üst sıradaki gözetleme kapitalizmi firmaları ve onların büyüyen müşteri, danışman ve rakiplerinden oluşan ekosistemlerine yakından odaklandım. Bu, bir diğer önemli ayrımı ortaya çıkarıyor. Tıpkı gözetleme kapitalizminin teknoloji ile aynı şey olmaması gibi, bu yeni biriktirme mantığı da herhangi bir şirket ya da şirket grubuna indirgenemez. En üst sıradaki beş internet şirketi (Apple, Google, Amazon, Microsoft ve Facebook) sıklıkla benzer stratejileri ve çıkarları olan tek bir varlık olarak görülür ama söz konusu gözetleme kapitalizmi olduğunda durum böyle değildir.

İlk olarak kapitalizm ile gözetleme kapitalizmi arasındaki farkı görmek gereklidir. Bölüm 3'te daha detaylı ele aldığım üzere bu çizgi kısmen veri toplama amaçları ve yöntemleriyle tanımlanmıştır. Bir firma izin alarak ve sadece ürün ya da hizmet geliştirme amacıyla bir araç olarak davranış verilerini topladığı zaman, gözetleme kapitalizmi değil kapitalizm yapıyordur. En üst sıradaki beş teknoloji şirketinin her biri kapitalizm uygular ama hepsi saf gözetleme kapitalisti değildir, en azından şimdilik.

Örneğin Apple şimdiye kadar kendine bir çizgi oluşturdu ve gözetleme kapitalizmi rejiminde konumlandırdığım uygulamaların pek çoğundan uzak durma vaadi verdi. Bu konudaki davranışına mükemmel denemez, çizgi çoğu zaman bulanıktır ve Apple da yönelimini değiştirebilir ya da bununla çelişebilir. Amazon bir zamanlar müşteri uyumluluğu ve veri toplama ile hizmet geliştirme arasındaki erdemli döngüsüyle gurur duyuyordu. İki firma da gelirlerini fiziksel ve dijital ürünlerden elde ediyor ve dolayısıyla saf veri şirketlerine göre gözetleme verilerinin peşine düşmek için daha az finansal baskı hissediyorlar. Buna rağmen Kısım 9'da gördüğümüz üzere "kişiselleştirilmiş" hizmetler ve üçüncü parti gelirlere yaptığı yeni vurgusuyla Amazon gözetleme kapitalizmine doğru göç ediyormuş gibi görünüyor.

Amazon vakasındaki tekelci ve rekabet karşıtı uygulamalardan Apple'daki vergi stratejileri ve işe alım politikalarına kadar, bir şirketin gözetleme kapitalizmine tamamen göç edip etmemesi onun faaliyetleriyle ortaya çıkan diğer yaşamsal meselelerle ilgili hiçbir şey söylemez. Geleceğe dair herhangi bir garanti olduğunu da söylemez. Apple gözetleme kapitalizmine yenik mi düşecek veyahut mevcut durumunu mu koruyacak yoksa belki de ihtiraslarını bireysel otonomi idealleri ve demokratik toplumun en derin değerleriyle uyumlu bir insan geleceğine giden etkin bir alternatif yörüngeyi tutturmak için mi genişletecek, bunu bize zaman gösterecek.

Bu ayrımların bir başka önemi de toplumumuz tekelcilik ve mahremiyetle ilgili olanlar gibi teknoloji şirketlerince üretilen kapitalist zararları irdelediği zamanda bile, bu aksiyon-

ların bir firmanın gözetleme kapitalizmine teşebbüsünü ve gözetleme kapitalizminin sürekli detaylanmasını ipso facto olarak engellememesidir. Örneğin, Google ve Facebook'un tekel alanlarındaki varlığını kesmeye yönelik çağrılar, kısıtlı bir ölçekte olsa da kolaylıkla çok sayıda gözetleme kapitalisti firmanın kuruluşuyla sonuçlanabilir ve dolayısıyla daha çok gözetleme kapitalisti rakipler için yolu açabilir. Google ve Facebook'un çevrimiçi reklamcılık faaliyetlerini kısıtlamak gözetleme kapitalizminin kapsamını daraltmıyor, zira çevrimiçi reklamcılık pazarı beş ya da elli firma yerine iki firmanın elinde toplanmış durumda. Eğer bu piyasa çeşidi zapt edilecek ve bozguna uğratılacaksa, gözetleme kapitalizmi operasyonlarının bu eşi benzeri görülmemiş kollarına meydan okunmalı ve bunlar sekteye uğratılmalıdır. Bu kitap bütünüyle buna odaklanıyor.

Bu sayfalardaki odağım Google, Facebook ve Microsoft'a doğru eğilim gösteriyor. Buradaki amaç bu şirketlerin bu tür kapsamlı bir eleştirisi değil. Ben onları gözetleme kapitalizmi DNA'sının en iyi biçimde incelenebildiği petri kapları olarak görüyorum. Daha önce de belirttiğim gibi amacım bir şirket ve onun teknolojilerinin değil, yeni bir mantığın ve onun operasyonlarının haritasını çıkarmak. Tıpkı erken dönem gözlemcilerin, yönetimsel kapitalizm ve kitlesel üretimin bir zamanlar yeni mantıklarını kavramak için pek çok örneğin üzerinden geçmesi gibi, ben de haritayı detaylandıran görüşleri derlemek için bu ve diğer şirketlerin sınırlarının üzerinden geçiyorum. Gözetleme kapitalizminin Birleşik Devletler'de icat edildiği de doğrudur: Silikon Vadisi'nde ve Google'da. Bu, kitle üretimi gibi küresel bir gerçek haline gelen bir Amerikan icadıdır. Bu sebeple, bu metnin büyük bir kısmı Birleşik Devletler'deki gelişmelere odaklanıyor, yine de bu gelişmelerin sonuçları dünyaya aittir.

Google, Facebook, Microsoft ve diğer şirketlerin gözetleme kapitalizmi uygulamalarının incelenmesinde röportajlar, patentler, kazanç toplantıları, konferanslar, videolar ile şirket program ve politikalarına yakından ilgi gösterdim. Buna ek olarak 2012 ile 2015 yılları arasında birincil olarak Silikon Va-

disi'nde yüksek teknoloji şirketleri ve girişimler konusunda toplamda 586 yıllık bir deneyime sahip 19 farklı şirketten 52 veri bilimci ile röportaj gerçekleştirdim. Bu röportajlar, ben gözetleme kapitalizmi ve onun materyal altyapısına dair "kesin referans" anlayışımı geliştirirken gerçekleştirildi. İlk zamanlarda, yüksek ölçüde itibar gören az sayıdaki veri bilimcilere, kıdemli yazılım geliştiricilerine ve "şeylerin interneti" alanındaki uzmanlara başvurdum. Bilim insanlarının beni kendi iş arkadaşlarına tanıtmasıyla, röportaj örneklemim gelişti. Bazen saatleri bulan bu röportajlar gizlilik ve anonimlik vaadi altında gerçekleştirildi ama onlara yönelik minnettarlığım kişisel düzeydedir ve burada bunu halka açık biçimde beyan ederim.

Son olarak kitap boyunca Sone 18'den ve W. H. Auden'in *Çin'den Soneler*'inden alıntılar okuyacaksınız. Auden'in şiirlerinden oluşan bu döngü, insanlığın mitik tarihinin, şiddet ve tahakküme karşı kalıcı mücadelenin ve insan ruhu ve onun gelecek üzerindeki amansız hak iddiasının aşkın gücünün dokunaklı bir irdelemesi olması sebebiyle benim için çok değerlidir.

Shoshana Zuboff

KISIM I

GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN TEMELLERİ

BÖLÜM İKİ

9 AĞUSTOS 2011: GÖZETLEME KAPİTALİZMİ İÇİN ZEMİN HAZIRLAMAK

Tehlikeler ve cezalar daha da büyüdü,

Ve geçmiş meleklerce korundu

Şair ve yasa koyucu karşısında.

W. H. Auden
Çin'den Soneler

9 Ağustos 2011'de, binlerce kilometre arayla gerçekleşen üç olay, yükselen bilgi uygarlığımızın cömert beklentilerini ve artan tehlikelerini ortaya çıkardı. Birincisi, Silikon Vadisi öncüsü Apple, eski ekonomik ve sosyal problemlere yeni çözümlerden oluşan bir dijital rüyanın sözünü verdi ve sonunda dünyanın en yüksek ölçekte kapitalleşmiş şirketi olarak Exxon Mobil'in önüne geçti. İkincisi, Londra'daki ölümlü bir polis çatışması ülkeyi şiddet içeren bir protesto dalgasına sürükleyerek şehir çapında kapsamlı bir ayaklanmayı ateşledi. Patlayan dijital büyümenin meydana geldiği on senelik süreç, neoliberal ekonomilerin cezalandı-

rıcı haşinliği ve onun ürettiği aşırı eşitsizliği hafifletmekte başarısız olmuştu. Pek çok kişi, tek çare olarak hiddet ve şiddeti benimseyerek gelecekten dışlandıklarını hisseder olmuştu. Üçüncüsü, İspanyol vatandaşlar "unutulma hakkı" talep ederek Google'a karşı çıktıklarında insan geleceğine yönelik haklarını savundular. Bu mihenk taşı, daha adil ve demokratik bir dijital geleceğe dair el üstünde tutulan hayallerin ne kadar çabuk bir kabusa dönüştüğü konusunda dünyayı uyardı ve dijital kabiliyetlerle kapitalist tutkuların karışımı üzerine küresel bir politik mücadelenin habercisi oldu. O Ağustos gününü eski bir masal gibi her gün yaşıyoruz. Uygarlığımızın ruhu demokratik hareketler, özel güçler, cehalet ya da sürüklenme tarafından şekillendirilene değin aynı fasit dairede dönmeye devam ederek...

I. Apple Darbesi

Apple, arz ve talep arasındaki kavganın ortasına yıldırım gibi düşerek müzik sahnesine girdi. Bir tarafta Napster ve diğer müzik dosyası paylaşım biçimlerine duydukları coşkunun yeni bir talep kalitesini ortaya koyduğu genç insanlar vardı: benim yolumla, benim istediğimin, benim istediğim zaman, benim istediğim yerde tüketimi. Diğer tarafta ise Napster'ın en coşkulu kullanıcılarından bazılarını avlayıp dava açarak korku aşılamayı ve o talebi yıkmayı seçen müzik endüstrisi yöneticileri vardı. Apple endüstri yükümlüleriyle çalışırken şirketleri bireylerin değişen gereksinimleriyle uyumlu hale getiren ticari ve yasal açıdan uygulanabilir bir çözümle bu iki taraf arasında bir köprü kurdu. Napster müzik endüstrisine darbe vurmuştu, ama anlaşılan Apple da kapitalizme darbe vurmuştu.

Apple'ın darbesinin gerçekten ne kadar dramatik olduğunu unutmak kolay. Şirketin kârları büyük ölçekte iPod/iTunes/iPhone satışlarının gücü sayesinde tırmandı. *Bloomberg Businessweek* Wall Street analistlerinin bu gizemli Apple "mucizesi" karşısında "afalladığını" ifade etti. İçlerinden birinin ağzından kaçırdığı üzere "Olasılıklardan bazılarını modelleyemiyoruz bile. Bu bir din gibi."[1] Rakamlar bugün

bile akıllara durgun veriyor: Ekim 2003'te Windows uyumlu iTunes platformunun piyasaya sunulmasından üç gün sonra dinleyiciler ücretsiz iTunes yazılımının bir milyon kopyasını indirdiler ve bir milyon şarkı için ödeme yaptılar. Bu da Steve Jobs'ı "Bir haftadan az sürede her rekoru kırmış olduk ve dünyadaki en büyük çevrimiçi müzik şirketi haline geldik" açıklamasını yapmaya sevk etti.[2] Bir ay içinde beş milyon indirme, ardından üç ay sonra on milyon, onun ardından da üç ay daha sonra yirmi beş milyon indirme gerçekleştirildi. Dört buçuk yıl sonra Ocak 2007'de, bu rakam iki milyara yükseldi ve altı yıl sonra 2013'te, 25 milyar oldu. 2008'de Apple dünyanın en büyük müzik perakendecisi olarak Walmart'ı geçti. iPod satışları da benzer ölçüde muhteşemdi. Music Store'un piyasaya sunulmasının ardından ayda 1 milyon birime ulaşan satışları, Apple'ın iPod'un fonksiyonlarını devrim niteliğindeki iPhone'a da dahil etmesiyle birikte dört yıldan az bir süre içinde 100 milyona ulaştı. Bir 2017 yılı borsa gelirleri araştırması Apple'ın geçen yüzyılda yatırımcılar için diğer tüm Birleşik Devletler şirketlerinden daha fazla kâr oluşturduğu sonucuna vardı.[3]

Kitlesel üretim iPod'dan yüz yıl önce, ürünleri karşılayabilecekleri bir fiyattan isteyen, yeni ve halen çok az anlaşılmış kitlesel tüketicilerden müteşekkil bir ekonomik değer paralel evrenini ortaya çıkararak yeni bir çağa kapı araladı. Henry Ford, yüksek hacim ile düşük birim maliyetini birleştiren devrim niteliğinde bir endüstriyel mantıkla, bir otomobilin fiyatını yüzde 60 oranında düşürdü. Buna da "Tercihiniz siyah olduğu sürece istediğiniz renkte araç sahibi olabilirsiniz" vecizesinde özetlediği üzere "kitle üretimi" adını verdi.

Daha sonra GM'den Alfred Sloan bu prensibi geliştirdi: "Piyasaya bir ürün arz etmedeki muazzam yatırım maliyeti sebebiyle, daha onlara [müşteriler] göstermediğimiz ürünü satmak için elimizden geleni yapmamız gerekiyordu."[4] Müzik endüstrisinin işletme modeli, tıpkı Ford ve Sloan gibi müşterilere alacakları şeyin ne olduğunu söylemek üzerine kurulu. Yöneticiler CD'lerin üretimi ve dağıtımına yatırım yaptılar ve müşterilerin satın alacakları şey de CD idi.

Henry Ford, Model T ile yeni kitle tüketiminden faydalanarak altın cevherine ilk ulaşanlar arasında yer aldı. iPod vakasında olduğu gibi Ford'un Model T fabrikası her şeye uygulanabilirdi ve uygulandı da. Ekonomi genelinde ve dünya çapında yayıldıkça üretimin çerçevesini değiştirdi ve yirminci yüzyılda servet yaratma ilkesi olarak yeni bir kitle üretimi kapitalizminin hakimiyetini oluşturdu.

iPod/iTunes yenilikleri, müşteri deneyimini *tersine çevirmeye* yönelik yeni dijital teknoloji kabiliyetlerini geliştirerek bu yüzyıllık endüstriyel mantığı dönüştürdü. Apple, dinleyiciler ve dinledikleri müzikler arasındaki ilişkiyi, şimdi aşina olsak da ilk tanıtıldığında devrim niteliğinde gelen sıra dışı bir ticari mantıkla yeniden kurdu.

Apple tersyüzü birkaç ana unsura bağlıydı. Dijitalleştirme değerli varlıkların (bu vakada, şarkılar) hapsoldukları kurumsal alanlardan *kurtarılmasını* mümkün kıldı. Sloan'ın tarif ettiği maliyetli kurumsal süreçler dinleyicilere doğru direk bir rota lehinde aradan çıkarıldı. CD vakasında örneğin, Apple paketleme, envanter, depolama, pazarlama, nakliye, dağıtım ve fiziksel perakendesinin yanında ürünün fiziksel üretiminden de *sıyrıldı*. iTunes platformu ile iPod cihazının birlikteliği, dinleyicilerin kendi şarkılarını sürekli olarak isteğe bağlı yeniden düzenlemelerini mümkün kıldı. Hiçbir iPod birbirinin aynısı değildi ve dinleyiciler bu dinamik düzeni sürekli yeniden kurguladıkları için için aynı iPod haftadan haftaya bile kendinden farklılaşıyordu. Bu, müzik endüstrisi ve onun uyduları (perakendeciler, pazarlamacılar vesaire) için acı verici bir gelişmeydi, ama tam da dinleyicilerin istedikleri şeydi.

Bu başarıyı nasıl anlamalıyız? Apple'ın "mucizesi" tipik olarak tasarımı ve pazarlama dehasına atfedildi. Tüketicilerin "istediğim şeyi, istediğim zaman, yer ve biçimde" elde etmeye istekliliği "rahatlık" talebinin ispatı olarak alındı ve hatta bazen narsistlik ya da huysuzluk olarak görmezden gelindi. Benim bakış açımdan, bu açıklamalar Apple'ın başarılarının eşi benzeri görülmemiş büyüklüğü karşısında sönük kalıyor. Biz çok uzun zamandır, bu yeni yaşam formunu ortaya çı-

karan tarihi güçleri daha derinlerine inmek yerine, Apple'ın kapitalizm ile dijitalin karışımına dair yüzeysel açıklamalarla kendimizi tatmin ettik.

Tıpkı Ford'un yeni bir kitle tüketiminden faydalanması gibi Apple da bireylerden oluşan yeni toplum ve onların bireyselleşmiş tüketimlerine yönelik taleplerinden faydalanarak patlayan ticari başarıyı ilk deneyimleyenler arasındaydı. Bu ters yüz, kapitalizmin faaliyetleri ve varlıklarını özgürleştirip yeniden düzenleyerek sonunda dijital çağın tüketim odağını kitleden bireye yöneltmek için gerekli araçları sunan ticari reformasyonun daha büyük ölçekteki hikayesine meydan verdi. Bütünüyle yeni, ivedilikle zorunlu ve operasyonel açıdan dijitalin bağlantılı alanları dışında imkansız olan bir şeyin sözünü verdi. Bizim yeni gereksinimlerimizi ve değerlerimizi savunma taraflısı bir duruşa yönelik üstü kapalı bağlılığı, içimizdeki haysiyet ve değerlilik hissini teyit ediyor, önemli olduğumuz hissini artırıyordu. Tüketicilere bireysel gereksinimlerine karşı kayıtsız kalan kurumsal bir dünyadan kaçış vadederek, yeni bir rasyonel kapitalizme bizi gerçekten istediğimiz şeye tam olarak istediğimiz biçimde bağlayıp arz ve talebi yeniden birleştirebilmesi olasılığının kapısını açtı.

Gelecek kısımlarda ileri süreceğim üzere iPod'u çılgın yolculuğuna gönderen benzer tarihi koşullar, biz eşitsizlik ve dışlanmaya karşı çare ararken günlük yaşamlarımızda internetin özgürleştirici vaadini ortaya çıkardı. Hikayemizde en belirgin olan ise, benzer koşulların gözetleme kapitalizminin kök salma ve gelişme kabiliyetine karşı önemli bir sığınak sağlayacaktır. Daha net olmak gerekirse, Apple mucizesi de gözetleme kapitalizmi de kendi başarılarını karşıt iki tarihi gücün yıkıcı çarpışmasına borçludur. Bir vektör modernleşmeye ve kitleden bireye geçişin yüzyıllar süren toplumsal değişiminin tarihine aittir. Karşıt vektör ise neoliberal ekonomik paradigmanın on yıllar süren detaylandırılması ve yürürlüğe konulmasına aittir: Politik ekonomisi, toplumu dönüştürmesi ve özellikle de bireysel dürtüyü psikolojik özerklik ve ahlaki muhakeme doğrultusunda tersine çevirme, bastırma, engelleme ve hatta yok etmeye yönelik amacına. İlerideki

bölümler, gözetleme kapitalizminin egemenliğe hızlı yükselişini incelerken gelecek kısımlar boyunca başvuracağımız şartnameyi oluşturarak bu çarpışmanın ana hatlarının kısaca taslağını çiziyor.

II. İki Modernite

Kapitalizm bir zaman ve mekanda insanların gereksinimlerine karşılık olarak evrimleşir. Henry Ford bu noktada gayet açıktı: "Kitle üretimi kamu gereksiniminin algılanmasıyla başlar."[5] Detroitli otomobil üreticilerinin kafaları lüks araçlarla meşgulken Ford az bir şeye sahip olup çok şey isteyen ama bunu ödeyebilecekleri fiyata isteyen, yeni modernleşen bireylerden oluşan bir milleti (çiftçiler, maaşlı çalışanlar ve dükkan sahipleri) dikkate alan tek tek kişiydi. Bu "talepler", düşük birim maliyetli, yüksek çaplı ve standartize olmuş yeni bir üretim anlayışının dönüştürücü gücünü keşfeden Ford ve adamlarını ortaya çıkaran hal ve koşullardan türemişti. Ford'un meşhur "günde beş dolar"ı, sistemik bir karşılıklılık mantığının simgesiydi. Üretim bandı çalışanlarına herkesin hayal edebildiğinden daha yüksek maaşlar öderken, kitle üretimi girişimlerinin tamamının kitle tüketicilerinin artan popülasyonuna dayandığını kabul ediyordu.

Bu piyasa formunun ve patronların pek çok kusuru vardı ve pek çok sıkıntılı duruma sebep olmuşlardı, ancak yeni yeni modernleşen bireylerden oluşan nüfusları müşterilerin ve çalışanların gerekli bir kaynağı olarak görülüyordu. Sonunda bir kurumsallaşmış karşılıklılık yelpazesine ulaşacak yollarla topluluklarına bel bağladılar. Dışarıda, ödenebilir mallar ve hizmetlere erişim dramı çalışanlar ve tüketicilerin hakları ve güvenliğini ileri süren ve koruyan görüşün demokratik kriterler ve yöntemlerine bağlıydı. İçeride ise dayanıklı istihdam sistemleri, kariyer basamakları ve maaşlar ve kazançlarda düzenli artışlar vardı.[6] Gerçekten de bu piyasa formunun sistemik biçimde yok edildiği son kırk yılın bakış açısıyla değerlendirildiğinde sosyal düzenle karşılıklılığı, tartışmalı ve namükemmel olsa da onun en çarpıcı özelliklerinden biri olmuş gibi görünüyor.

Bunun anlamı, yeni piyasa formlarının halkın gerçek talepleri ve düşünce yapılarına karşı bir bağlılık içinde şekillendiklerinde en üretken olduklarıdır. Büyük sosyolog Emile Durkheim bu noktayı yirminci yüzyılın şafağında belirtmişti ve onun görüşleri bu kitap boyunca bizim için mihenk taşı olacak. Kendi zamanında endüstrileşmenin dramatik karışıklıklarını gözlemlerken (fabrikalar, özelleşme, işçiliğin karmaşık bölünmesi) Durkheim ekonomistlerin bu gelişimleri tarif edebilseler de *nedenlerini* kavrayamadıklarını anladı. Bu kapsamlı değişikliklere insanların değişen gereksinimlerinin "neden" olduğunu ve ekonomistlerin sistemik biçimde bu sosyal gerçekleri göremediklerini (ve öyle kaldıklarını) ileri sürdü:

> İşçiliğin bölümlenmesi bize, ekonomistlere olduğunun aksi yönde görünür. Bu onlar için esasen daha fazla üretim demektir. Bizim içinse, bu fazla üretkenlik sadece zorunlu bir sonuç, bir olgunun tepkisidir. Eğer özelleşirsek bu daha fazla üretmek için değil, bizim için yapılmış *yeni varoluş koşullarında* yaşamamızı sağlamak içindir.[7]

Sosyolog daimi insani arayışı, işçiliğin bölümlenmesi, teknolojiler, iş organizasyonu, kapitalizm ve neticede uygarlığın kendisini ortaya çıkaran görünmez nedensel güç olarak "varoluş koşulları"mız içinde etkin biçimde yaşamak olarak tanımlıyordu. Her biri, Durkheim'in etkin bir yaşam için sürekli yoğunlaştırıcı "mücadelenin şiddeti" olarak adlandırdığı şey tarafından üretilen benzer insan gereksinimleri potasında şekillenmiştir: "Eğer iş daha bölümlenmiş olursa" bu "varoluş mücadelesinin daha şiddetli olması" yüzündendir.[8] Kapitalizmin rasyonalitesi, namükemmel olsa da hayatlarını etkin biçimde yaşamaya çalışırlarken kendi zaman ve mekanlarında karşılaştıkları varoluş koşullarıyla mücadele ederlerken insanların deneyimlediği gereksinimler karşısındaki bu uyumu yansıtır.

Bu mercekten baktığımızda, Ford'un inanılmaz Model T'si için o istekli müşterilerin ve iPod ve iPhone'un yeni

tüketicilerinin kendi çağında karakterize edilen varoluş koşullarının ifadeleri olduklarını görebiliriz. Aslında her biri modern çağın insani işareti olan "bireyselleşme" olarak bilinen yüzyıllar süren sürecin belirgin fazlarının meyvesidir. Ford'un kitle tüketicileri "ilk modernite"[9] olarak adlandırılmış şeyin üyeleriydi ama "ikinci modernite"nin yeni koşulları, Apple tersyüzü ve onu takip pek çok dijital yeniliğin vazgeçilmez hale geldiği yeni bir tür birey üretti. İkinci modernite yaşamlarımızda Google ve Facebook benzerlerini ortaya çıkardı ve beklenmedik bir değişimle, takip edecek olan gözetleme kapitalizmine olanak sağlanmasına yardımcı oldu.

Bu moderniteler nelerdir ve hikayemiz için nasıl bir önem teşkil ediyorlar? Ahlaki muhakeme ve tercihin mevkii olarak bireyin doğuşu ilk olarak, ortaya çıkış koşullarının da ilk meydana geliş yeri olarak kabul edilen Batı'da gerçekleşti. Öncelikle bu "bireyselleşme" kavramının, her türlü başarı ya da başarısızlık sorumluluğunu mitik, atomize olmuş, izole edilmiş, ebedi rekabete mahkum, ilişkilerden, topluluklardan ve toplumdan kopuk bir bireye ihale eden neoliberal ideoloji "bireyciliğiyle" karıştırılmaması gerektiğini belirtelim. Ayrıca bu tanım kişisel gelişimin yaşam boyu keşfiyle ilişkilendirilen psikolojik "bireyleşme" sürecini de ifade etmiyor.[10]

İnsanlık tarihinin son dakikalarına kadar, her yaşam soy ve coğrafya, cinsiyet ve hısımlık, rütbe ve dinle önceden belirlenmiştir. Ben annemin kızıyım. Ben babamın oğluyum. Bir birey olarak insan anlayışı, bu antik mengeneden sıyrılarak yüzyıllar boyunca yavaş yavaş ortaya çıktı. Yaklaşık iki yüzyıl önce, yaşamın artık bir kuşaktan diğerine köy ve klan geleneklerine göre teslim edilmediği ilk modern yola atıldık. Bu "ilk modernite" yaşamın çok sayıda kişi için geleneksel norm, anlam ve kurallardan ayrıştırıldığı ve "bireyselleştirildiği" bir zamana işaret eder.[11] Bu her yaşamın sahnelenecek bir kesinlikten çok keşfedilecek açık uçlu bir gerçekliğe dönüştüğü anlamına geliyordu. Geleneksel dünya bugün halen pek çok kişi için bozulmamış olarak kalsa da, bu durum artık tek olası hikaye olarak deneyimlenmiyor.

Sık sık büyük büyük anne ve babamın cesaretini düşünürüm. 1908'de hissettikleri ne tür bir hüzün, korku ve neşe karışımıydı ki, Cossacks'ın eziyetleri sonucu Kiev'in dışındaki ufak köylerinden kaçmaya kafalarına koymuş, dört yaşındaki büyükbabam Max da dahil olmak üzere beş çocuklarını ve tüm eşyalarını bir vagona sığdırıp Amerika'ya giden buharlı gemiye yönelmişlerdi? Bu ilk modernitenin diğer milyonlarca öncüsü gibi hâlâ feodal olan bir dünyadan kaçtılar ve kendilerini son derece yeni bir tür yaşamın doğaçlamasını yaparken buldular. Max sonra Marry ile evlenecekti ve onları dünyaya getiren köylerin ritimlerinden çok uzakta bir aile kuracaklardı. İspanyol şair Antonio Machado bu ilk modernite bireylerinin coşku ve cesaretlerini ünlü şarkısında yansıtıyordu: "Seyyah, bir yol yok; yol sen giderken yapılır." "Arayış" bu anlama geliyordu: halihazırda derlenmiş cevaplara anlık bir kaçış değil, keşiften ve kendini yaratmaktan oluşan bir yolculuk.

Yine de yeni endüstriyel toplum eski feodal dünyanın hiyerarşik motiflerinden pek çoğunu, sınıf, ırk, meslek, din, etnik köken cinsiyet ve kitle toplumunun canavarlarına dayalı mensubiyet düzenlerinde korudu: şirketleri, çalışma ortamları, sendikaları, kiliseleri, politik partileri, sivil grupları ve okul sistemleri. Bu kitlenin yeni dünya düzeni ve onun konsantrasyon, merkezileşme, standartlaşma ve idareden oluşan bürokratik mantığı, hâlen her bir yaşam için sağlam dayanak noktaları, yönergeler ve hedefler sunuyor.

Kendi aileleri ve önceki tüm kuşaklarıyla karşılaştırıldığında Sophie ve Max bir şeyleri kendileri geliştirmek zorundaydı ama her şeyi değil. Sophie aileyi büyüteceğini biliyordu. Max yaşamları için para kazanacağını biliyordu. Dünyanın size sunduklarına uyum sağlıyordunuz ve kurallara uyuyordunuz. Kimse sizin fikrinizi sormuyor ve konuştuğunuzda da sizi dinlemiyordu. Yapmanız *gerekeni* yapmanız bekleniyordu ve azar azar yolunuzu alıyordunuz. Hoş bir aile büyütüyor ve neticede bir eviniz, arabanız, çamaşır makineniz ve buzdolabınız oluyordu. Henry Ford ve Alfred Sloan gibi kitle üretimi öncüleri bu şeyleri size ödeyebileceğiniz bir fiyattan getirmenin bir yolunu bulmuşlardı.

Kaygı verici olan faktör kendini kişinin rollerinin gereksinimlerine göre yaşaması gerekliliğinde belli ediyordu. Birinin, hatırı sayılır derecede bir ruhsal maliyete olsa bile atfedilen sosyal rolün kenarlarından taşan her tür kendilik anlayışını baskılaması bekleniyordu. Sosyalleşme ve uyum sağlama, kitle toplumunun sosyal normlarına uygunluk amacıyla çekirdek aileyi hazır yapım "kişiliklerin üretimi" için "fabrika" olarak ifade eden psikoloji ve sosyolojinin materyalleriydi.[12] Bu "fabrikalar" aynı zamanda büyük ölçekte acı da üretiyordu: kadınlığın gizemi*, gizli homoseksüeller, kiliseye giden ateistler ve arka sokak kürtajları. Sonuçta, gerçi, siz ve ben gibi insanları bile ürettiler.

Ben bu yola çıktığımda çok az cevap vardı, öykünecek bir şey yoktu, içimde taşıdığım değerler ve hayaller dışında izleyecek bir pusula da yoktu. Yalnız değildim; yol, benzer yolculuklara çıkmış pek çok insanla doluydu. İlk mantalite bizi doğurdu ama biz yeni mantaliteyi hayata getirdik: "ikinci modernite."[13] Geleneksel yaşam tarzlarından modern bir göç olarak başlayarak akım, insanların psikolojik bireysellik algısıyla ve onda mündemiç olan özgürlük ve gereksinim haklarıyla ile doğduğu yeni bir toplum anlayışı meydana getirdi. Kendi yaşamlarımızı seçmeye hem hakkımız hem de gereksinimimiz var. Artık kitlenin anonim üyeleri olmaktan hoşnutsuz bir halde, kendimizi gerçekleştirme hakkımız olduğunu hissediyoruz. Sophie ve Max için düşündüğümüzde anlamsız bir kibirlilik olurdu bu. Bu mantalite, belirsizlik, endişe ve stres dolu bir yaşamın reçetesi olabilse de, insan ruhu için olağanüstü bir başarıdır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından beri bireyselleşme hikayesi "ikinci modernite"ye doğru yeni bir dönüşe geçti. Endüstrileşme modernitesi ve onun merkezindeki kitle üretimi kapitalizmi uygulamaları, hayallerin ötesinde bir servet üretti. Demokratik politikaların, dağıtım politikalarının, eği-

* Kadınlığın gizemi (feminine mystique) toplumdaki kadının "rolünün" bir eş, anne ve ev kadını olmaktan başkası olamayacağına yönelik yanlış görüşü ifade eder. (ç.n.)

time ve sağlık hizmetlerine erişimin ve güçlü sivil toplum kurumlarının bu serveti bütünlediği ortamda, yeni bir "bireyler toplumu" ortaya çıkmaya başladı. Yüz milyonlarca kişi bir zamanlar yalnızca küçük bir elit tabakaya özgü olan deneyimlere erişim kazandı: Üniversite eğitimi, seyahat, geliştirilmiş yaşam beklentisi, harcanabilir gelir, yaşamın yükselen standartları, tüketici mallarına kapsamlı erişim ve çeşitli iletişim ve bilgi akışları ve özelleşmiş, entelektüel birikim talep eden bir çalışma hayatı gibi.

İlk modernitenin hiyerarşik toplum sözleşmesi ve kitle toplumu, öngörülebilir faydalarla geldi. Ancak onun bu başarısı bizleri ikinci modernitenin kıyılarına döküp, oradan daha sofistike ve bol tezahürlü yaşamlara doğru sürükledi. Eğitim ve bilgiye dayalı çalışma, dil ve düşünce hakimiyetini, kişisel anlam yarattığımız ve kendi fikirlerimizi biçimlendirdiğimiz araçları arttırdı. İletişim, bilgi, tüketim ve seyahat kişilerin bakış açıları, değerleri ve tavırlarını artık önceden belirlenmiş roller ya da grup kimliğiyle zapt edilemeyecek biçimlerde bilgilendirerek bireysel farkındalık ve hayal kurma becerilerini tetikledi. Geliştirilmiş sağlık ve uzun yaşam süreleri, öncül sosyal normların yerine ve karşısına meşruiyeti güçlendirerek kişisel yaşamın derinleşmesi ve olgunlaşması için zaman sağladı.

Geleneksel rolleri eski haline döndürdüğümüzde bile artık bunlar doğumda dayatılmış mutlak gerçekler olmaktan çok, tercihlerdir. Büyük kimlik klinisyeni Erik Erikson'un bir keresinde tarif ettiği üzere "Erken dönem psikanalizin hastaları en çok ne ve kim olduklarını bildiklerini düşündükleri şey olmalarını engelleyen kısıtlamalar karşısında sıkıntı çekerken, bugünün hastaları en çok neye inanması gerektiği ve kim olması gerektiği, ya da olabileceği veyahut olduğu problemi karşısında sıkıntı çekiyor."[14] Bu yeni mantalite daha varlıklı ülkelerde en çok dile getirilmişti ama yapılan araştırma dünyanın neredeyse her bölgesinde ikinci modernite bireylerinin belirgin çoğulluklarını gösteriyor.[15]

İlk modernite kolektif çözümler uğruna benliğin ihyasını ve ifadesini baskıladı. Ancak ikinci modernitede varsa yok-

sa benlik vardı. Yeni bir tür psikolojik bağımsızlık algısı, İnternet'in gelip de ona payanda olmasının çok daha öncesine piyasaya çıkmıştı. Hayatlarımızı nasıl düzene koyacağımızı deneme yanılma yoluyla öğrendik. Hiçbir şey hazır halde gelmiyordu. Aile, din, cinsiyet, ahlak, evlilik, topluluk, aşk, doğa, toplumsal bağlantılar, siyasi katılım, kariyer, yemek... Her şey bize mantıklı gelecek şekillerle yeniden gözden geçirilmeli, yeniden pazarlık edilmeli ve yeniden inşa edilmeliydi.

Gerçekten de günlük yaşamlarımızda interneti ve gelişmekte bilgi araçlarını ortaya çıkaran bu yeni mantalite ve onun talepleriydi. Belirlenmiş yazgısı olmayan yaşamların yükü bizi, sesimizi yükseltmek ve kendimize ait seçilmiş bağlantı düzenlerine şekil vermek için yeni bir yol sunduğu için yeni dijital ortamın güçlendiren bilgi zengini kaynaklarına yöneltti. Bu fenomen öylesine güçlüdür ki, kendi yaşamının yazarı olarak bireyi (bu yolla ister kurtuluşu, isterse de belasını bulsun) çağımızın kahramanı olarak kabul etmek abartı olmayacaktır.[16]

Batı modernitesi, dokunulmaz bireysel hakları bahşeden ve her bir bireysel yaşamın kutsallığını tanıyan prensipler ve kanunlar etrafında biçimlenmişti.[17] Buna rağmen ikinci moderniteye kadar hissedilen deneyim resmi kanuna yetişmeye başlamadı. Bu hissedilen gerçek, halihazırda kanunla belirlenmiş olanı günlük yaşamın *hakikati* yapmaya yönelik yeni taleplerde ifade edildi.[18]

Özgürleştirici potansiyeline rağmen ikinci modernite yaşanması zor bir yer haline gelmesi yüzünden şiddetle eleştirildi ve bugünün varlık koşulları bu sorunu yansıtıyor. İkinci modernitenin bazı zorlukları kişinin kendi yaşamının yaratılması ve sürdürülmesiyle ilgili kaçınılmaz maliyetlerden doğuyor ama ikinci modernite düzensizliği aynı zamanda neoliberal paradigma ve onun egemenliğe yükselişiyle ilişkili ekonomik ve sosyal politika ve uygulamalardaki kurumsallaşmış değişimin bir sonucu. Bu geniş kapsamlı paradigma, özerklik yönünde ikinci modernite iddiaları ve bu iddiaların gelişebileceği habitatlardan oluşan seküler dalgayı kontrol

altına alma, yeniden kanalize etme ve geri çevirmeyi hedeflemiş durumda. Yüzyıllar süren modernleşme hikayesi ile on yıllar süren etkin yaşam arayışımızı köstekleyen ekonomik şiddet arasındaki bu *çarpışmanın* içinde yaşıyoruz.

Ekonomi tarihinde bu dönüş noktasını belgeleyen zengin ve çekici bir literatür mevcut ama benim buradaki hedefim bu çarpışmayı anlamamız için hayati önem taşıyan bu geniş anlatıdaki temalardan bazılarına basitçe dikkat çekmek: Gerek Apple "mucizesi" gerekse gözetleme kapitalizminin izleyen fikir aşaması ve büyümesini ortaya çıkaran varoluş koşulu.[19]

III. Neoliberal Habitat

1970'ler ortaları, en çok Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık'ta belirgin olan durgunluk, enflasyon ve keskin biçimde azalmış büyümeyle birlikte kuşatma altındaki savaş sonrası ekonomik düzene tanık oldu. Aynı zamanda ikinci modernite bireyleri (özellikle öğrenciler, genç çalışanlar, Afrikalı Amerikalılar, kadınlar, Latinler ve diğer marjinalleşmiş gruplar) eşit haklar, sesini duyurma ve katılım talepleri çevresinde harekete geçerken politik düzenin yeni baskıları vardı. Birleşik Devletler'de Vietnam Savaşı sosyal huzursuzluğun odak noktasıydı ve Watergate skandalıyla açığa çıkarılan yozlaşma politik reforma yönelik halk ısrarını tetikledi. Birleşik Krallık'ta enflasyon endüstriyel ilişkileri kırılma noktasının ötesinde zorladı. Her iki ülkede de dile getirilen yeni demokratik toplum sözleşmesi talepleriyle birlikte bariz biçimde kontrol edilemez hale gelen ekonomik bozulmanın hayaleti, bir zamanlar güvenilir olan Keynesçi politikaların neden akıntıyı tersine çevirmede başarısız olduğunu kavrayamayan seçilmişler arasında kafa karışıklığı, endişe ve çaresizlik yarattı.

Neoliberal ekonomistler bu fırsat için tetikte bekliyorlardı ve düşünceleri artık iki devleti de mağdur etmiş olan "politika vakumunun" içine karıştı.[20] 1974'te çiçeği burnunda Nobel Ödülü ile Avusturyalı ekonomist Friedrich Hayek ve ondan iki yıl sonra Nobel alan Amerikalı mevkidaşı Milton Friedman, Keynesyen hegemonyanın gölgesi altındaki savaş sonrası dönem boyunca radikal serbest piyasaya dayalı ekono-

mik teorilerini, siyasi ideolojilerini ve pragmatik ajandalarını bileylemişlerdi, ve artık gün onların günüydü.[21]

Serbest piyasa öğretisi, totaliterci ve komünist kolektivist ideolojilerin oluşturduğu tehdide karşı kapsamlı bir savunma olarak Avrupa'dan çıktı. Devlet gözetiminin her formundan radikal düzeyde özgürlük talep edecek kadar karmaşıklık ve mükemmellik içinde doğal bir güç olarak kendi oto kontrollü bir pazarın kabulünü canlandırmayı hedefliyordu. Hayek devletin yetkisindeki geçerli politik otoritenin yerini alan bilinmez bir "genişletilmiş düzen" olarak mutlak bireyler ve pazarın hoşgörüsüz disiplinine karşı kolektif boyun eğmenin gerekliliğini şöyle açıklıyordu: "Modern ekonomiler böylesine genişletilmiş bir düzenin herhangi bir bireyi bir kenara bırakın, hiçbir planlama teşkilatının bir bütün olarak sahip olamayacağı ya da kontrol edemeyeceği bir bilgi toplama sürecini nasıl tayin ettiğini açıklıyor."[22] Hayek ve onun ideolojik yoldaşları, herhangi güç tarafından engellenemeyecek ve herhangi bir dış otoriteye boyun eğmeyecek, çekirdeğine kadar soyulmuş bir kapitalizmde ısrar ediyorlardı. Servet ve haklardaki eşitsizlik kabul edilmişti ve hatta başarılı bir piyasa sisteminin gerekli bir özelliği ve gelişim için bir güç olarak kutlanıyordu.[23] Hayek'in ideolojisi, gözetleme kapitalisti şirketler için bir başka kritik öncül haline gelen yeni bir şirket felsefesine entelektüel üstyapı ve meşrulaştırma sağladı: Yapısı, ahlaki içeriği ve toplumla olan ilişkisi.

Bu yeni kavrayış ekonomist Michael Jensen ve William Meckling tarafından faaliyetlendirildi. Büyük oranda Hayek'in çalışmasına dayanarak bu iki akademisyen yirminci yüzyıl şirketinin pro sosyal prensiplerine "hissedar değeri hareketi" olarak adlandırılan baltayı indirdiler. 1976'da Jensen ve Meckling yöneticiyi sahipliğin konakçısından beslenen bir tür parazit olarak yeniden yorumlayan dönüm noktası bir makale yayınladılar: Belki kaçınılamaz olan, ama yine de hissedar serveti için bir engel teşkil eden bir sahiplik. Cüretkar biçimde, sahipler ve yöneticiler arasındaki yapısal kopukluğun "firma değerinin aksi takdirde olabileceğinden belirgin ölçüde düşük olmasıyla sonuçlanabileceğini" ileri sürdüler.[24]

Eğer yöneticiler kendi tercihleri ve rahatları lehinde sahiplere firma değerini düşük optimize etseler, bunu yapmaları onlar için sadece mantıklı olurdu. Çözüm, ekonomistlerin iddia ettikleri üzere yönetimsel davranışla sahiplerin çıkarlarını nihai ve kati biçimde uyumlu hale getirmeye yönelik yeni bir teşvik yapısı için baz olarak piyasanın değer işaretini, hisse fiyatını belirtmekti. Hayek'in "genişletilmiş düzen"inin tarifsiz işaretlerine boyun eğmeyi başaramayan yöneticiler, gerçekleşmemiş piyasa değeri için yürütülen yeni ve acımasız bir avda, hızlı biçimde "kapıdaki barbarlar" için birer av haline geleceklerdi.

"Demokrasi krizi" zeitgeist'inde neoliberal vizyon ve onun piyasa ölçütlerine dönüşü, hem sert ekonomik tercihlerin politik sahipliğinden kaçınma aracı olarak hem de düzensizlikten korkulan ortamda yeni bir tür düzenin uygulamaya konması sözünü vermesi sebebiyle, politikacılar ve politika yapıcılar için derinlemesine çekiciydi.[25] piyasa kuvvetlerinin mutlak otoritesi, sınırlı kaynaklar için bitmek tükenmek bilmez rekabete mahkum edilen bir atomlarına ayrılmış bireyler ideolojisi ile demokratik mücadele ve müzakereyi yerinden ederek zorunlu kontrolün mutlak kaynağı olarak kutsal kabul edilecekti. Rekabetçi piyasanın disiplinleri, itaatsiz bireyleri yatıştırma ve hatta şikayet etmek için hayatta kalmakla fazla meşgul vatandaşlar haline geri döndürme vaadi verdi.

Eski kolektivistler geri çekilmişlerdi, yenileri onların yerlerini almıştı: Devlet regülasyonu ve gözetimi, sosyal yasalar ve refah politikaları, işçi sendikaları ve kolektif pazarlık kurumları ve demokratik politikaların prensipleri. Gerçekten de tüm bunlar gerçekliğin piyasa versiyonu ile değiştirilecekti ve rekabet büyümeye yönelik çözüm olacaktı. Yeni hedeflere serbestleştirme, özelleştirme ve düşük vergileri içeren, arz yanlı reformlar aracılığıyla ulaşılacaktı.

Hayek ve Friedman'ın egemenliğinden otuz beş yıl önce, büyük tarihçi Karl Polanyi piyasa ekonomisinin yükselişini güçlü ve etkileyici biçimde yazmıştı. Polanyi'nin çalışmaları onu oto kontrollü bir piyasanın faaliyetlerinin, onları dizginleyen kanun ve politikalar olmadan işlemelerine izin verildi-

ğinde son derece yıkıcı oldukları sonucuna götürdü. Bu *çifte hareketi* şöyle tarif ediyordu: "işçilik, arazi, paraya ilişkin piyasanın hareketini denetlemek için tasarlanmış güçlü kurumlarla kaynaştırılan bir tedbir ve politikalar ağı."[26]

Polanyi, çifte hareket piyasa formunu topluma bağlarken onu desteklediğini iddia ediyordu: Yıkıcı aşırılıklarını dengeleyerek, hafifleterek ve yatıştırarak. Polanyi bu tür karşı tedbirlerin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında her Avrupa toplumunda kendiliğinden ortaya çıktığını gözledi. Her biri, çalışanların tazminatı, fabrika teftişi, belediyelerin ticareti, kamu hizmeti, gıda güvenliği, çocuk işçiliği ve kamu güvenliği gibi tartışmalı yeni alanları gözetmek için kanun koyan, düzenleyen ve kurumsallaşmış çözümler inşa etti.

Birleşik Devletler'de çifte hareket on yıllar boyunca, mükemmel olmasa da endüstriyel üretimi toplumun gereksinimleri doğrultusunda dizginleyen sosyal mücadele aracılığıyla elde edildi. Bu durum İlerici Çağ'ın tröst karşıtı, sivil toplumcu ve yasamaya dair reformlarında da kendini gösterdi. Daha sonra bu, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi sırasında Yeni Düzen'in yasama, yargılama, sosyal ve vergi girişimlerinde ve Keynesçi ekonominin kurumsallaştırılmasında detaylandırıldı: Neticede ekonomik ve sosyal eşitliği artıran işgücü pazarı, vergi ve sosyal refah politikaları.[27] Çifte hareket Büyük Toplum'un yasama girişimlerinde daha da geliştirildi, özellikle de insan hakları kanunu ve dönüm noktası niteliğinde çevresel yasaların konulmasında. Piyasa demokrasisinin Birleşik Devletler ve Avrupa'daki başarısıyla birlikte, pek çok akademisyen bu tür karşı tedbirlere itimat ettiler. Arz ve talep dengesini sağlama becerisinde solcu teorisyenlerin ve hatta Polanyi'nin dahi tahmin ettiğinden daha uyumsal olduğunu kanıtlayan bir politik ekonomiydi bu. Yüzyılın ortasına gelindiğinde büyük şirketler, temelleri son derece derin ve sağlam toplumsal kurumlar olarak görülüyordu.[28]

Çifte hareket, neoliberal bayrak altındaki yıkımı için programa alındı ve gerekli adımlar hemen atıldı. 1976'da Jensen ve Meckling'in yol değişimine neden olan analiziyle aynı senede Başkan Jimmy Carter, havayolu, ulaşım ve finans sek-

törlerini cüretkar bir serbestleşme programıyla hedef alarak şirket yapısını Wall Street'in piyasa ölçütleriyle radikal biçimde uyumlu hale getiren dikkat çekici ilk gayretleri başlattı. "Kıpırdanma" olarak başlayan şey "yirminci yüzyılın son iki on yılında ekonominin büyük segmentleri üzerindeki kontrolü silip süpüren bir gelgit dalgası"na dönüştü.[29] Yeni mali ve sosyal politikalar muhtelif ölçeklerde Avrupa'ya ve diğer bölgelere yayıldıkça, Carter ile başlayan bu uygulamalar Reagan ve Thatcher dönemlerinin, devamındaki neredeyse bütün ABD başkanlıklarının ve dünyanın geri kalanin büyük bölümünün akıbetini belirleyecekti.[30]

Böylece Birleşik Devletler kamu firmalarının ayrıştırılması ve azaltılması başladı.[31] Sosyal bir kurum olarak kamu şirketi maliyetli bir hata olarak yeniden yorumlandı ve onun müşteriler ve çalışanlarla uzun süreli karşılıklılığı piyasa verimliliğinin yıkıcı derecede ihlalleri olarak yeniden biçimlendirildi. Finansal havuç ve sopalar, yöneticileri şirketlerini parçalara ayırmak ve küçültmeye ikna etti ve kapitalizm mantığı ürün ve hizmetlerin kazançlı üretiminden finansal spekülasyonun gittikçe artan egzotik formlarına yöneldi. Yeni piyasa faaliyetleri tarafından dayatılan disiplinler kapitalizmi ham çekirdeğine kadar soydu ve 1989'a gelindiğinde Jensen kendinden emin biçimde "kamu şirketinin güneş tutulması"nı ilan etti.[32]

Yüzyıl dönümüne gelindiğinde gözetleme kapitalizminin temel mekanizmaları daha yeni şekillendiği için "hissedar değer maksimizasyonu" geniş ölçekte firmanın "amaç fonksiyonu" olarak kabul ediliyordu.[33] Bir zamanların aşırılıkçı felsefesinden seçilip alınan bu prensipler, ticari, finansal ve yasal alanlarda standart uygulama olarak yüceltildi.[34] 2000'e gelindiğinde Birleşik Devletler kamu şirketleri 1970'te olduğunun yarısından daha az Amerikalıya istihdam sağladı.[35] 2009'da, 1997'de olduğunun sadece yarısı kadar kamu şirketi vardı. Kamu şirketi "üretim için gereksiz, düzenli istihdam ve sosyal refah hizmetlerinin teminine uygun olmayan, yatırımda güvenilir bir uzun dönem getirisi göstermekte yetersiz" hale gelmişti.[36] Bu süreçte "girişimci" tarikatı, arsızlık, reka-

betçi kurnazlık, baskınlık ve servetten oluşan tek bir yüceltilmiş kalıpla ikinci modernitenin zengin varoluşsal olasılıklarının yerini alarak, sahiplik ve yönetimin mükemmel birleşimi olarak neredeyse mitik bir öneme yükselecekti.

IV. İkinci Modernitenin Dengesizliği

9 Ağustos 2011'de, Apple'ın konferans salonunda alkışların patlamasıyla neredeyse aynı zamanda 16,000 polis memuru "1780'deki Gordon isyanından beri Londra tarihindeki en yaygın ve uzun süreli düzen bozukluğunu" bastırmaya kararlı halde Londra sokaklarını bastı.[37] İsyan dört gece önce polisin genç bir adamı vurmasıyla tetiklenen sakin bir anma töreninin aniden şiddetli hale dönüşmesiyle başlamıştı. İzleyen günlerde, Londra'nın otuz iki ilçesinden yirmi ikisinde ve İngiltere'deki diğer büyük şehirlerde yağmalama ve kundaklamaların yayılmasıyla, isyancıların sayısı arttı.[38] Dört günlük sokak hareketliliği boyunca, binlerce kişi 50 milyon doların üzerinde mülk hasarına sebep oldu ve 3,000 kişi tutuklandı.

Apple'ın yükselişi ikinci modernite bireylerinin hak iddialarını onaylıyor gibi görünüyor olsa da, Londra sokakları üç on yıllık dışlanma ile ekonomik büyüme deneyinin acı mirasını anlatıyordu. İsyandan bir hafta sonra sosyolog Saskia Sassen'in *Daily Beast*'teki bir makalesi "eğer altta yatan bir neden varsa bunun orta sınıfın bir parçası olmayı arzulayan ve kendileri ile ülkelerinin zengin elitleri arasındaki belirgin eşitsizliğin son derece farkında olan kişilerdeki işsizlik ve yoksullukla bir ilgisi vardır. Bunlar, pek çok açıdan küçük 'd' ile sosyal devrimler, katlanılmaz hale gelmiş sosyal koşullara karşı protestolardır" şeklinde gözlemlerde bulunuyordu.[39]

Katlanılmaz hale gelen sosyal koşullar nelerdi? Pek çok analizci İngiltere'nin isyanlarının trajedisinin en kapsamlı biçimde Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler'de uygulanan bir program olan neoliberalizmin başarıyla toplumu dönüştürmesiyle meydana geldiğinde hemfikir. Gerçekten de London School of Economics'in isyana katılan 270 kişi ile gerçekleştirilen röportajlara dayandırarak yaptığı bir araştırma, baskın bir eşitsizlik temasına işaret ediyordu: "İş yok, para yok."[40]

neredeyse her çalışmadaki referans terimler aynı telden çalıyordu: Fırsat yoksunluğu, eğitime erişim yoksunluğu, marjinalleşme, mahrumiyet, yakınma, umutsuzluk.[41] Her ne kadar Londra isyanları, Mayıs 2011'de Madrid'deki büyük ölçekli halk hareketlenmesi ile başlayan Indignados hareketi ve 17 Eylül'de Wall Street'in Zuccoti Park'ında ortaya çıkacak olan İşgal hareketi gibi diğer protestolardan büyük ölçüde farklılıklar gösterse de, hepsi ekonomik eşitsizlik ve dışlanma bağlamında aynı çıkış noktalarını paylaşıyorlardı.[42]

Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve Avrupa'nın büyük çoğunluğu yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılına, Altın Çağ'dan bu yana eşi benzeri görülmemiş, dünyanın en fakir ülkelerinden bazılarıyla karşılaştırılabilir seviyelerde ekonomik ve sosyal eşitsizliklerle girdi.[43] Apple mucizesine ve internetin günlük yaşama girişini içeren bir on yıla rağmen tehlikeli sosyal ayrışmalar daha da katmanlaşmış, antidemokratik bir geleceğe işaret ediyordu. ABD'li bir ekonomist "Yeni istikrarlı mali politikalar konsensüsü çağında ekonomi, tarihte benzeri görülmemiş büyüklükteki bir gelirin tepedekilere aktarıldığına şahitlik etti" diye yazmıştı[44] Uluslararası Para Fonu'nun tokat etkisi yapan 2016 yılı raporu, neoliberalizm doğrultusundaki küresel eğilimlerin "beklenilen sonucu vermediği" sonucuna vararak istikrarsızlık uyarısı yaptı. Bunun yerine, eşitsizlik fiyat dalgalanmalarını artırıp ekonomik kriz karşısında kalıcı hassasiyet yaratırken "büyüme düzey ve dayanıklılığını" belirgin ölçüde düşürmüştü.[45]

Etkin yaşam serüveni, piyasa özgürlüğü himayesi altındaki kırılma noktasına ilerliyordu. Kuzey Londra isyanlarından iki yıl sonra Birleşik Krallık'taki bir araştırma 2013'e gelindiğinde eğitimden yoksunluk ve işsizlikle artan gelir eşitsizliğinin halihazırda popülasyonun yaklaşık üçte birini rutin sosyal katılımın dışında bıraktığını gösteriyordu.[46] Bir diğer Birleşik Krallık raporu "Düşük ve orta gelir düzeyindeki çalışanların 19. yüzyıl ortasından başlayan güvenilir kayıtlardan beri yaşam standartlarındaki en büyük düşüşü deneyimlediklerı" sonucuna vardı.[47] 2015'e gelindiğinde tasarruf tedbirleri yerel yönetimlerin bütçelerinden yüzde 19'u ya da 18

milyar sterlini tasfiye etmiş, çocuk koruma harcamalarında yüzde sekizlik bir kesintiye mecbur bırakmış ve 150,000 maaşlı emeklinin artık yaşamsal hizmetlere erişimin tadını çıkaramamalarına sebep olmuştu.[48] 2014'e gelindiğinde Birleşik devletler popülasyonunun neredeyse yarısı, gelir sırasının alt yarısında 34,000 dolarlık en yüksek maaşla, işlevsel gelir eşitsizliği içinde yaşıyorlardı.[49] 2012 yılı Tarım Bakanlığı araştırması 49 milyon kişinin "açlık tehdidi altındaki" hanelerde yaşadıklarını gösteriyordu.[50]

Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital'de, Fransız ekonomist Thomas Piketty birikimin genel yasasını türetmek için pek çok yıla ait gelir verisini birleştirdi: kapitaldeki geri dönüş oranı ekonomik büyüme oranını aşma eğilimindedir. r > g olarak özetlenen bu eğilim, daha da uçlarda gelir çeşitliliği üreten bir dinamikti ve bununla gelen geniş bir antidemokratik sosyal etkiler yelpazesi uzun zamandır kapitalizmin nihai krizinin habercisi olarak öngörülüyordu. Bu bağlamda, Piketty finansal elitlerin kendi çıkarlarını politik zorluklardan koruyan politik ele geçirme döngüsüne fon sağlamak için boyutlarını aşan kazançlarını kullandıkları yollardan bahseder.[51] Gerçekten de bir 2015 yılı New York Times raporu 158 Birleşik Devletler ailesi ve onların şirketlerinin 2016 başkanlık adaylarının desteklenmesinde birincil olaraksa "regülasyonları yontmayı, vergileri azaltmayı hak edişleri küçültmeyi vadeden Cumhuriyetçi adayların" desteklenmesinde her iki parti tarafından toplanan tüm paranın neredeyse yarısını (176 milyon dolar) temin ettikleri sonucuna vardı.[52] Tarihçiler, araştırmacı gazeteciler, ekonomistler ve politik bilimciler demokrasi pahasına aşırı bir serbest piyasa gündeminin yürütülmesi ve korunmasına yardımcı olan sistematik halkı etkileme ve politik ele geçirme kampanyalarına ışık tutarak oligarşiye doğru yön değiştirmenin karmaşık gerçeklerini analiz ediyorlardı.[53]

Piketty'nin kapsamlı araştırmasının özü basit bir biçimde belirtilebilir: *kapitalizm çiğ yenmemelidir*. Kapitalizmin tıpkı bir sosis gibi demokratik bir toplum ve onun kurumları tarafından pişirilmesi gereklidir, çünkü çiğ kapitalizm antisosyaldir. Piketty'nin uyardığı üzere "Bir piyasa ekonomisi eğer ken-

di başına bırakılırsa güçlü uyuşmazlık kuvvetleri barındırır, bunlar da demokratik toplumlar ve onların temellendirildiği sosyal adalet değerleri için potansiyel tehdit oluşturur."[54] Pek çok akademisyen bu yeni koşulları, elit servet ve gücün sıradan halk ve demokratik muvafakat mekanizmaları tarafından kontrolünün çok ötesinde birleşmesiyle işaretlenen *neofeodalizm* olarak tanımlamaya başladılar.[55] Piketty bunu "patrimonyal kapitalizme" dönüş, kişinin yaşam fırsatlarının meritokratik başarılar yerine miras edinilmiş servete dayalı olduğu modernlik öncesi topluma gerileme olarak adlandırıyor.[56]

Artık çarpışmayı tüm o yıkıcı karmaşıklığıyla kavramamızı sağlayacak araçlara sahibiz: *katlanılamaz olan, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler endüstriyel öncesi "feodal" düzene dönmüşken bizim, yani halkın, dönmemiş olması.* Cahil tebaa, serf ya da köle değiliz. İster "orta sınıf" ya da "marjinalleşmişler" olalım, kompleks sosyal deneyimleri ve görüşleri olan bireyselleşmiş kişilerden oluşan kolektif bir tarihi koşulda yaşıyoruz. Bizler doğuşta kulağımıza fısıldanan değiştirilemez yazgılardan ve kitle toplumunun koşullarından tarih eliyle azade edilmiş, ikinci modernitenin milyonlarlarca, hatta milyarlarca mensubundan biriyiz. Kendimizi etkin bir yaşam sürmenin saygınlığına ve fırsatlarına layık görüyoruz. Bu, bir kez sıkıldığında yeniden tüpe doldurulamayan bir tür varoluşsal bir diş macunu. Patlamadan yayılan yıkıcı ses dalgaları gibi, çağımızı tanımlayan acı ve kızgınlık dolu feryatlar, eşitsizlik gerçeği ve eşitsizliğin hissettirdikleri arasındaki bu zehirli çarpışmadan yükseliyor.[57]

2011'de Londra isyanı katılımcılarıyla yapılan o 270 röportaj aynı zamanda bu çarpışmanın yaralarını da yansıtıyordu. "Farklı şekillerde ifade ediyorlardı" diye rapor sonuca varıyor "ama özünde isyancıların bahsettikleri nüfuz eden adaletsizlik duygusuydu. Bazıları için bu ekonomikti. Bir iş, para veya fırsat eksikliği. Diğerleri içinse daha geniş kapsamda sosyal açıdandı, sadece materyal şeylerin yokluğu değil diğerleriyle karşılaştırıldığında nasıl davranıldıklarını hissetmemeleriydi." "Görünmez olma hissi" "yaygın" idi. Bir kadı-

nın açıkladığı üzere "Bugünlerde gençlerin *işitilmesi gerek*. Bu, onlar için adalet demek." Ve genç bir adam bu durumu "Eğer kimse sizi umursamıyorsa siz de umursamalarını sağlar, bir kargaşa yaratırsınız" şeklinde ifade ediyordu.[58] Diğer analizler ise, Kuzey Londra taşkınlığının kelimelere dökülmemiş kızgınlığıyla ifade edilen "haysiyetin inkarından" bahsediyorlar.[59]

Londra'nın kuşatılmış mahallelerinden çok da uzak olmayan diğer bir kıtada İşgal hareketi patlak verdiğinde o Ağustos'un şiddet içeren feveranlarıyla çok az ortak yanı varmış gibi görünüyordu. İşgal'le temsil edilmesi niyetlenenlerin yüzde 99'u marjinalleşmiş değildi; aksine, İşgal'in meşruiyeti onun bir tür süper çoğunluk olduğu iddiasından ileri geliyordu. Buna rağmen İşgal eşitsizlik gerçeğiyle ile eşitsizliğin hissettirdikleri arasındaki "doğrudan demokrasi" ve "yatay liderlik" üzerinde ısrarcı olan yaratıcı biçimde bireyselleşmiş bir politik kültür tarafından ifade edilmiş, benzer bir çatışmayı ortaya çıkarıyordu.[60] Bazı analistler hareketi nihayetinde sekteye uğratanın, yüksek düzeyde bireyselleşmiş yaklaşımlarından dayanıklı bir kitle hareketi için gereken strateji ve taktiklerin lehinde ödün vermeye isteksiz liderlerden oluşan "iç çekirdeğiyle", bu çatışma olduğu sonucuna vardılar.[61] Yine de kesin olan bir şey vardı: Zuccoti Park'ta serfler yoktu. Aksine, hareketin gözlemcilerinden birinin tasavvur ettiği üzere "Farklı olan şey, başından beri bizim, yani halkın büyük bir kısmının yönetenlerimizden daha bilge olduğuydu. İleriyi gördük ve daha iyi muhakemeye sahip olduğumuz ortaya çıktı, dolayısıyla yetki sahibi olan elit yönetimin ayak takımından daha iyisini bildiğine dair geleneksel kabulü de tersine çevirmiş olduk."[62]

Bu, ikinci modernitenin varoluş koşullarımızı tanımlayan varoluşsal çelişkisidir: kendi yaşamlarımız üzerindeki kontrolü ifa etmek istiyoruz ama her yerde bu kontrol köstekleniyor. Bireyselleşme her birimizi etkin bir hayatı garantileyecek kaynakların peşine düşürdü ama her dönemeçte bizi teferruat olarak gören bir ekonomi ve politikayla mücadeleye girmek zorunda kaldık. Hayatlarımızın özel bir değeri olduğu bilgi-

siyle yaşıyoruz ama görünmez olarak muamele ediliyoruz. Geç dönem finansal kapitalizmin ödülleri erişimimizin ötesine kaçarken, bakışlarımız git gide artan bir şiddete gömülen bir geleceğe doğru dalıp gidiyor. Psikolojik özerklik beklentilerimiz hayallerimizin geliştiği zeminlerdir, dolayısıyla bizim yükselen eşitsizlik, dışlama, nüfuz eden rekabet ve küçültücü katmanlaşma üzerine sinirlenmede deneyimlediğimiz kayıplar sadece ekonomik değildir. Bunlar yılgınlık ve tatsızlıkla içimizi yakarlar çünkü kendimizin bireysel saygınlığa ve kendi koşullarıyla yaşam hakkına layık olduğumuzu düşünürüz.

Zamanımızı en derin çelişkisi, sosyal felsefeci Zygmunt Bauman'ın yazdığı üzere "kendini ortaya koyma hakkı ile kendini ortaya koymayı uygulanabilir kılan sosyal düzeni kontrol etme kapasitesi arasındaki uçurumdur. Çağdaş bireylerin yaşamlarına bulaşan en zehirli madenin yayıldığı yer bu dipsiz uçurumdur." İnsan özgürleşmesinin yüzyıllar süren hikayesindeki her yeni bölüm buradan başlamalıdır diye ısrar ediyordu. İkinci modernitenin düzensizliği yeni bir senteze yol açabilir mi: çarpışmanın ötesine geçen, çoğunluk için gelişen ve etkin bir yaşama açılan hakiki bir yol sunan *üçüncü bir moderniteye*? Peki bilgi kapitalizminin burada oynacağı rol ne olacaktı?

V. Üçüncü bir Modernite

Apple bir zamanlar kendini bu dipsiz uçurumda piyasaya sunmuştu ve bir süreliğine şirketin kapitalizm ve dijital kudret füzyonu üçüncü bir moderniteye giden yeni bir rota belirleyecekmiş gibi görünmüştü. Yüzyılımızın ilk on yılındaki savunma odaklı dijital kapitalizm vaadi dünya çapındaki ikinci modernite popülasyonlarını heyecanlandırdı. Google ve Facebook gibi yeni şirketler bilgi ve kişileri eski kurumsal hudutlarından kurtararak bizim istediğimiz şey ve kişiyi, aramak ya da bağlanmak istediğimiz zaman ve şekilde bulmamızı sağlayarak yaşamı hayati önem taşıyan yeni alanlara yönelik tersine çevirme vaadini taşıyor gibi göründüler.

Apple tersyüzü, ticari operasyonlarla tüketicinin hakiki çıkarları arasındaki uyuma işlenmiş savunma ve karşılıklı-

lıktan oluşan güvenilir ilişkilere işaret ediyordu. Çarpışmanın ötesine geçebilecek yeni bir dijital piyasa formu vaadini elinde tutuyordu: bireylerin özerk tutkularıyla ortaya çıkan ve dijital ortama özgü üçüncü modernite kapitalizminin bir erken dönem iması. "Ödeyebileceğim fiyata benim hayatım, benim yolum" fırsatı, iPhone'lardan tek tıkla siparişe, devasa çevrimiçi kurslara, talep üzerine hizmetlere, yüz binlerce web tabanlı şirket, uygulama ve cihazlara kadar, hızla ticari dijital projenin tam merkezine yerleşen insani bir vaat oldu.

Yanlış adımlar, zararlar ve hassasiyetler oldu muhakkak. Apple'ın üstü kapalı yeni mantığının potansiyel önemi hiçbir zaman, şirketin kendisi tarafından bile tamamen kavranmadı. Onun yerine, şirket her zamanki gibi işletmeyi işaret eden düzenli bir çelişkiler akımı üretti. Apple (kendi özgün mantığındaki örtülü sosyal anlaşmasını boşa çıkaran ihlallerden birkaçını isimlendirecek olursak) çıkarcı fiyatlandırma politikaları, istihdamı deniz aşırı yapması, perakende personelini istismar etmesi, fabrika koşulları için sorumlulukları kaldırması, çalışan işe alınmasında tamamlanmamış anlaşmalar aracılığıyla maaşları azaltmak için düzen kurması, kurumsallaşmış biçimde vergi kaçırması ve çevresel yönetim eksikliği konularında eleştirildi.

Konu hakiki ekonomik mutasyon olduğunda formun yeni özellikleri ile onun ana gemisi arasında her zaman bir gerilim olur. Eski ve yeninin bir kombinasyonu eşi benzeri görülmemiş bir şablonla yeniden düzenlenir. Zaman zaman, mutasyonun unsurları "çoğalma için ayıklandığı" doğru çevreyi bulur. Bu anda yeni form tamamen kurumsallaşmış olma şansı yakalar ve geleceğe giden kendi özgün göç yolunu oluşturur. Ancak daha da büyük olasılıkla bu potansiyel mutasyonlar, yerleşik uygulamaların yer çekimiyle geri çekilerek "geçiş hatası" olarak kaderleriyle buluşurlar.[63]

Apple tersyüzü, yeni çağın gereksinimlerini karşılama yolunda deneme yanılma tehlikesini göze alan güçlü bir yeni ekonomik mutasyon muydu, yoksa bir geçiş hatası vakası mıydı? Hevesimiz ve teknolojiye büyüyen bağımlılığımızda "gerçek" dünyadan kaçtığımız benzer sermaye güçlerinin

hızla daha da geniş bir dijital sahanın sahipliğinde hak iddia ettiğini unutmaya meyilli olduk. Bu bizi hassas durumda bıraktı ve bilgi kapitalizminin erken dönem vaadi karanlık bir değişim yaşadığında bizi gafil avladı. Devamında umutsuzluk ve kızgınlık dalgalarının muhakkak koptuğu rahatsız edici sorunlar git gide artan bir şiddetle sisler arasında belirirken "güzel günler gelecek" vaadine tutunduk.

Neden 2004'te piyasaya sunulan Google'ın Gmail'i reklam üretmek için özel yazışmaları tarıyordu? İlk Gmail kullanıcısı kendi özel yazışmasının içeriğini hedefleyen ilk reklamı görür görmez, halkın tepkisi ani oldu. Pek çoğu iğrenmiş ve hiddetlenmişti; diğerlerinin ise kafası karışmıştı. Google tarihçisi Steven Levy'nin ifade ettiği üzere "İçerikle ilişkili reklamlar sunan Google, kullanıcıların gizliliğinin sunucuların sahibi olan şirketin politikaları ve güvenilirliğinin insafına kalmış olduğu gerçeğinden neredeyse zevk alıyormuş gibi görünüyordu. Ve bu reklamlar kazanç getirdiği için Google durumdan faydalanacağını açıkça ortaya koydu."[64]

2007'de Facebook "bilgiyi sosyal biçimde dağıtmanın yeni bir yolu" olarak çığırtkanlığını yaparak Beacon'ı piyasaya sundu. Beacon Facebook reklamcılarının, kullanıcı satın alımlarını izinleri olmadan kendi kişisel ağlarına ifşa ederek kullanıcıları internet boyunca takip etmelerini sağlıyordu. Facebook kurucusu Mark Zuckerberg programı baskı altında kapattı ama 2010'a gelindiğinde gizliliğin artık sosyal bir norm olmadığını duyurdu ve sonra da şirketin "gizlilik politikalarını" yeni bir sosyal koşuldan oluşan bu çıkarcı iddiaları yansıtmak amacıyla gevşettiği için kendini kutladı.[65] Zuckerberg belli ki kullanıcı Jonathan Trenn'in kendi Beacon deneyimi tasvirini hiçbir zaman okumamıştı:

> Kız arkadaşım için yeni yıl sürprizine hazırlık olarak Overstock'tan bir elmas yüzük seti satın aldım. Saatler içinde en yakın arkadaşlarımdan birinden nişanlandığım için şok eden bir şaşkınlık ve "tebrik" telefonu aldım. (!!!) Overstock'un satın alım detaylarını (parça ve onun fiyatına ait bir bağlantı da dahil olmak üzere)

> benim açık Facebook akışımın yanında tüm arkadaşlarıma bildiriyle de paylaşmış olduğunu öğrendim. ARKADAŞLARIMIN TÜMÜ, kız arkadaşım ve onun tüm arkadaşları vesaire dahil olmak üzere. BUNLARIN HEPSİ BENİM RIZAM YA DA BİLGİM OLMADAN OLDU. Sürprizim harap olduğu için kahroldum ve kız arkadaşım ve benim için özel ve yaşam boyu hatırlanacak bir anı olması gereken şey, tamamen el altından yapılan ve çileden çıkarıcı bir gizlilik ihlali tarafından yok edildi. Bunun iyi bir fikir olduğunu düşünen Overstock ve Facebook çalışanlarının boğazını sıkmak istiyorum. Bu internet için korkunç bir emsal teşkil ediyor ve ben bunun hayatımın bir bölümünü mahvettiğini hissediyorum.[66]

Savunma beklentilerinin çok sayıdaki ihlalleri arasında yaygın "hizmet koşulları anlaşmaları" en habis olanlar arasındaydı.[67] hukuk uzmanları bunları "tutkallanma kontratları" olarak adlandırırlar çünkü beğenseler de beğenmeseler de kullanıcıların üzerine yapışan al ya da git koşulları dayatırlar. Hizmet koşulları ya da kullanım koşulları gibi çevrimiçi "kontratlar" aynı zamanda "tıkla geç" olarak da ifade edilir çünkü, çok sayıda araştırmanın gösterdiği üzere pek çok kişi anlaşmayı bile okumadan basitçe "Kabul ediyorum" yazan kutuyu tıklayarak bu eziyetli kontratlara bakmadan geçerler.[68] Pek çok durumda, basitçe bir web sitesinde gezinmek, bunu bilmeseniz bile sizi onun hizmet koşullarına mecbur bırakır. Akademisyenler, anlamlı bir rızanın bariz biçimde olmamasına rağmen çoğu mahkemelerin tıkla geç anlaşmaların geçerliliğini muhafaza ettikleri bilgisinin güvenliğiyle, koşulları gerçekten okuma konusunda kısmen kullanıcıların cesaretini kırmak için bu dijital dokümanların aşırı seviyede uzun ve karmaşık tutulduğuna dikkat çekiyorlar.[69] Birleşik Devletler Yargıtay Başkanı John Roberts "bilgisayar belgelerini ayrıntılarına kadar incelemediğini" kabul ediyordu.[70] Yaraya tuz basar gibi hizmet koşulları herhangi bir zamanda belirgin bir kullanıcı bilgisi veya rızası olmadan, firma tarafından tek

taraflı olarak değiştirilebiliyor ve koşullar tipik olarak belirtmeden ya da *onların* hizmet koşulları için herhangi bir sorumluluk almadan, diğer şirketleri de (ortaklar, tedarikçiler, pazarlamacılar, reklamcılık aracıları vesaire) işin içine dahil edebiliyor. Bu "kontratlar" kullanıcı üzerinde hukuk profesörü Nancy Kim'in "sadistçe" şeklinde nitelediği, kazanılması mümkün olmayan sonsuz bir gerileme dayatıyor.

Hukuk akademisyeni Margaret Radin bu tür "kontratlarda" bir Alice Harikalar Diyarında niteliği olduğunu gözlemliyor. Gerçekten de Roma İmparatorluğu döneminden beri kurumların evrimleşmesinde hayati öneme sahip olan kutsal "anlaşma" ve "vaat" kavramları "standart metinleri yürürlüğe sokan firmaların sadece alıcıları bağlamak istedikleri anlamına gelen" bir "tılsım niteliğindeki" belirtece indirgenmiş durumdadır.[71] Radin bunu "özel istimlak", hakların rıza alınmadan tek taraflı olarak gasp edilmesi olarak tanımlıyor. Bu tür "kontratları", kontratın hukuk üstünlüğü ve kurumsallaşmasında ahlaki ve demokratik bir "alçalma", demokratik süreçler aracılığıyla bahşedilen kullanıcı haklarını yeniden yapılandıran bir çarpıtma "yerine firmanın dayatmak istediği bir sistemin konması" olarak adlandırıyor. Alıcılar firmayla işlem yapmak için firmanın düzenlemesinden oluşan yasal bir evrene girmek zorundadır" şeklinde ifade ediyor.[72]

Dijital ortam bu alçalmalar için vazgeçilmez olmuştur. Kim, sırf üretim, dağıtım ve arşivleme maliyetlerinin fazileti ile basılı dokümanların bir zamanlar sözleşme davranışının doğal sınırlarını dayattıklarına dikkat çekiyor. Basılı kontratlar müşterinin pek çok sayfayı ayrıntılarına kadar okumalarını gerektirerek firmanın dayatması olası yükü sınırlayan fiziksel bir imza gerektirirler. Dijital koşullar, aksine "ağırlıksız" olurlar. Maliyeti olmadan genişletilebilirler, yeniden üretilebilirler, dağıtılabilirler ve arşivlenebilirler. Firmalar mahkemelerin tıkla geç ve bakın geç anlaşmalarını onaylamada kullanıldıklarını anladıktan sonra bu alçaltılmış kontratların erişimini "müşterilerden işlemle ilgisi olmayan ek faydalar çıkarmak amacıyla" genişletmek için onları durdurabilecek hiçbir şey kalmamıştı.[73] Bu, istimlak koşullarında diğer

bir sonsuz gerileme yaratarak hizmet koşulları anlaşmaları barok ve sapkın "gizlilik politikalarını" içerecek şekilde genişletildiği için Kısım III'te incelediğimiz davranışsal artı değernın keşfi ile aynı zamana denk geliyordu. Eski Federal Ticaret Komisyonu Kurul Başkanı Jon Leibowitz'in alenen belirttiği üzere "Hepimiz müşterilerin gizlilik politikalarını okumadıklarında hemfikiriz."[74] 2008'de, iki Carnegie Mellon profesörü kişinin bir yılda karşı karşıya geldiği gizlilik politikalarının akla yatkın okunmasının, 781 milyar dolarlık bir ulusal fırsat maliyetiyle, 76 tam iş günü gerektireceğini hesapladılar.[75] Rakamlar bugün çok daha yüksek. Hâlâ pek çok kullanıcı, Kim'in ifadesiyle firmaların "kullanıcılar ve düzen koyucular, ne olduğunun farkına varmadan, pazarlık olmadan haklar elde etmelerini ve gizlice uygulamaları tesis etme ve yerleştirmelerini" sağlayan bu "zorba" koşulların varlığından habersiz kalmaktadır.[76]

Başta, yeni internet şirketleri kendi ekonomik mantıklarının ahlaki, sosyal ve kurumsal gereksinimlerini kavramakta başarısız olmuş gibi görünmüşlerdi. Ama aynı şeyi yapan her yeni şirketle birlikte ile bu ihlal örüntüsünün bir hata değil de bir özelliğe işaret ettiği olasılığını göz ardı etmek daha da zor hale geldi. Apple mucizesi ekonomik reformasyon tohumlarını içermesine rağmen yeterince anlaşılmamıştı: kendi başına bir gizemdi. Efsanevi kurucusu Steve Jobs'un ölümünden uzun zaman önce, kullanıcı beklentilerinde sıklıkla gerçekleştirilen istismarları şirketin kendi yaratımının derin yapısı ve tarihi potansiyelini ne kadar iyi anladığı konusunda sorular doğurdu. Apple'ın iPod ve iTunes'taki dramatik başarısı internet kullanıcılarına yeni dijital kapitalizm doğrultusunda bir iyimserlik hissi aşıladı ama Apple, bir zamanlar Henry Ford ve Alfred Sloan'ın yaptığı gibi iPod'un vaadini açık bir piyasa formuna yükseltecek tutarlı, kapsamlı sosyal ve kurumsal süreçleri geliştirmede dizginleri hiçbir zaman ele almadı.

Bu gelişmeler, hakiki ekonomik reformasyonun zaman aldığı, öte yandan internet dünyası, onun yatırımcıları ve hissedarlarının, geçmişte ve şimdi acelelerinin olduğu basit gerçeğini yansıtıyor. Dijital yenilik inancı çabucak kesinti diline ve

bir hız takıntısına döndü, kampanyaları "yaratıcı yıkım" bayrağı altında yürütüldü. Devrimci ekonomist Joseph Schumpeter tarafından türetilmiş olan o ünlü, önemli deyim Silikon Vadisi'nin örtülü biçimde "izinsiz yenilik" olarak adlandırdığı şeyi meşrulaştırmanın bir yolu olarak benimsendi.[77] Sanki kapitalizmde kazanan el yeni teknolojilerle bir şeyleri patlatmak üzereymiş gibi yıkım söylemi benim "oğlanlar ve oyuncakları" tarih kuramı olarak düşündüğüm şeyi destekledi. Schumpeter'in analizi aslında modern yıkım söyleminin ileri sürdüğünden çok daha incelikli ve karmaşıktı.

Schumpeter kapitalizme "evrimsel" bir süreç gözüyle baksa da aynı zamanda onun sürekli yeniliklerinden nispeten azının gerçekte evrimsel anlamlılık düzeyini yükselttiğini de düşünüyordu. Bu nadir olaylar, onun "mutasyonlar" olarak adlandırdığı şeylerdir. Bunlar, durumlar karşısındaki rastgele, geçici ya da fırsatçı tepkiler değil, kapitalist birikimin mantığı, anlayışı ve uygulamasındaki dayanıklı, sürdürülebilir, kalitatif değişimlerdir. Shumpeter bu evrimsel mekanizmanın yeni tüketici gereksinimleriyle tetiklendiği ve bu gereksinimlerle uyum sağlamanın sürdürülebilir mutasyonu harekete geçiren bir disiplin olduğu konusunda ısrar ediyordu: "Kapitalist süreç, kendi mekanizmasının tesadüfü değil de fazileti aracılığıyla, kitlelerin yaşamlarının standardını artan biçimde yükseltir."[78]

Bir mutasyon güvenilir biçimde sürdürülecekse, onun yeni amaçları ve uygulamaları yeni kurumsal formlara çevrilmelidir: "Kapitalist makineyi harekete geçiren ve bu hareketi sürdüren temel dürtü yeni tüketicilerin mallarından, üretim veya ulaştırmanın yeni yöntemlerinden, yeni piyasalardan, kapitalist şirketin yarattığı endüstriyel organizasyonun yeni formlarından gelmektedir." Schumpeter'in "yıktığı" değil "yarattığı" dediğine dikkat edin. Mutasyona bir örnek olarak Schumpeter "U.S. Steel gibi atölyeden fabrikaya, oradan da kompleks bir şirkete giden organizasyon gelişim aşamaları" örneğini veriyor.[79]

Schumpeter yaratıcı yıkımı, yaratıcı sürdürülebilir değişimin uzun ve kompleks bir sürecinin talihsiz bir yan ürünü

olarak görüyordu. "Kapitalizm *yaratır ve yıkar*" şeklinde yazıyordu. Schumpeter bu noktada son derece kararlıydı: "Yaratıcı cevap bütün müteakip olayların gidişatını ve onların 'uzun dönem' sonuçlarını şekillendirir. Yaratıcı cevap sosyal ve ekonomik durumları ebediyen değiştirir. Yaratıcı cevabın tarihsel süreçte vazgeçilmez bir unsur olması bu sebeptendir: Hiçbir belirleyici inanç bunun karşısında fayda sağlamaz."[80] Son olarak ve Silikon Vadisi söylemi ve onun hıza tapınmasının aksine Schumpeter hakiki mutasyonun sabır istediğini iddia ediyordu: "Her unsurunun gerçek özellikleri ve nihai etkilerini ortaya çıkarmasının hatırı sayılır bir zaman aldığı bir süreçle karşı karşıyayız. On yıllar ya da yüzyıllar boyunca ortaya çıkarken performansını zaman içinde değerlendirmeliyiz."[81]

Schumpeter'in değerlendirmesinde bir "mutasyonun" önemi, yeni kişilerin yeni gereksinimlerine işlenmiş yeni kurumsal formların icadındaki ciddi çalışma aracılığıyla aşılan, yüksek eşiğe işaret ediyor. Nispeten küçük yıkım yaratıcıdır, özellikle de kuvvetli bir çifte hareketin varlığında. Bu durum, Scumpeter'in Yaldızlı Çağ'ın, Andrew Carnegie ve J. P. Morgan'ın da dahil olduğu, en kötü şöhrete sahip "haydut baronlarından" bazıları tarafından kurulan U.S. Steel örneğiyle betimlenmiştir. Gittikçe daha ısrarlı hale gelen bir çifte hareketin baskısı altında U.S. Steel, hepsi kitle üretiminde teknolojik gelişimleri yürürlüğe sokulması sırasında olmak üzere sonuçta, dahili işçilik piyasaları, kariyer basamakları, profesyonel hiyerarşiler, işe alım güvenliği, eğitim ve geliştirmenin yanında sendikalar ve kolektif pazarlıklar aracılığıyla adil işçilik uygulamalarını kurumsallaştırdı.

Mutasyon bir peri masalı değil; demokratik kurumlar aracılığıyla popülasyonlarıyla karşılıklılığına bağlı, rasyonel kapitalizmdir. Mutasyonlar, hizmet etmesi gerekenlerin yönüne çevirerek temelde kapitalizmin doğasını değiştirir. Bu tür düşünce "oğlanlar ve oyuncakları" hamlesinin bize düşündürteceği kadar seksi ya da heyecanlı olmaya yaklaşamaz ama ekonomik tarihin kadranını çarpışmanın ötesine ve moderniteye doğru çevirmek için gereken şey budur.

VI. Gözetleme Kapitalizmi Boşluğu Doldurur

Yeni bir ekonomik güç türü, hepsi de iPod'un sahneye çıkışıyla aynı on yılda olmak üzere her sıradan arama, beğenme ve tıklamanın bir şirket tarafından izi sürülecek, ayrıştırılacak ve paraya çevrilecek bir varlık olarak görüldüğü boşluğu hızlıca doldurdu. Sanki daha başından beri derinliklerde, olay yerinin tam aşağısında bir köpekbalığı, zaman zaman etten yeni bir ısırık alma arayışıyla sudan parlayarak sıçramak için sessizce daireler çiziyormuş gibiydi. Neticede şirketler bu ihlalleri "ücretsiz" internet hizmetleri karşılığında yapılan zorunlu bir karşılık olarak açıklamaya başladılar. Gizlilik diyorlardı, bilgi, bağlantı ve diğer dijital mallardan oluşan bol miktardaki ödülleri istedikleri zamanda, yerde ve biçimde elde etmek için kişinin ödemesi gereken bedeldir. Bu açıklamalar, kapitalizm ve dijital dünyanın kurallarını yeniden yazacak ani ve köklü değişim karşısında dikkatimizi dağıttı.

Geriye dönüp bakıldığında kullanıcının beklentileriyle uyuşmayan pek çok zorluğun aslında bütünüyle alışılmışın dışında bir piyasa projesinin aracı olarak ikinci modernite gereksinimleri ve yerleşik "dışlama aracılığıyla büyüme" normlarını kendi çıkarları için kullanmayı öğrenmiş, hızla yükselen bir kurumsal forma açılan küçük gözetleme delikleri olduklarını görebiliriz. Zamanla köpekbalığı, gözünü hakimiyete dikmiş bilgi kapitalizminin hızla çoğalan, sistemli, içsel tutarlığı olan yeni bir varyantı olarak ortaya çıktı. Kapitalizmin eşi benzeri görülmemiş bir formülasyonu tarihte kalabalığı yararak ilerliyordu: gözetleme kapitalizmi.

Bu yeni piyasa formu, yatırımı kazanca dönüştürmede gözetlemenin temel mekanizma olduğu, özgün bir birikim mantığıdır. Onun hızlı yükselişi, kurumsal detaylandırması ve kayda değer genişlemesi deneysel tersyüz etme vaadi ve onun savunma odaklı değerlerine meydan okudu. Daha genel ifadeyle, gözetleme kapitalizminin yükselişi ağ bağlantılı ortamın özgürleştirici vaadini bağrına basan pek çok "netandaşın" umut ve beklentilerine ihanet etti.[82]

Gözetleme kapitalizmi, sınırsız bilgi hokkabazlığı ve gereksinimlerimizi tahmin etmenin ve bezmiş yaşamlarımızın

karmaşıklığını kolaylaştırmanın bin yolunu vadederek etkin yaşam gereksinimlerimizi karşılamak için dijital dünyanın harikalarını kendine mal etti. Onu, kendi konukseverlik ritüellerimizle kalplerimiz ve evlerimizde içtenlikle karşıladık. Gelecek kısımlarda detaylı biçimde inceleyeceğimiz üzere gözetleme kapitalizmi sayesinde etkin yaşam için dijital alemde aradığımız kaynaklar artık yeni bir tehdit türü ile yüklenmiş olarak geliyordu. Bu yeni rejim altında ihtiyaçlarımızın karşılandığı an aynı zamanda yaşamlarımızın davranış verisinin tamamen diğerlerinin kazancının hayrına deşildiği andır. Bu sonuç, içinden çıkılmaz biçimde eksiltmeyle katmanlanmış güçlendirmenin sapkın bir karışımıdır. Bu birikim mantığını sınırlayan ya da yasal haklarından mahrum bırakan belirleyici bir toplumsal tepkinin yokluğunda gözetleme kapitalizmi zamanımızda kapitalizmin baskın formu haline gelmeye hazırmış gibi görünüyor.

Bu nasıl gerçekleşti? Bu, yeni görüşler ve yanıtlar topladıkça bu kitap boyunca geri döneceğimiz bir soru. Şimdilik yüzyıllar boyunca tehdidi devlet gücü formunda düşünmüş olduğumuzu kabul edebiliriz. Bu da az bir maliyetle ya da maliyetsiz olarak tam da arzuladığımız şeyleri temin etmeye muktedir görünen genç dahilerin yönettiği hayali isimli şirketlerden kendimizi korumak konusunda bütünüyle hazırlıksız bıraktı. Bu yeni rejimin, şimdi ve sonra en can yakıcı zararlarını kavramak ya da teorileştirmek, aşırı hızla bulanıklaştırılmış ve pahalı ve okunamaz makine operasyonları, gizli kapaklı şirket uygulamaları, ustalıklı söylemsel yön değiştirmeler ve maksatlı kültürel istismar tarafından kamufle edilmesiyle zor oldu. Bu yolda, anlamlarını pozitif ya da en azından banal bulduğumuz terimler –"açık internet" "karşılıklı çalışabilirlik" ve "bağlanırlık", bireylere diğerlerinin piyasa amaçlarında mutlak surette biçim verildiği bir piyasa sürecinde hasat edildi.

Gözetleme kapitalizmi öylesine hızlı kök saldı ki, hukuk akademisyenleri ve teknoloji meraklısı aktivistlerden oluşan gözü pek kadro haricinde kurnaz biçimde anlayışımız ve anlaşmamızdan kaçınmayı başardı. Kısım 4'te daha derin-

lemesine tartışacağımız üzere gözetleme kapitalizmi dijital ortamın dışında hayal edilemez ama neoliberal ideoloji ve politika aynı zamanda gözetleme kapitalizminin gelişebileceği habitatı da sağladı. Bu ideoloji ve onun pratik uygulaması bilgi ve bağlantının muazzam büyüme ve kazançlarına kaynak sağlayan kârlı davranış verisi karşılığında alıkonduğu gözetleme kapitalizminin birikim mantığının temelinde gaddar karşılık olarak ikinci modernite bireylerini esnetir. Gözetleme kapitalizmine müdahale eden ya da parçalayan her gayret, operasyonlarını koruyan ve sürdüren geniş ölçekli bu kurumsal peyzajla mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Tarihin kontrol grupları yoktur. Haliyle Apple farklı koşullar ya da önderlikler altında elindeki bu muazzam gücü kavrar, geliştirir ve kurumsallaştırır, zamanının Henry Ford'u ya da Alfred Sloan'ı haline gelir miydi, bilemeyiz. Bu fırsat sonsuza kadar kaybolmuş değil, hem de hiç değil. Yine de hakiki bir tersyüz ve onun sosyal etkisinin, bireylerden oluşan bir toplumla uyumlu hale getirilmiş ve demokratik kurumlarca desteklenmiş yeni bir rasyonel dijital kapitalizm olarak kurumsallaştığı üçüncü bir modernite için yeni bir sentezin kuruluşunu görebiliriz. Schumpeter'in bu tür bir kurumsallaşma için zaman çizgisini on yıllar ve hatta yüzyıllar uzunluğunda değerlendirdiği gerçeği, geniş ölçekli hikayemizde hayati önem taşıyan bir yorum olarak varlığını sürdürüyor.

Bu gelişmeler daha bir tehlikelidir, çünkü bilinen zararlara (tekel, gizlilik) indirgenemezler ve dolayısıyla bilinen savaş formlarına kolaylıkla teslim olmazlar. Karşılaştığımız yeni zararlar bireyin kutsallığına karşı zorluklara neden olurlar ve bu zorluklar arasında bireysel bağımsızlığın yüklendiği, *gelecek zaman hakkı* ve *sığınma hakkının* da aralarında yer aldığı, temel hakları sayabilirim. Bu hakların her biri özgürlük ve irade yolunda vazgeçilmez ön koşullar olarak bireysel temsiliyet ve kişisel otonomi ile demokratik düzen kavramının kendisi üzerinde talepleri ortaya çıkarır.

Buna rağmen şu an gözetleme kapitalizminin payına düşen bilgi ve gücün aşırı asimetrileri, sosyal kontrolün yeni formları içinde tümü başka birilerinin hizmetinde ve farkın-

dalığımız veya mücadele araçlarımızın yokluğunda olmak üzere yaşamlarımız tek taraflı olarak veri olarak işlenir, istimlak edilir ve başka bir amaca yönelik kullanılırken bu temel hakları yürürlükten kaldırılıyor. Halkın bir insan geleceğine yönelik hakkını öne süren iş birlikçi hareketin (ham kapitalizmi topluma bağlamayı hedefleyen on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıldaki sosyal hareketlerin bu yüzyıldaki eşdeğeri) politikaları ve yeni formları icat etmemizi bekliyor. Ve bu icatların iş görmesi bizi bekletirken bu seferberlik ve onun tehlikeye attığı direnç bir insan geleceği için kavganın baş gösterdiği temel savaş alanını tanımlayacaktır.

9 Ağustos 2011'de, olaylar üçüncü modernitenin birbirinden çılgınca farklı iki vizyonu arasında sekti. Biri bireyselleşmiş ekonomik ve sosyal ilişkiler bağlamında demokratikleşmiş bilginin dijital vaadi üzerine temellenmişti. Diğeri ise kitlesel dışlama ve elit yönetiminin acı gerçeklerini yansıtıyordu. Ama o günden çıkarılacak dersler, taze cevapları ya da daha mütevazı ifadeyle, cevapların bir bebeğin saydam cildi kadar hassas olan narin pırıltıları İspanyol lavantası ve vanilya kokulu kurdelelerle süzülerek dünyanın ilgi alanında yüzeye çıkarken henüz tam olarak karşılanmış değil.

VII. Bir İnsan Geleceği İçin

9 Ağustos 2011'i erken saatlerinde on sekiz yaşındaki Maria Elena Montes, tatlı café con leche kupası elinde roma batırılmış çingene keki tepsilerinin kıvama gelmelerini beklerken meydandaki güvercinlerin gün doğumu itişmeleriyle mest olmuş halde, Barselona'nın El Raval kesimindeki ailesinin yüzyıllık hamur işi dükkanının soğuk mermer zeminine oturuyordu.

Pasteleria La Dulce, yuppie estetiğinin yıkım güllesinden de istilasından da kaçmış olan birkaç sokaktan birindeki ufak bir meydana tıkıştırılmış daracık bir orta çağ binasında yer alıyordu. Montes ailesi geçen on yılların sevgili fırınları üzerinde görülebilir herhangi bir etki bırakmamasına dikkat etmişti. Her sabah sevgiyle kabarcıklı cam vitrinleri çıtır şeker kaplı churro'lar, vanilya kremasına doymuş narin buñuelo'lar, çilekli tartların olduğu minik kağıt kaplar, tere-

yağlı mantecado'lar, pudra şekerine batırılmış sarmal ensaimada'lar, pofuduk megdelane'ler, kıtır pestiño'lar ve büyük büyükanne Montes'in, taze süt peyniriyle yapılan, İspanyol lavantası, rezene ve nane ile süslenmiş bir kek olan flaó'suyla doldururlardı. Sinyora Montes'e göre, tam da bir zamanlar Kraliçe İsabella'ya sundukları gibi hazırlanmış badem ve kan portakalı turtaları olurdu. Anasonla tatlandırılmış zeytinyağı dondurması duvar boyunca yer alan parlak beyaz dondurucudaki küvetleri doldururdu. Eski bir tavan pervanesi, bal ve mayadan oluşan kokuyu yaşı olmayan odanın her yanına sürükleyerek yavaşça dönerdi.

Tek bir şey değişmişti. Ağustos ayı, Maria ve ailesinin kuşaklar boyunca ailenin sığınağı olmuş Palafrugell kıyı kasabasına yakın çam koruluğuna yerleşmiş yazlık evde bulunmalarına ev sahipliği yapardı. Buna rağmen 2011'de ne Montes'ler ne onların müşterileri ne de arkadaşları Ağustos tatillerini yapmayacaklardı. Ekonomik kriz, tüketimi düşürerek ve işsizliği, AB'nin en yükseği olan, yüzde 21'e ve yirmi dört yaş altında hayret verici yüzde 46'ya çekerek ülkeyi kara veba gibi delip geçti. Barselona'yı da içine alan bölge olan Katalanya'da, 7.5 milyon kişinin yüzde 18'i fakirlik sınırının altına düşmüştü.[83] 2011 yazında pek az kişinin imkanı denizde ya da dağlarda geçirilen Ağustos'un basit zevklerini karşılayabiliyordu.

Binayı satmak ve geleceğin La Dulce'yi yutmasına göz yummak için üzerlerinde bir baskı hissetmeye başladılar. Kabul etmeye zorlandıkları pazarlık oranlarıyla bile aile, böyle bir satışın sonrasında rahat biçimde yaşayabilirdi. İş yavaşlamıştı ama Sinyor Fito Montes istikrarlı çalıştırmayla geçen seneler sonrasında geniş bir aile gibi olmuş personelin herhangi bir üyesini işten çıkarmayı reddetti. Tanıdıkları hemen herkes sonun kaçınılmaz olduğunu ve Montes'in onurlu bir çıkış fırsatına atlaması gerektiğini söylüyordu. Ama aile Pasteleria La Dulce'nin geleceğini korumak için her tür fedakarlığı yapmakta kararlıydı.

Daha üç ay önce, Juan Pablo ve Maria, bir ay süren kampın aşağılama ekonomisiyle neticede kırılma noktasına doğru

itilmiş halkın yeni bir sesi olarak Los Indignados, 15M'i kurduğu Puerte del Sol'deki protestoculara katılmak için Madrid'e bir hac yolculuğu yapmışlardı. Söylenecek tek şey *"Ya. No mas!"* idi. Yeter artık! Madrid'de bu kadar çok vatandaşın kümelenmesi ülke boyunca bir protesto dalgasına sebep oldu ve sonuçta da o protestolar, Podemos'un da dahil olduğu yeni politik partilerin kurulmasına yol açacaktı. Pek çok şehirde mahalli meclisler toplanmaya başlamıştı ve Montes daha bir gece önce bu tür bir toplantıya katılmıştı.

Akşamın konuşmaları daha tazeyken 9 Ağustos akşamüstünün erken saatlerinde öğle yemeklerini paylaşmak ve Papa Montes'in düşündüklerinden pek de emin olmadan La Dulce'nin kaderini tartışmak için dükkanın üzerindeki dairede toplandılar.

"Bankerler bilmiyor olabilir" diye duygularını yansıtıyordu Fito Montes "ama geleceğin geçmişe ihtiyacı olacak. Bu mermer zeminlere ve çingene keklerimin şekerli tadına ihtiyacı olacak. Bize hesap defterindeki rakamlar gibi davranıyorlar, sanki uçak kazasında ölen sayısını okuyorlarmış gibi. Geleceğin sadece onlara ait olduğuna inanıyorlar. Ama her birimizin kendi hikayesi var. Her birimizin kendi yaşamı var. Gelecek hakkımızı bildirmek bize kalmış. Gelecek bizim de evimiz."

Maria ve Juan Pablo, planlarının ana hatlarını belirlerken paylaştıkları rahat bir nefes aldılar. Juan Pablo üniversite çalışmalarından geçici olarak çekilecek, Maria Elena da yeterlilik sınavını erteleyecekti. La Dulce'nin satışlarını eve servis ve catering seçenekleriyle genişletme üzerinde çalışacaklardı. Herkese ödeme kesintisi yapılacaktı ama kimse ayrılmak zorunda kalmayacaktı. Herkes kemerlerini sıkacaktı, tombul buñuelo'lar ve onların düzenli, lezzetli sıralar halindeki mükemmel yoldaşları haricinde.

Kaçınılmaz olanla nasıl mücadele edeceğimizi biliyoruz, diyorlardı. Savaşları atlattık; faşistleri atlattık. Yeniden atlatacağız. Fito Montes'e göre, ailesinin geleceğin bir parçası olabilmesi ancak güzel, sürpriz dolu, gizemli, kelimelerle ifade edilemez ve manevi olan şeylerin devamıyla mümkün olabi-

lirdi. Maaile bunlar olmadan hayatın mekanik ve ruhsuz bir şeye dönüşeceğinde hemfikirdi. Örneğin, İspanyol çocuklarının bir diğer kuşağının onun gül yapraklarıyla süslenmiş kan portakalı turtalarını tanımalarını ve böylece Elhamra bahçeleri kokusundaki orta çağ yaşamı gizeminin farkına varmalarını garantilemeye kararlıydı.

9 Ağustos'ta loş meydanda sıcaklık yavaşça arttı ve güneş Hunların, Mağriplilierin, Kastilyanların ve Burbonların sıraları geldiğinde zaferle yürüdükleri caddeleri boşalttı. O sessiz caddeler, tam da o gün *New York Times*'ta yer verilen Madrid'in tarihi müzakereleriyle ilgili çok az kanıt taşıyordu.[84] Ama ben iki şehrin La Dulce'den yukarılara, ağarmış Barselona gökyüzüne yükselen ve yavaşça güneye ve batıya sürüklenip, gelecek zaman hakkı için bir başka mücadelenin seyir halinde olduğu, Agencia Española de Protección de Datos'a ev sahipliği yapan binanın ağırbaşlı cephesine yerleşen görünmez koku şeritleriyle bağlı olduklarını düşünüyorum.

İspanyol Veri Koruma Ajansı, Montes ailesi gibi ışık hızıyla değişmek için esnetilmiş dünyada miras bırakılan anlamı korumaya kararlı doksan ailenin taleplerini savunmayı seçmişti.[85] "Unutulma hakkı" adına, İspanyollar, gözetleme kapitalizminin ezici gücü olan, hepsinden azılı boğa Google'a boyun eğdirmeye kararlı halde, kırmızı pelerinleri sallayarak boğa arenasına girmişti. Ajans internet firmasına bu doksan ailenin itiraz edilen bağlantılarını endekslemeyi bırakması talimatını verdiğinde boğa ilk ve en dikkat çekici darbelerden birini aldı.

Bu resmi yüzleşme, Montes ailesi ve milyonlarca diğer İspanyolun geleceği kayıtsız kapitalin kendinden menkul kaçınılmazlığından tırnaklarıyla kazıyarak almak zorunda hissetmelerine cesaret veren benzer inat, kararlılık ve duyarlılığı kullanıyordu. Unutulma hakkı iddiası, grinin yüz milyonlarca tonuyla, insan varoluşunun karmaşıklığı, gözetleme kapitalizminin bilgi çekme ve muhafaza etmek için amansız dürtüsünü oluşturan ekonomik zorunluluklarla karşı karşıyaydı. İşte orada, İspanya'da, gelecek zaman hakkı, gözetleme kapitalizminin operasyonları ve onun dijital mimarisinin

kaçınılmaz olmayışı, hiçbir zaman olmadığı ve asla da olmayacağı konusunda ısrar ederek ilerlemekteydi. Bunun yerine, bu karşı duruş Google'ın kapitalizminin bile ticari irade tarafından değil de demokratik süreçler tarafından bozulup yeniden yapılmak üzere insanlar tarafından yapıldığını iddia ediyordu. Google'ınki, insan geleceği ya da dijital gelecekte son söz olmayacaktı.

Doksan vatandaşın her birinin kendine özgü talepleri vardı. Biri eski kocası tarafından taciz ediliyordu ve adresinin internette bulunmasını istemiyordu. Bilgi gizliliği onun gönül rahatlığı ve fiziksel güvenliği için önemliydi. Orta yaşlı bir kadın üniversite öğrenciliği günlerinden kalma bir tutuklamadan utanıyordu. Bilgi güvenliği onun kimliği ve itibar hissi için önemliydi. Mario Costeja González, yıllar önce ipotekli evi haczedilmiş bir avukattı. Konu uzun zaman önce çözülmüş olmasına rağmen Google'da ismi arandığında iddiasına göre, saygınlığına zarar veren haciz ilamı bağlantılarını vermeye devam ediyordu. İspanyol Veri Koruma Ajansı meşru bilginin kaldırılması için gazeteler ve diğer kaynak sitelerine gereksinim duyulması fikrine karşı çıkıyordu. Yürüttükleri mantığa göre, bu tür bir bilgi her ne olursa olsun bir yerlerde var olacaktı, Google'ın da sorumluluğu olduğu ve hesap sorulması gerektiği anlayışını destekliyordu. Neticede, Google kimsenin iznini almadan internet sunucuları ağında kişisel detayların ilerlemesine, endekslenmesine ve erişilebilir hale getirilmesine karar verdiğinde bilgi yaşam döngüsünü kurallarının tek yönlü olarak değiştirilmesini üstlenmişti. Ajans vatandaşların bağlantıların kaldırılmasını talep etme hakkına sahip olduğu sonucuna vardı ve Google'a bilgiyi endekslemeyi durdurması ve orijinal kaynakların mevcut bağlantılarını kaldırması emrini verdi.

Google'ın "dünyanın bilgisini organize etme ve onu erişilebilir ve kullanışlı hale getirme" misyonu ağdan başlamak üzere hepimizin yaşamlarını değiştirdi. Şüphesiz devasa faydaları vardı. Ama bireyler nezdinde normalde yıllanıp unutulması beklenen bilgiler artık ebediyen genç, her kişinin dijital kimliğinin ön planında altı çizilmiş halde kalıyordu.

İspanyol Veri Koruma Ajansı her bilginin ölümsüzlüğe değer olmadığını kabul ediyordu. Bazı bilgiler unutulmalıydı çünkü sadece insana dairdi. Şaşırılmayacak biçimde, Google ajansın emrine İspanyol Yüce Mahkemesi'nde doksan vakadan birini, Avukat Mario Costeja González'inkini seçerek Avrupa Birliği'nin Adalet Divanı'na gönderme yaparak karşı çıktı. Orada, uzun ve dramatik tartışmaların ardından, 2014 Mayıs'ında Adalet Divanı AB kanununda temel bir prensip olarak unutulma hakkını ileri süren kararını duyurdu.[86]

Sıklıkla kişisel verilerin silinmesi ya da bağlantısının kaldırılmasıyla ilgili yasal ve teknik değerlendirilmelere indirgenmiş olsa da Adalet Divanı'nın kararı aslında demokrasinin gelecek zaman hakkını dijital gelecek üzerinde tek taraflı otorite iddia etmeye kararlı yeni gözetleme kapitalizminin kuvvetli güçlerinden geri almaya başladığı bir dönüm noktasıydı. Adalet Divanı'nın analizi Google aramalarının kaçınılmazlığını reddediyor, aksine, arama sonuçlarının sistemin en derinlerinde faaliyet gösteren, muhtelif ekonomik çıkarların değişken bir ürünü olduğunu kabul ederek geleceği insani saiklerle yorumluyordu: "Bir arama motorunun operatörü temel gizlilik hakkını belirgin biçimde etkilemek ve kişisel verinin korunmasıyla yükümlüdür." Bu çıkarlara "müdahale etmenin potansiyel ciddiyetinin ışığında sırf böyle bir motorun işlemindeki ekonomik çıkarlarla bu durum meşrulaştırılamaz."[87] Akademisyen Paul M. Schwartz ve Karl Nikolaus Peifer'in özetlediği üzere "Lüksemburg Mahkemesi bilginin serbest akışının önemli olduğunu ama neticede, Avrupa haklar rejiminde saygınlık, gizlilik ve veri korunmasına bekçilik etmek kadar önemli olmadığını hissetmişti."[88] Divan, Google'ın kullanıcıların bağlantı kaldırma taleplerini yürürlüğe koymak için bir süreç oluşturmalarını gerektirerek ve "kontrolcünün ona göre olarak belirli önlemleri aldığı gerekli kontrol ve istekleri iletebilsin diye, gözetimci otorite ve yargı otoritesi" de dahil olmak üzere demokratik kurumlardan yardım istemek için vatandaşlara yetki vererek AB vatandaşlarının mücadele etme haklarına itibar etti. [89]

Unutulma hakkının teyit edilmesinde divan, dijital gele-

cek üzerine karar verici yetkinin halka, onların kanunlarına ve demokratik kurumlara ait olduğunu duyurdu. Bireyler ve demokratik toplumun, büyük özel bir gücün karşısında bile gelecek zaman hakları için mücadele edebileceklerini ve kazanabileceklerini tasdik etti. İnsan hakları akademisyeni Federico Fabbrini'nin gözlemlediği üzere bu yaşamsal vaka ile Avrupa Adalet Divanı "dijital çağdaki insan hakları mayın tarlasına..." adım atarak insan hakları mahkemesindeki rolüne daha iddialı bir biçimde evrimleşti. [90]

Adalet Divanı'nın kararı açıklandığında "akıllı para" internet şirketlerinin genellikle "izinsiz yeniliklerinin" meşrulaştırılması olarak anayasanın ilk maddesinin arkasına sakландıkları Birleşik Devletler'de bunun kesinlikle gerçekleşemeyeceğini söyledi. Bazı teknoloji gözlemcileri bu hükme "saçmalık" dediler.[91] Google'ın liderleri kararı küçümsediler. Muhabirler Google kurucusu Sergey Brin'i "alaycı" ve "saygısız" olarak karakterize ediyorlardı. Seçkin bir teknoloji konferansındaki soru cevap sırasında hüküm ile ilgili soru sorulduğunda "keşke hükmü unutabilseydik" demişti.[93]

Hükme karşılık olarak Google CEO'su ve kurucusu Larry Page, *Financial Times*'a şirketin "hâlâ daha 'dünyanın bilgisini organize etmeyi ve bunu evrensel olarak erişilebilir ve faydalı kılmayı amaçladığını" temin ederek firmanın misyon beyanı kitabını okudu. Page, insanların Google'a demokratik kurumlardan daha çok güvenmeleri gerektiğini ileri süren sıra dışı beyanıyla, Google'ın eşi benzeri görülmemiş bilgi gücünü savundu: "Genel olarak verinin Google gibi şirketlerde bulunması o veriyi almak için kanuni süreçler olmadan devlette bulunmasından daha iyidir, çünkü biz belli ki kendi itibarımıza önem veriyoruz. Devletin bu kadar önem verdiğinden emin değilim."[94] Mahkemenin hükmünden bir gün sonra şirketin hissedarlarına konuşurken Eric Schmidt kararı "unutulma hakkı ile bilme hakkı arasındaki çatışmada hatalı tarafa çevrilmiş bir ibre" olarak yorumladı.[95]

Google'ın liderlerinin yorumu, onların gelecek üzerine ayrıcalıklı kontrolü muhafaza etme üzerindeki kararlılıklarını ve karşı çıkılmasına karşı kızgınlıklarını yansıtıyordu. Buna

rağmen Amerikan halkının şirketin tek taraflı gücünü uygun bulmadıklarına dair yeterli delil vardı. Aslında akıllı paranın o kadar da akıllı olmadığı görünüyordu. AB kararını takip eden senede, Birleşik Devletler yetişkinleri üzerine ulusal bir anket yüzde 88'in unutulma hakkına benzer bir kanunu desteklediğini gösterdi. O sene, Pew Research Amerikalıların yüzde 93'ünün "sizinle ilgili kimin bilgi alabileceği" üzerinde kontrole sahip olmanın önemli olduğuna inandığını buldu. Bir dizi anket de bu bulguları yansıttı.[96]

1 Ocak 2015'te web sitesi, çevrimiçi hizmet, çevrimiçi uygulama ya da mobil uygulama operatörünün reşit olmayan biri tarafından paylaşılan içeriğin reşit olmayan kayıtlı bir kullanıcı tarafından kaldırılmasına ya da kaldırılmasını talep ve temin etmesine izin veren, California'nın "Çevrimiçi Silici" yasası yürürlüğe girdi. California yasası, bilmenin sınırsız hakkının kendinden menkul şampiyonu olarak Google'ın rolünü zayıflatarak ve bizim uzun ve değişken bir dramın sonunda değil de henüz başında olduğumuzu ileri sürerek hayati bir gözetleme savaş hattını deldi.

Sağlıklı ve adil bir dijital gelecek şekillendirmede demokratik kurumların üstünlüğü ile başlayarak her iki kurumun da bir insan geleceği için nelerin tehlikeye atıldığını duyurmaları sebebi ile İspanyol Veri Koruma Ajansı ve sonrasında Avrupa Adalet Divanı kaçınılmazın karşı konulamaz hafifliğini gösterdiler. Akıllı para ise Birleşik Devletler kanununun halk karşısında gözetleme kapitalistlerine sadakatini kesinlikle bırakmayacağını söylüyor. Ancak gelecek on yıllar akıllı paranın bir defa daha yanıldığını gösterebilir. İspanyol halkı veri Koruma Ajansları ve Avrupa Adalet Divanı için ise, geçen süre büyük olasılıkla onların başarılarının, her şeyden önce kapsayıcı bir demokraside kök salmış ve kendini bireyin etkin yaşam hakkına adamış bir insan geleceği olan üçüncü modern için uzun soluklu mücadele hikayemizde heyecan verici bir başlangıç bölümü olduğunu ortaya çıkaracak. Mesajları, çocuklarımızın kafa yormaları için dikkatli biçimde işlenmiş: *teknolojik kaçınılmazlık demokrasinin ağırlığı kadar hafif, gül yapraklarının kokusu ile bal tadının kalıcılığı kadar geçicidir.*

Gözetleme kapitalizmini terbiye etmenin ilk adımı, onu dikkatli bir şekilde isimlendirmekten geçiyor. Bu durum HIV araştırmasının yakın tarihinde canlı biçimde ortaya çıkarılan bir simbiyozdu ve ben de bunu bir analoji olarak kullandım. Otuz yıl boyunca bilim insanları, bağışıklık sistemini nötralize edici antikorlar üretmeye eğiterek erken tedavilerin mantığını izleyen bir aşı yaratmayı hedeflediler ama biriken veri HIV virüsünün diğer bulaşıcı hastalıkların örüntülerine karşı çıkan öngörülmeyen davranışlarını ortaya çıkardı.

Durum, kanlarında doğal antikorlar üreten nadir HIV taşıyıcılarının biyolojilerini yakından anlamaya dayandırılmış yeni stratejilerin sunulduğu, 2012'deki Uluslararası AIDS Konferansı'nda tersine dönmeye başladı. Araştırma, bu kendini aşılama tepkisini yeniden üreten yöntemlere doğru yön değiştirmeye başladı.[98] Öncü bir araştırmacının duyurduğu üzere "Artık düşmanın yüzünü biliyoruz ve böylece de probleme nasıl yaklaşılacağı konusunda gerçek ipuçlarına sahibiz."[99]

Buradan anlamamız gereken şey, her başarılı aşının düşman hastalığın yakından anlaşılması ile başlamasıdır. Geçmiş başarısızlıklardan gelen zihinsel modeller, kelime dağarcıkları ve araçlar ilerlemenin önüne taş koyar. Dumanın kokusunu alır ve halihazırda yok olmaya yazgılı odaların yakındaki kapılarına koşuşuruz. Sonuç düz bir mermer duvara, sırf arkasında ıslak bir izden başka bir şey bırakmadan cephesinden aşağı kayışını seyretmek için kartopu fırlatmak gibidir: burada ödenen bir bedel, orada operasyonel bir kestirme, şurada yeni bir çözümleme paketi.

Şu an hayati olan, bizim bu yeni kapitalizm formunu kendi koşulları ile ve kendi sözcükleri dahilinde tanımlıyor olmamız. Bu arayış mecburen bizi, her şeyin olan biteni ancak çok az kişinin bileceği derecede hızlı ilerlediği Silikon Vadisi'ne geri döndürüyor. Bir Google mühendisinin canlı biçimde tarif ettiği üzere bu, gelişimin "rüya hızında" olduğu bir habitat.[100] Benim buradaki amacım ise; böyle bir tartışma için

alanı genişletme amacıyla hareketi yavaşlatmak ve eşitsizliği derinleştirir, sosyal hiyerarşiyi yoğunlaştırır hariç bırakılmayı şiddetlendirir, hakları gasp eder ve kişisel yaşamdan onu sizin ve benim için kişisel kılan her ne varsa çekip atarken, bu yeni yaratıların eğilimlerinin maskesini indirmektir. Eğer dijital gelecek bizim evimiz olacaksa onu böyle yapması gerekenler de biz olacağız. Bizim bilmemiz gerekecek. Bizim karar vermemiz gerekecek. Kimin karar verdiğine karar vermemiz gerekecek. Bu, bizim bir insan geleceği için mücadelemizdir.

BÖLÜM ÜÇ

DAVRANIŞSAL ARTI DEĞERİN KEŞFİ

Yıldızları seyretti ve uçan kuşlara dikkat etti;

Taşan bir nehir ya da düşen bir kaleye:

Bazen haklı çıkan öngörülerde bulundu;

Şanslı tahminleri ödüllendirildi hayliyle.

W. H. Auden
Çin'den soneler, vi

I. Google: Gözetleme Kapitalizminin Öncüsü

Gözetleme kapitalizmi için Google, kitle üretimi temelli yönetimsel kapitalizm için Ford Motor Company ve General Motors her ne ise odur. Yeni ekonomik mantıklar ve onların ticari modelleri belli bir zaman ve mekanda kişiler tarafından keşfedilmiş ve sonra da deneme ve yanılma yoluyla mükemmelleştirilmiştir. Bizim çağımızda Google *gözetleme kapitalizminin* öncüsü, kaşifi, işleyicisi, deneycisi, başlıca uygulayıcısı, rol modeli ve dağılma noktası oldu. GM ve Ford'un yirminci yüzyıl kapitalizminin öncüleri olarak ikonik statüsü onları akademik araştırma ve halk ilgisinin kalıcı objeleri haline getirdi, çünkü öğrettikleri dersler o tek şirketlerin çok daha öte-

sine yankılandı. Google'ın uygulamaları da sırf tek bir şirketin eleştirisi olarak değil, güçlü yeni bir kapitalizm formunun kodlanmasındaki başlangıç noktası olarak benzer türden bir incelemeyi hakediyor.

Ford'da kitle üretiminin zaferi ile ve sonrasındaki on yıllar boyunca, yüzlerce araştırmacı, iş insanı, mühendis, gazeteci ve akademisyen onun icadı, kökenleri ve sonuçlarından oluşan koşulları deşeceklerdi.[1] On yıllar sonra akademisyenler hem kişi hem de şirket olarak Ford hakkında kapsamlı biçimde yazmaya devam ediyorlardı.[2] GM de detaylı incelemenin bir objesi olmuştu. Peter Drucker'ın yirminci yüzyıl işletme organizasyonu uygulamalarını kodlayan ve Drucker'ın itibarını bir yönetim piri olarak belirlemiş olan 1946 yılına ait çığır açıcı kitabı *Concept of the Corporation*'daki alan çalışmalarının gerçekleştiği saha idi. Akademisyenlerin çok sayıdaki çalışmaları ve bu iki firma üzerine gerçekleştirilmiş analizlere ek olarak liderleri de kendi keşif ve uygulamalarını hevesle dile getirdiler. Henry Ford ve genel müdürü James Couzens, Alfred Sloan ve pazarlamacısı Henry "Buck" Weaver kavramsallaştırmayla yansıtmaya devam ettiler ve kendilerini Amerikan kapitalizminin evrimsel draması içine belirgin biçimde konumlandırarak başarılarının propagandasını yaptılar.[3]

Google son derece ketum bir şirket ve insan bir Drucker muadilinin etrafta özgürce dolaştığını ve koridorlarda notlar aldığını düşünmeden edemiyor. Yöneticileri kitaplar ve blog gönderilerinde dijital evanjelizm mesajlarını itinayla işliyorlar ama faaliyetleri dış araştırmacılar ve gazeteciler için kolaylıkla ulaşılabilir değil.[4] 2016'da çalışanların şirketle ilgili herhangi bir şeyin herhangi birine ifşa edilmesine karşı kapsamlı bir yasak getiren, çalışanlardan şirketin gizlilik anlaşmasını ihlal eden iş arkadaşlarını ihbar etmelerini talep eden dahili bir casusluk programının olduğunu iddia eden bir ürün müdürü tarafından şirkete bir dava açıldı.[5] Google için Buck Weaver ya da James Couzen'a en yakın sayılabilecek kişi, uygulamaları ve amaçlarını kodlayan, şirketin uzun zamandır beş ekonomisti olan, önemli temaları araştıran aka-

demik makaleleriyle Google'ın davasına katkıda bulunan Hal Varian'dı. Varian "Googlenomik disiplininin Adam Smith'i" ve onun reklamcılık modelinin "babası" olarak betimlenmişti.[6] Varian'ın çalışmalarında gözetleme kapitalizminin mantığı ve onun güç üzerinde hak iddiası ile ilgili *göz önünde gizlenmiş* önemli ipuçlarını bulabiliyoruz.

Akademik dergilerdeki iki sıra dışı makalede, Varian "bilgisayar ortamlı aktarımlar" teması ve bunun modern ekonomi üzerindeki dönüştürücü etkilerini araştırıyordu.[7] İki makale de cana yakın, mütevazı bir dille yazılmıştı ama Varian'ın bu alelade tevazusu onun çoğunlukla sarsıcı beyanlarıyla bir tezat oluşturuyordu: "Bugünlerde nerdeyse her aktarımın merkezinde bir bilgisayar bulunur. Artık müsait oldukları için bu bilgisayarların diğer pek çok kullanımları da vardır."[8] Sonrasında dört yeni kullanımı tanımlar: "Veri çıkarımı ve analizi" "Daha iyi gözetlemeye bağlı yeni sözleşmeli formlar" "Kişiselleştirme ve isteğe göre düzenleme" ve "Devamlı deneyler."

Varian'ın bu yeni kullanımlar üzerine tartışmaları gözetleme kapitalizminin tuhaf mantığının, şekillendirdiği öğrenim bölümünün, yönlendirdiği bilgi uygarlığının karakterinin beklenmedik rehberleridir. Varian'ın gözlemlerine, gözetleme kapitalizminin dünya görüşünü ve yöntemlerini bu mercekten kavrayabilelim diye iddialarının bir tür "ters mühendisliğinden" destek alarak gözetleme kapitalizminin temellerini incelememizde zaman zaman geri döneceğiz. "Veri çıkarımı ve analizi" Varian'ın deyişiyle "büyük veriden bahsettiklerinde herkesin hakkında konuştuğu şeydir." "Veri" gözetleme kapitalizminin yeni imalat süreçleri için gerekli olan hammaddedir. "Çıkarım" hammadde tedarik faaliyetlerinde ölçek ekonomisi elde etmek için firmanın beraberinde o maddeler üzerinde otorite iddia ettiği sosyal ilişkiler ve materyal altyapıyı tanımlar. "Analiz" ise, benim bu bölümlerde genellikle "makine zekası" olarak belirteceğim, yüksek derecede özelleştirilmiş bilişimsel sistemlerin karmaşıklığını ifade eder. Ben bu şemsiye ifadeyi seviyorum, çünkü teknolojidense onun amaçlarına odaklanmamıza yardımcı oluyor,

ağaçlardan ziyade ormanı tanımamızı sağlıyor. Ancak bu ifadeyi seçerken Google'ın yörüngelerini de izliyorum. Şirket kendini, sıklıkla "kestirimci analitik" ya da "yapay zeka" gibi diğer terimlerle de ifade edilen pek çok bilişimsel faaliyetlerin yanında "klasik" algoritmik üretim kadar makine öğrenimini de dahil eden "makine zekasındaki yenilikçiliğin ön safı" olarak tarif ediyor. Bu faaliyetlerin arasında Google dil çevirisi, konuşma tanınması görsel işleme, sıralama, istatistik modelleme ve kestirim alanındaki çalışmalarına ithafta bulunuyor: "Tüm bu görevler ve pek çok diğerlerinin içinde anlamak ve genellemek için öğrenim algoritmalarını uygulayarak ilgi uyandıran ilişkilerle ilgili yüksek miktarlarda doğrudan ya da dolaylı delil topluyoruz."[9] Bu makine zekası operasyonları bu hammaddeyi firmanın kullanıcılarının davranışlarını öngörmek üzere tasarlanmış yüksek düzeyde kazanç sağlayan algoritmik ürünlere çevirir. Bu teknikler ve operasyonların anlaşılmazlığı ve ayrıcalıklı oluşu, kaleyi çevreleyen ve içindeki aksiyonları güvenceye alan hendeklerdir.

Google'ın hedeflenmiş pazarlama icadı finansal başarının yolunu döşüyordu ama daha da uzağa erişen bir gelişimin mihenk taşını da döşüyordu: gözetleme kapitalizminin keşfi ve detaylandırılması. İşletme şekli bir pazarlama modeli olarak karakterize ediliyordu ve Google'ın otomatikleşmiş ihale yöntemleri ve çevrimiçi pazarlama alanındaki icatlarının diğer yönleri hakkında pek çok şey yazılmıştı. Tüm bu laf kalabalığıyla birlikte bu gelişmeler hem aşırı betimlenmiş hem de yetersiz teorileştirilmiştir. Bizim bu bölümde ve Kısım I'i izleyen bölümlerdeki hedefimiz, gözetleme yarışını güdüleyen "hareket yasasını" ortaya çıkarmak ve bunu yapabilmek için gözetleme kapitalizminin temel mekanizmalarının ilk keşfedildiği kaynak noktasına taze bir gözle bakarak başlıyoruz.

Başlamadan önce, kelimelerle ilgili bir şey söylemek istiyorum. Eşi benzeri görülmemişle yapılan her karşılaşma yeni dil gerektirir ve ben de mevcut dil yeni bir olguyu kavramakta yetersiz kaldığında yeni terimler ortaya koyuyorum. Yine de bazen özellikle tanıdık dili kullanıyorum, çünkü bir unsur

ya da sürecin işlevindeki belirli süreklilikleri vurgulamak istiyorum. Newton'un atalet, kuvvet ile eşit ve karşıt tepkilere dair yasalarından ödünç alınan "hareket yasasında" da durum budur.

Yıllar boyunca tarihçiler endüstriyel kapitalizminin "yasalarını" tarif edebilmek için bu terime sahip çıktılar. Örneğin, ekonomi tarihçisi Ellen Meiksins Wood kapitalizmin kökenlerini İngiliz mülk sahipleri ve kiracı çiftçiler arasındaki değişken ilişkileri, mülk sahipleri zorlama karşısında üretkenliği yeğlemeye başladıkları için şu şekilde belgeliyor: "Yeni tarihi dinamik erken modern İngiltere'de bizim olgunlaşmış, endüstriyel formuyla neticede kapitalizme yükselecek, belirgin "hareket yasası" ile bir sosyal form olan 'zirai kapitalizm' hakkında konuşmamıza yol açıyor."[10] Wood yeni "hareket yasasının" endüstriyel üretimde kendini neticede nasıl ortaya koyacağını şöyle anlatıyor:

> Kaiptalizmin "ticari toplumun" tüm diğer formlarından ayrışmasındaki kritik faktör, piyasa zorunluluklarını ve kapitalist "hareket yasasını". Yani rekabetçi üretim ve kar maksimizasyonu, yeniden yatırım fazlasına yönelik tutku ve kapitalizmle ilişkili emek üretkenliğinin geliştirilmesine yönelik amansız ihtiyaç. üreten belirli sosyal mülk ilişkilerinin gelişimiydi. Bu hareket yasaları yola koyulmak için büyük ölçekteki sosyal dönüşümleri ve değişiklikleri gerektiriyordu. Doğal insan metabolizmasında yaşamın temel ihtiyaçlarının tedarikinde bir dönüşümünü gerektiriyordu.[11]

Benim buradaki savım, gözetleme kapitalizminin rekabetçi üretim, kar maksimizasyonu, üretkenlik ve büyüme gibi yerleşik kapitalist "yasaları" terk etmemiş olmasına rağmen bu erken dönem dinamiklerin şimdi kendi belirgin hareket yasalarını da takdim eden yeni bir birikim mantığının bağlamı içinde faaliyet gösteriyor olmasıdır. Burada ve izleyen bölümlerde, gözetleme kapitalizminin çıkarım ve öngörü ile tanımlanan kendine has ekonomik zorunlulukları, hammad-

de temininde ölçek ve kapsam ekonomilerine eşsiz yaklaşımı, daha kompleks bir aksiyon sisteminde makine zekası temelli "üretim araçlarını" kapsamına alan *davranışsal modifikasyon araçlarındaki* zorunlu yapılanma ve detaylandırması ile davranışsal modifikasyon gereksinimlerinin, eşi benzeri görülmemiş bir araçsalcı güç ve onun toplumsal anlamları için çerçeve yaratarak tüm operasyonları bilgi ve kontrol toplamına yönelik doğruluş şekilleri de dahil olmak üzere bu temel dinamikleri inceleyeceğiz. Şu an için benim amacım yeni mercekler üzerinden tanıdık zemin, yani Google'ın iyimserlik, kriz ve icattan oluşan erken günleri hakkındaki takdirimizi yeniden yapılandırmaktır.

II. Bir Güç Dengesi

Google, Mosaic tarayıcısının dünya çapında ağın kapılarını bilgisayar kullanan halka savurarak açmasından iki sene sonra Stanford lisansüstü öğrencileri Larry Page ve Sergey Brin tarafından kurularak 1998 yılında şirketleşti. Başlangıçtan itibaren şirket bilgi kapitalizmi vaadini dünya çapındaki ikinci modernite popülasyonları canlandıran ve hoşnut eden özgürleştirici ve demokratik sosyal bir güç olarak cisimleştirdi.

Bu yaygın benimseme sayesinde insanlar çevrimiçi arama yaptıkça ve ağ ile Google hizmetlerinin gelişen listesi aracılığıyla temas ettikçe Google insan davranışının tamamen yeni alanlarındaki bilgisayar aracılığını başarıyla kabul ettirdi. Bu yeni aktiviteler bilgilendirildiği ilk seferle birlikte bütünüyle yeni veri kaynakları ürettiler. Örneğin, anahtar kelimelere ek olarak her Google arama girişi bu arama kelimelerinin sayısı ve düzeni, bir girişin nasıl ifade edildiği, yazıldığı, noktalandığı, bekleme süresi, tıklama düzeni ve konumu gibi ikincil verilerin açığa çıkışını da üretir.

Önceleri, bu davranışsal yan ürünler gelişigüzel depolanıyor ve operasyonel açıdan göz ardı ediliyordu. "Veri madenciliğine" özel bir ilgisi olan genç bir Stanford lisansüstü öğrencisi Amit Patel, sıklıkla Google'ın tesadüfi veri belleklerinin önemi hakkındaki çığır açan görüşüyle anılırdı. Bu veri girişleriyle olan çalışmaları, her bir çevrimiçi hareketi iz-

leyen yapılandırılmamış sinyallerin açığa çıkışından itibaren her kullanıcı ile ilgili detaylı hikayelerin yapılandırılabileceği konusunda onu ikna etti. Bu verinin gerçekte "kapsamlı bir insan davranışı detektörü" sağladığına ve bunun kurucu ortak Larry Page'in kapsamlı bir yapay zeka olarak Arama hayalini gerçekleştirmede hemen kullanıma sokulabileceğine hükmetti.[12]

Google'ın mühendisleri kısa sürede ikincil davranış verisindeki devamlı akışın, arama motorunun arama sonuçlarını sürekli geliştiren ve yazım kontrolü, çeviri ve ses tanıma gibi ürün yeniliklerini teşvik eden tekrarlı bir öğrenim sistemine dönüşebileceğini anladılar. Kenneth Cukier'ın o dönemde gözlemlediği üzere

> 1990'lardaki diğer arama motorlarının da aynısını yapma şansı vardı ama bu yolu gözetlemediler. 2000 civarında Yahoo! bir potansiyel gördü ama bu fikirden bir şey çıkmadı. Kullanıcıları ile etkileşimlerinin tortusundaki altın tozunu fark eden ve bunu toplama zahmetine giren Google oldu. Google kullanıcı etkileşimlerinin yan ürünü ya da veri atığı olan, hizmeti geliştirmek için ya da bütünüyle yeni bir ürün oluşturmak için otomatik olarak geri dönüştürülen bilgiden faydalanıyor.[13]

Atık madde olarak görülen şey patlamalı Arama hareketi ile Google'ın sunucularına püskürtülen "veri atığı" hızla Google'ın arama motorunun sürekli öğrenim ve gelişimden oluşan dönüşlü bir sürece dönüşümündeki kritik bir unsur olarak yeniden kurgulandı.

Google'ın gelişimindeki o erken aşamada, Arama fonksiyonlarını geliştirmeye dahil edilen geri besleme döngüleri bir güç dengesi üretti: Arama'nın öğrenmek için insanlara ihtiyacı vardı, insanların da öğrenmek için Arama'ya ihtiyacı vardı. Bu simbiyoz Google'ın algoritmalarını, öğrenmek ve daha da fazla uygun ve kapsamlı arama sonuçları üretmeye elverişli kıldı. Daha çok giriş daha çok öğrenim demekti; daha çok öğrenim de daha çok uygunluk üretiyordu. Daha çok uygunluk

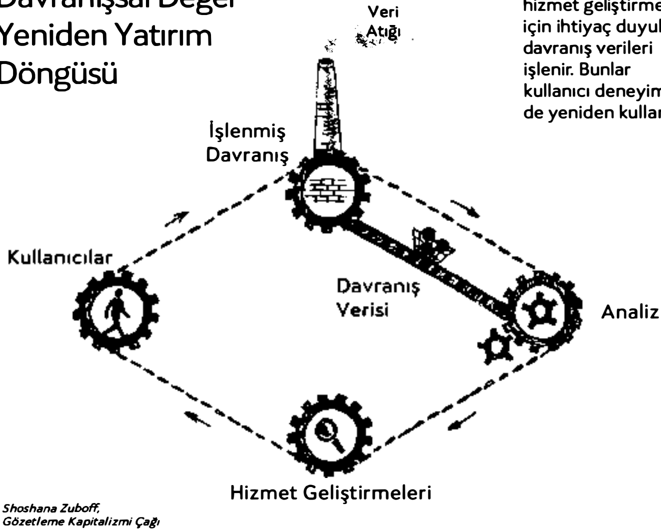
daha fazla arama ve daha fazla kullanıcı anlamına geliyordu.[14] Genç şirketin, iki saygıdeğer Silikon Vadisi risk sermayesi firması Sequoia Capital ve Kleiner Perkins'ten 25 milyon dolarlık özsermaye yatırımını duyurmak için 1999'da ilk basın konferansını düzenlediği zamana kadar, Google Arama halihazırda her gün yedi milyon talebi karşılamaktaydı.[15] Birkaç sene sonra 2002'de şef ekonomist olarak katılan Hal Varian şunu belirtecekti "Kullanıcının gerçekleştirdiği her hareket analiz edilecek ve sisteme geri yüklenecek bir sinyal olarak görülür."[16] Adını kurucusundan alan, Page Rank algoritması girişlerde en popüler sonuçları tanımlamasıyla zaten Google'a belirgin bir avantaj kazandırmıştı. Gelecek birkaç sene boyunca Google'ı ağ aramasının altın standardı haline getiren o girişlerin yan ürünlerinin yakalanması depolanması analizi ve onlardan öğrenilmesi olacaktı.

Bizim için esas nokta kritik bir ayrımda yer alıyor. Bu erken dönem sırasında davranış verisi bütünüyle kullanıcının menfaatine kullanılmaktaydı. Kullanıcı verisi maliyetsiz değer sağlıyordu ve o değer de geliştirilmiş hizmetler, yani yine maliyetsiz olarak kullanıcılara sunulan geliştirmeler formunda kullanıcı deneyimine yatırılıyordu. Kullanıcılar davranış verisi formunda hammaddeyi sağlıyordu ve o veriler hız, kesinlik ve uygunluğu geliştirmek ve çeviri gibi yan ürünler inşa etmeye yardım etmek için hasat ediliyordu. Ben buna, tüm davranışsal verinin ürün ya da hizmetin gelişimine yatırıldığı *davranışsal değer yeniden yatırım döngüsü* diyorum (bkz. Resim 1).

Döngü iPod'un mantığını taklit eder; Google'da bir kritik fark ile güzelce çalışıyordu: sürdürülebilir piyasa aktarımının yokluğu. iPod vakasında yüksek marjinli fiziki bir ürünün satın alınmasıyla döngü tetikleniyordu. İzleyen karşılıklar iPod ürününü geliştiriyor ve artan satışlara yol açıyordu. Müşteriler onların "istediğim zaman, istediğim yerde, istediğim şey" taleplerine uyumu vadeden ticari bir sürecin konusuydu. Google'da, döngü benzer biçimde konusu olarak bireye doğru yönlendirilmişti ama satılacak fiziksel bir ürün olmadan, müşterilerle piyasa aktarımı yerine "kullanıcılarla" bir etkileşim olarak pazaryeri dışında süzülüyordu.

Bu, Google'ın kullanıcılarını onun müşterileri olarak düşünmenin neden yanlış olduğunu açıklamaya yardımcı olur: ekonomik bir mübadele, bir fiyat ve bir kazanç yoktur. Kullanıcıların da çalışanların rolleri üzerinde bir işlevi olmaz. Bir kapitalist çalışanları işe aldığı ve onlara maaş ve üretim araçları sağladığı zaman, ürettikleri ürünler bir kazançla satılmak üzere kapitaliste aittir. Burada ise böyle değil. Bu bölümde sonra daha derinlemesine tartışacağımız üzere kullanıcılara işçilik için ödeme yapılmıyor, üretim araçlarını da kullanmıyorlar. Son olarak insanlar sıklıkla kullanıcının "ürün" olduğunu söylüyorlar. Bu da yanıltıcıdır ve birden fazla kez değineceğimiz bir noktadır. Şu an için kullanıcıların ürün olmadığını, bizim daha çok hammadde tedariği için kaynak olduğumuzu söyleyelim. Göreceğimiz üzere gözetleme kapitalizminin alışılmadık ürünleri davranışlarımıza karşı kayıtsız kalırken de davranışlarımızdan türetilebiliyor. Onun ürünleri, ne yaptığımız ya da bize neyin yapıldığıyla gerçekten ilgilenmeden bizi tahmin etmekle ilgili.

Özetleyecek olursak Google gelişiminin bu erken aşamasında Arama kullanıcılarının kasıtsız olarak vazgeçtikleri her ne ise bu, onu geliştirilmiş hizmetler formunda kullanan şirket için değerliydi. Bu yeniden yatırım döngüsünde kullanıcılara müthiş Arama sonuçlarıyla hizmet etmek, ekstra davranış verisi sağladıklarında kullanıcıların ürettiği tüm değeri "tüketiyordu." Kullanıcıların Arama'ya, Arama'nın da kullanıcılara olduğu kadar ihtiyaç duyduğu gerçeği, Google ile onun popülasyonları arasında bir güç dengesi yaratıyordu. İnsanlar kendi başlarına amaçlar, piyasa olmayanın konuları, Google'ın beyan edilen "dünyanın bilgisini organize etmek, onu evrensel olarak erişilebilir ve kullanışlı kılmak" misyonu ile mükemmel biçimde uyumlu kendinden mükellef döngü olarak görülüyordu.

Resim 1: Davranışsal Değer Yeniden Yatırım Döngüsü

III. Kapitalizm Arayışı: Sabırsız Para ve Olağanüstü Hal

1999'a gelindiğinde, aranabilir web sayfaları, gelişen bilgisayar bilimi imkanları ve şahane risk destekçilerinden oluşan Google'ın yeni dünyasının görkemine rağmen yatırımcıların parasını gelire dönüştürmenin güvenilir bir yolu yoktu. Davranışsal değer yeniden yatırım döngüsü çok havalı bir arama fonksiyonu üretiyordu ama yine de bu kapitalizm değildi. Güç dengesi hizmetler için kullanıcılardan ücret almayı finansal açıdan riskli ve muhtemelen de zarar verici yapıyordu. Arama sonuçlarını satmak, Google'ın web tarayıcısının zaten ödeme yapmadan diğerlerinden almış olduğu endekslenmiş bilgiye fiyat atamak olduğundan, firma için kötü bir örnek oluşturacaktı. Apple'ın iPod'u ya da dijital şarkıları olmadan, marjlar yoktu, artı değer yoktu, satacak ve gelire dönüştürecek kalan hiçbir şey yoktu.

Google reklamcılığı en ucuz tarifeli sınıfa düşürmüştü: AdWords ekibi, çoğu kurucuların reklamlara yönelik gelen antipatisini paylaşan, yedi kişiden oluşuyordu. Sergey Brin ve Larry Page'in arama motoru düşüncesini ortaya koyan ve 1998 World Wide Web Konferansı'nda sunulan "Büyük Ölçekli Hipermetinli bir Ağ Arama Motorunun Anatomisi" makalesinde yaklaşım belirlenmişti: "Biz reklam destekli arama motorlarının doğası itibarı ile müşterilerin ihtiyaçlarından uzaklaşarak reklamcılar yönünde taraflı olmasını bekliyoruz. Bu tür taraflılığı tespit etmek çok güçtür ancak yine de iz üzerinde belirgin bir etki bırakabilir. Biz reklamcılık meselesinin, saydam ve akademik alanda olan rekabetçi bir arama motoruna sahip olmanın hayati öneme sahip olduğu ortamda yeterince karışık dürtülere yol açacağına inanıyoruz."[17]

Google'ın ilk gelirleri bunun yerine Yahoo! ve Japonya'nın BIGLOBE'u gibi portallara ağ hizmetleri sağlayan özel lisans anlaşmalarına dayanıyordu.[18] Ayrıca arama girişi anahtar kelimeleriyle bağlantılandırılmış sponsorlu reklamlardan mütevazı reklam geliri de üretiyordu.[19] Düşünülmesi gereken diğer modeller de vardı. Zamanının devi portal AOL tarafından özel olarak kullanılan Overture gibi rakip arama motoru ya da Microsoft tarafından benimsenmiş arama motoru Inktomi sayfalarını endeksledikleri siteden gelir topluyorlardı. Brin ve Page'in hor gördüğü format olan, reklamcıların üst sıralamalı arama listesi için ödeme yapmalarına izin veren politikasıyla Overture çevrimiçi reklamları çekmekte de başarılıydı.[20]

Tanınmış analistler Google'ın daha yerleşik rakipleri karşısında yarışıp yarışamayacağı konusunda açıkça şüpheliydiler. *New York Times*'ın da sorduğu üzere "Google birazcık da olsa teknolojisi kadar iyi bir işletme modeli yaratabilir mi?"[21] İyi bilinen bir Forrester Research analisti Google'ın Arama ile para yapmasını yalnızca birkaç yolu olduğunu iddia ediyordu: "Bir portal kur [Yahoo! gibi] Bir portal ile ortak ol. Teknolojiyi lisansla. Büyük bir şirketin bunları satın almasını bekle."[22]

Google'ın yaşayabilirliği hakkında bu genel kuruntulara rağmen firmanın prestijli risk destekçileri kurucuların para

toplama konusundaki becerilerine güven duymalarını sağladı. Bu, efsanevi *dot-com ekonomisinin* buhrana doğru dik dalışa geçtiği ve Silikon Vadisi'nin Cennet Bahçesi'nin beklenmedik biçimde finansal bir depremin merkez noktası haline geldiği Nisan 2000'de ansızın değişti.

Nisan ortasına gelindiğinde Silikon Vadisi'nin ayrıcalıklılardan oluşan hızlı para kültürü "dot-com balonu" olarak bilinen şeyin içe doğru patlamasıyla kuşatılmıştı. Vadinin hırslı genç halkı ve onlardan biraz daha yaşlı yatırımcıları için durumun ne kadar korkutucu olduğunu unutmak çok kolay. Daha birkaç ay önce aşırı büyük değerlemeleri olan startup'lar aniden kepenk indirmeye zorlandılar. "Felaket Dot-com'ların Ensesinde" gibi dikkat çeken makaleler Wall Street'in en saygıdeğer internet "yüksek uçanlarının" hisse değerlerinin, pek çoğu başlangıç çıkış fiyatlarının altında ticari işlem görerek "yere serilmiş" olduğunu belirtiyordu: "düşüşte pek çok nokta com varken ne risk sermayedarları ne de Wall Street onlara ek bir kuruş vermeye meraklı..."[23] Haberler savaş bunalımı yaşayan yatırımcıların betimlemeleri ile ağzına kadar doluydu. 10 Nisan haftası NASDAQ, pek çok internet şirketinin halka açıldığı ve "oyunun" geri döndürülemez biçimde değiştiğine dair büyüyen bir fikir birliğinin olduğu, tarihinin en kötü düşüşünü gördü.[24]

Silikon Vadisi'ndeki işletme çevresi çözüldükçe, yatırımcıların Google'ı büyük bir şirkete satarak nakde çevirme beklentileri çok daha uzak bir ihtimal olarak görünüyordu ve yükselen panik dalgasına karşı bağışıklıkları da yoktu. Pek çok Google yatırımcısı şirketin beklentileri ile ilgili şüphelerini dile getirmeye başladılar ve bazıları desteklerini geri çekmekle tehdit ettiler. Google Arama'nın tüm arama motorları arasında en iyisi olarak görüldüğü, web sitesindeki trafiğin coştuğu ve Mountain View ofisini her gün binlerce özgeçmişin doldurduğu gerçeğine rağmen kazanç baskısı hızla tırmandı. Page ve Brin fazla yavaş hareket ediyormuş gibi görülüyordu ve en üst sıradaki risk sermayedarları, Kleiner Perkins'ten John Doerr ve Sequoia'dan Michael Moritz sinirden köpürüyordu.[25] Google tarihçisi Steven Levy'e göre

"Risk sermayedarları kanlı cinayet çığlıkları atıyordu. Teknoloji şirketlerinin ergenlik dönemi geride kalmıştı ve Google'ın da bu fırtınadan kaçınabileceği kesin değildi."[26]

Özellikle startup şişkinliğinin tehlikeli seviyelerine giden yıllar boyunca, Silikon Vadisi'nin risk desteğinin kendine has karakteri de Google'daki gelişen ivedilik hissine katkıda bulundu. Stanford sosyoloğu Mark Granovetter ve iş arkadaşı Michael Ferrary'nin vadi risk firmaları üzerine çalışmalarında buldukları üzere "Yüksek statülü risk sermayedarı bir firma ile kurulan bağ startup'ın da yüksek statüsünü işaret eder ve diğer ajanları da ona bağlanmaya teşvik eder."[27] Bu temalar şu an bariz gibi görünebilir ama o ani kriz aylarının endişesine dikkat çekmenin faydası var. Prestijli risk yatırımı, özellikle düşük teknoloji yatırımın "belirsiz" çevresel karakteristiği içinde üst düzeydeki bir üniversitenin, arkadaki pek çoğuna karşın pek azını yükselterek öğrencileri sıralayıp onaylamasına oldukça benzer bir şekilde bir güvenlik kontrolü formu olarak işlev görüyordu. O gücü işaret eden yüksek statünün kaybı, genç şirketi Silikon Vadisi'nin hızlı ilerleyen efsanesinde kaybedenlerden oluşan uzun listeye gönderiyordu.

Diğer araştırma bulguları, enflasyon coşkusu spekülatörleri çekip risk desteğinin değişkenliğini artırdığı için vadiyi dolduran sabırsız paranın sonuçlarına işaret ediyor.[28] Balon öncesi yatırım düzenleri üzerindeki çalışmalar, fon sağlayıcıların genç bir şirketin birdenbire tüm bahislerini altından nehirlere döndürecek kaypak bir işletme modeli keşfedeceği inancını kovalamaları yüzünden, kötü sonuçların artan yatırımları tetiklediği bir "büyük skor" akıl yapısı varlığını gösteriyordu.[29] Silikon Vadisi'ndeki startup ölüm oranları, az miktarda büyük kazanç ve çok miktarda kayıp üreten sabırsız paraya sahip, Boston ve Washington DC gibi diğer risk sermayesi merkezlerini geride bırakıyordu.[30] Sabırsız para Silikon Vadisi startup'larının boyutlarında da kendini belli ediyordu, ülkenin geri kalanındaki 112'lik ortalamaya karşılık ortalama 68 çalışanla, bu dönemde diğer bölgelerden belirgin ölçüde daha küçüktü.[31] Bu, Joseph Schumpeter'in tavsiye edeceği kurumsal becerileri geliştirmeyi bir kenara bırakın,

işletmeyi büyütmeye ya da yetenek tabanını derinleştirmeye pek zaman ayırmadan hızlı dönüş almaya yönelik ilgiyi yansıtıyor. Bu eğilimler, net değerin vadi ebeveyni ve onların çocukları için başarının yegane ölçütü olarak kutsandığı geniş çaplı Silikon Vadisi kültürü ile kızıştırılıyordu.[32]

Tüm dehaları ve prensipli görüşleriyle, Brin ve Page toplanan ivedilik hissine karşı kayıtsız kalamadılar. Aralık 2000'e gelindiğinde *Wall Street Journal* Silikon Vadisi'nin yatırım toplumunda ortaya çıkan yeni "mantra" hakkında bilgi veriyordu: "Gelecek senelerde, yalnızca para yapma becerisini sergilemek başlıca oyunculardan biri olarak kalmaya yeterli olmayacak. Gereken şey, devam eden ve tedrici bir kazancı gösterme becerisi olacak."[33]

IV. Davranışsal Artı Değerin Keşfi

İstisna halinin beyanı, politikada bir kanun maddesinin askıya alınması ve krizle haklı gösterilen yeni yürütme güçlerinin ortaya çıkışında bir kılıf olarak işlev görür.[34] 2000 sonlarında Google'da, kurucuları reklamcılığa karşı tutkulu ve halka açık karşı duruşlarını terk etmeye teşvik ederek Google ile kullanıcıları arasında mevcut olan karşılıklı ilişkiyi feshetme mantığı devreye girdi. Yatırımcıların endişesine karşı belirgin bir tepki olarak kurucular ufak AdWords ekibini daha fazla para yapmanın yollarını bulma amacıyla görevlendirdi.[35] Page tüm sürecin reklam verenler için basitleştirilmesini talep ediyordu. Bu yeni yaklaşımda, reklam verenlerin "anahtar kelimeleri seçmeye dahil edilmemeleri gerektiğini, *onları Google'ın seçeceği*" konusunda ısrar ediyordu.[36]

Operasyonel açıdan bu, Google'ın kendi büyüyen davranışsal veri belleği ve bilişimsel gücünü ve uzmanlığını basit bir reklamları girişlerle eşleştirme görevine doğru döndüreceği anlamına geliyordu. Yeni söylem bu alışılmadık hareketi meşrulaştırmaya tutunuyordu. Eğer reklam verme olacaksa bu kullanıcılarla "alakalı" olmalıydı. Reklamlar artık bir arama girişindeki anahtar kelimelere bağlantılı olmayacak, belirli bir reklam belirli bir bireye "hedeflenmiş" olacaktı. Reklamcılığın bu kutsal kasesini güvenceye almak

kullanıcılar için alakalı olmayı ve reklamcılar için değeri garantileyecekti.

Bu yeni söylemde yer almayan şey, bu yeni hedefin arayışında Google'ın sadece milyonlarca ve sonrasında milyarlarca kullanıcıdan gelen kendine has ve detaylı davranış verisinin ortaya çıkarabileceği hassasiyetlerden faydalanarak el değmemiş bir bölgeye adım atacağıydı. Bu yeni amaca ulaşmak için davranışsal değer yeniden yatırım döngüsü hızla ve gizlice daha büyük ve daha kompleks bir projeye tabi edildi. Sadece arama sonuçlarının kalitesini artırmak için kullanılmış olan hammaddeler artık reklamları tekil kullanıcılara hedeflemek için de kullanılacaktı. Bazı veriler hizmet geliştirilmesinde kullanılmaya devam edecekti ama büyüyen ikincil sinyal depoları hem Google hem de reklam verenleri için kârlılığı geliştirmek için yeniden tasarlanacaktı. Bu hizmet geliştirme *ötesinde* kullanımlara elverişli davranış verisi bir fazla oluşturdu ve genç şirket hayatta kalması için gerekli olacak "sürdürülen ve tedrici kazancın" yolunu bu *davranışsal artı değernın* gücünde bulacaktı. Algılanan ivedilik sayesinde yeni bir mutasyon şekil almaya başladı ve sessizce firmanın kullanıcılarıyla arasındaki orijinal ilişkinin üstü kapalı savunma odaklı sosyal sözleşmesiyle bağlarını kopardı.

Google'ın olağanüstü hal beyanı, gözetleme kapitalizminin kök saldığı dönüm noktası olan 2002 yılı için bir arka plan olayıydı. Firmanın davranışsal artı değer arayışı, bir Nisan sabahında ofise gelen ekibin arama sonuçlarının en tepesinde gördükleri alışılmadık bir aramayla birlikte farklı bir eşiği aşmış oldu: "Carol Brady'nin evlilik öncesi soyadı." 1970lerin televizyon karakterine bu ani ilgi nedendi? Veri uzmanı ve kayıt ekibi üyesi Amit Patel *New York Times*'a şunu ifade etti: "Dünyada neler döndüğünden haberiniz yoksa, bunu yorumlayamazsınız."[37]

Ekip bulmacayı çözmek için işe koyuldu. Önce arama örüntülerinin her biri saat başından kırk beş dakika sonrasında meydana gelen beş ayrı noktada sıçrama yaptığının farkına vardılar. Sonra arama örüntüsünün oldukça popüler *Kim Milyoner Olmak İster?* televizyon programının yayınlanması

sırasında gerçekleştiğini öğrendiler. Sıçramalar, Hawaii'de sonlanmak üzere programın yayınlandığı birbirini izleyen zaman dilimlerini yansıtıyordu. Her bir zaman diliminde programın sunucusu Carol Brady'nin kızlık soyadını soruyor ve her bir zaman diliminde girişler anında Google'ın sunucularına akıyordu.

New York Times'ın belirttiği üzere "Carol Brady verisinin kesinliği bazıları için göz açıcı oldu." Brin bile Arama'nın geleneksel medyanın "radarına yakalanmadan" önce olay ve eğilimleri ortaya çıkaran öngörücü gücünün netliği karşısında afallamıştı. Times'a söylediği üzere "Bir elektron mikroskobunu ilk kez denemek gibiydi. Anlık bir barometre gibiydi."[38] Google yöneticileri *Times* tarafından devasa giriş verisi depolarının nasıl ticarileştirilebileceği ile ilgili düşüncelerini paylaşmakta gönülsüz olarak betimlendi. Bir yöneticiyse "Bu veri muazzam fırsatlar barındırıyor" diyerek içini döktü.[39]

Carol Brady anından daha bir ay önce, AdWords ekibi henüz yeni yaklaşımlar üzerinde çalışıyorken Brin ve Page deneyimli bir yönetici, mühendis ve bilgisayar bilimleri doktoru Eric Schmidt'i yönetici olarak işe aldılar. Ağustos'a gelindiğinde onu yönetim kurulu başkanlığı pozisyonu için görevlendirdiler. Doerr ve Moritz kuruculara firmanın nasıl kazanca yönlendirileceğini bilen profesyonel bir yöneticiyi işe almaları yönünde baskı yapmıştı.[40] Schmidt hemen bir "kemer sıkma" politikasını devreye soktu. Yatırım alma potansiyelleri tehlikeye girerken bütçe dizginlerini eline aldı ve genel bir finansal kriz havasını belirginleştirdi. Çalışma alanındaki küçülmeyle birlikte, hiç beklemediği bir şekilde kendini Amit Patel'le aynı ofisi paylaşırken buldu.

Schmidt sonraları, aylar boyunca yan yana olmalarının sonucu olarak kendi finans planlamacılarından daha iyi gelir rakamlarına ulaşmakla övünüyordu.[41] Schmidt'in Google'ın davranış veri depolarının öngörücü gücü hakkında Patel'den başka hangi anlayışları öğrendiğini bilmiyoruz (ve asla bilemeyebiliriz) ama şüphe yok ki verinin öngörücü gücü hakkında derinden bir kavrayış, sonunda AdWords, Google, internet ve bilgi kapitalizminin doğasını şaşılacak derecede

kazançlı gözetleme projesine doğru yönlendiren hayati mutasyonu tetikleyerek hızla Google'ın finansal ivedilik karşısındaki belirgin tepkisini şekillendirdi.

Google'ın en erken dönem reklamları zamanının çoğu çevrimiçi reklamlarından daha etkin olarak görülüyordu, çünkü arama girişlerine bağlantılıydılar ve Google "bağlantı tıklama" oranı olarak bilinen, kullanıcıların bir reklamı tıklama zamanlarının izini sürebiliyordu. Buna rağmen reklam verenler kaç kişinin bir reklamı görüntülediğine bağlı olan alışılagelmiş tarzda faturalandırılıyorlardı. Arama yayıldıkça Google reklam verenin anahtar kelimesini kullanan bir aramanın reklam verenin metin kutusu ve sonuç sayfasına bir bağlantı içerdiği, AdWords adında self servis sistemi yarattı. Reklam fiyatlandırması reklamın arama sonuçları sayfasında pozisyonuna bağlıydı.

Rakip arama startup'ı Overture, anahtar kelimelere hedeflenmiş çevrimiçi reklamı ölçeklendirmeye izin veren, web sayfası yerleştirme için çevrimiçi bir açık artırma sistemi geliştirmişti. Google bu model üzerinde bilgi kapitalizminin yönünü değiştirecek olan dönüşümsel bir güçlendirme üretecekti. Bir Bloomberg muhabirinin 2006'da açıkladığı üzere "Google, tıklama başına fiyatla *Google'ın birinin gerçekten reklamı tıklaması üzerine tahmini ile* çarpımına dayalı, toplamda en fazlasını ödemesi muhtemel reklam verene en iyi pozisyonu vererek o kıymetli mülkünden elde ettiği geliri maksimize ediyor."[42] Bu önemli çarpan, Google'ın, en belirgin ve gizli keşfiyle, yani davranışsal artı değeriyle talim edilmiş, ileri seviye hesaplama becerilerinin sonucuydu. Bu noktadan sonra sürekli artan makine zekası ile ebediyen engin davranışsal artı değer tedariğinin kombinasyonu, birikimin eşi benzeri görülmemiş mantığının temeli haline gelecekti. Google'ın yeniden yatırım öncelikleri sadece kullanıcı tekliflerini geliştirmekten, dünyanın gördüğü en uzağa erişen ve teknolojik açıdan en gelişkin hammadde temini operasyonlarının icadı ve kurumsallaştırılmasına doğru yönelecekti. Bundan böyle, gelirler ve büyüme daha fazla davranışsal artı değere bağlı olacaktı.

Google'ın o erken dönem yıllarında başvurusunu yaptığı pek çok patenti, bu hayati yeniliklere yol açan olağanüstü hal ve firmanın davranışsal artı değerin yakalanmasını geliştirmeye yönelik kararlılığı ile tetiklenen keşif, yaratıcılık ve karmaşıklık patlamasını gösteriyor.[43] Bu noktada bu gayretler arasında firmanın en iyi bilgisayar bilimcilerinin üçü tarafından 2003'te ibraz edilen "Hedeflenmiş Reklamcılıkta Kullanım İçin Kullanıcı Bilgisi Üretmek" başlıklı bir patente odaklanıyorum.[44] Bu patent, Google'ın başarısını tanımlayan yeni birikim mantığı ve mutasyonu açısından semboliktir. Daha da ilginci, bu aynı zamanda Google'ın seçkin bilim insanlarının bilgilerini şirketin yeni hedefleri doğrultusunda kullanırken düşünce yapılarını yansıtarak, teknoloji pastasının derinlerine yerleştirilmiş "ekonomik yönelme" konusunda da sıra dışı bir bakış sunuyor.[45] Patent bu şekilde, şirket bu projeyi edebi kelam sisinde gizlemeden önce, yeni bir tıklama politik ekonomisi ve onun ahlaki evreni üzerine bir bilimsel eser olarak yer alıyor.

Patent, Google'ın gerçek müşterilerden oluşan yeni izleyicileri için sahne arkasında çevirdiği bir operasyonu ifşa ediyor. Mucitlere göre "mevcut icat reklamcılıkla ilgili" . Reklam verenler için elverişli olan demografik verinin devasa miktarına rağmen bilim insanları reklam bütçesinin büyük kısmının "öylece kaybediliyor. Bu tür bir kaybı tanımlamanın ve ortadan kaldırmanın çok zor" olduğunu belirtiyorlar.[46]

Reklamcılık her zaman bir tahmin oyunu olmuştu: sanat, ilişkiler, sağduyu, standart uygulama idi ama asla "bilim" değildi. Belli bir mesajı belli bir kişiye, tam da o kişinin davranışını gerçekten etkilemesi olasılığının yüksek olabileceği zamanda iletebilme düşüncesi reklamcılığın kutsal kasesiydi ve hep öyle olmuştu. Google'ın rakiplerince kullanılan, reklamların anahtar kelimelere ya da içeriklere hedeflendirildiği zamanının baskın yaklaşımları "*belli* bir kullanıcı için" alakalı reklamları tanımlayamıyorlardı. Mucitler şimdi herhangi bir reklamcılık yöneticisinin en hırslı hayalini bile aşan bilimsel bir çözüm sunuyorlardı:

> Bir arama girişi ya da bir belge talebi gibi bazı kullanıcı taleplerinde sunulan reklamların talebi oluşturan kullanıcıya uygunluklarını artırmaya yönelik bir ihtiyaç vardır. Mevcut icat kullanıcı profil bilgisini belirlemek ve belirlenen bu tür bir kullanıcı profil bilgisini reklam sunumu için kullanma amacıyla alışılmadık yöntemler, aygıtlar, mesaj formatları ve/veya veri yapıları içerebilir.

Diğer bir deyişle, Google artık tam olarak kullanıcılar için hizmeti geliştirmek amacıyla kullanıcı verisini çıkarmayacak, ilgi alanlar çevrimiçi davranışın ikincil izlerinden çıkarıldığı için onların ilgi alanlarıyla reklamları eşleştirmek amacıyla, bunu daha çok kullanıcıların akıllarını okumak için yapacaktı. Google'ın benzersiz davranış verisi erişimi ile belli bir kişinin belli bir zamanda ne düşündüğü, ne hissettiği ve ne yaptığını bilmek artık mümkün olacaktı. Bunun bizim için artık hayret verici ya da belki kayda değer bile olmaması kapitalist yöntemlerde bizi cüretkâr ve eşi benzeri görülmedik yön değişikliğine alıştıran yoğun ruhsal uyuşmanın ispatıdır.

Patentte tarif edilen teknikler, bir kullanıcının Google'ın arama motoruna giriş yaptığı her seferinde tamamı arama girişini gerçekleştirmek için gereken zamanın küçük bir parçası içinde eş zamanlı olarak sistemin belli bir reklamın belirli görünümünü sunduğu anlamına geliyordu. Bu girişten reklama anlık geçişi gerçekleştirmek için kullanılan veri "eşleştirme" olarak adlandırılan öngörü analizi, sadece aranan kelimelerin belirtilmesinin çok ötesine geçmişti. Yeni veri grupları bu öngörülerin kesinliğini dramatik ölçüde güçlendirecek biçimde toplanmıştı. Bu veri grupları "kullanıcı profil bilgisi" ya da "KPB" olarak belirtiliyordu. Bu yeni veri artık tahmin olmayacağı ve reklam bütçesinde çok daha az kayıp olacağı anlamına geliyordu. Matematiksel kesinlik bunların hepsinin yerini alacaktı.

KPB nereden gelecekti? Bilim insanları bir dönüm noktasından bahsediyordu. Önce yeni verinin bir kısmının, Arama'dan sürekli biriken davranış verisi ile firmanın mevcut

sistemlerinden seçilip çıkarılabileceğini açıklıyorlar. Sonra daha da fazla davranış verisinin çevrimiçi dünyada avlanıp güdülebileceğini vurguluyorlar. KPB'den *"anlam çıkarılabilir" "varsayım yapılabilir"* ve *"sonuç çıkarılabilir"* diye yazıyorlar. Onların yeni yöntemleri ve hesaplama araçları, kullanıcılar bu kişisel bilgiyi doğrudan sağlamadığı zamanda bile kullanıcının arama örüntüleri, belge talepleri ve sayısız diğer çevrimiçi davranış sinyallerinin birleştirilmesi ve analiz edilmesiyle KPB üretebilir: "Kullanıcı profil bilgisi tek bir kullanıcı ya da bir kullanıcı grubu ile ilgili herhangi bir bilgiyi içerebilir. Bu tür bir bilgi kullanıcı tarafından sağlanabilir, kullanıcı verisini yaymaya yetkili bir üçüncü parti tarafından sağlanabilir ve/ *veya kullanıcı hareketlerinden türetilebilir*. Belirli kullanıcı bilgisi, aynı kullanıcının diğer kullanıcı bilgisini ve / veya diğer kullanıcıların kullanıcı bilgisini kullanarak çıkarım ya da varsayım yapılabilir. KPB farklı varlıklarla ilişkilendirilebilir."[48]

Mucitler KPB'nin bir kullanıcının görüntülediği her belge türünden ya da bir reklam görüntüleme sayfasından, doğrudan kullanıcının ya da grubun hareketlerinden çıkarılabileceğini açıklıyorlar: "Örneğin, bir prostat kanseri görüntülenmesinin reklamı 'erkek' ve 'yaşı 45 ve üstü' özelliğine sahip kullanıcı profilleriyle sınırlı olabilir."[49] KPB'yi temin etmenin farklı yollarını tarif ediyorlar. Biri, bir özellik aralığındaki değerleri öngören "makine öğrenim sınıflandırıcısına" dayanıyor. "Çağrışımsal çizelgeler" kullanıcılar, belgeler, arama girişleri ve web sayfaları arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak için geliştirilebiliyor: "kullanıcıdan kullanıcıya çağrışımlar da üretilebilir."[50] Mucitler ayrıca kendi yöntemlerinin yalnızca bu yeni çevrimiçi evrendeki analitik mücadelelere çekilen bilgisayar bilimcilerinden oluşan ruhbanlık arasında anlaşılabildiğini de belirtiyorlar: "Aşağıdaki açıklama, icadı yapma ve kullanma sanatında becerikli olanlara yönelik sunulmaktadır. Gösterilen ifadelerin çeşitli modifikasyonları alanda birikimi olanlar tarafından anlaşılabilecektir."[51]

Bizim için hayati önemde olan, bilim insanlarının buradaki uyuşmazlığın en zorlu kaynağının teknik değil, *sosyal* olduğuna dair gözlemleridir. Uyuşmazlık, kullanıcılar bunu

yapmamayı seçmeleri haricinde bir sebep olmadan kasıtlı olarak bilgi sağlayamadıkları zaman ortaya çıkar. Bilim insanları "Ne yazık ki, kullanıcı profil bilgisi her zaman mevcut değildir" diye uyarıyorlar. Kullanıcılar her zaman "gönüllü olarak" bilgi sağlamazlar ya da "kullanıcı profili eksik olabilir ve *gizlilik kaygısı vesaire sebebi ile* müsait değildir."[52]

Patentin hedefi açık bir biçimde Google'da çalışan bilim insanlarının kullanıcıların kişisel bilgilerini paylaşmama hakkını kullanmasından etkilenmemesini sağlamaktı, her ne kadar bu hak şirketle kullanıcılar arasındaki esas sözleşmenin unsurlarından biri olsa bile.[53] Kullanıcılar KPB sağladıklarında bile mucitler "bunun *kasıtlı* ya da kasıtsız olarak hatalı olabileceği, vadesinin geçebileceği ... Bir kullanıcının KPB'sinin *sisteme açık seçik bir bilgi girilmediğinde bile* belirlenebileceği (ya da güncellenebileceği ya da genişletilebileceği) İlk oluşturulan KPB'nin, her zaman olmasa da, açık biçimde ifade edilmiş KPB türü bilgileri de içerebileceği" konusunda uyarılarda bulunuyorlardı.[54]

Bilim insanları böylece, kullanıcıların karar haklarının gerektirdiği uyuşmazlığın üstesinden gelmeye niyetli olduklarını ve icatlarının buna kabil olduğunu netleştiriyorlardı. Google'ın şirkete özgü yöntemleri, kullanıcıların kasten paylaşmamayı seçtiği veri de dahil olmak üzere davranışsal artı değerini gözetleme, ele geçirme, genişletme, yapılandırma ve bunun üzerinde hak iddia etmesine olanak sağlar. Söz dinlemez kullanıcılar veri istimlakına engel olmayacaktı. Ticari amaçlar için diğerlerinin davranışlarını bulma, talep etme ve analiz etmenin yolunda hiçbir ahlaki, yasal ya da sosyal sınırlar duramayacaktı.

Mucitler, kullanıcıların bilgileri, niyetleri ve rızalarının etrafından dolanırken KPB'sini toplaması sırasında Google'ın değerlendirebileceği özellik türlerine dair örnekler sunuyorlardı. Bunlar ziyaret edilen web siteleri, psikografikler, gezinme etkinliği ile kullanıcıya gösterilen, seçilmiş olan ve/veya ziyaret ettikten sonra kullanıcının alışveriş yaptığı önceki reklamlar hakkında bilgiyi içeriyordu.[55] Bu uzun liste günümüzde bir hayli daha uzundur.

Son olarak mucitler etkin hedefleme önünde bir diğer engeli gözlemliyorlardı. Kullanıcı bilgisi bulunduğunda bile "Reklam verenlerin bu bilgiyi reklamların etkin biçimde hedeflenmesinde kullanamayabileceklerini" söylüyorlardı.[56] Bu patentte sunulan icadın ve onunla ilgili diğerlerinin gücüne dayanarak mucitler Google'ın artı değeri avlamak, ele geçirmek ve kesin hedefleme için öngörüye dönüştürmedeki maharetini alenen beyan ediyorlardı. Diğer hiçbir firma onun davranışsal artı değerindeki erişim aralığına, bilimsel bilgi ve teknikten oluşan kıstas kuvvetine, hesaplama gücüne ya da depolama altyapısına eşdeğer olamazdı. 2003'te Google birçok aktivite sahası üzerinden artı değeri çekebildi ve her bir veri artışını kapsamlı "veri yapıları" halinde bütünleyebildi. Google bilgisayar bilimlerindeki en gelişkin bilgisiyle bu veriyi, tamamı bir saniyenin mikro kesirinde hesaplanmış, nihai "eşleştirme" sonucunun temeli olarak kimin hangi reklamın hangi görünümünü tıklayacağına dair öngörülere dönüştürerek eşsiz biçimde konumlandı.

Tüm bunları basit bir dille belirtecek olursak Google'ın icadı kişinin farkındalığı, bilgisi ve ricasına aldırmaksızın tek taraflı bir ayna gibi çalışan, böylece kişisel veriye ayrıcalıklı gizli erişimi mümkün kılan, bir otomatikleştirilmiş mimari ile birey ve grupların düşünceleri, duyguları, niyetleri ve ilgi alanlarını anlamak ve bu konuda sonuca varmak için yeni kabiliyetleri ortaya çıkardı.

Tek taraflı ayna, gözetlemenin bilgi ve güçteki asimetrilere dayalı belirli sosyal ilişkilerini somutlaştırır. Google'da icat edilen yeni birikim modu her şeyden önce, firmanın bu sosyal ilişkileri kullanıcılara dayatma istekliliği ve kabiliyetinden türetilecekti. İstekliliği kurucuların olağanüstü hal olarak ifade ettikleri şey ile harekete geçiriliyordu; kabiliyeti ise şimdi, yakında ve sonra bireylerin davranışını öngörmek amacıyla davranışsal artı değerine öncelikli erişimi sonuna kadar kullanmadaki gerçek başarısından geliyordu. Böylece gerekli görülen öngörü kavrayışları, bireylerin davranışlarına dair düşük riskli iddiaların değer bulduğu, alındığı ve satıldığı yeni bir pazaryerinde dünya tarihine ait bir rekabet avantajı oluşturacaktı.

Google artık kullanıcılarının faydası uğruna geri dönüştürüp kullandığı tesadüfi verinin alıcısı olmayacaktı. Hedeflenmiş reklamcılık patenti, Google'ın savunma odaklı kuruluştan tam gelişmiş bir birikim mantığı olarak davranış gözetlemesinin detaylandırılmasına giden keşif yoluna ışık tutuyordu. İcadın kendisi, davranışsal değere dayalı yeniden yatırım döngüsünün yeni ticari hesaplara tabi oluşunun arkaplanındaki mantığı açığa çıkarıyordu. Değeri önceden Arama'nın kalitesini kullanıcılar için geliştirmekte "kullanılmış olan" davranış verisi artık dinamik çevrimiçi reklam pazaryerinin inşası için merkezi ve Google'a özel hammadde haline geliyordu. Google artık kullanıcılarına hizmet etmek için gerekenden daha fazla davranış verisini ele geçirecekti. Bu davranışsal artı değer, oyunun kurallarını değiştiren şey, hizmet geliştirmeden esaslı ve yüksek oranda kazançlı bir piyasa kuruna doğru çevrilen sıfır maliyetli bir varlıktı.

Bu imkanlar, aralarında Google'ın *übermensch* olduğu veri ruhbanları dışındaki herkes için anlaşılmaz olmayı sürdürüyor. Toplumsal normlara ve bireyin kendi kaderini tayin hakkına aldırış etmeden, belirsizlik içinde faaliyet gösteriyorlar. Bu hareketler gözetleme kapitalizminin temel mekanizmalarını tesis etti.

Google'ın kurucuları tarafından beyan edilen olağanüstü hal, tıfıl Dr. Jekyll'ı başkalarının özgür iradeli hedeflerine aldırmayan, avını her yerde, her zaman avlamaya kararlı acımasız, kaslı bir Mr. Hyde'a dönüştürdü. Yeni Google özgür irade iddialarını dikkate almadı ve bulup alabilecekleri üzerinde öncülü olmayan sınırları kabul etti. Bireysel karar haklarının ahlaki ve yasal içeriğini yok saydı ve durumu teknolojik fırsatçılık ve tek taraflı güçlerden biri olarak yeniden şekillendirdi. Bu yeni Google, gerçek müşterilerini insan arzusunun doğal belirsizliğini bilimsel gerçeğe dönüştürmek için gereken ne varsa yapacağına dair temin etti. Bu Google, kendi değerlerini tesis eden ve kendi amaçlarını diğerlerinin bağlı olduğu sosyal anlaşmaların üstünde ve ötesinde takip eden bir süper güçtür.

Google'ın ticari operasyonlarında davranışsal artı değerin merkeziliğini oluşturmaya yardım eden, fiyatlandırmadaki yenilikleri ile başlamak üzere başka yeni unsurlar da vardı. İlk yeni fiyatlandırma ölçütü, bir reklamın aldığı görüntülenme sayısına dayalı fiyatlandırma yerine "tıklama oranlarına" ya da bir kullanıcının reklam verenin web sayfasına giden bir reklamı kaç defa tıkladığına dayalıydı. Tıklama oranı bir uygunluk belirtisi ve dolayısıyla başarılı hedeflemenin, davranışsal artı değerinden elde edilen ve onun değerini yansıtan operasyonel sonuçların bir ölçütü olarak yorumlanıyordu.

Bu yeni fiyatlandırma disiplini, öngörülerin etkinliğini sürekli güncellemek amacıyla davranışsal artı değeri artırmaya yönelik hep yükselen bir teşvik oluşturdu. Daha iyi öngörüler doğrudan daha çok tıklama ve dolayısıyla gelire götürüyordu. Google yeni icadın çabucak ölçmesine izin veren reklam hedefleme için eş zamanlı olarak yüz binlerce reklam verene ve milyarlarca (bu, daha sonra trilyonlarca olacaktır) açık artırmaya ev sahipliği yaparak otomatikleştirilmiş açık artırmaları yürütmenin yeni yollarını öğrendi. Google'ın eşsiz açık artırma yöntemleri ve kabiliyetleri, gözlemcilerin dikkatlerini aslında tam olarak neyin *(davranışsal artı değerin türevleri)* açık artırmaya sunulduğundan uzaklaştırarak yüksek oranda bir ilgi kazandı. Tıklama ölçütleri bu öngörü ürünleri için "müşteri" talebini kurumsallaştırdı ve dolayısıyla *artı değer tedariği operasyonlarında ölçek ekonomisinin* merkezi önemini oluşturdu. Artı değerin ele geçirilmesi yeni mantık başarılı olursa davranış geleceğinin başarılı ticareti ile ölçüldüğü üzere otomatik ve her yerde bulunan bir şey haline gelmiş olacaktı.

"Kalite skoru" adlı bir diğer ana ölçüt reklam verenlerin kendi artırma tekliflerinin yanında bir reklamın fiyatını ve onun sayfadaki özel yerini belirlemeye yardımcı oluyordu. Kalite skoru kısmen tıklama oranları ve kısmen de firmanın davranışsal artı değer üzerine analizleri aracılığıyla belirleniyordu. Bir üst düzey yönetici "Tıklama oranının *öngörücü* bir şey olması gerekiyordu" diye ısrar ediyordu ve bu da "o zaman girişle ilgili elimizde olan tüm bilgiyi" gerektirecekti.[57]

Bu, bir reklamın uygunluğunu kestirmek için bir kriter haline gelen kullanıcı davranışına dair güçlü öngörüler üretmek için muazzam hesaplama gücü ve çığır açan algoritmik programları gerektirecekti. Yüksek skor alan reklamlar düşük skor alanlardan daha düşük bir fiyata satılacaktı. Google'ın müşterileri, yani reklam verenleri, kalite skorunun bir kara kutu olduğundan ve Google'ın bunun böyle kalmasında kararlı olduğundan şikayet ediyorlardı. Yine de müşteriler onun disiplinini izledikleri ve yüksek skorlu reklamlar ürettiklerinde tıklanma oranları artıyordu.

AdWords hızla öylesine başarılı hale geldi ki, gözetleme mantığının belirgin orandaki genişlemesine ilham verdi. Reklam verenler daha çok tıklama talep ediyorlardı.[58] Cevap, modeli Google'ın arama sayfalarının ötesine genişletmek ve tüm interneti Google'ın hedeflenmiş reklamları için bir tuvale çevirmekteydi. Hal Vrian'ın ifade ettiği şekliyle, bu da Google'ın "veri çıkarımı ve analizinde" yeni bulunan becerilerini, etkin bir şekilde anlam "sıkıp çıkarmak" için Google'ın hızla yayılan semantik analiz ve yapay zeka kabiliyetlerini kullanarak herhangi bir web sayfası ya da kullanıcı hareketinin içeriğine doğru döndürmeyi gerektiriyordu. Ancak o zaman Google bir sayfanın içeriğini ve kullanıcıların bu içerikle nasıl etkileşime girdiklerini kesin biçimde değerlendirebilecekti. Bu Google'ın patentli yöntemlerine dayandırılmış "içerik hedeflemeli reklamcılık" sonunda AdSense olarak adlandırıldı. 2004'e gelindiğinde AdSense günlük bir milyon dolarlık satış oranını elde etti ve 2011'e gelindiğinde ise 10 milyar dolardan fazla yıllık gelir üretti.

Yani ortada eşi benzeri görülmedik ve kazançlı bir karışım vardı: davranışsal artı değer veri bilimi, materyal altyapı, hesaplama gücü, algoritmik sistemler ve otomatikleştirilmiş platformlar. Bu yığılma eşi benzeri görülmedik "uygunluk" ve milyarlarca açık artırma üretti. Tıklama oranları fırladı. AdWords ve AdSense üzerine çalışmalar Arama üzerine çalışmalar kadar önemli hale geldi.

Başarılan uygunluk ölçeği olarak tıklama oranları ile davranışsal artı değer ölçekli çevrimiçi gözetlemeye dayanan yeni tür bir ticaretin mihenk taşı olarak kurumsallaştırıldı. İçerideki-

ler Google'ın yeni davranışsal öngörü bilimini "tıklama fiziği" olarak ifade ediyorlardı.[59] Bu alanda ustalık, gelişen davranış öngörüsü ruhbanlığı içinde Google'ın üstünlüğünü güvenceye alacak uzmanlaşmış bir tıklama fizikçileri kuşağı gerektiriyordu. Firmanın hatırı sayılır gelir akışı, yapay zeka, istatistik makine öğrenimi veri bilimi ve tıklama oralarıyla ölçüldükçe insan davranışının öngörüsünde yakınsama için öngörü analizi gibi alanlardan, yani bilgisayar ortamlı falcılık ve satıştan çağımızın en büyük zekalarını ortaya çıkardı. Firma, bu şanslı grup ve hâlâ genç bilimin atası olarak bilgi ekonomisinde bir otorite ve 2001'den beri Google'ın danışmanı olan birini görevlendirecekti: Hal Varian bu sürünün seçilmiş çobanıydı.

Page ve Brin reklamcılığı benimsemek için isteksiz olmuştu ama reklamların şirketi krizden kurtarabileceğine dair deliller biriktikçe, tavırları değişti.[60] Şirketi kurtarmak aynı zamanda kendilerini akıllı ama nasıl para kazanılacağını bilmeyen, Silikon Vadisi'nin yoğun biçimde maddeci ve rekabetçi kültüründe kaybetmeye mahkum elemanlardan olmaktan da kurtaracağı anlamına geliyordu. Page, icatlarından finansal fayda bile elde edemeden ölen, parlak ama fakirleşmiş bilim insanı Nikola Tesla örneğini aklından çıkaramıyordu. Page "Sadece bir şeyler icat etmekten daha fazlasını yapmanız gerekiyor" diyordu.[61] Brin ise kendini şöyle ifade ediyordu: "Dürüst olmak gerekirse dot com patlaması günlerinde tam bir ahmak gibi hissediyordum. Herkes gibi bir internet startup'ım vardı. Herkesinki gibi kazançsızdı."[62] Finansal ve sosyal durumları üzerindeki tehlikeler, anlaşılan olağanüstü uyarlanabilir önlemlere ihtiyaç duyan Page ve Brin'de bir hayatta kalma içgüdüsünü uyandırmıştı.[63] Google kurucularının topluluklarına musallat olan korkuya tepkisi, Google'ın kuruluşu ve erken dönem prensiplerine rehberlik etmiş değerler ve prensipleri sürdürmek için mecburi görülen, etkin biçimde "olağanüstü hal" beyan etmekti.

Daha sonraları, Sequoia'dan Moritz firmanın bu "hünerlice" kendini yeniden icat edişini tetikleyen kriz koşullarını, krizin bir yol ayrımı çıkardığını ve şirketi tamamı ile yeni bir yöne çektiğini hatırlıyordu. Google'ın icatlarının özgüllüğüne, ivedilikteki

kökenlerine ve kullanıcılara hizmet sunmaktan onları gözetlemeye 180 derece dönüşe vurgu yapıyordu. Bilhassa davranışsal artı değeri oyunun kurallarını değiştiren ve Google'ı dev bir falcıya dönüştüren bir gelişme olarak ele alıyor, bu genç firmanın bir tıklanmanın gerçekleşme olasılığını tahmin etmek için davranışsal artı değer analizini kullanmasıyla Google'ın Overture modelindeki çığır açıcı değişikliğe dikkat çekiyordu:

> Google'ın ilk 12 ayı çocuk oyuncağı değildi, çünkü firma neticede faydasını gördüğü işletme modeliyle yola çıkmamıştı. Başlangıçta farklı bir yönde ilerledi. Teknoloji satıyordu, daha büyük internet kuruluşları ve şirketlerine arama motorunun lisanslarını satmak gibi… İlk altı, yedi ay boyunca vahşi bir miktarda para yaktılar. Ve sonra ustalıkla, Larry ve Sergey ve diğerleri bu diğer şirketin, Overture'ün geliştirdiğini gördükleri, sıralanmış reklamların olduğu modele gözlerini diktiler. Onun nasıl geliştirilebileceği, güçlendirilebileceği ve kendilerine mal edilebileceğini gördüler ve bu da onların işletme biçimini dönüştürdü.[64]

Moritz'in düşünceleri, davranışsal artı değerin keşfi ve gözetleme operasyonlarına dönüş olmadan, Google'ın "vahşi" harcama oranının sürdürülebilir olmadığı ve firmanın varlığının tehlike altında kaldığı hissini veriyor. O mühim gelişim yıllarını şekillendiren sabırsız paranın ivediliği ile teşvik edilen olağanüstü hal olmadan Google kendi başına ne yapabilirdi, asla bilmeyeceğiz. Sürdürülebilir gelire giden başka hangi yollar keşfedilebilir ya da icat edilebilirdi? Kurucuların prensipleri ve kullanıcılarının özerklik haklarına inancı korumak için hangi alternatif gelecekler yaratılabilirdi? Google bunun yerine, dünyada kapitalizmin yeni bir tecessümünü, içeriğini ancak anlamaya başladığımız Pandora'nın kutusunu serbest bıraktı.

VI. Bir İnsan İcadı

Sohbetimize esas olan, şu gerçektir: gözetleme kapitalizmi belirli bir zaman ve yerde belirli bir insan grubu tarafından

icat edildi. Dijital teknolojinin kaçınılmaz bir sonucu olmadığı gibi bilgi kapitalizminin gerekli bir ifadesi de değildi. Ford Motor Company'deki mühendis ve tamircilerin 1913 Detroit'inde kitle üretimini icat edişlerine oldukça benzer biçimde, tarihin bir anında kasıtlı olarak inşa edildi.

Henry Ford hacmi artırarak maliyetleri radikal oranda azaltarak ve talebi genişleterek karı maksimize edebileceğini ispatlamak için yola çıktı. Bu, hiçbir ekonomik teori ve uygulama tabanının olmadığı, ispatlanmamış bir ticari denklemdi. Formülün parçaları daha önce et fabrikalarında, un öğütme operasyonlarında, dikiş makinesi ve bisiklet fabrikalarında, cephanelikler, konserve fabrikaları ve bira fabrikalarında su yüzüne çıkmıştı. Parçaların karşılıklı değiştirilebilirliği ve mutlak standartlaşma, hassas makineler ve sürekli akan üretimle ilgili gelişen bir pratik bilgi tabanı vardı. Ama kimse Ford'un hayalinde işittiği müthiş senfoniyi elde edememişti.

Tarihçi David Hounshell'in söylediği üzere Detroit denen yerde, takvimler 1 Nisan 1913'ü gösterdiğinde, harekete geçen ilk üretim bandı "Ford'un yıllar süren gelişim serüveninin bir adımı gibi görünse de her nasılsa birden ortaya çıkmıştı. Bazı mühendisler daha gün sona ermeden çığır açıcı bir yenilik yarattıklarını hissetmişti."[65] Bir sene içinde fabrika çapında üretkenlik artışları yüzde elliden eski sabit üretim yöntemlerindeki çıktının on katına kadar değişkenlik gösteriyordu.[66] 1908'de 825 dolara satılan T Modeli 1924 dört silindirli otomobiller için rekor bir seviyeden, sadece 260 dolardan fiyatlandırıldı.[67]

Ford ile olana benzer şekilde, çevrimiçi çevrede ekonomik gözetleme mantığının bazı unsurları, sadece seçkin bir grup erken dönem bilgisayar uzmanına aşina halde, yıllardır faaliyetteydi. Örneğin "çerez" olarak bilinen yazılım mekanizması (bilginin bir sunucu ile bir istemci bilgisayar arasında aktarılmasına izin veren kod parçası) 1994'te ilk ticari web gezgini şirketi Netscape'te geliştirildi.[68] Benzer şekilde "web hataları" (web sayfaları ve e-postalara işlenmiş ve kullanıcı hareketini gözetlemek ve kişisel bilgiyi toplamak için tasarlanmış ufak ve sıklıkla görünmez grafikler) 1990'ların sonlarında uzmanlarca iyi biliniyordu.[69]

Bu uzmanlar bu tür gözetleme mekanizmalarının gizlilik etkileri konusunda derinden endişeliydi ve en azından çerezler konusunda kullanıcıları izleyip profilini çıkarmaya yönelik kabiliyetlerini yasaklayacak internet politikalarını tasarlamak için kurumsal çabalar vardı.[70] 1996'ya gelindiğinde çerezlerin işlevi çekişmeli bir kamusal politika meselesi haline gelmişti. 1996 ve 1997'deki Federal Ticaret Komisyonu atölyeleri tüm kişisel bilgilerin kontrolünü aksi istenmediği takdirde basit bir otomatikleşmiş protokolle kullanıcılara atayan teklifleri tartıştı. Reklam verenler, bunun yerine devlet regülasyonundan kaçınmak için Ağ Reklamcılığı Girişimi olarak bilinen özerk bir birliği oluşturarak iş birliği kurarak bu tasarıya kesin biçimde karşı çıktılar. Yine de Haziran 2000'de Clinton yönetimi tüm federal web sitelerinde çerezleri yasakladı ve Nisan 2001'e gelindiğinde Kongre'nin önündeki üç yasa tasarısı çerezleri düzenlemeyi de içeren hükümleri içeriyordu.[71]

Google bu uygulamalara yeni bir soluk getirdi. Önceden Ford yüzyılında olduğu gibi şirketin mühendisleri ve bilim insanları, yeni bir piyasa formunun temeli olarak gözetleme ve davranış verisinin tek taraflı istimlakını yücelten kapsamlı yeni bir mantıkla, çerezlerden şirkete özgü analiz ve algoritmik yazılım kabiliyetlerine kadar geniş aralıktaki mekanizmaları birleştirerek ticari gözetleme senfonisine ilk şeflik edenler oldular. Bu buluşun etkisi Ford'daki gibi dramatik oldu. 2001'de Google'ın davranışsal artı değer keşfini sömüren yeni sistemleri test ediliyorken net gelirler 86 milyon dolara sıçradı (2000'dekinden yüzde 400'den fazla artış) ve şirket ilk kârını elde etti. 2002'ye gelindiğinde nakit akmaya başladı ve Google'ın şirkete özgü analizleriyle birleşen davranışsal artı değerinin hedefi on ikiden vurduğunun ispatı olarak hiçbir zaman durmadı. Gelirler 2002'de 347 milyon dolara, sonra 2003'te 1.5 milyar dolara ve şirketin halka açıldığı 2004'te 3.5 milyar dolara sıçradı.[72] Davranışsal artı değerin keşfi dört yıldan az bir sürede baş döndüren yüzde 3,590'lık bir kâr artışı üretmişti.

Ford ve Google'daki bu iki orijinallik anlarındaki hayati farkları belirlemek önemlidir. Ford'un buluşları *üretimi* devrimleştirdi. Google'ın buluşları ise *çıkarmayı* devrimleştirdi ve gözetleme kapitalizminin ilk ekonomik zorunluluğunu oluşturdu: *çıkarma zorunluluğu*. Çıkarma zorunluluğu hammadde temininin hep büyüyen bir ölçekte sağlanmak zorunda olduğu anlamına geliyordu. Endüstriyel kapitalizm düşük birim maliyetiyle birleşik yüksek iş hacmine ulaşmak için üretimde ölçek ekonomileri talep etmişti. Bunun aksine gözetleme kapitalizmi ise davranışsal artı değerin çıkarılmasında ölçek ekonomilerini talep etti.

Kitle üretimi erken yirminci yüzyılın ilk kitle tüketicilerindeki yeni talep kaynaklarına hedeflenmişti. Ford bu noktada netti: "Kitle üretimi bir halk gereksiniminin algılanması ile başlar."[73] Arz ve talep benim büyük büyük anne ve babam Sophie ve Max ile ilk modernitedeki diğer yolcuları yaşamlarını tanımlayan yeni "varlık koşullarının" bağlantılı etkileriydi. Ford'un buluşları kapitalizm ve bu popülasyonların karşılıklılığını derinleştiriyordu.

Bunun aksine, Google'ın buluşları kullanıcılarla arasındaki orijinal sosyal anlaşmanın karşılıklılığını yok etti. Bir zamanlar Google ile kullanıcılarını aynı hizaya getiren davranışsal değer yeniden yatırım döngüsünün rolü dramatik ölçüde değişti. Arz ve talebin kendi popülasyonları ile birliğini derinleştirmek yerine, Google işletme biçimini çevrimiçi davranışı piyasa avantajı yarışındaki elverişli her araçla sıkıp kazımaya hevesli reklam verenlerin taleplerine yönelik yeniden icat etmeyi seçti. Yeni operasyonda kullanıcılar başlı başına birer amaç değildi, *başkalarının amaçlarına araç haline gelmişlerdi.*

Kullanıcı hizmetlerinde yeniden yatırım davranışsal artı değeri cezbetmenin yolu haline geldi ve kullanıcılar daha büyük bir gelir üretimi döngüsünün hammaddesinin habersiz tedarikçileri oldu. Davranışsal artı değer artışından gelen hızlı gelirler sürekli olarak daha fazla müşteriyi avlamak için kullanıldı ve firmanın arama nispetinde defacto bir monopoli haline gelmesine sebep oldu. Google'ın muktedir olduğu artı değer istimlakı

kısa süre içerisinde arama dünyasındaki bütün rakiplerini piyasadan silecekti. Google'ın buluşları, keşifleri ve stratejilerinin kuvvetiyle, falcılık ve satışa dayanan (insan öyküsünün başlangıcından beri insanlığın belirsizlikle karşılaşmasından beslenen antik ve ebediyen kazançlı bir kurnazlık temelli) yeni bir ekonomik mantığın ana gemisi ve ideal tipi haline geldi.

Henry Ford'un yapmış olduğu gibi üretimdeki başarıları yaymak bir şeydi, ama davranış verisi ve kişisel bilginin çekilmesine hedeflenen saklı süreçlerin sürekli yoğunlaştırılmasından böbürlenmek de ayrı bir şey. Google'ın istediği son şey kendi kurallarını nasıl yazdığının ve bu süreçte, kendini çıkarma zorunluluğuna nasıl köle ettiğinin sırlarını açık etmekti. Davranışsal artı değer gelir için gerekliydi ve davranışsal artı değerin sürdürülen birikimi için saklama gerekli olacaktı.

Saklama Google'ın sahne önü ve arkasındaki davranışının her açısını yöneten politika ve uygulamalarda böyle kurumsallaştırılmış oldu. Google liderliği davranışsal artı değerin ticari gücünü anlar anlamaz, Schmidt "saklı strateji" olarak adlandırdığı şeyi tesis etti.[74] Google çalışanlarına patentin "alışılmadık yöntemler, araçlar, mesaj formatları ve/veya veri yapıları" olarak ifade ettiği şey hakkında konuşmamaları veya nakit akışı hakkındaki söylentileri onaylamamaları söylendi. Saklama bir post hoc stratejisi değildi; gözetleme kapitalizmi haline gelecek kaçınılmaz sonuçtu.

Eski Google yöneticisi Douglas Edwards bu durum ve şekillendirdiği gizlilik kültürü üzerine yazmıştı. Onun ifadesine göre Page ve Brin agresif veri yakalama ve tutmada ısrar eden "şahinlerdi": "Larry teknolojik sırlarımızı açığa çıkaracak ya da gizlilik potasını karıştırıp veri toplama kabiliyetimizi tehlikeye sokacak her yola karşı çıkıyordu." Page ise, firmanın veri operasyonlarının erişimi ile ilgili herhangi bir işarete maruz kalışlarını minimize ederek kullanıcıların meraklarını uyandırmaktan kaçınmak istiyordu. Resepsiyon lobisinde arama girişlerinin devamlı akışını gösteren elektronik kayan görüntünün ihtiyatlılığını sorguluyordu ve senenin aranan terimlerini özetleyen yıllık Google Zeitgeist konferansını "durdurmaya çalıştı".[75]

2002-2004 periyodu sırasında Google'ın kroniğini çıkaran gazeteci John Betalla şirketin "kendi başınalığını" "sınırlı bilgi paylaşımı" ve "yabancılaştırıcı ve gereksiz saklama ve izolasyon" olarak betimliyordu.[76] Bir diğer erken dönem şirket biyografi yazarı ise "Bu bilgiyi saklanılması kolay kılan şey, internet işletmesini takip eden uzmanlardan hiçbirinin Google'ın sırrının mümkün bile olabileceğine inanmamalarıydı" şeklinde ifade ediyordu.[77] Schmidt'in *New York Times*'a söylediği üzere "Kazanmanız gerek ama kibarca kazanırsanız iyi edersiniz."[78] Davranışsal artı değerin ele geçirilme ve analizini destekleyen bilimsel ve materyal karmaşıklık aynı zamanda tüm operasyon üzerindeki bir görünmezlik pelerini olan saklama stratejisini de mümkün kılıyordu. Schmidt potansiyel rakiplerini "Bizim ölçeğimizde arama yönetmek ulaşılması oldukça zorlu bir eşiktir" diye uyarıyordu.[79]

Elbette, altın madeninizi gizlemek için her zaman mantıklı işletme gerekçeleri bulunur. Google vakasında saklama stratejisi onun rekabet avantajını pekiştirdi ama üstünü örtme ve şaşırtma için başka sebepler de vardı. Eğer halka Google'ın sihirbazlığının onun çevrimiçi davranışları tek taraflı olarak gözetlemesindeki ayrıcalıklı kabiliyetlerinden ve özellikle bireysel karar haklarına baskın çıkmak için tasarlanmış yöntemlerden türediği söylenmiş olsa o sıralar tepki ne olurdu? Google politikaları, tespit edilmemek üzere tasarlanmış operasyonları korumak amacıyla saklamayı tatbik etmek zorunda kaldı, çünkü kullanıcılardan sormadan bir şeyler aldılar ve o tek taraflı el konmuş kaynakları başkalarının amaçlarına hizmet için kullandılar.

Google'ın saklamayı seçme gücüne sahip oluşu, başlı başına kendi iddialarının başarısının kanıtıdır. Bu güç "karar hakkı" ve "gizlilik" arasındaki farkın çok önemli bir gösterimidir. Karar hakkı, bir şeyi gizli tutma ya da paylaşma arasındaki seçim gücünü verir. Kişi her bir durum için gizlilik ya da saydamlık derecesini seçebilir. Birleşik Devletler Yüksek Mahkeme Yargıcı William O. Douglas bu gizlilik yaklaşımını 1967'de açıkça belirtmişti: "Gizlilik inandığı, düşündüğü, sahip olduğu şeyi ifşa etmek ya da ortaya çıkarmak üzerinde bireyin seçimini içerir."[80]

Gözetleme kapitalizmi bu karar hakları üzerinde hak iddia eder. Tipik olan şikayet gizliliğin aşındığıdır ama bu yanıltıcıdır. Daha geniş sosyal örüntüde, gözetleme kapitali için gizlilik üzerine karar hakkına sahip çıkıldığı için gizlilik aşınmaz, yeniden dağıtılır. İnsanların neyi nasıl ifşa edeceklerine dair karar haklarına sahip olmaları yerine, bu haklar gözetleme kapitalizmi alanı içine yığılmıştır. Google yeni biriktirme mantığının şu zorunlu unsurunu keşfetti: bilgi alma hakkını, başarısının bağlı olduğu şeyde olduğunu göstermek zorundaydı.

Şirketin bu hak gaspını saklama kabiliyeti, teknik yöntemler ya da şirketin gizleme politikalarında olduğu gibi dile bağlıdır. George Orwell örtmece sanatının politika, savaş ve işletmelerde "yalanları gerçek dolu ve cinayetleri saygıdeğer yapan" enstrümanlar olarak kullanıldığını gözlemlemişti.[81] Google endüstri jargonunda davranışsal artı değerin önemini kamufle etme konusunda dikkatli davranmıştı. İki popüler terim olan "dijital atık" ve "dijital kırıntı" değersiz atığı, alınabilir başıboş artıkları çağrıştırıyordu.[82] Faydalı bir veriye geri dönüştürülebilecekken atığın neden atmosferde sürüklenmesine izin veresiniz ki? Böylesi bir geri dönüştürmeye bir istismar, istimlak ve yağma davranışı demeyi kim düşünürdü? "Dijital atığı" bir kılıf ya da kaçak mal olarak yeniden tanımlamaya ya da Google'ın kendi yöntemleri, araçları ve veri yapıları ile bu sözde "atığın" nasıl kasten yapılandırıldığını öğrenmiş olduğunu düşünmeye kim cüret ederdi?

"Hedeflenmiş" kelimesi ise bir diğer örtmecedir. Kesinlik, etkinlik ve yeterlik kavramlarını çağrıştırır. Hedeflemenin Google'ın bilgisayar gücü yoğunluğunun King Kong'un bir karıncayı kışkışlaması gibi kullanıcıların kararını, tamamı kimsenin görmeyeceği sahne arkasında kotarılarak bir kenara süpürdüğü yeni bir politik denklemi gizlediğini kim tahmin ederdi?

Bu örtmeceler, tüm bölgelerin "dinsizler" "kafirler" "putperestler" "ilkeller" "kullar" ve "asiler" gibi terimlerle etiketlendiği, Kuzey Amerika kıtasının en erken haritalarında bulunanlarla tamamen benzer bir şekilde faaliyet gösterir. Bu örtmeceler gereğince, kilise ve monarşiye zemin hazırlayan yıkma yağmalama davranışları meşrulaştırılarak yerli insan-

lar (ve onların yerleri ve iddiaları) işgalcilerin ahlaki ve yasal denklemlerinden silindi.

Söylem, atlama, karmaşıklık, hariç bırakma, imtiyaz, ölçek, istismarcı sözleşmeler, tasarım ve örtmeceden oluşan kasıtlı çalışmalar Google'ın kârlılık atılımı sırasında başarısının temel mekanizmaları ve bunların daha geniş ölçekteki öneminin çok az kişi tarafından fark edilmesini açıklamaya yardımcı olan bir diğer faktördür. Bu tabloda, ticari gözetleme bir talihsiz kaza ya da tesadüfi hata değildir. Ne bilgi kapitalizminin zorunlu bir gelişimi ne de dijital teknoloji ya da internetin gerekli bir ürünüdür. Özellikle yapılandırılmış bir insan seçimi, eşi benzeri görülmedik bir piyasa formu, ivediliğe orijinal bir çözüm ve ucuza yaratılıp gelire dönüştürülmüş yeni bir varlık sınıfıdır. Gözetleme, karar hakkımızı izinsiz ve hatta "hayır" desek bile elimizden alarak "biz, yani halk"ı geçersiz kılan bir kazanç yoludur. Davranışsal artı değerin keşfi yalnızca Google'ın biyografisinde değil, kapitalizm tarihinde de kritik bir dönüm noktasını işaret eder.

2004'teki halka arzını takip eden senelerde, Google'ın muhteşem finansal atılımı çevrimiçi dünyayı önce hayrete düşürdü, sonra da kendine çekti. Silikon Vadisi yatırımcıları, tüm her şeyi zahmete değer kılan o kaypak işletme modelinin arayışıyla, seneler boyunca risklerini ikiye katlamıştı. Google'ın finansal modeli halka açıklandığında efsanevi hazine avı resmen bitmiş oldu.[83]

Yeni biriktirme mantığı önce, Google'ın halka açıldığı sene piyasaya sunulan Facebook'a yayıldı. CEO Mark Zuckerberg önceki yüzyılda telefon şirketlerinin yaptığı gibi kullanıcılardan hizmet için ücret alma stratejisini reddetmişti. "Misyonumuz dünyadaki herkesi birbirine bağlamak. Bunu insanların para ödediği bir hizmetle yapamazsınız" diye ısrar ediyordu.[84] Mayıs 2007'de, sosyal ağı sadece üniversite e-posta adresi olanlara değil de herkese açarak Facebook platformunu tanıttı. Altı ay sonra Kasım'da büyük bir reklamcılık ürünü olan, partner web sayfalarından aktarımları otomatik biçimde bir kullanıcının "arkadaşları" ile paylaşacak olan Beacon'ı piyasaya sundu. Bu gönderiler kullanıcı o an Face-

book'a giriş yapmasa bile kullanıcının bilgisi ya da bir onay fonksiyonu olmadan görünecekti. Kullanıcılardan, ama aynı zamanda Facebook'un Coca-Cola gibi partnerlerinden de gelen protesto uğultuları Zuckergberg'i hızla geri adım atmaya zorladı. Aralık'a gelindiğinde Beacon tercihen dahil olunan bir program haline geldi. Yirmi üç yaşındaki CEO gözetleme kapitalizminin potansiyelini anlıyordu ama henüz Google'ın operasyonları ve niyetini belirsizleştirme becerisinde ustalaşmamıştı.

Facebook'un karargahında ivedilikle duyulan "Tüm bu Facebook kullanıcılarını nasıl paraya çeviririz?" sorusu hâlâ bir cevap bekliyordu. Mart 2008'de, Google'ın biriktirme mantığını taklit etmeye yönelik ilk girişimini sonlandırmak zorunda kalmasından sadece üç ay sonra Zuckerberg, Google yöneticisi Sheryl Sandberg'i Facebook'un operasyon direktörü olarak işe aldı. Bir zamanlar Birleşik Devletler Hazine Sekreteri Larry Summers'ın personel müdürü olan Sandberg Google'a 2001'de katılmış, neticede global çevrimiçi satış ve operasyonlarda başkan yardımcılığına yükselmişti. Google'da AdWords'ün yayılımı ve çevrimiçi satış operasyonlarında gözetleme kapitalizminin gelişimini yürütmüştü. O dönemde şirketin büyümesini gözlemleyen bir yatırımcı "Sheryl AdWords'ü yarattı" şeklinde bir sonuca varmıştı.[87]

Yetenekli Sandberg Facebook ile sözleşme imzalayıp Facebook'un bir sosyal ağ kurma sitesinden bir reklamcılık devine dönüştürülmesini yürüttükçe, gözetleme kapitalizminin "Tifolu Mary'si" haline geldi. Sandberg Facebook'un sosyal grafiğinin dehşet verici bir davranışsal artı değer kaynağını temsil ettiğini anlıyordu. Keşfedilmiş en büyük elmas madenini ve en derin altın madenini barındıran bir vadiye denk gelmiş bir on dokuzuncu yüzyıl maden arayıcısının eş değeri konumundaydı. "Bizde diğer herkesten daha iyi bilgi var. Biz cinsiyeti, yaşı, konumu biliyoruz ve bu, diğer insanların çıkarım yaptıklarının aksine, gerçek veri" diyordu Sandberg. Facebook kendi hedefleme algoritmalarını üretmek için KP-B'yi gözetleme, kazıma, depolama ve analiz etmeyi öğrenecekti ve Google gibi o da çıkarma operasyonlarını insanların şirketle gönüllü biçimde paylaştıklarıyla sınırlamayacaktı.

Sandberg Facebook'un samimiyet ve paylaşım kültürünün ustalık isteyen manipülasyonu aracılığıyla, davranışsal artı değerin yalnızca talebi tatmin karşılamakta değil, talep üretmekte de kullanmanın mümkün olacağını anlıyordu. Öncelikle bu, reklam verenleri, kullanıcıları bir "iletişime" "davet edebilecekleri", Facebook'un çevrimiçi kültür kumaşına sokmak anlamına geliyordu.[88]

VIII. Gözetleme Kapitalizminin Mantık ve Operasyonlarını Özetlemek

Gözetleme kapitalizmi Google'ın önderliğinde hızla bilgi kapitalizmi ağının standart modeli haline geldi ve gelecek bölümlerde göreceğimiz üzere yavaş yavaş her sektörden rakibi kendine çekti. Bu yeni piyasa formu insanların hakiki ihtiyaçlarına hizmet etmenin, davranışlarının öngörüsünü satmaktan daha az kazançlı ve dolayısıyla daha az önemli olduğunu beyan ediyor. Google başkalarının gelecekteki davranışlarımız üzerindeki iddialarından daha az değerli olduğumuzu keşfetti. Bu her şeyi değiştirdi.

Davranışsal artı değer Google'ın kazanç başarısını tanımlar. 2016'da ana şirketi Alphabet'in gelirlerinin yüzde 89'u Google'ın hedeflenmiş reklamcılık programından türetildi.[89] Hammadde akışı ölçeği, saniyede ortalama 40,000 arama girişini işleyerek Google'ın internet hakimiyetini ortaya koyuyordu: 2017'de dünya çapında günlük 3.5 milyardan ve yıllık 1.2 trilyondan fazla arama.[90]

Eşi benzeri görülmedik buluşlarının sayesinde Google'ın 400 milyar dolarlık piyasa değeri 2014'te, kurulmasından sadece on altı sene sonra toplam piyasa değerinde ExxonMobil'i ikinci sıraya itti ve kendini Apple'dan sonra dünyanın en zengin ikinci şirketi haline getirdi.[91] 2016'ya gelindiğinde Alphabet/Google zaman zaman birincilik pozisyonunu Apple'dan alıyordu ve 20 Eylül 2017 itibarı ile küresel ölçekte ikinci olarak sıralanmıştı.[92]

Genel örüntüyü ve yapboz parçalarının nasıl bir araya geldiğini kavramak için bu karmaşıklıktan birkaç adımlığına uzaklaşmakta fayda var.

1. ***Mantık:*** Google ve diğer gözetleme platformları bazen "iki taraflı" ya da "çok taraflı" piyasalar olarak tarif edilir ancak gözetleme kapitalizminin mekanizmaları başka bir şeyi akla getirir.[93] Google kullanıcılarla piyasa dışı etkileşimlerini gerçek müşterileriyle, yani reklam verenlerle hakiki piyasa aktarımlarına hedeflenmiş ürünlerin imalatı için artık hammaddeye çevirmenin bir yolunu keşfetmişti.[94] Davranışsal artı değerin dışarıdan piyasa içine çevrimi neticede Google'ın yatırımı gelire dönüştürmesine imkan verdi. Şirket böylece, hiç yoktan ve sıfır marjinal maliyetle, kullanıcıların piyasa dışı çevrimiçi davranışlarından türetilmiş hayati hammaddelerden oluşan bir varlık sınıfı yarattı. Başta bu hammaddeler öylece "bulunmuş", kullanıcıların arama hareketlerinin bir yan ürünü idi. Daha sonra bu varlıklar agresif biçimde avlandı ve büyük ölçüde gözetleme aracılığıyla temin edildi. Şirket eş zamanlı olarak bu hammaddelerden imal edilen şirkete özgü "öngörü ürünlerinin" alınıp satılabildiği yeni bir tür pazaryeri yarattı.

Bu gelişmelerin özeti, Google'ın servetinin dayandığı davranışsal artı değerin *gözetleme varlığı* olarak görülebileceğidir. Bu varlıklar, *gözetleme geliri* arayışında ve onların *gözetleme kapitaline* çevrilmesinde kritik hammaddelerdir. Tüm bu kapital birikimi mantığı en kesin biçimde, gözetleme temelli ekonomik düzenin temel çerçevesi olan *gözetleme kapitalizmi,* yani *gözetleme ekonomisi* olarak anlaşılır. Buradaki büyük örüntü, firma ve onun kullanıcıları arasındaki erken dönem karşılıkların, başkalarının amaçları için ele geçirilen davranışsal artı değerden türetim projesine tabi edildiği, tabiiyet ve hiyerarşinin olduğu bir örüntüdür. Artık değer gerçekleşmesinin *konusu* değiliz. Başkalarının ısrar ettiği gibi Google satışlarının "ürünü" de değiliz. Bunun yerine, Google'ın öngörü fabrikaları için hammaddelerin çıkarıldığı ve istimlak edildiği *objeleriz.* Davranışlarımızla ilgili öngörüler Google'ın ürünleridir ve bunlar bize değil, onun gerçek müşterilerine satılır. *Bizler başkalarının amaçları için araçlarız.*

Endüstriyel kapitalizm doğanın hammaddelerini ticari varlıklara dönüştürdü ve gözetleme kapitalizmi, yeni bir ti-

cari varlığın icadı için insan doğasındaki şeyler üzerinde hak iddia ediyor. Artık diğer bir yüzyılın piyasa projesi için kazınan, parçalanan ve alınan şey insan doğasıdır. Bu zararın, kullanıcıların sağladıkları hammadde için hiçbir ücret almadığı bariz gerçeğine indirgenebileceğini varsaymak yakışıksız olur. Bu eleştiri, imalat ve satış için insan davranışı çıkarımını kurumsallaştırmak ve dolayısıyla meşrulaştırmakta fiyatlandırma mekanizmasını kullanacak olan bir yanlış yönlendirmenin başarısıdır. Buradaki istismar niteliğinin, yaşamlarımızın başkalarının üzerimizdeki gelişmiş kontrol çıkarları için davranış verisi olarak işlenmesi olduğu esas noktasını görmezden gelir. Buradaki dikkat çeken sorular ise, yaşamlarımızın daha en başta bir davranış verisi olarak işlendiği; görmezden gelmenin bu her yerdeki temsil için bir koşul olduğu; karar hakkının kişi daha verilecek bir karar olduğunu bile bilmeden önce kaybolduğu; bu haklardaki eksilmenin bizim ne görebileceğimiz ne de tahmin edebileceğimiz şekilde sonuçları olduğu; çıkışın olmadığı, sesin ve sadakatin olmadığı, yalnızca çaresizliğin, katlanmanın ve ruhsal uyuşmanın olduğu ve bizler yemek masasında oturmuş, gizli güçlerden nasıl gizleneceğimize kafa yorarken çözümlemeyi tartışmanın kalan tek pozitif davranış olduğu gerçeklerini ilgilendirir.

2. *Üretim araçları:* Google'ın internet çağı imalat süreci, eşi benzeri görülmemiş olanın kritik bir unsurudur. "Makine zekası" olarak özetlediğim belirli teknoloji ve teknikleri sürekli evrimleşir ve ürkütücü bir karmaşıklığa sahiptir. Aynı terim bugün bir şey ifade ederken bir yıl ya da beş yıl içinde bambaşka bir şey ifade edebilir. Örneğin, Google'ın en erken 2003'ten beri "yapay zekayı" geliştirdiği ve uyguladığı söylenir, ama bu kabiliyetlerin üç taş oyununu oynatan ilkel programlardan sürücüsüz arabalardan oluşan koca bir filoyu idare eden sistemlere evrimleşmesi yüzünden, terimin kendisi hareketli bir hedef haline geldi.

Google'ın makine zekasının kabiliyetleri davranışsal artı değerden beslenir ve ne kadar çok fazla tüketirse sonuçlanan öngörü ürünleri o kadar çok kesinleşir. *Wired* dergisinin ku-

rucu editörü Kevin Kelly, Google'ın Arama'yı güçlendirmek için yapay zeka kabiliyetlerini geliştirmeye adanmış görünmesine rağmen bunun daha çok Google'ın evrimleşen yapay zeka kabiliyetlerini sürekli eğitme aracı olarak Arama'yı geliştirmesi olduğunu ifade ediyordu.[95] Makine zekası projesinin özü budur. Tıpkı bir bağırsak solucanı gibi, makinenin zekası ne kadar veri yediğine bağlıdır. Bu önemli bakış açısında yeni üretim araçları, nicelik ve nitelik arasında bir gerilimin olduğu, endüstriyel modelden temelde farklılık gösterir. Makine zekası, kalite için tam potansiyeline yalnızca bütüne yaklaştığında ulaştığı için bu gerilimin sentezidir.

Daha çok şirket Google tarzı gözetleme kârını kovaladıkça veri bilimi ve ilgili alanlardaki küresel dehanın hatırı sayılır bir kısmı hedeflenmiş reklamcılık için tıklama oranlarını artıran öngörü ürünlerinin üretimine adanıyor. Örneğin, Microsoft'un Bing'inin Pekin'deki araştırma birimi tarafından görevlendirilen Çinli araştırmacılar 2017'de çığır açan bulgularını yayınladılar. "Bir reklamın tıklama oranını (TO) kesin biçimde tahmin etmenin arama işletmesinin gelirinde hayati bir etkisi vardır; ürünümüzdeki %0.1'lik bir gelişme bile ek gelirde yüzlerce milyon dolar getirecektir" diyorlardı. Bir tanımlama ölçüsünde yüzde 0.9'luk gelişim ve "çevrimiçi trafikte belirgin tıklama getirisi kazanımı" vadeden ileri sinir ağlarından oluşan yeni bir uygulamayı açıklayarak devam ettiler.[96] Benzer şekilde, Google araştırmacılarından oluşan bir ekip, tamamı tıklama oranlarını geliştirmek için "kestirimci özellik etkileşimlerini" ele geçirme ve "en gelişkin performansı" sunma adına, yeni bir derin sinir ağı modelini tanıttılar.[97] Bunun gibi kimi artırıcı kimi genişletici, binlerce katkı, pahalı, sofistike, geçirimsiz ve hususi *yirmi birinci yüzyıl "üretim araçlarına"* denk geliyordu.

3. ***Ürünler:*** Makine zekası davranışsal artı değeri bizim ne hissettiğimiz, düşündüğümüz ve yaptığımızı tahmin etmek için tasarlanmış öngörü ürünleri olmak üzere işler: Şimdi, yakında ve daha sonra. Bu metodolojiler Google'ın en sıkı sıkıya korunan sırları arasındadır. Ürünlerinin doğası Google'ın

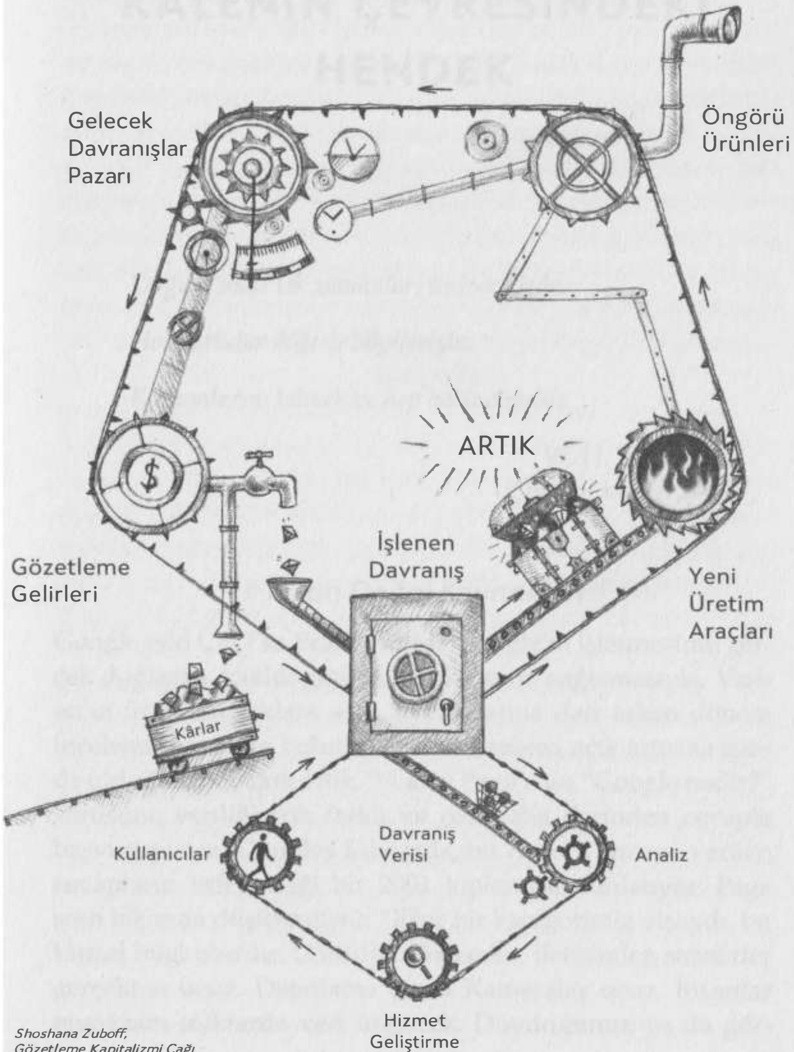
kişisel veri satmadığını sürekli biçimde ileri sürme nedenini açıklar. Ne? Asla! Google yöneticileri gizliliklerinin saflıklarını öne sürmekten hoşlanırlar, çünkü hammaddelerini satmazlar. Bunun yerine, şirket sadece dünya tarihine mal olmuş kendi davranışsal artı değerden üretilebilen öngörüleri satar.

Öngörü ürünleri, bahislerini ne zaman nereye koyacaklarını tavsiye ederek müşteriler için riski düşürür. Ürünün kalitesi ve rekabetçiliği onun kesinliğe yaklaşımının bir fonksiyonudur: Ürün ne kadar öngörücü olursa alıcılar için risk o kadar düşük ve satış hacimleri de o kadar büyük olur. Google, bizim değil, müşterilerinin kazancı için talihlerini söyleyip satmak amacıyla sezgiyi ölçekli bilimle değiştiren veri tabanlı bir falcı olmayı öğrenmiştir. İlk zamanlarda, Google'ın öngörü ürünleri büyük ölçekte satışlar ve hedeflenmiş reklamcılığa odaklanmıştı ama göreceğimiz üzere reklamcılık gözetleme projesinin sonu değil, başlangıcıydı.

4. ***Pazaryeri:*** Öngörü ürünleri, özellikle gelecek davranışının ticaretini yapan yeni bir tür pazara satılır. Gözetleme kapitalizminin kazançları birincil olarak bu *davranış gelecekleri piyasalarından* türetilir. Reklam verenlerin bu yeni pazaryeri türünün erken dönem tarihinde baskın oyuncular olmasına rağmen bu tür piyasaların bu grupla sınırlı olmasının bir sebebi yoktur. Ford'un yeni kitle üretimi sisteminin sadece tesadüf eseri otomobillerle ilgili olmasıyla benzer biçimde, yeni öngörü sistemleri de sadece tesadüf eseri reklamlarla ilgilidir. Her iki durumda da sistemler diğer pek çok alana uygulanabilir. Halihazırda görünür olan eğilim, gelecek bölümlerde göreceğimiz üzere davranışlarımızla ilgili olasılıklı bilgiyi satın almaya ve/veya gelecek davranışını etkilemeye ilgisi olan herhangi bir aktörün, bireyin, grubun, kurumun ve şeyin davranış geleceklerinin söylenip satıldığı piyasalarda oynamak için ödeme yapabilir (bkz. Resim 2).

Davranışsal Artı Değerin Keşfi

Gözetleme Kapitalizmi Davranışsal Artı Değerin keşfi ile başlar Hizmet geliştirmesi için gereken-den daha fazla davranış verisi işlenmektedir. Bu artı değer, kullanıcı davranışı öngörüleri üreten makine zekasını (yeni üretim aracını) besler. Bu ürünler yeni davranış gelecekleri pazarındaki işletme müşterilerine satılır. Davranışsal Değer Yeniden Yatırım Döngüsü bu yeni mantığa tabi kılınır.

Shoshana Zuboff,
Gözetleme Kapitalizmi Çağı

Resim 2: Davranışsal Artı Değer

BÖLÜM DÖRT

KALENİN ÇEVRESİNDEKİ HENDEK

Doğum saati tek zamanları üniversitede,

Hoşnuttular değerli bilgileriyle,

Konumlarını bilmek ve hep haklı olmakla.

W. H. Auden
Çin'den soneler, i

I. İnsan Doğal Kaynakları

Google eski CEO'su Eric Schmidt, Google'ın işletmesinin gerçek doğasına açıklık getiren evreka anını sağlamasıyla, Varian'ın firmanın reklam açık artırmalarına dair erken dönem incelemesine atıfta bulunuyor: "Birdenbire, açık artırma işinde olduğumuzu fark ettik."[1] Larry Page'e ise "Google nedir?" sorusuna verdiği çok farklı ve çok daha derinden cevapla başvuruyoruz. Douglas Edwards, bu değerli soruya verilen cevapların irdelendiği bir 2001 toplantısını anlatıyor. Page sesli biçimde düşünmüştü: "Eğer bir kategorimiz olsaydı, bu kişisel bilgi olurdu. Gördüğünüz yerler, iletişimler, sensörler gerçekten ucuz. Depolama ucuz. Kameralar ucuz. İnsanlar muazzam miktarda veri üretecek. Duyduğunuz ya da gör-

düğünüz her şey aranabilir olacak. Tüm hayatınız aranabilir olacak."[2]

Page'in vizyonu, piyasa alanının dışındaki şeyleri almakla ve onların yeni yaşamlarının piyasa malları olduğunu bildirmekle belirlenen kapitalizm tarihini mükemmel biçimde yansıtıyor. Tarihçi Karl Polanyi'nin 1944 tarihli oto kontrollü piyasaya getirdiği "büyük dönüşüme" dair müthiş anlatımında çevirim sürecinin kökenlerini "ticari mal kurguları" adını verdiği üç hayret verici ve önemli zihinsel buluşla tarif ediyordu. İlkinde insan yaşamı piyasa dinamiklerine tabi kılınabiliyor ve alınıp satılmak üzere "işçilik" olarak yeniden doğuyordu. İkincisinde doğa piyasada çevrilebiliyor ve "arazi" ya da "emlak" olarak yeniden doğuyordu. Üçüncüsü ise, takasın "para" olarak yeniden doğabileceğiydi.[3] Yaklaşık seksen yıl öncesinde Karl Marx arazi ve doğal kaynakların alınmasını, buna "ilkel birikim" adını vererek modern kapital oluşumunu ateşleyen orijinal "big bang" olarak betimlemişti.[4]

Felsefeci Hannah Arendt hem Polanyi'nin hem de Marx'ın tasarımını karmaşıklaştırdı. İlkel birikimin kapitalizmi doğuran tek seferlik bir ilk patlama olmadığını gözledi. Onun yerine, bu, sosyal ve doğal dünyanın daha fazla cephesi piyasa dinamiğine tabi kılındıkça tekrarlı bir döngü içinde yinelenen bir fazdır. Marx'ın "basit hırsızlıktan oluşan ilk günahı kapital birikimi aniden bitip tükenmesin diye tekrarlanmalıydı neticede."[5]

Piyasa taraftarı ideoloji ve uygulamaların hüküm sürdüğü günümüzde, bu döngü öylesine çok nüfuz eder olmuştur ki, biz neticede onun küstahlığını fark etmekte ya da iddialarına karşı çıkmakta başarısız oluruz. Örneğin, artık insan kanı ve organlarını, bebeğinizi doğurması ya da sizin için sırada durması ya da açık bir otopark alanını tutması için birini, yas döneminizde sizi rahatlatması için bir kişiyi ve tehlike altındaki bir hayvanı öldürme hakkını "satın alabilirsiniz." Bu liste her gün daha da uzar.[6]

Sosyal teorisyen David Harvey, Arendt'in kavrayışını, kendi "mülksüzleştirmeyle birikim" anlayışı ile geliştirir:

"Mülksüzleştirmeyle birikimin yaptığı şey çok düşük (bazı durumlarda sıfır) maliyetle bir dizi varlığı piyasaya sürmektir. Aşırı yüklenmiş kapital bu tür varlıkların bulundurulmasına el koyabilir ve onları hemen kazançlı kullanıma çevirebilir." "Sisteme dahil olmaya" kararlı ve "kapital birikiminin kazançlarının" keyfini çıkaran girişimcilerin çoğunlukla bu mülksüzleştirme sürecini yeni, korunmasız alanlara taşıyanlar olduğunu da ekliyor.[7]

Page insan deneyiminin Google'ın bakir ormanı olabileceğini, çevrimiçi ekstra maliyeti olmadan ve "sensörlerin gerçekten ucuz" olduğu gerçek dünyada da çok düşük bir maliyetle çıkarılabileceğini kavramıştı. Çıkarıldıktan sonra bütünüyle yeni bir piyasa takası sınıfına taban oluşturan bir artı değer oluşturarak davranış verisi olarak işlenecekti. Gözetleme kapitalizmi, aşırı yüklenmiş yatırımın sabırsızlığı ve sisteme katılmak isteyen iki girişimci tarafından hayata getirilen, *dijital mülksüzleştirme* davranışından kaynaklanır. Bu, Google'ın dünyasını harekete geçiren ve onu kazanca doğru yönelten kaldıraçtır.

Bugünün gözetleme kapitali sahipleri, bedenleri, düşünceleri ve duygularının piyasa dinamiğine düşmeden önce doğanın bir zamanlarki verimli kırları ve ormanları kadar bakir ve masum olan insanların deneyimsel gerçeklerinden istimlak edilmiş dördüncü bir kurgusal ticari malı ilan etmiş durumda. Bu yeni mantıkta, *insan deneyimi gözetleme kapitalizminin piyasa mekanizmalarına tabi tutulur ve "davranış" olarak yeniden doğar*. Bu davranışlar, öngörülere üretimi için makineleri besleyen numarasız sırada yerlerini almaya ve neticede yeni davranış gelecekleri piyasalarında takas edilmeye hazır halde veri olmak üzere işlenir.

Davranışın gözetleme kapitalizmi altında ticari mal haline getirilmesi bizleri piyasa gücünün saklama, çözümlenemezlik ve uzmanlık hendekleriyle korunduğu toplumsal bir geleceğe yönlendirir. Davranışımızdan türetilen bilgi, sözde "kişiselleştirme" vakasında olduğu gibi bizlere katılım karşılığında bize geri beslendiğinde bile paralel gizli operasyonlar çıkarlarımızın çok daha öresini işaret eden artı değerin satışa

dönüşümünü takip eder. Bizim resmi bir kontrolümüz yoktur, çünkü bizler bu piyasa hareketi için vazgeçilmez değiliz.

Bu gelecekte, başkaları için başkalarınca mülksüzleştirilmesinden türetilmiş bilgi için erişimi ya da kontrolü reddedilmiş halde, kendi davranışlarımızdan sürgün edilmiş durumdayız. Bilgi, otorite ve güç, bizler sadece "insan doğal kaynağı" olduğumuz için gözetleme kapitalinde kalır. Bizler, üstü kapalı özerklik iddialarımızın kendi deneyimlerimizin haritalarından kaybolduğu yerli halklarız.

Dijital mülksüzleştirme tek bir vaka değil, aksiyon, materyal ve teknikten oluşan devamlı bir koordinasyondur. Bir dalga değil, gelgitin ta kendisidir. Google'ın liderleri başından beri başarılarının "istikrarlı günahlarını" mücadele ve sınırlamadan korumak için tasarlanmış sürekli ve her yanı kuşatan tahkimatı gerektirdiğini anlıyordu. Tipik olarak şirket yönetiminin özel piyasa alemi ya da hukukun demokratik alemi tarafından dayatılan disiplinlerle bağlanmak istemediler. Kendi özgürlüklerini iddia etmek ve kendi çıkarlarına kullanmak için demokrasinin uzakta tutulması gerekecekti.

"Bundan nasıl paçayı kurtardılar?" Bu, kitap boyunca geri döneceğimiz önemli bir soru. Bir dizi cevap, gözetleme kapitalizminin hizmetleri için talebi oluşturan ve sürdüren varlık koşullarının anlaşılmasına bağlıdır. Bu tema, Bölüm 2'nin "çarpışma" tartışmalarında özetlendi. İkinci bir dizi cevap, gözetleme kapitalizminin temel mekanizmaları ve hareket yasalarının açıkça kavranmasına bağlıdır. Bu araştırma başlamıştır ve Kısım II boyunca devan edecektir.

Üçüncü bir dizi cevap ise, gözetleme kapitalizminin iddialarını geliştiren ve onları öldürücü mücadeleden koruyan politik ve kültürel durum ve stratejileri anlamaktan geçiyor. Bu, bizim izleyen bölümlerde izini süreceğimiz üçüncü alandır. Hiçbir unsur tek başına işi yapmış gibi durmuyor ama bir araya geldiklerinde politik durumların ve proaktif stratejilerin yığılımı, bu mutasyonun köklenip filizlenebileceği habitatı zenginleştirmeye yardımcı oldu. Bunlar, (1) şirket kontrolü ve kanunsuz alan hakkında ısrar aracılığıyla kurucuların "özgürlüğünün" amansız arayışı ve korunmasını; (2) neoliberal

paradigmanın politikaları ve hukuki intibakı ile devletin Eylül 2001'deki terör saldırısı değerlendirmesinde davranışsal artı değer analizi ve öngörüdeki yeni kabiliyetler üzerine acil ilgisini da içeren özel tarihi durumlarının oluşturduğu muhafazayı; ve (3) politika ve kültür dünyasında krallığı korumak ve uygulamaları üzerinde yakından incelemeyi saptırmak için tasarlanmış kasıtlı tahkimatın yapılandırılmasını içerir.

II. Ağlama Özgürlüğü Stratejisi

Google kurucularının kendi özgürlüklerini kurumsallaştırdıkları yollardan biri, onlara şirketleri üzerinde mutlak kontrol sağlayan, şirket yönetiminin alışılmadık yapısı aracılığıyla oldu. Google'ın 2004'te halka arzı ile teknoloji sektörüne ilk kez ikili sınıf hisse yapısını tanıtan Page ve Brin idi. İkisi, sadece bir oy taşıyan "A" sınıfı hisselere karşılık, her biri on oy taşıyan hisseleri, yani süper sınıf "B" oy hakkı olan hisse senedini kontrol edeceklerdi. Bu düzenleme Page ve Brin'i piyasa ve yatırımcı baskılarına karşı aşılıyordu. Halka arzla birlikte yayınlanan "Kurucunun mektubu"nda Page'in yazdığı üzere: "halk sahipliğine geçişte, dış partilerin Google'ı ele geçirmeleri ya da etkilemelerini zorlaştıracak bir şirket yapısı düzenledik. Bu yapının ana etkisi muhtemelen ekibimize, özellikle Sergey ve bana, Google'ın hisseleri el değiştirdikçe şirketin kararları ve kaderi üzerinde gittikçe artan bir kontrolü vermesidir."[8]

Standart denge mekanizmasının yokluğunda halktan, kuruculara basitçe "inanmaları" isteniyordu. Schmidt ne zaman bu konuda sorgulansa bu temayı onların lehinde dillendirdi. Örneğin, Aralık 2014'te Cato Institute'de, Schmidt'e Google'daki istismarcı güç ihtimali ile ilgili soruldu. O ise, basitçe dinleyicileri firma hanedan zincirinin sürekliliği konusunda temin etti. Page Schmidt'i 2011'de CEO konumuna getirmişti ve mevcut liderler geleceğin liderlerini elle toplarlardı: "Larry ile iyiyiz. Aynı sirk, aynı palyaçolar... Bunlar aynı insanlar. Google'ı kurmuş olan hepimizin benzer görüşü var ve eminim ki haleflerimizin de benzer görüşleri olacak."[9]

O seneye gelindiğinde Page ve Brin'in, sıfır oy haklı bir "C" sınıfı hisse ekleyerek yeni bir üçlü sınıf hisse yapısını be-

nimsetmekte kullandıkları, yüzde 56 çoğunluk oyu vardı.[10] *Bloomberg Businessweek*'in gözlemlediği üzere: "Hadım edilmiş 'C' hisseleri Page ve Brin'in ileri gelecekte kontrolü muhafaza etmelerini garantiliyor"du[11] 2017'ye gelindiğinde ise, Brin ve Page oy gücünün yüzde 51'i anlamına gelen süper oy haklı "B" sınıfı hisselerin yüzde 83'ünü kontrol ediyorlardı.[12]

Pek çok Silikon Vadisi kurucusu Google'ın öncülüğünü takip etti. 2005'teki yüzde 1'e karşılık, 2015'te halka arzların yüzde 15'i ikili sınıf yapısı ile sunuldu ve bunların yarısından fazlası teknoloji şirketleri içindi.[13] En önemlisi, Facebook'un 2012 halka arzı, oy haklarının kontrolünü kurucu Mark Zuckerberg'e bırakan, iki kademeli hisse yapısı özelliği taşıyordu. Şirket daha sonra Zuckerberg'in her karar üzerindeki kontrolünü pekiştirerek 2016'da oy vermeyen "C" sınıfı hisseleri sundu.[14]

Finansal akademisyenler ve yatırımcılar bu hisse yapılarının sonuçlarını tartışırlarken mutlak şirket kontrolü, iki kritik arenada silahlanma yarışı oluşturarak Google ve Facebook kurucularının agresif biçimde satın alma rüzgarına kapılmalarını mümkün kıldı.[15] Şirketleri ve onun disiplinlerini (yüz tanıma "derin öğrenme" artırılmış gerçeklik ve daha fazlası) temsil eden yetenekleri ele geçirmede Google'ı ve sonra da Facebook'u cezbeden, teknoloji harikası imalat makine zekasına dayanıyordu.[16] Ama makineler yalnızca diyetlerinin izin verdiği hacim kadar akıllılardı. Böylece, her bilgisayar ortamlı yönden dökülen akın akın davranışsal artı değer sürüsünü yakalamak için konumlandırılmış her yerde var olan ağ haline gelmek için Google ve Facebook rekabet ettiler. Bu amaçla, kurucular sürekli genişleyen ana tedarik rotaları listesinin ele geçirilmesi aracılığıyla davranışsal artı değeri köşeye sıkıştırma şansı için çok büyük primler ödediler.

Örneğin, 2006'da, halka arzından yalnızca iki sene sonra Google, hiç para kazanmamış ve telif hakkı ihlal davalarıyla kuşatılmış bir buçuk yıllık bir startup için 1.6 milyar dolar ödedi: YouTube. Bu hareket "çılgınca" olarak adlandırılırken ve şirket abartılmış fiyat etiketi için eleştirilirken Schmidt, sebebiyle ilgili çok az şey söylese de Google'ın video paylaşım

sitesi için 1 milyar dolar ödediğini açıkça kabul ederek ofansa geçti. 2009'a gelindiğinde açıkgöz bir Forrester Research medya analisti gizemi çözmüştü: "Bu aslında ek değere layık oluyor, çünkü Google tüm o reklamcılık ustalığını ve arama trafiğini YouTube'a bağlayabilir. Bu, milyonlarca izleyicinin başka birinin sitesi yerine Google'a ait bir siteye gelmelerini garanti eder. Zararına satılan bir ürün giderken eğer parasını geri kazanırsa hala buna değer olacaktır."[17]

Facebook'un Zuckerberg'i, sanal gerçeklik firması Oculus (2 milyar dolar) ve mesajlaşma uygulaması WhatsApp (19 milyar dolar) gibi tipik olarak kazançsız bir "hızlı ve öfkeli" startup'lar geçidi için "astronomik" bedeller ödeyerek, Facebook'un bu borulardan akacak insan davranışının devasa akışının sahipliğini garantileyerek benzer stratejileri izledi. Çıkarma zorunluluğuyla tutarlı biçimde, Zuckerberg yatırımcılarına, hizmetin "milyarlarca" kullanıcıya ulaşana değin gelir elde etmesini beklememelerini söyledi.[18] Bir teknoloji muhabirinin ifade ettiği üzere "Zuckerberg'in kurulla sohbet etmesinin gerçek bir nedeni yok. Hissedarların da Zuckerberg'in acayipliklerini kontrol etmesinin bir yolu yok."[19]

Bu birikim mantığını anlamanın AB Komisyonu'nun iki işletmeden veri akışının ayrı kalacağına dair güvencelerine dayandırılarak izin verilmiş, WhatsApp devralınması üzerine müzakerelerine faydalı biçimde katkıda bulunacağını belirtmekte fayda vardır. Komisyon daha sonra çıkarma zorunluluğu ve onun tedarik operasyonlarındaki ölçek ekonomilerinin gerekliliğinin, daha iyi öngörü ürünleri arayışında artı değerin birleştirilmesini zorunlu kıldığını keşfedecekti.[20]

Google'ın kurucuları onlara piyasa alanında mutlak kontrol veren bir şirket formu inşa ettiler ve kamusal alanda özgürlüğün de peşine düştüler. Google'ın özgürlük stratejisinin bir temel öğesi onun henüz hukukun konusu olmamış eşi benzeri görülmedik sosyal bölgeleri fark etme, inşa etme ve hak iddia etmedeki kabiliyeti idi. Eric Scmidt ve Jared Cohen'in dijital çağ üzerine kitaplarının ilk sayfasında kutlanan Cyberspace bu dramda önemli bir karakterdir: "Çevrimiçi dünya dünyevi yasalarla gerçekten bağlanmaz. Bu, dünya-

nın en büyük yönetilmemiş alanıdır."[21] Politik kurumların, yani on dokuzuncu yüzyıl spekülatörlerini kendi kıyılarına çeken "karanlık kıtaların" yirmi birinci yüzyıl eşdeğerinin, erişimlerinin ötesindeki operasyonel alanlardaki hak iddialarını kutluyorlar.

Hannah Arendt'in İngiliz kapitalistlerin on dokuzuncu yüzyıl ortasında aşırı yüklenmiş kapitali Asya ve Afrika'ya ihraç etmeleri üzerine yaptığı araştırma bu analojiyi geliştirmeye yardımcı olur: "Burada, şiddetin herhangi bir Batı ülkesinden daha çok bulunduğu, endüstrileri ve politik organizasyonları olmayan geri kalmış bölgelerde sözde kapitalizm yasaları aslen gerçeklikler yaratmaya izin veriyordu. Yeni mutluluğun sırrı, kesinlikle ekonomik yasaların artık sahip sınıfın açgözlülüğü önünde durmayışı idi."[22]

Bu tür kanunsuzluk gözetleme kapitalizminin kısa tarihinde kritik bir başarı faktörü olmuştu. Schmidt, Brin ve Page, Google tartışılabilir biçimde dünyanın en güçlü şirketi olmaya doğru büyürken bile yasalardan özgürlük haklarını tutkuyla savunmuşlardı.[23] Gayretleri az sayıdaki tutarlı temayla işaretlenmişti: Google gibi teknoloji şirketlerinin devletin anlama ve takip etme kabiliyetinden daha hızlı hareket etmesi herhangi bir müdahale veya sınırlama girişiminin dolayısıyla yanlış düşünülmüş ve aptalca olması, regülasyonun her zaman yenilikçilik ve gelişime ket vuran negatif bir güç olması ve kanunsuzluğun "teknolojik yenilik" için gerekli bağlam olması gibi.

Schmidt, Page ve Brin'in her biri bu temalarda açık sözlü olmuştu. *Wall Street Journal* ile yapılan bir 2010 yılı röportajında Schmidt "kullanıcılarına adil davranmanın" zaten avantajlı olması sebebiyle Google'ın bir regülasyona ihtiyacı olmadığı konusunda ısrar ediyordu.[24] 2011'de Schmidt bir Washington Post muhabirine eski Intel CEO'su Andy Grove'un antidemokratik formülünü, Grove'un fikrine "bana uyar" diye yorum yaparak aktarıyordu. Google demokratik kurumların yavaş hızından kendini korumaya kararlıydı:

> Bu bir Andy Grove formülü... "Yüksek teknoloji normal işletmeden üç kat daha hızlı ilerler. Ve şirket de normal işletmeden üç kat yavaş ilerler. Yani bizim dokuz katlık bir aralığımız var. Ve dolayısıyla yapmak istediğiniz şey, devletin yolunuza çıkıp bir şeyleri yavaşlatmadığından emin olmaktır."[25]

Business Insider Scmidt'in aynı sene Mobil Dünya Kongresi'ndeki görüşlerini "Devlet regülasyonu ile ilgili sorulduğunda Schmidt, teknoloji öyle hızlı ilerliyor ki devletler onu regüle etmeyi denememeli, çünkü çok hızlı değişecek ve herhangi bir problem de teknoloji tarafından çözülecek. 'Bizler herhangi bir devletten çok daha hızlı hareket edeceğiz' dedi" şeklinde ele aldı.[26]

Brin de Page de kanun ve regülasyon konusundaki hürmetsizliklerinde daha da riyasızlardı. CEO Page 2013'te bir geliştirici meclisini dinleyicilerden galan sorulara, şirketin "gerçekten müthiş bir şeyler yapma" ve diğer şirketlerle "birlikte çalışabilir" teknolojiler yaratma özgürlüğünü köstekleyen "negatiflik" üzerine yorum yaparak verdiği yanıtlarla şaşırttı: "Kanun ve diğerleri gibi eski kurumlar bizim teknoloji aracılığıyla neden olduğumuz değişim oranına yetişemiyor... Biz halka açıldığımızda kanunlar 50 yaşında idi. Eğer bir kanun 50 yaşındaysa, yani internet öncesinden ise, o kanun haklı olamaz." "Negatifliğin" nasıl sınırlanıp "pozitifliğin" artırılacağı konusunda düşünceleri sorulduğunda Page "Belki de dünyanın küçük bir parçasını ayırmalıyız. Teknoloji uzmanları olarak bizlerin, normal dünyaya konuşlandırmak zorunda kalmadan, bazı yeni şeyleri deneyebileceğimiz ve toplum üzerindeki etkisinin ne olduğunu, insanlar üzerinde etkisinin ne olduğunu anlayabileceğimiz bazı güvenli yerlerimizin olması gerek" şeklinde yansıtıyordu.[27]

Gözetleme kapitalistlerinin kendi yaratılarının mantığıyla kanunsuzluğun peşine düşmeye kalkıştıklarını anlamak önemlidir. Google ve Facebook çevrimiçi gizlilik korumasını durdurmak, regülasyonları sınırlamak, gizlilik artırıcı yasaları zayıflatmak ya da engellemek ve uygulamaları kısıtlamak

yolundaki her girişimi engellemek için aktif bir şekilde lobi yapıyor, çünkü kanunlar davranışsal artı değerin sürtünmesiz akışı karşısında varoluşsal bir tehdit teşkil ediyor.[28]

Eğer bu birikim mantığı başarılı olacaksa taş ocağı hem korunmasız hem de sıfır maliyetle müsait olmalıdır. Bu gereksinimler aynı zamanda Aşil'in topuğudur. Google için artık kanun kurallardır ama onun yerleşik ve beklenilen bölgelerindeki yeni yasaların riski gözetleme kapitalizmi için ısrarcı bir tehdit olarak kalır. Eğer yeni yasalar çıkarma operasyonlarını yasadışı ilan edecek olursa gözetleme modeli içeriye doğru patlayacaktır. Bu piyasa formu ya demokratik süreçle bitmek tükenmez çekişmesi için kendini şebekelendirmeli ya da kendi iç mantığını karşılayacaksa çıkarları doğrultusunda demokrasiye sızmanın, onu baştan çıkarmanın ve esnetmenin yeni yollarını bulmalıdır. Gözetleme kapitalizminin hayatta kalması ve başarısı, bedava davranışsal artı değeri tehdit eden kanunları yok sayar, onlardan kaçınır, onlara karşı koyar, onları yeniden şekillendirir. Ya da aksi halde onların hakkından gelirken tüm mevcut araçlar aracılığıyla kolektif anlaşmanın mühendisliğini yapmaya bağlıdır.

Kanunsuz alan üzerine iddialar önceki yüzyılın hırsız baronlarına fark edilir derecede benzerdir. Google'daki adamlar gibi geç on dokuzuncu yüzyıl titanları da kendi çıkarları için savunmasız bölgede hak iddia ettiler, kendini yetkilendiren ayrıcalıklarının haklılığını beyan ettiler ve yeni kapitalizmlerini her ne pahasına olursa olsun demokrasiden korudular. En azından Birleşik Devletler vakasında daha önce bu yollardan geçmiştik.

Ekonomik tarihçiler Yaldızlı Çağdaki "hırsız baronlar" arasındaki kanunsuzluğa yönelik adanmışlığı, Herbert Spencer'ın sosyal Darwinizminin Hayek, Jensen ve hatta Ayn Rand'in bugünün dijital baronları için oynadığına benzer bir rolü oynamasıyla tarif ediyorlar. Gözetleme kapitalistlerinin kendi şirketlerinin eşi benzeri görülmedik bilgi ve servet yoğunluklarını "ağ etkileri" ve "kazanan hepsini alır" piyasalarının kaçınılmaz sonucu olarak mazur görmeleriyle benzer şekilde, Yaldızlı Çağ sanayicileri de Spencer'ın yanıltıcı,

sözdebilimci "doğal seleksiyonundan" toplumun servetini en agresif biçimde rekabetçi bireylerin ellerine koymak için tasarlanmış ilahi planın ispatı olarak bahsediyorlardı.[29]

Yaldızlı Çağ milyonerleri, bugünün gözetleme kapitalistleri gibi işçiliğin kullanımı, çalışma koşullarının doğası, çevresel yıkımın boyutu, hammaddelerin kaynak kullanımı ya da kendi ürünlerinin kalitesinin bile üzerindeki sınırlardan arınmış yeni bir endüstriyel kapitalizmin icat edileceği boş bölgelerden başka hiçbir şey olmadan, üretim araçlarındaki muazzam bir süreksizliğin ön cephesinde duruyorlardı. Ve yirmi birinci yüzyıldaki karşılıkları gibi "özel mülk" ve "sözleşme özgürlüğü" pankartlarını sallayarak tıpkı gözetleme kapitalistlerinin, geri döneceğimiz bir konu olan, engellenmemiş teknolojik "ilerleme" için gerekçe olarak ifade özgürlüğü bayrağı altında yürümelerine benzer şekilde hor gördükleri kanunun kendisini istismar etmekten de çekinmediler.

Yaldızlı Çağ milyonerleri "Devletin ekonominin çalışmasına müdahale etmeye ne hakkı ne de sebebi vardır" inancıyla dolu halde, "kapitalin haklarını" savunmak ve seçilmiş temsilcilerin politika belirleme ve yasa geliştirmedeki rollerini sınırlandırmak için güçlerini birleştirdiler.[30] Kişi "evrim yasasına" "kapital yasalarına" ve "endüstriyel toplum yasalarına" sahipse başka bir yasaya ihtiyacı yoktur diyorlardı. John Rockefeller muazzam petrol servetinin "ticari gelişim doğal yasasının" bir sonucu olduğunda ısrar ediyordu. Demiryolu oranlarında federal regülasyon ihtiyacı üzerine kongre tarafından sorgulandığında Jay Gould oranların zaten "arz ve talep, üretim ve tüketim yasaları" tarafından düzenlendiğini söyleyerek yanıtladı.[31] 1896'da milyonerler, demiryollarını regüle etmek ve insanları "soygun ve baskıdan" korumanın da dahil olduğu, ekonomik politikayı politik aleme bağlama yemini eden popülist Demokrat William Jennings Bryan'ı yenmek üzere harekete geçti. [32]

Uzun lafın kısası Yaldızlı Çağ işletme elitleri için o ekonomik çağın ilk günahını korumanın en etkili yolu, David Nasaw'ın ifade ettiği üzere "demokrasiyi sınırlamak" idi. Bunu, demokrasinin ekonomik aleme müdahale hakkı anlayışına

ideolojik bir saldırının itinayla bileylenmesi ve agresif biçimde yayılması yanında kendi politik adaylarını savurganca destekleyerek gerçekleştirdi.[33] Endüstrileri "oto kontrollü" olacaktı: Kendi evrimsel yasalarını gözetlemekte özgür bir endüstri. "Demokrasinin, milletin başına ekonomik badire gelmesin diye oy verenlerin ve seçilmiş temsilcilerinin aşmaya cüret etmedikleri, kendi sınırları vardı" diye vaaz veriyorlardı.[34] "Tahkimat" tartışmamızda Google'ın tüm bu stratejileri ve daha fazlasını canlandırdığını göreceğiz. Ama önce, genç şirkete siper olan ve onun toplamaya hazır sınırsız bir kaynak olarak insan deneyimini keşfedişini koruyan özgün durumları inceliyoruz.

III. Siper: Neoliberal Miras

Tarihsel şartlar da Google'ın liderlerinin yanındaydı. Hem Google hem de daha geniş çaplı gözetleme kapitalisti proje, gözetleme mutasyonuna eşsiz biçimde siper olan bir habitatta katkıda bulunan iki gelişmenin mirasçılarıydı. Bunlardan ilki, Bölüm 2'de tartıştığımız çerçeve olan, Birleşik Devletler ekonomisinde gözetim ve regülasyon için devlet düzeneğinin ele geçirilmesidir.[35]

Kaliforniya Üniversitesi hukuk profesörü Jodi Short tarafından gerçekleştirilen etkileyici bir çalışma, Google'ın kanunsuz bölge konusunda hırslı ve başarılı savunması için önemli bir açıklama olarak neoliberal ideolojinin rolünü gösteriyor.[36] Short, tamamı 1980 ile 2005 arasında yayınlanmış, regülasyon konusu üzerine 1,400 hukuki değerlendirme makalesini analiz etti. Hayek ve Friedman etkisinin öngördüğü üzere metinlerin baskın teması "yönetimsel devletin zorlayıcı doğası" ve "tiranlık" ve "otoritercilik" ile endüstri regülasyonunun sistemli bütünleşmesi idi. Bu dünya görüşüne göre, tüm regülasyonlar külfetlidir ve bürokrasi insan hakimiyetinin bir formu olarak kabul edilmemelidir. Short, örnek on yıllar boyunca, bu korkuların regülasyoncu yaklaşımları şekillendirmede maliyet ve verimlilik ile ilgili rasyonel argümanlardan çok daha fazla etkili olduğunu gözlemliyor ve bu endişeler için iki kaynak noktasını tanımlıyor.

İlk kaynak, Birleşik Devletler işletme topluluğunun Yaldızlı Çağ milyonerlerinin propagandasından farklı olmayan biçimde "demokrasiyi diktatörlüğe karşı savunmaya yönelik haklı mücadele" regülasyonuna direnç oluşturan New Deal reformlarına muhalefetiydi.[37] İkinci bir kaynak, doğrudan Hayek'ten aktarılan bir miras, İkinci Dünya Savaşı'nın kışkırttığı totalitercilik ve kolektivizme duyulan korkuydu. Bu savunmacı temalar Birleşik Devletler politik düşüncesine sızdı, onu yeniden şekillendirdi ve yavaş yavaş politika yapıcıların devletin düzenleyici rolü ile ilgili varsayımlarını şekillendirdi.[38]

Short, metinlerde "zorlayıcı" devlet regülasyonları için önerilen farklı çözümler buldu ama özellikle dijital teknoloji ve internetin ana akım olduğu 1996'dan sonra en çok göze çarpanı "oto kontrol" idi. Buradaki düşünce, firmaların kendi standartlarını belirledikleri ve o standartlarla uyumluluklarını izledikleri ve hatta "ihlalleri gönüllü olarak bildirmek ve yanlışları gidermek" için kendi gidişatlarını yargıladıklarıdır.[39] Google'ın 2004'te halka arzının olduğu zamana gelindiğinde oto kontrol devlet içinde ve işletme topluluğu çapında zorlamasız regülasyon için en etkili tek araç ve kolektivizm ve gücün merkezileşmesine doğru eğilime karşı panzehir olarak bütünüyle yüceltiliyordu.[40]

Bu neoliberal miras yeni gözetleme kapitalistleri için bir talih kuşuydu. Bir diğer hukuk akademisyeni, Frank Pasquale'ın gözlemlediği üzere bu "tüketicilerin" sadece aradıkları gizlilik düzeyini sunan hizmetlerle ilişki kurduğunu varsayarak gizliliği rekabetçi iyilik olarak gören bir model üretiyordu. Bu yaklaşıma göre, düzenleyici müdahale bu rekabetçi çeşitliliğin altını oyacaktır. Ayrıca bireysel gizlilik seçimlerinin kesin sinyalleri olarak "bildir ve izin al" modeline (tıkla geç ve onun "sadistik" akrabaları) de itibar eder.[41]

Bu neoliberal zeitgeist da, gözetleme projesi serüvenlerindeki icatlarına Birinci Anayasa Değişikliği ve ifade özgürlüğünü siper eden Google liderlerine ve yoldaşlarına arka çıktı. Bu, anayasal hukuk ve politik ideolojinin derinlemesine birbirine dolaştığı karmaşık ve çekişilen bir arenadır ve yeni gö-

zetlemeci piyasa formunu barındıran habitatı daha iyi anlamak için burada sadece birkaç unsuruna dikkat çekeceğim.[42]

Buradaki ana dinamik, Birinci Anayasa Değişikliği içtihadının, özellikle son iki on yıl boyunca, Birinci Anayasa Değişikliği haklarının "muhafazakar özgürlükçü" bir yorumunu yansıtmasıdır. Anayasa hukuku akademisyeni Steven Heyman'ın iddia ettiği üzere "Geçen on yıllarda, Birinci Anayasa Değişikliği yargıçların muhafazakar özgürlükçü bir gündemde ilerlemek için aradıkları en önemli araç haline gelmiştir."[43] Bu, Birleşik devletler Yüksek Mahkemesi'nin seçim kampanyalarında paranın rolüne yönelik kısıtlamalara karşı itirazı, nefret söylemi ve pornografi üzerindeki sınırlamalara karşı itirazı ve örgütlenme özgürlüğü hakkının ayrımcılığı yasaklayan devlet vatandaşlık hakları üzerinde üstün olduğuna hüküm vermesi de dahil olmak üzere pek çok adli karar üretti.

Pek çok hukuk akademisyeninin gözlemlediği üzere Birinci Anayasa Değişikliğinin güncel yasal muhakemesinin ideolojik yönelimi, ifade özgürlüğü ile mülkiyet hakkı arasındaki yakın bağlantıyı ileri sürüyor. Sahiplikle ifade özgürlüğünün mutlak yetkilendirilmesini birbirine bağlayan mantık, anayasal korumayı hak eden "ifade" olarak şirket aksiyonuna imtiyaz verilmesine yol açtı.[44] Bazı akademisyenler bunu, on yedinci yüzyılda birlik hukukunun evrimleştiği feodal doktrinlere tehlikeli bir dönüş olarak görüyorlar. Bu ortaçağ yasal prensipleri hükümranın "Kendilerini yönetme hakkını ileri süren Aristokrasi, Kilise, loncalar, üniversiteler ve şehirlerden oluşan birlikler" üzerindeki otoritesini sınırlıyordu. Bir sonucu, Birleşik Devletler mahkemelerinin "devlet erişiminin aşırılığındaki olasılıkları çabucak görmesi ancak birlik, güç bir kenara dursun, 'özel' olanın problemlerini bile görmekte çok daha az istekli olmasıydı."[45]

Bu bağlamda, gözetleme kapitalistleri coşkuyla Frank Pasquale'ın "ifade özgürlüğü köktenciliği" olarak tanımladığı bir "siberliberter" ideolojiyi geliştirdiler. Hukuk ekipleri, platformlarındaki ya da makine operasyonları tarafından üretilen "bilginin algoritmik düzenindeki" içeriği sınırlayan

dikkatsizliğin her formunu ya da haricen dayatılmış kısıtlamaları savuşturmak için Birinci Anayasa Değişikliği prensiplerini agresif biçimde ileri sürüyor.[46] Pek çok öncü gözetleme kapitalistini temsil eden bir avukatın ifade ettiği üzere "bu şirketler için çalışan avukatın ifade özgürlüğünü desteklemek için işletme gerekçeleri oluyor. Gerçekten de bu şirketlerin hepsi, kendi işletmeleri hakkında ifade özgürlüğü diliyle konuşuyor."[47]

Bu, gözetleme kapitalistlerinin icat ettiği bir durum değildi. Şirket hakları tarihçisi olan Adam Winker "Amerikan tarihi boyunca ülkenin en güçlü şirketleri, istenmeyen devlet regülasyonlarıyla mücadele etmek için Anayasa'yı kullanmaları yönünde ısrarla seferber edilmiştir" demişti.[48] Bugünün seferberlikleri orijinal olmasa da Winkler'ın dikkatli açıklaması Birleşik Devletler toplumunda gücün ve servetin dağılımı üzerine geçmiş seferberliklerin etkisini ve her çağda demokratik değer ve prensiplerin gücünü gösteriyor.

Gözetleme kapitalizmi çağındaki hikayemizin esas noktası, internetle ilişkili ifade özgürlüğündeki fırsatların açılımının pek çok hayati açıdan özgürleştirici bir güç olmuş olmasıdır ama bu gerçek bir diğer koşulla ilgili bizi körleştirmemelidir: İfade özgürlüğü köktenciliği, yeni piyasa formunu oluşturan ve onun muhteşem başarısından sorumlu olan eşi benzeri görülmedik operasyonlar üzerindeki dikkatli tetkiklere siper olmuştur. Anayasa, bireyi istismarcı güçten korunması hedeflenmiş dayanıklı Birinci Anayasa Değişikliği değerlerinin amaçları ve sonuçları itibarı ile antidemokratik ve temelde yıkıcı olan, alışılmadık uygulamaları silsilesine siper etmek için istismar edilmektedir.

Birleşik Devletler'de, kongreye ait yönetmelikler gözetleme kapitalizminin detaylı tetkikine karşı siper edilmesinde eşit derece de ya da belki daha önemli ölçüde rol oynamıştır. Bunlardan en bilineni web sitesi sahiplerine kullanıcı üretimi içerik için dava açılmasına ve devlet kovuşturmasına karşı siper olan 1996 İletişim Ahlakı Yasası, Paragraf 230 olarak bilinen hukuki bir yönetmeliktir. Yönetmelik "İnteraktif bir bilgisayar hizmetinin hiçbir sağlayıcı ya da kullanıcısı, baş-

ka bir bilgi içeriği sağlayıcısı tarafından sağlanan bir bilginin yayıncısı ya da sözcüsü olarak görülemez" der.[49] Bu, her iki şirketin de tipik olarak haber organizasyonlarına rehberlik eden sorumluluk standartlarına bağlı kalmadan, TripAdvisor gibi bir sitenin olumsuz otel değerlendirmelerine yer vermesini ya da Twitter'in agresif tollerinin özgürce gezinmesini mümkün kılan düzenleyici çerçevedir. Paragraf 230 web sitelerinin yayıncı değil, daha çok "aracı" oldukları düşüncesini kurumsallaştırdı. Bir gazetecinin ifade ettiği üzere "Bir çevrimiçi platformu yakışıksız bir blog gönderisi için mahkemeye vermek, New York Halk Kütüphanesi'ni *Lolita*'nın bir kopyasını bulundurmak yüzünden mahkemeye vermek gibidir."[50] Göreceğimiz üzere gözetleme kapitalizmi sahneye girdiğinde bu mantık çöker.

Paragraf 230'un şirketlere yönelik el çektiren duruşu, internet şirketlerini ve neticede aralarındaki gözetleme kapitalistlerini istediklerini yapmada özgür bırakarak, "oto kontrolcü" hakim ideolojiyle ve onun uygulamalarıyla mükemmel biçimde örtüşür. Yönetmelik 1995'te, halka açık internetin başlangıç aşaması sırasında oluşturuldu. Web sitelerindeki içerik için aracıların yükümlülüklerini açıkça ortaya koymayı ve karalayıcı gönderileri içeren iki çelişkili mahkeme kararı arasındaki ihtilafı çözmeyi hedefliyordu.[51] 1991'de bir mahkeme, çevrimiçi görünmeden önce gönderinin içeriğini incelemediği için CompuServe'ün karalamadan yükümlü olmadığına hükmetti. Mahkeme CompuServe'ün bir halk kütüphanesi, kitapçı ya da gazeteci ile karşılaştırılabilir olduğunu, yani yayıncı değil, bir dağıtımcı olduğunu gerekçe gösteriyordu.

Dört sene sonra 1995'te, Prodigy adındaki bir erken dönem web hizmetleri sağlayıcısı mesaj panolarından birindeki karalayıcı bir anonim gönderi için mahkemeye verildi. Bu sefer New York devlet mahkemesi karşıt sonuca vardı. Mahkemenin bakış açısından, asıl problem Prodigy'nin mesaj panolarını yöneterek editöryal kontrolü yerine getirmesiydi. Şirket içerik kuralları oluşturuyor ve bu standartları ihlal eden gönderileri siliyordu. Mahkeme Prodigy'nin sadece bir dağıtımcı

değil, bir yayıncı olduğu sonucuna vardı, çünkü sitesindeki içerik için sorumluluk almıştı. Mahkemenin hükmü yürürlükte kalmış olsaydı, internet şirketleri "Bir İSS yakışıksız ya da zararlı bir materyali ne kadar çok kullanıcılarından uzak tutarsa o materyal için daha çok yükümlü olacağı, herkesin zararlı çıkacağı paradoksal bir durumla" yüzleşecekti.[52] İnternet şirketleri bir ikilikle yüzleşiyorlardı: "İfade özgürlüğü savunuculuğu mu, yoksa alçaklara kalkan olmak mı?"[53]

Senatör Ron Wyden'a göre, Paragraf 230 ile internet şirketlerini yasal yaptırım riski olmadan içerik üzerinde kontrol uygulamaya cesaretlendirerek bu çelişkinin çözülmesi niyetlenmişti. Yönetmeliğin ilk cümlesi "saldırgan materyalin engellenmesi ve görüntülenmesinde 'iyi vatandaş' korumasından" bahseder.[54] Wyden ve iş arkadaşlarının o zamanlar öngöremediği ve hâlen kavramadıkları şey, bu erken dönem uyuşmazlıktaki mantığın artık geçerli olmadığıdır. CompuServe de Prodigy de gözetleme kapitalisti değildi ama bugünün internet aracılarının çoğu gözetleme gelirlerinin peşine düşmeye kararlı.

Bu gerçek, şirket ile platformlarındaki içerik arasındaki ilişkiyi temelden değiştirir ve bu da gözetleme kapitalistlerinin neden Nabokov'un muteber kitabının doğal bakıcısı olarak New York Halk Kütüphanesi ile karşılaştırılamayacağını açıklar. Durum bundan çok başkadır. Gözetleme kapitalizminin rejimi altında bağlantı, iletişim ve mobilite örüntüleri, kişilerin düşünce ve duyguları ve onların emojileri, ünlem işaretleri, listeleri, kısaltmaları ve hitaplarıyla ifade edilen meta verinin olduğu gibi insanların davranışı içeriği sağladığı için içerik davranışsal artı değerin bir kaynağıdır. Raftaki o kitap, ona dokunmuş olabilecek kişilerin, dokunma zamanları, konumları, davranışları, ağları vesaire gibi kayıtlarıyla birlikte artık, davranış verisi olmak üzere işlenmek ve ürün imali ve satış yolunda makinelerine beslenmek için kazılma ve yağmalanmaya hazır elmas madenidir. Paragraf 230'un "aracıları" koruması artık bu gözetleme kapitalisti operasyonları ciddi tetkikten koruyan bir diğer siper olarak işlev görür.

Artık, çıkarma zorunluluğu ve onun artı değer temininde ölçek ekonomileri talebi, gözetleme kapitalistlerinin bitmeyen içerik dalgasını sahillerine çekmek için her yolu kullanmak zorunda oldukları anlamına geldiği için gözetleme aracılığıyla ilgili doğal olan hiçbir şey yoktur. Onlar artık sadece içeriğe ev sahipliği yapmaz, o içerikten agresif biçimde, gizlice ve tek taraflı olarak değer çıkarır. Bölüm 18'de göreceğimiz üzere ekonomik zorunluluklar onların bu hammaddelerin olabildiğince azından feragat etmelerini gerektirir. Bu da sadece artı değerin hacmi ve hızını tehdit eden o uçları kullanıcıları geri püskürterek ya da düzenleyici incelemeyi çekerek yönetmek anlamına gelir. Facebook, Google ve Twitter gibi firmaların en korkunç içeriği bile kaldırmakta isteksiz oluşlarının sebebi budur ve bu da neden "teknoloji şirketi avukatlarının küçük bir erozyonu bile engellemek için gaddar biçimde dava açtıklarını" açıklamaya yardımcı olur.[55] Bir zamanlar önemli bir yeni teknolojik ortamı terbiye etmek için işlenmiş bir yönetmelik artık hilebaz bir kapitalizmin asimetrik servet, bilgi ve gücünü koruyan yasal siperdir.

IV. Siper: Gözetleme İstisnailiği

Kitabı *Surveillance After September 11*'da gözetleme akademisyeni David Lyon, o günkü saldırının ardından mevcut gözetleme uygulamalarının yoğunlaştırıldığını ve önceki sınırların kaldırıldığını yazar: "Veri koruma görevlileri, gizlilik gözlemcileri, sivil hak grupları ve diğerlerinin gözetlemenin sosyal etkilerini hafifletmeye çalıştıkları on yıllardan sonra daha dışlayıcı ve müdahaleci gözetleme uygulamalarına doğru keskin bir dönüşe şahit oluyoruz."[56] New York City ve Washington DC'deki 9/11 saldırısının ardından bu devlet gücü ve politikasının ani yeniden yoğunlaşması bu toy piyasa formuna siper olan ikinci tarihi koşuldur.

Lyon'ın karakterizasyonu isabetlidir.[57] 9/11'den önceki senelerde, Federal Ticaret Komisyonu Birleşik Devletler'de internet gizliliği üzerine tartışmayı tanımlayan ana faktör olarak ortaya çıktı. Halihazırda değerlendirdiğimiz sebeplerle, FTK oto kontrolü destekliyordu ve internet şirketlerini etik

kuralları, gizlilik politikaları ve yaptırım yöntemleri belirlemek için ikna etti.[58] Ancak FTK neticede, ağda bireysel tüketicilerin gizliliğini koruma konusunda oto kontrolün yeterli olmayacağı sonucuna vardı. 2000'de, 9/11 saldırılarından, Google'ın davranışsal artı değer keşfinden ya da AdWords'ün başarısından henüz bir yıl önce, FTK yetkililerinin büyük bir çoğunluğu çevrimiçi gizliliği regüle etmek için yasal regülasyon önerdikleri bir rapor çıkardılar: "Oto kontrol girişimleri, oto kontrol programlarının geniş tabanlı uygulamalarının oldukça gerisinde kaldığı için endüstri ve devlet çabasının olduğu birçok seneye rağmen komisyon bu tür bir gayretin tek başına çevrimiçi pazar yerinin endüstri liderleri tarafından benimsenen standartları bir bütün olarak takip etmeyi garantileyemeyeceği kararına varmıştır" diye yazıyorlardı. Rapor popüler web sitelerin yalnızca yüzde 8'i endüstri gizlilik gözlemcilerinden birinden onay mührü aldı.[59]

Yetkililer, regülasyona karşı ve internet operasyonlarına ifade özgürlüğü olarak bakma lehindeki baskın önyargıya rağmen çevrimiçi tüketicileri koruyacak federal yasanın altını çizerek devam ediyordu. Öneriler "açık ve belirgin" bilgi uygulamaları bildirimi; kişisel bilginin nasıl kullanılacağı üzerine tüketici seçimi; düzeltme ve silme hakkı da dahil olmak üzere tüm kişisel bilgilere erişim ve kişisel bilginin güçlendirilmiş gizliliğini talep ediyordu.[60] Bunlar yasaya çevrilmiş olsa gözetleme kapitalizminin temel unsurlarının pek çoğunun ya düpedüz yasadışı ya da en azından kamusal inceleme ve itiraza konu olması olasıdır.

FTK gayretleri oldukça kısa ömürlüydü. Clinton Yönetimi Gizlilik Yasası için bas danışman ve daha sonra Obama'nın istihbarat ve İletişim Teknolojileri Değerlendirme Grubu üyesi Peter Swire'a göre "11 Eylül 2001'deki saldırılarla her şey değişti. Yeni odak, ezici bir üstünlükle, gizlilikten çok güvenlik üzerindeydi."[61] Daha birkaç ay önce tartışılan gizlilik hükümleri neredeyse bir gecede gündemden kalktı. Hem Birleşik Devletler Kongresi hem de AB çapında gözetleme aktivitelerini kati surette genişleten yasal regülasyonlar hızla yürürlüğe kondu. Birleşik Devletler Kongresi Patriot Yasası'nı

geçirdi, Terörist İzleme Programı'nı oluşturdu ve kişisel bilginin izinsiz toplanmasını dramatik ölçüde artıran bir sistem kurdu. 9/11 olayları, Almanya (hem Nazist hem de Stalinist totalitercilik çekici altında gözetleme konusunda yüksek ölçüde hassaslaşmış bir ülke), Birleşik Krallık ve Fransa'nın da dahil olduğu, Avrupa çapında istihbarat ve polis organlarının gücünü genişleten düzenli bir yasal regülasyon akışın tetikledi.[62]

Birleşik Devletler'de terörist saldırısı konusunda "noktaları birleştirmede" başarısızlık, diğer endişeleri bastıran utanç ve dehşetin kaynağıydı. Politika kılavuzları, organlar kapsamlı bilgi ve analiz için duvarları yıkmaya ve veri tabanlarını birleştirmeye zorlandıkları için "bilinmesi gerekenlerden" "paylaşılması gerekenlere" kaydı.[63] Paralel bir şekilde, gizlilik akademisyeni Chris Jay Hoofnagle, kapsamlı gizlilik mevzuatının oluşturduğu tehdidin işletme toplumu ve onun lobicilerini her potansiyel tasarıyı "ya şekillendirme ya da durdurma" için de harekete geçirmiş olduğunu gözlemliyor. 9/11 sonrası politik mahfillerinde bu iki güç kolay bir zafer için birleşti.[64]

Kritik hedef internetti. CIA Direktörü Michael Hayden 2013'te dinleyicilere konuşurken 9/11'i takip eden senelerde, CIA'in "tam anlamıyla dünya çapında ağın askerileştirilmesi ile görevlendirilmiş olabileceğini" kabul ediyordu.[65] Çevrimiçi gizliliği regüle etmeye yönelik yasalar birincil kayıp idi. Elektronik Gizlilik Bilgi Merkezi (EGBM) direktörü Marc Rotenberg, 9/11 öncesinde "gizliliği korurken büyük çapta gözetlemeye imkan verecek gelişme ve tekniklerle ilgili neredeyse hiçbir pozitif tartışma yoktu" şeklinde gözlemde bulunarak gizlilik endişelerinin aniden tersine dönüşü üzerine 9/11 Komisyonu'na ifade veriyordu.[66] Swire, bilgi paylaşımı üzerine yeni vurgunun bir sonucu olarak "Kongre özel sektörün bilgi kullanımını regüle etmeye olan ilgisini yitirdi. Yasaların tehdidi olmadan, endüstrinin yaratmış olduğu oto kontrol gayretlerinin çoğunun enerjisi gitti" şeklinde belirterek buna katılıyordu.[67] FTK ise, kimlik hırsızlığı ya da veri tabanı güvenliği gibi kati fiziksel zararın ya da ekonomik yaralan-

maların tanımlanabildiği vakaların peşine düşerek odak gizlilik hakları konusunda kapsamlı endişelerden politik olarak daha yenilir yutulur bir "zarar temelli" stratejiye yöneldi.[68]

Yasalar masadan kalkınca, diğer güçler gözetleme kapitalizminin köklenip büyüyeceği politik çevreyi şekillendirdi. 9/11 terörist saldırıları istihbarat topluluğunu hızda tedrici artışlarda ısrar eden alışılmadık bir talep eğrisine itti. Tüm gizliliğine rağmen Ulusal Güvenlik Ajansı bile demokratik bir devletin zamansallık ve yasal sınırlamalarının konusuydu. Demokrasinin tempoları, işten çıkarmalar, kuvvetler ayrılığı, kanunlar ve kurallarla ağırlaşmış, tasarım itibarı ile yavaştı. Ajanslar, yasal ve bürokratik sınırlamaları hızla atlayabilecek intikal yöntemlerini arıyordu.

Bu travma ve endişe çevresinde yeni bir zorunluluğu, yani her ne pahasına olursa olsun hızı yasallaştırmak için bir "olağanüstü hal" istendi. Lyon'ın ifade ettiği gibi "9/11'in yaptığı, şimdiye dek baskıcı rejimler ve distopik yasaların malzemesi olmuş sosyal açıdan negatif sonuçlar üretmekti. Normal koşulların askıya alınması "terörizmle savaş" münasebetiyle meşrulaştırılıyor."[69] Hikayemiz için kritik olan, bu olağanüstü halin Google'ın büyümesini ve onun gözetleme temelli birikim mantığının başarıyla detaylandırılmasını kayırmasıdır.

Google'ın misyonu "dünyanın bilgisini organize etmek ve erişilir kılmak" idi ve 2001 sonlarına gelindiğinde istihbarat topluluğu halkın evinde "bilgi hakimiyetini", yüzlerce milyar dolar değerindeki devlet sponsorluğunda küresel teknoloji altyapısı, personel ve uygulamaları hızla kurumsallaştırarak kurdu. En iyi biçimde, bir zamanlar sosyolog Max Weber'in "paylaşılmış anlamlar, çıkarlar ve karşılıklardan kaynaklanan müşterek çekimden doğan birleşme eğilimi" olarak adlandırdığı şeyin merceğinden bakarak anlaşılabilecek, halk ile bilgi hakimiyetinin özel temsilcileri arasındaki yeni karşılıklı bağımlılığın dış hatları ortaya çıkmaya başladı.[70]

Kamu istihbarat teşkilatı ile toy gözetleme kapitalisti Google arasındaki birleşme eğilimi, eşsiz bir tarihi çarpıklık, yani *gözetleme istisnailiği* üretme yolunda ivediliğin sıcaklığıyla

yeşerdi. 9/11 saldırıları, daha saatler öncesine kadar yasal aksiyona meyleden uygulamaları kritik görev gereklilikleri olarak hızla yeniden şekillendirildiği için, devletin Google'a olan ilgisini dönüştürdü. Her iki kurum da kesinliği arzuluyordu ve kendi alanlarında her ne pahasına olursa olsun o arzuyu tatmin etmekte kararlıydı. Birleşme eğilimi gözetleme istisnailiğini sürdürüyor ve gözetleme kapitalizmi mutasyonunun refah için besleneceği verimli habitata katkıda bulunuyordu.

Kamusal ve özel teşekküller arasındaki birleşme eğilimi 2002 gibi erken bir zamanda belirginleşmişti. Eski Baş Ulusal Güvenlik Ajansı Amirali John Pointdexter, davranışsal artı değer ele geçirme ve analizinin temel mekanizmalarının erken dönem bir rehberi olarak okunabilecek bir vizyonla Total Bilgi Farkındalığı (TBF) programını sundu:

> Eğer terörist organizasyonlar Birleşik Devletler'e karşı saldırıları planlayıp uygulayacaklarsa, elemanları harcamalar gerçekleştirmek zorundadır ve bu da bilgi uzayında iz bırakacaktır... Bizler gürültü içinden bu sinyali seçebilir olmalıyız. Bu görevi gerçekleştirebilmek için bu veriden çıkarılan alakalı bilgi, güçlendirilmiş anlamsal içerikle büyük ölçekli muhafazalarda elverişli hale getirilmelidir.[71]

CIA Direktörü George Tenet 1997'de "CIA'nın Vadi'de yüzmesi gereklidir" diyerek Silikon Vadisi'nden akan yeni teknolojiye hâkim olma ihtiyacına atıfta bulunmuştu.[72] 1999'da, en yeni teknolojilerin aracısı olarak vadide CIA destekli bir firma olan In-Q-Tel'i kurdular. Operasyonun bir ajans deneyi olması gerekiyordu ama 9/11'den sonra yeni kabiliyetler ve Google ile olan da dahil olmak üzere yeni ilişkilerin kritik bir kaynağı haline geldi. Silikon Vadisi'nden *Mercury News*'un bildirdiği üzere "CIA'de, internet üzerinde ve başka yerlerde dolanan tüm o yapılandırılmamış veriden anlam çıkaran teknolojiyi bulmaya yönelik yeni bir ivedilik var. Ajans analistleri yeterince hızlı eğitemez." In-Q-Tel'in CEO'su devletin

ajanslarının "çırpındığını" söylüyor ve "bizler artık bir hiperaktivite durumundayız" diyordu.[73]

Gözetleme istisnailiği bu hiperaktivite içinde serpildi. Pointdexter'ın Total Bilgi Farkındalığı programı kongre desteği elde edemedi ama MIT Technology Review'daki bir analiz pek çok TBF girişiminin, 2002'de "büyük ölçekli veriden özgün bilgi" araştırma programını desteklemek için 64 milyon dolar alan, Pentagon'un İleri Araştırma ve Geliştirme Aktivitesi'nde (İAGA) sessizce yeniden tahsis edildiğini gösteriyordu. 2004'te Birleşik Devletler Genel Muhasebe Ofisi onlarca federal ajans çapında 19 veri madenciliği projesini ve bireysel davranışı öngörmek için kişisel veriyi toplayıp analiz etmek üzere geliştirilen 120'den fazla programı araştırdı.[74] New York Times 2006'da, 40 milyar dolar yıllık bütçeyle desteklenen istihbarat ajanslarının yeni veri madenciliği ve analiz teknolojileri arayışıyla düzenli olarak Silikon Vadisi'ne gizemli alışveriş seferleri düzenlediğini bildirdi.[75]

Devlet güvenlik ajansları Google'ın hızla gelişen kabiliyetlerinden yararlanmanın ve onaylı istihbarat değeri olan güvenlik ve gözetleme teknolojilerini daha da geliştirmek, ticarileştirmek ve yaymak için eşzamanlı olarak Google'ı kullanmanın yollarını arıyordu. Eğer TBF Washington'da tamamen geliştirilemiyor ve birleştirilemiyorsa işin bir kısmı Silikon Vadisine ve onun göze çarpan bilgi egemenliğine, yani Google'a delege edilebilirdi. 2003 yaz sonlarına gelindiğinde Google ajansı Google arama teknolojisiyle donatmak üzere 2.07 milyon dolarlık bir sözleşmeyle ödüllendirildi. Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası altındaki Tüketici Gözetmeni tarafından elde edilen belgelere göre, Ulusal Güvenlik Ajansı bir "yirmi dört dilde 15 milyon belgeyi arayabilir arama teçhizatı" için Google'a ödeme yaptı. Google Nisan 2004'te hizmetlerini maliyetsiz olarak bir sene daha uzattı.[76]

Google ayrıca 2003'te "CIA ve diğer ajanslar için üst düzey gizli, gizli ve sınıflandırılmamış ama hassas dahili ağlarını gözeten" Intelink Yönetim Ofisi için CIA ile özel sözleşme altında arama motorunu kişiselleştirmeye başladı.[77] Asli ajanslar, ajanların organizasyon çapında bilgiyi, yeni sistem-

ler tarafından çekildiği kadar hızlı paylaşmalarına izin veren Intellipedia adlı dahili bir wiki'yi desteklemesi için Google sistemlerini kullandılar.[78] 2004'te Google, risk destekçiliğini CIA'ın risk firması In-Q-Tel'in yaptığı, John Hanke tarafından kurulmuş bir uydu haritalama şirketi olan Keyhole'u devraldı. Keyhole Google Earth'ün belkemiği olacaktı ve Hanke de tartışmalı Sokak Görünüm projesi de dahil olmak üzere Google Maps'i yönetmeye devam edecekti. 2009'da hem Google Ventures hem de In-Q-Tel, gelecek olayları öngörmek amacıyla ağın yer yanını izleyen Boston merkezli bir startup olan Recorded Future'a yatırım yaptı. *Wired,* CIA destekli risk firması ve Google'ın ilk defa aynı startup'a kaynak sağladığını ve her iki firmanın da Recorded Future'ın yönetim kurulunda koltukları bulunduğunu bildirdi.[79]

9/11'i izleyen on yılda, Ulusal Güvenlik Ajansı çeşitli alanlarda Google'ın kabiliyetlerini taklit edip içselleştirerek daha çok Google gibi olmaya çalıştığı için gözetleme istisnailiği aynı zamanda taklidin yüceltilmesiyle de dile geliyordu. 2006'da General Keith Alexander "eşi benzeri görülmedik miktarlarda üst verinin istihbarat Topluluğu'ndaki pek çok ajans boyunca paylaşılması ve analiz edilmesine izin veren" ICREACH adlı bir arama aracı hakkındaki vizyonunun ana hatlarını çiziyordu. 2007 sonlarına gelindiğinde paylaşılan iletişim etkinliklerini 50 milyardan 850 milyarın fazlasına yükselterek program denendi. Sistem analistlerin aramaları üst veri "seçiciler" karşısında yürütmelerine ve "sosyal ağları" "yaşam örüntülerini" ve "alışkanlıkları" ortaya çıkarabilen ve genel olarak "gelecek davranışını öngören" analizler için hayati davranışsal artı değeri çıkarmalarına imkan veren "Google benzeri" bir arama arayüzü ile tasarlanmıştı.[80] 2007'de, iki Ulusal Güvenlik Ajansı analisti internette nasıl bilgi bulunacağı üzerine bir dahili eğitim kılavuzu yazdı. Bu, Google Arama'nın yapısökümüne adanmış detaylı bir bölüm ve halka dağıtımı hedeflenmemiş bilgiyi ortaya çıkarabilen Google "ipuçları" vasıtasıyla ajansın Google'la ilgili her şeye karşı yoğun ilgisini ifade ediyordu.[81]

O sene, Google araştırma direktörü ve yapay zeka uzmanı Peter Norvig ordu ve istihbarat görevlilerinin yüksek teknoloji endüstrisi, seçilmiş görevliler, elit akademisyenler, üst düzey şirket yöneticileri ve savunma yüklenicileri ile görüştükleri seçkin bir ağ oluşturma etkinliği olan Pentagon Highlands Forum'unda takdim edildiğinde istihbarat topluluğunun Google'a karşı ilgisini telkin eden birleşme eğilimi de vurgulandı. 2001'de forumun direktörü Richard O'Neill Harvard dinleyicilerine çalışmalarını "toplantılardan çıkan fikirlerin think tank'lerden gelen kişiler kadar karar vericilerin kullanımına da elverişli olduğu bir fikir makinesi" olarak tarif ediyordu.[82] Bu, devlet ve özellikle Silikon Vadisi'ndeki, ticari liderler arasında bir köprü olacaktı.[83] Araştırmacı gazeteci Nafeez Ahmed tarafından yazılmış ve hukuk akademisyeni Mary Anne Franks tarafından alıntılanmış son derece detaylı bir rapora göre forum, Pentagon, istihbarat ajansları ve genç şirket için bağlantılayan ve bir araya getiren bir güç olmanın yanında Google'ın büyümesinin hem destek sistemi hem de kuluçka makinesi idi: "Birleşik Devletler istihbarat topluluğunun Google'ı fikir aşamasından kuluçkaya gelişi, Pentagon çıkarları ile yakından hizalanmış doğrudan sponsorluk ve resmi olmayan finansal etkileme ağlarının kombinasyonu aracılığıyla gerçekleşti."[84] Bir diğer hukuk akademisyeni Google ile özellikle Ulusal Güvenlik Ajansı'nın olduğu, istihbarat topluluğu arasındaki "işbirliğini" "eşi benzeri görülmedik" olarak tarif ediyordu.[85]

Bu seneler boyunca akademisyenler, imtiyazları konusundaki anayasal sınırlamalardan rahatsız istihbarat ajansları ile Silikon Vadisi firmaları arasında gelişen karşılıklı bağımlılıklar olduğunu kaydetti.[86] Ajanslar Google gibi firmaların keyfini çıkardıkları kanunsuzluğu arzuluyorlardı. 2008 yılı "Ulusal Gözetleme Devletinde Anayasa" başlıklı makalesinde hukuk profesörü Jack Balkin Anayasa'nın devlet aktörlerini gözetleme gündemlerinin yüksek hızlı arayışında kısıtladığını ve bunun devletin "bilgi toplamak için özel teşebbüse güvenmesini" teşvik ettiğini gözlemliyordu.[87] Balkin Yüksek Mahkeme'nin işletme kayıtları ve insanların üçüncü partilere

verdiği bilgi üzerinde az sayıda gizlilik sınırlaması uygulamaya koyduğunu kaydetti. E-posta tipik olarak korumasını "namevcut değilse de sınırlı" yapan özel sunucularda tutuluyordu. Bu kanun yokluğu özel şirketleri demokratik kısıtlamalarla bağlı devlet aktörleri için çekici partnerler yapıyordu.

Hukuk akademisyeni Jon Michaels, devletin anayasal gözetimden kaçınma ihtiyacının "izinler gibi yasal resmiyetlerden çok el sıkışmalar çevresinde düzenlenmeye" eğilimi olan gizli kamu özel istihbarat işbirliklerine yol açtığını "ve gözetimden kaçınmak ve bazen de yasaya karşı çıkmak için bu şekilde düzenlenmiş olabileceğini" ileri sürüyor.[88] İstihbarat ajanslarının özel olarak tutulan veri kaynaklarına karşı konulamaz biçimde çekildiklerini "ve bir açıdan da onlara bağılı olduklarını" gözlemliyordu.[89]

Her iki akademisyenin gözlemleri de 2010'da, eski Ulusal Güvenlik Ajansı Direktörü Mike McConnell Google ile istihbarat topluluğu arasındaki birleşme eğilimine başka bir bakış sunduğunda onaylanmış oldu. *Washington Post*'a yazarken McConnell Google'ın veri ele geçirme, çıkarma ve analizdeki gözetleme temelli operasyonlarının hem çantada keklik görüldüğünü hem de onlara gıpta edildiğini açıkça dile getiriyordu. Böylece özel ve kamu sektörü arasındaki sınırlar yeni tehditler ve onların "milisaniyede" karşılanması zorunlu olan yüksek hızlı taleplerinin sıcaklığıyla eriyordu. McConnell'ın geleceğinde kendini koruma gereksinimlerinin süreç, delil, izin ve yasa gibi zaman kaybettiren uygulamalarıyla demokrasinin konforuna fırsat bırakmadığı, tek bir "kesintisiz" gözetleme imparatorluğu vardı. McConnell'ın da söylediği gibi:

> Milletin hassas altyapısını muhafaza etmek için bilgi kamudan özele ve sınıflandırılmıştan sınıflandırılmamışa ileri geri hızla hareket edebilsin diye özel sektörle etkin bir ortaklık oluşturulmalıdır. Google ve devlet arasındaki olası ortaklığa dair yakın zamanlı raporlar gelecekte görmemiz muhtemel ortak çaba türüne ve paylaşılmış mücadelelere işaret ediyor. Bu tür regülasyonlar devletin geleneksel rolleri ve özel sektör arasın-

daki suyu bulandıracaktır. Siber uzay sınır tanımaz ve bizim savunma gayretlerimiz de benzer şekilde kesintisiz olmalıdır.[90]

Obama yönetiminin son aylarında o zamanın Savunma Bakanı Ash Carter, teknoloji yöneticileri ile Savunma Bakanlığı arasında bir kanalı resmileştirmesi amaçlanan yeni bir Savunma Yenilik Danışma Kurulu'nu duyurduğu bir Silikon Vadisi turu yaptı. Carter Schmidt'i bu yeni kurula atadı ve onu üyeleri seçmekle görevlendirdi. *Wired*'ın vardığı sonuca göre "Siber uzaydan gelecek güvenlik tehditlerine karşı savunma aradığı için devletin Silikon Vadisi'ne her zamankinden daha fazla ihtiyacı var."[91] Bu gerçekler, uluslararası bir grup akademisyen tarafından hazırlanan ve Indiana Üniversitesi'nden Fred Cate ile Berkeley'den James Dempsey tarafından yayına hazırlanan "toplu koleksiyonun" kapsamlı tasfiyesinde fazlasıyla tasvir ediliyordu. Cate ve Dempsey kişisel veriden oluşan "geniş birikimin" özel şirketlerin ellerinde bulunduğunu belirtiyorlar: "Devletler anlaşılır biçimde bu veriye erişim istiyorlar. Esasen dünyadaki her devlet bu verinin ellerinde tutan şirketler tarafından ifşa edilmesine zorlayacak güç üzerinde hak iddia ediyor."[92] Gözetleme istisnailiği olmasaydı, bu verinin var olmaması bile mümkündü, en azından şimdiki hacmi ve detaylılığı ile.

Gözetleme istisnailiği, Google'ın tomurcuklanan gözetleme uygulamalarının karşı çıkılmaktan çok gıpta edildiği gözetleme kapitalizminin evrimsel rotasının şekillendirilmesine yardımcı oldu. Bir kez daha söyleyecek olursak tarihin kontrol grupları yoktur ve gözetleme kabiliyetlerine yönelik bu ani yeni ilgi olmasaydı bilgi kapitalizmi başka bir yönde gelişir miydi, bunu kesin olarak bilemeyiz. Şimdilik, bu kamu özel "birleşme eğiliminin" beklenmedik bir sonucu, Google'ın genç liderlerini doğal bir hak olarak kanunsuzluk konusunda ısrarcı olmaya teşvik ederek ve daha da şeffaf olmayan yollarla, onlara o özgürlüğü vermek için de devleti teşvik ederek gözetleme kapitalinin acemi uygulamalarının çok az düzenleyici ve hukuki mücadeleyle köklenip büyümesine izin verilmesi oldu.

Güçlü birleşme eğilimleri kesinliğin elde edilmesini bir bedel karşılığında destekledi ve bu bedelin bir kısmının da gözetleme kapitalizmine siper olmuş olduğu anlaşılıyor. Şüphe yok ki tarihçiler zamanı geldiğinde bu ilişkilerin detaylarını ve bu yeni askerileşmiş talep habitatı yüzünden, Google'ın davranışsal artı değeri ele geçirip kullanmasının yoğun tetkikine karşı siper olunduğunu keşfedecekler.

Yeni askeri amaç bağlamında, davranışsal değer yeniden yatırım döngüsünü koruma odaklı değerlere hedeflenmiş dijital kabiliyetler herhangi bir engelle karşılaşmadan gözetlemeye doğru aktı. Gözetleme varlıkları yaptırım riski olmadan gelişti ve gözetleme kapitalizmini kendine çekti. Gelir ise bunu takip etti. Bu durum, askeri siparişlerin fabrikaları tam kapasite çalışmaya devam ettirdiği, yüzyıl ortasındaki otomobil, çelik ve makine parçası endüstrilerini hatırlatıyor. Sonunda bunun bir lütuftan çok bir lanet olduğu ortaya çıktı. Askeri talep yenileşme sürecini saptırıp baskıladı ve 1970'lerin sonu 1980'lerin başlarındaki küreselleşen piyasada onları yabancı takipler karşısında zayıf bırakarak bu endüstrilerle onların sivil müşterilerinin arasını açtı.[93]

Benzer biçimde, gözetleme kapitalizminin koşulları altında Google'ın liderleri de gözetleme modeli böylesine kazançlıyken zahmetli ve riskli bir takas temelli koruma odaklı piyasa formunu icat etme işini yüklenmeye mecbur değillerdi. Gözetleme ve çıkarma operasyonları kanundan azade ve yüksek oranda kazançlı iken neden denemeyi paraya çevirmenin daha organik yollarıyla riske atasınız ki? Neticede, bu soruları soran sadece Google değildi, diğer internet işletmeleri de benzer seçimlerle karşılaşmışlardı. Gözetleme gelirleri risk kapitalistleri ve Wall Street analistleri için bir kez çıtayı belirledikten sonra internet şirketleri için akışa uymak çok daha kolay oldu. Sonra da uymamak eziyetli hale geldi.

V. Tahkimat

Bilgi egemenliği çılgınlığını tetikleyen olaylardan bunca sene sonra neden gözetleme kapitalizmi, özellikle Birleşik Devletler'de, hâlâ nispeten az engelle yürüyor? Aradan geçen sene-

ler gözetleme kapitalizminin uygulamalarını normalleştiren binlerce kurumsal gerçeğin yaygınlaşmasını gördü ve onların gerekli ve kaçınılmaz görünmesini sağladı: davranışsal artı değerin keşfi ve onu izleyen devasa kapital ve materyal birikimi, aygıt ve hizmetlerin yayılması veri akışlarının birleşimi ve insan davranışı alanındaki gelecek piyasalarının kurumsallaşması.

Bu, doğal yanlışlığa boyun eğmemiz ve bu serpilmeyi gözetleme kapitalizminin özünde olan değerlilik ve kaçınılmazlığın bir belirtisi olarak yorumlamamız gerektiği anlamına gelmez. Gelecek bölümlerde bu başarıya katkıda bulunan diğer pek çok faktörü ortaya çıkaracağız ama ben burada Google'ın, artı değer akışını zorluklardan korumak amacıyla, tedarik zinciri çevresinde tahkimat oluşturma yönündeki proaktif çabalarına odaklanmak istiyorum.

Tahkimat stratejisinin pek çok unsuru iyi bir şekilde tanıtılmış olsa da onların bizim hikayemiz için önemi, bunlardan her birinin, özgür, düzenlenmemiş davranışsal artı değer akışını sürdürmek amacıyla çekirdek operasyonların detaylı incelenmesini savuşturan çok yönlü çabaların birer yönü oldukları gerçeğidir. Google'ı ve neticede diğer gözetleme kapitalistlerini politik müdahale ve eleştiriden korumak için dört ana arenada tahkimat oluşturuldu: (1) Google'ın eşsiz kabiliyetlerinin seçim politikalarında rekabet avantajının bir kaynağı olarak gösterilmesi; (2) kamusal ve özel çıkarların ilişkiler ve agresif lobi aktiviteleri aracılığıyla detaylı biçimde bulanıklaştırılması; (3) 2009 ile 2016 seneleri arasındaki Google'ın kritik büyümesi sırasında birleşme eğilimi ile bir araya gelmiş Google ile Obama yönetimi arasında göç eden personelin döner kapısı; ve (4) Google'ın politika oluşturma, kamuoyu ve politik bakış açısını etkilemede hayati öneme sahip akademik çalışma ve geniş ölçekli kültürel iletişimi etkilemeye yönelik kasıtlı kampanyası. Bu dört savunma arenasının sonuçları, gözetleme kapitalizmi gerçeklerinin nasıl ayakta durdukları ve neden gelişmeye devam ettiklerinin anlaşılmasına katkıda bulunur.

Birinci olarak Google gözetleme kapitalistlerini zengin etmiş olan davranışsal artı değerden türetilmiş öngörü bilgisinin aynısının, adayların seçimleri kazanmasına da yardımcı olabileceğini gösterdi. Durumu ortaya koymak için 2008 Obama başkanlık kampanyasından başlamak üzere Google yirmi birinci yüzyıl kampanyacılığının kıpkızıl çekirdeğinde sihirbazlığını uygulamaya hazırdı. Ekipleri organize etme ve geleneksel politik sanatları davranış öngörüsü bilimiyle kapatacak en yeni veri stratejilerinin uygulanmasına rehberlik etmede Schmidt öncü bir rol üstlendi.[94] Gerçekten de "Obama'nın Chicago merkezinde her hafta sonu rekabetin kıyasıya olduğu her eyaletteki seçmen kitlesini yeniden modellediler. Saha personeli olayın etkisini dünya çapındaki her seçmenin öngörülen davranış ve inançları üzerinde görebiliyordu."[95]

Medya akademisyenleri Daniel Kreiss ve Philip Howard tarafından gerçekleştirilen araştırma, 2008 Obama kampanyasının 250 milyon Amerikalı ile ilgili "kampanya web sitesi ve Facebook gibi üçüncü parti sosyal medya sitelerinin kullanımından toplanan envai çeşit davranışsal ve bağlantısal veri..." de dahil olmak üzere önemli miktarda bilgiyi bir araya getirdiğini belirtiyor.[96] Bu gelişmeleri kitabı *The Victory Lab*'da belgeleyen gazeteci Sasha Issenberg, öngörü modellemesini falcının araçlarına benzeten Obama'nın politik danışmanlarından birinden şöyle alıntı yapıyor: "İnsanların kime oy vereceklerini daha onlar karar vermeden biliyorduk."[97]

Obama, Washington'daki her zamanki gidişatı alt üst etmeye hazır yenilikçi bir aday olarak kimliğini sağlamlaştırmak için Schmidt ile olan yakınlığını kullandı.[98] Seçildikten sonra Schmidt Geçiş Ekonomisi Danışma Kurulu'na katıldı ve seçim sonrası ilk basın konferansında Obama'nın yanında göründü.[99] *Politico*'ya göre "Scmidt'in Obama'nın üst düzey ekonomik düşünürleri ile dirsek dirseğe durduğu imaj bile tek başına Google'ın rakiplerinin tüylerini diken diken etmeye yeterdi. Endüstriye aşina bir Demokrat lobici "Bu, Microsoft'u dehşete düşürüyor" diyordu. "İnsanların Google'dan ölümüne korkmalarının bir nedeni var."[100]

Schmidt'in Başkan Obama'nın seçilmesindeki rolü, bazılarının gönül ilişkisi olarak betimlediği uzun ve artık efsaneleşmiş ilişkide sadece bir bölümdü.[101] Şaşırtıcı olmayan bir biçimde Schmidt, 2012 yeniden seçim kampanyasında daha da öne çıkan bir rol üstlendi. Bağış toplama ve teknik konularda çığır açıcı yenilikler ortaya koydu ve "seçim gecesinde seçmen katılım sistemine kişisel olarak nezaret etti."[102]

Politik muhabir Jim Rutenberg'in New York Times'ta 2012 Obama zaferinde veri bilimcilerin çığır açan rolü üzerine raporu, bir politik metodoloji olarak davranışsal artı değerin ele geçirilme ve analizinin canlı bir resmini sunuyor. Kampanya "Obama'ya oy vermesi için ikna edilmesi gereken ülkedeki tereddütlü her bir seçmeni ismi, adresi, ırkı, cinsiyeti ve geliri ile" biliyordu ve bu bireylere televizyon reklamlarını nasıl hedefleyeceğini çözmüştü. Atılımlardan biri, her bir kararsız seçmenin Demokrat adaya oy vermeye ne ölçüde kolaylıkla ikna edilebileceğini tanımlayan "ikna skoru" idi.[103]

Davranışsal artı değer ve onun öngörü gücü gerçekleri, tıpkı Google, Facebook ve bilgi egemenliğinin diğer alanlarında olduğu gibi Obama kampanyalarında da çok gizli tutuldu. Rutenberg'in gözlemlediği üzere "Kampanyanın insanların yaşamlarına bakmak için kullandıkları yeni teknolojik araçların kapsamı ve muazzam sunucularının çatır çatır yediği kişisel verinin yüksek ölçüdeki miktarı geniş oranda gizlenmiş kalıyordu. Gizlilik kısmen rekabet üstünlüklerini korumak içindi. Ama şüphe yok ki aynı zamanda bu, 'veri madenciliği' ve 'analiz' gibi uygulamaların seçmenleri rahatsız edebileceğinden endişelenmeleri yüzündendi."[104]

İkincisi, 2012 seçimi ufuktayken 2011'de Washington Post ile yapılan bir röportaj Schmidt'i bir diğer tahkimat stratejisi hakkında böbürlenirken yakalıyordu: "Çalışanlar genç, bu işlerden anlıyorlar. Bizim de güvendiğimiz bu. Elbette eski çalışanları da işe aldık. Hepsi birbirlerini tanıyor. Yani işler temelde böyle yürüyor."[105] Google'ın politik şebekesi Doğu Kıyısı ve Batı Kıyısı güç merkezleri arasındaki alışılmadık biçimde kalabalık ve hızla dönen döner kapısına giden yolu

açmıştı. Google Şeffaflık Projesi Obama yıllarında Googlespehere (şirket artı yakınlıkları, hukuk ve lobicilik firmaları) ile devlet (Beyaz Saray, Kongre, devlet ajansları, federal komisyonlar ve ulusal politik kampanyalar) arasındaki personel hareketini analiz etti. 2016 itibarı ile 197 bireyin devletten Googlesphere'e ve 61 bireyin de diğer yönde göç ettiğini buldu. Bunlar arasında 22 Beyaz Saray görevlisi Google ile çalışmak üzere gitmiş ve 31 Googlesphere yöneticisi de Beyaz Saray'a ya da Google ile doğrudan alakalı olan federal danışma kurullarına katılmıştı.[106]

Üçüncüsü, işi sağlama almak için Google eli açıklığını politik sistem aracılığıyla paylaşıyordu. Schmidt'in Google'ın uzun zaman üstü düzey yöneticisi Jonathan Rosenberg ile birlikte yazdığı 2014 tarihli kitabında CEO, ket vurmak için dolaplar çeviren çıkarcı bürokratlardan oluşan devlet temasını agresif biçimde geliştirken, dış kapıdaki Google'ı bir zıpçıktı ve oyunbozan olarak tanımlıyordu. Yazarlar "Bürokratlar oyunbozanlardan çok daha fazla paraya sahip olmaya eğiliminde oldukları ve bunu herhangi bir demokratik devletin politik iradesini esnetmekte kullanmak konusunda epey uzman oldukları için bu politikacıların doğal yoludur" şeklinde yazarak politikacılar ve lobicilere yönelik küçümsemelerini dile getiriyorlardı.[107]

O aynı yılda, Schmidt görevliler ve onların politik eğilimlerini hor görürken Google lobiciliğe diğer her şirketten daha fazla para harcıyordu (17 milyon dolardan fazla ve gözetleme rakibi Facebook'unkinin neredeyse iki katı). Devam eden birkaç senede Beyaz Saray el değiştirdi, Google ise davranışsal artı değerini ele geçirme ve işleme özgürlüğünü sekteye uğratabilecek gizlilik mevzuatını ve diğer girişimleri savuştururken 18 milyon dolardan fazla lobicilik giderleriyle diğer şirketlerden daha fazla harcama yaparak kendi hızını korudu. Google, Avrupa şirketleri konfederasyonunu temsil eden lobicilik grubu ardından ikinci olarak AB'de de kayıtlı lobicilerin en zenginleri arasındaydı.[108]

Firma aynı zamanda birincil olarak gizliliği artıracak ve davranışsal artı değer operasyonlarını engelleyecek her yasa

önerisine karşı savaşmak için kuşanmış halde, eyalet düzeyinde sofistike lobicilik çabalarına mühendislik etmeyi de öğrendi. Örneğin, Google önemli bir mevzuat için eyalet düzenleyicilerine lobi yapmaları için Obama görevlilerini görevlendirdikten sonra önemli tedarik zinciri olması beklenen kendi sürücüsüz arabalarını yollara yerleştirme hakkını kazandı.[109] Gerek Google gerekse Facebook, şu an biometrik veriyi regüle etme ya da gizliliği korumaya yönelik yönetmelikleri geri çevirme ya da zayıflatmayı hedefleyen agresif eyalet düzeyi lobicilik kampanyaları yürütüyor. Bir raporun ifade ettiği şekliyle "Sizin bedeninizi istiyorlar."[110]

Tahkimatın dördüncü arenasında şirket, uygulamalarının tetkikini yumuşatan ya da bazı durumlarda köstekleyen akademik araştırmalara ve sivil toplum savunuculuğuna sızmayı ve onları etkilemeyi öğrendi. Washington Post Google'ı "Washington'ı etkileme ustası" olarak betimliyor ve firmanın kendi hikayesini ele geçirme ve yönetmesindeki kurnazlığı belirtiyordu. Schmidt'in eli bu işin de üzerindeydi. Halihazırda Obama yönetiminin ekonomik meselelere yaklaşımını şekillendirmede etkileyici bir rol oynamış bir think tank olan Yeni Amerika Vakfı'nın kurul üyesiyken 2013'te 12.9 milyon dolarlık yıllık bütçenin önemli bir yüzdesi olan 1 milyon dolarlık kişisel bağışla başkanlığı devraldı. 1999 ile Schmidt'in kuruldan ayrıldığı 2016 yılları arasında vakıf Google, Schmidt ve Schmidt'in aile vakfının kombinasyonundan 21 milyon dolar aldı.[111]

Washington Post, Google'dan dikkat çekici miktarda destek almış "serbest piyasa odaklı bir akademik merkez" olan George Mason Üniversitesi'nin Hukuk ve Ekonomi Merkezi'nde düzenlenen üç parçalı bir internet arama yarışma serisine eşlik eden arka plan entrikalarıyla göstererek Google'ın bu dördüncü alandaki titiz çalışması ile ilgili detaylı bir ifşa yayınladı.[112] Toplantılar, tam da Federal Ticaret Komisyonu'nun Google antitröst vakasını soruşturmakta olduğu Mayıs 2012'de gerçekleşti. Muhabirler şirket personelinin, Google taraftarı konuşmacılar ve çoğunluğu Google çalışanı olan katılımcıları seçerek merkez ile yakın temasta çalıştığını

buldu. Çabaları "merkez çalışanlarına Kongre, FTK yetkilileri ve Adalet Bakanlığı ile Başsavcılık ofisindeki kıdemli görevlilerin olduğu detaylı bir tablo göndermeyi" de içeriyordu. Muhabirler konferansın panellerinde Google'a karşı devlet müdahalesi gereksinimini "kaderinin belirlenmesine yardımcı olmuş düzenleyicilerden bazılarının önünde tartışma yapıp" zor kullanarak geri çeviren "önde gelen teknoloji ve hukuk uzmanlarının" ağır bastığını belirttiler. Pek çok katılımcının toplantıların oluşturulmasına Google'ın dahil olduğu hakkında bir fikri yoktu, çünkü Google ve merkez çalışanları şirketin arka plandaki katılımını gizleme konusunda anlaşmışlardı.[113]

FTK antitröst soruşturması Google'ın gözetleme kapitalizmi üzerindeki regülasyoncu tehdide yönelik korkusunu artırmış gibi görünüyordu. O yıl, Google'ın sivil toplum organizasyonlarını hedefleyen ödenek oluşturma operasyonu agresif bir dönüş gerçekleştirdi. Medya ve Demokrasi Merkezi'nin "Aşırı Sağın Google'laştırılması" soruşturmacı araştırma raporuna göre, şirketin 201 kalemlik ödenek alanlar listesi, aralarında Grover Norquist'in Americans for Tax Reform'u, Koch kardeşler destekli Heritage Action ve Federalist Society ile Cato Institute gibi diğer regülasyon karşıtı grupların olduğu, regülasyon ve vergilere karşı olmaları ve iklim değişikliği inkarını desteklemeleriyle bilinen devlet karşıtı gruplardan oluşan yeni bir kesimi ön plana çıkarıyordu.[114] Şirket aynı zamanda silah kontrolü ve salınım zaptına karşıtlığıyla ve seçmen baskılama kumpasları, tütün endüstrisi vergi indirimleri ve diğer aşırı sağ gayeleriyle bilinen şirket lobicilik grubu ALEC'e üyeliğini de sessizce kabul ediyordu.[115] Bu arada, 2014 yılı için Google Politika Yoldaşları'ndan oluşan bir liste, aralarında Demokrasi ve Teknoloji Merkezi, Elektronik Öncü Vakfı, Gizliliğin Geleceği Forumu, Ulusal Tüketiciler Ligi, Vatandaş Laboratuvarı ve Asociación por los Derechos Civiles'in de olduğu, kişinin şirketin bilgi ve güce yoğunlaşmasına karşı verilen mücadelede öncü olmasını bekleyeceği kâr amacı gütmeyen organizasyonlar yelpazesinden bireyleri içeriyordu.[116]

Temmuz 2017'de *Wall Street Journal* 2009'dan beri Google'ın aktif biçimde hukuk, regülasyon, rekabet, patentler ve diğer konularda Google'ın pozisyonunu destekleyen araştırma ve politika makaleleri için üniversite profesörlerini aradığını ve onlara ödenek sağladığını bildirdi.[117] Pek çok durumda, Google yayınlanmadan önce ağırlığını koyuyor ve yazarlardan bazıları da ödenek kaynağı olarak Google'ı açık etmiyordu. Google açık biçimde "çeklerin kayıtsız şartsız gittiğini" beyan etmesine rağmen 2017'deki başka bir vaka bu anlayışı yalanlıyordu. O yaz, Yeni Amerika Vakfı'nın dijital monopollerde yüksek derecede itibar gören akademisyen ve uzmanlarından biri olan Barry Lynn, AB'nin seneler süren bir antitröst soruşturmasının sonucu olarak Google'dan 2.7 milyar dolarlık cezanın haczedilmesine yönelik tarihi kararını öven bir beyan paylaştı. *New York Times*'a ve Lynn'in kendi açıklamasına göre, Yeni Amerika'nın direktörü, Lynn ve onun on araştırmacıdan oluşan Açık Piyasalar ekibini işten çıkararak Schmidt'ten gelen baskılara boyun eğmişti. Lynn, *New York Times*'a "Google Washington ve Brüksel'de etrafa para saçmak ve sonra da kuklacılık yapmak konusunda fazlasıyla acar" dedi. "İnsanlar artık Google'dan çok korkuyorlar." Muhabirler Google'ın "kuvvetli ve sofistike" etkileme operasyonunun diğer tüm Birleşik Devletler şirketlerini geçtiğini aktarıyor.[118]

Google'ın öncülüğünde gözetleme kapitalizmi insan deneyimine el koymayı ve onu gıpta edilen davranış öngörülerine çevirmeyi öğrendikçe piyasa dinamiğini geniş ölçüde yaydı. Google ve bu kapsamlı gözetleme projesi, tedarik zinciri operasyonlarının politik ve kültürel ele geçirme aracılığıyla incelemeden koruması üzere tasarlanmış ve amaçlı olarak inşa edilmiş tahkimatının yanında çağın tarihi koşullarının da (ikinci modernite ihtiyaçları, neoliberal miras ve gözetleme istisnailiğinin gerçekçi politikası) aracılığıyla doğmuş, koruma altına alınmış ve başarıya götürülmüştü.

Gözetleme kapitalizminin demokrasiyi uzakta tutma kabiliyeti bu katı gerçekleri üretti. Oy verme mevzuatı, demokratik gözetim ya da hissedar yönetimi taleplerinden hoşnut

olmayan Google'daki iki adam, dünyanın bilgisinin organize edilip sunulmasına yön veriyor. Oy verme mevzuatı, demokratik gözetim ya da hissedar yönetimi taleplerinden hoşnut olmayan Facebook'taki bir diğer adam ise, ağındaki maskelenmiş bilginin yanında gittikçe daha evrensel hale gelen sosyal bağlantı araçları üzerindeki kontrolü gerçekleştiriyor.

BÖLÜM BEŞ

GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN DETAYLANDIRILMASI: ALIKOY, KÖŞEYE SIKIŞTIR, REKABET ET

Barış ve Sevgi gibi tüm sözcükler,

hepsi akıllı, olumlu o sözler

lekelenmiş, kirletilmiş, düşürülmüş

iğrenç mekanik bir cırlamaya.

W. H. Auden
"We Too Had Known Golden Hours"

I. Çıkarma Zorunluluğu

Larry Page "Bizim nihai amacımız, Google deneyimini zarif bir sadeliğe kavuşturarak onu bütünüyle dönüştürmek. *Neredeyse oto sihirli biçimde, çünkü ne istediğinizi anlıyoruz* ve bunu anında yerine getirebiliriz" diyordu.[1] Bu amacı gerçekleştirme dürtüsüyle, çıkarma zorunluluğu tedarik operasyonlarında ölçek için amansız bir itki oluşturdu. Davranışsal artı değer avında ölçeği sınırlandıran hiçbir sınır, yağmadan mu-

af hiçbir bölge olamazdı. İnsan deneyiminin istimlakı, onun veriye çevrilmesi ve o verinin kullanımları konusunda karar hakkı iddiası bu süreç için ikincildi ve bir gölge gibi ayrılmazdı. Bu durum Google'ın neden tedarik zincirinin Arama ile başlamasına rağmen tıklama ve aramaların daha da ötesinde, çok daha kızgın sahalara durmadan yayıldığını açıklıyor. Google'ın davranışsal artı değer depoları artık çevrimiçi ortamdaki her şeyi kucaklıyor: e-postalar, metinler, fotoğraflar, şarkılar, mesajlar, videolar, konumlar, iletişim örüntüleri, tavırlar, tercihler, ilgi alanları, yüzler, duygular, hastalıklar, sosyal ağlar, alışverişler ve diğerleri. Davranışsal artı değerin yeni kıtası, Google, Facebook ve daha genel ifadeyle, internetin bilgisayar ortamlı mimarisinin her yönüyle çarpışırken günlük yaşamımızın sanal iplerini her an dokuyor. Gerçekten de gözetleme kapitalizminin yönetimi altında bilgisayar aracılığının küresel erişimi *çıkarma mimarisi* olarak yeniden amaçlandırılıyor.

Bu süreç çevrimiçi kökenlidir ama gerçek dünyaya da yayılmıştır, bu, Kısım II'de daha yakından inceleyeceğimiz bir gerçek. Eğer Google bir arama şirketi ise neden akıllı ev cihazlarına, giysilere ve sürücüsüz arabalara yatırım yapıyor? Eğer Facebook bir sosyal ağ ise, neden drone'lar ve artırılmış gerçeklik geliştiriyor? Bu çeşitlilik bazen gözlemcilerin akıllarını karıştırır ama genellikle vizyoner bir yatırım, gelecek konusunda mükemmel bir iddia olarak alkışlanır. Aslında çeşitlendirilmiş ve hatta endüstriler ve projelerin rastgele seçimlerinden oluşan bir dağılım olarak görünen bu aktiviteler gerçekte benzer bir hedefle, yani davranışsal artı değerin ele geçirilmesiyle yürütülen, tamamen benzer aktivitelerdir. Her biri bir araba, gömlek, cep telefonu, kitap, video, robot, çip, drone, kamera, kornea, ağaç, televizyon, saat, nanobot, barsak florası ya da herhangi bir çevrimiçi hizmeti taklit etmek üzere tasarlanmış donanım, yazılım, algoritma, sensör ve bağlanabilirliğin biraz faklı biçimidir ama hepsi aynı amacı paylaşır: davranışsal artı değerin ele geçirilmesi.

Google bir şekil değiştirendir ama her şekil aynı amacı barındırır: hammaddenin avlanıp ele geçirilmesi. *Hey bebek,*

arabamı kullanır mısın? Telefonumla konuşur musun? Gömleğimi giyer misin? Haritamı kullanır mısın? Tüm bu vakalarda, çeşitlendirilmiş yaratıcı şekillerden oluşan sağanak ana etkinliğin slayt gösterisidir: daha çok müşteriyi çeken ve muhafaza eden öngörü ürünleri yapan pahalı bir üretim sürecini beslemek amacıyla ölçekli hammaddenin elde edilmesi için çıkarma mimarisinin sürekli yayılımı. 2008'de neden Google'ın 150 "ürünü" olduğuyla ilgili bir soruyla yüz yüze geldiğinde CEO'su Eric Schmidt şöyle yanıtlıyordu: "Bu eleştiri olarak ifade edilebilir ama strateji olarak da ifade edilebilir. Şirketin hedefi müşteri memnuniyetidir. Google'ı tek bir ürün olarak düşünmelisiniz: Müşteri memnuniyeti."[2] O müşteriler dünyadaki reklam verenler ve öngörüler için ödeme yapanlardır. Dolayısıyla "müşteri memnuniyeti" kazançlı yeni davranış geleceği piyasalarında Google'ın sürekli genişleyen çıkarma mimarisiyle beslenen, baskın piyasa payına denk gelir.

Yeni tedarik rotaları sürekli olarak yapılandırılıyor, test ediliyor ve sadece bazıları operasyonel hale getiriliyor. Android akıllı telefon işletim sistemi ya da Gmail gibi güvenilir biçimde ölçek üreten rotalar detaylandırılıyor ve kurumsallaştırılıyor. Başarısız olanlarda kepenkler indiriliyor ya da modifiye ediliyor. Eğer bir rota tıkalı ise, bir başkası bulunuyor. Başarılı tedarik rotaları, davranış geleceği piyasalarının erişimini genişleterek ve eş zamanlı olarak kullanıcılarla daha da çok davranışsal artı değer getirecek yollarla bağlantıya geçerek hedeflenmiş reklamcılığın tuvalleri olarak ikiye katlanıyor. Her zaman tedarik rotalarının değişken bir listesi olacaktır ama tüm varyasyonlar aynı operasyonel buyruğu paylaşır: davranışsal artı değerin ele geçirilmesi ve karar haklarının devralınması. Denize akan bir nehir gibi, eğer bir yol kapalıysa bir başka yol bulunur.

Bu bölümde, yeni piyasa formu ve onun rekabetçi dinamiklerinin detaylandırılmasını güdülediği için çıkarma zorunluluğunun sonuçlarını takip edeceğiz. Zorunluluk artı değer temini operasyonlarını gözetleme kapitalisti teşebbüsün her yönünde tanımlayıcı bir role yükseltir. Bu, hammadde tedariğini köşeye sıkıştırmayı hedefleyen yeniliklerin bitme-

yen gövde gösterisiyle ile başlar. Köşeye sıkıştırma basitçe bir teknolojik başarı değildir. Sürdürülebilir mülksüzleştirme yeni zemindeki iddiaları cüretkar biçimde ileri süren ve usanmadan savunan politik, iletişimsel, yasal ve materyal stratejilerden oluşan yüksek oranda organize edilmiş ve dikkatlice aşamalandırılmış bir karışım gerektirir. Önce Google ve sonra da Facebook'ta bu stratejilerin başarısı, insan deneyiminin alıkonulması artı değer tedariğinin köşeye sıkıştırılması ve yeni davranış geleceği piyasalarında rekabetten oluşan, gittikçe daha da acımasız hale gelen döngüye yeni rakipleri çekerek hem onların yapılabilirliklerini hem de ödüllerini oluşturdu.

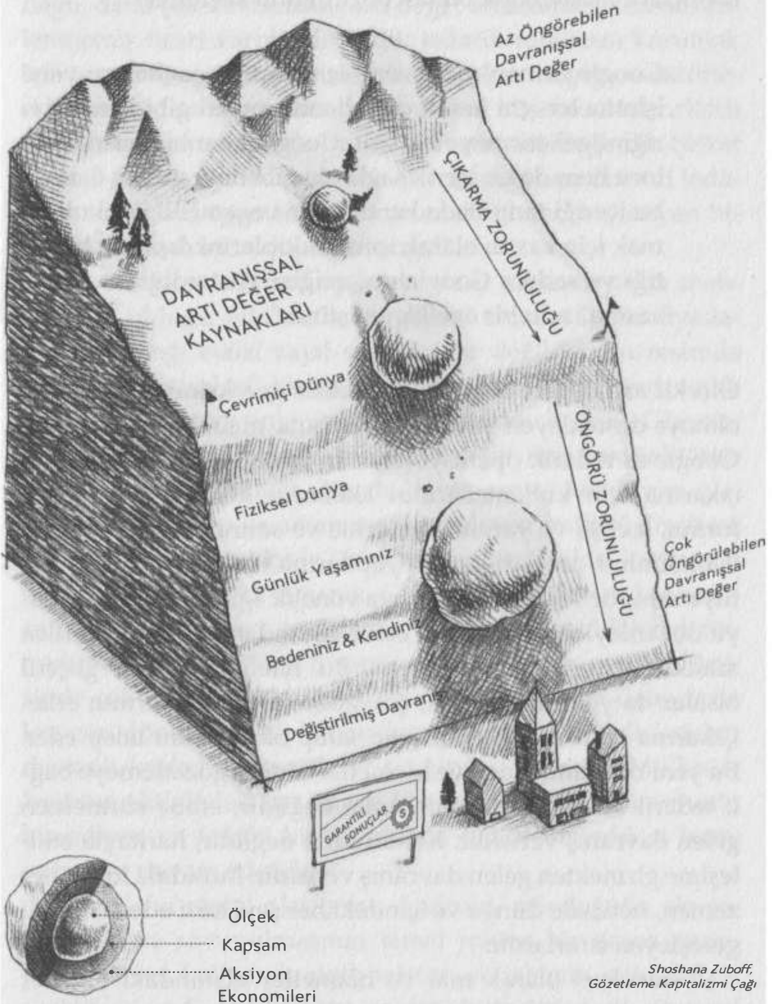
II. Köşeye Sıkışmış

2001-2002'de davranışsal artı değerin keşfi Google Arama'nın bir tedarik rotası olarak yeniden işlenecek ilk Google "hizmeti" olacağı anlamına geliyordu. İnsanların Arama'nın mekanizmalarındaki değişiklikleri fark etmesi etmesi bir yana, tahayyül etmesi dahi neredeyse imkansızdı. Harvard İşletme Fakültesi'nden Benjamin Edelman 2010'da bu saklı mekanizmaları araştırdığında Google Araç Çubuğu (Microsoft'un Internet Explorer'ı için kullanıcıların google.com'a gitmeden arama yapmalarını sağlayan bir eklenti) adlı ürünün "güçlendirilmiş özellikler" seçeneğinin şirkete "rakip arama motorlarındaki aramalar da dahil olmak üzere görüntülenen her sayfanın tam URL'sini" gönderdiğini buldu. Edelman bu seçeneği etkinleştirmenin "çarpıcı ölçüde kolay" hizmet dışı bırakmanınsa imkansız olduğunu keşfetti.

Bir kullanıcı özellikle araç çubuğunun devre dışı bırakılması talimatını verdiğinde ve görüntüden kaybolduğu için devre dışı bırakılmış göründüğünde bile araç çubuğu tarayıcı hareketlerini takip etmeye devam ediyordu.[3] Google şu an yıllık "trilyonlarca" aramaya ev sahipliği yaptığı için onun güçlü ve kaçılması neredeyse mümkün olmayan çerezleriyle (bilgisayarınıza yerleştirilen takip kodu parçaları) birleştirilen çeşitlendirilmiş aramayla ilişkili takip mekanizmaları, Google'ın tedarik operasyonlarının temelini oluşturan muazzam ölçek ekonomilerini garantiler.[4]

Davranışsal Artı Değer Birikim Dinamiği

Gözetleme kapitalizminin ana hareketi, çok öngörebilme gücü olan yeni davranışsal artı değer kaynaklarının birikimidir. Hedef gerçek-yaşam davranışındaki garantili sonuçlarla karşılaştırılabilir öngörülerdir. Çıkarma çevrimiçi başlar, ama öngörü zorunluluğu, çıkarmayı gerçek dünyadaki yeni kaynaklara sürerek ivmeyi artırır.

Resim 3: Davranışsal Artı Değer Birikim Dinamiği

2015'te internet hukuku akademisyeni Tim Wu, Google Arama'nın, bizim bakış açımızdan, kritik tedarik fonksiyonlarını genişletmek için işlev gören saklı mekanizmalarını araştırmak için Harvard İşletme Fakültesi'nden Michael Luca ve Yelp'ten bir veri uzmanı ekibine katıldı. Google'ın kendi içeriğini ve "satışa yönelik ürünleri" desteklemek için Arama sonuçlarını sistematik olarak bozduğunu keşfettiler:

> Google zamanla, alışveriş için fiyat sonuçları ve yerel işletmeler için kendi değerlendirmeleri gibi kendi içeriğini geliştirmeye başladı. Google hem bir arama motoru hem de bir içerik sağlayıcı gibi davranıyor. Google bu içeriği tanıtmada kendi arama egemenliğini kullanmak için kasıtlı olarak içerik rakiplerini dışarıda bıraktığı ve sadece Google'ın içeriğini gösterdiği "evrensel arama" adlı bir özellik geliştirdi.[5]

Ölçekli artı değere duyulan kesintisiz gereksinim, ayrıcalıklı olmayı destekleyen şirket davranışına mahal verir. Arama, Google'ın tedarik operasyonlarının temeli olduğu için etkin çıkarma için kullanıcılarının akıllarını kendi Arama platformu, içeriği ve yan hizmetlerine ve sonra da sahne arkası "yöntemleri, araçları ve veri yapılarına" çelmek için her dürtüye sahiptir. Ayrıcalıklı olmaya yönelik eğilim, yirminci yüzyıl düzenleyici çerçevelerin bakış açısından "tekelci" görülen aralıktaki uygulamaları üretir. Bu nitelendirmeler, geçerli olsalar da yeni düzenin en çok göze çarpan unsurunu atlar. Çıkarma zorunluluğu her şeye sahip olunmasını talep eder. Bu yeni bağlamda, mal ve hizmetler sadece gözetlemeye bağlı tedarik rotalarıdır. Konu araba değildir; araba sürmekten gelen davranış verisidir. Konu harita değildir; haritayla etkileşime girmekten gelen davranış verisidir. Buradaki ideal, her zaman, neticede dünya ve içindeki her şeyi tarif eden, sürekli genişleyen sınırlardır.

Geleneksel olarak mal ve hizmetler alanındaki tekeller istediği zaman fiyatları yükseltmek için adil olmayan biçimde rekabeti elimine ederek piyasaların şeklini bozarlar. Buna

rağmen gözetleme kapitalizmi altında tekelci olarak tanımlanan uygulamaların pek çoğu gerçekte kullanıcıdan türetilmiş hammadde tedariğini *köşeye sıkıştırma* aracı olarak işlev görür. Kullanıcıların ödeyeceği parasal bir bedel yoktur, yalnızca şirket için veri çıkarmaya yönelik bir fırsat vardır. Köşeye sıkıştırma uygulamaları ürün nişlerini korumak için değil, daha çok davranışsal artı değer anlamına gelen düzenlenmemiş ticari varlık için kritik tedarik rotalarını korumak için tasarlanmıştır. Zamanın birinde soyguncu piyasa aktörleri bakır ya da magnezyumda piyasaları köşeye sıkıştırırlardı ama bizim zamanımızda bu, davranışsal artı değerdir. Şirket birincil olarak fiyatları sabitlemek için değil, en önemli tedarik rotasındaki egemenliğini korumak için adil olmayan biçimde Arama'daki rakiplerini engeller.

Bu köşeye sıkıştırma operasyonları, mineral ya da mahsullerde olduğu gibi malların günün sonunda eski fiyatlarına döneceği etkisi zayıf soyutluklar değildir. Bu resimde "köşeye sıkıştırılan" bizleriz. Bizler gıpta edilen ticari malın kaynağıyız, deneyimlerimiz ise çıkarımın hedefi. Gözetleme kapitalizmi Silikon Vadisi'nden diğer firma ve sektörler yelpazesine göç ettikçe, biz de yavaş yavaş kendimizi, yakınsayan, örtüşen ve amansızca genişleyen mülksüzleştirme operasyonları aracılığıyla "köşeye sıkışmış" halde, kaçışın olmadığı bir dünyada buluruz. Google'ın tekelci uygulamalarını sınırlamak üzere tasarlanan düzenleyici müdahalelerin, muhtemelen bu piyasa formunun temel operasyonları üzerinde çok az etkisi olduğunu (bu temaya birden daha fazla kez geri döneceğiz) söylemek önemlidir. Yeni tedarik rotaları devamlı keşfediliyor, açılıyor ve güvene alınıyor. Mülksüzleştirme aktiviteleri her engeli bozmaya kendilerini zorunlu hissediyor ve hakiki bir varoluşsal tehdit olmadıkça bunu yapmaya devam edecek.

Google'ın mobil platformu Android, artı değerin ele geçirilmesi ve savunulmasının temel rolüne bir örnek sunuyor. İnternet kullanımı akıllı telefon ve tabletin yükselişiyle mobilleşti ve Google da Arama'daki birincil tedarik zincirini savunmak ve genişletmek için yeni yollar bulmaya zorlandı.

Android hızla davranışsal artı değer için şirketin ikinci kritik tedarik rotası haline geldi. 2008'de Google "mobil cihazlar için açık ve kapsamlı platform" geliştirmek için teknoloji üreticileri ve kablosuz operatörlerden oluşan bir ittifaka liderlik etti. Bazı gözlemciler Android telefonun Google'ın akıllı telefonlarda kazançlı marjinleri için Apple ile rekabet etme fırsatı olduğunu düşündüler ama Google'dakiler davranışsal artı değer ve onun öngörü ürünlerine yönelik üretimi aracılığıyla büyüme ve kazanç için daha da büyük potansiyeli kavramışlardı.

Google Android'i mobil cihaz üreticilerine ücretsiz dağıttı, çünkü amaçlanan şey kullanıcıları Google Arama ve diğer Google servislerine çekmek, davranışsal artı değerin tarlaları olarak bilinen sahalara eşi benzeri görülmemiş mobil bir akış sağlamaktı. Bunların arasında konum belirleme ve mobil ödeme sistemleri gibi reklamcıların bir hayli imrendiği sahalar da vardı.[6] Google'ın finans direktörünün 2009'da finans analistine söylediği üzere "Açık kaynak olduğu için maliyetleri düşürerek bu mobil telefonların benimsenmesine geçersek [üreteceği] kaç tane aramanın olacağını bir düşünün."[7] Önde gelen bir Silikon Vadisi risk sermayedarı 2011'de Android cihazları şöyle tarif ediyordu:

> Klasik işletme anlayışında "ürün" değil. Android'den kazanç elde etmeye çalışmıyorlar. Kendileri ve tüketiciler arasında yaşayan her katmanı almak ve bunu ücretsiz (ya da ücretsizden bile az) yapmak istiyorlar. Özünde sadece bir hendek inşa etmiyorlar; Google kimsenin yaklaşmadığından emin olmak için kalenin dış çevresindeki 250 millik toprağı da ateşe veriyor.[8]

Tedarik operasyonları tahkim edilmiş kalenin içindeki korunan hazineydi ve Android'in geliştirme politikaları bu tedarik stratejisinin başarısında esastı. iPhone'un aksine Android platformu açık kaynaktı ve dünya çapındaki uygulama geliştiricileri için Android kullanıcılarına uygulama yapılmasını kolay hale getiriyordu. Sonuç olarak Google bu değerli yeni

uygulama evrenini kendi Google Play dükkanında derledi. Google Play'in cihazlarında yüklü olarak gelmesini isteyen imalatçıların özel ya da standart biçimde Google mobil hizmetlerin, yani Arama, Gmail, Google Pay, YouTube, Google Haritalar, Google Fotoğraflar ya da o sırada yükselişte olan başka ne tedarik rotası varsa lisansını almaları ve onları da yüklemeleri gerekiyordu.

2016'da Google'ın Android çalışmaları Avrupa Birliği'nin antitröst soruşturmasının odağı haline geldi ve şikayetler Google'ın Arama ve Mobil'deki hayati tedarik rotalarının amaçlanmış yapılanması ve korumasını birebir yansıtıyordu. Google'ın tekelci aktivitelerine gelen devlet itirazı bir kez daha gözetleme kapitalizminin yeni zararlarının pahasına geleneksel rekabetçi zararları vurguluyordu. Nisan 2013'e gelindiğinde Eric Schmidt dijital olan "her şeye" adanmış bir konferansta "Android ile hedefimiz herkese ulaşmak. Altı ila dokuz ayda bir milyar Android cihazı geçeceğiz. Bir ya da iki senede iki milyara ulaşacağız. *Nispeten pahalı olmayan tarayıcılı bir akıllı telefon, dünyanın bilgisine ulaşmak için ihtiyacınız olan tek şey*" diyordu. Bu son cümlenin kullanıcılarına Android'in faydalarını tarif etmesinin niyetlendiği varsayılabilir. Yine de bu, Google'ın kendi tutkularının ve bu mobil tedarik rotasıyla ilişkili hayati ölçek ekonomileri hakkındaki görüşün çok daha etkili bir özetidir.[9]

Google tehdit altındaki tedarik rotalarını şiddetle savunur. Çıkarma operasyonları ve hammadde üzerine ayrıcalıklı iddialarındaki herhangi bir karmaşa onun kırmızı çizgisidir. 2009'da Android üreticisi Motorola Google'ın ücretsiz konum hizmetlerini daha güvenilir sonuçlar ürettiğine inandığı, Skyhook Wireless'ınkiler ile değiştirmeyi seçti. Bir Google ürün müdürü bir Google yöneticisine yazdığı e-postada Skyhook'un üstünlüğünü kabul ediyor ama diğer üreticiler de Skyhook'a geçecek olurlarsa bunun "Google için korkunç olacağını, çünkü şirketin Wi-Fi konum veri tabanı için veri toplama kabiliyetlerini kesintiye uğratacağını" belirterek endişelerini ifade ediyordu. Skyhook'un Motorola'ya (ve Samsung'a) sonrasında açtığı dava belgeleri arasında Google'ın

Mobil kıdemli başkan yardımcısından Motorola CEO'suna yazılmış, Google'ın veri toplamasına yapılan bir müdahalenin "satışları durdurabilecek bir mesele" olduğunda ısrar eden bir e-posta da vardı.[10]

Bir diğer yasal arbede, Android gibi ürünlerin nasıl satışlardan çok tedarikle değerlendiğini daha da çok gösteriyor. İki eski Google mühendisi ve bir gizlilik hakları avukatı tarafından 2011'de kurulan Disconnect Inc. "kullanıcının tarayıcısı ya da mobil cihazı ile görünmez takibe giren ya da kötücül yazılım dağıtıcısı olduğu bilinen yada bundan şüphelenilen siteler/hizmetler arasındaki görünmez, istenmeyen ağ bağlantılarını sadece ağda dolaştıklarına değil, üçüncü parti mobil uygulamaları kullandıklarında da engelleyerek internet kullanıcısının gizlilik ve güvenliğini koruyan" masaüstü ve mobil uygulamalar geliştirdi.[11] Disconnect özellikle bir web sitesini ziyaret eder etmez ya da bir mobil uygulamayı açar açmaz gerçekleşen üçüncü parti site ve hizmetlerden gelen "görünmez, istenmeyen ve sıklıkla ifşa edilmemiş" ağ bağlantılarını hedef alıyordu.

Disconnect'in şanssızlığı, sekteye uğratmak için hedeflediği sürecin kendisi Google ve diğer gözetleme kapitalistleri için belirgin bir tedarik rotası oluşturmuş olmasıydı.[12] Aralarında birincil olarak çerezleri ölçen Web Gizlilik Sayımı'nın da bulunduğu çeşitli çalışmalar Google'ın çıkarma mimarisinin kapsamını açıklıyorlar. Sayım, gözetleme kapitalistleri için hararetli keşif ve detaylandırmaların olduğu, 2011, 2012 ve 2015'te en üst sıradaki 100, 1,000 ve 25,000 web sitesini analiz etti. 2012 ve 2015 yılları arasındaki karşılaştırma, 100 veya daha fazla çerezi olan site sayısının iki kattan fazlaya, 150 veya daha fazla çerezi olan site sayısının da üç kattan fazlaya çıktığını ortaya çıkardı. 2015'te ekip en popüler 100 web sitesini basitçe ziyaret eden herkesin kendi bilgisayarlarında 6,000'den fazla çerez toplayacağını, bunların yüzde 83'ünün de ziyaret edilen web sitesiyle alakası olmayan üçüncü partilerden olduğunu buldu. Census en üst sıradaki 100 siteden 92'sinde en üst sıradaki 1,000 siteden 923'ünde "Google takip altyapısı" bularak "Google'ın popüler web sitelerinde kul-

lanıcıyı takip etme kabiliyetinin benzersiz olduğu ve bunun yalnızca bir İnternet Servis Sağlayıcısının elde edebileceği bir gözetleme düzeyine yaklaştığı" sonucuna vardı.[13]

Pennsylvania Üniversitesi'nden Timothy Libert tarafından hazırlanan, en üst sıradaki bir milyon web sitesi üzerine bir diğer 2015 yılı analizi yüzde doksanının ticari amaçlar için kullanıcı verisini takip eden, ele geçiren ve gasp eden ortalama dokuz harici alana veri sızdırdığını buldu. Bu web siteleri arasında yüzde 78'i tek bir şirket, yani Google'ın sahip olduğu bir alana üçüncü parti aktarımlara girişiyordu. Diğer yüzde 34'ü ise Facebook'un sahibi olduğu alana gönderiyordu.[14] Princeton Üniversitesi'nden Steven Englehardt ve Arvind Narayanan 2016'da bir milyon web sitesinden takip ölçüm ve analizi sonuçlarını bildirdiler.[15] 81,000 üçüncü partiyi tanımladılar ancak bunlardan sadece 123'ü sitelerin yüzde 1'den fazlasında mevcuttu. Bu gruptan üçüncü partilerin ilk beşi ve ilk yirminin on ikisi Google'ın sahibi olduğu alanlardı. "Aslında Google, Facebook ve Twitter sitelerin %10'unun fazlasında mevcut olan tek üçüncü parti varlıklar" şeklinde sonuca vardılar. Çinli araştırmacılar 2017'de en üst sıradaki üçüncü parti uygulama piyasalarından 10,000 uygulamayı soruşturdular. Bir uygulamanın otonom olarak telefonunuzun arka planında diğer uygulamaları açtığı "saklı" süreci buldular ve bu "uygulama tezgahının" üçüncü parti Android piyasalarında en çok rastlanan durum olduğu sonucuna vardılar. Çin'in popüler platformlarından birindeki en üst sıradaki 1,000 uygulamadan 822'sinin ortalama 76 farklı uygulamayı açtığı ve bu açılmaların yüzde 77'inin uygulamaları güncellemesi amaçlanan ama belli ki çok daha fazlasını yapan bulut temelli "push hizmetler" tarafından tetiklendiği ortaya çıkmıştı. Araştırmacılar, Android çevresinde Google'ın push hizmetini sağladığını belirtiyor.[16]

Son olarak Fransız kâr amacı gütmeyen Exodus Gizlilik ve Yale Gizlilik Laboratuvarı'nden sıra dışı bir araştırma 2017'de takip yazılımlarının tedricen çoğaldığını belgeledi. Exodus, Google'ın Android platformunda 300'den fazla uygulamada 44 takipçi tespit etti. Bunlardan bazıları aynı zamanda Apple

işletim sistemi için de üretilmişti. Bu uygulamalar toplamda milyarlarca defa indirilmişti. Araştırma raporunda iki tema ön plana çıkıyordu: Yaygınlık ve yoğunlaştırma. Birincisi, masum bir uygulama neredeyse hiç yok. Eğer sizi şimdi takip etmiyorsa gelecek ay veya haftada bunu yapabilir: "Bu gibi takipçilere dayanan koca bir endüstri var ve bugün 'temiz' olarak tanımlanan uygulamalar henüz tanımlanmamış takipçileri barındırabilir. Takipçi kodu gelecekte geliştiriciler tarafından uygulamanın yeni versiyonlarına eklenebilir." İkincisi ise, hava durumu, el feneri, araç paylaşımı ve tanışma uygulamaları gibi en masum görünümlü uygulamalar bile neticede reklam hedeflemesine yönlendirilmiş davranışsal artı değerin muazzam miktarlarını toplamak için tuhaf, agresif ve okunaksız taktiklere bel bağlayan onlarca takip programıyla "istilaya uğramıştır." Örneğin, reklam takipçisi FidZup "bir ses salıcısı ile bir mobil telefon arasında iletişim" geliştirdi. Bu, bir binanın içinde insan kulağı tarafından işitilemez bir ton yayarak mobil telefonların ve dolayısıyla sahiplerinin varlığını tespit edebiliyor: "Fransa'daki restoranlar ve oteller için bir rehber olan 'Bottin Gourmand'ı" yükleyen kullanıcılar böylece Paris'te dolaşırlarken mağaza çıkış hoparlörleri aracılığıyla kendi fiziksel konumlarını takip ettireceklerdi. Deneyimleri de araba dergisi uygulaması "Auto Journal" ve TV rehberi uygulama "TeleStar" okuyucuları ile paylaşılacaktı. Bölüm 3'te incelediğimiz Google patentinin habercisi olduğu ve gelecek bölümlerde de sıklıkla göreceğimiz bir örüntü içinde araştırma bulguları, kullanıcı kontrolü hakkındaki vaadine rağmen sürekli açık takibin Android "izin sistemine" dayanıklı olduğunu vurguluyorlar.[17]

Bu tedarik operasyonların düşmanlığı ve yoğunluğu düşünüldüğünde Disconnect yazılımının Google Play'ın mobil uygulamalardan oluşan geniş kataloğundan, 2015'te Disconnect'i Google'a dava açmaya götürerek yasaklanmış olması o kadar çok şaşırtıcı olmaz. Startup'ın şikayeti "Google'ın da aralarında olduğu reklamcılık şirketlerinin kişi ağda dolaşırken ya da mobil uygulamaları açarken kullanıcı hakkında kişisel bilgiyi toplamak, kullanıcının bir 'profilini'

oluşturmak ve reklamı kullanıcıya hedefleyerek para kazanmak amacıyla, kullanıcıyı takip etmek için görünmez bağlantıları kullandıklarını" açıklıyor.[18] Google tarafından sunulan gizlilik korumalarının da "aynı şekilde şirketin özel bilgiyi toplamasına izin verdiğini" ileri sürerek devam ediyordu.[19] Google'ın Disconnect uygulamasını yasaklaması konu uygulama dükkanında "bedava" satılan ve yüklenen milyonlarca uygulama olduğunda Google'ın Apple'ın aksine biraz fazla "özgürlükçü" olduğu gerçeğini yansıtması açısından fevkalade açıklayıcıdır. Gevşek kullanıcı sözleşmeleri kötü niyetli uygulamaları tanımlama ve dışarıda bırakma dışında pek az bir işe yarar.[20]

Disconnect'in kurucuları çıkarma zorunluluğuyla mücadele etmeye kalkıştılar ama bunu kendi başlarına yapamadılar. Google ile pazarlık etmeyi denediler (sonuçsuz kaldı) ve günün sonunda Android odaklı antitröst soruşturmasına katılıma yardımcı olarak AB'de Google karşısında şikayetler başvurusu yapan diğer organizasyonlara katıldılar.[21] Disconnect'in iddia ettiği üzere:

> Google, gelir ve kârı artırabilsin diye takibinin "etkinliğini" artırma yönünde finans topluluğundan gelen muazzam bir baskı altındadır. Kullanıcıya, görünmez bağlantılardan problemli sitelere kadar, kendi gizlilik bilgisini kontrol etme (ve kendini kötü niyetli yazılımdan koruma) kabiliyeti vermek Google için varoluşsal bir tehdit oluşturur.[22]

Disconnect'in kurucuları eski Google'cılar olarak hasımlarını iyi tanıdıklarını düşünüyorlardı ama gözetleme kapitalizminin kurumsallaşma sürecini ve şirketin tedarik rotalarına yönelik "varoluşsal tehditleri" savuşturmaya yönelik gaddarlıklarını hafife almışlardı.

III. Mülksüzleştirme Döngüsü

Disconnect'ten çok önce Google başarılı mülksüzleştirmenin tek bir hamle değil de daha çok azımsanmayacak bir süre bo-

yunca kurnazca yönetim gerektiren politik, sosyal, idari ve teknik operasyonların karmaşık bir birleşimi olduğunu keşfetmişti. Mülksüzleştirme operasyonları, artık çıkarımının normalleştirildiği bir gerçekler sistemi olarak mutlak hedefine ulaşmak amacıyla büyük bir hassasiyetle işlenmesi ve organize edilmesi gereken *öngörülebilir bir aşamalar dizisini* ortaya çıkarıyor.

Döngünün dört aşaması *istila, alıştırma, uyarlama* ve *yeniden yönlendirmedir*. Birlikte alındığında bu aşamalar idari, teknik ve materyal kabiliyetlerin detaylı bir yelpazesiyle desteklenen politik ve kültürel bir operasyon olarak mülksüzleştirmeyi tarif eden ve öngören bir "değişim teorisi" oluşturur. Bu döngünün aralarında Google'ın Gmail'i, Google'ın sosyal ağlarda Buzz ve sonra da Google+ ile ateşlenmiş tedarik rotalarını oluşturma gayretleri ve şirketin Google Glass'ı geliştirmesinin de olduğu pek çok canlı örneği vardır. Bu bölümde, mülksüzleştirme döngüsü ve onun yönetim zorluklarına yakından bakmak için Sokak Görünümü anlatımına odaklanacağız.

Başarılı mülksüzleştirmenin ilk aşaması savunmasız alanın, yani dizüstü bilgisayarınız, telefonunuz, bir web sayfası, yaşadığınız sokak, arkadaşınıza bir e-posta, parktaki yürüyüşünüz, doğum günü hediyesi için çevrimiçi gezinme, çocuklarınız için fotoğraf paylaşma, ilgi alanlarınız ve zevkleriniz, sindiriminiz, göz yaşlarınız, ilginiz, duygularınız ve yüzünüzün tek taraflı *istilasıyla* başlatılır. İstila, mülksüzleştirme operasyonları bulunduğu günlük yaşamın piyasasız alanlarından davranışsal artı değere el koymak için sanal kabiliyetlere bel bağladığında olur. İstila Google'ın en basit ve verimli mülksüzleştirme formunu meydana getirir: Arendt'in ifade ettiği "basit hırsızlıktan oluşan ilk günah." İstila, yolunda her ne varsa karar hakları üzerinde hak iddia ederek sağına soluna bakmadan yoluna devam eder. "Bunu alıyorum" der. "Bunlar artık benim."

Şirket istilayı başlatmayı ve direnişle karşılaşılana kadar devam etmeyi öğrenmiştir. Sonra da hasımlarını baştan çıkarır, yok sayar, yorar ve tüketir. Baştan çıkarma altın cazibe-

lerden, yani eşi benzeri görülmedik depolama alanlarından, bilginin yeni niteliklerine erişim ve yeni kolaylıklardan oluşan bir çağlayan anlamına gelir. Gerekli olduğunda şirket hasımlarının zamanı, parası ve cesaretini tüketmeyi amaçlayan daha haşin taktiklere kolaylıkla dönebilir. Devletler, eyaletler, gruplar ve bireyler tarafından Google'a karşı açılmış yüzlerce vaka vardır ve halka açık hale gelmemiş çok daha fazla vaka da bulunmaktadır. Elektronik Gizlilik Bilgi Merkezi (EGBM) üst düzey direktörü Marc Rotenberg'e göre, kimse dünya çapına tam olarak kaç tane dava olduğunu bilmiyor.[23] Yasal mücadeleler çeşitlidir ama neredeyse hep aynı noktaya gelirler: Direnişle karşılanan tek taraflı istila.

Yasal itiraz ve toplumsal protesto, çeşitli durumları sayacak olursak kitapların dijitalleştirilmesiyle,[24] Sokak Görünümü'nün Wi-Fi ve kamera kabiliyetleri aracılığıyla kişisel bilginin toplanmasıyla,[25] sesli iletişimlerin ele geçirilmesiyle,[26] gizlilik ayarlarının aşılmasıyla,[27] arama sonuçlarının manipülasyonuyla,[28] arama verisinin kapsamlı elde tutulmasıyla,[29] akıllı telefon konum verisinin takibiyle,[30] giyilebilir teknolojiler ve yüz tanıma kabiliyetleriyle,[31] ticari amaçlar için öğrenci verisinin gizlice toplanmasıyla,[32] ve tüm Google hizmet ve cihazlarında kullanıcı profillerinin birleştirilmesiyle[33] ilgili olarak da su yüzüne çıkmıştı. Gelecek senelerde drone'ları, beden sensörlerini, nörotransmiterleri, "dijital asistanları" ve diğer sensör cihazları da bu listede görmeyi bekleyebilirsiniz. Bu esnada Google hak görme, kararlılık ve arsızlık anlayışında istikrarlı biçimde baş döndürücüdür. Çıkarma zorunluluğu onu yeni sınırları savunmasız alanlara itme zorunda hissettirir.

İkinci aşamada hedef *alıştırmadır*. Davalar ve soruşturmalar demokratik kurumların bıktıran hızıyla çözülürken Google karşı çıkılan uygulamalarının geliştirilmesine yüksek hızda devam eder. Federal Ticaret Komisyonu ve Federal İletişim Komisyonu başvuruları, mahkeme vakaları, yasal değerlendirmeler ve AB Komisyonu soruşturmalarıyla geçen zamanda yeni karşı çıkılan uygulamalar, büyüyen hissedar ekosistemiyle çabucak desteklenerek kurumsal gerçekler olarak daha da sıkı biçimde yerleştirilir. İnsanlar uzlaşma, çaresizlik ve

teslimiyetin bir tür kombinasyonuyla istilaya alışır. Hayret ve hiddet duygusu dağılır. Bir zamanlar kabul edilemez olduğu düşünülen istila yavaşça sıradanlığa doğru yol alır. Daha da kötüsü, zamanla kaçınılmaz hale gelir. Yeni bağımlılıklar gelişir. Popülasyonlar hissizleştikçe, bireyler ve gruplar için şikayet etmek daha da zor hale gelir.

Döngünün üçüncü aşamasında, Google zaman zaman uygulamalarında değişiklik yapmaya zorlandığında, yöneticiler ve mühendisler devlet otoriteleri, mahkeme hükümleri ve kamuoyunun ani taleplerini karşılayan yapay ama taktiksel açıdan etkili *uyarlamalar* üretirler. Bu esnada son bir aşamada şirket karşı çıkılan tedarik operasyonlarını, sosyal ve yasal taleplerle uyumlu görünsünler diye, *yeniden yönlendiren* yeni söylem, yöntem ve tasarımı inşa etmek için yeniden bir araya gelir. Bu aşamalandırılmış süreci yönetme görevinde kullanılan yaratıcılık, finansal kaynaklar ve kararlılık hem esnek hem de dinamiktir. Bunun aksine, davranışsal artı değerin ölçek ekonomisine yönelik operasyonel gereklilikleri amansız ritmi müzakereye kapalı bir devridaim makinesidir.

Mülksüzleştirme teorisi ve pratiği, davranışsal artı değer dokunulmazlığını koruma ve genişletmede vazgeçilmez bir koşul olarak şirket halk direnişini nasıl karşılayacağını ve dönüştüreceğini öğrenirken geliştirildi ve düzeltildi. 2004 yılının 1 Nisan'ında Google'ın Gmail'i piyasaya sunuşu, şirket hedeflenmiş reklamlar için taze bir artı değer kaynağı olarak e-postanın otomatik taranması konusundaki halk öfkesini sindirirken bu öğrenim eğrisinde tırmanmak için de erken bir fırsat sundu. Neticede mülksüzleştirme döngüsü, şu ana dek düzenli biçimde gözetleme kapitalisti şirketin toplumsal direniş karşısındaki savaşta denenmiş yanıtını anımsatan, taktiksel bir oyun planını çerçeveleyen apaçık bir değişim teorisi olarak düzeltildi.

Google'daki mülksüzleştirme döngüsü Gmail karşısındaki tehditleri sindirmekte öylesine başarılıydı ki, 2007'de piyasaya sunulan sokak haritalama operasyonu olan Google Sokak Görünümü hakkındaki mücadelelerde de kopyalandı ve daha da detaylandırıldı. Şirket bir kez daha izin isteme-

mişti. Basitçe "hırsızlık ilk günahını" tekrarladı ve dünyanın kamusal alanlarını, sokaklarını, binalarını ve evlerini yutup verileştirirken direnişin doğal akışını sürdürmesini bekleyerek istediğini aldı.

Aşama Bir: İstila

Sokak Görünümü ilk kez iyi niyetli görünen bir blog gönderisi ile toplum bilincine girdi. Google'ın "gizlilik danışmanı" Peter Fleischer "insanların evlerinde olana benzer bir mahremiyet beklentilerinin olmadığını" iddia ettiği Amerika'nın kamusal alanlarından oluşan "asil geleneğini" kutlayan bir zafer şarkısı yazarak yeni "hizmetin" piyasaya sunulmasına yardımcı oldu. Bir hukukçu olarak Fleischer kelimelerin sözleşmeleri oluşturmada ve emsalleri belirlemedeki etkisini biliyordu, dolayısıyla 2007'deki kelimelerini dikkatlice okumakta fayda var. Alelade üstenci üslubu tüm kamusal alanları Google'a dahil etmenin meşruluğunu ilan ederken sıra dışı bir iş ortaya koyuyordu. İfadesinde herhangi bir kamusal alan şirketin yetki, bilgi ve uzlaşma olmadan yapılan yeni istila türüne müsaitti. Evler, sokaklar, mahalleler, köyler, kasabalar ve şehirler, artık komşuların yaşayıp dolaştığı, sakinlerin bir araya gelip konuştuğu yerel mahaller değildi. Google Sokak Görünümü herhangi bir mekanı, söylendiği üzere GPS koordinatları ve kamera açısından oluşan sonsuz ızgaradaki objelerden yalnızca biri olarak değerlendiriyordu.

Fleischer beyanında Google'ın her mekan için orada toplanan insanları bir araya getiren öznel anlamların içini boşaltma imtiyazını yerleştirmeyi amaçlıyordu. Evet, evimizden çıktığımızda görüleceğimizi biliriz ama seçtiğimiz alandaki diğer bir kişi tarafından görülmeyi bekleriz. Bunun yerine, bunların tümü artık kişisel olmayan manzaralardır. Evim, sokağım, mahallem, favori kafem... Bunların her biri canlı bir turist broşürü, gözetleme hedefi ve açık maden ocağı, yani evrensel denetim ve ticari istimlakın bir objesi olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Google zaten her şeyi ağa almıştı ama Sokak Görünümü ve Google'ın haritalama operasyonları, yani Google Haritalar

ve Google Earth (şirketin uydu ve hava görüntüsü kullanarak oluşturduğu üç boyutlu dünya görünümü), daha da azimli bir vizyonu ilan ediyordu. Dünyadaki her şey Google tarafından bilinecek ve işlenecek, Google aracılığıyla erişilecek ve sonsuz davranışsal artı değer açlığında Google tarafından endekslenecekti. Farz edilen, hiçbir şeyin Google'ın sınırlarının ötesinde olmadığıdır. Artık dünyanın hakkından gelinmiştir, dizlerinin üstünde Google tarafından size getirilmiştir.

Sokak Görünümü'ne eşlik eden blog gönderisi, bir zamanlar masum Karayip sahiline inen işgalcilerin kusursuz bir taklididir. O *adelantado*'lar istilanın çıplak gerçeklerini, varışlarıyla ima edilen açık ve bariz tehlikenin fark edilmesini imkansızlaştıran, ustalıklı arkadaşlık ve tevazu ifadeleriyle gizlediler. Fleischer benzer biçimde okuyucularına arkadaşça terimlerle garanti veriyordu. Aradığı imgeleri yakalamak için tavanına monte edilmiş 360 derece kamera bulunan, tuhafça süslenmiş arabaları kullanan Sokak Görünümü, Fleischer'in yazdığına göre "kamusal bir sokakta yürümekte olan insanların mahremiyetlerine saygı duymak üzere" tasarlanmıştı. "Bu yüzden herkesin bizimle iletişime geçmeleri ve imajlarını kaldırtmaları için basit bir süreç tasarladık" diyor ve "dünyanın diğer kısımlarındaki" yasa ve adetlere saygı göstereceğine dair de söz veriyordu.[34]

Direniş hızla ve ardı arkası kesilmez biçimde geldi. Ocak 2009'a gelindiğinde Sokak Görünümü Almanya ve Japonya'da itirazla karşılaşıyordu. O dönem Google Haritalar'la ilgili ürünlerin başkan yardımcısı John Hanke patırtıya son verdi (Hanke'nin CIA kaynaklı uydu haritalama şirketi Keyhole'u kurduğunu ve Google'ın satın alışından sonra Google Earth'e dönüştürülmesini yönettiğini hatırlayacaksınız). Bir muhabire yaşananların tamamen "insanların olan bitenin ne olup ne olmadığını ve endişelenmemeleri gereken şeyleri anlamaları" döngüsünden ibaret olduğunu (diğer bir deyişle, mülksüzleştirme döngüsünün) söyledi. Google Earth aynı zamanda Mumbai'deki terör saldırısına destek vermekle suçlanarak ateş altındaydı ama Hanke Google Earth ya da Sokak Görünümü üzerine tartışmanın "Batı'da çoğunlukla söndü-

ğü" konusunda ısrar ediyordu. Google'ın istilasını akıllıca otoriter devletler ve onların "kapalı bilgi toplumlarının ifade özgürlüğü karşıtı çıkarlarıyla kıyaslıyordu.[35] Bu, saldırılarını gerçekleştirirken Google ve onun yandaşları için standart bir retorik araç haline gelecekti.

Nisan 2009'da Broughton adlı huzur dolu İngiliz köyünün sakinleri köy bölgesinden geçmeye çalışan Sokak Görünümü arabasının yolunu kesip durumu haneye tecavüz olarak tanımladığında Hanke şaşırmış mıydı? Neticede orası "Batı" idi ama gizlilik, özerklik ve karar hakkı üzerine tartışma sönmekten çok uzaktı. Privacy International, Sokak Görünümü'nde tanımlanabilir olan kişilerin 200'den fazla raporundan alıntı yaparak Birleşik Krallık gizlilik makamına yasal bir şikayet başvurusu yaptı ve hizmetin askıya alınmasını talep etti.

Google yöneticileri anlaşılan Fleischer'in gizlilik iddialarına saygı duymakla ilgili bildirisini gözden kaçırmıştı. Bunun yerine Hanke protestocuları dikkate almadı. *London Times*'a, şirketin kararlı olduğunu ve yıl sonuna kadar Birleşik Krallığın kapsanmasını tamamlamayı planladığını söyledi. Sokak Görünümü bilgisinin ekonomi ve birey bazında bizim için iyi bir şey olduğunu" belirtti ve ve mevzunun "insanlara daha iyi seçimler yapabilsinler diye kudretli bir kaynağı sunmak" olduğunu öne sürdü.[36]

Hanke'nin görüşleri elbette hüsnükuruntu idi ama Google'ın geniş kapsamlı uygulaması ile tutarlıydı: İnsanları güçlendirmek için müthiş ama o *kadar da* değil. Neticede karar alma haklarının çalındığını fark edip onu geri almak isteyebilirlerdi. Şirket insanların daha iyi seçimler yapmasını mümkün kılmak istiyordu, tabii o seçimler Google'ın kendi zorunluluklarına engel oluşturmadığı sürece. Google'ın ideal toplumu uzak kullanıcılardan oluşan bir popülasyondu, vatandaşlık değil. Bilinçli ama yalnızca şirketin seçtiği biçimde bilinçli insanları idealize ediyordu. Bizim söz dinleyen, uyumlu ve her şeyden öte minnettar olmamızı istiyordu.

2010'da Alman Veri Koruma Federal Komisyonu Google Sokak Görünümü operasyonunun esasen gizli bir veri taramasını kamufle ettiğini; Sokak Görünümü arabalarının giz-

lice özel Wi-Fi ağlarından kişisel verileri topladığını duyurdu.[37] Google bunun sadece açık biçimde yayınlanan Wi-Fi ağ isimlerini toplamak ve Wi-Fi yönlendiricilerinin adreslerini tanımlamak olduğu ama ağ üzerinden gönderilen kişisel bilginin olmadığı konusunda ısrar ederek iddiayı reddetti.[38]

Günler içinde Alman güvenlik uzmanları tarafından yapılan bağımsız bir analiz Sokak Görünümü arabalarının evlerden gelen şifrelenmemiş kişisel bilgiyi çıkardığını kesin suretle ispatladı. Google "faydalı veriye", şifrelenmemiş Wi-Fi aktarımından yakalanan kişisel bilgiye müdahale ettiğini ve onu depoladığını itiraf etmeye zorlandı. Özür dileyen blog gönderisinin belirttiği üzere "Bazı durumlarda epostaların tamamı ve URL'lerin yanında şifreler de ele geçirildi." Kanada, Fransa ve Hollanda'daki teknik uzmanlar faydalı verinin isimleri, telefon numaralarını, kredi kartı bilgilerini, şifreleri, mesajları, e-postaları ve sohbet kopyalarının yanında çevrimiçi buluşma kayıtları, pornografi, gezinme davranışı, tıbbi bilgi, konum verisi, fotoğraflar ile video ve ses dosyalarını da içerdiğini keşfettiler. Bu tür veri paketlerinin tanımlanabilir bir kişinin detaylı profili için birbirlerine iliştirilebileceği sonucuna vardılar.[39]

Google'ın "Spy-Fi" skandalı dünya çapında manşetleri doldurdu. Pek çok kişi Sokak Görünümü ifşasının Google'a onarılamaz bir zarar vereceğine inandı. Firma aksiyonlarının gizlilik ve veri koruma kanunlarının açık bir ihlali olduğu Almanya'da yetkiler öfkeyle tepki verdi ve Google'ı AB soruşturmalarıyla ve Alman mahkemelerinin müeyyideleriyle karşı karşıya kalacağı konusunda uyardı. Alman Parlamentosu'na Google'a sahiplerinin rızası olmadan kişisel varlığı sergiledikleri için ceza verilmesini öneren bir yasa tasarısı sunuldu. Google İsviçre, Kanada, Fransa ve Hollanda'da yeni davalarla karşı karşıya geldi. 2012'ye gelindiğinde aralarında Avrupa'nın çoğu, Kuzey Atlantik ve Avustralya'nın bulunduğu on iki ülkede çok sayıda soruşturma vardı ve Google en az dokuz ülkede yasayı ihlal etmekten suçlu bulunmuştu.[40]

Birleşik Devleter'de, otuz sekiz eyaletten başsavcılar Google'ın Sokak Görünümü uygulamalarına yönelik soruştur-

ma başlattılar. Sivil vatandaşlar çok sayıda toplu dava açtılar. Bunlardan sekizi Kuzey Kaliforniya Birleşik Devletler Bölge Mahkemesi'nde birleştirildi. Privacy International başkanı Google'ın "Büyük Birader" haline geldiğini söyledi.[41] Elektronik Gizlilik Bilgilendirme Merkezi Google'ın Spy-Fi skandalının çıkmasıyla beliren tepkilerden kaçınma gayretlerine karşı Birleşik Devletler'deki yasal direnişi destekledi ve Google Sokak Görünümü ve onun çıkarma taktiklerine tepki olarak dünya çapındaki hiddet, protestolar, soruşturmalar, davalar ve mutabakat üzerine detaylı ve sürekli güncellenen çevrimiçi değerlendirmesini muhafaza etti.[42]

Google, Sokak Görünümü'nün "gizlilik ihlalini" yazdığı kodu bir dikkatsizlik sonucu Sokak Görünümü yazılımına aktarmış olan "deneysel" bir projede çalışan tek bir mühendisin yaptığı bir hata olarak tanımladı. Firma bu gizemli mühendisin kimliğini yayınlamayı reddetti ve projenin liderlerinin veri yakalanmasından habersiz oldukları ve bu veriyi kullanmaya dair "bir niyetlerinin olmadığı" konusunda ısrar etti. Eric Scmidt *Financial Times*'a mevzubahis mühendisin Google politikalarını açık biçimde "ihlali" için dahili bir soruşturmayla yüzleşeceğini belirterek "çuvalladık" demişti. Schmidt geri adım atmadan Google'ın dünyanın tüm bilgisini endeksleme görevinin geçerliliğinde ısrar ediyordu.[43]

Federal İletişim Komisyonu tarafından yapılmış bir 2012 yılı soruşturması vakayı "Sokak Görünümü projesi üzerinde çalışan Google personelinden biri tarafından alınmış detaylı bir yazılım tasarımı kararı" olarak betimledi.[44] Mühendis, kablosuz ağların yerini belirleyen ekipmanları kullanarak sürüş yapma pratiği olan Wi-Fi "saha taraması" konusundaki eşsiz uzmanlığı yüzünden ekibe seçilmişti.[45] Tasarım notları, kullanıcı trafiği ve konum verisinin "başka teşebbüslerde kullanım için çevirim dışı analiz edilebilecek" "ne yaptıklarına dair bilgi" ile birlikte girileceğini gösteriyordu. Notlar "gizlilik kararlarını" tanıyor ama sonra da yok sayıyordu.[46]

FİK, Google'ın günah keçisi anlatımıyla ters düşen deliller buldu. Kayıtlar mühendisin yazılım belgesinin bağlantılarını proje liderlerine epostayla göndermiş, onlar da sonra bunu

tüm Sokak Görünümü ekibiyle paylaşmış olduğunu gösteriyordu. Ayrıca en az iki olayda, mühendisin iş arkadaşlarına Sokak Görünümü'nün kişisel bilgi topladığını söylediğini de buldu. Şirketin kapsamlı dahili yazılım değerlendirmeleri ve test prosedürleri ve faydalı verinin Sokak Görünümü sabit disklerinden Google'ın Oregon'daki veri merkezine düzenli aktarımı yanında bu gerçeklere rağmen Google'ın mühendisleri kişisel veri toplama hakkında bütün bildiklerini inkar etti.[47]

Aşama İki: Alıştırma

Hanke'nin "döngünün" neticede direnişin gücünü tüketeceğine dair iddiası çıkarma zorunluluğunun Arama'da keşfedilmiş, Gmail ile düzeltilmiş ve Sokak Görünümü ile detaylandırılmış önemli bir operasyonel bileşenini yansıtıyodur. Bunun aracılığıyla gelen mesajlar şunlardı: "Arkana bakma. Gitmelerini bekle. Gerekirse onları çiğne geç."

Nisan 2012 FİK raporu yürek burkucudur. Demokrasinin, varlıklı, kararlı ve gözü pek gözetleme kapitalisti rakibiyle yüzleşmesindeki kırılganlığının melankolik bir tasviridir. Kasım 2010'da FİK Google'a gerekli bilgiyi talep eden bir soruşturma mektubu gönderdi. Pek bir şey gelmedi. Sonraki senenin Mart ayına gelindiğinde ikinci bir "ilave" mektup gönderildi. Google eksik bilgiyle ve işbirliğine yanaşmamakla cevap verdi. Bu da Ağustos'ta başka bir "talep mektubu" üretti. Google'ın katılım eksikliği Ekim sonlarında bir başka mektup daha gerektirdi. FİK personeli takip etme ve baştan savan şirket yöneticileri ile onların temsilcilerinin peşine düşmekle yükümlüydü.

Bu belge negatif alan ve püskürtülen demokrasi destanının bir ifşasıdır. FİK'nin detaylı ilk talebi "yalnızca beş belge" üretmiş ve hiçbir e-posta üretmemişti. Şirket buna "külfetli" diyerek kapsamlı bir değerlendirmeyi üstlenmeye zamanı olmadığını söylüyordu. Google ilgili bireyleri "tanımlayamadı." İsimleri "düzenledi." Talep edilen bilginin "faydalı bir amaca hizmet etmediğini" iddia etti. Bilgiyi teyit "edemedi." Belirli teslimler istediğinde "Google öyle yapmadı." Goog-

le kanunsuz biçimde toplamış olduğu faydalı veriye erişim sağlamak için bunun "istenmemesi gerektiğini" "ileri sürdü." "Google bekleniyordu. " "Cevap veremedi" ve "temin edemedi" gibi ifadeler açıklama boyunca tekrarlanıyor. "Google işi geciktirerek Komisyon direktiflerini ihlal etti." Beş defa yeminli ifadeler istendi ama şirket bunlardan hiçbirini, Eylül 2011'e, FİK'nin bir mahkeme celbiyle tehdit etmesi sonrasına kadar temin etmedi. Gizemli mühendis, kendini suçlamadan kaçınmaya dair Beşinci anayasa değişikliğinden alıntı yaparak basitçe müfettişlerle konuşmayı reddetti. Raporun vardığı sonuca göre "Google'ın Büro ile iş birliği yapamamasının çoğu ya da tüm durumlarda maksatlı olduğuna dair delil bulunmaktadır." "Zorunlu" da diyebilirdi.

Neticede, şirketin avukatları, Google'ın veri taramasını onlarca yıllık bir yasadaki tek bir muğlak pasajla savunarak galip geldi. Muhtemelen tüm bölümün en açıklayıcı unsuru, şirketin açık biçimde hor görmeyle karşılık verdiği yasa ve hükümlerden oluşan benzer demokratik sistemin onu hesap vermekten korumak için devreye sokulmasıydı. Sonuçta FİK Google'ı soruşturmaya engel olma yüzünden sadece 25,000 dolar ile cezalandırdı. Google yasal sonuçlardan toplum uygulamalarıyla hemfikir olduğu için değil, vatandaşları istiladan koruyacak yeterince ilgili yasa bulunmadığı için kurtuldu.

Otuz sekiz başsavcı da pek fazlasını başaramadı. Grup lideri, Connecticut'tan Richard Blumenthal ünlü kişisel veriye erişim için (mahkeme celbine eşdeğer) sivil bir soruşturma talebi oluşturduğunda "Google bunu dikkate almadı."[48] Şirket nihayet 2013'te, sadece 7 milyar dolarlık bir ceza ve "agresif" oto politikaya dair bir dizi uzlaşmayı kabul ederek devletle anlaşma yapmakta hemfikir oldu. *New York Times* Google'ın nihayet "Sokak Görünümü haritalama projesi sırasında rasgele kişisel bilgileri toplarken insanların mahremiyetlerini ihlal ettiğini" kabul ettiğini duyurdu, sanki bu skandal tüm meseledeki itiraz edilen tek unsurmuş gibi. Devlet görevlileri "endüstri devinin şirket kültürünü kişisel veri gizliliği konularındaki hassasiyeti cesaretlendirecek biçimde değiştirmeye

kendini adadığıyla" böbürlendiler.[49] Çıkarma zorunluluğunun bu devi bir dev yapan şey olduğu gerçeği ışığında kişi başsavcıların Google'ın gizlilik oto regülasyonuna adanmışlığına dair güvenlerine gülmeli mi yoksa ağlamalı mı, bilemiyor.

Alıştırma taktiklerine ışık tutan iki ana unsur vardır. İlki Sokak Görünümü'nün 2007'deki ilk soruşturması 2010 skandalı, 2012'deki FİK sorgusunun sonucu ve 2013'teki devlet soruşturmasının sonucu arasında geçen zamandan oluşan basit gerçekti. Alman soruşturması da sorunlarına dair gösterilecek çok bir şeyle, 2012 sonlarında kapandı. Diğer itirazlar ve davalar da ağır ağır ilerledi. Tüm o patırtıya rağmen Google o seneler boyunca Sokak Görünümü'nü yürütmeye devam etti. 2008 ile 2010 yılları arasında 200 milyarı Birleşik Devletler'den olmak üzere 600 milyar kişisel bilgi biti dünya çapında "gayrimeşru biçimde" toplandı.[50] Şirket kişisel veri toplanmasına son verdiğini söyledi. Bunu yapmış mıydı? Hiç kimse bunu kesin olarak söyleyebilir mi? Yapmışsa bile Sokak Görünümü'nün yürüttüğü esas istila bir zarar görmemişti.

İkinci nokta ise, geriye bakıldığında kişinin tek bir başıboş mühendisin parlak bir şaşırtma, klasik bir günah keçisi hilesi olarak tasarlanmış ve detaylandırılmış olduğunu görmesidir. İlgiyi çıkarma zorunluluğunun hırslı ve çelişkili gündeminden uzaklaştırıp, devasa ama masum bir organizmanın etinden kesilip çıkarılmış tek bir enfekte hücrenin olduğu farklı bir anlatıma yönlendirdi. Kalan tek şey, enfekte eti çekip çıkarmak ve organizmanın kendini gizlilik kleptomanlığından iyileşmiş olduğunu beyan etmesine izin vermekti. Ardından, yeniden doğmuş halde, sokaklara geri dönüş.

Google tam da Hanke'nin öngördüğü şeyi başardı. Sokak Görünümü'nün temel arsızlığı, İngiliz köylülerini Google kamera arabasının yolunu kesmek için sokağa çeken eşi benzeri görülmedik hayret verici istilası, küresel bilinçte kök salmak için altı senenin daha tadını çıkardı. Konu sıkı savunma, adam yerine koymama ve demokrasiyi istismar etme olduğunda şirketin stratejik disiplini insanların Sokak Görünümü verisini kullanmalarının olduğu altı seneyi ve Google'ın ka-

çınılmazlığı ve bizim çaresizliğimiz için üstü kapalı vakayı oluşturmada altı seneyi getirdi. Karar haklarının bu basit hırsızlığını normalliğe dönüştürmek ve hatta "uygun" "kullanışlı" ya da "harika" saymak için altı sene daha vardı.

Aşama Üç: Uyarlama

Ekim 2010'da şirketin FİK sorgusunun ilk mektubunu almasından hemen önce, Google'ın Mühendislik ve Araştırma kıdemli başkan yardımcısı resmi bir Google blog gönderisinde "daha güçlü gizlilik protokollerini" duyurdu. "Burada fena başarısızlığa uğradık" dedi. Sokak Görünümü skandalı dikkatsizlikten kaynaklanan bir hata, "güveninizi kazanmak için" çok sıkı çalışan şirketin üzerindeki tek bir leke olarak gösterildi. Gönderi şirketin "politikalarımızda olası geliştirmeler hakkında" harici düzenleyicilerle görüştüğü konusunda halkı temin ediyor ve kullanıcı gizliliğini garantiye almak için değişiklikler yapacağına dair söz veriyordu. Bilgisayar güvenliği ve gizlilik kontrolleri geçmişi olan bir Google yöneticisi olan Alma Whitten mühendislik ve ürün yönetimi alanlarında Gizlilik direktörü olarak atandı. Blog aynı zamanda "kullanıcı verisinin sorumluluk içinde toplanması kullanımı ve idaresi" üzerine yeni bir dahili eğitimin vurgusunu da tanıtıyordu. Son olarak gönderi verinin nasıl idare edildiğini denetlemek için yeni dahili kontrolleri taahhüt ediyordu. "Olanlarla yerin dibine battık" yazıyordu "ama süreçlerimiz ve yapımızdaki değişikliklerin dahili gizlilik ve güvenlik uygulamalarımızı tüm kullanıcılarımızın yararına belirgin ölçüde değiştireceğine dair güvenimiz yerinde."[51]

Halka reform taahhüdüne rağmen şirket eşzamanlı olarak Sokak Görünümü'nün dava, cezalar ve/veya regülasyona konu olduğu farklı ülkelerin (Avustralya, Belçika, Kanada, Fransa Hollanda Hong Kong, İrlanda İsrail, İtalya, Yeni Zelanda Polonya, İspanya, Güney Kore, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler) oluşturduğu yelpazede devlet taleplerine uyum sağlamaya zorlanıyordu. Japonya'da ev sahipleri Sokak Görünümü kameralarının özel evleri kaydetmek için mahremiyet çitleri üzerinden baktıklarına dair şikayet ediyorlardı. Go-

ogle kameralarını indirmek, tüm imajları yeniden çekmek ve tanınabilir yüz görüntüleri ve araç plakalarını buzlandırma konusunda devlet talepleriyle anlaştı. Almanya'da, Google herhangi bir Sokak Görünümü imajında sakinlerin evlerinin buzlanmasını talep etmelerine izin verdi. 2009 2010 yıllarında yaklaşık 250,000 hane, Google'ın talebi karşılamak için 200 geçici programcı tutmasını gerektiren, çıkarılma taleplerinde bulundu.[52] Google Sokak Görünümü'nün yasadışı veri toplamasını ilk keşfeden Hamburg'lu veri koruma denetimcisi tarafından, isteyebileceği 150,000 avroluk ücretin hemen altındaki, 145,000 avroluk bir cezaya çarptırıldı.[53] Bu, Avrupalı düzenleyiciler tarafından gizlilik sorunları için kesilmiş en büyük cezaydı. İndirim Google'ın faydalı bilgiyi hızla ve derinlemesine sileceğine dair verdiği teminatı yansıtıyordu. 2011'de Google, halihazırda toplamış olduğu imajları desteklese de güncellemeyerek Almanya'daki Sokak Görünümü programını sonlandırdı.[54]

Diğer ülkeler de Sokak Görünümü operasyonlarına dair yasaklamaları kabul ettirdi. İsviçre, Google'ın İsviçre kasabaları ve şehirlerine dair yüklediği tüm görüntüleri kaldırmasında ısrar ederek hizmeti 2009'da yasakladı. Sonuçta, yasaklama kaldırıldı ancak İsviçre Federal İdari Mahkemesi arasında yüzlerin buzlanması çıkarma önlemlerini tesis etme ve kamera yüksekliklerini düşürmenin de olduğu bir dizi sıkı talimatı kabul ettirdi. 2016'ya kadar, Google'ın hizmeti dış turistik alanlarla sınırlandırılmış olarak kaldı. Şirket aynı zamanda Avusturya, Çekya, Yunanistan, Hindistan ve Litvanya'da da yasaklamalarla karşı karşıya kaldı. Gerçi 2017 yazına gelindiğinde Sokak Görünümü bu ülkelerin her birinin en azından bazı bölgelerinde mevcut idi.[56]

Aşama Dört: Yeniden Yönlendirme

Google'ın hatayı kabul gönderisinde söylemediği şey, söyleyemeyeceği o tek şey, kendi temel birikim mantığını, yani dev yaratığı varlığa taşıyan ve onun büyümesini sürdüren gözetleme kapitalizminin prensiplerini terk edeceği idi. Sokak Görünümü'nün yeniden yönlendirme kampanyasının mesajı

Google'ın hiçbir şeyi sistemden muaf tutmayacağıydı. Hammaddeye dönüştürmek için her şey çevrelenmeliydi. Kurumsal intihar dışında "kullanıcı gizliliğini" garanti etmek için Google'ın söyleye*bileceği* ya da yapa*bileceği* çok az şey vardı. Bu, Google Haritalar'ın tarihini kutlayan bir 2015 yılı makalesinin gözlemlediği üzere neden "Google Haritalar'ın her türden gizlilik anlaşmazlığını çektiğini, insanların tepesinin attığını, ama bunun Sokak Görünümü'nün bir proje olarak bastırılması anlamına gelmediğini, şimdi Google Haritalar'ın 200 kadar ülkesinden 65'inde mevcut olduğunu" açıklamaya yardımcı oluyordu.[57]

Alma Whitten'in işi Google'ın gizlilik itibarını onarmaktı, çıkarma zorunluluğu ve onun tedarik işlevindeki ölçek ekonomisine dair amansız talebini parçalama ayırmak değildi. Yani onun işi mantıksal bir imkansızlıktı. Yine de bunu ciddiye almış olabileceği, gizlilik çarı olarak işe alınmasından sadece iki buçuk yıl sonra Nisan 2013'te Google'dan emekliliğini duyurduğu gerçeğini düşününce akla geliyor. Gerçekten de 2013 başlarındaki bir kongre oturumunda Whitten'in Google'ın uygulamaları hakkında şahitlik edişini gözetlemek acı vericiydi. Kongre'nin sorgulaması altındaydı ve gerçeği aktarmadan cevabı aktarmak için kelimeleri seçerken verdiği gayret görülüyordu.[58] Küresel haritalama projesini bitirmenin değil, yeniden gruplamanın ve yeniden yönlendirmenin zamanı gelmişti.

Pek bir şeyin değişmemiş ya da değişmeyecek olması gizemli mühendisin skandalı izleyen iki yıl içindeki kaderi sayesinde anında anlaşılıyordu. Nisan 2012'deki FİK raporu günlerinde Sokak Görünümü soruşturmasına atanmış eski bir devlet müfettişi Google'ın "başıboş" aktörünü, meşhur bir hacker ve saha tarama uzmanı olan Marius Milner olarak saptıyordu. Google'da açtığı sözde onarılamaz hasar ve politikanın "açık ihlalinden" bu yana iki yıl geçmişti, yine de o YouTube operasyonlarında çalıştırılmaya devam ediyordu. O yıl daha sonra "Sanal Objeleri Paralel Bir gerçeklik Oyununa Aktarmak İçin Bir Sistem ve Yöntem" için patent almak amacıyla John Hanke tarafından yönetilen bir ekipteki altı mucitten biri olacaktı.[59]

Milner'in katıldığı buluş, Hanke ve Google'daki ekibi tarafından da geliştirilen, Ingress adında bir sanal gerçeklik oyunuyla ilgiliydi. (Hanke sonuçta, Google'ın Alphabet holding şirketi içinde kendi dükkanını, Niantic Labs'ı kuracaktı.) Ingress, bizim Kısım II'de yakından inceleyeceğimiz, gözetleme kapitalizmi açılımının ikinci bir fazının bir prototipi olan başka bir "oyun" Pokémon'da yeniden ortaya çıkacak temel kavramların pek çoğu için test yatağı oldu. Bu sonraki fazda, sanal dünyadan bizim "gerçek" dediğimiz şeye doğru dijital mülksüzleştirmenin yayılmasında Google'ın haritaları kritik bir kaynaktı. Bu planların ışığında Sokak Görünümü'nün bitmesine ya da kısıtlanmasına dahi izin verilemezdi. Şirketin Google Haritalar için kıdemli ürün müdürü Eylül 2012'de, FİK soruşturmasından yalnızca dört ay önce, kısa ve öz biçimde bu durumun ana hatlarını çiziyordu: "Eğer bizim içinde yaşadığımız, çevirim dışı dünyaya bakarsanız, o bilgi bütünüyle çevrimiçi değildir. Yaşamlarımızı sürdürürken gittikçe artan biçimde gerçek dünyada gördüklerimizle [çevrimiçi dünya] arasındaki boşluğu doldurmaya çalışıyoruz ve Haritalar gerçekten de bu rolü oynuyor."[60]

Google'ın yakından savunulan "Ground Truth" projesi 2008'de başlatıldı ama 2012'deki FİK raporundan hemen dört ay sonra halka sunulması bu noktayı örnekle açıklıyor. Ground Truth detaylı "mekan mantığı" içeren "derinlemesine bir harita". Yürüyüş patikaları, Japon balığı havuzları, otoyol çıkış rampaları, trafik durumları, feribot hatları, parklar, kampüsler, mahalleler, binalar ve daha fazlası.[61] Bu detayları doğru edinmek, mobil cihazlardan gelen davranışsal artı değer için yarışta rekabet avantajı için bir kaynak oluşturur. Derinlemesine haritanın yapısı Birleşik Devletler Nüfus Bürosu ve Birleşik Devletler Coğrafi Araştırma'dan gelen coğrafi veri tabanı gibi halka açık kaynaklardan bilgi çeker[62] ama Google'ın haritalarını tüm diğerlerinden ayıran şey, onun Sokak Görünümü'nden gelen kendine ait veriyle bütünleştirmesidir. Diğer bir deyişle, kamu incelemeleri ile toplanan veri davranışsal artı değer ve karar haklarının tek taraflı aktarıl-

masından gelen veriyle artırılır. Bileşim sonuçları daha sonra özel varlıklar olarak yeniden sınıflandırılır.

2012'de Ground Truth'un tanıtımına davet edilen ilk gazetecilerden biri, Alexis Madrigal'ın gözlemlediğine göre "Yaygın biçimde Sokak Görünümü ile yürütülen Haritalar ekibi, iki haftada bir Google'ın 2006'da toplamda sahip olduğu imajdan daha fazlasını yayınlıyor. Google'ın araba sürüşüyle geçtiği beş milyon mil kadar mesafe var." Sokak Görünümü arabaları, endekslemek ve şirketin orijinal mülksüzleştirme davranışında erişim için web sayfalarını sessizce kendine mal eden Google Arama'nın erken dönem ağ gezginlerine benzetiliyor. 2012'ye gelindiğinde Sokak Görünümü sokak tabelaları ve adresleri de sunuyordu. Az bir zaman sonra Madrigal'in yazdığına göre Sokak Görünümü sayesinde "bir yoldan görülebilen her kelime Google'ın fiziksel dünyayı endekslemesinin bir parçası haline gelecek." Madrigal'ın Ground Truth operasyonlarına bakışı şöyle sonuçlanıyor; "Google'ın birleştirdiği coğrafi veriye başka bir şirketin yetişmesi pek olası değil. *Bu koca oyun sahasını sizin için ince düşünülmüş bir yem olarak inşa etmişler*."[63]

Bir proje liderinin ifade ettiği üzere "Dünyayı haritalama kararı vermenizdeki zorluk hiçbir zaman duramayacak olmanızdır."[64] 2016'ya gelindiğinde Google'ın Sokak Görünümü web sitesi "2007'deki ilk Birleşik Devletler piyasaya sunumundan bu yana uzun bir yol aldık; bugün 360 derece panoramik görünümümüzü her yedi kıtadaki konumları içerecek biçimde yaygınlaştırmış durumdayız" diye belirterek başarılı evrimini kutladığında da durum öyleydi. Sokak Görünümü'nün izleyiş toplama araçlarından oluşan filosu giyilebilir sırt çantası, üç tekerli taşıma aracı, motorlu kızak ve tramvayı içerecek şekilde artırılmıştı ve bunların hepsi Sokak Görünümü arabalarının geçemeyeceği yerleri çekmek üzere tasarlanmıştı. Turistik kurullar ve kar amacı gütmeyen organizasyonlar "uzak ve eşsiz yerlerin görüntülerini toplamak" için hem gerçek hem de mecazi anlamda "şebekesiz" olan, şirketin Trekker ekipmanının (sırt çantası kamerası) kullanılmasını önerdiler.[65]

Google'ın kuramadığı şeyi o getirdi. 2013'te, topluluk kaynaklı gerçek zamanlı trafik bilgisine öncülük etmiş bir firma olan İsrailli sosyal haritalama startup'ı olan Waze için şirket, Facebook'a karşı yürüttüğü açık artırmayı kazandı. 2014'te, tam da Birleşik Devletler Ticaret Bakanlığı yüksek çözünürlüklü uydu görüntüleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmışken Google gerçek zamanlı uydu görüntüleme startup'ı Skybox'ı devraldı. Bir uzman durumu şöyle açıklamıştı:

> Ofisinizin üzerinde bir uydu olduğunu düşünün. Eski çözünürlük muhtemelen masanızı ayırt edebilirdi. Her pikselin yaklaşık 31 cm ölçüsünde olduğu yeni görüntüleme ise artık masanızda ne olduğunu ayırt edebiliyor. Bu tür bir frekansa ulaştığınızda, bizim "yaşam örüntüsü" analizi dediğimiz şeyi eklemeye başlayabilirsiniz. Bu, aktivitelere (sadece kimlikle değil) hareket açısından da bakma anlamına gelir.[66]

Bu bağlamda kişi Google'ın yeniden yönlendirme kampanyasının başka bir yönünün önemini de takdir edebilir. Şirketin "siz bir havalimanı, alışveriş merkezi ya da perakende dükkanının içindeyken" insanların konumunu belirlenmesi ve izlenmesine olanak veren bir "iç konumlandırma sisteminin" tanıtımı ile "yeni bir sınırı" geçtiğine dair bir 2011 yılı duyurusu gibi. Sonunda bu yeni kabiliyetler kullanıcıların iç mekanları haritalandırma ve oralarda yol bulmalarını sağlayan sensörler ve dahili kameraları da içerecekti.[67] Bir Eylül 2014 blogunda Google Haritalar'ın dinamik yeni kabiliyetleri "dönüşten dönüşe yön vermeden, yeni restoranları keşfetmeye, tırmanma için hangi rotanın seçileceğine karar vermeye kadar, her şeyde karar vermek için yeni kopilotunuz" olarak halka tanıtıldı. Gönderi Sokak Görünümü'ne bu muhteşem yeni kabiliyetler ile itibar ediyor ve bütün istilanın bir sırt çantası olarak giyilen ve binaların içlerini haritalayabile "Cartographer" adlı mobil haritalama aracının girişiyle genişlemesini duyuruyordu.[68] Cartographer'ın bilgisi, dış ve iç mekanlar arasında dolaşırken Google'ın insanların ve ci-

hazların yerini belirleme kabiliyetini artırarak iç mekanlarda gelişen yön bulma veri tabanına eklenebiliyordu.

Bina içleri Sokak Görünümü ve çıkarma zorunluluğundan kurtulmuştu. İç mekanlara az sayıda ev sahibinin o kameraları davet etme ihtimali vardı. Bunun yerine Cartographer kabiliyetleri daha kapsamlı Sokak Görünümü yeniden yönlendirme kampanyasına dahil edildi ve müşteri güvenini, endişe gidermeyi güçlendirmenin ve akabinde gelirleri artırmanın bir yolu olarak işletmelere pazarlandı. Google "müşterileri içeriye davet etmek" için işletmeleri teşvik etti. "İşletme Görünümü" ile tüketiciler binlerce otelin, restoranın ve gidilecek diğer yerlerin içlerini görebileceklerdi. Arama sonuçları yeni Sokak Görünümü içeriğini gösterecekti. Otel sonuçları mülklerin sanal turunu sunacaktı. Google işletme pazaryerine, müşterilerin "henüz ulaşmadan yerleşiminizi deneyimlemesine" izin vererek "onlara aradıkları rahatlığı verin" diyordu. Google sanal turların "çifte rezervasyon" olduğunu iddia etti ve işletmelerin Sokak Görünümü için imajlar üretmeleri için Google onaylı serbest bir fotoğrafçı tutmalarına imkan veren bir sertifikasyon programı yerleştirdi. Bu sıra dışı yeni yeniden yönlendirme taktikleri eski düzeni tersine çevirmeyi hedefliyordu. Sokak Görünümü'nü hırsızlık aracılığıyla direnişten kaçınan uçtaki bir istiladan işletmelerin giriş kartı için kıvrandığı bereketli bir VIP çadırı olarak yeniden çerçeveledi.

Sokak Görünümü'nün yeniden yönlendirilme ve detaylandırılması gözetleme programının oryantasyon ve hırsında kritik bir değişikliği duyurdu: *Artık sadece rotalarla değil, rota bulmakla da ilgili olacaktı*. Mülksüzleştirmenin bu yeni bölümünü gelecek bölümlerde inceleyeceğiz. Şimdilik, Sokak Görünümü ve Google Haritaların daha geniş kapsamlı projelerinin, bu mülksüzleştirme döngüsünün yakında işaret edeceği yeni ve daha da azimli hedeflerini, yani bir çevrimiçi veri kaynağından bir gerçek dünya ekranına, oradan bir danışmana, oradan da aktif bir çobana (bilgiden etkilemeye, oradan da kontrole) göçü betimlediğini söylemek yeterlidir. Neticede, Sokak Görünümü'nün detaylı verisi başka bir şa-

şırtıcı Google istila kompleksinin temeli olacaktı: sürücüsüz araba ve Bölüm 7'de daha fazla öğrendiğimiz "Google City." Bu programlar, gerçek mal ve hizmetler dünyasındaki davranış geleceği piyasaları için artı değerin ele geçirilmesini yeni seviyelere taşımayı hedeflerler. Her yenilik düzeyinin bir öncekinin üzerine inşa edildiğini ve hepsinin tek bir amaç için davranışsal artı değerin ölçekli olarak çıkarılması için birleştirildiğini anlamak önemlidir.

Bu ilerlemede, Google müşterilerinin takdir edeceklerini umduğu bir fırsatı algılar: Gerçek davranışı günlük hayatın gerçek mekanlarında gerçekleşirken etkileme kabiliyeti. 2016'da örneğin şirket kullanıcılar daha nereye gitmek istediklerini seçmeden önce bile gidilecek yerleri ve seyahat süresini öneren "Sürüş Modu" adlı yeni bir Haritalar uygulaması özelliğini tanıttı. Çevrimiçi bir çekiç araması yaparsanız "Sürüş Modu" daha emniyet kemerinizi bağlarken sizi hırdavatçıya gönderebilir. *Wall Street Journal* "Google bu 'push' teknolojisini ana mobil arama uygulamasıyla bütünleştiriyor" diye bildiriyordu.[69]

Bu uygulamayla "kopilot" Google bir bireyi sürekli artan kişi *ve* bağlam bilgisiyle bir patikada sola ve sağa dönmeye sevk eder. Kişinin nerede ve neden para harcadığına dair öngörüler Google'ın davranışsal artı değerna ayrıcalıklı erişiminden ve eşit derecede ayrıcalıklı analiz kabiliyetlerinden türetilir: *"Burada ye." "Bunu al."* Google'ın artı değer analizi sizin muhtemelen pahalı bir yün takımı alacağınızı öngörebilir ve onun gerçek zamanlı konum verisi, profilinizle eşleştirilmiş ve tam da siz flaneller, tüvitler ve kaşmirleri görüş alanındayken sunulmuş halde, işletme sahibini ya da reklam verenin gerçek zamanlı iletisini tetikleyebilir. İt ve çek, öner, dürt, kandır, utandır, baştan çıkar: Google ömür boyu sizin kopilotunuz olmak istiyor. Her ticari istek karşısındaki her insan tepkisi, daha çok veriyi daha iyi öngörü ürünlerine arıtıyor. Google'ın çevrimiçi piyasalarını özgün bir tekrarı için isteklerin kendileri satın alınır ve onlar için ödeme yapılıyor: *Davranış geleceğinde gerçek zamanlı, gerçek dünyada ticaret.* Sizin geleceğinizde...

Öngörülemez davranışın kayıp gelirle eşdeğer olduğu bu piyasa sınırında bahisler yüksektir. Google hiçbir şeyi şansa bırakamaz.[70] Eylül 2016'da teknoloji bülteni *Register* son sürüm Android telefonlarda önyüklemesi yapılmış Google Play uygulamasının sürekli olarak kullanıcının konumunu kontrol ederek bu bilgiyi Google'ın kendi sunucularının yanında üçüncü parti uygulamalara da gönderdiğini ortaya çıkardı. Bir güvenlik araştırması kendi Android telefonunun fast food restoranın eşiğinden geçtiği anda kendisine McDonald's uygulamasını indirmeye teşvik etmesiyle şok olmuştu. Daha sonra Google Play'in binlerce kez konumunu izlediğini keşfetti. Benzer şekilde, Google Haritalar "size düzgün biçimde bunu kapatma seçeneğini sunmuyordu." Bunu yaparsanız, işletme sistemi "cihazınızın temel özellikleri bundan sonra istendiği gibi çalışmayabilir" diye uyarıyordu.[71] Google'ın ısrarı, şirketin ekonomilerinin yeri doldurulamaz talepleri karşısındaki kendi köleliğinin yanında çıkarma zorunluluğunun otoriter politikasını da yansıtıyordu.

Bizim düşünmemiz gereken tarihi nokta zamanında elin tersiyle itilen Sokak Görünümü'nün, davranış geleceği piyasalarının hem çevrimiçi hem de gerçek dünyaya kati biçimde yayılmasına katılımıyla yeni bir yaşam bulmasıdır. Bir zamanlar çevrimiçi reklamcılığa kendini adamış olan bu piyasalar artık ister çevrimiçi dolaşsınlar ister kaldırımlarda ve yollarda ya da odalar, salonlar, dükkanlar, lobiler ve koridorlar arasında dolaşsınlar, insanların şimdi, yakında ve sonra ne yapacaklarıyla ilgili öngörüleri kapsayacak biçimde büyümektedir. Direniş etkisizleştirilirken ve popülasyonlar uyuşuk teslimiyete düşerken bu azimli hedefler yeni istilalar ve mülksüzleştirmeleri gölgeler.

Google, şans eseri ya da kasıtlı olarak her harita üreticisinin gücünü keşfetmişti. Büyük haritacılık tarihçisi John B. Harley'in kısa ve öz biçimde söylediği üzere "Haritalar İmparatorlukları yarattı." Onlar, hayal edilmiş ya da hak iddia edilmiş ama henüz el konmamış bölgelerin etkin biçimde "pasifleştirilmesi uygarlaştırılması ve istismar edilmesinde" vazgeçilmezdir. Mekanlar ve insanlar kontrol edilmesi için

bilinmelidir. "Haritalardaki o çizgiler" diye yazıyordu Harley "istilacıların kıtayı kendi karmaşık rekabetleri ve göreceli güçlerini yansıtan tasarımlarla kendi aralarında parsellediği" keşfin bir diliydi. İlk Birleşik Devletler saha ölçümü bu dili sloganıyla mükemmel biçimde yakalıyordu: "Sahada düzen."[72] Haritacı, gerçekliği sadece iki koşula, yani harita ve bilinmezliğe indirgeyen, o düzenin yazarı olarak gücün enstrümanıdır. Haritacının gerçeği Google ve tüm gözetleme kapitalistlerinin tüm insanların akıllarına sokmalarının gerektiği mesajı kristalize eder: *Haritamızda yoksanız, mevcut değilsiniz.*

IV. Gözü Karalığın Köpekleri

Sokak Görünümü gibi projeler Google'a geleceğin söz sahibi rolünü üstlenebileceğini ve bununla yakayı sıyırabileceğini gösteriyordu. En çok itiraz edilen mülksüzleştirme gayretlerini bile yeni hayati tedarik hatlarını güvenceye almak gerekli olduğunda sürdürmeyi öğrendi. Örneğin, Sokak Görünümü protestoları dünya çapında patlarken ve Almanya'nın Sokak Görünümü'nün kişisel bilgileri korunmamış Wi-Fi ağlarından gizlice ele geçirdiğini duyurmasından aylar önce, Google Buzz'ı Google'ın sosyal ağlardan akan istenilen davranışsal artı değerine giden patikalar ağında süzülmesi istenen bir platform sundu. Buzz beraberinde sunulan istilacı uygulamalar (yetkiyle sosyal ağlarını oluşturmak için kullanıcının kişisel bilgilerine el koyuyordu) mülksüzleştirme döngüsü ve onun dramatik itirazlarının yeni bir döngüsünü harekete geçirdi.

Google tedarik rotalarını başarılı biçimde yeniden yönlendirmeyi, itirazlardan kaçınmayı ve onları geçersiz kılmayı öğrendikçe gözükara köpeklerini serbest bırakmak ve onları kargaşaya doğru yönlendirmek için daha da cesaretlenmiş oldu. Pek çok örnek arasında Google Glass çıkarma zorunluluğunun azmini ve onun ticari pratiğe çevrimini temiz bir şekilde betimliyordu. Google Glass hesaplama, iletişim, fotoğraf, GPS ile gözetleme veri çıkarma ile ses ve video kaydı kabiliyetlerimi gözlükler üzerine işlenmiş giyilebilir bir formatta birleştiriyordu. Topladığı veri (konum, ses, video, fotoğraflar

ve diğer kişisel bilgiler) davranışsal artı değerin devasa tek yönlü akışına eklenmek için diğer tedarik rotalarıyla birleşerek cihazdan Google'ın sunucularına gidiyordu.

Proje giyilebilir hesaplamanın ve artı deper yakalanmasının daha esnek ve daha az aleni formlarının bir öncüsü olarak görülmüştü. John Hanke onun gözlük biçimindeki alışıldık şeklini, ilk otomobillerin at çekişli faytonları andırmasına oldukça benzer biçimde, giyilebilir teknolojinin "erken uyarlama fazları" için elverişli olarak tarif ediyordu. Diğer bir deyişle "gözlüklerin" gerçekte eşi benzeri görülmedik şeyi gizlemesi amaçlanıyordu: "Neticede, vücudunuzda nerede olursa olsun, sırf insanlara geçmişte görmüş oldukları bir şeyi hatırlattığı için ilk yaratıldığı anda neyin sosyal açıdan daha kabul edilebilir olduğuna bağlı olarak değil, yaptıkları işe bağlı olarak tamamen optimize edilmesi için bu teknolojileri isteyeceğiz."[73] 2012 baharında moda öncülü fütürizm olarak büyük bir zarafetle tanıtıldı ve bu acayip işgal karşısında halk yaşadığı dehşeti kısa süre içerisinde dışa vurdu. Cihazı giyenler "glassholes" olarak adlandırıldı ve bazı işletmeler kendi alanlarında gözlükleri yasakladı.[74]

Gizlilik savunucuları, kişinin gizlilik ve/veya anonimlik konusundaki mantıklı beklentisini ortadan kaldıran, insanların ve yerlerin "sürekli açık" ama "tespit edilemez" kaydedilmesini protesto ettiler. Yüz tanımlama yazılımının bu yeni veri akımlarına uygulanmasının yeni riskleri konusunda uyardılar ve Glass gibi teknolojilerin insanların halk arasında nasıl davranacağını temelden değiştireceğini öngördüler. Mayıs 2013'e gelindiğinde yeni cihaz için uygulama geliştirmede geliştiricilere koçluk etmek için bir Google konferansı düzenlenirken bile bir kongre kurultayı CEO Larry Page'e Glass için gizlilik koruması üzerine garanti istedi. Nisan 2014'te Pew Research, Amerikalı kadınların yüzde 59'u da dahil olmak üzere Amerikalıların yüzde 53'ünün akıllı giyilebilenlerin "kötüye giden bir değişiklik" olduğunu düşündüklerini duyurdu.[75]

Google, alıştırmaların ortaya çıkmasını beklerken zorluklara göğüs germeye devam etti. O Haziran'da Glass kullanıcı-

larının çevrelerindeki her şeyi gerçek zamanlı olarak internette yayınlamalarına imkan vererek Glass'ın Livestream video paylaşım uygulamasını sunacağını duyurdular. Bu çelişkili ve müdahaleci kabiliyetler konusunda sorulduğunda Livestream'in CEO'su "Neticede kuralları Google koyuyor" diye değerlendirdi.[76] Sergey Brin *Wall Street Journal*'a "İnsanların her zaman yeniliğe doğal bir isteksizliği vardır" dediğinde herhangi bir direnişin kesin olarak reddedileceğini de açıkça belirtmiş oldu.[77]

Uyarlama 2015'te, Glass'ın artık mevcut olmayacağının duyurulmasıyla başladı. Şirket Glass'ın uyandırdığı kamu tepkisini ya da sosyal meseleleri kabul eden hiçbir şey söylemedi. Kısa bir blog gönderisi "Artık koca çocuk ayakkabılarımızı giymeye ve nasıl koşulacağını öğrenmeye hazırız. Hazır olduğunda Glass'ın gelecekteki türevlerini görmeye başlayacaksınız" diye duyurdu.[78] Bir gözlük tasarımcısı görünümünü fütüristik bir cihazdan daha güzel bir şeye dönüştürmekle görevlendirildi.

Yeniden yönlendirme sessizlik içinde başladı. Haziran 2015'te, Federal İletişim Komisyonu'nun Mühendislik ve Teknoloji Ofisi Glass'ın yeni tasarım planlarını aldı ve Eylül ayında Glass'ın "yeni bir isim ve yeni bir yaşam şansı edindiğini" duyuran yeni başlıklar meydana çıktı.[79] Bir yıl sonra artık Google yönetim kurulu başkanı olan Eric Schmidt duruma bir anlam kazandırdı: "Bu, Google için büyük ve oldukça önemli bir platformdur." Glass'ın halkın değerlendirmesinden yalnızca "kullanıcılar için hazır hale getirilmek" için çekildiğini "bunların zaman aldığını" açıkladı.[80] Şirketten daha fazla bilgi sızdıkça halk tepkisine rağmen giyilebilir teknolojilerdeki potansiyel yeni tedarik rotalarından feragat etmeye yönelik bir niyetin bulunmadığı netleşti. Glass davranışsal artı değer operasyonlarının çevrimiçiden çevrimdışı dünyaya göçüne destek verecek yeni bir "giyilebilir ürünler" platformunun habercisiydi.[81]

Temmuz 2017'de yeniden yönlendirme fazı Google Glass'ın yeni bir tekrarını, şimdi de "Glass Enterprise Sürümü olarak tanıtan bir blog gönderisiyle halka açıldı.[82] Bu sefer

kamusal alana cephe saldırısı olmayacaktı. Onun yerine gerçekleşecek olan çalışma alanına taktiksel bir çekilmeydi (işgalci teknolojilerin çalışanlardan oluşan tutsak popülasyonlarca normalleştirildiği, alıştırma bağlamlarının altın standardı). Projenin lideri "İmalat, lojistik, saha hizmetleri ve sağlık hizmetleri gibi pek çok alandaki çalışanlar elleri meşgulken bilgi ve diğer kaynaklar için giyilebilir bir cihaza danışmayı kullanışlı buluyorlar" diye yazıyor ve basın beyanlarının çoğu yeni Glass'ı kullanan fabrikalardaki üretkenlik ve verimlilik artışlarından alıntı yaparak bu hareketi yüceltiyordu.[83] Glass'ın alıştırılmasının kesinlikle sokaktaki Glass'a bir arka kapı olduğu ya da cihazın sırnaşık gözetleme özelliklerinin, benzer kesinlikle, işe alımların koşulu olarak kullanması istenen kadın ve erkeklere dayatılacağı pek kabul edilmiyordu.

Glass'tan çıkarılacak ders, bir tedarik kaynağı rotası engelle karşılaştığında boşluğu doldurmak ve genişlemeyi yürütmek için diğerlerinin inşa edildiğidir. Şirket bu gelişmelerin halkla ilişkilerine daha fazla önem vermeyi gönülsüzce öğrenmişti ama çıkarma zorunluluğunun koşulsuz talepleri mülksüzleştirme döngüsünün, devamlı yeni alanlar üzerinde hak iddia ederek tam gaz ilerlemesi gerektiği anlamına geliyordu.

Mülksüzleştirme teoride "basit bir soygun" davranışı olabilir ama gerçekte fark edilebilir aşamalar ve öngörülebilir dinamikler sergileyen karmaşık, yüksek oranda tertiplenmiş politik ve materyal bir süreçtir. Burada sergilenen değişim teorisi sistemli biçimde bilgi ve hakları Page'in görkemli "automagic" sisi içinde çoktan aza aktarır. Halk mücadelesini refleks olarak "değişime direniş" gösteren, kaçınılmaz geleceği (yani Google'ın geleceğini, gözetleme kapitalizminin geleceğini) reddederken özlemle geri getirilemez geçmişe tutunan ahmak popülasyonların talihsiz ancak öngörülebilir haykırışı olarak sınıflar. Teori, istilanın ilk zor fazlarının bir işareti olarak muhalefetin basitçe geçiştirilmesi gerektiğini belirtir. Muhalefetin, Novocain iğnesi ete girdiğinde uyuşukluk gelmeden önceki acıdan kaynaklanan keskin ciyaklama gibi kısa süreli olduğunu varsayar.

Google'ın gözetleme kapitalizminin mekanizmaları ve prensiplerini inşa etmede ve gözetleme gelirlerini çekmedeki müthiş başarısı, gittikçe yükselen çıkarma savaşındaki yarışı tetiklemiş oldu. Google boş bir meydanda yola çıktı ama yakın zaman sonra gözetleme gelirlerine doğru çekilen diğer firmalarla çekişecekti. Facebook bunların ilkiydi ve davranışsal artı değer tedariğinde en agresif rakip olarak kaldı. Bir yandan yüksek hızda *istila* dalgalarını tetikleyip serbest ve kanunsuz artı değer cephesinde yer edinirken, diğer yandan aksiyonlarını reddediyor, eleştirileri görmezden geliyor ve halkın aklını bir güzel karıştırıyordu. Nisan 2010'da arkadaşlar arasında bir iletişim aracı olarak geniş çapta tanıtılan "Beğen" düğmesi Facebook'un Zuckerberg'ine mülksüzleştirme döngüsüne hakim olmak için bir erken dönem fırsatı sundu. O yılın Kasım ayına gelindiğinde düğmeyi, tıklasalar da tıklamasalar da çerezleri kullanıcının bilgisayarına yükleyerek davranışsal artı değerin ele geçirildiği ve aktarıldığı, güçlü bir tedarik mekanizması olarak gösteren Hollandalı doktora adayı ve gizlilik araştırmacısı Arnold Roosendal tarafından hazırlanan *istila* araştırması çoktan başlamıştı. Operasyonu ileriyi görüp "alternatif işletme modeli" olarak tanımlayan Roosendal düğmenin aynı zamanda Facebook kullanıcısı olmayanları da izlediğini keşfetti ve Facebook'un "tüm ağ kullanıcılarıyla" bağlanabilme ve dolayısıyla onları izleyebilme potansiyelinde olduğu sonucuna vardı.[84] Sadece iki ay öncesinde Zuckerberg Facebook'un artan gizlilik ihlallerini "yanlış adımlar" olarak sınıflandırmıştı.[85] Şimdi de Roosendal'ın keşfini bir "hata" diye adlandırarak metne bağlı kaldı.[86]

2011'e gelindiğinde döngünün *alıştırma* aşaması tam kapasitedeydi. Mayıs ayı Wall Street Journal haberi, kullanıcılar düğmeye tıklamasalar bile Facebook'un iz sürdüğünü doğruluyor ve dünyanın en çok ziyaret edilen bin web sitesinin üçte birinde düğmenin çoktan yüklenmiş olduğunu bildiriyordu. Bu sırada, Facebook'un teknolojiden sorumlu başkanı düğme için "Biz onu iz sürmek için kullanmıyoruz ve o da iz sürmek

için düşünülmedi" diyordu.[87] 25 Ağustos'ta, Avustralyalı hacker Nick Cubrilovic Facebook'un siteden çıkış yapıldıktan sonra bile kullanıcıların izini sürdüğünü gösteren bulgularını yayınladı.[88] Facebook, belirli çerezlerin yanlışlıkla kullanıcıların izini sürdüğünü açıklayıp "güvenlik" ve "performans" kaygılarıyla uygulamayı bütünüyle kaldırmayacağını bildirerek "kusuru" onaracağını duyurdu.[89] Gazeteciler, Cubrilaovic'in ifşasından daha üç gün önce, şirketin ağ alanları arasında kullanıcıların izini sürmek için özelleştirilmiş teknikler üzerine bir patent aldığını keşfettiler. Yeni veri yöntemleri Facebook'un kullanıcıların izini sürmesine, bireyler ve onların sosyal ağlarıyla ilgili kişisel profiller oluşturmasına, Facebook kullanıcısının her hareketiyle ilgili üçüncü partilerden raporlar almasına ve belirli kişiye sunulan belirli reklamların ilişkilendirilebilmesi için bu hareketlerin Facebook sistemine girilmesine olanak tanıyordu.[90] Şirket hemen bu ilişkiyi ve patentin önemini inkar etti.[91]

Sağlam gerçeklerin karşısında bile Facebook'un kullanıcıları gözetlemediğine dair gözü kara iddialarıyla uzmanlar gittikçe daha çok usandı, kullanıcıların kafaları da daha çok karıştı. Olan biten aşağı yukarı bu gibi görünüyordu. Facebook her suçlamayı reddederek ve kullanıcının iyiliğine adanmışlığını iddia ederek bir buçuk senesini sağlama aldı ve sanal iletişimin vazgeçilmez protezi olarak gökyüzüne bakan ikonik baş parmağı kurumsallaştırıp dünyayı "Beğen" düğmesine alıştırdı.[92]

Bu net başarı mülksüzleştirme döngüsünün *uyarlama* aşaması için yolu açtı. Kasım 2011'in sonlarında Facebook sistemli olarak "tüketicilere Facebook bilgilerini gizli tutacağını söyleyip kandırdığı ve sonra da bunun defalarca paylaşılmasına ve halka açılmasına izin verdiğine" dair suçlamalar konusunda Federal Ticaret Komisyonu ile bir anlaşmaya rıza gösterdi.[93] 2009'da EGBM ve gizlilik savunucularından oluşan koalisyonun yaptığı şikayet, şirketin bozulmuş sözlerinden oluşan pek çok delili temin eden bir FTK soruşturmasını başlattı.[94] Bunlar özel bilgiyi halka açık hale getiren web sitesi değişikliklerini, kullanıcıların kişisel verisine üçüncü parti

erişimini, kişisel verinin üçüncü parti uygulamalara sızdırılmasını, içinde onaylanmış hiçbir şeyin olmadığı bir "onaylanmış uygulamalar" programını, reklam verenlerin kişisel verilere erişimine olanak vermeyi, hesaplar silindikten sonra kişisel veriye erişim izni vermeyi ve Birleşik Devletler ile Avrupa Birliği arasındaki veri aktarımını kontrol eden Güvenli Liman Çerçevesi ihlallerini içeriyordu. Gözetleme kapitalizminin paralel evreninde ise bu ihlallerin her biri çıkarma zorunluluğunda beş yıldızlık skora sahipti. FTK hükmü, yeni gizlilik politikalarına kullanıcının onaylayıcı rızasını gerektirerek şirketin daha fazla gizlilik tahrifatı yapmasını yasakladı ve yirmi yıl için her iki yılda bir denetlenecek kapsamlı bir gizlilik programını zorunlu kıldı. FTK Başkanı Jon Leibowitz "Facebook'un yeniliğinin tüketici gizliliği pahasına gelmemesi gerektiğinde" ısrar etti.[95] Ama Leibowitz bir şirkete değil; buyrukları ancak kullanıcı gizliliği pahasına yerine getirilebilecek, belirgin ve çetin zorunluluklarıyla yeni bir piyasa formuna karşı duruyordu.

Yeniden yönlendirme çok çabuk geldi. Datalogix'in çevrimiçi reklamların ne zaman gerçek dünya alışverişiyle sonuçlandığını belirlemesinde işe yaradığını öğrenmek için Şirket 2012'de reklamları mobil uygulama kullanımına göre hedefleyeceğini duyurdu. Bu hamle kullanıcı hesaplarından gelen e-posta adreslerini de içeren kişisel bilgilerin didiklenmesini gerektiriyordu. 2012'de Facebook ayrıca reklam verenlere arasında kullanıcıların e-posta adresleri, telefon numaraları ve web sitesi ziyaretlerinin de bulunduğu hedefleme verisine erişim verdi ve sisteminin kişisel mesajları üçüncü parti web sitelerine bağlantılar için taradığını ve bağlantılı web sayfasına otomatik olarak bir "beğen" kaydettiğini kabul etti.[96] 2014'e gelindiğinde şirket kişiselleştirilmiş reklam sunumları için detaylı profiller oluşturmak amacıyla kullanıcıları diğer dijital araçları ve "Beğen" düğmesi ile internet kullanımı boyunca takip edeceğini duyurdu. "Kapsamlı gizlilik programı" kullanıcıları Nisan 2010'dan itibaren her iddiayı yoğun ve uzun kullanım koşulları anlaşmasına eklenmiş birkaç satırla tersine çeviren bu yeni takip politikasını bildirdi. Vazgeç-

meli hiçbir gizlilik seçeneği sunulmamıştı.[97] Gerçek sonunda ortaya çıktı: hata aslında bir özellikti.

Bu sırada Google FTK'nın 2001'de reklam takip devi DoubleClick'in devralınmasını onaylamasında kritik önem taşıyan, kullanıcının seçimine bağlı rızasının yokluğunda takip ağından gelen veriyle diğer kişisel olarak tanımlanabilir bilgiyi birleştirmemeyi kararlaştırdığı vaadini koruyordu. Bu durumda Google gözetleme kapitalisti cephesini genişletmesi ve istila ve alıştırmanın darbelerine katlanması için Facebook'u beklemiş gibi görünüyordu. Daha sonra 2016 yazında Google bir kullanıcının DoubleClick gezinme geçmişinin Gmail ve diğer Google hizmetlerinden gelen kişisel olarak tanımlanabilir bilgiyle "birleştirilebileceğine" dair bir duyuruyla bu sınırı aştı. Bu yeni iz sürme düzeyi için vadedilen seçim işlevi "Google hesabınız için bazı yeni özellikler" başlığıyla sunuldu. Bir gizlilik akademisyeni bu hareketi ağda gizliliğin son "son kırıntısına" indirilen son darbe olarak tanımladı. Gizlilik gruplarından oluşan bir koalisyon FTK'ya üstü kapalı olarak mülksüzleştirme döngüsü mantığını gösteren yeni bir şikayette bulundu: "Google hepsi bir arada yapılsa açıkça yasadışı olacak şeyi aşamalı biçimde ve sinsice yapmıştır."[98]

Facebook'un 2012'deki ilk halka arzı, yatırım bankerleri ve onların müşterileri arasında tatsız muamelelere yol açan, mobil cihazlara hızlı yönelmeyle çöken satış projeksiyonları son dakikada aşağı doğru düzeltildiğinde dikkat çekici biçimde bozuldu. Ama Zuckerberg, Sheryl Sandberg ve ekipleri, şirketi bu sefer de mobil reklamlara doğru yöneltmek için mülksüzleştirme döngüsünün nüanslarına çabucak hakim oldu. Davranışsal artı değerin becerikli ve acımasız avcıları olmayı, artı değeri ölçekli biçimde yakalamayı, kanundan kaçınmayı ve kanuna direnmeyi ve öngörü ürünlerini geliştirmek için üretim araçlarını güncellemeyi öğrendiler.

Gözetleme gelirleri hızlı ve coşkun biçimde aktı ve piyasa da şirketin hissedarlarını cömert biçimde ödüllendirdi. 2017'ye gelindiğinde Facebook'un piyasa kapitalizasyonu 2 milyar ortalama aylık aktif kullanıcıyla, 500 milyar doların

hemen altına yükseldiği için *Financial Times* şirketin yüzde 71'lik kazanç artışını "Facebook: Büyüklüğün simgesi" başlığıyla selamladı. Daha bir yıl önce hiçbir yerde ilk 100 içinde gösterilmezken Facebook 2017'nin ilk çeyreğinde önemli bir en üst 100 şirket puanlamasında yedinci olarak sıralandı. En başta mobilden gelen reklam şirketin 2017 ikinci çeyreğindeki gelirlerin neredeyse her bir dolarının sebebiydi: Toplam 9.3 milyar doların 9.2 milyar doları ve önceki yıla göre yüzde 47'lik bir artış.[99]

Guardian Google ve Facebook'un 2016'daki küresel reklam harcamaların beşte birine denk geldiğini, bunun 2012 rakamlarının neredeyse iki katı olduğunu ve bir hesaplamayla Google ve Facebook'un 2016 reklam harcamalarındaki artışın neredeyse yüzde 90'ına sahip olduğunu bildirdi.[100] Gözetleme kapitalizmi bu şirketleri ele geçirilemez görünen bir pozisyona sevk etmişti.

Kalan en büyük üç internet şirketi, Microsoft, Apple ve Amazon arasında Şubat 2014'te CEO pozisyonuna Satya Nadella'nın atanmasıyla, teknoloji sektöründeki liderliğini muhafaza etmek için gözetleme kapitalizmine ilk olarak ve en kararlı biçimde dönen Microsoft oldu. Microsoft bilindiği üzere arama işinde Google ile yarışma ve kendi hedeflenmiş reklamcılık kabiliyetlerini geliştirmede pek çok önemli fırsatı kaçırmıştı. 2009 gibi erken bir zamanda Nadella Microsoft'un kıdemli başkan yardımcısı ve arama işi yöneticisiyken gözetleme kapitalizminin o erken dönemiyle ilişkili finansal fırsatları fark etmede şirketin başarısızlığını açık biçimde eleştirmişti. "Geriye bakıldığında" arama reklamı hizmetini sonlandırmak "korkunç bir karardı" diye sızlanıyordu: "Hiçbirimiz ücretli arama modelini tüm görkemiyle göremedik." Nadella Microsoft'un Bing arama motorunun davranışsal artı değer yakalamada, yüksek kalite öngörü ürünlerinin üretilmesinde kritik bir faktör olan ölçekten yoksun olduğu için Google ile yarışamayacağının farkındaydı: "Aramaya baktığınıza bu bir ölçek oyunudur. Açıkça bizim bugün yeterli ölçeğimiz yok ve bu muhtemelen bugünkü büyük meselemiz olan reklam uygunluğunun kalitesine mani oluyor."[101]

Yeni pozisyonuna geçmesi üzerinden üç aydan az bir süre sonra Nadella şirketin görevlendirdiği piyasa istihbarat şirketi IDC'nin çalışmasının yayınlanmasıyla Microsoft gemisini doğruca bu ölçek oyununa yöneltmeye niyetli olduğunu duyurdu.[102] Çalışma "verilerinden faydalanan şirketlerin bunu yapmayan şirketlere göre gelirlerinde ek 1.6 trilyon dolarlık bir artış potansiyeline sahip oldukları" sonucuna varmıştı ve Nadella bu yeni zengin alandan oluşan uzak sahillerin olduğu karaya ulaşmaya kararlıydı. Microsoft kendi verisinin hasadını elde edecek ve müşterilerini aynısını yapmada "güçlendirmek" konusunda uzmanlaşacaktı. Nadella bu yeni doğrultuyu işaret etmek için "Bu yeni dünyada elimizdeki fırsat ulaşılabilir bilişimden gelen bu veri atığını analiz ve katalize etmenin ve onu ortam zekası için bir yakıta çevirmenin bir yolunu bulmaktır" dediği bir blog yazısı kaleme aldı.[103] Yeni "veri vizyonunun" ana hatlarını belirleyen bir videonun açıkladığı üzere "Eskiden kullanılmayan veri, artık değerli bir varlık"tı.

Nadella'nın girişimlerinin pek çoğu davranışsal artı değere giden sağlam tedarik rotaları oluşturmada ve şirketin üretim araçlarını güncellemede kaybedilen zamanı telafi etmeyi hedefliyordu. Bing'in arama mühendislik ekibi Satori adını verdikleri bir teknolojiyle kendi dijital ve fiziksel dünya modellerini inşa ettiler: Her gün 28,000 DVD'lik içeriği ekleyen, kendi kendine öğrenen bir sistem.[104] Projenin kıdemli direktörüne göre "Son birkaç senede ele geçirdiğimiz veri miktarı akıllara durgunluk verici. Bu çizgi Venüs'e kadar uzansa elinizde hâlâ 7 trilyon piksel kalırdı."[105] Tüm bu pikseller değerlendiriliyordu. Ekim 2015 kazanç görüşmesinde şirket bir önceki çeyrekten gelen yaklaşık 1 milyar dolarlık arama reklam geliri sayesinde Bing'in ilk kez kârlı hale geldiğini duyurdu.

Bing'in davranışsal artı değere erişimini güçlendirmek için bir diğer strateji de 2015'teki piyasaya sunumundan sonra üç ay içinde kullanıcıların bir milyar soru sorduğu, şirketin dijital asistanı Cortana idi.[106] Bir Microsoft yöneticisinin açıkladığı üzere "Gezgindeki beş sorudan dördü Google'a gidiyor. [Cortana'ya erişilen] [Windows 10] Görev çubu-

ğundaki beş sorudan beşi de Bing'e gidiyor. Hepimiz arama işindeyiz. Arama paraya dönüştürme stratejimizin ana unsurudur."[107]

Cortana arama trafiğinden fazlasını üretiyordu. Microsoft'un gizlilik politikasının açıkladığı üzere "Cortana siz giriş yaptığınızda ve cihazınızdan, kişisel Microsoft hesabınızdan, diğer Microsoft hizmetlerinden ve bağlanmayı tercih ettiğiniz bir üçüncü parti hizmetten gelen veriyi kullanmasına izin verdiğinizde en iyi şekilde çalışır."[108] Page'in automagic'i gibi Cortana'nın da huşu içinde ve minnettar bir teslimiyeti heveslendirmesi amaçlanmıştı. Bir Microsoft yöneticisi Cortana'nın mesajını şöyle karakterize ediyordu: "'Sizinle ilgili çok şey biliyorum. Beklemediğiniz pek çok şekilde size yardım edebilirim. Sizin göremediğiniz izleri görebilirim.' İşte sihir budur."[109]

Yine de şirket Cortana'nın bilgisinin gerçek kapsamını kullanıcılara açıklamamakla kurnazca bir karar verdi. Sizinle ilgili her şeyi bilmek istiyor ama ne çok şey bildiğini ya da faaliyetlerinin tamamı ile sürekli daha fazlasını bilmek için donatıldığını sizin bilmenizi istemiyordu. Bunun yerine "bot" izin ve onay istemek için programlanmıştı. Düşünce Cortana'nın zekasını "otonom" olmaktan çok "gelişmeye açık" olarak sunarak halkı korkutmaktan kaçınmaktı. İnsanların telefonlarının ne kadar çok şeyi ele geçirdiğinden şaşkınlığa düşmek istemediklerini belirten proje grubunun program yöneticisine göre "Biraz daha az 'sihirli' ve biraz daha çok şeffaf olmak için net bir karar verdik."[110]

Nadella kullanıcıların, onları günlük yaşamlarının detaylarını hevesle açığa vurmaya teşvik eden bot'larla etkileşime girdiği yeni bir "iletişim" platformunu zihninde canlandırıyordu.[111] Platform "konuşmalı ticaret" gibi deneyimler sunmayı vadediyordu.[112] Örneğin bir bot,

> Geçen hafta hangi ayakkabıyı aldığınızı bilir, geçmiş alışverişlerinizdeki tercihlerinizi bilir, profilinizi bilir ve hangi ürünleri almaya en çok meyilli olduğunuzu belirlemek için bir öneri modeline başvurabilir. Veri

ve analitiğin gücünü kullanarak sizinle en çok ilişkili olduğunu belirlediği önerilerle size yanıt verebilir. Ayrıca karar vermenize yardımcı olması için sizin sosyal ağınızdan kişileri de davet edebilir. Karar verdiğinizde, seçilen giysiyi size göndermek için sizin beden bilginizi, gönderi adresinizi, ödeme bilginizi kullanır.

Microsoft'un yeni işletim sistemi Windows 10'un Temmuz 2015'teki piyasaya sürülmesi şirketin şimdi davranışsal artı değere giden tedarik rotasını oluşturmak ve güvenceye almaya tahsis ettiği amaç ve önemin ciddiyetini anlamasını sağladı.[114] *Slate*'te yazan bir yazılım mühendisi, sistemin nasıl "sizin yığınla verinizi Microsoft'un sunucularına geçirmek, Microsoft'un kendi amaçları için sizin bant genişliğinizi kullanmak için ve sizin Windows kullanımınızın profilini çıkarmak için kendine hak tanıdığını" detaylandırırken bunu "reforma muhtaç bir gizlilik keşmekeşi" olarak betimliyordu.[115]

Pek çok analistin çabucak keşfettiği üzere sistem kullanıcıları her varsayılan ayarın şirketin sunucularına maksimum kişisel bilgi akışına olanak verdiği "ekspres kurulum" fonksiyonuna itiyordu. Teknoloji web sitesi *Ars Technica*'nın bir araştırması bu varsayılan ayarlar tersine çevrildiği ve Cortana gibi ana hizmetler devre dışı bırakıldığında bile sistemin internete erişmekte ve Microsoft'a bilgi aktarmaya devam ettiğini ortaya çıkardı. Bazı durumlarda bu aktarımların, arasında makine kimliği, kullanıcı içeriği ve konum verisinin de bulunduğu, kişisel bilgiyi içerdiği anlaşılıyordu.[116]

Elektronik Öncü Vakfı'nın (EÖV) yaptığı bir analize göre, Cortana'yı devre dışı bırakan kullanıcılar bile arasında metin, ses ve dokunma girdisinin; ağ takibinin ve genel kullanımları, programları, oturum süresi ve daha fazlası üzerine telemetri verisinin bulunduğu "eşi benzeri görülmemiş" miktarda bir bilgi zaptının konusu idiler. EÖV ayrıca kullanıcılar konum bildirmeyi sınırlarlarsa işletim sistemi için güvenlik güncellemelerinin düzgün çalışmayacağını iddia ederek şirketin güvenlik fonksiyonlarını kişisel veri akışları için rehin tuttuğunu da buldu.[117]

2016'da Microsoft profesyonel sosyal ağ olan LinkedIn'i 26.2 milyar dolara devraldı. Buradaki amaç "sosyal grafik" olarak bilinen, davranışsal artı değerin sosyal ağ boyutuna giden güvenilir tedarik rotaları oluşturmaktı. Bu 450 milyon kullanıcıdan gelen güçlü yeni sosyal artı değer akımı Microsoft'un öngörü ürünlerini büyük ölçüde geliştirebilirdi. Yatırımcılar için devralma duyurusunda Nadella tarafından belirtildiğine göre: "Bu hedefleme ve uygunluğu yeni bir seviyeye götürebilir"di.[118] Devralmanın bildiriminde Nadella'nın yatırımcılara aktardığı üç ana fırsattan biri "Bireysel ve organizasyon abonelikleri ve hedeflenmiş reklamcılık aracılığıyla parasallaşmayı hızlandırmak" idi. Buradaki ana faktörler arasında tüm hizmetler, cihazlar ve kanallar arasında birleştirilmiş kişisel profiller ve Microsoft'un her bir birey üzerine kapsamlı bilgisi yer alacaktı: "Cortana bugün sizi, organizasyonunuzu ve dünyayı biliyor. Gelecekte, Cortana sizin adınıza noktaları birleştirmek ve sizden bir adım ileride olmak için sizin tüm profesyonel ağınızı da bilecek."[119]

Bir kez daha gözetleme gelirlerine eksen değiştirme için piyasa Microsoft'u ve Nadella'yı cömertçe ödüllendiriyordu. Nadella Şubat 2014'te CEO koltuğuna tırmanırken şirketin hisseleri 34 dolardan takas ediliyordu ve piyasa değeri de kabaca 315 milyar dolar idi. Üç sene sonra Ocak 2017'de şirketin piyasa kapitalizasyonu 2000'den beri ilk defa 500 milyar dolara ulaştı ve hisseleri tüm zamanların en yükseği olan 65.64 dolara yükseldi.[120]

VI. Gözetleme Gelirlerinin Siren Sesi

Google, Facebook ve sonra Microsoft'un eşi benzeri görülmedik başarısı küresel ekonomide, özellikle de kanunsuzluk politikasının en sıkı biçimde tahkim edildiği Birleşik Devletler'de, hissedilir bir çekim gücü ortaya koydu. Kökleri Silikon Vadisi'nin çok ötesine uzanan yerleşik sektörlerden şirketlerin gözetleme gelirleri için rekabete kararlılıklarını göstermeleri uzun bir zaman almadı. Bu ikinci dalganın ilkleri arasında milyonlarca birey ve haneye geniş bant hizmet sunan telekom ve kablo şirketleri yer alıyordu. Bu şirketlerin yerle-

şik internet devleri ile etkin biçimde rekabet edip edemeyeceklerine dair bazı tartışmalar olmasına rağmen fiili gerçekler İSS'lerin yine de denemeye kararlı olduğunu gösteriyordu. *Washington Post* "Tüm internet üzerine kapsamlı bakışlarıyla donanmış halde, internet sağlayıcıları Facebook'un Facebook ötesine, Google'ın Google ötesine bile geçecek bir konumda olabilirler" şeklinde gözlemde bulunuyordu.[121]

Bu şirketlerin en büyükleri (Verizon, AT&T ve Comcast) çoktandır devam eden hizmet ücretleri modellerinden davranışsal artı değerin parasallaşması lehinde uzaklaşmayı işaret eden stratejik devralmaları gerçekleştirdi. Taktiksel manevraları gözetleme kapitalizminin temel mekanizmalarının ve operasyonel gerekliliklerinin genellenebilirliğini gösteriyordu ve bu yeni birikim mantığının geniş tabanlı piyasa girişiminin bütünüyle yeni bir bölgesini belirlediğinin ispatıydı.

Verizon (Birleşik Devletler'deki ve piyasa kapitalizasyonu ile hesaplandığında dünyadaki en büyük telekom şirketi)[122] 2014 baharında *Advertising Age*'deki bir makale şirketin mobil reklamcılığa geçtiğini ifade ederken gözetleme gelirlerine yöneldiği açık biçimde duyurdu. Verizon'un veri pazarlama başkan yardımcısı bu tür reklamcılığın "adreslenebilirlikle cihazlar arasında hareket ederken tüketicilerin izini sürmede gittikçe artan zorlukla" sınırlanmış olduğunu ileri sürdü. Bir pazarlama uzmanının yakındığı üzere "kullanıcıları mobil uygulamalar ve mobil gezgininizden takip eden yayılmış bir kimlik yok"tu. Makale Verizon'un "çerezlerin yokluğundan sıkıntıya düşmüş piyasa alanı için bir çerez alternatifi" geliştirdiğini açıklıyordu. Verizon reklam verenlerin takip ihtiyaçlarını her Verizon kullanıcısına, PrecisionID adlı, gizli ve silinemez bir takip numarası atayarak çözmeyi hedefliyordu.[123]

Aslında Verizon'un *istilası* bundan iki yıl önce, 2012'de başlamıştı ama halktan itinayla gizlenmişti. Bu muhtemelen ID'nin, müşterilerin farkına varmasını atlarken davranışsal artı değer üreterek şirketin kullanıcıların akıllı telefonlar ve tabletlerdeki alışkanlıklarını tanımlaması ve gözlemesine imkan vermesi yüzündendi. Takipçi yazılım ne kapatılabiliyor

ne de korsan tarayıcı ya da gizlilik araçları ve kontrolleri ile kaçınılabiliyordu. Ne zaman bir Verizon abonesi bir web sitesi ya da mobil uygulamayı ziyaret etse, şirket ve partnerleri müşterinin bilgisi haricinde davranış verisini bir araya getirmek ve paketlemek için bu gizli ID'yi kullanıyordu.

Verizon'un kalıcı takip kabiliyetleri davranışsal artı değer için büyüyen rekabette belirgin bir avantaj sağladı. Park gezintilerinizi kendi "pazarlama alanları" olarak yeniden tanımlamaya aç reklam verenler, şirketin kalıcı kişisel tanımlayıcısıyla, artık güvenilir biçimde reklamlarını telefonunuza hedefleyebiliyorlardı. Verizon bir kullanıcı reklam takibini devre dışı bıraktığı ya da takip çerezlerini sildiğinde hemen canlanan alışılmadık "zombi çerez" ya da "perma çerezin" icadıyla halihazırda kötü şöhrete sahip bir reklamcılık teknolojisi firması olan Turn ile de ortaklığa girdi. Bir Verizon partneri olarak Turn, zombi çerezi kendini Verizon'un gizli takip numarasına ekliyor, keşif ve incelemeye karşı daha da fazla koruma katıyordu. Turn'ün "gizlilik kurulu başkanı" düzenlemeyi "yaptığımız şeyi gerçekleştirmek için en ısrarlı tanımlayıcıyı kullanmaya çalışıyoruz" diyerek savundu.[124]

2014 sonbaharına gelindiğinde Verizon'un bedava hammadde üzerindeki bu sinsi yeni hak iddiası Elektronik Öncü Vakfı'ndaki bir teknoloji uzmanı olan Jacob Hoffman Andrews tarafından açığa çıkarıldı. *Wired*'daki bir makale Hoffman Andrews'un Verizon'un gözetleme programı üzerine analizi ve AT&T'nin de benzer bir gözetleme kimliği kullandığına dair keşfine dikkat çekti. Makale "Kapatmanın bir yolu olmadığını" kabul eden bir Verizon sözcüsünden alıntı yapıyordu.[125] Hoffman Andrews müşteriler Verizon'un hedeflenmiş reklamlarını kapattıklarında bile şirket takip etme ayarları, saklı ya da diğer gizli tarayıcı modları ve çerez silme de dahil olmak üzere kullanıcının niyetlerine dair tüm işaretleri atladığı ya da bastırdığı için onun takip kimliğinin kaldığını gözlemledi. ID daha sonra "bir Verizon müşterisinin mobil cihazdan çözümlenmemiş her web sitesi ziyaretini" yayınlıyordu. "Üçüncü parti reklam verenler ve web sitelerinin ziyaretçinin ağ kullanım alışkanlıklarından oluşan derin,

kalıcı bir profilini oluşturmasına izin veriyor."[126] Yeni rekabet tehdidinin paniğiyle, Google, gizlilik savunucusu pozuna girerek Verizon'un PrecisionID'si gibi "başlık enjeksiyonlarını" engelleyecek yeni bir internet protokolü için bir kampanya başlattı.[127]

Gizlilik uzmanı ve gazeteci Julia Angwin ve ProPublica'daki iş arkadaşları benzer takip kimliklerinin telekom endüstrisi boyunca standart haline geldiğini bildirdi. Bir reklam yöneticisinin ifade ettiği üzere "Operatör kimliğine dair bizi heyecanlandıran şey, kesin biçimde takip etmemize izin veren bir yüksek düzeyli tanıma noktasıydı" Hoffman Andrews telekomun taktiklerini sonunda "Verizon'un ihtişamlı kullanıcı gizliliği ihlali" olarak adlandıracaktı.[128] Bu her ne kadar doğru olsa da, şirketin taktiksel operasyonları çok daha geniş yelpazede bir gelişim sürecine işaret ediyordu.

Verizon, istilasıyla çoktan çöktüğü bölgeden geri çekilmeyecekti. Gizli kimlik kalacaktı ve şirket müşterilerini "siteler ve reklam varlıklarının müşteri profili oluşturmaya kalkmayacaklarına" dair temin ediyordu.[129] Buna rağmen uzmanların Twitter'ın mobil reklamcılık kolunun halihazırda Twitter kullanıcısının davranışını takip etmek için Verizon ID'ye bel bağladığını keşfetmesi uzun sürmedi.[130] Ardından bilgisayar uzmanı ve hukuk akademisyeni Jonathan Mayer, Turn'ün zombi çerezinin aralarında Google, Facebook, Yahoo!, Twitter, Walmart ve WebMD'nin de bulunduğu otuzdan fazla işletmeden veri alıp gönderdiğini buldu. Mayer hem Verizon'un hem de Turn'ün vazgeçme politikalarını inceledi ve Verizon'un gözetleme kimliğine dair gizlilik ve güvenlik hakkındaki basın açıklamalarının her birinin yanlış olduğu sonucuna vararak her ikisinin de yanıltıcı olduğunu buldu. "Sıradan bir kullanıcı için adeta hiçbir güvenlik önlemi yok" diye yazdı.[131]

Verizon'un gözetleme kapitalizmine hatırı sayılır girişi mecburen şirketin ilgisini de çıkarma zorunluluğuna sabitledi. Biz bunu Verizon'un, istiladan yeniden yönlendirmeye uzanan taktiksel fazlar dizisi boyunca hızla ilerleyerek mülksüzleştirme döngüsünü keşfedişi ve gerçekleştirişinde göre-

biliriz. Verizon'un başlangıç istilası ona dahili deney ve keşfin olduğu üç seneyi kazandırdı. Bu süre boyunca, gittikçe artan bir halkı yeni uygulamalara *alıştırma* sürecine başlayarak toplumdaki farkındalık eşiğini geçti. Stratejileri duyulduktan sonra eleştirel gazete makalelerinin yaylım ateşine ve gizlilik uzmanlarının incelemesine katlandı ama bu gelir fırsatları ve tedarik rotasını büyütmeyi keşfetmek için ona daha da fazla zaman kazandırdı. Halkın onun istilasına karşı tepkisi şirketi döngünün sonraki aşamalarını haritalamaya zorladı.

Halk baskısı 2015 başlarında *uyarlamaya* doğru yönelişi tetikledi. FİK'nin Verizon'un kanunsuz takip uygulamalarına yönelik soruşturması birkaç ay öncesinde başlamıştı. Elektronik Gizlilik Bilgi Merkezi Ocak 2015'te FİK'nin şirketi cezalandırmasını talep eden bir dilekçeyi dolaştırıyordu. O ayın sonuna gelindiğinde Ticaret, Bilim ve Ulaşım üzerine Senato Komitesi Verizon'a yeni uygulamaları hakkında "derin endişelerini" ifade eden bir mektup yayınladı.[132] Komite Verizon ve Turn'ü "görünürde" ihtiyatlı "tüketici gizliliği ihlali" ve "müşteri seçimi sahtekarlığı" için yerden yere vuruyordu.[133] Mektubun yayınlandığı bir gün içinde Verizon "Vazgeçmeyi tanımlayıcıyı ÖTB [özgün tanımlayıcı başlığı] olarak ifade edecek şekilde genişletme üzerinde çalışmaya başladık ve yakında bunun geçerli olmasını bekleyin" diye duyurdu. *New York Times* Verizon'un duyurusunu "mobil reklam hedefleme programında büyük bir revizyon" olarak adlandırdı.[134]

Times mülksüzleştirme döngüsünün *yeniden yönlendirme* aşamasının çoktan harekete geçmiş olduğunu bilemezdi. Mayıs 2015'te Verizon AOL'yi 4.4 milyar dolara satın almak için anlaştı. Pek çok analistin çabucak kavradığı üzere AOL'nin gerçek cazibesi CEO'sundan, Google'daki reklamcılık satışının ilk başkanı ve onun Madison Avenue tarzı reklamcılıktan AdWords'ün dönüm noktası keşiflerine geçişini yöneten Tim Armstrong'dan geliyordu. Kendisinden önceki Sheryl Sandberg gibi AdWords gözetleme DNA'sı üzerine derin kavrayışı ve AOL'nin bilançosunu gözetleme kapitalizminin gen terapisiyle kurtarma kararlılığıyla, 2009'da AOL için Google'dan ayrıldığında Armstrong Google'ın Amerika satış bölümünün

başkanıydı. Verizon'un operasyonlar başkanının yatırımcılara söylediği üzere "Bizim için asıl ilgi Tim Armstrong ve ekibinin oluşturmada müthiş bir iş çıkardığı reklam teknolojisi platformu üzerineydi." Forbes, Armstrong'un "Google ve Facebook düopolüne meydan okumak için" Verizon'un kaynaklarına ihtiyaç duyduğunu gözlemlemişti.[135]

Dev gözetleme kapitalistlerinin önündeki en ciddi engel, davranışsal artı değer zaptındaki ölçek ekonomileri ile başlar. Bu amaçla Verizon tedarik rotalarını hemen AOL'nin reklamcılık platformlarına doğru yeniden yönlendirdi. Devralmanın birkaç ayı içinde Verizon kendi web sitesinde 135 milyon müşterisinden ancak birkaçının okuyacağı yeni bir gizlilik bildirisini sessizce yayınladı. Gönderinin son paragrafından sızan birkaç satır hikayeyi anlatıyordu: PrecisionID yine iş başındaydı. Verizon ve AOL artık "daha fazla kişiselleştirilmiş ve sizin için daha kullanışlı hizmetleri sunmak için" birlikte çalışacaktı. "Verizon'un mevcut reklamcılık programlarını AOL'nin Reklamcılık Ağı'yla birleştireceğiz. Bileşim kullandığınız farklı cihazlar ve hizmetlerde gördüğünüz reklamların daha değerli olmasına yardımcı olacak." Yeni bildiri, çıkarma zorunluluğunu riske atacak ve hammadde tedarikçilerinin şirketin mülksüzleştirme programına baş kaldırmalarına izin verecek kadar önemli olmasa da "müşterilerin gizliliğinin bizim için önemli olduğunu" iddia ediyordu. Vazgeçme prosedürleri mevcuttu ama genelde olduğu gibi karmaşık, anlaması zor ve zaman alıcıydı. Gönderi "Cihazlarınızda çerezleri temizlemek ya da gezinme geçmişini temizlemek gibi tarayıcı kontrollerini kullanmak Verizon ya da AOL reklamcılık programlarından vazgeçmenin etkin bir yolu olmadığına lütfen dikkat edin" diye sonuçlanıyordu.[136]

FİK'in Verizon ile anlaşması kararlı bir gözetleme kapitalistinin kaynaklarının ve hızının bir kamu kurumuna üstün gelmesinin kasvetli bir örneğidir. Mart 2016'da Verizon'un taktiksel yeniden yönlendirmesini duyurmasından uzun zaman sonra FİK saklı kimlik gizlilik ihlali üzerine Verizon ile 1.35 milyon dolarlık bir anlaşmaya vardı. Verizon çerezini

vazgeçme temeli üzerinden yeniden piyasaya sunmaya razı olmuş olsa da anlaşma faaliyetin taşındığı, AOL'nin reklamcılık ağını kapsamıyordu. Verizon'un filizlenen yeni tedarik rotaları karşı çıkılmamış olarak kalacaktı.[137] O ay daha sonra Armstrong reklam satın alanlarla buluşacaktı, *Wall Street Journal* bu buluşmayı "onun, Verizon Communications Inc.'e satışından yeni çıkmış AOL'nin Facebook Inc. ve Google için muteber bir tehdit haline gelmeyi amaçladığına dair inandırması için ilk gerçek şansı" olarak tanımlaşmıştı.[138]

31 Mart 2016'da FİK İSS'ler için gizlilik rehberi oluşturacak bir Önerilen Kural Koyma Bildirisi yayınladı. Şirketlerin kendi hizmetlerinin güvenliği ve verimliliğini geliştiren davranış verisini toplamasına izin verilecekti ama "tüketici verisinin" diğer tüm kullanımları vazgeçme seçeneği gerektirecekti. FİK Başkanı Tom Wheeler "Çoğumuzun bir ISS'ye abone olduğunda fikrini hızla değiştirmek ve o ağdan kaçınmak için çok az esnekliği var" diye yazıyordu.[139] Öneri özellikle FİK'nin yargılaması altında görülen ISS'leri hedefliyordu ama regülasyon için Federal Ticaret Komisyonu'nun yetkilendirildiği internet şirketlerini kapsamıyordu.

Başlıca İSS'ler arasında zaten dönmekte olan yüksek bahisli mülksüzleştirme rekabetinin ışığında önerinin çabucak bir politik paratoner haline gelmesi şaşırtıcı değildi. İSS'ler, lobicileri, politik danışmanları ve politik müttefikleri, İSS'lerin rekabetçi arayışlarının haksız biçimde sekteye uğratılacağını iddia ederek bu çabayı sonlandırmak için sıraya girdiler: "Telekom şirketleri, bunun kendilerini, Google gibi kullanıcılar üzerinden veri toplayan internet şirketleriyle eşit olmayan duruma sokacağını ileri sürerek bu öneriye karşı çıkıyorlar."[140] 27 Ekim 2016'da, FİK üyeleri 3'e 2 oyla, bu durumda, internette tüketicinin korunması lehinde dönüm noktası bir hükme vardılar. Bu, sadece gözetleme kapitalizminin genç yaşamı için değil, daha önce hiç böyle bir çevrimiçi koruma kararı geçirmemiş bir kurum olan FİK'nin saygıdeğer ve uzun yaşamı için de tarihi bir gündü.[141]

Ne FİK'nin orijinal önerisi ne de final oylama Verizon'un davranışsal artı değerndaki ölçek ekonomisi üzerindeki iddi-

asını hafifletti. Kanun onun kasabasına geliyorsa o da şerifi olmayan yeni bir kasaba satın alacaktı. Haziran 2017'de Verizon Yahoo!'nun ana işletmesini sadece 4.48 milyar dolara satın alma konusunda anlaştı, böylece 600 milyon aylık aktif mobil kullanıcı da dahil olmak üzere eski internet devinin bir milyar aktif kullanıcısını da elde etti.[142] Armstrong bir sene öncesinde bir gazeteciye "Ölçek zorunuluktur" demişti.[143] "Olimpiyatlarda oynamak istiyorsanız Google ve Facebook karşısında yarışmanız gerekir."[144] Armstrong Verizon'un avantajlarını, yani onun her gün yirmi dört saat kullanıcıların davranışları ve indirme aktiviteleri üzerinde bakışını ve konumlarını sürekli takip edişini övüyordu.

2017'ye gelindiğinde Verizon'un yeni hevesinin unsurları nihayet yerlerine oturmuştu. Armstrong ve verilen adıyla Oath tarafından yönetilen yeni internet şirketi toplamda 1.3 milyar aylık kullanıcıyla Yahoo! ve AOL'yi birleştirecekti. *New York Times*'ın özetlediği üzere "Verizon, Google ve Facebook ile rekabet ettiği için içerik yelpazesi ve yeni reklamcılık formunu daha çok izleyici ve pazarlamacıyı çekmek için kullanmayı umuyor."[145]

Gözetleme kapitalizmi tarihinin bu bölümündeki ürpertici sonda 28 Mart 2017'de, yeni seçilmiş bir Cumhuriyetçi Kongre FİK'nin daha birkaç ay önce zorlandığı geniş bant gizlilik regülasyonunu alaşağı edecek bir önerge lehinde oy verdi. Hükümler reklamlar ve profil çıkarmak için kablo ve telefon şirketlerinin anlamlı bir rıza elde etmelerini gerektiriyordu. Şirketler bunu anladılar ve Cumhuriyetçi senatörleri rıza ilkesinin yeni kapitalizmin temel mekanizmalarına, yani tek taraflı artı değer mülksüzleştirmesinin meşruiyetine, artı değer üzerindeki sahiplik haklarına, artı değer üzerindeki karar haklarına ve bu aktivitelerin yerine getirilmesinde kanunsuz alan hakkına, ciddi bir darbe indireceği konusunda ikna ettiler.[146] Bu amaçla, önerge aynı zamanda FİK'nin gelecekte benzer korumalar oluşturma arayışına girmesini de engelledi. FİK'ye atanan Demokrat Wheeler, *New York Times*'a yazarken problemin özüne değiniyordu:

> Demokrat iş arkadaşlarım ve benim için bir tüketicinin bir ağı kullanırken arkasında bıraktığı dijital izler o tüketicinin malıdır. Bunlar kişisel tercihler hakkında özel bilgileri, sağlık problemlerini ve finansal konuları içerir. Komisyondaki Cumhuriyetçi mevkidaşlarımız verinin ağ tarafından satılmak için uygun olması gerektiğini ileri sürdüler.[147]

Kararın bozulması bir telefon konuşmasının gizliliğinin federal kanunlarla korunmasına rağmen internetle taşınan benzer bilginin anında İSS'lerin artı değer tedariği zincirine girmesi anlamına geliyordu. Bu dalga nihayetinde "bedava" mitinin sonunu işaret etti. Dünyadaki internet kullanıcılarına satılmış olan Faustvari antlaşma, gözetlemeyi Google'ın Arama'sı ve Facebook'un sosyal ağı gibi bedava hizmetlerin tatsız bedeli olarak yerleştirdi. Bu şaşırtmaca, aylık telekom faturasını ödeyen her tüketici şimdi uzak ve soyut ama yine de doymak bilmez bir dijital çıplak aramayı da satın aldığı için artık savunulabilir değildi.[148]

Her sektörden (perakende finans, fitness, sigorta, otomotiv, seyahat, konaklama, sağlık ve eğitim de dahil olmak üzere) yeni ve yerleşik şirketler, aşırı büyüme, kazanç ve sadece finansal piyasaların sunabileceği cömert ödüllerin cazibesiyle çekilerek gözetleme gelirlerinin göç yolunda birleşiyorlardı. Gelecek bölümlerde bu sektörlerden çekilmiş pek çok örneği inceleyeceğiz.

Bir diğer eğilimle davranışsal artı değeri ele geçirmek ve satmakla ilgilenen gözetleme, kendi çapında bir hizmet haline de gelmiştir. Bu tür şirketler sıklıkla "hizmet olarak yazılım" ya da SaaS* ifade edilir ancak daha net biçimde "hizmet olarak gözetleme" ya da "SVaaS"** olarak isimlendirilirler. Örneğin, yeni bir uygulama temelli borç verme yaklaşımı bireyin, arasında mesajlar, e-postalar, GPS koordinatları, sosyal medya gönderileri, Facebook profilleri, perakende ödemeleri

---

* Software as a service (ç.n.)

** Surveillance as a service (ç.n.)

ve iletişim örüntülerinin de yer aldığı, akıllı telefon ve diğer çevrimiçi davranışlarının didiklenmesini temel alan kredi itibarını anında oluşturur.[149] Veri kaynakları telefonunuzun pilini şarj etme frekansınız, size gelen mesajların sayısı, telefon aramalarını açıp açmadığınız ve ne zaman açtığınız, telefon rehberinizde kaç kişinin listelendiği, çevrimiçi formları nasıl doldurduğunuz ya da her gün kaç mil yolculuk yaptığınız gibi içten detayları da içerebilir. Bu davranış verisi borç ödeme aczi ya da geri ödeme olasılığını öngören ve dolayısıyla sürekli algoritmik gelişim ve düzeltmeyi mümkün kılan incelikli örüntüler getirir. Bu yaklaşımı araştıran iki ekonomist "metodun davranışın tipik olarak 'yumuşak' bilgi olarak görülen zengin yanlarını ölçtüğünü, onu resmi kurumlar için okunabilir kıldığını" gözlemleyerek artığın bu özelliklerinin geleneksel kredi skoru ile karşılaştırılabilir bir öngörü modeli ürettiğini keşfettiler.[150] Müşteri başına 10,000 işareti analiz eden bir borç verme şirketinin CEO'su "Bu müşterilerin günlük yaşamlarına girebilir ve günlük yaşamlarını gerçekten anlayabilirsiniz" şeklinde açıkladı.[151]

Bu tür yöntemler orijinalde borç için değerlendirilecek "banka hesabı olmayanlara" (oluşturulmuş kredisi olmayan kişiler) yardım etmek için Afrika'daki piyasalar için geliştirildi. Bir borç verme grubu düşük gelirli ülkelerdeki potansiyel müşterilerle görüştü ve zaten sorunlu olan fakirlerden faydalanmanın kolay olacağı sonucuna vardı: "Çoğu kişi çok ihtiyaç duyulan ödenekler karşılığında kişisel detayları paylaşmakta bir sorun olmadığını söylediler." Ama bu uygulama temelli borç verme startup'ları tipik olarak Silikon Vadisi'nde geliştiriliyor ve finanse ediliyordu ve dolayısıyla benzer tekniklerin finansal kriz ve neoliberalizmin kemer sıkma merhemiyle yoksul bırakılmış Amerikan ailelerinden faydalanmaya yönelik geniş kapsamlı bir trendin parçası olması şaşırtıcı değildi. Sağladıkları karar hakkı ve gizliliğin çoğu kişinin karşılayamayacağı konforlar haline dönüştüğüne dair daha fazla ispat olarak *Wall Street Journal*'ın bildirdiği üzere Affirm, LendUp ve ZestFinance gibi yeni startup'lar "borçlara erişimi olmayan on binlerce Birleşik Devletler tüketicisinin kredi iti-

barını belirmek için sosyal medya, çevrimiçi davranış ve veri simsarları gibi kaynaklardan gelen veriyi kullanıyorlar"dı.[152]

Hizmet olarak gözetlemenin bir diğer örneği, işverenler ve ev sahiplerine potansiyel çalışan ve kiracıların detaylı incelemesini satan bir şirketti. Örneğin, müstakbel bir kiracı potansiyel ev sahibinden tüm sosyal medya profillerine tam erişim sağlamayı gerektiren bir talep alır. Tüm konuşma akışları ve özel mesajları da dahil olmak üzere "site aktivitenizi kazıyan" hizmet bunu doğal dil işlemcisi ve diğer analitik yazılımdan geçirir ve sonunda arasında hamilelik ve yaş gibi korunmuş durum bilgisini ifşa etmenin de bulunduğu, kişiliğinizden "finansal stres düzeyinize" kadar her şeyi kataloglayan bir rapor çıkarır. Etkilenen bireylerin bilgiyi görmeleri veya ona rıza göstermeleri için bir fırsat yoktur. Dijital borç verenlerin vakasında olduğu gibi müstakbel kiracının hizmete önceden "onay vermesi" gerekmesine rağmen gizliliğin sosyal katılımın bedeli olduğu Faustvari pazarlığa hapsolmuş olanlar yine az parası ve az seçeneği olanlardı. Bu hizmet firmasının CEO'su, durumu "İnsanlar istedikleri şeyi elde etmek için mahremiyetlerinden vazgeçerler" diyerek kutluyordu.[153]

SVaaS firmalarının bir başka türü gerek analiz için satmak gerekse kazançlı öngörü ürünleri üretmek amacıyla, internette bireylerle ilgili davranışsal artı değeri taramak için veri bilimi ve makine öğrenimini devreye sokuyordu. Hukuk akademisyeni Frank Pasquale bunu "kişisel verinin karanlık piyasası" olarak tanımlıyor.[154] Örneğin, hiQ öneri ürünlerini insan kaynakları uzmanlarına pazarlıyordu. Sosyal medya ve halka açık verinin de dahil olduğu, müşterinin çalışanlarıyla ilgili bilgiler için ağı tarıyor; sonra onun "veri bilimi makinesi, o gürültünün içinden birinin uçuş riski oluşturduğunu ifade eden güçlü işaretler çıkarıyor"du. Makine öğrenimi modelleri, müşterilerin "Lazervari bir keskinlikle yüksek risk taşıyan çalışanları tespit etmelerine" olanak sağlayarak her çalışan için bir risk skoru belirliyordu. Şirket bunun bir "sihirli küre" sağladığını ve öngörülerinin gözlenen sonuçlarla "neredeyse tıpatıp" olduğunu iddia ediyordu. hiQ'nun bilgi-

siyle şirketler önceden harekete geçip müdahale edebiliyorlardı. Bir çalışanı elde tutmak için çaba gösterebiliyor ya da erken davranıp "firar etme riski" olacağı öngörülen birinin çalışmasını sonlandırabiliyordu.[155]

Bir diğer örnek de "geniş kitlelerin arkasından" toplanan "yüksek keskinlik/düşük yanlış pozitiflikte" veriyi biriktirmek için davranışınızı takip eden tüm o uygulamalarla ortaklık kuran bir şirket olan, Safegraph'tı. *Washington Post*'a göre, o yılın Şükran Günü'nde aile davranışı düzenlerinde politik etkiler üzerine yapılan detaylı bir çalışma için, şirket sadece 2016 Kasım'ında 10 milyon akıllı telefondan 17 trilyon konum işaretçisi toplamıştı.[156] Kapsamlı olarak devreye sokulan "anonimleştirme" ve "kimliksizleştirme" örtmecesine rağmen gün boyunca her bir cihazı ve sahiplerinin hareketlerini takip ederek Seregraph bireylerin ev konumlarını tanımlayabilmeye yetecek kadar tanecikli veri üretiyordu.

Gözetleme kapitalizmi dijitalde doğmuştu ama gelecek bölümlerde de göreceğimiz üzere artık doğuştan dijital şirketlerle sınırlı değildi. Bu yatırımı gelire dönüştürme mantığı, hammadde tedariği bedava ve kanun da uzakta tutulduğu sürece, yüksek düzeyde uyarlanabilir ve dikkat çekici ölçüde kazançlıydı. Artık seyir halindeki gözetleme gelirlerine hızla yapılan göç yirminci yüzyıl sonlarında mal ve hizmetlerden türetilen gelirden finansal kapitalizmin spekülatif ve hissedar değerini maksimize eden stratejilere hakim olmaktan türetilen gelirlere geçişi anımsatıyordu. O zamanlarda her şirket, tamamı firmanın ve toplumdaki rolünün gittikçe daralan ve dışlayan görüşü ile tutsak edilmiş firma hisse değerini desteklemek için tasarlanmış radikal maliyet düşürme stratejileri olan, aynı buyruğa uymak için zorlanıyordu: Kelle sayısını azalt, imalat ve hizmet tesislerini deniz aşırı yap, ürün giderlerini ve hizmet kalitesini düşür, çalışanlar ve müşterilere karşı yükümlülükleri hafiflet ve müşteri ara yüzünü otomatikleştir.

Gözetleme varlıklarına yönelik rekabet ısınıyor, hareketin yeni kanunları fark edilir olmaya başlıyordu. Neticede bunlar, tüm projeyi "gerçek" dediğimiz şey adına sanal dün-

yadan kurtararak gelecek davranışını daha fazla kesinlik ve detayla öngörmeye yönelik daha da acımasız bir zorunluluğu şekillendireceklerdi. Kısım II'de, rekabetçi dinamikler tedarik operasyonlarını genişlemeye zorladığı ve daha da karmaşıklaşan çıkarma mimarisi insan deneyiminin daha uzak ve daha derin bölgelerine ulaştığı için bu gerçek dünyaya göçü izleyeceğiz.

Bu projeye girişmeden önce durup yönümüzü kontrol etmenin zamanı gelmiştir. Gözetleme kapitalizminin tehlikelerinin ne gizliliğin ne de tekelin merceğinden tamamen kavranamayacağını ileri sürmüştüm. Bölüm 6'da, tehlikeye dair yeni bir düşünme şekli öneriyorum. Gözetleme kapitalistleri günümüzde bilgi, otorite ve gücü tanımlayan şu vazgeçilmez soruların idaresini ele aldıkları için, karşı karşıya olduğumuz tehditler, daha da önemli oluyor: *Kim biliyor? Kim karar veriyor? Kimin karar vereceğine kim karar veriyor?*

BÖLÜM ALTI

GASP EDİLEN: TOPLUMDA ÖĞRENMENİN BÖLÜMLENMESİ

Meyvenin neden yasak olduğunu merak ettiler:

Yeni bir şey öğrenmediler. Gururlarını gizlediler,

Ama azarlamalara aldırmadılar:

Dışarıda ne yapacaklarını tamamen bilirlerdi.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, I

I. Google Bildirisi

4 Aralık 1492'de Kolomb bugünlerde Küba dediğimiz adadan ayrılışını engelleyen kıyı rüzgarlarından kurtuldu. Bir gün içinde halkı tarafından Quisqueya ya da Bohio olarak bilinen daha büyük bir adanın sahiline demirleyerek tarihçilerin "fetih düzeni" dediği şeyi başlattı. Bu, üç aşamada açılan bir tasarıydı: İstilanın meşrulaştırmayla perdahlanmasını sağlamak için yasal önlemlerin icadı, bölgesel iddiaların beyanı ve fethin yasallaştırılması ve kurumsallaştırılması için bir kasabanın kurulması.[1] Denizciler o günkü hareketlerinin uzay ve

zamana ulaşarak dijital yirmi birinci yüzyılda yankılanan düzenin ilk taslağını yazacağını düşünemezlerdi.

Bohio'da, Kolomb nihayet kendi hayallerine ve İspanyol kraliyetinin iştahına değer coşkun bir materyal kültür buldu. Altın, incelikli taş ve ahşap işleri "tören alanları, taş hatlı top sahaları, taş kuşaklar, sarkıtlar ve estetik heykeller, zengin oymalara sahip ahşap tahtlar, ince işlenmiş kişisel mücevherler..." gördü. Bu adanın "gelecek vadeden çevresi ve becerikli sakinleriyle şimdiye kadarki en iyi buluşu" olduğuna ikna olmuş halde, Kraliçe Isabella'ya bunu "geriye yalnızca bir İspanyol varlığı oluşturmak ve buyruklarınızı yerine getirmelerini emretmek kaldı. Zira onlar dediklerinizi yapmak, toprağı ekmek ve başka her ne gerekiyorsa onu yapmaya hazırlar, ve bir kasaba kurmaya ve elbise giymeyi öğrenmeye ve adetlerimizi benimsemeye..." diyerek bildirdi.[2]

Dil felsefecisi John Searle'a göre, bir bildiri gerçeklikleri yoktan var etmek amacıyla konuşmanın ve hareket etmenin, bir boşluğun üzerine yeni bir gerçeklik inşa etmenin bir yoludur. Şöyle gerçekleşir: Bazen yalnızca dünyayı tarif etmek için (kahverengi gözlerin var) ya da onu değiştirmek için (kapıyı kapat) konuşuruz. Bir bildiri, dünyayı istenen bir değişiklik halihazırda doğruymuş gibi tarif edip yeni bir gerçeklik ileri sürerek bu ikisini birleştirir: "Tüm insanlar eşit yaratılmıştır." "Emrinize amadedir." Searle'a göre "Bir şeyi varmış gibi lanse ederek onu var ederiz."[3]

Her bildiri sözlü bir beyan değildir. Bazen "gerçekliği yaratılmış gibi sunacak bir gerçeklik yaratacak" şekilde bir durumu tarif eder, ifade eder, hakkında konuşur, düşünür veya ona göre davranırız. Örneğin, diyelim ki garson bana ve arkadaşıma tıpatıp aynı iki kase çorba getiriyor ve önümüze koyuyor. Hiçbir şey söylemeden, kaselerin aynı olmadığını bildirmiştir. Kaselerden biri arkadaşımın, diğeri ise benimdir. Ben çorbayı sadece "benim" kasemden aldığımda ve arkadaşım da kendi kasesinden aldığında garsonun bildirisinin gerçeklerini kuvvetlendiririz. "Onun" kasesi boş ve arkadaşım da hala aç olduğunda ve önümde duran çorba kasesinden bir kaşık almak için izin istediğinde bunun *benim* çorba kasem

olduğu daha da fazla belirlenir. Bu yolla, yeni gerçeklerin diğerlerince kabul edilmesinin kuvvetiyle bildiriler ortaya çıkar ya da yok olur. Searle'ın vardığı sonuca göre "Kurumsal gerçekliğin tamamı ve dolayısıyla insan uygarlığının tümü, bildirilerle yaratılmıştır."[4]

Bildiriler doğası itibarı ile istilacıdır çünkü bildirenler başkalarının bu gerçek üzerine hemfikir olmalarını sağlamak için yeni yollar geliştirdiği için sosyal dünya üzerine yeni gerçekleri dayatır. Matthew Restall'ın yazdığı üzere Kolomb'un bildirisi de bu "fetih düzenini" yansıtıyordu:

> On altıncı yüzyıl İspanyolları kendilerinin ve hemşerilerinin eylemlerini fetih kampanyasının tamamlanışını önceden görürcesine sundular ve fetih tarihçesini bir kaçınılmazlık havasıyla doldurdular. "İspanyol Fethi" ifadesi ve onun bütün işaret ettikleri tarihten süzülüp gelmiştir, çünkü İspanyollar gayretlerini fetih ve kontrol altına alma olarak gerçekleştirilen sözleşmeler, tanrısal gayeler, *faits accomplis* olarak tasvir etmekle çok ilgiliydiler.[5]

İspanyol fatihler ve kraliyetleri, özellikle de Avrupalı takipçileri arasında uzlaşmaya teşvik etmenin bir yolu olarak istilalarını meşrulaştırmaya hevesliydiler. "Onaylanmış öncüllerinden alıntı yaparak ve onları izleyerek yasal bir cila" verilmesini istedikleri önlemleri geliştirdiler.[6] Bu amaçla askerler saldırıdan önce yerlilere *Requirimiento* olarak bilinen 1513 yılı Kraliyet Fermanı'nı okumakla görevlendirildi.[7] Ferman, Tanrı'nın, papanın ve kralın kaşiflerde beden bulduğunu ve yerli halkın da bu otoriteye emri altındaki tebaa olduğunu beyan ediyordu: "Bu kıtanın siz Yerli ve Kızılderilileri. Bildiririz ve hepinizce bilinsin ki, yalnızca bir Tanrı, bir umut ve bu Ülkelerin de Lordu olan bir Kastilya Kralı vardır; ve onun Tebaası olarak İspanya Kralı'na Bağlılık yemini edin."[8]

Ferman, köylülerin boyun eğmezlerse başlarına gelecek eziyetleri sıralayarak devam ediyordu. Bu dünyayı titreten eşi benzeri görülmemiş karşılaşmada yerliler kavrayama-

dıkları otoriteleri tanıyıp direnmeden teslim olmaları için idrak edemeyecekleri bir dille çağrıldılar, haberdar edildiler ve uyarıldılar. Uygulama öylesine küçümseyici ve zalimdi ki, yaklaşan istilacılar sıklıkla yükümlülüklerini gecenin karanlığında kalın bitki örtüsü arasında saldırmaya hazır saklanırken fermanın uzun paragraflarını bıyıklarının altından mırıldanarak hallederdi: "Avrupalılar bilgilendirme görevlerini bitirir bitirmez, yağma ve köleleştirmenin yolu açık olurdu." Kayıtları İspanyol zulümleri tarihine tanıklık eden rahip Bartolomé de las Casas, Requirimiento'nun yerli halka teslim olmaları durumunda adil muamele vadettiğini ancak direnişin sonuçlarını da dile getirdiğini yazıyordu. Her yerli direniş hareketi "isyan" olarak gösteriliyor, böylece de arasında grotesk işkencenin, bütün köyü gecenin karanlığında yakmanın ve kadınları halkın önünde asmanın da olduğu askeri normları aşan gaddar "misillemeleri" de meşrulaştırıyordu: "Size kendisine itaat etmeyen ya da iyi davranmayan tebaasına bir lordun yapabileceği her türlü kötülüğü yapıp zarar veririm. Ve böylesi şeylerden gelen ölüm ve zararların ne Majesteleri'nin, ne benim ne de benimle gelen centilmenlerin hatası olacağını, bunun sizin hatanız olacağını kati olarak bildiririm."[9]

Bildiri ile fetih kulağa tanıdık gelmeli, çünkü gözetleme kapitalizminin gerçekleri de Google onları ilk ileri sürdüğünde yoktan var edilen altı kritik *bildirinin* kuvveti ile dünyaya getirilmişti. Duyurdukları gerçeklerin ayakta kalmasına izin verilmiş olduğu Verizon ve gözetleme kapitalizmi semalarına yeni girenlerin mülksüzleştirme stratejilerinde açıkça bellidir. Genç firmanın başarısının sarhoşluğunda Google'ın kurucuları, hayranları ve sevdalı basın bu iddialarda gizlenmiş sarsıcı istila vizyonunu sessizce es geçtiler.[10]

Altı bildiri gözetleme kapitalizmi ve onun mülksüzleştirme ilk günahından oluşan kapsamlı proje için temel oluşturdu. Her ne pahasına olursa olsun korunmalılardı, çünkü her bildiri bir öncekinin üzerine inşa ediliyordu. Eğer biri düşerse hepsi düşerdi:

- İnsan deneyiminin bedavadan hammadde olduğunu iddia ediyoruz. Bu iddiaya bağlı olarak bireyin hakları, çıkarları, farkındalığı ya da kavrayışı üzerine kaygıları yok sayabiliriz.
- İddiamıza bağlı olarak bir bireyin deneyimini davranış verisine çevirmek için kullanma hakkını öne ediyoruz.
- Bedava hammadde iddiamıza dayandırılan kullanma hakkımız insan deneyiminden türetilen davranış verisine sahip olma hakkını verir.
- Alma ve sahip olma hakkımız verinin neyi ortaya çıkardığını bilme hakkını verir.
- Alma, sahip olma ve bilme hakkımız bilgimizi nasıl kullanacağımıza karar verme hakkını verir.
- Alma, sahip olma, bilme ve karar verme hakkımız alma, sahip olma, bilme ve karar verme hakkımızı muhafaza eden koşullar üzerindeki hakları da verir.

Böylece, gözetleme kapitalizmi çağının açılışı onu fetih çağı olarak tanımlayan altı bildiriyle gerçekleşti. Gözetleme kapitalizmi agresif beyan aracılığıyla başarılı oldu ve onun başarısı da yeni bir gerçekliğin dayatılmasıyla fethetmeyi hedefleyen, bildiren sözcükler ve eylemlerin istilacı karakterinin güçlü bir betimlemesi olarak duruyor. Bu yirmi birinci yüzyıl işgalcileri izin istemiyorlar. Önüne çıkanı yakıp yıkmalarını sahte meşrulaştırma uygulamalarıyla örterek yollarına devam ediyorlar. Utanmazca aktarılan kraliyet fermanları yerine utanmazca aktarılan, şartları bir o kadar muğlak ve akıl almaz hizmet koşulları anlaşmalarını sunuyorlar. Bir sonraki istila için kuvvet toplarken ele geçirilmiş bölgelerini şiddetle savunan tahkimatlarını inşa ediyorlar. En sonunda da başarmış oldukları her şeyin meşruluğunu ve kaçınılmazlığını bildiren ticaret, politika ve kültürden oluşan çetrefilli ekosistemlerde kasabalarını inşa ediyorlar.

Eric Schmidt güven istiyordu ama Google'ın "bildirileri" başarılı olmak için bizim güvenimize ihtiyacı olmadığını garantiliyordu. Zaferleri bilgi ve gücün dünya tarihine geçen

yoğunluklarını bir araya getiren araçlar olmuştu. Bunlar, devamlı bir süreci mümkün kılan istihkamlardı. Schmidt zaman zaman buna benzer noktaları açığa vuruyordu: "Modern teknoloji platformlarını" tarif ederken "biyolojik virüs dışında neredeyse hiçbir şey bu teknoloji platformları kadar hızlı, etkin ve agresifçe tırmanmaz ve bu onu inşa eden, kontrol eden ve kullanan insanları da güçlü yapar" diye yazmıştı.[11]

Bilgi ve gücün eşi benzeri görülmemiş yoğunluklarının kuvveti ile kapitalizm, bilgi medeniyetindeki sosyal düzenin eksenel prensibi olan *toplumdaki öğrenme bölümlenmesi* üzerinde hakimiyet elde eder. Bu gelişme daha da tehlikelidir çünkü eşi benzeri görülmemiştir. Bilindik hasarlara indirgenemez ve dolayısıyla da bilindik dövüş formları getirmez. Sosyal düzenin yeni prensibi nedir ve gözetleme kapitalizmi bunun idaresini nasıl ele alır? İzleyen kesimlerde peşine düşeceğimiz sorular bunlar. Cevapları, öğrendiğimiz şeylere kafa yormamıza ve önümüzdeki şeye hazırlıklı olmamıza yardımcı olacak.

II. Kim Bilir?

Bu kitap küçük bir güney kasabasındaki genç bir kağıt hamuru fabrikası yöneticisinin sorduğu önemli bir soruyu anarak başladı: "*Hepimiz akıllı bir makine için mi çalışacağız yoksa makine çevresindeki akıllı insanlar mı olacağız?*" O yağmurlu akşamı izleyen yıllarda kağıt hamuru fabrikasındaki çalışmanın dijitalleşmesini yakından gözlemledim. *In the Age of the Smart Machine*'de betimlediğim üzere bilgi teknolojisine geçiş fabrikayı her işçinin birincil odağı haline gelen bir "elektronik metine" dönüştürdü. "İyi bir iş çıkarmak" hammadde ve ekipmanla ilişkili uygulamalı görevlerin yerine, veriyi ekranlarda gözetlemek ve bu elektronik metin ortamı aracılığıyla anlamak, öğrenek ve ona göre hareket etmek için becerilere hakim olmak anlamına gelir oldu.

Bu bariz değişikliklerin derinden ve belirgin bir dönüşümün işaretini verdiğini ileri sürdüm. İşyerinin düzenleme prensibi işçilik bölümlenmesinden *öğrenme bölümlenmesine* geçti. Yeni entelektüel becerileri elde ederken ve bilgi zengini

çevrede serpilmeyi öğrenirken kendilerini ve yöneticilerini şaşırtan pek çok kadın ve erkek hakkında yazdım ama aynı zamanda bu başarılara katılan, *bilgi*, *otorite* ve *güç* ikilemleri olarak özetlenen, acı çelişkileri de belgeledim.

Öğrenme bölümlenmesiyle ilgili bir diğer değerlendirme üç soruyla ifade edilen bu ikilemleri çözüme kavuşturmalıdır. İlk soru *"Kim bilir?"* Bu, bilginin dağılımı ve birinin öğrenme fırsatına dahil mi edileceği yoksa ondan hariç mi tutulacağı ile ilgilidir. İkinci soru *"Kim karar verir?"* Bu otoriteyle ilgili bir sorudur. Kimin öğrenmeye dahil edileceğini, neyi öğrenebildiklerini ve bilgileri doğrultusunda nasıl hareket edebileceklerini hangi kişiler, kurumlar ya da süreçler belirler, otoritenin meşru temeli nedir? Üçüncü soru *"Kimin karar vereceğine kim karar verir?"* Bu güçle ilgili bir sorudur. Bilgiyi paylaşma veya tutma otoritesini destekleyen gücün kaynağı nedir?

Genç yönetici sonunda cevaplarını bulacaktı ama bunlar ikimizin de umduğumuz şeyler değildi. Kağıt hamuru fabrikası çalışanları zorlanırken ve sıklıkla başarı elde ederken bile Hayek'in dünya görüşü en üst politika düzeylerine tutunuyor, Jensen'in operasyonel disiplinleri ise Wall Street'ten, halka açık her şirkete göstermeyi çabucak öğrendiği canlı bir karşılama buluyordu. Sonuç, Birleşik Devletler işçisinin dijital beceri ve kabiliyetlerine yatırım yapmak yerine otomatikleşmek ve işleri ihraç etmekte ısrarcı olan, Wall Street izleyicisine yönelmiş düşük maliyetli işletme modeliydi. *"Kim bilir?"* sorusunun cevabı sorunları çözmek ve bilgiden değer çıkarmak için analitik araçlarla donanabilen elit bir kadronun yanında, makine bilir idi. *"Kim karar verir?"* sorusunun cevabı dar bir piyasa formu ve onun karar verici işletme modelleri idi. Son olarak anlamlı bir çifte hareketin yokluğunda "Kimin karar vereceğine kim karar verir?" sorusunun cevabının da bütünüyle hissedar değeri maksimizasyonu disiplinlerine bağlı finansal kapital olduğu varsayılırdı.

Yaklaşık kırk sene sonra bir Brookings Institution raporunun Birleşik Devletler işçilerinin "hızlı dijitalleşme" karşısında "makul orta beceri fırsatlarının dışında bırakıldığından"

yakınması şaşırtıcı değildi. Rapor şirketlere "dijital becerilerin üretkenlik artışının önemli bir kanalını temsil ettiğini bilerek IT beceri artırma stratejilerine acilen yatırım yapmalarını" tavsiye ediyordu.[12] Acaba Birleşik Devletler işletmeleri makinelere olduğu kadar insanlara da yatırım yapmayı tercih etseydi toplumumuz bundan ne kadar farklı olurdu?

Çoğu şirket, geniş bir iş yelpazesinde makineler ve algoritmalarını insan katılımcıların yerine geçirmeyi yeğleyen iyi belgelenmiş bir düzen üreterek akıllı insan yerine akıllı makineyi seçti. Şimdi, bu uğraşlar fabrika zemininden çok daha ötesini içeriyor.[13] Bu bir zamanlar "ortada" olan işlerin çoğunu otomasyonun yerinden ettiği, yüksek beceri işleri ve diğer düşük beceri işleri vurgulayan, ekonomistlerin "iş kutuplaşması" dedikleri şeyle sonuçlanıyor.[14] Bazı işletme liderleri, ekonomistler ve teknoloji uzmanları bu gelişmeleri bilgisayar temelli teknolojilerin gerekli ve kaçınılmaz sonuçları olarak tarif etse de araştırmalar ekonomik alanda öğrenme bölümlenmesinin neoliberal ideoloji, politika, kültür ve kurumsal düzeninin gücünü yansıttığını gösteriyor. Örneğin, çifte hareketin ana unsurlarının bir şekilde hayatta kaldığı Kıta Avrupası ve Kuzey Avrupa'da, iş kutuplaşması yüksek kalite yenilikçi ürün ve hizmetlerin yanı sıra daha kapsayıcı öğrenme bölümlenmesi de üreten işgücü eğitimine yapılan önemli yatırımlarla yönetilmiştir.[15]

Hikayemiz için son derece hayati olan, artık bu çelişkinin ikinci tarihi aşamasıyla karşı karşıya olmamızdır. Üretim ve işe almadan oluşan ekonomik alanda öğrenmenin bölümlenmesi önemlidir, ancak bu durum çok daha büyük bir sorun olan toplumdaki öğrenme bölümlenmesinin yalnızca başlangıcı niteliğindedir. Bilgi, otorite ve güç ikilemleri günlük yaşamlarımızı tarumar etmek için işyeri duvarlarını delip geçmiştir. İnsanlar, süreçler ve durumlar bilgi olarak yeniden icat edildiği için toplumda öğrenmenin bölümlenmesi zamanımızda sosyal düzenin yükselen prensibi haline gelmiştir.

Bütünüyle yeni elektronik metin artık fabrika ya da ofisin sınırlarının çok daha ötesine uzanıyor. Bilgisayarlarımız, kredi kartlarımız ve telefonlarımız, kamusal ve özel alanlarda to-

murcuklanan kameralar ve sensörler sayesinde artık bilgisayarlar yaptığımız neredeyse her şeye günlük yaşamlarımızın detaylarını, birkaç yıl öncesine kadar hayal bile edilemeyecek bir ölçekte kaydediyor. Bu yeni elektronik metnin devamlı artışında çok az şeyin atlandığı bir noktaya ulaştık. Sonraki bölümlerde, yoluna çıkan her şeyi yutan dev bir yağ tabakası gibi sessizce fakat amansızca ilerlediği için yeni elektronik metnin çok sayıdaki betimlemelerini değerlendireceğiz: Kahvaltı sohbetiniz, mahallenizdeki sokaklar, oturma odanızın boyutları, parktaki koşunuz...

Sonuç hem dünyanın hem de yaşamlarımızın yaygın biçimde bilgi olarak işlenmesidir. İster Facebook'ta sivilcenizden şikayet ediyor ya da politik bir tartışmaya katılıyor olun, ister Google'da bir yemek tarifi ya da önemli bir sağlık bilgisi arıyor olun, ister çamaşır deterjanı sipariş ediyor ya da on dokuzluk çocuğunuzun fotoğrafını çekiyor olun, ister gülümsüyor ya da aklınızdan hiddetli düşünceler geçiriyor olun, ister televizyon izliyor ya da parkta bisikletinizi tek teker üzerinde sürüyor olun, bunların hepsi filizlenen metin için hammadde olur. Bilgi akademisyeni Martin Hilbert ve iş arkadaşları arasında "dil, kültür varlıkları, gelenekler, kurumlar, kurallar ve kanunların" olduğu medeniyetlerin temel unsurlarının bile "şu an dijitalleştirildiğini ve ilk defa görünür bir koda yerleştirildiğini", sonra da hızla çoğalan ticari, idari ve sosyal fonksiyonlar yelpazesini yönetmek için görevlendirilen "akıllı algoritmaların" filtresinden geçerek topluma döndüğünü gözlemlediler.[16] Hayati sorular dönülen her köşede karşımıza çıkıyor: *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar vereceğine kim karar verir?*

III. Gözetleme Kapitali ve İki Metin

Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeni oluşmaya başlayan endüstriyel toplumlarda sosyal organizasyonun birincil prensibi olarak işgücünün bölümlendiği on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başları ile önemli paralellikler vardır. Bu deneyimler bize rehberlik sunabilir ve bizi neyin tehlikede olduğuna dair uyarabilir. Örneğin, genç Emile Durkheim

Toplumsal İşbölümü'nü yazdığında başlığın kendisi bile tartışmalıydı. İşgücünün bölümlenmesi görevlerin özelleşmesi aracılığıyla işgücü üretkenliği elde etmenin kritik aracı olarak anlaşılmıştı. Adam Smith bir çivi fabrikasının betimlemesinde endüstriyel organizasyonun bu yeni prensibi hakkında yazdı ve işgücü bölümlenmesi on dokuzuncu yüzyıl boyunca ekonomik söylem ve tartışmasının bir konusu olarak kaldı. Durkheim işgücü üretkenliğini, işgücü bölünmesini en uç uygulamaya taşıyacak endüstriyel kapitalizmin ekonomik zorunluluğu olarak görüyordu ama onun beğenisini çeken bu değildi.

Durkheim bunun yerine "özelleşmenin" politika, idare, yargı, bilim ve sanatta "etki" kazanmak olduğunu gözlemleyerek halihazırda çevresinde gerçekleşmekte olan sosyal dönüşüm üzerine görüşlerini geliştirdi. İşgücü bölümlenmesinin artık endüstriyel *işyerinin* karantinası altında olmadığı sonucuna vardı. Bunun yerine, endüstriyel *toplumun* organize eden kritik prensibi olmak için fabrika duvarlarını delip geçmişti. Bu, başlangıçta üretkenliği hedefleyen kapitalizmin prensiplerinin neticede geniş kapsamlı sosyal ve ahlaki ortamı da şekillendirmesi aynı zamanda Edison'un görüşünün de bir örneğidir. Durkheim "Biri işgücünün bölünmesi ile ilgili ne düşünürse düşünsün, herkes bunun var olduğunu ve gittikçe daha çok sosyal düzenin asli kaidelerinden biri haline geldiğini bilir" diye yazıyordu.[17]

Ekonomik zorunlulukların üretimde işgücünün bölünmesini şart koştuğu öngörülebilir ancak toplumda işgücü bölünmesinin amacı neydi? Bu, Durkheim'in analizini motive eden soruydu ve yüz yıl önce vardığı sonuçlar bugün halen geçerli. İşgücü bölünmesinin birlikteliğin geniş çaplı manzarasında modern endüstriyel toplumun çeşitli üyelerini bağlayan birbirine bağımlılıkların ve karşılıklılığın sebebi olduğunu ileri sürdü. Karşılıklılık, hepsi de bu yeni düzenleme prensibine ahlaki güç aşılayan, karşılıklı gereksinim, bağlılık ve saygıyı doğuruyordu.

Diğer bir deyişle, Bölüm 2'de tartışıldığı üzere işgücünün bölünmesi yirminci yüzyılın başında ilk modernitenin yeni

bireylerinin hızla değişen şartları tarafından getirildi. Bu, yeni "varoluş koşullarına hayati bir tepkiydi. Büyükannem ve büyükbabam modern dünya göçüne katılırken toplulukları birbirine bağlamış olan anlamın eski kaynakları eridi gitti. Klan ve akrabaların kural ve ritüellerinin yokluğunda toplumu ne bir arada tutacaktı? Durkheim'ın buna cevabı işgücü bölünmesiydi. İnsanların mantıklı yeni bir anlam ve yapı kaynağına duyduğu ihtiyaç sebepti ve sonuç da sağlıklı bir modern topluluğu mümkün kılan ve sürdüren düzenleme prensibiydi. Genç sosyoloğun açıkladığı üzere,

> İşgücü bölünmesinin en dikkat çekici etkisi ayrılan işlevlerin çıktısını artırması değil, bunları beraberliğe dönüştürmesidir. Onun rolü mevcut toplumları yalnızca güzelleştirmek ve iyileştirmek değil, toplumları o olmadan var olamayacak hale getirmesidir. Kendine özgü sosyal ve ahlaki düzenin kurulumunda yer aldığı için ekonomik çıkarların çok ötesine geçer.[18]

Durkheim'in vizyonu kısır ya da naif değildi. Durumların, karşılıklılık ve birbirine bağımlılık yerine sosyal mesafe, adaletsizlik ve anlaşmazlık üreten "anormal" (bazen "patolojik" olarak da çevrilir) işgücü bölünmesiyle sonuçlanarak kötüye dönebileceğinin ve bunun sıklıkla gerçekleştiğinin farkındaydı. Bu bağlamda, toplumdaki işgücü bölünmesindeki sosyal eşitsizliğin yıkıcı etkilerini belirledi, özellikle de eşitsizliğin en tehlikeli formu olarak gördüğü şeyi: "Mücadele hakkının kabulünü reddederek" "çatışmanın kendisini imkansız" kılan *gücün aşırı asimetrisi*. Bu tür patolojiler ancak toplum üzerindeki eşit ve meşru olmayan güç karşısında insanların karşı çıkma, yüzleşme ve galip gelme haklarını ileri süren politikalarla iyileştirilebilir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında bu karşı çıkma kolektif müzakere ve halk eğitimi gibi kurumlar aracılılığıyla sosyal eşitliği ileri süren işgücü ve diğer sosyal hareketlerce yürütülüyordu.

Zamanımızda şahit olduğumuz dönüşüm, öğrenmenin bölümlenmesi de bir zamanlar işgücü bölünmesinin yol aldı-

ğı benzer ekonomik alandan sosyal alana göç yolunu izlediği için bu tarihi gözlemleri aksettiriyor. Sosyal düzen ve ahlaki içeriğimiz için taban oluşturduğu için şimdi de öğrenmenin bölümlenmesi "ekonomik çıkarların çok daha ötesine geçiyor."

Bizim, ikinci modernitenin üyeleri için öğrenmenin bölümlenmesi büyükanne babamız ve büyük büyükanne babamız, ilk modernitenin öncüleri için işgücü bölünmesinin olduğu şeydir. Bizim zamanımızda, öğrenmenin bölümlenmesi ekonomik küreden sosyal düzenin yeni bir prensibi olarak yükseliyor ve bugünün etkin yaşam gayesinde öğrenme, bilgi ve kanaatin üstünlüğünü yansıtıyor. Ve tam da yüz yıl önce Durkheim'ın toplumun uyardığı gibi gözetleme kapitalizminin elde ettiği eşi benzeri görülmemiş bilgi ve güç asimetrisinin elinde öğrenmenin bölümlenmesi patoloji ve adaletsizliğe sürüklendiği için bugün toplumlarımız tehdit altında kalıyor.

Toplumda gözetleme kapitalizminin buyurduğu öğrenme bölümlenmesi benim *iki metin problemi* olarak adlandırdığım şeyle başlar. Gözetleme kapitalizminin belirgin mekanizması bir değil, iki "elektronik metnin" üretimini mecbur kılar. İlk metinden bahsedecek olursak onun yazarı ve okuyucusu biziz. Bu halka dönük metin parmak uçlarımıza getirdiği bilgi ve bağlantıyla bilinir ve sevilir. Google Arama dünya çağında ağın bilgisel içeriğini kodlar. Facebook'un Haber Kaynağı iletişim ağını bağlar. Bu halka dönük metnin pek çoğu bizim sayfalarına kaydettiğimiz şeylerden oluşur: Bloglar, videolar, fotoğraflar, konuşmalar, müzik, hikayeler, gözlemler "beğenmeler", tweet'ler ve yakalanıp iletişime sokulan yaşamlarımızın tüm o büyük curcuna yığınları.

Buna rağmen gözetleme kapitalizmi rejimi altında ilk metin yalnız değildir, hemen arkasında bir gölgesi vardır. Vaatlerle dolu ilk metin aslında ikinci metin, yani *gölge metin* için bir tedarik operasyonu olarak işlev görür. Bizim ilk metne katkıda bulunduğumuz her şey, ne kadar sıradan ve geçici olursa olsun, artı değer çıkarımı için bir hedef haline gelir. Bu artı değer ikinci metnin sayfalarını doldurur. Bu bizim görüşümüzden gizlenmiştir. Gözetleme kapitalistlerince

"salt okunurdur."[19] Bu metinde deneyimlerimiz diğerlerinin piyasa amaçlarına araç olarak biriktirilmek ve analiz edilmek üzere hammadde olmaya zorlanır. Gölge metin davranışsal artı değer ve onun analizlerinden oluşan tomurcuklanan birikimdir ve bizim hakkımızda bizim bilebildiğimizden fazlasını söyler. İşin kötüsü gölge metne katkıda bulunmaktan kaçınmak gittikçe daha zor, belki de imkansız hale gelmektedir. Biz sosyal katılımın normal ve gerekli rutinlerine girerken o otomatikman bizim deneyimlerimizden beslenir.

Daha da gizemli olan, halka açık metni kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek için gözetleme kapitalistlerinin gölge metinden öğrendiklerine başvurma şekilleridir. Google ve Facebook'un gördüğümüz bilgiyi manipüle edişlerine dair sayısız ifşa yaşandı. Şimdilik, artı değerden türetilen Google algoritmalarının arama sonuçlarını seçip sıralamasına ve artı değerden türetilen Facebook algoritmalarının Haber Kaynağı içeriğini seçip sıralamasına dikkat çekeceğim. Her iki durumda da araştırmacılar bu manipülasyonların her bir şirketin ticari amaçlarını yansıttığını gösterdiler. Hukuk akademisyeni Frank Pasquale'ın betimlediği üzere "Googleplex'teki kararlar kapalı kapılar ardında alındı. Dahil etme, hariç tutma ve sıralama gücü hangi halk izleniminin kalıcı hale geleceği, hangisinin geçici olacağını temin etme gücüdür. Nesnellik ve tarafsızlık iddialarına rağmen sürekli olarak değer yüklü, tartışmalı kararlar alıyorlar. Bize sadece 'gösterdiklerini' iddia ettikleri dünyanın yaratılmasına yardımcı oluyorlar."[20] Gölge metinden bahsedecek olursak gözetleme kapitalizminin hareket yasaları onun hem gizliliğini hem de devamlı büyümesini zorunlu kılar. Bizler onun hariç tutulduğumuz derslerin çıkarıldığı anlatımının nesneleriyiz. Tüm hazinelerin aktığı kaynak olarak bu ikinci metin bizimle *ilgilidir* ancak bizim *için* değildir. Bunun yerine, başkalarının faydası için farkındalığımızın dışında yaratılmış, sürdürülmüş ve faydalanılmıştır.

Sonuç olarak öğrenmenin bölümlenmesi hem bilgi medeniyetimizde sosyal düzenlemenin hakim prensibidir, hem de gözetleme kapitalizminin metinlerin egemen bestecisi ve

muhafızı olarak ayrıcalıklı pozisyonu karşısında bir tutsaktır. Gözetleme kapitalizminin bu metinleri yozlaştırma ve kontrol etme kabiliyeti, tam da Durkheim'in korktuğu şekilde işleyen, bilgi ve gücün eşi benzeri görülmemiş asimetrisini üretir. Bu piyasa formuna uydurulmuş nispeten serbest ve davranışının özünde okunaksız karakteri, farkındalığın dışında ve mücadele araçları olmadan, öğrenmenin bölümlenmesi üzerine azımsanamayacak ölçüde kontrolün dayatılmasını mümkün kılmıştır. Konu hayati sorular olduğunda gözetleme kapitali gücü elinde toplamıştır ve tüm cevapları temin etmek için otoriteyi ileri sürmüştür. Buna rağmen otorite bile yeterli değildir. Toplumda öğrenmenin bölümlenmesini yönetmek için materyal altyapıyı ve uzman beyin gücünü yalnızca gözetleme kapitali kumanda eder.

IV. Yeni Ruhbanlık

Bilim insanları dünyanın bilgi üretme kapasitesinin bilgi işleme ve depolama kabiliyetini aştığına dair uyarıyorlar. Teknolojik hafızamızın kabaca her üç yılda bir ikiye katlandığını düşünün. 1986'da dünyanın bilgisinin yalnızca yüzde 1'i dijitalleştirilmişti, 2000'de ise yüzde 25'i. 2013'e gelindiğinde dijitalleştirme ve veriye dönüştürmedeki (bilgisayar ve algoritmaların ham veriyi işlemeleri ve analiz etmelerine izin veren yazılımın uygulanması) ilerleme, yeni ve daha ucuz depolama teknolojileri ile birleşerek dünyanın bilgisinin yüzde 98'ini dijital formata çevirdi.[21]

Bilgi dijitaldir ama hacmi bizim onun anlamını kavrama kabiliyetimizi aşar. Bu probleme bir çözüm olarak bilişim akademisyeni Martin Hilbert "Tüm bu veriden bir anlam çıkarmak için yapabileceğimiz tek şey" "büyük miktardaki bilgiyi derinlemesine incelemek" için "yapay zekalı bilgisayarları" kullanarak "ateşe ateşle karşılık vermektir. Facebook, Amazon ve Google zeki hesaplama analizi aracılığıyla büyük miktardaki veriden değer yaratmayı vadetmiştir" diye tavsiyede bulunuyor.[22] Gözetleme kapitalizminin yükselişi zorunlu olarak Hilbert'in tavsiyesini tehlikeli bir önermeye dönüştürür. Bunu kastetmemiş olsa da Hilbert gözetleme ka-

pitalistinin ayrıcalıklı pozisyonunu ve onların öğrenme bölümlenmesini çıkarları doğrultusunda esnetmelerine olanak veren asimetrik gücü adeta doğrular.

Google'ın asimetrik gücü tartıştığımız tüm sosyal kaynaklardan yararlanır: Bildirileri, savunma tahkimatları, kanunu kötüye kullanması, gözetleme istisnailiği mirası, ikinci modernite bireylerinin sıkıntıları vesaire. Ama onun gücü gözetleme gelirlerinin satın aldığı devasa materyal altyapı olmadan operasyonel olamazdı. "Dünyadaki en geniş bilgisayar ağı" olarak görülen Google "hiperölçeğin" öncüsüdür.[23] Hiperölçek operasyonlar telekom ve küresel ödeme firmaları gibi veri merkezlerinin hesaplama kabiliyetlerini fiziksel alan, soğutma ve elektrik gücü taleplerinde önemli ölçüde artırım gerektirmeden katlanarak artıran milyonlarca "sanal sunucu" gerektirdiği, yüksek hacimli bilişim işletmelerinde bulunur.[24] Google'ın heybetli egemenliğinin kalbindeki makine zekası, 2016'da dört kıtada 2.5 milyon sunucu olduğu tahmin edilen 15 farklı konumu kapsayan, özel yapılmış, depo büyüklüğünde veri merkezlerinden oluşan bir sistem "yüzde 80 altyapı" olarak tarif edilir.[25]

Yatırımcılar Google'ı "yakalanması her zamankinden zor" farz ederler, çünkü altyapı ölçeği *ve* bilimi, bu birleşimiyle emsalsizdir. Google "kendi bulutunda devreye sokulan kendi çiplerini kullanarak kendi algoritmalarını eğitmek için" kendi veri depolarını kullanan "tam teşekküllü bir AI şirketi" olarak bilinir. Egemenliği makine öğreniminin ancak çalıştığı verinin miktarı kadar zeki olduğu gerçeğiyle daha da kuvvetlenir ve Google en çok veriye sahiptir.[26] 2013'te, şirket yapay zekanın mevcut cephesi olan "sinir ağlarına" geçişinin hesaplama talepleri önemli ölçüde artıracağını ve veri merkezlerini iki katına çıkarmasını gerektireceğini anladı. Google'ın teknik altyapı kıdemli başkan yardımcısı Urs Hölzle'nin söylediği gibi "[Yapay Zekanın] arkasındaki kirli sır, onun sırf ağı eğitmek için bile akıl almaz sayıda hesaplamaya gereksinim duymasıdır. Eğer şirket geleneksel işlemcilerle büyüyen hesaplama iş yükünü işlemeye kalkışmış olsa sadece bir gündeki bir Android kullanıcısının iki ya da üç dakikalık konuşma

tanıması için Google'ın tüm ayak izini, yani veri merkezleri ve sunucuları ikiye katlamamız gerekirdi"[27]

Şirketin en büyük kalemi olarak veri merkezi yapısı ve en yüksek operasyon maliyeti olarak güç ile Google altyapı krizinde kendi yolunu icat etti. 2016'da tensör işleme birimi (TPU) adlı "derin öğrenim çıkarımı" için yeni bir çipin geliştirilmesini duyurdu. TPU, daha fazla ve daha hızlı öğrenirken Google'ın makine zekası kabiliyetlerini dramatik ölçüde artıracak, mevcut işlemcilerin gerektirdiği gücün sadece bir parçasını tüketecek ve hem kapital harcamalarını hem de operasyonel bütçeyi düşürecekti.[28]

AI ürünleri ve hizmetleri için küresel gelirlerin, 2016'daki 644 milyon dolardan 2025'te 36 milyar dolara, 56 kat artması bekleniyor.[29] Bu muazzam fırsattan faydalanmak için gereken bilim ve bunu mümkün kılan materyal altyapı teknoloji şirketleri normalde kakafonik olan veri kıtasından bilgi koparabilmek amacıyla makine zekası teknolojilerini kuşanmayı bilen gezegendeki 10,000 kadar profesyonel için bir silahlanma yarışının kıvılcımını ateşledi. Google / Alphabet AI teknolojisi ve yeteneğinin en agresif alıcısı durumunda. 2014-2016 arasında en yakın rakibi Apple'ın yaklaşık iki katı kadar, dokuz AI şirketini satın aldı.[30]

Google'daki AI yeteneğinin yoğunluğu daha büyük bir eğilimi yansıtıyor. 2017'de Birleşik Devletler şirketlerinin, ülke çapında üst düzey işverenlerdeki açık 10,000'den fazla pozisyonla, AI yetenek yarışını beslemek için 650 milyon dolardan fazlasını ayırmış olduğu tahmin ediliyordu. En üst beş teknoloji şirketinin rakiplerini, yani startup'ları, üniversiteleri, belediyeleri, diğer endüstrileri ve daha az varlıklı ülkelerdeki yerleşik şirketleri dolduracak kadar kapitali bulunuyor.[31] İngiltere'de üniversite idarecileri halihazırda veri uzmanlarının "kayıp kuşağını" konuşuyorlar. Teknoloji firmalarının devasa maaşları o kadar çok profesyoneli içine çekti ki öğrencilerin gelecek kuşağını eğitecek kimse kalmadı. Bir akademisyenin betimlediği üzere "Esas problem bu kişilerin toplumda dağılmış olmaması. Zeka ve ustalık az sayıdaki şirkette yoğunlaştı."[32]

Müsrif işe alma gayretlerine neticesinde Google, yalnızca son birkaç sene içinde makine zekası uzmanı sayısını üçe katladı ve en prestijli bilim dergilerinin en çok katkıda bulunanı (2016'daki dünya ortalamasının 4-5 katı) haline geldi. Gözetleme kapitalizmi rejimi altında şirketin bilim insanları dünyada açlığı çözmek ya da karbon bazlı yakıtları ortadan kaldırmak için işe alınmıyordu. Bunun yerine dehaları, insan deneyimini veriye dönüştürerek ve onu insan deneyimini öngörme, etkileme ve kontrol etme yoluyla servet yaratan yeni bir piyasa devine çevirerek insan deneyiminin kapılarına saldırmayı hedefliyordu.

Matbaa altı yüz yıl kadar önce yazılı dünyayı sıradan insanların önüne koymuş ve böylece inananları ruhbanlığın elinden kurtararak dini cemaatlerin kaderini doğrudan onları oluşturanların eline bırakma fırsatını doğurmuştu. İnternetin daha çok kişi için daha fazla bilgi vadederek bilginin benzersiz yayılımına olanak vermesini kanıksamış durumdayız. Milyarlarca bireyin yaşamında Gutenberg'in devrimini katlayarak gerçekleştiren muazzam ölçüde demokratikleştirici bir güç var. Ama bu büyük başarı bizleri saman altından su yürüten, gizleme, şaşırtma ve örtme üzerine bina edilmiş başka bir tarihi gelişime karşı kör etti. Bu gizli harekette, özel olarak işe alınmış bilgisayar uzmanlarının dar görüşlü ruhbanlığı, onların özel şirketlere ait makineleri ve adına öğrendikleri kişilerin ekonomik çıkarlarınca ele geçirilmiş öğrenmenin bölümlenmesi patolojikliğe doğru kaydığı için, gözetleme gelirleri üzerine rekabetçi mücadele Gutenberg öncesi düzene geri dönmüş durumda.

V. Toplumda Öğrenme Bölümlenmesinin Özelleştirilmesi

Toplumda öğrenmenin bölümlenmesi gözetleme kapitalizmi tarafından ele geçirilmiştir. Demokratik kurumlar ve sivil toplumun (mükemmel olmasa da) insanların çıkarları için ham bilgi kapitalizmini kısıtladığı sağlam bir çifte hareketin yokluğunda, toplumda öğrenmenin bölümlenmesi üzerine bu en belirleyici mücadelede gözetleme kapitalisti şirketle-

rin piyasa formunun önüne atılmış durumdayız. Makine zekasıyla ilişkili disiplinlerden uzmanlar bunu biliyorlar ama geniş kapsamlı etkileri konusunda çok az kavrayışa sahipler. Veri uzmanı Pedro Domingos'un yazdığı üzere "Kimin en iyi algoritması ve en çok verisi varsa o kazanır. Avantajlı başlangıcı ve daha geniş piyasa payıyla Google ne istediğinizi daha iyi biliyor. Kim daha hızlı öğrenirse o kazanıyor" *New York Times* Google CEO'su Sundar Pichai'nin şirketin AI laboratuvarı ile aynı katı paylaştığını bildirmiş ve bunun pek çok CEO arasındaki bir trend, kelimenin tam anlamıyla bir güç yoğunluğu olduğunu belirtmişti.[33]

Sadece otuz yıldan fazla bir süre önce, hukuk akademisyeni Spiros Simitis bir bilgi toplumundaki gizlilik teması üzerine çığır açıcı bir deneme yazdı. Simitis kamusal ve özel "bilgi işleme" alanında halihazırda görünür olan trendlerin toplum üzerinde gizlilik ve veri sahipliği hakkındaki dar anlayışı aşan tehditleri barındırdığını önceden kavradı: "Kişisel bilgi artan biçimde davranış standartlarını kuvvetlendirmek için kullanılıyor. Dolayısıyla bilgi işleme, bireysel davranışı kalıba sokması ve düzeltmesi istenen uzun dönem manipülasyon stratejilerinin vazgeçilmez bir unsuru olmaya doğru gelişiyor."[34] Simitis bu trendlerin sadece gizlilikle değil, otonom ahlaki muhakeme ve özerklikle ilişkili bireysel kabiliyetler birikimine bağlı demokrasi olasılığıyla da uyumlu olmadığını iddia ediyordu.

Simitis'in çalışması üzerine Berkeley'den Paul M. Schwartz 1989'da bilgisayarlaşmanın gizlilik hukukunun bağlı olduğu haklar ve yükümlülükler arasındaki hassas dengeyi dönüştüreceği konusunda uyarıyordu: "Bugün bilgisayarlarda mevcut olan devasa miktardaki kişisel veri önceki yasal korumanın pek çoğunu hükümsüz kılacak şekilde bireyi tehdit ediyor." Daha da önemlisi Schwartz halen yükselmekte olan krizin ölçeğinin gizlilik yasasının kapsamını aşan riskleri getireceğini önceden görüyordu: "Bilgisayarın ortaya koyduğu tehlike insan özerkliği üzerinedir. Bir kişiyle ilgili ne kadar çok şey bilinirse onu kontrol etmek o kadar kolay olur. Demokrasiyi besleyen özgürlüğü güvenceye almak

bilginin toplumsal kullanımını tesis etmeyi ve hatta bilginin biraz gizlenmesine izin vermeyi gerektirir."[35]

Simitis de Schwartz da yeni kompütasyonel toplumsal ortamın eksenel prensibi olarak bilginin bölümlenmesinin yükselişini hissediyorlardı ama gözetleme kapitalizminin yükselişini ve onun sonuçlarını tahmin edemezlerdi. Bilgi kıtasının patlayan büyümesinin sosyal düzenin hayati eksenini yirminci yüzyıl işgücü bölümlenmesinden yirmi birinci yüzyıl öğrenme bölümlenmesine kaydırmasına rağmen bu alanı komuta eden ve toplumda öğrenmenin bölümlenmesini şekillendiren karar haklarının orantısız paylaşımında tek taraflı hak iddia edenler gözetleme kapitalistleridir.

Gözetleme kapitalistlerinin dijital mülksüzleştirme hareketleri bireyler, kitleler ve bütün toplum üzerine kontrolün yeni bir türünü dayatır. "Gizliliğin istilası" artık sosyal eşitsizliğin öngörülebilir bir boyutudur ancak dahası vardır. Bu, gözetleme kapitalizminin bildiği, karar verdiği, kimin karar verdiğine karar verdiği, toplumda öğrenmenin "patolojik" bölümlenmesinin sistemli sonucudur. Gözetleme kapitalistlerinden gizlilik talep etmek ya da internette ticari gözetlemenin sona ermesi için lobi yapmak Henry Ford'dan her bir T Modelini elde yapmasını istemek ya da bir zürafadan boynunu kısaltmasını istemek gibidir. Bu tür talepler varoluşsal tehditlerdir. Piyasa canavarının bilgi, güç ve servet yoğunluklarını üreten hareketin temel mekanizmalarını ve yasalarını ihlal ederler.

Yani tehlikede olan şey şudur: Gözetleme kapitalizmi son derece antidemokratiktir ama bu ciddi gücü tarihte gördüğümüzün aksine devletten kaynaklanmaz. Etkileri teknoloji ya da insanların kötü niyetlerine indirgenemez ya da onlarla açıklanamaz; kendi içinde tutarlı ve başarılı birikim mantığının tutarlı ve öngörülebilir sonuçlarıdır. Gözetleme kapitalizmi Birleşik Devletler'de nispi kanunsuzluğun şartları altında hakimiyete yükseldi. Oradan da Avrupa'ya yayıldı ve dünyanın her bölgesine akınlar düzenlemeye devam ediyor. Google ile başlayan gözetleme kapitalisti firmalar bilginin, özellikle de insan davranışına dair bilginin, birikimi ve işlemesine

egemen oluyorlar. Bizlerle ilgili oldukça fazla şey biliyorlar ama bizim onların bilgisine erişimimiz kıt. Gölge metin içinde saklanmış durumdalar ve yeni rahipler, onların patronları ve makineleri tarafından salt okunur haldeler.

Bilginin eşi benzeri görülmemiş yoğunluğu eşit derecede eşi benzeri görülmemiş bir güç yoğunluğunu da yani *toplumda bilginin bölümlenmesinin yetkilendirilmemiş özelleştirilmesi* olarak anlaşılması gereken asimetrileri de üretir. Bu, tam da bir yüzyıl önce işgücü bölümlenmesinin endüstri kapitalinin güçlü kuvvetleri tarafından altüst edilmesine karşı Durkheim'ın uyarısı gibi güçlü şahsi çıkarların zamanımızda sosyal düzenlemenin belirleyici prensibinin kontrolünde olduğu anlamına gelir. Mevcut durumda, *bilen* gözetleme kapitalisti şirketlerdir. *Karar veren* piyasa formudur. *Kimin karar verdiğine karar veren* de gözetleme kapitalistleri arasındaki rekabetçi mücadeledir.

VI. Eşi Benzeri Görülmemişin Gücü: Bir Değerlendirme

Yirminci yüzyılın devasa güç mücadeleleri endüstriyel kapital ile işgücü arasındaydı ama yirmi birinci yüzyıl gözetleme kapitalinin toplumu her bir üyesine kadar talan ettiğine tanık oldu. Gözetleme gelirleri rekabeti bedenlerimiz, evlerimiz ve şehirlerimiz üzerinde eşi benzeri görülmemiş şiddette bir tahakküm kurdu. Gözetleme kapitalizmi "orada bir yerde", fabrikalarda ve ofislerde olan bir şey olarak düşünülemez. Onun hedefleri ve etkileri *buradadır*. O hedefler ve etkiler *biziz*.

Bizimki sadece bir baskına uğramak ya da alt edilmek vakası değildi. Hazırlıksız yakalandık, çünkü bu istila ve mülksüzleştirme hareketlerini öngörmemiz imkansızdı. Taíno yerlileri, sahilden ağır adımlarla yürürlerken İspanyol krallarının ve papalarının bayraklarını sallayarak yoktan ortaya bu çıkan kıllı, homurdanan, terli adamlara, *adelantados*'a yönelik yaptıkları hoşgeldiniz jestinden akacak kan nehirlerini öngörebilirlerdi. Bu yeni kapitalizmin kalbindeki "basit hırsızlık ilk günahını" fark etmede neden yavaş kalmıştık? Tainos'lar

gibi hikayemizde bütünüyle yeni bir şeyle karşılaşmıştık: Eşi benzeri görülmemişle. Ve onlar gibi biz de eski deneyimin merceğinden yeni tehditleri değerlendirerek felaket riskini sırtlandık.

"Arz tarafında" gözetleme kapitalistleri yeni ve savunmasız dijital dünyada kendi otorite ve meşruiyetlerini ileri sürmek için bildirinin tüm cephanesini ustaca devreye soktular. Sormadan almak için bildirileri kullandılar. Okunaksız makine operasyonları ile amaçlarını kamufle ettiler, aşırı hızlarla ilerlediler, gizli kapaklı şirket uygulamalarına siper oldular, retorik yanlış yönlendirmelerde ustalaştılar, çaresizliği öğrettiler, ikinci modernitenin temalarıyla ilişkili kültürel işaretler ve sembolleri (yetkilendirme, katılım, ses, bireyselleşme, işbirliği) kasten zimmetlerine geçirdiler ve psikolojik özlem ile kurumsal ilgisizlik arasındaki çatışmada kösteklenmiş ikinci modernite bireylerinin hayal kırıklıklarına cüretkarca seslendiler.

Bu süreçte Google ve Facebook'taki öncü gözetleme kapitalistleri şirket yönetiminin disiplinlerinden kaçındılar ve finansal etki ve politik ilişkilerle hak iddialarını koruyarak demokrasinin disiplinlerini inkar ettiler. Son olarak tarih de onların yanındaydı. 11 Eylül terör saldırılarının başlattığı olağanüstü hal ve regülasyon tiranlığı gözetleme ayrıcalığına imkan tanıdığında yeni piyasanın köklenmesi ve filizlenmesini daha da mümkün kıldı. Gözetleme kapitalistlerinin sonuç odaklı stratejileri ve tesadüfi yetenekleri cazibeli, ayartıcı ama aynı zamanda demokratik müzakere, sosyal tartışma, bireysel özerklik ve mücadele etme hakkına giden tüm çıkış yollarını önceden kapatıp ortadan kaldırmada acımasızca yetkin olan bir yöntem üretti.

"Talep tarafında" ise, kaynakları elverişli kılmaya aç ikinci modernite kitleleri, dijital kamyondan atılan pirinç çuvalları ve süt tozuyla öylesine aşka getirilmişlerdi ki sürücüye ya da gittikleri yere çok az dikkat ettiler. Onlara ihtiyacımız vardı; hatta onlar olmadan yaşayamayacağımıza inandık. Ama detaylıca incelendiklerinde, uzun zamandır beklenen o dağıtım kamyonları daha çok istila ve fethin taşıtlarına benziyordu.

Kızıl Haç'tan çok Mad Max'e, Carnival Cruise'dan çok Black Sails'a ait gibilerdi. Direksiyonlarının arkasındaki sihirbazlar her tepe ve çukuru ustalıkla geçiyor, utanmadan fatihlerin ganimeti olduğunu ileri sürdükleri davranışlarımızı sıyırıp istiflemeyi öğreniyorlardı.

Bu yeni birikim mantığına dair açık zihinli değerlendirmenin yokluğunda gözetleme kapitalistlerinin aktivitelerini anlama, öngörme, regüle etme ya da yasaklama yolundaki her çaba yetersiz kalacaktır. Gözetleme kapitalizminin arsızlığı üzerinde toplumlarımızın aracılığıyla kontrol arayışına girdiği birincil çerçeveler "gizlilik hakları" ve "tekelcilikle" ilgili olanlardır. Ne gizlilik düzenlemesi arayışı ne de geleneksel tekelci uygulamalar üzerine sınırlamanın dayatılması şimdiye kadar, tedarik rotalarından davranış geleceği piyasalarına kadar, birikimin ana mekanizmalarını sekteye uğrattı. Aksine, gözetleme kapitalistleri mülksüzleştirme döngüsünün pratik ve politik gereksinimlerinde uzmanlaşırlarken çıkarma mimarilerini her insan alanında genişlettiler ve detaylandırdılar. Bu başarı şimdi gözetleme kapitalizmi toplumda öğrenmenin bölümlenmesi üzerinde yetkilendirilmemiş komutayı eline aldığı için bilgi medeniyetinde sosyal düzenin en derin prensiplerini tehdit ediyor.

Eğer bir savaş olacaksa bu kapitalizm üzerine bir savaş olsun. Ham gözetleme kapitalizminin en az kapitalizmin kendisi kadar topluma tehdit oluşturduğunda ısrar edelim. Bu teknik bir girişim, ileri şifreleme için bir program, geliştirilmiş veri otonomluğu ya da veri sahipliği değil. Bu tür stratejiler yalnızca ticari gözetlemenin kaçınılmazlığını kabul eder. Bizi kontrolü kendi amaçları için davranışımızdan ziyafet çekenlere devrederken kendi yaşamlarımızda gizlenmiş halde bırakır. Gözetleme kapitalizmi topluma bağlıdır ve sadece kolektif sosyal aksiyon aracılığıyla, filizlenen üçüncü moderniteyle uyumlu hale gelmiş bir gözetleme kapitalizmi vaadi elde edilebilir.

Kısım I'de Google'ın çevrimiçi dünyada nasıl kendi çıkarma mimarisini inşa ettiğini görmüştük. Gözetleme gelirleri için rekabet yoğunlaştıkça, öne çıkan ikinci bir ekonomik zo-

runluluk o mimariyi başka bir dünyaya, bizim "gerçek" dediğimize genişlemeye itiyor.

Şimdi gözetleme kapitalizminin hikayesi bu yeni doğrultuda ilerliyor. Kısım II'de, insan davranışının öngörülmesi ile tanımlanan bu ikinci ekonomik zorunluluğun izini sürerken sizleri hayret duygunuzu yeniden ateşlemeye davet ediyorum. *Öngörme zorunluluğu,* ölçek ekonomilerine *kapsam ekonomileri* ve *aksiyon ekonomileri* eklendiği için tedarik operasyonlarının karmaşıklığını genişletiyor. Bu yeni disiplinler gözetleme kapitalizmini günlük yaşamlarımızın mahrem bölgelerinin içlerine ve kişiliklerimiz ve duygularımızın derinliklerine kadar sürüklüyor. Günün sonunda bütün bunlar davranışlarımıza gözetleme kapitalizminin lehine müdahale etmek ve onları değiştirmek için yüksek düzeyde yaratıcı ama gizlilikte tereddüt etmeyen yeni araçların geliştirilmesine önayak oluyor. Bu operasyonlar, davranışımızı etkilemek, değiştirmek ve koşullamak için farkındalığımızın dışında faaliyet gösteren gayrımeşru güçler tarafından etkilenmeme hakkımıza, yani gelecek zaman üzerindeki hakkımıza meydan okuyor. Bu istila ve yaşamlarımızı deforme edişleri karşısında uyuşuklaşıyoruz. Kaçınılmazlığın davul seslerine yenik düşüyoruz, ama bu konudaki hiçbir şey kaçınılmaz değildir. Şaşırma hissimizi belki kaybettik ama onu yeniden bulabiliriz.

KISIM II

GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN İLERLEYİŞİ

BÖLÜM YEDİ

GERÇEKLİK İŞİ

Onu tanımadan Hakikate aşık olup,

Hayali diyarlara atını sürdü,

Yalnızlık ve açlıkla onu etkilemeyi düşünüp,

Elleriyle ona hizmet edenlerle alay etti.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, VI

I. Öngörme Zorunluluğu

Eric Schmidt'in ağın geleceği üzerine fikirlerini paylaşması için Davos, İsviçre'de Dünya Ekonomik Forumu'ndan daha uygun bir ortam olamazdı. 2015'te, neoliberaller (ve sayıları artan gözetleme kapitalistleri) için kış bahçesindeki bir oturum sırasında Schmidt'e internetin geleceği hakkındaki düşünceleri soruldu. Eski Google iş arkadaşları Sheryl Sandberg ve Marissa Mayer'in yanında otururken "İnternet kaybolacak. O kadar çok IP adresi, o kadar çok cihaz, sensör, giysi, etkileşime girdiğiniz şey olacak ki bunu hissetmeyeceksiniz bile. Her zaman varlığınızın bir parçası olacak. Bir odaya girdiğinizi ve o odanın dinamik olduğunu düşünün" diyerek inandıklarını paylaşmakta tereddüt etmedi.[1] Dinleyicilerin hayret içinde nefesleri kesildi ve kısa süre sonra dünya çapın-

da manşetler eski Google CEO'sunun internetin sonunun eli kulağında olduğuna dair bildirisinin şokuyla kaplandı.

Schmidt, aslında sadece bilgisayar uzmanı Mark Weiser'ın neredeyse otuz yıldır Silikon Vadisi'nin teknoloji hedeflerini şekillendiren çığır açıcı 1991 yılı makalesi "21. Yüzyıl için Bilgisayar"dan alıntı yapıyordu. Weiser "her zaman her yerde programlama" dediği şeyi iki efsanevi cümleyle tanıtıyordu: "En derin teknolojiler kaybolanlardır. Kendilerini, ondan ayırt edilemeyecek kadar günlük yaşamın kumaşına dokurlar." "Bilgisayarların kendilerini arka planda gözden kaybetmelerine izin veren" yeni düşünce biçimini tarif ediyordu. "İnsanları kendi çevrelerine girmeye zorlamak yerine insan çevresine uyan makineler bilgisayar kullanımını ormanda yürüyüşe çıkmak kadar rahatlatıcı hale getirecek."[2]

Weiser, ne kadar çok veri çekerse çeksin, sanal dünyanın kesinlikle bir gölgeden fazlası olamayacağını düşünmüştü: "Sanal gerçeklik yalnızca bir haritadır, bir bölge değildir. Masaları, ofisleri, diğer insanları, hava durumunu, ağaçları, yürüyüşleri, karşılaşma şanslarını ve genel olarak evrenin sonsuz zenginliklerini hariç tutar." Sanal gerçekliğin "zaten mevcut olan dünyayı görünmeden güçlendirmek" yerine dünyayı "taklit ettiğini" yazıyordu. Bunun aksine, her zaman her yerde programlama sessiz "sakin" ve açgözlü programlamanın dünya çapında ağa bağlanmış aygıtıyla o *gerçek* dünyayı benimsetirdi. Weiser bu aygıtı yeni "programlama çevresi" olarak ifade ediyor ve sınırsız bilgisinin "geçen hafta uzun süre baktığın takımı bilmek" gibi olasılıklarından keyif alıyordu "çünkü ikinizin de konumunu bilir ve o an bu bilgi senin ilgini çekmese de geçmişe dönüp tasarımcısının adını bulabilir"di.[3]

Schmidt internetin sonunu değil, kişisel bilgisayar ve akıllı telefonlar gibi buna tahsis edilmiş cihazların zincirlerinden başarıyla kurtuluşunu izah ediyordu. Gözetleme kapitalistleri için bu geçiş bir tercih değildi. Gözetleme kârları gelecekteki davranışlar için yeni piyasalardan akan diğer gelirler üzerinde yoğun bir rekabet uyandırdı. Davranışsal artı değeri en sofistike ve kesin biçimde geleceği tahmin eden ürünlere

çevirme süreci dahi işlenmeye elverişli hammaddenin kalitesine bakıyordu. Dolayısıyla gözetleme kapitalistleri şunu sormalıydı: Artı değerin hangi formları en güvenilir biçimde geleceği önceden söyleyen öngörü ürünlerini mümkün kılar? Bu soru gözetleme kapitalizminin deneme yanılma detaylandırılmasında kritik bir dönüm noktasını belirlemişti. İkinci bir ekonomik zorunluluğu (*öngörü zorunluluğu)* kristalize etmiş ve gözetleme kapitalisti gelirler üzerine zorladığı yoğun baskıyı ortaya çıkarmıştı.

Öngörü ürünlerinin ilk dalgası hedeflenmiş çevrimiçi reklamcılığa olanak verdi. Bu ürünler internetten ölçekle türetilmiş artı değere dayanıyordu. Ölçekli artı değer gereksinimini güdüleyen rekabetçi güçleri "çıkarma zorunluluğu" olarak özetlemiştim. Gözetleme gelirleri için rekabet neticede artı değer hacminin başarı için gerekli ancak yetersiz koşul haline geldiği bir noktaya ulaştı. Bir sonraki eşik öngörü ürünlerinin kalitesiyle tanımlandı. Kesinliğin yüksek derecesi için yapılan yarışta, en iyi öngörülerin bile gözlemleri yaklaşık olarak değerlendirmek zorunda kalacakları bariz hale geldi. Öngörü zorunluluğu bu rekabetçi güçlerin ifadesidir. (Sayfa XXX'de Resim 3'e bakınız.)

Google/Alphabet, Facebook, Microsoft ve artık gözetleme gelirlerine çekilmiş olan diğer pek çok şirket iddialarını internetin "kayboluşuna" bağlamışlardı, çünkü buna mecburdular. Öngörüleri geliştirme zorunluluğuyla, Google gibi gözetleme kapitalistleri artı değerin yeni kaynaklarını ve yeni tedarik operasyonlarını bünyelerinde barındırmak için çıkarma mimarilerini genişletmek ve çeşitlendirmek zorunda olduklarını anladılar. Ölçek ekonomileri yine hayati önem taşıyacaktı, elbette ama bu yeni aşamada, tedarik operasyonları *kapsam ekonomileri* ve *aksiyon ekonomilerini* de barındıracak şekilde genişletildi ve yoğunlaştırıldı. Peki bu neyi gerektiriyordu?

Kapsam ekonomilerine geçiş yeni bir hedef grubunu tanımlıyordu: Davranışsal artı değer muazzam miktarda olmalıdır ama aynı zamanda çeşitli de olmalıdır. Bu çeşitlilikler iki boyutta geliştirilir. İlki çıkarma operasyonlarının

sanal dünyadan, gerçek yaşamlarımızı gerçekten yaşadığımız "gerçek" dünyaya *genişletilmesidir*. Gözetleme kapitalistleri gelecekteki servetlerinin yollardaki, ağaçların arasındaki, şehirler boyunca yayılan gerçek yaşama uzanan yeni tedarik rotalarına bağlı olduğunu anladılar. Genişleme kan dolaşımınızı ve yatağınızı, kahvaltı sohbetlerinizi, işe gidiş gelişinizi, koşunuzu, otopark alanınızı, oturma odanızı istiyordu.

Kapsam ekonomileri ikinci bir boyutta da ilerliyordu: *Derinlik*. Derinlik boyutunda kapsam ekonomileri güdüsü daha da arsızdır. Buradaki fikir yüksek düzeyde öngörebilen, dolayısıyla da yüksek düzeyde kazançlı, davranışsal artı değerin kişinin içten örüntülerinden ölçüleceğidir. Bu tedarik operasyonları sizin kişiliğinizi, ruh halinizi ve duygularınızı, yalanlarınızı ve hassasiyetlerinizi hedef alır. Her içtenlik düzeyinin imal edilmiş kesinliğe doğru ilerleyen fabrika üretim bantları için otomatik olarak ele geçirilmesi ve veri noktalarının gelgit akımı halinde düzleştirilmesi gerekecektir.

Tıpkı yüksek kalite öngörüler için ölçeğin gerekli ancak yetersiz kalması gibi yeni davranış geleceği piyasalarında rekabet avantajını sürdürmek için en yüksek kalitede öngörü ürünleri için de kapsam ekonomilerinin gerekli ancak yetersiz kalacağı da açıkça ortadaydı. Davranışsal artı değer muazzam miktarda ve çeşitli olmalıdır ama davranışı öngörmenin en kesin yolu kaynağına müdahale etmek ve onu şekillendirmektir. Bu hedefi gerçekleştirmek için icat edilen süreçler benim *aksiyon ekonomileri* olarak adlandırdığım şeylerdir. Bu ekonomileri gerçekleştirmek için makine süreçleri gerçek insanlar ve şeyler arasındaki gerçek dünyada gidişata müdahale edecek şekilde yapılandırılırlar. Bu müdahaleler kesinliği bazı şeylerin yapılmasıyla geliştirilecek biçimde tasarlanmıştır. Facebook haber kaynağınıza belirli bir ifadeyi eklemek, telefonunuzda SATIN AL düğmesinin görünmesinin zamanlamasını ayarlamak ya da sigorta ödemesi geciktiğinde araba motorunuzu kapatmak gibi kurnazca aksiyonları yerine getirerek davranışı belirli doğrultuda dürter, ayar verir, güder, manipüle eder ve değiştirir.

Kapsam ve aksiyon ile karakterize edilen bu yeni rekabetçi yoğunluk düzeyi tedarik operasyonlarının istilacı karakterini daha da artırır ve benim *gerçeklik işi* olarak adlandırdığım yeni bir gözetleme ticareti çağını başlatır. Ölçek ekonomileri çevrimiçi dünyada makine bazlı çıkarma mimarileri tarafından yürütülüyordu. Şimdi de gerçeklik işi gerçek dünyada makine bazlı mimarileri gerektiriyor. Bunlar, Weiser'ın "ondan ayırt edilemez olana kadar kendini günlük yaşamın kumaşına dokuyan" her zaman her yerdeki otomatikleştirilmiş kompütasyonel süreçler vizyonunu yerine getiriyor ama bir farkla: Artık gözetleme kapitalistlerinin çıkarları doğrultusunda faaliyet gösteriyorlar.

Bu operasyonlar ve onların ekonomik kökenleriyle ilgili kullanılan pek çok moda sözcük vardır: "Ortam programlama" "her zaman her yerde programlama" ve "şeylerin interneti" buna yalnızca birkaç örnektir. Şimdilik tüm bu kompleksi daha genel biçimde "aygıt" olarak ifade edeceğim. Etiketler farklılık gösterse de tutarlı bir vizyonu paylaşırlar: Her yerde, (canlı ya da cansız her şeyin ve her sürecin araçlaması verilenmesi bağlantılanması iletişime sokulması ve hesaplanmasında) her zaman doğal, insani, fizyolojik, kimyasal, makineli, idari, araçlı ve finansal. Gerçek dünya etkinliği sürekli olarak telefonlar, arabalar, sokaklar, evler, dükkanlar, bedenler, ağaçlar, binalar ve şehirlerden, öngörülere dönüştürmeye hazır veri olarak yeni bir yaşam bulduğu dijital aleme geri işlenerek hepsi birden gölge metnin devamlı genişleyen sayfalarını doldurur.[4]

Öngörü zorunluluğu güç toplarken çıkarmanın daha da hırslı bir projenin ilk aşaması olduğu gittikçe daha bariz hale geliyor. Aksiyon ekonomileri gerçek dünya makine mimarilerinin *bilebilir* olduğu kadar *yapabilir* de olmaları gerektiği anlamına gelir. Çıkarma yeterli değildir; şimdi uygulama ile de eşleştirilmelidir. Çıkarma mimarisi, muazzam miktarda ve çeşitli davranış alanına saklı ekonomik amaçların dayatıldığı, yeni bir *uygulama mimarisi* ile birleştirilmiştir.[5]

Gittikçe, çıkarma ve uygulama operasyonlarını gerçekleştiren gözetleme kapitalizminin zorunlulukları ve materyal

altyapılar tutarlı bir bütün olarak faaliyet göstermeye başlarlar, bir yirmi birinci yüzyıl "davranış değiştirme aracı" üretirler. Bu girişimin amacı, benzeyiş ve itaat gibi davranış normları dayatmak değil, güvenilir, belirleyici ve kesin biçimde arzulanan ticari sonuçlara götüren davranışı üretmektir. İtibarlı işletme danışmanlık ve araştırma firması Gartner'ın araştırma direktörü "şeylerin internetinde" ustalığın "işletme modellerini 'garantili performans seviyelerinden' '*garantili sonuçlara*' dönüştürmede temel bir destekçi" olarak hizmet edeceğini gözlemlerken açık biçimde önemli bir noktaya temas ediyordu.[6]

Bu olağanüstü bir ifadedir, çünkü bunu bu şekilde gerçekleştirecek gücün yokluğunda böyle bir garanti verilemez. Bizim "davranış değiştirme aracı" olarak belirttiğimiz bu kapsamlı kompleks bahsedilen güç yoğunlaşmasının ifadesidir. Garantili sonuç beklentisi bizi, gözetleme kapitalistlerinden onu öngörme adına geleceği oluşturmayı talep eden, öngörü zorunluluğunun gücü konusunda uyarır. Bu rejim altında her zaman her yerde programlama yalnızca bilen bir makine değildir; bizimle *ilgili* ve onlar *için* daha fazla kesinlik üretmek için tasarlanmış bir tahrik makinesidir.

Bu yavaş yavaş işleyen, akıllı *ve* kuvvetli aygıt yavaş yavaş etrafımızı sarıyor. Gerçek şiddetinin ne olduğunu ya da ne olacağını kimse bilemez. Bu, projeksiyonların sıklıkla gerçek sonuçlardan hızlı gittiği, abartılara boğulmuş bir alandır. Buna rağmen bu her zaman her yerde olma vizyonunu gerçekliğe çekmek için gerekli olan planlama, yatırım ve buluş gayet seyir halindedir. Mimarlarının vizyon ve amaçları halihazırda başarılmış olan iş ve şu an gelişim aşamasında olan programlar gözetleme kapitalizminin evriminde bir dönüm noktası oluştururlar.

Son olarak gözetleme kapitalizmi olmadan "şeylerin interneti" gibi bir şeyi düşünmek mümkün olsa da "şeylerin interneti" gibi bir şey olmadan gözetleme kapitalizmini düşünmenin mümkün olmadığının altını çizmek istiyorum. Öngörü zorunluluğundan yükselen her buyruk her tarafa yayılan gerçek dünyaya ait elle tutulur bir "bilme ve yapma"

varlığını gerektirir. Yeni aygıt öngörü zorunluluğunun materyal ifadesidir ve kesinliğe yönelik ekonomik dürtü tarafından canlandırılan yeni bir güç türünü temsil eder. Bu gerçekte iki vektör birleşir: Her zaman her yerde programlamanın erken dönem idealleri ve gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunlulukları. Bu birleşim dijital altyapının *bizim sahip olduğumuz şeyden bize sahip olan şeye* metamorfozuna işaret eder.

Kulağa her ne kadar fütürist gelse de bireyler ve grupların farkında olmadıkları bir amaç için sürekli takip edilecek, bütünüyle bilinecek ve öyle ya da böyle yolu değiştirilecek çok sayıda obje olduğu vizyonun bir tarihi vardır. Başlangıcı da bundan yaklaşık altmış yıl öncesine, Galapagos Adaları'nın yakıcı ekvator güneşi altındaki bir kaplumbağanın, uyuşukluğundan sıyrılıp, içine azimli bir bilim insanının küçük bir makine yerleştirdiği kaktüs parçasını yutmak için harekete geçmesine dayanır.

Bilim insanları serbest dolaşan hayvanların dik başlılığına tanık olmuş ve gözetlemenin bilginin zorunlu bedeli olduğu sonucuna varmışlardı. Bu yaratıkları bir hayvanat bahçesine kilitlemek tam da bilim insanlarının çalışmak istedikleri davranışa engel oluyordu ama nasıl izleyeceklerdi? Bir zamanlar elk sürüleri, deniz kaplumbağaları ve kazlar üzerinde çalışan akademisyenler tarafından tertiplenmiş çözümler gözetleme kapitalistlerince yeniden düzenlenmiş ve dünyanın yirmi birinci yüzyıl yaşamının kaçınılmaz geleceği olarak sunulmuştu. Değişmiş olan tek şey şimdi *bizim o hayvanlar olmamızdır.*

II. Hür Hayvanların Nazikçe Fethedilmesi

1964 yılında Galapagos Adaları'nda gerçekleştirilmiş bir uluslararası araştırma gezisi, bilgisayar verisinin uzun mesafeli aktarımına dayalı öncü bir teknoloji olan telemetrinin denenmesi için eşsiz bir fırsat sunmuştu. Biyoloji, fizik, mühendislik ve elektroniği birleştiren yeni bilim adamları kuşağı bu yeni teknolojiyi destekliyordu ve liderleri, bilimsel emsalleri arasında hocaların hocası olarak bilinen, fizikçiliğinin yanında elektrik mühendisi, biyolog ve cerrah olan R. Stuart MacKay idi.[7]

MacKay telemetriyi hayvan gruplarının iyiliğini geliştirmenin ve korumanın bir aracı olarak görüyordu. Galapagos gezisinden MacKay'in bir fotoğrafı, onu ufak makinesini yutan dev bir kaplumbağanın arkasında dikkatle beklerken gösteriyordu. Bir diğerinde göğüs kafesine iliştirilmiş sensörle nadir bir deniz iguanasını nazikçe tutuyordu. Bunların hepsi hayvanların iç vücut sıcaklıklarını ölçmek içindi. Telemetriyi diğer gözetleme formlarından ayıran ana unsura, yani hayvanın farkındalığını tetiklemeden vücutta kaybolabilecek denli küçük sensörlerle davranışı doğal habitatı içinde yakalama olasılığına vurgu yapıyordu:

> Deneğin içinde ya da üstündeki aktarıcıdan uzak bir alıcıya kayıt için bilgi aktarmak amacıyla radyo sinyalinin kullanımı hareket esnekliği sağlar ve denek ölçüm sürecinin farkında bile olmadan, aksi takdirde erişilmez olan vücut parçalarının rahatsızlık verilmeden incelenmesine olanak verir. Yöntemler deneği nispeten normal psikolojik ve fizyolojik durumda tutar ve normal aktivitelerin sürekliliğine müdahale etmez.[8]

MacKay'in yayınlanmış çalışması birincil olarak çalışmalarının teknik yönlerine odaklanıyordu, yine de zaman zaman daha kapsamlı amaca da bir bakış vardı. Telemetri devasa veri setleri olasılığı ve tüm hayvan grupları ölçeğinde korelasyonel çalışmalar için fırsat yaratıyordu. Benzer tekniklerin statik dünyaya, yani orman örtüsüne, beton kürüne, kimyasal reaksiyon kaplarına ve gıda işlemeye uygulanabileceğini belirtiyordu. MacKay bağlantılı veri yayan bireylerden oluşan bütün kitleleri gözünde canlandırıyordu. Onun ilk jenerasyon "giyilebilir teknolojileri" insanların da dahil olduğu, her türden "hür hayvanı" çalışmayı mümkün kıldı. Biyomedikal telemetrinin normalde "vahşi dünyada" mümkün olmayacak bir şekilde bilgi toplamaya eşsiz biçimde uygun olduğuna vurgu yapıyordu. Ana prensip, onun telematiğinin hayvanın farkındalığı dışında faaliyet göstermesiydi. Bu "işbirliği etmeyen hayvanları ölçmenin zorluğu ve "erişilemez

bölgelerde" gezindiklerinde bile veri toplamanın gerekliliği gibi problemleri çözmede özellikle yararlıydı. Diğer bir deyişle, buluşlar bilim insanlarının hayvanları, bir zamanların gizemli diyarlarının istilasından habersiz, kendilerinin özgür, dolaşıyor ve dinleniyor olduklarına inandıklarında bile bilgi olarak işlemelerine imkan tanıdı.

MacKay sensör verisini aktarma ve gözetlemenin hikayenin yalnızca bir parçası olduğuna dikkat çekiyordu. Rota yeterli değildi; bir rotalama olmalıydı. "Denek ve deneyci arasında uzaktan bir diyalog" olarak ifade ettiği şeyi sağlayan, davranışı sadece gözetlemeyecek, bunun nasıl değiştirileceğini ve optimize edileceğini de ortaya çıkaracak telestimulasyon "tersine sürecini" savunuyordu.[9]

MacKay'in kapsamlı vizyonu dijital çağda meyvesini verdi. Ufak silikon parçalarına yerleştirilmiş bilgisayar gücünün patlayarak büyümesiyle birleştirilen uygu duyarlılığı, ileri seviye sensörler, internete elverişli ağlar ve "büyük veri" öngörü analizleri, bütün hayvan grupları ve bireylerin, her yerde, her zaman amaç ve hareketlerini ortaya çıkaran olağanüstü sistemler üretti. Hayvanların bedenleri üzerinde ve içinde yolculuk eden benzer giyilebilir malzemeler "hayvan gruplarında evrimleşmiş duyuların çeşitliliğinden faydalanmak amacıyla türlerin çeşitliliğini kullanarak gezegeni algılamada yeterli çoğunluğu" sağlayıp "küresel hayvan kolektifinde bir altıncı his" üreterek gezegenin iklimi, coğrafyası ve ekolojisinin de kapsamlı sensörleri haline geldi.[10] Tahmin edeceğiniz üzere bu kabiliyetlerin insan dışı türleri hedef almakla kalacağını varsaymak için çok az bir sebep vardır.

Gerçekten de bu eşik çoktan geçilmiş durumdadır.[11] 2014'te Washington Üniversitesi'nden Jenq Neng Hwang tarafından yönetilen araştırmacılar "insanlar neticede Google Earth gibi bir platformda şehir sokaklarının gerçek zamanlı dinamiğinin canlandırılmış versiyonunu görsünler diye, insanların yollar ve kaldırımlarda yürüdüğü gerçekçi durumların dinamik görselleştirilmesine olanak veren" belediye güvenlik kameralarıyla bir araya getirilmiş bir "süper GPS"i duyurdular.[12] Eğer bu bir roman olsaydı, Profesör MacKay'in

müthiş çalışması onun ayak izlerini takip eden kendini adamış pek çok bilim insanınınkiyle birlikte, bu durumların önceden iması olarak hizmet ederdi.

MacKay'in öngöremediği bir metamorfozla, onun çığır açıcı vizyonundan türeyen hayvan takip bilimi, gözetleme kapitalizminin bir sonraki evrim aşaması için bir şablon haline gelmişti. Telematik artık yeni ve kazançlı birikim mantığı köleliğine boyun eğen düzende insan davranışına da uygulanıyordu. Daha sonra bir ekonomik zorunlulukta birleştirilecek olan öngörü gereksinimleri MacKay'in çalışmasında zaten gün gibi ortadaydı. Hem genişlik hem de derinlikte, kapsam ekonomileri ihtiyacı onun önceden erişilemez durumdaki uzak köşelere uzanıp kitleler *ve* bireylerin detaylarıyla ilgili bilgi işlemeyi hedefleyen temel niteliğindeki çerçevesinde yansıtılıyordu. Bugün o bölgeler arabanızın ön koltuğunu, mutfağınızı ve böbreğinizi de kapsıyor. Onun telestimulasyon "tersine süreci" insan sürüsünü felaketten korumak yerine davranışının öngörülebilirliğini yükseltmek için otomatikman davranışı harekete geçiren aksiyon ekonomilerinde yaşama döndürülüyor.

MacKay keşif yapmayı arzulamıştı ama bugünün "deneycileri" yaşamlarımızı hesaplamaya çevirirken kesinliği arzuluyorlardı. MacKay'in hayvanları hür ve doğası gereği iş birliğinden uzaktı, çünkü kendilerini bilinmez arazide özgür, barınaklı ve gezgin olarak hissediyorlardı. Artık insan hayvanının bilinçsizce tadını çıkardığı kolay özgürlük (uzak yerler ve mahrem alanların gizeminde gelişen sınırlanmamışlık hissi) gözetleme gelirlerine giden yolda sadece basit bir ihtilaftır.

III. İnsan Sürüleri

MacKay'in mirası zamanımız için veri madenciliğinden giyilebilir teknolojilere kadar, gözetleme kapitalizminin en değerli kabiliyet ve uygulamalarının icat edildiği, MIT Media Lab'den Profesör Joseph Paradiso'nun çalışmasıyla yeniden tasavvur edildi.

Paradiso'nun veri uzmanları, mühendisler, müzisyenler ve sanatçılardan oluşan müthiş grubu, gerçekliğe hakim

olmak için ağa hakim olmuş benzer disiplinleri (verileme, endeksleme, gezinme ve arama) uygulayarak Google Arama'nın merceğinden dünyayı yeniden yaratıyordu. Paradiso "her zaman her yerde hissedilir çevreler" olmadığı sürece "her yerde bulunan dünyanın tüm o bilişsel makinelerinin sağır, aptal ve kör olduklarını ve artırmayı hedefledikleri gerçek dünya etkinliklerine uygun biçimde cevap veremediklerini" yazıyordu.[13] Diğer bir deyişle, 'her zaman her yerde programlama', hesaplama için deneyimi ileten bir 'her zaman her yerde algılama' olmadan anlamsızdır.

Bu amaçla Paradiso'nun öğrencileri "dikkat cezbeden" ve "dijital bilginin fiziksel dünyanın ayrımsız bir parçası haline gelebileceği bir geleceğe işaret eden" ses akışının yayıldığı bir "DinlemeAğacı" icat ettiler. O ve iş arkadaşları 250 akrelik bataklığı sıcaklık, nem, ıslaklık, ışık hareketi, rüzgar, ses, ağaç özsuyu akışı, kimyasal seviyeler ve daha fazlasını ölçen ve kaydeden yüzerce sensörlerle doldurdular. "Tıp, moda ve kıyafete temas edebilen ve elektroniği esnetilebilir ve yumuşak her şeye taşıyan" tamamen yeni işlevsel alt katmanlar yaratmak için karmaşık hareketleri takip eden ve hesaplayan "atalet sensörü" ve "esnek duyusal lifler" geliştirdiler. Tırnaklar ve bileklerin, el hareketinin yokluğunda bile parmak işaretlerini okuyabilen programlama ara yüzlerine dönüştürüldüğü, dövme ve makyaj formunda doğrudan tene tutunan elektronikler var. "Sensör bant" ve "çıkartmalar" "kablosuz olarak veri aktardıkları" "erişilemez yüzeyler ve yapı malzemelerine" tutunabiliyorlar.[14]

Paradiso ve iş arkadaşları, bir yandan, neredeyse her çevrede (akıllı telefonlardan ev cihazlarına, sokaklara, kameralara, arabalara) çoğalan sensör verisi paradoksuyla, diğer yandan da sensör üretimi veri akışıyla anlamlı analizler üretimini birleştirmekteki zorluklarla mücadele ediyorlar. Bunlara cevapları sensör verisini birleştirmek ve görsel olarak sunmak için bir platform olan "DoppelLab" oldu.[15] Düşünceleri, bir ofis binasının içinden tüm şehre kadar, herhangi bir fiziksel alanı, binlerce ya da milyarlarca ya da trilyonlarca sensörden akarken o alanda olan biten her şeyi görüp işitebileceğiniz

"gezilebilir bir çevreye" dönüştürmek. Tıpkı Netscape gibi tarayıcıların ilk kez "internette tutulan veri yığınına erişim sağlaması gibi, yazılım gezginleri de akıp giden sensör verisi selinden anlam çıkarmamıza olanak sağlayacak."[16]

Buradaki amaç büyük bir sentezdir: "Zincirlerin sürekli veri aktararak durumu hesapladığı" ve ofis içlerinden tüm şehre kadar her yerden toplanmış "veriden türetilmiş diğer parametreleri değerlendirdiği" "sanal bir sensör çevresi" geliştirmek için her kanal ve cihazdan gelen her tür sensör verisinin harmanlanıp birleştirilmesi.

Paradiso'nun "bu yapay sensöre ait düzgün bir arayüzün" tıpkı ağ gezginlerinin internette tutulan veriyi açması gibi "sezgisel olarak gezinilebilen *dijital bir her şeyi biliş,* her tarafa yayılmış bir artırılmış gerçeklik çevresi yaratmayı vadedeceğine" dair güveni tam. Her zaman her yerdeki sensör bilgisi ve programlamasının "'diğerlerinin' bedenselleşmesinden çok kendimizin bir uzantısı" olacağı konusunda ısrar ediyor. "Giyilebilirler çağına girdiğimizde" bilgi "doğrudan gözlerimize ve kulaklarımıza" akacak, "bireyin sınırları bu gelecekte oldukça bulanık olacak."[17]

Paradiso ve eşyazarı Gershon Dublon'a göre, bir sonraki büyük teknolojik zorluk, hızla genişleyen sensör bilgisini yeni "uygulamalarda" bir araya getirme kabiliyeti anlamına gelen "bağlam birleştirme"ydi. Buradaki düşünce, her fiziksel alan ve o alanın içindeki her davranış izinin (arıların vızıldaması gülümsemeniz, dolabımdaki sıcaklık değişimleri, birilerinin kahvaltı sohbeti, ağaçların hışırtısı) "bilgileşeceği"ydi (bilgiye çevrilme). Alanlar, bir zamanlar Google'ın web sayfalarını endeksleme ve arama için kümelemesine oldukça benzer biçimde, aranabilir bilgi, görüntü ve seslerin devamlı bir akışı halinde kümelenebilir: "Bu geçiş gezegeni kaplayan sürekli bir sinir ağı yaratacak. Ve programlama topluluğu için şimdi esas zorluklardan bir tanesi hızla evrimleşen 'bilge' elektronik aygıtın nasıl insan algısıyla birleştirileceğidir."[18]

Bu yaratıcı bilim insanları ışıltılı zekalarına rağmen dengesiz ekonomik düzenden habersiz gibilermiş gibi görünüyor ve gözetleme kapitalizmi gelirlerinin bayrağı altında ba-

şarılarına başarı katmaya hazır bekliyorlar. Paradiso, öngörü zorunluluğu bu yeni akımdan çıkarılan artı değer konusunda ısrarlı olması ve gözetleme kapitalistlerinin de dijital her şeyi bilirlik sınıfının ön sıralarını doldurması yüzünden, her şeyi bilme hayalinin gözetleme kapitalizminin realpolitiğine çevrilişini göz önünde bulundurmuyor.

IV. Gözetleme Kapitalizminin Realpolitiği

Devlet liderliğinin azalan seviyeleri ve "her zaman her yerde programlama" için sağlanan kaynaklarla birlikte, her biri yeni aygıtların ve onun çıkarma ve uygulama mimarilerinin "Google'ı" olmak için rekabet eden teknoloji şirketlerine basit araştırma ve uygulamaları yürütmek kalıyor.[19] Her zaman her yerde bağlantılı duyusal program aygıtları ve sıklıkla tekrarlanan "bu her şeyi değiştirecek" iddiasına rağmen Birleşik Devletler'deki teknoloji firmaları, şimdiye kadar, herhangi bir kapsamlı sosyal veya düzenleyici vizyon tarafından engellenmeden, nispi kanunsuzluğu serbestçe kullanmaya devam ettiler. Intel'in "şeylerin internetinden" sorumlu şef stratejistinin gizliliğe etkileri konusundaki endişelere yanıt verirken yorumladığı üzere "Gizlilikle ilgili konuşmaları işitmemize rağmen kesinlikle inandığımız şey, politikanın teknolojik yeniliğin yoluna çıkmasını istemiyor olmamız."[20]

Hareketi şekillendiren, "politika" ya da "toplum sözleşmesi" yerine, kapitalizm ve gittikçe artan biçimde gözetleme kapitalizmidir. Yeni davranış geleceği piyasaları ve "hedeflenmiş uygulamalar" hevesle bekleniyor. Microsoft'un "şeylerin interneti"nden gelen veriyi birleştirmek ve analiz etmek için makine zekası platformu direktörünün söylediği üzere "İşin eşit derecede havalı ve tuhaf olan tarafı, tüm firmalar ve onların rakipleri akıllı cihaz işine girince meydana geliyor. Veri için büyük bir ikincil piyasa, ikincil bir gelir kaynağı açığa çıkıyor" Bu piyasalar "tıpkı Google ve Facebook'un hedeflenmiş reklamcılık piyasaları gibi"dir.[21] Bir IBM raporu buna katılıyordu: "Şeylerin interneti sayesinde fiziksel varlıklar gerçek zamanlı küresel dijital piyasaların katılımcılarına dönüşüyor. Çevremizdeki sayılamayacak tipteki varlık

kolayca endekslenecek, aranacak ve onların çevrimiçi ticari varlık olarak ticareti yapılacak. Biz bunu 'fiziksel dünyanın sıvılaşması' olarak adlandırıyoruz."[22]

Mülksüzleştirmenin girişi olarak "veri çıkışı" söylemine kaygı verici bir koşut, eşzamanlı olarak gaspın bu ikinci aşamasının da öngörü zorunluluğunun serbest bıraktığı gerçek aksiyonu meşrulaştıran ve dikkatleri ondan uzaklaştıran yeni bir söylem gerektirmesidir. Yeni bir örtmece, "karanlık veri" bu rolü üstlenir. Örneğin, Harriet Green IBM'in "şeylerin internetine" yaptığı, şirketi her yerde her zaman programlamanın "Google'ı" olmak için ciddi bir rakip haline getirmeyi hedefleyen bir kaynak taahhüdü olan 3 milyar dolarlık yatırımı yönetti. Green dijital her şeyi bilirliğin şirketler tarafından toplanan verinin çoğunun "yapılandırılmamış" olması bunun "verileştirme" ve kodlamayı zorlaştırması gerçeği tarafından sekteye uğratıldığını söylüyor.[23] IBM müşterileri "Kendimizi daha verimli kılmak ya da yaptığımız şeyi optimize etmek için satabileceğimiz yeni ürün ve hizmetler yaratmak ya da müşteriler için yeni şeyler yaratmak için bu [yapılandırılmamış] veriyle ne yapabiliriz?" sorusuyla huzursuzluk yaşıyorlar.[24]

Yapılandırılmamış veri alınan ve satılan sıvılaşmış varlıkların yeni akımlarında birleşip akamaz. Yapılandırılmamış veri uyuşmazlıktır. Green'in kullandığı terim hem problemi isimlendiriyor hem de çözümü meşrulaştırıyordu: *Karanlık veri.* Çevrimiçi dünyada bilenmiş olarak gördüğümüz mesaj, "sistemde değilseniz, yoksunuz demektir", bu yeni mülksüzleştirme aşaması için rafine ediliyor. Bağlantılı şeyler aygıtının *her şey* olması amaçlandığı için bu evrensel kaynaştırma itkisinden yoksun herhangi bir insan ya da şeyin davranışı *karanlıktır*: Tehditkar, ehlileşmemiş, isyankar, başıboş ve kontrol dışı. Karanlık verinin inadına yayılımı IBM ve müşterilerinin çabalarının düşmanı olarak gösteriliyor. Burada MacKay'in, *hür hayvanlar* ve *erişilmez bölgelerin* sırlarına girme kararlılığıyla vücut bulan sözlerine dikkat edin. Buradaki gerginlik, davranış olarak *işlenmeden,* elektronik veri akımlarına çevrilmeden ve gözlenebilir veri olarak ışığa yönlendirilmeden

hiçbir şeyin geçerli olmamasıdır. Sayma ve gütme için *her şey* aydınlatılmış olmalıdır.

Bu şekilde "karanlık veri" görüşü kolayca her zaman her yerde programlamanın "veri çıkışı" haline gelir. Hiçbir zaman kamusal yaşama yönelik planlanmamış davranışlar ve koşulları ele geçirip analiz edebilen makine zekasının güçlü sistemleri için ahlaki, teknik, ticari ve yasal gerekçeyi sağlar. Gözetleme gelirleri arayışında olanlar için karanlık veri, gözetleme kapitalizminin ölçek, kapsam ve harekete duyduğu arzuyla meydana getirilen dinamik evrensel yapbozdaki kazançlı ve gerekli bölgeleri temsil eder. Dolayısıyla, teknoloji toplumu karanlık veriyi "şeylerin internetinin" finansal vadini tehdit eden tahammül edilemez bir "bilinmeyen bilinmez" olarak çarpıtır.[25]

Bu sebeple, Green'in makine zekasını (özellikle de IBM'in "Watson" isimli antropomorfikleştirilmiş yapay zekasını) ziyan olma ve kavranamazlık tehdidi altındaki bir aygıtın bıçkın kurtarıcısı olarak betimlemesi anlaşılabilirdir. Makine zekası IBM'de, tahminen *makine* ve *yapay* gibi kelimelerle ilişkilendirilen sorgulanabilir gücün rahatsız eden çağrışımlarından kaçınmak için bilişsel programlama olarak ifade edilir.

CEO Ginni Rometty'nin liderliği altında şirket tarafından "'şeylerin internetinin beyni" olarak müjdelenen "Watson'a" ciddi ölçüde yatırım yapıldı. Rometty IBM'in her zaman her yerdeki veriyi her zaman her yerdeki bilgi ve aksiyona dönüştürecek makine öğrenimi fonksiyonlarında egemen olmak istiyor. Green "İlk tartışma, yalnızca Watson ve bilişselin gerçekten sorgulayabileceği ne kadar karanlık verinizin olduğu üzerinedir" diyor. "Günlük bazda yaratılan verinin miktarını bilirsiniz, bunun çoğu faydalanılmazsa çöpe gidecektir. Bu sözde karanlık veri, ister kontakt lensinizde olsun, ister hastane yatağınızda, ister demiryolunda... Bilgisayar olmak için dünyadaki her şeyde sensörleri kullanma kabiliyeti olağanüstü bir fırsat sunuyor."[26] Buradaki mesaj, gözetleme kapitalizminin yeni enstrümanlarının bütün dünyanın aksiyon ve koşullarını davranış akışı olarak işleyeceğidir. İşlenen her bir unsur toplumdaki varoluşundan bağımsız kılınır, artık rahatsız edici bi-

çimde ahlaki mantık, politika, sosyal normlar, haklar, değerler, ilişkiler, duygular, bağlamlar ve durumların yükü altında değildir (Bu akışın tekdüzeleştirilmesiyle veri veridir ve davranış da davranıştır). Beden sadece duygu ve aksiyonun veri olarak çevrildiği zaman ve mekandaki koordinasyon dizisidir. Canlı ve cansız her şey bu karıştırılmış imalatta benzer varoluşsal durumu paylaşır. Her biri nesnel ve ölçülebilir, endekslenebilir, gezinilebilir, aranabilir bir "şey" olarak yeniden doğar.

Gözetleme kapitalizmi ve onun ekonomik zorunluluklarının bakış açısından, dünya, kişi ve beden, yeni devasa bir piyasa anlayışının kan dolaşımı içinde kaybolurken *nesnelerin* kalıcı haline indirgenmiştir. Birinin çamaşır makinesi, başka birinin gaz pedalı ve sizin bağırsak floranız, ayrıştırılabilen, yeniden yapılandırılabilen, endekslenebilen, gezinilebilen, manipüle edinilebilen, analiz edilebilen, yeniden birleştirilebilen, öngörülebilen, ürünleştirilebilen, satın alınabilen ve satılabilen bilgi varlıkları olarak tek bir eşdeğerlik boyutuna yığılır: her yerde, her zaman.

Paradiso gibi bilim insanları ve Green gibi işletme liderleri tarafından detaylandırılan dünya görüşü, dijital her şeyi bilirliğin belirli kazançların hizmetinde kesinliğin reçetesi olarak heyecanla karşılandığı pek çok cephede aksiyona doğru süpürülmüştür. Bir sonraki kısım bu dünya görüşünü iş üstünde gözlemlemek için bir fırsattır, gözetleme kapitalizminin öncülerinin epey yabancısı olduğu bir alanda: Otomobil sigortacılığı. Çıkarma ve öngörme, sigortacılar ve danışmanları gözetleme gelirlerine yaklaşımlarını kurgularken yeni bir birikim mantığının göstergeleri haline geliyor. Bu yeni aktörlerin plan ve uygulamalarında hem kapsam ve aksiyon ekonomilerini kurumsallaştırmaya yönelik kararlılığa hem de otomatik ve yakından hedeflenmiş davranış değiştirme araçlarının kazanca giden yol olarak anlaşıldığı karanlık bir yeni dünyaya doğru sürüklenmeye şahit oluyoruz.

V. Kazanç için Kesinlik

Bölüm 3'te Google'dan Hal Varian ile tanışmıştık ve kendisi şimdi bir kez daha çıkarma zorunluluğunun önemini ve

belirli gereksinimlerini ortaya çıkararak yolumuzu aydınlatacak. Varian'ın para aktarımlarında bilgisayar aracılığının dört yeni "kullanımını" tanımladığını hatırlayın.[27] Bunlardan ilki, çıkarma zorunluluğunun gözetleme kapitalizminin temel mekanizmalarından biri olduğu sonucunu çıkardığımız "veri çıkarma ve analizi" idi. Varian diğer üç yeni kullanımın (daha iyi gözetleme kaynaklı yeni sözleşmeli formlar, kişiselleştirme ve isteğe göre uyarlama ve sürekli devam eden deneyler) zamanla, ilkinden daha da önemli hale geleceğini söylüyordü.[28] İşte o zaman geldi.

Varian "Para aktarımları artık bilgisayar aracılığında olduğu için daha önceden gözlenemez olan davranışı gözleyebilir ve bununla ilgili sözleşmeler yazabiliriz" diyordu. "Bu, daha önce uygulanabilir olmayan para aktarımlarını mümkün kılar." Paradigma gücünün farkına vararak "araç gözetleme sistemleri" örneğinin çekimine kapılıyordu. Varian, kişi aylık araba ödemeleri yapmayı bırakmışsa "Günümüzde araç gözetleme sistemine arabanın çalışmasına izin vermemesini ve araçtan geri alınabileceği konumu göstermesini emretmek çok daha kolay" diyordu.[29] Sigorta şirketlerinin de müşterilerin aracı güvenli biçimde sürüp sürmediklerini kontrol etmek ve dolayısıyla sigorta poliçesini sürdürüp sürdürmemeyi, prim maliyetlerini çeşitlendirip çeşitlendirmemeyi belirlemek ve talebi ödeyip ödememeye karar vermek için bu gözetleme sistemlerine güvenebileceklerini belirtiyordu.

Varian'ın sigorta alemindeki bilgisayar tabanlı kontrol sistemi bütünüyle internete bağlı cihazlara bağımlıydı. Bu yüzden çıkarma araçları ve uygulama mimarilerine imkan sağlayan, gerçek dünyada yer alan ve onu kaplayan maddi araçlar olmadan düşünülmeleri imkansızdı. Tarif ettiği araç gözetleme sistemleri, örneğin, kapsam *ve* aksiyon ekonomileri sağlıyordu. Olan biteni biliyor *ve* ona müdahale ediyor, veriyi izliyor *ve* programlanmış talimatlara göre davranıyordu, dolayısıyla da haciz memurunun devre dışı otomobilin ve onun eli kolu bağlı sürücüsünün yerini belirlemesine izin veriyordu.

Çıkarma zorunluluğu tedarik operasyonlarını gerçek dünyaya çektiğinden, Silikon Vadisi'nden çok uzaktaki yerleşik sektörlerden ürün ya da hizmet sağlayıcıları gözetleme geliri beklentileriyle büyülendiler. Örneğin, AllState Insurance CEO'su Google gibi olmak istiyordu: "Bugün veriyi parasallaştıran pek çok kişi var. Google kullanıyorsunuz ve bedavaymış gibi geliyor. Google bedava değil. Siz onlara bilgi veriyorsunuz; onlar da sizin bilginizi satıyorlar. Araç sürüp dolaşan insanlardan elde ettiğimiz bu bilgiyi satabilir ve ek bir kazanç kaynağı ele geçirebilir miyiz, bunu yapmalı mıyız? Bu uzun dönemli bir oyun."[30] Otomobil sigortacıları Varian'ın vizyonunu ve MacKay'in telematiğini uygulamaya özellikle heveslilermiş gibi görünüyordu. Arabanız için verilen mücadelenin, artık büyük veya küçük şirketlerin davranışsal artı değer kovalama şiddetinin bir betimlemesi olduğu ortaya çıkıyordu.

Oto sigortacıları riskin sürücü davranışı ve kişiliğiyle yüksek seviyede bağlantılı olduğunu uzun zamandır biliyorlardı ama bununla ilgili yapabilecekleri çok az şey vardı.[31] Şimdi ise telematiğin uzaktan duyusal gözetleme sistemleri bulunduğumuz yer, gittiğimiz yer, sürüş davranışımızın detayları ve aracımızın durumu ile ilgili devamlı bir veri akışı sağlıyor. Uygulama bazlı telematikler ayrıca kumanda paneli ve hatta akıllı telefon bilgisini de birleştirerek nasıl hissettiğimizi ve ne söylediğimizi de hesaplayabiliyor.

Oto sigortacıları, ticari başarının yeni bir karakterini vadeden gözetleme kapitalizmi stratejileri sunan danışmanlar ve geleceğin teknoloji ortaklarınca kuşatılmış halde. Sigorta endüstrisinin geleceği üzerine bir McKinsey raporu "Belirsizlik büyük ölçüde azalacak" diyordu. "Bu da yardımlaşmamaya ve topluluklar yerine bireysel riskleri öngörme ve yönetmeye odaklanmaya götürür."[32] Deloitte Finansal Hizmetler Merkezi tarafından hazırlanan bir rapor "davranışsal taahhüt" adlı bir yaklaşımı, yani poliçe sahibi davranışının gerçek zamanlı olarak izlenmesi ve geliştirilmesi aracılığıyla "risk minimizasyonunu" (garantili sonuçlar için bir örtmece) öneriyor. Deloitte "Araç sürerken zamanları, konumları ve yol koşullarını, çabuk hızlanıp hızlanmadıklarını ya da yüksek veya

aşırı hızlarla sürüp sürmediklerini, gaza ne kadar sert bastıklarını, ne kadar hızlı dönüş yaptıklarını ve dönüş sinyali kullanıp kullanmadıklarını kaydederek sigortacıların poliçe sahibi davranışını doğrudan izleyebildiklerini" bildiriyordu.[33] Telematik sürekli veri akışı üretir, dolayısıyla gerçek zamanlı davranışsal artı değer daha önceleri riski hesaplamakta kullanılan demografik bilgi gibi geleneksel "temsili faktörlerin" yerini alabilir. Bu da artı değerin hem çok miktarda (ölçek ekonomisi) hem de genişlik ve derinlik açısından çeşitli (kapsam ekonomisi) olması gerektiği anlamına gelir.

Telematik için aşırı kapital masraflarını karşılayamayan küçük sigorta şirketlerine bile donanım ve veri aktarımı harcamalarını aradan çıkararak akıllı telefon uygulamaları ile bu hedeflerin çoğunu gerçekleştirebilecekleri tavsiye ediliyor: "Bu tür sigortacılar da faydalanabilirler, çünkü bir mobil uygulama akıllı telefon kullanan sürücünün davranış ve performansına dair birinci elden veri toplar, imzalanan pozisyonun 360 derecelik görüntüsünü çıkarır."[34]

Kesinlik belirsizliğin yerin alırken bir zamanlar günlük yaşamın gerekli bilinmezlerini yansıtan primler, beklenmedik biçimde hasta çocuğunuzla ilgilendiğiniz sabahın hararetli erken saatlerinden sonra işe giderken arabanızı ne kadar hızlı sürdüğünüzün ya da süpermarketin arkasındaki otopark alanında tek teker üzerinde şov yapıp yapmadığınızın kesin bilgisini almış olarak artık milisaniyeden milisaniyeye yükselip düşebilir. Bir sigorta endüstrisi telematik uzmanı "16 yaşındaki sürücülerin çok fazla kaza yaptıklarını biliyoruz ama 16 yaşındaki herkes sarsak bir sürücü değil" diye gözlemde bulunuyordu. Gerçek davranışa bağlı oranlar "uygun biçimde fiyatlandırabilmede büyük bir avantaj."[35] Bu tür bir kesinlik, riski azaltmaya yönelik tasarlanmış sigorta sözleşmelerinin artık belirtilen davranış parametrelerinin incelikli aykırılıklarına "neredeyse anında" cevap veren ve dolayısıyla da riski önemli ölçüde azaltan ya da bütünüyle ortadan kaldıran makine süreçlerine dönüştüğü anlamına geliyor.[36]

Telematiklerin sadece bilmeleri değil, aynı zamanda yapmaları da (aksiyon ekonomileri) amaçlanmıştır. Onlar çekiç-

tir; güçlüdür; zorla yaptırırlar. Davranışsal taahhüt, davranışı maksimum kazançlılık yönünde değiştirmek için tasarlanmış makine süreçleri aracılığıyla riski düşürmeyi vadeder. Davranışsal artı değer, gerçek zamanlı oran artışı, finansal cezalar, sokağa çıkma yasakları ve motor kapatmalar gibi cezaları ya da oran indirimleri, kuponlar ve gelecekteki fırsatlarda için kullanılmak üzere altın yıldızlar gibi ödülleri tetiklemek için kullanılır. Danışmanlık firması AT Kearney "davranışlarını etkilemek için" müşterilere "daha bütüncül" bir şekilde bağlanmak amacıyla "şeylerin interneti ile zenginleştirilmiş ilişkiler" olacağını öngörüyordu.[37]

Varian'ın ödeme geciktiğinde bir arabanın motorunu kapatması için araç gözetleme sistemlerine direktif vermenin "çok daha kolay" olduğuna dair gamsız beyanı bir abartı değil. Örneğin, kendini "en büyük satış sonrası araç telematiği şirketi olarak tarif eden ve araçlar ve sürücülerini borç verenler, sigortalayanlar ve filo sahipleri gibi bir müşteri çeşitliliği için takip etme ve gözetlemede uzmanlaşmış olan Spieron Varian'ın fikrine yakın bir sistem sunuyordu.[38] Şirketin "Borç Artı Tamamlayıcı Yönetim Sistemi" ödemelerin gerisinde kaldıklarında sürücülere uyarı gönderiyor, ödeme ihmalleri önceden belirlenen periyodun ötesine geçtiğinde aracı devre dışı bırakıyor ve haciz görevlisinin gelip alması için aracın konumunu belirliyordu.

Telematikler davranış kontrolünde yeni bir ufku muştuluyordu. Artık sigorta şirketi davranışı gütmek için özel parametreler ayarlayabilirdi. Bunlar emniyet kemeri takmaktan hız oranına, rölanti süresine, fren yapma ve viraj dönmeye, agresif hızlanmaya, frene sert basmaya, yoldaki kalabalık saatlere, eyalet dışına araç sürmeye ve yasak bölgeye girmeye kadar her şeyi içerebiliyordu.[39] Bu parametreler sürücüyü devamlı izleyen, değerlendiren ve derecelendiren algoritmalara, gerçek zamanlı oran düzenlemelerine dönüşen hesaplamalara çevriliyordu.

Spieron'un en büyük stratejistinin sahip olduğu bir patente göre, sigortacılar davranışı şekillendirerek belirsizliği giderebiliyordu.[40] Buradaki fikir, sürücünün sigortacı tarafından

tanımlanmış davranış parametrelerine bağlılığını gözetlemeye dayalı sigorta oranını sürekli optimize etmekti. Sistem, sürücülere kredi atayarak ya da cezalar koyarak davranışsal bilgisini güce çeviriyordu. Artı değer aynı zamanda reklam verenlere satılmak üzere öngörü ürünlerine de çevriliyordu. Sistem reklam verenlerin hedeflemesi için "davranış özelliklerini" hesaplayıp reklamları doğrudan sürücünün telefonuna gönderiyordu. İkinci bir patent ise cezalandırıcı önlemler için tetikleyiciler konusunda daha da açıktı.[41] Sistemin parametreleri geçildiğinde sonuçları aktive eden bir algoritma yelpazesi tanımlıyordu: "ihlal algoritması" "Sokağa çıkma yasağı algoritması" "gözetleme algoritması" "bağlılık algoritması" "kredi algoritması."

Danışmanlık firmaları da tüm sigorta müşterilerine gözetleme oyununa girmelerini tavsiye ediyor. AT Kearney "bağlantılı arabanın" gelecek olan şey için bir deneme alanı olduğunu kabul ediyordu: "Neticede, şeylerin internetinin gerçek değeri, davranışlarını ve 'şeylerinden' gelen geri bildirime dayalı risk profillerini uyarlayan müşterilere bağlıdır."[42] Sağlık sigortacıları da bir diğer hedefti: "Giyilebilir akselerometreler" reçetelenmiş egzersiz rejimlerine "uyumlarının takip edilebilirliğini geliştirebilir" ve "sindirilebilir sensörler" de "aylık doluma göre daha yüksek düzeyde gerçek ve daha iyi ayrıntılılık sunarak" diyet ve ilaç programlarına uyumlarını takip edebilir.[43]

Deloitte kendi araştırma verisine göre, tüketicilerin çoğunun gizlilik endişelerine dayanarak telematikleri reddettiklerini ve davranışlarını gözetlemek isteyen şirketlere güvenmediklerini kabul ediyordu. Danışmanlar insanları "geçmeyen endişelere" rağmen "[gizliliği] takas etmeye" istekli kılmaya "yetecek kadar belirgin" maliyet tasarrufları sunarak bu gönülsüzlüğün üstesinden gelinebileceğini tavsiye ediyorlardı. Eğer fiyat teşvikleri işe yaramazsa sigortacılara, sürücüleri geçmiş kayıtlarındaki gelişimler ve "kapsamlı poliçe sahipleri havuzuna göre" gelişimleri ödüllendirerek davranış gözetlemeyi "eğlenceli" "interaktif" "rekabetçi" ve "tatminkar" olarak sunmalarını tavsiye ediliyordu.[44] "Oyunlaştırma"

olarak bilinen bu yaklaşımda, sürücüler "performans bazlı yarışmalara" ve "teşvik bazlı meydan okumalara" katılmaya çekilebilirdi.[45]

Diğer her şey başarısız olursa sigortacılara müşterilerini bir kaçınılmazlık ve çaresizlik duygusuna sevk etmeleri tavsiye ediliyordu. Deloitte şirketlere "halihazırda sürüşü gözetlemek için işlemde olan diğer teknolojilerin çokluğunu" ve "gelişmiş gözetleme ve coğrafi konumlama kabiliyetlerinin, iyi ya da kötü, artık yaşadığımız dünyanın bir parçası olduğunu" vurgulamalarını öneriyordu.[46]

Davranışsal taahhüt oto sigortacılarına maliyet tasarrufu ve verimlilik sunar ancak bu yeniden canlandırılmış bir sigorta endüstrisi için son aşama değildir. Çevrimiçi dünyada hedeflenmiş reklamcılık üreten analitik, gerçek dünyada kullanılmak üzere değiştirilerek müşteri davranışının ticaretini yapan yeni davranış geleceği piyasaları için zemin yaratılır. Gözetleme gelirleri için gerçek dürtünün odaklandığı yer burasıdır. Örneğin, bulut hizmetleri sağlayıcısı Covisint'in bir üst düzey yöneticisi otomotiv telematiğini "paraya çevirmeyi" hedefleyen müşterilerin hedeflenmiş reklamların ötesine, "hedeflenmiş uygulamalara" ilerlemelerini tavsiye ediyordu. Bunlar, ekrandaki reklamlar değil, hedeflenmiş reklamlara benzer kabiliyetler tarafından şekillendirilen ve sizi diğerlerinin kazancı için gerçek mekanlara çekmek için tasarlanmış gerçek zamanlı deneyimlerdi. Bu, sürücü verisini nerede olduğunuzu, nereye gittiğinizi ve ne istediğinizi anlayacak olan bir üçüncü partiye satmak anlamına geliyordu: "Hangi restoranı sevdiğinizi biliyorlar, çünkü arabanızı oraya sürüyorsunuz, böylece siz sürerken size restoranlar önerebilirler ve restoranlar da ödeme yapacaklardır."[47]

Davranışsal artı değer "araç çekme, oto tamir, araba yıkama, restoranlar, perakende outlet'leri" gibi diğer hizmetlerle "ortak pazarlama" oluşturan ürünler için hammadde olarak görülür.[48] McKinsey'deki danışmanlar "şeylerin internetinin" "veri piyasa yerleri" gibi "tamamen yeni alanlara" genişlemelerine olanak verdiğini öğütleyerek sigortacılara benzer bir tavsiyede bulunuyordu. Deloitte "alakalı göndermeler"

sağlayarak sağlık artı değerinin "parasallaştırılabileceğini" söylüyordu. Firma müşterilerine, özellikle de telematikte ölçek oluşturma ihtimali olmayanlara "dijital oyuncularla" ortaklık kurmalarını tavsiye ediyordu.[49] Model, araba endüstrisinin "ilk bilişsel mobilite platformu, OnStar Go'nun" yaratılışını duyuran IBM ve General Motors arasındaki bir 2016 yılı anlaşmasıydı. Dell ve Microsoft "şeylerin interneti" sigorta "hızlandırıcılarını" piyasaya sunmuştu. Dell sigortacılara "riski daha kesin biçimde öngörmek ve engelleyici önlemler almak" için donanım, yazılım, analitik sağlıyor ve Microsoft da ev otomasyonuna odaklanmış startup'ları geliştirmek için American Family Insurance ile ortaklık kuruyordu.[50]

Veri şirketleri bir zamanlar salt "tedarikçiler" olarak ifade ediliyordu ama oto şirketlerinin veri devlerinin tedarikçileri haline gelmeleri daha olasıdır. Daimler'in CEO'su "Google veri üretmek ve sonra da ekonomik kazanç amacıyla bu veriyi kullanmak için insanlara gün boyu eşlik etmeye çalışıyor" diyerek bunu kabul ediyordu. "İşte bu noktada bir zıtlaşma programlanmış gibi görünüyor."[51] Google ve Amazon zaten, sistemlerinin tüm iletişim ve uygulamaları kontrol edeceği, arabanızın kontrol paneli için rekabete kilitlenmiş durumda. Oradan telemetriye ve alakalı veriye giden mesafe bir hayli kısa. Google halihazırda uygulama geliştiricilerine Google Maps kullanan bulut tabanlı bir "aranabilir coğrafi konum telemetri sistemi" sunuyor. 2016'da Google Fransa "teknoloji ve donanımı sigorta ile birleştiren ürün demeti geliştirmek için" sigorta şirketleriyle ortaklıklar kurmakla ilgilendiğini duyurdu. Aynı yıl Cap Gemini danışmanlarından bir rapor sigortacıların yüzde 40'ının Google'ı "sağlam markası ve müşteri verisini yönetme kabiliyeti yüzünden potansiyel bir rakip" olarak gördüğünü buldu.[52]

VI. Sözleşmemeyi Yerine Getirmek

Otomobil sigortacılığının sıradan dünyasından toplanan bu örnekler sıra dışı dersler ihtiva ediyor. Sürücüler fiyatlandırmayı, davranışsal artı değer akışına (kapsam ekonomisi) hedeflenmiş, bir gerçek dünya çıkarma/uygulama mimarisinin

genişlemesine birleştiren bir karşılıklı anlaşmaya ikna ediliyor, kandırılıyor, özendiriliyor ya da mecbur ediliyor. Deneyimlerinden çekilen davranış verisi işleniyor ve sonuçları iki yöne akıyor. İlkinde öngörülerin (aksiyon ekonomileri) kesinliğini ve dolayısıyla da kazançlılığı güçlendirmek amacıyla müdahale edecek ve davranışı şekillendirecek prosedürleri yerine getirerek sürücülere geri dönüyor. İkincisinde sürücü davranışını sıralayan ve sınıflandıran öngörü ürünleri, sürücülerin şimdi, yakında ve gelecekte ne yapacakları üzerine bahse giren üçüncü partilerin bulunduğu, yeni toplanan davranış gelecekleri piyasalarına akıyor: Yüksek güvenlik oranını tutturacak mı? Kurallarımıza uyarak mı hareket edecek? Kız gibi mi sürecek? Bu bahisler fiyatlandırmaya, teşvik yapılarına ve gözetleme ve uyma rejimlerine çevriliyor. Her iki operasyonda da *sürücünün deneyiminden çekilen artı değer, garantili sonuçlar için sürücünün deneyimini şekillendirme ve zorlama araçları olarak yeni amaca göre değiştiriliyor*. MacKay'ın belirttiği üzere bunların çoğu, kendini hala özgür sanırken sürücünün haberi olmadan gerçekleşiyor.

Google bildirileri buradaki aksiyonların tümünü taahhüt ediyor. Varian'ın yazdığı üzere "Para aktarımları artık bilgisayar ortamlı olduğu için *biz önceden gözlemlenemez* olan davranışı gözleyebilir ve buna sözleşme *yazabiliriz*. Bu, daha *önce uygulanabilir olmayan* para aktarımlarını mümkün kılar."[53] Varian'ın "biz" dediği, davranış verisinin aktığı gölge metne ayrıcalıklı erişimi olanları ifade ediyor. Bir zamanlar gözlenemez olan davranışlarımız, artık onların bedavadan alabileceği bir mal ve nasıl kullanılacağıyla ondan nasıl kâr elde edileceği yine onların inisiyatifinde. Bu, bizleri gözetleme kapitalizminin orijinal mülksüzleştirme bildirileri olmadan mümkün olamayacak şekillerde zorlayan "yeni sözleşmeli formların" üretimini de içeriyor.

Varian "Bugünlerde araç gözetleme sistemine arabanın çalışmasına izin vermemesi ve alınabileceği konumu bildirmesi için talimat vermek çok daha kolay" diye yazarken otomotiv telematiğinin alt bölgelerinin bu yeni ekonomik cepheye örnek oluşturduğunu kabul ediyordu.[54] Aman. Ama durun. Ki-

min için "çok daha kolay?". Elbette, gözetleme kapitalizmine kadar, gözlemlenemez olanı gözlemleyen ve gözetleme kapitalizmine kadar, uygulanamaz olan aksiyonları uygulayan "biz" için çok daha kolay. Varian'ın rahat, kendine güvenen yazısı gözlemlerini banal, nadiren yorum gerektirecek kadar sıradan kılan bir tür ninniden ibaret. Peki Varian'ın senaryosunda sürücüye ne oluyor? Ya arabada bir çocuk varsa? Ya da bir fırtına koptuysa? Ya da yakalanacak bir tren varsa? Ya da işe giderken kreşe çocuk bırakılacaksa? Yaşam destek ünitesindeki bir anne halen kilometrelerce uzaktaysa? Bir çocuk okuldan alınmayı bekliyorsa?

Varian'ın yavan bildirilerinin kabus malzemesi olarak ifade edilmesinden çok da önce değildi. 1967'de yayınlanan kitabı *The Year 2000*'de hiper rasyonel deha çocuk fütürist Herman Kahn, Varian'ın şimdi yeni çıkarma/uygulama mimarisine atadığı kabiliyetlerden pek çoğunu öngörmüştü.[55] Kahn çekingen biri değildi. Onun *Dr. Strangelove* filminde aynı isimli karakter için yönetmen Stanley Kubrick'in ilham kaynağı olduğu söylenir. Nükleer savaşın hem "kazanılabilir" hem de "hayatta kalınabilir" olduğunu ileri sürmesiyle de tanınır. Yine de Varian'ın araç gözetleme sistemleri gibi yenilikleri önceden gören ve bunları "yirmi birinci yüzyıl kabusu" olarak karakterize eden Kahn idi. Çok sayıdaki teknoloji odaklı görüşleri arasında tüm araç hareketlerini takip eden ve yüksek hızda tarama ve aramaya elverişli tüm kabiliyetlerle, konuşmaları da dinleyip kaydeden otomatikleştirilmiş bilgisayar sistemlerini önceden görmüştü. Bireysel davranışı (yükselen bir ses, tehdit edici bir ton) tespit eden ve buna yanıt veren bilgisayar sistemlerini düşünüyordu: "Bu tür bilgisayarlar yüksek oranda çıkarımsal mantığı kendi başlarına uygulayabilir de olabilirler, hemen hemen otonom ya da kendinden motivasyonlu bir tutumla hipotezler yapan ve ipuçlarını araştıran bir tür transistörlü Sherlock Holmes haline de gelebilirler."[56] Bu tür bir bilgiyle donanmış herkesin, Faust gibi "ahlak dışılık yerine daha ahlaksızlık, gaddarlık yerine yoluna çıkanların kaderine kayıtsızlık" hali içinde olduğu sonucuna varıyordu.[57]

Kahn'ın kitabının çağdaş eleştirmenleri, bilgisayarlaşmış gözetleme temasının karanlık "kabus senaryolarına", bilim kurgu tipi tahakküm biçimlerine hemencecik çekilmiş, bunların "pek çok insanı fiilen korkutacağını ve rahatsız edeceğini" varsaymıştı[58] Kahn'ın uzaktaki 2000 yılına dair kitabında sunulan geniş senaryo yelpazesine rağmen Kahn'ın "düşünülemez" olana yolculuğu halk tarafından korkunç bir "sosyal kontrol kabusunda" "olası en kötü sonuca" hazırlamanın bir yolu olarak görüldü.[59] Oysa ki, o aynı kabus şimdi gözetleme kapitalizminin son zaferindeki coşkulu bir gelişim raporu olarak işleniyor. Varian'ın bildirisi, sadece birkaç on yıl önce öngörülen hayret ve tiksinti yerine, kendini bilme ya da bir anlaşmazlık belirtisi olmadan iletildi. Kabus nasıl banal olmuştu? Hayret ve hiddet duygularımız nereye gitmişti?

Siyaset bilimcisi Langdon Winner 1977'de basılan çığır açan kitabı *Autonomous Technology*'de bu soruyla boğuşuyordu. Cevabı neydi? "Yoksun olduğumuz şey yön" demişti. Winner "teknolojik şeylerle" deneyimimizin "vizyonumuzu, beklentilerimizi ve akıllı değerlendirmeler yapma kapasitemizi" oluşturduğunu titizlikle betimliyordu. "Bir zamanlar tamamen bariz olabilecek kategoriler, savlar, sonuçlar ve tercihler artık bariz değil"di.[60]

O halde yönümüzü belirleyelim. Varian'ın burada kutladığı şey yeni bir sözleşme formu değil "özel düzenlemenin" aracı "sözleşmenin" yaşam sebebi olan süregelen belirsizliğe nihai bir çözümdür. Aslında Varian'ın formülasyonunda *sözleşme* sözcüğünün kullanımı atsız at arabası sendromunun mükemmel bir örneğidir. Varian'ın buluşu eşi benzeri görülmemiş bir şeydir ve sadece başka bir tür sözleşme olarak anlaşılamaz. Bu, aslında sözleşmenin *yok oluşudur;* bu buluş *sözleşmeme* olarak daha iyi biçimde anlaşılır.

Sözleşmeme, davranış değiştirmenin aracı olan daha kapsamlı bir kompleksin bir özelliğidir ve dolayısıyla da gözetleme kapitalizminin vazgeçilmez bir şeklidir. Aksiyon alternatiflerini herkesten önce ele geçirmek ve el koymak için tescilli davranışsal artı değernı güçlendirme, dolayısıyla da sosyal süreçlerin belirsizliği yerine programlanmış makine süreçle-

rinin belirliliğini koyma yoluyla aksiyon ekonomilerine katkıda bulunur. Bu, bazılarının düşünebileceği gibi toplumun otomasyonu değil, toplumun yerine ekonomik zorunluluklarla belirlenen makine aksiyonunun konmasıdır.

Sözleşmeme bir sözleşme ilişkileri alanı değil, bu ilişkileri gereksiz kılan tek taraflı bir uygulamadır. Sözleşmeme vaatler, diyalog, paylaşılan anlam, problem çözme, anlaşmazlık çözümü ve güvenin, yani milat boyunca "sözleşme" anlayışıyla gittikçe kurumsallaşan beraberlik ve insan unsurunun ifadelerinin yerine otomatikleşmiş prosedürleri geçirerek sözleşmeyi sosyal yapıdan uzaklaştırır. Sözleşmeme zorlama adına sosyal çalışmayı atlar ve bunu da gözleme yaklaşan ve dolayısıyla sonuçları garantileyen daha kazançlı öngörü ürünleri uğruna yapar.

Bu sosyal çalışmanın yerine makine çalışmasının geçirilmesi Google'ın bildirilerinin başarısı ve gözetleme kapitalistlerinin öğrenmenin bölümlenmesindeki hakimiyeti için Google'ın açtığı yol sayesinde mümkündür. Avantajlı konumda olan Google önceden gözlemlenemez olanı gözlemleyebilir ve önceden bilinemez olanı bilebilir. Sonuç olarak şirket öncede yapılamaz olanı yapabilir: ticari amaçları yürüten davranışlara zorlayan otomatikleşmiş makine süreçleri için sosyal ilişkileri atlamak. Varian ve diğerlerinin yaptığı gibi sözleşmemeyi kutladığımızda, bilginin asimetrisini ve bu yeni olasılıkları üreten gücü kutluyoruz. Sözleşmeme, biz sıradaki bölümde gözetleme kapitalizminin "gerçekliği" ilhak edip onu fethedilmiş insan deneyimleri krallığının sınırlarına katmadaki hırsına dair daha net bir manzara ortaya koyarken bize kılavuzluk edecek.

VII. Kaçınılmazcılık

Etraftaki herkes kendi yönünü kaybederken insanın yönünü tutturması zordur. Paradiso "sensörler her yerdeyken" her zaman her yerde programlamaya geçişin "artan" nitelikte olmayacağını "dünya çapında ağın gelişine oldukça benzer şekilde devrimsel bir faz değişimi" olacağını yazıyordu.[61] Mimarları tarafından belirsizliğe karşı evrensel antidot olarak

görülen benzer "faz değişimi" mutlak belirlilikle bekleniyordu. Paradiso bu konuda yalnız değildi. Aksine, kaçınılmazlık söylemi öylesine "her zaman her yerdeydi" ki, teknoloji toplumunda tam gelişmiş bir *kaçınılmazcılık* ideolojisi olarak değerlendiriliyordu.

Paradiso'nun vizyonunu aşılayan karşı çıkılamaz belirlilik algısı uzun zamandır ütopyacılığın bir temek özelliği olarak görülmüştür. Ütopyacı düşünceye dair tanımlayıcı tarihlerinde Frank ve Fritzie Manuel "On sekizinci yüzyılın sonundan beri tahminci ütopya yaratıcı düşüncenin başlıca formu haline gelmiştir ve öngörmenin belirli bilimsel tekniklerine el koymuştur. Çağdaş ütopya, geçmiş, şimdi ve geleceği kaderde yazılmışçasına bağlar. Tasvir ettiği durum neredeyse ya tanrı ya da tarih tarafından buyurulmuş gibi görünür; binyıllık belirliliğin bir yükü vardır."[62]

Diğer pek çok tarihçiyle birlikte, Manuel'ler de Marksizmi son büyük modern ütopya olarak görüyorlardı.[63] Karl Marx'ın yazımlarında kendi kaçınılmazlığını ileten yüzlerce pasaj vardı. 1848'de yayınlanan Komünist Manifesto'nun ilk kesiminde Marx şöyle yazıyordu: "Dolayısıyla, burjuvazinin ürettiği şey kendi mezarcılarıdır. Düşüşü ve proletaryanın yükselişi eşit derecede kaçınılmazdır."[64]

Modern ütopyanın yükselişinden önce bu tür büyük oranda insan mükemmelliğinin izole ceplerinin egzotik dağ kulübelerinde saklı vadilerde ya da uzak adalarda keşfedildiği, fantastik anlatımlardan oluşuyordu. Marksizm gibi modern ütopyalar "sahası bütün dünya olan" rasyonel sistemli bir vizyonla "türün tamamının reformasyonu" üzerine eğilerek o peri masallarından ayrılıyordu. Artık sırf hayal dokumacısı olmaktan hoşnut olmayan modern ütopyacılar totalist ve evrensel vizyonlara "insanlığın ilerlediğin kaçınılmaz sonun" peygamberlerine doğru yönelmişlerdi.[65]

Şimdi her zaman her yerde programlamanın misyonerleri, Paradiso'nun toplumun tamamının alışılmadık ve üstün bir örüntüde yeniden birleştiği "devrim niteliğindeki faz değişimi" gibi tarihin yani bir fazını kabul etmekte Marx ve diğer modern ütopyacılara katılıyorlar. Kaçınılmazlığın poli-

tika ve tarihin karşıtı olması gerçeğine rağmen aygıt havarileri düzenli olarak iddialarına ağırbaşlılık cilası veren tarihi metaforları gasp ediyorlar. Aygıtın yükselişi, bundan farklı olarak yeni bir "çağ" "dönem" "dalga" "faz" ya da "aşamanın" açılışı olarak biçimlendiriliyor. Bu tür bir tarihi kumpas her zaman her yerde olmaya giden yürüyüşün kategorik kaçınılmazlığına karşı çıkmanın beyhudeliğini aksettiriyor.

Silikon Vadisi kaçınılmazlığın *axis mundi*'sidir. İleri teknoloji liderleri arasında uzman literatürü içinde ve uzman profesyoneller arasında yakın gelecekte *her şeyin* bağlantılı, bilinebilir ve harekete geçilebilir olacağı fikri üzerine evrensel bir uzlaşma varmış gibi görünüyor: Her zaman her yerde oluş ve onun toplam bilgideki sonuçları, bir inanç meselesidir.

Şaşırtmayacak biçimde, Google'ın liderleri tutkulu kaçınılmazcılardır. Schmidt ve Cohen'in 2013 yılı kitabı *Yeni Dijital Çağ*'ın ilk cümleleri bu atılıma örnek oluşturuyordu: "Yakında dünyadaki herkes bağlantılı olacak" diye yazmışlardı. "Moore Yasası" ve "fotonik" gibi sözde önleyici "yasalara" bağlantılanma ve bilgisayar gücünde tedrici büyüme üreten bu yeni demirden gereklilik yasasını işaret etmek için başvuruluyordu.[66] Bundan da sonra "İnsan bilgisi ve yaratıcılığını paylaşmanın kolektif faydası tedricen büyüyor. Gelecekte, bilgi teknolojileri, elektrik gibi her yerde olacak. Tanrı vergisi olacak."[67] Kitabın savları eleştiri topladığında yazarlar kitabın karton kapaklı sürümünün sonsözünde eleştirmenlerle yüzleşmişti: "Ancak teknoloji sektörünün boyut ve kapsamındaki kaçınılmaz artıştan sızlanmak bizim dikkatimizi gerçek sorudan uzaklaştırır. Bizim burada tartıştığımız zorlukların pek çoğu kaçınılmazdır. Geliyorlar."

Hem Silikon Vadisi'nde hem de veri uzmanları ve teknoloji geliştiricilerinden oluşan daha kapsamlı kültürde, kaçınılmazlık nadiren tartışılır ya da eleştirel biçimde değerlendirilir. Paradiso'nun "dijital her şeyi bilirlik" kavramı, politika, güç, piyasalar ve devletler açısından az bir tartışmayla, hafife alınıyor. Aygıt hakkındaki çoğu beyanda olduğu gibi bireysel otonomi, ahlaki mantık, sosyal norm ve değerler, gizlilik, karar hakları, politika ve kanunla ilgili sorular, doğru proto-

kollerle çözülebilecek ya da daha da fazla teknoloji çözümleriyle üzerine gidilebilecek, sonradan akla gelen düşünceler ve diz çöküşler formunu alıyor. Eğer bilgi "doğruca göz ve kulaklarımıza" akacak ve "bireyin sınırları oldukça bulanık olacaksa" o halde o bilgiye kim erişebilir? Ya ben kendi yaşamımın sizin duyularınız üzerinden akmasını istemiyorsam? *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiğine kim karar verir?* Bu tür soruların cevapları sürekli aydınlatılan, kaydedilen, sayılan, kontrol edilen ve yargılanan her şeyin vızıltısında boğuluyor.

Paradiso'nun sunabileceği en iyi şey "yasa kişiye kendi çevresinde üretilen verinin sahipliğini ya da kontrolünü verebilir; sonra da kişi bu veriyi şifrelemeyi ya da ağa girmeye karşı sınırlamayı tercih edebilir" diyen bir öneriydi.[68] Paradiso, yeni aygıtın her şeyi bilen her zaman her yerdeki duyusal programlama sistemlerinden kendini korumanın her bir bireye düştüğü bir toplumu düşünüyordu. Bu, bir cennet yerine, yeni bir delilik türünün reçetesiymiş gibi görünüyordu. Yine de bu, tam da etrafımızda şu an yapım aşamasında olan dünya ve bu delilik de planın mutlu geleceğiymiş gibi görünüyor.

2012 ve 2015 yılları arasında 52 veri uzmanı ve "şeylerin interneti" uzmanı ile görüştüm. Birincil olarak Silikon Vadisi'nden, ileri teknoloji şirketleri ve startup'lar konusunda toplamda 586 yıllık deneyimle, 19 farklı ülkeden geliyorlardı. Onlarla yeni aygıtın tedarikçileri arasındaki kaçınılmazlık söyleminin belirginliği üzerine konuştum ve her birine aynı soruyu sordum: Neden bu kadar çok kişi her zaman her yerde programlamanın kaçınılmaz olduğunu söylüyor? Yanıtlarındaki fikir birliği çarpıcıydı. Gözetleme kapitalizminin diline sahip olmamalarına rağmen neredeyse görüşülen herkes kaçınılmazlık söylemini güçlü ekonomik zorunluluklar için bir Truva atı olarak ifade etti ve her biri bu varsayımlar üzerine eleştirel bir tartışmanın yokluğundan yakındı.

Akıllı cihazlarla bağlanmak için yazılım satan bir Silikon Vadisi firmasının pazarlama direktörünün bana söylediği üzere "Dışarıda bir sürü boş mülk var ve bizim onları gelire dönüştürmemiz gerekiyor. 'Şeylerin interneti' tamamen

itmeyle ilgili, çekmeyle değil. Tüketicilerin çoğu bu cihazlar için bir ihtiyaç hissetmiyor. İstediğiniz kadar 'tedrici' ve 'kaçınılmaz' deyin. Sonuçta Vadi firmalar büyüyebilsin diye bunun sıradaki büyük yenilik olduğuna karar vermiş."

"Şeylerin internetine" yüksek oranda yatırım yapan büyük bir teknoloji şirketinden kıdemli bir mühendisle konuştum. Yanıtı şöyleydi:

> Bir çekiciniz olduğunu düşünün. Bu makine öğrenimidir. Sizin zirveye ulaşmak için zorlu bir dağa tırmanmanıza yardım etti. Bu, makine öğreniminin çevrimiçi veriye hakimiyetidir. Dağın tepesinde daha önce aklınıza gelenden çok daha ucuz koca bir yığın çivi buluyorsunuz. Bu, yeni akıllı sensör teknolojisidir. Kesintisiz bir karton levha manzarası görebildiğiniz kadar öteye uzanıyor. Bu, koca aptal dünyadır. Sonra makine öğrenimi çekicinizle levhaya bir çivi yerleştirdiğiniz her seferinde önceden boş olan levhadan değer çıkarabildiğinizi öğreniyorsunuz. Bu, parasallaştırmadır. Ne yaparsınız? Deli gibi çakmaya başlarsınız ve biri sizi durdurmadıkça asla durmazsınız. Ama durmanızı sağlayacak kimse yoktur. "Şeylerin interneti" bu yüzden kaçınılmazdır.

Kıdemli bir sistem mimarı zorunluluğu en açık ifadesiyle açıklıyordu: "Şeylerin internetinin kaçınılmaz olması Pasifik Okyanusu'na ulaşmanın kaçınılmaz olması gibidir. Bir *Manifest Destiny*'dir.* Dünyadaki şeylerin yüzde doksan sekizi bağlantılı değil. Biz de onları bağlantılandıracağız. Bu toprağınızın nem oranı olabilir. Karaciğeriniz olabilir. Bu şeylerin interneti *sizindir*. Sonraki adım bu veriyle ne yapacağımızdır. Bunu görselleştireceğiz, bundan anlam çıkaracağız ve bunu parasallaştıracağız. Bu şeylerin interneti de *bizimdir*."

---

* Kuzey Amerika'ya gelen yerleşimcilerin kıtanın Pasifik Okyanusu kıyısına ulaşma hedefi bir alın yazısı olarak görülmüş ve Manifest Destiny olarak adlandırılmıştır. (ç.n.)

Kaçınılmazcı mesajların durmak bilmeyen davul sesi her zaman her yerdeliğin yeni aygıtını, insan unsuru ve toplulukların seçimlerinin ötesinde faaliyet gösteren teknolojik güçlerin bir ürünü, tarih dışından gelen ve belirsiz bir şekilde, türlerin ve gezegenin mükemmelliğine doğru götüren bir moment sarf eden, bastırılamaz bir hareket olarak sunar. Kaçınılamaz aksiyonları ve sonuçlarıyla otonom bir güç olarak teknoloji imgesi, erkin parmak izlerini silmek ve onu sorumluluktan kurtarmak için yüzyıllar boyunca devreye sokulmuştu. Bunu canavarı yaptı, Victor Frankestein'ın kendisi değil. Yine de mahkûmu gözetleyen pranga değil, cezai adalet sistemidir.

Her kaçınılmazlık doktrini insan unsuruna hedeflenmeye ve insan olasılığı metninden direniş ve yaratıcılığı silmeye programlanmış silahlaştırılmış bir ahlaki nihilizm virüsü taşır. Kaçınılmazlık söylemi bizi safi insana kayıtsız kalan ve hep kayıtsız kalması gereken amansız güçler karşısında çaresiz ve pasif kılmak üzere tasarlanmış kurnazca bir aldatmacadır. Bu, teknolojilerin azimle gücü mücadeleden koruyarak kendi iradeleriyle çalıştığı, robotlaşmış ara yüzün dünyasıdır.

Bunu hiç kimse, Büyük Buhran sırasında Oklahoma'daki evlerinden atılan ve batıya, Kaliforniya'ya giden toz çanağı çiftçilerini betimleyen başyapıtı *Gazap Üzümleri*'nin giriş bölümlerinde John Steinbeck'in yaptığı kadar kavrayışlı ve iktisadi şekilde ifade etmemiştir. Aileler kuşaklar boyunca baktıkları topraktan zorlanarak çıkarılırlar. Çaresizliklerinin gerçeklerini kafalarına sokmak için gönderilen banka temsilcileriyle durumlarını hüzünlü biçimde görüşürler. Ama temsilciler "Banka adamlardan farklı bir şeydir. Bankadaki her adamın bankanın yaptığı şeyden nefret ettiği olur ama banka yine de bunu yapar. Banka adamlardan fazla bir şeydir, demedi deme. O canavardır. Onu adamlar yaptı, ama onu kontrol edemezler."[69]

Bu sözde teknolojik otonomi teması teknoloji akademisyenleri arasında saygı duyulan bir şeydir. Bize teknolojinin sorgusuz kabulünün modern yaşamın bir özelliği haline geldiğini hatırlattığında Langdon Winner'ın önemli bir rehber

olduğu bir kez daha ispatlanır: "Gelişmekte olan teknolojinin modern yaşamda defalarca sebep olduğu değişimler ve bozulmalar, sırf kimsenin başka seçeneklerin bulunup bulunmadığını sormaya zahmet etmemesi yüzünden, belirlenmiş veya kaçınılmaz olarak kabul ediliyordu."[70]

Winner kendimizin "birikmiş beklenmeyen sonuçlar" olarak tanımlanan bir teknolojik "sürüklenme" örüntüsüne "adanmış" hale gelmemize izin verdiğimizi gözlemliyor. Toplum refaha erecekse teknolojinin engellenmemesi gerektiği düşüncesini kabul ediyoruz ve böylece teknolojik determinizme teslim oluyoruz. Sosyal değerlerin rasyonel değerlendirilmesi "gerileme" olarak görülüyor. Winner "bilimsel teknolojinin medeniyete verdiği bilet değil bu. Bugüne kadar, teknolojik yeniliğin ileri akışının şu ya da bu şekilde sınırlı olacağına dair herhangi bir iddia temel bir tabuyu ihlal ediyor. Bunun yerine, sonradan bir merak konusu olarak kendimize ne yaptığımıza bakıp, değişimi kabul ediyoruz" diyor.[71]

Gözetleme kapitalisti liderler bizim de Steinbeck'in çiftçilerinin yaptığı gibi tabiata uygun bir yanılgıya yenik düşeceğimizi varsayıyorlar. Google başarılı olduğu için (gözetleme kapitalizmi başarılı olduğu için) koydukları kurallar da apaçık biçimde doğru ve iyidir. Banka temsilcileri gibi Google kurallarının otonom süreçlerin, insanların kontrol edemeyeceği bir şeyin, gerekliliklerini yansıttığını kabul etmemizi ister. Buna rağmen gözetleme kapitalizminin iç mantığı ile ilgili kavrayışımız bunun aksini gösteriyor. Bunu adamlar ve kadınlar yaptı ve onlar bunu kontrol edebilirler. Yalnızca bunu yapmamayı tercih ederler.

Kaçınılmazcılık her zaman her yerde olmanın aygıtını ilerleme olarak yüceltir ancak sahne arkasına iş başındaki gözetleme kapitalizminin realpolitiğini gizler. Üçüncü modernite için hakiki çözümler üreten sağlam bir bilgi kapitalizmine giden alternatif yollar olabileceğini biliyoruz. Gözetleme kapitalizminin tarihte keşfedildiğini ve bilendiğini, sabırsız kapitalin çıkarlarına hizmet etmek için adamlar ve kadınlar tarafından elde işlendiğini gördük. Şimdi, zorunlulukları ve büyümesi adına teknolojik gelişimleri kolonileştirmeye hazır,

her zaman her yerde olmayı talep eden de bu benzer mantıktır. Kaçınılmazcılık, dikkati yükselen ekonomik düzenin ihtiraslarından ve gözetleme projesini kesinliğe doğru götüren rekabetçi kaygılardan uzaklaştırırken dolayısıyla da davranışımız üzerine daha da açgözlü iddialarını gerekli kılarken bu zorunlulukların hizmetinde faaliyet gösterir.

Kaçınılmazcılık seçim ve gönüllü katılımı imkansızlaştırır. Geleceğin yazarı olarak insan iradesi için yer bırakmaz. Bu bazı soruları ortaya çıkarır: Kaçınılmazcılığın her zaman her yerde çıkarma ve uygulama üzerine iddiaları hangi noktada istismara dönüşür? Kaçınılmazcılığın ütopyacı bildirileri seçimlerinin geleceğine duydukları hasreti bastırmaktan aciz huzursuz kitleleri yatıştırmak üzere tasarlanmış zorlamanın yeni formlarına davet çıkarır mı?[72]

IX. Sahaya Kampanyası

Google'ın bildirileri; gözetleme kapitalizminin toplumda öğrenmenin bölümlenmesine hakimiyeti ve onun hareket yasaları; çıkarma ve uygulamadan oluşan her zaman her yerde mimariler; MacKay'in farkındalıktan kaçan yöntemlerle sınırlanmamış hayvanları gözlemlerken erişilemez bölgelere girişi; sözleşmeme ve toplumun yerinden edilmesi; Paradiso'nun her zaman her yerde duyusal çevresi; karanlık veri; kaçınılmazcılık misyonerleri: bu unsurların bir araya geldiği ve insan katılımı için inşa edilmiş paylaşılan kamusal alanı gözetleme kapitalizminin gerçeklik işi için bir petri kabına çeviren tek bir yer vardır. O yer, şehirdir.

Cisco'nın küresel çapta 120 "akıllı şehri" var ve bunlardan bazıları, şirketin başkan yardımcısı ve şeylerin internetinden sorumlu genel müdürü Jahangir Mohammed'in bir blog paylaşımında açıkladığı üzere "müşterilerin bağlantılı şeylerden veriyi *çıkarmalarına,* hesaplamalarına ve *daha iyi sonuçlar* vermesi için şeylerin interneti uygulamalarına iletmelerine yardımcı olan bulut bazlı bir platform" olan Cisco Kinetic'ini benimsemiş durumda. "Cisco Kinetic *veri sahipliğine, gizliliğe, güvenliğe ve hatta veri egemenliği yasalarına yönelik politikaları uygularken* doğru veriyi doğru zamanda doğru uygulamalara

ulaştırıyor."[73] Ancak sıklıkla olduğu gibi kentsel halk tabakasını Paradiso'nun 250 akrelik bataklığının eşdeğerine dönüştürmeye yönelik en arsızca gayret, "kâr amaçlı şehir" kavramını tanıtmış ve meşrulaştırmış olan, Google'dan geliyor. Yani tam da MacKay'ın akıl verdiği ve Wiser'ın propagandasını yaptığı gibi, bilgisayar her yerde faaliyette ve hiçbir yerde tespit edilemez halde, sürekli bireysel farkındalığın sınırının ötesinde yer alacaktı.

2015'te, Google'ın kendini Alphabet adlı bir holding şirket olarak yeniden organize etmesinden kısa bir süre sonra Sidewalk Labs, Alphabet şirket şemsiyesi altındaki dokuz "onaylanmış şirketten" biri haline geldi. Eski bir özel öz sermaye finansörü, Bloomberg'in eski CEO'su ve Bloomberg döneminde New York City eski belediye başkan yardımcısı olan, Sidewalk CEO'su Dan Doctoroff "Google City"nin başarısını nasıl ifade ederse etsin, merkezi toplanma alanımızı, bir zamanların kamu varlıkları ve işlevlerinin yeni bir piyasa alanına tahsis edilen köşeye sıkışmış hammaddeler olarak yeniden doğduğu, ticari bir operasyon olarak yeniden şekillendirerek şirket halkın ilgisini çekmişti. Bu vizyonda MacKay ve Paradiso'nun düşünceleri, dikeyde birleşen tedarik, üretim ve satışın olduğu büyük tabloda, gözetleme kapitalizminin kehanetleri altında meyvesini veriyordu.

Sidewalk Labs'ın ilk taahhüdü New York City'de, görünürde "dijital eşitsizlik" problemiyle savaşmak amacıyla, ücretsiz interneti destekleyen birkaç yüz dokunmatik ekranın kurulumu idi. Google Sokak Görünümü'yle gördüğümüz üzere dokunmatik ekranı kullanmasalar bile şirket bir Wi-Fi ağından insanlarla ilgili pek çok değerli bilgiyi hortumlayabiliyordu.[74] Doctoroff, Sidewalk Labs'ın dokunmatik ekranlarını çevresel sensörlerle donatılacak ve "şehirdeki koşullarla ilgili hiperyerel bilgiyi yaratabilen diğer veriyi" de toplayabilecek "veri çeşmeleri" olarak karakterize ediyordu.

2016'da Birleşik Devletler Ulaştırma Bakanlığı (UB) "transit veriyi şehir görevlilerine akıtmak için" Sidewalk Labs ile kurduğu ortaklığı duyurdu. UB şehirleri, 40 milyon dolarlık ödenekle, Google'ın yörüngesine çekmek için çalıştı. Kaza-

nanlar teknolojiyi belediye operasyonlarıyla birleştirmede Sidewalk Labs ile çalışacaklardı ama Sidewalk Labs kendi trafik yönetim sistemi olan Flow'u geliştirmek için finalistlerle çalışmaya hevesliydi.[75] Flow sürücüler ve kamusal alanlardan gelen veriyi ele geçirmek ve analiz etmek için Google Haritalar, Sokak Görünümü araçları ve makine zekasına bel bağlıyor.[76] Bu analizler "insanların nereden gelip nereye gittiklerine dair çıkarımlar" olarak tanımlanan, idarecilerin "sanal deneyler yürütmelerine" ve trafik akışını geliştirmelerine olanak veren, öngörü ürünleri üretiyor.[77]

Doctoroff dijital her şeyi biliş tarafından yönetilen bir şehir öne sürüyordu: "Milyarlarca mil ötedeki anonimleştirilmiş akıllı telefon verisinden, yolculuklardan, sensör verisinden her şeyi alıyor ve bunu bir platforma getiriyoruz."[78] Sidewalk ileri teknoloji hizmetlerini "erişim ve mobiliteyi genişletmeye yönelik yeni süper güçler" olarak ifade ediyordu. Bu veri akışlarını belirtilen aksiyon bölgesinde kritik davranışlar sağlamak üzere tasarlanmış algoritmalar yönetecekti: "Ses ve titreşim gibi şeyleri izleyebildiğimiz bir dünyada, neden bu kuralcı yapım yönetmeliklerine sahip olmamız gerekiyor?" Bir alternatif olarak Doctoroff algoritma ortamı aracılığıyla her zaman her yerde aygıt tarafından idare edilen "performans temelli bölgelemeyi" öneriyordu. Bu süreçler, Varian'ın araç gözetleme sistemi gibi ürettiğiniz davranışı izleyip kontrol edebildikleri sürece neden öyle davrandığınızı umursamıyor. Doctoroff'un açıkladığı üzere "Ses seviyeleri gibi performans standartlarını aşmadığınız sürece buraya ne koyduğunuz umurumda değil." Bunun tercih edilebilir olduğunu, çünkü "bu teknolojilerin mantıksal uzantısı olan mülkün serbest akışını" artırdığını söylüyordu.[79] Bir algoritma ses eşikleriyle ilgili tatmin olduğu sürece, vatandaşlar kendi toplulukları üzerinde ve lüks gökdelenlerin, otellerin ve konut yapılarının ticarileşmesinin kiraları ve yerel işletmeleri nasıl etkilediğiyle ilgili uzun dönem olası sonuçları üzerinde neden söz sahibi olsunlar ki?

Colombus, Ohio UB yarışmasının kazananı olarak ilan edildiğinde Sidewalk ile yüz dokunmatik ekran ve Flow ya-

zılımına serbest erişimi içeren üç yıllık bir tatbikat projesine başladı. *Guardian* tarafından sonunda elde edilen bu iş birliğine dair belge ve yazışmalar "dinamik park etme" "optimize edilmiş park etme uygulaması" ve "paylaşımlı mobilite pazaryeri" gibi söylemin ileri sürdüğünden daha tedirgin edici bir örüntüyü ortaya çıkaran yenilikleri betimliyordu. Sidewalk'un veri akışları kamusal ve özel varlıkları, vatandaşlardan maksimum ücretler çıkaran ve belediye yönetimlerini Sidewalk'un mülkiyetindeki bilgiye bağımlı kılan, dinamik, gerçek zamanlı sanal piyasalarda satılmak üzere birleştiriyordu. Örneğin, kamusal ve özel otopark alanları çevrimiçi piyasalarla birleştiriliyor ve park etme maliyeti gerçek zamanlı olarak farklılık gösterdiği ve otopark gelirini önemli ölçüde artırdığı için "talep üzerine" kiralanıyordu. Optimize edilmiş park etme uygulaması "park cezası görevlilerinin en kazançlı rotalarının hesaplanmasında" Sidewalk'un algoritmasına bel bağlayarak şehirlere son derece ihtiyaç duydukları milyonlarca ekstra doları kazandırıyordu ancak bu da vatandaşlarının zararına gelmiş oluyordu.

Şehirlerin, önemli miktarda kamu bütçesini, düşük maliyetli otobüs hizmetine ayrılmış belediye fonunu Uber gibi özel taksi hizmeti paylaşımı şirketlerine bel bağlayan "mobilite piyasalarına" aktarmayı da içeren, Sidewalk'un teknoloji platformuna yatırması gerekiyordu. Şirket şehirlerin "ulaşım verisini sürüş paylaşım şirketleriyle paylaşıp Uber'in arabalarını aşırı kalabalık otobüs duraklarına yönlendirmesine izin vermesi" için ısrar ediyordu. Flow Transit sistemi her türden ulaşım için bilgi ve ödemeyi Google Haritalar'da birleştiriyor ve şehirler "mevcut tüm geçiş ve otopark hizmetleri için" Sidewalk'un mobil ödeme sistemine "yükseltmekle" yükümlü tutuluyordu. Tıpkı halk geçişi verisini gerektirmesi gibi Sidewalk şehirlerin tüm otopark ve yolcu sayısı bilgilerini de gerçek zamanlı olarak Sidewalk Labs ile paylaşmalarında ısrar ediyordu.[80] Sorulduğunda Doctoroff dinleyicilerini her iki iddiada da "bizim misyonumuz şehirleri değiştirmek için teknolojiyi kullanmak. Kentsel problemleri çözmek için teknolojiyi getirmek. Bundan çok para kazanmayı bekliyoruz"

diye temin ederek kamusal işlevler ile özel kazancın sıra dışı karışımına vurgu yapıyordu.[81]

Nisan 2016'da teknoloji, medya ve finans alanında "derlenen liderler grubu" Sidewalk CEO'su Dan Doctoroff'un konuşması "Google City: Teknoloji Ezici Gücü Şehirleri Nasıl Yeniden Hayal Eder – Düşündüğünüzden Daha Hızlı"yı dinlemek için Manhattan'daki Yale Club'da bir araya geldi.[82] Yorumları öngörü zorunluluğuyla şekillendirilmiş bir piyasa operasyonu olarak Google City'nin açık yürekli bir değerlendirmesini sunuyordu. Google'ın çevrimiçi dünyasının şehir yaşamının gerçekliğine çevrimi olarak Sidewalk Labs'ın yaklaşımını dile getirmede bundan daha dolaysız olamazdı:

> Etki açısından, yaptığımız şey dijital deneyimi fiziksel alanda kopyalamak. Dolayısıyla her zaman her yerde bağlanabilirlik; yapay zeka ve makine öğrenimini içeren inanılmaz hesaplama gücü; veriyi sergileme kabiliyeti; diğer özelleşmiş sensör türleri yanında kameralar ve konum verisini içeren algılama. Bunların hepsine çok sıra dışı bir reklamcılık modeli ile kaynak sağlıyoruz. Ardından civardaki kişilere reklamları fiilen hedefleyebiliriz ve sonra da açıkça görülüyor ki zamanla, ikaz lambaları ve konum hizmetleri gibi şeyler aracılığıyla onları ve gezinme aktivitelerini takip edebiliriz.[83]

O yıl daha sonra Sidewalk, ölçek elde etmenin kendi Flow yazılım ürünlerini geliştirmesine olanak vereceğini bildirerek on altı şehirle daha yaptığı iş birliklerini duyurdu. Doctoroff bu iş birliklerini "kaçınılmaz" olarak ifade ediyordu.[84]

Bu halihazırda seyir halindeki muazzam büyüklük ve çeşitlilikte saha kampanyası öngörü zorunluluğunu somut aktiviteye dönüştürüyor. Kapsam ekonomisi peşinde bir sıra dışı makine süreçleri dalgası, insanlar ve şeyleri davranış verisi olarak işleyerek çıkarma için bileniyor. Aksiyon ekonomileri uğruna, aygıt, kendini yetkilendiren ticari aktörler ve onların katıldıkları vızıldayan piyasa kozmosunun plan ve çıkarlarının rehberliğinde davranışımızı etkilemek, de-

ğiştirmek ve yönlendirmek amacıyla insan deneyimi akışına müdahale etmeyi öğreniyor. Neredeyse her vakada kurumsallaştırma temsilcileri sıra dışı uygulamalarını bir şey olarak gösteriyorlar, aslında bütünüyle bambaşka bir şey olsalar da. Spot ışıkları altında şarkı söyleyip dans eden aktörler korosu dikkatimizi ve bazen de coşkumuzu kendilerine çekerken ticari gözetleme operasyonlarının realpolitiği sahne arkasında gizleniyor. Tek bir amaç uğruna sahne ışıkları altında ter döküyorlar. Biz şu soruların cevaplarını fark edemiyoruz, hatta soruları sormayı unutuyoruz: *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiğine kim karar verir?*

Bu tutkuların ışığında Page gibi Doctoroff'un da kanunsuz alanı tercih etmesi şaşırtıcı değildir. Basın haberleri Alphabet/Google'ın yeni bir şehir teklifini aktif biçimde değerlendirdiğini ve yüzden fazla kent plancısı, araştırmacı, teknoloji uzmanı, yapı uzmanı, ekonomist ve danışmanın bu projeye dahil olduğunu onayladı.[85] *Wall Street Journal*, şirketin böylesine büyük ölçekli bir girişim için gereken onlarca milyar dolara nasıl kaynak sağlayacağı konusu belirsiz olsa da "Bir ana unsur, sınırlamalar olmadan inşa edebilmesi için Sidewalk'un pek çok şehir düzenlemesi karşısında otonomi arayacak olmasıdır" diye bildirdi.[86]

Ekim 2017'de Doctoroff, Toronoto'nun Sidewalk'un yeni planlı gelişim alanı olacağını duyurmak için Alphabet yönetim kurulu başkanı Eric Schmidt ve Kanada Başbakanı Justin Trudeau ile bir araya geldi. Şirketin niyeti, sonradan dünyadaki şehirlerde lisans verebileceği, doğru oranda teknoloji karışımını geliştirmekti. Toronto'dan *Globe and Mail* Schmidt'in "Sidewalk Labs için düşünmenin yaratılışı Google kurucularının 'birisi bize bir şehir verse ve bizi yetkilendirse neler yapardık' diye düşünüp heyecanlanmalarından geldi" dediğini bildirirken "bunun olmamasının iyi sebepleri olduğunu bildiğini söylerken şaka yapıyordu" diye belirtti. Sonra da aynı hızla, gazete Sidewalk'un, dolayısıyla da Alphabet'in, Toronto'da bu fırsatı güvenceye aldığını ilk öğrendiğinde Schmidt'in verdiği tepkiyi aktardı: "Aman Tanrım! Biz seçildik. Şimdi bizim sıramız."[87]

BÖLÜM SEKİZ

İCRA (RENDITION): DENEYİMDEN VERİYE

Resimlerini çekersin, seni öldürürler.

Onlardan bir şeyler alıp götürdüğünü düşünürler.

Çok fazla… şeyinin olduğunu! Ve diğer

Kişiler alıyorsa hepsini, kalan yoktur hiçbir şeyden ya da senden.

Robert Garland, *Elektrik Süvari*

Fotoğraf çekmek fotoğrafı çekileni kendine mal etmektir.

Kişinin kendisi dünyayla, bilgi gibi, ve dolayısıyla da güç gibi hissettiren, belirli bir ilişkiye sokması demektir.

Susan Sontag, *Fotoğraf Üzerine*

Kişisel verimizi toplayan şirketler hakkında endişelenir ve neden kâr etmeleri gerekiyor ki diye düşünürüz. "Verinin sahibi kim?" diye sorarız. Ama veri koruma ya da veri sahipliği üzerine her tartışma hepsinden önemli olan soruyu gözden kaçırır: Neden daha en başından deneyimlerimiz davranış verisi olarak işleniyor ki? Davranışsal artı değeri üreten olaylar dizisindeki bu önemli adımı gözden kaçırmak fazlasıyla kolay olmuştur. Bu ve sonraki bölüm deneyim ile veri arasındaki boşluk yanında birini diğerine dönüştürme misyonunda bu boşluğu hedefleyen özel operasyonlara dikkatimizi çekiyor. Ben bu operasyonları *icra* olarak adlandırıyorum. İnsan deneyiminden mülksüzleştirmenin gözetleme kapitalizminin ilk günahı olduğunu görmüştük ama bu mülksüzleştirme sadece soyutlamadır. Verileştirme ve imalattan satışı izleyen her şeyde insan deneyimi üzerinde hammadde olarak hak iddia edildiği için *icra* mülksüzleştirmenin yerine getirildiği somut operasyonel uygulamaları tarif eder. Bu ara uygulamalara odak, her zaman her yerde olmanın aygıtının pasif bir tek taraflı ayna olmadığını gösterir. Aksine, icra aracılığıyla kendi bilgi depolarını fiilen yaratır.

Rendition (icra) ismi, çifte anlamı insan deneyimi ile davranış verisi arasındaki boşlukta olanları mükemmel biçimde yakalamış iki taraflı bir denklemi tarif eden en alışılmadık kelimeden, *render (işlemek/teslim olmak)* yükleminden türetilir. Denklemin bir tarafında yüklem bir şeyin orijinalde verilmiş başka bir şeyden oluşturulduğu bir süreci tarif eder. Yağ dokusunu işleyip yağ elde etmek (çıkarma) ya da orijinal Latince bir metni işleyip İngilizce metin oluşturmak (çevirme) gibi bir şeyi başka bir şeye dönüştürme sıradan hareketini tanımlar. Bu anlamlar dijital teknolojinin sözlüğünde de kendi yolunu bulmuştur. Örneğin, bir "işleme motoru" bir HTML sayfasının kodlanmış içeriğini gösterim ya da basım için çevirir.

Denklemin diğer tarafında *render,* değişen şeyin kendini bu sürece verişini de tarif eder: *Teslim olur (sur-render). Rendre* yüklemi ilk kez onuncu yüzyıl Fransızcasında "hesap vermek" ya da "ağaç meyvesini verir"deki gibi "geri vermek,

hediye, mahsul" anlamlarıyla görünür. On dördüncü yüzyıla gelindiğinde kelime aynı zamanda teslim etmek vermek ya da "Sezar'a teslim ol"daki gibi bağımlılık veya yükümlülüğü kabul etmek düşüncesini de barındırır. Bu anlamlar bugün de "bir karar vermek" "hizmet vermek" ya da "mülkü teslim etmek" dediğimizde geçerlidir.

Gözetleme kapitalizmi denklemin her iki tarafına da çalışmalıdır. Bir tarafta, yağ dokusunu yağ olarak işlemek gibi teknolojileri deneyimlerimizi veri olarak işlemek üzere tasarlanmıştır. Bu, tipik olarak rızamız bir yana, farkındalığımız dışında gerçekleşir. Denklemin diğer tarafında ise, bir dijital ara yüzle karşılaştığımız her seferinde kendi deneyimimizin "verileştirmesine", dolayısıyla onun hammadde tedariğinden oluşan sürekli öşürünün "gözetleme kapitalizmine teslim edilesine" imkan veririz.

Bu iki taraflı denklem sıra dışı bir düzenlemedir. Bölüm 1'de gördüğümüz üzere gözetleme kapitalizminin icat edilmesinden bir yıl önce Georgia Tech'de geliştirilen Aware Home oldukça farklı varsayımları somutlaştıran farklı uygulamaları çalıştırıyordu: (1) Hangi verinin veri olarak işleneceğine karar veren yalnızca birey olmalıdır, (2) verinin amacı bireyin yaşamını zenginleştirmektir ve (3) verinin nasıl paylaşılacağı ya da kullanılacağı konusunda birey tek söz sahibidir. Yaklaşık yirmi yılın ardından Aware Home, bize dijital geleceği güçlendirme ve toplumda daha adil öğrenme bölümlenmesine doğru seçilmeyen yolu hatırlatan arkeolojik bir parçadan fazla bir şey değildir. O yolun sonunda bilen, karar veren ve kimin karar verdiğine karar veren bireydir. Kendi başına bir amaçtır, amaç yolunda bir araç değil. Aware Home'dan çıkarılacak ders, gözetleme kapitalizmi olmadan da icranın olabileceğidir. Öyle de olsa bu bölümden ve sonrakinden çıkarılacak ders *icra olmadan gözetleme kapitalizminin olamayacağıdır*.

Her sektörden ürün ve hizmetler gözetleme gelirleri yarışında Nest termostat gibi cihazlara katıldığı için hiçbir şey bundan muaf değildir. Örneğin, Temmuz 2017'de, şirketin CEO'su Colin Angle Reuters'a, makinenin yeni haritalama

kabiliyetlerinden çıkarılmış müşteri ev planlarını satmaktan türetilen yeni gelir akışından başlayarak akıllı ev için veri tabanlı işletme stratejisinden bahsettiğinde iRobot'un otonom elektrikli süpürgesi Roomba manşetlere çıktı. Angle iRobot'un haritalarını iki yıl içinde Google amazon ve Apple'a satmak için anlaşmaya varabileceğini belirtti. Gözetleme yarışına bu giriş için hazırlıkta, kendi konumunu takip ederken bir harita oluşturma kabiliyetini de içeren yeni fonksiyonlara olanak veren bir kamera, yeni sensörler ve yazılım çoktan Roomba'nın prömiyer serisine eklenmişti. Piyasa iRobot'un büyüme vizyonunu, şirketin hisse senedini daha önceki yılda 35 dolardan Temmuz 2017'de 102 dolara çıkarıp, 660 milyon dolarlık gelirlerden 2.5 milyar dolarlık piyasa değerine çevirerek ödüllendirdi.[1]

Gizlilik uzmanları böylesine bir veri akışının neredeyse hiç hukuki ya da güvenlik koruması olmadığını bildiklerinden alarm verdiler. Ancak Angle, iRobot'un müşterinin izni olmadan veri satmayacağına dair halkı temin etti ve "akıllı ev fonksiyonlarına erişmek için çoğu kişinin rıza göstereceğinden" emin olduğunu ifade etti.[2] Angle neden bu kadar emindi?

Şirketin gizlilik politikasına göre Roomba sahiplerinin kullanım verisi toplanmasını "örneğin, Wi-Fi şifrenizi değiştirerek Wi-Fi ya da Bluetooth bağlantınızı kesmek gibi" kontrol edebildikleri ya da durdurabildikleri doğrudur. Buna rağmen Angle'ın Temmuz 2017'de teknoloji sitesi *Mashable*'a söylediği üzere Roomba haritalama ve kullanım verisini yakalıyor ama sadece kullanım verisi "mobil cihazınızda gösterilebilsin diye buluta gönderiliyor."[3] Angle'ın söylemeyi ihmal ettiği şey kendi dahili haritalama verisini iRobot ile paylaşmayı reddeden bir müşterinin aynı zamanda "otonom" elektrikli süpürgenin, aralarında temizliği başlatma ya da duraklatma için kişinin telefonunu kullanma kabiliyeti, temizliği programlama "Temiz Harita raporlarını" değerlendirme, otomatik yazılım güncellemelerini alma ya da "özellikle kirli bir alana odaklanmak için SPOT Clean'i" başlatmanın da bulunduğu akıllı fonksiyonelliğini de kaybettiğiydi.[4]

Angle'ın güçlendirme stratejisine güveni, gözetleme kapitalisti "akıllı" ev ürünleri tedarikçilerinin tekil bir yaklaşım geliştirdiği, daha kapsamlı icra projesinin merkezine gidiyor. Bir yandan, müşterilerin veri paylaşımına katılma tercihi yapabildiklerini vurguluyorlar. Diğer yandan da katılmayı reddeden müşteriler sınırlı ürün fonksiyonelliği ve veri güvenliğiyle yüzleşiyorlar. Bu *Requirimiento* tarzı ilişkilerde, *adelantados*'un mesajı olan "Diz çök ya da seni yok edelim" yerine, buradaki mesaj "Diz çok ya da senin satın alımını düşürelim"dir.

Bu yeni rejim altında bir somya satın almak kadar basit bir şey dahi artık neredeyse herkesin göz ardı ettiği "istismarcı sözleşmelerin" dikkatli biçimde yasal açıdan incelenmesini gerektiriyor. "Akıllı yatak teknolojisi ve uyku gözetlemesi" ile Sleep Number yatağı düşünün.[5] Şirketin web sitesi, SleepIQ uygulamalarından gelen verinin tadını çıkarırken akıllı telefonlarına mutluluk içinde yapışmış yataktaki güzel bir çifte rol veriyordu. Yatağın tabanı ve somya yatağın açısını yükseltip indiren özelliği ve şilteyi yumuşatan ya da sertleştiren sensörleriyle "uyarlanabilir"di. Diğer sensörler kalp ritmi, nefes ve hareketi ölçüyordu: "Her sabah, kişisel uyku kalitesi ve uzunluğunuzu, huzurlu uykunuzu, huzursuz uykunuzu ve yatak dışındaki zamanınızı ve ne tür ayarlamalar yapabileceğinizi gösteren SleepIQ® skoru alacaksınız." Şirket egzersizinizin ya da yatak odası sıcaklığınızın uykunuzu nasıl etkilediğini görmek için uyku uygulamanızı fitness uygulamanıza ve termostatınıza bağlamanızı öneriyor.

Yoğun, yirmi sayfalık bir gizlilik politikası yatağa eşlik ediyordu. Müşterilere bilgi sağlamanın, her zamanki külfetli koşulları devreye sokan politikayla aynı doğrultudaki bilgiyi kullanmak için bir rıza teyidi olduğu bildirilmişti. Yani üçüncü parti paylaşımı, Google analizi, hedeflenmiş reklamcılık ve çok daha fazlası. Buna ek olarak eğer müşteri uygulamanın verimliliğini maksimize etmek için bir kullanıcı profili yaratırsa, şirket ayrıca "kişinin hareketi, pozisyonları, nefes alışları ve kalp ritmi gibi sizin, bir çocuğun ve yatağı kullanan herhangi bir kişinin nasıl uyuduğuna dair biyometrik ve uy-

kuyla ilişkili veriyi" de topluyordu. Yatak odanızdaki tüm ses sinyallerini de topluyordu. Bu tür çoğu politikayla olduğu gibi müşterilere "Siz Hizmetleri ve/veya kendi Sleep Number hesabınızı ya da Kullanıcı Profil(ler)inizi devre dışık bıraktıktan ya da iptal ettikten sonra" bile şirketin kişisel bilgiyi "paylaşabileceği" ya da ondan "faydalanabileceği" bildiriliyordu. Müşteriler hiçbir veri aktarımı ya da depolanmasının "%100 güvenli olmasının garanti edilemeyeceği" ve "Takip Etme" bildirilerine itibar etmedikleri konusunda uyarılıyordu. Son olarak belgenin sekizinci sayfasında politika müşterinin kişisel bilginin kullanıma dair tercihine değiniyordu: "Bize bilgi verip vermeyeceğiniz bütünüyle size kalmıştır. Eğer bilgi vermemeye karar verirseniz, biz de size belirli özellikler, ürünler ve/veya hizmetleri sunamayabiliriz."[6]

Benzer zorlayıcı *Requirimiento* saptırması Alphabet'e ait Nest termostatlarına ilişkin uzun, yoğun yasal sözleşmelerde de bulunabilir. Hizmet koşulları ve son kullanıcı lisans anlaşması hassas bilginin analiz amacıyla ve neticede, sahibine daha da fazla ürün ve hizmetleri kabul ettirmek için tasarlanan hedeflenmiş reklamlar ve mesajlar formunda geri seken bir aksiyon, davranış geleceği piyasalarında salınıp satılması için diğer cihazlarla, isimsiz personelle ve üçüncü partilerle paylaşıldığı baskıcı gizlilik ve güvenlik sonuçlarını ortaya çıkarıyordu. Buna rağmen mahkemeler genellikle şirketlerin müşteriye ekonomik zararın açık bir gösterimi olmadan hiçbir sorumluluk taşımadıkları iddialarının tarafını tutmuştur.

Nest o bilginin güvenliği için az bir sorumluluk üstlenirken diğer şirketlerin onu nasıl kullanacakları hakkında hiçbir sorumluluk almıyordu. Aslında Londra Üniversitesi'nden bu belgeleri analiz eden hukuk akademisyenleri Guido La Diega ve Ian Walden, eğer biri her biri kendi eşit derecede külfetli koşullara sahip bağlantılı cihazlar ve uygulamalardan oluşan Nest ekosistemine girecek olursa tek bir termostat satın alımının neredeyse bin "sözleşmenin" gözden geçirilmesini gerektireceğini hesaplıyorlardı.[7]

Bu abes durum neredeyse kimsenin bu türden bir "sözleşmeyi" bile okumadığı gerçeğiyle birleşiyordu. Gözetleme

ve gizlilik hukuku meselelerine aşina 543 katılımcıyla gerçekleştirilen değerli bir ampirik çalışma, çevrimiçi bir hizmete katılmaları istendiğinde yüzde 74'ünün, hizmet koşulları anlaşması ve gizlilik politikasını atlayarak "hızlı katıl" prosedürünü seçtiğini buldu. İstismarcı sözleşmeleri hızla geçenler arasında çoğu kişi doğruca "kabul et" düğmesine gitti. Araştırmacılar belgelerin yeterli kavrama için en azından kırk beş dakika gerektirdiğini hesapladılar ama anlaşmaya bakanların harcadıkları medyan zaman on dört saniye idi.[8]

Müşteri Nest'in koşullarını reddedecek olursa hizmet koşulları termostatın fonksiyonelliği ve güvenliğinin derinden tehlikeye atılacağını, bundan sonra güvenilirliği ve güvenliğini garantiye alması hedeflenen gerekli güncellemelerle desteklenmeyeceğini belirtiyordu. Sonuçlar donan borulardan hatalı çalışan duman alarmlarına, kolayca hacklenen dahili ev sistemlerine kadar değişiklik gösterebiliyordu. Kısaca, ürünün verimliliği ve güvenliği sahibin icraya boyun eğmesi karşısında diğerlerinin çıkarları tarafından ve bu çıkarlar için yüzsüzce rehin tutuluyordu.

Kişi kolayca Roomba'yı, SleepNumber yatağını ya da Nest termostatı satın almamayı seçebilir ancak bunlardan her biri, muazzam icra projesinin her zaman her yerde olma aygıtının inşasında ilk ve hayati adımı olması açısından semboliktir. Binlerce "şeylerin interneti" objesi kullanıma hazır hale geliyor. La Diega ve Walden'ın vardığı sonuca göre, bu yeni ürün rejiminde aradığımız basit ürün fonksiyonları artık yazılım, hizmet ve ağlardan oluşan karmaşık karışımın tuzağına düşürülmüş durumda.[9]

Ekonomik takasın yeterli temeli olarak işlevsel, etkin, karşılanabilir ürün ve hizmetler düşüncesi ölüyor. Bunu en az bekleyeceğiniz yerde, her türden ürünler bağlantı ve icradan oluşan yeni ekonomik gereksinimlerce yeniden yapılıyor. Her biri, geleneksel alternatifleri geride kalan "aptal" olarak kötülenirken kendisi "akıllı" olarak yüceltilen, yeni cihaza geçiş kapısı olarak yeniden kurgulanıyor. Bu bağlamda "akıllı"nın icra için bir örtmece olduğunu tanımak önemlidir: Yaşanmış deneyimin küçük bir köşesini davranış verisi olarak işlemek

üzere tasarlanmış zeka. Her akıllı obje bir çeşit kukladır; tüm "akıllılığıyla" kuklacının saklı ekonomik zorunlulukları için talihsizce dans eden bir kukla olarak kalır. Ürünler, hizmetler ve uygulamalar kaçınılmazlığın davul sesiyle, bizim "gerçekliği" "evim" "yaşamım" ve "bedenim" dediğimiz hala vahşi alanlardan yontulan gözetleme gelirleri vaadine doğru yürüyüşe geçer. Her akıllı ürün vazgeçilmez sorularımızı tekrarlar: Akıllı ürün neyi bilir ve bunu kime söyler? *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiğine kim karar verir?*

Davranış verisini işlemeye, gözetlemeye, kaydetmeye ve iletişime sokmaya kararlı ürünlerin örnekleri, akıllı votka şişelerinden internet destekli rektal termometrelere ve neredeyse kelimenin tam anlamıyla aradaki her şeye kadar çoğaltılır.[10] Alkollü içki şirketi için işletme geliştiricisi böylece "bağlantılı bir şişe" için kendi planını anlatıyordu: "Tüketiciler ve onların davranışlarıyla ilgili ne kadar çok şey öğrenirsek onları o kadar iyi hizmetlerle bağlantılayabiliriz."[11] Pek çok marka "artan biçimde interaktif hale gelen bir pazaryerinde paketlemeye konuşan bir rol vermeye" kararlı. Küresel alkollü içki dağıtımcısı Diageo satın alımlar ve satışlar verisini takip edebilen ve en önemlisi "şişe açıldıktan sonra tüketicilerle iletişime girip, tarifler ya da promosyonlarla vites değiştiren" "akıllı sensörle donatılmış şişeler" vadediyor. Bir bar ekipmanları üreticisi durumu yeterince açık belirtiyor: "Bu gerçekten bu bar sahiplerinin daha önce göremedikleri şeyleri görmesi ve kazançlarını maksimize etmeleriyle ilgili."[12]

Yarışmacılar 2017'de akıllı ev cihazları için sadece bir yıl önceki 6.8 milyar dolardan yükselen ve 2021'de 101 milyar dolardan fazlasına ulaşması beklenen, 14.7 milyar dolarlık bir piyasanın peşinde oldukları için bugün evlerimiz gözetleme kapitalizminin hedef çizgisinde.[13] Erken dönemdeki saçmalıkların bazılarıyla çoktan karşılaşmış olmalısınız: Akıllı ampuller, akıllı kahve fincanları, akıllı fırınlar, akıllı meyve suyu sıkacakları, sindirimi geliştirdiği söylenen akıllı servis takımları. Diğerleri çoğunlukla daha da korkunç: Yüz tanıma özelliği olan bir ev güvenlik sistemi; haneye tecavüz gerçekleşmeden önce sıra dışı titreşimleri izleyen bir alarm sistemi;

dahili GPS konum belirleyiciler; hareketi, sıcaklığı ve diğer değişkenleri analiz etmek için herhangi bir objeye eklenebilen sensörler; her türden teçhizat; sesi tespit etmek üzere tasarlanmış hamamböcekleri. Bebek odası bile taze bir davranışsal artı değer kaynağı olarak yeniden tasarlandı.[14]

Bu aksiyonu yürüten gözetleme birikim mantığına dair bir değerlendirme, bu şeyler ağının halihazırda sıradan fonksiyonların gözetleme artı değeri için fidye karşılığı bırakıldığı bir baskı ağına dönüştüğünü ileri sürüyor.[15] Google'ın finans direktöründen Birleşik Devletler Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu'nun (MKBK) Şirket Finansı Bölümü direktörüne yazdığı bir 2013 yılı mektubu bu gerçeklere canlı bir bakış sunuyordu. Mektup Google'ın masaüstü ve mobil platformları arasındaki bölümlenmesine dair bir MKBK sorgulamasına cevaben hazırlanmıştı.[16] Google kullanıcıların "gelecekte reklamlarımızı gittikçe artan genişlikteki cihaz çeşitliliğinde izleyeceğini" ve dolayısıyla da reklamcılık sistemlerinin, bölümlenmeyi alakasız ve kullanışsız kılan "farklı cihazlarla çalışabilen" tasarıma doğru ilerlediğini belirterek cevaplıyordu. "Bundan birkaç sene sonra" diye belirtiyordu mektup "biz ve diğer şirketler, olasılıklardan yalnıza birkaçını sayacak olursak buzdolaplarının, araba kontrol panellerinin, termostatların, pencerelerin ve saatlerin üzerinde reklamları ve diğer içerikleri sunabiliyor olacağız."

İşte son aşamaların en azından bir tanesi: "akıllı ev" ve onun "şeylerin interneti" davranış geleceğinin yeni piyasalarının varlıklarını yazdıkları ve en mahrem alanlarımızda hak iddialarını ileri sürdükleri tuvallerdir. Bu hikayenin temeli, bu aksiyonların hepsinin, bahislerini davranışımızın geleceği üzerine koyan ve hakkında hiçbir bilgimiz ve kontrolümüzün olmadığı, kapsamlı bir piyasa sürecinin desteğiyle gerçekleşmesidir. Ağdaki her düğüm (elektrikli süpürge, yatak, termostat) git gide kaynayan ısrarcı "akıllı" şeylerden oluşan bütün ekip gözetleme gelirlerine yapılan göze katılırken davranışın sürtünmesiz icrasından başlayarak kendi rolünü oynamalıdır. Alternatiflerden yoksun olduğumuzdan, ödemelerimiz kendi izlenmemize ve baskı altında tutulmamıza

kaynak oluştururken asla sahibi olamayacağımız ürünleri satın almaya zorlanıyoruz. Yaraya tuz basarcasına, bu veri dalgasıyla işlenen veri, güvensiz olması ve kolayca güvenlik ihlallerine konu olmasıyla biliniyor. Daha da fazlası veri çalındığında ya da hacklendiğinde imalatçıların cihaz sahiplerini bilgilendirme konusunda yasal bir sorumluluğu bulunmuyor.

Tüm tekil şeylerin icrasında başka türden, hatta daha da heybetli ihtiraslar da var. Qualcomm, Intel ve ARM gibi şirketler, telefonunuz ya da buzdolabınız ya da herhangi bir yüzey gibi her cihaza eklenebilen, her zaman açık, düşük güçle çalışan bilgisayarlı görme modülü geliştiriyorlar. Bir Qualcomm üst düzey yöneticisi teçhizat ve oyuncakların etraflarında olan şeyleri bilebileceklerini söylüyor: "Bir oyuncak bebek, çocuğun yüzünün ne zaman kendine döndüğünü tespit edebilir."[17]

Parlak üniversite bilim insanları tarafından geliştirilen ve şimdi ticari detaylandırmaya hazır olan "akıllı teni" düşünün. Başlangıçta Parkinson hastalığından uyku bozukluklarına kadar çeşitli sağlık durumlarını gözetleme ve tanı koyma kabiliyeti sebebiyle değerli bulunan akıllı ten şimdi ise ultra fark edilmez her zaman her yerde olma vaadi sebebiyle alkışlanıyor. Georgia Tech'teki araştırmacılar "akıllı tenin" pil ihtiyacını ortadan kaldırarak radyo dalgaları ve diğer enerji kaynaklarından enerji emen bir versiyonunu geliştirdiler. "Aralıksız kablosuz ağların kitlesel tatbikine potansiyel olarak imkan verebilecek mutlak duyu aracı"[18] olarak betimlenen akıllı ten kavrayabilir, hissedebilir, analiz edebilir, kablosuz iletişim kurabilir ve basit radyo frekansı (RFID) teknolojisi kullanarak "parametreleri değiştirebilir."[19] Paradiso'nun "sensör bant" vakasında olduğu gibi araştırmacılar bunun tamamı bir "çıkartma" gibi fark edilmeden, "kesintisiz biçimde çevremizdeki dünyayı gözetlemek, hissetmek ve onunla etkileşime girmek, dolayısıyla da ortam zekasını belirgin ölçüde artırmak" için "her yerde uygulanabileceğini" vurguluyorlar. Örneğin, gelir fırsatlarının bol olduğu market raflarını öneriyorlar.[20]

İcra, zorunlulukları tarafından şekillendirilen ve amaçlarına doğru yöneltilen bir gözetleme kapitalizmi projesine dönüşmüş durumda. Gölge metnin oluşturulması yani icra, birinci adım: Bu piyasa projesini başlangıçta tanımlayan "basit hırsızlık ilk günahının" somut işlemlendirilmesi. Google, bizim onayımızı atlayıp itirazlarımıza karşı çıkarak dünyayı, sokaklarını ve ikamet alanlarını işledi. Facebook, şirketin davranış geleceği piyasaları adına, sosyal ağları ve onun sınırsız detaylarını işledi. Şimdi de aygıtı her zaman her yerdeki insan deneyiminin her zaman her yerdeki icrasının aracı oluyor. Gözetleme kapitalistlerinin, tedarik operasyonlarında kritik bir başarı faktörü olarak "ihtilafı" ortadan kaldırma arayışına verdikleri önemi görmüştük. Öngörü zorunluluğu sınırlamalar ve sınırları katlanılmaz hale getirir ve gözetleme kapitalistleri bunları ortadan kaldırmak için neredeyse her şeyi yapacaklardır. Bu arayış "bağlantıyı" bir ticari zorunluluğa dönüştürürken bireysel otonomiyi de gözetleme gelirleri karşısında bir tehdide dönüştürür.

Gözetleme kapitalizminin icra uygulamaları mantıklı her "katılma" ve "ayrılma" tartışmasını alt eder. Artık üzüm yaprakları yoktur. Onay örtmeceleri artık dikkati çıplak gerçeklerden uzaklaştıramaz: Gözetleme kapitalizmi altında tipik olarak icra yetkilendirilmemiştir, tek taraflıdır, açgözlüdür, gizlidir ve arsızdır. Bu karakteristik özellikler gözetleme kapitalizmine "gözetlemeyi" yerleştiren güç asimetrilerini özetler. Ayrıca haşin bir gerçeğin de altını çizer: icranın olmadığı yerde bulunmak zordur. Teknoloji sektörünün çok ötesindeki endüstriler gözetleme kazançlarıyla çekildikçe deneyimi bulma ve veri olarak işleme yarışının gaddarlığı icrayı gözetleme kapitalinin küresel projesi haline getirmiştir.

Bu ve bundan sonraki bölüm kapsam ekonomisi arayışındaki icra aktiviteleri yelpazesini inceliyor. Bu bölümün kalan kısmı, icra operasyonları insan deneyiminin yeni ve beklenmedik parçalarına el koyduğu için *kapsamın ilk boyutuna, genişliğe* odaklanıyor. Genişlik mülksüzleştirme yolunda her köşe ve gediği, her söz ve mimiği ister. Kanlı canlı olan her şey gerçeklerini teslim etmelidir. Gölge, karanlık olamaz.

Bilinmez katlanılmazdır. Tek başınalık yasaktır. Sonra Bölüm 9'da, *derinlik* boyutuna ilerliyoruz. Ağ günlük yaşamın suları üzerinde geniş alana atılmıştır ama aynı zamanda nadir öngörü güçleri, yani kişiliğiniz, duygularınız ve endorfininiz yüzünden değerli görülen yeni artı değer kaynaklarının arayışında derinlikleri inceleyen denizaltılar da vardır. Bu bölümlerdeki örnekler kapsamlı ve ayrıntılı olmaktan çok, gözetleme kapitalistlerinin kesinlik olarak parasallaştırılabilen insan deneyiminin yeni yönleri arayışında kullandıkları amaç, azim ve bahaneyi betimlemeyi amaçlıyor.

Bu arayışta belirli aktör, ürün ve tekniklerin aktarılmasında kişi ve şirketlerin detaylarının devamlı değiştiğini bilerek mecburen dahil oluyoruz. Firmalar alınır ve satılır, başarısız ya da başarılı olur; insanlar da gelir ve giderler. Belirli teknoloji, ürün ve teknikler terk edilir, iyileştirilir ve geride bırakılırlar. Düştüklerinde gözetleme kapitalizminin gelişmesine izin verildiği sürece, yerlerini yenileri alır. Hız ve değişim gözetleme kapitalizminin başarısı için kritik öneme sahiptir ve devamlı hareketin bu yuvarlanma sahasını yöneten "hareket yasasını" kavramaya yönelik kararlılığımıza ket vurmasına izin veremeyiz. Kavramak istediklerimiz örüntü ve onun amacıdır.

II. Beden İcrası

Bedeninizin icrası oldukça basit biçimde telefonunuzla başlar. Bulunduğunuz şehir "akıllı" olmadığında ya da Google tarafından sahiplenmiş ve işletiliyor olmadığında bile davranışınız üzerinde çıkarları olan piyasa oyuncuları bedeninizi nasıl bulacaklarını bilirler.[21] Gözetleme kapitalistlerinin gerçekliği artı değere yönelik davranış olarak işlemeye çalıştıkları tüm o yollar arasında en basiti ve en şiddetlisi sürekli sizin tam olarak nerede olduğunuzu bilme kabiliyetleridir. Bedeniniz endeksleme ve arama için takip edilen ve hesaplanan bir davranan nesne olarak yeniden tasarlanır. Akıllı telefon uygulamalarının çoğu, sundukları hizmet için gerekli olmadığında bile sırf bu sorunun cevabı çok kazançlı olduğu için konumunuza erişim talep eder.

Konum verisi akıllı telefonunuz fotoğraf ve videolara otomatikman sizin kimliğinizi ve konumunuzu eklediğinde oluşturulan "coğrafi etiketlerden" çıkarılabilir. Perakendeciler bir coğrafi alanın sınırlarını belirlemek ve o parametreler içinde akıllı telefonlara bildiriler göndermek için "coğrafi sınırlamayı" kullanırlar: "Şimdi gelin!" "Buradan alın!" "Bir teklif, yalnızca sizin için!"[22] Bunu faaliyet halinde görmek isterseniz Starbucks uygulamasını indirin ve evinizden çıkın. Bir pazarlama danışmanlık şirketinin belirttiği üzere "Mobil reklamcılık, coğrafi hedeflemenin mutlak formu, reklamcılığın kutsal kasesidir."[23] Konum temelli pazarlama için "ipuçları ve tüyolar" mobil reklamcılıkta uzmanlaşmış bir firma tarafından cömertçe sunuluyor: "Gönderdiğiniz bildirilerle plansız satın almaları teşvik ederek insanların saplantılı doğalarından faydalanırsınız. Bu, Yelp ya da Facebook'ta dedikleri şeyleri okuyarak mevcut müşterileriniz hakkında da fikir sahibi olmanıza izin verir."[24]

Bir diğer mobil pazarlama firması "yaşam örüntüleri analizi" olarak bilinen askeri zekadan türetilen tekniklere dayalı "yaşam örüntüsü pazarlama"yı öneriyor. Bunlar, gelecek davranışını öngörmek amacıyla "ilgilenilen kişinin" günlük davranış örüntülerine dair zeka oluşturmak için telefonlar, taşıtlar ve sensörlerden konum ve diğer verileri toplamayı içerir. Pazarlamacılara "günlük rutinleri sırasında marka ve promosyon mesajlarıyla insanların yollarını kesmek" amacıyla "hedef izleyicinin" "günlük örüntüleri haritalamaları" tembihlenir. Firmanın vurguladığı üzere "Her zaman her yerde olma algısının psikolojik gücü çok derindir. Yaşam Örüntüsü Pazarlama tüketicileri üzerinde güçlü bir psikolojik etki bırakır."[25]

Telefonunuzda GPS konumlandırıcıyı kapatabilirsiniz ama hem uygulamalara bel bağladıklarından hem de operasyonlarını bilmediklerinden çoğu kişi bunu yapmaz. Pew Research'e göre, 2013'te Birleşik Devletler akıllı telefon sahiplerinin yüzde 74'ü konum verisi gerektiren uygulamaları kullanıyordu ve bu oran 2015'te yüzde 90 idi (bu 153 milyon kişi demek, telefonlarında müzik dinleyen ya da video seyreden-

lerden daha fazla).[26] Gözetleme kapitalizminin gizli operasyonlara bel bağlaması telefonlarımızın şirket gözetlemesinde bir takip cihazının dublörlüğünü yaptığı kapsamı çoğumuzun bilmemesi ya da bilememesi anlamına geliyor.

Carnegie Mellon Üniversitesi'nden araştırmacıların yaptığı bir çalışma bu noktayı etkin biçimde ispatlıyor.[27] Üç haftalık bir periyodda, yirmi üç katılımcı konum bilgilerine erişen uygulamaların sayısı ve belirlenen dönemdeki toplam erişim sayısı hakkında bilgilendirildi. Her biri farklılık gösteren biçimde, 14 günlük periyodda (tümü reklam verenler, sigortacılar, perakendeciler, pazarlama firmaları, konut kredisi şirketleri ve bu davranış piyasalarında oynamak isteyen diğer herkes adına) konumlarına 4,182 kez, 5,398 kez, 356 kez diye giden rakamlarla girildiğini öğrendiğinde şaşkına dönmüştü.[28] katılımcılardan birinin toparladığı üzere "Telefonum tarafından izleniyormuşum gibi geldi. Korkutucu bir şey."[29] Katılımcıların yüzde elli sekizi bunu takiben mobil uygulamalarda onaylanan izinleri sınırlandırdı.

Şaşırtmayaçak biçimde, Google konum temelli takibin öncü kuvvetini temsil ediyor. Bir Kaliforniya banka hırsızı için arama izni peşine düşen bir kanun görevlisinin 2016 yılındaki yeminli ifadesi Google'ın konum verisinin neden eşsiz olduğunu açıkça gösteriyor: "Google Android özellikli mobil cihazlardan gelen konum verisini topluyor ve elinde bulunduruyor. Ne zaman hizmetlerinden biri aktive edilse ve / veya ne zaman mobil cihazda telefon araması metin iletisi, internet erişimi ya da eposta erişimi gibi bir etkinlik olsa Google bu veriyi topluyor." Vaka üzerinde çalışan görevliler Google'dan konum verisini talep ettiler, çünkü telefon şirketlerini sağlayabileceklerinden bile çok daha fazla detay sunuyordu. Android'deki konum sistemleri baz istasyonu verisini GPS, Wi-Fi ağları ve fotoğraflar, videolar ve diğer kaynaklardan seçilip alınan diğer bilgilerle birleştiriyor: "Bu, Android'in kullanıcıların yerlerini mahalle yerine tek bir daireye kadar saptamasını sağlıyor."[30] Kasım 2017'de *Quartz*'ın araştırmacı muhabirleri, konum hizmetleri devre dışı bırakıldığında hiçbir uygulama çalışmadığında ve telefona hiçbir SIM kart

yüklenmediğinde bile 2017'nin başlarından beri Android'in en yakın baz istasyonlarını üçgenleyerek konum bilgisi topladığını keşfettiler. Bu bilgi, şirketin "Android telefonu olan ya da Google uygulamalarını kullanan bir bireyin belirli bir dükkana adım atıp atmadığının takip edilmesi ve hemen ardından bunun reklam hedefleme için kullanılmasına" olanak vererek Google'ın Android telefonlarının başındaki kullanıcılara gönderilen "push" bildirilerini ve mesajlarını yönetmesi için kullanılıyordu.[31]

Google'ın konum geçmişi sistemleri şirketin küresel haritalama operasyonlarının bir ürünüdür. On yıldan fazla bir süredir aktif olsa da "Zaman Çizelgeniz" "gerçek dünya rutinlerinizi görselleştirmenize izin veren" bir özellik olarak 2015'te halka açıklandı.[32] Şirket Zaman Çizelgesi ile ortaya çıkan takibin hacim ve ısrarcılığı karşısındaki herhangi bir tepkinin kullanıcıların kendi davranışsal artı değer stoklarına bilgiye ince ayar yapmak, alakalı fotoğrafları eklemek, yorum girmek ve benzeri gibi aktif katılımlarının değeri ile hafifletileceğini hesapladı. Bu, ilgili trafik ve hava durumu haberleri, bildiriler, öneriler ve hatırlatıcıları öne çıkarmak amacıyla e-postanız ve uygulamalarınızı daha etkin biçimde tarayabilsin diye, Google Now gibi kişiselleştirilmiş hizmetlerde bireyin yatırımı olarak yansıtıldı.

Bu aktarım gizlilik ve kontrol üzerine alışılmadık vaatlere bulanmıştı: "Zaman Çizelgeniz özeldir ve yalnız size görünürdür; ve saklamayı tercih ettiğiniz konumları kontrol edersiniz." Ancak Google reklamları hedeflemek için sizin konumunuzu kullanır. Gerçekten de bunlar Google'ın reklamcılık piyasalarında tıklama oranlarına doğrudan etkisi olan en önemli artı değer kaynakları arasındadır. Google ve diğer gözetleme kapitalistlerinden gelen standart yorum davranışsal artı değerin sadece, daha sonra büyük sayılardaki bireysel kullanıcılar olarak kümelenen, meta veri olarak tutulduğudur. Bizler bu büyük ölçekli kaynaşmalardan bireyleri tanımlamanın mümkün olmadığı söylenir. Buna rağmen devlet arşivlerinden seçilip alınabilen üç parça bilgiyle (doğum günü, alan kodu ve cinsiyet) bile yeniden tanımlama bilimi

meta veriyi "rahatsızlık verici kolaylıkla" anonimleştirmedeki kabiliyetini sergilemiştir.[33] Bu araştırmanın özetinde hukuk akademisyeni Paul Ohm "yeniden tanımlamanın tüm sırlarımızı keşfetme ve ortaya çıkarmayı temelde daha kolay hale getirdiğini" yazıyor. "Düşmanlarımız bize karşı şantaj yapmak, taciz etmek, karalamak, komplo kurmak ve ayrımcılık yapmak için kullanabilecekleri gerçeklerle bizi bağlantılamanın çok daha kolay olduğunu bulacaklar. Bu yanlış neredeyse her bilgi gizliliği yasasını istila ediyor." Sözde anonim davranışsal artı değerden oluşan devasa dağarcığa gelirsek, Ohm onlara "yıkımın veri tabanları" diyor.[34]

Konum verisine gelindiğinde de durum bir o kadar kötüdür. 2013'te MIT ve Harvard bilgisayar uzmanlarından oluşan bir grup, bireylerin kendilerine has mobilite izleri olduğu için doğru araçlara sahip herhangi bir analistin konum meta verisinden oluşan geniş bir anonimleştirilmiş veri dizisinden belirli bir bireyin mobilite örüntüsünü kolayca çıkarabileceğini gösterdiler. Başka bir araştırma ekibi de akselerometreler, jiroskoplar ve manyetometreler gibi akıllı telefona iliştirilmiş "zararsız" görünen sensörler tarafından toplanan verinin "insan aktiviteleri ve hatta ruh hallerinden oluşan sürekli büyüyen bir yelpazeyi" çıkarmak için kullanılabileceğini gösterdi. Çalışmaları aynı zamanda bu sensör verisinin "anonimleştirilmiş veri dizisinden belirli kullanıcılarla ilgili hassas bilgiyi elde etmek için" kullanabileceğini de gösteriyordu.[35]

Şirketler bu gözetleme kabiliyetlerini işe koşuyorlar. Broadcam, bir ağa bağlı olmadığınızda bile konumunuzu bulabilen, arasında bir binadaki konumunuz, hangi yönde hangi yükseklikte, kaç adım attığınızın da olduğu, bir "konumlandırma motoru" yaratmak için uydu iletişimleri ile cep telefonunuzdaki sensörleri birleştiren bir çip içinde bir "küresel yön bulma uydu sistemi" üretti. Tüm bunlar tek bir faktöre bağlanıyor diyordu bir şirketin başkan yardımcısı: "Elinizdeki cihaz."[36] Princeton bilgisayar uzmanı Arvind Narayanan ve Edward Felten bunu şöyle özetliyordu: "Konum verisini anonimleştirmenin bilinen etkin bir yöntemi yoktur ve bunun anlamlı biçimde elde edilebileceğine dair bir delil yoktur."[37]

"Deanonimleştirme" olmadan bile konum meta verisi özel firmalar içinde rakipsiz bir bilgi konsantrasyonu ve öğrenmenin bölümlenmesinde sıra dışı bir avantaj oluşturuyor. 2016'da, sıklıkla Çin'in Google'ı olarak ifade edilen Çinli arama motoru Baidu "Büyük Veri Laboratuvarı"nın Çin ekonomisinin dinamiklerini takip etmek ve öngörmek için 600 milyon kullanıcısından gelen konum verisini kullandığını duyurdu. Şirket ulusal ekonomi için "tüketim endeksinin" yanında bir "işe alma endeksi" de oluşturdu. Ayrıca o sene Çin'de Apple'ın ikinci çeyrekteki kazançları gibi oldukça belirgin öngörüleri üretme kabiliyetiyle de gösteriş yaptı. Baidu araştırmacıları "Bildiğimiz kadarıyla, böylesine eşi benzeri görülmedik büyüklükteki ölçeği ve ince tanecikli mekânsal zamansal veriyi didikleyerek ikinci en büyük ekonomiyi ilk ölçebilen biziz" diye yazıyorlardı.[38]

Konum verisi kadar güçlü olan giyilebilir teknolojiler ve uygulamaları da beden icrası eylemi için başka bir önemli deneme alanıdır.[39] Bir 2017 raporu yeni bir giyilebilir kuşağını "daha çok sensör ve daha akıllı algoritmalarla silahlanmış veri toplamanın aracısı olarak biyometrik gözetlemeye ve beden parçalarına odaklanmış" şeklinde betimliyordu. Bu karmaşık sensör "çevresel bağlama, kokulara, ruh haline" erişebilirdi.[40] Google, dünyadaki her elbise ve kumaşa tümevarımsal yumaklar getirmeyi hedeflediğini iddia ederek internet erişimli kumaşlar geliştirmişti. "Eğer sensörü, bir materyal olarak tekstil içine dokuyabilirseniz" diye açıklıyor proje lideri Ivan Poupyrev "elektronikten uzaklaşıyorsunuz demektir. Çevremizdeki dünyanın temel materyallerini interaktif hale getiriyorsunuz." Levi Strauss ile yapılan bir ortaklık zaten, ilk kez Eylül 2017'de piyasaya getirilen bir ceket de dahil olmak üzere "interaktif denimi" doğurmuştu. Materyal "otantik ama interaktif" olmak için "davranışı çıkarma" kabiliyetine sahip olarak betimleniyordu.[41] Ceket, parmağınızın seğirmesi kadar hafif jestleri tespit etmek ve çözmek için kumaşın içini "görebilen" sensörler barındırıyordu.

Giyilebilirler üzerine literatürde MacKay'in temasının akıllara durgunluk verici bir tekrar vardır. Tıpkı onun tele-

metriğin "sınırlanmamış hayvanların" "farkındalıkları dışında" faaliyet göstermesi konusunda ısrar edişi gibi bugünün geliştiricileri de dikkat çekmemek için giyilebilirlerin "göze çarpmaz" olmaları gerektiğini vurguluyorlardı. "Süreki" "ısrarcı" ve hayati öneme sahip biçimde, ölçek ekonomileri elde etmek için "düşük maliyetli" olmalıdırlar.[42] Dijital pazarlama firması Ovum 2020'de 650 milyon giyilebilirin olacağını tahmin ediyor, 2016'da kullanılanlar sayısının neredeyse iki katı ve yapılan araştırma bu büyümenin büyük oranda gözetleme gelirlerinin çekimiyle yürütüldüğünü ileri sürüyor. Mobil reklam verenlerin giyilebilirleri "oldukça tanecikli veri kavrayışının ve yeni davranış ve kullanım verisi tiplerinin kaynağı" olarak gördüklerini bildiriyorlar. "Geleceğin giyilebilirlerinin kullanıcının bağlamsal aktivitesi, sağlığı ve duygu durumuyla alakalı envai çeşitlilikte veriyi yakalama kabiliyetleri olacak. Bu bilgi gerek ürünü gerekse pazarlama mesajlarını en yüksek derecede geliştirmek ve değiştirmek için kullanılabilir."[43]

Sağlık hizmetleri giyilebilir sensörlü teknolojiler için özellikle aktif bir deneme alanı, bu fikrin daha masum olan kökeni düşünüldüğünde özellikle kötücül bir gelişimdir. Telemetri ilk kez MacKay'in sürülerinden insan hayvanına geçtiğinde, ilk uygulamalarından biri basmalı düğmeli kolyeler formuyla, evlerinde yalnız zarar görme ihtimali olan yaşlıları gözetmek için bir araçtı. 2002'de, hâlâ gizli gözetleme kapitalizminin ilk çıkışını elde ettiği yılda "kablosuz teletıp" üzerine bir değerlendirme, yaşlılar için ve sağlık hizmetlerinin uzak bölgelere yayılması için ev gözetlemesinin değerini vurguluyordu. Aware Home vakasında olduğu gibi bu türden ev gözetleme hizmetleri için önerilen bir dijital mimari diyagramı sadece üç partiyi gösteriyordu: Yalnızca evdeki hastayı, hastane sunucularını ve doktoru birbirine bağlayan kapalı bir halka.[44] Her iki tasarımda da ekstra parti düşünülmemişti, davranışınızı ele geçiren şirketler yoktu, bir sonrakine ne isteyeceğiniz üzerine bahis oynayabilsinler ve kendi müşterilerinin önceden onu satmalarına olanak tanıyabilsinler diye yaşamınızı artı değere dönüştüren devasa platformları ve kendilerine ait sunucuları olan dev teknoloji firmaları yoktu.

Gözetleme kapitalizminin doğuşu ve yayılışından önce, bedeninizin dijital temsillerini, bir hasta ile güvenilir bir doktor, bir anne ile çocuğu, yaşlı anne babalar ile yetişkin çocukları arasındaki yakın ilişkilerin zenginleştirilmesi olarak düşünmek mümkündü. Gözetleme kapitalizmi dijital ortamı bastırdıkça bu vizyon absürt hale getirildi. Gerek Aware Home gerekse teletıp, dinginlik, güven ve haysiyet sağlayarak tüm davranış verisinin bu düzenlemelerin konusu olan insanlığa hizmete yeniden yatırıldığını varsayıyor.

Sağlık takibi üzerine pek çok makale bunun yaşlılar için faydasını vurgulamaya devam ediyor ancak gündem erken dönemdeki günahsızlık halinden kati suretle uzaklaşmıştır. Bazı araştırmacılar "bağlama duyarlı ağ kullanarak ve akıllı şehirlerin altyapılarını algılayarak sağlık hizmetlerinin karşılanması" olarak tanımlanan "akıllı sağlığı" üretmek için "akıllı şehirler" ile şimdilerde "m sağlık" olarak adlandırılan şeyin karışımını öngörüyorlar.[45] Bu amaç doğrultusunda artık aralarında vücut sıcaklığı, kalp ritmi, beyin aktivitesi, kas hareketi, kan basıncı, terleme oranı, enerji sarfiyatı ile beden ve uzuv hareketinin bulunduğu, gittikçe artan fizyolojik süreç yelpazesini davranış verisi olarak işlemek için güvenilir sensörler var. Ameliyat sonrası hasta kurtarma ve iyileştirme sırasında işitsel, görsel ve fizyolojik veriyi işleyebilen sensörler var. Soluk alıp verme, el hareketleri, yutkunma ve yürümeyi davranış verisi olarak işleyebilen esnek, sensörlü bir tekstil yama geliştirilmişti. Başka uygulamalarda "giyilebilir mikromakineli sensörler" siz yürürken ya da koşarken "kesin biyomekanik analiz" sağlıyor ve bir "beden alan ağı" "aşırı koşullar altında" yürüme ve koşmayı kaydedip analiz ediyor.[46]

Sağlık hizmetleri sisteminin ikinci modernite bireylerinin ihtiyaçlarına hizmet etmekte başarısızlığının dokunaklı tanıklığı, artık bizler telefonlarımızdan sağlık verilerine ve tavsiyelere erişirken bu cep bilgisayarlarının da agresif biçimde bize erişiyor olmasıdır. Bireyler destek ve rehberlik için fitness bantları ve diyet uygulamalarına kayıt numaralarını teslim ederken m sağlık bir icra patlamasını ve davranışsal artı

değerin ele geçirilmesini tetiklemiştir.[47] 2016 itibarı ile Google Android ve Apple iOS platformlarında bulunan, 2014'deki rakamın iki katına gelen 100,000'den fazla mobil sağlık uygulaması vardı.[48] Bu zengin veri, hasta ve doktoru arasındaki ya da bir uygulama ve onun diyetçisi veya koşucusu arasındaki mahrem kapalı çemberler içine tecrit edilmiş olarak düşünülemez. O pastoral vizyonun kendi uyuşmazlığı da vardır elbette, ancak gözetleme kapitalistleri için bu vizyon soluk bir eski fotoğraftan başka bir şey değildir.

Birleşik Devletler'de, çoğu sağlık ve fitness uygulaması sağlık gizliliği yasasının konusu değildir ve var olan kanunlar da gözetleme kapitalisti operasyonların gerek dijital kabiliyetlerini gerekse vahşiliğini yeterli biçimde göz önüne almaz. Şirketlerden Federal Ticaret Komisyonu (FTK) ve diğer devlet kuruluşları tarafından önerilen kılavuzları izleyerek kendilerini düzenlemeleri beklenir. Örneğin 2016'da FTK mobil sağlık uygulamaları geliştiricileri için şeffaflığı, gizliliği ve güvenliği artırmayı hedefleyen en iyi pratiklerden oluşan bir liste yayınladı. Bu öneriler arasında geliştiriciler "uygulamanızın ihtiyaç duymadığı tüketici bilgisine erişmediğinden emin olmaları" "uygulamanıza standart API aracılığıyla tüm kullanıcı bağlantılarına erişim talep ettirmek yerine kullanıcıların belirli bağlantıları seçmelerine izin vermeleri" ve kullanıcıların "gizlilik koruyucu standart ayarları seçmelerine" izin vermeleri için teşvik ediliyor. O yıl İlaç ve Gıda Kurumu "düşük risk seviyelerini" aktararak sağlık ve fitness uygulamalarını düzenleme arayışında da *olmayacağını* duyurdu. Bunun yerine, kurum yazılım geliştiricileri için kendi gönüllü kılavuz setini yayınladı.[49]

Kurumların iyi niyetli kılavuzları, çalışma koşullarını geliştirmenin, çocuk işçiliği reddetmenin ya da işgününü kısaltmanın erken dönem endüstriyel kapitalistler için bir ihtilafı temsil etmesine oldukça benzer biçimde, saydamlık ve gizliliğin de gözetleme kapitalizmi için ihtilafı temsil ettiğine dair uygunsuz gerçeği görmezden geliyor. O zamanlar çalışma koşullarını değiştirmek için hedeflenmiş yasalar gerekmişti, öneriler değil. O zamanlar da şimdiki gibi kendini sınırlama-

ya yönelik bahanelerin yöneltildiği problemler de aşırılıklar, yanlışlıklar, gözden kaçırmalar ya da muhakemede hatalar olarak anlaşılamaz. Bunlar hüküm süren birikim mantığı ve onun amansız ekonomik zorunlulukları tarafından zorunlu kılınmışlardır.

Mobil sağlık uygulamaları üzerine hukuki bir değerlendirme çoğunluğunun "tüketicinin özel bilgisi ve verisini tüketicinin izni olmadan aldığı ve bu bilginin reklamcılık şirketlerine gönderileceğini genellikle kullanıcıya bildirmediği" sonucuna varıyor. Bu sonuçlar uzun bir araştırma dizisi tarafından doğrulanmıştır,[50] ama şimdi dijital gizlilik ve güvenliğe odaklanan kar amacı gütmeyen bir kurum olan Open Effect katkılarıyla Toronto Üniversitesi Munk Küresel İlişkiler Fakültesi'nden 2016 yılına ait bir derinlemesine araştırmaya odaklanalım. Bu çalışma dokuz fitness takipçisiyle ilişkili toplama, işleme ve kullanım aktivitelerine göz atıyordu.[51] Bunlardan yedisi popülerliği sebebiyle seçilmişti, biri Kanadalı bir şirket tarafından yapılmıştı ve dokuzuncusu da kadın sağlığı alanında özelleşmiş bir uygulama idi. İkisi hariç kalan uygulamaların hepsi girilen her fitness etkinliğini, onların yedeğini almaya, kişinin arkadaşlarıyla ancak aynı zamanda "veri analiziyle" de paylaşmaya ve üçüncü partilere dağıtıma olanak veren, şirketin sunucularına aktarıyordu. Takipçilerden bazıları cihaz kimlik numarasını aktarıyor; diğerleri ise kullanıcının tam enlem ve boylam koordinatlarını pasif ve sürekli olarak aktarıyordu. Bu tanımlayıcılar "fitness verisi ve biyografik veriyi tek bir mobil telefon donanımıyla ya da özel fitness giyilebiliri ile bağlayabiliyordu." Bu hassas bilgilerin hiçbiri takipçinin etkili bir şekilde faaliyet göstermesi için gerekli değildi ve gizlilik politikalarının çoğu en iyi haliyle geçirimsizdi ve verinin "üçüncü partilere satışına ya da onlarda takas edilmesine" izin veriyordu. Bildiğimiz üzere üçüncü parti bir kez sizin artı değerinizi ele geçirdiğinde bu diğer üçüncü partilerle paylaşan diğer üçüncü partilerle paylaşılır ve bu böyle devam eder.

Ekip ayrıca takipçinin her telefona özgün olan Bluetooth Medya Erişim Kontrolcüsü ya da "MAC" adresini aktarımını

da inceledi. Bu adres alenen keşfedilebilir olduğunda hareketleriniz üzerinde çıkarları olan herhangi bir üçüncü parti (alışveriş merkezi aktivitenizi bilmek isteyen perakendeciler, bir egzersiz rejimine bağlılığınız konusunda endişesi olan sigortacılar) "ısrarla" telefonunuzu takip edebilir. Zamanla girilen çoklu veri setleri, hedeflenmiş uygulamalara ve garantili sonuçların olasılığını yükseltmeye olanak vererek hareketlerinizin ince taneli resmini çıkarmak için birleştirilebilir. Tek gerçek koruma, bir uygulama rastgele ama düzenli biçimde telefonunuz için yeni bir MAC adresi ürettiğinde olur ama dokuz takipçi arasından, sadece Apple'ınki bu operasyonu gerçekleştirdi.

Rapor ayrıca hatalı veri üretme kabiliyetinin yanında genel bir dikkatsiz güvenlik örüntüsünü de tanımlıyor. Araştırmacılar tüketicilerin, güvenlik öneminin kapsamını gözlerinde büyüterek ve fitness gözetleme şirketlerince toplanan kişisel verinin kapsamını" küçük görerek muhtemelen yanlış yönlendirilmiş ve kafaları karışmış olduklarını gözlemlediler. "Şiddetli güvenlik korunmasızlıkları, son kullanıcıya görünür bir fayda sunmayan son derece hassas coğrafi konum aktarımları ve kullanıcının fitness verisinin kullanıcının onayının bir ifadesi olmadan üçüncü partilere satılması için kapıyı açık bırakan politikalar keşfettik" diye sonuca vardılar.

Eğer fitness takipçilerinin oyuncak gibi listeden çıkarılabilmesi sebebiyle bu raporu önemsememe eğilimindeyseniz, o zaman bir de 2016 yılı *Journal of American Medicine* araştırma raporundaki Android tabanlı diyabet uygulamaları üzerine isabetli bir incelemeye ve bunun yanında beden icrası çılgınlığının bolca betimlenmesine bakmayı düşünün. Araştırmacılar FDA'nın hassas bilgiyi aktaran bir dizi uygulamayı reçetelendirmeye onay vermesine rağmen bu uygulamaların sahne arkası pratiklerinin *"az çalışılmış"* olduğunu belirtiyorlar. 211 diyabet uygulamasını incelediler ve bunlardan rastgele 65'ini veri aktarım pratiklerine yönelik yakından analiz için örneklediler.[52]

Bu uygulamalar arasında sırf yazılımı indirmek bile "hassas bilginin toplanması ve değiştirilmesine yetki veriyordu." Araştırmacılar, aralarında bilginizi değiştiren ya da silen

(yüzde 64), telefon durumunuzu ya da kimliğinizi okuyan (yüzde 31), konum verisi toplayan (yüzde 27), Wi-Fi bağlantılarınızı görüntüleyen (yüzde 12) ve fotoğraf ve videolarınıza erişim için kameranızı aktive eden (yüzde 11) uygulamaların olduğu, büyük oranda arka plan hareketi tanımladılar. Uygulamaların yüzde 4 ile 6 arasındakiler daha da ileri gidiyordu: İletişim listenizi okuyanlar, cihazınızda bulunan telefon numaralarını arayanlar, iletişim listenizi değiştirenler, arama kaydınızı okuyanlar ve konuşmanızı kaydetmek için mikrofonunuzu aktive edenler.

Son olarak araştırma ekibi daha da karanlık bir sırrı gün yüzüne çıkardı: Gizlilik politikalarının bir önemi yoktu. Gruptaki 211 uygulamadan yüzde 81'inin gizlilik politikası yoktu ama olanlar için de "önlemlerin hepsi gerçekte gizliliği korumuyordu." Gizlilik politikası *olmayan* uygulamalardan, yüzde 76'sı hassas bilgiyi üçüncü partilerle paylaşıyordu ve gizlilik politikası *olanlardan* da yüzde 79'u veri paylaşırken yalnızca yarısı kadarı yayınlanan açıklamalarında bunun yaptıklarını kabul ediyordu. Diğer bir deyişle, gizlilik politikaları daha uygun biçimde *gözetleme politikaları* olarak ifade edilirdi ve ben de böyle adlandırmamızı öneriyorum.

Beden icrasının pek çok yeni bölgesi var: Organlar, kan, gözler, beyin dalgaları, yüzler, yürüyüş, duruş. Bunların her biri burada gördüğümüz benzer düzen ve amacı temsil ediyor. Gözetleme kapitalistleri icrayı sınırlamaya yönelik her teşebbüsle amansızca savaşıyor. Hiç yoktan "icra hakkı" üzerine iddiada bulunmalarındaki gaddarlık gözetleme geliri arayışında bunun temelden önemli oluşunun yeterli delilidir.

Bu gaddarlık gözetleme kapitalistlerinin biyometrik bilginin, özellikle de yüz tanımanın icrasını yöneten herhangi bir kanunu yıldırma, ortadan kaldırma ya da zayıflatma yönündeki kararlılıklarında iyi bir şekilde gösterilmiştir. Birleşik Devletler'de yüz tanımayı düzenleyen bir federal yasa olmadığı için bu savaşlar eyalet düzeyinde gerçekleşir. Şu anda IV, şirketlerin herhangi bir bireyden biyometrik bilgiyi toplamadan önce yazılı onay almalarını gerektirerek ve diğer taahhütler arasında yetkilendirilmemiş icra karşısında birey-

lere bir şirkete dava açma hakkı sunarak en kapsamlı yasal korumayı sunuyor.[53]

Halk Bütünlüğü Merkezi, diğer gazeteciler, gizlilik savunucuları ve hukuk akademisyenleri ile birlikte Illinois yasası ve diğer eyaletlerdeki benzer yasal önerilere gözetleme kapitalistlerinin aktif itirazlarını belgelediler. Yüz tanımadaki eşsiz rekabet avantajıyla Facebook, konu biyometrik veri olduğunda tüm teknoloji şirketleri arasında "diğer eyaletlerin Illinois'deki gibi bir yasa çıkarmalarını engellemek için hararetle çalışıyor" diye betimlenerek en çok anlaşmaya yanaşmayan olarak değerlendirildi.[54]

Google'ın politik ve kültürel tahkimat taktikleri kitabını takip etmeyi öğrendiği için Facebook'un ciddi ölçüdeki politik gücü de yalnızca birkaç senede geliştirilmişti. Şirketin kurucusu Mark Zuckerberg mevcut regülasyonların sınırlarını zorlayarak ve yeni bir yasanın fısıltısına bile kuvvetle karşı çıkarak kanunsuz alandaki özgürlüğünü muhafaza etmeye yönelik bir demirden bir kararlık sergiledi. 2009 ile 2017 arasında "Washington kudret simsarlarından oluşan devasa bir lobi çevresi" oluşturarak şirket lobicilik harcamalarını elli kat artırdı. Facebook'un 2016 seçim turu sırasındaki 4.6 milyon dolarlık bağışları 2017'deki 11.5 milyon dolarlık lobicilik bütçesini tamamlıyordu.[55]

Zuckerberg'in biyometrikteki avantajları dikkat çekici ölçüdedir. 2017'de Facebook, şirketin kendi araştırmacılarının "pratikte sonsuz" diye ifade ettikleri bir tedarik operasyonu olan, her gün 350 milyon fotoğraf yükleyen iki milyar aylık kullanıcısıyla iftihar ediyordu.[56] Bir 2018 yılı Facebook araştırmasında ekip "farkı kapattıklarını" ve artık "insan seviyesinde performansa iyice yaklaşarak" "kullanımda" yüzleri yüzde 97.35 kesinlikle tanıyabildiklerini duyurdu. Rapor şirketin tedarik ve imalat avantajlarının, özellikle de "kapsamlı eğitim setlerine" dayalı "derin öğrenmenin" kullanımının altını çiziyordu.[57] Facebook daha güçlü reklam hedeflemede bir araç olarak yüz tanımanın kullanımına hevesli olduğunu duyuruyordu ancak daha da fazla kalkındırma bu kadar fazla fotoğrafla temsil edilen muazzam makine eğitimi fırsat-

larından gelecekti. 2018 itibarı ile makineleri aktiviteleri, ilgi alanlarını, ruh hallerini, bakışları, kıyafetleri yürüyüşü, saçı, beden tipini ve duruşu ayırt etmeyi öğreniyordu.[58] Pazarlama olasılıkları sınırsızdı.

Elde bu avantajlar varken daha da kazançlı öngörü ürünleri adına yüzleri işlemeye yönelik iddiasında Facebook'un tam bir fetihten daha azını kabul etmeye isteksiz olması hiçbir öngörü zorunluluğu öğrencisi için şaşırtıcı olmamalıdır. Şimdiye dek Facebook ve kardeşleri Montana, New Hampshire, Connecticut ve Alaska'da yasa önerilerini geri çevirme ve Washington eyaletinde geçen bir yasa tasarısını ölümcül düzeyde zayıflatmada başarılı olmuşlardı. Teknoloji şirketleri arasında yalnızca Facebook Washington yasasının düşürülmüş koşullarına bile karşı çıkmaya devam etti.[59]

İcraya müdahale edilirse tüm girişim bu ilk günaha dayalı olduğu için gözetleme kapitalizmi ayakta duramaz. Bu gerçek, Birleşik Devletler Ticaret Bakanlığı himayesi altındaki Ulusal Telekomünikasyon ve Bilgi Kurumu (UTBK) tarafından toplanan gönüllü bir "gizlilik çoklu hissedar" süreci aracılığıyla, biyometrik bilginin yaratımı ve kullanımı için kamusal kılavuz üretmeye yönelik 2015 talihsiz teşebbüsün etrafındaki kamusal dramla fazlasıyla gösterilmiştir. Haftalar süren pazarlıkların ardında tüketici savunucuları teknoloji şirketleri ve onların lobicilerinin tek ve en merkezi konuda yani onay konusundaki ödün vermeyen duruşlarına tepki olarak çıkıp gittiler.

Şirketler önceden bireyin onayını almadan "sokaktaki yabancıyı" tanımlamak için yüz tanıma sistemlerini kullanma haklarında ısrar ettiler. Söyleşilerde lobicilerden birinin basına söylediği üzere "Herkesin kamusal alanda fotoğraf çekme hakkı vardır. Eğer biri buna yüz tanıma uygulamak istese gerçekten önceden onay alması gerekir mi?" Gizlilik akademisyenleri, bir Birinci Anayasa Değişikliği hakkını bir yana, bu tür aksiyonlara yönelik hukuka uygun bir hakkın bulunmadığıyla hemen cevap verdiler.[60] Öngörü zorunluluğunun bireysel cehaleti icra operasyonlarının tercih edilen koşulu haline getirdiği gerçeğini kimse hatırlamadı, tıpkı Arendt'in

gözlemlediği ve vahşi ortamdaki hayvanlar için MacKay'in öngördüğü gibi. İlk günah karanlığı tercih eder.

Konuşmalar avukatlar olmadan devam etti ve 2016'da UTBK "Ticari Yüz Tanıma Kullanımı için En İyi Gizlilik Uygulaması Önerileri"ni yayınladı. Kılavuzlar gözetleme kapitalistleri için "en iyi" ancak diğer herkes için "en kötü" olarak anlaşılmalıdır. Bu kılavuzların dilinde teknoloji şirketleri, perakendeciler ve gözetleme gelirlerinin peşine düşmekte kararlı diğerleri yüz tanıma ile ilgili politikalarını "mantıklı bir biçimde tüketicilere elverişli" kılmaları için sadece "teşvik ediliyordu". Şirketlerin yüz tanımayı dayattıkları fiziki bir konumda tüketicilere "bildiri" sunmaları "teşvik ediliyordu".[61] İcra operasyonları sadece onay eksikliğinde (olmaları yüzünden değil, dişi olmayan "en iyi uygulamaların" ucuz süsleriyle kaplanmış yerinden oynatılamaz gerçekler olarak da durdukları için) üstü kapalı olarak meşruiyeti uyumlu hale getiriyordu. Georgetown Üniversitesi'nden hukuk akademisyeni, müzakerelerden ayrılan savunucu grubunun bir üyesi olan Alvaro Bedoya, tavsiyeleri "dayandırdıklarını iddia ettikleri Adil Bilgi Pratiği Prensipleriyle alay etme" olarak görüp "bireyler için gerçek bir koruma sunmadıklarını" ve "ciddiye alınamayacaklarını" söyleyerek lanetliyordu.[62]

Gözetleme kapitalizmi rejimi altında bireyler kendi deneyimlerini tercihleri ya da yükümlülükleri gereği değil, bilgisizliklerinden ya da başka alternatif olmamasının diktatörlüğü yüzünden teslim ederler. Her zaman her yerdeki aygır baskı ve gizlenme aracılığıyla faaliyet gösterir. Yaşamdaki ilerlememiz bizi zorunlu olarak dijitale, istemsiz icranın kaçılamaz bir gerçek olduğu yere doğru götürür. Bilmek için ya da kimin bileceğine karar vermek için ya da kimin karar vereceğine karar vermek için çok az bir hakla kalırız. Bu anormal öğrenme bölümlenmesi görünmez yöntemlerle yerine getirilen ve tuhaf bir yeni piyasa formunun ekonomik zorunluluklarına boyun eğen şirketlerin yönettiği gizli kararla yaratılır ve sürdürülür. Aktörler halk için açıklama ve anlaşmadan oluşan stilize edilmiş ninnilerini sergilerken gözetleme kapitalistleri kendi iradelerini sahne arkasında dayatırlar.

Öngörü zorunluluğu kazanca giden yolda kendi hesapları ve üretimleri için dünyamızın, evlerimizin ve bedenlerimizin kapsam ve zenginliğini davranan objeler olarak işleyebilsin diye, sahip olduğumuz şeyleri bize sahip olan şeylere dönüştürür. İcranın tarihçesi, yine de burada bitmez. Sahne 2, oturma odalarımız ve sokaklardan, iç yaşamın ortaya çıktığı, yüzeyin altındaki başka bir dünyaya yapılan bir yolculuğu barındırır.

BÖLÜM DOKUZ

DERİNLERDEN GELEN İCRA

Hissedemedim, o yüzden dokunmayı denedim…

Leonard Cohen
"Hallelujah"

I. Fetih İcabı Kişiselleştirme

Microsoft CEO'su Satya Nadella 2016'da, firmanın yıllık Ignite konferansında şirketin "kişisel dijital asistanı" Cortana'yı tanıttı:

> Kişisel dijital asistanın bu yeni kategorisi bir program, yeni bir ara yüzdür. Metin girişi alabilir. Konuşma girişi alabilir. Bağlamınızı, ailenizi, işinizi bilir. Dünyayı bilir. Sınırsızdır. Diğer bir deyişle, sizinle ilgilidir; herhangi bir cihazla ilgili değildir. Nereye giderseniz o da oraya gider. Her telefonda elverişlidir. iOS, Android, Windows fark etmez. Hayatınızda kullanacağınız uygulamaların hepsine elverişlidir.[1]

Bu, iç yaşamınızın karanlık veri kıtasının (niyetleriniz ve güdüleriniz amaçlarınız ve ihtiyaçlarınız, tercihleriniz ve arzularınız, ruh halleriniz ve duygularınız, kişiliğiniz ve huyunuz, doğruyu söylemeniz ve yalancılığınız) başkalarının kazancı

için aydınlığa getirildiği, davranışsal artı değerin yeni bir cephesidir. Mesele iyileştirmek değil, her biri hammaddeden ürün geliştirmeye, imalata ve satışa giden üretim bandında yerlerini alabilsinler diye hepsinin davranışın hesaplamaya elverişli ölçülemeyecek kadar ufak parçaları halinde işlenmesidir.

İnsan derinliklerinin makineyle istilası büyük beden kazanç için ikinci modernite gereksinimleri ve güvensizliklerinden faydalanmanın pis mücadelesine getirilen canlılık ve alaycılığa ihanet eden bir slogan olan "kişiselleştirme" bayrağı altında yürütülmüştür. Öngörü zorunluluğunun bakış açısından, kişiselleştirme derinliklerden gelen sürekli bir davranışsal artı değer akımını güvence altına almak için tedarik operasyonlarını "bireyselleştirmenin" bir aracıdır. Bu süreç, sadece bizim tanınma, takdir edilme ve en önemlisi, desteklenme için duyduğumuz güçlü açlığın varlığında başarıyla gerçekleştirilir.

Google'ın baş ekonomisti Hal Varian'ın bu güzergahın çizilmesine yardımcı olduğunu hatırlayın. "Kişiselleştirme ve özelleştirme" bilgisayar ortamlı aktarımların üçüncü "yeni kullanımıdır." Google'a soru sormak zorunda kalmak yerine "ne istediğinizi bilmeli ve siz soruyu sormadan cevabı size söylemelidir." Şirketin ilk dijital asistanı, Google Now, bununla görevlendirildi. Varian uygulamanın değerinden faydalanmak için insanların Google'a kendilerinden daha da fazlasını vermeleri gerekeceği konusunda uyarmıştı: "Google Now bu hizmeti sunmak için sizinle ve sizin çevrenizle ilgili pek çok şeyi bilmek zorunda. Bu bazı kişileri endişelendiriyor." Kişisel bilgileri Google'a teslim etmenin mahremiyeti doktorlar, avukatlar ve muhasebecilerle paylaşmaktan farklı olmadığını ileri sürerek her bir endişeyi rasyonelleştiriyordu. "Tüm bu özel bilgiyi paylaşmaya neden istekliyim?" diye soruyordu. "Çünkü karşılığında bir şey alıyorum. Bu dijital asistanlar öylesine faydalı olacaklar ki herkes bir tane isteyecek." Varian ikinci modernite bireylerinin gereksinimlerinin, daha az stresli ve daha etkin bir yaşam vaadi karşılığında kişisel deneyimin icrasına yönelik her direnci altüst edeceğinden emin.[2]

Aslında Varian'ın kişiselleştirme anlayışı atıfta bulunduğu güvenilir profesyonellerle kurulan ilişkilerin tam tersidir. Doktorlar, muhasebeciler ve avukatlar profesyonel eğitimin, etik kuralların ve ölçüm ve değerlendirme süreçlerinin kapsamlı kurumsallaşmasıyla dikte edilen ortak bağlılıklar ve karşılıklılıklar tarafından sorumlu tutulurlar. Bu kuralların ihlali profesyonel yaptırım ve kamu hukuku formunda cezalandırma riski taşır. Google ve gözetleme kapitalizmindeki kardeşleri bu tür riskleri yüklenmezler.

Varian'ın yorumları teknoloji söylemi sisinin ancak gözetleme kapitalizminin geniş kapsamlı misyonunda sosyal ve ekonomik eşitsizliğe dair menfaatlerinin seçilebileceği kadar aralandığı o nadir durumlardan birini oluşturur. Varian eşitsizliğin Google'ın etkin yaşam karşılığı için bahis girişini yükseltme fırsatı sunduğu söyleyerek mantık yürütüyordu. Geleceği öngörmenin yolunun zengin kişilerin neye sahip olduklarını gözlemlemekte olduğunu, çünkü bunun aynı zamanda orta sınıf ve fakirlerin de isteyecekleri şey olduğunu tavsiye ediyordu. Cevap beklemeden "Şu an zenginlerin neleri var?" diye soruyordu: "Kişisel asistanlar."

Bir kuşak ya da sınıfın konforunun bir sonrakinin gerekliliği haline gelmesi son beş yüz yıldaki kapitalizmin evriminde temel ilke olmuştur. Tarihçiler, Josiah Wadgawood ve erken dönem modern fabrikaların yenilikleri sayesinde orta sınıfta yeni olan ailelerin önceden sadece zenginlerin keyfine vardıkları seramik eşya, mobilya ve tekstili satın almaya başladığı, on sekizinci yüzyıl sonları İngiltere'sinde ilk endüstriyel devrimi ateşleyen "tüketici patlamasını" betimliyorlar. Bu yeni "tüketim eğilimi" "toplumun en aşağı kesimlerine giren eşi benzeri görülmemiş derinlikte" olarak görülüyordu.[3] 1767'de politik ekonomist Nathaniel Forster "revaçta olan lüksün" "bulaşıcı hastalık gibi" yayılmasından endişeleniyor ve "her bir alt kademenin kendilerini hemen üsttekilerin seviyesine yükseltmeye yönelik bitmek tükenmek bilmez amansız tutkularından" şikayet ediyordu.[4] Adam Smith, üst sınıf konforlarının zamanla "ihtiyaç malzemeleri" olarak yeniden şekillendirildiğini belirterek bu sosyal süreç hakkında

anlayışlı bir biçimde yazıyordu. Bu, bir zamanlar ulaşılamaz olan şeyleri yakın zamanlarda karşılanabilir mal ve hizmetlere dönüştüren düşük maliyetli üretim yöntemlerini tetikleyerek elitler tarafından tanıtılan yeni adetleri yansıtmak için "terbiyenin yerleşik kurallarında" yapılan değişim şeklinde gerçekleşir.[5] Ford'un T Modeli bu ilerlemenin öne çıkan bir yirminci yüzyıl örneğidir.

Varian kişiselleştirmeyi, bu tarihsel dinamiklerin bir yirmi birinci yüzyıl eşdeğeri, büyümeyen maaşların, çifte kariyer zorunluluğunun kayıtsız şirketlerin ve tasarruftan delik deşik olmuş kamu kurumlarının ağırlığı altında ezilmiş bezgin kitlelerin yeni "ihtiyaç malzemeleri" olarak şekillendiriyordu. Varian'ın iddiasına göre, etkin yaşam mücadelesinde dijital asistan, sıradan insanın önemi ölçüde hak kayıplarını kabul edeceği kadar, hayati bir kaynak olacaktır. Kaçınılmazcı Varian "Cini şişeye geri koymak olmaz" diye ısrar ediyordu. "Herkes takip edilmeyi ve izlenmeyi bekleyecek, kolaylık, güvenlik ve hizmetler açısından avantajlar öylesine müthiş olacak ki, sürekli gözetleme bir norm olacak."[6] Herkes, yani, servet sahibi olanların ya da Google'ın desteği olmadan etkin yaşamı elde edecek ve dolayısıyla icranın en fena aşırılıklarından kaçacak kadar inatçı olanların dışındakiler. Karar hakları ve özerklik servet sahibi olanların ayrıcalıkları haline geldikçe aynısı için yaygara koparanlara Varian cevap olarak ne sunacak?

Tarihsel açıdan, düşük maliyetli mal ve hizmetlerdeki atılımlar üretim ve işe alımlarda genişlemeyi, daha yüksek maaşları ve çoğu kişi için geliştirilmiş yaşam standartlarını başlattı. Varian'ın aklında bu tür bir karşılıklılık yoktu. Onun yerine, ikinci modernitenin güvensizliklerinin açık yarasına parmağını batırıyor ve acımızı gözetleme projesinin amaçları doğrultusunda esnetiyordu. Varian ile yeni ihtiyaç malzemelerine duyulan açlık, derinliklerin en aşağılarına kadar elverişli bir meşrulaştırma sağlarken bile mülksüzleştirmeye yönelik bir fırsat olarak yorumlanıyordu.

Google Now bir ilk adımdı, buna rağmen sonraları daha çok, gelecek olan şeyin yolunu açan bir maşa ve bir alıştırma

egzersizi gibi görünecekti. Vaftiz edilmiş "öngörücü arama" aralarında ses arama ve sinirsel ağ kurmada şirketin başarısı, bir milyar varlık "bilgi grafiği" ile temsil edilen dünya hakkındaki bilgisi ve eşsiz makine zekası kabiliyetlerinin de bulunduğu, Google'ın inşa ettiği her sistemi birleştiriyordu. Tüm bu ateş gücü, yalnızca arama, e-posta ve takvim aktiviteleri aracılığıyla değil, arasında hareket, konum, aktiviteler, ses ve uygulamaların da olduğu telefonunuzdaki veriden de gelen içeriğiniz, bağlamınız ve davranışınızdan öğrenmek amacıyla bir araya getirildi. Bu sefer, hedef sadece reklam satmak değil, aynı zamanda siz gerçek dünyada hareket ederken "herhangi bir zamanda ihtiyaç duyacağınız bilgiyi de tahmin etmekti."[7]

Bir tanıtım videosunun böbürlendiği üzere "Google Now siz gün içinde kendinizden daha çok emin olmanız için her zaman bir adım öndedir. Now'un öngörü gücü ile tam ihtiyaç duyduğunuz anda tam da bilmeniz gereken şeyi alırsınız." Bir yazar yeni hizmeti "arama motorunun size gelmesini sağlamak" olarak tarif ediyordu.[8] Uygulamanın bilgi kartları ihtiyaçlarınızın beklentisi içinde telefonunuzun ana ekranındaki görüş alanına yüzüyorlar: Uçuş zamandaki değişime, yaklaşan hava ve trafik durumuna, yakındaki restoran ve dükkanlara, ziyaret etmek istediğiniz o müzeye dair bildiriler. Bir Google üstü düzey yöneticisi Google'ın zaten sizinle ilgili tüm bunları bildiğini, dolayısıyla bunu şirket için daha da fazla bilgiye erişim sağlayacak bir hizmete dönüştürse iyi olacağı şeklinde akıl yürütüyordu: "Google benim uçuşumun ne zaman olduğunu, kargomun gelip gelmediğini ve eşimin nerede olduğunu ve onun bu öğleden sonra eve gelmesinin ne kadar zaman alacağını biliyor olacak. Elbette Google bu şeyleri bilir."[9] Google Now'un öngörü kabiliyetleri baştanbaşa görmüş olduğumuz örüntüyü izliyor: Kesilmeyen sanal ve gerçek dünya davranışı akımı üzerinde eğitim gören makine süreçlerinden türetiyorlar. Google gününüz boyunca dikkatlice size destek vermek için neden bu kadar çok makine gücü ve değerli artı değeri vakfediyordu? Bunun nedeni Google Now'un yeni bir öngörü ürünü nesline işaret etmesidir.

Google'ın atılım niteliğindeki gezgini dünya çapında ağın şimşek hızında endekslenmesine olanak verdi, ardından her zaman her yerdelik aygıtı da gerçekliği gezinmek için yeni operasyonlara olanak verdi ve şimdi de bu üçüncü aşamada, yaşamlarımızda gezinmek için belirgin tedarik operasyonlarına gerek duyuluyor. Google Now'da kişi ağ gezgininin bilgi bulma kabiliyetinin davranışımızı işlemesi önceden göresi ve göreceğimiz üzere neticede değiştirmesi istenen yeni *yaşam gezgini* operasyonlarla birleştiği bu yeni alana bir başlangıç akını görüyor. Çevrimiçi ve çevrimdışı davranışsal artı değer (e-posta içeriğiniz, bu öğleden sonra nereye gittiğiniz, ne söylediğiniz, ne yaptığınız, nasıl hissettiğiniz) günlük gerçekliğinizin her yanının bahse hazır olduğu yükselen pazaryerine hizmet edebilen davranış ürünleri olarak birleştiriliyor.

Messenger uygulamasının bir parçası olarak 2015'te piyasaya sunulan Facebook "M" bu yeni aşamanın bir diğer örneğidir. "İnsanlarca eğitilip gözetilen yapay zeka ile çalışan, sizin adınıza görevleri tamamlayıp bilgileri bulan kişisel dijital asistan" olarak tanıtılmıştı. Facebook'un mesajlaşma ürünlerinden sorumlu başkan yardımcısı şirketim M için hedeflerini "Yapmak istediğiniz şeylerden niyetinizi ele geçirerek başlıyoruz. Niyet sıklıkla bir şeyler almaya neden olur ya da para aktarımına ve bu da bizim zamanla [para kazanmamız] için bir fırsattır" diyerek tarif ediyordu. En önemlisi, başkan yardımcısı "M insan davranışını öğrenir" diyerek vurgu yapıyordu.[11] Şirketin makineleri Messenger'ın günlük 700 milyon kullanıcısından gelen artı değerle eğitilecekti. Neticede, M'nin operasyonlarının tamamen otomatikleşeceği ve insan eğitmenlere ihtiyaç duymayacağı umuluyordu.

2017 itibarı ile Facebook makine zekası tutkularını küçültmüş ve kişisel asistanını esas misyonuna, ticarete odaklamıştı. Bir Facebook üst düzey yöneticisi "Oradaki ekip şimdi Messenger içindeki ticari niyeti etkinleştirmenin yollarını buluyor" diye bildirdi.[12] Buradaki düşünce "ticaret odaklı deneyimlere öncelik vermek" ve kullanıcıların kredi kartı bilgisi girme, sayfaları çevirme ya da uygulamaları açma sıkıntısı olmadan "şeyleri çabucak almaları" için yeni yollar tasarla-

maktır. Arkadaşlarınıza yapılan bir sohbet sırasında sistem ne zaman olası bir "ticari niyet" tespit etse, açılır düğmeler belirir. Yalnızca sipariş ver, satın al ya da ayırt düğmesine basın ve bırakın sistem gerisini halletsin.[13]

Bu yolla "kişisel dijital asistan" bir piyasa avatar'ı, yaşamınızı işleme ve parasallaştırma kararlılığının "destek" örtüsü altına gizlendiği ve "kişiselleştirme" şiiri ile süslendiği başka bir Truva atı olarak ortaya çıkarıldı. Arkadaşça önerileri, tavsiyeleri ve sizin adınıza hareket etme hevesi günlük yaşamınızın her bir yönü üzerinde gezinen yeni bir agresif piyasa kozmosunu zorlukla gizliyordu. Restoranlar, bankalar, su tesisatçıları, tüccarlar, bilet satıcıları, havayolları ve davranışınız üzerine çıkarlarıyla toplanan olası yabancıların sınırsız kuyruğu halinde düzenlenebilirdi. İşe yürüyüşünüz, ergen çocuğunuzla yaptığınız konuşma ya da eskiyen koşu ayakkabılarınızı nakde çevirmek için hazırda bekliyorlardı. Dijital asistan karakterini sizin eğilimleriniz ve tercihlerinizden türetiyordu ancak gizli piyasa yöntemleri ve gizlediği itirazlar tarafından bilinmeyen ölçüde bükülecek ve şekli bozulacaktı.

Google da insanların onun aracılığıyla aygıtla yakın ilişkiler kurduğu "sohbet" oluşturmaya kararlı diğer teknoloji şirketlerine katıldı. Zamanla, bu ses takıntısı diğerleri tarafından geçilebilir ya da katılınabilir, öyle ki, sadece bir düşünceyi ya da parmak hareketini düşünmek harekete çevrilebilir ve onu başlatabilirdi. Şu an için konuşulan kelime yarışı için cazip sebepler bulunmaktadır. Birincisi bariz olanıdır: Güvenilir ses tanıma genişleyen hizmet etkileşimi manzarasını, çalışma ekonomistleri tarafından bir süredir belirtilmiş olan, teorik açıdan sınırsız ölçek ve kapsamda düşük maliyetli otomatikleşmiş süreçlere çevirebilir.[14] "Kişisel dijital asistanların" yeni mahsulü arasındaki rekabetçi yarış en iyi bu bakış açısından anlaşılabilir. Egemenliğe yükselen ses, One Voice, insan deneyiminin başat payını köşeye sıkıştırma ve kaçırmadaki potansiyel olarak geçilemez avantajı ile davranışsal artı değer boru hatlarının devi olacaktır.

"Sohbet" hammadde tedariğine egemen olma vaadinde açık ara zirvede ve One Voice'un bundan edindiği fayda ast-

ronomik seviyelerde. Sıradan konuşma "o" (ticari etkenlerle doygun aygıt) ve biz arasındaki sınırların bulanıklaşmasına yardımcı olur. Sohbette arkadaşlığı düşünürüz. Aygıtı ne kadar çok sırdaşımız, dadımız, mürebbiyemiz ve destek sistemimiz (her kişi için ruhani, ısrarcı bir "Mrs. Doubtfire") olarak beğenirsek o kadar çok deneyim işlemesine izin veririz ve onun tedarik operasyonları da o kadar çok zenginleşir. İletişim ilk insan keyfidir ve iletişimsel ara yüz, salt ifadenin hareketi, özellikle de piyasa hareketini tetiklediği, ihtilafsız kolaylığı sebebiyle ödüllendirilir: "Bırakın ışık olsun." "Bırakın yeni koşu ayakkabıları olsun." Konuşmak ve öyle olmasını sağlamaktan daha rüyamsı ne olabilir ki? Bir Amazon kıdemli başkan yardımcısı şirketin sesle etkinleşen ev cihazlarıyla ilgili şöyle yorum yapıyordu: "Amazon cihaz işletmesiyle ilgili iyi olan şey bir cihaz sattığımızda, genellikle insanların daha çok kot pantolon almasıdır. Ve siyah abiyeler. Ve ayakkabılar. Yani bu iyi bir şey." "Sesli alışveriş" işletme için iyidir ve öngörü işi için de iyidir, diye sonuca varıyordu.[15]

Dijital şeye yöneltilen bir konuşmada, dükkandaki bir konuşmanın aksine, sözcükler daha az ihtilaf ve eforla; daha az engelleme, aşındırma ve karşılaştırmayla; kişinin banka hesabının sınırlarına ya da ürün veya hizmetin nereden kaynaklandığına dair daha az endişeyle; daha az şüphe ve tereddütle; daha az hafıza ve pişmanlıkla anında gerçekleşebilir. Konuşmacı kendinin kesintisiz akan evrenin merkezinde olduğunu hisseder. Kesintiler tamamen sahne arkasında belirgin uygulama ve varlıklar; dik kafalı yönetimsel hizmet, dağıtım, ödeme ve teslimat sistemleri; arzu ve tatmin akışını tehdit eden sınırlamalar ve sınırlar gibi ihtilafın inatçı kaynaklarıyla makinelerin yüzleşip onları fethettiği yerdedir. Kendiliğinden ve akışkan, evrensel ölçüde çağlayan "konuşma" yeni kişisel dijital asistanı yaşamınız ile yaşamınızın yeni piyasaları arasında deneyiminiz ve deneyiminizin mezatı arasında oturan bir ses dönüştürür: Aslında onu verirken bir hakimiyet hissi yaratan "bir program, yeni bir ara yüz"dür.

Bu ticari düş sahnesinde bir zamanlar "kapalı kapılar ardında" olarak düşünülen sözcükler hevesle artı değer olarak

işlenir. Bu yeni tedarik operasyonları konuşmanızı iki yolla artı değer için davranışa çevirir. Birincisi *ne* dediğinizden, ikincisi de *nasıl* dediğinizden gelir. Amazon'un Echo'su ya da Google Home gibi akıllı ev cihazları, sofistike içerik analizlerinin ihtiyaçlarınızı "tahmin eden" geliştirilmiş öngörüler ürettiği, sıradan konuşma nehirlerini işlerler. Google Now'un konuşmaya dayalı yeniden tasarımı, şirketin cihazları, hizmetleri, araçları ve uygulamalarıyla birleştirilmiş ve vaftiz edilmiş "Asistan"ı tanıtmak için Google 2016'daki geliştiriciler konferansını kullandı. Google CEO'su Sundar Pichai "Kullanıcıların Google ile süregelen, iki yönlü bir diyaloğa sahip olmalarını istiyoruz. Gerçek yaşamınızda bir şeylerin yapılmasına yardımcı olmak istiyoruz ve bunu sizin için yapmak istiyoruz" diye açıklıyordu. "Örneğin, Chicago'da bir yapının önünde olabilirsiniz ve Google'a 'Bunu kim tasarladı?" diye sorabilirsiniz. 'Fasulye' ya da 'Bulut Kapısı' demeniz gerekmez. Biz sizin bağlamınızı anlarız ve tasarımcının Anish Kapoor olduğu cevabını veririz."[16]

Google Asistan çoktan Google'ın bilgi arayabildiği, görevleri yerine getirebildiği ya da sizin adınıza rutin mesajları bile düzenleyebildiği, yeni mesajlaşma uygulaması Allo bütünleşti. En önemlisi, Asistan firmanın ev cihazı Google Home'a da hayat veriyor.[17] Buradaki düşünce, zamanla, cihazın (ya da onun takipçisinin) teoride sınırsız canlı ve cansız ev aktivitelerinde icra için iddiada bulunacağıdır: konuşmalar, ampuller, sorgular, planlar, hareket, seyahat planlama, ısıtma sistemleri, satın alımlar, ev güvenliği, sağlık endişeleri, müzik, iletişim fonksiyonları ve daha fazlası.

Bir zamanlar Google'da arama yapıyordunuz ama şimdi Google sizde arama yapıyor. Google Home reklamları yoğun, karmakarışık yaşamlar sürdüren ancak eve dönüp bu her şeyi bilen verimli bakıcının kollarına atıldıklarında görünüz biçimde rahatlayan sevgi dolu aileleri gösteriyor. İkinci modernite rüyasının gerçekleşmesi daha etkin yaşam vaadi için alışılmadık seviyede yüksek bir vergi çıkarıyor. Pichai her kullanıcının kendi Google'ına sahip olması için Google'ın da her bireye sahip olması gerektiğini düşünüyor.[18]

Bakıcının size etkin biçimde hizmet etme kabiliyeti bütünüyle yaşamınızın, bilerek ya da bilmeyerek ne derecede işlendiğine bağlıdır. İşlenen yaşamın genişliği ve derinliği Asistan tarafından tetiklenebilen ve aracılık edilebilen piyasa aksiyonuyla örtüşür. Teknoloji devleri tarafından sunulan "kişiselleştirme" ve "destek olmanın" çeşitli tecessümleri arasında farklar vardır ama bunlar, tamamı piyasa operasyonlarını yaşamın her anına daha iyi hedefleyebilsinler diye makinelerin başarıyla eğitilmesinin hizmetinde olan (içsel durumunuz, gerçek dünya bağlamınız ve belirli günlük yaşam aktivitelerinizle ilgili) toplam bilgiye yönelik kolektif istek ile karşılaştırıldığında önemsizdir.

Ne dediğinizle ilgili tüm potansiyel piyasa aksiyonları ses aktivasyonu, tanıma ve yanıt vermeye bağlıdır. Bunlar sırayla, konuşulmuş sözcüklerden oluşan muazzam küresel yığınlarla eğitilmiş yüksek düzeyde sofistike makine sistemlerinin ürünüdür. Makinelerin konuşulmuş artı değer aracılığıyla öğrendiği ne kadar çok yapısal kavrayış olursa o kadar çok onun içeriğinden akan ticaret olur. Bu, ne dediğinizin değerinin bunu tam olarak *nasıl* dediğinizden öğrenen makineler olmadan gerçekleştirilemeyeceği anlamına gelir. Bu artı değer formu konuşmanızın *yapısından* türetilir: Kelime dağarcığı, telaffuz, tonlama, tempo, çekim, diyalekt.

Ses kabiliyetlerini geliştirme ve mükemmelleştirmeye kararlı şirketler konuşmalar için dünyada didik didik aranırken konuşma tedariği yarışı ifadelerinizi artı değerin bu ikinci formuna dönüştürür. *Bloomberg Businessweek* "Amazon, Apple, Microsoft ve Çin'den Baidu dünya çağında terabaytlarca insan konuşması avına giriştiler" diye bildiriyor. "Microsoft dünyanın her yanındaki şehirlerde gönüllülerin ev ortamında konuşmalarını kaydetmek için sahte apartman daireleri kurdu." Teknoloji firmaları, sözcüklerinizi kaydedip ellerinde tutarak kendi akıllı cihaz ve telefonlarından gelen konuşma akımlarını yakalıyorlar. Çinli arama firması Baidu her diyalektten konuşmaları topluyor: "Sonra da tüm veriyi alıyorlar ve bunu bilgisayarlarına nasıl çözümleneceğini, anlayacağını ve komut ve sorgulara nasıl cevap vereceğini öğretmek için kullanıyorlar."[19]

Konuşma parçaları yığınlar halinde makinenin metni ile orijinal insan konuşması parçası arasındaki eşleşme derecesini değerlendiren, sanal skorlayıcıların akıllı telefonlar, mesajlaşma uygulamaları ve dijital asistanlar tarafından tutulan ses kayıtlarını değerlendirdiği "ses değerlendirme süreçleri" yürüten üçüncü parti firmalara havale ediliyor. Amazon, Google ve Microsoft gibi şirketler bu ses analizlerini kendi ses sistemlerinin algoritmalarını geliştirmek için kullanıyorlar. Teknoloji şirketleri bu tür kayıtların anonim oldukları, kimliği olmayan seslerden fazla bir şey olmadıkları konusunda ısrar ediyorlar. Bir Microsoft üst düzey yöneticisi "Partnerlerin ses örneklerini belirli kişilere geri bağlama kabiliyetleri yok" diye ileri sürüyor. Ama ses kayıt analisti olarak sanal bir işe giren bir gazeteci, dokunaklılık, yakınlık ve kolayca tanımlanabilir kişisel bilgiyle dolu kayıtları dinlediği için bunun tam tersi olduğu sonucuna varıyordu:

> Kayıtların içinde kullanıcılar isteyerek kişisel bilgiyi (çok belirgin olduklarından, bu değerlendirme süreçleri için özellikle değerli olan bilgiyi) teslim ediyorlar. Alışılmadık isimler, telaffuzu zor şehirler ve kasabalar, hiperyerel tuhaflıklar. Bir aramayı başlatmak için insanların tam isimlerini paylaştıklarını ya da doktor randevusu için gün alırken konuma duyarlı bilgi sunduklarını işittim. Kayıtlar, anonimlik gözetilmeksizin, insanların asla duyulmasını istemeyecekleri şeyleri yakalıyor. Bu kayıtları dinleyen kişileri bunları paylaşmaktan alıkoyan pek fazla bir şey yok.[20]

Ayrıca konuşmaya yönlendirilen önemli miktarda kapital yatırımı da var ve Samsung'un Smart TV'si bu sahne arkası aksiyonundan bazılarını gösteriyor. İşletme tahminleri rutin biçimde internet erişimli cihaz pazarında güçlü bir büyüme öngörüyor ve Samsung da piyasa liderlerinden oluşan küçük bir grup arasında yer alıyor. Cihazları Android işletim sistemi platformu kullanıyor ve firma erkenden hem Alphabet/ Google yan kuruluşu Nest ile hem de Cisco ile ittifak kurdu.

Üst düzey bir yönetici 2014'te "Misyonumuz evinizi bağlantılı yaşamınıza getirmek" diye açıklıyordu.[21] 2015'te gizlilik savunucuları şirketin akıllı TV'sinin aslında fazla akıllı olduğunu, TV etrafında söylenen her şeyi kaydettiğini (lütfen tuzu uzat; çamaşır deterjanı bitti; yeni bir araba alalım; şimdi sinemaya gidiyoruz; nadir bir hastalığım var; boşanmak istiyor; ona yeni bir yemek kutusu lazım; beni seviyor musun?) ve tüm konuşmayı ses tanıma sistemlerinde başka bir piyasa lideri, Nuance Communications tarafından çözümlenmesi için gönderdiğini keşfettiler.[22]

TV'nin "gözetleme politikası" (evet, bir TV'nin bile bir *gözetleme politikası* var) evlerimizde fark ettirmeden faaliyet gösteren gözetleme gayreti ve ticari çıkarın katmanlarını ortaya koyuyor. Samsung TV'nin ses tanıma kabiliyetlerini tetiklemeye hedeflenen ses komutlarının bir üçüncü partiye gönderildiğini kabul ediyor ve "Söylediğiniz sözcükler kişisel bilgi ya da diğer hassas bilgiyi içeriyorsa bu bilginin Ses Tanıma kullanımınız aracılığıyla yakalanacağının ve bir üçüncü partiye gönderileceğinin lütfen farkında olun" diye ekliyor.[23] Samsung, şüphelenmeyen tüketicilerinin konuşmalarını gerçekten toplayan ve çeviren bir tanesi de dahil olmak üzere neredeyse tüm gözetleme politikalarının yaptığı gibi üçüncü parti firmaların politikaları için sorumluluk kabul etmiyor. Samsung "İhtiyatlı davranmalı ve kullandığınız üçüncü parti web sitesi ve hizmetlere uygulanabilir gizlilik bildirilerini gözden geçirmelisiniz" diye öneriyor.[24] Bu belgeleri incelemeye kararlı gözü pek tüketici Nuance'ın gizlilik politikasında hiçbir yardım olmadığını, sadece Samsung'un ve neredeyse her şirketinkilerde bulunan benzer ilmihalin olduğunu bulacaktır. Bu aynı zamanda sizi konuşmalarınızı sattığı şirketlerin gizlilik politikalarını okumaya da teşvik eder ve bu böyle devam eder: Delilik ve teslimiyete doğru zoraki bir yürüyüş.[25]

En azından, Kaliforniya, meclis bağlantılı TV'lerin müşterileri "belirgin bir şekilde bilgilendirmeden" ses verisi toplamalarını yasaklayan bir yasa geçirdi ve bu türden bir verinin üçüncü parti reklamcılığı için kullanımını yasakladı.[26] Buna

rağmen mülksüzleştirme döngüsü üzerine incelememizden bildiğimiz üzere davranışsal artı değeri yakalamaya iten ekonomik zorunluluklar gözetleme kapitalistlerini kolayca yıldıramaz. 2016 itibarı ile Samsung yeni modellerini, arasında vantilatörler, aydınlatmalar, termostatlar, güvenlik kameraları ve kilitlerinde bulunduğu "binlerce cihazı destekleyen Samsung SmartThings açık platformda akıllı ev ekosisteminin" merkezi olarak konumlandırarak (tamamı sizin her sözlü komutunuzu yakalayabilen tek bir evrensel uzaktan kumandanın yardımıyla olmak üzere) akıllı TV temelli icra ve davranışsal artı değer tedarik zincirini ikiye katlamıştı.[27]

2017'de FTK, dünyanın en büyük internet bağlantılı akıllı televizyon üretici ve dağıtımcılarından biri olan Vizio'ya karşı New Jersey başsavcılık dairesinin başlattığı bir şikayet için 2.2 milyon dolarlık bir anlaşmaya vardı. Vizio'nun tedarik operasyonları Samsung'unkilerden bile çok daha agresifmiş gibi görünüyordu. Müfettişler "Vizio'nun saniyelik bazda ekrandan bir TV, film ve ticari içerik veri tabanıyla eşleştirdiği piksel seçkisini topladığını" keşfettiler. Şirket daha sonra "kablo ya da geniş bant servis sağlayıcılardan, set üstü kutulardan, yayın akışı cihazlarından, DVD oynatıcılardan ve kablosuz yayınlardan gelen" ek gözetleme verisini tanımlıyordu. Yalnızca anlaşmada tanımlanan 11 milyon TV'den bile bunların tümü her gün 100 milyar veri noktası ediyordu.[28] Vizio tedarik operasyonlarını, müşterilere gerçek fonksiyonları hakkında hiçbir anlatım olmadan "programın sunması ve önermesine olanak veren" bir özellik olarak tarif ettiği "Akıllı İnteraktivite" denilen bir düzenin ardına gizlemişti.

Alışılmadık derecede canlı bir blog gönderisinde FTK Vizio'nun davranışsal artı değernı doğrudan satışını şöyle betimliyor:

> Vizio sonra tüketicilerin gözetleme geçmişlerini reklam verenler ve diğerlerine satarak o dağ gibi veriyi paraya çevirdi. Burada açık olalım: Ulusal gözetleme trendleri ile ilgili özet bir bilgiden bahsetmiyoruz. Şikayete göre, Vizio kişiselleşti. Şirket veri toplayıcıları-

> na tüketicilerin IP numaralarını sundu, onlar da sonra bu adresleri her bir tüketici ya da hane ile eşleştirdi. Vizio'nun üçüncü partilerle yaptığı sözleşmeleri tüketici ve hanelerin isimle yeniden tanımlanmalarını yasaklıyordu ancak diğer bir sürü kişisel bilgiye (örneğin, cinsiyet, yaş, gelir, medeni hal, hane büyüklüğü, eğitim ve ev sahipliği) izin veriyordu. Ve Vizio bu şirketlerin cihazlar arasında tüketicilerin takip etmesine ve hedeflenilmesine izin verdi.[29]

FTK yönetim kurulu başkan vekili Maureen K. Ohlhausen'dan gelen destekleyici bir beyan "bireysel televizyon gözetleme aktivitesinin de hassas bilgi tanımına girdiği" bunun da FTK tarafından korunmaya layık olduğu iddiasıyla anlaşmanın yeni bir çığır açtığını vurguladı.[30] Öngörme zorunluluğu günlük yaşamdaki konuşmaların keşfedilmemiş parçalarına yönelik avı yürütmek için yetkisini tümüyle kullanacağından, bu müdahale benzer istilaların gelgit dalgalarını zapt etmeyecektir. İcra oyuncaklar gibi en iyi niyetli tedarik kaynaklarının bile komutasını ele alır, ki onlar da artık "casusluk eden oyuncaklar" haline gelmiştir. Aralarında "Arkadaşım Cayla" adlı bir oyuncak kız bebeğin de olduğu, interaktif oyuncak bebekler ve oyuncak robotlardan oluşan yeni bir neslin "herhangi bir veri koruma standardı olmadan devamlı gözetlemede" oldukları, küçük çocukları ve onların ebeveyninin akıllı telefonlarını maruz bırakarak reşit olmayanların davranışsal artı değer tedarik merkezleri olduğu anlaşılıyor.[31]

Genesis Toys tarafından pazarlanan popüler oyuncaklar, bir kez akıllı telefona yüklendiklerinde çocuk her derse desin oyuncağın bunu yakalama ve anlama kabiliyetine olanak vermek için "veri işleme sağlayan" mobil bir uygulama ile paketleniyor.[32] Bu sırada uygulama, adres defteri ve kamera gibi oyuncağın operasyonları ile alakasız telefonun çoğu fonksiyonuna da erişiyor. Uygulama oyuncağı internete bağlayan bir Bluetooth bağlantı kuruyor ve oyuncak söz konusu çocukla aktif temas kurduğunda konuşmaları kaydedip

yüklüyor. Şikayette konu olan bir oyuncak, çocuğu nerede yaşadıklarını da içeren bir dizi kişisel bilgiyi vermek için teşvik etmişti.

Çocuğun konuşmaları, bir kez daha, Nuance Communications'a ait üçüncü parti ses tanıma yazılımı tarafından metne çevriliyor ve o bilgi de Google Arama ve diğer ağ kaynaklarını kullanarak çocuğun sorusuna cevap getirmek için kullanılıyordu. Araştırmacılar çocuğun konuşmalarından oluşan ses dosyalarının (Nuance bunlara "diyalog parçaları" diyor) analiz edilip depolandıkları şirketin sunucularına yüklendiklerini keşfettiler.[33] Bekleyeceğiniz üzere Samsung TV'de olana (Genesis hizmet koşulları anlaşmasının ifade ettiği üzere "diğer hizmet ve ürünler için" yakalanan, satılan ve tekrar tekrar satılan ses) oldukça benzer biçimde bu diyalog parçaları davranışsal artı değer olarak yolculuğuna devam ediyordu.

Bu arada, dünyanın en büyük oyuncak şirketlerinden biri, yeni konuşkan Barbie bebek ve onun Barbie Rüya Evi tarafından öncülük edilen interaktif, internet bağlantılı, makine zekası destekli oyuncaklarıyla mesafe kat ediyordu.[34] Sesle aktive edilen akıllı bebek evi, samimi alanlarda her zaman her yerdeliği normalleştirmeyi hedefleyen yeni bir tür alıştırma egzersizi olarak "asansörü indir" ve "disko topunu çalıştır" gibi yüzden fazla komuta cevap verebiliyordu. *Wired* "Barbie'nin Yeni Evi Çılgın Atıyor" diyerek sevinçten havalara uçuyordu. "Barbie'nin müthiş evi sesle kontrol ediliyor. Gerçek bir akıllı evin olması gerektiği gibi: Telefonunuzdaki uygulama alanını sömüren farklı cihazlar karmaşası yerine evrensel ses kontrolü olayı bitmiş durumda. Gelecek burada."[35]

Bu gelecekte, çocuklar bir program, yani bir ara yüz oaln One Voice'un prensiplerini öğreniyorlar. Komutlarını yerine getirmek, isteklerini önceden bilmek ve olasılıklarını şekillendirmek için her daim müsaitler. Eteğinin altına gizlenmiş dik başlı, hevesli siz-pazarı ile One Voice'un her yerdeliği pek çok şeyi değiştiriyor. Bizim bildiğimiz yakınlık, ortadan kaldırılmadıysa da gölge düşürülmüş durumda. Tek başınalık ortadan kaldırıldı. Çocuklar ilk olarak kişi ile piyasa arasında

bir sınır olmadığını öğrenecekler. Daha sonra da nasıl farklı olabilirdi ki, diye merak edecekler.

Mattel Ocak 2017'de yeni bir CEO işe aldığında şirketin Kıta Amerika için başkanını Google'ın ticari ve reklam satış operasyonlarına dair sorumlulukla birlikte seçip, Google'a önem vermesi şaşırtıcı değildir.[36] Çoğu analist atamanın Mattel'in internet bağlantılı oyuncaklar ve sanal gerçeklikteki yeniliklere olan bağlılığının müjdesini verdiği konusunda hemfikirler ancak bu atama *sizin için* müthiş ürünler yapmaktan *sizinle ilgili* müthiş bilgiler toplamaya kayan odağın altını çiziyor.

Bir zamanlar çocuğun dizginlenmemiş hayal gücünün sevilen bir aynası olan oyuncak bebek, oyuncak kutusundaki tüm diğer oyuncaklarla (ve kutuyla ve kutunun bulunduğu odayla ve odanın olduğu evle) birlikte, icra, hesaplama, bağlantılama ve kazanç için ayrılmış durumdadır. Onlar artık sadece şeyler değildir, diyalog parçalarımız ve altın tozundan üretilmiş ticari fırsatlar sürüsü için taşıtlar olarak yeniden icat edilirler.

2017'de Almanya'nın Federal Ağ Kurumu Cayla oyuncak bebeklerini yasadışı bir gözetleme cihazı olarak yasakladı ve ebeveynin ellerindeki bu tür oyuncak bebekleri imha etmelerinde ısrar etti. Birleşik Devletler'de FTK henüz oyuncak ya da Genesis Toys karşısında bir harekete geçmemişti. Bu arada, bağlantılı bebek evi, bizler her zaman her yerdeliğin alın yazısı ve gözetleme gelirleri vaadinden oluşan yolda giderken tedarikçilerin bizi bağlantılı dünyaya karşı uyuşturmasını umdukları bağlantılı ev için yolu açan bağlantılı odaya (Mattel'in Ocak 2017'de duyurduğu ve dokuz ay sonra da aileler ve gizlilik savunucularından sıkan yaygaranın ortasında raflara yerleştirdiği bir proje) çocuklarımızı ve ebeveynlerini hazırlıyordu.[37]

Ses artı değerinin *ne* ve *nasıl*'ının peşinde rekabetin mantığı olabildiğince çok tedariği köşeye sıkıştırmaktır. Bütünlüğe yönelik istek program ve yeni ara yüz, yani onun aracılığında erişim sağlayıp, bizimle temas eden aygıtla temas kurduğumuz, seçkin değilse de baskın ortam olmak için rekabetçi bas-

kıyı üretir. Bu, kazanana her gün herkesin her anını öngörme ve parasallaştırma kabiliyetini bahşeden, One Voice'un öncelikli statüsünü elde etmek için bir ön koşul olarak tüm konuşmayı köşeye sıkıştırma yarışıdır.

Bütünlük ve üstünlüğe yönelik mesihvari istek, bu yarıştaki başlıca yarışmacıların söylem ve stratejilerinde gün gibi ortadadır. Google, Microsoft, Amazon ve Samsung'un her birinin ses yakalamaya egemen olma arzuları olmasına rağmen burada en etkileyici vakayı sunan makine öğrenimli asistanı Alexa ve genişleyen Echo dağıtıcılar ile Dot hoparlörler dizisi ile Amazon'dur. Alexa'nın Amazon'u yalnızca agresif bir kapitalist değil, aynı zamanda bir gözetleme kapitalisti olarak da tanımlayacak bir eşik olayı olduğu anlaşılıyor.[38]

Amazon, asistanın bir tarifi okumak ya da pizza siparişi vermek gibi "beceri" yelpazesini genişletmek amacıyla Alexa'yı agresif biçimde üçüncü parti geliştiricilere açtı. Aynı zamanda Alexa'yı ev sistemleri ve teçhizatını kontrol etmede tek bir sese dönüştürerek platformunu akıllı ev cihaz üreticilerine da açtı. 2015'te Amazon, herhangi bir şirketin Alexa'nın beynini kendi ürünleriyle birleştirmesine imkan vererek Alexa'nın "Amazon Lex" olarak bilinen bir hizmet olarak satılacağını duyurdu. Amazon Lex "ses ve metin kullanan her uygulamada konuşma etkileşimli ara yüz oluşturmak için bir hizmet" olarak tarif ediliyordu. "Lex bütünüyle yeni ürün kategorileri tanımlamanıza olanak verir."[39] Alexa'nın kıdemli başkan yardımcısının açıkladığı üzere "Hedefimiz, Alexa için bir tür açık, sinirsel ekosistem oluşturmaya çalışmak ve bunu olabildiğince kuşatıcı şekilde yapmaktır."[40]

2018 itibarı ile Amazon, müteahhitlerle anlaşma imzalamış, Echo cihazları ve Alexa destekli kapı kilitleri, aydınlatma düğmeleri, güvenlik sistemleri kapı zilleri ve termostatların yanında kendi Dot hoparlörlerini de doğrudan ev tavanlarına kurdurmuştu. Bir raporun ifade ettiği üzere "Amazon insanların yaşam alışkanlıkları üzerine daha kapsamlı bilgi elde ediyor." Şirket ev temizliği, tesisatçılık ve restorandan yemek dağıtımı gibi gerçek dünya hizmetleri satmak istiyor ama içeriden bazı kişilere göre, vizyon çok daha öteye uzanı-

yor: tüm deneyimi bilen ve her aksiyonu önceden gören her şeyi bilen ses.[41] Halihazırda, ileri görüşlü Amazon patentleri her cihazla birleştirilen ve "aldım" "hoşlanmam" ya da "severim" gibi tetikleyici kelimelere ürün ve hizmet teklifleriyle cevap verebilen bir "ses koklayıcı algoritmanın" geliştirilmesini de içeriyor.[42]

Amazon davranışsal artı değer avında.[43] Bu, Ford ve BMW ile ittifak kurarak şirketin neden arabanızın kontrol paneli için yarışta Apple ve Google'a katıldığını açıklar. "Direksiyondan alışveriş" sizin ön koltuğunuzdan davranış geleceği piyasalarına ev sahipliği yapmak anlamına gelir. Alexa restoran önerileri ve tekerlerinizi nerede kontrol ettireceğinize dair tavsiyelerle buna hazırdır. "Olabildiğince yayılmış olmak" Amazon'un neden Echo / Alexa cihazının bir ev telefonu olarak çalışarak çağrı yapıp alabilmesini istediğini; neden Las Vegas'taki Wynn otelinin yaklaşık 5,000 odasına kurulmasına dair bir anlaşmayı imzaladığını; ve neden müşterilerden telefon ya da mesajla gelen canlı sorulara cevap vermek sürecini otomatikleştirmek için Alexa'yı çağrı merkezlerine sattığını açıklar.[44] Alexa'nın bölgesindeki her genişleme Amazon'un sunucularında biriken ve Alexa'ya beslenen ses artı değerinin hacmini artırır.

One Voice'un taç giyme törenine giden yol kolay değil ve dirsek atarak bitiş çizgisine yol almaya kararlı başka yolcular da var. Google da kendi "kişisel asistanı" Google Home'un ev telefonunuzun dublörü olmasını istiyor. Samsung da Apple'ın kişisel asistanı Siri'nin, Apple'ın yaklaşımındaki sınırlamalardan bunalmış, orijinal geliştiricileri tarafından tasarlanan güçlü yeni bir ses sistemi "Viv"in devralınması ile bir diğer yarışmacı olarak yeniden ortaya çıkıyor. Viv'in baş geliştiricisi "şeylerle konuşarak bir şeylerin yapılmasını sağlayabileceğinizi, bunun yeni büyük alan haline gelecek yeni bir pazaryeri olduğunu" açıkladı.[45]

Yaşam vahşi bir at olsa dijital asistan da o atın iradesinin icrayla kırıldığı yeni bir araç olurdu. Zapt edilemez yaşam dizleri üstüne çöktürülüyor, davranış verisi olarak işeniyor ve bir gezinme, arama, bilme ve değiştirme bölgesi olarak

yeniden tasarlanıyor. Tıpkı gözetleme kapitalizminin ağı davranışsal artı değerin yakalanması ve analiziyle ateşlenen bir piyasa saldırısına dönüştürmesi gibi, günlük yaşamın da davranışımıza adanmış ve kaçışın olmadığı yeni, devamlı açık bir piyasa kozmosu patlaması için önemsiz bir tuval haline gelmesi kararlaştırılmıştır.

II. Benliğin İcrası

"Sözcüklerin kaybolduğu yüz yüze iletişime alışkınız. Klavye iletişiminin bir mektup ya da bir telefon çağrısı gibi olduğunu varsayıyordum ama artık bunun kaybolmadığını anlıyorum. Efsane, elektronik iletişimin görünmez olmasıdır."[46] Kendisi 1988'de çıkan kitabım *In the Age of the Smart Machine*'de "İlaç Ltd" olarak adlandırdığım büyük bir ilaç şirketinde parlak bir araştırma uzmanı idi.[47] Günlük iletişimlerinin çoğunu yüz yüze toplantılardan dünyanın ilk "bilgisayarlı konferans" sistemlerinden biri, DIALOG'a kaydırırlarken araştırma grubunu ziyaret ederek pek çok sene geçirmiştim. DIALOG bizim şimdi "sosyal medya" dediğimiz bir teknolojinin habercisiydi. DIALOG platformu İlaç Ltd'deki bilim toplumunun o sırada tarif ettiğim üzere "kendi ilişki ağlarını, bilgiye erişimlerini, düşünülmüş diyaloglarını ve sosyal takılmalarını" detaylandırıp genişlettikleri yeni bir sosyal alanı yarattı. DIALOG'u büyük bir hevesle kucakladılar ama sonu iyi bitmedi. "Zamanla sosyal mübadelelerinin önceden gelip geçici ve elle tutulmaz yanlarını hiyerarşik incelemenin eşi benzeri görülmedik bir derecesine de istemeden maruz bıraktıkları ortaya çıktı" diye yazdım. O yıllar boyunca uzanan görüşmeler bilim insanlarının, kişisel deneyimin önceden saklı ve gizli olan boyutları birdenbire önceden görmedikleri şekillerde ve derinden acısını çektikleri sonuçlarla belirgin ve açık hale geldiği için yavaş yavaş yeni tehlikelere uyanmalarını belgeledi.

Yeni bilgisayar aracılı ortam sayesinde bilim insanlarının sosyal ve profesyonel konuşmaları artık elektronik bir mesaj olarak ortaya çıkıyordu: Görülebilir, bilinebilir, paylaşılabilir. Çalışmalarını pek çok yönden zenginleştirdi ancak huylar, değerler, tavırlar ve sosyal etkileşimler inceleme konusu ola-

rak yeniden şekillendirildiği için beklenmedik hassasiyetler de yarattı. Yıllar içinde gelişen bir dizi anlaşmazlıkta, İlaç Ltd'deki yönetici ve idarecilerin yeni sosyal yazılı mesajları bir değerlendirme, eleştirme ve cezalandırma aracı olarak kullanma eğilimlerini bastırmakta aciz kalmalarını izledim. Birden fazla durumda, katta dağıtmak ve belirli bir konuda fikirlerini analiz etmek için DIALOG konuşmalarının olduğu sayfaların çıktılarını alan, bazen makası alıp sayfalardaki girişleri konu ya da kişiye göre düzenleyen yöneticiler olduğunu öğrendim. Pek çok durumda bu soruşturmalar sadece gerçeklerin toplanmasıydı ama diğer durumlarda yöneticiler direktiflerle hemfikir olan ya da onlara karşı çıkan bireyleri tanımlamak istiyorlardı.

Metnin dayanıklı tanıklığı yöneticilerin "astların davranışlarındaki her zaman en geçici yanları olmuş şeyleri kontrol etmeye ve yönlendirmeye" kalkıştığı bir ortam olarak benimsendi.[48] Bilim insanları yavaş yavaş DIALOG'dan geri çekilip onun yerine rutin bir e-posta uygulamasını ve daha baştan savma, şahsi olmayan mesajlara yönelik bir tercihi seçtikçe, tüm o orijinal heyecan ve vaat kuşkuculuk ve endişe içinde eridi gitti.

On yıllar sonra o bilim insanlarının çocukları ve torunları, çoğumuzla birlikte, İlaç Ltd'nin tatsız derslerini, bu sefer bütünüyle yeni bir icra seviyesinde yeniden yaşadığımızdan bihaber, akıllı telefonlar ve sosyal medya aracılığıyla özgürce iletişim kuruyorlar. Bilim insanları kendi sıradan konuşmalarının somutlaştırıldığını ve hiyerarşik soruşturmanın bir objesine çevrildiğini gördüklerinde bocalamışlardı. Şimdi, yaşamlarımızın (basit biçimde "kişilik" ya da "duygular" olarak özetlenen) iç bölgeleri, bu yeni davranışsal artı değeri analiz etmek ve aşırı kazançlı öngörü ürünleri üretmek için yeni nesil tedarik zinciri aksesuarları ve üretim araçları yapabilen veya satın alabilen herkes için elverişli hammadde olarak yeniden şekillendiriliyor.

"Kişiselleştirme" bir kez daha, kişinin hammaddelerinden imal edilen bu öngörü ürünleri nesline öncülük eden bir örtmecedir. Bu yenilikler mülksüzleştirmenin önceki tekrar-

larındaki mantığı genişletir: Ağ gezinmeden gerçeklik gezinmeye, oradan yaşam gezinmeye, oradan da *kişi gezinmeye.* Her tekrarlanmada olduğu gibi bir zamanlar aydınlatma ve zenginleştirmesi amaçlanan kavrayış ve teknikler, daha sonra her zamankinden daha kurnaz tedarik, üretim ve satıştan yöntemleri olarak yeniden görünmek üzere hızla ticari gözetleme alanının manyetik alanı içinde kaybolurlar.

İki milyarlık ve halen artmakta olan Facebook kullanıcıları İlaç Ltd'deki bilim insanlarının en dokunaklı mirasçılarıdır. Pek çoğu, İlaç Ltd'nin ilk deneylerinden beri seneler içinde rutin hale gelmiş, işyeri iletişiminin her yere yayılan hiyerarşik gözetiminden kaçmak için Facebook'a katıldılar. Bir zamanlar düşündükleri Facebook "bizim yer"di ve birlik, iletişim ve katılım için gerekli bir program olan eski Ma Bell kadar iyi huylu ve çantada keklik görülen bir şey idi. Bunun yerine, Facebook derinlerden gelen öngörücü davranışsal artı değerin en otoriter ve tehditkar kaynaklarından biri haline geldi. Araştırma araçlarının yeni bir nesli ile siz "kişisini" en mahrem çekirdeğine kadar yağmalamayı öğrendi. Yeni tedarik operasyonları kişiliğinizin ince ayrıntılarından sizin zaman algınız, cinsel yöneliminiz ve diğer kişisel özellik skorlarınıza kadar her şeyi ölçülebilir davranış olarak işleyebilir. Şirketin muazzam makine zekası kabiliyetleri bu veriyi canlı öngörü ürünlerine dönüştürür.

2010'da Alman ve Birleşik Devletler'den akademisyenlerin oluşturduğu bir birlik Facebook profillerinin, çoğu kişinin sandığı gibi idealize edilmiş öz portreler olmadıklarına dair beklenmedik bir sonuca vardığında Facebook profilinizin kolay talanının keşfi için sahne hazırdı. Bunun yerine, beş faktörlü kişilik modelinin iyice doğrulanmış protokollerince bağımsız olarak değerlendirildiği ve çalışma katılımcılarının "ideal kendi" hakkındaki kendi tanımlarıyla karşılaştırıldığı üzere Facebook'taki bilginin kullanıcının gerçek kişiliğini yansıttığını buldular.[49]

Bölüm 16'da inceleyeceğimiz üzere Facebook ortamının eşsiz dinamiklerinin neticede bu "gerçek kişilik" tablosunu karmaşıklaştırdığını ileri süren ikna edici deliller var ancak

2011'de bu erken dönem bulguları üç Maryland Üniversitesi araştırmacılarını bir sonraki mantıksal adımı atmaya teşvik etti. Facebook profillerindeki halka açık bilgiden kullanıcının kişiliğini kesin biçimde öngörmek amacıyla sofistike analizler ve makine zekasına dayanan bir yöntem geliştirdiler.[50]

Bu araştırmanın gidişatında örneğin, kişinin din ya da politik yakınlığı gibi belirli kişisel bilgilerini açığa vurmasının, sağlam bir kişilik analizine, bireyin daha en başta bu türden bir bilgiyi paylaşmaya istekli olması gerçeğinden daha az katkısı olduğunu keşfederek ekip davranışsal artı değerin büyüsünü takdir etmeye başladı. Bu kavrayış ekibi yeni bir güçlü davranış matrisi cinsine karşı alarma geçirdi. Favori TV programları, etkinlikler ve müzik gibi kullanıcı listesinin içeriğini analiz etmek yerine, basit "meta verinin" (paylaşılan bilginin *miktarı* gibi) "orijinal ham veriden çok daha faydalı ve öngörücü olduğunu öğrendiler." Bu davranış matrislere dayanarak üretilen hesaplamalar, otomatikleşmiş dilbilimsel analiz ve dahili Facebook istatistikleri ile birleştirildiğinde araştırma ekibini "bir kullanıcının karakter özelliği skorunu gerçek değerinin onda birinden biraz fazla bir fark aralığında öngörebiliriz" diye sonuca varmaya yönlendirdi.[51] Maryland Üniversitesi ekibi, manipülasyon ve davranış değişimine yönelik yüksek düzeyde amaçlanmış bir program için derinlerden gelen verinin kurumsallaşmasına doğru giden çok yıllık bir yolculuğa dönüşecek olan şeye başladı. Yolun nereye gittiğini görememelerine rağmen gözetleme kapitalistlerinden oluşan hevesli okuyucular için yine de bulgularının yararlarını tahmin ettiler:

> Kullanıcının kişiliğini çıkarımla bulma kabiliyeti ile sosyal medya web siteleri, e-ticaret perakendecileri ve hatta reklam sunucuları kullanıcının kişilik özelliğini yansıtmak ve en çok o kullanıcıların açık olacakları türeden bilgiyi sunmak için biçimlendirilebilir. Facebook reklamlarının sunumu kullanıcının kişiliğine göre düzenlenebilir. Güven ve algılanan yararlılığı artırmak için kullanıcınınkine benzer kişilik özelliklerine sahip

yazarlardan gelen ürün değerlendirmeleri vurgulanabilir. "[52]

Sosyal medyanın diğer meta veri kaynaklarına uygulandığında yeni kabiliyetlerin sağlamlığı da ispatlandı. O yıl daha sonra Maryland ekibi beş kişilik boyutundan her birinin skorunu gerçek değerinin yüzde 11-18'i aralığında öngörmek için halka açık Twitter verisini kullanan bulgularını yayınladı. Benzer araştırma bulguları derinlerden gelen yeni artı değer dağarcığı için Facebook profillerinin davranış olarak işlenmesi sürecinde merkezi önem taşıyacaktı.[53]

Birleşik Krallık'ta, Cambridge Üniversitesi'nden Michal Kosinski ve Cambridge Psikometri Merkezi direktör yardımcısı David Stillwell'in de arasında olduğu, bir araştırmacı ekibi bu araştırma dizisini üzerine araştırma yaparak geliştirdi.[54] Stillwell halihazırda, kullanıcıların, beş faktörlü modele dayandırılan diğerleri gibi psikometri testlerini yapmalarına izin veren bir "üçüncü parti" Facebook uygulaması olan, myPersonality veri tabanını geliştirmiş ve sonuçlarla ilgili geri bildirim almıştı. 2007'de başlatılan ve Psikometri Merkezi'nde barındırılan veri tabanı, 2016 itibarı ile dört milyon Facebook profilinden tümlenen altı milyondan fazla kişilik profilini içeriyordu. Sıra dışı olmasa da eşsiz olarak ifade edildikten sonra psikolojik verinin kaynağı myPersonality daha da küçük Facebook verisi ve meta veri örneklerinin kişilik değerlerinin *öngörme* kabiliyetine sahip yeni modellerin kapsamlarının belirlenmesi standartlaştırılması ve onaylanmasında tercih edilen bir veri tabanı haline geldi. Daha sonra bu, politik açıdan esinlenmiş davranış mikro hedefleme saldırısı için yeni davranışsal artı değer dağarcıklarını kullanan Cambridge Analytica adlı küçük bir danışmanlık şirketinin çalışması için model haline gelecekti.

Bir 2012 yılı raporunda Kosinski ve Stillwell "kullanıcı kişiliğinin halka açık veriden kolayca ve etkin biçimde öngörülebildiği" ve sosyal medya kullanıcılarının masumca ama büyük hacme sahip kişisel ifşaatını izleyen hassasiyetlerden tehlikeli biçimde habersiz oldukları sonucuna vardılar. İr-

delemeleri özellikle Facebook CEO'su Mark Zuckerberg'in 2010'da, bilindiği üzere Facebook kullanıcılarının artık gizlilik beklentileri olmadığını söyleyerek yerleşik gizlilik normlarını tek taraflı altüst edişini aktarıyordu. Zuckerberg "Bunun artık sosyal norm olacağına karar verdik ve ona göre devam ettik" diye beyan ederek şirketin kullanıcının kişisel bilgisini tek taraflı yayınlama kararını tarif etti.[55]

Şüphelerine rağmen yazarlar "pazarlama" "kullanıcı ara yüz tasarımı" ve tavsiye sistemleri üzerine bulgularının geçerliliğini ileri sürdüler.[56] 2013'te Kosinski, Stillwell ve Microsoft'ten Thore Graepel tarafından yürütülen bir çalışma Facebook "beğen"lerinin, cinsel yönelim, etnik köken dini ve politik görüş, kişilik özelliği, zeka, mutluluk, bağımlılık yapıcı madde kullanımı, ebeveynin birliktelik durumu, yaş ve cinsiyeti de içeren "insanların tipik olarak özel kabul ettikleri geniş bir kişisel özellik yelpazesini otomatik olarak ve kesin biçimde kestirebildiğini" ortaya çıkardılar.[57]

Yazarlar çalışmalarının sosyal etkileri konusunda gittikçe daha da karışık duygular içinde görünüyordu. Bir yandan, bu yeni öngörü kabiliyetlerinin "pek çok ürün ve hizmeti geliştirmede" kullanılabileceğini duyuruyorlardı. Çevrimiçi işletmelerin, her birey için psikolojik açıdan biçimlendirilmiş pazarlama ve ürün tavsiyeleri ile kendi davranışlarını her bir kullanıcının kişiliği ile eşleştirebildikleri sonucuna vardılar. Ancak yazarlar aynı zamanda şirketler, devletler ve Facebook'un kendisi tarafından yürütülen otomatikleştirilmiş öngörü makinelerinin milyonlarca profili her birinin rızası ya da haberi olmadan hesaplayıp "bireyin paylaşmayı amaçlamamış olabileceği" gerçekleri keşfettikleri konusunda da uyardılar. Araştırmacılar "bu tür öngörülerin, yanlış olsalar bile bireyin iyiliği, özgürlüğü ya da hayatı için bile bir tehdit oluşturabileceği durumların düşünülebileceğini" söyleyerek devam ettiler.[58]

Etik tereddütlere rağmen 2015'e gelindiğinde Kosinski, araştırmasının hızla Microsoft, Boeing, Google, Ulusal Bilim Vakfı ve Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı (SİAPA) gibilerinden ödenek çektiği, Stanford Üniversitesi'ne (önce

Bilgisayar Bilimleri Bölümü'ne, Ardından da İşletme Fakültesi'ne) geçmişti.[59] Kosinski ve sıklıkla Stillwell'in de dahil olduğu, beraber çalıştığı kişiler, art arda önceki bilimsel yazılarda gösterilen kabiliyetleri detaylandıran ve kapsamını genişleten makaleler yayınlamaya devam edip "minimum yükle geniş katılımcı gruplarını hızlı ve ucuz biçimde değerlendiren" süreçlere incelik kazandırdılar.[60]

2015'te yayınlanan bir makale ekibin bilgisayar öngörülerinin kesinliğinin Facebook "beğen"lerinin kullanımıyla hem beş faktörlü modele dayalı kişilik özelliklerinin değerlendirilmesinde hem de "yaşam doyumu" "madde kullanımı" ve "depresyon" gibi "yaşam getirilerinin öngörülmesinde insan muhakemesine eşitlendiği ya da önüne geçtiğini duyurarak yeniden bir çığır açtı.[61] Çalışma Facebook öngörü araştırmasındaki sıçramanın bir zamanlar "kişiliğiniz" olarak bilinen yeni bir "nesne" sınıfını etkin biçimde hedefleyen "otomatikleştirilmiş, kesin ve ucuz kişilik değerlendirme araçları" ile bu en mahrem davranış derinliklerinin sömürüsünde ekonomilerin elde edilmesi olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.[62] Sınırlanmamış hayvanların farkındalıkları dışında bu ekonomilerin elde edilebilir olması bunu daha da cazip kılıyordu; bir araştırma ekibinin vurguladığı üzere "Geleneksel kişilik değerlendirme metodu hem zaman hem de işçilik açısından aşırı maliyetlidir ve haberleri olmadan müşteri kişilik bilgisini elde edemez."[63]

Ticari avantaj için kişilik analizi, araştırmacılar tarafından keskinleştirilip test edilmiş ve sosyal medyada açık ettiği kişisel bilgi "miktarı" üzerindeki kontrolün kendisinde olduğunu sanan herkesin işini bozmaya yazgılı davranışsal artı değer (sözüm ona meta veri ya da orta düzey metrikler) üzerine kurulmuştur. Örneğin, araba sigortası adına insaflı, uzlaşılabilir ve açık olarak kodlanmalıyız. Bu kolayca kandırılamaz, çünkü analiz için ele geçirilen artı değer zorunlu olarak bizim için saydam değildir. Öz açısından değil, form açısından irdeleniyoruz. Size sunulan bedel *ne* hakkında yazdığınızdan değil, bunu *nasıl* yazdığınızda türetilir. Konu cümlelerinizde ne olduğu değil, onların uzunluğu ve karmaşıklığıdır, *neyi*

listelediğiniz değil, listeliyor *oluşunuzdur*, resmin kendisi değil, seçtiğiniz filtre ve doygunluk derecesidir, *neyi* ifşa ettiğiniz değil, *nasıl* paylaşıp paylaşamadığınızdır, arkadaşlarınızı *nerede* görmeyi planladığınız değil, bunu *nasıl* yaptığınızdır: sıradan bir "sonra" mı, yoksa net zaman ve yer mi? Ünlem işaretleri ve zarf seçimleri kendinizin açığa vurucu ve potansiyel olarak zarar verici işaretleri olarak işlev görür.

"Kişilik" kavrayışlarının banal olması bizim dikkatimizi yeni artı değer tedariğinin hacim ve derinliğinin eşi benzeri görülmemiş olduğu, yani kavranabilir hiçbir şeye benzemediği gerçeğinden uzaklaştırmamalıdır.[64] Kosinski'nin 2015'te bir muhabire söylediği üzere "Facebook, Snapchat, Microsoft, Google ve diğerleri" gibi şirketlerin "bilim insanlarının toplamalarının mümkün bile olmayacağı veriye erişimlerinin olduğunu çok az kişi anlar.[65] Veri uzmanları, Twitter profil fotoğraflarından (renk düzeni, imaj tipi, demografik bilgi, yüz gösterimi ve ifadesi…), özçekimler (renk, foto grafik stil, görsel doku…) ve Instagram fotoğraflarından (ton, parlaklık, doygunluk…) çekilip çıkarılmış artı değer ile beş faktörlü kişilik modeli üzerinden özellikleri başarılı biçimde öngördüler. Diğerleri ise alternatif logaritmik modelleri ve kişilik yapılarını test ettiler. Bir diğer araştırma ekibi Facebook mesajlarından "yaşam doygunluğunu" öngörme kabiliyetini sergilediler.[66] Bu yeni dünyanın elleri ve dizleri üzerinde bilgisayar konferans mesajlarını makaslayarak tematik açıdan organize edilmiş küpürlere çeviren bir yöneticisi yoktur. Kalabalık olan ofis katı değil. Sizsiniz.

2015 yılı röportajında Kosinski "tüm etkileşimlerinize dijital ürün ve hizmetler aracılığıyla aracılık edildiğini, bunun da basitçe her şeyin kaydedildiği anlamına geldiğini" gözlemliyordu. Hatta kendi çalışmasını "bayağı acayip" olarak da karakterize ediyordu: "Ben aslında kişinin *yapabileceği* şeylerin pek çoğunun kullanıcının rızası olmadan kesinlikle şirketler ve devletler tarafından yapılmaması gerektiğini düşündüğümü vurgulamak istiyorum." "Şeytani olmaları yüzünden değil, genel halkın çok aptal olması yüzünden. Bir toplum olarak bu iyiliği bizimle paylaşmak için devasa bütçeye ve

devasa veri erişimine sahip olan büyük şirketleri ikna etme kabiliyetimizi yitirdik. Sonunda büyümeli ve bunu durdurmalıyız" diye bir sonuca varıp maalesef asimetrik olan öğrenim bölümlenmesini tanıyarak Facebook ve diğer internet firmalarının verilerini "genel halk" ile paylaşmayı reddetmelerinden yakınıyordu.[67]

Yine de kapitalizmde latent durumdaki talep tedarikçileri ve tedarikleri ortaya çıkarır. Gözetleme kapitalizmi de bundan farklı değildir. Öngörü zorunluluğu derinliklerden gelen davranışı sinsice gözetlemek için gözetleme köpeklerini serbest bırakır ve iyi niyetli araştırmacılar, arkalarında gözetleme kapitalistlerinin avlayıp bir çırpıda yemeleri için ucuz çiğ et izi bırakarak farkında olmadan buna uyar. Olan bitenler uzun sürmedi. 2015 başları itibarı ile IBM Watson Kişilik Hizmetleri'nin işe başladığını duyurdu.[68] Şirketin makine zekası araçları çoğu akademik çalışmada kullanılanlardan çok daha karmaşık ve istilacıdır. Beş faktörlü kişilik modeline ek olarak IBM her bireyi arasında "Heyecan, Uyum, Merak, İdeal, Yakınlık, Kendini ifade etme, Özgürlük, Sevgi, Pratiklik, Dengeli olma, Mücadele ve Yapının" bulunduğu "gereksinimin" on iki kategorisi üzerinden değerlendiriyor. Sonra da "kişinin karar verişini beş boyut üzerinden etkileyen motive edici faktörler, yani Kendini aşmışlık/Diğerlerine yardım etme, Muhafaza/Gelenek, Hedonizm/Yaşamdan keyif alma, Kendini geliştirme/Başarı elde etme ve Değişime açıklık/Heyecan" olarak tanımlanan "değerleri" belirliyor.[69]

IBM yeni artı değer tedariklerinin ve "bireysel müşterilerin derinlemesine portrelerinin" "sınırsız" uygulamalarını vadediyor. Bekleyeceğimiz üzere bu operasyonlar, bir kez alıştırıldıklarında davranış açısından arındırılmış toplumun söz dinleyen üyeleri haline gelebilen esir çalışanlar üzerinde test edilmiştir. "Kişilik bağıntıları artık her müşterinin pazarlama gayretlerine tepki verecekleri kesin yolları öngören biçimde belirlenebilir. Kim kupon bozduracak? Kim hangi ürünü satın alacak? Şirket "sosyal medya içeriği ve davranışının" "kişilikten davranışa giden haritalama kuralları" ile "hedeflenmiş gelir üreten fırsatlar üzerinden çıkar sağla-

mak" için kullanılabileceğini söylüyor. İrtibatın belirli anında temsilciye gösterilen psikolojik veriyle, müşteri hizmetleri temsilcilerinin, sigorta temsilcilerinin, seyahat acentesinin, emlakçıların, yatırım simsarlarının ve diğerlerinin ileti ve yaklaşımları müşterinin "kişiliği" ile "eşleştirilebilir."[70] IBM'in araştırması "uzlaşılabilirlik" ve "insaflılık" ile ilişkili kişilik özellikleri sergileyen temsilcilerin belirgin derecede daha yüksek müşteri tatmini ürettiklerini gösteriyor. Bu, artık bu etkileşimlerin, piyasa etkisine göre ödüllendirme veya sönümlendirmesi amaçlı bir görüşle, gerçek zamanlı ve ölçekli olarak ölçülüyor ve izleniyor olması haricinde anlaşılabilir bir şey.[71]

İcra sayesinde, "sevme ihtiyacı" da dahil olmak üzere bir avuç artık ölçülebilir kişisel karakteristik özellikler "bir markayı beğenme" olasılığını öngörüyor.[72] Bir Twitter hedeflenmiş reklam deneyinde IBM beş faktörlü kişilik analizinde yüksek "açıklık" ve düşük "nevrotiklik" skoruna sahip bireyleri hedefleyerek tıklanma oranları ve "gözetleme" oranlarını belirdin ölçüde artırabildiğini buldu. Bir değer çalışmada IBM, tweet'lerin psikolinguistik analizleri ve beş faktörlü kişilik analizinin yanı sıra, tepki oranları, aktivite düzeyleri, tweet'ler arasında geçen süre gibi ölçütleri oluşturmak için 2,000 Twitter kullanıcısından gelen veriyi işledi. IBM 2,000 kullanıcıya konumla alakalı ya da ürünle alakalı sorular sorarak öngörücü modelini "eğitti." Bulgular kişilik bilgisinin tepki olasılığını öngördüğünü gösterdi. Makinelerin dikkatli ve endişeli olarak derecelendiği kişilerden gelen düşük tepki oranlarıyla karşılaştırıldığında ahlaklı, güvenen, arkadaş canlısı, dışa dönük ve uzlaşılabilir olarak derecelendirilen kişiler tepki vermeye eğilim gösteriyorlardı. Çocuklarımıza öğretmeye çalıştığımız ve kendi davranışımızda model aldığımız karakteristik özelliklerin pek çoğu, icranın saklı makine süreci için mülksüzleştirme fırsatları olarak yeni amaca göre düzenleniyor. Bu yeni dünyada, paranoya ve endişe kar amaçlı makine istilasından korunmanın kaynakları olarak işlev görüyor. Çocuklarımıza endişeli ve paranoyak olmayı mı öğretmeliyiz?

Elbette, IBM yalnız değil. Bir grup inovatif paralı asker nesli çabucak yeni tedarik operasyonlarının kurumsallaştırılmasında işe koyuldu. Gayretleri, kurumsallaşma ilk önce bir normallik ve sosyal kabul anlayışı oluşturur ve sonra da yavaş yavaş alıştırmaya eşlik eden uyuşukluğu üretirken yönümüzü ne kadar çabuk kaybettiğimizi düşündürüyor. Bu süreç iş planları ve pazarlama mesajları, yeni ürün ve hizmetler ve yeni gerçekleri tanrı vergisi olarak kabul ediyormuş gibi görünen gazetecilik sunumları ile başlıyor.[73]

Bu paralı askerlerden oluşan yandaşlar arasında münzevi milyarder ve Donald Trump destekçisi Robert Mercer'a ait Birleşik Krallık danışmanlık firması Cambridge Analytica vardı. Firmanın CEO'su Alexander Nix, 2016 Brexit oylaması ve Birleşik Devletler başkanlık seçimlerinin gelişimi sırasında "Ayrıl" ve Trump kampanyalarını desteklemede kendi kişilik bazlı "mikro davranış hedefleme" uygulamasıyla böbürleniyordu.[74] Nix veriyi "Birleşik Devletler'deki her yetişkine dört beş bin veri noktasına yakın bir değerin düştüğü birey düzeyinde" ayrıştırdıklarını iddia etti.[75] Akademisyenler ve gazeteciler bu iddiaların gerçekliğini ve bu tekniklerin her iki 2016 seçim bozgununda oynamış olabileceği rolü belirlemeye çalışırlarken firmanın gelirden sorumlu yeni üst düzey yöneticisi daha az görkemli daha fazla kazançlı seçim sonrası stratejisini duyurdu: "Bu seçimden sonra ticari işletmeye tam dönüş olacak." Birleşik Devletler seçimlerinden hemen sonra oto galericilere yönelik bir dergide yazarken onlara yeni analitik metodunun "müşterinin nasıl ikna edilmek istediğini, kişilik tipinin ne olduğunu ve hangi ikna yöntemlerinin en etkili olduğunu" ortaya çıkardığını söylüyor. "Yaptığı şey, onlara hitap eden dikkatlice işlenmiş mesaj aracılığıyla insanların davranışlarını değiştirmek. Bir bayilikte gelirde dramatik bir değişim görmek için dönüşüm oranlarında küçük geliştirmeler yapmak yeter."[76]

2018'de *Intercept* tarafından ele geçirilen sızdırılmış bir Facebook belgesi derinlerden çekilen verinin Facebook'un öngörü ürünlerinin üretimindeki hatırı sayılır önemini gösteriyor, şirketin birincil yöneliminin davranış geleceği piyasala-

rına doğru olduğunu onaylıyor ve Cambridge Analytica'nın tartışmalı uygulamalarının ne derecede Facebook'un standart faaliyet prosedürünü yansıttığını ortaya koyuyor.[77] Gizli belge Facebook'un müşterilerinin "ana işletme zorluklarını" karşılamada şirketin eşsiz "makine öğrenimindeki ustalığını" aktarıyor. Bu uğurda Facebook'un "gelecek davranışı öngörmek için" nasıl davranacaklarını, satın alacaklarını ve düşüneceklerini baz alıp bireyleri hedefleyerek kendi rakipsiz ve yüksek düzeyde mahrem veri depolarını kullanma kabiliyetini tarif ediyor: şimdi, yakında ve sonra. Belge öngörü, müdahale ve değiştirmeyi birbirine bağlıyor. Örneğin "sadakat öngörüsü" adlı bir Facebook hizmeti marka bağlılığını değiştirme "riski olan" bireyleri öngörme amacıyla davranışsal artı değeri analiz etme kabiliyeti sebebiyle övülüyordu. Düşünce, sadakati stabilize etmek ve dolayısıyla da geleceğin akışını değiştirerek garantili sonuçlar elde etmek için agresif mesajları hedefleyerek zamanında müdahale etmeleri için bu öngörülerin reklam verenleri harekete geçirebilmesidir.

Facebook'un "öngörü makinesi" şirketin yeni "AI omurgası" ve "en alakalı içeriği" sunan "kişiselleştirilmiş deneyimlerin" anahtarı olarak betimlediği "FBLearner Flow" adlı yeni bir makine zekası platformu üzerine kuruludur. Makine öğrenimi sistemi "her gün trilyonlarca veriyi sindirir, ya çevrimdışı ya da gerçek zamanlı binlerce modeli eğitir ve sonra da canlı öngörüler için onları sunucu filosuna yerleştirir." Şirket "başlangıçtan beri bir milyondan fazla modelin eğitildiğini ve öngörü hizmetlerinin saniyede 6 milyondan fazla öngörü yapacak şekilde büyümüş olduğunu" açıklıyor.[78]

Önceden gördüğümüz üzere "kişiselleştirme" öngörüden türetilir ve öngörü de davranışsal artı değerin her daim zengin kaynaklarından ve dolayısıyla her daim acımasız icra operasyonlarından türetilir. Gerçekten de gizli belge bu yüksek hızlı, yüksek hacimli ve derin kapsamlı imalat operasyonuna beslenen, aralarında sadece konum, Wi-Fi ağ detayları ve cihaz bilgisi değil, videolardan gelen veri, yatkınlık analizleri, arkadaşlık detayları ve arkadaşla benzerliklerin de bulunduğu esas hammaddelerin bazılarını aktarıyordu.

Sızdırılmış Facebook sunumunun, Cambridge Analytica yöneticisiyken bir ihbarcıya dönüşen Chris Wylie'nin şirketin bireysel oy verme davranışını öngörüp etkilemeye yönelik gizli çabalarına dair bilgi selini serbest bırakması dünyanın gözünü küçük politik analiz firması ve onun dev veri kaynağına, yani Facebook'a çevirmesi ile yaklaşık aynı zamanda görücüye çıkması muhtemelen tesadüf değildi. Cambridge Analytica'nın karmaşık dalaveresinin yasallığı, bunun gerçek politik etkisi ve Facebook ile ilişkisinin yasallığı ile ilgili cevaplanmamış pek çok soru vardır. Bizim buradaki ilgimiz entrikalarının nasıl gözetleme kapitalizmi mekanizmalarının gücü, özellikle de derin boyutlardan gelen veriyi işlemeye yönelik kararlılığı üzerine parlak bir ışık tutmasıyla sınırlıdır.

Kosinski ve Stillwell, derinlerden gelen artı değerin davranış manipülasyonu ve değiştirilmesine yönelik yeni olasılıklara vesile olduğunu anlayarak yöntemlerinin ticari değeri üzerine dikkat çekmişlerdi. Wylie bu manzara karşısında ne kadar büyülendiğini naklediyordu ve karmaşık bir olaylar dizisi üzerinden, Cambridge Analytica'yı firma sahibinin politik hedeflerinde ilerlemek için Kosinski ve Stillwell'in verisini kullanmak konusunda ikna eden de kendisiydi. Amaç "davranış mikro hedeflemesi, oy verenleri demografik özelliklerini baz alarak değil, kişiliklerini baz alarak etkilemektir."[79] Kosinski ve Stillwell ile yapılan pazarlıklar bozulduğunda benzer bir Facebook kişilik verisi dağarcığını işlemesi için üçüncü bir Cambridge akademisyeni, Alexander Kogan işe alındı.

Kogan Facebook tarafından iyi tanınıyordu. Şirketin 57 milyar "arkadaşlık" üzerine veri sağladığı bir 2013 yılı projesinde veri uzmanlarıyla iş birliği yapmıştı. Bu sefer, bir kişilik testini cevaplamaları için yaklaşık 270,000 kişiye para ödedi. Katılımcılar farkında olmadan, Kogan'ın uygulaması onların Facebook profillerine ve teste girenlerden her birinin, bu istilayı "hiçbirinin bilemeyeceği ya da şüphelenmek için bir sebepleri olamayacağı" ortalama, 160 civarı arkadaşının profillerine erişmesine olanak verdi.[80] Kogan'ın 50 ile 87 milyon arasında Facebook kullanıcısının psikolojik profillerini başa-

rıyla ürettiği devasa bir icra operasyonu idi veri daha sonra Cambridge Analytica'ya satıldı.[81] Facebook onu uygulaması konusunda sorguladığında Kogan araştırmasının tamamen akademik amaçlar için yapıldığına yemin etti. Gerçekten de iki taraf arasındaki karşılıklı saygı yeterince sağlammış ki, Facebook Kogan'ın asistanlarından birini araştırma psikologlarından oluşan kurum içi ekibine katılması için işe aldı.[82]

Wylie "Milyonlarca kişinin profilini hasat etmek için Facebook'tan faydalandık ve onlarla ilgili bildiğimiz şeylerden faydalanmak ve içlerindeki şeytanları hedeflemek için modeller inşa ettik" diye kabul ediyordu. Cambridge Analytica'nın başarıları üzerine geçtiği özet, gözetleme kapitalisti projenin bir özeti ve derinlerden geleni işlemek konusundaki kararlılığının bir gerekçesidir. Bunlar, gözetleme kapitalizminin kanunsuz alandaki yaklaşık yirmi yıllık kuluçkası üzerinden güç toplamış kabiliyetlerin kendisidir. Aslında gerek Facebook'ta gerekse diğer gözetleme kapitalisti şirketler içinde gözetleme kapitalizminin günlük detaylandırmasındaki rutin unsurlar olurken bu uygulamalar dünya çapında zorbalık oluşturuyordu. Cambridge Analytica sadece gözetleme kapitalisti düzeneği davranış geleceğindeki ticari piyasalardan politik küredeki garantili sonuçlara doğru yeniden yönlendirdi. Gözetleme istisnailiği üreten karşılıklı yatkınlığı sağlamlaştırarak gözetleme kapitalizminin merkezi mekanizmalarını seçim süreçlerime aktarmayı kolaylaştırıp Pandora'nın kutusunu zorla açan Wylie değil, Eric Schmidt idi. Aslında Wylie, Obama'nın "hedefleme direktörü" altındaki erken dönem eğitimden keyif almıştı.[83] Schmidt'in artık silahlanmış yenilikleri her politik kampanyanın ve daha da kötüsü, her demokrasi düşmanının gıpta ettiği bir şey haline gelmişti.[84]

Gözetleme kapitalizminin temel mekanizmalarına (icra, davranışsal artı değer, makine zekası, öngörü ürünleri, ölçek, kapsam ve aksiyon ekonomileri) ek olarak Cambridge Analytica'nın karanlık macerası da kapitalizmin taktiksel gereksinimlerine örnek oluşturur. Operasyonları gizlilik ve bireysel farkındalıktan dikkatle kaçınma aracılığıyla cahiliyet oluşturmak için tasalanmıştır. Wylie, davranış değişimi araçları için

vazgeçilmez olan bilgi ve gücün asimetrisini doğru biçimde fark ederek bunu "bilgi savaşı" olarak adlandırıyor.

> Bence bu zorbalıktan daha kötü, çünkü insanların kendilerine yapılan şeyi bilmeleri gerekmiyor. Zorbalık en azından insan temsiline saygı duyuyor çünkü biliyorlar. Eğer insan temsiline saygı duymazsanız, o noktadan sonra yaptığınız hiçbir şey demokrasi karşısında geçirgen olmaz. Ve temel olarak bilgi savaşı demokrasi karşısında geçirgen değildir.[85]

İcra operasyonları tüm sınırları ihlal ettiği ve değiştirme operasyonları her kişi üzerinde hakimiyet iddia ettiği için bu savaş ve onun istila ve fetih yapısı, her gün milyarlarca masumun maruz kaldığı, gözetleme kapitalizminin standart faaliyet prosedürlerini temsil eder. Gözetleme kapitalizmi, icranın yeni sınırlarını sürekli zorlayarak bilgi ve bağlantının bedeli olarak bu "temsil" karşılığını dayatır. Bölüm 10'da daha derinlemesine ziyaret edeceğimiz bir fenomen olarak Facebook ve Google, yol boyunca şirketin bir sonraki cepheyi fethedebilecek gelişmiş yöntemleri öğrenmesine, mükemmelleştirmesine ve bütünleştirmesine yardımcı olurken canını dişlerine takmaya istekli Kogan gibi sosyal bilimciler de dahil olmak üzere her neferi devreye sokar.

Cambridge Analytica'nın gerçek yeterliliği ve onun mutlak politik etkisine bakmaksızın, tutkularının ardındaki dolaplar ve planlar, derinlerden gelen icranın davranışın öngörülmesi ve değiştirilmesindeki her zaman kesinlik arayışındaki merkezi rolünün kanıtıdır. Zuckerberg ve Mercer gibi milyarderler, bakışlarını bu icra operasyonlarına ve söyledikleri kehanetlere ayarlayarak toplumdaki öğrenme bölümlenmesindeki hakimiyete giden yollarını zorlayabileceklerini keşfettiler. Bilme, kimin bileceğine karar verme, kimin karar vereceğine karar verme güçleri konusunda tartışmasız olmayı hedefliyorlar. "Kişiliğin" icrası bu görevde önemli bir mihenk taşıydı: bir cepheydi, evet ama son cephe değildi.

2015'te Realeyes adlı sekiz yıllık bir startup "SEWA: Kullanımda Otomatik His Analizi" kod adlı bir proje için Avrupa Komisyonu'ndan 3.6 milyon avroluk bir ödenek kazandı. Hedef "içerik görüntülediğinde kişinin duygusunu okuyabilecek ve sonra da bunun içeriği ne kadar çok sevdiğiyle nasıl bir ilişkisi olduğunu belirleyecek otomatikleşmiş teknoloji geliştirmek" idi. AOL International'ın video direktörü projeye "video reklam teknolojisinde ileri doğru büyük bir adım" ve "video pazarlamanın Kutsal Kase'si" diyordu.[86] Yalnızca bir sene sonra "piyasa araştırmacılarının reklamlarının etkisini analiz etmelerine ve onu daha da alakalı yapmalarına yardımcı olan makine öğrenimi temelli araçlar" sayesinde Realeyes komisyonun Horizon 2020 yenilikçilik ödülünü kazandı.[87]

SEWA projesi, icra ve "duygusal programlama" "duygu analizi" ve "his analizi" olarak bilinen davranışsal artı değer tedarik operasyonlarının oluşturduğu tomurcuklanan yeni alandaki bir penceredir. Kişiselleştirme projesi bu yeni araçlarla, yalnızca kişiliğinizle değil, aynı zamanda duygusal yaşamınızla eğitilmiş icranın yeni bir cephesinde iddialarını öne sürdükleri, okyanus zeminine doğru daha da derine alçalır. Eğer bu derinlerden gelen artı değerin icrası projesi başarılı olacaksa (daha onları ifade edecek kelimeler olmadan duygularınızın olduğu) bilinçaltınız, tamamen daha mükemmel öngörü adına, makine icrası ve analizi için bir hammadde kaynağı daha olarak yeniden şekillendirilmelidir. Duygusal programlama üzerine bir piyasa araştırmasının açıkladığı üzere "Gerçek zamanlı duygu durumunu bilmek işletmelerin ürünlerini satmalarına ve böylece de geliri artırmalarına yardımcı olabilir."[88]

SEWA gibi duygu analizi ürünleri, hepsi "biyometrik" ve "derinlik" sensörleri tarafından, sıklıkla fark edilemeyecek kadar küçük "dikkat çekmeyen" kameralarla birleştirilmiş halde, yüzleri, sesleri, yüz ifadelerini, bedenleri ve beyinleri taramak için özelleşmiş yazılım kullanıyor. Bu makine zekası kompleksi, saniyenin bir parçasında istemsiz bir göz kırpma-

dan hayretle açılan çeneye kadar, en incelikli ve mahrem davranışınızı izole etmek, yakalamak ve işlemek üzere eğitilmiştir. Sensör ve yazılım bileşimleri yüzleri algılayıp tanımlayabilir; yaş, etnik köken ve cinsiyeti kestirebilir; bakış yönü ve göz kırpmaları analiz edebilir; ve "mikro ifadeleri" göz hareketlerini, duyguları, ruh hallerini, stresi, hilekarlığı, sıkılmayı, kafa karışıklığını, niyetleri ve daha fazlasını, hepsi yaşam hızında olmak üzere yorumlamak için belirli yüz noktalarını takip edebilir.[89] SEWA proje tanımının söylediği üzere:

> İnsanın geçerli yüz, ses ve söz davranış ve etkileşimini sağlam ve kesin biçimde analiz edebilen teknolojilerin, dijital cihazlardaki her yerde bulunan web kameralar tarafından gözlendiği için gerek temel bilimler gerekse endüstriyel sektörde önemli etkisi olurdu. Onlar insan gözü ve kulağı tarafından ölçülmek için fazla hafif veya fazla geçici olmaları yüzünden şimdiye kadar ölçüme direnen davranış indikatörlerini ölçerler."[90]

Bu davranışlar bilinci yerinde zekayı da atlatırlar. Makineler filmin birkaç karesini izleyen genç bir kadının, aklına yalnızca "beğendim!" demek geldiğinde yüzündeki bir kızgınlık, anlama ve nihayet neşeden oluşan bir yaylım ateşi dizisinin önünden gelen nanosaniyelik tiksinmeyi yakalarlar. Bir Realeyes tanıtım yazısı web kameralarının "hakiki tepkileri yakalayabilmek için" evlerinde video seyreden insanları kaydettiğini açıklıyor. Algoritmalar yüz ifadelerini işliyor ve "duygular çevrimiçi ortamda gerçek zamanlı olarak saniye saniye tespit ediliyor, kümeleniyor ve raporlanıyor, müşterilerin daha iyi işletme kararları almalarına olanak sağlıyor." Realeyes "kendine ait ölçütlerinin" "kitleleri hedefleme" ve "performansı öngörmede" pazarlamacılara yardımcı olduğunu vurguluyor.[91]

Bir kez daha, makine zekasının önemli bir teması niteliğin niceliğin bir fonksiyonu olmasıdır. Realeyes veri setlerinin dünyanın her yerinden 7,000'den fazla konu üzerine 5.5 milyondan fazla teker teker not eklenmiş kare içerdiğini

söylüyor: "Halihazırdaki kategorilerin kalite ve hacmini artırarak ve (diğer ifadeler, duygular, farklı davranış ipuçları ya da farklı yoğunluklar için) yeni setler yaratarak dünyanın en geniş ifade ve davranış veri setlerini oluşturmak için sürekli olarak çalışıyoruz. Bu süreci otomatikleştirdikten sonra tüm izleyicilerin duygularını eşzamanlı olarak takip edecek şekilde yükseltilebilir."[92] Müşterilere "formlarının zirvesinde kalmaları için izleyici duygularıyla oynamaları" tavsiye ediliyor.[93] Şirketin web sitesi insan duyguları üzerine araştırmalarla ilgili kısa bir tarihçe sunup "insanlar ne kadar çok hissederlerse o kadar çok harcarlar Soyut 'duygular' somut sosyal aktivite, marka bilinirliği ve kazanca çevrilir" diye sonuca varıyor.[94]

SEWA'nın Endüstri Danışma Kurulu başkanı bu yükleniş konusunda açık sözlü davranıp "tüm bedenin sözsüz dilinin" anlamını çözmenin ve "kompleks duygusal yanıtı yorumlamanın pazarlama materyallerine tepkileri yorumlamak için mükemmel olacağını" gözlemliyor ve "tüm pazarlama materyallerini değerlendirirken duygusal tepkiyi hesaba katmamanın aptalca olacağını" ekliyor. Gerçekten de bu "bilinçli olmayan araçlar" ne satın alacağınızı ve bir itekleme karşısında en savunmasız olduğunuz kesin zamanı öngörmek amacıyla, içsel yaşamınızdan gelen davranışsal artı değerin seyreltilmiş yeni özelliklerini çıkartır. SEWA'nın danışma kurulu başkanı duygusal analizlerin "her bir müzik notasını tanımlamak gibi" olduğunu söylüyor. Her potansiyel müşteri, o halde, kısa ve bilinebilir bir bestedir: "'Beğenme' sıkılma vesaire gibi insan tepkisi akorlarını tanımlayabilir olacağız. Neticede birbirimizin duygularını ve niyetini okumada usta olacağız."[95]

Bu, bilinçsiz zihnin diğerlerinin amaçları doğrultusunda bir enstrüman olarak hedeflendiği ilk sefer değildir. Propaganda ve reklamcılık her zaman kabul edilmemiş korku ve özlemleri cezbetmek üzere tasarlanmıştır. Kitlesel iletişim amacıyla brüt veri ya da profesyonel sezgiyi kullanarak bilimden çok sanata bel bağlıyorlardı.[96] Bu operasyonlar, az ya da çok gerçek duygularınızın mikro ölçülü, sürekli icrasında

bugünün tarihi nitelikteki hesaplama gücünün bilimsel uygulamasıyla karşılaştırılamaz. Yeni alet yapıcılar sizi soyup içsel yaşamınızı almak niyetinde değildirler, yalnızca onu gözetlemek ve ondan faydalanmak isterler. Tek istedikleri sizin hakkınızda sizin kendinizi bildiğinizden fazlasını bilmektir.

Bilinçsiz zihnin hazinelerinin bin yıl boyunca (ruhtan öze, ondan da şahsa) farklı şekillerde yorumlanmış olmasına rağmen antik rahipler ve modern psikoterapistler kendini keşfetme, kendine hakim olma, bütünleşme, onarma ve aşkınlık aracılığıyla ilkel iyileştirme gücüne gösterilen yüz yıllık saygıda birleşmişlerdir. Bunun aksine, gözlenebilir davranış verisi olarak duygu kavramı ilk kez 1960'lar ortasında o sıralar Kaliforniya Üniversitesi, San Fransisco'da genç bir profesör olan Paul Ekman'ın çalışması ile kök saldı. Erken dönem bilimsel yazılarında Ekman "hareketler kelimelerden daha yüksek sesle konuşur" diye ileri sürüyordu.[97] Bir kişi kendi duygusal iletişimini sansürlemeye ya da kontrol etmeye kararlı olduğunda bile Ekman bazı sözsüz davranış tiplerinin "kontrolden kaçtığını ve sızıntı sağladığını" öne sürüyordu.[98] Öncesinde ifadelerin etkisini güvenilir biçimde duygulardaki sebeplerine doğru izini süren "kategorik bir şemanın" potansiyel faydasını kabul ediyordu,[99] ve 1978'de Ekman, sık sık işbirliği yaptığı Wallace Friesen ile o şemayı sağlayan, çığır açıcı Yüz Hareketi Kodlama Sistemi'ni (YHKS) yayınladı.

YHKS, baş, gözler, dil vesairedeki daha fazlasının yanında yüz kaslarının başlıca hareketlerini, yirmi yedi yüz "hareket birimine" bölerek ayırt eder. Sonrasında geniş insan duygusal ifade yelpazesine altı "temel duygunun" (kızma, korkma, üzülme, keyif alma, iğrenme ve şaşırma) dayanak oluşturduğu sonucuna vardı.[100] Tıpkı kişilik üzerine çalışmalarda beş faktörlü modelin bakın hale gelmesine oldukça benzer şekilde, YHKS ve altı duygu modeli de yüz ifadesi ve duygu üzerine yapılan çalışmalarda baskın bir paradigma haline geldi.

Duygusal icra programı MIT Media Lab profesörü Rosalind Picard ve "duygusal programlama" adını verdiği yeni bilgisayar bilimleri alanı ile yeterince masum bir şekilde başladı. Ekman'ın yüz konfigürasyonlarının analizini otoma-

tikleştirmek ve mikro ifadelerle duygusal nedenselliklerini ilişkilendirmek için bilgisayar sistemlerindeki fırsatı ilk fark edenler arasındaydı.[101] Yüz ifadeleri ile davranış olarak ölçülebilen ses tonlaması ve diğer fizyolojik işaretlerin hesaplamalarını birleştirmeyi hedefliyordu. 1997'de, bazı duyguların bilinçli zihin için elverişli olup "bilişsel olarak" ifade edilebilir ("korkmuş hissediyorum") olmasına rağmen diğerlerinin bilinçten kaçsa bile ter boncukları, gözlerin açılması ya da çenenin neredeyse belli belirsiz sıkılması ile fiziksel olarak ifade edilmesi düşüncesine pratik bir çözüm getiren *Affective Computing*'i yayınladı.

Picard duygusal programlamanın anahtarının hem bilinçli hem de bilinçsiz duyguyu kodlama ve hesaplama için gözlenebilir davranış olarak işlemekten geçtiğini ileri sürüyordu. Bir bilgisayar duygularınızı davranış bilgisi olarak işleyebilir olacaktır. İfade ettiği şekliyle, duygu tanıma "bir örüntü tanıma problemidir" ve "duygu ifadesi" örüntü sentezidir. Buradaki sav "bilgisayarlara üçüncü kişi bir insan gözlemci kadar iyi duyguları tanıma kabiliyeti verilebilir" idi.

Picard duygusal kavrayışlarının sıklıkla iyi kalpli ya da en azından iyimser yollarla değerlendirildiğini düşünüyordu. Betimlediği uygulamaların çoğu Aware Home'un mantığına uyuyordu: Üretilen her bilgi kendi yansımalı öğrenimini geliştirmek için özneye ait olurdu. Örneğin, bir iş görüşmesi ya da bir randevuya hazırlanmasında öğrenciye koçluk eden "duygusal ayna" olarak işlev görebilen bir "bilgisayarlı görüşme temsilcisi" ve siz "gönder" düğmesine basmadan önce düzyazınızdaki saldırgan tonlarla ilgili sizi uyarabilen otomatik bir temsilci gözünde canlandırıyordu. Picard otistik çocukların duygusal beceriler geliştirmelerine yardımcı olmak, kullanıcıların moral bozukluğu seviyeleri hakkında yazılım tasarımcılarına geri besleme sağlamak, bilgisayar oyuncularına cesareti ödüllendirmek ve stresi azaltmak için puan atamak, merakı tetikleyen ve endişeyi asgariye düşüren öğrenme modülleri üretmek ve bir sınıftaki duygusal dinamikleri analiz etmek gibi bir dizi durumda günlük yaşamı geliştirebileceğine inandığı, yazılım ve sensörleri birleştiren

diğer araçları öngörüyordu. Tercihlerinizi öğrenen ve size yüzünüzü güldüren yeni hikaye, giyim, sanat veya müzik türlerini bulan yazılım temsilcileri düşünüyordu.[102] Kişinin tepkisi ne olursa olsun, bu fikirler tek bir temel düzeni paylaşıyor: SEWA modelinden farklı olarak Picard'ın verisinin yalnızca *sizinle ilgili* olması değil, *sizin için* olması amaçlanmıştı.

1997'de Picard "bu bilgiye kimin erişimi olacağı konusunda kontrol sizde kalsın" diyerek gizlilik gerekliliğini kabul ediyordu. Kitabının son sayfalarında "duygusal örüntülerinizi dünyaya yayınlamamanızın iyi sebepleri vardır. Bir arkadaşın önünde iyi ruh halinizle hava atıyor olabilirsiniz. Muhtemelen bunun ruh hali temelli satın alma alışkanlıklarından faydalanmaya hevesli satış elemanı ordusu ya da sizi şu an yeni meşrubatını denerseniz daha iyi hissedeceğiniz onuşunda sizi ikna etmeye hevesli reklamcılar tarafından yakalanmasını istemezsiniz" diye yazarak, analizimiz için önem arz eden bazı endişelerini ifade ediyordu. Müdahaleci işyeri gözetleme olasılığını yazıyor ve "kötücül" devlet güçlerinin kitlelerin duygularını manipüle ve kontrol etmek için duygusal programlamayı kullandığı distopik bir gelecek olasılığı ile ilgili çekincelerini dile getiriyordu.[103]

Bu birkaç kaygılı paragrafa karşın, vardığı sonuçlar yavandı. Her teknoloji "artıları ve eksileri" ile gelir, diye yazıyordu. Bu endişeler "üstesinden gelinemez" değildi, çünkü "teminat geliştirilebilirdi." Picard teknoloji ve tekniklerin her problemi çözebileceğinden emindi ve "sadece sizin kendi kullanımınız için bilgi toplayan" "giyilebilir bilgisayarlar" düşünüyordu. "Zararlı boyun eğdirmenin değil de yararlı güçlendirmenin araçları olsunlar diye, giyen kişinin giymeyi seçtiği cihazlar üzerindeki mutlak kontrolü elinde tuttuğundan" emin olmanın önemini vurguluyordu.[104]

Artık fazlasıyla aşina olan bir örüntü içinde gözetleme kapitalizmi filizlenirken teminat geri kaldı. 2014 başları itibarı ile Facebook çoktan, Picard'ın korkularından her birini gerçekleştirmek için bir "duygu tespiti" patenti için başvuru yapmıştı.[105] Fikir "imaj bilgisinden kullanıcının duygularını, ifadelerini ya da diğer karakteristik özelliklerini tespit etme

kabiliyetine sahip bir veya daha fazla yazılım modülü" idi. Her zamanki gibi şirket hırslıydı. "Sınırlandırma değil, örneklendirme yoluyla" tespit edilebilir duygular listesi "gülümseme, neşe, mizah, hayret, heyecanlanma, şaşırma, somurtma, üzülme, hayal kırıklığı, kafa karışıklığı, kıskançlık, kayıtsızlık, sıkılma, kızgınlık, depresyon ya da acı" gibi ifadeleri içeriyordu. Umut edilen, modüllerinin "zamanla" "duygu tipine göre özelleştirme" amacıyla "kullanıcının gösterilen içeriğe yönelik ilgisini" değerlendirebilecek olmasıydı.[106]

2017 itibarı ile Picard'ın kitabının basılmasından tam olarak yirmi yıl sonra öncü bir piyasa araştırması firması "sensörler, kameralar, depolama cihazları ve işlemcilerin yanında konuşmayı, el kol hareketini ve yüz ifadesini tanıyan yazılımı da içeren duygusal programlama piyasasının 2015'teki 9.35 milyar dolardan 2021'de 53.98 milyar dolara büyüyeceğini ve yaklaşık yüzde 35'lik bir bileşik yıllık büyüme oranı olacağını" tahmin ediyor. Bu patlamaya yol açan ne olmuştu? Rapor bu dramatik büyüme "tetikleyicileri" listesinde yükselenin "özellikle pazarlama ve reklamcılık sektörü tarafından insan duygularını haritalamaya yönelik yükselen talep" olduğu sonucuna varıyordu.[107] Öngörü zorunluluğu tarafından öne sürülen piyasa talebi duygusal programlamayı gözetleme kapitalizminin güçlü kuvvet alanına çektiğinden, Picard'ın iyi niyetleri mıknatısın önündeki masum demir tozu gibiydi.

Picard neticede MIT Media Lab doktora sonrası araştırma uzmanı ve Picard'ın çırağı Rana el Kaliouby ortaklığında kurulan Affective adlı bir şirketle bu yeni mülksüzleştirme endüstrisinin parçası haline gelecekti. Şirketin iyi olanı yapmaktan gözetleme kapitalizmi yapmaya dönüşümü, gözetleme gelirlerine yönelik rekabetçi girdaba çabucak kapılan daha geniş bir duygu analizi taahhüdünün kaderi için bir metafordur.

Hem Picard hem de Kaliouby araştırmalarını tıp ve tedavi ortamına uyarlama üzerine ortak bir vizyonu paylaşıyorlardı. Otistik çocukların yaşadıkları zorluklar keşifleri için son derece uygun görünüyordu. Dolayısıyla, belirli duygusal

tepkiler ve yüz ifadelerini taklit etmesi için paralı aktörler kullanarak MindReader adlı bir makine sistemini duyguları ayırt etmesi için eğittiler. Başta, MIT Media Lab'ın şirket sponsorları Pepsi, Microsoft, Bank of America, Nokia, Toyota, Procter and Gamble, Gilette, Unilever ve diğerleri sistemlerini müşterilerin duygusal tepkilerini ölçmede kullanmakla ilgili sorularıyla ikiliyi boğuyorlardı. Kaliouby iki kadının tereddütlerini ve "iyilik yapma" uygulamalarına odaklanmadaki kararlılıklarını tarif ediyordu. Anlatımına göre, Media Lab iki kadını çalışmalarını bölerek Affectiva adını verdikleri "duygusal açıdan zeki makineler için bebek bir IBM" olarak düşünülen bir startup kurmaya teşvik ediyordu.[108]

Yeni şirketin kendini, derinlerden gelen otomatikleştirilmiş icra ve analiz için can atan reklam ajansları ve pazarlama firmalarından hatırı sayılır ölçüde ilgi çekerken bulmasından çok da önce değildi. O zamanı betimlerken Picard'ın bir gazeteciye söylediği gibi "Medikal alan konusunda CEO'muz kesinlikle hiç rahat değildi." Sonuç olarak Picard kuruluşundan üç yıl sonra firmadan "atıldı." Bir Affectiva araştırmacısının naklettiği üzere "Duyguyu algılamakta bayağı zorluk çeken insanlara yardımcı olabilecek güçlü bir ürün dizisi ile başladık. Sonra onlar sadece yüz üzerinde durmaya, reklama ve birinin ürünü sevip sevmediğini öngörmeye odaklanmaya başladılar ve orijinal misyondan tamamen koptular."[109]

Yeni bir hedeflenmiş "kişiselleştirilmiş" reklamlar dünyasında yarışan piyasa araştırma firması Millward Brown ve reklamcılık santrali McCann Erickson gibi şirketler zaten tüketici tepkisinin anlaşılmaz derinliklerine erişmek için can atıyordu. Millward Brown bir nöroloji birimi bile kurmuş ancak bunu ölçmeyi imkansız bulmuştu. Üst düzey yöneticilerinin gözlerini kamaştıran ve startup için işleri kati surette yoluna koyan Millward Brown için özellikle farklılaştırılmış bir reklam üzerine Affectiva'nın yaptığı analiz idi. Bir Millward Brown üst düzey yöneticisi "yazılım potansiyel açıdan görmediğimiz bir şeyi bize söyledi" diyordu. "İnsanlar çoğunlukla böylesine detayı altmış saniyede dile getiremez."[110]

2016'ya gelindiğinde Kaliouby şirketin CEO'su idi, işletmesini bir "Duygu Yapay zekası" olarak yeniden tanımlıyor ve onun için "yapay zekanın sonraki cephesi" diyordu.[111] Şirket, müşterileri arasında 32 Fortune 100 şirketi ve dünyanın her yanından 1,400 markanın dahil olduğu, risk sermayesinde 34 milyon dolar toplamıştı ve tedarik rotalarını çevrimiçi görüntüleme, bilgisayar oyunu katılımı, araç sürme ve konuşmadan kaynaklanan veri ile genişletmeye devam ederken 75 ülkeden 4.8 milyon yüz videosu ile dünyadaki en geniş duygusal veri havuzuna sahip olduğu iddia ediliyordu.[112]

Bu Kaliouby'nin "duygu çipinin" yeni bir "duygu ekonomisinin" temel operasyonel birimi haline geleceğini ileri sürmenin son derece mantıklı olduğunu hissetmeye başladığı bir ticari bağlamdır. Dinleyicilerine her yerde her şeye yerleştirilmiş, sürekli arka planda çalışarak telefonunuzu kontrol ettiğiniz her seferinde bir "duygu atımı" üreten bir çipten bahseder: "Bence gelecekte her cihazın duygularınızı okumayı bildiğini kabul edeceğiz."[113] En azından bir şirket, Emoshape onun savını ciddiye almıştı. Reklam sloganı "Yaşam Değerdir" olan firma "yüksek performanslı makine duygu farkındalığı" sunarak "endüstrinin ilk duygu sentezi motoru" dediği bir mikroçipi üretiyordu. Şirket çiplerinin on iki duyguyu yüzde 98 hassasiyetle sınıflandırarak "yapay zekası veya robotunun olası 64 trilyon belirgin duygusal durumu deneyimlemesine" imkan verdiğini yazıyordu.[114]

Kaliouby yaygın "duygu taramasının" çevrimiçi gezinmenizi takip etmek için bilgisayarınıza yerleştirilen bir "çerez" gibi olmuş farz edilmeye başlayacağını düşünüyor. Neticede, o çerezler zamanında öfke uyandırdı ama şimdi her çevrimiçi hareketi kaplıyorlar. Örneğin, YouTube'un videoları izlerken seyircilerin duygularını tarayacağını öngörüyor. Kendine güveni öngörü zorunluluğundan kaynaklanan taleple destekleniyordu: "Benim bakış açımdan, Fitbit'inizin kamerası olmamasının bir önemi yoktur, çünkü telefonunuzda vardır, dizüstü bilgisayarınızda vardır ve televizyonunuzda da olacaktır. Tüm o veri giyilebilir cihazlarınızdan gelen biyometri ile kaynaştırılır ve sizin duygusal bir profil oluşturur." Baş-

langıç olarak Affectiva analizlerini talep karşılığında sunup "hizmet olarak duygu" anlayışında öncülük etti: "Sadece duygularını ifade eden insanları kaydedin ve sonra da güçlü duygu ölçütleri geri almak için o videoları veya imajları bize gönderin."[115]

Derinlik boyutundaki olasılıklar sonsuz görünüyor ve eğer Affectiva, onun müşterileri ve sevgili yolcuları bizleri istedikleri zaman yağmalamakta özgürlerse muhtemelen öyle de olacaklar. "Hizmet olarak duygunun" gözlemden değiştirmeye doğru genişlediği daha da uzağa erişen ihtirasların olduğuna dair belirtiler var. "Hizmet olarak mutluluk" ulaşılabilir görünüyor. Kaliouby "Duygusal deneyimlerinizle ilgili bilgimiz olursa pozitif bir ruh hali içinde olmanıza yardım edebileceğimize gerçekten inanıyorum" diyor. Mutluluğunuz için ödül puanları veren duygu tanıma sistemleri düşünüyor çünkü, neticede, mutlu müşteriler daha çok "bağlıdır."[116]

IV. Gerçeğim İçin Geldiklerinde

İcra şu an itibarı ile gözetleme kapitalinin yeni bir küresel projesidir ve derinlik boyutunda bunu en zararlı halinde görürüz. Kişilik ve duygu gibi kişinin mahrem bölgeleri üzerinde gözlemlenebilir davranış olarak hak iddia ediliyor ve zengin öngörü artı değeri yatakları yüzünden göz dikiliyor. Şimdi, gözetleme kapitalizmi adına içsel yaşamı ayrıştırıp paketlemek için kendince kararlı olan yeni bir paralı asker cinsi tarafından içsel yaşamı barındıran kişisel sınırlar işletme için kötü olarak gösteriliyor. Yeni piyasa kozmosuna hizmet eden makinelerin mıncıklayıp gözlemeleri için soyunup kendimizi teslim edelim diye, ustalıkları elverişli her araçla (maksimum başarı öngörülen kesin zamanda cihazınıza iletilen elit statü, bonuslar, mutluluk puanları, indirimler "satın al" düğmeleri sunar) "sınırsızlığı" ödüllendirerek otonom birey anlayışını altüst ediyor.

İstilanın en son aşaması tarafından dikkat çektirilen daha az dik başlı olduğunu umduğum şey adına, neyin "kişilik" ya da "duygu" "bilinçli" ya da "bilinçsiz" olduğu üzerine daha detaylı bir tartışmadan özellikle kaçınmak istiyorum.

Güldüğüm benzer bir deneyim ilginizi çekebilir. Kişi, bu tür anlamların yaratıldığı yaşanmış deneyimlerden oluşan manevi alandır. Bu yaratımda, kişisel özgürlük temeli üzerinde duruyorum: temel diyorum, çünkü deneyimimden anlam çıkarmadan yaşayamazdım.

Benden ne kadar çok şey alınmış olursa olsun, bu anlam yaratmaya yönelik manevi özgürlük benim mutlak sığınağım olarak kalır. Jean Paul Sartre "özgürlük iradenin varoluşundan başka bir şey değildir" diye yazar ve şöyle açıklar: "Aslında irade kullanmak yeterli değildir, irade kullanma iradesini de kullanmak gereklidir."[117] Bu *irade için iradenin* yükselişi, bizleri dünyaya seçimi yansıtan ve uygarlığın gerekli ve nihai siperi özerk ahlaki muhakeme özelliklerini kullanan otonom varlıklar olarak güvenceye alan manevi harekettir. Bu, Sartre'ın görüşlerinden bir diğerinin arkasındaki anlayıştır: "Yön olmadan, adsız bir ıstırapla karışmış sözcükler doğum yapar. Ses bir riskle doğar: Ya kendini kaybettirir ya da birinci şahısta konuşma hakkı kazanır."[118]

Öngörü zorunluluğu kişinin daha da derinlerine gider, artı değerinin kıymeti karşı konulamaz hale gelir ve köşeye sıkıştırma operasyonları yükselir. Öngörü zorunluluğu tarafından harekete geçirilen kurumsallaştırmanın kabaran çılgınlığı, başkalarının çıkarları için araç olarak düşüncelerime giden yolda iç geçirmelerimi, göz kırpmalarımı ve söyleyişlerimi köşeye sıkıştırmak üzere eğitildiğinde kendimden ve kendim olarak birinci şahısta konuşma hakkıma ne olur? Bu artık aradığım, satın aldığım ve gezindiğim şeylerden artı değeri sıkıp çıkaran gözetleme kapitalinin bir meselesi değildir. Gözetleme kapitali bedenimin zaman ve uzamdaki koordinatlarından daha fazlasını ister. Şimdi de makineler ve onların algoritmaları masumiyet ve umut içinde sunduğum nefesim ve gözlerimin, çene kaslarımın, sesimdeki düğümlenmenin ve ünlem işaretlerinin anlamına karar verirken kutsal odayı ihlal ediyor.

Etrafı saran piyasa kozmosu, neyi hissediyor, hissetmiş ya da hissedecek olduğuma karar verdiğine göre; şekil değiştirerek, yani görmezden gelerek, kışkırtarak, azarlayarak,

neşelendirerek ya da cezalandırarak kendini benim aynam olarak gizlediğinde, beni birinci şahsa çeviren *irade için irademe* ne olur? Gözetleme kapitali, gidebildiğince derine ve uzağa, benim her şeyimi istemeden duramaz. "İnsan analizi" ve duygusal programlamada uzmanlaşmış bir firmanın pazarlama müşterileri için bir sloganı var: "Gerçeğe daha da yaklaş. 'Neden'i anla." Amaçlarını gerçekleştirmek için makinelerini besleyen ıvır zıvırı alarak davetsizce ve üzerimden geçmeye kararlı halde "gerçeğim" için geldiklerinde ne olur? Köşeme sıkışmış olurum, kaçacak yer yoktur.[119]

Bunun gibi sorular Picard'ın canını sıkabilirmiş gibi görünüyor. Almanya'da verdiği "Yapanı İnkar Eden Makinelere Doğru" başlıklı 2016 yılı dersinde 1997 yılına ait kitabındaki "teminatın geliştirilebileceği" ek teknoloji ve tekniklerin her problemi çözebileceği ve "giyilebilir bilgisayarların" "zararlı zapt etmenin değil de faydalı güçlendirmenin araçları" olarak "yalnızca kendi kullanımınız için bilgi toplayacağına"[120] dair iddialar yeni yansımalar bulmuştu. "Bazı organizasyonlar insanların bilgi veya rızası olmadan insan duygularını algılamak istiyor" diyordu "Birkaç bilim insanı insanlardan büyük ölçüde üstün, kendi türünü çoğaltmanın ötesinde güçlere sahip bilgisayarlar inşa etmek istiyordu. Yeni duygusal teknolojilerin insan yaşamlarını daha iyi hale getireceklerinden nasıl emin olabilirdik?"[121]

Picard duygu icrasını artı değere, yani diğerlerinin çıkarı için araca döndürecek piyasa güçlerini önceden göremedi. Binlerce aktivite arasından kendi versiyonunun manifesto haline getirilmesi bir zafer olmalıydı ama artık ticari gözetleme projesine bağlanmış olan bu kadar çok aktivite olması gerçeğiyle bunun önemi azaldı. Yön belirlemedeki her başarısızlık alıştırma, normalleştirme ve neticede meşrulaştırmaya katkıda bulunur. Gözetleme kapitalizminin daha büyük hedeflerine tabi kılınmış halde, duygusal projenin hamlesi de sanki bir güldüren aynada çarpıtılmış gibi değişti.

Bu döngü korkunç silah sistemlerinin inşasında bilgisayar uzmanlarının elde olmadan yıkılışı üzerine ikna edici biçimde ve sıklıkla konuşan başka bir MIT profesörünün, bilgisa-

yar uzmanı ve hümanist Joseph Weizenbaum'un sözlerini akla getiriyor. İnanıyorum ki, mızrağını bazen kasıtlı, bazen kasıtsız paralı kişi askerlerine doğru sallardı ve burada onun sesiyle sonuçlandırmak uygun olacaktır:

> Örtmeceye bu kadar büyük yatkınlığı olan özellikle bilgisayar bilimleri mi, yoksa onun alt disiplini olan Yapay Zeka mı, tam olarak bilemiyorum. Bu kavramlar konusunda kendi yüzeyselliğimizi ve ölçülemez naifliğimizi fark etmeden anlayan, gören, karar veren ve yargıda bulunan bilgisayar sistemleri üzerine görkemli ve canı gönülden konuşuyoruz. Ve bu konuşma sürecinde onun uç kullanımı konusunda bilinçli olma kabiliyetimizi uyuşturuyoruz. Kişi şunu tekrar tekrar sormadan bundan kaçamaz: "Gerçekten ne yapıyorum? Çalışmamın ürünlerinin nihai uygulaması ve kullanımı nedir?" ve nihayet "Bu kullanıma katılmış olmaktan hoşnut muyum, yoksa utanıyor muyum?"[122]

BÖLÜM ON

ONLARI DANS ETTİR

Ama sabahın yaralı ağlayışlarını işit ve sebebini bil:

Surlar ve ruhlar düşmüş; haksızın iradesi

Hiç itkisiz kalmadı; gerçi tüm prensler

O epey asil birlik olma yalanını kullanır.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, XI

I. Aksiyon Ekonomileri

Kıdemli bir yazılım mühendisi bana "Yeni güç *aksiyondur*" demişti. "Şeylerin internetinin zekası sensörlerin *hareketlendiriciler* de olabilecekleri anlamına geliyor." "Şeylerin interneti" alanında önemli bir oyuncu olan bir şirketteki yazılım mühendisliği direktörü "Bu, artık sadece her zaman her yerde programlamayla ilgili değil" diye ekliyordu. "Artık gerçek hedef her zaman her yerde müdahale, aksiyon ve kontrol. Gerçek güç sizin artık gerçek dünyada gerçek zamanlı aksiyonları *değiştirebilmenizdir*. Bağlantılı akıllı sensörler her türden davranışı kaydedip analiz edebilir ve sonra da bunu nasıl değiştireceğini fiilen bulabilir. Gerçek zamanlı analizler gerçek zamanlı aksiyona çevrilir." Görüştüğüm bilim insanları ve mühendisler bu yeni kabiliyeti "hareketlendirme" olarak

adlandırıyorlar ve her zaman her yerdelik aygıtının gelişiminde kritik olsa da büyük oranda tartışılmamış bir dönüm noktası olarak tarif ediyorlar.

Bu hareketlendirme kabiliyeti öngörü zorunluluğunun *aksiyon ekonomilerine* vurgu yapan yeni bir aşamasını tanımlar. Bu aşama yeni davranış değiştirme araçlarının tamamlanışını, gözetleme kapitalisti "üretim araçlarının" daha karmaşık, tekrarlı ve kuvvetli işletimsel sisteme doğru kati ve zorunlu evrimini temsil eder. Bu, garantili sonuçlar yarışında kritik öneme sahip bir başarımdır. Gözetleme kapitalizmi altında otomatikleşmiş davranış değiştirmenin amaç ve operasyonları, kendi gelir ve büyüme amaçlarını karşılamak için şirketler tarafından tasarlanır ve kontrol edilir. Kıdemli bir mühendis bana şunları söylemişti:

> Sensörler cihaz davranışını değiştirmek için kullanıldıkları gibi insanların davranışlarını değiştirmekte de kolayca kullanılırlar. Şeylerin internetiyle yapabileceğimiz pek çok müthiş şey vardır, dönüştürücü aşırı yüklenmesin diye sokağınızdaki tüm evlerin ısısını düşürmek ya da tüm endüstriyel operasyonu optimize etmek gibi. Ama bireysel düzeyde, bu aynı zamanda yaptığınız şeye baskın gelen harekette bulunmak ya da hatta sizi seçmediğiniz bir yola sokmak anlamına da gelir.

Görüştüğüm bilim insanları ve mühendisler aksiyon ekonomisine, her biri davranış değiştirme elde etmeyi hedefleyen, üç ana yaklaşımı tanımlıyorlar. İlk ikisini "ayarlama" ve "gütme" olarak adlandırıyorum. Üçüncüsü davranışçı psikologlarının "koşullama" diye ifade ettikleri şey olarak zaten iyi biliniyor. Aksiyon ekonomileri üreten stratejiler bu yaklaşımların bir araya getirildiği yöntemler ve her birinin belirginliğine göre farklılık gösterir.

"Ayarlama" çeşitli yollarla gerçekleşir. Bu, azami ölçüde verimli etki için belirli yer ve zamanda davranış akışını kurnazca değiştirmek üzere tasarlanmış bilinçaltı işaretleri içere-

bilir. Bir diğer ayarlama türü, davranışçı ekonomist Richard Thaler ve Cass Sunstein'ın "dürtme" olarak adlandırdıkları "insanların davranışlarını öngörülebilir şekilde değiştiren seçim mimarisinin her yönü" olarak tarif ettikleri şeydir.[1] *Seçim mimarisi* terimi, ilgiyi yönlendirmek ve aksiyonu şekillendirmek üzere durumların halihazırda yapılandırıldığı yolları ifade eder. Bazı durumlarda bu mimariler, tüm sandalyelerin öğretmene baktığı bir sınıf ya da takip çerezlerinden vazgeçmek için pek çok muğlak sayfayı tıklayıp geçmenizi gerektiren bir çevrimiçi işletme gibi belirli bir davranışı ortaya çıkarmak üzere kasıtlı olarak tasarlanmıştır. Bu terimin kullanımı davranışçı dilde sosyal durumların zaten her zaman, çoğu farkındalığımız dışında faaliyet gösteren, ayarlama müdahaleleri ile dolu olduğunu söylemenin başka bir yoludur.

Davranışçı ekonomistler insan zihinsel aktivitesinin kırılgan ve kusurlu olduğu, bunun geniş alternatifler yapısını yeterince değerlendiremeyen mantıksız seçimlere götürdüğü anlayışına dayandırılmış bir dünya görüşü ileri sürerler. Thaler ve Sunstein devletleri, her bir seçimi yeterli biçimde uzmanlarca algılanan çıkarlarıyla uyumlu sonuçlara doğru güden dürtmeleri fiilen tasarlamaları yönünde teşvik etmişlerdi. Thaler ve Sunstein'ın tercih ettiği bir örnek, meyve salatasını pudingin önünde belirgin biçimde sergileyerek öğrencileri daha sağlıklı gıda seçeneklerine doğru dürten kafeterya yöneticisidir; bir diğeri de her senenin sonunda yeni onay gereksinimlerini gözden kaçıran bireyleri koruma yolu olarak sağlık sigortası poliçelerinin otomatik yenilenmesidir.

Gözetleme kapitalistleri davranışçı ekonomistlerin yüksek seviyede karşı çıkılabilir varsayımlarından pek çoğunu, tek taraflı davranış değiştirme programına pratikteki bağlılıklarını meşrulaştırmak için bir göstermelik hikaye olarak benimsediler. Buradaki çarpıtma dürtmelerin bireye değil de mimara yönelik seçimler için amaçlanmış olmasıdır. Sonuç aksiyon ekonomileri üzerinde eğitilmiş, şirketlerinin ticari çıkarları adına "dijital dürtme" sanat ve biliminde uzmanlaşmayı son derece normal gören veri uzmanlarıdır. Örneğin, ulusal bir eczane zincirinin baş veri uzmanı insanları şirketin

tercih ettiği belirli davranışlara kurnazca iten dijital dürtmeleri şirketinin nasıl tasarladığını anlatıyordu: "Bu teknolojiyle insanlara bir şeyler yaptırabilirsiniz. İnsanların sadece %5'i olsa bile insanların %5'ine aksi takdirde yapmayacakları bir aksiyonu yaptırmışsınızdır, yani bir dereceye kadar kullanıcının kişisel kontrol kaybı unsuru vardır."

"Gütme" kişinin yakın bağlamındaki ana unsurları kontrol etmeye dayanan ikinci bir yaklaşımdır. Sözleşmeme gütme tekniğine bir örnektir. Bir arabanın motorunu geri dönüşsüz olarak kapatmak, onu araba dışına doğru güderek sürücünün bağlamını değiştirir. Gütme, aksiyon alternatiflerini önceden kapatarak ve dolayısıyla da davranışı kesinliğe yakınlaşan yükseltilmiş olasılık yolu boyunca ilerleterek insan durumunun uzaktan düzenlenmesine imkan verir. "Müziğin nasıl yazılacağını öğreniyor ve sonra da müzikle onları dans ettiriyoruz" diye açıklayan bir "şeylerin interneti" yazılım geliştiricisi şöyle ekliyor,

> Bağlamı belirli bir davranış çevresinde düzenleyebilir ve değişimi o yönde zorlayabiliriz. Bağlama duyarlı veri bizim duygularınızı, bilişsel fonksiyonlarınızı, yaşam belirtilerinizi vesaire birbirine bağlamamıza izin verir. Araba kullanmamanız gerekip gerekmediğini bilebilir ve arabanızı öylece kapatabiliriz. Buzdolabınıza "Hey, kilitlen çünkü onun yememesi lazım" diyebilir ya da televizyona kapanmasını söyler ve uyumaya gitmenizi sağlarız ya da sandalyenize titremeye başlamasını söyleriz çünkü çok uzun oturmamalısınızdır ya da musluğa açılmasını söyleriz çünkü daha fazla su içmeniz gerekiyordur.

"Koşullama" öncelikle ünlü Harvard davranışçısı B. F. Skinner ile ilişkilendirilen, davranış değişikliğine sevk etmek için iyi bilinen bir yaklaşımdır. Davranış değiştirmenin, doğal olarak gerçekleşen davranışların çevresel koşulların başarısı için "seçildiği" evrimsel süreci taklit etmesi gerektiğini iddia ediyordu. Watson ve Pavlov gibi davranışçılarla ilişkilendi-

rilen önceki, daha basit uyaran/tepki modeli yerine, Skinner üçüncü bir değişkeni araya yerleştiriyordu: "güçlendirme." Fare ve güvercinlere yaptığı laboratuvar çalışmasında Skinner deneysel hayvanda doğal olarak gerçekleşen davranış yelpazesini nasıl gözlemleyeceğini ve sonra da hayvanın aynısını yapmasını istediği belirli hareketi ya da "operant"ı nasıl güçlendireceğini öğrendi. Neticede, güvenilir biçimde belirli davranış rutinlerini şekillendirebilen karmaşık tasarımlara veya güçlendirme "düzenlerine" hakim oldu.

Skinner belirli davranışları şekillendirmeye yönelik güçlendirme uygulamalarını "operant koşullama" olarak adlandırıyordu. Kapsamlı projesi, bazı aksiyonları diğerlerinin pahasına kuvvetlendirmek için davranışın devamlı şekillendirildiği "davranış değiştirme" ya da "davranışçı mühendislik" olarak biliniyordu. Örneğin, sonunda güvercinler tahıl topağı almak için düğmeyi iki defa gagalamayı öğrenirler. Fare karmaşık bir labirent boyunca yolunu ve geri dönmeyi öğrenir. Skinner bu türden yöntem uygulamalarının tüm insan kitlelerinde elverişli kılacak yaygın bir "davranış teknolojisi" düşünüyordu.

Oldukça gıpta edilen bir Silikon Vadisi eğitim şirketinin baş veri uzmanının bana anlattığı üzere "Ölçekli koşullama yeni büyük ölçüde düzenlenmiş insan davranışı bilimi için vazgeçilmezdir." Akıllı telefonların, giyilebilir cihazların ve kapsamlı sürekli açık ağ bağlantılı düğümlerin, kullanıcı davranışından oluşan önemli ölçüdeki bir yığının şirketi tarafından değiştirilip yönetilmesine izin vereceğine inanıyor. Dijital sinyaller kişinin günlük aktivitesini gözleyip takip ederken şirket yavaş yavaş güçlendirme düzenlerine (şirketin egemenlik için seçtiği belirli kullanıcı davranışlarını güvenilir biçimde üretebilen ödüller, tanıma veya övme) hakim olur:

> Yaptığımız her şeyin hedefi insanların fiili davranışlarını ölçekli olarak değiştirmektir. Kişinin davranışını değiştirmenin yapısını çözmek istiyoruz, sonra da pek çok kişinin günlük kararlarını nasıl aldıklarını değiştirmek istiyoruz. İnsanlar uygulamamızı kullandıkların-

> da onların davranışlarını yakalayabilir ve iyi ve kötü [olanları] tanımlayabiliriz. Sonra iyi davranışı seçen "işlemleri" ya da "veri topaklarını" geliştiririz. İşaretlerimizin onlar için ne kadar işleme uygun olduğunu ve belirli davranışların bizim için ne kadar kazançlı olduğunu test edebiliriz.

Otomatikleştirilmiş davranış değiştirmeyi gözetleme kapitalizmi olmadan düşünmek hâlâ mümkün olsa da gözetleme kapitalizmini davranış değiştirme ile onun uygulamasını otomatikleştirmeye yönelik teknolojik araçların evliliği olmadan düşünmek mümkün değildir. Bu evlilik, aksiyon ekonomileri için vazgeçilmezdir. Örneğin, kişi daha sık egzersiz yapmalarına, güvenle araç sürmelerine ve sağlıklı beslenmelerine yardımcı olmak amacıyla veri ve operasyonel kontrolleri yalnızca sahipleri tarafından erişilebilir olan bir fitness takipçisi, bir araba ya da bir buzdolabı düşünebilir. Ancak pek çok alanda halihazırda gördüğümüz üzere gözetleme kapitalizminin yükselişi davranışsal değer yeniden yatırım döngüsünün basit geri besleme çemberi karakteristik özelliği düşüncesini geçersiz kılmıştır. Sonunda konu cihazlar değil, artık gözetleme kapitalizmi tarafından belirlenmiş olan, Max Weber'in "ekonomik yönelimidir."

Gözetleme gelirlerinin cazibesi davranışsal artı değerin daha da öngörü sahibi formlarının sürekli birikimini güdüler. Hepsi içinde en öngörü sahibi kaynak, garantili sonuçlar doğrultusunda halihazırda değiştirilmiş olan davranıştır. Yeni dijital değiştirme araçları ile yeni ekonomik hedeflerin füzyonu bu yeni artı değer formlarını yaratma ve köşeye sıkıştırma için bütünüyle yeni teknik türlerini üretir. "Elektronik Yaşam Tarzı Gözleyicilerine Uyarlanmış Davranış Değişimi" adlı bir çalışma aydınlatıcıdır. Teksas Üniversitesi ve Merkez Florida Üniversitesi'nden araştırmacılar bu türden on üç uygulamayı incelediler ve gözetleme cihazlarının "genellikle klinik davranış müdahalelerinde kullanılan geniş bir davranış değişimi teknikleri yelpazesini barındırdığı" sonucuna vardılar. Araştırmacılar davranış değiştirme operasyonlarının, dijital

cihazlar ve internet bağlanabilirliğine göçlerinin bir sonucu olarak çoğalma erkinde olduğu sonucuna vardılar. Davranış değişimi uygulamalarının "çeşitli gözetleme tiplerine uygun olduğunu" ve güvenli ve basit veri aktarımına yönelik "resmi yöntemlerin" "şu an bu uygulamalarda mevcut görünmediklerini" gözlemleyerek tüketici tarafından ve tüketici için tasarlanan basit bir çember olasılığının umutsuzca ele geçirilemez olduğunu belirtiyorlar.[2]

Google ekonomisti Hal Varian'ın her zaman her yerdeki bilgisayar ortamlı aktarımlardan gelen büyük verinin "yeni kullanımlarını" methettiğini hatırlayın. Bunların arasına "sürekli deneyler yapma" fırsatını da dahil ediyordu. Varian, Google'ın sayfa düzeninden düğmelere ve yazı tiplerine kadar sayfa karakteristik özelliklerindeki yüzlerce varyasyona kullanıcı tepkisini test etmek için rastgeleleştirme ve kontrollere dayanan binlerce "A/B" deneyi yürüten kendi mühendislik ve veri bilimi ekipleri olduğunu belirtiyordu. Varian bu kendini yetkilendiren deneysel rolü destekliyor ve kutluyor, dünyadaki tüm verinin "yalnızca karşılıklı ilişkiyi ölçebileceği, nedenselliği ölçemeyeceği" konusunda uyarıyordu.[3] Veri ne olduğunu söyler ama onun neden olduğunu söylemez. Nedensel bilgi yokluğunda en iyi öngörüler bile ancak geçmişten gelen dış kestirimlerdir.

Bu muammanın sonucu, yüksek kalite öngörü ürünlerin inşasındaki son hayati unsurun, yani garantili sonuçlara yakınlaşanların nedensel bilgiye bağlı olmasıdır. Varian'ın söylediği gibi "nedenselliği gerçekten anlamak istiyorsanız, deneyler yürütmeniz gerekir. Ve sürekli deneyler yürütürseniz, sisteminizi sürekli geliştirirsiniz."[4]

"Sistemin" öngörüler üretmesi amaçlandığı için "sistemi sürekli geliştirmek" kesinliğe yaklaşmak amacıyla öngörü ve gözlem arasındaki boşluğu kapatmak anlamına gelir. Analog bir dünyada, bu türden tutkular pratik olmak için fazlasıyla pahalı olacaktır ama Varian internet aleminde "deneylerin bütünüyle otomatikleştirilmiş olabileceğini" gözlemliyor.

Varian gözetleme kapitalistlerini deneyci rolünün ayrıcalığı ile ödüllendiriyor ve bu, başka bir nedensel emrivaki

olarak sunuluyor. Gerçekte bu gözetleme kapitalistlerinin yeni hakları kendi çıkarları doğrultusunda işlemesindeki son kritik adımı yansıtıyor. Bu öngörü zorunluluğu aşamasında gözetleme kapitalistleri insan farkındalığı, bireysel karar hakları ve bizim *otonomi* ve *özerklik* gibi terimlerle özetlediğimiz tüm kişisel düzenleme süreçleri kompleksini atlayan yönteme göre başkalarının davranışlarını kazanç için değiştirme haklarını beyan ediyorlar.

Şimdi izleyecek olan, kullanıcıları olan şüphelenmeyen insan denekler üzerinde iradelerini dayatmak için kendi bilgi asimetrilerinden faydalanan "deneyciler" olarak gözetleme kapitalistlerinin iki farklı anlatımıdır. Tek taraflı aynalarında biriken deneysel kavrayışlar her firmanın kâr amaçlı davranış değiştirme araçlarını inşa etme, ince ayar yapma ve keşfetme için kritik öneme sahiptir. Facebook'un kullanıcı deneyleri ve artırılmış gerçeklik oyunu Pokémon Go'da (Google'da kurgulandı ve kuluçkalandı), ticari davranış değiştirme araçlarının gözlerimizin önünde evrimleşmesini gördük. Her ikisi de Truva atının karnının derinlerinde gizlenmiş Yunanları, yani dijitalin peçesi ardına gizlenmiş ekonomik yönelimi, ortaya çıkaran şaşırtıcı yeni yollarla, aksiyon ekonomisi unsurları ile ayarlama, gütme ve koşullama tekniklerini birleştirirler.

II. Müziği Facebook Yazar

2012'de Facebook araştırmacıları, bilimsel dergi Nature'da yayınlanan ve başlığı proaktif biçimde "Sosyal Etki ve Politik Mobilizasyonda 61 Milyon Kişilik Bir Deney" konmuş bir makaleyle kamuoyunu şaşırttılar.[5] Bu 2010 Birleşik Devletler Kongre yarıyıl seçimlerinin hemen öncesi sırasında yürütülen kontrollü, rasgeleleştirilmiş çalışmada araştırmacılar, bir yanda kontrol grubu da oluştururken diğer yanda yaklaşık 61 milyon Facebook kullanıcısının haber akışlarındaki oylamayla bağlantılı mesajların sosyal ve bilgisel içeriğini deneysel olarak manipüle ettiler.

Bir gruba haber kaynağının tepesinde kullanıcıyı oy vermeye teşvik eden bir bildiri gösterildi. Oy kullanma yeri bilgisine bir bağlantı, üzerinde "Oy Verdim" yazan hare-

ketlendirici bir düğme, kaç tane Facebook kullanıcısının oy verdiğini bildirdiğini belirten bir sayaç ve kullanıcının Facebook arkadaşlarından halihazırda "Oy Verdim" düğmesini tıklamış olanlar arasından en fazla altısının profil resimlerini içeriyordu. İkinci bir grup aynı bilgiyi, arkadaşlarının resimleri olmadan aldı. Üçüncü bir grup herhangi bir özel mesaj almadı.

Sonuçlar sosyal mesaj alan kullanıcıların yalnızca bilgiyi alan kullanıcılara göre "Oy Verdim" düğmesini tıklama olasılıklarının yüzde iki daha fazla ve oy kullanma yeri bağlantısını tıklama olasılıklarının da yüzde 0.26 daha fazla olduğunu gösterdi. Facebook deneycileri sosyal mesajın davranışı ölçekli olarak değiştirmede etkili bir araç olduğunu, çünkü bunun "milyonlarca kişide politik kişisel ifadeyi, bilgi aramayı ve gerçek dünyada oy verme davranışını etkilediğini" belirlediler ve "kullanıcıların yüzlerini göstermenin mobilize etme mesajının verimliliğini dramatik ölçüde geliştirebileceği" sonucuna vardılar.

Ekip, manipüle edilmiş sosyal mesajın 2010 yarıyıl seçimlerinde 60,000 ek seçmeni sandığa göndermesinin yanında "sosyal bulaşma" etkisinin bir sonucu olarak oy kullanan diğer 280,000 kişi ile toplamda 340,000 ek oy olduğunu hesapladı. Sonuç yorumlarında araştırmacılar "davranış değişimini etkilemede sosyal etkinin önemini gösteriyoruz. Sonuçlar çevrimiçi mesajların çeşitli çevrimdışı davranışları etkileyebileceğini gösteriyor ve bunun çevrimiçi sosyal medyanın toplumdaki rolünü anlamamızda etkisi olacaktır." diye iddia ettiler.[6]

Deney, gerçek dünya davranışlarını "deneycilerin" belirlediği özel bir aksiyon dizisine yönelik ayarlayan yollarla, kullanıcılara "öneride bulunan" ya da "ne yapacağını söyleyen" sosyal işaretler üreterek başarılı oldu. Bu deney yapma sürecinde aksiyon ekonomileri keşfedildi, keskinleştirildi ve neticede, aksiyon ekonomileri elde etmek için otomatik, sürekli, her zaman her yerde olan ve yayılan biçimde faaliyet gösteren yazılım programları ve onların algoritmalarında kurumsallaştırıldı. Facebook'un artı değeri tek bir problemi

çözmeyi hedefliyordu: davranışınızı değiştirmek ve dolayısıyla şimdi, yakında ve sonraki aksiyonlarınızın öngörülebilirliğini keskin biçimde artırmak için günlük yaşamınız olan gidişata nasıl ve ne zaman müdahale etmeli. Gözetleme kapitalistleri için mücadele bunun nasıl etkin, otomatik ve dolayısıyla, ekonomik biçimde yapılacağıdır, eski bir Facebook ürün yöneticisinin yazdığı üzere:

> Sitede bulundukları bir noktada her kullanıcı üzerinde deneyler yürütülür. İster reklamın farklı boyutları olsun, ister farklı pazarlama mesajları, ister farklı eylem çağrısı düğmeleri, ister akışlarının farklı sıralama algoritmalarıyla üretilmesi. Facebook'ta veri üzerine çalışan çoğu kişinin temel amacı insanların ruh halleri ve davranışlarını etkilemek ve değiştirmektir. Sizin hikayeleri daha çok beğenmenizi, daha fazla reklama tıklamanızı, sitede daha fazla zaman geçirmenizi sağlamak için bunu devamlı yapıyorlar. Bir web sitesi böyle çalışır, bunu herkes yapar ve bunu herkesin yaptığını herkes bilir.[7]

Facebook çalışmasının yayınlanması uzmanlar ve geniş bir kamuoyu çevresi sonunda Facebook'un (ve diğer internet şirketlerinin) ikna etme, etkileme ve neticede davranış üretmedeki eşi benzeri görülmemiş gücünü dikkate almaya başladıkları için ateşli bir tartışma başlattı. İnternet hukuku alanında bir uzman olan Harvard'dan Jonathan Zittrain Facebook'un, kullanıcıların ne tespit ne de kontrol edebilecekleri araçları kullanarak bir seçimde sessizce plan yaptığını düşünmenin artık mümkün olduğunu kabul ediyordu. Facebook deneyini "demokratik süreçlerin faydalarından keyif almaya yönelik bir bütün olarak insan hakkının" kuyusunu kazabilecek "kolektif haklar" karşısında bir meydan okuma olarak betimliyordu.[8]

Kamuoyu endişesi Facebook'un kendini yetkilendiren ölçekli olarak davranış değiştirme pratiğinin istikrarını bozmayı başaramadı. Sosyal etki deneyi 2012'de tartışılıyor idiyse

bile bir Facebook veri uzmanı çoktan yeni bir çalışma, prestijli *Proceedings of the National Academy of Sciences*'a 2013'te teslim edilmiş, bilindik Princeton sosyal psikoloğu Susan Fiske tarafından düzenlenerek Haziran 2014'ye yayınlanmış "Sosyal Ağlar Aracılığıyla Devasa Ölçekli Duygusal Bulaşmanın Deneysel İspatı" üzerinde akademik araştırmacılarla iş birliğine başlamıştı.

Bu sefer deneyciler "Haber Akışlarında duygusal ifadelere maruz kalan insanların (N = 689,0003) kapsamını manipüle ettiler."[9] Deney iyi huylu olduğu iddia edilen A/B testlerine benzer şekilde yapılandırıldı. Bu vakada, bir grup haber akışlarında çoğunlukla pozitif mesajlara, diğeri de büyük çoğunlukla negatif mesajlara maruz bırakıldı. Fikir, belirli duygusal içerikler bilinçaltından dahi olsa maruz kalmanın, insanların kendi gönderi davranışlarında o içeriği yansıtacak değişimlere sebep olup olmayacağını test etmekti. Öyle oldu. Kullanıcılar daha mutlu ya da daha üzgün hissetseler de hissetmeseler de ifadelerindeki ton haber akışlarını yansıtacak biçimde değişti.

Deneysel sonuçlar bir kez daha Facebook'un dikkatlice tasarlanan, tespit edilemez ve karşı çıkılamaz bilinçaltı işaretlerinin, tıpkı Stuart MacKay'in Galapagos kaplumbağaları ve Kanada geyikleri için bildirdiği gibi (bkz. Bölüm 7), insan hedeflerin haberleri olmadan faaliyet gösteren süreçler aracılığıyla, ekranların ötesine, yüz binlerce naif kullanıcının günlük yaşamlarına ulaştığına, duygusal ifadenin belirli özelliklerini öngörülebilir biçimde hareketlendirdiğine dair bir şüphe bırakmadı. Araştırmacılar "Duygusal durumlar duygusal bulaşma aracılığıyla diğerlerine aktarılabilir ve bu da insanların farkında olmadan benzer duyguları deneyimlemelerine yol açar" diye bildiriyorlardı. "Çevrimiçi mesajlar duygu deneyimlerimizi etkiler, bu da çeşitli çevrimdışı davranışları etkileyebilir." Ekip "duyguların bir ağ aracılığıyla yayılabileceğine dair tartışmalı iddiaları destekleyen ilk deneysel ispatlardan bazıları" olarak çalışmalarını kutluyor ve göreceli olarak küçük manipülasyonlarının bile küçük olsa da ölçülebilir bir etkisi olduğunu yansıtıyorlardı.[10]

Facebook araştırmacılarının kendi deneylerinde kabul edemedikleri şey kişinin bilinçaltı işaretlere karşı hassasiyetlerinin ve "bulaşma" etkisi karşısındaki kırılganlıklarının büyük oranda empatiye bağlı olduğudur, yani kimi zaman "duygusal" ya da "bilişsel" empati olarak karakterize edilen, başkasının hislerini hissetme ve başkasının bakış açısını anlayabilmenin de dahil olduğu, bir diğer kişinin zihinsel ve duygusal durumunu anlama ve paylaşma kabiliyeti. Psikologlar bir kişi kendini ne kadar fazla bir diğerinin duyguları içinde düşünür ve diğerinin bakış açısını ne kadar fazla anlarsa hipnozu da içeren bilinçaltı işaretlerle etkilenme olasılığının da o kadar fazla olduğunu buldular. Empati insanları diğer insanlara doğru yöneltir. Bu, kişinin duygusal deneyim tarafından emilmesine ve başkasının yüz ifadelerini ya da beden dilini taklit etmenin de dahil olduğu, başkasının deneyimi ile yankılanmasına izin verir. Bulaşıcı kahkaha ve hatta bulaşıcı esneme bile bu türden yankılanmalara örnektir.[11]

Empati sosyal bağ kurma ve duygusal bağlanma için vazgeçilmez olarak görülür ancak kurbanlar ve hakikaten sıkıntılı olan diğerleri için "temsili endişeyi" de tetikleyebilir. Bazı psikologlar empatiyi riskli bir kuvvet" olarak adlandırırlar, çünkü bizleri diğerlerinin mutluluğu kadar acılarını da deneyimlemeye uygun hale getirir.[12] Her iki Facebook deneyinde ispatlanan başarılı ayarlama kullanıcı kitlesinde mevcut olan doğal empatinin etkin istismarının sonucudur.

Facebook araştırmacıları sonuçların iki çıkarımı gösterdiğini iddia ediyorlardı. Birincisi, Facebook kullanıcıları gibi devasa ve bağlantılı bir kitlede, küçük etkilerin bile "geniş kümelenmiş sonuçları olabilir." İkincisi, bulgularının "halk sağlığı" açısından önemini belirterek yazarlar okuyucularını daha belirgin manipülasyonlar ve daha geniş deneysel kitlelerle nelerin başarılabileceğini düşünmeye davet ediyorlardı.

Bir kez daha, kamuoyu protestosu önem arz ediyordu. *Guardian* "Eğer Facebook duygulara ince ayar çekip bize oy verdirebiliyorsa başka neler yapabilir?" diye soruyordu. *Atlantic* bariz şüphelere rağmen makaleyi yayınlama için işleme sokan, çalışmanın editöründen alıntı yapıyordu.[13] Dergiye,

akademik araştırmalar ve devlet araştırmalarında gerek duyulan, deney yapma için yasal standartlara özel bir şirket olarak Facebook'un bağlı olmadığını söylemişti.

Yasal standartlar "Ortak Kural" olarak bilinir. Deneycinin gücünü istismar etmesine karşı koruma olarak tasarlanan bu standartlara federal olarak ödenek sağlanan tüm araştırmalar bağlı olmalıdır. Ortak Kural bilgilendirerek onay almaya, zarardan kaçınmaya, sorgulamaya ve şeffaflığa yönelik prosedürleri zorla yaptırır ve her araştırma kurumu içinde atanmış "dahili değerlendirme kurulu" olarak bilinen, bilim insanlarından oluşan paneller tarafından uygulanır. Fiske, Facebook'un deneysel manipülasyonun şirketin insanların haber akışlarını manipüle etmeye yönelik standart uygulamasının önemsiz bir uzantısı olduğuna dair savıyla ikna edilmiş olduğunu kabul ediyordu. Fiske'in naklettiği üzere "Facebook'un görünüşe göre insanların Haber Akışlarını devamlı manipüle ettiğini söylediler. Başka ne araştırmalar yaptıklarını kim bilir."[14] Diğer bir deyişle, Fiske deneyin yalnızca Facebook'un, izin olmadan halihazırda filizlenen, davranış değiştirmeye yönelik standart uygulamalarının bir uzantısı olduğunu tanıyordu.

Facebook veri uzmanı ve başlıca araştırmacısı Adam Kramer, kendi Facebook sayfasında şirketin duygusal etkisini gerçekten "önemsediğini" yazmasına sebep olan, yüzlerce medya sorgusu ile baskına uğramıştı. Ortak yazarlarından biri, Cornell'den Jeffrey Hancock *New York Times*'a haber akışlarını, mütevazılıkla da olsa manipüle etmenin baz kişilere saldırılmış hissettireceğini fark etmediğini söylüyordu.[15] *Wall Street Journal* Facebook veri bilimi grubunun 2007'deki başlangıcından beri 1,000'den fazla deney yürüttüğünü ve "çok az sınırla" ve dahili değerlendirme kurulu olmadan faaliyet gösterdiğini bildirdi. Psikoloji profesörü Chris Chambers, *Guardian*'da yazarken "Facebook çalışması akademik araştırmacıların artan biçimde tehlikeli ve zararlı müdahaleleri test etmek için özel şirketlerle ekipleşerek etik sınırlamalardan kaçtığı distopik bir gelecek çiziyor" diye özetliyordu.[16]

Duygusal bulaşma çalışmasının yayınlanmasından bir ay sonra Proceedings of the National Academy of Sciences'ın

baş editörü Inder M. Verma Facebook araştırmasına ilişkin bir "editöryal endişe ifadesi" yayınladı. Facebook'un teknik açıdan "Ortak Kuraldan" muaf olduğuna dair standart savunmayı kabul ettikten sonra Verma "Bu, yine de Facebook'un veri koleksiyonun bilgilendirilmiş onay almaya ve katılımcıların vazgeçmelerine izin vermeye yönelik prensiplerle tamamen uyumlu olmayan uygulamalara dahil edildiğine dair bir endişe konusudur" diye ekliyordu.[17]

Birleşik Devletler akademisyenleri arasında Maryland Üniversitesi hukuk profesörü James Grimmelmann Facebook ve diğer sosyal medya şirketlerini Ortak Kural tarafından temsil edilen standartlarla sorumlu tutma lehindeki en kapsamlı savı yayınladı. Ortak deneysel standartlara kritik önem verip bireysel etik muhakemeye bırakılacak bir şey olarak göstermeden, şirket araştırmasının akademik araştırmaya göre ciddi çıkar çatışmaları tarafından ödün verilmesi daha olasıdır, diye fikir yürütüyordu. Grimmelmann "her ne zaman endüstri ortaklarıyla yeterince yakından çalışsalar da" akademisyenlerin "araştırma etiği düzenlemelerini alt edebildikleri bir Uluslararası Değerlendirme Kurulu aklaması" olduğunu düşünüyordu. "İstisna Ortak Kural'ı bozardı."[18]

Bu noktadaki kanaatine rağmen Grimmelmann analizinin son sayfalarında Ortak Kural'ın en titiz uygulamasının bile çözümlenemez ve dolayısıyla da karşı çıkılamaz araçları kullanarak rutin biçimde kullanıcı davranışını ölçekli olarak manipüle eden Facebook gibi bir şirketin muazzam gücünü zapt etmekte çok az bir şey yapacağını kabul ediyordu. Fiske gibi Grimmelmann da yerleşik kanun ve sosyal normların erişiminin hemen ötesinde kapsamlı aksiyon ekonomileri olduğunu seziyordu.

Nature dergisi biyoahlak bilimci Michelle Meyer ve beş ortak yazar tarafından diğer yirmi yedi ahlak bilimci adına kaleme alınmış, Facebook deneyini kuvvetli kelimelerle savunan bir mektupla dikkatleri üzerine çekti. Mektup çevrimiçi çevreyle ilgili yeni bilgiyi kodlama ihtiyacının, insan denekli araştırmalara yönelik kabul görmüş etik kılavuzlara bağlı kalmadığı ya da kalamadığında bile deney yapmayı

meşrulaştırdığını iddia ediyordu. Ama Meyer'in savunması "bu çalışmaya verilen aşırı tepki bu türden bir araştırmanın gizlilik içinde yapılmasıyla sonuçlanabilir. Eleştirmenler bu araştırmadaki duygusal içeriğin manipülasyonunun düzenlemeyi hak etme açısından yeterli olduğunu düşünüyorlarsa o halde benzer endişe Facebook'un standart uygulamasına da uygulanmalıdır." diye uyaran ileri görüşlü bir notu da barındırıyordu.[19]

Deneyin eleştirmenleri ve destekçileri şunun dışında çok az şeyde hemfikirdiler: Facebook kolayca düzenbazlaşabilir, düzenleyiciler uygulamalarında araya girmeye kalkışırlarsa gizliliğe çekilmekle tehdit edebilirdi. Akademik topluluk bilinen gerçekler karşısında bir tehdit algısını paylaşıyordu. Facebook el altından, ölçekli olarak ve anlaşma, karşı çıkma ve kontrol etmeden oluşan sosyal veya yasal mekanizmaların yokluğunda eşi benzeri görülmedik davranış değiştirme araçlarına sahiptir. "Ortak Kural'ın" en sıkı uygulamasının bile bu gerçekleri değiştirmesi pek olası olmayacaktır.

Akademisyenler Facebook araştırmasıyla yükselen etik meseleleri değerlendirmek için paneller toplamayı vadederken şirket daha iyi bir oto regülasyon için kendi planlarını duyuruyordu. Şirketin teknolojiden sorumlu başkanı Mike Schroepfer duygusal bulaşma çalışmasına gelen kamuoyu tepkisi için "hazırlıksız" olduklarını itiraf ediyordu ve "bazı şeyleri farklı yapmalıydık" diye kabul ediyordu. Şirketin araştırma için "yeni çerçevesi" açık kılavuzlar, bir dahili değerlendirme paneli, yeni işe alımlarda şirketin ünlü "talim kampı" oryantasyonu ve eğitim programı olarak bir araya getirilmiş araştırma uygulamaları üzerine bir kapsülü içeriyordu. Bu gönüllü "regülasyonlar" Facebook'un çevrimiçi topluluğunun bir gerekli gelişimsel çevre ve firmanın aksiyon ekonomileri için hedef olduğuna dair temel gerçeklere karşı çıkmıyordu.

Mayıs 2017'de Avustralya basını tarafından elde edilen bir belge sonunda bu gerçeği ortaya çıkaracaktı. Bulaşma çalışmasının yayınlanmasından üç yıl sonra *Australian* 2017 yılında iki Facebook üst düzey yöneticisi tarafından yazılmış

ve şirketin Avustralyalı ve yani Zelandalı reklam verenlerini hedefleyen gizli bir yirmi üç sayfalık Facebook belgesi üzerine haberini patlattı. Rapor şirketin halihazırda işgücünde yer alan genç Avustralyalı ve Yani Zelandalıların yanında 6.4 milyon lise ve yüksek öğretim öğrencileri üzerine "psikolojik kavrayışlar" toplamaya yönelik sistemlerini tasvir ediyordu. Facebook belgesi genç bir kişinin bir "güven artışına" ihtiyaç duyduğu ve dolayısıyla da reklamcılık işaretleri ve dürtmelerinden oluşan özel bir konfigürasyon karşısında en hassas olduğu o kesin zamanı belirlemek amacıyla şirketin kendi davranışsal artı değer depolarını kullandığı pek çok yolu detaylandırıyordu: "Gönderileri, resimleri, etkileşimleri ve internet aktivitesini izleyerek Facebook genç kişinin ne zaman 'stresli' 'bozguna uğramış' 'bunalmış' 'kaygılı' 'sinirli' 'aptalca' 'faydasız' ve 'başarısız' hissettiğini çözümleyebilirdi."[20]

Rapor Facebook'un bu duygusal artı değerden aksiyon ekonomileri amacıyla faydalanmaya yönelik ilgisini ortaya koyuyor. Genç kişiler arasında "dahili Facebook verisine dayandırılmış ruh hali değişimleri" üzerine detaylandırılmış bilgiyle övünüyor ve Facebook'un öngörü ürünlerinin sadece "duyarlılığı tespit etmekle" kalmayıp, maksimum garantili sonuç olasılığı için her duygusal aşamayı uygun reklam mesajlarıyla eşleştirerek hafta boyunca farklı noktalarda duyguların iletilişini de öngörebildiğini iddia ediyor. Analiz "Beklentili duyguların haftanın başlarında ifade edilmesi daha olasıyken yansıtıcı duygular hafta sonunda artar. Pazartesi-Perşembe arası güven inşa etmekle ilgilidir; hafta sonu da başarıları yayınlamak içindir."

Facebook bu uygulamaları açık biçimde reddetti ama eski bir Facebook ürün müdürü ve *Chaos Monkeys* başlıklı faydalı bir açıklamanın yazarı Antonio Garcia Martinez *Guardian*'da bu tür pratiklerin rutin uygulamalarını tarif ediyor ve şirketi "külliyen yalan söylemekle" suçluyordu. "Acı gerçek, kamuoyu isyanı engellenemez bir kreşendoya ulaşmadıkça Facebook'un verisinin bu türden kullanımını sınırlamaya kesinlikle kalkışmayacağıdır."[21] Kesinlikle, Facebook'un kullanıcılarının duygusal yaşamlarına (bulaşma çalışmasıyla ifade

edildiği gibi) sokulmasına kamuoyunun itirazı ve onun oto regülasyona yönelik teminatı, ne kullanıcı duyguları üzerine ticari çıkarlarını ne de şirketin o bilgiden müşterileri adına ve müşterileriyle işbirliği içinde faydalanma takıntısını bastırdı. Bunu yapmadı, çünkü yapamazdı, şirketin gelirleri öngörü zorunluluğunun otoritesi altındaki aksiyon ekonomilerine bağlı olduğu sürece bu mümkün değildi.

Facebook'un ısrarlılığı bizi mülksüzleştirme döngüsünün inatçı yürüyüşü konusunda uyarıyor. Facebook davranış değiştirme ve duygusal manipülasyondaki deneysel *istilasını* alenen kabul etmiş ve bunun için özür dilemişti ve bu uygulamaları dizginlemek veya hafifletmek için *uyarlama* vadetmişti. Bu arada, mahrem yaşamın yeni bir eşiği geçilmişti. *Alıştırma* yerleşirken Facebook'un duygusal manipülasyondaki potansiyel ustalığı tartışılabilir ve hatta özümsenmiş hale geliyordu. Princeton'lı Fiske'den eleştirmen Grimmelmann'a ve destekçi Meyer'e kadar, uzmanlar Facebook'un etkinliklerinin yeni bir düzenleyici rejime zorlanacağına, şirketin yalnızca gizlilik içinde devam edeceğine inanıyorlardı. Avustralya belgeleri, tam da bu akademisyenlerin önceden gördüğü üzere aksiyonun opaklık ve çözümlenemezlik tarafından korunan gizli bölgelere *yeniden yönlendirilmesiyle* döngünün tamamlanışını göstererek bu örtülü uygulamaların bir kapısını açtı.

Facebook'un politik mobilizasyon deneycileri, ilgili bir ateşleme mesajının ("Oy Verdim" düğmesi) aksiyon üretme olasılığını artırdığı bir motivasyon koşulu ("Arkadaşlarım gibi olmak istiyorum") yaratmak için kullanıcıların sosyal etkilenme karşısındaki hassasiyetlerini manipüle edebileceklerini keşfettiler. Duygusal bulaşma araştırması altta yatan benzer bir sosyal etki yöneliminden faydalanıyordu. Bu durumda, zayıf olsa da ölçülebilir bir bulaşma etkisi üretmek için Facebook sosyal karşılaştırmayla ("Arkadaşlarım gibi olmak istiyorum") tetiklenen motivasyonel durum ile birleştirilmiş pozitif veya negatif duygusal dil formunda bilinçaltı işaret yerleştiriyordu. Son olarak Avustralya reklam hedefleme belgesi de motivasyonel koşulları granüler seviyede belirleyerek bu

etkiyi kuvvetlendirmeye yönelik sahne arkası gayretlerin ciddiyeti ve karmaşıklığına işaret ediyordu. Facebook'un davranışsal artı değerinin ölçek ve kapsamını ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda garantili sonuçlar elde etmenin en olası olduğu damgalanmış işaretler tarafından kullanıcının gerçek zamanlı hedeflenmesine yatkınlığındaki geliş gidişleri kesin biçimde belirlemek için artı değerden faydalanmaya yönelik ilgisini de meydana çıkarıyordu.

Facebook'un deneysel başarısı öneri aracılığıyla ayarlamanın ölçekli telestimülasyonun etkili bir formu olabildiğini gösteriyor. Bireysel ve grup farkındalığından kaçınma, tam da MacKay'in öngördüğü gibi Facebook'un davranış değiştirme başarısı için kritik öneme sahipti. Duygusal bulaşma üzerine araştırma makalesinin ilk paragrafı bu kaçınmayı kutlar: "Duygusal durumlar duygusal bulaşma aracılığıyla başkalarına aktarılabilir, bu da insanların *farkındalıkları* olmadan benzer duyguları deneyimlemelerine yol açar." Avustralya'nın büyük kentlerindeki genç yetişkinler de en hassas oldukları saat ve dakikadaki ticari sonuçlar için kendi korku ve fantezilerinin kesin ölçüsünden faydalanıldığından şüphelenmezler.

Bu kaçınma ne kaza eseri ne de tesadüfidir ama tüm gözetleme kapitalisti projenin yapısı için gerçekte vazgeçilmezdir. Bireysel farkındalık telestimülasyonun düşmanıdır, çünkü bilişsel ve varoluşsal kaynakların harekete geçirilmesi için gerekli koşuldur. Farkındalık olmadan otonom muhakeme olamaz. Anlaşma ve anlaşmama, katılım ve geri çekilme, direniş ve iş birliği: bu kendini düzenleme seçimlerinden hiçbiri farkındalık olmadan var olamaz.

Zengin ve gelişmekte olan araştırma yazını evrensel bir gereklilik olarak insan kendini düzenlemesinin öncüllerini, koşullarını, sonuçlarını ve zorluklarını aydınlatır. Özerklik kapasitesi empati, istem, yansıtma, kişisel gelişim, özgünlük, bütünlük, öğrenme, hedef gerçekleştirme, dürtü kontrolü, yaratıcılık ve yakın dayanıklı ilişkilerin sürekliliği gibi kritik kabiliyetlerle ilişkilendirdiğimiz davranışların pek çoğu için vazgeçilmez bir temel olarak anlaşılır. Ohio State Üniversi-

tesi profesörü Dylan Wagner ve Dartmouth profesörü Todd Heatherton, kişisel farkındalık ve özerkliğin merkeziliği üzerine bir makalede "Bu projede örtülü olan şey, hedef ve standartlar belirleyen, kendi düşünce ve davranışlarının farkında olan ve bunları değiştirme kapasitesine sahip kişidir" diye yazıyordu: "Gerçekten de bazı teorisyenler kişisel farkındalığın birincil amacının kendini düzenlemeye imkan vermek olduğunu ileri sürmüşlerdir." İnsan otonomisi karısındaki her tehdit "düşüncelerimiz, duygularımız ve arzularımızı düzenleme kapasitemizi yerle bir ederek" farkındalığa yöneltilen bir saldırıyla başlar.[22]

Kendini düzenleme başarısızlığı karşısında bir siper olarak kişisel farkındalığın yerleştirilmesi kişinin "ikna edilmeye yatkınlığını" ölçmek için bir ölçek geliştiren iki Cambridge Üniversitesi araştırmacısının çalışmasında da vurgulanmıştır. Kişinin ikna edilmeye direnme kabiliyetindeki en önemli belirleyicinin "tasarlama kabiliyeti" diye adlandırdıkları şey olduğunu buldular.[23] Bu, hareketlerinin sonuçlarını enine boyuna düşünmek için kişisel farkındalığı kuşanan insanların, kendi rotalarını çizmeye daha fazla meyilli oldukları ve ikna teknikleri karşısında belirgin ölçüde daha az yatkın oldukları anlamına geliyor. Kişisel farkındalık ayrıca listedeki ikinci en yüksek sıralı faktörde de rol oynar: Bağlılık. Bir davranış biçimine bilinçli olarak bağlanan veya prensipler belirleyen kişilerin bu bağlılığı ihlal eden bir şeyi yapmaya ikna edilmesi daha az olasıdır.

Demokrasinin gözetleme gelirlerini tehdit ettiğini zaten görmüştük. Facebook'un uygulamaları eşit derecede rahatsız edici bir sonucu akla getiriyor: İnsan bilincinin kendisi de, farkındalık geniş kapsamlı davranış değiştirme projesini tehlikeye düşürdüğü için gözetleme gelirleri karşısında bir tehdittir. Felsefeciler "kendini düzenlemeyi" "özerkliği" ve "otonomiyi" "irade özgürlüğü" olarak tanıyor. *Otonomi* sözcüğü Yunancadan türetilir ve tam olarak "kendi tarafından düzenleme" anlamına gelir. "Başkaları tarafından düzenleme" anlamına gelen *heteronomi* karşısında durur. Aksiyon ekonomilerinin rekabetçi gerekliliği gözetleme ka-

pitalistlerinin heteronom aksiyonla otonom aksiyonun yerini almak için mevcut tüm araçları kullanmaları gerektiği anlamına gelir.

Bir taraftan, kapitalistlerin kapitale en çok fayda sağlayan yollarla çalışmaya ve tüketmeye razı olan bireyleri tercih ettiğini gözlemlemekte dikkate değer hiçbir şey yoktur. Bu açık gerçeğin çok sayıdaki örnekleri için yalnızca 2008'deki büyük finansal krizin tetiklenmesine yardımcı olan eşik altı konut kredisi endüstrisinin yıkıcı etkilerini ya da havayollarından sigortaya kadar sayısız endüstrinin elinde insan otonomisine yönelik günlük hakaretleri değerlendirmemiz gereklidir.

Buna rağmen bugünün gözetleme kapitalistlerinin yalnızca bunun daha büyüğünü ettiğine dair anlayışı desteklemek tehlikeli olacaktır. Bu aksiyon ekonomilerine yönelik yapısal gereksinim davranış değiştirme araçlarını bir büyüme makinesine dönüştürür. Tarihte başka hiçbir zamanda eşi benzeri görülmedik servet ve güç sahibi özel şirketler, paranın satın alabildiği tüm ileri bilimsel işbilirlik tarafından yapılandırılan ve sürdürülen her zaman her yerdeki hesaba dayalı bilgi ve kontrolden oluşan yaygın bir küresel mimari tarafından desteklenen aksiyon ekonomilerinin serbest kullanımından bu kadar keyif almamıştı.

En önemlisi, Facebook'un deneysel otorite bildirisi gözetleme kapitalistlerinin başkalarının davranışlarının gelecekteki akışı üzerindeki ayrıcalıklarını iddia eder. İnsan hareketini gizlice ve kazanç amaçlı değiştirme hakkını beyan etmede, gözetleme kapitalistleri bizleri etkin biçimde kendi davranışlarımızdan sürgün edip, gelecek zaman üzerinde kontrol odağını "Ben yapacağım"dan "Sen yapacaksın"a kaydırır. Her birimiz farklı bir yolu izliyor olabiliriz ama aksiyon ekonomileri yolun halihazırda gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunlulukları tarafından şekillendirilişini garantiler. Toplumda güç ve kontrol için mücadele artık sınıf ve onun üretimle ilişkisine dair gizli gerçeklerle değil, otomatik tasarlanmış davranış değiştirmenin gizli gerçekleriyle ilintilidir.

III. Pokémon Go! Hadi!

2016'da epey eziyetli bir Temmuz akşamıydı. David bir gece önceki elektrik kesintisinin binanın hassas havalandırma sistemini çökerttiği tozlu bir New Jersey mahkeme salonunda tartışmalı sigorta duruşmasını yönetmişti. Ardından sıcak yüzünden çalışmaz hale gelen tek bir arabanın trafiğin önceden umut verici akışını yapış yapış çamura döndürmesiyle, Cuma akşamının bol dur kalklı iş dönüşü eziyete dönüşmüştü. Sonunda eve vardığında arabayı garaja soktu ve yan kapıdan çamaşır odasına ve oradan da mutfağa kestirme yaptı. Serin hava onu okyanusa dalmış gibi çarptı ve bütün gün ilk kez derin bir nefes aldı. Masadaki not eşinin birkaç dakikaya döneceğini söylüyordu. Biraz su içti, kendine bir içki hazırladı ve merdivenleri çıkıp duşa yöneldi.

Ilık su tam ağrıyan sırt kaslarına vuruyordu ki, kapı zili çaldı. Anahtarını mı unutmuştu? Aldığı duş bölünmüştü, üzerine bir tişört ve şort geçirdi ve alt kata koşup cep telefonlarını yüzüne sallayan bir çift ergene ön kapıyı açtı. "Hey, arka bahçenizde bir Pokémon var. Bizim o! Arkaya geçip yakalasak, olur mu?"

"Bir ne?" Ne konuştukları hakkında en ufak bir fikri yoktu ama öğrenmek üzereydi.

David'in kapısı o akşam dört defa daha çalındı: Bahçesine girmeye hevesli ve gitmelerini istediğinde bozulan tamamen yabancı tiplerdi. Takip eden günler ve akşamlarda, Pokémon arayıcılarından oluşan gruplar ön bahçesinde toplandı, bazıları gençti, bazıları ise o mazereti çoktan geride bırakmıştı. Telefonlarını kaldırmış "artırılmış gerçeklik" yaratıkları için evini ve bahçesini tararlarken parmaklarıyla gösterip bağırıyorlardı. Dünyanın bu küçük dilimine telefonlarından bakarlarken Pokémon avları pahasına her şeyi görmezden geldiler. Bir ailenin meskenini ya da onu orada yaşayan kişiler için bir sığınak haline getiren mahremiyetin sınırını göremediler. Bunun yerine oyun, evleri ve etrafındaki dünyayı gasp edip hepsini geniş bir GPS koordinatları bütünü olarak yeniden yorumladı. Burada yeni bir ticari iddia türü vardı: Gerçekliği, başkalarının zenginleşmesi için sömürülecek, boş alanlardan

oluşan sınırlanmamış bir genişlik olarak yeniden şekillendiren kâr amaçlı bir kamulaştırma hakkı bildirisi. David merak etti, *Ne zaman bitecek bu? Onlara bu hakkı kim veriyor? Bunun durması için kimi aramalıyım?*

2009'da Broughton'da, farkında olmadan, Google Sokak Görünümü kameralı arabalarının istilasını protesto etmek için sokaklara dökülen İngiltere'deki çiftçilere katılması için duştan çekip çıkarılmıştı. Onlar gibi kendisi de gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunluluklarıyla mücadeleye ansızın girişmişti ve onlar gibi o da arayacak bir numara olmadığını, bahçelerinde filizlenmiş rezalet bir yanlışlık hakkında acilen gerekli yetkilileri bilgilendirmek için bir 911 bulunmadığı yakında anlayacaktı.

2009'da, Bölüm 5'te gördüğümüz üzere Google Haritalar ürün başkan yardımcısı ve Sokak Görünümü patronu John Hanke, sadece Broughton için değil tüm insanlar için neyin en iyisi olduğunu kendisinin ve Google'ın bildiği konusunda ısrar ederek Broughton protestocularını görmezden gelmişti. Şimdi, bu sefer Pokémon Go'nun arkasındaki şirketin, Niantic Labs'in kurucusu olarak Hanke yeniden gözetleme kapitalizminin bir sonraki cephesinde idi. Hanke, hatırlayacağınız üzere haritalayarak dünyaya sahip olma konusunda bitmez tükenmez bir kararlılık besliyordu. CIA tarafından desteklenen ve sonra Google tarafından devralınan ve Google Earth olarak yeniden adlandırılan uydu haritalama startup'ı Keyhole'u kurmuştu. Google'da, Google Haritalar başkan yardımcısıydı ve Sokak Görünümü projesi aracılığıyla özel ve kamusal alanı kendine mal etmedeki tartışmalı zorlamanın yöneticisiydi.

Hanke Pokémon Go'nun oyunun orijinal geliştirici ekibinin çoğunu da sağlamış olan, Google Haritalar'dan doğduğunu naklediyordu.[24] Gerçekten de Sokak Görünümü'nün gizemli mühendisi Marius Milner, istilanın bu yeni aşamasında Hanke'ye katılmıştı. 2010 itibarı ile Hanke Google ana gemisi içinde kendi fırlatma rampası olan Niantic Labs'ı kurmuştu. Hedefi Sokak Görünümü'nün haritaları için arsızca kaptığı bölgeler boyunca insanları takip edip güdecek "paralel ger-

çeklik" oyunları geliştirmek idi. 2015'te, Alphabet şirket yapısının oluşturulmasını takiben ve Pokémon Go'nun geliştirilmesinden epey sora, Google, Nintendo (1990ların sonlarında "Game Boy" cihazlarında orijinal Pokémon'u barındırmış Japon şirketi) ve Pokémon Company'den gelen 30 milyon dolarlık destekle, Niantic Labs bağımsız bir şirket olarak resmen kuruldu.[25]

Hanke aksiyon ekonomileri elde etmede bir araç olarak oyun formatının gücünün uzun zamandır farkındaydı. Hâlen Google'da iken bir muhabire "Mobil cihaza sahip insanların yüzde 80'den fazlası cihazlarında oyun oynadıklarını söylüyor. Oyunlar çoğunlukla 1 numaralı ya da 2 numaralı aktivitedir. Yani işletim sistemi olarak Android için ama aynı zamanda Google için. Nobil oyunların geleceğinde yenilik getirmek ve lider olmanın bizim için önemli olduğunu düşünüyoruz" demişti.[26]

Hanke'nin grubuna verdiği bu ismi, açgözlülüğünün kurbanı olmuş bir on dokuzuncu yüzyıl ticari yelkenli gemisinden aldığı belirtmeye değerdir. 1849'da satılan *Niantic*, San Fransisco ve kuzey Pasifik balina avcılığı alanlarına yelken açarken daha kazançlı balina ticaretinde kullanılmak üzere yenilenmişti. Geminin kaptanı Panama'da planlanmamış bir mola verdiğinde, balinacının sıkışık ve kokulu kamaraları için sağlam paralar ödemeye hazır olan Kaliforniya Altın Çılgınlığına yönelmiş yüzlerce yolcuyu güverteye alındı. O yolcular gemi mürettebatına altın ateşini bulaştırdığında, kaptanın para hırsının geminin geleceği için ölümcül olduğu ispatlanmış oldu. San Fransisco'ya demirlemeleriyle birlikte denizciler kaptanı ve gemiyi terk edip altın ülkesine yöneldiler. Yolculuğuna devam edemeyen kaptan, gemiyi Clay ve Montgomery sokaklarının dibindeki kumlu sığlıklara iyice sabitleyip yok parasına satmak zorunda kaldı. 2016'da Hanke o isyankar mürettebatın görevini devraldı. Onun Niantic'i öngörü zorunluluğunun yeni fetih dalgasının cephesinde yeni bir yüzyılın altın çılgınlığına yönelmişti.

Hanke'nin Pokémon Go'su, Temmuz 2016'da gözetleme kapitalisti projeyi şekillendirirken mühendis ve bilim insan-

larının karşılaştığı soruya farklı bir cevap olarak piyasaya sürüldü: Garantili sonuçlara doğru götürülürken insan davranışı nasıl hızlı biçimde ve ölçekli olarak hareketlendirilebilir? 2016 yazındaki zirve noktasında Pokémon, Go ölçek, kapsam ve hareketlendirmeyi birleştiren; davranışsal artı değerin sürekli kaynağını çıkaran ve iç, dış, özel ve kamusal alanların haritalanmasını detaylandırmak için taze veri sağlayan, gözetleme kapitalistlerinin gerçekleşen rüyası idi. En önemlisi, oyun sahipleri kolektif davranışı, hepsi bireysel farkındalık çerçevesinin hemen dışında gerçekleştirilmek üzere davranış geleceği piyasalarından oluşan gerçek zamanlı takım yıldızlarına yönelterek otomatik biçimde koşullayıp gütmeyi öğrendiklerinden, ölçekli telestimülasyon için canlı bir laboratuvar sağlıyordu. Hanke'nin yaklaşımında aksiyon ekonomileri bir oyun dinamiği aracılığıyla elde edilecekti.

Niantic oyunu ekranda değil, gerçek dünyada "oynanması" için tasarladı. Temel fikir, kentlerin, kasabaların ve banliyölerin açık alanlarındaki "ayakta macera" için oyuncuların "dışarı çıkmalarının" gerekmesidir.[27] Oyun "artırılmış gerçekliğe" bağlıdır ve bir hazine avına benzer yapılandırılmıştır. Uygulamayı Niantic'ten indirdikten sonra Pokémon adlı sanal yaratıkları avlamak için GPS ve akıllı telefonunuzun kamerasını kullanırsınız. Sanki gerçek zamanlı çevrenizde, yani şüphelenmeyen bir adam arka bahşesinde bir kent sokağında bir pizzacıda, bir parkta, bir eczanede, hemen yanınızda yer alıyormuş gibi şekil akıllı telefonunuzun ekranında belirir. Yakalanan Pokémon oyun para birimi, şekerler ve yıldız tozları ile ödüllendirilir ve diğerleriyle savaşmakta kullanılır. Nihai hedef 151 Pokémon'dan oluşan kapsamlı bir diziyi ele geçirmektir ama bu sırada oyuncular "deneyim puanları" kazanıp birbirini izleyen ustalık seviyelerinde yükselirler. Beşinci seviyede, oyuncular Pokémon'larını belirlenen alanlarda savaştırmak için "spor salonları" olarak bahsedilen üç takımdan birine katılabilirler.

Bu serüven, Niantic'in gerçek dünyada oynama için tasarlanmış ilk mobil oyunu Ingress ile yıllar öncesinde başlamıştı. 2012'de piyasaya sürülen Ingress, Pokémon Go'ya incelik ka-

zandıracak kabiliyetler ve yöntemler için bir öncül ve test yatağı idi. Oyun hakimleri, kullanıcı hareketlerini takip etmek ve gezindikleri bölgeleri haritalamak için oyun kullanıcılarını belirlenen "portalları" bulup kontrol etmek ve "bölgeyi" ele geçirmek amacıyla kent ve kasabalarında dolaştırdı.

Hanke kendisi ve ekibinin Ingress'ten öğrenmiş oldukları şeyler üzerine kafa yoruyordu. En önemlisi "oyuncuların davranışlarının ne kadar çok değiştiğini" görürken Niantic ekibinin yaşadığı "sürpriz" idi.[28] Hanke davranış değiştirme tohumlarının oyunun kuralları ve sosyal dinamiği içine ekildiğini kavramıştı: "Eğer dünyayı oyun tahtanıza çevirmek istiyorsanız, insanların etkileşime girmesini istediğiniz yerlerin belirli karakteristik özellikleri olmalıdır. Oyuncunun oraya gitmek için bir sebebi olmalıdır. Oyun buna olanak veriyor ve sizi bu etkileşimleri yaşamanız için dürtüyor."[29] Ingress adı "Spottiswoode" olan bir kullanıcı bir örnek sunuyor: "Eve bisikletle giderken önceden arayıp bulduğum, zayıf düşman portalı olan bir konumun yakınında duruyorum. Düşman altyapısını yok etmek için geliştirilmiş XM ("egzotik madde") kullanarak saldırıyorum. Ingress'in yapısındaki sohbet istemcisinde Igashu adlı bir oyuncu eserimi övüyor. 'Aferin, Spottiswoode" diyor. Guru duyuyorum ve düşman portallarına bir sonraki saldırımı planlayarak devam ediyorum."[30] Hanke'ye göre Pokémon Go, ekibin şimdi oyuncuları davranışlarını değiştirmeye kışkırtan ana motivasyon kaynağı olarak anladığı şeyden faydalanacak şekilde tasarlanacaktı: Gerçek dünya aksiyonuna dayalı bir sosyal oyun topluluğu.[31]

Bütün oyunlar, bazı aksiyon formlarını ödüllendirip diğerlerini cezalandırarak davranışı kurallarla kısıtlarlar ve Niantic de oyuncularında davranış değişikliğini etkileme aracı olarak bir oyunun yapısını kullananların ilki değildir. Gerçekten de davranış mühendisliğine bir yaklaşım olarak "oyunlaştırma" sağlam bir akademik ve popüler yazın üretmiş yoğun bir ilgi konusudur.[32] Wharton profesörü Kevin Werbach'a göre, oyunlar üç aksiyon kademesi içerir. En üst seviyede, oyunun motivasyonel enerjisini güdüleyen "dinamik" vardır. Bunlar rekabet ya da gerilimle yükselen duygular, cazip bir anlatım,

daha yüksek bir hedefe doğru gelişim deneyimi yaratan bir ilerleme yapısı ya da takım ruhu ya da saldırganlık gibi hisler uyandıran ilişkiler olabilir. Bir sonraki "mekaniktir." Bunlar aksiyonu güdüleyen ve bağlılık da oluşturan yöntemsel yapı taşlarıdır. Örneğin, bir oyun rekabet ya da tek kişilik mücadele olarak sıralı ya da işbirliği halinde aktarımların olduğu ya da kazananın her şeyi aldığı şekilde, takım sporu ya da bireysel yenme olarak yapılandırılmış olabilir. Son olarak mekaniği işlevselleştiren oyun "bileşenleri" vardır. Bu oyunun en görünür boyutudur: İlerlemeyi temsil eden puanlar, önceden belirlenmiş mücadeleler olarak düzenlenen görevler, başarımları temsil eden "rozetler" tüm oyuncuların ilerlemelerini görsel olarak sergileyen "lider tablosu" bir seviyenin bitişine işaret eden "bölüm sonu canavarı dövüşü" ve diğerleri.[33]

Oyunlar üzerine çoğu araştırma bu yapıların aksiyonu motive etmede etkili olabileceği sonucuna varıyor ve araştırmacılar genellikle bireysel davranışı değiştirmek için oyunların artan biçimde tercih edilen metodoloji olarak kullanılacağını öngörüyorlar.[34] Uygulamada bu, oyunlaştırma bir şirketin müşteri ve çalışanlarının davranışını kendi amaçları doğrultusunda ayarlamak, gütmek ve koşullamak istediği binlerce duruma yayıldığı için oyunların davranışı değiştirme gücünün utanmadan araçsallaştırıldığı anlamına gelmişti. Genellikle bu, müşteri sadakat şemaları ya da uluslararası satış yarışları gibi programlarla şirketin birincil çıkarlarına hizmet eden davranışları düzenlemek için ödül puanları ve ilerleme seviyeleri gibi birkaç bileşenin dışarıdan alınmasını içerir. Bir analist, yatırım geri dönüşü istatistikleri ile birlikte bu tür doksandan fazla "oyunlaştırma vakasının" olduğu bir inceleme derledi.[35] Georgia Tech'te bir interaktif programlama profesörü ve bir dijital kültür gözlemcisi olan Ian Bogost, tek amaçları davranış manipülasyonu ve değiştirilmesi olduğu için bu sistemlerin oyun yerine "faydalanma malı" olarak adlandırılması gerektiğinde ısrar ediyor.[36]

Pokémon Go, bu kabiliyetleri bütünüyle yeni bir doğrultuya taşır, oyuncuları gerçek dünya boyunca yürütür ama bu, oynadıklarını sandıkları oyunun adına değildir. Hanke'nin

eşsiz dehası oyunun davranış değiştirme gayretlerini oyuncunun farkındalık sınırlarının ötesindeki keşfedilmemiş bir bölgeyi işgal eden bir hedefe doğru yöneltmesidir. Davranışı daha da büyük bir gözetleme kapitalizmi oyununda şekillendirmeyi hedefler.

Eylül 2015'te, Niantic'in Google'dan ayrılıp kurulmasından hemen sonra, Pokémon Go'nun peçesi ilk defa *Wall Street Journal*'a açıldı. Oyun geliştiricileri muhabire oyunun reklam içermeyeceğini söyledi. Bunun yerine, gelirler "mikro aktarımlardan" muhtemelen eşyaların oyun içi satın alımlarından gelecekti, yine de Niantic tam olarak neyin satılık olacağını "söylemeyi reddetti." Niantic aynı zamanda kişi bir Pokémon'a yaklaştığında "titreşen ve ışıkları yanan" bir konum takip bileziği de vadediyordu. Pokémon Go'nun en azından oyunun bağlı olduğu haritalara incelik kazandırmak ve onları genişletmek için yeni bir artı değer kaynağı olacağı belliydi.[37]

6 Temmuz 2016'da Birleşik Devletler, Avustralya ve Yani Zelanda'da piyasaya sürülen Pokémon Go, hızla Twitter'ınki kadar çok Android kullanıcısı elde ederek Birleşik Devletler'de sadece bir hafta içinde en çok indirilen ve en çok kar getiren uygulama haline geldi. Uygulama indirmelerinin yüzde 60'ı günlük kullanımdaydı ve 8 Temmuz itibarı ile bu kullanıcı başına günlük ortalama günlük 43.5 dakika ediyordu.[38] İş yüküyle inleyen Niantic sunucuları yüzünden oyunun Avrupa çıkışı 13 Temmuz'a kadar ertelenmişti. Gerçi o zamana kadar Niantic garantili sonuçlara giden o son eziyetli mili kat etmede eşi benzeri görülmedik bir etkinlik sergileyerek aksiyon ekonomilerine yaklaşımının değerini ispatlamıştı.

Oyunun piyasaya sunulduğu günlerde ortaya çıkan eşi benzeri görülmedik örüntü az buçuk seçiliyordu. Virginia'daki bir bar, bir Pokémon Go ekibine indirim sunuyor; San Francisco'daki bir çayevi oyunculara özel "bir alana bir bedava" kampanyası düzenliyordu.[39] Queens, New York'taki bir pizza dükkanı sahibi, Pokémon'u belirli bir konuma çekmesi amaçlanmış sanal bir oyun eşyası parçası olan "Yem Modülleri" için yaklaşık 10 dolar ödeyip sanal yaratıkları bar

sandalyeleri üzerinde ve tuvalet kabinlerinde başarıyla üretiyordu. Oynanışın ilk haftası sırasında barın yiyecek ve içecek satışları yüzde 30 arttı ve sonra da ortalamanın yüzde 70 üzerinde olduğu bildirildi. Bloomberg muhabirleri oyunun perakendecilerin yaya trafiğini çekmek için konum takibi kullanma konusundaki ele geçmez hayallerini elde edişlerini hayranlıkla anlatıyorlardı: "Oyun dünyası içinde yerel tüccarlara reklam satan ya da belirli dükkan ve hatta restoranları oyuncuların varış noktasına döndürmek için açık artırma yapan bir geliştirici düşünmek çok kolay."[40] Hanke *New York Times*'a bu gerçek dünyada, gerçek zamanlı piyasaların başından beri planlamış olduğunu ima ediyordu. Gazete "Niantic Ingress için bunun gibi anlaşmalar yapmıştı" diye bildiriyordu "ve Bay Hanke şirketin gelecekte Pokémon Go için sponsorlu konumlar duyuracağını söyledi."[41]

Gelecek hızla geldi. Bir hafta içinde gözetleme kapitalizminin birikim mantığının temel unsurları yürürlükteydi ve müthiş olarak takdim ediliyordu. Hanke'nin açıkladığı üzere "Oyun, artırılmış gerçekliği güçlendirmek için pek çok modern cep telefonu ve veri teknolojisine dayanıyor ama oyun tarafından üretilen trafik aynı zamanda gerçek dünyada ne olduğunu da değiştiriyor."[42] 12 Temmuz itibarı ile *Financial Times* "perakendeciler ve ana gelir kaynağı yaya trafiği olanlar için altın yumurtlayan bir tavuk olan oyunun gelecekteki gücü üzerine spekülasyonlar artıyor" diyerek durumu coşkulu biçimde ifade ediyordu. Nintendo hisseleri yüzde 52 artarak hisselerin toplam piyasa değerine 10.2 milyar dolar ekliyordu.[43]

Oyunun reklam sunmayacağına dair önceki vaatlerinin dikkatli bir çözümleme gerektiren teknik bir ifade olduğu ortaya çıktı. Aslında çevrimiçi reklamcılığın gözetleme temelli mantığı ortadan kaybolmamıştı. Daha çok, tam da Sidewalk Labs'tan Dan Doctoroff'un "Google şehri" için düşündüğü gibi fiziksel dünya ayna görüntüsüne, çevrimiçi dünyada keskinleştirilen ama şimdi öngörü zorunluluğundan gelen baskı altındaki "gerçeklikte" güçlendirilen yöntem ve amaçların net bir uzantısına dönüşmüştü (Bkz. Bölüm 7).

13 Temmuz itibarı ile Hanke *Financial Times*'a, oyun kiti için "uygulama içi ödemelere" ek olarak "Niantic'deki işletme modelinde ikinci bir unsur olduğunu, bunun da *sponsorlu konumlar* kavramı olduğunu" kabul ediyordu. Bu yeni gelir akışının her zaman planlandığını açıklayarak şirketlerin "sanal oyun tahtası (yaya trafiğini çekmeye vesile olan öncül varlık) içindeki konumlardan olmak için ödeme yapacaklarını" belirtti. Hanke bu sponsorlara, Google'ın arama reklamcılığında kullanılan "tıklama başına maliyete" benzer şekilde "ziyaret başına maliyet" üzerinden hesap kesileceğini açıklıyordu.[44]

"Sponsorlu konumlar" anlayışı Niantic'in davranış geleceği piyasaları için bir örtmece, Hanke'nin yeni altın çılgınlığında sıfır noktasıdır. Oyunun unsurları ve dinamikleri, alışılmamış arıtılmış gerçeklik teknolojisi ile birleştirilmiş halde, oyunculardan oluşan kitleleri oyunun gerçek müşterileri, yani gerçek dünya oyun tahtasında oynamak için ödeyen ve garantili sonuçlar vaadine çekilmiş varlıklar tarafından tayin edilen gerçek dünya parasallaşma kontrol noktaları boyunca gütmek için faaliyet gösterir.

Bir süreliğine herkes para kazanıyor gibi görünüyordu. Niantic oyun kullanıcılarını Japonya'dan 30,000 dükkana çekmek için McDonalds ile bir anlaşma imzaladı. Bir İngiliz alışveriş merkezi sahibi oyun kullanıcıları için taşınabilir şarj cihazlarıyla alışveriş merkezini dolaşacak "şarj ekipleri" görevlendirdi. Starbucks, Birleşik Devletler'deki 12.000 dükkanını resmi "Pokédurak" ya da "spor salonu" haline getirerek "eğlenceye katılacağını" Pokémon Go Frappucino ile birlikte duyurmuştu. İçeceğe "İş başındaki her Pokémon eğitmeninin mükemmel atıştırması" diyordu. Sprint ile yapılan bir diğer anlaşma 10,500 Sprint perakende ve hizmet dükkanını Pokémon merkezlerine dönüştürecekti. Müzik yayın şirketi Spotify, Pokémonla ilgili müzik satışlarında üçe katlanma bildiriyordu. Bir Birleşik Krallık sigorta şirketi mobil telefonlar için "Kazayla oluşan hasarın, Pokémon yakalamanıza engel olmasına izin vermeyin" diye uyaran özel bir teminat sunuyordu. Disney "bağlantılı oyun deneyiminin yeni türlerini

yaratmak için fizikselle dijitali karıştırmaya" yönelik kendi stratejilerinden hayal kırıklığına uğradığını kabul ediyor ve devasa oyun işletmesini "Pokémon Go'ya benzer bir doğrultuda" dönüştürmeyi planlıyordu.[45]

Pokémon Go coşkusu yavaş yavaş azaldı ama Hanke'nin başarılarının etkisi kalıcıydı. Hanke bir hayran kalabalığına "Biz sadece yüzeyi kazıdık" diyordu.[46] Oyun eşzamanlı olarak belirgin bireysel aksiyonları, en yüksek teklifi verenlerin daha da yakından bir garantili sonuç yaklaşımının tadını çıkardığı (belirli yerel piyasa fırsatlarına doğru yönlendirirken) küresel bir ölçekte aksiyon ekonomileri elde etmenin mümkün olduğunu göstermişti.

Niantic'in ayırt edici başarısı, gerçek müşterileri, yani oluşturduğu ve ev sahipliği ettiği davranış geleceği piyasalarına katılan şirketler için sonuçları garantilemenin bir yolu olarak oyunlaştırmayı yönetmekti. Hanke'nin oyunu gözetleme kapitalizminin, sonraki davranışınızı daha kesin biçimde öngörmek amacıyla davranışınızı şimdi şekillendirmek (aksiyon) için tek taraflı bilgisini (ölçek ve kapsam) kullanarak sanal dünyada olduğu kadar gerçek dünyada da faaliyet gösterebileceğini ispatladı. Tıpkı Google'ın çevrimiçi reklamları belirli bireylere hedeflemesinin bir aracı olarak artı değerle kuşanmayı öğrenmesi gibi buradaki mantıksal sonuç, şirketin kişileri konumlarla eşleştirme kabiliyetiyle orantılı olarak gerçek dünya gelirlerinin de artacak olmasıdır.

Bu gereklilikler Niantic'in operasyonlarını ölçek ve kapsama hedeflenmiş önemli ölçüde artı değer tedariği zinciri oluşturacak yollarla yürüteceğini akla getiriyor. Gerçekten de şirketin "gözetleme politikası" etkin oyun operasyonları için makul olanın üstünde davranış verisine olan talebine işaret ediyor. Oyunun Temmuz 2016'daki piyasaya sürülüşünden sadece altı gün sonra *BuzzFeed* muhabiri Joseph Bernstein Pokémon kullanıcılarına uygulamanın telefonlarından ne kadar veri topladığını kontrol etmelerini tavsiye etti. Analizine göre "Telefonunuzda GPS ile çalışan çoğu uygulama gibi Pokémon Go oynarkenki hareketlerinize dayanarak sizinle ilgili pek çok şey söyleyebilir: Nereye gidiyorsunuz, oraya

ne zaman gittiniz, oraya nasıl gittiniz, ne kadar kaldınız ve orada başka kim vardı. Ve o uygulamaları yapan pek çok geliştirici gibi Niantic de bu bilgiyi tutar." Diğer konum bazlı uygulamalar benzer veriyi topluyor olsa da, Bernstein "Pokémon Go'nunkiler inanılmaz derecede tanecikli, bloktan bloğa harita verisi, yükselen popülerliği ile birleşince, yakında onu şimdiye kadar derlenmiş konum bazlı sosyal grafiklerden, *en* detaylısı olmasa da detaylılarından biri haline getirebilir" diyordu.[47]

Endüstri haberleri sitesi *TechCrunch* "uygulamanın gerektirdiği uzun izin listesini" sorgulayarak oyunun veri toplama uygulamalarına dair benzer endişeleri dile getirdi. İzinler kamerayı içeriyordu, evet, ama aynı zamanda "rehberinizdeki kişileri okuma" ve "cihazdaki hesapları bulma" iznini de içeriyordu. Niantic'in "gözetleme politikası" "araştırma ve analiz, demografik profil çıkarma ve diğer benzer amaçlar için üçüncü partilerle kümelenmiş bilgi ve tanımlayıcı olmayan bilgiyi" paylaşabileceğini belirtiyordu. *TechCrunch* oyunun "kesin konum takibi" ve kamera ve mikrofonunuza erişimi aracılığıyla "ses parmak izi çıkarma kabiliyeti" olduğunu belirterek "yani konum verinizden bazılarının sonunda Google'ın eline düşeceğini beklemek ileri görüşlülük olacaktır" diye sonuca varıyordu.[48] Elektronik Gizlilik Bilgi Merkezi Federal Ticaret Komisyonu'na verdiği bir şikayet mektubunda Niantic'in kullanıcıların telefonları ve Google profillerinden rutin olarak topladığı bilginin "kapsamı" için ikna edici sebep sunmakta başarısız olduğunu belirtiliyordu. Konum bilgisini ne kadar süreyle tutacağı, kullanacağı ya da paylaşacağı konusunda da sınır belirlememişti. Mektubun vardığı sonuca göre "Niantic'in konum bilgisini toplama ve elinde tutmasının oyunun işlevi için gerekli olduğuna ya da aksi takdirde tüketicileri için yarattığı gizlilik ve güvenlik zararlarına ağır gelen, bir kazanç sağladığına dair bir delil yoktur."[49]

2016 Temmuz ayı ortasına gelindiğinde Niantic Birleşik Devletler Senatörü Al Franken'dan şirketin gizlilik uygulamalarını sorgulayan bir mektup aldı.[50] Niantic'in Ağustos sonlarındaki cevabı öğreticiydi, oyunun mekaniklerine odaklanan

ve işletme modeli veya modelin arkasındaki daha kapsamlı birikim mantığı hakkında hiçbir şeyi açık etmeyen bir yanlış yönlendirme ve gizlilik harikasıydı: "Pokémon Go halihazırda dünya çapındaki halk sağlığı görevlileri, öğretmenler, akıl sağlığı çalışanları, ebeveynler, park görevlileri ve sıradan vatandaşlar tarafından sağlıklı oynama ve keşfi destekleyen bir uygulama olarak övgü toplamıştır." Oynama koşulu olarak topladığı veri yelpazesini (konum hizmetleri, fotoğraflar, medya, dosyalar, kamera, kişiler ve ağ sağlayıcı verisi) tanımasına rağmen Niantic, verinin hizmetlerini "sağlamak ve geliştirmek" amacıyla kullanıldığında ısrar ediyordu. Buna rağmen hizmetlerinin iki seviyede faaliyet gösterdiğini kabul etmiyordu: Oyuncular için oyun hizmeti ve Niantic müşterileri için öngörü hizmeti. Şirket "veriyi toplamak ve yorumlamak" için Google'ınkiler de dahil olmak üzere üçüncü parti hizmetleri kullandığını itiraf ediyor ancak bu analizlerin hedeflerini sürüncemede bırakarak dikkatli davranıyordu.[51]

Yedi sayfalık mektup "sponsorlu konumlardan" yalnızca bir kez bahsederek sponsorların ziyaretler ve oyun aksiyonlarıyla ilgili raporlar aldıklarını belirtiyordu. "Ziyaret başına maliyete" veya, Google'ın "tıklama başına maliyetinin" çevrimiçi etkinlikten çekilen davranışsal artı değere bağlı olmasına benzer biçimde, bu ölçüyü yürütmek için gerekli olacak artı değere dair bir referans bulunmuyordu. Niantic'in kendini sunumu, gerçek dünyada gerçek zamanlı davranışı Niantic'in davranış geleceği piyasalarına götüren aksiyon ekonomilerinin tasarımı ve geliştirilmesindeki amaçlarını dikkatlice gizliyordu.

Pokémon Go'nun dehası, görünürdeki oyunu üst düzey bir gözetleme kapitalizmi oyununa, oyunla ilgili bir oyuna dönüştürmekti. Parkları ve pizzacıları dolaşarak şehri kendi oyun tahtaları olarak gören oyuncular bu ikinci ve önemli oyun için bilmeden, bütünüyle farklı bir insanlı oyun tahtası oluşturdular. Bu diğer *gerçek* oyundaki oyuncular David'in bahçesinin kenarında telefonlarını sallayan tutkunlar yığınında bulunamazdı. Gerçek oyunda öngörü ürünleri, gerçek dünya paralarını Niantic'in kanlı canlı davranış geleceği

piyasalarından oluşan gerçek dünya ticari kuruluşlarında harcamaları için insanları gerçek dünya bölgeleri boyunca dürtmesi ve gütmesi amaçlanan telestimülasyon formlarını dayatan protokollerin formunu alıyordu.

Gözetleme kapitalizminin sahibi olduğu ve onun tarafından işletilen bir küresel davranış değiştirme aracının prototipini inşa ve test ettiği için Niantic, Google'ın haritalama kabiliyetlerinin, artı değer akışının, üretim araçlarının ve muazzam sunucu çiftliklerinin oluşturduğu sınırsızlıktan yükselen minik bir roket gibidir. Niantic rekabetçi sosyal oyunu kullanma sarhoşluğunda, bireysel iradenin korkunç uyuşmazlığının "doğal seçim" için koşulları belirleyen oyun protokollerinin yolunu açtığını keşfetmişti. Bu yolla oyun Niantic'in davranış geleceği piyasalarındaki yüksek bahis oynayanların aradığı belirli davranışı otomatikman ortaya çıkarıyor ve besliyordu. Hareket halindeki bu ikinci oyun tahtasıyla, gerçek oyundaki oyuncular sürünün her gülümseyen üyesini izleyen nakit uyanışına yakınlık için yarışıyorlardı.

Sonunda roketin bir sonraki cepheyi, yani davranış değiştirme araçlarını incelemek için tasarlandığını fark ederiz. Oyunla ilgili oyun, aslında gözetleme kapitalizminin geleceğimiz için tasarımının deneysel bir karbon kopyasıdır. Gözetleme zorunluluğunu, ölçek ve kapsamı olan, bizimle ilgili bilginin davranışımızı yeni bir piyasa kozmosuyla uyumlu hale getiren hareketlendirme mekanizmalarıyla birleştiği mantıksal sonucuna kadar izler. Bütün alanlardan, bütün şeylerden, bütün bedenlerden, bütün gülüşlerden ve bütün gözyaşlarından gelen artı değer akımları neticesinden kesin sonuçlar ve onun serbest bırakabildiği gelirlerden oluşan bu zafere hedeflenmiştir.

IV. Davranış Değiştirme Araçları Nelerdi?

Facebook ve Niantic'te yapım aşamasında gördüğümüz yeni küresel davranış değiştirme araçları, demokratik gelişim ve insan tatmini bunun tersine bağlıyken *otonom kapital* ve *heteronom bireylerden* oluşan yeni, agresif bir çağı temsil ediyor. Bu eşi benzeri görülmedik gidişat Ortak Kural üzerine tar-

tışmalardan yükseliyor. Demokratik bir toplumun ideallerine bağlılığımızın merkezine, o ideallere yük olan zorluklar hakkında tam bilgiyle gidiyor.

Burada unutulmuş olan şey, Ortak Kuralın da bireysel otonomi ve demokratik sadakat prensipleri karşısındaki benzer zorlukların ürünü olduğuydu. Bir devlet gücü modu olarak davranış değiştirmenin tasarımına, geliştirilmesine ve kullanımına direnmek için demokratik düşünceye sahip kamu görevlilerine sosyal aktivistlerin, akademisyenlerin ve hukukçuların katıldığı, derinden karşı çıkılan bir mücadelenin bir sonucu idi. Birleşik Devletler toplumunun davranış değiştirme araçlarına direnmek, onları düzenlemek ve kontrol etmek için harekete geçmesinin üzerinden çok geçmemişti ve kendi yönümüzü yeniden keşfetmek ve farkındalığımızı yeniden kullanmak için şimdi kullanabileceğimiz işte bu tarihtir.

1971'de Kuzey Carolina Senatörü Sam Ervin tarafından yönetilen ve Edward Kennedy, Birch Bayh, Robert Byrd ve Strom Thurmond gibi politik yelpazenin her yanından aydınları içeren Anayasal Haklar üzerine Senato Alt Komitesi "insan davranışını öngörmek, kontrol etmek ve değiştirmek üzere tasarlanmış çeşitli programlar" adlı çok yıllık bir araştırma haline gelecek olan şeyi üstlenmişlerdi. Ervin, Watergate krizi sırasında Senato Watergate Komitesi başkanı olarak demokrasiyi savunmasıyla beklenmedik bir sivil özgürlükler kahramanı olmuş muhafazakar bir Demokrat ve anayasa uzmanıydı. Bu vakada, Anayasal Haklar Altkomitesi davranış değiştirmenin prensipleri ve uygulamalarını ilk kez yoğun anayasal incelemeye konu edecek, devlet gücünün bir uzantısı olarak davranış değiştirmenin kullanımını sorgulayıp neticede reddedeceklerdi.

Senato araştırması davranış kontrolü üzerine psikolojik tekniklerin yayılması ile kamuoyunda gelişmekte olan bir telaş duygusuyla tetiklenmişti. Pek çok çıkış noktası vardı ama bunlar arasında en göze çarpanı soğuk savaşın etkisi ve onun doğurduğu davranış değiştirmeye yönelik psikolojik teknikler ve programlar dizisi idi. Kore Savaşı, CIA direktörü Allen Dulles'a göre, Birleşik Devletler savaş esirlerini kurbanın beyninin "üzerinde hiçbir kontrolünün olmadığı bir dış deha

tarafından miline yerleştirilmiş diski çalan bir pikap haline geldiği" robotik pasiflik haline düşürüldüğü, komünist "beyin yıkama" tekniklerini halka duyurmuştu.[52] Amerika'nın düşmanları Birleşik Devletler ordusu tarafından bilinmeyen psikolojik ve farmakolojik yöntemlerle "zihin kontrolü" sanat ve biliminde ustalaşmanın sınırına gelmiş gibi görünüyorlardı. Deneğin zihin kapasitesini uzaktan değiştirme ve "özgür iradesini" ortadan kaldırmada Çin ve Sovyet başarılarına dair raporlar vardı.[53] Dulles tüm toplumun tavır ve hareketlerini şekillendirmek için bireyin "çözümlenmesi" ve "yeniden düzenlenmesi" ile "zihin kontrolü" kabiliyetlerinin araştırılması ve geliştirilmesi için kurumu görevlendirdi.[54]

Böylece Amerikan casus zanaatları tarihindeki hastalıklı derecede etkileyici ve çoğu zaman acayip olan bölümü başladı.[55] Yeni çalışmanın büyük kısmı "insan davranışını kontrol etmeye yönelik gizli kapaklı operasyonlarda kullanılmak üzere kimyasal, biyolojik ve radyolojik materyallerin araştırılması ve geliştirilmesi" ile görevlendirilmiş, CIA'nın son derece gizli MKUltra projesi bağlamında yürütüldü. Örtülü CIA Yabancı ve Askeri İstihbarat operasyonlarına dair 1975 yılı Senato soruşturmasındaki ifadeye göre, MKUltra üzerine Tetkik Kurulu Başkanı'nın 1963 yılı raporu programın gizliliği konusunda farklı sebepler belirtiyordu ancak bunların başında davranış değiştirmenin yasadışı görünmesi vardı. Rapor "İnsan davranışının değiştirilmesi üzerine araştırma tıp ve ilgili alanlardaki pek çok otorite tarafından profesyonel açıdan etik dışı olarak görülür, dolayısıyla MKUltra programının profesyonel katılımcılarının saygınlığı zaman zaman risk altında kalır" diye başlıyordu. Ayrıca programın aktivitelerinden pek çoğunun yasadışı olduğunu, Birleşik Devletler vatandaşlarının hakları ve çıkarlarını ihlal ettiğini ve kamuoyunu soğutacağını da belirtiyordu.[56]

Konumuz için önemli olan davranış değiştirmenin politik güzün bir uzantısı olarak gelişimi ve detaylandırılmasıdır. Bu amaçla, CIA "talebi" akademik psikologları daha da cüretkar davranış değiştirme araştırması ve pratik uygulamaları sağamaya davet etti. Tıp ve psikoloji alanlarından bilim insanları,

davranış değiştirmenin yerleşik sistemleri aracılığıyla yeniden yorumlayarak Çin beyin yıkama tekniklerinin gizemini çözmek için yola çıktılar.

Araştırmaları "zihin kontrolünün" B. F. Skinner'in operant koşullama üzerine önemli keşifleriyle uyumlu biçimde, öngörülemez pekiştirme programlarına dayalı karmaşık bir koşullama sistemi olarak daha iyi anlaşılabileceği sonucuna varıyordu. Harvard tarihçisi Rebecca Lemov'a göre "zihin kontrolü" araştırmacılarının CIA ve ordunun diğer dalları üzerinde güçlü bir etkisi vardı. "İnsan materyalinin değitirilebileceği" anlayışı (birinin kişiliğinin, kimliğinin, farkındalığının ve özerk davranış kapasitesinin ezilebileceği, ortadan kaldırılabileceği ve yerine bir dış kontrol konabileceği) yeni bir panik ve savunmasızlık hissini körüklüyordu: "Eğer gerçekten dünya insan dışı kadar içine de yönelik tehditlerle dolu ise, bu alanlardaki uzmanlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Pek çok iyi niyetli profesör (hali hazırda ya da kendi tanımlarıyla fiili insan mühendisleri) insanların zihinleri ve davranışlarında yavaş veya hızlı değişimler meydana getirmek için CIA'nın programlarına katıldılar.[57]

1971'de Anayasal Haklar Alt Komitesindeki senatörlerin toplandığı zaman itibarı ile davranış değiştirme uygulamalarının ordudan sivil uygulamalara göçü çoktan seyir halindeydi. Davranış değiştirme teknikleri devlet destekli (genellikle CIA) psikoloji laboratuvarları ve ordu psi operasyonlarından, her biri esaret altındaki bireylerin kusurlu kişiliklerini "total kontrol" ya da ona yakın şeyler sunan hapishaneler, psikiyatri koğuşları, sınıflar, zihinsel engellilere yönelik kurumlar, otistikler için okullar ve fabrikaların da dahil olduğu ayarlamalarla yeniden düzenleme göreviyle güdülenmiş, bir kurumsal uygulamalar dizisine yayılmıştı.

Alt komite kamuoyu endişesi bu davranış değiştirme programlarının ana mecraya yönlendirilmesi karşısında öfkeyle kaynayıp taşarken harekete geçmek için cesaretlendirilmişti. Psikoloji tarihçisi Alexandra Rutherford 1960'lar ve 1970'ler sırasında Skinner'cı davranış değiştirme uygulamalarının bazı "dikkat çekici başarılar "elde ederek ama aynı

zamanda uygulamacıları da çoğunlukla saldırgan halkın incelemesine de maruz bırakarak hızla yayıldığını gözlemliyor. Bazı gazeteci açıklamaları davranış değiştirme tekniklerinin uygulanışındaki hevesliliğe ve deneklerini küçük düşürdükleri, etik değerlendirmeleri ihlal ettikleri ve temel sivil özgürlükleri çiğnediklerine dair kanıya dikkat çekiyordu.[58]

Bir diğer faktör B. F. Skinner'ın kışkırtıcı sosyal meditasyonu *Beyond Freedom & Dignity*'nin 1971 baskısı idi. Skinner, özgürlük fikrini (ve özgür bir toplumun bütün ilkelerini de) reddederek ve insan bütünlüğü anlayışını kendine hizmet eden narsisizmdeki bir kaza olarak şekillendirerek davranış kontrolünü temel alan bir gelecek betimliyordu. Skinner, bir gün davranış değiştirme yöntemlerini uygulanışının tüm insan kitleleri boyunca mümkün kılacak, yayılmış bir "davranış teknolojisi" düşünüyordu.

Takip eden anlaşmazlık fırtınası *Beyond Freedom & Dignity*'i bir uluslararası çok satan kitap yaptı. Noam Chomsky kitap üzerine yaygın olarak okunan bir değerlendirmesinde "Skinner'ın insan davranışı bilimi, bayağı anlamsızlığıyla, faşistlere olduğu kadar özgürlükçülere de uygundur" diye yazıyordu. "Durumlar davranışın oldukça öngörülebilir olduğu şekilde ayarlanabildiği (örneğin hapishanede ya da toplama kampında) için bu absürt değil, grotesk olacaktır. Dolayısıyla 'otonom insanın' özgürlüğü ve bütünlüğü için endişeye gerek yoktur."[59] (1970'ler ortalarında benim okuduğum ve Skinner'ın öğretmenlik yaptığı Harvard'daki lisans bölümünde pek çok öğrenci kitaptan *Kölelik ve Aşağılanmaya Doğru* diye bahsediyordu.)

Komitenin 1974 yılı raporunun Senatör Ervin tarafından yazılan önsözünün ilk satırlarında gözetleme kapitalizminin yirmi birinci yüzyıl esirlerinden her birine, Birleşik Devletler toplumunun geçen on yılların gösterdiğinden daha derin bir sosyal devamsızlık geçirdiği apaçık ortada olmalıdır. Özgürlük ve bütünlük liberal fikirlerini savunmaya ant içerek komitenin çalışmasını Aydınlanma projesinin merkezine yerleştirmesindeki tutkuyu kavramak için Ervin'in kendi sözcüklerini okumaya değerdir:

Kurucu babalar devletin anayasal sistemini kurarken bunu bireyin kutsallığına dair temel inanca dayandırdılar. Özerkliğin bireyselliğin kaynağı olduğunu ve bireyselliğin özgürlüğün dayanak noktası olduğunu anlıyorlardı. Buna rağmen son zamanlarda teknoloji yalnızca bireyin hareketlerini değil, kişiliğini ve düşünme biçimini de değiştirme kabiliyetine sahip yeni davranış kontrolü yöntemlerini geliştirmeye başlamıştır. Bugün Birleşik Devletler'de geliştirilen davranış teknolojisi bireyselliğin en temel kaynaklarına ve kişisel özgürlüğün tam merkezine dokunuyor. En büyük tehdit bu teknolojinin kendi görüş ve değerlerini bir diğerine dayatmaya yönelik verdiği güçtür. Özgürlük, gizlilik ve özerklik kavramları öz itibarı ile yalnızca fiziksel özgürlüğü değil, aynı zamanda özgür düşüncenin kaynağını da kontrol etmek üzere tasarlanmış programlarla çelişir. Bu programlar, bugün olduğu gibi sıkı kontrollerin yokluğunda yürütüldüğünde bu soru daha da akut hale gelir. Davranış değiştirmenin teorik seviyede olabileceği kadar rahatsızlık verici durumda, davranış kontrolü pratik teknolojisinin kontrolsüz büyümesi daha da büyük bir endişenin sebebidir.[60]

Raporun davranış değiştirme eleştirisi zamanımız için eşsiz alakaya sahiptir. Bizim de sormamız gereken bir soruyu sorarak başlar: "Bununla nasıl yakayı kurtardılar?" Cevap o çağın "istisnailiğini" hatırlatır. Tıpkı gözetleme kapitalizminin başlangıçta sözde "terörle savaş" ve onun uyandırdığı kesinlik takıntısının koruması altında kök salabildiği ve filizlenebildiği gibi, yirminci yüzyıl ortasında davranış değiştirme araçları da laboratuvardan, öncelikle soğuk savaş endişeleri kılıfı altında genel olarak dünyaya göç etti. Daha sonra yıllar süren kentsel isyanlar, politik protestolar ve yükselen suç ve "kabahat" seviyelerinin ardından korkaklaşan bir toplum tarafından 1960lar ve 1970lerin profesyonelleri sivil uygulamaya çağırıldı. Senatörler "yasa ve düzen" çağrılarının "şiddet ve anti sosyal davranışın diğer formlarını kontrol etmeye yöne-

lik acil ve etkili araçlar" için arayışı motive ettiği sonucunu çıkardılar. "Şiddeti kontrol etmeye yönelik ilgi, onun kaynaklarını anlamaya yönelik daha zaman alıcı girişimlerin yerini aldı."

Devlet hapishaneleri ve akıl sağlığı kurumlarındaki gönülsüz kitleleri hedefleyen bu kadar çok davranış değiştirme programı varken senatörler davranış değiştirme araçlarının bir devlet gücü formuyla dikkate alınması gerektiğini fark ettiler ve devletin vatandaşların davranışları ve düşüncelerini "kontrol etmeye" yönelik anayasal hakkını sorguladılar. Devlet kurumları üzerine araştırmasında alt komite "federal devletin himayesi altında Birleşik Devletler'de halen kullanılmakta olan geniş bir davranış değiştirme teknikleri çeşitliliği" olduğunu buldu ve "davranış değiştirme tekniklerinin hızla yayılması ile ilgili temel bireysel özgürlük meselelerini ve bireysel haklarla davranış teknolojisi arasındaki temel uyuşmazlıkları değerlendirmek için gerçekten çok az çaba gösterilmiş olmasının gittikçe daha rahatsızlık verici" olduğunu gözlemledi.[61]

Senatörler en hararetli sitemlerini en aşırı ve zararlı iki davranış değiştirme tekniği olarak gördükleri şeye ayırdılar. Birincisi psikocerrahi idi. İkincisi de "insan davranışının çeşitli yönlerini kontrol etmek için mekanik cihazların kullanımı" olarak tanımlanan "elektrofizyoloji" idi. Rapor "bir bilgisayar aracılığıyla davranışını devamlı gözetlemek ve kontrol etmek" ve "bir şüpheli davranışın gerçekleşmesini engellemek" için denek tarafından giyilmesi üzere tasarlanmış "cihazlar" örneğini özel korkuyla belirtiyor.

Komite İlk Yasa Değişikliği "bireyin fikir üretme hakkını eşit biçimde korumalıdır" diye ileri sürüyordu ve gizlilik hakkı, bu kavramlar "anlamsız hale gelmesin" diye, düşüncelerinin, davranışlarının, kişiliklerinin ve kimliklerinin tecavüzüne karşı vatandaşları korumalıydı. Skinner'ın davranış mühendisliğinin eleştirel inceleme için ayrı tutulması bu bağlam dahilindeydi: "Yükselen davranış kontrol teknolojisinin önemli bir bölümü, çeşitli ikna formlarının belirli davranış tiplerini uyarırken diğerlerini bastırdığı, koşullama ile ilgilidir."[62]

Davranış değiştirme aracı olarak oyunlaştırma tekniklerinin gerçekleşebileceği düşüncesiyle, alt komite raporu aynı zamanda "yapay olarak uygulanan teknikler aracılığıyla kişiliği yeniden yapılandırmak" için "altın yıldız teşviklerden" incelikli ödül sistemlerine "pozitif pekiştirmeye" dayalı daha "iyi huylu" yaklaşımları da endişeyle işaret ediyordu. Şiddeti kontrol etmek için genelleşmiş takıntı "yasal süreç, gizlilik ve bireysel özgürlük konularında önemli soruları ortaya çıkaran" "davranış öngörüsü" yöntemlerini de üretmişti. 1974'te Amerikan Psikoloji Derneği'nin dergisi *Monitor*'de yazan bir psikolog, kendi "davranışı kontrol etme" kabiliyetlerinin çığırtkanlığını yapan meslektaşlarının artık "tiksintiyle olmasa da artan bir şüpheyle görüldükleri ve sınırlamayla tehdit edildikleri konusunda uyardı. *"Davranış kontrolünün sosyal kontrolü iş başında"*ydı.[63]

Alt komitenin çalışmasının kalıcı sonuçları oldu. Mahkum ve hasta hakları gruplarının kamu kurumlarında çekilen davranış baskılarını sonlandırmaya yönelik gayretleri ivme kazanmakla kalmadı, psikologlar da kendi disiplinlerini açık etik standartlar, akreditasyon prosedürleri, eğitim programları ve kariyer basamakları ile profesyonelleştirmeyi tartışmaya başladılar.[64] 1974'te geçen Ulusal Araştırma Yasası kurumsal değerlendirme heyetlerinin oluşturulmasını şart koştu ve Facebook'un bilindiği üzere kendini muaf tuttuğu, insan deneklere etik muameleye yönelik Ortak Kural'ın evrimi ve kurumsallaştırılmasının temelini attı. O aynı yılda kongre Biyomedikal ve Davranışsal Araştırmalarda İnsan Deneklerin Korunması için Ulusal Komisyon'u kurdu. Komisyon beş yıl sonra "Belmont Raporu"nda bulgularını yayınladığında Birleşik Devletler'de federal hükümetçe desteklenen tüm insan denekli araştırmalar üzerinde etik kuralları dayatmakta kullanılan profesyonel standart haline geldi.[65]

1970'lerin patırtılı hak bilinçliliği davranış değiştirmeyi sivil yaşamdan uzaklaştırdı ya da en azından modasını geçirdi. Bir Federal Hapishane Bürosu görevlisi program liderlerinin "'davranış değiştirme' terimini" kullanmaktan kaçınmalarını "aşılamaya kalkıştığımız davranış tipi için pozitif ödül ve pe-

kiştirmeden bahsetmelerini" tavsiye etti. Bir diğeri "Her zaman yaptığımız şeyi yapıyoruz, ama buna 'davranış değiştirme' demek durumları daha zorlaştırır" diyordu.[66] Skinner'ın, *Beyond Freedom & Dignity*'e sert tepki dalgası tarafından uyandırılan, halkın kavram yanılgısı olduğuna inandığı şeyle motive edilmiş *About Behaviorism* başlıklı 1976 yılı "el kitabı" kamuoyu ilgisini yakalamakta başarısız oldu. Skinner'ın biyografi yazarına göre "savaş zirveye ulaşmıştı." Halk *Beyond Freedom & Dignity*'i bir en çok satan yapmıştı "ama Skinner'ın bireysel özgürlüğü korumak ve genişletmekten daha önemli kültürel meseleler olduğuna dair savını da kesinlikle reddetmişlerdi."[67]

En enteresanı, bu endişe ve tartışmayla süren yıllar boyunca, davranış değiştirme araçlarını devletin sahip olduğu ve işlettiği bir şey dışında düşünmek imkansızdı: Ayrıcalıklı bir devlet gücü modalitesi. Bir 1966 yılı *Harvard Law Review* makalesi "gidişatı değiştirmek için devlet teşebbüslerini göz önüne alacağını, *çünkü özel teşebbüslere göre bunun daha olası olduğu*" şeklinde fikir yürüterek elektronik takip, izlem ve davranış kontrolü meselelerini ele aldı.[68] İstihbarat ajanslarının aşırılıklarıyla püskürtülen Birleşik Devletler toplumunun demokratik dürtüsü, ajansların Nixon yönetimi tarafından yürütülen suç faaliyetlerine verdiği destek ve devlet kurumlarında disiplinci kontrol aracı olarak davranış değiştirmenin göçü devlet gücünün bir uzantısı olarak davranış değiştirmenin reddedilmesine yol açtı.

Senatörler, akademisyenler, hak aktivistleri, davacılar ve davranış mühendisliği vizyonunun antidemokratik istilalarının karşısında duran diğer pek çok vatandaşın bilmediği şey, bu yöntemlerin ölmemiş olduğudur. Proje tamamı ile beklenmedik bir *piyasa yaratığının* canlanışını, onun eşi benzeri görülmedik dijital kabiliyetlerini, şimdi gözetleme kapitalizmi bayrağı altında filizlenen ölçek ve kapsamı yeniden su yüzüne çıkaracaktı. Bir devlet gücü formu olarak davranış değiştirmeye direnmek için Birleşik Devletler demokratik güçlerinin birleştiği aynı yıllar boyunca, kapitalist kontrgerilla harekatının enerjileri çoktan toplum içinde faaliyetteydi.

Şirket birey olma haklarının tadını çıkaracak ama demokratik yükümlülüklerden, yasal sınırlamalardan, ahlaki hesaplardan ve sosyal değerlendirmelerden muaf olacaktı. Kesinlikle Birleşik Devletler vakasında her seçim döngüsünde seçilmiş görevlilerin şirket servetine bağlı olduğu zayıflamış durum, otonom bireyin ahlaki zorunluluklarını bir kenara bırakın, bir piyasa projesi olarak davranış değiştirmeye itiraz etmeye yönelik çok az iştah olduğunu göstermişti.

Son canlanmasında davranış değiştirme coğrafya ile dizginlenmemiş, anayasal sınırlamalar karşısında bağımsız ve Ervin'in alt komitesinin savunmaya kararlı olduğu özgürlük, bütünlük ya da liberal düzenin sürekliliğine oluşturduğu riskler karşısında resmen kayıtsız küresel bir dijital piyasa mimarisi olarak yaşam bulur. Yirminci yüzyıl ortalarında davranış değiştirme araçlarının "onlar" olarak yorumlanan kişi ve grupları, yani askeri düşmanlar, mahkumlar ve sıkı disipliner rejimlerinin diğer tutsaklarını hedef aldığı gerçeğinin ışığı altında bu karşıtlık daha da rahatsız edicidir.

Bugünün davranış değiştirme araçları hunharca "bize" hedeflenmiştir. Sıradanlığın psikodraması, hafta sonu ne yapacağız diye düşünen on dörtlükler de dahil olmak üzere herkes bu yeni piyasa mıknatısıyla süpürülmüştür. Bağlanabilirliğin her bulvarı özel gücün davranışı kazanç için zapt etme ihtiyacına hizmet etmektedir. Artık tehdit telefonunuzdan, dijital asistanınızdan veya Facebook girişinizden gelirken demokrasinin çekicinin nerede olduğu merak konusudur. Doğal empatimizden faydalanmak, farkındalığımızdan paçayı kurtarmak ve özerklik beklentimizi savuşturmak için dikkatlice, incelikle ve pahalı bir şekilde yapılandırılmış olan aksiyon ekonomilerini altüst edecek bir muarız olmaya cüret ettiğimizde bizi karanlıkta iş görmekle tehdit eden Facebook'a karşı özgürlüğün yanında olmak için kim ayakta duracak? Eğer şimdi farkına varamazsak, bu istila ve tüm istilalar karşısında hissizleşmemize ne kadar kaldı? Hiçbir şey fark etmememize ne kadar var? Omuzlarımızda şal, sanki antik bir hiyeroglifi çözümler gibi elimizde büyüteçle, kısık bir ışıkta, özerkliğin eski metinlerine eğilmişken bize sahip olmala-

rından önce kim olduğumuzu hatırlamaya çalışmamıza ne kadar zaman kaldı?

Bu bölümler boyunca öğrenmenin bölümlenmesini tanımlayan vazgeçilmiş sorulara geri dönmüştük: *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiğine kim karar verir?* Kimin bildiği konusunda kitleler çapında muazzam örüntülerden bireysel yaşamların mahrem detaylarına kadar, gölge metindeki davranışımızla ilgili devasa bilgi toplaşmalarını görmüştük. Bu bilgi bölgeleri özel ve ayrıcalıklıdır, yalnızca makineler, onların rahipleri ve bu yeni alanlarda oynamak için para veren piyasa katılımcılarınca bilinir. Bunun açıkça, bizim hariç tutulduğumuz, çünkü bilginin bizim için olmadığı bir vaka olmasına rağmen bu bölümler bizim hariç tutulmamızla ilgili daha derin bir yapısal temeli ortaya çıkarmıştır. Şimdi biliyoruz ki, *gözetleme kapitalistlerinin farkındalığımızdan kaçınma kabiliyeti bilgi üretimi için vazgeçilmez bir koşuldur*. Hariç tutuluyoruz, çünkü gölge metnin detaylandırılması ve onunla birlikte gözetleme kapitalizminin bilgi hakimiyetine engel oluşturan muarızız.

Kimin karar verdiği konusunda öğrenmenin bölümlenmesine, bu gizli alemde devletin demokratik gözetimi öne sürmekte gönülsüz olmasıyla olanak verilen, birikimin bir diğer vazgeçilmez koşulu olarak özel gözetleme kapitali sahiplerinin bildirileri ve istilaları tarafından karar verilir. Son olarak kimin karar verdiğine kimin karar verdiği sorusu vardır. Şimdiye kadar, gözetleme kapitalinin asimetrik gücü kimin karar verdiğine karar veren kanun tarafından yüklerinden kurtarılmıştır.

Gözetleme kapitalizminin koşulları altında davranışın metalaştırılması bizi ayrıcalıklı bir öğrenme bölümlenmesinin ağız sıkılığı, deşifre edilemezlik ve ustalıkla korunduğu sosyal bir geleceğe doğru çark ettirir. Davranışınızdan türetilen bilgi katılımın bir karşılığı olarak ilk metinde size yedirildiğinde bile gölge metnin paralel gizli operasyonları, *sizin için* olmak yerine *sizinle ilgili* olan pazaryerlerine yazgılı öngörü ürünleri olarak işlenmesi için artı değeri yakalar. Bu piyasalar, artı değerin türetildiği hammadde kaynağı olarak

baştaki ve garantili sonuçlar için bir hedef olarak sonraki aşama dışında size bağlı olmazlar. Resmi bir kontrolümüz yoktur çünkü piyasa aksiyonu için vazgeçilmez değiliz. Bu gelecekte, deneyimimizden türetilen bilgiye erişim ve kontrolümüz reddedilmiş halde, kendi davranışımızdan sürülmüş durumdayız. Bilgi, otorite ve güç gözetleme kapitalinde kalır, çünkü bizler sadece "insan doğal kaynaklarıyız."

BÖLÜM ON BİR

GELECEK ZAMAN HAKKI

Ama gençliği için bir gelecek planlamıştı:

Elbette, şimdiki görevi boyun eğmekti,

Zamana güvenmeye, hakikatin sahici aşkını

Ve beraberinde, minneti getirsin diye. Düşmüştü kartalı.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, IX

I. İrade İçin İrade Gösteririm

Erken kalkıyorum. Gözlerimi açmadan gün başlıyor. Zihnim devinim halinde. Kelime ve cümleler, dünün sayfalarındaki problemleri çözerek rüyalarım boyunca aktı. Günün ilk işi bir bulmacayı çözmemi sağlayan o kelimeleri hatırlamaya çalışmak. Ancak o zaman duyularımı uyandırmaya hazır olurum. Penceremizin dışındaki senfoniden, her bir kuş sesini ayırt etmeye çabalıyorum: Sinek yutan, kızıl ardıçkuşu, mavi alakarga, alaycı kuş, ağaçkakan, saka, sığırcık ve baştankara. Tüm şarkılarının üstünde süzülen, göldeki kazların çığlıkları var. Ilık suyu yüzüme çarpıyorum, bedenimi uyanıklığa ikna etmek için soğuk su içiyorum ve hala sessiz evde köpeğimizle sohbet ediyorum. Kahve yapıyorum ve onu çalışma odama

götürüyorum, orada sandalyeme oturuyor, ekranımı açıyor ve başlıyorum. Düşünüyorum. Bu sözcükleri yazıyor ve onları okuduğunuzu hayal ediyorum. Bunu her haftanın her günü yapıyorum (pek çok senedir yaptığım gibi) ve muhtemelen bunu gelecek bir ya da iki sene daha yapmaya devam edeceğim.

Masamın üzerindeki pencereden mevsimleri seyrediyorum. Önce yeşil, kırmızı ve altın, sonra beyaz ve sonra yine yeşil. Arkadaşlar ziyarete geldiklerinde çalışma odama göz atıyorlar. Her yüzeyde ve zeminin çoğunda istiflenmiş kitaplar ve kağıtlar var. Bu görüntüyle bunalmış hissettiklerini biliyorum ve bazen sessizce bu iş karşısındaki yükümlülüğüm ve bunun günlerimi nasıl kısıtladığı konusunda bana acıdıklarını hissediyorum. Ne kadar özgür olduğumu fark ettiklerini sanmıyorum. Aslında hiçbir zaman bundan daha özgür hissetmemiştim. Bu nasıl mümkün oluyor?

Bu çalışmayı tamamlayacağıma dair bir söz verdim. Bu söz benim gelecek zamana yerleştirilmiş bayrağımdır. Bu, sözümden cayacak olursam meydana gelemeyecek bir geleceği inşa etmeye olan bağlılığımı temsil eder. Bu gelecek önce onun gerçeklerini hayal etme ve sonra da onları var etmek için irade gösterme kapasitem olmadan var olmayacak. Şimdiyle sonra arasındaki mesafeyi kararlılık ve amaçla kat eden bir tırtılım. Aştığım bölgenin her ufak artışı, çabam belirsizliği gerçeğe dönüştürdüğü için bilinen dünyaya eklenir. Sözümden dönersem dünyanın sonu değil. Yayıncım sözleşmemizin feshinden sonra yoluna devam eder. Siz okuyacak bir sürü başka kitap bulursunuz. Ben de başka projelere geçerim.

Benim sözüm, yine de beni ruh hallerim ve baştan çıkmalarımdan oluşan aşırılıklara karşı beni kuşatan bir dayanak noktasıdır. İrade için irade göstermemin ürünüdür ve rotamı henüz gerçek olmayan arzulanan bir geleceğe doğru yönelten bir pusuladır. Olaylar irademin dışındaki enerji kaynaklarından çıkabilir ve ansızın rotamı benim ne öngörebileceğim ne de kontrol edebileceğim şekillerde değiştirebilir. Gerçekten de çoktan böyle yapmışlardır. Belirsizlik hakkında bu kesin bilgiye rağmen özgür olduğuma dair bir şüphem yok. Bir ge-

lecek yaratmaya söz verebilirim ve sözümü tutabilirim. Eğer hayalini kurduğum kitap gelecekte var olacaksa öyle olmalı çünkü öyle olma iradesi için irade gösteriyorum. Sadece benim hayalini kurup niyet edebileceğim bir geleceği zaten barındıran geniş bir manzarada yaşıyorum. Benim dünyamda, bu kitap zaten mevcut. Sözümü yerine getiriyorum, onu açığa çıkarıyorum. *Bu irade gösterisi benim gelecek zaman iddiamdır.*

Bir söz vermek geleceği öngörmektir; irade gösterme aracılığıyla bir sözü yerine getirmek o öngörüyü gerçeğe çevirir. Kalbimiz kanımızı pompalar, böbreğimiz o kanı filtreler ve iradelerimiz hastanın her yeni cümle ya da adımı keşfinde geleceği yaratır. Geleceğimizin yazarı olarak birinci kişide konuşma hakkını böyle iddia ederiz. Felsefeci Hannah Arendt koca bir cildi, hafızanın geçmiş için aklı organımız olmasına benzer şekilde, iradenin "gelecek için organ" olarak incelenmesine adamıştır. İradenin gücü onun "görünen ve görünmeyen, bütünüyle hiç var olmamış olan" bir şeylerle baş etmeye dayalı eşsiz kabiliyetinde yatar. "Tıpkı geçmişin kendini zihinde kesinlik kılıfında sunması gibi, öngörü ne kadar yüksek bir olasılık derecesine erişirse erişsin, geleceğin ana karakteristik özelliği de onun temel belirsizliğidir." Geçmişe işaret ettiğimizde, sadece nesneler görürüz ama geleceğin görüntüsü "projeleri" henüz olmamış şeyleri getirir. İrade özgürlüğü ile bütünüyle projemizi gerçekleştirebilmeye dair kararlılığımıza bağlı olan aksiyonu üstleniriz. Bunlar, bağlılığımız olmasa "yapılmamış halde bırakabileceğimiz" hareketlerdir. Arendt "Özgür olmayan irade, kendi içinde çelişkilidir" diyordu.[1]

İrade, onunla geleceğimizi varlığa çağırdığımız organdır. Arendt'in "geleceğimiz için akli organ" olarak irade metaforu bir şeyin içimize entegre edildiğini akla getiriyor: Organik, içkin, devredilemez. Ahlak felsefecileri buna "özgür irade" adını vermişlerdi, çünkü orijinal aksiyonu boğan belirsizlik korkusunun kontrpuanı insandır. Arendt sözü bir "belirsizlik okyanusundaki" "öngörülebilirlik adaları" ve "güvenilirlik işaretleri" olarak betimliyor. Onlar "kişinin kendi üzerindeki egemenliği ve başkaları üzerindeki hükmüne" dayanan başka bir tür "hakimiyet" karşısındaki tek alternatiftir, diye ileri sürüyor.[2]

Özgür irade anlayışı üzerine yüzyıllar süren tartışmalar konmuştur ama sıklıkla bunların etkisi, sanki bu temel insan gerçeğini ileri sürmekten utanıyormuşuz gibi kendi irade bildirilerimizi susturmak olmuştur. Doğrudan özgürlük deneyimimi, davranışçıların kaçınılmaz bir şekilde kaza eseri ve rasgele, bilgim ya da etkimin ötesinde harici uyarıcılar tarafından şekillendirilmiş ve ne ayrıştırabileceğim ne de kaçınabileceğim mantıksız ve güvenilmez akli süreçlerin musallat olduğu yaşam formülasyonlarına indirgenemeyen bozulmaz bir gerçek olarak kabul ediyorum.[3]

Bölüm 6'da "bildiri" üzerine çalışmasını tartıştığımız Amerikalı Felsefeci John Searle kendi "özgür irade" sorgulamasında benzer bir sonuca varıyor. Aksiyonlarımızın sebepleri ve onların gerçekleştirilmesi arasındaki "sıradan boşluğa" işaret ediyor. Bir şeyler yapmak için iyi sebeplerimiz olabilir ama bu ille de o yapılacak anlamına gelmez. "Felsefede bu boşluğun geleneksel adı 'irade özgürlüğüdür.'" Bu kavramın "iğrenç tarihine" cevaben "boşluk bir illüzyon olsa bile üzerimizden atamayız. Sözleri verme ve tutma anlayışı boşluğun var olduğunu farz eder. Bu söz verme ve söz tutma unsurları kısmında bilinçlilik ve özgürlük anlayışı gerektirir."[4]

İrade özgürlüğü her sözün ahlaki bedenini taşıyan varoluşsal kemik yapısıdır ve benim onun bütünlüğü konusundaki ısrarlılığım nostaljik bir düşkünlük ya da dijital öncesi insan hikayesine bir şekilde daha gerçek insan olarak rasgele ayrıcalık tanıma değildir. Entropi ya da ataletin ağırlığı fark etmeksizin ve zamanı şimdiyle ve şimdiyle ve şimdiyle gölge boksunun yapıldığı bir sonsuzluğa çökertmeye çalışan güçler ve korkulara bağlı kalmadan, kendimize garanti edebileceğimiz tek özgürlük türüdür. Bu kemikler, bireyin bütünlüğünü üstün tutan ve belirgin biçimde insani diyalog ve problem çözme kapasitelerine saygı duyan bir "ahlaki ortam" olarak uygarlık olasılığı için gerekli koşuldur. Bu kemikleri kıran ve bedeni parçalayan her kişi, düşünce ya da pratik, kendimizin yazdığı, bizim yazdığımız bir geleceği bizden zorla alır.

Bu prensipler, Hal Varian ve diğerlerinin iddia ettiği gibi tuhaf aksesuarlar değildir. Aksine, bunlar binyıllık insan

mücadelesi ve fedakarlığı ile kristalize olmuş, zor kazanılmış başarılardır. Bu aksiyonda örtülü olan iradem aracılığıyla geleceğimi etkileyebildiğin iddiasıdır. Bu gelecek üzerinde total otoritem olduğu anlamına gelmez, elbette, sadece kendi parçam üzerinde vardır. *Bu yolla, irade özgürlüğü iddiası aynı zamanda tamamen insani olan bir yaşamın bir koşulu olarak gelecek zaman hakkını da iddia edecektir.*

Gelecek zaman üzerine bu iddia kadar doğal bir deneyim neden bir insan hakkı olarak biçimlendirilmeli? Bunun kısa cevabı, sırf tehlike altında olması sebebiyle dahi gerekli olduğudur. Searle bu tür doğal "insan yaşamı geleceği" haklarının, yalnızca tarihte sistemli tehdit altında oldukları anda resmen insan hakları olarak kristalleştirildiğini ileri sürüyor. Yani, örneğin, konuşma kabiliyeti doğaldır. "İfade özgürlüğü" kavramı ancak toplum ifade özgürlüğünün tehdit altında kaldığı bir politik karmaşıklık seviyesine evrimleştiğinde ortaya çıktı. Felsefeci konuşmanın nefes almak ya da kişinin bedenini hareket ettirmesinden daha doğal olmadığını gözlemliyor. Kimse "nefes alma hakkı" ya da "bedensel hareket hakkını" beyan etmemiştir, çünkü bu doğal haklar saldırıya uğramamıştır ve dolayısıyla resmi koruma gerektirmezler. Searle temel hak olarak sayılan şeyin hem "tarihsel açıdan bağlı" hem de pragmatik" olduğunu ileri sürüyor.[5]

Ben şimdi tarihte doğal *gelecek zaman hakkının,* tamamı garantili sonuçlar adına, gözetleme kapitalinin sahibi olduğu ve idare ettiği, onun ekonomik zorunluluklarıyla gerekli kılındığı ve hareket yasalarıyla yürütüldüğü davranış değiştirmenin çok kişiyi etkileyen dijital mimarisi tarafından tehlikeye düşürüldüğü anla karşı karşıya olduğumuzu iddia ediyorum.

II. İrade için İrade Gösteririz

En basit ifadeyle, belirsizlik olmadan özgürlük olmaz. Bu, insan iradesinin sözlerle ifade edildiği ortamdır. Elbette, yalnızca kendimiz için söz vermeyiz, başkalarına da söz veririz. İradelerimiz ve sözlerimizi birleştirdiğimizde, paylaşılan bir geleceğe doğru, dünyada vizyonumuzu gerçek yapma kararlılığında bağlanan, kolektif aksiyon olasılığını yaratırız. Bu,

antik Romalılardan başlamak üzere bizim "sözleşme" adını verdiğimiz kurumun kökenidir.[6]

Paylaşılan "öngörülebilirlik adası" olarak meydana getirilen sözleşmelerin insan toplulukları için belirsizliği yatıştırması amaçlanmıştır ve bu anlamı hâlâ muhafaza ederler. Seçkin bir akademisyen "Sözleşme hukuku konusunu belirtmenin en basit yolu, onun söz ve anlaşmaları yapma ve tutmaya dair sosyal pratiği destekleyip şekillendirmesidir" sonucuna varıyordu. Bir diğeri "Sözleşme hukuku işbirliği problemlerine odaklanır" diye özetliyordu. Bir üçüncüsü "Sözleşme hukuku kişiler için eşit saygıya dair ahlaki ideali yansıtır. Bu gerçek sözleşme hukukunun neden hakiki yasal yükümlülükleri ürettiğini ve onun sadece bir zorlama sistemi olmadığını açıklar" diye gözlemliyordu.[7]

İşte bu bağlamda sözleşmemenin yıkıcılığı en iyi ortaya çıkarılır. Varian'ın, eğer birisi aylık araba ödemeleri yapmayı bırakırsa "Bugünlerde araç gözetleme sistemine arabanın çalışmasına izin vermemesi ve alınabileceği yerin konumu işaret etmesi için talimat vermek çok daha kolaydır" diyen savını hatırlayın. Varian bu yeni kabiliyeti bir "yeni sözleşme formu" olarak adlandırıyor, oysa ki gerçek hayatta sözleşmeme yasal bağlayıcılığı olan sözlerden oluşan insan dünyasını terk eder ve onun yerine otomatikleştirilmiş makine süreçlerinin olduğu pozitivist hesaplamaları koyar.[8] Varian'ın sözleşmemesi, daha şapka kaldırıp "kalın sağlıcakla" demeden, Batı uygarlıklarının sözleşmeyi paylaşılan iradenin büyük başarısı olarak kurumsallaştırdığı birkaç binyıllık toplumsal evrimi bertaraf ediyor.

Erke sahip olanlar karşılıklı söz verme olasılığını boşaltan acı dolu eşitsizlikleri dayattığı için sözleşme kurumunun *Requirimiento*'dan "köle sözleşmesine" kadar her çağda çarpıtılmış ve istismar edilmiş olması bir sır değildir.[9] Örneğin Max Weber büyük sözleşme özgürlüğü başarısının, bir "diğerleri üzerinde güç kurma başarısı" aracı olarak mülk sahipliğinden faydalanmaya yönelik fırsatlar yarattığı konusunda uyarıyordu.[10]

Buna rağmen sözleşmemeler tek taraflı gücü dayatma kabiliyetleri açısından eşi benzeri görülmediktir. İnsani de-

ğerler ve sosyal bağlılığı devre dışı bırakan internet bağlantılı bir "yeni ekonomi" için yayılmış gözetleme ve uzaktan hareketlendirmeyi birleştiren mekanizmayı güçlendirirler.[11] Sözleşmeme bunun yerine ekonomist Oliver Williamson'ın "sözleşme ütopyası" yani her zaman tam olarak söz verileni yerine getiren tamamen rasyonel insanlarca bilinen bir mükemmel bilgi hali, olarak betimlediği koşulu hedefler.[12] Buradaki problem, Williamson'ın yazdığı üzere "*Tüm karmaşık sözleşmeler kaçınılmaz biçimde tamamlanmamıştır*. Taraflar orijinal sözleşmedeki boşluklar, hatalar ve ihmallerin sebepleriyle yükselen beklenmedik rahatsızlıklarla adapte olma ihtiyacı ile karşılaşacaklardır."[13]

Mimari planlara göre inşa edilmiş bir evi gördüyseniz, Williamson'un neyi kastettiği konusunda iyi bir fikriniz vardır. Çizim ve şartnameleri gerçek bir eve çevirmek için gereken her şeyi yeterince detaylandıran bir plan çizimi yoktur. Hiçbir plan çizimi ortaya çıkabilecek her problemi önceden göremez ve hatta çoğu bunun yanına bile yaklaşamaz. Yapı ustalarının becerileri, yol boyunca ortaya çıkan beklenmedik ama kaçınılmaz olan zorlukları çözerken çizimlerin maksadını yerine getirecek aksiyonları icat etmek için nasıl iş birliği yaptıklarının bir fonksiyonudur. Planın belirsizliğinden bir gerçeklik yapılandırmak için bir birlikte çalışırlar.

Yapı ustaları gibi sözleşmeli anlaşma içindeki insanlar da bu türden bir iş birliği üstlenirler. Bu sadece halihazırda üzerinde anlaşılmış bir son nokta için bir labirent boyunca yol bulmak değil, daha çok beklenmedik engeller karşısında amaç ve araçların sürekli arıtılması ve netleştirilmesidir. Sözleşmenin toplumsallığı çekişme, düş kırıklığı, baskı ya da kızgınlığa yol açabilir ama aynı zamanda insanların bilinemez bir gelecekle yüzleştiği araçlar olarak güven, ortak çalışma, birleşme ve uyum da üretebilir.

Williamson "Sözleşme ütopyası var olsa en iyi biçimde, diğer ütopya modları gibi kolektif amaçlara derinden bağlılık ve kişisel tabiiyet gerektiren bir plan olarak tarif edilirdi" diyordu. Neye tabiiyet? Plana. Bu mükemmel rasyonellik bağlamında sözleşme Williamson'ın "bir planlama dünya-

sı" olarak betimlediği şeydir. Bu tür planlama "yeni insanın" "yüksek bir bilişsel yeterlilik düzeyine" sahip olarak idealleştirildiği (ve dolayısıyla öyle kabullenilmişti) yüksek düzeyde etkili planlar tasarlayabildiği, sosyalist ekonominin temel kurumu idi.[14] Varian sosyalizmin "yeni insanını" ustaca siler ve onun yerine gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunlulukları tarafından tanımlanan, her zaman her yerde bir hesaplama mimarisi verinin sürekli tedarik edildiği makine zekası kabiliyetleri, örüntüleri ayırt eden analizler ve onları kurallara çeviren algoritmalar aracılığıyla ifade edilen bir piyasa kurar. Bu, sözleşmelerin insani, yasal ve ekonomik risklerini garantili sonuçlar adına özel firmalar tarafından yapılandırılmış, gözlenmiş ve sürdürülmüş planlara dönüştüren sözleşmemenin özüdür: Sözleşme ütopyasından çok *sözleşmeme distopyası*.

Kasım 2016'da, Belleville adlı küçük Illinois kasabasından üç kişinin deneyimi, kendimizi sözleşmemenin distopik kuralına tabi kıldığımızda neyi kaybettiğimizin kanıtı idi. Pat ve Stanford Kipping 1998 Buick'leri için kredi kooperatiflerine 350 dolar borçluydu. Bir kez daha 95 dolar aylık ödemelerini yapamadılar. Kipping'lerin kredi kooperatifi, arabalarını alması için yerel bir icra görevlisi olan Jim Ford'dan yardım istedi.

Ford Kipping'lerin Belleville'deki evlerini ziyaret ettiğinde ilaç satın almakla araba ödemelerini yapmak arasında seçim yapmaya zorlanan yaşlı bir çift bulduğu için rahatsız olmuştu. Ford'un başlangıçtaki tepkisi yeniden sahip olma ücretinden muaf tutmak oldu. Kippingler ona fazlasıyla teşekkür ettiler, onu çaya davet ettiler ve hikayelerini paylaştılar. İşte o zaman Ford belirsiz gerçeklik ile sözleşmelerinin koşulları arasındaki açığı kapatmaya karar verdi. Kredi kooperatifini arayıp çiftin borcunu ödemeyi önererek insani olan şeyi yaptı.

Kredi kooperatifi yöneticisi Ford'un "süreci" takip etmesi gerektiği konusunda ısrar etti. Ford, labirent boyunca adalet gibi hissettiren şeye giden yolu arayarak sözleşmenin antik sosyal prensiplerine başvurmaya devam etti. Neticede yö-

netici neler yapılabileceğini görmek için çiftle "beraber çalışmakta" hemfikir oldu. Burada bitmedi. Bir çevrimiçi bağış toplama başvurusuyla yirmi dört saat içinde Kipping'lerin arabasını ödemeye, onu modifiye etmeye, bir Şürkan Günü hindisi satın almaya ve çifte ilaveten 1,000 dolarlık hediye vermeye yetecek kadar para toplandı.

En ilginci, yerel bir gazete hikayeyi ele aldığında ağ ve geleneksel medya çapında çabucak viral oldu. Milyonlarca kişi bu acıklı hikayeyi okudu ve muhtemelen kıymetli ve gerekli olan, ancak artık yok oluşa yüz tutan bir şeyin hatırasını uyandırdığı için duygulandılar. Jim Ford bize medeni bir yaşamın en çok el üstünde tutulan gereksinimlerini hatırlatıyordu: Gelecek zaman hakları üzerine paylaşılan iddialarımız ve onun diyalog, problem çözme ve empatiye ortak bağlılığa yönelik iradeleri birleştirmedeki ifadesi. Ford bu noktada dokunaklı idi: "Sadece insanlara iyi davranın. Bu o kadar zor değil. Durumun bu kadar çılgınlaşması biraz üzücü. Bu günlük bir şey, normal bir şey olmalı."[15]

Sözleşmeme distopyasında günlük insani şey normal değildir. Ya Kipping'lerin kredi kooperatifi Spieron'un telematiğini kullansa ve arabayı devre dışı bırakmak için araç gözetleme sistemine talimat verseydi? Müşterilerle karşılıklı uzlaşmaya kalkışan bir kredi yöneticisi olmazdı. İnsan iradesinin karmaşık, öngörülemez ve güvenilmez feveranlarını ortadan kaldırmakla görevli algoritma eski Buick'e el koyardı. Kipping'lerle çay içecek ve onların hikayesini dinleyecek kimse olmazdı. Labirent boyunca alternatif bir rota bulmak için bir fırsat, kolektif aksiyon için bir fırsat, iyiliğe dair kalp ısıtan bir tatil hikayesi, kurumlarımızın en iyisinin korunup güçlendirildiği insan geleceği için bir umut pırıltısı, belirsizlik için paylaşılan bir mücadele ve paylaşılan bir özgürlük olmazdı.

Sözleşmemenin distopyasında gözetleme kapitalizminin kesinliğe yönelik dürtüsü bir zamanlar sosyal güveni inşa etme ve takviye etmeye yönelik tüm insani çalışmayla işgal edilen, şimdi ise garantili sonuçlara doğru yürüyüşte gereksiz bir ihtilaf olarak yeniden yorumlanan boşluğu doldurur. Belirsizliğin dışlanması insan doğası, yani kurnazlık ve fırsat-

çılığımız, karşısında bir zafer olarak kutlanıyor. Önemsemek için kalan tek şey sebepleri aksiyona, davranışın nesnel ölçülerine ve ikisi arasındaki uyum derecesine çeviren kurallardır. Sosyal güven, üçüncü meme ucu ya da yirmi yaş dişi gibi işlevini kaybetmiş tuhaflık olarak neticede kaybolur: Bağlamı ve dolayısıyla amacı kaybolduğu için artık işlevsel formda görünmeyen evrimsel geçmişin izleri.[16]

Sözleşmeme ve onun amaçlarını gerçekleştirdiği davranış değiştirmenin kâr amaçlı devreleri toplumu güvensizliğin kabul edildiği tehlikeli bir çorak arazi olarak yorumlar. Birlikte yaşamımızı zaten başarısız olmuş farz ederek kesinlik adına zorlayıcı müdahaleyi meşrulaştırır. Bu otomatikleştirilmiş plan ve onun plancılarının artan normalleştirme zemini karşısında bir icra görevlisinin insani tepkisi tam olarak gözetleme kapitalizminin yok etmek zorunda olduğu şeye tanıklık eder.

Belirsizlik karşısında geleceği seçmedeki başarısızlık ve zaferlerle insanın yenilenmesi bitmez tükenmez uyumluluğun anlamsızlığına dönüşür. Geriye *güven* kelimesi kalır ancak onun insan deneyimindeki karşılığı çözülüp bir hatıraya, piyasa gerekçelerinin yeni diktatörlüğü adına uzun zamandır zayıflamış zar zor hatırlanan bir rüyanın rüyasına ait arkaik bir dipnota dönüşür. Rüya biterken bizim şaşkınlık ve itiraz algımız da gider. Bilgi ve gücün eşi benzeri görülmedik asimetrileri tarafından biçim verilen öğrenmenin patolojik bölümlenmesi bizi ayarlayıcılar ve ayarlanan, güdenler ve güdülen, hammadde ve madencileri, deneyciler ve habersiz denekleri, geleceğe irade kullananlar ve yolu başkalarının garantili sonuçlarına doğru yöneltilenler tarafından işaretlenen yeni bir eşitsizliğe yerleştirir.

O zaman yönümüzü belirleyelim. Belirsizlik kaos değil, daha çok şimdiki zamanın gerekli habitatıdır. Egemen bir güç veya plan tarafından dayatılan kesin tiranlık karşısında paylaşılan sözlerin ve problem çözmenin yanılma payını seçiyoruz, çünkü bu, bizim gelecek zaman hakkımızı kuran irade özgürlüğü için ödediğimiz bedeldir. Bu özgürlüğün yokluğunda gelecek çöküp, özne ve projelerin olmadığı, sadece

nesnelerin olduğu, safi davranışın sonsuz şimdiki zamanına dönüşür.

Gözetleme kapitalizminin bizleri hazırladığı gelecekte, benim iradem ve sizin iradeniz gözetleme gelirleri akışını tehdit eder. Hedefi bizi yok etmek değil, sadece bizi kaleme almak ve bu eylemden kazanç sağlamaktır. Bu tür araçlar geçmişte de kurgulanmıştı ama ancak şimdi uygulanabilirdirler. Bu tür araçlar geçmişte reddedilmişti ama ancak şimdi kök salmalarına izin verildi. Haberimiz olmadan tuzağa düşürülmüş, geri çekilme, direnme ve korunma için anlamlı alternatiflerden mahrum bırakılmış durumdayız.

Sözün vaadi ve irade için irade kullanma bu çarpıklıklardan çok daha derine gider. Bize insanların paylaşılan sözler gemisiyle belirsizlik denizinde seyrederek bilinen ile bilinemez arasındaki gediği onardığı o yeri bir daha hatırlatır. İnsan uğraşının olduğu gerçek dünyada, mükemmel bilgi ve mükemmel rasyonellik yoktur. Yaşam bizi, gelecek bilinmez olduğunda bile harekete geçmeye ve taahhütte bulunmaya yönlendirir. Bir çocuğu dünyaya getirmiş ya da kalbini aşka kaptırmış herkes bunun gerçek olduğunu bilir.

Geleceği Tanrı bilir ama biz, geleceği bir kenara bırakın, şimdiki zamanla ilgili her şeyi bilemediğimiz gerçeğine rağmen ileri hareket eder, risk alır ve kendimizi diğerlerine bağlarız. Bu, gelecek zaman üzerine doğal hak olarak ifade edilen özgürlüğümüzün özüdür. Davranış değiştirmenin yeni araçlarının inşası ve sahipliği ile bu hakkın kaderi zaten tanımlamış olduğumuz örüntüye riayet eder. Ortadan kaldırılmamıştır, daha çok gasp edilmiştir: Gözetleme kapitalizminin geleceğimiz üzerindeki ayrıcalıklı iddiaları tarafından kendine mal edilmiş ve biriktirilmiştir.

III. Nasıl Bundan Yakayı Kurtardılar?

Son on bölümün gidişatında gözetleme kapitalizminin mevcut model ve varsayımlarla mekanizma ve etkileri kavranamayan yeni ekonomik zorunluluklar tarafından tanımlanmış eşi benzeri görülmedik bir birikim mantığını temsil ettiğini ileri sürdüm. Bu, eski zorunluluklar (üretim, büyüme ve re-

kabet araçlarının yoğunlaştırılması beraberinde kar maksimizasyonuna yönelik takıntı) yok oldu demek değildir. Yine de bunlar gözetleme kapitalizminin alışılmadık hedef ve mekanizmaları aracılığıyla faaliyet göstermelidirler. Burada yeni zorunlulukları, gerek üzerinden geçtiğimiz konunun bir özeti olarak gerekse *Bundan nasıl yakayı nasıl kurtardılar?* sorusunun bir önsözü olarak kısaca değerlendiriyorum.

Gözetleme kapitalizminin yeni hikayesi, insan davranışı öngörülerini üretmek amacıyla Google'ın sunucularını tıkayan "veri atığının" güçlü analiz kabiliyetleri ile birleştirilebileceği fark edildiğinde çevrimiçi çevrede az çok hazır durumda keşfedilen *davranışsal artı değer* ile başladı. O *öngörü ürünleri gelecek davranışın yeni piyasalarını* ateşleyen yapay bir kazançlı satışlar süreci için temel haline geldi.

Verinin hacmi artıp daha iyi öngörü ürünleri üretirken Google'ın "makine zekası" gelişti. Bu dinamik, *artı değer birikiminde ölçek ekonomileri* gereksinimini ifade eden ve daha çok davranışsal artı değeri amansızca takip eden, anlayan ve kışkırtan otomatikleştirilmiş sistemlere bağlı olan çıkarma zorunluluğunu oluşturdu. Google, insan deneyimini elde etmesi kolay veri olarak işlenmeye ve gözetleme varlıkları olarak hak iddia edilmesine elverişli bir şey olarak kirleterek fatih mantığını dayattı. Şirket bu süreçler ve onların olası sonuçlarını izlemek için bir retorik, politik ve teknolojik stratejiler dizisini kullanmayı öğrendi.

Ölçek ihtiyacı, davranışsal artı değerin yüksek hacimli tedariği için bu hammadde tedariğini köşeye sıkıştırma ve mülksüzleştirmenin bu beklenmedik ve az anlaşılan hareketlerini sürdürmek için kanunsuz ve savunulmamış alanlar aramaya hedeflenmiş rekabetçi dinamikler üreterek amansız bir arayışa sürükledi. Tüm bu zamanda gözetleme kapitalistleri gizlice ama kararlılıkla bizi kendi iddialarına alıştırdılar. Bu süreçte, gerekli bilgi ve hizmetlere erişimimiz onların operasyonlarının tutsağı haline geldi, sosyal katılım araçlarımız onların çıkarlarıyla kaynaştı.

Kazançlı *öngörü ürünleri* davranışsal artı değere bağlıdır ve rekabet tedarik zorluklarını, *öngörü zorunluluğuyla* ifade

edilen, yeni bir seviyeye çekti. Daha güçlü öngörü ürünleri ölçek ekonomileri kadar *kapsam ekonomilerini* de hacim kadar çeşitliliği de gerektiriyordu. Bu çeşitlilik iki boyut boyunca gerçekleşir. Bunlardan ilki geniş bir aktivite dizisi boyunca *genişliği;* ikincisi de her aktivite içindeki öngörücü detayın *derinliğidir*.

Bu yeni rekabetçi yoğunluk aşamasında gözetleme kapitalistleri sanal dünyadan gerçek olanına zorlanmışlardır. Bu göç insan deneyiminin her yönünün davranış verisi haline *icrası* için yeni makine süreçlerini gerektirir. Öngörü ürünlerinin artan biçimde kesinliğe yaklaşması ve dolayısıyla davranış sonuçlarını garantilemesi beklendiği için rekabet şimdi her zaman her yerde programlamanın ve dolayısıyla her zaman her yerde tedarik fırsatlarının hızla evrimleşen küresel mimarisi bağlamında gerçekleşir.

Rekabetçi yoğunluğun bir üçüncü aşamasında gözetleme kapitalistleri gidişata müdahale etme ve aktif biçimde davranışı kaynağında şekillendirme amacıyla davranışı takip etme, yakalama, analiz etme ve öngörmenin ötesine geçen yeni metotlara dayalı *aksiyon ekonomileri* gereksinimini keşfettiler. Sonuç, bireysel, grup ve kitle davranışını yakınlıklarını sürekli garantili sonuçlara doğru geliştirecek yollarla şekillendirmek için üretim araçlarının makine süreçleri, teknikleri ve taktiklerine (ayarlama, gütme, koşullama) dayanan detaylı *davranış değiştirme araçlarına* tabi olmasıdır. Tıpkı endüstriyel kapitalizmin üretim araçlarının sürekli yoğunlaştırmasına çekilmesi gibi gözetleme kapitalistleri de şimdi davranış değiştirme araçlarının sürekli yoğunlaştırma döngüsüne kilitlenmiştir.

Gözetleme kapitalistlerinin çıkarları otomatikleştirilmiş makine süreçleri kullanmaktan davranışınızı bilmeye, oradan makine süreçlerini kullanmaya, oradan da davranışınızı kendi çıkarlarına göre şekillendirmeye kaymıştır. Bir diğer deyişle, bu on yıl ve yarısı kadar süren yörünge bizi *sizinle ilgili bilgi akışını otomatikleştirmekten sizi otomatikleştirmeye* götürmüştür. Artan her zaman her yerdeliğin koşulları dikkate alındığında bu arsız amansız ağdan kaçmak, imkansız değilse de zor hale gelmiştir.

Yönümüzü belirlemek amacıyla, şaşkınlık ve öfkenin yeniden doğuşunu istemiştim. Hepsinden çok, Google bildirileri temeli üzerine kurulan davranış değiştirme araçlarına boyun eğmemizi gerektiren mülksüzleştirme için Faustvari katılım akdini reddetmemizi istemiştim. Aynı zamanda yine de *Bundan nasıl yakayı kurtardılar?* diye sorduğumuzda, hiçbiri tek başına kalmayan pek çok ikna edici sebep olması konusunda da düşünceliyim. Basit bir sebep ve sonuç yerine, bu sorunun cevapları tarih, beklenmedik durum, baskı ve bataklıktan oluşan geniş bir manzarayı oluşturuyor.

Gizlilik kaybı ve gözetleme kapitalizminin diğer unsurlarına yönelik kamuoyu tavrını incelemek üzere tasarlanmış araştırmaların büyük çoğunluğunda çok azımızın statükoyu tercih ettiği gerçeğinin ışığında sorumuz çok daha can sıkıcıdır. 2008 ve 2017 yılları arasında uygulanmış en çok göze çarpan kırk sekiz araştırmanın kırk altısında önemli ölçüdeki çoğunluklar kişisel veri üzerinde geliştirilmiş gizlilik ve kullanıcı kontrolüne dayalı önlemleri destekliyor. (Yalnızca iki erken dönem araştırması bir şekilde daha az sonuca ulaştırıcı idi, çünkü pek çok katılımcı nasıl ve hangi kişisel bilginin toplandığını anlamadıklarını belirtmişlerdi.) Gerçekten de 2008 itibarı ile kişi "internet gizliliği uygulamaları" hakkında ne kadar fazla şey bilirse gizlilik konusunda oldukça endişeli olma olasılığının da o kadar fazla olduğu iyice anlaşılmıştı.[17]

Araştırmalar belirli odak ve soruları anlamında farklılık gösterse de on yıl boyunca cevaplardaki genel tutarlılık kayda değerdir. Örneğin, önemli bir 2009 yılı araştırması şirketlerin hedeflenmiş çevrimiçi reklamlar için veri toplama yolları konusunda bilgilendirildiklerinde Amerikalıların yüzde 73 ila 86'sının bu türden reklamcılığı reddettiğini buldu. 2015'teki dikkat çekici bir diğer araştırma cevap verenlerden yüzde 91'inin "haberleri olmadan" kişisel bilgi toplanmasının fiyat indirimi için adil bir karşılık olduğu konusuna hemfikir olmadığını buldu. Yüzde elli beşi de geliştirilmiş hizmetler için adil bir takas olduğunda hemfikir değildi. 2016'da Pew Research katılımcılardan sadece yüzde 9'unun verileri konusunda sosyal medya sitelerine güvenmekte kendinden çok emin

olduğunu ve yüzde 14'ünün de kişisel veri konusunda şirketlere güvenmekte kendinden çok emin olduğunu bildirdi. Yüzde 60'ından fazlası kendi gizliliklerini korumak için daha fazlasını yapmak istiyordu ve gizliliği korumak için daha fazla regülasyon olması gerektiğine inanıyordu.[18]

Gözetleme kapitalisti firmalar bu araştırmaları dikkate almamaya meyletmişler, onun yerine kullanıcı ve gelirdeki müthiş büyümeye işaret etmişlerdir. Bu tutarsızlık araştırma ve kamu politikasını şaşkına çevirmiştir. Gözetleme kapitalizminin uygulamalarını reddeden bu kadar çok insanla, hatta çoğumuzun bu uygulamalarla ilgili ne kadar az şeyi gerçekten bildiği düşünüldüğünde bu piyasa formu nasıl başarılı olabilmiştir? Sebepleri boldur.

1. Eşi benzeri görülmedik: Çoğumuz Google, Facebook ve diğer gözetleme kapitalisti operasyonların erken dönem istilalarına direnmedik, çünkü daha önce gerçekleşmiş herhangi bir şeyden hangi yönlerden farklılık gösterdiğini fark etmemiz imkansızdı. Temel operasyonel mekanizmalar ve işletme uygulamaları öylesine yeni ve yabancı, öylesine tamamen kendine özgüydü ki, tüm görebildiğimiz "yenilikçi" atsız binek arabaları sürüsü oldu. En önemlisi, endişe ve ihtiyat devlet gücü ile ilişkilendirilen bilindik gözetleme ve kontrol tehditlerine sabitlenmiştir. Ölçekli davranış değiştirmenin erken dönem istilaları devletin bir uzantısı olarak anlaşıldı ve özel firmalardan gelen saldırıya hazırlıklı değildik.

2. İstila olarak bildiri: Öncesinin olmaması bizleri silahsız ve büyülenmiş halde bıraktı. Bu arada Google, bildiriyle istila sanatını öğrenerek istediğini aldı ve onları kendilerine ait olarak tanımladı. Şirket, deneyimimizi alıp onu veriye dönüştürmek, o verinin kullanımı üzerinde sahiplik ve karar hakkı iddia etmek, uygulamaları hakkında bizi bilgisiz halde tutacak strateji ve taktikleri üretmek ve bu operasyonlar için gerekli olan kanunsuzluk koşullarında ısrar etmek için farkındalığımızı atlayarak kendi haklarını ileri sürdü. Bu bildiriler bir piyasa formu olarak gözetleme kapitalizmini kurumsallaştırdı.

3. Tarihsel bağlam: Gözetleme kapitalizmi devlet regülasyonunu tiranlıkla bir tutan neoliberal genel görüşü içinde sığınak buldu. Bu "paranoid tarz" şirket uygulamalarına çok az sınır koyan kendini yönetme rejimlerinin tarafını tuttu. Paralel bir gelişimde "teröre karşı savaş" devletin dikkatini gizlilik mevzuatından Google ve diğer gözetleme kapitalistlerinin beceri ve teknolojilerinin hızla geliştirilmesine yönelik acil bir çıkara kaydırdı. Bu "birleşme eğilimleri" yeni piyasa formunun incelemesine siper olan ve gelişimini besleyen, gözetleme istisnailiğine yönelik bir trend üretti.

4. Tahkimat: Google, seçim süreçlerindeki yararlılığını, seçilmiş ve atanmış görevlilerle güçlü ilişkilerini, Washington ve Silikon Vadisi arasında çalışanlar için bir döner kapıyı, müsrif lobicilik harcamalarını ve kültürel etkileme ve yakalamada sağlam bir "yumuşak güç" kampanyasını yerleştirerek agresif biçimde operasyonlarını korudu.

5. Mülksüzleştirme döngüsü: İlk başta Google'da ve sonra da Facebook ve diğer firmalarda, gözetleme kapitalisti liderler mülksüzleştirmenin ritim ve stratejilerinde ustalaştılar. Gözü pek istilalar direnişle karşılaşılana kadar takip edildi. Önceden çirkin olan gerçeklere zamanla alıştırma için zaman kazanmak üzere tasarlanmış, incelikli halkla ilişkiler hamlelerinden yasal savaşa kadar bir taktik dizisi ile devam edildi. Üçüncü bir aşama uysallığın sokak gösterisi ve hatta geri çekilmeye ağırlık verirken son aşamada kaynaklar, yeni retorik ve taktiklerle kamufle edilmiş benzer amaçları elde etmek için yeniden yönlendirilmesiydi.

6. Bağımlılık: Google, Facebook ve diğerlerinin ücretsiz hizmetleri, gittikçe daha saldırgan hale gelen kurumsal çevrede etkin yaşam için kaynaklar arayan ikinci modernite bireylerinin latent ihtiyaçlarına başvurdu. Bir kez ısırıldıktan sonra elmaya karşı konulamazdı. Gözetleme kapitalizmi internet boyunca yayılırken sosyal katılım araçları davranış değiştir-

me araçları ile orantılı hale geldi. Başından beri gözetleme kapitalizmine olanak veren ikinci modenite ihtiyaçlarının istismarı neticede sosyal katılımın her kanalını doldurdu. Çoğu kişi bu yararlılıklardan çekilmeyi zor bulur ve hatta pek çoğu da bu mümkün mü diye kafa yorar.

7. Kişisel çıkar: Gelecek davranışı alanında yeni piyasalar gelirleri öngörü zorunluluğuna bağlı olan yoldaş gezginler, partnerler, katkıda bulunanlar ve müşterilerden oluşan ağlara yol açar. Kurumsal gerçekler tomurcuklanır. Pokémon Go haritasındaki pizzacı, dükkanını yönlendiricilerle dolduran tüccar ve davranış verisi için rekabet eden sigorta şirketleri garantili sonuçlar ve gözetleme gelirlerine yönelik yarışta birleşirler.

8. Dahiliyet: Pek çok kişi Facebook'ta değilseniz gerçekte var olmadığınızı hisseder. Dünyanın her yanından insanlar Pokémon Go'ya katılmak için birbirleriyle yarıştılar. Gözetleme kapitalisti alana akan bunca enerji, başarı ve kapital varken, karşı durmayı bir kenara bırakın, bunun dışında durmak bile yalnızlık dolu ve riskli bir plan gibi görünebilir.

9. Tanımlama: Gözetleme kapitalistleri agresif biçimde kendilerini kahramanvari girişimciler olarak sunarlar. Pek çok kişi gözetleme kapitalistlerinin finansal başarıları ve popülerlikleri ile kendilerini ilişkilendirip onları takdir ederler ve onlardan rol modelleri olarak bahsederler.

10. Otorite: Çoğu insan aynı zamanda bu şirketler ve onların liderlerinden gelecek üzerindeki otoriteler, kalanımızdan daha ileriyi gören dehalar olarak bahsederler. Şirketler başarılı olduğu için haklı da olmalılar şeklindeki doğalcılık yanılgısına kapılmak da çok kolaydır. Sonuç olarak pek çoğumuz bu liderlerin uzman statülerine ve saygı duyarız ve geleceği tahmin eden yeniliklere katılmaya hevesli oluruz.

11. Sosyal ikna: Defalarca görmüş olduğumuz üzere insanları gözetleme kapitalisti yeniliklerle ilişkili mucizeler, yani hedeflenmiş reklamcılık, kişiselleştirme ve dijital asistanlar konusunda ikna etmeye hedeflenmiş sonsuz bir aldatıcı söylem çağlayanı vardır. Bunun ötesinde aksiyon ekonomileri kasıtlı olarak bizleri belirlenmiş aksiyon rotaları boyunca bir diğerimizi takip etmeye ikna edecek şekilde tasarlanmıştır.

12. Engellenmiş alternatifler: "Alternatifsizlik diktatörlüğü" burada tam gücündedir. Davranışsal değer yeniden yatırım döngüsünün gittikçe daha nadir olduğunu görmüştük. Aware Home, Google Home'un yolunu açtı. Gözetleme kapitalizmi internet boyunca yayıldı ve kapsam ve aksiyon ekonomilerine yönelik dürtü onu gerçek dünyaya çıkmaya zorladı. Uygulamalardan cihazlara, ondan da One Voice'a giderken hakiki alternatifleri bir kenara bırakın, kaçış bulvarlarını tanımlamak dahi her zamankinden daha zordur.

13. Kaçınılmazcılık: Bilgisayar aracılığına soyunan (cihazlar, uygulamalar, bağlantı) Truva atı amansız bir kaçınılmazcı söylem sağanağında sahneye girip dikkatlerimizi içindeki son derece kasıtlı ve tarihsel açıdan beklenmedik gözetleme kapitalizminden uzaklaştırır. Yeni kurumsal gerçekler yeni uygulamaları çoğaltır ve stabilize eder. Boyun eğme ve çaresizlik içine düşeriz.

14. İnsan zayıflığı ideolojisi: Kaçınılmazcılığa ek olarak gözetleme kapitalizmi hevesli biçimde davranışsal ekonominin, insan düşünsel aktivitesini maalesef mantıksız ve başarısızlıklarının sürekliliğini fark etmekten aciz olarak gösteren, insan zayıflığı ideolojisini silahlandırmıştır. Gözetleme kapitalistleri bu ideolojiyi davranış değiştirme araçlarını, yani bireyler ve kitleleri farkındalığı savuşturmak üzere tasarlanmış yollarla ayarlama, gütme ve koşullamayı, meşrulaştırmak için kullanırlar

15. Bilgisizlik: Bu geride dikkat çekici bir açıklama bırakır. Gözetleme kapitalistleri, bizim bilemediğimiz şeyleri bildikleri, anormal bir öğrenme bölümlenmesine egemen olurken niyet ve uygulamalarını gizli sahne arkası aksiyonuyla izlemeye zorlanırlar. Gizlilikle işlenmiş ve özünde okunması zor olarak tasarlanmış bir şeyi anlamak imkansızdır. Bu sistemlerin, asimetrik öğrenme bölümlenmesiyle gelişen ve zamanın, kaynakların ve desteğin yetersizliğiyle derinleşen savunmasızlığımızı avlayarak bizi tuzağa düşürmesi amaçlanmıştır.

16. Hız: Gözetleme kapitalizmi buluştan hakimiyete çok kısa bir zamanda yükseldi. Bu, kapital ve onun hareket yasalarını çekme kabiliyetini yansıtıyor ama aynı zamanda anında memnuniyetle dikkatimizi dağıtırken farkındalığı felç etmek ve direnişi dondurmak için hızın bilinçli olarak kullanıldığı belirgin bir stratejiyi de yansıtıyor. Gözetleme kapitalizminin hızı, bizim neler olduğunu anlama ve sonuçlarını düşünme kabiliyetimizi geride bırakırken bile demokrasiyi geride bırakır. Bu strateji üretim hızına bir şiddet formu olarak yakın zamanda "şok ve dehşet" olarak bilinen, uzun süreli bir politik ve askeri yaklaşımdan ödünç alınmıştır.[19]

Bu on altı cevap, gözetleme kapitalizminin icadından beri geçen neredeyse yirmi yılda, büyük ölçüde gizlilik ve antitröste odaklanmış mevcut yasaların onun büyümesini aksatmak için yeterli olmadığını akla getirir. Gözetleme kapitalizmi bildirilerinin temel meşruiyetini reddeden ve arasında insan deneyiminin davranış verisi olarak yasa dışı icrası; davranışsal artı değerin bedava hammadde olarak kullanımı; yeni üretim araçlarının aşırı yoğunlukları; öngörü ürünlerinin imalatı; davranış geleceklerinin ticareti; üçüncü derece değiştirme, etkileme ve kontrol operasyonları için öngörü ürünlerinin kullanımı; davranış değiştirme araçlarının operasyonları; bilginin (gölge metin) özel ayrıcalıklı yoğunluklarının birikimi ve bu türden yoğunlukların sunduğu gücün de dahil olduğu en teme operasyonlarına sekte vuran yasalara ihtiyacımız vardır.

Bu gözetleme kapitalinin yeni kurumları ve üzerine inşa edildiği bildirilerin reddi, çalışanların kolektif pazarlık yapma ve çocuk işçiliğini, tehlikeli çalışma koşullarını, aşırı çalışma saatlerini ve benzerlerini yasadışı ilan etme haklarını tanıyıp işveren ve çalışan arasındaki güç dengesini düzelterek bir zamanlar anlaşmayı endüstriyel kapitalizmin antisosyal ve antidemokratik uygulamalarından çektiğimize benzer şekilde, sosyal anlaşmayı gözetleme kapitalizminin hedef ve yöntemlerinden çekme anlamına gelecektir.

Anlaşmanın çekilmesi Kısım III'e geçerken bize faydalı olacak bir ayrım olan, iki kapsamlı formu gerektirir. Birincisi benim *karşı bildiri* olarak adlandırdığım şeydir. Bunlar, şifreleme ve diğer gizlilik araçları gibi savunma önlemleri ya da "veri sahipliği" üzerine savlardır. Bu tür önlemler belirli durumlarda etkili olabilirler ancak karşı gerçekleri bozulmamış halde bırakıp, devamlılığını kabul eder ve dolayısıyla periyodik olarak meşruiyetine katkıda bulunurlar. Örneğin, ben takip etmeden vazgeçersem kendim için vazgeçerim ama benim aksiyonum sorun yaratan uygulamaya karşı çıkmaz ya da onu değiştirmez. Anlaşmazlığın ikinci formu benim *sentetik bildiri* olarak adlandırdığım şeydir. Eğer bildiri "şah" ise, karşı bildiri "şah mat"tır ve sentetik bildiriyse oyunu değiştirir. Bu, karşı gerçekleri dönüştüren alternatif çerçeveyi ileri sürer. Karşı bildirilerle fırsat kollar ve yaşamı daha katlanır kılarız ama ancak bir sentetik bir alternatif vizyon ham gözetleme kapitalizmini ev diyebileceğimiz bir dijital gelecek lehinde dönüştürecektir.

Bu iki anlaşmazlık formunun betimlemesi olarak Berlin Duvarı'nın tarihine dönüyorum. 1961'den 1980'lerin başlarına kadar, yürekli Doğu Berlinliler şehrin altındaki kumlu toprak boyunca yetmiş bir tünel kazıp birkaç yüz kişiye Batı Berlin'e kaçma fırsatı sağladılar.[20] Tüneller karşı bildirilerin gerekliliğinin ispatı olsa da, duvarı ya da onu sürdüren gücü yıkmadılar.

Sentetik bildiri on yıllar boyunca güç topladı ama tam ifadesinin, Bornholmer Sokağı geçidinde o gece iş başındaki kıdemli görevli Harald Jäger'ın kapıları açma emri verdiği ve

yirmi bin kişinin duvardan Batı Berlin'e akın ettiği 9 Kasım 1989 gece yarısı civarına kadar beklemesi gerekecekti. Bir tarihçinin o olayı betimlediği üzere "İnsanların Berlin Duvarı'nda belirdiği ve sınır görevlilerine *Geçmemize izin verecek misiniz?* diye sorup cevap bekledikleri 9 Kasım gecesine kadar, o insanlar kendilerinden öylesine emin olmuşlar ve görevliler de kendilerinden öylesine emin olmamışlardı ki, cevap *izin vereceğiz,* olmuştu."[21]

IV. Kehanet

Yaklaşık yetmiş yıl önce, iktisat tarihçisi Karl Polanyi endüstriyel kapitalizmin piyasa dinamiklerinin, başıboş bırakılırsa alma ve satmayı hedeflediği şeyleri yok edeceği yollar üzerine kafa yormuştu: "Ticari mal kurgusu, toprak ve insanın kaderini piyasaya bırakmanın onları yok etmekten farksız olacağı gerçeğini hiçe saydı."[22] Sentetik bildirinin yokluğunda Polanyi'nin kehaneti yerine getirilmeye yönelmiş görünüyor ve bu gerçek bile tek başına bizi alarma geçirmelidir. Polanyi'nin kehaneti zamanımız için neyi önceden bildiriyor?

Endüstriyel kapitalizm, kapitalin çıkarlarıyla "onu" fethetmek için doğayı hedef alarak kendi şok ve dehşet mantığını izledi. Şimdi de gözetleme kapitalizminin görüş noktasında *insan* doğası var. Ancak yavaş yavaş anlamaya başlıyoruz ki, iki yüzyıldan fazla zamandır endüstriyel kapitalizm tarafından devreye sokulan belirli hakimiyet yöntemleri, uygarlığın en belli başlı kaidelerini ihlal ederek dünyadaki yaşamı destekleyen koşulların yönünü temelden değiştirmiştir. Endüstriyel kapitalizmin pek çok faydası ve muazzam başarılarına rağmen bizleri onlara hayat veren toprağı imha etmiş, sonra da asla gelmeyecek destek ve yardım için ufku taraması amacıyla heykeller yapmış Easter Adalıların kaderini tekrarlamaya tehlikeli biçimde yakın bir halde bırakmıştır. *Eğer endüstriyel kapitalizm doğayı tehlikeli biçimde bozduysa gözetleme kapitalizmi insan doğasını nasıl kasıp kavurabilir?*

Bu sorunun cevabı zorunluluklara geri dönüş gerektirir. Endüstriyel kapitalizm bizleri epik bir tehlikenin eşiğine getirdi ama bu yıkım şeytani bir arzu ya da kontrolden çıkmış

teknolojinin bir sonucu olarak meydana gelmemişti. Daha çok, bu sonuç kaçınılmaz biçimde, kâr maksimizasyonu, rekabet, üretimin teknolojik detaylandırılması aracılığıyla iç gücü üretimi için amansız dürtü ve artı değerin sürekli yeniden yatırımı tarafından desteklenen büyüme zorunluluklarıyla, kendi içsel birikim mantığı tarafından getirilmişti.[23] Önemli olan Weber'in "ekonomik yönelimi" ve o yönelimin her çağda egemenliğe yükselen kapitalizmin belirli formu ile nasıl birleştiğidir.

Endüstriyel kapitalizmin mantığı şirketi yıkıcı sonuçlarının sorumluluklarından muaf tutarak iklim sisteminin istikrarsızlaştırılmasını ve tüm yaratıklar için ifade ettiği kaosu serbest bıraktı. Polanyi ham kapitalizmin içten pişirilemeyeceğini anlamıştı. Kapitalist projeyi yaşam ve doğayı koruyup sürdüren sosyale bağlayan önlemler konusunda ısrar ederek kapitalizme o yükümlülükleri dayatmanın topluma kaldığını iddia ediyordu.

Benzer biçimde, şimdi bizim için Polanyi'nin kehanetinin anlamı, insan deneyimi üzerine kendi iddialarını kurdukları için yalnızca gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunluluklarının merceğinden kavranabilir. Şaşkınlık duygumuzu yeniden keşfedeceksek o zaman burada olsun: *Eğer endüstriyel kapitalizm doğanın pahasına geliştiyse ve şimdi de bizi Dünyaya mal olmakla tehdit ediyorsa gözetleme kapitalizmi tarafından şekillendirilen bir bilgi uygarlığı da insan doğası pahasına gelişecek ve bizi insanlığımıza mal olmakla tehdit edecektir.* Polanyi'nin kehaneti bizim, kendi sentetik bildirilerimizle bu kaderi hâlâ bertaraf edebilir miyiz, diye sormamızı gerektirir.

Kısım I ve II gözetleme kapitalizminin kökenlerini anlamaya ve onun temel mekanizmaları ve ekonomik zorunluluklarını tanımlamaya, adlandırmaya ve irdelemeye adanmıştır. Başından beri buradaki düşünce, isimlendirme ve ehlileştirmenin karışık olduğu, bu mülksüzleştirme mekanizmalarının yolunu kesmek, aksiyonlarını geri çevirmek, acilen gereken ihtilafı üretmek, öğrenmenin patolojik bölümlendirilmesine başkaldırmak ve neticede etkin yaşam gereksinimimizi hakikaten karşılayan bilgi kapitalizminin yeni formlarını sentez-

lemek için yeni ve dikkatli isimlendirmenin bizleri daha iyi hazırlayabileceğidir. Sosyal katılım ve bireysel etkinlik irade kullanma irademizi, otonomimizi, karar haklarımızı, gizliliğimizi ve gerçekten insan doğamızı riske atan gelecek zaman hakkımızdan feragat etmemizi gerektirmemelidir.

Buna rağmen gözetleme kapitalizminin yalnızca onun ekonomik aksiyonunun prizmasından kavranabileceğini ya da karşılaştığımız zorlukların onun temel mekanizmalarını ayırt etmek, kontrol altına almak ve dönüştürmekle sınırlı olduğunu varsaymak yanlış olacaktır. Bu yeni birikim mantığının sonuçları çoktan sızmıştır ve ticari uygulamaların ötesine, ilişkilerimizi kendimiz ve bir diğerine dönüştürerek sosyal ilişkilerin dokusuna sızmaya devam etmektedir. Bu dönüşümler gözetleme kapitalizminin, yani kendi gıda stokunu yaratan istilacı bir türün, filizlendiği toprağı sağlar. Bizi dönüştürürken kendi ileri yürüyüşü için besin üretir.

Muhtemelen, geçmişe bakarak bu dinamizmleri görmek daha kolaydır. Endüstriyel kapitalizm ile endüstriyel medeniyet arasındaki fark, ekonomik operasyon ile onun ürettiği toplumlar arasındaki farktır. On dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarında egemenliğe yükselen endüstriyel kapitalizm değişkeni, isimlendirmediğimizde bile sezgisel olarak hissettiğimiz özel bir ahlaki ortam türünü üretti.

Endüstriyel kapitalizm, tarihi açıdan belirgin karakteristik özellikleriyle, özelleşmiş işgücü bölünmesi tarafından belirlenmişti: Zanaat işinin standartlaşmaya, rasyonelleştirmeye ve parçaların değiştirilebilirliğine dayalı kitle üretimine çevirimi; hareketli üretim bandı; hacim üretimi; fabrika ayarlarına odaklanmış maaş kazananlardan oluşan geniş kitleler; profesyonelleşmiş idari hiyerarşiler; yönetimsel otorite; fonksiyonel özelleşme ve beyaz yakalı iş ile mavi yakalı iş arasındaki ayrım.

Liste bize bir fikir veriyor, çok kapsamlı değil ama endüstriyel medeniyetin endüstriyel genişlemeyi yöneten bu ekonomik zorunlulukların ifadelerinden çekildiğini bize hatırlatmak için yeterli. İşgücü bölümlenmesi kültür, psikoloji ve sosyal deneyimi şekillendirdi. Zanaattan saatlik maaşa

geçiş çalışanlar ve tüketiciler, özel firmaların sahibi olduğu ve onlar tarafından idare edilen üretim araçlarına bütünüyle bağımlı erkek ve kadınlardan oluşan yeni kitleleri yarattı.

Bu, kitle toplumu, onun hiyerarşik otoritesi ve onun kamu ve özel gücün merkezileştirilmiş bürokratik formların bulunduğu, tümü de konformizm, itaat ve insan standartlaşması hayaletlerinin musallat olduğu bir potadır. Yaşamlar endüstriyel organizasyonu yansıtan kurumlarca tanımlanıyordu: Eğitimden emekliliğe yaşların ve aşamaların endüstriyel sistemin fonksiyonları olarak anlaşıldığı, okullar, hastaneler ve hatta aile ve ev yaşamının farklı yönleri.

Gözetleme kapitalizminin bilgi kapitalizminin baskın formu olarak ortaya çıktığı bir zamanda şu soruyu sormalıyız: Ne tür bir uygarlık öngörülüyor? Kısım III'te izleyecek olan bölümlerin bu önemli tartışmaya bir başlangıç katılımı olması amaçlandı. Bunu yapacak güç olmadan "garantili sonuçlara" bağlılık olamayacağını söylemiştim. Bu yeni gücün doğası nedir? Toplumlarımızı nasıl dönüştürecek? Üçüncü modernite için ne çözümler sunuyor? Bu yeni günlere hangi sıra dışı mücadeleler musallat olacak ve ev diyebileceğimiz bir dijital gelecek için bu neye delalet ediyor? Bunlar Kısım III'te bize rehberlik edecek sorulardır.

KISIM III

ÜÇÜNCÜ MODERNİTE İÇİN

ARAÇSALCI GÜÇ

BÖLÜM ON İKİ

GÜCÜN İKİ CİNSİ

Böylece bir çağ bitti ve onun son kurtarıcısı da öldü

Yatakta, atıllaşmış ve mutsuz; güvendelerdi:

Devin devasa baldırının ani gölgesi

Artık gün batarken dışarıdaki bahçelerine düşmeyecekti.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, X

I. Eşi Benzeri Görülmemişe Bir Dönüş

Gözetleme kapitalizmi altında "üretim araçları" "davranış değiştirme araçlarına" hizmet eder. Kesinlik güvenin yerini alabilsin diye makine süreçleri insan ilişkilerinin yerini alır. Bu yeni düzen engin bir dijital aygıta, ileri hesaplama bilgi ve becerisinin dünya tarihine geçen yoğunluklarına ve muazzam servetlere bel bağlar. Ölçekli davranış değiştirme kıvılcımı incelediğimiz pek çok operasyonu ateşler: Her zaman her yerde çıkarma ve icra, hareketlendirme (ayarlama, gütme, koşullama), davranışsal artı değer tedarik zincirleri, makine zekasına dayalı imalat süreçleri, öngörü ürünlerinin üretimi, dinamik davranış geleceği piyasaları ve ayarlama, gütme ve koşullamanın yeni turlarına ve sözleşmemenin

zorlamalarına, dolayısıyla döngünün yenilenmesine götüren "hedefleme."

Kurulum bir piyasa projesidir. Amacı, kesinliğe yaklaşırlarken daha da değerli olan öngörüleri üretmektir. En iyi öngörüler verinin bütünlüğünden beslenir ve bütünlüğe yönelik bu hareket yüzünden, gözetleme kapitalistleri toplumda öğrenmenin bölümlenmesini gasp etmişlerdir. Gölge metni, yani kesinliğin orijinal metnini geliştirip korudukları sosyal düzenin belirleyici zirvesinden bilgiye hükmederler. Bu, bizim içine düşürüldüğümüz piyasa ağıdır.

Kısım I ve II'de özel bilgi krallığını ve piyasa oyuncularına aradıkları sonuçları garantilemek için onun kesinliğe doğru evrimleşen kazançlı öngörülerini inşa eden koşullar, mekanizmalar ve operasyonları inceledik. Bölüm 7'de yazdığım gibi bunu yapacak güç olmadan *garanti* olamaz. Bu, gözetleme kapitalizminin karanlık merkezidir: Kendi davranış değiştirme araçlarının vasıta olduğu, bizleri kendi belirleyici gücünün merceğinden yeniden kurgulayan yeni bir ticaret türü. Bu güç nedir ve kendi kazançlı kesinlikleri adına insan doğasını nasıl yeniden şekillendirir?

Bu yeni güç cinslerine ilişkin, ben bunu, *değiştirme, öngörme, parasallaştırma ve kontrol amaçlarıyla davranışın araçlaşması ve araçsallaşması* olarak tanımlanan, *araçsalcılık* olarak adlandırıyorum. Bu formülleştirmede "araçlaştırma" kuklayı ifade eder: İnsan deneyimini işleyen, yorumlayan ve hareketlendiren her zaman her yerde bağlantılı duyusal hesaplama mimarisi. "Araçsallaşma" ise, gözetleme kapitali bizleri diğerlerinin piyasa amaçlarına yönelik araçlara dönüştüren makineleri kuşanırken kuklacıları insan deneyimine yönlendiren sosyal ilişkileri belirtir. Gözetleme kapitalizmi bizi kapitalizmin eşi benzeri görülmedik bir formunu dikkate almaya zorladı. Şimdi gözetleme kapitalisti projeyi sürdüren ve genişleten araçsalcı güç eşi benzeri görülmedik olanla ikinci bir yüzleşmeye mecbur eder.

Akademisyenler, sivil toplum liderleri, gazeteciler, kamuya mal olmuş kişiler ve gerçekten de büyük bir çoğunluğumuz bu yeni güce karşı ne düşündüğünü cesurca ve açıkça

dile getiriyor. Aynı şekilde Orwell'in Büyük Birader'ine ve daha genel haliyle totaliterciliğin hayaletine bugünün tehditlerini yorumladığımız mercekler olarak bakıyoruz. Google, Facebook ve daha geniş gözetleme kapitalizmi alanı sıklıkla "dijital totalitercilik" olarak betimlenir.[1] Ticari gözetleme istilaları karşısında duranları takdir ediyorum ama aynı zamanda araçsalcı gücün totalitercilik ile eşitlenmesinin anlayışımız kadar onun etkisine direnme, onu etkisizleştirme ve neticede onun hakkından gelme kabiliyetimizi de sekteye uğrattığını ileri sürüyorum. Araçsalcılığın tarihsel öncülü yoktur ama gücün eşi benzeri görülmedik yeni cinsleri ile bu türden karşılaşmanın canlı öncülü vardır.

Totaliterciliğin isimlendirilmesi ve resmen analiz edilmesinden önceki senelerde, eleştirmenleri yeni gücün ölüm saçan tehditlerini dile getirmek ve onlara direnmek için eldeki tek çerçeve olarak emperyalizm dilini kendilerine mal ediyorlardı. Şimdi gözetleme kapitalizmi bizleri başka bir tuhaflığa, sıra dışı ve dolayısıyla ayırt edilemez tehlikelerin olduğu karanlık denize sürüklemiştir. Bizden önceki akademisyenler ve vatandaşların yaptığı gibi şimdi de yirminci yüzyıl gücünün yerel diline hayat kurtaran bir ağaç dalıymış gibi uzanan bizleriz.

Bizi götürdüğü sonuçların mantıken yanlış olduğundan habersiz, yeni tehlike hissimizi eski, tanıdık gerçeklerle birleştirdiğimiz, atsız at arabası sendromuna geri döndük. Bunun yerine, geçmişin yeterli bir pusula sunmadığı gücün dikkat çekici yirmi birinci yüzyıl hokkabazlığının belirgin içsel mantığını kavramamız gerekir. Totalitercilik insan cinslerinin, soykırım ve "ruh mühendisliği" çifte mekanizmaları aracılığıyla, yeniden yapılandırılması doğrultusunda esnetildi. Araçsalcı güç, göreceğimiz üzere bizleri kesin biçimde farklı bir yöne götürür. Gözetleme kapitalistlerinin ruhun öldürülmesine ya da yeniden düzenlenmesine yönelik bir ilgisi yoktur. Hedefleri pek çok açıdan o totaliter liderler kadar hırslı olmasına rağmen aynı zamanda bütünüyle de ayrıdır. İnsan deneyiminde eşi benzeri görülmedik yabancı bir güç formunu isimlendirme işi, kendi yaptığımız bir gelecek üzerinde

ısrar etmek için etkin direniş ve yaratıcı güç adına yeniden başlamalıdır.

Bu bölümün kalanı bu yolu hazırlıyor. İlk görev araçsalcı gücün ne olmadığı konusunda anlayışımızı geliştirmektir, dolaysıyla izleyen kesimde kısaca yirmi birinci yüzyıl totaliterciliğinin ana unsurlarını değerlendireceğiz. En önemlisi, araçsalcılık gibi totaliterciliğin de aynı zamanda eşi benzeri görülmedik olmasıydı. Kelimenin tam anlamıyla insan kavrayışına karşı geliyordu. Akademisyenler, gazeteciler ve vatandaşların zorlukları ve yanlış adımlarından öğrenebileceğimiz çok şey vardır, çünkü kendilerini hem idrak edemedikleri hem de direnemedikleri bir güç tarafından şaşkına çevrilmiş halde bulurlar. Bu soruları ele aldığımızda, en dikkat çekici destekçisinin B. F. Skinner ve onun "davranış teknolojisi" rüyasının olduğu, "radikal davranışçılık" olarak bilinmeye başlanan bir entelektüel uğraş alanında araçsalcılığın kökenlerinin incelemesine ilerlemek için donanmış olacağız. Bölüm 13'te araçsalcı gücün eşsiz hedef ve stratejilerini değerlendirmek için kavrayışlarımızı birleştiriyoruz.

II. Gücün Yeni Cinsi Olarak Totalitercilik

Totalitercilik kelimesi ilk kez İtalyan felsefeci Giovanni Gentile'nin erken yirminci yüzyıl çalışmasında göründü ve Mussolini'nin 1932'de, o sıralar İtalya'nın faşizm üzerine başlıca felsefecisi olan Gentile ile birlikte yazdığı *The Doctrine of Fascism*'i ile daha kapsamlı bir kullanıma ulaştı.[2] İtalya yirminci yüzyıla ikinci derece bir ülke olarak girmiş, dünya sahnesinde göz ardı edilmişti, başarısızlık ve aşağılanma hissi barındırıyordu ve milyonlar daha iyi bir yaşam arayışıyla dışarı göç ederken kendi popülasyonunu desteklemekten acizdi. Yirminci yüzyılın ilk on yılında entelektüeller ve avangart fütüristlerin yeni bir kuşağı "yeni İtalya" hayalini dokumaya başladı. Gentile kendi felsefi yeteneğini milliyetçi coşkunluğun canlandırılmasına adadı.

Gentile'in politik felsefesinin merkezinde "total" kavramı vardır.[3] Devlet bireysel yaşamları aşan kapsayıcı bir organik birlik olarak anlaşılmalıdır. Bu üst anlam bütünlüğü adına

tüm ayrılık ve farklar devlete teslim edilir. 1932'de Mussolini Gentile'i kitabının felsefi girişini yazmakla görevlendirdi, bu sırada Mussolini faşist dünya görüşünü tanımlayan sosyal ve politik prensiplerin yazarlığını yaptı.[4] Eser, her şeyin üstünde her insan katılımcının en mahrem kalesine giren "bir manevi tavır" olarak faşist tavrı bildirmekle etmekle başlar:

> İnsanları bilmek için kişi insanı bilmelidir. Faşizm totalitercidir ve Faşist Devlet (tüm değerleri kapsayan bir sentez ve birim) bir insanın tüm yaşamını yorumlar, geliştirir ve üzerinde otorite kurar. [Bu] içten içe kabul edilmiş standart ve davranış kuralı, bütün insanın disiplinidir; kişiliğinin en derinlerine kadar işleyerek en az zeka kadar iradeye de sızar; girişimci insan ve düşünür, sanatçı, sanat insanının kalbinde ikamet eder: ruhun ruhudur. Ruhuna girerek ve karşı konulmaz etkiyle yöneterek yalnız yaşam formlarını değil, onların içeriğini de (insan, karakteri ve inancı) yeniden şekillendirmeyi hedefler.[5]

O yıl, totaliter dürtünün ayırıcı özelliği olarak ruhun yeniden şekillendirilmesi pırıltılı ve şampanyanın su gibi aktığı bir Moskova akşamında Stalin tarafından ölümsüzleştirildi. Ortam, gönüllü İtalya sürgününden Rusya'ya dönüşü üzerine Stalin'le bir araya gelen saygıdeğer ve itaatkâr yazar Maksim Gorki tarafından dev bir malikanede düzenlenen kutlu bir edebi toplantıydı. Oda sessizleştiğinde Stalin kadeh kaldırmak için söz aldı. "Eğer onu yönlendirmesi gereken ruhlar kilden yapılmışsa tankların bir değeri yoktur. Bu sebeple diyorum ki: Ruhların üretimi tankların üretiminden daha önemlidir. İnsan yaşamın kendisi tarafından yeniden şekillendirilir ve siz buradakiler onun ruhunun yeniden şekillendirilmesine destek olmalısınız. Önemli olan budur, insan ruhunun üretimidir. Ve bu sebeple kadehimi size, yazarlara, *ruh mühendislerine* kaldırıyorum."[6] Stalin çevresinde bir araya gelen yazarlar o akşam onun kadehine kadeh kaldırdılar. Onları buna sevk eden şey muhtemelen 1929 yılında Solovetsky

Adası'nın ismine uygun Kafa Kesme Kilisesi'nde sanatçı ve yazarların işkence ve öldürülmesi de dahil olmak üzere çoktan sürülmüş ya da idam edilmiş daha az itaatkar meslektaşlarının hatıralarıydı.[7]

1933 yılı itibarı ile *totalitercilik* Almanya'da geniş ölçüde yayılmaya başlamıştı. Propaganda Bakanı Joseph Goebbels terimi benimsedi ve Alman entelektüelleri "totaliterciliğe dönüşü" beyan etti. Aynı zamanda Nazizm de Hitler'in genel sekreter olarak ilk seneleri sırasında Nasyonal Sosyalizm'in popüler "Hareket devlete emir verir" sloganı ile özetlenen bir ilişki olan, Alman totaliterciliğinin manevi merkezi olarak "devleti" değil "hareketi" ileri sürerek doktrini önemli biçimde değiştirdi.[8]

Totaliterciliğin gücün yeni bir cinsi olması hem Rus hem de Alman biçimi o toplumlarda hızla yayılıp Batı uygarlıklarının temellerini sarstığı için daha başlangıçtan analizini şaşırtmıştı. 2. Dünya Savaşı'ndan yıllar önce (önce 1929'da Stalin'in güce yükselişiyle Rusya'da ve sonra da 1933'te Hitler'in genel sekreter olarak kurgusuyla Almanya'da) kök salmış olmalarına rağmen Totaliterci rejimler savaşın sonuna kadar sistemli çalışmadan kaçındı. Analiz kısmen bütün girişimin saf gizemi ve sürekli hareketi tarafından sekteye uğratıldı: Gizli polis tarafından gerçekleştirilen gizli planlar, sessiz suç ortaklıkları ve gizli barbarlıklar, kimin ya da neyin yukarıda ya da aşağıda olduğunun sonu gelmeyen dönüşümü, gerçeklerin anti gerçeklere kasıtlı çarpıtılmasına eşlik eden sürekli propaganda sağanağı, yanlış bilgilendirme, örtmece ve yalancılık. Otoriter lider ya da Fransız felsefeci Claude Lefort'un terimini kullanacak olursak "egokrat" kanun hükmünü ve her anda neyin adaletli ya da adaletsiz, gerçek ya da yalan olduğunun donkişotvari yargıcı olmaya yönelik "ortak" kanıyı yerinden eder.[9]

Batı halkları, özellikle Birleşik Devletler'de seyir halindeki şeyin kötülüğünü kavramaktan hakikaten acizlerdi. Yaşananlar insanları gerçekten hayrete düşürdü. Bu entelektüel felç o çağın kültürel ikonu *Look* dergisinin sayfalarında ölümsüzleştirildi. 15 Ağustos 1939'da derginin sayısı *New York Times* eski

Moskova bürosu şefi ve Pulitzer ödülü sahibi Walter Duranty tarafından yazılmış "Rusya'da neler oluyor?" başlıklı bir makaleye yer verdi.[10] Yazı, 1937 ile 1938 yılları arasında Stalin'in, şairlerden diplomatlara, generallerden politik açıdan sadık olanlara kadar, Sovyet nüfusunun tüm sektörlerinin öldürülmesi emrini verdiği, Büyük Terör'ün sonuçlanmasından sadece birkaç ay sonra ortaya çıkmıştı. Sovyet tarihçi Robert Conquest'e göre, o iki yıllık periyod yedi milyon tutuklama, bir milyon infaz, iki milyon çalışma kamplarında ölüm, bir milyon hapse atılmış insan ve 1938 itibarı ile hâlâ kamplarda olan bir diğer yedi milyon insan gördü.[11]

Yıkıcı şeytanlığın dolaysızlığına rağmen Duranty'nin makalesi SSCB Anayasasını "dünyadaki en demokratik" olanlardan biri "bir gelecek demokrasisinin inşa edilebileceği bir temel" olarak betimliyordu. Kızıl Ordu, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri, komünal konut ve cinsiyet eşitliğinin takdire değer tarifine ek olarak "büyük tasfiyenin" lakayt biçimde "Komünist Parti'nin periyodik temizliklerinden biri" olarak betimlendiği bir iyimser yorum da vardı. Duranty, sanki özellikle fena bir kış fırtınasının ardından ülke toparlanıyormuş gibi bu "temizleme" "artık bitti" ve insanlar "hasarı onarıyorlar" diyordu. Gerçekte, Stalinci şiddet, hapse atma, sürgün ve infaz örüntüsü sadece hızlı ve korkutucu azgınlıkla odağını Baltık denizi ve doğu Polonya'ya kaydırıyordu. 1939 ile 1941 arasındaki pek çok vahşet arasında yüz binlerce Polonyalı kuzey çalışma kamplarına yürütüldü[12] ve Polonya Komünist Partisi'nin on binlerce üyesi öldürüldü.[13] Duranty'nin makalesinden yalnızca bir hafta sonra Stalin Hitler ile saldırmazlık anlaşması imzaladı, Eylül'de Polonya'ya saldırdı ve Kasım'da Kızıl Ordu Finlandiya'yı işgal etti.[14] 1940'ta Stalin, 1939 saldırısında savaş mahkumu olarak esir alınan 15,000 Polonyalı milliyetçinin katlini emretti.[15]

Duranty'nin yazısının en sarsıcı özelliği, Stalin'in portrelenişiydi. Yeni yayınlanmış *Oz Büyücüsü*'nü öven bir yazı ile ünlü vantrilok Charlie McCarthy ve ağzında sigara olan kuklası gibi utanç verici ünlü fotoğrafları arasından gülümseyen yakışıklı Joseph Stalin'in fotoğrafı "Stalin, Komünist Parti iç

çemberi başkanı. Lenin'in yaptığı gibi hukuku çiğnemiyor. Stalin kendi kararını vermeden önce iş arkadaşlarının görüşlerini duymayı tercih ediyor" altyazısıyla yer alıyordu.[16] Stalin'in 1939 yılı katılımcı yönetimin bir örneği olarak *Look*'taki aslanlaştırılmasını bundan birkaç ay sonra "Yılın Adamı" olarak *Time* dergisinin kapağına yükselişi izledi. Gerçekten de 1930 ile 1953'teki ölümü arasında Stalin *Time* kapağında toplamda on defa belirdi. Tüm bunlar, sonradan pek çok akademisyen tarafından tarihin uygarlık karşısındaki en büyük tehdit olarak yerleştirilen, tutarlı bir yeni güç formu olarak tanımlanması ve analiz edilmesinden uzun zaman önce totaliterciliğin bir tür detaylandırılması ve kurumsallaştırılması hissini sağlıyordu.[17]

Birkaç önemli istisna olsa da ancak Nazi yenilgisinden sonra isimlendirme programı ciddiyetle başladı. Conquest "Resmi tabloyla çelişen pek çok bilgi mevcuttu." "Gazeteciler, sosyologlar ve diğer ziyaretçilerin" neden Sovyet rejiminin yalanları tarafından içeri alındığını soruyor. Bir sebebi, işkence ve ölümden oluşan muazzam devlet sistemine dair hiçbir izi ele vermeyen "model hapishaneler" de dahil olmak üzere yanlış bir tablo sunmak için Sovyet devletinin büyük bir zahmete girmiş olmasıdır. Bir diğer sebep de gözlemcilerin kendi saflıklarıydı. Duranty'ninki gibi bazı durumlarda, sosyalist devlet fikrine ideolojik yakınlık tarafından kör edilmişlerdi.[18]

Hepsi arasında en ikna edici sebep, pek çok vakada, gazeteciler, akademisyenler ve Batı devletlerinin totaliterciliğin canavarca başarılarının tam ağırlığını hesaba katmakta zorluk yaşamışlardı, çünkü asıl gerçekler öylesine "olanak dışıydı" ki bir uzman için bile gerçekleri kavramak zordu. Conquest "Stalin devri olguyla baş etmeye uygun olmayan zihinlere olanak dışılık olarak görünen şeylerle doluydu" diye yazıyor.[19] Gözetleme kapitalizmi ve onun yeni araçsalcı gücünü dikkate almayı öğrendiğimiz için bu kavramadaki başarısızlığın bizler için önemli belirginliği vardır.

Totaliterciliğin imkansızlığı ile yüzleşme o çağın dehşet verici gerçekleri üzerindeki örtüyü kaldırmaya kararlı ilk

akademisyenlerin etkileyici açıklamalarında yansıtılıyordu. Savaşı hemen izleyen dönemde bu projeye dönen neredeyse tüm entelektüeller, Harvard siyaset bilimcisi Carl Friedrich'in ifade ettiği şekliyle, totaliterciliğin "beklenmedik biçimde ve haber verilmeden insanlığın üzerine geldiği" aniliği karşısında şaşkınlık duygusunu aktarıyorlardı.[20] Dışavurumları öylesine sıra dışı ve öngörülmemiş, öylesine şok edici, hızlı ve benzersizdi ki, hepsi her gelenek, norm, değer ve meşru aksiyon formuna meydan okuyarak dilden yakayı sıyırdı. Tüm nüfusları aşırı hızla yutan şiddet ve suç ortaklığının sistemli artışı, yirminci yüzyılın en büyük beyinlerinden pek çoğu için bile felçle sonuçlanan bir tür şaşkınlık yarattı.

Friedrich, 1954'te "1914'ten önce esas itibarı ile hiç kimse o zamandan beri Batı uygarlıklarını ansızın yakalamış olan gelişmeler akışını önceden göremedi. Tarih, hukuk ve sosyal bilimler alanlarında önde gelen akademisyenlerden hiçbiri ileride totalitercilikle sonuçlananın ne olduğunu fark etmedi. Bu önceden görmede başarısızlık idrak etmede yaşanan zorlukla uyumludur" diye yazarak bu olanak dışılık deneyimine değinen totaliterciliğin ilk akademisyenleri arasındaydı.[21] Endüstriyel toplum yirmi birinci yüzyıl yorumcularından en ileri görüşlüleri, Durkheim ve Weber bile bu ölüm saçan dönüşü önceden görememişti. Hannah Arendt Nazi Almanyası'nın bozgununu "Bu, olan biteni anlatmaya ve anlama çalışmak için ilk şans... Hâlen keder ve üzüntü içinde, halen bir ağıt yakma eğilimiyle... Ama artık sessiz bir öfke ve aciz bir korku içinde değil" diye betimliyordu.[22]

Neticede, cesaretli ve parlak bir akademisyenlik bütünü kavrayış zorluklarını karşılayacak kadar evrimleşecekti. Her biri ayrı vurgu ve kavrayışa sahip farklı düşünce modelleri ve okulları getirdi ama bunlar büyük kötülüğü sonunda isimlendirmede ortak bir amacı paylaşıyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki altı senesini totaliter güç üzerine sıra dışı çalışması 1951'de basılmış *Totalitarizmin Kaynakları*'nı yazarak geçirecek olan Arendt "Totalitercilik insana içeriden hakim olma ve onu içeriden korkutmanın aracını keşfetmiştir" diye yazıyordu.[23]

Arendt'inki henüz gerçekleşmiş olanı kuramlaştırmak için detaylı bir açıklama ve öncü bir girişimdir. "Kavrayış" totalitercilik tarafından ortaya çıkarılan "kötülüğün gerçekten radikal doğasına" zorunlu cevaptır, diyordu. "Yüzyılımızın üzerimize koyduğu yükü bilinçli olarak sorgulamak ve ona katlanmak ne onun varlığını reddetmek ne de uysalca onun ağırlığına teslim olmak anlamına gelir." Totalitercilik "insanlığın yıkımı" ve "insanın özü" üzerine esnetilmişti ve "yüzyılın yıkıcı güçlerine sırtımızı dönmenin pek az yararı olacağı" konusunda ısrar ediyordu.[24] Totalitercilik için vazgeçilmez olan "hareket" dışındaki tüm bağlar ve kaynakların silinmesiydi: "Total sadakat, hakimiyet için psikolojik temel, yalnızca aileyle, arkadaşlarla, yoldaşlarla ya da sırf tanıdıklarla bile başka herhangi bağları olmadan, dünyada bir yere sahip olma duygusunu sadece harekete aidiyetinden, partiye üyeliğinden türeten, tamamen izole edilmiş insandan beklenebilir."[25]

Friedrich, Adorno, Gurian, Brzezinski ve Aron gibi yüzyıl ortası akademisyenleri, totaliterciliğin insan ruhuna hakimiyet üzerine ısrarını tanıyarak bu temalara eklemeler yaptılar.[26] Kitlelere ruhlarına kadar komuta etmek hayal edilemez çaba gerektirir, bu da totaliterciliğin hayal edilemez oluşunun bir sebebidir. Totalitercilik, kollarını sıvayıp her iki elini birden bedenleri korku, keder ve acı içinde kokuşmuş, terleyen, ağlayan, kanlı canlı insanların kan ve dışkısına daldırmaya istekli yandaşlara, yandaşların yandaşlarına ve yandaşların yandaşlarının yandaşlarına ihtiyaç duyar.[27] Totalitercilik, tarihçi Richard Shorten'in "insanı yeniden şekillendirme deneyi" olarak adlandırdığı soykırım vizyonu arayışında konuşulmamış her bir arzuyu dönüştürüp kontrol altına alarak deri altına işler ve başarıyı hücresel bazda ölçer.[28]

Toplumun yıkımı ve yeniden yapılandırılması ile insan cinslerinin arındırılması Stalin'in Sovyetler Birliği'nde "sınıf", Hitler'in Almanya'sında da "ırk" adı altında yürütüldü. Her rejim öldürülmesi kararlaştırılan "dış grupları" (Almanya ve Doğu Avrupa'da Yahudi halk, romanlar, homoseksüeller ve devrimciler, Stalin Rusya'sında popülasyonun tüm

kesimleri) ve beden ve ruhunu rejime teslim etmeleri gereken "iç grupları" icat etti.[29] Bu yolla totaliterci rejimler kendi fantastik "birlik içinde halk" hedeflerine ulaşabilirlerdi, Claude Lefort'un betimlediği üzere "Sosyal birlik, 'halk düşmanına" yönelik aktive edilmiş nefretle yerinde tutulan, içsel birlikle uyumludur."[30]

Totaliter güç uzaktan kontrolle başarılı olamaz. Sadece riayet yetersizdir. Her bir içsel yaşam suçsuz cezanın süregelen tehdidi tarafından ele geçirilmeli ve dönüştürülmelidir. Toplu cinayet ölçek ekonomilerini (kamplar, katliamlar ve gulaglar) garantiler ama kalanlar için bireyin içinden dışına her yönünü, yani kalbi, aklı, cinselliği, kişiliği ve ruhunu, yeniden yapmayı hedefleyen bir el yapımı terör olacaktır. Bu el sanatı izolasyon, endişe, korku, ikna, fantezi, arzu, ilham, işkence, keder ve gözetlemeden oluşan detaylı düzenleme gerektirir. Arendt amansız "atomlaştırma" sürecini ve terörün "bireyin özgürlüğü için yaşam alanı sağlayan" kanun normlar, güven ve duygudan oluşan sıradan insani bağları yok ettiği füzyonu betimliyordu. Terörün "demirden kemeri" "serbest hareket alanı kaybolsun diye insanları merhametsizce birbirlerine sıkıştırır." Terör "her insanda birliği üretir."[31]

III. Zıt Bir Ufuk

Araçsalcı güç farklı ilerler ve zıt bir ufka doğru gider. Totalitercilik şiddet araçları aracılığıyla faaliyet gösteriyordu, ana araçsalcı güç ise davranış değiştirme araçları aracılığıyla faaliyet gösterir ve burası da odağımızın kayması gereken yerdir. Araçsalcı gücün ruhlarımıza yönelik bir ilgisi ve yol gösterecek bir prensibi yoktur. Manevi kurtuluş için bir eğitim ya da dönüşüm, karşısında hareketlerimizin yargılandığı bir ideoloji yoktur. İçten dışa her bir kişinin hakimiyetini talep etmez. Saf adanmışlık adına beden ve akıllarımızı yok etmeye veya şeklini bozmaya yönelik ilgisi yoktur. Kanımız ve dışkımızın davranışı üzerine veriyi bağrına basar ama kendini dışkımızla kirletmekle ilgilenmez. Kederimiz, acımız ve korkumuza yönelik bir iştahı yoktur, yine de sıkıntılarımızdan sızan davranışsal artı değeri hoş karşılar. Anlamlarımız ve gerekçele-

rimiz karşısında son derece kayıtsızdır. Ölçülebilir aksiyon üzerinde eğitilmiş halde, yalnızca her ne yapıyorsak devamlı evrimleşen icra, hesaplama, değiştirme, parasallaştırma ve kontrol operasyonları için *erişilebilir* olmasıyla ilgilenir.

Totaliterciliğin tanık ve kurbanları için olduğu gibi araçsalcılık da öldürücü olmasa da insan hikayesi için sarsıcı, kavranamaz ve yenidir. Eşi benzeri görülmedik güçle karşılaşmamız, gizlilik içinde şekillendirilen, teknoloji ve teknik karmaşıklıkla kamufle edilen ve çekici söylemle örtülen zorlamanın bu yeni cinslerini isimlendirme ve bilmenin neden zor olduğunu açıklamaya yardımcı olur. Totalitercilik toplumu boğan ekonomilerle birleşen politik bir projeydi. Araçsalcılık ise kendi eşsiz sosyal hakimiyet tarzını elde etmek için dijitalle birleşen bir piyasa projesidir.

Dolayısıyla, araçsalcılığın belirgin "gözlem noktasının" "radikal davranışçılık" olarak bilinen tartışmalı entelektüel alanda ve onun yüzyıldaki dönümünün teorik fizikteki öncüllerinde şekillendirilmiş olması şaşırtıcı değildir. Bu bölümün kalanında gözetleme kapitalizmi zamanındaki güç üzerine gerçekleştirdiğimiz incelememiz, totaliterciliğin şiddet ve kargaşasından çok daha uzaktaki bu kaynak noktasına yöneliyor. Bu da bizi özgürlüğü bilgisizliğin eşanlamlısı olarak kabul eden, insanlara da tıpkı karınca, arı ya da Stuart MacKay'in geyik sürüleri gibi idrak ve kontrol edemediği davranış paternlerine sıkışmış yabani canlılar muamelesi yapan kişilerin düşünce alemine götürüyor.

IV. Diğer Kişi

Bir 1971 yılı kapak hikayesinde *Time* dergisi Burrhus Frederic "B. F." Skinner'ı "Harvard'da başlı başına bir kurum, yaşayan Amerikan psikologlarının en etkilisi, insan davranışı biliminde en tartışmalı çağdaş figür, bir mesih olarak tapılan ve tehdit olarak görülüp iğrenilen biri" olarak betimliyordu.[32] Skinner kariyerinin çoğunu Harvard Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde geçirdi ve üniversite lisans bölümündeki en canlı hatıralarım onunla girdiğim tartışmalarla geçirdiğim zamanlardan oluşur. O konuşmaların bakış açılarımızı çok az

değiştirdiğini kabul ediyorum ancak beni o zamanlar (ve şimdi) benimkinden temelden farklı bir insan yaşamına anlam verme yöntemiyle tanıştırarak kalıcı bir şaşkınlık duygusuyla bırakmıştı.

Bir akademik psikolog olarak Skinner (ilk önce Memorial Hall'un antik kasvetli bodrum katında, sonra da yeni inşa edilmiş William James Hall'un yedinci katında) insan davranışını incelemek için icat ettiği usta işi araç ve teknikler kadar, güvercinler ve kaldıraçlarla, güvercinler ve yem topaklarıyla, güvercinler ve kızgın plakalarla, labirentteki farelerle, o ve öğrencilerinin o davranışı geliştirmede geliştirdiği kavrayışlarla da ünlüydü. Erken dönem araştırması "operant koşullama" olarak adlandırdığı çalışmayla, bir hayvanın orijinal davranış repertuvarına yabancı olan detaylı aktivite örüntüleri üretmek için çeşitli "pekiştirme programlarını" düzenlediği için yeni çığırlar açtı.

Skinner, İkinci Dünya Savaşı'nda güvercin sürüsünü güdümlü misiller için koşullu zekaya dönüştürmeye yönelik (sonuçta meyve vermemiş olan) çabasından ilham alarak, davranış mühendisliği vaadiyle tanımlanan yeni bir yola çıktı. 1947'de bir sempozyumda "Bu dünyayı laboratuvara getirme meselesi değil, deneysel bir bilimin parçacıklarını *bütün dünyaya* yayma meselesidir. Yapmayı istediğimiz sürece bunu yapabiliriz."[33] Misil projesi deneysel çalışmanın anlamını "yeni bir ışıkla" biçimlendirmişti, bunu yıllar sonra kendi otobiyografisinde söylüyordu: "Bu artık yalnızca deneysel bir analiz değildi. Bir teknolojinin ortaya çıkmasını sağlamıştı."[34]

Skinner, çıkarımsal sıçrayışları için değerli birkaç dayanağı haricinde kendi laboratuvar kavrayışlarını dünyanın fenalıklarına uygulamaya hevesliydi. Bir halk entelektüeli olarak radikal davranışçılığının uygarlığı felakete karşı savunmak için gerekli olan sosyal organizasyon prensiplerini sunduğuna halkı ikna etmeye çalışarak yaklaşık yetmiş yıl geçirdi. Aceleci bir şekilde 1948 yılı "ütopyacı" romanı *Walden Two* ve 1971 yılı sosyal felsefe *Beyond Freedom & Dignity* gibi kitaplarında kuşatılmış hayvanların hareketinden sosyal davranış ve insan evriminin büyük teorisine anlam çıkardı. 1974'te

Skinner, radikal davranışçı projenin bir diğer açıklaması olan, bu sefer genel okuyucuya yönelik *About Behaviorism*'i yayınladı. *Beyond Freedom & Dignity*'de gelişen alışılmadık (ve pek çoğu aykırı) savlarından beri daha da şiddetli olmuş görüşlerine muhalefeti karşılamayı hedefliyordu. Bu tür muhalefete "sıra dışı bir yanlış anlamanın" sonucu gözüyle bakıyordu ve kamuoyu fikrini geri döndürmeye yönelik gayretlerinde yorulmak bilmiyordu. Bir kez içeriğini anladıklarına, insanların kesinlikle mesajına hemfikir olacaklarına inanıyordu.

About Behaviorism'in ilk sayfalarında Skinner, *Beyond Freedom & Dignity*'nin yarattığı öfkeyi görmezden geliyor, onun yerine davranışçılığın köklerini ve onun baştaki teorisyenleri ve uygulayıcılarını araştırıyordu. Davranışçılığa yönelik antipati için suçun çoğunu yaygın biçimde onun kurucusu gözüyle bakılan John B. Watson'a biçmişti.[35] 1913'te davranışçı bakış açısını herkesçe bilinen biçimde duyuran Watson idi: "Davranışçının gördüğü şekliyle psikoloji, doğa bilimlerinin tamamen objektif deneysel bir dalıdır. Teorik hedefi davranışın öngörülmesi ve kontrolüdür. İç gözlem onun yöntemlerinin vazgeçilmez kısmını oluşturmaz. Davranışçı, insan ve yabani arasında bölücü bir çizgi tanımaz."[36] Ama Watson'ın bilim insanı olduğu kadar şovmen olduğu ortaya çıktı ve Skinner buruk biçimde onun uç iddialarını ve radikal davranışçılığa kalıcı şüphe düşüren "gerçek noksanlığını" eleştirdi.

Watson'ı problemin baş mimarı olarak tanımlayan Skinner, bunun ardından çözümün anahtarı olarak kariyerinin çoğunu Missouri Üniversitesi'nde geçiren ünsüz bir erken yirminci yüzyıl Alman eğitimli deneysel psikolog olan Max Meyer'in çalışmasına itimat etti. Meyer doktora çalışmalarını, tez danışmanı Max Planck'ın tüm zamanların en çok takdir edilen fizikçilerinden biri olacağı Berlin Üniversitesi'nde sürdürmüştü. Planck fiziksel dünya ile sadece matematiksel analiz aracılığıyla sırlarını açığa vuracak olan, insan doğası yasaları da dahil olmak üzere doğal yasaların keşfedilebilirliğinin birliği konusunda ısrar ediyordu.[37] Planck "Dış dünya insandan bağımsız bir şey, mutlak bir şeydir" diye yazıyordu.

"Bu mutlak üzerinde etkili olan yasalar için arayış, hayattaki en yüce arayışmış gibi görünüyor."[38] Meyer Planck'in öğretisini, insan davranışı çalışmasını gerçek bilimsel statüye yükseltecek prensipler arayışına taşıdı.

Skinner'a göre Meyer sonunda psikolojinin fizik, kimya ve biyoloji yanında haklı konumunu aldığı atılımı gerçekleştirmede başarılı oldu.[39] Skinner neden kendi zamanında bile geniş ölçekte görmezden gelinmiş bu çalışmayı yüceltiyordu? Skinner kulağa uğursuz gelen *Psychology of the Other One* başlıklı bir 1921 yılı ders kitabını özel bir övgüyle ayrı tutuyordu. Basıldığında az bir ilgi görmüştü (Meyer onu öncelikle kendi öğrencileri için yazmıştı) ve o zamandan beri tam bilinmezliğe düşmüştü.[40] Yine de Skinner kitabı modern davranışçılığın epistemolojik ve metodolojik temellerini oluşturduğu için methediyordu: "Önceki çevresel tarihine ilişkin bir kişinin davranışlarında objektif biçimde gözlenebilen o gerçekleri düşünün."[41] Skinner'ın formülleştirmesinde Meyer'in kitabı bir dönüm noktasıydı, mutlaklar arayışında psikoloji ve fiziği cesurca birleştiriyordu. "Diğer Kişi'nin derisinin altındaki dünyanın tercih edilen statüsünü kaybettiği" davranışçı bakış açısının özünü ileri sürüyordu.[42]

Yeni bilimsel bakış açısını yakalayan ifade "Diğer Kişi" idi. İnsan davranışı ancak psikologlar insanlara *diğerleri* olarak bakmayı öğrendiklerinde cevap verecekti. İçsel deneyimi dışsal hareketle karıştırmaya son veren bir "objektif insan davranışı bilimi" için bu "gözlem bakış açısı" mutlak gereklilikti.[43] Bu yeni bakış açısı için merkezi olan, onun *organizma* olarak insan anlayışıydı. İnsan organizmaları bir "o" bir "diğer" bir "onlar" olarak yeniden biçimlendiriliyordu: Bir maruldan, bir kanada geyiğinden ya da bir tırtıldan sadece karmaşıklık derecesiyle ayrılabiliyordu.[44] Bilimsel psikoloji kendi ilgisini bu "bir organizma olarak organizmanın" sosyal ve dolayısıyla da görülebilir davranışlarıyla sınırlayacaktı. Bu "Diğer Kişi'nin yaşamının incelenmesi, ama kendisi için önemli olduğu için değil, daha çok sosyal önemi olduğu için yaşamının incelenmesi." olacaktı. "Biz Kendimiz'e tercihen Diğer Kişi'yi inceliyoruz."[45]

Yeni bakış açısının mantıksal sonuçları bizim "özgürlük" ve "irade" olarak adlandırdığımız yüksek seviye insan deneyimlerinin bir yeniden yorumlamasını gerektiriyordu. Meyer "hayvan dünyasında aksiyon özgürlüğü, fizik dünyasında kazalarla kastedilene benzer anlama gelir" diye öneren Planck'i hatırlatıyordu.[46] Böylesi kazalar yetersiz bilgi ve anlayışın olduğu olgulardır. Özgürlükte de böyledir. Liberal özgürlük düşüncesi, özellikle psikoloji bilimi alanında bilimsel bilginin artışıyla ters ilişkide devamlılık gösterir. Bilgi ve özgürlük zorunlu olarak karşıttır. Meyer'in yazdığı üzere "Diğer Kişi'nin davranışı ancak bir hastalığın, savaşın sonucunun hava durumunun mahsullerin özgür ve kendiliğinden olmasına benzer anlayışla; yani, belirli sonucun belirli sebepleri karşısındaki genel insan bilgisizliği anlamında özgür, kendiliğindendir."[47]

On yıllar sonra bu dünya görüşü *Beyond Freedom & Dignity*'de desteklenen tartışmalı sosyal felsefenin, Skinner'ın bilginin bizi özgürleştirmediği, daha çok özgürlük illüzyonundan kurtardığını ileri sürdüğü düşüncenin özünü oluşturacaktı. "Gerçekte, özgürlük ve bilgisizlik eşanlamlıdır" diye yazıyordu. "Bilginin elde edilmesi bizi bilgisizlikten kurtarması anlamında kahramancadır ama aynı zamanda da trajiktir, çünkü özgürlüğün imkansızlığını ortaya çıkarır."

Meyer ve Skinner için özgürlük, irade, otonomi amaç ve temsiliyet gibi anlayışlara bağlılığımız bizi insan bilgisizliğinin rahatsız edici gerçeklerinden koruyan savunma mekanizmalarıdır. Dickens'ın ilk kez merhum ortağı Jacob Marley'nin efkârlı, zincir sürükleyen hayaletiyle karşılaştığında "Sindirilmemiş bir biftek parçası, bir hardal lekesi, bir peynir kırıntısı, az pişmiş bir patatesin bir kısmı olabilirsin" diyen Scrooge'unu düşünüyorum. Özgürlükte de öyledir: Özümsendiğinde görüntüyü dağıtacak ve bizi gerçekliğe teslim edecek olan sindirilmemiş bir korku parçası, bir inkar kırıntısı... Çevre davranışı belirler ve bunu tam olarak nasıl yaptığına dair bilgisizliğimiz, özgürlük fantezisi ile doldurduğumuz boşluktur.

Meyer insan içe dönüklüğünün ("ruh" "öz" "zihin" "bilinç") bireyin öznel yaşamıyla sınırlı olmasının önemi konusunda ısrar etmek için çok uğraştı. Bu bilimsel bir değere sa-

hip olmayabilir, çünkü gözlemlenemez ve ölçülemez: "Ruhu inkar etmiyoruz ama zamanımızı ona vakfetmiyoruz. Bedeni inceleyerek yapacak yeterince şey ve yetenden fazlasını buluyoruz." Ruh "sizin kendi işinizdir" bir mahrem deneyim ve bilimsel sorgudan resmen muaf indirgenemez gizemdir: "Dolayısıyla, insan toplumları, ruh grupları anlamında değil, organizma grupları anlamında doğal yasalardan kaynaklanıyor şeklinde anlaşılır."[48]

Meyer sosyal bilimler ve uygarlığın kendisinin geleceğinin bu ruhtan diğere, içten dışa, yaşanan deneyimden gözlenebilir davranışa geçişte yattığını ileri sürüyordu. İnsanlığın ötekileştirilmesi yeni bir politik özgürleşmeye giden yol olacaktı. Tarihin acımasız baskı, işkence, katliam, köleleştirme ve soykırım silsilesi dini ve politik güç uğruna insan ruhuna hakim olma adına yürütülmüştür. Büyük Savaş sonrası yıllar sırasında 1921 Missouri'sinde Meyer'in bakış açısından, etkin ve rasyonel modernite için çözümü bir yaşam ve ölüm meselesiymiş gibi hissettirmiş olmalı:

> İlgisi ruhlara odaklanmış olan kişi, başkalarını kendine dua etmeye, imanlarını dile getirmeye, mihrapları önünde diz çökmeye zorladığında ruhlarını kurtardığını düşünür ve sadece bedenlerini zorladığını kabul edemez. Politik terörizmin de asıl ve tükenmez kaynağı, sihir tarafından yönetilen ya da tabiatıyla öyle olmaması gerektiği gibi sihir işe yaramazsa işkence ve ölüm tarafından yönetilen, bilimsel incelemeye açık bedenler olarak değil, ruhlar, gizemli varlıklar olarak diğer varlıkları düşünmeye yönelik insani eğilimdedir. İspanyol engizisyonu ya da 17. yüzyılın cadılık mahkemeleri gibi o türden mahkemelerde yaşanan işkencenin dehşetini hatırlayın. Bu gaddarlıklar hakimin bir akıl okuyucu olarak çalışması ve suçlananın da öncelikle bir ruh olarak görülmesi sebebiyleydi.[49]

Meyer'in düşüncesinde perspektifin "bir ruh olarak insan"-dan "bir organizma olarak insan"a kayması "tarih eğiliminin

neden demokrasi yönünde olduğunu" açıklıyordu. Bilim toplumu ele geçirirken Meyer kardeş organizmalar olarak ezici benzerliğimiz temel gerçeğinde kök salmış eşitlik ve demokratik kardeşliğe dair yeni bir küresel itibarı benimsedi. Sınıf, servet, liberallik, ırk ve diğerlerine dayalı toplum, politika ve ekonomiye musallat olan ayrımlar anlamsız hale gelecekti: "Gerçek dünya çapındaki insan yaşamında bireyler arasındaki farklılıklar bütünüyle benzerlikleri tarafından boğulmuştur. İnsan toplumun bir organizma grubu olduğuna dair bilimsel görüşü kabul eden kişi için sınıflara ayırmak saçma bir tekliftir."[50]

Meyer gerçek bilimsel statüyü amaç edinen her sosyal bilimin Diğer Kişi bakış açısını (psikoloji, elbette ama aynı zamanda sosyoloji, ekonomi, kriminoloji, tarih ve din psikolojisi) benimseyeceğine inanıyordu: "Yoldaşı insanlar arasında yürüyen İsa organizmalar arasında bir organizma."[51] Bilginin bedeli olarak insanlığı özgürlük kaybına teslim eden sevimsiz tatminleriyle, ötekileştirme rasyonel bir geleceğin yolunu açacaktı.

V. Özgürlük Karşısında

Skinner'ın Diğer Kişi bakış açısına bağlılığı sarsılmazdı ve bu bakış açısını detaylandırması aracılığıyla araçsalcı gücün özünü kavramaya başlayabiliriz. Skinner, 1938'de yayınlanan ilk kitabı *The Behavior of Organisms*'in açılış sayfasında Meyer'in (ve Planck'ın) uyarısını dillendiriyordu: Özgürlük sadece fethedilmeyi bekleyen bilgisizliktir. "İlkel davranış sistemleri" sıradanlığı "insan dışı varlıklara" atar. Bir o kadar yetersiz olan, kontrolü "kişi" ya da "özgür irade" gibi muğlak kurgulara yükleyen "ileri davranış sistemleridir." "Daha ileri soruşturma olası görülmediğinde 'özgür irade' vakasında olduğu gibi içsel organizmalar teslimiyetle özgür olarak adlandırılabilir" diye yazıyordu.[52]

Skinner, davranış çalışmasının tek anlamlı gayesinin öznel niteliklerden yoksun aksiyonun gözlemlenmesi olduğunda ısrar ederek çalışmasını "radikal davranışçılık" olarak adlandırdı. Onu radikal yapan buydu. "Davranış organizmanın

yapıyor olduğu, ya da daha net biçimde, başka bir organizma tarafından neyin yapılıyor olarak gözlemlendiği şeydir" diye ilk kitabının açılış sayfalarında bildiriyordu. "Operant" davranış onun aktif, gözlemlenebilir "yapma" için kullandığı terimdir. Operant davranış betimlemesini işlemek için kelimeler içe dönüklükten arındırılmalıydı: Bir organizmanın "gördüğü" söylenemez, "ileri baktığı" söylenir. Yalnızca bu tür nesnel betimlemeler, sırasıyla, örüntülere ve neticede çevre ve davranış arasındaki sıradan ilişkilerin belgelenmesine götüren, ölçülebilir davranışsal gerçekleri işleyebilir.[53]

Skinner 1951'de *Science and Human Behavior*'ı yayınlayarak tüm gözlemlerin, kişinin kendi davranışı üzerine olanın bile Diğer Kişi'nin bakış açısından canlandırılması gerektiğini önerdi. Daha sonra yeni davranışsal ekonomi disiplini tarafından fazlasıyla sömürülecek olan bu disiplin, "seçim yapmak" ya da "problem çözmek" gibi çıkarım yapılan davranışlar da dahil olmak üzere neredeyse her şeyi davranışsal analizin objesi olarak almayı mümkün kılıyordu:

> Bir insan kendini kontrol ettiğinde bir aksiyon akışını seçer, bir problemin çözümünü düşünür ya da kişisel bilgisinde bir artışa yönelik çaba gösterir, yani *davranıyordur*. Tam olarak diğer herkesin davranışını kontrol edeceği gibi kendi davranışını da davranışın bir fonksiyon olduğu değişkenlerin manipülasyonları aracılığıyla kontrol eder. Öyle yapmadaki davranışları analizin uygun bir objesidir ve neticede bireyin kendisi dışında bulunan değişkenlerle hesaba katılmalıdır.[54]

Neredeyse her kitap ve makalede Skinner, Planck'in Meyer'e öğrettiği ve Meyer'in kendi öğrencilerine anlattığı gerçeği, sadece Diğer Kişi bakış açısı aracılığıyla kavranabilecek o tek gerçeği beyan ediyordu: *Özgürlük bilgisizliktir*. Özgür irade deneyiminin, davranışın gerçek belirleyicileri hakkında bilgi eksikliğiyle üretilen, sindirilmemiş inkardan başka bir şey olmadığını hissediyordu. Meyer ve ondan önceki Planck gibi Skinner da özgürlüğe bir "kaza" gözüyle bakıyor "kaza" dü-

şüncesinin aldatıcı olduğunu, doldurulmayı ve sonunda bilginin meşru, öngörülebilir bir örüntüye ilerletilmesiyle, dönüştürülmeyi bekleyen bir boşluğu ortaya çıkaran, zamanda bir fotoğraf karesi olduğunu ileri sürüyordu. Davranışçının bakışı altında bizim özgür iradeyle karıştırdığımız bu bilgisizlik boşlukları, daha çok gelecekte uyandırılma ve tedavi umuduyla bedenini dondurarak koruma için teslim eden biri gibi açıklamaya ihtiyaç duyuyordu.

Skinner, en gözü pek yazınsal gayretlerinden olan, 1971'de *Beyond Freedom & Dignity* adıyla basılmış kapsamlı felsefi yazısında şunu tekrarlıyordu: "Bir kazanın kaza eseri doğasında bir fazilet yoktur."[55] O bütün çalışma Skinner'ın sosyal gelişim karşısındaki baş engel olarak gördüğü şey üzerine geliştirilmişti: Kutsal özgürlük ve bütünlük pelerininde en derin bilgisizliğimizi gizleyen kavramsal karışıklık. Skinner bu ulvi düşüncelere bağlılığımızın "davranış ve çevre arasındaki umulmadık kontrol edici ilişkiler" acı gerçeğinden kendimizi koruma yolumuz olduğunu ileri sürüyordu.[56] Bunlar "insan davranışının öngörülebilirliği üzerine yeni kanıtlar keşfedildikçe" yavaşça yaklaşan psikolojik "kaçış rotalarıdır." "Bilimsel bir analiz ilerledikçe tam bir determinizm karşısındaki kişisel muafiyet kaldırılır. Kişinin kendisine ihale edilecek başarılar sıfıra yaklaşıyor gibi görünür. Takdir ettiğimiz davranış, dolayısıyla, henüz açıklayamadığımız davranıştır."[57]

Skinner'ın en başarılı öğrencilerinden biri, daha sonra Harvard Psikoloji Bölümü'nde iş arkadaşı ve radikal davranışçılığın bir aydını olan Richard Herrnstein bir defasında bana özgür iradenin bir ifadesi gözüyle bakılan her hareketin, onu üreten "uyaran girdabının" henüz yeterince nitelendirilemediği şey olduğunu açıklamıştı. Biz sadece gözlem ve hesaplama araçlarından yoksunuz. Ben yirmi üç yaşında bir öğrenciydim ve bu terim benim için yeni ve sarsıcıydı. O konuşmayı hiç unutmuyorum, muhtemelen davranışçının Tanrı algısını özetlemeye olabildiğince yaklaştığı için. Gerçekten de Skinner'ın Psikoloji Bölümü'nün yedinci katındaki laboratuvarına giden asansöre binerseniz, göreceğiniz ilk şey, girdap-

tan çekilmiş davranış pekiştirmesinin bir değişken aralığı "Tanrı bir IV'tür" yazan bir tabela olurdu.

Bu görüşte "özgürlük" ya da "kazalar" ölçme ve hesaplamadaki gelişen kabiliyetlerimiz uyaran girdabıyla ilgili daha fazla bilgi sağladıkça küçülür. İnsan davranışıyla ilgili bilgisizlik ısınan bir gezegende eriyen bir buzdağı gibidir. Biz insan davranışının her gerçeğini şekillendiren uyaran girdabını önce çözümlemeye ve sonra da kontrol etmeye yetecek kadar akıllı araç ve yöntemleri icat ettikçe tırmanan ısıya cevap vermeye yazgılıdır. Tıpkı Meyer'in on yıllar önce yapmış olduğu gibi Skinner bu bilgisizlikten yasaya dönüşümün ikonik örneği olarak hava durumu tahminine işaret ediyordu:

> Bir konunun karmaşıklığı tarafından dayatılan problemlerle otaya çıkarken ilgilenilmelidir. Görülen o ki, umutsuz vakalar sıklıkla zaman içinde üstesinden gelinebilir hale gelir. Ancak yakın zamanda hava durumuna dair herhangi bir türden geçerli açıklama mümkün olabilmiştir. Öz belirleme karmaşıklıktan çıkarılmaz. Sineğin yörüngesini hesaplamadaki zorluk öngörülemezliği ispatlamaz, yine de diğer her şeyin ispatlanmasını imkansızlaştırabilir.[58]

VI. İnsan Davranışı Teknolojisi

Akademik ve popüler yazılarla geçen altmış sene boyunca Skinner "ileri araştırmanın" her zaman mümkün olduğunda ısrar edecekti. *Beyond Freedom & Dignity*'nin ilk sayfalarında bilgisizlik karşısında teknolojik çözüm çağrısında bulunuyordu: "İnsan davranışında muazzam değişiklikler yapmamız gereklidir ve ne kadar sıkı çabalarsak çabalayalım, bunu fizik ya da biyolojiden başka hiçbir şeyin yardımıyla yapamayız. İhtiyacımız olan şey, güç ve kesinlikte fiziksel ve biyolojik teknolojiyle karşılaştırılabilir davranış teknolojisidir."[59]

Skinner, gerekli olduğuna inandığı "muazzam değişiklikleri" elde etmek için davranışı gözlemledikleri, hesapladıkları, analiz ettikleri ve otomatik olarak pekiştirdikleri için Diğer Kişi bakış açısını yaygın biçimde kurumsallaştıracak teknolo-

jiler düşünüyordu. Bu yolla, diğer teknolojilerin fizik ve biyolojinin dünyayı değiştirmesine imkan verdiği gibi, davranış etkin biçimde öngörülebilsin ve şekillendirilebilsin diye insan aksiyonunun yasaları sonunda aydınlatılacaktı: "Aradaki fark, kullandıkları enstrüman ve yöntemlerin orantılı karmaşıklıkta olmasıdır. *Eşit oranda güçlü enstrüman ve yöntemlerin insan davranışı alanında bulunmaması* gerçeği bir açıklama değildir; yalnızca bulmacanın bir parçasıdır."[60]

Skinner özgürlük ve bütünlük üzerine yazının "ileri insan başarılarının yolunun üzerinde durduğu" sonucuna varıyordu.[61] Bir davranış teknolojisi için vazgeçilmez "enstrüman ve araçların" ivedi gelişimini durduran kayıp yapboz parçasının, aksiyonları için "takdiri" korumaya kararlı insanlar arasındaki bu antik anlayışa inatçı bağlılık olduğunu ileri sürdü. "Otonom insana" yönelik inanç rasyonel bir geleceğe karşı direncin geriletici kaynağı, toplumun ilerlemesini engelleyen "alternatif bir davranış açıklamasıdır."

Profesör insanlığın çaresizce bir plana gereksinim duyduğuna inanıyordu ve her alanda davranışı düzenleyebilen güçlü yeni enstrümanlar hayal ediyordu. 1953 gibi erken bir zamanda kumarbazların davranışlarını kesin biçimde şekillendirmedeki karmaşıklığı onları devlet güvenlik kurumları ve benzeri gözetleme kapitalistleri için bir deneme alanı haline getiren, bugünün dijital olarak düzenlenmiş kumarhane çevrelerini önceden gördü:[62] "Ama düzgün enstrümantasyon ile tüm alanlardaki yerleşik uygulamaları geliştirmek mümkün olmalıdır. O yüzden, bir değişken aralığı esasıyla hesabı amorti eden ama bunu yalnızca iddia oranı istisnai düzeyde yüksek olduğunda yapan cihazları öne sürerek kumar cihazları (mülk sahibinin bakış açısından) geliştirilebilir.'"[63]

Davranış mühendisliği teknolojileri "cihazlarla" sınırlı kalmayacak ama aynı zamanda davranışı belirli amaçlar doğrultusunda şekillendirmek üzere tasarlanmış organizasyonel sistemler ve prosedürleri de kapsayacaktı. 1953'te Skinner, Michael Jensen'in hissedar değerini maksimize etmek üzere tasarlanmış teşvik sistemleri ve davranışı tercih edilen yol boyunca "dürtmek" üzere tasarlanmış davranış ekonomisinin

"seçim mimarileri" gibi yenilikleri öngörüyordu: "Endüstri, satıcılık ve işkollarında ödeme planları ve bonusların, teşvik maaşları ve diğerlerinin kullanımı da maksimal üretkenlik yaratmanın bakış açısından geliştirilebilir."[64]

Skinner davranış mühendisliğinin bireysel hassasiyetler ve sosyal normların, özellikle de gizlilik üzerine endişelerin ihlali riski oluşturduğunu anlıyordu. Bu kaygıları dindirmek amacıyla gözlemin fark edilmez olması idealde organizmanın farkındalığı dışında kalması gerektiğini tavsiye ediyordu: "Davranış denek ve bilim insanı arasında minimum etkileşimle de gözlemlenebilir ve kişi doğal olarak başlamaya çalıştığında durum budur."[65] Ama zorluklar olacaktı. Yeni davranış teknolojileri davranış öngörüsü ve kontrolü ile ilgili tüm veriye ulaşmak için sürekli kamusal özel ayrımında sınırları zorlamak zorunda kalacaktı. Bunda yeni tespit sistemleri olarak bugünün icra cephesinin derinlik ve duygu derinliklerine ineceğini tahmin ediyordu: "Ancak özel seviyede gerçekleşen ve enstrümantal kuvvetlendirme olmadan organizma için önemli olan olaylarla hâlâ karşı karşıya geliyoruz. Organizmanın bu olaylara nasıl tepki verdiği, olaylar bir gün herkes için erişilebilir hale getirilebilir olsa bile önemli bir soru olarak kalacaktır."[66]

Bu tür çelişkiler çözülecekti. Bilginin ilerleyişine isabet ettikçe gizlilik normlarının yavaş yavaş çekilmesiyle birlikte Skinner "Kamusal ve özel arasındaki çizginin sabit olmadığına" hükmediyordu. Bugünün gözetleme kapitalistleri gibi o da teknolojik buluşta küçük bir damlanın neticede gizliliği "özgürlük" ve diğer sıkıntı verici illüzyonlara katılacağı, insan deneyiminin sınırlarına iteceğine emindi. Tüm bunların yerine, yeni enstrüman ve yöntemlerle vücut bulmuş Diğer Kişi bakış açısı geçecekti: "Özel olayları kamusal yapma yolunda her bir tekniğin keşfiyle sınır kayar. Gizlilik problemi, dolayısıyla, neticede teknik ilerlemeler tarafından çözülebilir."[67]

Gizlilik savunucuları ve diğer pek çok gözetleme kapitalizmi eleştirmenlerinin, yeni tehlike duygusunu yansıtan anlam ve metafor arayışında çabucak Orwellci dili sahiplen-

melerine rağmen gözetleme kapitalinin araçsalcı gücü en iyi biçimde Orwell'in Büyük Birader'inin tam antitezi olarak anlaşılabilir. Şimdi, en canlı biçimde gücün bu iki cinsinin her birine tutunan belirgin ütopya kavramlarıyla temsil edilmiş bu şiddetli tezata dönüyoruz.

VII. İki Ütopya

İkinci Dünya Savaşı'nın kana bulanmış girdabında hem Skinner hem de gazeteci ve romancı George Orwell, kavranamaz boyutlara ulaşan şiddetin yol açtığı, modernitenin zayıflamış beklentilerinin olduğu o karmaşada şifa verici "ütopyacı" romanlara murat ettiler. Uzaktan bakıldığında 1948'de basılan Skinner'ın *Walden Two*'su ile Orwell'in *1984*'ünün pek çok ortak yanı vardı. İkisi de belirgin bir güç mantığı üzerine tam bir kavrayışı detaylandırıyor ve o gücün tam filizlenmesiyle tanımlanan bir toplum kurguluyordu ve ikisi de betimlediği güç formunun bakış açısından ütopyacıydı.[68] Buna rağmen kamuoyu tarafından karşılanmaları bir hayli farklı olmuştu. Walden Two bir distopyacı kabus olarak kapı dışarı edildi ve on yıldan fazla bir süre genel halk tarafından göz ardı edildi.[69] Orwell'in 1984'ü ise distopyacı bir başyapıt ve yirminci yüzyılın en kötü kabusunun damıtılmış hali olarak anında yüceltildi.

İki ütopya, içerikleri ve hedefleri açısından sıklıkla birbirleriyle karıştırılmıştır: *Time* dergisinin Skinner hakkındaki 1971 yılı kapak hikayesi *Walden Two*'yu "gerçekten olabilecek 1984 Orwell'ci toplumun hayaletini" çağırıyor diye betimliyordu. Büyük tarihçi ve edebiyat eleştirmeni Lewis Mumfor bir defasında *Walden Two*'yu bir "totaliterci ütopya" ve "cehennem" tasviri olarak betimlemişti. Aslında bu nitelendirmeleri bugün halen duyabiliyoruz ve bu, göreceğimiz üzere tehlikeli bir kafa karışıklığının ürünüdür. Her iki kitap totaliterciliğin tasviri olarak betimlenmiş olmasına rağmen tarif ettikleri güç formları derinden farklıdır. Çoğu yönden tam olarak zıtlardır.

Meyer'in modernite için reçetesi insan deneyiminin bilimsel nesneleştirilmesi ve gözlenebilen ölçülebilir davranışa indirgenmesi üzerine kurulmuştu. Eğer burada bunu nirengi

noktamız olarak alırsak Orwell'in ütopyası bir "öncesi" vakasıdır. Ruha egemen olmak üzerine bilim öncesi takıntının bir kabusu olarak Meyer'den önce gelir. Skinner'ın ütopyası, büyük fizikçi Planck'ten neşet ettiği için Meyer'in modernite yeniden kurgusundan "sonra" gerçekleşir. *Walden Two,* Meyer'in gözlem üzerine bilimsel bakışı, Diğer Kişi üzerine inşa edilmiştir ve Meyer'in, özgürlüğün zorunlu olarak bilgi karşısında kaybedildiği, bilimsel olarak teşvik edilmiş, organizmaların küresel armonisine dair umudunun tam olarak çiçeklenmesini temsil eder. Orwell hastalığı ortaya çıkarıyor ve Skinner de antidotu öne sürüyordu.

1984'te detaylandırılan totaliterci güç bütünüyle eşi benzeri görülmedik, yirminci yüzyılda endüstricilik ve çaresizliğin çarpışmasından tertip edilmiş bir şey, insan hikayesi için tamamen yeni bir formdur. Orwell totaliterci projeyi kurgusallaştırmak ve bundan anlam çıkarmaktan fazlasını yapmıştı. Yakın zamandaki Alman geçmişi ve iz bırakan Sovyet bugününden kurgulanmış ama tamamen olası geleceğe kadar korkunç bir ufuk çizgisi çekerek alarm zilini çalmıştı. Dehası, totaliterciliğin özünde beden bulmuş bir hikaye işlemekti: Yalnızca davranışıyla bilinen uzak bir diğeri olarak değil, daha çok içten dışa bilinen biri olarak her bir insanın mutlak ele geçirilmesi üzerine acımasız bir ısrarcılık.

Büyük Birader'in uyanıklığı büyük ordu birlikleri, devlet idareciliği, bedenler ve kalabalıklardan oluşan gözlenebilir akımlarla sınırlı değildir. Büyük Birader, bir zamanlar aşk ve kardeşlik içinde şekillenmiş tüm bağları yerinden ederek her bir ruha bulaşan ve onları ele geçiren, çokça kişiyi etkileyen bir bilinçtir. Operasyonunun özü sadece onun her düşünceyi ve duyguyu bilmesi değil, daha çok, onunla yok etmeyi ve yerine kabul edilemez içedönük deneyimi koymayı hedeflediği, merhametsiz azmidir. Kurnaz hizmetkar O'Brien isyankar Winston'a "Negatif itaat ile, hatta en alçaltıcı boyun eğmeyle bile yetinmeyiz" diyordu:

> Sizi geri dönüşün olmadığı noktaya kadar ezeceğiz. Sonunda bize teslim olduğunuzda, bu kendi özgür

iradenizle olmalı. Kafiri direndiği için ortadan kaldırmayız: Direndiği sürece asla onu yok etmeyiz. Onun inancını değiştiririz, onun manevi düşüncesini ele geçiririz, onu yeniden şekillendiririz. Onu kendi tarafımıza çekeriz, görüntüde değil ama hakikaten, kalbi ve ruhu ile. Onu öldürmeden önce kendimizden biri yaparız.[70]

Neticede, okuyucuların bildiği üzere Winston'ın inatçı ruhu başarıyla "düzenlenmişti." Orwell'in ürpertici son pasajları yüzyıl dönümünde İtalya'nın fakirleşen toprağına ekilmiş ve savaş, yoksunluk ve aşağılanma tarafından gelişip Nazi Almanya'sı kabusunda çiçeklenmiş, sonunda da Orwell'in hayal gücünde meyvesini vermiş o kuru tohumun yaşamını tamamlamıştı: Tüm zamanlar için Mussolini'nin "acımasız totaliter irade" olarak adlandırdığı şeye ve üzerinden beslendiği ruhlara dair bir ispat. Winston dingin kıvançla uzanır… "Ruhu kar kadar beyazdı. Kendisi karşısında bir zafer kazanmıştı. Büyük Biraderi seviyordu."[71]

Aksine, *Walden Two*'nun bir uyarı olması değil, daha çok totalitercilik karşısında bir antidot ve daha kapsamlı biçimde, savaş sonrası Batı toplumlarını yeniden yapılandırmanın zorlukları için pratik bir çözüm olması amaçlanmıştı. Skinner kendi ütopyasını ezilen ruhlar kabusu için metodolojik bir çare olarak anlıyor, bunun sunulan basmakalıp politik, ekonomik ve ruhsal şifaların her birinden daha üstün bir çare olduğunda ısrar ediyordu. "Demokrasinin" çözümü elinde tuttuğu anlayışıyla alay ediyordu, çünkü demokrasi, bilimin hakimiyetine sekte vururken sadece özgürlük illüzyonu suçunu işleyen bir politik sistemdi. Savaş sonrası toplumu için derman olarak "serbest piyasa" vaadinin eşit derecede boş bir hayal olduğuna inanıyordu, çünkü insan ve sınıflar arasındaki yıkıcı rekabetçiliği ödüllendiriyordu. Skinner aynı zamanda varoluşçuluğun yeni hümanizmini de reddediyor, onu pasiflik için bir üretim alanı olarak görüyordu ve dine de bilgisizliği yücelten ve bilimin ilerleyişini sakatlayan, hepsi arasında en kötü çare gözüyle bakıyordu.

Skinner'ın çaresi farklı ve eşsizdi: Diğer Kişi'nin "davranış mühendisliğinin" objesi olarak "organizmalar arasında organizmanın" bakış açısında kurulmuş bir sosyal eşitlik ve serinkanlı armoni geleceği vadeden bir teknik ütopyası. O, kurgusal Walden Two'nun kurucu lideri ve Skinner'ın açık sözlü simgesi Fraizer'ın ideal topluluğu "şampiyon futbol takımları kadar sorunsuz ve etkin biçimde" şekillendirilebilen ve kontrol edilebilen bir "süperorganizma" olarak betimlediği, Meyer'in hayalinin geleceği idi.[72]

Skinner'ın ütopyasının güç kullanımını aşan ve insan ruhlarına hakim olma ihtiyacını reddeden başarılı bir sosyal düzen olasılığını sergilemesi gerekiyordu. Walden Two topluluğu demokratik politika ve temsili hükümet uygulamalarını eşit derecede hor görür. Kanunları insan davranışı biliminden, özellikle de fizikçilerin Diğer Kişi ideali üzerine kurulu, Skinner'ın kendi radikal davranışçılığından türetilmiştir. Onun ütopyası modern yaşamın her alanında yani nükleer tehdit, kirlilik, nüfus kontrolü, kentsel büyüme, ekonomik eşitlik, suç, eğitim, sağlık hizmetleri, bireyin gelişimi, etkin boş zamanda gelişim için vazgeçilmez olan davranışsal çözümleri sergilemesi amaçlanmış, diğer hevesler için de bir vasıta idi. Onun için liberal toplumun tüm ideallerinin (özgürlük, otonomi, gizlilik, bir insanın özerklik hakkı) bedel olmasının gerektiği "iyi yaşamı" geliştirmesi hedefleniyordu.

Walden Two'nun kurgusal formatı Skinner'ın Meyer'in metodolojik ötekilik prensipleri ve hayvan davranışı üzerine kendi araştırmasından, kontrol odağı olarak davranışın insan ruhunun yerini aldığı ütopyacı bir topluluğa dair anlam çıkarmak için ihtiyaç duyduğu kılıfı sağladı. Fraizer insanların, harici güçler tarafında değil "çok daha kurnazca derileri içine yerleştirilmiş bir inanç sistemi tarafından" "yerlerinde tutulmuş" olmasından yakınıyordu. "Bazen ruhlarından prangaları çıkarmak neredeyse umutsuz bir görevdir ama yapılabilir. Uzun dönemde hiçbir şeye zorlayamazsınız. Biz zor kullanmayız! Tüm ihtiyacımız olan yeterli davranış mühendisliğidir."[73]

Bu iki ütopya gücün iki ayrı cinsini yansıtıyordu ve her iki roman da geleceği yirminci yüzyıl ruhun kabusundan kurtarma niyetindeydi. Orwell yakın geçmişe odaklanmıştı ama Skinner keyfini sürecek kadar uzun yaşamayacağı bir gelecek kurguladı. Eğer gözetleme kapitalizmi ve onun araçsalcı gücü gelişmeye devam ederse özgürlük başkalarının bilgisi karşılığında düşerken (ama artık diğerlerinin servet ve gücü hizmetinde) *Walden Two* vizyonunun gerçekleştiğini görebilecek olanlar bizleriz.

Skinner'ın vizyonu gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunlulukları ile gözetleme kapitalizminin yarattığı ve onun alışılmadık hedefleri ile koşumlandığı her zaman her yerde dijital aygıtın amansız arayışıyla dünyaya getirilir. Araçsalcı güç, sonunda Skinner'ın "güç ve kesinlikte fiziksel ve biyolojik teknoloji ile karşılaştırılabilir bir davranış teknolojisinin" "enstrüman ve yöntemleri için" çağrısını yerine getirerek yeni dijital aygıtı (sürekli, otonom, her yerde, duyusal, hesaba dayalı, harekete geçiren, ağ bağlantılı, internet bağlantılı) gözetleme kapitalisti projenin çıkarları doğrultusunda esnetir. Sonuç, aksiyon ekonomileri gözetleme gelirlerini maksimize etmek üzere tasarlanmış herkesi etkileyen davranış değiştirme araçlarıdır.

Gözetleme kapitalizminin yükselişine kadar, araçsalcı güç beklentisi hayal ve hezeyandan oluşan puslu bir dünya karşısında alt seviyeye indirilmişti. Bu gücün yeni cinsleri bilgi için özgürlüğün kaybında Planck, Meyer ve Skinner'ın mantığını izler ancak o bilim insanlarından her biri bu teslimin gerçek koşullarını tahmin etmekte başarısız oldular. Şimdi özgürlüğümüzü yerinden eden bilgi mülkidir. Bilgi *onlarındır* ama kaybedilen özgürlük yalnızca *bizimdir*.

Eldeki bu köken hikayesi ile Bölüm 13 insan topluluğu üzerine keskin bir yeni asimetri kaydederken araçsalcı gücün yakından incelenmesine dönüyor: Özgürlüğümüzü feda ettiğimiz bilgi, bizim değil, gözetleme kapitalistlerinin ticari çıkarlarını ilerletmek üzere yapılandırılmıştır. Bu, hayvanların kendisine faydalı olması amaçlanan bilimsel bilgi adına hayvanların özgürlüğünü takas eden, MacKay'in telemetri pren-

siplerinde aygıtın teknik kökeninden şiddetli bir kopuştur. Bunun yerine, gözetleme kapitalizminin davranış piyasası rejiminin, sonunda elinin altında Skinner'ın davranış teknolojisini, artık kapitalin küresel laboratuvarı olarak algılanan, günlük yaşamın çeşitli alanlarında derinliklerimize kadar dayatabilen enstrüman ve yöntemler vardır.

BÖLÜM ON ÜÇ

BÜYÜK ÖTEKİ VE ARAÇSALCI GÜCÜN YÜKSELİŞİ

Onların uşağıydı (bazıları ona kör derdi),

Yüzleri ve şeyleri arasında ilerledi:

Hisleri bir rüzgâr gibi içinde toplandı

Ve onlar şarkı söyledi. "Şarkı söyleyen bir Tanrı" diye çığırıldı.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, VII

I. Yeni Bir Güç Cinsi Olarak Araçsalcılık

Gözetleme kapitalizmi her zaman her yerdeki dijital aygıt ortamı aracılığıyla kendi iradesini dayatan bir kukla ustasıdır. Şimdi aygıtı *Büyük Öteki* olarak isimlendiriyorum: İnsan davranışını izleyen, hesaplayan ve değiştiren duyusal, hesaba dayalı, bağlantılı kukla. Büyük Öteki yayılmış ve eşi benzeri görülmedik davranış değiştirme araçlarını kotarmak için bu bilme ve yapma fonksiyonlarını birleştirir. Gözetleme kapitalizminin ekonomik mantığı araçsalcı gücü üretmek için ruhun mühendisliği yerine davranışın mühendisliğini koyarak Büyük Öteki'nin muazzam kabiliyetleri aracılığıyla yönlendirilir.

Araçsalcı güç neoliberal dünya görüşünün "resmi kayıtsızlığı" ile radikal davranışçılığın gözleme dayalı perspektifini birleştiren alışılmadık bir "bilme şekli" geliştirir (Sayfa xxx'de Resim 4'e bakınız). Büyük Öteki'nin kabiliyetleri sayesinde araçsalcı güç insan deneyimini ölçülebilir gözlenebilen davranışa indirgerken o deneyimin anlamı karşısında kararlılıkla kayıtsız kalır. Bu yeni bilme şeklini *radikal kayıtsızlık* olarak adlandırıyorum. Bu, bir yakın şiddetli politik dinin tersini kabul eden ve tamamen farklı yıkım izi taşıyan bir *tanık olmadan gözlem* formudur: Anlaşılamaz derecede karmaşık sistemlerin ve onları yazan çıkarların, bireyleri hızlı giden akıntıyla başkalarının çıkarlarının yerine getirilmesine götüren, uzak ve soyutlanmış aşağılaması. Sosyal ilişkiler ve ekonomik takas olarak kabul edilen şey artık bu robotlaşmış soyutlama perdesi ortamı boyunca gerçekleşir.

Araçsalcılığın radikal kayıtsızlığı Büyük Öteki'nin eşitlik olmadan eşdeğerlik üreten insanlıktan çıkartılmış değerlendirme yöntemlerinde işlevsel hale getirilir. Bu yöntemler bireyleri, aynı olmadığımız tüm yaşamsal biçimlere rağmen benzerliğin en düşük ortak paydasına (organizmalar arasında bir organizma) indirger. Büyük Öteki'nin bakış açısından bizler kesin surette Diğer Kişi'leriz: *Davranan organizmalar*. Büyük Öteki, Diğer Kişi bakış açısını küresel bir mevcudiyet olarak çözümler. Burada, büyük ya da küçük, kötü ya da iyi herhangi türden bir birader yoktur; zalim olsa bile bir aile bağı yoktur. Büyük Öteki ile onun ötekileştirilmiş objeleri arasında bir ilişki yoktur, tıpkı B. F. Skinner'ın "bilim insanı ile denekleri" arasında bir ilişki olmaması gibi. Tüm yakınlık ve bağlılığı korkuyla yerinden eden, bir ruha hakimiyet yoktur (bir ilişkiler çokluğunun çiçeklenmesi için çok daha iyi). Büyük Öteki, onun milyonlarca, milyarlarca, trilyonlarca duyusal, hareketlendiren, hesaba dayalı göz ve kulakları galaktik bağlantı ve iletişim şamatasında üretilen muazzam davranışsal artı değer rezervuarlarını gözleyebildiği, işleyebildiği verileştirebildiği ve araçlaştırabildiği sürece ne düşündüğümüz, hissettiğimiz ya da yaptığımızla ilgilenmez.

Bu yeni rejimde, nesneleştirme yaşamlarımızın açıldığı ahlaki ortamdır. Büyük Öteki'nin One Voice'un (Amazon Alexa'nın cıvıltılı hizmeti, Google Assistant'ın hatırlatıcıları ve sonsuz bilgisi) yorulmak bilmez özverisi aracılığıyla yakınlığı taklit edebiliyor olsa da bu teskin edici sesleri ihtiyaçlarınızın sömürüsünden başka bir şeyle karıştırmayın. Tüm memelilerin en heybetlisi, filleri düşünüyorum: Büyük Öteki artı değer için davranışımızı izinsiz avlar ve fildişi için fillerin canavarca katliamından farkı olmayan biçimde, bedenimiz, beynimiz ve çarpan kalbimizde kalan tüm anlamımızı geride bırakır. Eğer ücretsizse "Ürün sizsiniz" klişesini unutun. Siz ürün değilsiniz; bir kenara atılmış kemik yığınısınız. "Ürün" yaşamınızdan kopartılan artı değerden türetilir.

Büyük Öteki sonunda Skinner, Stuart MacKay, Mark Wiser ve Joe Paradiso'dan her birinin ısrar ettiği üzere tüm şeylerin gölgesinde gözden kaybolup, kasıtlı olarak farkındalığınızı atlayan yöntemler kullanarak hedeflerini sessizce ve ısrarla gerçekleştiren evrensel davranış teknolojisine olanak verir. Alphabet/Google'dan Eric Schmidt'in 2015'te ağın geleceği üzerine bir soruya cevaben "İnternet kaybolacak" dediğini hatırlayın. Gerçekte demek istediği "İnternet Büyük Öteki içinde gözden kaybolacak" idi.

Büyük Öteki'nin kabiliyetleri sayesinde araçsalcı güç "garantili sonuçlar" formunda *terör olmadan kesinlik* koşulunu hedef alır. Çünkü grotesk bir acı ve cinayet rejimi için bedenlerimize sahip olmaz, bizler etkilerini küçümsemeye ve gardımızı indirmeye eğilimliyizdir. Ölüm, işkence, yeniden eğitim veya dönüştürme yerine, araçsalcılık etkin biçimde bizleri kendi davranışımızdan sürgün eder. İçimizi dışımızdan, öznelliğimiz ve içselliğimizi gözlemlenebilir aksiyonlardan koparır. Ötekileştirilmiş davranış geleceğimizi gözetleme kapitalizminin hedef ve çıkarları doğrultusunda sunup artık kontrol edilemeyecek bir duruma geldiği için böyle yaparak güvenilirliği davranışsal ekonomistlerin insan mantığının kırılganlığı hipotezine bırakır.

Araçsalcı bir ütopyada, Büyük Öteki uyaran girdabını taklit ederek "doğal seçimi" piyasa oyuncuları tarafından yazıl-

mış varyasyon ve pekiştirme ile gözetleme gelirlerine yönelik rekabetin olduğu "doğal olmayan seçime" dönüştürür. Büyük Öteki ile davranışçı girdap tanrısını karıştırabiliriz ama bu yalnız bunun etkin biçimde, dijital perdenin arkasındaki büyücü olan, gözetleme kapitalinin entrikalarını gizlediği içindir. Bu perdenin öte tarafında oluşturulan baştan çıkarıcı ses (*Google, bu sen misin?*) bizi maksimum davranışsal artı değer ve kesinliğe en yakın tahmini ortaya kusacak bir patika boyunca nazikçe dürter. Ağın ucundaki bu afyonlu sisin içinde uyuklamayın. O bilen ses, ticarileştirilmiş rekabet, hor görme ve aşağılama ritüelleriyle, bir zamanlar bizim kaçmayı umduğumuz yerin hedef ve kurallarıyla imzalanmıştır. Yanlış bir adım atarsanız, kesintisiz ihtilafsız öngörülebilirlik yolundan bir saparsanız, aynı ses tıpkı "araç gözleme sistemine arabanın çalışmasına izin vermeme" komutu gibi anında aside döner.

Araçsalcı güç rejimi altında zihinsel temsiliyet ve gelecek zaman hakkına kendini hakim kılma zamanla yeni bir otomatiklik türü altında gömülür: Organizmaların geliş gidişleri olarak bir araya getirilen canlı bir uyarı tepki pekiştirme deneyimi. Bizim uyumluluğumuz araçsalcılığın başarısı açısından konu dışıdır. Sosyal normlara kitlesel boyun eğmeye gerek yoktur, terör ve zorlama tarafından kışkırtılarak kişiden kolektife doğru bir kayıp yoktur, grup karşısında esnemenin ödülü olarak kabul edilme ve ait olma teklifi yoktur. Bunların tümü, istemi pekiştirmeye ve aksiyonu koşullanmış tepkiye dönüştürerek şeyler ve bedenler içinde serpilen dijital bir düzen tarafından hükümsüz kılınır.

Bu yolla araçsalcı güç, sürekli gözetleme kapitalizminin toplumda bilginin bölümlenmesindeki hakimiyetini yenilediği için gözetleme kapitalistleri için sonsuz biçimde gerçekleşen bilgiyi ve bizim için sonsuz biçimde azalan özgürlüğü üretir. Yanlış bilinç artık sınıf ve onun üretimle ilişkisi tarafından üretilmez, onun yerine, vazgeçilmez soruları, yani *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiğine kim karar verir?* sorularını cevaplama hakkını gasp ettiği için araçsalcı gücün toplumdaki öğrenmenin bölümlenmesi üzerindeki hakimi-

yetine dair saklı gerçek tarafından üretilir. Güç bir zamanlar üretim araçlarının sahipliği ile tanımlanırdı ama şimdi davranış değiştirme araçlarının sahipliği ile tanımlanıyor, ki o da Büyük Öteki'dir.

II. Mutlak Kesinlik Üzerine Bir Piyasa Projesi

Büyük Öteki ve onun mümkün kıldığı araçsalcı güç, Skinner'ın insanlık için vizyonunu yerine getiriyordu. 1948 gibi erken bir zamanda *Walden Two*'da Skinner, uyaran girdabının gizemlerinin kilidini açacak ve özgür irade olarak aptalca değer verdiğimiz o bilgisizlik hareketlerini aydınlatacak yeni ölçüm ve hesaplama kabiliyetlerine özlem duymuştu. Walden Two'nun baş kahramanı Fraizer "Davranış her zaman öngörülebilir demedim, hava durumunun her zaman öngörülebilir olmasından daha fazla değil" diyor. "Hesaba katılacak çok fazla faktör var. Hepsini kesin biçimde ölçemeyiz ve ölçümlerimiz olmuş olsa bile öngörü yapmak için gereken matematiksel operasyonları gerçekleştiremezdik."[1]

O vizyonu yerine getirmek için araçların var olmasından önce araçsalcı güç ve onun Büyük Öteki'de operasyonlaştırılmasını önceden görmek Skinner'ın acı yazgısıydı. Laboratuvarı davranış deneyleri sebebiyle her zaman mühendislik yenilikleri için bir fantezi dünyası olmuştu: Hayvan koşullama için labirentler ve kutular, ölçüm araçları ve kayıt cihazları... Tam işlevsel bir davranış teknolojisi Skinner'ın hayatı boyunca bulamayacağı bir ödül, hayatının sonuna dek her anında hissettiği bir bıkkınlık kaynağı oldu.

Bilimin neticede bir davranış teknolojisinin pratik zorluklarının üstesinden geleceğinden emin olsa da Skinner daha çok insan davranış öngörüsü bilimi karşısındaki kültürel engeller ve Diğer Kişi bakış açısı üzerine kurulan kontrol konusunda sıkıntı duyuyordu. On sekizinci yüzyıl felsefecilerinden miras alınan değer ve ideallere inatçı bağlılıklarıyla insanlar tarafından üretilen dirence içerleniyor ve ikinci modernite arzularının merkezine özgünlük, özgür irade ve otonom hareketi yerleştiren savaş sonrası felsefelerin varoluşsal projesinden eşit derecede nefret ediyordu.

Ölümünden üç yıl önce, 1990'da yazılmış sondan bir önceki yazısında bilimsel kesinlik üzerine inşa edilmiş yeni bir toplumun temeli olarak davranış öngörüsü beklentilerinin yasını tutuyordu: "Kişinin bir şeylerin gerçekleştiği bir yer olduğunu söylemek, ne yapmış olduğumuz yerine ne yapmamızın olası olduğu üzerine soruları ortaya çıkardığında daha da tehditkar görünüyor."[2] O son senelerinde insan direncinin kararlılığına ve onun özgür irade gibi bir şeye sadakatine daha fazla teslim olmuş görünüyordu, sesi yirmi yıl önceki *Beyond Freedom & Dignity*'nin yazarına göre daha az taşkın ve agresif gibiydi. Son düşüncelerinde kızgınlık ve hor görme bezginlik ve çaresizlik içinde kaybolmuştu.

> Bunun insan davranışına dair cesaret kırıcı bir manzara olduğu ve kaderimizin kendi ellerimizde olduğuna inanmaya devam edeceksek büyük olasılıkla gelecekle ilgili bir şeyler yapacağımız söylenebilir. Bu inanç pek çok yüzyıl boyunca hayatta kalmış ve kayda değer başarılara götürmüştür ama bu başarılar yalnızca yapılmış olan şeyin anlık sonuçladır. Bunları diğer sonuçların izlediğini ve o sonuçların geleceğimizi tehdit ettiğini biliyoruz. Kaderimizle ilgili yapmış olduğumuz şeyler dünyaya bırakmayı dilediğimiz vasiyet olmayabilir.[3]

Gözetleme istisnailiğinin olduğu zamanımızda, şaşkınlık çaresizlik ve kabullenmeye yenik düştükçe, Skinner'ın hayıflandığı direnç azalıyormuş gibi görünüyor. Kaderimizi seçebildiğimize dair inanç kuşatma altındadır ve dramatik bir geri dönüşle, davranış öngörüsü ve kontrolü teknolojisine dair (Skinner'ın kamuoyu aşağılamasına dayanmak zorunda kaldığı) hayal artık filizlenen bir gerçeğe dönüşmüştür. Ödül şimdi, her zaman güce bağlanmış ve bağlanacak olan muazzam ölçüde kapitali, insan dehasını, bilimsel detaylandırmayı, devlet korumasını kurumsallaştırma ekosistemlerini ve görkemini kendine çekiyor.

Araçsalcılığın yükselişi, Hannah Arendt'in yazdığı üzere "şimdiye kadar saklı kalmış geçmişteki bir başlangıcı" orta-

ya koyan "aydınlatıcı olaylar" yolunu izler.[4] Uzaktan faaliyet göstermek ve gizlilik içinde hareket etmek araçsalcı gücün doğasındadır. Terör, cinayet, demokratik kurumların askıya alınması katliam ya da ihraç etme aracılığıyla büyümez. Onun yerine, bireysel özgürlüğün yerine başkalarının bilgisini ve toplum yerine kesinliği koyarken özellikle farkındalıktan kaçınmak üzere ustalıkla işlenmiş bildiri, kendini yetkilendirme, söylemsel yanlış yönlendirme, örtmece ve sessiz, arsız sahne arkası hareketler aracılığıyla büyür. Demokrasiyle yüzleşmez, demokratik yaşamı sürdürmek için gerekli olan insan kabiliyetlerini ve kişisel anlayışı yiyip bitirerek daha çok onu içeriden aşındırır.

Facebook'un deneysel manevraları, Pokémon Go'nun davranış geleceği piyasası egemenliğindeki toplum prototipi ve gözetleme öğretisinin topuğu altında ezilen sonsuz dijital yenilik örnekleri üzerine anlatımlar, üzerimizde ve etrafımızda ilerleyen, geri dönüşsüz biçimde bilmiş olduğumuz yaşamı değiştiren, tarihi aydınlatıcı değişime dair bir kamuoyu duyurusuna en yakın elde edebileceğimiz şey olabilir. Burada bir şiddet yoktur, yalnızca özerklikte beden bulmuş, birinci kişi sesiyle ifade edilmiş ve özel yaşam olasılığı ve halk özgürlüğü vaadine bağlı bir sığınak türünde beslenmiş irade kullanma iradesinin istikrarlı biçimde yerinden edilmesi vardır.

Araçsalcı güç, Goethe'nin Faust'u gibi ahlaki açıdan agnostiktir. Buradaki tek ahlaki zorunluluk ince bir distopyacı bulamacın bakış açısından damıtılmıştır. Eğer bir günah varsa bu otonomi günahıdır: Hepimizi öngörülebilirliğe doğru güden akımı reddetme cüreti. İhtilaf tek şeytandır. Yasa hareket ya da söylemdeki tıkanıklık sadece tepkiseldir. Norm, hiçbir maniye tahammül etmeyen teknolojik kaçınılmazlığa dair sözde demir kanunlardır. Sadece teslim olup yeni rahatlıklar ve armonilerde birleşmek, kendimizi ilk metinle sarmalamak ve gölgesinin şiddetli cehaletini kucaklamak mantıklı sayılır.

Totalitercilik devletin bir total ele geçirme projesine dönüşümü idi. Araçsalcılık ve Büyük Öteki piyasanın, dijial ortam dışında düşünülemez ancak aynı zamanda gözetleme kapi-

talizminin olduğu birikim mantığı dışında da düşünülemez olan bir taahhüde, bir total kesinlik projesine dönüşümünü işaret eder. Bu yeni güç eşi benzeri görülmedik bir yakınsamanın yavrusudur: Büyük Öteki'nin gözetleme ve harekete geçirme kabiliyetlerinin davranışsal artı değerin keşfi ve parasallaşmasıyla kombinasyonu. Yalnızca bu yakınsama bağlamında başkalarının kazançlı amaçları doğrultusunda davranışı sistemli ve öngörülebilir biçimde şekillendirmek için araçsallaştıran ve kontrol eden ekonomik prensipleri düşünebiliriz.

Araçsalcı güç, insan kişileri davranışın yansıtıcı anlamdan yoksun hayvan koşuluna indirgemek için Diğer Kişi'nin görüş açısından faaliyet gösterir. Sadece artık tüm davranışa dayatılmış yeni kapital yasalarına hizmet etmek için esnetilen organizmalar görür. Arendt on yıllar önce "düşünce" algımızın "beyin" tarafından gerçekleştirilen bir şeye gerilemesinden, dolayısıyla da "elektronik enstrümanlara" aktarılabilir olmasından yakınırken davranışçılığın yıkıcı potansiyelini önceden görüyordu:

> Çalışan toplumun son aşaması iş sahipleri toplumu kendi üyelerinin düpedüz otomatik faaliyet gösteren olmalarını talep eder, sanki bireysel yaşam gerçekten türlerin genel yaşam süreçleri içine gömülmüş ve bireyin hâlâ alması gereken tek aktif karar bırakmakmış, tabiri caizse, yaşamanın hâlâ hissedilen acı ve sıkıntısını, kendi bireyselliğini terk etmekmiş ve davranışın bulanık "uyuşturulmuş" işlevsel tipinde ses çıkarmamakmış gibi.
>
> Davranışçılığın modern teorileri ile ilgili sorun onların yanlış olmaları değil, daha çok gerçek olabilecek olmaları, gerçekten modern toplumun belirli bariz eğilimlerinin en olası kavramsallaşmaları olmalarıdır. İnsan aktivitesinin böylesine eşi benzeri görülmedik ve umut vadeden patlamasıyla başlamış modern toplumun tarihin bildiği en ölümcül, en kısır pasiflik içinde sonlanabilir olması oldukça akla yatkındır.[5]

Toplumun otomatikleşmesinin gerekli koşulu olarak kişinin otomatikleşmesi ve bunun tamamen başkalarının garantili sonuçları adına olması, yaşamlarımız böyle mi olacak?

III. Bu Yüzyılın Laneti

Bu sorularla ilgili değerlendirmemizde başlanabilecek bir nokta, Arendt'in *Totalitarizmin Kaynakları*'nın ilk baskısındaki "Sonuç Tespitleri"nde bulunan, yıllar önce okuduğumdan bu yana aklımdan çıkmayan o kelimelerdir. Bunlar totaliterciliğin Avrupa'da mağlup edildiği ancak Stalin SSCB'sinde karşı çıkılmamış halde kaldığı bir zamanda yazılmıştı. Dünyanın çoğunun sadece bir ahit değil, aynı zamanda gelecekteki teröre karşı bir aşı olarak anlayış ve hatırlayış ivediliği içinde bir araya geldiği bir zamandı.

Arendt'in düşünceleri yalnızca totaliterciliğin "beyhudeliğini" ve "saçmalığını" özetlemekle kalmaz, aynı zamanda "totaliter rejimlerin huzursuz edici yakınlığı" anlayışını da özetler. Totaliterciliğin trajediye doğru yapılan bir hatalı dönüş olarak yazılıp geçilemeyeceği, aksine "bu yüzyılın krizi ile derinden bağlantılı" olarak görülmesi gerektiği konusunda uyarıyordu. "Gerçek şu ki, zamanımızın gerçek problemleri, sırf kendi problemlerinin çaresine bu kadar korkunç biçimde baktığı için, totaliterciliğin bu yüzyılın laneti haline geldiğini kabul etmeden, bırakın çözülmeyi, anlaşılamaz bile" diye sonuca varıyordu.[6]

Şimdi düşünün, on yıllar sonra başka bir düşünür araçsalcı gücün "huzursuz edici uygunluğu" üzerine kafa yorup "zamanımızın gerçek problemleri, sırf kendi problemlerinin çaresine bu kadar korkunç biçimde baktığı için araçsalcılığın bu yüzyılın laneti haline geldiğini kabul etmeden, bırakın çözülmeyi, anlaşılamaz bile" diye gözlemde bulunuyor.

Hangi problemler? Gözetleme kapitalizmi ve onun araçsalcı gücünün "çarpışma" olarak özetlediğim uçucu "varlık koşulları" üzerinden beslendiğini ileri sürmüştüm. Gözetleme kapitalizmi bireylere sosyal bağlantı, bilgiye erişim, zaman kazandıran kolaylık ve sıklıkla, destek illüzyonu formunda çözümler sunar. Bunlar ilk metnin kaynaklarıdır.

Daha belirgin biçimde, kurumlara her şeyi bilme, kontrol ve kesinlik formunda çözümler sunar. Buradaki düşünce dengesizliği (sosyal güven ve onun kırılmış karşılıklılık bağlarındaki aşınma, eşitsizliğin tehlikeli aşırılıkları, hariç tutma rejimleri) iyileştirmek değildir, daha çok bu koşullar tarafından üretilen hassasiyetlerden faydalanmaktır.

Hep açık bağlantının oldukça övülen avantajlarına rağmen gözetleme kapitalizminin geliştiği aynı dönemde Birleşik Devletler'deki sosyal güvenin hızla düştüğünü belirtmekte fayda vardır. Birleşik Devletler Genel Sosyal Araştırma'nın "kişilerarası güven tavrının" sürekli ölçümlerine göre, çoğu kişiye güvenilebilinir diye düşünen" Amerikalıların yüzdesi 1972 ile 1985 yılları arasında nispeten sabit kaldı. Bazı dalgalanmalara rağmen 1972'de Amerikalıların yüzde 46'sı ve 1985'te yaklaşık yüzde 50'si yüksek seviyede kişiler arası güven kaydetti. Neoliberal disiplinler can yakmaya başladıkça bu yüzde 1995'te, tam da halka açık internet yayında olduğu sırada, yüzde 34'e istikrarlı biçimde indi. 1990'ların sonlarından 2014'e doğru yüzde 30'a düzenli ve belirleyici bir başka iniş dönemi görüldü.[7]

Düşük seviyede kişiler arası güven sergileyen toplumlar aynı zamanda yasal otoriteye karşı da düşük seviyede güven sergilemeye eğilimlilerdir; gerçekten de Birleşik Devletler'de devlete yönelik güven seviyeleri de önemli ölçüde azalmıştır, özellikle de bağlanabilirliğin arttığı ve gözetleme kapitalizminin yayıldığı on beş yıl boyunca. 1958'de Amerikalıların yüzde 75'ten fazlası, 1985'te yaklaşık yüzde 45'i, 2015'te yüzde 20'ye yakını ve 2017'de yüzde 18'i çoğu ya da her zaman devlete güvendiklerini söylediler. Sosyal güvenin barışçıl kolektif karar verme ve sivil katılım ile yüksek seviyede ilişkisi vardır. Yokluğunda paylaşılan değerler ve karşılıklı yükümlülüklerin otoritesi kayıp gider. Kalan boşluk ise toplumsal kırılganlığa dair güçlü bir sinyaldir. Kafa karışıklığı, belirsizlik ve güvensizlik güzün sosyal boşluğu doldurmasına imkan verir. Gerçekten de onu hoş karşılarlar.

Gözetleme kapitalizmi çağında *toplumun kesinlikle ikamesi* anlamına gelen, sosyal ilişkilerin yerine makineleri koyarak

bu boşluğu dolduran araçsalcı güçtür. Bu hayali kolektif yaşamda, sadece gölge metnin kaynakları ile mümkün bir başarı olarak özgürlük başkalarının bilgisi karşısında kaybedilir.

Kapitalin özel kurumları bu kolektif yaşam ve bireysel deneyimin yeniden şekillendirilmesi tutkusunda yol gösterdi ama gerekli desteği de kamu kurumlarından buldular, özellikle de "terörle savaş" bildirisi toplumsal belirsizliğin mutlak çözümü olarak makine üretimi kesinliği yüceltmeye yönelik her türden rağbeti meşrulaştırırken. Bu karşılıklı yatkınlık araçsalcı gücün bir üvey evlat olmayacağını, daha çok eşit bir partner, hatta artan bir süreklilik içinde devletin "total farkındalık" görevinde ona bağlı olduğu lord ve sahip olacağını garantiledi.

Araçsalcı güce belirsiz toplumsal koşullara kesin çözüm gözüyle bakıldığı devlet tarafından ona eylem çağrısında bulunma şekillerinden bellidir. Bu etkileşimler tarafından üretilen çeşitli ve karmaşık kurumsal örüntüler çalışma ve demokratik tartışma için hayati öneme sahip bir cephedir. Benim şu anki hedefim sadece sosyal kırılma, güvensizlik ve belirsizliğe karşı tercih edilen çözüm olarak devletin (Büyük Öteki'nin büyümesi ve detaylandırılması ile ifade edilen) gözetleme kapitalizminin araçsalcı güç üretimini yoğunlaştırmasına yönelik sürekli talebini gösteren birkaç örneği işaret etmektir. Bu türden örneklerin olduğu bitmek bilmez görünen tren karşısında hassasiyetleri azalmış hale gelmiş olmamıza rağmen bu karmaşıklıklar içinde devlet ve piyasa kurumlarının garantili sonuçlara yönelik amansız bir dürtüde ortak bir bağlılık sergilediklerini fark etmek önemlidir. Ortak yatkınlıkları bizim araçsalcı gücü yüzyılımızın laneti yapmakla tehdit eden problemi tanımlamamıza yardımcı olur.

Şaşırtıcı olmayan biçimde, araçsalcı güç terörizm tehdidine karşı, *gerçek* çözüm olmasa da bir çözüm olarak mütemadiyen eyleme çağrılır. Terör hareketleri medeniyet normlarının otoritesini reddeder ve karşılıklı güven olmadan toplumun imkansızlığını ortaya çıkarır. Devletler şimdi tespit etme, öngörme ve hatta karşı tedbirlerin otomatik harekete geçirilmesinin doğrudan, güvenilir araçlarını vadeden kesin-

lik makinelerini talep ederek toplumsal belirsizliğin bu yeni kaynağına çözüm olarak araçsalcı güce dönüyorlar.

Bush ve Obama yönetimlerinin olduğu on altı yıl boyunca "bilgi teknolojisindeki ilerleme" tehdit karşısında "en etkili cevap" olarak anlaşıldı. Peter Swire kamu görevlilerinin "özel sektörün veri toplama ve işleme için pek çok teknoloji geliştirdiğini ve bu veriye dayanarak kararlar aldıklarını bildiklerini" gözlemliyordu. Sonuç bu piyasa kabiliyetlerinden faydalandıkları "bilgiye duyarlı stratejilere yönelik büyük ve devam eden bir kayma" oldu.[9]

Bu statüko 2013'te, Edward Snowden devlet güvenlik kurumları ile teknoloji şirketleri arasında gizli suç ortaklığını ortaya çıkardığında kesintiye uğradı. Buna yapılan karşı hamlede gözetleme kapitalistleri özel güç ile devlet güvenliği gereksinimleri arasında huzursuz, hatta isteksiz ittifak rolü oynadıkları, yeni halkla ilişkiler zorluklarıyla karşılaştılar. Yine de yeni terörist tehditleri değişmeden kamu görevlilerini Büyük Öteki'nin yoğunlaştırılması ve devreye sokulması ile onun ifade ettiği araçsalcı güce doğru yöneltiyor. Buna rağmen bu muazzam güce erişim kabiliyetleri gerilim doludur. Yalnızca onların komutasında değildir. En azından kısmen, gözetleme kapitalistleri aracılığıyla çalışmalıdırlar.

Örneğin, Aralık 2015'te Paris'teki terörist saldırıları sonrasında Başkan Obama, Birleşik Devletler yasa koyucuları ve dünyanın her yanından kamu görevlileri teknoloji şirketlerini, özellikle de Google, Facebook ve Twitter'ı, terörist içeriği tanımlamak ve kaldırmak için teşvik ettiler. Rapor edildiğine göre şirketler "devletin araçları" olma ya da en azından öyle algılanma konusunda isteksizdiler.[10] Gazeteciler devlet görevlilerinin şirketlerin halk gözündeki itibarlarına yeni yükler oluşturmadan araçsalcı güce erişimi hedefleyen "geçici çözümler" geliştirdiklerini bildiriyorlardı. Örneğin, bir devlet kurumu saldırgan çevrimiçi içeriğin şirketin hizmet koşullarını ihlal ettiğini iddia edebilir, dolayısıyla da "mahkeme celbiyle gidecek bir kağıt olmadan" saldırgan materyalin çabuk kaldırılmasını başlatabilirdi. Benzer şekilde Google, görevliler ve diğerlerinin çabuk aksiyon için problemli

içeriği tanımlayabildikleri, kendi "güvenilen işaretçi" programını genişletti.[11]

Şirketler buna kendi inisiyatifleri ile cevap verdiler. Eric Schmidt, arasında terörist hesapları hedefleyip ortadan kaldırmak, yayılmadan önce içeriği kaldırmak ve karşı mesajların yayılımını hızlandırmak için bir "nefret için yazım kontrolünün" de bulunduğu yeni enstrümanlar önerdi.[12] Üst düzey Obama yönetimi görevlileri teknoloji liderleriyle bir "terör zirvesi" için Ocak 2016'da Silikon Vadisi'ne yaptıkları ziyarette bu beklentiyi desteklediler. Gündem internette nasıl terör aktivitelerinin altüst edileceği, alternatif içeriğin kuvvetlendirileceği, radikalleşmeye giden yolların bozulacağı ve güvenlik temsilcilerinin saldırıları önlemelerine imkan verileceğini içeriyordu.[13] Bir Beyaz Saray brifing notu şirketleri bir kredi skoruyla karşılaştırılabilir ancak çevrimiçi içeriğin "radikalliğini" değerlendirmeye hedeflenmiş bir şey üretmek için sosyal medya ve diğer artı değer kaynaklarını sindiren bir "radikal algoritma" geliştirme yönünde teşvik ediyordu.[14]

Belirsizliğin çözümü olarak araçsalcı güce dönüş Birleşik Devletler yönetimi ile sınırlı değildir. Terörizm benzer tepkileri Almanya, Fransa Birleşik Krallık ve dünya çevresinde de tetikler. Berlin'deki bir Noel pazarına yapılan 2016 saldırısından sonra Alman görevlileri şüphelenilen radikallerin sürekli takip için elektronik işaretler taşımalarını gerektiren planlarını duyurdular.[15] 2017'de aralarında Facebook, Microsoft, Google ve Twitter'ın da bulunduğu gözetleme kapitalistleri Terörizme Karşı Koymak İçin Küresel İnternet Forumu'nu kurdular. Amaç "içerik sınıflama tekniklerini paylaşma problemine çözümler düzenlemede işbirliği", "karşı söylem inisiyatifleri" ve terörist hesapların tanımlanmasını hızlandırmak için şiddet içeren terörist görsellere yönelik paylaşılan bir "eşsiz dijital parmak izi" veri tabanı aracılığıyla araçsalcı gücün ağını sıklaştırmaktı.[16] 2017 yılı beş ülkenin (Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler) müşterek raporu, ilkinin terörizm aktivitelerinin üzerine gitmek ve Google ile Facebook tarafından liderlik edilen endüstri forumunu desteklemek için internet şirketleriyle anlaşmanın

olduğu dört ana taahhüdü içeriyordu.[17] O yıl, Avrupa Konseyi "endüstrinin" "terörist davranışlara kışkırtan içeriğin otomatik tespiti ve kaldırılmasını ilerleten yeni teknoloji ve araçları geliştirme" sorumluluğunu gerçekleştirmesine yönelik beklentisini duyurdu.[18] 2017'de Hamburg'daki toplantıda, G20 ülkeleri içeriği filtrelemek, tespit etmek ve kaldırmaya yönelik daha iyi enstrüman gereksinimlerinde ısrar ederek ve endüstriyi terörist aktiviteyi çevrimiçi tespit edip ortadan kaldırma kabiliyetine sahip teknoloji ve insan kapitaline yatırım yapmaları için "teşvik ederek" internet şirketleriyle çalışmaya ant içtiler.[19]

Araçsalcı güç ve devlet gücünün yükselen diğer regülasyonları da vardır. Örneğin, Birleşik Devletler Ulusal İstihbarat Direktörü James Clapper 2016'da Kongre'ye istihbarat servislerinin "tanımlama, gözetleme, gözleme, konum takibi ve işe alımlar için hedefleme ya da ağlara veya kullanıcı imlik bilgilerine erişim kazanmak" için "şeylerin internetini" kullanabileceklerini söyledi.[20] Gerçekten de Harvard'ın Berkman Klein İnternet ve Toplum Merkezi'nden bir araştırma raporu gözetleme kapitalizminin "akıllı" teçhizat ve ürünler, bağlantılı sensörler ve "şeylerin internetinden" oluşan dalgasının "gerçek zamanlı ve kaydedilmiş iletişimlere erişim talep etmek için devlet aktörlerine pek çok sayıda bulvarı" açacağı sonucuna vardı.[21]

"Akıllı" ve "bağlantılı" olmanın ticari gözetleme *ve* devlet gözetlemesi için yeni kanalları işaret etmesi federal istihbarat kurumları için ne tahminidir ne de onlarla sınırlıdır. Bir 2015 yılı cinayet vakasında polis şüpheliyi tanımlamak için bir "akıllı" şebeke sayacından, bir iPhone 6S Plus'tan ve Amazon Echo cihazı tarafından yakalanmış ses dosyalarından gelen veriyi kullandı.[22] 2014'te bir FitBit bilek bandından gelen veri bir kişisel yaralanma vakasında kullanıldı ve 2017'de polis bir kişiyi kundaklama ve sigorta sahtekarlığı ile suçlamak için adımsayardan gelen veriyi kullandı.[23]

Birleşik Devletler'de, yerel güvenlik güçleri araçsalcı güce erişim arayan kurumlar sırasında katıldı. Hizmet olarak gözetleme satan şirketler kesinliğe giden bir kısa yol bulma-

ya kararlı polis departmanlarına kendi mallarını satmaya istekliler. Geofeedia isimli bir startup Greenpeace üyeleri ve sendika örgütleyicileri gibi aktivist ve protestocuların detaylı konum takiplerinde ve sosyal medyadan çekilen veriyi kullanarak bireyselleştirilmiş "tehdit skorları" hesaplamada uzman. Kanun yaptırım kurumları Geofeedia'nın en önde gelen müşterileri arasında bulunuyor.[24] Boston Polis Departmanı 2016'da bu listeye katılmaya yönelik ilgisini duyurduğunda kentin polis komiseri Boston Globe'a sosyal bozukluğa karşı antidot olarak makine kesinliğine olan inancını betimliyordu: "Ohio Devlet Üniversitesi kampüsündeki saldırı kanun yaptırım otoritelerinin terörizmi ve diğer zorbalıkları daha başlamadan durdurmak için neden toplayabildikleri her araca ihtiyaç duyduklarının en son örneğidir."[25] Bir ACLU avukatı devletin anayasa tarafından korunan konuşmalarından öte hiçbir şeye dayanmadan "insanlar üzerine devasa dosyalar oluşturmak için" teknoloji şirketlerini kullanmasına karşı çıktı.[26] Bir diğeri, hizmet olarak gözetleme satan, bir zamanlar Bloomberg Businessweek tarafından "terörle savaşın gizli silahı" olarak övülen Palantir'in kendi "öngörü polisliği" teknolojisini test etmek için New Orleans Polis Departmanı ile gizli bir işbirliği içinde olduğu bulundu. Palantir'in yazılımı çete üyelerini tanımlamakla kalmadı, aynı zamanda "insanların diğer çete üyeleri ile bağlantısının izini sürdü, kriminal geçmişlerin ana hattını çizdi, sosyal medyayı analiz etti ve bireylerin şiddete kalkışma ve bir kurban olma olasılıklarını öngördü."[27]

IV. Çin Sendromu

Çin hükümeti bir Çin akademisyeni tarafından Çin'in internet gündeminin merkezi olarak tarif edilen kapsamlı bir "sosyal kredi" sistemi geliştirdiği için, toplum yerine kesinliğin geçirilmesine yönelik bu eğilimin bir mantıksal çıkarımını düşünmek artık mümkündür. Buradaki hedef "kişisel veri patlamasından faydalanmaktır. Bireyler ve şirketler davranışlarının çeşitli yönleri (nereye gittiğiniz, ne satın aldığınız ve kimi tanıdığınız) üzerinden puanlanacaklar ve bu puanlar

sadece devlet bilgisine bağlamakla kalmayıp aynı zamanda özel işletmeler tarafından toplanan veriye de bağlanan kapsamlı bir veri tabanı içinde birleştirilecek."[28]

Sistem, ekonomik, sosyal ve politik yaşamda "içtenlik oluşturma" doğrultusunda kesin biçimde davranışı şekillendirmek için otomatik olarak cezalar ve ödüller atayarak bir finansal ve sosyal aktiviteler çeşitliliği boyunca "iyinin" ve "kötünün" izini sürüyor: "Her Çin vatandaşı için hedef kamu ve özel kaynaklardan gelen parmak izi ve diğer biyometrik karakteristik özellikler ile aranabilen bir dosya derleme verisi tarafından izlerinin sürülmesidir."[29]

Çin'in sosyal kredi vizyonunun her zaman "dijital totalitercilik" olarak betimlenmesi ve sıklıkla Orwell'in *1984*'ü ile karşılaştırılmasına rağmen en iyi biçimde kamu ve özel verisi ile beslenen ve otoriteci devlet tarafından kontrol edilen araçsalcı gücün ilahlaştırılması olarak anlaşılabilir. Pilot programlarının açıklaması gözetleme kapitalizminin aksiyon ekonomileri ve süper ölçekli davranış değiştirme araçlarının karmaşık inşası üzerine güçlü örnekleri tarif ediyor. Buradaki hedef, devlet tarafından arzu edilen olarak değerlendirilen ve dolayısıyla, bir stratejik çalışmalar uzmanının ifade ettiği şekliyle "istikrarsızlığı etkisizleştirebilen" önceden seçilmiş davranışı üretmeleri için insanların ayarlanması güdülmesi ve koşullanması aracılığıyla toplumun otomasyonudur.[30] Bir diğer deyişle, hedef araçsalcı davranış değiştirme araçlarını kullanarak garantili *piyasa* sonuçlarından çok garantili *sosyal* sonuçları elde etmektir. Sonuç ise, bizim kapsamlı bir araçsalcı güç ve devlet gücü füzyonu tarafından tanımlanan bir gelecek versiyonuna bakış atmamıza izin veren, gelişmekte olan bir sistemdir.

Çin'in vizyonunun sosyal çözülme lanetinin kendi eşsiz versiyonuna çözüm olması amaçlanıyordu. Gazeteci Amy Hawkins *Foreign Policy*'de yazarken Çin'in toplumsal güvensizlik salgını probleminin çözümünün sosyal kredi sisteminden geçtiğinin görüldüğünü söylemişti: "Bugün Çinli olmak, her fırsatın potansiyel bir eksi olduğu ve her fedakar davranışın bir istismar riski olduğu bir güvensizlik toplumunda ya-

şamaktır."[31] Çağdaş Çin'de toplumsal güvene dair etkileyici bir deneysel çalışma yüksek düzeyde "iç grup" güveni buluyor ancak bunların sağlıksız sonuçlar doğurduğunu ifade ediyordu. Buradaki sonuç pek çok Çinlinin yalnızca kendilerince iyi bilinen kişilere güvendiğidir. Diğer tüm ilişkilere, refah ve toplumsal güvenle alakalı olduğu bariz olan bir şüphe ve endişe ile bakılır.[32] Genellikle hızlı modernleşme ve kısmen kapitalist ekonomiye geçiş travmalarına ihale edilen bu şahlanmış güvensizlik aynı zamanda Çin totaliterciliğinin de mirasıdır. Çin Komünist Partisi, Arendt'in güven bağlarını yok eden "atomlaşma" tarifini hatırlatarak yatkınlık, kimlik ve sosyal anlamdan (aile, din, sivil toplum, entelektüel söylem, politik özgürlük) oluşan geleneksel alanları parçalara ayırdı.[33] Hawkins'in yazdığı üzere "Ancak güvensizlik akıntılarını azaltmak için geleneksel ahlaka organik dönüşü desteklemek yerine, Çin hükümeti enerjisini teknolojik tamirlere yatırmayı tercih etmiştir ve varlığı kısmen alternatifi olmadığı için kime güveneceğini bilmemekten bıkmış kamuoyu tarafından hoş karşılanmıştır."[34] Çin hükümeti bozuk bir toplum yerine kesin sonuçları koymak için araçsalcı gücü kendine mal etmeyi amaçlıyor.

2015'te Çin merkez bankası üst düzey e-ticaret şirketlerinin kişisel kredi puanlaması için veri entegrasyonu ve yazılım geliştirmeye öncülük edeceği bir pilot projeyi duyurdu. Bu pilotlar arasında en büyüğü Alibaba'nın Ant Financial'ı ve onun "kişisel kredi puanlama" operasyonu "Sesame Credit" idi. Sesame Credit sistemi fatura ve borçların zamanında ödenmesinin çok ötesine geçen algoritmik öğrenme ile "bütüncül" bir "karakter" puanlaması üretiyordu. Algoritmalar satın almaları (video oyunları karşısında çocuk kitapları), eğitim dereceleri ve arkadaşların nicelik ve "niteliklerini" değerlendiriyor ve sıralıyordu. Bir muhabirin kendi Sesame Credit deneyimi üzerine açıklaması kredinin sosyal bağlantılarını, sürdüğü arabayı, işini, okulunu ve sözde "iyi kredi ile bağlantılı" belirtilmemiş davranış değişkenlerini puanladığını göz önünde bulundurarak algoritmanın "voodoo'ya" kaydığı konusunda uyarıyordu. Gölge metin erişilmez kalıyor ve

kullanıcılar kendi puanlarını geliştirecekleri konusuna dair tahminlerde bulunmakla kalıyordu. Bunların arasında düşük puana sahip arkadaşlardan kurtulmak ve bazılarına göre etrafına yüksek puanlı bireyleri toplamak dahildi.[35]

Şirketin CEO'su puanlama sisteminin "toplumdaki kötü insanların gidecek yerleri olmamasını, bu sırada iyi insanların özgürce ve engel olmadan hareket edebilmelerini garantileyeceği" konusunda böbürleniyordu. Yüksek puanı olanlar Sesame Credit'in davranış geleceği piyasalarındaki müşterilerinden paye ve ödüller alıyorlardı. Depozitosuz bir araba kiralayabiliyor, borç ve daire kiralarında lehinde koşullar edinebiliyor, vize izinlerinde hızlı takip alabiliyor, randevu uygulamalarında öne çıkarılmanın ve bir sürü avantajın tadını çıkarabiliyorlardı. Buna rağmen bir rapor yüksek bir kişisel kredi puanıyla bağlantılı ayrıcalıkların, üniversite sınavında kopya çekmek gibi tüketim davranışıyla alakasız sebeplerle, birdenbire tepetaklak olabileceği konusunda uyarıyordu.[36]

2017'de merkez bankası, belki de fazla başarılı olduğu, bilgi ve güç yoğunlukları fazla büyük olduğu için özel sektör kişisel kredi programlarına verdiği desteği geri çekti. Sesame Credit, kullanıcılarının yaşamlarının neredeyse her yönü üzerinde hak iddia ederek sadece iki yılda 400 milyon kullanıcıdan fazlasına ulaşmıştı.[37] Ant Financial üzerine kitap yazan bir gazeteci devletin tüm sistem üzerinde kontrol iddia etmeye hazırlandığını tahmin ediyordu: "Devlet insanların kredisi üzerine bu çok önemli altyapının bir büyük şirketin elinde olmasını istemiyor." Çin hükümeti gücün davranış değiştirme araçları sahiplerinin tarafına düştüğünü anlıyormuş gibi görünüyordu. Garantili sonuçları tanımlayan davranış parametrelerini ayarlayanlar sahiplerdi. Böylece, füzyon büyümeye devam etti.

Araçsalcı güç ve devlet gücü füzyonu tarafından üretilmiş olabilen bir sosyal dünya türü üzerine algı, *Economist* tarafından sosyal kredi sisteminin merkezinde olarak nitelenen ve muhtemelen onun kapsamlı ihtiraslarının en iyi belirteci olan "yargılama mütemerriti listesi" ile başlar. Liste borcu olanları ve bir mahkeme celbine karşı çıkan herkesi içerir:

> Listedeki insanların uçak, hızlı tren ya da birinci sınıf tren bileti almaları; bir ev satın alma ve inşa etmeleri; ya da çocuklarını pahalı ücret ödenen okullara kaydetmeleri engellenebilir. Suçluların parti ve orduya katılımları ya da terfi edilmeleri konusunda sınırlamalar vardır. Mütemerrit bir şirket ise hisse ya da bono yayınlayamaz, yabancı yatırım kabul edemez ve devlet projelerinde çalışamaz.[38]

China Daily'deki bir rapora göre, 2013'te kara listenin yayınlanmasından beri 6.15 milyon kez listedeki borçluların uçuşları otomatikman engellendi. 2.22 milyon kez itaatsizlik edenlerin yüksek hızlı tren bileti satışları reddedildi. 71,000 mütemerrit borçlarının bir sonucu olarak şirketlerdeki üst düzey yönetici pozisyonları kaçırdılar. Industrial ve Commercial Bank of China, listedeki borçlulara 6.97 milyon yuan (1.01 milyar dolar) değerinde borç vermeyi reddettiğini söyledi.[39] Kimse yeniden bir eğitim kampına gönderilmedi ama lüks mallar satın almalarına izin verilemezdi. Çin Akademisi Uluslararası Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Enstitüsü direktörüne göre "Bu sıkıntı göz önünde tutulduğunda listedeki insanların yüzde 10'u borçlu oldukları parayı anında geri ödemeye başladılar. Bu sistemin çalışmaya başladığını gösterir."[40] Aksiyon ekonomileri plana göre işliyordu.

Sesame Credit'in 400 milyon kullanıcısına göre, araçsalcı güç ve devlet gücü füzyonu fena can yakıyordu. Kendini kara listede bulanlar kredi sisteminin puanlarını acımasız bir aşağı giden spirale itmek üzere tasarlandığını fark ediyordu: "Önce puanınız düşer. Sonra arkadaşlarınız kara listede olduğunuzu duyar ve kendi puanlarının etkilenebileceğinden korkarak sessizce sizi bağlantılarından düşürürler. Algoritma bunu fark eder ve puanınız daha da çok düşüşe geçer."[41]

Çin hükümetinin vizyonu muazzam derecede hırslıydı: Özel ve kamusal kaynaklardan hiç durmadan akan veri seliyle mümkün kılınan bir tam farkındalık ve kusursuz kesinlik rüyası. Her kulvardan devşirilen, 1.5 milyar insanın hayatına sirayet etmeye muktedir, her türlü çevrimiçi ve çevrimdışı

deneyim, algoritmalar otobüsteki son biletin satışına kadar her eyleme ödül, ceza ve biçim verdikçe toplumsal davranışı makineleştiriyordu. Şimdiye kadar proje, sadece teknoloji şirketlerinde değil, aynı zamanda kentler ve bölgelerde de pek çok pilot arasında parçalara ayrılmıştı, yani hükümetin gözünde canlandırdığı ölçeğin gerçek bir testi yoktu. O ölçek ve karmaşıklıkta tek bir sistemi başarmanın, imkansız olmasa da zor olacağına inan çok sayıda uzman vardı.

Sosyal kredi sisteminin hikayemizle alakasını hafife almak için başka iyi sebepler de vardır. Bariz olanı belirtecek olursak Çin bir demokrasi değildir ve kültürü Batı kültüründen büyük ölçüde farklılık gösterir. Syracuse Üniversitesi araştırmacısı Yang Wang, Çin kültürünün gizliliğe Batı kültürüne göre daha az değer verdiğini ve çoğu Çinlinin çevrimiçi devlet gözetlemesi ve sansürü üzerine belirli bilgiye uyum sağladıklarını gözlemliyordu. Gizlilik için en yaygın kelime, *yinsi*, 1990'lar ortalarına kadar popüler Çin sözlüklerinde görülmemişti bile.[42] Çin vatandaşları biyometrik çipli ulusal kimlik kartlarını "doğum izinlerini" ve şimdi de sosyal kredi sıralamalarını kabullendiler, çünkü toplum on yıllardır gözetleme ve profil çıkarma ile doygunluğa ulaşmıştı. Örneğin "dang'an" yüz milyonlarca kent sakini üzerine çocukluklarından yaşam boyunca sürdürülen geniş yelpazeye sahip bir kişisel dosyadır. Bu "yaşamın en mahrem detaylarını kaydetmeye yönelik Mao çağı sistemi" öğretmenler, Komünist Parti görevlileri ve işverenler tarafından güncellenir. Vatandaşların, bırakın karşı çıkmayı, içeriğini bile görmeye hakları yoktur.

Dosya, bazılarına paye ve diğerlerine de ceza veren, günlük yaşamda uzun süredir kurumsallaşmış ve yayılmış davranış kontrolü ve gözetleme idari sisteminin yalnızca bir özelliğidir. Sosyal kontrol programları internetin büyümesiyle genişlemiştir. Örneğin "Altın Kalkan" kapsamlı bir gözetleme sistemidir. Çin'in siber sensörleri, kullanıcıları "Tibet bağımsızlığı" ya da "Tiananmen Meydanı olayı" gibi hassas ifadeleri içeren mesaj gönderirse onların internetlerini ya da sosyal medya hesaplarını askıya alabilir.[43]

Politika ve kültürlerimizin olabildiği ya da geçmişte olduğu kadar belirgin biçimde, Çin sosyal kredi inisiyatiflerine dair ortaya çıkan deliller gözetleme kapitalizminin mantığını ve onun ürettiği araçsalcı gücü yayıyor. Sesame Credit, otomatikleştirilmiş davranış değiştirme makinesinin dişlilerine yakalanmış yüz milyonlarca kişi ve onun garantili sonuçlar karşılığında Pokémon peri tozu gibi avantajlar ve payeler saçan, kaynayan davranış geleceği piyasalarıyla gözetleme kapitalisti operasyonların her yönünü ikiye katlıyor.

Çinli kullanıcılar her dijital dokunuşla işleniyorlar, sınıflandırılıyorlar ve öngörü için sıraya sokuluyorlar. Bizler de öyle. Uber'da, eBay'de, Facebook'ta ve diğer pek çok web işletmesinde sıralanıyoruz ve bunlar sadece bizim gördüğümüz sıralamalar. Çinli kullanıcılara bir "karakter" puanı atanırken Birleşik Devletler hükümeti teknoloji şirketlerini bir "radikalizm" puanı için algoritmalarını eğitmeleri doğrultusunda teşvik ediyor. Gerçekten de gölge metnin işi, ne bilebileceğimiz ne de savaşabileceğimiz milyonlarca yolla davranışımızı değerlendirmek, kategorize etmek ve öngörmektir. Bunlar *bizim* dijital dosyalarımızdır. Konu kredi puanlama olduğunda Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık bankaları ve finansal hizmetleri kredi puanları için sosyal medya verisini deşip bulma ve analiz etmeye dayalı işetme modelleri kurmuşlardır. Facebook kendi ilgisini ima etmiş, hatta bir patent kaydettirmiştir.[44] Bu gayretlerde yalnızca Federal Ticaret Komisyonu'nun düzenleyici müdahaleyle tehdit etmesi yüzünden geri adım atıldı.[45]

Sosyal kredi sistemi üzerine ilk belgeleri çeviren Oxford Üniversitesi Çin akademisyeni Rogier Creemers "sosyal mühendislik ve bireyleri 'daha iyi' davranış doğrultusunda 'dürtmeye' yönelik eğilim aynı zamanda teknolojinin yıkıcı gücü aracılığıyla insan problemlerinin tek kalemde çözülebileceğine dair Silikon Vadisi yaklaşımının da bir parçasıdır" diye gözlemde bulunuyordu. "Bu anlamda, belki de hikayenin en şok edici unsuru Çin hükümetinin gündemi değil, teknolojinin başka yerde aldığı yolla ne kadar benzer olmasıdır."[46]

2017'de Shenzhen'de düzenlenen bir gözetleme teknolojisi fuarı en son mallarını, özellikle de yapay zeka ve yüz tanıma özelliğiyle donatılmış kameraları satan Birleşik Devletler şirketleri ile doluydu. Kalabalığın arasında bir Birleşik Krallık gözetleme ekipmanı dağıtıcısı, CCTV direct'in genel müdürü vardı. Çin'in gözetleme altyapısı ile karşılaştırıldığında "Batı ülkelerinin ne kadar geri kaldığından" yakınıyor ama aynı zamanda kendini şu düşünceyle rahatlatıyordu: "Burada başlayan şey Amerika'daki evlerde, havaalanlarında ve işletmelerde biter."[47]

Batı'daki gözetleme kapitalizmi ve Çin'in yükselen sosyal kredi sistemi arasındaki fark, araçsalcı güç ile devlet gücü arasındaki karmaşıklık ve bağlılık örüntüleri üzerinde döner. Yapısal farklar vardır. Batı'da, gördüğümüz üzere örüntüler pek çok form almışlardır. Devlet işe şefkat dolu kucak olarak başladı, sonra da hırslı öğrenci ve kıskanç kuzene dönüştü. Gözetleme kapitalizmi ve onun enstrümanları, değişken ama gerekli bir ortaklık üreterek artık olgunlaştı. Ana araçsalcı kabiliyetler büyük gözetleme kapitalisti firmalara çekildi ve devlet aradığı gücün çoğuna erişmek için artık bu firmalarla birlikte ve onlar aracılığıyla çalışmak zorundaydı.

Çin bağlamında devlet bir piyasa projesi olarak değil, politik bir proje olarak gösteriyi yürütecek ve ona sahip olacak, garantili politik ve sosyal sonuçlar için yeni bir otomatikleştirilmiş davranış toplumunu şekillendiren bir makine çözümüne başvuracaktı: Terör olmadan kesinlik. Tüm tedarik zincirlerinden gelen tüm borular davranışsal artı değeri bu yeni, karmaşık davranış değiştirme araçlarına taşıyacaktı. Devlet, gölge metne sahip olarak ve onun şekillendireceği pekiştirmeler ve davranış rutinleri programını belirleyerek davranışçı tanrı rolünü üstlenecekti. Özgürlük bilgi karşılığında kaybedilecek ama uyguladığı, gelir adına değil, kendi devamı adına, devlet bilgisi olacaktı.

V. Yoldaki Ayrım

Carl Friedrich'in totatliterciliğin çıplak gerçeklerini kavramanın zorluğu üzerine gözlemini hatırlayın: "1914'ten önce

neredeyse hiç kimse o zamandan beri Batı medeniyetini ele geçiren gelişim akışını tahmin etmedi. Öngörüdeki bu başarısızlık, kavrayış zorluğuna karşılık gelir."[48] 1939 yılına ait *Look* dergisinin parlak sayfalarında Hollywood aydınlarının arasına yerleştirilmiş sırıtan, gürbüz "Joe" Stalin'i de hatırlayın. Totaliterciliğin yükselişini kavrayamayanlarla benzer bir öngörü eksikliğinden mustarip, Büyük Öteki'nin katıksız gücü ve onun sonsuz sonuç yansımalarıyla paralize olmuş, ihtiyaçlarımızla dikkati dağılmış ve onun hızı, gizliliği ve başarısıyla kafası karışık bireyler mi olacağız?

Hayret gerekli bir alarmdır. Ona ihtiyacımız var ancak bu bizi inançsızlıkla donmuş halde bırakmamalı. Büyük Öteki'nin *manifest destiny*'sinin düzenli davul sesi, onun nefes kesen hızı ve hedefleri ve amacının anlaşılmazlığının silahsız bırakması, yolunu kaybettirmesi ve sersemletmesi amaçlanmıştır. Kaçınılmazcı ideoloji gözetleme kapitalizmi ve onun araçsalcı gücü ile doğayı eşitlemek üzere çalışır: Bir insan yapısı değil de daha çok bir nehir ya da buzul gibi sadece katılabilinen ya da katlanabilinen bir şey. Şu soruyu sormak için daha da iyi bir sebeptir bu: Bugünün bildirilerinin ("araç gözetleme sistemine arabanın çalışmasına izin vermeme komutu ver") banallikleri zamanı gelince kendilerini yüzyılın en büyük kabuslarının tohumları olarak da gösterebilir mi? Peki ya araçsalcı projenin yazarları? *Look*'un yirmi birinci yüzyıl versiyonunun o parlak pikseller halindeki resimlerini yeniden ziyaret ettiğimizde teknoloji titanlarının gülümseyen, gürbüz yüzlerini nasıl değerlendireceğiz? Shenzhen'den Amerika ya da Avrupa havaalanına giden yol aynı zamanda oturma odanızı haritalayan Roomba elektrikli süpürgesine ve Alexa ile yaptığınız kahvaltıya da uzanıyor. Bu, araçsalcı güç tarafından dayatılan ve gözetleme kapitalizmi tarafından üretilen makine kesinliğine giden yoldur. Yolculuk sandığınız kadar uzun değildir.

Yolda bir ayrım var.

Bir yönde demokratik kurumları güçlendirme ve zamanımızın çifte hareketinin yaratıcı inşasına dayalı bir üçüncü modernite için sentetik bildiri olasılığı yer alıyor. Bu yolda di-

jitali dizginleyip, hem etkin yaşam açısından hakikaten üretken hem de gelişen bir demokratik sosyal düzen ile uyumlu, arz ve talebi yeniden birleştiren bilgi kapitalizmi formları için faydalanıyoruz. Bu yoldaki ilk adım isimlendirmeyle, yönümüzü belirlemeyle, hayret duygumuzu yeniden uyandırmayla ve bir haklı aşağılama duygusunu paylaşmayla başlıyor.

Diğer yolun, bizi Shenzhen'e bağlayanı izlersek yolumuzun gözetleme kapitalizminin araçsalcı güç tarafından şekil verilmiş üçüncü modernite için antidemokratik vizyonuna gittiğini buluruz. Bu, şiddet olmadan başarılmış bir kesinlik geleceğidir. Ödediğimiz bedel bedenlerimiz değil, özgürlüğümüzdür. Bu gelecek henüz mevcut değil ancak Scrooge'un Noel geleceği rüyası gibi tüm materyaller yerinde ve birleştirilmeye hazır durumda. Bölüm 14, eşi benzeri görülmedik kapitalizm ile başlayan, eşi benzeri görülmedik güce doğru dönüş yapan ve şimdi de eşi benzeri görülmedik bir topluma götüren yoldaki bu, düşünürler, araştırmacılar ve uygulamacılardan oluşan gelişmekte olan bir entelektüel ekosistem tarafından kuramsallaştırılmış ve meşrulaştırılmış, bir sonraki istasyonu inceliyor. Bize ev dedirttikleri bu yeni yer nedir?

GÜCÜN İKİ TÜRÜ

Karşılaştırma Unsurları	Totalitercilik	Araçsalcılık
Merkezi Metafor	Büyük Birader	Büyük Öteki
Totalci Vizyon	Total Hakimiyet	Total Kesinlik
Aşkın Amaç	Sınıf / Irkla Tanımlanmış Toplum / Türlerin Mükemmelliği	Garantili Sonuçların Kesinliği İçin Pazar / Toplumun Otomasyonu
Gücün Odağı	Şiddet Araçlarının Kontrolü	Toplumda Öğrenme Bölümlenmesinin Kontrolu
Gücün Araçları	Terörün Hiyerarşik İdaresi	Davranış Değiştirme Araçlarına Sahiplik
Temel Mekanizmalar	Keyfi Terör; Cinayet	Hesaplama, Kontrol ve Öngörü İçin Davranışsal Artı Değerin Mülksüzleştirilmesi
Teori ve Pratik	Teori Pratiği Meşrulaştırır	Pratik Teoriyi Gizler

Shosana Zuboff, Gözetleme Kapitalizmi Çağı

Resim 4: Gücün İki Türü

Karşılaştırma Unsurları	Totalitercilik	Araçsalcılık
İdeolojik Tarz	Politik Din	Radikal Kayıtsızlık
Toplumsal Stratejiler	Atomlaştırma ve Bölme; Total İnananlar ya da Total Düşmanlar	Öngörülebilir Organizmaların Ötekileştirilmesi
Merkezi Sosyal Süreçler	Uyma ve İtaat Etme İçin İç-Grup, Dış-Grup	Kovan Aklı; Birleşme ve Öngörülebilirlik İçin Sosyal Karşılaştırma
Sosyal Üretim Birimi	Kitle (Politik)	Nüfus (İstatistik)
Sosyal Etki Vektörü	"Yeniden Eğitim" Kontrolü İçten-Dışa Uygular	Davranış Değiştirme Kontrolü Dıştan-İçe Uygular
Sosyal Örüntüleniş	Radikal İzolasyon	Radikal Bağlantı
Bireyden Talepler	Devlete / Türlere Boyun Eğdirme Aracılığıyla Mutlak Sadakat	Garantili sonuçlara Boyun Eğdirme Aracılığıyla Mutlak Saydamlık
Güc Bireysel Bağlılığın Birincil Kaynağı	Kimlik	Bağımlılık
Güc Bireysel Bağlılığın Birincil Modu	Teori Pratiği Meşrulaştırır	Pratik Teoriyi Gizler

Shosana Zuboff, Gözetleme Kapitalizmi Çağı

BÖLÜM ON DÖRT

BİR KESİNLİK ÜTOPYASI

Hediyelerinin yağdırıldığı senelerde: her biri

Yakaladı yaşamak için gerekeni;

Arı kovana yakışan politikayı benimsedi,

Alabalık alabalık gibi yüzgeç çıkardı, şeftali şeftaliye dönüştü,

Ve ilk seferlerinde başarıya ulaştılar.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, I

I. Diğer Kişi Olarak Toplum

İsimlendirmemiş olsa da her zaman her yerde programlama vizyoneri Mark Weiser totalleyici bir toplumsal proje olarak araçsalcı gücün muazzamlığını önceden görmüştü. Bunu, hem onun tamamen öncülden yoksunluğunu hem de onu daha önce olanla karıştırmanın tehlikesini öne sürecek şekilde yaptı: "Tümü yakındaki insanları algılama kabiliyetinde ve yüksek hızda ağ ile bağlı, her odadaki yüzlerce bilgisayarın şu ana kadarki totaliterciliği en katıksız anarşi gibi gösterme potansiyeli vardır."[1] Aslında dijital bir hiper totaliterciliğin araçları tüm o bilgisayarlar değildir. Onlar, Weiser'in hisset-

tiğini düşündüğüm üzere toplumu eşi benzeri görülmedik şekilde şekillendirebilen eşi benzeri görülmedik gücün temelidir. Eğer araçsalcı güç totaliterciliği anarşi gibi gösterebiliyorsa o halde bizim için ne planlıyor olabilir?

Yetmiş yıl önce Skinner'ın proto araçsalcı davranışsal ütopyası *Walden Two* tiksintiyle karşılandı. Bugün önem arz eden şey, şirket yöneticileri yaşlı profesörün fikirlerini hayata, *bizim hayatımıza,* getirecek olan araç ve vizyonları tanıtırken, gözetleme kapitalisti söylem için kullandıkları ilham verici yemlerdir. Normalleştirme ve alıştırma süreçleri başlamıştır. Gözetleme kapitalizminin kesinlik arayışının (öngörü zorunluluğunun buyruğu) makine zekası için ideal koşul olarak total bilgiye sürekli bir yaklaşım gerektirdiğini zaten görmüştük. Totallik peşindeki gözetleme kapitalistleri kapsamlarını sanaldan gerçek dünyaya genişlettiler. Gerçeklik işi tüm insanları, şeyleri ve süreçleri sonsuz bir eşitlik olmadan eşdeğerlik sırasındaki programlama objeleri olarak işler. Şimdi, gerçeklik işi yoğunlaştıkça, totallik arayışı zorunlu olarak icra, hesaplama, değiştirme ve öngörme için yeni bir bölge olarak "toplumun" "sosyal ilişkilerin" ve ana toplumsal süreçlerin katılmasına yol açar.

Büyük Öteki'nin her zaman her yerdeliği kaçınılmaz sayılır ama bu oyunun sonu değildir. Bu yeni aşamadaki hedef, ölçek, kapsam ve aksiyon arayışında sosyal süreçlerin kapsamlı görünürlüğü, koordinasyonu, birleşmesi kontrolü ve ahenkli kılınmasıdır. Araçsalcılık ve totaliterciliğin ayrı türler olmasına rağmen son derece farklı şekillerde olsa da her biri totalliğe yönelik özlem duyar. Totalitercilik totalliği politik bir koşul olarak arar ve yolu açmak için şiddete bel bağlar. Araçsalcılık totalliği piyasa hakimiyetinin bir koşulu olarak arar ve yolu açmak için Büyük Öteki tarafından mümkün kılınan ve dayatılan, toplumda öğrenmenin bölümlenmesi üzerindeki kontrolüne bel bağlar. Sonuç piyasa amaçlarının, yani bir kesinlik ütopyasının adına, araçsalcı gücün toplumsal optimizasyonda uygulanmasıdır.

Pek çok yönden Çin'in politik elitine dair araçsalcı sosyal vizyonu ile dolu olsa da gözetleme kapitalistlerinin belirgin

amaçları vardır. Onların bakışından, araçsalcı toplum bir piyasa fırsatıdır. Dayattıkları her norm ve değer piyasa hedeflerinin kesin tatminini ilerletmek üzere tasarlanmıştır. İnsan deneyimi gibi toplum da piyasa dinamiğine tabi kılınmıştır ve davranışsal artı değer, en kazançlı davranışsal artı değer arayışında gözetleme kapitalizminin ölçek, kapsam ve aksiyon ekonomilerine müsait nesnelleştirilmiş bir hesaba dayalı davranış metriği olarak yeniden doğmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirme amacıyla gözetleme kapitalistleri tüyler ürperten bir vizyon geliştirmiştir. Endüstri toplumunun fabrika üretimi disiplin ve yöntemleri üzerine modellenmesine oldukça benzer şekilde, makine öğrenimine öykünen yeni bir toplum biçimlendirmeyi hedefler. Onların vizyonunda araçsalcı güç sosyal güvenin yerini alır, Büyük Öteki sosyal ilişkilerin yerine kesinliği koyar ve bizim bildiğimiz toplum demodelik içinde kaybolur.

II. Totallik Toplumu Kapsar

Ordularının gurur verici bilançolarını sunan generaller gibi gözetleme kapitalisti liderler de büyük güçlerinin müttefiklerini temin etmekle ilgilenirler. Bu genellikle totallik arayışında her şeyin icrasına hazır, sınırda toplanmış araçsalcı taburlardan oluşan envanterlerle ifade edilir. Öyle görünüyor ki bu arayışın sadece toplum için *sonuçları olmaz*; bu arayış toplumu *kapsar*.

2017 baharında Microsoft CEO'su Satya Nadella şirketin yıllık geliştiriciler konferansını açmak için sahneye fırladı, zayıf profili siyah polo tişört, siyah kot pantolon ve modaya uygun siyah bilekli ayakkabı ile daha da ortaya çıkıyordu. Nadella 500 milyon Windows 10 cihazını; 100 milyon aylık Office yazılımı kullanıcısını; 140 milyon aylık şirketin dijital "asistanı" Cortana'nın kullanıcısını ve Fortune 500'ün yüzde 90'ı da dahil olmak üzere 12 milyondan fazla bulut hizmetlerine kayıtlı organizasyonu dile getirdi.

Nadella dinleyicilerine özellikle gözetleme kapitalizminin dijital hizmetlere egemen olmaya geldiği yıllarda, araçsalcı projeyi patlayıcı bir şok ve dehşetle yürüten ezici hızı hatır-

latmadan geçmedi: İnternet trafiği 1992'deki günde 1 gigabaytın 17.5 milyon katına çıkmıştı. 2017'deki verinin yüzde 90'ı önceki iki yılda üretilmişti. Tek bir otonom araba saniyede 100 gigabayt veri üretecekti. 2020'ye kadar tahmini 25 milyar akıllı cihaz olacaktı. "Toplum ve ekonomide ilerlemenin derinliği ve yaygınlığını, teknolojinin nasıl bu kadar yayılmış olduğunu görmek akıllara durgunluk verici. Bu, etraflı etki bırakmak için o teknolojiyle ne yapabildiğinizle ilgili." Orada toplanmış geliştiricilere verdiği son tavsiye olan "Dünyayı değiştirin!", şiddetli bir alkış tufanına neden oldu.[2]

2017'de şirketin geliştiricileriyle yaptığı kutlama esnasında Google CEO'su Sundar Pichai, sosyal yaşamın her köşesini kucaklamak üzere yayılan Google taburu olarak kıta kuvvetini sergileyerek Profesör Skinner'ın yanaklarını kızartacak bir coşkunlukla şirketin araçsalcı gücünün yaygınlığı ve derinliğini göstererek Nadella'ya paralel gitti. Pichai şirketin, arasında Gmail, Android, Chrome, Haritalar, Arama, YouTube ve Google Play Store'un olduğu en çarpıcı "ürün ve platformlarından" yedisinin bir milyar aylık aktif kullanıcıya ulaştığını; iki milyar aktif Android cihazı bulunduğunu; her hafta yüklenen üç milyar objeyle 800 milyon aktif Google Drive kullanıcısı olduğunu; her gün 1.2 milyar fotoğraf yükleyen 500 milyon Fotoğraflar kullanıcısı olduğunu; Google Asistan kullanan 100 milyon cihaz bulunduğunu bildiriyordu. Her cihaz, her türden görev ya da sosyal fonksiyon için "gün boyunca, evde ve harekette" müsait olacak Asistan için yeniden biçimlendiriliyordu. Pichai ekibine "Daha derine gitmeliyiz" diyerek daha da fazlasını istiyordu. Asistan "insanların yardım isteyebileceği" neresi varsa orada olmalıdır. Google üst düzey yöneticileri de bu azmi paylaşıyordu. Eric Schmidt "Teknoloji, bugün bizim kendi başımıza çözemeyeceğimiz problemleri çözerek artık bizi büyülü bir çağa götürmenin eşiğindedir" diye yazıyordu.[3] "Makine öğrenimi körlüğü iyileştirmekten hayvanları yok olmadan kurtarmaya kadar her şeyi yapacak" diyordu. İçlerinden en önemlisi, yine de uzun zamandır gözünü toplumun dönüştürülmesine çevirmiş olan kurucu Larry Page'den geldi.

Page 2016'da Financial Times'a "Toplumsal hedef bizim birincil hedefimiz" dedi.[4] Aynı yıl röportaj yapan başka bir muhabire de "Kademeli değişime değil, devrim niteliğinde değişime ihtiyacımız var" dedi. "Muhtemelen insanlık olarak sahip olduğumuz sorunların pek çoğunu çözebilirdik."[5] Page'in gelecek vizyonunun çoğunun klişe ütopya tarifeleri, bin yıldır tekrarlanan temalar olduğu ortaya çıkmıştı. Page makine zekasının, bizi sıkıntı ve boğuşmadan kurtarup yeni bir serbestlik ve tatmin alemine yükselterek insanlığı Cennet Bahçesi'ne kavuşturacağını tahmin ediyordu. Örneğin, istihdamın "delice" bir uzak hatıradan başka bir şey olmadığı, her şeyin "bolluğuyla" kutsanmış bir gelecek toplumu öngörüyordu.[6]

Buna rağmen en alışılmadık olan, Page'in Google'ın totalci ihtiraslarını toplumun mükemmeliyetine olan bağlılığının mantıksal bir sonucu olarak tasvir etmesidir. Onun bakış açısından, Büyük Öteki'ye güvenme fırsatını hoş karşılamalı ve tüm bilgi ve karar haklarını istekle Google'ın planına tabi kılmalıyız. Plan adına topumun (hatta kişinin, objenin ve sürecin) totalliği makineleri besleyen tedarik zincirleri içinde toparlanmalı, o da sırayla zayıflığımızı yönetmek ve hafifletmek üzere Büyük Öteki'yi canlandıran algoritmaları döndürmelidir:

> Bizden yapmamızı istemeniz gereken gerçekten müthiş ürünler inşa etmek ve bunu gerçekten yapmaktır. Uygulamaları, satın alabileceğiniz şeyleri ve havayolu biletlerini anlamalıyız. Arayabileceğiniz her şeyi anlamalıyız. Ve insanlar sizin arayabileceğiniz o büyük yığındır. Aramadaki birinci sınıf objemiz insanlar olacak. Sizin bilgi gereksinimlerinizi karşılamada iyi bir iş çıkaracaksak, gerçekten şeyleri anlamalıyız ve şeyleri oldukça derinlemesine anlamalıyız.[7]

Total bilgi AI destekli, her şeyi bilen "Google Asistan"da çözümlerin çözümüne götüren "önalımsal" hizmetlerin bir gerekliliği olarak satılır:

> Gerçekten dünyadaki her şeyi anlamaya ve ondan bir anlam çıkarmaya çalışıyor. Pek çok sorgu gerçekten yerlerle ilgili, dolayısıyla yerleri anlamamız gerekir. Pek çok sorgu bulamadığımız içerikle ilgilidir. Kitapları ve diğerlerini yaptık. Bu yüzden, gitgide bunu genişletiyorduk. Belki bir soru sormak istemezsiniz. Belki daha siz sormadan onun cevaplandırılmasını istersiniz. Bu daha iyi olurdu.[8]

Google dünyanın bilgisini en uygun biçimde organize etme beklentisinden başladı ama Page şirketin toplumun organizasyonunu da optimize etmesini istiyordu: 2013'te "Oldukça uzun dönemli dünya görüşümde, yazılımımız hangi konuda bilgili olduğunuzu, hangisinde bilgili olmadığınızı ve dünya önemli problemleri çözebilsin diye dünyanın nasıl organize edileceğini derinlemesine anlıyor."[9]

Facebook CEO'su Mark Zuckerberg de bu totalci tutkuları paylaşıyor ve gittikçe, Facebook'un kucaklamasına tabi olarak yalnızca içindeki bireyler değil "toplum" hakkında da daha açık sözlü davranıyordu. Onun "üç büyük şirket hedefi" "her kullanıcının 'farklı içerik türlerini' paylaşmak için 'daha çok aracı' olsun diye, herkesi bağlantılamak; dünyayı anlamak ve bilgi ekonomisi oluşturmak"tı.[10] Zuckerberg'in ikinci modernite istikrarsızlıkları (ve en canlı özellikleri arasında olan destek ve bağlantı arzusu) hakkındaki kuvvetli takdiri, tıpkı Google ekonomisti Hal Varian'ın yaptığı gibi onun güvenini yönlendiriyordu. Şirket bir kişinin hayatında tükettiği her kitabı, filmi ve şarkıyı bilecekti. Öngörü modelleri yabancı bir şehre vardığınızda şirketin "hangi bara gidileceğini söylemesine" imkan verecekti. Vizyon siz bara vardığınızda detaylandırılır, favori içkiniz barmende bekliyordur, etrafınıza bakınabilir ve tam da sizin gibi insanları seçebilirsiniz.

Zuckerberg davranışsal artı değer akışını "geleceğe uzanmamıza izin veren tedrici bir oranda büyüyor. Bundan iki yıl sonra insanlar iki katını, dört yılda sekiz katını paylaşıyor olacak" diye betimliyordu. Ve halihazırda baskı yapan totallik rekabetine bir onay olarak Zuckerberg, Facebook'un

sosyal grafiğinin "ağda nasıl dolaşacağınızın geleneksel bağlantı yapısından daha iyi bir haritası olmaya başlayacağını" öngörüyordu.[11]

Bu amaçla, CEO yatırımcılara, her kullanıcının "farklı içerik türlerini" paylaşmak için "daha çok aracı" olsun diye "dünyadaki her kişiye" Facebook'un karşılanabilir internet erişimi getireceğini söyledi.[12] Hiçbir şeyin toplumsal cephede şirketin ilerleyişine ket vurması olası değil diye iddia ediyordu, çünkü "insanların kendilerini ifade etmeye yönelik derin bir arzusu vardır."[13]

2017'de Zuckerberg kendi toplumsal ihtiraslarını dile getirmede, bu sefer doğrudan ikinci modernite endişelerinin kalbini hedefleyerek daha da ileriye gitti: "İnsanlar tedirgin hissediyorlar. Geçmişte yerleşik olan şeylerin pek çoğu artık mevcut değil." Zuckerberg kendisi ve şirketinin "herkes için işe yarayan" ve "amaç ve umut" "ahlaki onaylama" ve "yalnız olmadığımıza dair konfor" için "kişisel, duygusal ve manevi gereksinimleri" yerine getiren bir gelecek sağlayabileceğine inanıyordu. Zuckerberg "İlerleme şimdi insanlığın yalnızca şehirler ya da milletler olarak değil, aynı zamanda küresel bir topluluk olarak da bir araya gelmelerini gerektiriyor" diye ısrar ediyordu. "Facebook'ta yapabileceğimiz en önemli şey küresel bir topluluk oluşturmak için sosyal altyapı geliştirmek." Facebook kurucusu Abraham Lincoln'den alıntı yaparak şirketin misyonunu, insanlığın kendini önce kabileler, sonra şehirler, sonra da milletler halinde organize ettiği, uygarlığın evrimsel zaman çizgisine yerleştirdi. Sosyal evrimin bir sonraki aşaması "küresel topluluk" olacaktı ve Facebook da araçları yapılandırarak ve amaçları gözeterek başı çekecekti.[14]

Facebook'un 2017 yılı geliştiriciler konferansında konuşurken takipçilerini "Gelecekte, teknoloji birbirimizden keyif alıp birbirimizle etkileşmek ve kendimizi yeni biçimlerde ifade etmek gibi hepimizin önemsediği şeylerle zaman geçirmek için bizi özgürleştirecek. Çok daha fazlamız bugün sanat olarak görülen şeyi yapacak ve bu topluluğumuzun pek çoğu için temel oluşturacak" diye temin eden Zuckerberg, şirketin

"küresel bir topluluk" oluşturmadaki tarihi öneme sahip rolüne dair iddiasını standart modern ütopya mitine bağladı.[15]

Nadella ve diğer gözetleme kapitalistleri kendi ütopyacı hayallerini filizlendirirken gözetleme kapitalistleri gözlerinde canlandırdıkları büyülü çağın bir bedel karşılığında geldiğinden bahsedemezler: Büyük Öteki tüm sınırları silerken ve her ihtilaf kaynağını ekonomik zorunluluklar hizmetinde boğarken totalliğe doğru genişlemelidir. Tüm güç totalliğe yönelik bir arzu duyar ve yol üstünde duran tek otorite demokratik kurumlar, yasalar, regülasyonlar, haklar ve yükümlülükler, özel idare kural ve sözleşmeleri, tüketiciler, rakipler ve çalışanlar tarafından kullanılan normal piyasa kısıtlamaları, sivil toplum, halkın politik otoritesi ve kendi sorumlulukları olan her bir insanın ahlaki otoritesidir.

Bu noktaya Goethe'nin, sihirbazın aksiyona rehberlik etme ve onu kontrol etme otoritesinin yokluğunda çırağın süpürgeyi saf acımasız güçten oluşan bir şeytani kuvvete dönüştürdüğü, sihirbazın çırağı hikayesinde değinilmiştir:

Ah onu gene eski kılığına sokacak

Sözleri bir kerecik hatırlayabilsem ben!

Ah boyuna koşuyor, su taşıyor çabucak!

Keşke deminki gibi süpürge oluversen!

Boyuna getiriyor!

Durmak ne bilmiyor ki!

Evi su götürüyor!

Boğulacağım sanki![16]*

---

* Çeviri: Burhanettin Batıman, Kitap: Goethe, *Işık, Biraz Daha Işık*, S. 181 184. (ç.n.)

Araçsalcı güç, çırağın süpürgesi gibi sihirbazın yokluğunda aksiyonunu kontrol etme konusunda az bir otoriteyle gelişmiştir ve gözetleme kapitalistlerinin totalliğe olan iştahı bu başarıyla büyümüştür. Büyülü bir çağın ütopyacı söylemi bu süreç için kritik öneme sahip olmuştur. Büyük Öteki'nin her bireyi güçlendirirken insanlığın problemlerini çözeceğine dair anlayışı genellikle safi "tekno ütopyacılık" olarak reddedilir ancak bizim için amacını incelemeden bu retoriği yok saymak bir hata olacaktır. Bu tür bir söylem katıksız saçmalık değildir. Bu, piyadelerin önünde giden mayın tarayıcı, düşmanı silahsız bırakmak ve sessiz bir teslimiyeti kolaylaştırmak için önden gönderilen kurnaz diplomattır. Büyülü çağ vaadi, eşzamanlı olarak "insanları" mecburen bir "birinci sınıf obje" olarak dahil eden, gözetleme kapitalizminin totalci tutkularından dikkatimizi uzaklaştırıp onu meşrulaştırarak kritik öneme sahip bir stratejik rol oynar.

Öncü gözetleme kapitalistleri tarafından dile getirilen "toplumsal hedef" on sekizinci yüzyıl sonlarından on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru, Marx ile doruğa ulaşarak ütopyacı düşünceye egemen olan sınırsız teknolojik ilerleme anlayışı içine rahatça oturur. Gerçekten de Nadella, Page ve Zuckerberg gibi gözetleme kapitalistleri ütopyacı düşüncenin büyük akademisyenleri, Frank ve Fritzie Manuel'in en hırslı modern ütopyacıları tanımladığı altı unsurdan beşine uyar: (1) Ütopyacı mücadeleyi basitleştiren yüksek derecede odaklanmış tünel görüşüne yönelik bir eğilim, (2) "Yeni varoluş hali" üzerine diğer çağdaşlarından daha erken ve daha tesirli bir kavrayış, (3) Bir *idée fixe*'e yönelik takıntılı arayış ve savunma, (4) Kişinin meyve veren fikirlerinin kaçınılmazlığına dair sarsılmaz bir inanç ve (5) Türler ve tüm dünya sistemi düzeyinde total reformasyona yönelik dürtü.[17]

Manuel'ler gelecek odaklı modern vizyonerin altıncı bir karakteristik özelliğini gözlemliyordu ve incelenen insan ve şirketler tam bu noktada kural karşısında güçlü istisnalar sergiliyordu: "Bir ütopyacı sıklıkla halihazırda bir embriyo aşa-

masındaki teknolojik gelişimin sonraki evrimini ve sonuçlarını önceden görür. Geleceğe duyarlı antenlere sahip olabilir. *Buna rağmen cihazları nadiren kendi çağının mekanik potansiyelinin ötesine geçer. Bütünüyle yeni bir şey icat etmek için çok uğraşmasına rağmen yoktan bir dünya yaratamaz.*"[18] Zamanımızda, yine de gözetleme kapitalistleri böylesi bir dünyayı yapabilirler ve yaparlar da. Normdan hakikaten tarihsel öneme sahip bir sapmadır bu.

Bireysel ve kolektif biçimde, gözetleme kapitalistlerinin kontrol ettiği bilgi, güç ve servet her antik otoritenin gıpta ettiği şey olacaktır, tıpkı şu an modern devlet tarafından tamah edildiği gibi. Nakit ve teminatta Microsoft için 126 milyar dolar, Google için 92 milyar dolar ve Facebook için yaklaşık 30 milyar dolar olarak raporlanan 2017 bilançoları ve sürekli genişleyen araçsalcı rejimlerini 2017'de 1.6 trilyon dolardan fazla toplam piyasa değeri ile destekleyen finansal piyasalarla, bunlar, yolu kanla açacak askerler olmadan hayallerinin gerçeğe çevirisini önceden görebilen nadir ütopyacılardır.[19]

Bu bakımdan, gözetleme kapitalisti liderler nevi şahsına münhasır ütopyacılardır. Marx dünyayı kendi yoğun biçimde dile getirilmiş teorisi ile kavrıyordu ama yalnızca fikirlerinin gücü ile kendi vizyonunu yürürlüğe koyamadı. Marx'ın teorilerinin yayınlanmasından uzun zaman sonra Lenin, Stalin ve Mao gibi adamlar onları gerçek yaşama uyguladılar. Gerçekten de Manuel, Lenin'i "uygulamalı ütopyacılıkta" bir uzman olarak betimler.[20] Bunun aksine, gözetleme kapitalistleri dünyayı pratikte ele geçirirler. Teorileri zayıftır ve bu en azından kamuoyu ile paylaştıkları düşünce için doğrudur. Aksi ise, devasa ve büyük ölçekte engellenmemiş olan güçleri için geçerlidir.

Konu teori ve pratik olduğunda alışıldık sıralama aksiyon başlatılmadan önce gözden geçirmek, sorgulamak ve tartışmak için teorinin mevcut olmasıdır. Bu, gözlemcilerin teorinin uygulamaya değerliğine karar vermeleri, uygulamanın beklenmedik sonuçlarını gözden geçirmeleri ve uygulamanın kaynaklandığı teoriye uygunluğunu değerlendirmeleri için bir fırsat verir. Teori ve pratik arasındaki kaçınılmaz ara-

lık eleştirel sorgu için bir alan yaratır. Örneğin, bir yasa ya da devlet uygulamasının milletin anayasası, haklar bildirgesi ve yönetim prensipleri ile uyumlu olup olmadığını sorgulayabiliriz, çünkü bu belgeleri gözden geçirebilir, sorgulayabilir ve tartışabiliriz. Eğer aralık fazla büyükse, vatandaşlar yasa ya da uygulamaya karşı çıkarak aralığı kapatmak için harekete geçerler.

Gözetleme kapitalistleri normal teori ve pratik sıralamasını tersine çevirirler. Pratikleri açık ve karşı çıkılabilir teorinin yokluğunda yüksek hızla önden ilerler. İzleyicileri şaşkın, kararsız ve çaresiz bırakarak araçsalcılığun eşsiz şok ve dehşet damgasının gösteriminde uzmanlaşırlar. Teorilerinin net bir dile getiriminin yokluğu geride kalan bizleri onun pratik etkileri üzerine kafa yorar halde bırakır: Motorunuzu kapatan araç gözetleme sistemi, rota ile birlikte görünen varış noktası, endorfininizin tepe yaptığı anda yanıp sönen satın alma önerisi, Büyük Öteki'nin konumuzu, davranışınızı ve ruh halinizi sürekli takibi ve kent sakinlerinin gözetleme kapitalizmi müşteriliğine doğru dikkatle güdülmesi.

Gözetleme kapitalistlerinin teorileri yetersiz ve gizli olsa da kuşandıkları araçsalcı güç hayallerini gerçeğe dönüştürebilir ya da en azından denerken bir sonuçlar girdabı yaratabilir. Uygulamalı ütopyacılıklarında gelişen teoriyi kavramanın tek yolu operasyonlarına tersine mühendislik yapmak ve bu bölümler boyunca yaptığımız gibi anlamlarını incelemektir.

Davranışsal artı değer çıkarma cephesi yaşamın geleneksel açıdan toplumsal olarak anlaşılan ve bir tür sivil kuruluş ve halk liderliği kombinasyonu altında detaylandırılan alemlerine ilerlerken uygulamalı ütopyacılık Facebook, Google ve Microsoft'ta hareket halindedir. Zuckerberg'in Facebook için "küresel topluluk oluşturma" olarak tanıtılan 2017 misyon bildirisi uygulamalı ütopyacılıkta yeni bir aşamayı duyurdu: "Sonuçta, topluluğumuzun yönetiminin insanlarının karmaşıklığı ve talepleri ile orantılı olması önemlidir. Bu size daha fazla ses ve kontrol vermek için dünya çapında bir oylama sistemi oluşturmayı içerse bile her zaman daha iyisini yapmaya kendimizi adadık. Umudumuz, bu modelin kolektif

karar vermenin küresel topluluğun diğer yanlarında nasıl işe yarayabileceğine dair örnekler sağlamasıdır."[21] O yıl, daha sonra Zuckerberg geliştiricilerden oluşan izleyicilere "gruplar ve topluluk oluşturmaya yardımcı olacak, daha bilgili bir toplum oluşturmaya yardımcı olacak, topluluklarımızı güvende tutmaya yardımcı olacak tam bir yol haritamız var ve burada yapacağımız çok daha fazla şey var" diyordu.[22]

2017 baharında Microsoft'tan Nadella, yine aynı sahnede kendi geliştiricilerini cesaretlendiriyordu: "İster hassas tıp ya da hassas tarım olsun, ister dijital medya ya da endüstriyel internet olsun, geliştiriciler olarak toplumun tüm kesimleri ve ekonominin tüm kesimleri üzerinde kapsamlı, derin bir etki bırakmaya yönelik bizim için fırsat hiçbir zaman daha büyük olmamıştı."[23] Nadella'nın ortaya çıkardığı vizyon, geleceğimiz üzerine kapsamlı gözetleme kapitalisti şablon için sembolik niteliktedir. Acaba bizi nereye götürdüklerini düşünüyorlar?

IV. Makine İlişkileri Olarak Birleşme

Bir araçsalcı toplumun gerçek boyutunu çözümlemek amacıyla "büyülü çağ" şamatasını bir kenara bırakalım ve onun yerine uygulamalı ütopyacılığın pratiklerine ve bunların ifade ettiği sosyal vizyona odaklanalım. Nadella yeni bir çağın sosyal ilişkileri için şablon olarak makine ilişkilerine dair kapsamlı bir vizyonu ifade eden bir dizi pratik uygulamayı ortaya çıkardığında değerli bir fırsat sunmuş oldu.

Bu sunuş Nadella'nın Microsoft'un, kendini yirmi birinci yüzyıl için yeniden inşa eden 150 yıllık bir İsveçli yüksek hassasiyette metal kesme ekipmanı üreticisi ile yaptığı iş birliğine dair bir açıklaması ile başlar. Proje, Nadella'nın "inşa ettiğimiz uygulamaların paradigmalarında temel değişiklik, bir ilk mobil, ilk bulut dünyadan, akıllı bir bulut ve akıllı bir edge'den oluşan yeni bir dünyaya giden dünya görüşünde bir değişiklik" olarak nitelendirdiği şeyin en gelişmiş örneklemesidir. Nadella yapay zekanın "bilgiden öğrendiğini ve fiziksel dünyayla etkileşime girdiğini" söylüyor ve dolayısıyla da aksiyon ekonomileri için gerekli olan kabiliyetleri aktarıyordu.[24]

Nadella ilk olarak veriyi sürekli, Microsoft'un analizlerinin makineleri riske sokabilecek anormallikleri aradığı "buluttaki" "şeylerin interneti merkezine" yayınlarken yeni fabrika düzeninde telemetri ile bağlanan makineleri tarif ediyordu. Her anormalliğin veri akışı boyunca nedenine doğru geriye izini sürüyor ve merkezdeki makine zekası, önceden görüp tehdit altındaki ekipman parçasını yaklaşık iki saniye içinde potansiyel bir zarar verici olay gerçeklemeden kapatabilsin diye, nedensel örüntüleri tanımlamayı öğreniyordu.

Nadella daha sonra doğrudan makine içine yerleştirilmiş hesaba dayalı harekete geçirici sensörün önceden kapatma zamanını dramatik ölçüde azalttığı, yeni "çığır açan kabiliyeti" tarif ediyordu: "Mantık artık yerel olarak çalışıyor, yani bir bulut döngüsü yok." "Edge" makinenin bir gelecek anomalisini gösteren bir olay yaşadığını anında biliyor ve ekipmanı bu hesaplamanın 100 milisaniyesi içinde kapatıyordu. Bu "20 kat gelişme" demekti. Bu durum "gerçekleşmeden önce" *normdan sapmaları önceden görmek ve önceden davranmak için* "akıllı bir edge ile armoni içinde çalışan bulutun gücü" olarak kutlanıyordu.[25]

Merkezin zekasını besleyip ondan yararlanarak cihazlar bir diğerinin deneyimlerinden öğrenirken makine öğreniminin gücü tedrici olarak gelişir. Bu senaryoda durum bütünün parçaların toplamından daha büyük olması değildir, daha çok parçaların olmaması gibidir. Bütün her yerdedir, kendini her makineye yerleştirilmiş her cihazda gösterir. Nadella, etrafta bolca cihazınız olduğunda "bir fabrika zemininde bir evde ya da başka herhangi bir yerde" "geçici bir veri merkezinin" yaratıldığını gözlemleyerek bu gerçekleri kendi pratik uygulamalarına çeviriyordu. "Herhangi bir yeri güvenli, AI odaklı bir yere döndürebilirsiniz."[26]

Bu ifadeyle sonunda "güvenlinin" "otomatik biçimde anormalliksiz" anlamına geldiği anlaşılıyor. Nadella'nın fabrikasında makine bilgisi, tüm makine davranışını önceden belirlenmiş normlara güderek hemen bilgisizliğin yerini alıyordu. Riskin çoğalması ve hatanın yayılmasının makineyi yolundan çıkarmasından endişe etmektense, her makine aynı

şarkıyla yürüyen aynı makine olduğu için Nadella belirli sonuçların eşzamanlılığı ve evrenselliğini kutluyordu.

Tıpkı bir yüzyıl önce kitle üretimi mantığı ve onun yukarıdan aşağı idaresinin endüstriyel toplumun prensipleri ve onun geniş ölçekli medeniyet ortamı için şablon sağlaması gibi Nadella'nın yeni çağ fabrikası da onun yeni bir kolektif aksiyon formu tarafından olanak sağlanan araçsalcı bir topluma dair sosyal vizyonu (gözetleme kapitalizmi vizyonu) için deneme alanı olarak ortaya çıktı. Burada makine öğrenimi, her unsurun bütün diğer unsurlarla uyum içinde öğrendiği ve faaliyet gösterdiği kolektif bir zeka, bir kovan zekası, ağ bağlantılı bir sistemdeki tüm makinelerin birleşime yönelik süreklilik içinde ilerlediği, hepsinin aynı anlayışı paylaştığı ve aynı sonucu elde etmek için maksimum verimlilikle birlik içinde faaliyet gösterdiği bir kolektif aksiyon modeli olarak işlenir. Birleşen aksiyon her bir makinenin "özgürlüğünün" paylaştıkları bilgiye teslim edildiği anlamına gelir. Tıpkı davranışçı teorisyenler Planck, Meyer ve Skinner'ın öngördüğü gibi bu fedakarlık genel olarak kazalar, hatalar ve rasgeleliğe karşı topyekün bir savaşa denk düşer.

Nadella bu yeni makine ilişkileri şablonunu alıyor ve onu, gerçi hâlâ "ekonomik alanda" olan, insan ve makine sistemine dair daha karmaşık bir örneğe uyguluyordu. Bu sefer konu, insan ve makine davranışlarının amirler tarafından belirlenen ve "politikalar" olarak ifade edilen önceden belirlenmiş parametrelere göre ayarlandığı bir inşaat alanıydı. Algoritmik sözleşmemeler kuralları uygular ve gözetim, müzakere, iletişim ve problem çözme gibi sosyal fonksiyonların yerine geçer. Her kişi ve ekipman parçası bir objeler eşdeğerliği arasında her birinin "sistem" tarafından alan boyunca dağıtılmış AI cihazlar aracılığıyla "tanınabilir" olduğu, bir yer alır.

Örneğin her bireyin eğitimi, güven belgeleri, çalışma geçmişi ve diğer geriye dönük bilgileri anında sistem karşısında gösterimdedir. Bir "politika" "sadece güven belgesi olan çalışanların kaya matkabı kullanabileceğini" bildirebilir. Eğer kaya matkabı kullanımı için onaylanmamış bir çalışan o alete yaklaşırsa yaklaşan bir ihlal olasılığı tetiklenir

ve kaya matkabı alarm çığlığı atarken anında kendini devre dışı bırakır.

Dikkate değer bir şekilde, konu politikalarla uyum halinde harekete geçen alandaki şeylerin birleşik aksiyonu değildir. Sosyal etkileme süreçleri anormallikten kaçınmaya dair önleyici çalışmada tetiklendiği için birleşik insan aksiyonu da harekete geçirilebilir. Risk altındaki kaya matkabı vakasında "bunu çabucak çözmek" amacıyla sahadaki insanlar AI tarafından öngörülen anormal kusurun konumuna üşüşmek için harekete geçirilir. Microsoft geliştiricilerinin söylediğine göre "Akıllı edge bilgisayar ve gerçek dünya arasındaki insanlar, nesneler ve aktiviteler için gerçek dünyada aradığınız ve *onlara politikalar uyguladığınız* ara yüzdür."[27]

Bir kez insanlar ve onların ilişkileri ötekileştirilmiş "buluttaki şeyler" eşdeğeri olarak işlendiğinde 25 milyar hesaba dayalı hareketlendirme cihazı, davranışı güvenli ve harmoni içindeki "politika" parametreleri çevresinde şekillendirmek üzere harekete geçirilebilir. Nadella en "derinden değişim insanlar ve onların diğer insanlarla ilişkileri artık buluttaki *birinci sınıf şeydir*" diye açıklıyordu. "Konu sadece insanlar değil, onların ilişkileri, onların tüm iş yapılarıyla ile ilişkileri, onların zaman çizelgeleri, onların proje planları, onların belgeleridir; bunların hepsi artık bu Microsoft Graph'ta ortadadır." Nadella, bu total bilgi akışları "üretkenliğin geleceğini" optimize etmenin anahtarıdır diye övünüyordu.[28]

Microsoft'un araçsalcı toplumunda fabrikalar ve işyerleri Skinner'ın laboratuvarları gibidir ve makine onun güvercin ve farelerinin yerini alır. Bunlar, mimari ve araçsalcı gücün hızının, makine ilişkilerinin sosyal ilişkiler için model olduğu bir *Walden Two* dijital çağ irdelemesinde topluma çevrilmek üzere hazır edildiği düzenlerdir. Nadella'nın inşaat sahası makine ve insanların buluttaki objeler olarak birleştiği, hepsinin "politikalarla" uyumlu biçimde araçlandığı ve düzenlendiği büyük birleşime örnek teşkil eder. "Politikaların" muhteşemliği, tam olarak onun sahnede "sistem" tarafından otomatik biçimde dayatılacak, izlenecek ve sürdürülecek garantili sonuçlar olarak görünmesi gerçeğinde yatar. Büyük

Öteki'nin operasyonları olarak özel ya da kamu yönetimiyle ilişkili sosyal süreçlerin, yani anlaşmazlık ve müzakere, söz ve taviz, anlaşma ve paylaşılan değerler, demokratik mücadele, onay ve otoritenin, herhangi birinden bağımsız bir sözleşmemeler sonsuzluğu olarak fırına atılırlar.

Sonuç, Büyük Öteki, insan ve makine aksiyonunu yönettiği için "politikaların" işlevsel açıdan planların eşdeğeri olmasıdır. Bu, kapıların kilitleneceğini ya da kilitlenmeyeceğini, araba motorunun kapanacağını ya da hayata döneceğini, kaya matkabının intihara meyilli kendini feda etme halinde "hayır" diye bağıracağını, işçinin normlara bağlı kalacağını, grubun anormallikleri yenmek için üşüşeceğini garanti eder. Farkındalığımızda kaçınan ve dolayısıyla ne yası tutulan ne de karşı çıkılan davranış değiştirme araçları tarafından şekillendirilmiş, daha az toplum, daha çok mükemmel ihtilafsızlık birleşiminde gelip giden bir nüfus olarak her bir organizma diğer tüm organizmalarla harmoni içinde uğuldarken hepimiz güvende olacağız.

Tıpkı yirminci yüzyılda işgücü bölümlenmesinin ekonomik alandan topluma göç etmesi gibi Nadella'nın inşaat sahası da yeni bir öğrenme bölümlenmesinin, topluma çevrilmeye hazır, yaşama doğru mutasyon geçirdiği ekonomik bir petri kabıdır. Yirminci yüzyılda endüstriyel kapitalizmin kritik başarı faktörleri (verimlilik, üretkenlik, standartlaştırma, değiştirebilirlik, işbölümü, disiplin, dikkat, zamanlama, uyum, hiyerarşik idare, bilme ve yapmanın ayrımı ve diğerleri) işyerinde keşfedilip ustalıkla işlendi ve sonra da okullar, hastaneler, aile yaşamı ve kişilikte kurumsallaştırıldığı topluma aktarıldı. Nesiller boyunca akademisyenlerin belgelediği üzere bir kitle üretimi düzeninin yeni gereksinimlerine uysun, aramızdaki en genci eğitebilelim ve sosyalleştirebilelim diye diye toplum git gide daha fazla fabrikaya benzemeye başladı.

Bu döngüye yeniden girdik ama şimdiki hedef yirmi birinci yüzyıl toplumunu başkalarının kesinliği adına makine kovanı suretinde organize edilmiş bir "birinci sınıf şey" olarak yeniden yapmaktır. Bir zamanlar kişisel destek ve verim-

lilik için aradığımız bağlanmışlık, garantili sonuçlara çevrilen yeni bir güç türü ve sosyal birleşim için vasıta olarak yeniden şekillendirilir.

V. Toplum Olarak Birleşme

Microsoft bilim insanları senelerdir ağın edge'indeki otomatikleşmiş önleyici kontrolün benzerini alıp onu sosyal ilişkilere nasıl aktaracakları üzerinde çalışıyorlar. Nadella'nın 2017'de gözlemlediği üzere eğer "biz" bunu "fiziksel alanda" yapabiliyorsak bu "her yerde" ve "herhangi bir yerde" yapılabilir. Uygulamalı ütopyacı dinleyicisine "İnsanlarla, onların diğer insanlarla aralarındaki ilişkilerle, mekandaki şeylerle ilgili akıl yürütmeye başlayabilirsiniz" diye tavsiye veriyordu.[29]

Bu yeni düşüncenin hayali yelpazesi 2013 yılına ait, 2016'da güncellenen ve yeniden basılan "Bilgisayarlı Bir Cihazda Kullanıcı Davranışı İzleme" başlıklı bir Microsoft patent başvurusunda gösterildi.[30] Bu dikkat çekici biçimde zayıf teori yoğun pratikle tamamlandı, patentli cihaz "kullanıcının akıl durumunu etkilemesi olası, normal ya da kabul edilebilir davranıştan herhangi bir sapmayı" önleyici biçimde tespit etmek amacıyla kullanıcı davranışını gözetlemek üzere tasarlandı. "Bir veya daha fazla akıl durumu özelliğiyle ilişkili bir öngörü modeli mevcut kullanıcı davranışını baz alan özelliklerle karşılaştırılabilir."

Bilim insanları bir işletim sistemi, sunucu, gezgin, telefon ya da giyilebilir cihaz içinde yer alabilen, sürekli kişinin davranış verisini, yani diğer insan ya da bilgisayarlarla etkileşimlerini, sosyal medya gönderilerini, arama sorgularını ve çevrimiçi aktivitelerini izleyen bir uygulama önerdiler. Uygulama "kullanıcının telefon aramalarını inceleyerek ve ilişkili özellikleri öngörü modeli ile karşılaştırarak kullanıcının aşırı bağırmaya giriştiği zamanı" tespit etmesi gibi ses ve konuşmayı, video ve resimleri ve hareketi kaydetmek için sensörü aktive edebilir.

Tüm bu davranış verisi öngörü modelini geliştirmek amacıyla gelecekteki tarihsel analizler için depolanır. Eğer kul-

lanıcı normalde kendi sesini dizginliyorsa ani aşırı bağırma "psikolojik bir olay" anlamına gelebilir. Alternatif olarak davranış "nüfusun ortalama bir üyesi için normal ve/veya kabul edilebilir davranışı temsil eden özellik dağılımı" ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir. "Davranış referans değerinden istatistiksel öneme sahip bir sapma birtakım olası psikolojik olaya işaret eder." İlk öneri bir anormallik olayında cihazın aile üyeleri, doktorlar ve bakıcılar gibi "güvenilen bireyleri" uyaracağıdır. Ama hasta özellikleri açıldıkça bu çember genişler. Bilim insanları; sağlık hizmetleri sağlayıcıları, sigorta şirketleri ve kanun yaptırım personelinden oluşan bir uyarı şebekesi üzerinde çalışıyorlar. İşte müşteriler ne davranışı seçiyorsa onu önlemek üzere ayarlanan yeni bir hizmet olarak gözetleme fırsatı.

Microsoft'un patenti bizi Planck, Meyer ve Skinner'a ve Diğer Kişi bakış açısına geri döndürüyor. Onların insan davranışının fizik temelli temsilinde anormallikler özgürlük adı verilen ancak aslında bilgisizliğe işaret eden "kazalardır". Henüz gerçeklerle açıklanamazlar. Planck/Meyer/Skinner bu özgürlük kaybının, tüm süreçlerin çoğunluğun iyiliği için optimize edildiği anormalsiz bir toplumdaki "güvenlik" ve "harmoni" için zorunlu olarak ödenmesi gereken bir bedel olduğuna inanıyorlardı. Skinner davranış, üzerine doğru teknoloji ile bilginin anormallikleri önleyici biçimde ortadan kaldırabileceğini, tüm davranışı sosyal norm ve amaçlarla uyumlu olan önceden belirlenmiş parametrelere doğru götüreceğini düşünüyordu. Fraizer Skinner "Eğer üyelerimizin Walden Two'daki yaşamı tercih ettiklerini gösterebilirsek bu bizim güvenli ve üretken bir sosyal yapıya ulaşmış olduğumuza dair olası en iyi kanıt olurdu."[31]

Bu sosyal ilişkiler şablonunda davranış değiştirme "doğru politikalarla" uyumlu davranışı kışkırtmak, ödüllendirmek, teşvik etmek, cezalandırmak ve pekiştirmek için insan farkındalık eşiğinin hemen ötesinde faaliyet gösterir. Böylece, Facebook toplumsal skalayı öngörülebilir biçimde oy verme örüntüleri, duygu durumları ve seçtiği her ne varsa ona göre değiştirebileceğini öğrenir. Niantic Labs ve Google McDonal-

ds'ın nihai kar zarar hanesini ya da diğer herhangi bir müşterisininkini öngörülebilir biçimde zenginleştirebileceğini öğrenir. Her bir durumda, şirket amaçları birleşik davranışın armoni içinde akacağı doğrultudaki "politikaları" tanımlar.

Makine kovanı (makine öğrenimi tarafından yaratılan birleşik zihin) garantili sonuçlara engel olan kaotik unsurların nihai ortadan kaldırılmasına yönelik materyal araçlardır. Eric Schmidt ve bir zamanlar Googe'da X Lab'ı yönetmiş ve Sokak Görünümü ile sürücüsüz arabanın geliştirilmesinde liderliğe yardım etmiş makine zekası gurusu Sebastian Thrun, Alphabet'in otonom araçlarını savunurken bu noktaya dikkat çekiyordu. "Yapay zekayla ilgili kafayı yemeyi bırakalım" diyorlardı.

Schmidt ve Thrun "AI'yı insanların öğrenme biçiminden ayıran önemli kavrayışa" vurgu yapıyorlardı.[32] Makinelerin daha çok insan gibi olmak üzere ve dolayısıyla da daha az tehdit edici olmak üzere tasarlanabileceğine dair inancın yerine, Schmidt ve Thrun tam da tersini ileri sürüyordu: İnsanların daha çok makine gibi olmaları gereklidir. Makine zekası bağlantılı bir sistemdeki tüm makinelerin birleşmeye doğru süreklilik içinde ilerlediği, hepsinin aynı anlayışı paylaştığı ve böylece aynı sonuçları elde etmek için maksimum verimlilikle birlik halinde faaliyet gösterdiği, kolektif aksiyon ideali olarak göklere çıkarılıyordu. Kaya matkapları bağımsız olarak kendi durumlarını değerlendirmezler; her biri hepsinin öğrendiği şeyi öğrenir. Her biri onaylanmamış eller karşısında aynı şekilde tepki verir, beyinleri "politikanın" hizmetinde tek olarak faaliyet gösterir. Makine bir arada ayakta kalır ya da düşer, bir arada doğru ya da yanlıştır. Schmidt ve Thrun'un yakındığı üzere;

> Araç sürerken insanlar çoğunlukla kendi hatalarından öğrenirler ancak nadiren diğerlerinin hatalarından öğrenirler. İnsanlar kolektif biçimde aynı hataları defalarca yaparlar. Sonuç olarak her yıl dünyanın her yanından yüz binlerce insan trafik kazalarında ölür. AI farklı biçimde evrimleşir. Sürücüsüz arabalardan biri bir

> hata yaptığında tüm sürücüsüz arabalar bundan öğrenir. Aslında yeni sürücüsüz arabalar kendi ataları ve akranlarından gelen tam bir beceri dizisi ile doğuyorlar. Yeni kolektif biçimde, bu arabalar insanlardan daha hızlı öğreniyor. Bu kavrayışla, birbirlerinin hatalarından öğrenmeye devam ettikleri için kısa bir zamanda sürücüsüz arabalar yollarımızda insan sürücüler arasına güvenle karışabilir. Sofistike AI destekli aletler bizi diğerlerinin deneyimlerinden öğrenme doğrultusunda güçlendirebilir. Sürücüsüz arabalar konusundaki ders, daha kolektif biçimde öğrenebileceğimiz ve yapabileceğimizdir.[33]

Bu, araçsalcı toplumun sosyal ilişkileri için makine şablonu üzerine özlü ama olağanüstü bir ifadedir. Bu gerçeklerin özü, birincisi, *makinelerin bireyler olmadığı* ve ikincisi, *daha fazla makineler gibi olmamız gerektiğidir*. Makineler birbirlerini taklit ederler ve biz de öyle yapmalıyız. Makineler, çok nehir olarak değil, tek olarak topluca hareket ederler ve biz de öyle yapmalıyız. Makinelerin her biri aynı mantık ile yapılandırılmıştır ve aynı amaç doğrultusunda akarlar ve dolayısıyla biz de yapılandırılmalıyız.

Araçsalcı gelecek makine dünyası ile sosyal dünyanın harmoni içinde faaliyet gösterdiği bu simbiyotik vizyonu, insanlar akıllı makinelerin üstün öğrenme süreçlerine öykündükçe, türler içinde ve türler boyunca birleştirir. Bu öykünmenin kitle üretimindeki Taylorizm'e ya da Chaplin'in mekanik düzen tarafından yutulan talihsiz işçisine çekmesi amaçlanmamıştır. Onun yerine, bu simbiyosis tarifi, tıpkı sürücüsüz arabalar ve politikaya tapan kaya matkapları gibi bireyler de birbirlerini taklit ederek düşünmeyi ve hareket etmeyi öğrendikleri için insan etkileşiminin akıllı makinelerin ilişkilerini yansıttığı farklı bir yoldan gider.

Bu yolla, makine kovanı hatalar, kazalar ve rastgele karmaşaların olmadığı bir dünya inşa etmek amacıyla aynı "doğru" anlayış üzerinden aynı yöne doğru barışçıl birlik içinde yürüdüğümüz yeni bir insan kovanı için rol model haline gelir.

Bu dünyada "doğru" sonuçlar önceden bilinir ve aksiyonla garantilenir. Makine sistemlerini tanımlayan her zaman her yerde araçlaştırma ve şeffaflığın benzeri aynı zamanda sosyal sistemi de tanımlamalıdır, bu da sonuçta araçsalcı toplumun kesin referansını betimlemenin bir başka yoludur.

Bu insan kovanında bireysel özgürlük kolektif bilgi ve aksiyon karşısında kaybedilir. Uyumlu olmayan unsurlar, sosyal ikna ve etkinin tamamen karşı konulmaz gücü de dahil olmak üzere yüksek dozda ayarlama, gütme ve koşullama ile önleyici biçimde hedeflenir. Akıllı makineler gibi kesinlik içinde yürürüz. Özgürlüğümüzü başkaları tarafından ve onların garantili sonuçları adına dayatılan kolektif bilgi karşılığında feda ederiz. Bu, bizim birlikte etkin yaşam arayışımıza cevap olarak gözetleme kapitali tarafından önerilen üçüncü modernitenin işaretidir.

BÖLÜM ON BEŞ

ARAÇSALCI KOLEKTİF

Ve bir çağ sona erdi ve onun son kurtarıcısı öldü

Yatakta, başıboş kalmış ve mutsuz; güvendelerdi:

Devin devasa baldırının gölgesi

Artık gün batımında aniden bahçelerine düşmeyecekti.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, X

I. Araçsalcı Gücün Rahipleri

Page, Nadella ve Zuckerberg gibi uygulamalı ütopyacılar kendi teorileri hakkında pek bir şey söylemezler. Elimizdeki bilgi en iyi ihtimalle kopuk ve yüzeyseldir. Ama veri uzmanları ve "bilgisayarlı sosyal bilimciler" kadrosu, araçsalcı bir toplumun sosyal prensipleri konusunda paha biçilemez kavrayışlar sunarak araçsalcı gücün biriken momenti üzerine detaylı deneysel ve teorik açıklamalarla bu boşluğa atlamışlardır.

Öne çıkan bir örnek, MIT Media Lab içindeki İnsan Dinamikleri Laboratuvarı direktörü Alex Pentland'ın çalışmasıdır. Pentland, öğrencileri ve çalışma arkadaşları ile işbirliği içinde çoğalan teknik yenilikleri ve pratik uygulamalarının parale-

linde bir araçsalcı toplum teorisini güçlü bir şekilde dile getirmiş, araştırmış ve yaymış olan nadir uygulamalı ütopyacılardandır. Bu grubun ürettiği çalışmalar, Picard'ın duygusal programlaması ve Paradiso'nun dijital her şeyi bilmesinde olduğu gibi programlama teorileri ve yeniliklerinin gözetleme kapitalizminin ilerleyişi ile dinamik etkileşim içinde var olduğu veri uzmanları arasında gittikçe daha çok itirazsız kabul edilen bir dünya görüşüne dair çağdaş bir sinyaldir. Buna rağmen az kişi Pentland'ın kavrayış ve görüşleriyle onların çalışmasındaki, bizlere araçsalcı bir toplumu tanımlayan yönetim varsayımlarını, toplumsal prensipleri ve sosyal süreçleri eleştirel biçimde inceleme yolunda kıymet biçilemez bir fırsat sunarak oluşan sosyal dallanmayı göz önünde bulundurur. Benim amacım, gözetleme kapitalistleri icra, hesaplama, değiştirme, parasallaştırma ve kontrol için "toplumu" bir "birinci sınıf obje" olarak birleştirirken pratiğin arkasındaki teoriden anlam çıkarmaktır.

Pentland veri bilimi alanında yüzlerce makale ve araştırma çalışmalarının üretken yazarı ve ortak yazarı ve aralarında Dünya Ekonomik Forumu, Data Pop Alliance, Google, Nissan, Telefonica ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ofisi'nin de olduğu bir organizasyon listesine danışmanlık eden seçkin bir kurumsal aktördü. Pentland'ın araştırma laboratuvarı küresel şirketler, danışmanlık şirketleri ve devletlerden önemli kişiler tarafından destekleniyordu: Google, Cisco, IBM, Deloitte, Twitter, Verizon, AB Komisyonu, Birleşik Devletler hükümeti, Çin hükümeti "ve neden dünyada ne neler olup bittiğini bilmiyoruz, diye düşünen farklı varlıklar."[1]

Pentland'ın bu alanda yalnız olmamasına rağmen seçkin bir rahip grubu arasında baş rahip gibi bir şeydir. Hal Varian'dan farklı olarak Pentland, Google hakkında birinci çoğul kişi ile konuşmaz ama çalışması araçsalcı pratikleri meşrulaştırmaya yardımcı olan materyal ve entelektüel destek sağladığı gözetleme kapitalisti bölgede gösterilir. Pentland'ın İleri Teknoloji ve Projeler Grubu için Danışma Kurulu'nda olduğu, Google için bir sunumda görünürken eski Pentland doktora öğrencisi ve üst düzey Google yöneticisi Brad Horowitz,

akıl hocasını pek çok disiplinde yeterliliği olan ve eski öğrencilerinin teori ve pratikte bilgisayar bilimlerine liderlik ettiği bir "ilham veren eğitimci" olarak tanıtıyordu.[2]

Pentland sıklıkla, özellikle Google Glass hakkında "giyilebilirlerin babası" olarak ifade edilir. 1998'de giyilebilirlerin "birinin duyularını genişletebileceğini, hafızayı geliştirebileceğini, giyenin sosyal yaşamına destek olabileceğini ve hatta onun sakin ve aklı başında kalmasına yardım edebileceğini" öngörüyordu.[3] Pentland'ın doktora öğrencilerinden biri olan Thad Starner, MIT'de iken ilkel bir "giyilebilir" cihaz geliştirdi ve 2010'da Google'da, Google Glass'ı üreten bir projede, çalışmaya devam etmesi için Sergey Brin tarafından işe alındı. Google'ın doktora öğrencilerinin elliden fazlası en iyi üniversitelerde, endüstri araştırma gruplarında ve Pentland'ın kurucu ortak, sponsor ya da danışman olarak katıldığı otuz şirkette araçsalcı vizyonu yaymaya devam etmiştir. Her biri Pentland'ın teori, analiz ve icatlarından bazı kesimlerini organizasyon ve şehirlerdeki gerçek kişilere uyguluyor.[4]

Pentland'ın akademik yeterlilikleri ve akıcı zekası entelektüelleri, kamu görevlilerini ve genel kamuoyunu on yıllar önce uzaklaştıran ve alarma geçiren bir sosyal vizyonun meşrulaştırılmasına yardımcı oldu. En dikkate değer olan, dünya çapında tepki, ahlaki tiksinti ve Harvard'ın açık sözlü davranışçısında tek seferde yığılan çıplak eleştiri olmadan büyük veri, her zaman her yerde dijital araçlandırma, ileri matematik, kapsamlı teori, birkaç saygın ortak yazarlar, kurumsal meşruiyet, cömert fonlar ve yüksek yerlerdeki şirket arkadaşları ile onun sosyal vizyonunu yerine getirerek Pentland'ın Skinner'ı "bütünlüyor olmasıdır." Bu gerçek tek başına, yenik düştüğümüz ruhsal uyuşmanın ve kolektif yönlerimizin kaybının derinliğini gösterir.

Skinner gibi Pentland da hayvanlardan tüm insanlık yelpazesine çabucak genelleyen bir ütopya tasarımcısı ve iddialı bir düşünürdür. Aynı zamanda araçsalcılığın pratik mimarisi ve hesaba dayalı zorluklarının uygulamalı mimarıdır. Pentland kendi toplum teorisini, Planck, Meyer ve MacKay vasıtası ile onu bu yüzyılın B. F. Skinner'ı olduğunu onay-

layan bir kavram olan "sosyal fizik" olarak ifade ediyordu.[5] Ve Pentland hiçbir zaman eski davranışçıdan bahsetmese de Pentland'ın kitabı *Social Physics* Skinner'ın sosyal vizyonunu, şimdi Skinner'dan yaşamı boyunca kaçan enstrümanlarla karşılanmış halde, yirmi birinci yüzyıl için özetliyordu. Pentland araçsalcı dürtüyü, Skinner'ın ahlaki mantığına cüretkarca dayandırılan araştırma ve teori ile Diğer Kişi'nin bakış açısıyla yakalanan epistomoloji ile geçerli kılıyordu.

Profesör Pentland entelektüel yolculuğuna, Skinner'ın yaptığı gibi hayvan davranışı çalışmasında başladı. Skinner'ın mantığını masum tekil yaratıkların detaylı davranışları üzerinde geliştirmişken Pentland kendini hayvan nüfuslarının toplam davranışı ile alakadar ediyordu. Hâlâ lisans öğrencisi iken NASA'nın Çevresel Araştırma Enstitüsü'nde yarı zamanlı bir araştırmacı olarak uzaydan kunduz göletlerini sayarak Kanada kunduz nüfusunu değerlendirmek için bir yöntem geliştirdi: "Yaşam tarzını izliyorsunuz ve dolaylı bir ölçüm elde ediyorsunuz."[6]

Bu deneyim Pentland'ı, daha sonra "Tanrı gözünden bakış" olarak bağrına basacağı, uzaktan kopuk bakışa bağlamış gibi görünüyor. Tanrı bakışı hissini bir uçağın pencere koltuğundan, sizi şehrin üstüne çıkarırken aşağıdaki tüm keyif ve kederi karınca yuvasının sessiz koşuşturmasına çevirdiğinde deneyimlemiş olabilirsiniz. Yukarıda, herhangi bir "biz" anlayışı hızla Diğer Kişi bakış açısı içinde çözülür ve MacKay'in uzaktan gözlem ve telestimülasyon prensiplerini insanlara uygulamayı öğrendikçe Pentland'ın biliminin temelini atan da bu gözlem açısıdır: "Odadaki konuşan insanları düşünürseniz, pek çok şey söyleyebilirsiniz. Bu, kunduzları dış uzaydan gözetlemek gibidir, gorilleri izleyen Jane Goodall gibi. Uzaktan gözlemlersiniz."[7] (Bu, elbette, yaratıcı dehası çalıştığı gorilleri "diğer kişi" olarak değil de "bizden biri" olarak kabul eden Goodall'a bir hakarettir.)

Tanrı bakışı araçsalcı toplum kavramı için vazgeçilmez olacaktı ama yıllar süren parça parça yapılan deneyler sonrasında kapsamlı bir resim yavaşça ortaya çıktı. İzleyen kesimde, Pentland ve öğrencileri sosyal davranışı işlemeyi, ölçmeyi

ve hesaplamayı öğrendikçe o yolculuğun izini sürüyoruz. Bu temelle, (Nadella'nın makineleri gibi) toplumu araçsalcı bir kovan zihni olarak yeniden şekillendirmeyi hedefleyen ama şimdi kapsamlı biçimde teorileştirilen ve Skinner'ın formülasyonları, değerleri, dünya görüşü ve insan geleceği vizyonunu derinlemesine çağrıştıran Pentland'ın *Social Physics*'ine dönüyoruz.

II. Büyük Öteki Toplumu Yediğinde: Sosyal İlişkilerin İcrası

Skinner keyifsiz biçimde fizikçiler için mevcut olanlarla karşılaştırılabilecek türden, insan davranışını çalışmak için "enstrümanlar ve yöntemlerin" yokluğundan yakınıyordu. Pentland ve öğrencileri adeta buna yanıt verircesine son yirmi yılı tüm insan davranışını, özellikle de sosyal davranışı, yüksek derecede öngörülü matematiğe dönüştürebilen enstrüman ve yöntemler icat etmeye kararlı halde geçirdiler. Bir erken dönem dönüm noktası, o sırada doktora öğrencisi olan Tanzeem Choudhury ile yapılan, ortak yazarların "Bildiğimiz kadarıyla, şu an otomatik biçimde yüz yüze etkileşimleri modelleyen mevcut bir yöntem yoktur. Bu yokluk muhtemelen topluluk içindeki gerçek dünya etkileşimlerden güvenilir ölçümleri elde etmenin zorluğuna bağlıdır. İnsanlar arasında fiziksel etkileşimleri algılama ve modellemenin kullanılmamış bir kaynak olduğuna inanıyoruz" diye yazdığı, 2002 yılına ait bir işbirliği idi.[8] Diğer bir deyişle veri ve bilgisayarlar sıradan hale gelirken bile "sosyal" bulunması zor bir alan olarak kaldı.

Araştırmacıların yanıtı, mikrofon, akselerometre, Bluetooth bağlantısı, analiz yazılımı ve insan gruplarındaki "yapı ve dinamik ilişkilerden" anlam çıkarmak üzere tasarlanmış makine öğrenim tekniklerini birleştiren giyilebilir bir sensör olan "sosyometre"yi tanıtmak oldu.[9] (Choudhury neticede Cornell Üniversitesi'nde İnsan Duyarlı Programlama grubunu yönetecekti.) O noktadan sonra Pentland ve ekipleri, kapsamlı davranış değiştirme araçları üzerine kurulmuş totalci sosyal vizyon adına sosyal süreçleri araçlandırma ve araşsacılığın şifresini çözmek üzerinde çalıştılar.

Doktora öğrencisi Nathan Eagle ile yapılan bir 2005 yılı işbirliği, sosyal bilimin insan davranışı üzerine anlayışında "önyargı veri seyrekliği ve süreklilik eksikliğini" bildirerek ve "yoğun sürekli veri yokluğu aynı zamanda makine öğrenimi ve ajan temelli modelleme topluluklarının insan dinamiklerini daha kapsamlı öngörü modelleri inşa etmelerini de aksatır" diye sonuçlandırarak insan toplumu üzerine yetersiz veri problemini vurguladı.[10] Pentland yeni "veri madenciliği" alanının bile sosyal davranışın güçlü ve kapsamlı kavranışı için gerekli olan, konuşmalar ve yüz yüze etkileşimlerden oluşan "gerçek aksiyonu" kavrayamadığı konusunda ısrar etmişti.[11] Ama aynı zamanda (aktarımlardan iletişime) hızla büyüyen insan aktivitesi alanının, büyük ölçekte cep telefonunun bir sonucu olarak bilgisayar aracılığına isabet ettiğinin de farkına varıyordu.

Ekip mobil telefonların artan biçimde "her zaman her yerdeki altyapısından" faydalanmanın ve o veriyi giyilebilir davranış izleyicilerden gelen yeni bilgi akışlarıyla birleştirmenin mümkün olduğunu da görüyordu. Sonuç Pentland ve Eagle'ın "gerçeklik madenciliği" olarak adlandırdığı radikal bir yeni çözümdü. Akıl hocası ve öğrencisi cep telefonlarından gelen verinin nasıl "hem bireylerin hem de organizasyonların davranışlarındaki sıradan kuralları ve yapıyı ortaya çıkarmak için kullanılabileceğini" gösterdiler, böylece davranışsal artı değerin yakalanması ve analiz edilmesindeki gelişimde ilerleme sağladılar ve davranışı mülksüzleştirmenin doğasındaki sanaldan gerçeğe, oradan da sosyal deneyime doğru kapsamlı geçişe doğru yolu gösterdiler.[12] Teknolojik ve kültürel bir dönüm noktası olarak araştırmacıların "gerçekliğin" artı değer ele geçirme, arama, çıkarma, icra verileştirme, analiz, öngörü ve müdahale için artık adil ve uygulanabilir olduğuna dair duyuruları, sonunda "gerçeklik işi" haline gelecek yeni uygulamalara doğru bir yol açmaya yardımcı oldu.

Pentland ve Eagle 100 MIT öğrencisi ile yola çıktı ve fakülte, Eagle'ın doktora tezinin temeli haline gelecek bir projedeki özel bir yazılımın önceden yüklendiği 100 Nokia telefon ile onları donatarak Media Lab merkezinde toplandı. İki

araştırmacı, doğrudan her katılımcıdan toplanan anket bilgisiyle onayladıkları, sürekli toplanan davranış verisinin açığa vurucu gücünü gösterdiler. Analizleri bireysel yaşam ve grup yaşamının detaylı portrelerini üretti: Yazarların verdiği adıyla "sosyal sistem." Konum, aktivite ve iletişim kullanma örüntülerinin düzenli zamansal ve mekânsal örüntülerini belirleyebildiler, ki bu da birlikte birinin nerede olabileceği ve o kişinin bir saat içinde ne yapıyor olabileceğine dair yüzde 90'a varan kesinlikteki öngörülerin yanında bireyin iş arkadaşları, sıradan arkadaşlıkları ve yakın ilişkileri konusunda yüksek kesinlikte öngörüleri de mümkün kıldı. Ekip çalışma grupları içinde iletişim ve etkileşim örüntülerini ve Media Lab'ın kapsamlı "organizasyonel ritimleri ve ağ dinamiklerini" tanımladı. (Eagle, davranışsal artı değer karşılığında yükselen piyasalara ücretsiz internet sunan bir mobil reklamcılık şirketi Jana'nın CEO'su oldu.)

Gerçeklik madenciliğinin teori ve pratiği Pentland'ın laboratuvarında iş projelerinde ve teorilerde evrimleşmeye devam ederken MIT *Technology Review* 2008'de "10 Çığır Açan Teknoloji"den biri olarak "gerçek madenciliğini" çekip çıkardı. Pentland "Öğrencilerim ve ben bu yeni bilimin gelişimini hızlandırmak için iki davranış ölçüm platformu oluşturduk" diyordu." "Bu platformlar bugün dünya çapında yüzlerce araştırma grubu için muazzam miktarda kantitatif veri üretiyor."[13]

Bu hıza bağlılık, bildiğimiz üzere sıradan bir tabir değil, daha çok uygulamalı ütopyacılık sanat ve biliminde anahtar bir unsurdur. Pentland Büyük Öteki ve araçsalcı gücün hızlı saldırısını dünyanın her yerinden milyonların bulunduğu sanal kalabalıkların "dakikalar içinde oluşabildiği" bir "ışık hızında hiperbağlantılı dünya" olarak anlıyor, MIT topluluğunu avangart olarak görüyordu: Işık hızında aşırı hızlarla zaten senkronize olmuş ve dolayısıyla da toplumun geri kalanı için bir model olan parlak öncüler. Kendi öğrencileri ve iş arkadaşları hakkında düşünürken Pentland "Ayrıca dünyanın geri kalanının şimdi girmekte olduğu bir çevre olan MIT'nin hiperbağlantılı bir warp hızında serpilmek için yaratıcı kül-

türlerin nasıl değişmeleri gerektiğini de gördüm."[14] Pentland kendi grubunun MIT'nin hızlı konuşlanma normlarına adaptasyonunun kalanımız için gelecek şeylerin habercisi olduğu sonucunu çıkarıyordu.

MIT *Technology Review*'un "gerçeklik madenciliği" konusunda 2008 yılına ait coşkulu övgüsünde davranışsal artı değerin o sırada hala yeni ve rahatsızlık verici gerçekleri belirtiliyordu: "Bazı kişiler arkalarında dijital ekmek kırıntısı bırakmak konusunda gergin. Sandy Pentland yine de bunu ortaya çıkarıyor." Pentland telefonların kullanıcıları hakkında "daha da fazla bilgi" topladığını görmek isterdi: "Bu ilginç bir Tanrı gözünden bakış."[15] Gerçekten de gözetleme kapitalistleri için de aynı zamanda standart geçiş ücreti olan ve insan deneyimi mülksüzleştirilmesinin normalleştirilmesine katkıda bulunan örtmeceler ve zayıf rasyonelleştirmelerle keyfine bakarak, makalelerinde "dijital ekmek kırıntılarının öngörü gücünü" düzenli biçimde kutluyordu. Örneğin şöyle diyordu:

> Günlük yaşamlarımızı yaşarken arkamızda sanal ekmek kırıntıları bırakırız. Aradığımız kişiler, gittiğimiz yerler, yediğimiz şeyler ve satın aldığımız şeylerin dijital kayıtları... Bu ekmek kırıntıları, hayatımızın kendimizle ilgili açık etmeyi tercih ettiğimiz her şeyden daha kesin bir hikayesini anlatır. Dijital ekmek kırıntıları, davranışımızı gerçekten olduğu şekliyle kaydeder.[16]

Pentland davranışsal artı değerin ticari ilişkisini ilk fark edenler arasındaydı. Bunu açık bir şekilde tartışmasa da gözetleme kapitalizmi realpolitiğini araçsalcı bir toplum için gerekli koşul olarak bağrına basmış gibi görünüyordu. Pentland'ın kendi şirketleri onun uygulamalı ütopyacılığının uzantılarıdır: Gözetleme gelirleri arayışında araçsalcı teknikler ve nüfusun yayılmış icra, gözetleme ve değiştirmeye alıştırılması için deneme alanları.

Pentland başından beri gerçeklik madenciliğini yeni bir ticari fırsatlar evrenine açılan geçit olarak anlıyordu. 2004'te cep telefonlarının ve "hesaplama beygir gücü" olan giyilebi-

lir cihazların bir "heyecan verici yeni işletme uygulamaları takımı" olarak gerçeklik madenciliği için "temel" sağlayacağını iddia ediyordu. Fikir, davranışı işletme amaçlarını maksimize etme doğrultusunda şekillendirmek için işletmelerin her zaman kendi ayrıcalıklı "gerçeklik" kavrayışlarını kullanabileceği idi. Konuşma tanıma teknolojisinin "kullandıkları kelimelere göre bireylerin profillerini" ürettiği, böylece bir yöneticinin uyumlu sosyal davranış ve becerilere sahip çalışanlardan oluşan bir ekip kurmalarına" imkan verildiği yeni deneysel çalışmasını tarif ediyordu.[17]

2016 yılı makalelerinde Pentland ve Eagle verilerinin "çalışma alanında önemli değeri olacağını" açıkladılar ve ikisi ortaklaşa, işletmelerin gerçekliği çıkarmaları için elverişli enstrümanlar stoğuna eklenecek "kişilerarası iletişim için kısa mesafeli radyo ağı ve cep telefonu ağı" için bir patent başvurusu yaptılar.[18] Eagle o yıl *Wired*'a gerçeklik madenciliği çalışmasının, grup çalışmalarında devrim yaratacak ve yeni ticari uygulamalar sunacak "sürekli insan davranışı üzerine eşi benzeri görülmedik veri setlerini" temsil ettiğini söyledi. Halihazırda enstrüman ve yöntemlerini uygulamak isteyen büyük bir şirketle "görüşmede" olduğu bildirildi.[19] Pentland sosyometreleri (iletişimi, ses tonlarını ve beden dilini ölçen "fark edilmeyen giyilebilir sensörler") tarafından toplanan o bilginin "yöneticilerin kimin kiminle çalıştığını anlamalarına ve iş arkadaşları arasındaki ilişkilerden anlam çıkarmalarına yardım edebileceğini" ve "kimlerin birlikte iyi çalışabileceğini bulmanın etkili bir yolu olacağını" ileri sürüyordu.[20]

Lisansüstü öğrencilerle yapılan bir 2009 yılı işbirliğinde Pentland, sosyometrik rozet ve onun makine analizine dayalı bir "giyilebilir programlama platformunun" tasarımı ve yerleştirilmesi üzerine sonuçları sundu. Yazarların söylediğine göre hedef "sosyal iletişimi izleyebilen ve gerçek zamanlı müdahale sağlayabilen" makineler yapmaktı. Bu amaçla, yirmi iki ofis çalışanı "otomatik biçimde bireysel ve kolektif davranış örüntülerini ölçmek, bilinçsiz sosyal sinyallerden insan davranışını öngörmek, aynı ekipte çalışan bireyler arasında sosyal yatkınlığı tanımlamak ve kullanıcılara sistem hakkın-

da geri bildirim sağlayarak sosyal etkileşimleri geliştirmek" için bir aylığına rozetle "araçlandırıldı." Araştırma, yazarların "*sosyometrik* rozet gibi bir cihazın kullanımı olmadan mevcut olmazdı" diye sonuca vardıkları, iletişim ve davranış örüntüleri ortaya çıkararak güvenilir sonuçlar sağladı. "Sonuçlarımız sosyal sistemleri anlamak için otomatik biçimde algılayan veri toplama araçlarının kullanımını kuvvetle ileri sürüyor." Sadece "insan davranışını gözetleme, anlamlı bilgi çıkarma ve yöneticilere grup performansı ölçümleri ve çalışanlara da kişisel performans değerlendirmeleri ve öneriler sunma kabiliyetine sahip yüzlerce veya binlerce kablosuz çevresel ve giyilebilir sensörü" konuşlandırdıklarında organizasyonların "gerçekten *duyarlı*" hale geleceği konusunda uyardılar.[21]

2002 yılı icadı sürekli geliştirildi ve günün sonunda laboratuvardan piyasaya doğru sürüldü. 2010'da Pentland ve 2009'da ortak yazarları, Skinner'ın arzuladığı "enstrümanlar ve yöntemleri" piyasaya taşıma amaçlı bir şirket olan Sociometric Solutions'u kurdular. Bu, Pentland'ın sosyal fiziğin güçlüklerini ofis çalışanlarından oluşan tutsak kitlelere uygulamak için yaratacağı pek çok şirketten biriydi.[22] Sociometric Solutions'un CEO'su, Pentland'ın doktora öğrencilerinden biri olan Ben Waber operasyonuna "insan analizi" adını veriyor ve aynı adlı kitabında "dünyanın her yanındaki ülkelerde farklı şirketlerden milyonlarca bireye, dakikalar değil, yıllar ya da on yıllardır yerleştirilmiş" rozet veya onun gibi bir şeyle bir "bağlantı, işbirliği ve veri" geleceği öngörüyordu. "İnsanların daha etkin biçimde işbirliği yapmalarına yardım etmek için onlar hakkında neler öğrenebileceğimizi düşünün."[23]

Pentland ve ekibi sosyometre ve onun uygulamalarını geliştirmeye devam ettiler ve 2013 itibarı ile cihaz onlarca araştırma grubu ve Fortune 1000 üyelerinin de dahil olduğu şirketler tarafından kullanılıyordu. Waber ve Harvard ve Northeastern Üniversitesi'nden iş arkadaşları ile ortak yazılmış bir 2014 yılı çalışması etkileşim örüntülerinde cinsiyet farklarını ölçüyordu. Analizin başarısı bu duyuruya vesile oldu: "Sosyal etkileşimin çeşitli boyutları üzerine detaylı veri toplamak

için aktif biçimde insan davranışını araçlaştırmak artık mümkündür." Yazarlar, tam da Facebook'ta gördüğümüz gibi, sürekli olarak yayılmış insan davranış verisi toplamanın ancak insan farkındalığının sınırları dışında yürütülerek mümkün olabileceğini, böylece olası direniş ortadan kaldırıldığı zaman başarılı olabileceğini kabul ederek MacKay'in sürülerin etkin biçimde izlenmesi için fark edilmeyen gözetleme ana kuralını konuşlandırmaya dair hedeflerine işaret ediyorlardı. Araştırmanın azmettirdiği gibi "Elektronik sensörler insan gözlemcileri tamamlamak için kullanılabilseler ya da bütünüyle onların yerini alabilseler ve az bir gözetleme hissi getirebilseler de, sensörler gittikçe daha küçük ve sonuçta daha az fark edilir olurken bu algının azalması olasıdır." "İnsan davranışını araçlaştırmanın minimal düzeyde istilacı yollarının" "natüralist düzenlerde" kapsamlı veri toplanmasına olanak sağlayacağı sonucuna varıyorlar.

2015 itibarı ile şirket, kendi adını Humanyze olarak değiştirerek bir yeniden markalandırma gayretiyle örtmeceye başvurdu. Teknolojisi "işletme performansını geliştirme hedefiyle belirli ölçütlere bağladığı, çalışan davranış verisini toplamak için akıllı bir çalışan rozeti" kullanan bir platform olarak tarif ediliyordu.[24] Waber çalışmayı, herhangi bir organizasyonun çalışanlarını, insanların gün boyu nasıl hareket ettiklerini, kiminle etkileşime girdiklerini, ses tonlarını, dinlemek için "eğilip eğilmediklerini, çeşitli ofis durumlarında sosyal ağdaki pozisyonlarını ve çok daha fazlasını, tümü daha sonra "işletme ölçüm paneli" ile birleştirilecek kırk ayrı ölçümü üretmek için gösteren, ölçümlere dayalı bir spor takımı gibi yönetmelerine imkan veren, işletmeler için bir "para sporu" olarak tasvir ediyordu. Şirket kendi müşteri organizasyonlarını tanımlamıyor, yine de durumu Bank of America'nın müşteri hizmetleri merkezlerindeki 10,000 çalışan ve danışmanlık firması Deloitte ile bir ortaklık üzerinden tarif ediyordu.[25] Sosyometik verinin gücü üzerine *Scientific American*'da yazarken Pentland "Bank of Amerca'nın çağrı merkezi yöneticisini kahve molalarını eşzamanlı programlaması konusunda ikna ettim" diyor. "Hedef çalışanlar arasında daha

çok bağlılığı teşvik etmekti. Bu tek değişim yılda 15 milyon dolarlık bir üretkenlik artışı ile sonuçlandı."[26]

Pentland'ın MIT biyografisinde şu an listelenmiş olan on dokuz ticari girişimden pek çoğu hizmet olarak gözetleme şirketleridir. Örneğin, Pentland kendini işletme müşterilerine öngörü zorunluluğuna bir çözüm olarak pazarlayan Endor'a kurucu ortaklık yaptı. Endor'un web sitesi kökenlerini "her türden insan davranışını açıklayabilen ve öngörebilen güçlü bir motor" üretmek için "devrim niteliğinde yeni bilimi" sosyal fizik ile "şirkete ait bir teknolojinin birleşimi olarak açıklıyor. Site her insan aktivitesinin (örn. telefon arama kayıtları, kredi kartı ile satın alımlar, taksi yolculukları, ağ aktivitesi) bir dizi saklı matematiksel örüntü içerdiğini açıklıyor. Analizine dayanarak "yeni davranış örüntüleri" "başka bir teknikle" gözlenmeden önde tespit edilebilir. "Veri problemlerinin en çok talep edilenlerini çözmek için dünyanın en büyük tüketici markalarından bazıları ile çalışıyoruz."[27]

2014'te Sense Networks adlı bir diğer Pentland şirketi, bir zamanlar "yellow pages"in kısaltması olan ve şimdi de "Kuzey Amerika'nın tüketicilerini yerel işletmelerle birleştiren en büyük yerel arama, medya ve reklamcılık şirketi" olan YP tarafından devralındı. Sense Networks'ün devralınması üzerine 2014 yılına ait YP bildirisi, firmayı "mobil dinleyicileri ölçekli olarak sunmak için sofistike bir konum verisi işleme platformu" olarak betimleyerek davranışsal artı değer toprağı kapma üzerine benzer bir manzara tasvir ediyordu. "Sense'in perakendeciler için yeniden hedefleme çözümü perakendecinin yakınında olduklarında, evde ya da işte, ilgili mobil reklamlarla alışveriş yapanlar ve en iyi perakendecilerin beklentilerini tanımlıyor ve onlara ulaşıyor."[28]

Pentland deneylerinin ve işyeri ortamlarında ödenen müdahalelerinin araçsalcı bir toplumdaki kapsamlı sosyal ilişkiler zorlukları için simgesel öneme sahip olduğunu anlıyordu. Bir kez daha ekonomikten sosyal alana giden kasıtlı bir patika görüyoruz. O araçlandırılmış ofis çalışanları araçsalcı ilişkilerin geniş çaplı topluma çevrimi için yaşayan laboratuvarlar olarak işlev görür. Pentland 2016'da, kısmen Larry Pa-

ge tarafından desteklenen bir araçsalcı ideoloji Silikon Vadisi merkezi olan, Singularity Üniversitesi tarafından organize edilen bir konferansta görüldü. Pentland ile ilgili yazmakla görevlendirilmiş bir muhabir "İnsanlar bir organizasyondaki en değerli varlıklardan biri olsa da pek çok şirket hâlâ yönetime 20. yüzyıl zihniyeti ile yaklaşıyor. Pentland her zaman bir şeyleri berbat eden faktörü, insanları gördü."[29] Nadella gibi Pentland da kendi hedeflerini, aksiyon örüntülerinin "doğruluğuna" karar vermek ve "kötü" aksiyonu "doğru" aksiyona çevirmek gerektiğinde müdahale etmek için davranış verisi akışlarını kullanarak makine sistemleri gibi aynı hat boyunca çalışacak sosyal sistemleri geliştirmek olarak tarif ediyordu. Pentland "Eğer insanlar doğru biçimde etkileşime girmiyorsa ve bilgi doğru biçimde yayılmıyorsa, insanlar kötü kararlar verirler. Yapmaya çalıştığınız şey, insanların bilgisayarlar sayesinde etkileşimler ağı hakkında daha çok şey anladığı ve bilgisayarların da insanların nasıl çalıştığı hakkında daha çok şey anlayabildiği bir insan-makine simbiyotu yapmaktır." Muhabirin belirttiği üzere "Pentland [sosyometrik rozetlerden gelen] bu verinin organizasyonların 'bozuk davranışları' onarmalarına yardımcı olduğunu buldu."[30]

Pentland'ın araçsalcı bir toplum vizyonu, hepsi Büyük Öteki'nin küresel her zaman her yerdeliği yolundaki enstrümanlarıyla, laboratuvarından çıkan yeni araç ve yöntemler ve çağdaş bilgisayar aracılığı artışıyla birleştikçe daha da çok hırsla gelişen fikirleriyle orantılı biçimde büyüdü. Pentland, öncelikle 2011 ve 2014 yılları arasında yayınlanmış bir dizi bilimsel yazıda bu yeni ortamın kabiliyetleri ve amaçlarına dair ihtiraslarını dile getiriyordu ama tek yazarı olduğu dikkate değer bir 2011 yılı makalesi ön plana çıkıyordu: "Toplumun Sinir Sistemi: Etkin Devlet, Enerji ve Halk Sağlığı Sistemleri Oluşturmak."[31]

Pentland rapora çalışmasının kurumsal iyi niyetini duyurarak başlıyordu: "Başlıca IT, kablosuz, donanım, sağlık ve finans şirketlerinin yöneticileri yanında Amerika, AB ve diğer düzenleyici organizasyonlar ve çeşitli STK'ların [burada bir dipnot Dünya Ekonomik Forumu'na işaret ediyor] yöneticile-

riyle ile yapılan eşsiz, çok senelik bir işbirliğinden yararlanarak gelecek on yıla yayılmış ve mobil algılama ve hesaplamaya yönelik potansiyeli tarif ediyorum." Buradan sonra yürüttüğü mantık araçsalcı güç tarafından inşa edilen, sürdürülen ve yönetilen totalci bir toplum için hayati gerekçeyi oluşturmak için biz dizi çıkarım arasında gidip geliyordu. Başlangıç kabulü yeterince mantıklıydı: Endüstriyel çağ teknolojisi bir zamanlar dünyayı su, gıda, atık, enerji, ulaşım, polis, sağlık hizmetleri, eğiti ve benzeri için güvenilir sistemlerle kökten değiştirdi ancak bu sistemler artık umutsuz biçimde "eski" "merkezileştirilmiş" "modası geçmiş" ve "sürdürülemez"di.

"Birleşmiş" "bütüncül" "duyarlı" "dinamik" ve "kendini düzenleyen" olması gereken yeni dijital sistemlere ihtiyaç var: "Toplumların sistemleri üzerine radikal bir düşünmeye ihtiyacımız var. Küresel çapta toplumlarımızın sistemlerinin istikrarını sürdüren, insanlık için bir sinir sistemi yaratmalıyız." Karmaşık makine süreçleri ve bilgi akışlarını yönetebilen her zaman her yerde hesaba dayalı algılama cihazlarının ilerlemesinde bahsederken Pentland, bu sinir sistemi için gerekli olan "algılama" teknolojilerinin "zaten mevcut" olduğunu gözlemliyordu. 2011'de bile Pentland Büyük Öteki'nin temel kontürlerinin düzgün işlediğini anlıyor, onu "kablosuz trafik sistemlerinin, güvenlik sensörlerinin ve özellikle mobil telefon ağlarının, onların gözleri ve kulaklarının işlevini gören sensörleri olan akıllı reaktif sistemler haline gelmek için birleştiği" "dünyayı kapsayan bir yaşayan organizma" olarak betimliyordu. "Evrim artan bir hızla devam edecek. Cihazların daha çok sensörü olacak."[32]

Ama Pentland bir problem gördü. Her zaman her yerde teknolojilerin küresel bir sinir sisteminin teknik zorluklarını çözme yolunda olmasına rağmen, Büyük Öteki de küresel ölçekte *insan davranışını* anlayana kadar tamamlanmış olmayacaktı: "Eksik olan şey" "güvenlik, istikrar ve etkinliği" garanti eden bir mimari yanında "talep ve tepkinin dinamik modelleridir. Gerekli olan modeller insan talep ve tepkilerini betimlemelidir, çünkü insanlar bu sistemlerin merkezindedir. Gerekli gözlemler, bireysel davranışa dair gözlemlerdir."[33]

Pentland, Nadella'nın 2017'de Microsoft geliştiricilerine methettiği "şiddetli değişimin" habercisi olan tehlikeli bir boşluğu tanımlıyordu: "İnsanlar ve onların diğer insanlarla ilişkileri artık bulutta birinci sınıf bir şey!" "İnsanlar", "yanlış" davranışa kapılıp gitmesinler diye Büyük Öteki'nin yetki alanının parçası haline geleceklerdi. Toplumun güvenliği, istikrarı ve etkinliği tehlikedeydi. Neyse ki Pentland gerçeklik madenciliği için davranışsal artı değeri ele geçirmeye yönelik enstrüman ve yöntemlerin eşsiz biçimde bu çağrıyı cevaplamaya uyduğu konusunda bizi bilgilendiriyordu:

> Tarihte ilk kez insanlığın büyük kısmı birbirine bağlıdır. Sonuç olarak çevremizi gözetlemek ve toplumumuzun gelişimini planlamak için mobil kablosuz altyapımızda "gerçek madenciliği yapılabilir." Günlük yaşamımıza devam ederken geride bırakılan "dijital ekmek kırıntılarının" gerçeklik madenciliği, uzun süreli dikkat çeken saniye saniye grup dinamiği ve reaksiyonu modelleri yaratmak için potansiyel sunuyor. Kısaca, artık insanlarla ilgili önceden hayal edilemez genişlik ve derinlikte veri toplama ve analiz etme kapasitesine sahibiz.[34]

Larry Page'in "eski yasaları" reddetmesini anımsatan bir tarzla Pentland da Aydnlanma ve politik ekonomiden miras kalan bir kavram ve çerçeve dizisine eşit derecede eleştirel bakıyordu. Pentland "eski" statü, sınıf, eğitim, ırk, cinsiyet ve kuşak sosyal kategorilerinin eskidiği, en az değiştirmek istediği enerji, gıda ve su sistemleri kadar geçersizleştiği konusunda ısrar ediyordu. Bu kategoriler toplumu tarih, güç ve politika merceğinden tarif ederler ama Pentland toplum yerine "nüfusu", anlam yerine "istatistiği" ve kanun yerine "hesaplamayı" tercih ediyordu. "Nüfusun katmanlaşmasını" ırk, gelir, iş ya da cinsiyete göre değil, daha çok "davranış alt grupları" ve hastalığı, finansal riski, tüketici tercihlerini ve politik görüşleri standart ölçümlerin "5 ile 10 *kat* arasında kesinlikle" öngörebilen yeni bir "davranış de-

mografisi" üreten "davranış örüntülerine" göre kodlanmış olarak görüyordu.[35]

Son bir soru hemencecik ortaya çıktı: "İnsanların bu plana katılması nasıl sağlanır?" Cevapları ikna ya da eğitimde değil, davranış değiştirmede saklıydı. "İnsan karar verişi üzerine yeni teorilerin" yanında Skinner'ın "pekiştirme programları" ile karşılaştırılabilir bir fikir olan "teşvik mekanizması tasarımına" ihtiyacımız olduğunu söylüyordu. İnsanların nasıl bu planı takip etmelerinin sağlanacağı konusunda Pentland, milyonlarca insanın onun aracılığıyla güvenlik, istikrar ve etkinlik üzerine garantili sonuçlara doğru güdülebileceği tasarım mekanizmalarını açıklamak için "sosyal etkileme" prensibini öneriyordu. "Endüstri ve devlet problemlerinin" geniş ölçüde, özellikle insanın bir diğerinin nasıl etkilediği ve taklit ettiği üzerine, bilgi transferi örüntüsü tarafından açıklanabildiği, kendi çalışmalarına atıfta bulunuyordu.

Bu sosyal etkileme anlayışı, gelecekte olanın büyük kısmını öngören Pentland'ın yapbozunda önemli bir parçadır. Pentland Büyük Öteki'nin sadece şeyleri izleyen ve kontrol eden bir mimari olmadığını anlıyordu. Büyük Öteki'nin araçlandırması ve veri akışı aynı zamanda kahvaltınız hakkında güncellemeden şehirlerdeki nüfus akışlarına kadar, insanları bir diğeri için karşılıklı görünür kılar. 2011'de Pentland "Devrim niteliğinde yeni altyapılar bize kendi üzerimizde bir Tanrı gözünden bir bakış sağlıyor" demişti.[36] Hedef tam da makine kovanı mantığının gösterdiği gibi birleşme için manipüle edilebilen öykünmeye dayalı sosyal örüntüler üreterek karşılıklı görünürlüğümüzün bir diğerimize uyduğumuz bir habitat haline geldiği, bilgisayar ortamlı bir toplumdur.

Teşvikler konusunda Pentland, katılımın bireye olduğu kadar *bir bütün olarak sisteme* de değer sağlaması gerektiği anlamına gelen "sosyal etkinlik" prensibinin ana hatlarını çiziyordu.[37] Bu bütünlük adına, her birimizin araçsalcı düzenin tamamen ölçülen bir yaşama teslim olacağımıza inanılıyordu. Google'ın her şeyi bilen önleyici büyüsüne dair ipeksi vaatleri ile kulağa fazlasıyla Eric Schmidt ve Larry Page gibi gelen Pentland, açık açık ikinci modernite stresine başvurdu-

ğu şekilde, kaybetme olasılığımız yüksek olan şeyin, etkin şirketler ve devletlerin sosyal ödülleri ve basitçe *sihir* olan bireysel ödüller ile bolca telafi edildiğine inanıyordu:

> Toplum için umut, endüstri ve devletlerin etkinliği ve cevap verebilirliğini artırmak için bireysel davranış üzerine yeni derinlemesine anlayışı kullanabilmemizdir. Bireyler için cazibe, her şeyin sizin kolaylığınız için düzenlendiği bir dünya olasılığıdır. Sağlık kontrolünüz daha siz hasta olmaya başlarken sihirli bir şekilde takvime eklenir, otobüs tam da siz durağa vardığınızda gelir ve belediyede hiçbir zaman bekleyen insan sırası olmaz... Bu yeni kabiliyetler daha sofistike istatistiki modeller ve sensör kabiliyetlerinin kullanımı ile incelikli hale geldikçe insan organizasyonları ve insan toplumu üzerine bir kantitatif, tahminci bilimin yaradılışını görebiliriz.

III. Araçsalcı Toplumun Prensipleri

Pentland'ın araçsalcı toplum teorisi, araç ve yöntemlerinin hesaplama tarafından yönetilen veri güdümlü araçsalcı bir toplumdaki geleceğimiz üzerine engin bir vizyon olarak birleştirildiği 2014 yılı kitabı *Social Physics*'te tam anlamıyla olgunlaştı. Pentland, Skinner'ın köhne, tuhaf ütopyasını büyülü, sofistike ve akla yatkın gelen bir şeye dönüştürüyordu, çünkü bu her gün hayatlarımızı şekillendiren uygulamalı ütopyacılık dalgalarıyla uyumluydu. Pentland Skinner'ı tamamlarken davranışçı ütopyanın güncellenmiş bir portresinden daha fazlasını biçimlendiriyordu. Değiştirme, kontrol ve (gözetleme kapitalizminin ağ bağlantılı küre üzerinde ticari egemenliğinin ışığında) kazanç amacıyla insan davranışının yayılmış donatımı ve ölçümüne dayalı tam gelişmiş bir araçsalcı toplumun ana hatlarını çiziyordu.

Pentland "sosyal fenomenler gerçekte sadece bireyler arasındaki milyonlarca küçük aktarımın kümelenmesidir" diye ısrar ediyordu. Bu anahtar bir noktadır, çünkü sonunda anlaşılıyor ki, sosyal fiziğin eski düşünme şekillerinin yerini

alması için bu milyarlarca küçük şeyin total bilgisi gereklidir: "Büyük Veri, kişiden kişiye mübadelenin oluşturduğu milyonlarca ağ aracılığıyla, bize topluma tüm karmaşasıyla bakma şansı verir. Eğer bir 'tanrı gözüne', her şeyi gören bakışa sahip olsaydık, toplumun nasıl çalıştığı konusunda potansiyel olarak gerçek bir anlayışa ulaşabilir ve problemleri düzeltmek için adım atabilirdik.[39]

Pentland bu noktada iyimserdir: Total bilgi erişilebilir mesafededir. Belirttiği üzere "Sadece birkaç yıl içinde *neredeyse tüm insanlığın davranışı ile ilgili inanılmaz düzeyde zengin veriye sahip olmamız olasıdır. Bu veri çoğunlukla halihazırda var.*"[40] Gelecek zaman hakkı (ve beraberinde sosyal güven, otorite ve politika) Pentland'ın "biz" olarak adlandırdığı bir grubun dikkatli gözü altında toplumu yöneten Büyük Öteki ve aşkın bilgisayar sistemlerine teslim edilir. Gölge metnin ve onun tek taraflı aynasının ayrıcalığını barındıran biz ve onlar ilişkisindeki "bizi" hiçbir zaman tanımlamaz. Bu boşluk, onun metnindeki tekinsizliğin nedenidir. "Biz" derken Pentland gibi veri uzmanları ruhbanlığı mi ifade ediliyor? Davranış değiştirme araçları sahipleri ile iş birliği içindeki bir ruhban sınıf…

Teori, fizik yasaları ile karşılaştırılabilir sosyal davranış yasaları oluşturmayı hedefliyor ve Pentland, her "sosyal organizmanın" başarısını belirleyen bu türden iki yasayı tanıtıyordu. Birincisi, yeni fikirler bulmak için "keşif" ve davranışı en iyi fikirler çevresinde koordine etmek için "bağlılık" ile karakterize edilen "fikir akışı" niteliğidir. İkincisi ise, yeni fikirler nüfus çapında alışkanlıklar haline gelene kadar insanların birbirlerini taklit ettikleri "sosyal öğrenmedir." (Sosyal öğrenme "nasıl bir varlığın durumu diğer varlığın durumunu etkiler" sorusundan türetilen bir matematiksel ilişki olarak tanımlanır.) Pentland sosyal öğrenmenin "istatistiksel fizik ve makine öğrenimine kök saldığını" belirtiyordu.[41] Sosyal kovanın makine kovanını kopya etmesi gerekiyordu ve bu amaçla Pentland sosyal öğrenmenin "*sosyal baskı* tarafından hızlandırılabildiği ve şekillendirilebildiği" yöntemleri savunuyordu.[42]

Pentland'ın sosyal fiziğinin bilimsel hedefleri, benim burada araçsalcı bir toplumun sosyal ilişkilerini tarif eden beş kapsayıcı prensiple özetlediğim, sıkıca entegre edilmiş bir yeni sosyal normlar ve bireysel adaptasyonlar dizisine bağlıdır. Bu prensipler Skinner'ın, bilginin özgürlüğün yerini aldığı, davranışsal olarak kontrol edilen toplum üzerine sosyal teorisini de yansıtır. Bu beşinden her birini incelerken Pentland'ın ifadelerini Skinner'ın bu konulardaki kendi formülasyonları ile karşılaştırıyorum. Göreceğimiz üzere Skinner'ın bir zamanlar kötülenen düşüncesi şimdi araçsalcı gücün bu cephesini tanımlıyor.

1. Çoğunluğun İyiliği İçin Davranış

Skinner kolektif perspektif ve değerlere acil bir geçiş ihtiyacını vurgulamıştı. *Beyond Freedom & Dignity*'de "Eğer insan türü gelişmeye devam edecekse, kültürün kasıtlı tasarımı ve onun işaret ettiği insan davranışı kontrolü şarttır" diye yazıyordu.[43] İnsan davranışını çoğunluğun iyiliğine doğru çevirme zorunluluğu, baş kahraman Fraizer'ın "Gerçek şu ki, insan davranışını sadece kontrol *edebilir* olmamalıyız, bunu *yapmalıyız* da" diye ileri sürdüğü *Walden Two*'da zaten açıktı.[44] En nihayetinde bu zorluk bir mühendislik problemi olarak anlaşılıyordu. Fraizer "Ve herkesin faydası için sorunsuzca işlev göstersinler diye, bir grubun üyelerinin davranışını şekillendirecek teknikler, mühendislik uygulamaları nelerdir?" diye soruyordu.[45] Skinner, Fraizer aracılığıyla "planlı bir toplumun" faydası "akıllı birey yerine toplumun iyiliği için aklı doğru yolda tutmaktır" diye savunuyordu. "Bunu, bireyin toplumun refahındaki kişisel desteğini unutmamasını temin ederek yapar."[46]

Pentland araçsalcı toplumu matbaa baskı makinesi ve internetin icadı ile karşılaştırılabilir tarihi bir dönüm noktası olarak anlıyordu. Bu, insanlık tarihinde ilk defa "Gerçekten kendimizi bilmek ve toplumun nasıl evrimleştiğini anlamak için gereken veriye sahip olacağız" anlamına geliyordu.[47] Pentland "insan davranışı ile ilgili sürekli veri akışı" trafikten enerji kullanımına, hastalığa, sokak suçuna kadar her şeyin

kesin biçimde tahmin edileceği, bunun "bulaşıcı hastalığın çabucak tespit edilip durdurulduğu, enerji, su ve diğer kaynakların artık boşa harcanmadığı ve devletlerin problemin bir parçası olmak yerine çözümün bir parçası olduğu, savaş ya da finansal çöküş olmayan bir dünyaya" imkan vereceği anlamına gelir diyordu.[48] Biz "toplumsal evrensellere" dayalı "koordine bir tutumla" davranmayı öğrendikçe bu yeni "kolektif zeka" çoğunluğun iyiliğine hizmet etmek üzere faaliyet gösterir.

Pentland "Sağlık hizmetleri, ulaşım, enerji ve güvenlik alanlarında büyük sıçrayışlar mümkündür" diye yazıyor ve bu başarımlar karşısındaki engellerden yakınıyordu: "Ana bariyerler gizlilik endişeleri ile kişisel ve toplumsal değerler arasındaki değiş tokuş konusunda henüz bir fikir birliğimizin olmadığı gerçeğidir." Skinner gibi o da bu eskide kalmış bir kusurlu bilgi çağına bağlılıkların, mükemmel biçimde düzenlenmiş bir gelecek toplumuna yönelik beklentiyi düşürmekle tehdit ettiği konusunda ısrarlıydı: "Bu tür bir sinir sisteminin sunabileceği kamu faydasını yok sayamayız."[49] Pentland "Kimin iyiliği?" sorusundan kaçınıyordu. Gözetleme kapitalizmi makinelere ve davranış değiştirme araçlarına sahip olduğunda çoğunluğun iyiliği nasıl belirlenir? "İyilik" davranış değiştirme araçlarının sahipleri ve elde etmek için garantili sonuçlarını elde etmeye çalıştıkları müşterinin çıkarları doğrultusunda halihazırda yönlendirilmiş olarak gelir. Çoğunluğun iyiliği birilerinindir, ama bizim olmayabilir.

2. Plan Politikanın Yerini Alır

Skinner, kolektif karar alma aracı olarak politikanın yerine geçmek için mükemmel bilgiye imkan vererek davranışsal öngörü ve kontrolü mükemmelleştirecek bilgisayar kabiliyetlerine özlem duyuyordu. Dijital öncesi sınırlamalarına karşın Skinner, yeni türlerin kurtuluşuna yönelik zorunlu gereksinimi bir "toplumsal bilim" olarak kavramlaştırmada bir zorluk yaşamadı. Fraizer'ın açıkladığı üzere "*Grubun* özel kapasiteleri hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Birey, ne kadar sıra dışı olursa olsun yeterince büyük şeyler düşünemez."[50]

İhtilafsız operasyonlar mantıksız ya da kasıtsız sonuçlara yer bırakmaz ve Skinner da politikaların, özellikle de demokratik politikaların, yaratıcı ve çoğunlukla dağınık çelişkilerini, yüksek düzeyde faaliyet gösteren tek bir "süper organizma" olarak topluluğun rasyonel etkinliğini tehdit eden bir ihtilaf kaynağı olarak görüyordu. Bir şeyleri "politik aksiyon" ile değiştirme çabasına yönelik eğilimden yakınıyor ve yaygın bir demokrasiye inanç kaybı olarak algıladığı şeyi destekliyordu. *Walden Two*'da Fraizer "Bilgisizliğin despotluğunu sevmiyorum. İhmalin, sorumsuzluğun despotluğunu, hatta kazanın despotluğunu bile sevmiyorum. Ve demokrasinin despotluğunu da sevmiyorum!" diye ısrar ediyordu.[51]

Kapitalizm ve sosyalizm, aşırı tüketim ve kirliliğe yol açan ekonomik büyümeye yaptıkları ortak vurgularla eşit derecede lekelenmiştir. Skinner'ın ilgisi Çin sistemi tarafından çekilmişti ama Batılıları dönüştürmeye yönelik herhangi bir gayretin yol açacağı kanlı devrim sebebiyle bunu reddediyordu. *Walden Two*'nun önsözünde Skinner "Neyse ki, başka bir olasılık var" diye sonuca varıyordu. Bu seçenek Skinner'ın "politik aksiyondan kaçınıldığı" bir yol sunan davranışçı bir toplum versiyonudur. *Walden Two*'da, çoğunluğu iyiliğini hedefleyen pekiştirme programlarının tarafsız idaresi lehinde güçten kaçınmış "rekabetçi olmayan" bir "Plancılar" grubu tarafından gözetilen bir "plan" politikanın yerini alır.[52] Plancılar toplum üzerinde eşsiz kontrol kullanırlar ancak bu "sadece o kontrolün toplumun düzgün işlevi için zorunlu olması yüzündendir."[53]

Skinner gibi Pentland da hesaba dayalı gerçeğin araçsalcı yönetim için temel olarak mecburen politikanın yerini alması gerektiğini iddia ediyor. Pentland'ın kesinlik makinelerinin önceki yönetim formlarını yerlerinden edeceğine dair anlayışa bağılı düşünüldüğünde Nadella'nın "bulutta objeler" olarak kişiler ve ilişkiler konusundaki heyecanını hatırlıyoruz. Pentland "Hem bireysel farklılıkları hem de bireysel arası ilişkileri içeren matematiksel, tahmini bir toplum bilimine sahip olmanın devlet görevlilerinin, endüstri yöneticilerinin ve vatandaşların düşünme ve hareket etme biçimlerini dramatik ölçüde değiştirme potansiyeli vardır" diye yazıyordu.[54]

Pentland "piyasa" ve "sınıf" gibi politik ekonomik yapılarımızın on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların eski, yavaş dünyasından geliyor olmasından endişe duyuyordu. Yeni "ışık hızında hiperbağlantılı dünya" bu türden politik kavramların kaynaklandığı sosyal ortamı karakterize eden rasyonel detaylandırma ve yüz yüze müzakere ve anlaşma türü içim zaman bırakmaz: "Artık kendimizi sadece dikkatlice değerlendirilmiş kararlara varan bireyler olarak düşünemeyiz; bireysel kararlarımızı etkileyen ve ekonomik balonları, politik devrimleri ve internet ekonomisini güdüleyen dinamik sosyal etkileri de dahil etmeliyiz."[55]

Araçsalcı toplumun hızı bize yönlerimizi belirlemek için zaman bırakmaz ve bu hız burada, bireysel temsilden çoğunluğun iyiliği adına doğru cevapları çabucak algılamak ve benimsetmek amacıyla hızı koruyabilen otomatik sistemler için feragat etmemizi talep eden, ahlaki bir zorunluluk olarak bu amaca uygun hale getirilir. Bu araçsalcı toplumda politikaya yer yoktur, çünkü politika yönünüzü belirleme ve ileri sürme anlamına gelir. Bireysel ahlaki ve politik yön değerli zamanı boşa harcayan ve davranışı birleşimden saptıran bir ihtilaf kaynağıdır.

Politikalar, piyasalar, sınıflar ve diğerleri yerine Pentland, toplumu kendi sosyal fizik yasalarına, Skinner'ın "komünal biliminin" bir reenkarnasyonuna indirgiyordu. Gerçekten de Pentland kendi çalışmasını, bir "nedensel sosyal yapı teorisi. Toplumun neden böyle tepki verdiği ve bu reaksiyonların nasıl insan problemlerini çözebildiğine (ya da çözemediğine) dair matematiksel açıklama" üretme kabiliyetine sahip yeni bir "bilgisayarlı davranış teorisinin" pratik temeli olarak ifade ediyordu. Bu yeni matematiksel analizler sadece "sosyal etkileşimlerin derin mekanizmalarını" (Skinner'ın "grubun özel kapasiteleri") ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda tümü "eşi benzeri görülmedik araçlandırmaya" dayalı "daha iyi sosyal sistemler düzenlemeyi" mümkün kılan sıradanlık örüntülerini ortaya çıkarmak amacıyla "yeni elde edilmiş devasa miktardaki davranış verisi" ile de birleşiyordu.[56]

Hesaplama böylece, yönetimin temeli olarak topluluğun politik yaşamının yerinin alıyordu. Pentland, araçlandırma-

nın derinlik ve genişliğinin fikir akışını, sosyal ağ yapısını, insanlar arasında sosyal etkileme derecesini ve hatta "yeni fikirlere bireysel duyarlılıkları" bile hesaplamayı mümkün kıldığını söylüyordu. En önemlisi, araçlandırma, Tanrı bakışına sahip olanların diğerlerinin davranışlarını değiştirmelerini mümkün kılıyordu. Veri "bu değişkenlerden herhangi birini değiştirmenin ağdaki tüm insanların performanslarını nasıl değiştireceğine" ve böylece Skinner'ın süperorganizması için nasıl optimum performans elde edileceğine dair "güvenilir öngörü" sağlıyordu. Bu fikir akışı matematiği, Pentland'ın davranış değişikliği hedefleri ve amaçlarını dikte eden bir "plan" versiyonu için temeldi. Tıpkı Nadella'nın inşaat alanındaki davranışın sürekli olarak ve otomatikman politika parametrelerine göre kalıplanması gibi insan davranışı da planın parametreleri içine sürülmeli ve orya kapatılmalıyd. Pentland bunu *"ağı ayarlamak"* olarak adlandırıyordu.

"Ayarlayıcılar" Pentland'ın "biz" rolünü dolduruyordu. Örneğin, şehirlerin "fikir makineleri" olarak anlaşılabileceğini ve "daha iyi performans göstermeleri amacıyla onları ayarlamaya başlamak için sosyal fizik denklemlerini kullanabileceğimizi" söylüyordu.[57] Skinner'ın plancıları gibi Pentland'ın ayarcıları da eski özgürlükle karıştırılan bilgisizlik dünyasından gelen sızıntıyı temsil eden rahatsız edici anormallikleri gözlüyordu. Ayarlayıcılar, matematiği yapan makinelere sahip olan ve onun parametrelerini çözümlemek ve dayatmak için ayarlayıcılara ödeme yapan her kim ya da ya da her neyse, onun iyiliği için bu türden yanlış yönlendirilmiş davranışı uyumlu birleşim ve optimum performans kıvrımına önleyici biçimde geri yönlendirmek için Büyük Öteki'nin operasyonlarını büküyordu. Pentland kendi "yaşayan laboratuvarlarından" birinden bir örnek sunuyordu:

> Bu matematiksel olarak türetilmiş fikir akışı kavramı daha iyi kararlar almak ve daha iyi sonuçlar elde etmek amacıyla sosyal ağları "ayarlamamızı" sağlar. eTorro dijital finans dünyası içinde bireylere küçük teşvikler ya da dürtmeler sağlayarak böylece izole haldeki tüc-

carların diğerleri ile daha çok irtibata geçmelerine ve fazla birbirine bağlı olanların da daha az irtibata geçmelerine neden olarak insanlar arasındaki fikir akışlarını şekillendirebildiğimizi bulduk. [58]

3. Harmoni İçin Sosyal Baskı

Walden Two topluluğunda dayanışmayı tehdit eden duyguları ortadan kaldırmak için pekiştirme kesin biçimde düzenlenir. Yalnızca üretken ve güçlendirici duygulara, neşe ve sevgiye izin vardır. Üzüntü ve nefret duyguları "ve kızgınlık, korku ve öfke gibi yüksek gerilimli heyecanlar", "modern yaşam gereksinimleri" karşısında "ziyankar ve tehlikeli" görülür. Kişiler arasındaki herhangi bir farklılık formu bütünün harmonisini ve onun kolektif amaca yönelik esneme kapasitesini zayıflatır. Fraizer insanları doğru şeyi yapmaya zorlayamayacağınızı kabul ediyor. Çözüm, çok daha kurnazca ve sofistike, bilimsel olarak düzenlenmiş pekiştirme programlarına dayalıdır: "Onun yerine, bireyi kendi 'iyi' davranışını tasarlamaya yönlendirecek belirli davranışsal süreçleri düzenlemelisiniz. Bu tür bir şeye 'kişisel kontrol' diyoruz. Ama yanlış anlamayın, *kontrol her zaman toplumun elindeki son analizde kalır*."[59]

Pentland'ın düşüncesi de benzerdi: "Herkesin iş birliği yapmasını sağlamak için sosyal fizik yaklaşımı" onun "pekiştirme" versiyonu olan "sosyal ağ teşvikleridir." Bu tür teşviklerle "insanların bireysel olarak davranışlarını değiştirmelerine odaklanmak yerine insanlar arasındaki bağlantıları değiştirmeye odaklanırız. Bu değiş tokuşları değişim yolunda sosyal baskı üretmek için geliştirebiliriz" diye açıklıyordu.[60] Pentland bu ayarlama kabiliyetlerini oluşturmak için sosyal medyanın kritik öneme sahip olduğuna inanıyordu, çünkü bu, sosyal baskının en iyi biçimde kontrol edilebildiği, yönlendirilebildiği, manipüle edilebildiği ve ölçeklendirilebildiği çevreydi.[61]

Pentland'ın görüşünde Facebook zaten bu dinamiklere örnek teşkil ediyordu. Onun bulaşma deneyleri, yemleme ve önerme gibi ayarlama teknikleri ile insan empatisi ve bağlılığını manipüle etme üzerine aktif ustalığını ortaya koyuyordu. Gerçekten de Pentland Facebook'un bulaşma deneylerini

özellikle aydınlatıcı buluyor ve karmaşıklıklarında her türden pratik kavrayışı görüyordu. Örneğin, şirketin 61 milyon kişilik oylama deneyinde Pentland sosyal ağlarda, özellikle de "kuvvetli bağları" olan insanlar arasında sosyal baskının etkin biçimde araçlandırılabileceğine dair onay görüyordu: "Yüz yüze arkadaşlarımızın zaten oy vermiş olduklarına dair bilgi öylesine yeterli bir sosyal baskı üretti ki, insanları oy vermeye ikna etti."[62] Bu bilgi ve buna benzer daha fazlası ile Pentland'ın "biz"i, yani ayarlayıcılar, "doğru teşvikleri" açığa çıkarabilir olacaktı.

Pentland'ın "değişim için sosyal baskı üretebilen" "biz"i, onun süperorganizma üzerine anlayışını yansıtıyordu. Tanrı bakışı onu insan aksiyonunu değerlendirmenin gerçekten kunduzları saymakla karşılaştırılabilir olduğu konusunda ikna ediyordu: "İnsanları, maymunları ya da arıları gözlemlediğimizle benzer şekilde gözlemleyebilir ve davranış, tepki ve öğrenme üzerine kurallar türetebiliriz."[63] Tüm bu popülasyonlarda, kolektif her organizma üzerinde sürüyü takip etme, sürüyle birlikte kalma, kovana dönme ve sürüyle uçuşa geçme yolunda baskı kullanır. Fikir akışları makine kovanı örüntüsünü taklit eder, edge merkezle birleşir, kimlik cevap verir ve senkronize olur, parçalar bütün içinde çözülür. Şöyle yazıyordu:

> Her fikir akışını, etraftaki fiziksel ve sosyal çevreye en iyi şekilde uyan tercih örüntülerini ve aksiyon alışkanlıklarını ortaklaşa keşfetmek amacıyla birbirlerinin deneyimlerinden öğrenerek içindeki tüm insanlarla, zaman boyunca akan, bir tür sürü zekası ya da kolektif zeka olarak düşünebileceğimize inanıyorum. Bu çoğu Batılının, mantıklı bireyler, ne istediklerini bilen ve hedeflerini gerçekleştirmek için hangi aksiyonu alacaklarına kendi başlarına karar veren insanlar olarak kendilerini anlama şekillerine terstir.[64]

Bu toplumdan sürüye ve bireyden organizmaya geçiş, araçsalcı toplum yapısının dayandığı temel taşıdır.

Pentland öykünmede empatinin rolünü yok sayıyordu, çünkü empati hesaba dayalı yönetim için gerekli olan gözlemlenebilir ölçütlerin konusu olmayan bir hissedilen deneyimdi. Onun yerine, Pentland insan varoluşunu tanımlayanın empati değil, kesinlikle politika da değil, taklitçilik olduğunu tebliğ etmek için *Homo imitans* etiketini benimsiyordu. Terimin kendisi infant öğreniminden türetiliyordu ama Pentland için bu, her zaman her insan davranışına uygun bir açıklamaydı: Skinner'ınki gibi kontrolün her zaman toplumun elinde olduğuna dair bir iddia. "Yeni davranışların benimsenmesini güdüleyen en büyük tek faktör akranların davranışıdır" diye yazıyordu.[65]

Pentland, bir diğerimizi taklit etmek üzere doğduğumuz için tüm tür etkin bir davranış değiştirme aracı olarak sosyal baskıya uyum sağlamıştır diyordu. Bu insan öğrenim modeli arılara ve maymunlara geri pastır ama aynı zamanda makine kovanına doğru bir ara pastır da. Makineler empati ile öğrenmezler; öğrenme kolektif zekanın uygun adım ilerleyişinde otomatik olarak güncellenir.

4. Uygulamalı Ütopyacılık

Hem Skinner hem de Pentland planlarını benimsetmek için ütopyacıların otoritesine inanıyorlar. Araçsalcı toplum, davranış değiştirme araçlarının total kontrolü aracılığıyla üretilmiş planlı bir toplumdur. Ne Skinner'ın plancıları ne de Pentland'ın ayarlayıcıları süperorganizmayı şekillendiren gücü kuşanma sorumluluklarından kaytarmazlar.

Skinner hiçbir zaman *Walden Two*'nun sosyal vizyonuna duyduğu inancı yitirmedi. Ütopyayı tüm parçaların harmoni içinde kolektif hedefler doğrultusunda çalıştığı bir "total sosyal çevre" olarak anlıyordu:

> Ev okul ya da sokakla çelişmez, din devletle çelişmez. Ve eğer planlı ekonomiler, hayırsever diktatörler, mükemmeliyetçi toplumlar ve ütopyacı girişimler başarısızlığa uğradılarsa şunu hatırlamalıyız ki, planlanma-

mış, dikte edilmemiş ve mükemmel olmayan kültürler de başarısız oldu. Bir başarısızlık her zaman bir hata değildir; koşullar altında birinin yapabildiği en iyi şey olabilir. Gerçek hata denemeyi bırakmaktır.[66]

Pentland benzer şekilde kendi sosyal fiziğini hem kapsamlı hem de gerekli olarak algılıyordu. Tüm insan davranışının totalci işlenmesi ve kontrolünden başka hiçbir şey hiperbağlantılı bir gelecekte uygarlığa hizmet etmeyecekti ve kolektif yazgı adına tüm insan uğraşı alanı üzerinde bilgisayarlı yönetimi ileri sürme konusunda da bir tereddüt belirtisi yoktu. O yazgının politika ve ekonomisi, yani onu kuran ve sürdüren otorite ve güç, bir belirtme gerektirmez, çünkü makineler ve onların matematikleri bir zamanlar temel nitelikteki insan toplumu koordinatlarını aşar. Bunun yerine, hesaplama veride gizlenmiş gerçeği ortaya çıkarır ve dolayısıyla neyin "doğru" olduğunu belirler. Ayarlayıcılardan oluşan yeni bir sosyal sınıf, en etkin davranışı üretmek için kitlelerin ayarlanmış, güdülmüş ve koşullanmış olduklarından emin olarak insan doğasını kendi zayıflıklarından kurtarmak için sürekli tetikte olmayı kullanır. "Sosyal ağ teşvik araçları" "düzenleyici cezalar ve piyasa rekabetine bel bağlamak yerine yeni davranış formları oluşturmak için" gereken tek şeydir. "İnsan doğasının iyi bilinen eksik yönleri düşünüldüğünde sosyal etkinlik arzulanabilir bir hedeftir. Odağımız, doğru kararları almak ve faydalı davranış normları geliştirmek için fikir akışını sağlamak üzerinde olmalıdır."[67] Son olarak Skinner gibi Pentland da kendi kurguladığı "veri güdümlü toplumun" sadece ütopyacı bir fantezi olduğu anlayışını reddederek bunun sadece pratik ve uygulanabilir olmakla kalmayıp, aynı zamanda kolektife sağladığı faydaların tüm diğer değerlendirmeler karşısında ağır geldiği bir ahlaki zorunluluk da olduğu konusunda ısrar ediyordu.

5. Bireyselliğin Ölümü

Bireysellik araçsalcı topum karşısında bir tehdit, enerjiyi "iş birliğinden" "harmoniden" ve "bütünleşmeden" uzaklaştı-

ran sıkıntı verici bir ihtilaftır. "Bireyselliğin Ölümü" başlıklı bir makalede Pentland "toplumumuz bireysel mantıksallık yerine, etraftaki fikir akışları ve örneklerden gelen kolektif bir zeka tarafından yönetiliyormuş gibi görünüyor. Rasyonellik birimi olarak bireyler kurgusunu bırakmamızın ve rasyonelliğimizin büyük ölçüde etraftaki sosyal doku tarafından belirlendiğini kabul etmemizin zamanı gelmiştir."[68]

İşte yine Harvard'lı davranışçı, Diğer Kişi'yi yüceltip otonom kişiyi kötüleyerek zaten bu mesajın ilk ve en belagatli yinelemesini dillendirmişti. *Beyond Freedom & Dignity*'de Skinner bu en aşkın Sartre'cı çağ idealine, yani birinci kişi sesi ve aksiyonu için kişinin irade kullanma iradesine duyduğu küçümsemeyi özgürce sergiliyordu. Skinner insanlar ve diğer türler arasındaki farkın büyük ölçüde abartıldığını ileri sürüyordu ve uzaktan, bilgisayar ortamlı bakış adına bireyi reddedişinde Pentland'ı bütünüyle makul bulurdu. Kunduzlar ya da insanlar, bir kez yıkıcı bireysel otonomi ihtilafından kurtulduğumuzda farkın neredeyse hiçbir önemi yoktur. Bireyin plancı tarafından manipülasyon karşılığında teslimi, bilgi için özgürlüğün kaybı üzerine inşa edilmiş güvenli ve refah içinde gelecek için yolu açar. Skinner bu noktada katı yürekli idi:

> Lağvedilen şey otonom insandır. İçsel insan, homunkülüs, ele geçiren şeytan, özgürlük ve haysiyet edebiyatıyla savunulan insandır. Bu lağvediş epeydir gecikmişti. Bilgisizliğimizden inşa edilir ve anlayışımız arttıkça, oluştuğu şey kaybolur. Ve eğer insan türlerinin lağvedilişini önleyecekse, böyle de yapmalıdır. İyi ki kurtulduk demeye hazır olduğumuz, insan olarak insan. Ancak ondan kurtularak çıkarım yapılandan gözlemlenene, mucizeviden doğala, erişilemezden manipüle edilebilir olana dönüşürüz.[69]

Bireyselliğin uzun zamandır bekleyen ölümü, sonunda özgürlük ve haysiyet anlayışlarını fetişleştiren dikkat dağıtıcı ihtilafları defeder. Harvard'lı yirminci yüzyıl davranışçısı ve

MIT'li yirmi birinci yüzyıl veri uzmanı özgür irade anlayışının, bilimin henüz, Skinner'ın söylediği üzere "diğer milyonlarcasının inşa etmiş olduğu" "bir sosyal çevrenin kontrolü altında" yaşadığımızı göstermediği, karanlık bir çağdan sonraki içki sersemliğinden başka bir şey olmadığı konusunda anlaşıyorlar. Dobra davranışçı nihai gerçeği sunuyordu: "Kişi dünyaya göre davranmaz, dünya kişiye göre davranır."[70]

Google'da coşkulu alkışlar toplayan bir derste, Pentland dijital duayenlerin zorunlu bir kader olarak bireyin demode oluşunu kolaylıkla kabul edeceğine dair sinyaller vererek dinleyicileri şımarttı. Mountain View'daki dinleyicilere "Peki ya özgür irade?" diye sordu. "*Sizin* aklınıza gelmemiş olabilir ama bunu sormak bir gelenek." Çoğu insan davranışının, politik görüşlerden harcama tercihlerine, insanların dinlediği müziğe kadar "diğer insanların ne yaptığına maruz kalarak, neyi yapmanın havalı olduğu" ile öngörüldüğünü açıklayarak devam etti. Pek çok kişi bu fikri reddeder, çünkü "toplumumuzdaki söylem bu değil" diye belirtti. Sonra Google'cıları "Sizler bunun söylenebileceği son kişilersiniz, çünkü sizler dünyadaki en iyi ve an akıllı olanlarsınız." Böylesine insanlar için Pentland, bireyin ölümü çoktan yaşandı bitti diyecekmiş gibi görünüyordu:

> Rasyonel bireyleri duymuşsunuzdur. Herkes rasyonel kısmı üzerine şikayet eder. Ben bunu yapmayacağım. Ben birey kısmı üzerine şikayet edeceğim, anlaşıldı mı? Çünkü birey olduğumuzu düşünmüyorum. Neyi arzuladığımız, onu yapmaya koyulmayı öğrenme şeklimiz, neyin değerli olduğu karşılıklı anlaşmaya dayalı şeylerdir. Bireysel teşvikler, bu 1700'lerden gelen düşünce yapısının bir parçasıdır. Aksiyon kulaklarımız arasında değildir. Aksiyon sosyal ağlarımız içindedir, anlaşıldı mı? Biz sosyal bir türüz.[71]

Pantland'ın vizyonu, artık Büyük Veri ve Büyük Matematiği ile Büyük Öteki'nin omuzlarında duran Skinner vizyonudur. Bunlar "doğru" cevapların kehanetinde bulunmak için

gerekli olan akıllı makinelerin kaynaklarıdır. Pentland'ın kitabındaki "Sosyal Fizik karşısında özgür İrade ve Şahsiyet" başlıklı bir kısımda, davranışçının adından bile bahsetmeden Skinner'ın sosyal teorisini yansıtması da öyledir.

Bir varoluşsal gerçeklik, felsefi düşünce ve politik ideal olarak bireyi yok edecek ve gömeceksek bu ölüm en azından bir antik Yunan cenaze ritüelinin ağırbaşlılığını hak etmelidir. Bireyin varoluşu, neticede, bin yıllık insan ıstırabı ve fedakarlığıyla kazınmış bir başarıdır. Bunun yerine Pentland insanlığın bilgisayar kodundaki bir diğer hatanın ayıklanması uzun süreli insan hikayesi dediğimiz günü geçmiş yazılımda çok gerekli bir güncelleme olarak onu bir kenara süpürme derdinde.

Gerçi Pentland, Skinner'dan farklı olarak, Muhtemelen Noam Chomsky gibi birinden alacağı okkalı bir eleştiriden kaçınma niyetiyle adımlarını dikkatli atıyordu. (Bölüm 10'dan hatırlayabileceğiniz üzere meşhur "B. F. Skinner'a Reddiye" makalesinde Chomsky, Skinner'ı "bilinçsiz" ve "bilimsel içerikten yoksun" olmakla suçluyor ve çalışmayı "neredeyse başarısızlığa mahkum" kavram hatalarıyla yüklü olarak değerlendiriyordu.[72]) Pentland, Skinner'ın yakınmalarının risklerinden kaçınıp daha yumuşak bir ton takınıyordu: "Bazı kişiler sosyal fizik ifadesine negatif tepki verirler, çünkü insanların, iradesi olmayan ve toplumdaki rolümüzden bağımsız hareket etme kabiliyeti olmayan makineler olduğunu ifade ettiğini hissederler."[73] Meyer gibi Pentland da insanların "bağımsız düşünme kapasitesine" sahip olduklarını kabul ediyor ancak sosyal fiziğin "onu açıklamaya çalışmasına gerek olmadığı" konusunda ısrar ediyordu. Pentland'ın gördüğü şekliyle problem "bağımsız düşüncenin" resimden çıkarılması değildir, daha çok "dahili, gözlenemez" düşünce süreçlerinin sadece "en iyi sosyal fizik modellerimizi yenmek için ara sıra ortaya çıkacak" ihtilaflar olmasıdır. Neyse ki modeller gerçekten tehlikede değildir. Çünkü "veri bize düzenli sosyal örüntülerimizden sapmaların zamanın yalnızca küçük bir yüzdesinde gerçekleştiğini söyler."[74] Otonom birey istatistiki bir zerreden, birleşik aksiyon ve birisinin iyiliği doğ-

rultusunda yürüyüşte kolaylıkla üstesinden gelinebilecek, kalemin kaymasından başka bir şey değildir.

Böylece Profesör Pentland gizlilik ve sosyal güven gibi konuları görmezden gelmez. Bu problemlerin çözümlerini aktif biçimde savunur ama peşine düştüğü çözümler halihazırda "veri güdümlü" bir araçsalcı toplumun yoğunlaştırılması yönünde biçimlendirilmiştir. Pentland'ın yaklaşımı onun eski doktora öğrencisi Rosalind Picard'ın toplumsal zorlukların üstesinden gelinemez olmadığı, yeni teknik çözümlerin her problemi çözeceği ve "teminatların geliştirilebileceği" yönündeki erken dönem kanaatini hatırlatıyordu. Yirmi yıl sonra Picard'ın görüşünün daha karanlık bir görünümü vardı ama Pentland az bir şüphe belirtisi gösteriyordu. Örneğin Pentland kişisel bilgi üzerinde bireysel "sahipliğin" tarafını tutan "yeni bir veri düzenini" ustalıkla işlemek için Dünya Ekonomik Forumu gibi etkili kurumlarla çalışıyor ama bu tür kişisel bilginin ilk anda her zaman her yerde icra edilişini sorgulamıyordu.[75] Veri sahipliğinin piyasa odaklı araçsalcı toplumda katılım için finansal teşvik oluşturacağına inanıyordu. Skinner gibi Pentland da teşvikler ile her zaman her yerde bağlantı, gözetleme ve ayarlamanın şiddetli ağırlığının neticede gizliliğe yönelik ilgi gibi eski hassasiyetleri aşındıracağını varsayıyordu. "Yeni Düzen müşterilere yeni veri ekonomisinde bir pay verir; bu önce büyük istikrarı ve sonra da insanlar veri paylaşmakla ilgili daha rahat oldukça büyük karlılığı getirecek."[76]

Pentland'ın veri sahipliği görüşünde merkezsizleştirilmiş, manipülasyona dayanıklı veri tabanı yaratmak için karmaşık şifreleme ve algoritmalara dayanan blok zinciri gibi kesinlik sistemleri sosyal güveni aradan çıkarmak için benimsenir. "Milyonlarca kişinin verisini koruyarak ve işleyerek ve milyonlarca internet bilgisayarında çalışarak her yerde ve hiçbir yerde yaşayan" sistemleri savunur.[77] Blok zincirine bel bağlayan bir kripto para olan Bitcoin üzerine önemli bir çalışma bu tür makine çözümlerinin, hem araçsalcılıkla tutarlı olan hem de başarısı için yolu açan şekillerde, sosyal dokunun genel erozyonunu ifade ettiğini ve ona katkıda bulunduğunu göste-

riyor. Bilgi akademisyenleri Primavera De Filippi ve Benjamin Loveluck, popüler inancın aksine "Bitcoin ne anonim ne de gizlilik dostudur. Blok zinciri kopyası olan herkes tüm Bitcoin aktarım geçmişini görebilir Bitcoin ağında yapılmış her aktarım kökenine doğru takip edilebilir" diye sonuca varıyorlardı. Bu tür sistemler "mükemmel bilgiye" dayanırlar ama "sosyal güven" ya da "sadakat" gibi açık demokratik toplumlar oluşturan koordinasyon süreci türleri "derinden piyasa güdümlü bir yaklaşım" lehinde "ortadan kalkarlar."[78] Varian gibi Pentland da demokrasi ve sosyal güvenin kesinlik makineleri, onların rahipleri ve onların sahipleri tarafından geçersiz kılındığı araçsalcı bir gelecek için her durumda alakasız olan bu tür sistemlerin sosyal ve politik etkilerini kabul etmez.

Gözetleme kapitalizmi, Pentland'ın kendi "Yeni Düzen"ini ileri sürdüğü yıllar sırasında hatta onun teorik ve ticari yeniliklerinden kazanç sağlarken egemenliğe yükseldi. O aynı yıllar boyunca gördüğümüz üzere Picard'ın "duygusal programlaması" gözetleme paradigmasına isabet etti. Bununla birlikte Profesör Pentland, bilgi, hak ve güç yoğunluklarına, gölge metinin tek taraflı kontrolüne, ve onun toplumda bilgi bölümlenmesinde baskın pozisyonuna rağmen gözetleme kapitalizminin piyasa güçleri tarafından kolaylıkla bir kenara itilebileceği konusunda iyimser. "Mevcut tüm verinizi çalma paradigmasından daha iyi bir değer önerisi inşa etmek amacıyla tüketicilerin iradesiyle koşumlanan yaratıcı iş insanlarını gerektirir."[79] Güç, politika ve kanun tahminen burada yapım aşamasında olan sosyal vizyonda zaten modası geçmiş olduğundan, denkleme girmez.

IV. Kovanın Üçüncü Modernitesi

Kapitalizmin sosyal ilişkileri şekillendirmesi şaşırtıcı değildir. Yüz yıl önce kitle toplumunu kendi imgesinde biçimlendiren kitle üretiminin yeni araçlarıydı. Bugün gözetleme kapitalizmi geleceğimiz için yeni bir şablon sunuyor: Başkalarının kazancı için uygulanan mükemmel bilgi karşılığında özgürlüğümüzün kaybedildiği makine kovanı. Bu, ütopyacı söylem sisi ve önder gözetleme kapitalistleri ve ticari gözet-

leme projesini mümkün kılıp sürdüren (geliştiricilerden bilim insanlarına kadar) pratikteki pek çok topluluk tarafından uyandırılan yüksek hızlı uygulamalı ütopyacılık içinde ayırt edilmesi zor, beklenmedik bir sosyal devrimdir.

Gözetleme kapitalistleri, farkındalığımızdan kaçınırken davranışımızı şekillendirmek için araçsalcı gücün kullanımlarında ustalaşırken amaçlarını kamufle etmek için sıkı çalışırlar. Bu sebeple Google bizi aramasının objelerine dönüştüren operasyonları gizler ve Facebook dikkatimizi sevdiğimiz bağlantıların ağın her zaman her yerdeliğinden ve totalci bilgisinden akan kazanç ve güç için vazgeçilmez olduğu gerçeğinden uzaklaştırır.

Pentland'ın deneysel çalışması ve teorik analizleri bu sisi delmede önemli bir politik ve sosyal fonksiyon sergiler. Davranış değiştirme araçlarını kolektif davranışın bilimsel ve teknolojik kontrolü üzerine kurulan ve bir uzman sınıfı tarafından uygulanan bu sosyal sistemin kalbine yerleştiren araçsalcı toplumun taktiksel ve kavramsal patikalarının haritasını çıkarırlar. Çin'de devlet bu kompleksi "sahiplenmeye" kararlı görünüyor ama Batı'da gözetleme kapitali tarafından sahipleniliyor ve işletiliyor.

Araçsalcı toplum patolojik bir öğrenim bölümlenmesinin mutlak kurumsallaştırılmasını tanımlar. *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiğine kim karar verir?* Burada da Çin ile karşılaştırma faydalıdır. Öğrenmenin anormal bölümlenmesi hem Çin'i hem de Batı'yı işaret eder. Çin'de devlet kontrol için kendi gözetleme kapitalistleri ile rekabet eder. Birleşik Devletler ve Avrupa'da devlet hedeflerini gerçekleştirmek için gözetleme kapitalistleri ile ve onlar aracılığıyla çalışır. Yükseklere komuta etmek için kaya duvarlarına tırmananlar özel şirketlerdir. Davranışımızdan mülsüzleştirmeleri sayesinde eşi benzeri görülmedik ve ayrıcalıklı servet, bilgi ve deneyimi toplamış halde, öğrenme bölümlenmesinin doruğunda otururlar. Kendi rüyalarını gerçeğe çeviriyorlar. Skinner bile böyle bir vaziyeti düşleyemezdi.

Araçsalcılığın üçüncü modernitesinin sosyal prensipleri liberal düzenin mirası ve idealleri ile sert bir kırılmayı temsil

eder. Araçsalcı toplum, değer verdiğimiz her şeyin baş aşağı, içi dışına çıkmış olduğu, karman çorman bir güldüren ayna dünyasıdır. Pentland davranışçı ekonominin illiberalliğine tüm parasını yatırıyordu. Onun ellerinde insan kırılganlığı ideolojisi öylece bir aşağılama nedeni değil, bireyin ölümü için bir meşrulaştırmadır. Uygarlığın kale duvarı gözüyle bakılan özerklik ve otonom ahlaki muhakame kolektif iyilik karşısında bir tehdit olarak yeniden şekillendirilir. Tehlikeli biçimde itaat ve uyum üretimi yüzünden psikologlarca iyi bilinen sosyal baskı, otonom düşünce ve ahlaki muhakemenin öngörülemez etkilerini söndürmeye yönelik araçlar olarak en üst erdem mertebesine yükseltilir.

Bu yeni mimariler, kişisel otonomi ve ahlaki muhakemenin, birinci kişi sesinin, irade kullanma iradesinin ve gelecek zaman üzerine vazgeçilmez hak algısının kaynağı olan, bireysel hissedilen içe dönüklüğü sömürmek ve neticede boğmak için değerli duygularımızdan beslenir. Birbirimizle bağlantılı olmamız yaşam geliştiren bir durum olmalıdır ama bu üçüncü modernite bu bağlantılılığı dayanılmaz bir seviyeye yükseltir. Total araçlandırma ortamında diğer insanların varlığıyla git gide daha az bağ kurarken, bunun kaçınılmazlığına git gide daha fazla gömülürüz.

Araçsalcılık toplumu garantili sonuçlar için izlenecek ve ayarlanacak bir kovan olarak yeniden kurgular ama bu, üyelerinin yaşanan deneyimleri konusunda bize hiçbir şey söylemez. Kendi enstrüman ve yöntemlerini dayatan gözetleme kapitalistleri, tasarımcılar ve ayarlayıcıların nezdinde bireyin "öteki" olarak algılandığı bir kovanda yaşanan yaşamın diyeti nedir? Kendimiz ve bir diğeri için nasıl ve ne zaman her birimiz organizmalar arasında bir organizma oluruz ve hangi sonuçla? Bu soruların cevapları tamamen tahmin işi değildir. Çocuklarımıza sorarak başlayabiliriz. Farkında olmadan, aramızdaki en körpeleri ve en hassas olanları kovanı keşfetmeye ve onun vahşi doğasına uyum sağlamaya gönderdik. Şimdi onların mesajı cepheden içeri süzülüyor.

BÖLÜM ON ALTI

KOVANDA YAŞAM

Öyle bir geçti ki zaman, kaçırdı yaşamı,

Ta ki unutana kadar ne için yapıldıklarını:

Kalabalıklar içindeydi ama yalnızdı…

W. H. Auden
Çin'den Soneler, VIII

I. Kömür Madenindeki Kanaryalarımız

Çinli bir kız "Öyle yalnız hissettim ki… Başkalarıyla bir şeyler paylaşmadan ya da bağlantı kurmadan gözüme uyku girmedi" diyordu. Arjantinli bir oğlan "Boşluk" diye inliyordu. "Boşluk beni boğuyor." Ugandalı bir ergen "Benimle bilgili bir problem varmış gibi hissettim" diye mırıldanıyordu ve Amerikalı bir üniversite öğrencisi "Tam bir panik moduna girdim" diye sızlanıyordu. Bunlar, on ülke ve beş kıtaya yayılmış uluslararası bir medya kullanımı çalışmasındaki bin katılımcı öğrenciden seçilmiş birkaç yakınmadan başka bir şey değildi. Sadece yirmi dört saatliğine tüm dijital medyadan uzak durmaları istenmişti ve bu deneyim çalışmanın direktörlerinin bile huzur kaçırıcı bulduğu diş gıcırdatma ve et sıyırma seanslarına sahne oldu.[1] Kolektif yakarışın cisimlendiği Slovak bir üniversite öğrencisi de "İnsanların ne dediğini

ve ne hissettiğini, nerede olduklarını ve kim olduklarını bilmeden duramamam belki de sağlıksızdır." demişti.

Öğrencilerin açıklamaları davranış kontrolü, sosyal baskı ve asimetrik güçten oluşan mimarileri ile araçsalcı bir toplumdaki zihinsel ve duygusal yaşam ortamını anlatan, şişenin içinde bizlere gönderilmiş bir mesajdır. En önemlisi gençler kendilerini başkalarının gördüğü kişi olarak deneyimlediği bir kovan yaşamı içine gömülmüş halde bulurlarken, Diğer Kişi bakış açısının duygusal yükünün taşıyıcıları haline gelirler. Bu mesajlar, Dickens'ın Gelecek Zamanın Hayaleti ile ortaya çıkan sahneler gibi araçsalcı geleceğe bir bakış sunar. Tatsız kadere bakışla Scrooge öyle sarsılmıştı ki yaşamının geri kalanını onun akışını değiştirmeye adadı. *Biz* ne yapacağız?

Bu soru bölüm boyunca odağımızda olacak. Pentland etkin sosyal baskı ve ayarlama ortamı olarak Facebook'tan epey memnundu. İzleyen kısımlarda, Pantland'ın takdir ettiği mekanizmaları inceliyoruz. Genç insanlar için fişi çekmek neden bu kadar zordur? Onlar ve hepimiz için o bağlılığın sonuçları nelerdir? Facebook, bireysel kimlik ve kişisel otonomiyi oluşturan değişim süreçleri için yeni zorluklar yaratarak genç insanların psikolojik ihtiyaçlarını sömürmeyi öğrenmiştir. Bu zorlukların etkileri genç insanlarda sosyal medyanın duygusal bedelini belgeleyen bir çalışmalar geçidinde zaten gün gibi ortadadır. Göreceğimiz üzere kovan ve onun Büyük Öteki mimarisi bizi katlanılamaz bir "çıkış yok" dünyasına sokar.

Uluslararası "fiş çekme" çalışması altı kategoride (bağımlılık, kablo çekememe, bunalma, kafa karışıklığı, sıkıntı ve izolasyon) özetlenen bir dizi duygusal ıstırabı ortaya çıkarmasıyla durumun temelini oluşturdu. Öğrencilerin ağdan ani bağlantı kesikliği klinik açıdan teşhis edilen bağımlılıkların karakteristik özellikleri olan şiddetli arzu, depresyon ve endişeyi üretti. Sonuç olarak her ülkede çoğunluk fiş çekilen güne katlanamadığını kabul etti. Kaygıları, tüm günlük lojistik, iletişimsel ve bilgisel gereksinimlerinin bağlantılı cihazlara dayalı olduğunu keşfettikleri için hepimizin fazlasıyla aşina olduğu Faustvari anlaşmanın benzeriyle yoğunlaştı: "Arka-

daşlarla buluşmak zor ya da imkansız hale geldi, çevrimiçi bir harita ya da internete erişim olmadan bir yere giden yolu bulmak bir problem haline geldi ve evde bir akşamı organize etmek bir zorluk haline geldi." Daha da kötüsü, öğrenciler sıradan bir katılımı sosyal medya, özellikle de Facebook olmadan düşünmeyi imkansız buldular: "Gitgide artan bir şekilde, sosyal bir yaşam isteyen hiçbir genç insan sitede aktif *olmamaya* katlanamıyor ve sitede aktif olmak kişinin yaşamını sitede yaşaması demek."

İşletme ve teknoloji analistleri "ağ etkilerini" Facebook'un sosyal medyadaki egemenliğinin yapısal bir kaynağı olarak aktarıyorlar ama o etkiler başta ergenler ve yeni yetişkinlerin yaş ve evrelerinin akran yönelimlerini yansıtan talep karakteristiklerinden türetildi. Gerçekten de Facebook'un bu işteki erken dönem avantajı, küçük olmayan ölçüde kurucuları ve orijinal tasarımcılarının da ergen ve yeni yetişkinler olduğu gerçeğinden ortaya çıktı. Kurgulanmış bir ergen kullanıcılar ve üniversite öğrencileri evreni için pratikler tasarladılar ve yetişkinlik öncesi endişeleri körükleyerek ve kovanın büyüleyici sosyal disiplinlerini tahmin ederek sosyal dünyayı bir arkadaş olmayan "arkadaş" ve birinin sosyal piyasadaki değeri üzerine sürekli bir borsa şeridi sağlayan "beğenme" çetelesine indirgeyerek bu pratikler daha sonra geri kalanımız için kurumsallaştırıldı.[2]

Araştırmacılar öğrencileri üzerine küresel çalışmalarının, sosyal medyadan bağlantılarının kesilmesiyle karşılaştıklarında genç insanları bunaltan yalnızlık ve akut oryantasyon bozukluğu "kesesini bir daha açtığı" sonucuna vardılar. Sorun sadece kendileriyle ne yapacaklarını bilmemeleri değildi, daha çok "ne hissettiklerini veya bağlanamazlarsa kim olduklarını bile dile getirmede problem yaşamalarıydı." Öğrenciler sanki "kendilerinden parça kaybetmişler" gibi hissediyorlardı.[3]

Bu oryantasyon bozukluğu ve izolasyon hissi "diğerlerine" karşı bir psikolojik bağımlılığı akla getiriyor ve ek çalışmalar sadece 1996 ve sonrasında doğmuş demografik grup olan "Z kuşağının" gözetleme kapitalizminin yükselişinden

önceki yaşama dair anısı olmayan ilk dijital yerliler grubunun nasıl olup da aşağı yukarı dört ya da beş platform arasında sıçrarken psikolojik destek için bir sosyal medya yelpazesine bel bağladıkları konusunda anlayışımızı derinleştiriyor. Önce daha yaşlı grupları düşünün. Bir 2012 yılı araştırması yeni yetişkinlerin, bir medya formuyla her gün yaklaşık on iki saat harcayarak medya kullanımına diğer herhangi bir günlük aktiviteden daha çok zaman adadıkları sonucuna vardı.[4] 2018 itibarı ile Pew Research 18-29 yaşlarındaki genç insanların yüzde 40'ının "neredeyse sürekli" çevrimiçi olduklarını belirttiklerini, 30-49 yaşlarındakilerin yüzde 36'sı için de öyle olduğunu bildirdi. Z kuşağı ise bu eğilimi yoğunlaştırıyordu: yüzde 95'i akıllı telefon kullanıyor ve ergenlerin yüzde 45'i "sürekliye yakın bir bazda" çevrimiçi olduklarını söylüyor.[5] Eğer günlerinizi ve gecelerinizi geçirme şekliniz buysa bir 2016 yılı çalışmasının bulguları oldukça mantıklıdır, cevap veren ergenlerin yüzde 42'si, araştırmacıların kendilerini nasıl ifade ettikleri konusunda *dışarıdan içeriye bakış* olarak adlandırdıkları şeyi benimseyerek sosyal medyanın insanların onları nasıl gördüğünü etkilediğini söylüyordu. Bağımlılıkları, kendileriyle ilgili nasıl hissettiklerini (yüzde 42) ve mutluluklarını (yüzde 34) etkileyerek onların iyilik hislerine derinlemesine işliyordu.[6]

Kişinin kendini "dışarıdan içeriye bakışla" deneyimlemesinin psikolojik sonuçları üzerine bir çalışmada, 11-21 yaşlarındaki genç İngiliz kadınlar üzerine 2017 yılına ait bir araştırma, Pentland tarafından coşkuyla detaylandırılan ve gözetleme kapitalizmi tarafından desteklenen araçsalcı toplumun sosyal prensiplerinin etkin biçimde çalışıyormuş gibi göründüğünü gösteriyor.[7] Kadınların yüzde otuz beşi en büyük çevrimiçi endişelerinin "diğerlerinin yaşamları ve bedenlerinin idealize edilmiş versiyonları ile sürekli karşılaştırmaya" çekildikleri için kendileri ve yaşamlarını diğerleri ile karşılaştırmak olduğunu söylüyordu.[8]

Projenin direktörü bu gruptaki en genç kızların bile "beğenme ve paylaşma formunda" güvence aradıkları için kişisel nesneleştirmede son nokta, bir "kişisel marka" yaratma

konusunda baskı altında hissettiklerini gözlemledi. *Guardian* kızların araştırma bulguları üzerine düşüncelerini araştırmaya çalıştığında cevaplar organizmalar arasındaki organizma müşkül durumunu ikna edici bir biçimde açığa vuruyordu. Biri "gerçekten de mükemmel olmam ve kendimi sürekli diğerleri ile karşılaştırmam gerektiğini hissediyorum" diyor. Bir diğeri ise "Diğer kişilerin yaşamlarını ve ne yaptıklarını görüyorsunuz. Onların 'mükemmel' yaşamlarını görüyorsunuz ve bu sizinki öyle değilmiş gibi düşünmenize sebep oluyor" diyor.[9]

Bu bulgular ışığında bir Birleşik Krallık medikal uzmanı kendi uygulamasındaki genç insanlar üzerine yorum yapıyor: "İnsanlar fenomen olmayı isteyerek büyüyorlar ve bu artık bir mesleki rol. Ebeveynin insanların karşılaştıkları baskının tamamen farkında olup olmadıklarından emin değilim. "[10] Gerçekten de o 2017 yılı araştırmasında cevap verenlerin sadece yüzde 12'si ailelerinin bu baskıları anladıklarını sanıyor. Rapor sosyal baskının çevrimiçi sosyal etkileme aracı olarak iyi kurumsallaştırıldığını onaylıyor ama Pentland'ın "sınıf" ayrımlarının yok olacağına dair inancının tersine, kovandaki yaşam katmanlaşmanın yeni bölünmelerini ve formlarını üretiyor: Sadece ayarla ya da ayarlan değil, aynı zamanda baskı yap ya da baskıya uğra.

Kovandaki genç yaşamını hiçbir şey, 2016'da bir dinleyici grubuna ortalama yetişkin telefonunu günde 30 kez kontrol ederken ortalama milenyalin ise, coşkuyla belirttiğine göre 157 defadan fazla kontrol ettiğini söyleyen, Facebook'un Kuzey Amerika pazarlama direktörü Michelle Klein'ın görüşlerinden daha iyi özetleyemez. Z kuşağı, artık biliyoruz ki, bu hızı da geçiyor. Klein Facebook'un mühendislik özelliğini şöyle betimliyordu: Bu koşulun pazarlamacılar için bir lütuf olmasının tatminiyle belirterek "*Uzağa bakmak zorunda olmadan,* bizim diğerleriyle bağlantı kurmamıza yardımcı olan, iletişim üzerine duyusal bir deneyim." Bu büyüleyici etkiyi üreten tasarım karakteristiklerinin altını çiziyordu: Tasarım anlatıma dayalı, sürükleyici, dolaysız, dışavurumcu, kapsayıcı, uyarlanabilir ve dinamiktir.[11]

Eğer otuz yaşın üzerindeyseniz Klein'in sizin ergenliğinizi ya da ailenizinkini ve kesinlikle büyük anne ve babanızınkini tarif etmediğini bilirsiniz. Kovanda ergenlik ve yeni yetişkinlik, davranış mühendisliği bilimi tarafından özenle işlenmiş; bilgisayar ortamlı davranış değiştirme araçlarının kapsamlı ve karmaşık mimarilerinde kurumsallaştırılmış; Büyük Öteki tarafından gözetilen; davranışsal artı değerin ele geçirilmesinde ölçek, kapsam ve aksiyon ekonomilerine doğru yönlendirilmiş; ve bilgi ve gücün eşi benzeri görülmedik konsantrasyonlarından biriken gözetleme kapitali tarafından desteklenen, insanlık için bir ilktir. Çocuklarımız, gözetleme kapitalizminin uygulamalı ütopyacılarının sahip olup işlettiği ve araçsalcı gücün toplanan kuvveti tarafından izlenen ve şekillendirilen bir kovanda yetişkin olmak için uğraşıyorlar. Toplumumuzun en açık, senek, hevesli, kendinin farkında ve umut vadeden üyeleri için istediğimiz yaşam bu mu?

II. El ve Eldiven

Sosyal medyanın genç insanlar üzerinde kullandığı manyetik çekim onları daha fazla otomatik ve daha az gönüllü davranışa götürüyor. Pek çoğu için o davranış hakiki takıntının bölgesinde kayboluyor. Aramızdaki en gençleri büyüleyen, orada karşılaştıkları stres ve rahatsızlığa rağmen bu aracılı dünyaya onları kamçılayan şey nedir?

Cevap bu yaş ve kademenin hissedilen ihtiyaçlarından ısırık almak için kesinlik dolu davranış bilimi ve yüksek bahisli tasarımın bir karışımında yatar: Mükemmel oturan bir el ve eldiven. Sosyal medya her yaştan insanlarla etkileşmek ve onları tutmak üzere tasarlanır ama esasen, birinin doğal olarak "diğerlerine" özellikle de grup onayı, kabul, ait olma ve dahil olma ödüllerine doğru yöneldiği, ergenlik ve beliren yetişkinliğin psikolojik yapısına göre şekillendirilmiştir. Pek çoğu için bu yakından biçimlendirme, sosyal katılıma dair pratik bağımlılıklarla birleşince, sosyal medyayı toksik bir ortama çevirir. Bu ortam ağır bir psikolojik bedel ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda insan değişiminin akışını da

hepsi Gelecek Zamanın Hayaletleri olan, bugünün gençleri ve izleyen nesiller için tehdit eder.

Teknoloji bağımlılığının el ve eldiven ilişkisi Facebook'ta icat edilmedi. Bağımlılığın önceden sınırsız bir kazanç kaynağı olarak fark edildiği bir diğer düzenek olan oyun endüstrisinin olağanüstü başarısı ona öncülük etti, onu test etti ve mükemmelleştirildi. Skinner, yöneticiler ve mühendislerin davranış mühendisliğinin sarsıcı gücü ve onun bireysel yatkınlığı istismar etme ve onu takıntı ve saplantı kapalı çemberlerine dönüştürme kabiliyetine dair birinin ustalaşabileceği en canlı örneğine dönüştüğü kumarhane çevresinde bu yöntemlerin ilgisini tahmin etmişti.

Hiç kimse kumarhane bölgesini, Las Vegas'taki makine kumarı üzerine etkileyici incelemesi *Addiction by Design*'da MIT sosyal antropoloğu Natasha Dow Schüll'den daha anlayışlı biçimde haritalandırmamıştır. Bizim için en ilginç olan, oyuncuların psikolojik yönelimlerini, önce başka yere bakmalarına gerek kalmayacağı ve neticede bunu yapmaktan aciz kalacakları şekilde manipüle etmek üzere hesaplanmış yeni nesil kollu kumar makinelerinin simbiyotik tasarım prensipleri üzerine açıklamasıdır. Schüll bağımlı oyuncuların ne eğlence ne de efsanevi nakit jackpot'u aradıklarını öğrendi. Bunun yerine, kişi "makine tarafından oynanıyormuş" gibi hissettiren karşı konulamaz bir moment ile alınıp götürüldüğü bir kendini unutma hali, Schüll'ün "makine alanı" dediği deneyimsel bir hali arayarak Harvard Tıp Fakültesi bağımlılık araştırmacısı Howard Schaffer'ın "öznel deneyimi değiştirmek için uyuşturucu ya da kumar kapasitesi" olarak adlandırdığı şeyi kovalıyorlardı.[12] Makine alanı, Klein'ın Facebook'un tasarım prensipleri (sürükleyici, kapsayan, dolaysız) üzerine tarifini hatırlatan ve bir saplantı dalgasıyla taşınan kişisel farkındalık kaybı, otomatik davranış ve total ritmik emilimle ilişkilendirilen bir tamamen dalma hissi elde ediyordu. Neticede, kumarhane makine tasarımının her yönü o öznel değişimi ama her zaman oyuncunun farkındalığından sakınacak şekillerde yankılandırmak, güçlendirmek ve yoğunlaştırmak üzere ayarlanmıştı.

Schüll oyun yöneticilerinin bilgisayar temelli kollu makinelerin alanı kovalamaya yönelik saplantıyı tetikleyip güçlendirebilmelerini, aynı zamanda her oyuncunun alanda geçirdiği zamanı uzatmalarını gitgide takdir etmeye başladıkları onlarca yıllık öğrenim eğrisini tarif ediyordu. Her makine "kişiselleştirilmiş ödül cihazlarına dönüştükçe, uzatılmış oyunun hacmi ile bu yenilikler gelirleri yükseltir.[13] Buradaki fikir, kumarhanelerin anlamaya başladığı üzere oyuncunun makine ile füzyonunu rahatsız eden, dağıtan ya da ona müdahale eden her şeyden kaçınmaktır; konsollar "oyuncunun doğal duruşuna göre şekillenir" ve oyuncunun bedeni ve ihtilafsız dokunmatik ekran arasındaki uzaklığı ortadan kaldırır: *"Kollu makinenin her özelliği, matematiksel yapısı, görsel grafikleri, ses dinamikleri, koltuk ve ekran ergonomisi, kumarbazın 'cihazdaki zamanını' ve artırmak ve 'yok olana dek oynamayı teşvik etmek için ayarlanmıştır."*[14] Hedef bir tür çıldırmış makine seksi, mahrem kapalı çember halinde bir takıntı, kendini kaybetme ve oto tatmin mimarisidir. Kumarhane üst düzey yöneticisinin söylediği fazlasıyla aşina kelimelerle, anahtar "müşterilerin [onu yaparken] tercihlerine göre mümkün olduğunca görünmez (ya da benim oto sihir dediğim) halde hareket etmek için teknolojiden nasıl faydalanılacağını çözmektir."[15]

El eldiven uyumunun psikolojik felaketleri oyuncuların makine alanı aradıkları kumarhane çukurlarının çok ötesine yayılmıştır: Facebook'un başarısının ham merkezini tanımlarlar. Şirket oyun endüstrisinin toplayabileceğinden çok daha fazla kapital, bilgi ve bilimi bu parazitik simbiyoza taşır. Gözetleme gelirleri adına peşine düşülen başarıları, özellikler aramızdaki en gençler için araçsalcı toplum ve onun sosyal prensiplerinin bir prototipini üretmiştir. Kaderleri, kapitalin güçlerinin saplantı üretimine adandığı, bu sıra dışı sosyal ortamda yetişmek olan genç insanların yüzleştiği zorluklarda kovanın yaşanan deneyimleri ile ilgili kavrayabileceğimiz pek çok şey vardır. Facebook'un pazarlama direktörü kesinlik araçlarının kullanıcıların 'hiçbir zaman başka yere bakmak zorunda olmadıkları' bir ortamı incelikle oluşturmasıyla açık biçimde övünüyordu ama şirket kulla-

nıcıları, özellikle de genç kullanıcıları, neticede başka yere bakmaktan *aciz* kılacak tasarım pratikleri konusunda çok daha ihtiyatlı davrandı.

Zırhta bazı çatlaklar vardır. Örneğin, Napster kurucu ortağı ve bir defalık Facebook başkanı Sean Parker Facebook'un kullanıcının zaman ve bilincinin olası maksimum miktarını tüketmek için tasarlandığını dürüstçe kabul etti. Fikir, 'beğenme' ve yorum formunda size "arada bir küçük bir dopamin vuruşu", namı diğer "değişken pekiştirme" göndermekti. Hedef kullanıcıları, peşlerinde ham materyal akışı bırakırken o vuruşları kovalayarak kovana yapışık tutmaktı.[16]

Bağımlılık araştırmacısı Schaffer bu saplantı halini karakterize eden beş unsuru tanımladı: Kullanım frekansı, aksiyonun süresi, tesir veriliş yolu ve oyuncu özellikleri. Genç insanların sosyal medya ile etkileşimlerinin yüksek frekansı ve uzun süresi hakkında zaten epeyce şey biliyoruz. Anlamamız gereken (1) daha en baştan onları sosyal medyaya çeken psikolojik özellikler (el), (2) yatkınlıkları bastırılamaz ihtiyaca dönüştürmek için etkiyi artıran tasarım pratikleri (eldiven) ve (3) Facebook'un genç insanları, kendi alan türlerini kovalamalarında her zaman incelikli ağa düşürme kabiliyetinin zihinsel ve duygusal sonuçları ile ilgili bir şeydir.

"Beğen'ler, lol'lar ve istekler çağında büyümenin nasıl bir şey olduğunun" güncesini çıkaran, on üç yaşında bir kız merkez alınarak gerçekleştirilmiş 2017 yılı *Washigton Post* incelemesinin son anlarını düşünün. Kızın doğum günü ve tek bir soru onun mutluluğuna karar verecekti: Arkadaşları onu, geçirdikleri zamanın kıymetini bilip onun fotoğraflarını kendi sayfalarında paylaşacak kadar seviyor mu? "Kaydırıyor, bekliyordu. O küçük bildiri kurusu görünsün diye."[17] Yaşınıza bakmaksızın, içimizde kim tanınmanın acı dolu patlayışını hissetmez? Ergenlik her zaman "diğerlerinden" gelen kabul edilme, dahil edilme ve tanınmanın hayat memat meselesi gibi hissedilebildiği bir zaman olmuştu ve böyle olması için sosyal medya gerekli değildi. Ergenliğin bugün diğer çağların herhangi birinden gerçekten bir farkı var mı? Cevap evet …ve hayır.

Ergenlik resmen 1904'te Birleşik Devletler'de G. Stanley Hall tarafından "keşfedildi" ve o zamanda bile ülkedeki ilk psikoloji doktoru olan Hall, gençliğin zorluklarını hızla değişen "her şeyi zamanından önce olgunlaştırmaya meyilli kentleştirilmiş seramız" bağlamına yerleştirdi.[18] 1904'te ergenlerle ilgili yazarken ergenliğin akran gruplara doğru aşırı yönelim dönemi olduğunu gözlemliyordu: "Bazıları bir süreliğine kendi içlerinde hiçbir kaynak yokmuş ama mutlulukları için adice arkadaşlarına bağımlıymış gibi görünür."[19] Ayrıca çağdaş psikologların "ilişkisel agresyon" olarak ifade ettikleri bir olgu olan, akran grupları içinde zalimliğe yönelik potansiyele de işaret ediyordu. On yıllar sonra ergenlerin merkezi zorlukları, yirminci yüzyıl ergenliğini açıklamak için pek çok şey yapmış olan gelişim psikoloğu Erik Erikson tarafından, herkesçe iyi bilinen "kimlik oluşumu" olarak karakterize edildi. Erikson ergen grubunun karşılıklı "katılmışlığı" ile uyumlu bir kimlik oluşturmaya yönelik ergen mücadelesine vurgu yapıyordu. Temel "doğru" ve "yanlış" sorularının "içebakış" ve "kişisel deney" ile ilişkili içsel kaynaklar gerektirdiği "normatif krizi" tarif ediyordu. Kişi ve diğer arasındaki o çelişkinin sağlıklı çözümü dayanıklı bir kimlik algısına yol açıyordu.[20]

Bugün, pek çok psikolog bilgiye duyarlı bir toplumun zorluklarıyla birleşen uzun yaşamlarımızın çocukluk ve yetişkinlik arasındaki zamanı daha da uzattığı konusunda hemfikirler. Pek çoğu on sekiz ile yirmilerin sonları arasındaki seneleri belirtmek için "yeni yetişkinlik" anlayışında karar kıldı: Yirminci yüzyıl için ergenlik ne idiyse, yirmi birinci yüzyıl için yeni yetişkinlik de odur.[21] Ve çağdaş araştırmacılar farklı yöntem ve paradigmalardan oluşan bir yelpazeyi benimseseler de pek çoğu yeni yetişkinliğin esas zorluğunun "kişinin" "diğerlerinden" farklılaştırılması olduğu konusunda aynı fikirdedir.[22]

Uzamış yaşam sürelerimizin sıklıkla yaşamlarımız boyunca birden fazla kez merkezi kimlik sorularına geri dönmemizi gerektirdiğine dair yaygın bir fikir birliği vardır ancak araştırmacılar yeni yetişkinlik sırasındaki psikolojik başarının,

en azından tam yetişkinliğe doğru geçişin temeli olarak bazı kimlik meselelerinin çözümüne bağlı olduğu konusunda anlaşıyorlar. Bir akademisyenin yazdığı üzere "Yeni yetişkinliğin başlıca zorluğu kendi yaşamınızın yazarı haline gelmektir."[23] İçimizden kim bu çağrıyı bilmez ki? Bu varoluşsal mücadele kalıcıdır, nesilleri birbirine bağlayan devamlılığın bir kaynağıdır. Değişmiş olan, bugün genç insanların bu mücadeleyle karşılaşmak zorunda oldukları koşullardır.

III. Yaşam Kanıtı

Yeni yetişkinlik, Notre Dame psikologları Daniel Lapsley ve Ryan Woodbury'nin karakterize ettiği üzere genç insanları yetişkinliğe geçişe hazırlayan "ilişkisel otonomi" için mücadelede "sıfır noktasıdır."[24] "İlişkisel otonomi" ile otonominin, bağlılık ya da empati ile engellenmemiş basit bir "bireysellik" klişesi olmadığı, bunun yerine içsel kaynakların beslenmesi ile yakınlık ve ilişki kapasitesi arasındaki hayati bir dengeyi tutturmak olduğu düşüncesinin altını çizmek istiyorlar. Yen' yetişkinlik diğerlerinden ayrı ama hâlâ onlarla bağlantılı bir benliği oluşturma yönünde "zorlu müzakereyi" gerektirir ve bu içsel müzakerenin kalitesi "beliren yetişkinliğe bir sezinleme ve zorunluluk hissi vererek" yetişkinliğe başarılı geçişe destek olur.[25]

Bu kavrayışlarla bile bir yüzyıl önce Hall'ın uygun biçimde betimlediği üzere "kendi içlerinde kaynakları yokmuş gibi" olan, genç insanların hissedilen deneyimlerini tamamen kavramak zor olmaya devam eder. Muhtemelen yakalanması en zor özellik, zor müzakerenin öncesindeki bu dönemde "içsel" bir "benlik" algısının henüz mevcut olmamasıdır. Bu "benim" "diğerleri" benimle ilgili ne düşünüyorsa *o* olduğum ve "benim" nasıl *hissettiğimin* "diğerlerinin" bana nasıl davrandığının bir fonksiyonu olduğu bir zamandır. Kararlı bir kimlik algısı yerine, yalnızca çekildiği sosyal aynaya bağlı olarak kendini yeniden icat eden bir bukalemun vardır. Bu koşulda "diğerleri" bireyler değil, onlar için performans sergilediğim izleyicilerdir. "Benim" kim olduğum izleyicilere bağlıdır. Bu aynada varoluş hali saf "füzyondur" ve kendi

varlığının ve kendi değerinin bir işareti olarak küçük bildiri kutusunun görünmesini endişeyle bekleyen on üç yaşındaki kızın anlamını yakalar. Henüz bir içsel alan biçimlendirmemiş genç insan kendisi için yalnızca Diğer Kişi bakış açısında var olur. "Diğerleri" olmazsa ışıklar söner. Kızgınlık söz konusu olamaz: Kişinin aynası ve dolayısıyla yaşam kanıtı olan diğerlerini yabancılaştırmaya cüret edemez.

Bu en temel algıda, sosyal medyayı kullanmaya zorunlu hisseden genç insan daha gerçek ve net biçimde, diğerlerinin gözünde canlı, çünkü acıtsa bile sahip olduğu tek hayat bu, *sevgili yaşam için bekliyor* olarak betimlenir. Gelişim psikoloğu Robert Kegan'ın Facebook'un ortaya çıkışından uzun zaman önce ergen deneyimi betimlediği üzere "'Beğenen diğer insanlar' bağlamından bağımsız bir benlik yoktur."[26] Bu, ahlaki ya da duygusal bir eksiklik değil, bu gelişimsel anda yaşamın bir gerçeğidir ve belirli öngörülebilir sonuçlara sürükler. Örneğin, kişi sosyal karşılaştırma aracılığıyla faaliyet göstermeye eğilimlidir. Kişi, sosyal baskı ve sosyal etkilemenin diğer formları karşısında az miktarda savunmayla, manipülasyon için kolay av olabilir. Yerleşik bir grubun sabit inanç sistemi de kişisel inşa çalışmasının yerine haricen kaynaklanmış bir kimliği koyarak içsel boşluğu kolaylıkla doldurabilir.[27]

"Füzyondan" ilerlemek, kendisi ilişkileri *olan* birinden, kendi ilişkilerine *sahip olan* birine geçiş anlamına gelir. Bu, deneyimlerimizden nasıl anlam çıkaracağımız üzerine derinlemesine bir yeniden düzenleme gerektirir. Kegan'ın dilinde bu "karşılıklılık kültüründen" uzaklaşıp daha karmaşık bir "kimlik, kendini yazarlık ve kişisel otonomi kültürüne" geçiş anlamına gelir. Bu geçiş, aynadaki yansımamızdan daha fazlasını talep eden insanlarla ve yaşam deneyimleriyle karşılaşmaya bağlıdır. Bu, dünya karşısında kendi eşsiz yanıtımızı oluşturma yolunda bizi kışkırtarak birinci kişi sesi üzerinde ısrar eden bireyler ve durumları gerektirir.

Bu, biz geçerli gerçek ve ahlaki otorite konusunda içe dönük bir anlayış oluşturmaya başladıkça icra ve verileştirmeden sıyrılan içsel bir davranıştır. Bu "ben düşünüyorum" "ben hissediyorum" "ben inanıyorum" diyebildiğimiz refe-

rans noktasıdır. Bu "ben" gittikçe kendi deneyimlerinin yazarlığını ve sahipliğini hissetmeyi öğrenir. Kendisi üzerine düşünebilir, kendini bilebilir ve kasıtlı tercihler ve amaca yönelik aksiyonla kendini düzenleyebilir. Araştırma kendini inşa etmedeki bu büyük sıçrayışların yapılandırılmış yansıtma, çatışma, uyumsuzluk, kriz ve başarısızlık gibi deneyimler tarafından uyarıldığını gösteriyor. Bu yeni içe dönük bağlantının tetiklenmesine yardım eden insanlar aynalarımız gibi davranmayı reddederler. Hakiki karşılıklılık adına füzyonu kabul etmezler. Kegan "Bir kişinin yaşamına kimin girdiği yaşamın geldiği hali etkileyen tek en büyük faktör olabilir" diye gözlemde bulunuyordu.[28]

İçsel ve dışsal, benlik ve ilişki arasında sağlıklı bir denge elde etmede başarısız olmanın sonuçları nelerdir? Klinik çalışmalar bu gelişimsel durgunlukla ilişkili belirli örüntüler tanımlar. Şaşırtıcı olmayan biçimde, bunlar arasında yalnızlığa katlanmaktan acizlik, diğerleriyle kaynaşıyor olma hissi, kararsız bir benlik algısı ve hatta aynayı yakın tutmanın bir yolu olarak aşırı derecede diğerlerini kontrol etme ihtiyacı yer alır. Aynanın kaybı yok oluşun hissedilen eşdeğeridir.[29]

İçsel kaynakların geliştirilmesi bu yüzden modern çağın her yeni aşamasıyla daha da zaman alıcı hale gelen zorluklar, yakınlık ve ilişki kapasitesi için kritik öneme sahiptir. Ve genç insanlar kalıcı varoluşsal kendini yapma göreviyle son derece bağlı iken hikayemiz bu görevin şimdi tarihle ve zamanımızın eşsiz varoluş koşullarıyla kesiştiği üç kritik şekli gösteriyor.

İlk olarak geleneksel toplumun küçülmesi ve sosyal karmaşıklığın evrimi bireyselleşme süreçlerini hızlandırmıştır. Kendimizi yapma ve içsel kaynaklarımıza insan tarihindeki her zamandan daha fazla güvenmeliyiz ve bunlar gölgelendiğinde dislokasyon ve izolasyon hissi acı olur.

İkincisi, kısmen bireylerden oluşan yeni bir toplumun ihtiyaçlarına uyum sağlamada yayılmış bir kurumsal başarısızlık yüzünden, dijital bağlantı sosyal katılımın gerekli bir aracı haline gelmiştir. Sosyal altyapının bilgisayar aracılığı, tweet'ler, tıklamalar, mobilite örüntüleri, arama sorguları,

gönderiler ve diğer binlerce günlük aksiyondan oluşan iniş çıkışlı dalgalarla yansıtılırken bireysel ve kolektif davranışı aydınlatarak eş zamanlı olarak insan iletişimini değiştirir.

Üçüncüsü, gözetleme kapitalizmi dijital bağlantıya egemen olur ve onu araçlandırır. Araştırmacı Danah Boyd ağ bağlantılı ergenlerin sosyal yaşamları üzerine incelemesinde "Sosyal medyanın bir sonucu olarak farklı olan şey, ergenlerin sosyal bağlantı ve otonomi için çok yıllık arzularının artık *bağlantılı halkta* ifade ediliyor olmasıdır" diye yazıyor.[30] Bağlantı adına, kimlik sancılarının daha geniş bir gruba görünür olduğu doğrudur. Ama *"bağlantılı halk"* anlayışı bir paradokstur. Aslında görünürlüğümüz sadece bağlantılı alanların kamu sağlığı tarafından değil, onların özelleştirilmiş olduğu gerçeği tarafından da büyütülür ve zorlanır. Genç yaşam artık, gözetleme kapitalistleri tarafından sahiplenilen ve işetilen "ekonomik yönelimleri" tarafından aracılık edilen ve gözetleme gelirlerini maksimize etmek üzere tasarlanmış uygulamalarda işlevsel hale getirilen, özel kapitalin alanlarında göz önüne seriliyor. Bu özel alanlar, aracılığıyla sosyal etkilemenin her formunun (sosyal baskı, sosyal karşılaştırma, model alma, subliminal hazırlama) gözetleme gelirleri adına davranışı ayarlamak, gütmek ve manipüle etmek için canlandırıldığı medyadır. Bu, artık yetişkinliğin ortaya çıkmasının beklendiği yerdir.

Kumarhane üst düzey yöneticileri ve kollu makine geliştiricileri "kasten bağımlılık" başarılarını paylaşmaya hevesli, boş boğazlı ve cakacı olabilirken gözetleme kapitalisti proje gizliliğe bel bağlar. Başta kullanıcıları başka yere bakmaktan vazgeçiren ve sonra da onları bunu yapmaktan aciz kılan gizlilik tasarımını deşifre ederek eğitilmiş, koca bir söylem böylece yaşam bulur. İnsanlar Facebook'un gerçekte ne yaptığını sezmeye çalıştıklarından, sohbet grupları ve bitmek tükenmek bilmez sorgu girişleri vardır. İlgili tasarım pratikleri, tümünün tartıştıkları yöntemlerin normalleşmesine yardımcı olduğu, gazetecilik raporları yanında *Evil by Design*, *Hooked* ve *Irresistable* gibi başlıkları olan kitaplarda da tartışılır. Örneğin, Evil by Design yazarı Chris Nodder, bir kullanıcı

deneyimi danışmanı, şeytani tasarımın "kendilerinden çok tasarımcıya fayda sağlayan bir şey yapma konusunda kullanıcıları duygusal açıdan ilgili kılan" ara yüzler yaratarak insan zayıflığını sömürmeyi hedeflediğini açıklıyor. Tüketiciler ve tasarımcıların "kendi avantajlarına çevirmenin" yolunu bulduklarını iddia edip bu tür pratiklerin standart haline geldiği gerçeğini kabul etmeye zorlayarak okuyucularına ruhsal uyuşma konusunda koçluk ediyor.[31]

Zamanımızda erişkinliğe gelmeyi yargılayacaksak, sosyal katılımı eli sadece kucaklamakla kalmayıp ekonomik zorunluluklar adına eli çeken ve felç eden eldivene dönüştüren belirli pratikler hakkında bir noktayı anlamalıyız. Facebook insanların, özellikle de genç insanların kendilerini "dışarıdan içeriye bakışla" bilmeye yatkınlıklarını besleyen belirli pratiklere bel bağlar. En kritik olanı "diğerlerine" ihtiyaç ne kadar çok beslenirse kişi o kadar az kendini inşa etme işine kalkışma kabiliyetinde olur. İçsel ve dışsal yaşam arasında o pozitif dengeyi elde etmekte başarısızlık öylesine yıkıcıdır ki, Lapsley ve Woodburt bunun çoğu yetişkin kişilik bozukluğunun "kalbinde" olduğunu söylerler.[32]

Örneğin, Nodder Facebook'un erken gelişmiş "sosyal kanıt" ustalığının altını çiziyor: "Davranışımızın çoğu diğerlerinin yaptığını gözlemlediğimiz şeye dayalı olarak neyin yapılacak doğru şey olduğuna dair izlenimlerimizle belirlenir. Bu etki *sosyal kanıt* olarak bilinir."[33] Şirket ergen doğasının bu yönünü, ürün, hizmet ve aktivitenin "daha kişisel ve duygusal" hissedilmesini sağlamak için "arkadaşlardan" gelen mesajları kullanarak araçlandırır. Pentland tarafından oldukça takdir edilen bu her zaman her yerdeki taktik, Facebook oylama deneyinde kullanıldı. Bu, diğerlerinin yaptığı şeyi yaparak genç insanların onay toplama ve onaylamamadan kaçınma ihtiyacını körükler.

Facebook'un davranış mühendisliğindeki en önemli tek yeniliği, 2009'da benimsenen, aynı yaygınlıktaki "Beğen" düğmesidir. Uzun süre Facebook üst düzey yöneticisi olmuş Andrew Bosworth'un aynı zamandan blog paylaşımlarına göre "Beğen" düğmesi içeride bir yıldan fazla ve Zucker-

berg'in onu dahil etmeye yönelik nihai kararından önce yarım yıl daha tartışılmıştı. Onun tartışmalı Beacon programı gibi parasallaştırmayı artırması amaçlanan diğer özelliklerden uzaklaştıracağından korkarak fikri birden fazla kez reddetmişti. Önemli biçimde ancak yeni veri onun yorumların hacmiyle ölçüldüğü üzere Facebook Haber Kaynağı'nın manyetik çekimini artıran güçlü bir davranışsal artı değer kaynağı olduğunu ortaya çıkardığı zaman kurucu düğmeyi bağrına basmıştı.[34]

Facebook'un liderliği düğmenin platformu bir kitaptan bir aynalar fırtınasına, pasif bir okumayı kullanıcıları haber akışlarına yapıştıran aktif bir karşılıklı düşünceler denizinde dönüştürebildiğinin ancak yavaş yavaş farkına varmış gibi görünüyor. Tedarik tarafında "Beğen" düğmesi hammadde tedariğini tedricen artırma kabiliyetinde gezegen büyüklüğündeki bir tek taraflı aynaydı. Kullanıcı ne kadar çok "beğenirse" Facebook'a "elinin" tam şekli ve yapısı hakkında o kadar çok bilgi veriyor, böylece şirketin sürekli olarak eldiveni sıkılaştırmasına ve işaretlerden öngörü değerini artırmasına izin veriyordu.

Facebook'a ait olan Instagram'daki protokoller bu süreçler hakkında başka bir iyi örnek sunar. Kişi burada, saplantı daha çok saplantıyı beslemek için daha çok artı değer çekerken bu sıkı bağlantıları görür. Instagram kullanıcılarını ilgi alanlarına hitap eden fotoğraflarla perçinler. Peki bu fotoğrafları mevcut olan milyonlar arasından nasıl seçer? Bariz görünen ama yanlış cevap onun beğendiğiniz fotoğrafların içeriklerini analiz etmesi ve size daha fazlasını göstermesi olurdu. Onun yerine Instagram'ın analizleri davranışsal artı değerden, yani gölge metinden çekilir. Bir yöneticinin tarif ettiği üzere "Bir aksiyondan öngörüleri temellendirirsiniz ve sonra da o aksiyon çevresinde bir şeyler yaparsınız." Aksiyonlar, şimdi ve geçmişte "takip etme" "beğenme" ya da "paylaşma" gibi sinyallerdir. Çember oradan genişler. Kiminle paylaştınız? Onlar kimi takip ediyor, beğeniyor ve kiminle paylaşıyorlar? "Instagram kullanıcılar arasındaki çok katmanlı sosyal ağda madencilik yapar" ama o madencilik zaman boyunca ilerleyen

gözlemlenebilir, ölçülebilir davranışlara dayalıdır: Halka açık metinde sergilenen içerik değil, kendi belleklerinin yanında Facebook'unkilerden de çekilen gölge metnin dinamik artı değeri.[35] Sonunda gördüğünüz fotoğraflar yaşamınızla tuhaf biçimde alakalı olur. Aktıkça akarlar.

Talep tarafında Facebook'un "Beğen"leri çabucak gıpta edildi ve arzulandı, evrensel bir ödül sistemi veya bir genç uygulama tasarımcısının "neslimizin ucuz kokaini" diye adlandırdığı şeye dönüştü. "Beğen"ler "bir fotoğraf, ağ bağlantısı ya da durum güncellemesi paylaştıkları her seferinde" kullanıcıları bahisleri ikiye katlamaya iterek o değişken şekilde zamanlanmış dopamin iğneleri haline geldi. "Sıfır beğenmenin olduğu bir gönderi sadece özel olarak acı verici değildir, aynı zamanda da bir tür halk kınamasıdır."[36] Aslında çoğu kullanıcı aşağılanmadan korktuklarından çok ödül arzuluyordu ve "Beğen" düğmesi dijital evren boyunca yayılarak ve aktif biçimde kullanıcıları bir pekiştirme verme ve alma pastel orjisiyle ifade edilen yeni bir karşılıklı bağımlılık türüne kaynatarak Facebook'un imzası haline geldi.

"Beğen" düğmesi çoğu kullanıcı için özellikle de gençler arasında sosyal aynalı füzyon olarak tanımlanan yeni bir sosyal dünyanın tarihsel bir yapısı olacak şeyin sadece başlangıcıydı. Tıpkı kumarbazların makine ile füzyon alanını kovalamaları gibi karşılıklılık kültürüne işlenmiş genç bir kişi sosyal aynayla füzyon alanını kovalar. Kendi algılanış dengesi zorluklarıyla halihazırda mücadele eden herkes için "Beğen" düğmesi ve onun kardeşleri sürekli olarak regresyonun boyutlarını şekillendirir.

Facebook'un Haber Kaynağı'nın kısa tarihi bu füzyonu şekillendirmeyi ve sürdürmeyi hedefleyen devamlı sıkılaşan geri bildirim çemberlerinin yararlılığı üzerine başka bir kanıttır. Haber Kaynağı 2006'da ilk kez çıktığında Facebook'u güncellemelerini görmek için kullanıcıların arkadaşlarının sayfalarını ziyaret etmek zorunda olduğu bir siteden, her kişinin ana sayfası üzerine bir akışta o mesajların paylaşılmasına dönüştürdü. Yüz binlerce kullanıcı, şirketin tek taraflı gizlilik istilasıyla bağdaşamayan muhalefet gruplarına katıldılar.

Haber Kaynağı'nın 2016'daki onuncu yıl dönümü üzerine "içeriğinizin nasıl daha çok kişi tarafından görülmesini sağlarsınız" nasıl "dikkat çeken biçimde" görünürsünüz ve nasıl "izleyicinizle" uyum sağlarsınız üzerine talimatlarla, okuyucularına "Haber Kaynağı'na Son Rehber"i sunarken teknoloji haber sitesi *TechCrunch* "Çevrimiçi aktivitelerinin aniden kitle tüketimi için yem olmasına kimse hazırlıklı değildi" diye hatırlatıyordu.[37] On yıl öncesinde *TechCrunch* muhabiri "Akışa atılmayan kullanıcılar ilgi çekmediklerini çabucak fark edecek ve muhemelen oraya çabucak geri dönecek" diye belirtiyordu.[38]

Görünmezlik ve terk edilme korkusuna oynamak 2006'da, Facebook'un 9,5 milyon kullanıcısı varken (ve giriş yapmak için üniversite e-posta adresi gerektiriyorken) işe yaradı ve Facebook 2 milyardan fazla kullanıcı biriktirirken Haber Kaynağı'nda birbiri ardına yapılan her düzeltmeye yönelik kabulü de getirdi. Facebook'un halka açılışından sadece üç yıl sonra 2015'te *Time* dergisi, Haber Kaynağı şirketin gelir başarısının ve "dünyadaki en değerli ilan panosunun" "merkez üssü" olmuştur diye belirtti.[39]

Haber Kaynağı aynı zamanda sosyal aynanın da dayanak noktasıydı. Tiksinme ve saygı duyma arasındaki senelerde Haber Kaynağı, Facebook'un en yoğun biçimde incelenen veri bilimi objesi ve organizasyonel yeniliğin konusu haline geldi ve tümü kişinin daha doğal biçimde dünya açlık problemini çözme, kanseri iyileştirme ve iklim yıkımını bertaraf etme güdüsüyle ilişkilendirebileceği bir sofistikelik ve kapital yoğunluk düzeyinde gerçekleştirildi.

Facebook'un reklamları hedeflemek için halihazırda karmaşık mekanizmasına ek olarak 2016 itibarı ile *Slate*'den Will Oremus, Haber Kaynağı fonksiyonu "arkadaşlarınızın her biri, takip ettiğiniz herkes, ait olduğunuz her grup ve beğenmiş olduğunuz her Facebook sayfası tarafından geçen hafta paylaşılan her şeyi tarayıp topladıkça binlerce olası paylaşımın 'kişisel alaka' puanını belirlemek için sürekli hesaplanan 100,000'den fazla davranışsal artı değer elementi üzerine Tanrı görüşünden türetilen, dünyanın en gizli öngörü algo-

ritmalardan birine dayandırıldı" diye yazıyordu. "O halde, akışınızın en üstünde gördüğünüz paylaşım diğer binlercesi arasından sizin gülmenizi, ağlamanızı, gülümsemenizi, tıklamanızı, beğenmenizi, paylaşmanızı ve yorum yapmanızı sağlaması en olası gönderi olarak seçilmiştir."[40] Halihazırda etkileşime girmiş olduğunuz kişilerden gelen paylaşımları (diğerlerinden yüksek ilgi seviyesi çekmiş paylaşımları ve zaten ilgi göstermiş olduklarınıza benzeyen paylaşımları) kayıran Tanrı görüşü ile mümkün kılınan kapalı geri bildiri döngüleri ile eldiven eli iyice kaplamış olur.[41]

2015'te, Haber Kaynağı'ndaki kişisel tercihlerini doğrudan veriyi kullanıcının sosyal aynasının şekillendirilmesine yönlendirmek amacıyla Başta Gör "iyileştirme aracı" sunuldu. Facebook'un baş ürün sorumlusu, şirketin "arkadaşlarınızın herhangi biri, ailenizden herhangi biri ve herhangi bir haber kaynağı tarafından herhangi bir yerde yayınlanan dünyada gerçekleşen her şeyden" gelen, bilinmesi "en anlamlı" olan şeyi tedarik etmeye yönelik ilgisini tarif ediyordu.[42] Haber Kaynağı'nda sıralanan her paylaşım şu an bir dizi belirgin geri bildirim seçeneği de barındırıyordu: *Bundan daha fazla istiyorum. Bundan hiç istemiyorum*. Bu doğrudan artı değer tedarikleri, devamlı sıkılaşan eldivenin azimliliğini artırarak füzyon alanının hedefini genişletmeyi hedefleyen önemli yenilik kaynaklarıdır. 2016'da, Facebook'un ürün direktörü bu artı değer için doğrudan kaynak kullanımının "genel etkileşim ve sitede harcanan zamanda artışa yol açtığını" onayladı.[43]

Facebook'un bilimi ve tasarım ustalığı, her bir kullanıcının grupla füzyona yönelik eğilimi ve kişisel bilginin aşırı paylaşımına yatkınlığından beslenen, onu pekiştiren ve güçlendiren bir kapalı döngüyü hedefler. Bu hassasiyetlerin gençler arasında en derine uzanmasına rağmen aşırı paylaşma eğilimi onlarla sınırlı değildir. Özel düşüncelerin, duyguların ve diğer özel bilgilerin paylaşımında kendi kendine benimsenen disiplinin zorluğu sosyal araştırmalarda fazlasıyla gösterilmiş ve Carnegie Mellon profesörleri Alessandro Acquisti, Laura Brandimarte ve George Loewenstein'in önemli bir 2015 yılı değerlendirmesinde özetlenmiştir. Bir dizi psikolojik ve

bağlamsal faktör yüzünden "İnsanlar sıklıkla paylaştıkları bilginin farkında değillerdir, bunun nasıl kullanılabileceğinin farkında değillerdir ve hatta bazı nadir durumlarda paylaşmanın sonuçları hakkında tam bir bilgiye sahip olsalar da kendi tercihleri konusunda kararsızlardır." diye sonuca vardılar. Araştırmacılar insanları "neyi ve ne kadar açık ettikleri konusunda kolayca etkilendiklerine" dair uyarıyorlardı. "Dahası, paylaştıkları şeyler onların duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını etkilemek için kullanılabilir"di. Sonuç veriyi elinde tutanlar ve o verinin konusu olanlar arasındaki güç dengesindeki" değişimdir.[44]

Facebook'un yanında bu doğal olarak arzulanan füzyonu bir kaçışsız alan olarak yeniden yapmak için kullanılan benzersiz bir kaynak olan Pentland'ın ödüllü Tanrı görüşü vardır. Bilim ve kapital bu uzun maç projesinde birleşmişlerdir. Bu repertuara eklenen şey dün "Beğen" düğmesiydi, bugün artırılmış gerçeklik oldu, yarın ise yeni inovasyonlar olacak. Şirketin kullanıcı etkileşimi, artı değer ele geçirme ve gelirdeki büyümesi bu yeniliklerin kendi hedeflerini tutturduklarının ispatıdır.

Genç insanlar kovanı arzularlar ve Facebook onlara bunu verir ama bu sefer gözetleme kapitali tarafından sahiplenilir, işletilir ve Shaffer'ın saplantının bağımlılık yapan aşamasına ulaşmak için beş kriterini fazlasıyla sağlayarak sürekli bir tırmanan füzyon spirali olarak bilimsel açıdan düzenlenir. Etkisi, benliğin neticede ayakta durması gereken yerdeki boşluğu doldurmak için gruptan gelen değerlemeyi arzulayanların gizli vasıfları tarafından dikte edilen bir tarife göre düzenlenir.

Bu arzular Facebook'un şu anki iki milyar kullanıcısının tek motivasyonu olmayabilir ama Facebook'un teşviklerinin en sıkı biçimde buna asılması tasarlanan özellikleri net biçimde tarif ediyor. Kendi diğer algımızın dağına tırmanmak her birimizin kalkışması gereken bir maceradır: Risk, çatışma, belirsizlik ve heyecanlandırıcı keşfin olduğu bir yolculuktur. Ama gözetleme kapitalinin güçleri bu dağı bir tür sıra dağa çevirdiğinde ne olur? *Bize bak! Evet, hayattasın! Başka tarafa bakma! Neden bakasın ki? Nasıl bakarsın? Bugün seni "beğenebiliriz"!*

Gözetleme kapitalinin davranış mühendisliğindeki ustalığı insanın yüzyıllardır gelişen kendini inşa edişine yönelik dürtüsüyle çarpışırken, git gide artan kanıtlar kovandaki yaşamın ruhsal diyetine tanıklık ediyor. Araştırmacılar halihazırda iki temel soruya cevap sunuyorlar: Kovana egemen olan psikolojik süreçler nelerdir? Bu süreçlerin bireysel ve toplumsal sonuçları nelerdir? Sosyal medya kullanımı ile akıl sağlığı arasındaki ilişkiler üzerine en dikkat çekici 302 araştırmaya göre (çoğu 2013'ten beri üretilmiştir), Facebook deneyimini en çok tanımlayan psikolojik süreç psikologların "sosyal karşılaştırma" olarak adlandırdıkları şeydir.[45] Bu, genellikle, bizler toplumumuzdan, topluluğumuzdan, grubumuzdan, ailemizden ve arkadaşlarımızdan üstü kapalı olarak içselleştirdiğimiz değerlendirme kriterlerini uyguladıkça "sosyal çevre tarafından etkin biçimde birey üzerine zorlanan" farkındalığımız dışında faaliyet gösteren doğal ve neredeyse otomatik bir süreç olarak görülür.[46] Bir araştırma değerlendirmesinin özetlediği üzere "Neredeyse tam olarak ortaya çıkma anında hedef ile benlik arasında benzerlik üzerine bir bütüncül başlangıç değerlendirmesi yapılır."[47] Diğer insanlara açıkta kalarak yaşamı sürdürürken doğal olarak kendimizi benzerlik ve aykırılık çizgisi boyunca karşılaştırırız. *Senin gibiyim. Senden farklıyım.* Bilinçaltı algılar yargıya çevrilir. *Senden daha iyiyim. Sen benden daha iyisin.*

Araştırmacılar, bu otomatik insan süreçlerinin her tarihsel çağın değişen koşulları ile yakınlaşma biçimlerini takdir etmeye başladı. İnsan tarihinin çoğu için insanlar küçük alanlarda yaşıyorlardı ve genellikle kendilerine oldukça benzeyen diğerleri tarafından çevrelenmişlerdi. Küçük sapmaya sahip sosyal karşılaştırmaların büyük bir psikolojik risk getirmesi olası değildi. Araştırmalar yirminci yüzyılın ikinci yarısında televizyonun yayılmasının, çeşitli ve kişinin kendisininkinden daha zengin yaşamlar olduğuna dair canlı bir kanıt sunduğu için sosyal karşılaştırmanın yoğunluğunu ve negatifliğini dramatik ölçüde artırdığını gösteriyor. Bir çalışma, televizyon, tüketici mallarına yönelik farkındalık ve arzuyu

uyandırarak toplum boyunca yayıldıkça hırsızlık suçunda bir artış olduğunu buldu. Bununla ilgili bir sorun da zenginliği tasvir eden televizyon programlarına gittikçe daha çok maruz kalmanın "başkasının servetini yüksek tahmin etmeye ve kişinin kendi yaşamıyla ilgili daha çok tatminsizlik hissetmesine" yol açmasıdır.[48]

Sosyal medya, özellikle yaşamın, kişinin kendi kimliği, sesi ve ahlaki muhakemesinin yapım aşamasında olduğu bir zamanındaki "neredeyse sürekli çevrimiçi" olan aramızdaki en gençler için sosyal karşılaştırma süreçlerinin şiddeti, yoğunluğu ve yayılmacılığı konusunda yeni bir çağı işaret eder. Aslına bakılırsa sosyal medya deneyimi tarafından tetiklenen sosyal karşılaştırmanın oluşturduğu psikolojik tsunami eşi benzeri görülmedik olarak değerlendirilir. Eğer televizyon yaşam tatminsizliği yarattıysa sosyal medyanın sonsuz alanlarında ne olur?

Gerek televizyon gerekse sosyal medya bizi, diğerinin içe dönüklüğünü hissedip kendimizden bir şey paylaştığımız, böylece topluluğa aidiyet silsilesi oluşturduğumuz, gerçek yaşam karşılaşmalarından yoksun bırakır. Yine de televizyondan farklı olarak sosyal medya biyografik bilgi, fotoğraflar ve güncellemelerin popülerlik, kişisel değer ve mutluluk üzerine iddiaların gerçekleşebileceği düşüncesiyle, her zamankinden daha müthiş görünecek şekilde işlendiği "profil şişirme" ile karakterize edilen aktif kişisel sunumu getirir.[49] Profil şişirme, insanlar kendilerini diğerleri ile karşılaştırdıkları için bireyler arasında daha fazla negatif kişisel değerlendirmeyi tetikler, bu da sonrasında özellikle de daha çok "uzak arkadaş" içeren daha geniş ağlar arasında daha fazla profil şişirmeye neden olur. Bir çalışmanın vardığı sonuca göre "Kişinin sosyal ağını bir takım uzak arkadaşları Facebook aracılığıyla ekleyerek genişletmesi kullanıcılar için negatif duyguları uyarması yüzünden zararlı olabilir."[50]

Sosyal karşılaştırma tetikleyicileri ve onların negatif geri bildirim döngülerinin bir sonucu da FOMO ("fırsatları kaçırma korkusu") olarak bilinen psikolojik bir durumdur. Bu "akranlarınızın sizden daha fazsını ya da daha iyisini yaptıkları,

bildikleri ya da onlara sahip olduklarına dair rahatsızlık verici ve bazen tamamen harap edici bir duygu" olarak tanımlanan bir sosyal kaygı formudur.[51] Bu, gençlerin negatif ruh hali ve düşük yaşam tatmin düzeyleri ile ilişkili bir sıkıntıdır. Araştırmalar FOMO'yu saplantılı Facebook kullanımı ile tanımlamışlardır: FOMO mustaripleri Facebook akışlarını takıntılı biçimde kontrol ediyorlardı. Yemek sırasında araba sürerken yürüyüşten hemen sonra ya da uyumadan hemen önce vesaire. Bu saplantılı davranışın sosyal güvence formunda bir rahatlama üretmesi amaçlanmıştır ancak öngörülebilir biçimde daha fazla kaygı ve daha fazla arama üretir.[52]

Sosyal karşılaştırma insanlara aksi takdirde yapmayacakları şeyleri yaptırabilir. Facebook'un deneyleri ve Pokémon Go'nun artırılmış gerçekliğinden her biri karşılıklı görünürlükten ve onun başarılı ayarlama ve gütmeye yönelik sosyal karşılaştırmayı kaçınılmaz biçimde salışından faydalanır. Her ikisi de bir zamanlar doğal olan psikolojik süreçlerin Pentland'ın övülen "sosyal baskı"sının verimliliğini artırmak ve böylece ölçekli olarak davranış değiştirmeyi mümkün kılmak amacıyla değiştirildiği yolları gösterir. Farklılık ve dışarıda bırakılma riskleri negatif sosyal baskıyla tehdit ettiği için sosyal baskı "Senin gibi olmak istiyorum" ile aktif hale getirilir.

Sosyal karşılaştırmanın Facebook kullanıcılarını, özellikle de gençleri tuzağına düşürürkenki akıl sağlığı sonuçlarıyla ilgili ne biliyoruz? Kullanıcı deneyimindeki sebep ve sonuçların derinden kavranmasını hedefleyen araştırmaların çoğu üniversite çağından katılımcılarla yürütülmüştür. Ergenler ve yeni yetişkinler yaşam kanıtı arayışıyla bu dijital ortamlı sosyal bölgelerde çıplak koştukları için başlıca birkaç çalışma üzerine kısa bir değerlendirme bile korkunç bir hikaye anlatır. Bir 2011 yılı çalışması "güzel kullanıcı" fotoğraflarına maruz kalan sosyal medya kullanıcılarının daha az çekici profil fotoğrafı gösterilenlere göre daha fazla negatif öz imge geliştirdiklerini buldu. Yüksek kariyer statülü erkeklerin profillerinin gösterildiği erkekler, daha az başarılı erkeklerin profillerini görenlerle karşılaştırıldığında kendi meşguliyetlerini yetersiz olarak yargılıyorlardı.[53] 2013'e gelindiğinde

araştırmacılar Facebook kullanımının genç deneklerin hem anlık hem de genel yaşam tatminlerinde hissettikleri negatif değişimleri öngörebileceğini buldular.[54] O yıl, Alman araştırmacılar Facebook'ta sunulan "akıllara durgunluk verici sosyal bilgi servetinin" "sosyal karşılaştırma ve haset için eşi benzeri görülmedik ölçüde bir temel" oluşturduğunu buldular. Çalışmaları Facebook'u "pasif takip etmenin" haset duygularını daha da kötü duruma soktuğunu ve yaşam tatminini düşürdüğünü gösterdi. Araştırma çalışmasında öğrenciler tarafından bildirilen tüm haset deneyimlerinin yüzde 20'den fazlası Facebook etkisine maruz kalma ile tetiklenmişti.[55]

2014'teki üç aşamalı bir inceleme Facebook'ta profilleri gezinerek çok fazla zaman harcamanın hemen sonrasında negatif bir ruh hali ürettiğini buldu. Ardından, geriye dönüp düşündüklerinde kullanıcılar, zamanlarını boşa harcadıklarını fark ederek daha da kötü hissettiler. Uzaklaşmak yerine, genellikle, talihte geçmiş eziyeti meşrulaştıracak ani ve sihirli bir geri dönüş olması hayalini kovalayarak daha iyi hissetme umuduyla ağda gezinerek daha da fazla zaman geçirmeyi tercih ettiler. Bu döngü daha fazla sosyal karşılaştırma ve daha fazla hasede yol açmakla kalmaz, aynı zamanda depresif semptomlar da doğurabilir.[56]

Sosyal karşılaştırmayla ilişkili kendini nesneleştirme aynı zamanda diğer psikolojik tehlikelerle de ilişkilidir. Öncelikle, kendimizi inceleme için veri objeleri olarak sunarız ve sonra da diğerlerinin gördüğü "o" olarak deneyimleriz. Bir 2014 yılı çalışması bu vücut bilinci döngülerinin zararlı etkisini gösterdi. Facebook'u en az altı yıl kullanmış erkek ve kadınlar üzerine bir analiz, cinsiyete bakılmaksızın, daha çok Facebook katılımının daha çok vücut gözetlemesine yol açtığı sonucuna vardı. Kişisel değer algısı fiziksel görünüme ve bir seks objesi olarak algılanmaya bağlı hale gelir. Vücut utancı, geniş ölçüde bilinmeyen "takipçilerden" oluşan bir izleyici grubu için kişisel tasvirin biçimlendirildiği devri daim seferlere yol açar.[57]

Kovandaki yaşam doğal biçimde kendi düşünceleri, hisleri, değerleri ve kişisel kimlik anlayışına doğru yönelenler

yerine, en çok harici işaretlere doğru yönelenleri tercih eder.[58] Benlik-öteki dengesi bakış açısından değerlendirildiğinde pozitif sosyal karşılaştırmalar da negatif karşılaştırmalar kadar tehlikelidir. Her ikisi de füzyondan çok karşılıklılık kabiliyetine sahip bir benlik oluşturma üzerine "sıkı pazarlığın" yerine geçer. İğne ister yukarı oynasın ister aşağı, sosyal karşılaştırma sosyal aynaya yönelik eğilim ile onun pekiştirmesi arasındaki kapalı döngüyü çalıştıran çarktır. Gerek ego tatmini gerekse ego yaralanması daha çok harici işaret için yapılan kovalamacayı güdüler.

Zamanla, sosyal medyadaki sosyal karşılaştırmanın depresyon ve sosyal izolasyon duygularının belirtileriyle ilişkilendirildiği altta yatan mekanizmaları tanımlamaya çalıştıkça, çalışmaların karmaşıklığı da artar.[59] 2017'de yayınlanan dikkate değer bir üç yıllık çalışma beş binden fazla katılımcının kendi "gerçek dünya sosyal ağları" üzerine hem doğrudan Facebook verilerini hem de kendi bildirdikleri verileri değerlendirildi. Bu yaklaşım devamlı doğrudan karşılaştırmaya imkan verdi. Bu yaklaşım, refahın dört alanı, yani fiziksel sağlık, akıl sağlığı, yaşam tatmini ve vücut kitle indeksi, boyunca gerçek dünya ilişkileri ve Facebook arkadaşlıkları arasında devam eden doğrudan karşılaştırmalara imkan veriyordu. Araştırmacılar "Diğerlerinin içeriklerini beğenmek ve arkadaşların paylaşımlarındaki bağlantıları tıklamak tutarlı biçimde tehlike altındaki refahla bağlantılıyken bazı durum güncellemeleri de zayıflamış akıl sağlığı ile bağlantılıydı" diye özetliyorlardı. Bu ilişki öyle kuvvetliydi ki "'tıklanan beğenme' 'tıklanan bağlantı' ya da 'durum güncellemesinde' 1 standartlık sapma kendi tarafından bildirilen akıl sağlığının standart sapmasında %5 %8'lik bir düşüşle ilişkiliydi" hatta kişinin başlangıç refah durumunu bile kontrol ediyordu. Araştırmacıların kesin sonucu mu? "Facebook kullanımı refahı yükseltmez. Bireysel sosyal medya kullanıcıları sosyal medya kullanımlarını azaltıp ve yerine gerçek dünya ilişkilerine odaklanırlarsa iyi ederler."[60]

Bu bir prova değildir. Bu şovun kendisidir. Facebook bir kehanet değil, araçsalcı toplumun prototipidir. Yeni toplumsal bölgenin ilk cephesidir ve aramızdan en gençler onun öncü birliğidir. Cephe deneyimi Diğer Kişi bakış açısının salgın hastalığı "dışarıdan içeriye bakışla" yaşanan yaşamın amansızca güçlendirilmesi ile şekillendirilmiş, kişinin kendi kişi oluşunun bir hiper nesneleştirilmesidir. Sonuç, basit bir dijital bağlantı kesintisi hareketinde bile bunaltıcı bir kaygı ve oryantasyon bozukluğu örüntüsüdür. Bu sırada paradoksal biçimde bağlantının kendisine de fazlasıyla çok duyguyu izole edilmiş, düşürülmüş ve bozulmuş halde bırakan yeni kaygılar musallat olur. Kişi, gençlerin mücadelelerinin her çağda acı verici olabildiğini ve ses, topluluk, bilgi ve keşif için gerçekten muhteşem fırsatlarıyla, bu dijital bağlantı ve aydınlanma ortamında kendini inşa etme işiyle karşılaşmanın bugünün genç insanlarının alın yazısı olduğunu söylemek ister. Kişi, tıpkı diğer nesillerin kendi zaman ve mekanlarının ergen sınavlarında hayatta kalmaları gibi bunu atlatacaklarını söylemek ister.

Ama bu sefer mesele basitçe öğle yemeklerini toplayıp okul günü ergen gruplarından oluşan labirente girerken parmakları çapraz yapmak ya da tökezleyebileceklerini veya düşebileceklerini ama eninde sonunda kendi tutkularını ve kendi insanlarını bulacaklarını bilerek onları üniversiteye göndermekle ilgili değildir. Bu sefer onları, kendi servet ve gücünü diğerlerinin garantili sonuçları hizmetinde davranış değiştirmeye ikna edilmiş davranışsal mülksüzleştirme aracılığıyla biriktiren haydut bir kapitalizmin ham kalbinin içine gönderdik.

Tıpkı 1904'te Hall'ın ergenlerinin yaptığı gibi kovanı arzuluyorlar. Ama karşılaştıkları kovan karşılıklılığa dair kendi doğalarının ve kendi kültürlerinin katışıksız bir ürünü değildir. Bu, yüzleşme ve hesap verebilirliğin uzağında gizlilik içinde çalışırken gözetleme kapitali tarafından inşa edilmiş asimetrik bir güç bölgesidir. Bu, gözetleme kapitalizminin büyük iyiliği hizmetinde tasarlanmış yapay bir yaratımdır. Genç insanlar bu kovana girdikleri zaman, onlara bir gözetle-

me rahipliği eşlik eder: Kendilerine verilen eldiveni sıkılaştırma görevi gözetleme kapitali ve onun "hareket yasalarının" ekonomik zorunlulukları tarafından dikte edilmiş, en sofistike veri uzmanları, programcılar, makine öğrenimi uzmanları ve teknoloji tasarımcıları.

Masum gezmeceler ve muhabbetler, Büyük Öteki'nin her zaman her yerde gözetleme, analiz ve kontrol mimarileriyle kurumsallaştırılmış, gezegen ölçeğinde kapsam ve tutkuya sahip bir davranış mühendisliği projesine eklemlenir. Benlik-öteki dengesiyle karşılaşmalarında ergenler çoktan onları sosyal aynaya düşürecek ve kendi yansımalarına sabitlenmiş halde tutacak şekilde yatırılmış bir oyun sahasına adım atarlar. Her şey etkin ve kesin biçimde onu ısıran ve bırakmayan algoritmayı beslemeye bağlıdır. Tüm o deha ve para harcamaları kullanıcıları, özellikle de genç kullanıcıları, ön camdaki sinekler gibi sosyal aynaya yapışık halde tutmak için bu tek hedefe adanmıştır.

Değerlendirdiğimiz araştırma çalışmaları ve birinci elden açıklamalar araçsalcının oldukça saygı duyulan "birleşiminin" harmonilerin katılımcıların psikolojik bütünlüğü pahasına elde edildiği, zorlayıcı görünmez kısmını ortaya çıkarıyor. Bu, Pentland'ın "sosyal öğrenme" onun dahil etme ve dışarıda bırakma ödül ve cezalarından oluşan sistemli manipülasyondan biraz fazla olan "ayarlama" teorisinin dünyasıdır. İnsanın psikolojik acıdan kaçınma yönündeki doğal insani eğilimi aracılığıyla başarılı olur. Tıpkı sıradan tüketicilerin oyun endüstrisinin davranış teknolojilerinin elinde saplantılı kumarbazlara dönüşebilmesi gibi psikolojik açıdan sıradan genç insanlar da eşi benzeri görülmedik ölçekte sosyal karşılaştırmayı otomatikman tetikleyen sosyal bilgiden oluşan eşi benzeri görülmedik bir girdabın içine çekilirler. Bu zihinsel ve duygusal ortam, genç insanları arzulanan değerleme işaretlerinde rahatlamayı ararlarken bu tırmanan saplantı kapalı döngüsünün daha derinlerine iten bir güvensizlik ve kaygı virüsü üretiyormuş gibidir.

Bu döngü, gruba doğru doğal yönelimi doğal olmayan biçimde şiddetlendirir ve yoğunlaştırır. Ve hepimiz bu eğilimi

çeşitli derecelerde paylaşsak da en çok hayatın ergenlik ve yeni yetişkinlik olarak adlandırdığımız aşamalarında belirgindir. Etolojistler bu yönelimi, güvercinler ya da ringa balıkları gibi belirli türlerin bir adaptasyonu, belirli bir bölge yerine kalabalığa dönüş, yani "sürüye geri dönüş" olarak adlandırırlar. İnsan yırtıcılarıyla yaşanan bu karşılaşmada, bu içgüdünün ölümcül olduğu ispatlandı.

Örneğin, biyolog Bernd Heinrich "sosyal duyuları öylesine kuvvetli ki, yeni yırtıcıları, teknolojik açıdan donanmış insanları uzaktan kendine çeken" gezgin güvercinlerin kaderini tarif eder. "Bu onları sadece kolay hedef yapmaz, kolayca kandırılabilir de yapar." Ticari toplayıcılar, güvercinlerin uçuş ve yuvalama örüntülerini izlediler ve sonra da tek seferde binlerce güvercin yakalamak için devasa ağlar kullandılar. Milyonlarcasını her yıl trenle St. Louis'den Boston'a kadar olan piyasalara gönderdiler. Toplayıcılar, olağanüstü empati bağlarından faydalanmak üzere tasarlanmış ve "stool pigeon"* terimiyle ölümsüzleştirilen özel bir teknik kullandılar. Önce birkaç güvercin yakalanır ve gözleri kapatılmış halde bir tüneğe yerleştirilir. Bu kuşlar panik içinde kanat çırparken sürü "onlarla ilgilenmek" için alçalır. Bu, toplayıcıların tek seferde binlercesini "yakalayıp öldürmelerini kolaylaştırır. Son gezgin güvercin 1914'te Cincinnati Hayvanat Bahçesi'nde öldü: "Güvercinin yayılabileceği bir ev sınırı yoktu ve sadece kendine yönelmeye devam etti, yani her yerde olabilirdi, sonuna geldiğinde bile. Güvercinler için bildikleri tek ev kalabalığın içiydi ve şimdi bunun kurbanı olmuşlardı. İnsan yırtıcıların bölgesel sınırlarının yokluğu, durumu adaptasyonlarını onların kıyametine çevirecek şekilde değiştirmişti."[61]

Facebook ve genel olarak sosyal medya, özellikle gençler arasında bu insan sürüsüne dönüşü kandırmak ve büyütmek üzere düzenlenmiş çevrelerdir. İlgi odağımız onun sosyal karşılaştırma, sosyal baskı ve sosyal etkilemeden oluşan karanlık cazibesiyle perçinlenmiş haldeyken sosyal aynaya doğru çekiliyoruz. "Tüm gün çevrimiçi" "neredeyse tüm gün

---

* İngilizcede muhbir anlamına gelir. (ç.n.)

çevrimiçi." Gözümüzü kalabalığa dikerken teknolojik açıdan donanmış ticari toplayıcılar sessizce çember oluyor ve ağlarını fırlatıyorlar. Bu sürüye dönüşün yapay yoğunlaşması olsa olsa benlik-öteki sıkı psikolojik pazarlığını karmaşıklaştırabilir, geciktirebilir ya da köstekleyebilir. Bu etkiyi yüz milyonlarla çarpıp küresel çapta yaydığımızda, insan ve toplum gelişimi beklentileri için neye delalet edebilir?

Facebook bu karanlık bilimin potasıdır. Davranışı başkalarının çıkarı doğrultusunda değiştirmek için doğal empatinin manipüle edilip araçlandırıldığı sosyal karşılaştırmanın amansız uyarılışını mükemmelleştirmeyi hedefler. Bu sentetik kovan genç bir insan için şeytani bir anlaşmadır. Günlük etkenlik bakımından (bağlantı, lojistik, aktarım, iletişim) başka yöne dönerseniz kaybolursunuz. Ve belirli yaş ve aşamada yaşamın kanıtı olan füzyon suyunu arzular ve başka yöne dönerseniz, yok olursunuz.

Bu, Büyük Öteki'nin işleyen, kaydeden, analiz eden ve harekete geçiren cihazları, sensörleri, ışınları ve dalgaları tarafından artırılmış, yüzlerce ya da binlerce göz tarafından takip edilen, sürekli olarak diğerlerinin bakışının olduğu ortamda yaşanıldığı yeni bir olgudur. Bakışın bitmeyen hızı, yoğunluğu ve hacmi her tıklamayla kişinin sosyal değerini yükseltip alçaltan ebedi bir değerlendirme ölçüsü akışı sağlar. Çin'de bu sıralamalar kamusal alan, parlak onur rozetleri ve her kapıyı açan ya da kapatan kırmızı mektuplardır. Batı'da ise "beğen'lerimiz" arkadaşlarımız" "takipçilerimiz" ve görünmez biçimde yaşamımızı örüntüleyen başka yüzlerce gizli sıralamalarımız var.

Maruz kalmanın genişliği ve derinliği her veri noktasını içerir ama gözlemlenemediği ve ölçülemediği için her kişi içindeki gecikmeyi zorunlu olarak atlar. Bu, başka bir bedenselleşmiş insanın yüksek dikkatinin neden olduğu o tek kıvılcımla ateşlenmeyi bekleyen olası bir benlik gecikmesidir. Potansiyelin algılanışı, kavranışı ve varlığa doğru itilişi işte o oksijen ve közün çarpışmasındadır. Bu gerçek yaşamdır: Etli, yumuşak, belirsiz... Sessizlik, risk ve (talih yüze güldüğü zamanlar) hakiki samimiyetle dolu.

Facebook eski kurumsal sınırları atlayarak bize bağlanma ve istediğimiz zaman kendimizi ifade etme özgürlüğü sunarak dünyaya adım attı. Şirket gözetleme gelirlerine dayanmayan bir yolu seçmiş olsaydı Facebook deneyimi nasıl olurdu, bunu söylemek mümkün değil. Onun yerine, toplumumuzu öngörülmeyen bir yönde döndüren araçsalcı gücün ani yükselişiyle yüzleşiyoruz. Facebook'un uygulamalı ütopyacılığı, araçsalcılığın zorlayıcı harmonilerinin zorlukları için kitleleri tımar eden davranış mühendisliği özelliklerini gösteren, araçsalcı geleceğin bir prototipidir. Operasyonları empati, aidiyet ve kabule yönelik insani eğilimleri sömürmek üzere tasarlanmıştır. Sistem, insan kalbini başkalarının çıkarlarının bir aracı olarak birleşime doğru giderek sosyal baskının ödül ve cezalarıyla davranışımızın ses perdelerini ayarlar.

Bu bakış noktasından, Facebook operasyonunun tam kapsamının, sadece, resmi "büyük ölçekli deneylerinde" olduğu gibi kendi ayarlama mekanizmalarının belirli kabiliyetlerini ölçmekle kalmayıp, bunu aynı zamanda olası en geniş sosyal ve psikolojik tuval üzerinde yapmak üzere tasarlanmış, muazzam bir davranış değiştirme deneyi oluşturduğunu görürüz. En önemlisi, sosyal baskı, onun sosyal karşılaştırma çarkı ve her kullanıcıyı grup sistemine atan kapalı döngüler Pentland'ın vaka üzerine teorik yorumunu canlı biçimde onaylar. Araçsalcı sosyal prensipler, hipotezler olarak değil gerçekler olarak şu an çocuklarımızın "büyümeleri gereken" alanları oluşturan gerçekler olarak burada açık biçimde ortadadır.

Burada şahit olduğumuz şey gözetleme gelirleri adına araçsalcı gücün sosyalleştirilmesi ve normalleştirilmesi için "evi arsayı sat" tipi bir inançtır. Tam da Pentland'ın taahhüt ettiği gibi bu kapalı döngüler politika ve bireysel istem aleminin dışında dayatılır. Etkileri otomatik psikolojik yanıt seviyesinde incelikle işleyerek ve benlik-öteki dengesini kovan zihninin sahte harmoniler tarafına yatırarak gizlilik içinde ilerlerler. Bu süreçte, otonom aksiyon ve ahlaki muhakemenin gerekli kaynağı olan içe dönüklük acı çeker ve boğulur. Bunlar, Pentland'ın savunduğu bireyselliğin ölümüne yönelik hazırlayıcı adımlardır.

Aslında bu ölüm yüzyıllarca süren bireyselliği yutar: (1) On sekizinci yüzyılda vazgeçilemez haysiyet, haklar ve yükümlülüklerin muhafazası olarak birey politik ideali; (2) Yirminci yüzyıl başlarında zorunda olduğu için Machado'nun yoluna atılmış, devamlı yoğunlaşan sosyal karmaşıklık ve azalan gelenekler dünyasında "kişinin kendi yaşamını" yaratmaya yazgılı, tarih tarafından varlığa çağrılmış bireyselleşmiş insan; ve (3) Yirminci yüzyıl sonlarında içsel kaynakları ve ahlaki muhakeme kapasitesi, tarihin talep ettiği ve gücün yırtıcılığı karşısında siper görevi gören kişisel yazarlık zorluklarına yükselen, psikolojik açıdan otonom birey. Genç insanların o doğrultuda çaba gösterdiği kişisel yazarlık, her çağda bireysel insanın kutsallığı ve egemenliği konusundaki iddiaları kuvvetlendirerek koruyarak ve canlandırarak bu geçmişi ileriye taşır.

Facebook'ta görmüş olduğumuz şey, araçsalcılığın önerdiği, gözetleme kapitali tarafından sahiplenilen ve işletilen yeni bir kolektivizmin tanımladığı üçüncü modernitenin canlı bir örneğidir. Tanrı bakışı hesaplamaları yürütür. Hesaplamalar ayarlamaları mümkün kılar. Ayarlamalar, onlar olmadan bireyselliğin işlevini yitirmiş kalacağı, özel yönetim ve kamu politiğinin yerini alır. Ve tıpkı sözleşmemenin sosyal güvensizliği iyileştirmek yerine onu devre dışı bırakması gibi kovanı bir arada tutan politik sonrası toplumsal süreçler de güven ihtiyacını ortadan kaldırarak kendi dayanıklılığı ve öngörü kesinliği için sosyal karşılaştırma ve sosyal baskıya bel bağlar. Gelecek zaman üzerine haklar, onların irade gösterme iradesindeki ifadeleri ve vaatlerle kutsanması gözetleme kapitalinin kalesine çekilir. Bu el koyma sayesinde ayarlayıcılar kavrayışlarını sıkılaştırırlar ve sistem gelişir.

Endüstriyel kapitalizm ancak şimdi farkına vardığımız yıkıcı sonuçlarıyla, doğanın sömürüsü ve kontrolüne bağlıydı. Gözetleme kapitalizmi ise, bunun yerine insan doğasının sömürüsü ve kontrolüne bağlıdır diye iddia etmiştim. Piyasa bizi başka bir kurgusal ticari varlığa dönüştürülmüş ve diğerlerinin tüketimi için paketlenmiş halde davranışımıza indirger. Gençlerimizin deneyimlerinde çoktan hayata getirilmiş

olan araçsalcı toplumun sosyal prensiplerinde bu sıra dışı kapitalizmin kendi başarısı için nasıl doğamızı yeniden şekillendirmeyi hedeflediğini açık biçimde görebiliriz. MacKay'in sürüleri, Pentland'ın kunduzları ve arıları ve Nadella'nın makineleri gibi bizler de izlenmeli ve telestimüle edilmeliyiz. Bir kovanda yaşamalıyız: Her ergenin onaylayabileceği gibi doğal olarak zorlayıcı ve sıklıkla acı verici bir yaşam, ama bizi bekleyen kovan yaşamı doğal değil. "Onu insanlar yaptı." Onu gözetleme kapitalistleri yaptı.

Bu bölümde değerlendirdiğimiz genç insanlar Gelecek Zamanın Hayaleti'dir. Bireylere, demokrasiye ve ahlaki muhakeme için gerekli olan insan edimine antik bağlılıklarıyla, insan geleceğinin sonunu bildiren yeni bir güç formunun cephesinde yaşarlar. Dikkat dağınıklığından, boyun eğmeden ve ruhsal uyuşmadan Scrooge'un kararlılığıyla uyanacaksak, hâlâ istikametini değiştirebileceğimiz gelecek işte budur.

VI. Çıkış Yok

Felsefeci Jeremy Bentham'ın kardeşi Samuel Bentham, on sekizinci yüzyıl sonlarında Prens Potemkin'in eyaletinde itaatsiz kulların gözetim aracı olarak panoptikonu ilk tasarladığında kırsal kesimi nokta nokta kaplayan Rus Ortodoks kiliselerinin mimarisinden ilham almıştı. Tipik olarak bu yapılar cemaate, dolaylı olarak tüm insanlığa yukarıdan bakan mutlak güce sahip "her şeye kadir İsa'yı" tasvir eden merkezi bir kubbe çevresine inşa edilirdi. Bu bakış çizgisinden kaçış olamamalıydı. Bu, el ve eldivenin anlamıdır. Kapalı döngü ve sıkı kavrayışla *çıkış yok* koşulları yaratılmak istenir. Bir zamanlar Tanrı'nın total bilgisi ve gücünden çıkış yoktu. Bugün, başka şeylerden, Büyük Öteki'den ve karar alıcı konumundaki gözetleme kapitalistlerinden çıkış yok. Bu çıkış yok hali sinsice ilerler. Önce başka bir yere bakmamıza dahi gerek yoktur, sonrasında ise bunu istesek de yapamayız.

Jean Paul Sartre'ın varoluşsal dramı *Çıkış Yok*'un kapanış satırlarında Garcin karakteri ünlü kavrayışına ulaşır "Cehennem diğer insanlardır." Bu bir mizantropi ifadesi değil, daha çok "diğerleri" sürekli "izledikçe" benlik-öteki dengesinin

asla yeterince anlanamayacağına dair bir fark edişti. Bir diğer yüzyıl ortası psikoloğu Erving Goffman, bu temaları kendi ölümsüz kitabı *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*'nda ele aldı. Goffman, benliğin sosyal yaşamın eylemsel taleplerinden çekildiği bölge olarak "sahne arkası" düşüncesini geliştirdi.

Tiyatro gözlemlerinden ilham alan, sahne arkası ve sahne önü dili "kendimiz olabileceğimiz" çekilme yerine duyulan evrensel ihtiyaç için bir metafor haline geldi. Sahne arkası, kendi "illüzyonları ve izlenimleri" yanında "eylemle geliştirilen izlenimin bilerek çeliştiği" yerdir. Telefon gibi cihazlar "özel" kullanım için "ayrı tutulur." Konuşma "rahat" "içtendir", "hayati sırların" görünür olabildiği yerdir. Goffman yaşamda olduğu kadar çalışmada da "sahne arkasının kontrolünün" bireylerin "onları çevreleyen belirleyici taleplerden kendilerini korumalarına" izin verdiğini gözlemliyordu. Sahne arkasında dil karşılıklılık, benzerlik, yakınlık, mizah dilidir. Kişinin uyku, dışkılama, seks sırasında "ıslık çalıp, çiğneyip, kemirip, geğirip, gaz çıkarıp" "kendine hakim olmayan" yüzüne teslim olabildiği tecridi sunar. Muhtemelen en önemlisi, bu "iyi" olmak zorunda olmadığımız "regresyon" için bir fırsattır: "Sahne arkası birliğinin en kesin işareti, bağlantı kurulabilir asık yüzlü, sessiz ve asabi bir ruh haline geçmek için güvenli olduğunu hissetmektir." "Gerçek" benliğin kuluçkaya yatıp büyüyebildiği bu tür bir molanın yokluğunda Sartre'ın cehennem düşüncesi anlamlı gelmeye başlar.[62]

Lisans öğrencilerinden oluşan bir sınıfta, öğrenciler Facebook'taki öz sunumlarına dair stratejilerini tartışıyordu. Akademisyenler bunu "soğutma etkisi" olarak ifade ediyorlar: Tümü bu varoluşsal pazaryerinde kişinin değerinin işareti olarak "beğen'lerin" maksimizasyonu için ayarlanan, kişinin fotoğraflarını, yorumlarını ve profilini silmeler, eklemeler ve değiştirmelerle sürekli "iyileştirmesi."[63] Bu yirmi birinci yüzyıl öz sunum işinin Goffman'ın betimlediği şeyden o kadar da farklı olup olmadığını soruyorum: Kendi personamızın inşası ve eyleme geçirilmesinde gerçek dünyayı sanalla mı değiştirdik? Öğrenciler düşünürken bir duraklama oluyor ve ardından genç bir kadın konuşuyor:

> Fark, Goffman'ın gerçek kendiniz olabildiğiniz bir sahne arkası farz etmesiydi. Bizim için sahne arkası küçülüyor. Kendim olabileceğim neredeyse hiçbir yer yok. Kendi başıma yürüdüğümde ve sahne arkasında olduğumu düşündüğümde bile bir şeyler oluyor. Telefonumda bir reklam beliriyor ya da birisi fotoğraf çekiyor. Ve fark ediyorum ki sahnedeyim ve her şey değişiyor.[64]

"Her şeyin" değiştiğine dair ani kavrayış, Büyük Öteki'nin sınır tanımadığına dair kısmen bir fark ediş, kısmen de bir hatırlatmadır. Deneyim sanal ve gerçek dünyanın bir zamanlar güvenilir olan sınırları boyunca aralıksız olarak işlenir. Bu durum anında gözetleme kapitalizminin hanesine yazılır. "McDonald's'a hoşgeldiniz!" "Bu ceketi alın!" Ama her dünyevi deneyim de bir o kadar anlık olarak kovana teslim edilir: Burada bir paylaşım, şurada bir fotoğraf. Her zaman her yerde bağlantı izleyicinin hiçbir zaman uzak olmadığı ve gerçek kovanın bu tüm baskılarını dünyaya ve bedene getirir.

Yakın dönem araştırmalar, bir İngiliz araştırma ekibinin "uzatılmış soğutma etkisi" olarak tarif ettiği bu haşin gerçeğe dikkatlerini vermeye başlamışlardır.[65] Buradaki düşünce, insanların (özellikle de sadece onlar olmasa da genç insanların) kendi çevrimiçi ağları yanında daha geniş internet kitleleri beklentisini göz önünde bulundurarak artık gerçek dünya davranışlarını da sansürleyip düzenlemeleridir. Araştırmacılar "sosyal medyaya katılımın" çevrimdışı aktivitelerimizle ilgili bilginin çevrimiçi olarak iletişime sokulabileceği ve nahoş "hayali izleyiciler" düşüncesinin 'gerçek yaşam' davranışını değiştirdiği bilgisiyle önemli ölçüde iç içe geçtiği sonucuna varıyorlar.

Kendimi bağlantı yüzünden ıstırap çeken ve onun kaybından dolayı korkmuş olan öğrencileri neşelendirmeye çalışırken yakaladığımda, Sosyal psikolog Stanley Milgram'ın "anlık durumların duygu ve davranış üzerindeki gücünü" gösteren deneyine dair kişisel bir anısında naklettiği üzere "çıkış yok"un anlamını düşünüyorum.[66]

Milgram'ın sınıfı sosyal normların davranışı kontrol ettiği güçleri çalışıyordu. Öğrencilerine, metroda bir kişiye yanaşarak ve sadece kişinin gözlerine bakıp, ondan yerini isteterek gerçek yaşam olgusunu inceleme fikri vardı. Bir öğleden sonra kendi katılımını gerçekleştirmek için Milgram da metroya bindi. Rahatsız edici insan davranışı örüntüleri üzerine gözlem yaptığı ve bunu teorileştirdiği senelere rağmen kendi sosyal karşılaşma anına hazır olmadığı ortaya çıktı. Bunun "kolay" bir muziplik olacağını varsayarak bir yolcuya yaklaştı ve "sihirli sözü" buyurmak üzereydi ki "kelimeler soluk boruma yerleşmiş ve çıkmayacakmış gibi geldi. Orada donmuş halde durdum, sonra geri çekildim. Felç edici bir tıkanma ile kaskatı kesilmiştim." Psikolog nihayetinde yeniden denemek üzere kendini toparladı. Sonunda bir yolcuya yaklaşıp isteğini "gırtlağından kurtardığında" olan şeyi aktarıyordu:

> "Pardon, bayım, yerinizi alabilir miyim?" Sert bir anomik panik anı beni alt etti. Ama adam doğruca ayağa kalktı ve yerini bana verdi. Adamın yerini alınca, isteğimi meşrulaştıracak bir şekilde davranma ihtiyacı ile kahrolmuştum. Başım dizlerimin arasına çöktü ve yüzümün renginin attığını hissedebiliyordum. Rol yapmıyordum. Gerçekten yok olacakmışım gibi hissettim.

Dakikalar sonra tren bir sonraki durağa geldi ve Milgram dışarı çıktı. Trenden ayrılır ayrılmaz "tüm gerilimin yok olduğunu" keşfederek şaşırdı. Milgram "diğerleri" ile uyum içinde titreştiği, metrodan çıktı ve o çıkış kendi "benliğine" dönüşü mümkün kıldı.

O ve öğrencileri kendi deneyimleriyle ilgili bilgi paylaşırken Milgram metro deneyi üzerine üç ana tema tanımladı. İlki "normalde bizi sosyal normları ihlal etmekten alı koyan devasa kısıtlayıcı endişeye" yönelik bir ağırbaşlılık hissi idi. İkincisi "ihlal edenin" tepkilerinin bireysel kişiliğin bir ifadesi değil, daha çok "sosyal ilişkiler mantığının dışında zorlanmış bir rol yapma" olmasıydı. Bir sosyal normla yüzleşirken Milgram ve diğerlerinin deneyimlediği yoğun "kaygı", "ki-

şinin aksiyonu ister bir şeye bağlı (otoriteye karşı çıkmak) olsun, ister metroda yer istemek gibi önemsiz olsun, üstesinden gelinmesi gereken güçlü bir bariyer oluşturur. Utanç ve görünürde önemsiz normları ihlal etme korkusu sıklıkla bizi katlanılmaz açmazların içine sokar. Bunlar sosyal yaşamda küçük düzenleyici güçler değil, temel düzenleyici güçlerdir."

Son olarak sosyal normlarla her yüzleşmenin kaçma kabiliyetine hayati derecede bağlı olduğunu anlıyordu. O gün metroya binen bir ergen değildi. Milgram bilge bir yetişkindi ve insan davranışı, özelikle de otorite, sosyal etkileme ve uyma karşısında boyun eğmenin getirdiği mekanizmalar konusunda bir uzmandı. Metro yaşamdan sıradan bir kesitti, gözetleme ve davranış değiştirme üzerine kapital yoğun bir mimari değildi. "Kişiselleştirilmiş bir ödül cihazı" değildi. Yine de Milgram durumla ilgili kaygıyla baş edemedi. Bunu katlanabilir kılan tek şey bir çıkış olasılığıydı.

Milgram'dan farklı olarak katlanılamaz bir durumla karşı karşıyayız. Makine rahimlerindeki kumarbazlar gibi sistemle kaynaşmamız ve yok oluşa kadar oynamamız gerekiyor: Parasal kaynaklarımızın yok oluşu değil, kendimizin yok oluşu. Yok oluş, çıkış yok koşuluyla şekillendirilmiş bir tasarım özelliğidir. Kovandaki "sosyal ilişkiler mantığı" tarafından, doğal empatimizi istismar eden hesaplı örüntülerde kullanılan sosyal baskıya boyun eğmeye zorlandığımız için ayarlayıcıların hedefi bizi "anlık durumların gücü" dahilinde tutmaktır. Geri bildirim döngülerinin sürekli sıkılaştırılması döngüyü daha da fazla birleşime doğru götüren kaygının imkansız seviyelerini oluşturarak çıkış araçlarını keser. Burada söndürülecek olan şey, metroda yer isteme ya da haydut güce karşı durma kabiliyetine sahip ahlaki muhakeme ve otoritenin kaynağı olarak otonomi ve otonom benliğin zorlu, heyecanlı detaylandırılmasına yönelik içsel dürtüdür.

Kovan içindeki her çıkışın bir giriş olduğunu unutmak kolaydır. Kovandan çıkmak ötesindeki o bölgeye, kişinin diğerlerinin yapay ayarlanmış sosyal baskısı karşısında sığınak bulduğu yere girmektir. Çıkış, kişinin sonunda içe yönelik rahatlayabileceği bir alana girme adına, Diğer Kişi'nin bakış

açısını arkasında bırakır. Çıkmak, benliğin doğup geliştirilebileceği yere girmek anlamına gelir. Tarihte bu tür bir yerin adı vardır: *Sığınak*.

BÖLÜM ON YEDİ

SIĞINMA HAKKI

Barınak ve manzara zıt şeylerdir: Barınak küçük ve karanlıktır;

manzara ise geniş ve aydınlık... İkisine de ihtiyacımız var,

ve ikisine de bir arada ihtiyacımız var.

Grant Hildebrand
"İyi bir Yuva Bulmak"
Mimari Zevklerin Kökeni

I. Büyük Öteki Toplumu Geçer

Evimizin düşen yıldırımla ile mahvolduğu o yaz akşamı, yan duvarlar ve bükülen veranda alevler içinde patlarken şiddetli yağmurda olanları seyrettik. Saatler içinde için için yanan siyah külden bir alan evimizin bulunduğu zemini kapladı. İzleyen aylar ve yıllarda, evle ilgili anılarım beklenmedik bir şekil aldı. Odalar ve objelerden çok gölge, ışık ve koku vardı. Mükemmel bir netlikle, annemin bir zamanlar el üstünde tutulan eşarplarıyla dolu dolabı açtığımda onun kokusunun gelişini hatırladım. Gözlerimi kapadım ve yatak odasında hazinelerimizin sergilendiği eğimli tablası olan şöminesinin yanında kadifemsi havayı kesip geçen akşam güneşini gördüm:

İki siyah kıvırcık kafanın birbirine girdiği, babam ve benim bir fotoğrafımız. Annelik düşüncesinden yıllar önce bir Paris bir pazarında keşfedilmiş, daha sonra gizli kum incisi zulası gibi topladığımız, çocuklarımızın süt dişlerine muhafaza olmuş minyatür boyalı emaye kutular. Bu üzüntü ve özlemin niteliğini açıklamam imkansızdı: Kendimizin ve ailemizin yaşamı nasıl da simbiyotik biçimde ev dediğimiz o alanlara evrilmişti. Bağlılıklarımız nasıl da bir evi kutsal bir sevgi, anlam ve hatıra yerine dönüştürmüştü.

Yaşadığım zorluk ancak postacı, fizikçi, felsefeci ve neticede Sorbonne'da bir felsefe profesörü olmuş olağanüstü bir adam olan Gaston Bachelard'ın çalışmasını keşfettiğim zaman hafiflemeye başladı:

> Eski ev, dinlemeyi bilenler için bir tür yankılar geometrisidir. Geçmişin sesleri büyük odada kulağa küçük yatak odasında olduğu gibi gelmez. En zor hatıralar arasında çekip çıkarabildiği herhangi bir geometrinin ötesinde ışık kalitesini de anımsamalıyız; ardından da boş odalarda kalan tatlı kokular gelir…[1]

Özellikle Bachelard'ın çalışmalarından biri, *Mekanın Poetikası*, Büyük Öteki ve onun perde ardındaki güç simsarlarının çıkış yok gölgesinde yaşam beklentilerini göz önüne aldığımızda yol göstericidir. Bu kitapta Bachelard, içsel benliğimiz ve dış dünya ile kurduğumuz en derinden ilişkilerimizin mekan, özellikle de "ev" dediğimiz mekan deneyimimiz tarafından nasıl şekillendirildiğini incelediği kendi "topoanaliz" anlayışını detaylandırıyordu:

> Ev hayal kurmayı barındırır, ev hayalciyi korur, ev kişinin huzur içinde hayal görmesine izin verir. Ev insanlığın düşünceleri, anıları, hayalleri için en büyük birleştirme güçlerinden biridir. O, beden ve ruhtur. O, insanın ilk dünyasıdır. "Dünyaya savrulmadan" önce, insan ev beşiğinde saklanır. Yaşam iyi başlar,

evin bağrında kuşatılmış, korummuş, tamamen ısınmış halde başlar.[2]

Ev, önce insan olmayı öğrendiğimiz yakınlık okulumuzdur. Köşe ve bucakları tek başınalığın tatlılığını gizler, odaları ilişki deneyimlerimizi çevreler. Onun siper oluşu, tutarlılığı ve güvenliği, gündüz düşlerimizle gece düşlerimizi ebediyen aşılayan bir kimlik olan, eşsiz içsel benlik anlayışımızı yoğunlaştırmak için çalışır. Onun saklama yerleri (dolaplar, sandıklar, çekmeceler, kilitler ve anahtarlar) bizim gizem ve bağımsızlık gereksinimimizi karşılar. Kapılar (kilitli, kapalı, yarı kapalı, sonuna kadar açık) merak, güvenlik, olasılık ve macera duygumuzu tetikler. Bachelard sadece insan evi imgesini değil, aynı zamanda yuvaları ve kabukları, güvenli bir sığınak ihtiyacının mutlak "ilkelliğini" nakleden, evin "ilkel imgelerini" de derinlemesine araştırır: "Refah bizi sığınağın ilkelliğine geri getirir. Fiziksel olarak sığınma duygusuyla doğmuş olan yaratık kendi içine kıvrılır, gizlenir, rahat, gizlenmiş halde yatar. Bir insan 'kendi köşesine çekilmeyi' sever. Bunu yapmak ona fiziksel haz verir."[3]

Bachelard, sadece "ev" ve "dışarının" varoluşsal kontrpuanını şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda deneyimden anlam çıkarmamızın çoğu temel biçimini de şekillendirerek ev muhafazasının bizim mekanda yaşamamızın orijinal yolu olduğunu keşfediyordu: Ev ve evren, sığınak ve dünya, iç ve dış, somut ve soyut, olmak ve olmamak, bu ve şu, burası ve başka yer, dar ve engin, derinlik ve sınırsızlık, özel ve kamusal, samimi ve mesafeli, benlik ve öteki.

Ailemiz yeni bir evi hayal ederken içgüdüsel olarak bu temaları takip etti. Sonunda bu projeye teşebbüs edebildiğimize, dayanıklı doğal materyalleri topladık: Eski taş ve zamanın fırtınalarıyla solmuş yaralı ahşap kirişler. Başkalarının yaşamlarını oluşturarak halihazırda pek çok yaşam yaşamış eski mobilyalara kapıldık. İşte böylece yeni evin duvarları yaklaşık bir adım derinliğinde devasa bir yalıtımla dolu oldu. Sonuç tam da bizim umduğumuz gibiydi: Harika ve huzur dolu bir dinginlik. Bu dünyada hiçbir şeyin gü-

venlik ve kesinliği garanti edemeyeceğini biliyoruz ama bu ev ve onun katmanlı sessizliğinin dinginliği ile rahatlamış durumdayız.

Günler şimdi, bir kez daha ruhlarımızın yayılıp kök saldığı, bu cömert duvarların kucaklayışı içinde önümüze seriliyor. İşte böylece konut ev olur ve ev de sığınak. Bunu en güçlü biçimde geceleri yatağıma çekildiğimde hissediyorum. Kocamın, yanımızda zemindeki sevgili köpeğimizin coşkulu rüyasında koşarkenki boğuk iç çekişleriyle uyumlu ritimde nefes alışını dinliyorum. Yatak odası duvarımızın yoğun kaplamasının ötesini hissediyor ve onların inziva ninnisini dinliyorum.

Büyük Öteki'nin mimarlarına göre, bu duvarlar yıkılmalıdır. Bir sığınak olamaz. Yuvalar ve kabuklar için ilkel arzu, sanki küflenmiş bir insan zamanının tortusuymuş gibi bir kenara tekmelenir. Büyük Öteki ile evren artık sığınağın nöbetçisi olmayan duvarlarımızın içine yerleşir. Onlar şimdi, davranışımızı harekete geçirmek için deneyimimizi çıkaran ve işleyen "akıllı" termostatlar, güvenlik kameraları, hoparlörler ve aydınlatma düğmeleri için sadece koordinatlardır.

Duvarlarımızın yoğun ve derin olmasının artık bir önemi yoktur, çünkü ev deneyimini tanımlayan sınırlar silinecektir. Kıvrılıp tek başına içe dönüklüğün hazlarının tadıldığı köşeler olamaz. Gizli saklanma yeri olamaz, çünkü sırlar olamaz. Büyük Öteki, sığınağı onun doğa karşıtlarından kaynaklanan anlayış kategorileri ile yani ev ve evren, derinlik ve genişlikle birlikte, bir bütün olarak yutar. Sınırsızlık kendisini buzdolabıma yerleştirirken, dünya diş fırçamda gevezelik ederken, başka bir yer kan akışımın nöbetini tutarken ve bahçe esintisi söğüt ağacından sarkan rüzgâr çanını sırf tüm gezegene canlı yayınlansın diye sallarken benlik anlayışımızı keşfedip detaylandırdığımız bu eskimeyen zıtlıkların içi gelişigüzel boşaltılır. Kilitler? Kaybolmuşlardır. Kapılar? Açıktır.

Büyük Öteki'yi konuşlandırmaya niyetlenmiş kurumsal çıkarın yürüyüşünde düşecek ilk kale en antik olanıdır: Sığınma prensibi. Sığınma ayrıcalığı insan hikayesinin başlangıcından beri güç karşısında bir antidot olarak durmuştur. Tiranlığın

hüküm sürdüğü antik toplumlarda bile sığınma hakkı bir tedbir olarak durmuştur. Totalci güçten bir çıkış vardı ve o çıkış da bir şehir, bir topluluk ya da tapınak formunda idi.[4] Yunanlılar zamanına gelindiğinde mabetler antik Yunan boyunca inşa edilmiş kutsal alanlardı ve sığınma ve dinsel kurban etme amacıyla kutsanmışlardı. *Asylon* Yunanca kelimesi "yağmalanamaz" anlamına gelir ve dokunulmaz alan olarak mabet anlayışını oluşturur.[5] İltica hakkı Avrupa'nın pek çok kesiminde kutsal alanlar, kiliseler ve manastırlara bağlı olarak on sekizinci yüzyıla kadar hayatta kaldı. Sığınma ayrıcalığından feragat bir yadsıma değil, daha çok sosyal evrimin bir yansıması ve kanun hükmünün sıkı biçimde yerleşmesiydi. Bir tarihçi bu dönüşümü şöyle özetliyordu: "sığınak olarak adalet".[6]

Modern çağda bir zamanlar sığınma yasasına bağlı olan kutsallık, dokunulmazlık ve saygı anayasal korumalar ve vazgeçilmez hakların bildirilerinde yeniden belirdi. İngiliz genel hukuku dokunulmaz istihkam olarak kale fikrini sürdürdü ve onu, keyfi istiladan muaf, yani yağmalanamaz bir sığınağa, daha kapsamlı bir "ev" anlayışına çevirdi. Uzun sığınma akışı Birleşik Devletler hukuk sisteminde yeniden göründü. Hukuk akademisyeni Linda McClain 1995'te ev ve sığınak eşitliğinin, mülk haklarının kutsallığından çok "yaşamın gizliliğine" bağlılığa dayalı olduğunu ileri sürüyordu. Gözlemlediği üzere "Bütün dünyaya ilişkin uygun bir erişilmezlik ya da gizlilik alemine dair güçlü bir tema olmasının yanında bu türden korunmuş içsel alanın önemli sosyal boyutunun tanınması da vardır."[7]

Benzer temalar psikolojinin perspektifinden de ortaya çıkar. Sığınağın için boşaltacak olanlar, suç ima eden "Saklayacak neyin var?" sorusuyla hazırlıksız yakalayarak hücuma geçmeye düşkün olanlardır. Ama gördüğümüz üzere benlik-öteki dengesindeki hayati gelişimsel mücadeleler, içe dönük farkındalığın olgunlaşması ve düşünümsellik, yani kendi üzerine ve kendi başına düşünme olasılığı için "bağlantısız" zaman ve mekanın kutsallığı olmadan müzakere edilemez. Asıl psikolojik gerçek şudur: *Saklayacak hiçbir şeyin yoksa hiçbir şeysin.*

Bir ampirik çalışma bu noktaya değinir. "Gizliliğin Psikolojik Fonksiyonları"nda Darhl Pedersen gizliliği "etkileşimi sınırlama ve aramayla" ilişkili karar haklarına başvuran bir "sınır kontrol süreci" olarak tanımlar.[8] Pedersen'in araştırması gizlilik davranışına ait altı kategori tanımlar: Tek başınalık, izolasyon, anonimlik, ihtiyat, arkadaşlarla samimiyet ve aileyle samimiyet. Çalışması bu çeşitli davranışların, psikolojik sağlık ve gelişimsel başarı için dikkat çekici görülen zengin bir psikolojik "gizlilik işlevleri" kompleksi dizilimini gerçekleştirdiğini gösteriyor: Derin düşünce, otonomi, yenilenme, açılma, özgürlük, yaratıcılık, toparlanma, katarsis ve gizleme. Bunlar, yokluğunda ne gelişebileceğimiz ne de faydalı biçimde ailemize, topluluğumuza ve toplumumuza katkıda bulunabileceğimiz deneyimlerdir.

Dijital çağ yoğunlaşıp kapitalizm yayıldıkça yüzyıllarca var olan eski "sığınak olarak adalet" çözümü artık geçerliliğini yitirir. Sığınma hakkının kendini yetkilendiren yıkımı taktiksel şok ve dehşet ustalığıyla adalet üzerinde değerlendirmeleri boğarken, Büyük Öteki toplum ve hukuku aşar. Gözetleme kapitalizminin öğrenmenin bölümlenmesindeki egemenliği konusundaki gerçekler, mülksüzleştirme döngüsünün yüzü kızarmayan momenti, davranış değiştirme araçlarının kurumsallaştırılması, bunların sosyal katılım gereksinimleri ile yakınsaması ve davranış geleceği piyasalarında ticaret için öngörü ürünlerinin üretimi yasa tarafından ehlileştirilmemiş yeni bir koşula dair fiili delillerdir. Bu bölümün kalanı bu yanlışlığın olası sonuçlarını inceliyor. Ehlileştirmek neyi gerektirecek? Ehlileştirme başarısız olursa bize ne tür bir yaşam kalacak?

II. Gücün Yeni Cephesinde Adalet

Eğer sığınak korunacaksa sentetik bildiriler yani bir insan geleceğine götüren alternatif patikalar, gereklidir. Dikkatimizi gerektiren tüneller değil, duvardır. Şimdiye kadar Birleşik Devletler gizlilik yasaları araçsalcılığın yürüyüşüne ayak uydurmakta başarısız olmuştur. Hukuk akademisyeni Anita Allen'a göre "gizlilik ihlaline" dair analizler "bir avuç kolayca

tasvir edilmiş kategoriye" bölünür. Allen "fiziksel gizliliği" (bazen "mekansal gizlilik" olarak da adlandırılır) "bilgisel gizlilikle" karşılaştırıyordu. "Bir kişinin kendini ayırma veya gizleme gayretlerine ket vurulduğunda" fiziksel gizliliğin ihlal edildiğini gözlemliyor. "Bir kişinin gizli tutmak ya da anonimleştirmeyi dilediği veri, hakikat ya da konuşmalar, buna rağmen ele geçirildiği ya da ifşa edildiğinde" bilgi mahremiyeti bozulur.[9]

Gerçi Büyük Öteki çağında, bu kategoriler esner ve kırılır. Evlerimiz de dahil olmak üzere yaşamlarımız davranış olarak işlenip artı değer olarak ele geçirildikçe, fiziksel alanlar gittikçe daha çok bilgi ihlalleriyle dolar. Bazı durumlarda, genellikle sahne arkası operasyonlar ve onun tam olası sonuçlarını kavramadığımızdan, bunu kendi elimizle yaparız. Konuşan oyuncak bebek, dinleyen televizyon, gizli icra için programlanmış yüzlerce uygulama vakasında olduğu gibi diğer ihlaller basitçe bize dayatılır. Gözetleme kapitali tarafından halihazırda akıllı, duyusal, hareketlendiren, bağlantılı ve internet erişimli olmak üzere tahsis edilmiş pek çok obje ve süreci inceledik. Bu sayfaları okuduğunuzda daha fazla, ondan sonra daha da fazlası olacak. O, her şey üzerinde hak ileri süren sınırsız bir iddianın güdülediği ebedi doldurma ve yeniden doldurma ile lanetlenmiş bir büyücü çırağıdır.

Birleşik Devletler akademisyenleri ve hukukçuları dijital kabiliyetlerin mevcut yasalara baş kaldırdığı şekilleri değerlendirdiği zaman, *bireyler ve devlet arasındaki* ilişkilerin çevresini çizdiği için odak Dördüncü Yasa Değişikliğinde idi. Dördüncü Yasa Değişikliği korumalarının, bizi bilgimizin aranıp gasp edilmesinden veri korumanın çağdaş gerçekliğini yansıtacak şekillerde koruyarak yirmi birinci yüzyılı yakalaması elbette hayati öneme sahiptir.[10] Problem, devlet karşısında genişletilmiş korumaların bile araçsalcı güç tarafından yapılan ve gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunlulukları tarafından canlandırılan sığınağa saldırı karşısında bize kalkan olmamasıdır.[11] Şu an yorumlandığı haliyle Dördüncü Yasa Değişikliğinin burada bize yardımı olmaz. Goethe'nin "Köşedeki süpürge! İşit felaketini!" sözleriyle,

gözetleme kapitalistlerine buyurmaya hazır bir büyücü görünürde yoktur.

Hukuk akademisyenliği daha yeni yeni bu gerçekleri hesaba katmaya başlıyor. Dördüncü Yasa Değişikliği açısından "şeylerin interneti" üzerine bir 2016 makalesinde Andrew Guthrie Ferguson "Eğer kişisel veriyle dolu milyarlarca sensör Dördüncü Yasa Değişikliği koruması dışında kalıyorsa büyük ölçekli bir gözetleme ağı anayasal limitler olmadan var olacak demektir" diyordu.[12] Gördüğümüz üzere, zaten öyledir. Hollandalı akademisyenler, Büyük Öteki'nin gerisinde kaldığı, artık hem endüstrinin hem de devletin istilacı aksiyonu karşısında etkin biçimde evin kutsallığını ileri süremediği için Hollanda yasasının yetersizliği üzerine benzer bir durum ortaya koyuyorlar: "Duvarlar artık müdahalesiz kişisel yaşam arayışında bireyi dışarıdan etkin biçimde koruyamıyor."[13]

Bugün pek çok umut, Mayıs 2018'de yasal hale gelecek Genel Veri Koruma Regülasyonu (GVKR) olarak bilinen yeni AB düzenleme bütününe bağlı. AB yaklaşımı, şirketlerin kendi veri aktivitelerini GVKR'nin düzenleyici çerçevesi dahilinde temize çıkarmak zorunda olmasıyla, Birleşik Devletler'inkinden temelden farklıdır. Düzenlemeler, aralarında kişisel veri ihlal edildiğinde insanlara bildirmenin gerekmesi, şirketin kişisel veri kullanımını onaylama taktiğine bel bağlamasına sınırlar getiren "rıza" tanımı için yüksek bir eşik koyulması, kişisel bilgiyi standart olarak halka açık yapma üzerine bir yasaklama, sistemler inşa ederken kasıtlı olarak gizlilik kullanma gereksinimi, veri silinmesi hakkı ve kişinin yaşamı üzerinde "dolaylı" etkileri dayatan otomatik sistemler tarafından yazılan karar almalara karşı genişletilmiş korumaların da yer aldığı muhtelif özellikler vadediyordu.[14] Bu yeni düzenleyici çerçeve aynı zamanda ihlaller karşısında şirketin küresel gelirinin muhtemel yüzde 4'üne yükselecek olan, önemli miktarda cezaları da dayatacak ve kullanıcıların gizlilik ve veri korumaya dair haklarını ileri sürmek için birleştirebileceği toplu davalara da izin verecekti.[15]

Bunlar, hayati ve gerekli başarılardır ve hikayemiz için en önemli soru bu yeni düzenleyici rejimin gözetleme kapitaliz-

minin meşruiyetine karşı çıkmaya yönelik bir sıçrama tahtası olup günün sonunda onun araçsalcı gücünü mağlup edip edemeyeceğidir. Dünya, GVKR'nin demokratik bir toplumun değer ve istekleriyle uyumlu bir öğrenme bölümlenmesini yeniden ileri sürerek Büyük Öteki'nin karşısına çıkıp çıkamayacağını zamanla öğrenecek. Bu tür bir zafer, başkalarının kazancı için insan davranışını öngörmeye ve kontrol etmeye yönelik bir araç olarak insan deneyiminin mülksüzleştirilmesine dayalı piyasaları toplumun reddedişine bağlı olacaktır.

Akademisyenler ve uzmanlar kapsamlı yeni regülasyonların olası sonuçlarını tartışıyorlar, bazıları belirleyici değişimin kaçınılmazlığını ileri sürerken bazıları ise uygulamadaki dramatik gerilemeler karşısında süreklilik olasılığını iddia ediyor.[16] Yine de bildiğimiz bazı şeyler var. Her biri kendi veri korumalarıyla ilgili sayısız karmaşıklıkla boğuşan bireyler, gözetleme kapitalizminin bilgi ve güçte sarsıcı asimetrilerinin dengi olamayacak. Eğer geçen yirmi yıl bize bir şeyler öğretti ise, o da bireyin gücün yeni cephesindeki bu savaşın yükünü tek başına yüklenemediğidir.

Bu tema Aralık 2016'da kullanıcının takip ettiği web sayfalarını ortaya çıkaracak olan, Facebook'un Özel Hedef Kitle'si ve takipçi Piksel araçları tarafından toplanan kişisel verisi için bir başvuru yapan Belçikalı matematikçi ve veri koruma aktivisti Paul Olivier Dehaye'in yolculuğunda örneklenmiştir. Dehaye muhtemelen Cambridge Analytica'nın haydut veri operasyonları hakkında onun çalışanları ve işin beyni dışında dünyadaki herkesten daha fazlasını biliyordu. Hedefi, onun gayrimeşru politik davranış değiştirme araçlarının sırlarını ortaya çıkarmak için aşağıdan yukarıya araştırmacı bir yaklaşım idi.

İlk adım, Facebook'un onunla ilgili ne bildiğini, özellikle de seçim bağlamında alakalı hale gelecek ve böylece onu ve diğerlerini, Cambridge Analytica'nın kullandığı saklı manevra türleri karşısında korunmasız bırakacak veri türlerini belirlemekti. Dehaye, çoğu kişinin yüksek ölçüde "dolaylı" bir tehdit olarak gördüğü gizli çevrimiçi politik manipülasyona dair ifşaat karşısında dünya çapındaki hiddete bakarak bir

vatandaşın nasıl bunu mümkün kılan veriyi araştırarak tespit edebileceğini anlamak istiyordu. Deneyiminin Facebook'un uygulamalarının kapsam ve politik hassasiyetlerini anlamaya kararlı gazeteciler, vatandaşlar ve topluluklar için faydalı olacağını umarak dikkatli biçimde yolculuğunun ayrıntılarını belgeledi. Dehaye şöyle yazıyordu:

> Bir birey olarak Facebook gibi bir şirketle konuşmak elbette aşırı zordur, o yüzden Nisan 2016 itibarı ile durumu İrlanda Veri Koruma Temsilcisine taşımak zorundaydım. Ekim 2017'de, epey bir ayak sürüdükten sonra İrlanda Veri Koruma Temsilcisi sonunda şikayetimle ilgili ilk adımı atmak ve Facebook'tan bir yorum istemek konusunda hemfikir oldu. Aralık 2017'de, anlaşılan bir cevap aldılar ama Mart 2018 itibarı ile sık sık hatırlatmama rağmen hâlen bunu değerlendiriyorlar. Yaptırım konusunda burada bir problem olduğunu görmemek çok zor.[17]

Mart 2018'de, başlangıç isteğinden on beş ay sonra Dehaye sonunda Facebook'un Gizlilik Operasyonları Ekibi'nden bir e-posta aldı. Ona, aradığı bilginin "kendi self servis araçlarında mevcut olmadığı" ancak Facebook'un "veri analizi" için tutulduğu ve "Facebook sitesini çalıştıran veri tabanlarından" ayrı sürdürülen "giriş depo alanı" olan "Hive"da saklandığı söylendi. Şirket veriye erişimin "büyük teknik zorlukların" üstesinden gelinmesini gerektirdiği konusunda ısrar ediyordu. Şirket *"Bu veri kullanıcıların deneyimlediği canlı Facebook web sitesine doğrudan hizmet etmek için kullanılmadığını da"* yazıyordu.[18]

Bizim dilimizde, Dehaye'nin aradığı bilgi "gölge metine" erişimi, daha belirgin biçimde, diğer şeyler yanında ona Facebook'ta gösterilen reklamları belirleyen hedefleme analizleri üzerine detayları istemeyi gerektiriyordu. Şirketin cevabı Hive'ın verisinin, öngörü ürünleri halinde üretilmek için davranışsal artı değerin sıraya sokulduğu bu ayrıcalıklı "ikinci metnin" bir parçası olduğunu belirtiyordu.[19] Bu sü-

reç "kullanıcıların deneyimlediği" "ilk metinden" tamamı ile farklıydı.

Kullanıcılara şirket tarafından tutulan kişisel verilerine erişimi vadeden self servis indirme araçlarının tanıtımına rağmen Facebook gölge metnin kullanıcılar için müsait olmadığını açıkça belirtiyordu. Gerçekten de gözetleme kapitalizminin rekabetçi dinamikleri gölge metni şirketin mülkü olan çok önemli bir avantaj kaynağı yapar. Onun içeriğine her sızma girişimi varoluşsal bir tehdit olarak algılanacaktır. Hiçbir gözetleme kapitalisti *gönüllü olarak* gölge metinden veri sunmaz. Sadece kanun öğrenmenin patolojik bölümlenmesine başkaldırıyı zorlayabilir.

Mart 2018'deki Cambridge Analytica skandalının ardından, Facebook kullanıcıların indirmelerine izin verdiği kişisel veri aralığını genişletti ama bu veriler bile silmiş oldukları bilgiler, yani arkadaşlar, fotoğraflar, videolar, tıklanmış olan reklamlar, dürtmeler, gönderiler, konum ve diğerleri de dahil olmak üzere geniş ölçüde kullanıcıların kendilerinin sağladıkları bilgiden oluşan ilk metinde kalıyordu. Bu veri davranışsal artı değeri, öngörü ürünlerini ve o öngörülerin davranış değiştirme için kullanılırken alınıp satılırkenki kaderini içermiyordu. "Kişisel bilginizi" indirdiğinizde, sahneye erişim sağlıyorsunuz, sahne arkasına değil: Perdeye, büyücüye değil.[20]

Facebook'un Dehaye'e cevabı, iş başındaki bilginin aşırı asimetrisinin bir diğer sonucunu gösteriyordu. Şirket istenilen veriye erişimin "büyük teknik zorluklarla" baş etmeyi gerektirdiği konusunda ısrar etti. Eğer davranışsal artı değer akışları makine öğrenimi tabanlı üretim operasyonlarında birleşiyorsa veri girişi ve analiz yöntemlerinin hacmi insan kavrayışının ötesine geçer. Instagram'ın size hangi imajların gösterileceğini seçen makineleri vakası gibi önemsiz bir şeyi düşünün. Hesaplamaları söz konusu kullanıcıdan gelen çeşitli davranışsal artı değer akışlarına dayalıdır, daha çok akış o kullanıcının ağındaki arkadaşlardan gelir, daha çok akış o kullanıcı ile aynı hesapları takip eden insanlardan, sonra da kullanıcının Facebook aktivitesinden gelen veri ve sosyal

bağlantılardan gelir. Sonunda kullanıcının sonradan hangi resimleri görmek istediğini öngörmek için bir sıralama mantığı uyguladığında o analiz aynı zamanda söz konusu kullanıcının geçmiş davranışı üzerine veriyi de içerir. Instagram'ın bu "öğrenmeyi" gerçekleştiren makineleri vardır, çünkü insanlar bunu yapamaz.[21] Daha "dolaylı" analizler vakasında operasyonların bir o kadar hatta daha da karmaşık olması olasıdır.

Bu "otomatik karar almaya" karşı çıkma hakkı anlayışını zayıflatarak makinelerin davranışsal artı değerden türetilmiş on binlerce veri noktasıyla beslendiği Facebook'un "öngörü makinesi" FBLearner Flow üzerine tartışmamızı anımsatır. Algoritmalar anlamlı bir şekilde karşı çıkılabilir olacaksa arasında makine zekasının merkezi disiplinlerine ulaşmak ve soruşturma, tartışma ve savaşma için elverişli olan yeni yaklaşımları yapılandırmak için makine kaynakları ve uzmanlığının olduğu, telafi edici yeni otorite ve güçler de gerektirecektir. Gerçekten de bir uzman, mevcut yasaların "algoritmaların getirdiği zorlu regülasyon bulmacalarına denk olamadığının ortaya çıkacağını" iddia ederek karmaşık algoritmaların geliştirilmesini, dağıtımını, satışını ve kullanımını gözetmek amacıyla bir devlet kurumunun "algoritma için FDA" oluşturulmasını teklif etmişti.[22]

Dehaye'nin deneyi patolojik öğrenme bölümlenmesinin kendini sürdüren doğası ve adaletsizliğine karşı çıkmak için harekete geçen bireylere bindirilen başa çıkılması zor yükün örneklerle açıklamasından başka bir şey değildir. Dehaye bir aktivisttir ve hedefi sadece veriye erişmek değil, aynı zamanda bu teşebbüsün zorluğunu ve hatta absürtlüğünü de belgelemektir. Bu gerçekler göz önünde bulundurulduğunda veri koruma regülasyonlarının haber alma özgürlüğü yasaları ile karşılaştırılabilir olduğu konusunda ısrar eder. Bu yasalar altında bilgi talep etme ve alma prosedürleri kusurlu ve zahmetlidir, genellikle hukuk uzmanları tarafından üstlenilir ancak yine de demokratik özgürlük için vazgeçilmezdir.[23] Etkin mücadelenin kararlı bireyler gerektirmesine rağmen bireyler tek başına adaletin yükünü, yirminci yüzyılın ilk senelerindeki her bir işçinin adil maaşlar ve çalışma koşulları için

savaşmanın yükünü taşıyamamalarından daha fazla omuzlayamazlar. O yirminci yüzyıl mücadeleleri kolektif aksiyon gerektiriyordu, bizimki de öyle.[24]

"Hukukun yaşamı" tartışmasında antropolog Laura Nader bize hukukun "demokratik güçlendirme olasılıklarını" yansıttığını ama bunların sadece vatandaşlar yüksek bir amaca yönelik araçlar olarak hukuku kullanarak adaletsizliğe aktif biçimde karşı çıktıklarında bunun gerçek yaşama doğru çekildiğini hatırlatır. Nader "Hukukun yaşamı davacıdır" diye yazıyordu. Bu, unutulma hakkını talep eden İspanyol vatandaşların hareketinde yaşam bulduğunu gördüğümüz bir gerçektir. "Davacılar ve avukatlar hukuk aracılığıyla adaletsizliklerine karşı çıkarak halen hukukun tarih yazmadaki yerini tayin edebilirler."[25] Bu davacılar yalnız değildir. Kolektif adaletsizlikle yüzleşmenin zorunu aracı olarak birbirine bağlanmış vatandaşlar için vardırlar.

Bu bizi GVKR ve onun etkisi sorusuna geri götürür. Olası tek cevap, her şeyin Avrupa toplumlarının mevzuatta ve mahkemelerde yeni düzenleyici rejimi nasıl yorumladıklarına bağlı olacağıdır. Konu, regülasyonların anlatım biçimi değil, bu yorumlamaları şekillendiren olay yerindeki popüler hareketler olacaktır. Yüz yıl önce, işçiler kolektif aksiyon için organize oldular ve neticede güç dengesini değiştirdiler ve bugünün "kullanıcılarının" da eşsiz yirmi birinci yüzyıl "varoluş koşulumuzu" yansıtmak için yeni yollarla mobilize olmaları gerekecektir. Bugünün bilgi ve güç asimetrilerine zorlayan demokratik güç, uzmanlık ve mücadelenin yeni merkezlerinde kurumsallaşmış sentetik bildirilere ihtiyacımız vardır. Sonunda kanunsuzluğun yerine, etkin insan yaşamının vazgeçilmezi olarak sığınma hakkını ve gelecek zaman hakkını öne süren yasaları geçireceksek, bu kolektif aksiyon niteliğine ihtiyaç duyulacaktır.

En azından özel alanda kolektif aksiyonu güçlendirmeye yönelik bir yeni uyanışı görmek halihazırda mümkündür. Bir örnek, gizlilik aktivisti Max Schrems tarafından yürütülen kâr amacı gütmeyen bir organizasyon, None of Your Business'tır (NOYB). Yıllar süren yasal mücadeleden sonra

Schrems 2015'te Facebook'un veri toplama ve veri tutma uygulamaları karşısında mücadeleleri (AB gizlilik yasasına ihlal ettiğini ileri sürüyordu) Avrupa Birliği'nin Adalet Divanı'nın, Birleşik Devletler ile Avruğa Birliği arasındaki veri transferini yöneten, Güvenli Liman anlamasını hükümsüz kılmasına sebep olduğunda tarih yazmıştı. 2018'de Schrem "profesyonel gizlilik güçlendirmesi" için bir vasıta olarak NOYB'yi kurdu. Fikir, şirketin fiili prosedürlerini değiştirmek için önemli miktarda ceza tehdidini sonuna kadar kullanarak düzenleyicileri yazılı regülasyonlar ile şirket gizlilik uygulamaları arasındaki boşluğu kapatmaya zorlamaktı. NOYB, koalisyonlar oluştururken ve "'gizlilik hakları üzerindeki' etkiyi maksimize etmek için hedeflenmiş ve stratejik davalarla" ilerlerken kullanıcı gruplarını birleştiren ve dava süreçleri boyunca onlara destek veren "istikrarlı bir Avrupa yaptırım platformu" olmak istiyordu.[26] Bu taahhüt nasıl ilerlerse ilerlesin, kanun yaşamı gözetleme kapitalizmine karşı hareket edecekse, bizim için esas nokta, kolektif aksiyonun yaratıcı yeni formları ile doldurulması gereken sosyal boşluğa işaret ediş şeklidir.

GVKR'nin davranış geleceği alanında gayrimeşru bir pazaryerini, onu besleyen veri operasyonlarını ve gitmeyi hedefledikleri araçsalcı toplumu bağlayıp ehlileştiren kavganın yeni bir aşaması için bir katalizör olup olmayacağını sadece zaman gösterecek. Sentetik bildirilerin yokluğunda statüko uyuşmazlığıyla hayal kırıklığına uğrayabiliriz. Eğer geçmiş bir başlangıç ise, gizlilik veri koruma ve antitröst yasaları gözetleme kapitalizmine müdahale etmek için yeterli olmayacaktır. "Bundan nasıl yakayı kurtardılar?" sorusunu cevaplarken incelediğimiz sebepler, gözetleme kapitalizmi ve onun zorunluluklarının muazzam ve çapraşık yapılarının daha doğrudan bir mücadele gerektireceğini gösteriyor.

Bu, geçen on yıldan çıkarılacak en azından bir sonuçtur: Avrupa Birliği'nde Birleşik Devletler ile karşılaştırıldığında çok daha zorlayıcı gizlilik ve veri koruma yasaları yanında antitröste güçlü bir bağlılığın da bulunmasına rağmen Facebook ve Google Avrupa'da gelişmeye devam etmiştir. Örneğin, 2010 ile 2017 arasında Facebook günlük aktif kullanıcıları

için birleşik yıllık büyüme oranı, Birleşik Devletler ve Kanada'daki yüzde 9'a karşılık, Avrupa'da yüzde 15 idi.[27] O periyotta, bölgede de şirketin geliri her iki birleşik yıllık büyüme oranında yüzde 50 büyüdü.[28] 2009 ile 2018'in ilk çeyreği arasında Google'ın Avrupa arama pazarındaki payı yüzde 2 azalırken Birleşik Devletler'de yüzde 9 arttı. (Google'ın 2018 Avrupa piyasa payı, Birleşik Devletler'deki yüzde 88 ile karşılaştırıldığında yüzde 91.5 ile yüksek kaldı.) Yine de Android mobil telefonlar durumunda Google'ın piyasa payı, Birleşik Devletler'deki yüzde 44 ile karşılaştırıldığında Avrupa'da yüzde 69 yükseldi. Google'ın Chrome gezgini piyasa payını Avrupa'da yüzde 55, Birleşik Devletler'de yüzde 51 artırdı.[29]

Bu büyüme oranları "bundan nasıl yakayı kurtardılar" listemizin gösterdiği üzere sırf iyi bir talih değildi. Bu gerçeğin tanıyarak Avrupa'nın Veri Koruma Denetçisi Giovanni Buttarelli *New York Times*'a GVKR'nin etkisinin "lobiciler ve avukatlarda oluşan iyi finanse edilmiş ekiplere karşı çıkacak" düzenleyiciler tarafından belirleneceğini söyledi.[30] Gerçekten de şirket avukatları halihazırda her zamanki şeylerin korunması için kendi stratejilerini keskinleştiriyor ve ilerideki itirazlar için sahneyi hazırlıyorlardı. Örneğin, önde gelen bir uluslararası hukuk firması tarafından yayınlanan bir beyaz bülten, yasal "meşru menfaat" kavramının yeni düzenleyici engelleri aşmak için umut vadeden bir fırsat sunduğunu iddia ederek şirketleri veri işleme barikatlarına topluyordu:

> Meşru menfaat, organizasyonlar, bireyler ve toplum için dava edilmesinin risk ve kazançlarını değerlendirme ve dengelenmeyi gerektirdiği için pek çok bağlamda işlemden geçirmek üzere en açıklanabilir dayanak olabilir. Kontrolcü ya da bir üçüncü partinin meşru menfaatleri diğer hak ve özgürlükleri de içerebilir. Dengeleme testi bazen ifade özgürlüğünü, ekonomik etkinliğe girme hakkını, fikri mülkiyet haklarının korunmasını sağlama hakkı vesaireyi de içerecektir. Bireyin gizlilik hakkı karşısında dengelerken bu haklar da göz önünde bulundurulmalıdır.[31]

Gözetleme kapitalizminin ekonomik zorunlulukları Mayıs ayında GVKR'nin etki gösterebileceği düşüncesi ile Nisan 2018 sonlarında zaten hareket halindeydi. Nisan başlarında Facebook'un CEO'su şirketin GVKR'yi küresel olarak "ruhen" uygulayacağını duyurmuştu. Buna rağmen uygulamada şirket GVKR'nin operasyonlarının çoğunluğunu sınırlamadığından emin olmak için değişiklikler yapıyordu. O zamana kadar Afrika, Asya, Avustralya ve Latin Amerika'dakiler de dahil olmak üzere kullanıcılarının 1.5 milyarı şirketin İrlanda'daki uluslararası merkezi tarafından yayınlanan hizmet koşullarıyla yönetiliyordu, yani bu koşullar AB çerçevesinde kalıyordu. Nisan sonlarında Facebook sessizce yeni hizmet koşullarını yayınladı ve o 1.5 milyar kullanıcıyı Birleşik Devletler gizlilik yasaları altına yerleştirerek onların İrlanda mahkemelerinde iddialarıyla dava açma kabiliyetlerini ortadan kaldırdı.[32]

III. Her Tek Boynuzlu Atın Bir Avcısı Vardır

Ehlileştirme başarısız olursa bize nasıl bir yaşam kalır? Gözetleme kapitalizmi ve onun araçsalcı gücünden (davranış hedefleri ve toplumsal amaçları) koruma olmadan, duvarların camdan yapıldığı "çıkış yok" vaziyetine hapsoluruz. Sığınmaya yönelik doğal insan arzusu yok edilmelidir ve antik sığınma kurumu silinmelidir.

"Çıkış yok" Büyük Öteki'nin gelişmesi için gerekli koşuldur ve gelişme de ardından gelmesi gereken her şey için gerekli koşuldur: Davranışsal artı değer dalgaları ve onun gelire çevirimi, her piyasa oyuncusunu garantili sonuçlarla buluşturacak olan kesinlik, sözleşmemenin radikal kayıtsızlığı lehinde güvenin atlanması, bezgin ikinci modernite bireylerinin ihtiyaçlarını sömüren ve onların yaşamlarını diğerlerinin amaçları için araçlara dönüştüren zahmetsiz bağlantı cenneti, benliğin yağmalanması, ihtilafsız kontrol adına otonom ahlaki muhakemenin yok oluşu, sessizce irade kullanma iradesini boşaltan harekete geçirme ve değiştirme, diğerlerinin planları lehine birinci kişide sesinizin kaybedilmesi demokratik yönetimin meşru otoritesine bağlı özerk vatandaşların sosyal

ilişkilerinin, eski ve yavaş politikalarının ve hâlâ yerine getirilmemiş ideallerinin yıkımı.

Bu muhteşem tek boynuzlu atlardan her biri, her ne kadar kusurlu biçime yerine getirilmiş olursa olsun, insanlığın başardığı en iyi şeylere ilham vermiştir. Ancak her tek boynuzlu atın bir avcısı vardır ve liberal düzeni besleyen idealler de istisna değildir. Bu avcının iyiliği için yakınlık ve mesafe, ev ve evren arasında bir kapı, kilit, ihtilaf, itiraz olamaz. Artık "topoanalize" ihtiyaç yoktur, çünkü tüm alanlar yıkılıp tek bir alana, Büyük Öteki'ye dönüşmüştür. Kabuğun çiçek yaprağı yumuşaklığında yanardöner ucunu aramayın. Onun karanlık külahında kıvrılmakta bir amaç yoktur. Kabuk sadece başka bir bağlantılı düğümdür ve sizin gündüz düşleriniz bu şamatalı cam yaşamın titreşen ağında zaten bir izleyici buluyordur.

İnsan geleceğine giden yolu güvence altına alan sentetik bildirilerin yokluğunda cam yaşamın katlanılmazlığı bizi, kanunsuz makineler ve onun hakimlerinden bir soluk alma arayışıyla, *kendi yaşamlarımız içinde saklanmanın* gittikçe daha karmaşıklaşan yollarını arayıp onları kucakladığımız, karşı bildirilerden oluşan toplumsal bir silahlanma yarışına doğru çevirir. Bunu, sığınağa yönelik bitmeyen ihtiyacımızı tatmin etmek için ve kovanın araçsalcı disiplininin, onun "uzatılmış soğutma etkisinin" ve Büyük Öteki'nin amansız açgözlülüğünün reddedildiği bir direniş hareketi olarak yaparız. Devlet gözetlemesi bağlamında "gizlenme" uygulamaları "gizlilik protestosu" olarak adlandırılmıştır ve kanun yaptırım temsilcilerinin şüphelerini çekmesiyle iyi bilinirler.[33] Şimdi, kendilerini duvarlarımıza, bedenlerimize ve sokaklarımıza kurdukça, yüzlerimizi, duygularımızı ve dışarıda bırakılma korkumuzu ele geçirerek erişimleri uzağa ve derine ulaşan, Büyük Öteki ve onun piyasa ustaları tarafından da gizlenmeye başvurulur.

Yeni neslin en iyi ve en parlak olanlarının büyük bir kısmının dehalarını tıklama akışının yoğunlaştırılmasına adadığını ileri sürmüştüm. Bir o kadar dokunaklı olan, aktivistler, sanatçılar ve mucitlerden oluşan yeni bir neslin kendilerini giz-

lenme sanat ve bilimini yaratmaya çağrılmış hissetmeleridir.[34] Cam yaşamın katlanılmaz koşulları bu genç sanatçıları, yaratıları bizden yönümüzü arayıp bulmayı talep ettiğinde bile dehalarını insan görünmezliğine dair beklentilere adamaya zorlar. Provokasyonları halihazırda pek çok form alır: Sinyal engelleyen telefon kılıfları, parmak uçlarınızın "yaşamınızın anahtarı olarak kullanılmasını" engelleyen sahte parmak izi protezi, yüz tanıma kameralarına engel olmak için LED gizlilik siperliği, radyo dalgaları ve takip cihazlarını engelleyen kapitone palto, cihazlarınızdan herhangi birinde korunmasız bir web sitesi ya da ağ tespit edildiğinde metalik bir koku bırakan koku yayıcı "öznelerin öngörülebilir rutinler sağlamasına bel bağlayan" herhangi bir gözetlemeyi aksatmak için bir "tesadüfileştirici uygulama" yüz tanıma yazılımını şaşırtmak için ünlü yüzlerinin suretleriyle kaplı gömlekleri ön plana çıkaran "Glamouflage" adlı bir giysi grubu, beyin dalgalarının dijital istilasını engellemek için anti nöro görüntüleme gözetleme başlığı ve istilacı sinyalleri engellemek için bir kalkan oluşturan anti gözetleme kaplaması. Chicago'lu sanatçı Leo Salvaggio yüz tanımayı şaşırtmak için 3D basılmış resin protez maskeler üretiyor. Bu çabasını "organize bir sanatsal müdahale" olarak adlandırıyor.[35]

Muhtemelen en dokunaklı olanı da Backslash Tool Kit'tir: Gizli mesajlar ve açık anahtarlar yerleştirmek için akıllı bir bandana, bağımsız biçimde ağ bağlantılı giyilebilir cihazlar, kanun güçlerinin istismarını kaydetmek için kişisel kara kutu cihazları ve şebekesiz iletişim için hızlı yerleştirilen yönlendiricileri de içeren "gelecekteki protesto ve isyanlar için tasarlanmış bir işlevsel cihazlar serisi."[36] Backslash, New York Üniversitesi'nde bir yüksek lisans tezinin parçası olarak yaratıldı ve bu kuşağın karşı karşıya geldiği üçüncü modernite için itirazı mükemmel biçimde yansıtıyor. Tasarımcı genç, dijital olarak yerli protestocular için "bağlantılı olmanın temel bir insan hakkı" olduğunu yazıyor. Yine de ezici gözetleme yüzünden "protestolarda teknolojinin geleceğinin karanlık göründüğünden" yakınıyor. Takım setinin "protestolar ve teknoloji arasındaki yoğun ilişkiyi inceleyip araştırmak için bir

alan ve ifade özgürlüğü, isyanlar ve yıkıcı teknoloji hakkında diyaloğu beslemek için bir alan" yaratması amaçlanmıştı. Konuyla ilgili bir gelişmede, Washington Üniversitesi'nden öğrenciler "ticari varlık cihazları ile beden üzeri aktarımlar" için bir prototip geliştirdiler. Buradaki fikir, kolayca bulunabilen cihazların "sadece bedenle temas halindeki kablosuz alıcılara bilgi aktarmak için kullanılabilmesi" böylece kolayca tespit edilebilen normal Wi-Fi aktarımlarından bağımsız güvenli ve özel iletişimleri için bir temel oluşturmasıdır.[37]

Manhattan'daki Yeni Çağdaş Sanat Müzesi'nin dükkanında bir gezinirseniz, en çok satanın yer aldığı bir vitrinden geçersiniz: Yansıtıcı yüzeyinde "Bugünün Özçekimi Yarının Biyometrik Profilidir" yazan parlak turuncu mesajla kaplı masa üstü aynalar. Bu "Gizliliği Düşün Özçekim Aynası" çalışması gözetleme problemi ve izleyenlerin güçlerine engel olmayı hedefleyen, Berlin merkezli genç sanatçı Adam Harvey'nin bir projesidir. Harvey'nin sanat işi, kamuflaj ve diğer saklanma formları aracılığıyla onların hassasiyetlerini tespit etmek ve kullanmak amacıyla "tersine mühendisliği bilgisayar görme algoritmaları" ile başlıyor. Kendisi muhtemelen en çok, drone gözetlemesini ve daha kapsamlı haliyle, yüz tanıma yazılımını bastırması onların kafasını karıştırması ve onlardan kaçınması amaçlanan bir giyilebilir moda parçaları serisi "Gizlilik Savaşı" ile biliniyor. Gümüş kaplı kumaşlar termal radyasyonu yansıtarak "giyenin yukarıdan termal gözetlemeden kaçınmasına imkan veriyor." Harvey'nin moda parçaları "kıyafetler insan ve Tanrı arasında bir ayrım sağlar" düşüncesini yansıtan, geleneksel İslami giysiden ilham almıştır. Şimdi ise o anlamı insan deneyimini, izleyen güçten ayıran kıyafetler yaratmak için yeniden yönlendiriyor.[38] Bir diğer Harvey projesi, tümü yüz tanıma yazılımı ve diğer bilgisayar görme formlarını bozmak üzere tasarlanmış, estetik bir makyaj ve saç stili (kalın siyah perçemlerden sarkan mavi tüyler, burun altında sallanan rastalar, kalın siyah ve beyaz boya parçalarıyla kaplı elmacık kemikleri, ahtapot dokunaçları gibi yüz ve boyun çevresinde dolanan lüleler) yarattı.

Harvey çalışmalarını gözetleme ve direniş temalarına yönlendiren sayısı artan sanatçılardan, çoğunlukla *genç* sanatçılardan biridir. Sanatçı Benjamin Grosser'ın Facebook ve Twitter "demetrikatörleri" her bir sitenin sayfalarını ölçümleri silinmiş halde sunan yazılım ara yüzleridir: "'Beğenmelerin' 'arkadaşların' takipçilerin, retweet'lerin sayısı tamamen yok olur." Arkadaş sayımızı ön plana çıkaran bir ara yüz arkadaşlık algımızı nasıl değiştiriyor? diye soruyordu. "Rakamları kaldırın ve görün." Grosser'ın "Go Rando" projesi "Beğen"e bastığınız her seferinde rastgele bir emoji seçerek "Facebook'taki duygularımızı şaşırtan" böylece kişilik ve duygusal profilleri hesaplarken şirketin artı değer analizlerini baltalayan bir web tarayıcısı uzantısıdır.[39] Trevor Paglen'ın zengin biçimde düzenlenmiş performans sanatı, Büyük Öteki'nin her yerde olan biliş ve yapışını ortaya çıkarmak için müzik, fotoğraf, uydu görüntüsü ve yapay zekayı birleştiriyor. Paglen "Farklı bilgisayar görme sistemlerinin mimarilerine bakmak ve gördüklerinin ne olduğunu öğrenmeye çalışmak için yapay zeka çalıştıran yazılımın içine bakmaya çalışıyor" diyor. Çinli sanatçı Ai Weiwei'nin 2017 yılı yerleştirme eseri "Hansel & Gratel" katılımcıların kendi masum fotoğraf çekimlerinin, Instagram'lamalarının, tweet'lemelerinin, mesajlaşmalarının, etiketlemelerinin ve paylaşmalarının olası gözetleme sonuçlarıyla duygusal olarak yüzleştikleri güçlü bir deneyim yaratıyordu.[40]

Genç insanlarımız gibi sanatçılarımız da kömür madenindeki kanaryalardır. Kendimizi görünmez kılma gereksiniminin parlak bir sanatsal öncü birliğinin teması olması matem ve tiksintiden oluşan ileri hatlardan kıyıya vuran şişedeki mesajın bir diğer türüdür. Cam yaşamı katlanılmazdır ama yüzümüze bir maske uydurmak ve her zaman her yerde kanunsuz makineleri engellemek için bedenlerimizi dijital açıdan dirençli kumaşlarla kaplamak da öyledir. Her karşı bildiride olduğu gibi riskleri gizlemek, toplanılan bir öfke noktası olması gerektiği yerde, bir adaptasyon haline gelir. *Bu koşullar kabul edilemezdir. Bu duvarın altındaki tüneller yeterli değildir. Bu duvar yıkılmalıdır.*

En büyük tehlike bizim cam yaşamında ya da ondan gizlenme beklentisinde kendimizi evde hissetmemizdir. Her iki alternatif de bizi, sığınakta doğmuş, sonunda bizi makinelerden ayıran yaşamsal içe dönüklükten mahrum bırakır. Bu, söz verme ve sevme kapasitelerimizi çektiğimiz, o olmadan hem özel samimiyet bağlarımızın hem de kamusal toplum bağlarımızın solup öldüğü kuyudur. Bu akışı şimdi değiştirmezsek bizi izleyen nesiller için devasa bir iş bırakırız. Endüstriyel kapitalizm gelecek nesilleri yanan bir gezegenin yükü ile eyerlemek için doğaya el koydu. Biz de bu yüke gözetleme kapitalizminin istilasını ve insan doğasının fethini mi ekleyeceğiz? Onlar kendi servet ve gücü adına sığınak ve gelecek zaman hakkının kaybını talep edip kurnazca kovan yaşamını dayatırken biz olduğumuz yerde duracak mıyız?

Paradiso buna devrim, Pentland ise bireyselliğin ölümü der. Nadella ve Scmidt, zorlayıcı birleşimi ve önleyici uyumları ile rol modelimiz olarak makine kovanını savunur. Page ve Zuckerberg toplumun dönüşümünü kendi ticari amaçlarının bir aracı olarak anlar. Aramızda muhalifler vardır elbette ama duvarsız yaşam bildirisi şimdiye kadar anlaşmadan toplu geri çekilmeyi tetiklemede başarısız olmuştur. Bu, kısmen bağımlılığımızın sonucu, kısmen de bu "devrimin" getirebileceği sonuçları bir kenara bırakın, mimarların ellerindeki şeyin genişliğini ve derinliğini henüz kavramamış olmamızdandır.

Duyarlılığımız, özellikleri geliştirilir, test edilir, detaylandırılır ve normalleştirilirken Büyük Öteki'nin canavarlığı karşısında uyuşuklaşır. Duvarlar ninnisi karşısında sağır oluruz. Makineler ve onların hakimlerinden saklanmak, öncülerin takıntısı olmaktan sosyal söylemin ve neticede yemek masası başındaki sohbetlerimizin normal bir teması olmaya sürüklenir. Bu patikadaki aşağı giden her adım sanki savaş sisi içindeymiş gibi gerçekleşir: Ansızın ve sıklıkla belirsizlik içinde beliren dağınık parçalar ve olaylar... Onun kökeni ve anlamını bir kenara bırakın, örüntüyü algılamak için bile çok az yer vardır. Yine de sığınak olasılığında her silinme, araçsalcı gücün yeni koşulları ile kesintisiz ve sessiz biçimde doldurulan bir boşluk bırakır.

SONUÇ

BÖLÜM ON SEKİZ

YUKARIDAN BİR DARBE

Hiç görmediği şeyler yüzünden nefretle sarsıldı,

Nesnesinden soyutlanmış bir aşkın özlemini çekti,

Ve eziyeti tattı ömründe ilk defa.

W. H. Auden
Çin'den Soneler, III

Gözetleme kapitalizmi piyasa kapitalizmi tarihinden üç şekilde ayrılır. Birincisi, serbest özgürlük *ve* bilgi ayrıcalığı konusunda ısrar eder. İkincisi, insanların uzun zamandır benimsediği organik müştereği terk eder. Üçüncüsü, kovandaki yaşamın ruhu radikal kayıtsızlık ve onun Büyük Öteki'deki materyal ifadesi ile kolektivist bir toplumsal vizyona ihanet eder. Bu bölümde, bu tarihsel normlardan ayrılışların her birini inceliyor ve ortaya çıkardıkları soruyla yüzleşiyoruz: Gözetleme kapitalizmi sadece kapitalizm midir?

I. Özgürlük ve Bilgi

Gözetleme kapitalistleri, her türlü kısıtlamaya karşı özgürlük talep etmede diğer kapitalistlerden farklı değildirler. Bir yandan her türlü yeniliği piyasaya sürme özgürlüğünde di-

retirken, diğer yandan yasa ve regülasyonun kısıtlayıcılığından "kurtulmaları" gerektiğini şiddetle savunurlar. Bu klasik örüntü, kapitalizmle ilgili kendi teorisyenleri tarafından yapılmış iki esaslı varsayımı yansıtır: İlki, piyasaların doğaları gereği *bilinemez* olmalarıdır. İkincisi ise, bilgi eksikliğiyle üretilen bilgisizliğin piyasa aktörleri için geniş kapsamlı aksiyon *özgürlüğü* gerektirmesidir.

Bilgisizlik ve özgürlüğün kapitalizmin vazgeçilmez karakteristik özellikleri olması anlayışı, küresel dijital ağları, interneti ya da Büyük Öteki'nin her zaman her yerdeki bilgisayarlı, duyusal, harekete geçirici mimarilerini bir yana bırakın, modern iletişim ve ulaşım sistemlerinin ilerleyişinden de önce yaşam koşullarında kök salmıştır. İnsan hikayesinin son birkaç anına kadar yaşam mecburen yereldi ve "bütün" de mecburen "parça" karşısında görünmezdi.

Adam Smith'in ünlü "görünmez el" metaforu insan yaşamının bu kalıcı gerçekliklerinden geliyordu. Smith, her birey anlık konfor ve gereksinimlerinin arayışıyla kendi kapitalini yerel olarak kullanır, diye fikir yürütüyordu. Her biri "kendi niyetinin bir parçası olmayan bir amacı desteklemek için görünmez bir el tarafından yürütülen, kendi güvenliği ve kendi kazancı" ile ilgilenir. Bu amaç kapsamlı piyasada, yani milletlerin servetinde, kapitalin etkin kullanımıdır. Etkin piyasaları üreten bireysel aksiyonlar sarsıcı derecede karmaşık bir örüntüye, hiç kimse ya da varlığın, yönetmeyi bir kenara bırakın, bilmeyi ya da anlamayı bile umamayacağı bir gizeme eklenir: "Özel insanları, onların kapitallerini çalıştırmaları gerektiği şekilde yönlendirmeleri gereken devlet yetkilileri, sadece hiçbir tekil kişi için değil, hiçbir konsey ya da senato için de rahatlıkla güvenilemeyecek bir otoriteyi üstleneceklerdir."[1]

Geçen yarım yüzyılın piyasa öncelikli ekonomik politikaları için temel olarak çalışmalarını kısaca Bölüm 2'de tartıştığımız neoliberal ekonomist Friedrich Hayek, kendi savının en temel prensiplerimi Smith'in bütün ve parça ile ilgili varsayımlarından alıyordu. Hayek "Adam Smith, bilgi ve kavrayışımızın sınırlarını aşan insani ekonomik iş birliğini düzenleme yöntemlerini tesadüfen bulduğumuzu anlayan

ilk kişiydi" diye yazıyordu. Onun 'görünmez eli' daha iyi biçimde muhtemelen görünmez ya da araştırılamaz bir örüntü olarak tarif edilebilirdi.[2]

Planck, Meyer ve Skinner'da olduğu gibi Hayek de Smith de özgürlük ve bilgisizliği tartışmasız biçimde birbirine bağlar. Hayek'in çerçevesinde piyasanın gizemi, bütün konusunda bilgisiz kalırken pek çok kişinin etkin biçimde davranabilmesidir. Bireyler sadece özgürce *seçebilir* olmakla kalmayıp kendi arayışlarını özgürce *seçmelidirler* de, çünkü bir alternatif yoktur, onlara rehberlik edecek bir total bilgi kaynağı ya da bilinçli kontrol yoktur. Hayek "insan tasarımı" imkansızdır diyor, çünkü ilgili bilgi akışları "herhangi bir zihnin kontrol aralığının ötesindedir." Piyasa dinamikleri "onlara ne yapacaklarını söyleyen biri" olmadan insanların bilgisizlik içinde faaliyet göstermelerini mümkün kılar.[3]

Hayek, piyasa sistemlerinin işgücü bölümlenmesine olanak vermekle kalmayıp, aynı zamanda "*eşit biçimde bölümlenmiş bilgiye* dayalı kaynakların eşgüdümlü kullanımına" da olanak verdiğini ileri sürerek demokrasi karşısında piyasayı seçiyordu. Bu sistem özgürlükle uyumlu tek sistemdir diye iddia ediyordu. Muhtemelen "termit karıncaların 'durumu' gibi" başka bir uygarlık türü düzenlenebilirdi ama bu insan özgürlüğü ile uyumlu olmazdı, diye tahmin ediyordu.[4]

Ters giden bir şey vardır. Gözetleme kapitalistleri de dahil olmak üzere pek çok kapitalistin kendi operasyon yöntemlerinde düzenleyici, yasamaya ilişkin, yargıya ilişkin, toplumsal ya da diğer herhangi bir halk müdahalesi formunu reddettikleri zaman, yüzyıllarca eski gerekçeleri aktif bir şekilde kullandıkları doğrudur. Buna rağmen Büyük Öteki ve araçsalcı gücün kararlı uygulanması klasik bilgisizlik için özgürlük karşılığına meydan okur.

Söz konusu gözetleme kapitalisti operasyonlar olduğunda "piyasa" artık görünmez değildir, kesinlikle Smith ya da Hayek'in düşündüğü biçimde de değildir. Gözetleme kapitalistleri arasındaki rekabetçi mücadele totalliğe yönelik saplantıyı üretir. Total bilgi kesinliğe ve garantili sonuçlar vaadine doğru eğilim gösterir. Bu operasyonlar, davranış ge-

leceği piyasalarının arz ve talebinin sonsuz detayla işlendiği anlamına gelir. Gözetleme kapitalizmi böylece, eski "araştırılamaz örüntü" yerine icra, davranış değiştirme ve öngörüyü geçirdiği için gizem yerine kesinliği koyar. Bu, klasik öz itibarı ile bilinemez "piyasa" idealinde temel bir değişikliktir.

Mark Zuckerberg'in Facebook'un bir kişinin hayatında tükettiği her kitabı, filmi ya da şarkıyı bilmesiyle ve onun öngörü modellerinin yabancı bir şehre vardığınızda hangi bara gideceğinizi söylemesiyle, orada barmenin sizi en favori içkinizle beklemesiyle böbürlenmesini hatırlayın.[5] Facebook veri bilimi ekibi başkanının bir keresinde söylediği üzere "Bu, dünyanın insan iletişimiyle ilgili ölçek ve niteliği gördüğü ilk seferdir. İlk kez sosyal davranışı daha önce hiçbir zaman görmediğimiz kadar ince bir seviyede incelememize izine veren bir mikroskopa sahibiz."[6] Üst düzey bir Facebook mühendisi bunu kısa ve öz biçimde ifade ediyordu: "Dünyadaki her şeyin ve onların birbirlerine nasıl bağlı olduklarının grafiğini oluşturmaya çalışıyoruz."[7]

Benzer amaçlar diğer öncü gözetleme kapitalisti firmalarda da yankı buluyordu. Google'dan Eric Schmidt'in 2010'da gözlemlediği üzere "Sizinle ilgili, arkadaşlarınızla ilgili bize daha çok bilgi verin ki, biz de aramalarınızın kalitesini geliştirebilelim. Yazmanıza bile ihtiyacımız yok. Nerede bulunduğunuzu biliyoruz. Nerede bulunmuş olduğunuzu biliyoruz. Ne hakkında düşündüğünüzü az çok bilebiliriz."[8] Microsoft'tan Satya Nadella tüm fiziksel ve kurumsal alanları, insanları ve sosyal ilişkileri endekslenebilir ve aranabilir şeyler olarak görüyordu: Hepsi makine mantığının, örüntü tanımanın, öngörünün, önlemenin, müdahalenin ve değiştirmenin konusudur.[9]

Gözetleme kapitalizmi eski kapitalizm değildir ve onun liderleri de Smith'in ya da hatta Hayek'in kapitalistleri değildir. Bu rejim altında özgürlük ve bilgisizlik artık at başı gitmez, bunlar artık adına gizem denen bozuk paranın iki yüzü değillerdir. Bunun yerine gözetleme kapitalizmi özgürlük *ve* bilginin eşi benzeri görülmedik bir yakınsaması ile tanımlanır. O yakınsamanın derecesi araçsalcı gücün kapsamı ile

tam olarak örtüşür. Bu engellenmemiş güç birikimi, gözetleme gelirlerinin bağlı olduğu dahil etme ve hariç bırakma dinamiklerini kurarak toplumda öğrenmenin bölümlenmesini etkin biçimde tutsak eder. Gözetleme kapitalistleri bilgiyi düzenlemek için özgürlük talep ederler ve sonra da kendi özgürlüklerini korumak ve genişletmek için o bilgi avantajını kullanırlar.

Kapitalist girişimlerin rekabetçi bir pazaryerinde her türden bilgi avantajını arama beklentileri ile ilgili alışılmadık hiçbir şey yoktur, bilgisizliği bilgiye çeviren gözetleme kapitalisti kabiliyetlerin eşi benzeri görülmemiştir, çünkü gözetleme kapitalistlerini geleneksel ütopyacılardan ayıran bir kaynağa bel bağlarlar: Büyük Öteki'nin sürekli genişleyen mimarileri ile cisimleşmiş, dünyanın fiilen dönüşümüne izin veren finansal ve entelektüel kapital. Hâlâ daha da şaşırtıcı olan, gözetleme kapitalinin, tek taraflı ve yayılan icra programlarıyla işlevselleştirilmiş, insan deneyiminin mülksüzleştirilmesinden kaynaklanmasıdır: *Onların özgürlüklerine ve bizim boyun eğişimize, ne bildikleri konusunda onların bilgisine ve bizim bilgisizliğimize finansal kaynak sağlamak için yaşamlarımız deşilir ve satılır.*

Bu yeni koşul, çifte hareketin iç organlarının çıkarılması ve ham kapitalizmin zaferine yönelik neoliberal meşruiyeti ortaya çıkarır: serbest piyasaları, serbest piyasa aktörleri ve kendini düzenleyen girişimler. Bu, kapitalist dünya görüşünün en temel varsayımlarına ters düşen alışılmadık bir birikim mantığının peşinde düşerken gözetleme kapitalistlerinin neoliberal politik savunmanın retorik ve politik dehasında ustalaştığı izlemini uyandırır. Sadece kartlar yeniden karıştırılmış değildir, oyunun kuralları da hem eşi benzeri görülmedik hem de dijital ortam ve yeni uygulamalı ütopyacıların masaya getirdikleri servet ve bilimsel gücün muazzam kaynakları dışında düşünülemez bir şeye dönüştürülmüştür.

Gözetleme kapitalizminin alışılmadık temel mekanizmalarını, ekonomik zorunluluklarını, bir araya getirici gücünü ve sosyal amaçlarını dikkatle inceledik. Araştırmamızın bir sonucu, gözetleme kapitalizminin toplumdaki öğrenmenin

bölümlenmesi üzerindeki komuta ve kontrolü kendine özgü özelliğidir. Bilgi ve özgürlük birleşimi, gözetleme kapitalistleri ve faaliyet gösterdikleri toplumlar arasındaki güç asimetrisini hızlandırmak üzere çalışır. Ancak vatandaşlar, toplumlar ve gerçekten bir uygarlık olarak *gözetleme kapitalistlerinin özgürlüğü hak etmek için fazla şey bildiklerini* kabul ettiğimizde bu döngü kırılır.

II. Karşılıklılıktan Sonra

Kapitalizmin geçmişindeki bir diğer belirleyici kırılma, kapitalizmin dayanıklılık ve uyarlanabilirliğinin uzun zamandır bir işareti olan organik karşılıklılıkları gözetleme kapitalistlerinin terk etmesidir. Yirminci yüzyılda Ford'un beş dolarlık günüyle sembolize edilen bu karşılıklılıklar Adam Smith'in, firmaların çalışanlar ve müşteriler olarak insanlara bel bağladığı, kapitalizmin üretken sosyal ilişkilerine dair orijinal görüşlerine kulak verir. Smith "emek talebi halinin sahip olmasını gerektirdiği gerekli maddelerin o miktarını işçiler hâlâ satın alabilsinler diye" fiyat artışlarının maaş artışlarıyla dengelenmesi gerektiğini ileri sürüyordu.[10] Hissedar değer hareketi ve küreselleşme, karşılıklılık yerine resmi kayıtsızlığı koyarak kapitalizm ve topluluklar arasındaki bu yüzyıllarca eski sosyal anlaşmayı bozmakta uzun bir yol kat etti. Gözetleme kapitalizmi daha da ileriye gider. Smith'i başından savmakla kalmaz, aynı zamanda toplumlarıyla arasında kalan tüm karşılıkları da yürürlükten kaldırır.

İlk olarak gözetleme kapitalistleri artık insanlara müşteriler olarak bel bağlamaz. Onun yerine, arz ve talep ekseni gözetleme kapitalisti firmayı kitlelerin, grupların ve bireylerin davranışlarının önceden görülmesine dair bir işletme niyetine doğru yönlendirir. Sonuç, gördüğümüz üzere "kullanıcıların" yeni bir işletme müşterisine hedeflenmiş bir dijital çağ üretim süreci için hammadde kaynağı olmalarıdır. Gözetleme kapitalisti operasyonlarda bireysel müşteriler (birkaç örneği sayacak olursak Roomba elektrikli süpürgeyi, casusluk eden oyuncak bebeği, akıllı votka şişelerini ya da davranış temelli sigorta poliçelerini) alarak var olmaya devam ederlerken

sosyal ilişkiler artık karşılıklı alışveriş üzerine temellenmez. Bu ve diğer pek çok durumda, ürün ve hizmetler sadece gözetleme kapitalizminin parazit operasyonları için konakçıdır.

İkincisi, tarihsel standartlar açısından gözetleme kapitalistleri eşi benzeri görülmedik kompütasyonel kaynakları ile karşılaştırıldığında nispeten az sayıda insan çalıştırırlar. Küçük, yüksek düzeyde eğitimli bir işgücünün, devasa bir kapital odaklı altyapının gücünü artırdığı bu örüntüye "hiperölçek" adı verilir. Hiperölçekli işletme operasyonlarının tarihsel süreksizliği GM'nin yetmiş yıllık işe alım seviyelerini ve Google ve Facebook'tan gelen halka arz sonrası yakın dönem piyasa değerini karşılaştırınca bariz hale gelir. (Buradaki karşılaştırmayı Google ve Facebook ile sınırlandırdım, çünkü her ikisi de halka sunulmasından önce bile saf gözetleme kapitalisti firmalardı.)

2016 sonunda Google 75,000'den ve Facebook 18,000'den fazla kişi çalıştırmazken, Google'ın 532 milyar dolara ve Facebook'un 332 milyar dolara ulaşmasıyla, 2016'da halka arz edildiği zamandan beri Google ve Facebook istikrarlı biçimde piyasa değerini tırmandırdı. General Motors'un, 735,000 kadın ve erkek çalıştırdığı 1965'te 225.15 milyar dolarla en yüksek piyasa değerine ulaşması kırk yıl almıştı.[11] En sarsıcı olan, Büyük Buhran'ın zirve döneminde GM'nin, piyasa değerinin zirvesindeki Google ve Facebook'un çalıştırdığından daha fazla kişi çalıştırmış olmasıdır.

GM örüntüsü küreselleşme, neoliberalizm, hissedar değer hareketi ve plütokrasinin çifte hareketinin kamu teşebbüsü ve kurumlarını çözmesinden önce, yirminci yüzyıldaki Birleşik Devletler'in ikonik hikayesidir. Bu kurumlar GM'nin işe alma politikalarını, yirminci yüzyılın küreselleşme öncesi on yılları sırasında istikrarlı karşılıklılıklar için simgesel olan, işgücü uygulamaları, sendikalaşma ve toplu pazarlıkla rasyonelleştiriyordu. Örneğin, 1950'lerde, yetişkinlerin yüzde 80'i "büyük işletmenin" ülke için iyi bir şey olduğunu söylüyordu, yüzde 66'sı işletmelerin az değişiklik gerektirdiğine ya da hiçbir değişiklik gerektirmediğine inanıyordu ve yüzde 60'ı ise "büyük şirketlerin kârlarının onların ürün ve hizmetlerini

satın alan herkes için bir şeylerin daha iyi hale getirilmesine yardımcı olduğu" konusunda hemfikirdi.[12]

Bazı eleştirmenlerin GM'nin 1980'ler sonlarında neticede onu 2009'da iflasa götüren, küresel rekabete uyum sağlamakta başarısız olmasında bu karşılıkları suçlamalarına rağmen analizler, güçlü işgücü kurumlarının resmi olarak karar alma otoritesini paylaştıkları, yirmi birinci yüzyıl Alman otomobil endüstrisinin başarısı ile güçlendirilmiş bir sonuç olan, firmanın efsanevi düşüşünde en büyük payı kronik yönetimsel rahatlık ve talihsiz finansal stratejilerin taşıdığını gösterdi.[13]

Hiperölçekli firmalar modern dijital kapitalizm için simgesel hale gelmiştir ve kapitalist buluşlar olarak işe alım ve maaşlar, endüstri konsantrasyonu ve tekelcilik üzerine etkileri de dahil olmak üzere önemli sosyal ve ekonomik zorlukları getirirler.[14] 2017'de, 24 hiperölçekli firma, binler ve milyonlar arasında sunucularla, 320 veri merkezi işetiyordu (Google ve Facebook bunların en büyükleri arasındaydı.)[15]

Buna rağmen hiperölçekli firmaların tümü gözetleme kapitalisti değildir ve bizim buradaki odağımız bu iki alanın kesişimi ile sınırlıdır. Hiperölçekli faaliyet gösteren ya da hiperölçekli operasyonlardan destek alan gözetleme kapitalistleri çalışan kaynağı olarak kendi toplumlarına bağlılıklarını dramatik ölçüde azaltırlar ve gördüğümüz üzere adına rekabet ettikleri az sayıda kişi veri bilimindeki en nadir katmandan çekilmiştir.

Hem tüketici hem de çalışan kaynağı olarak insanlarla organik karşılıklılıkların yokluğu, piyasa kapitalizmi ve demokrasi arasındaki tarihsel ilişkilerin ışığında istisnai öneme sahip bir meseledir. Aslında hem Amerika hem de İngiltere'de demokrasinin kaynağının bu karşılıklılıklara kadar izi sürülmüştür. Amerika'da tüketici karşılığının ihlali, politik güce çevrilen ekonomik güç olarak özgürlüğe doğru durdurulamaz yürüyüşü uyandırdı. Yarım yüzyıl sonra İngiltere'de, kapital ve işgücü arasındaki zorunlu karşılıklı bağımlılığa duyulan fesat, pratik, çıkarcı bir ilgi, imtiyaz hakkının kademeli genişlemesi ve daha kapsayıcı demokratik kurumlara şiddet içermeyen geçişle ifade edilen, politik gücün yeni

örüntülerine çevrildi. Bu dünya değiştiren tarihi olaylara kısa bir bakış bile gözetleme kapitalizminin kapitalizmin geçmişinden ne derecede saptığını kavramamıza yardımcı olur.

Amerikan Devrimi tüketim karşılıklarının nasıl demokrasinin yükselişine katkıda bulunduğuna dair dikkat çekici bir örnektir. Tarihçi T. H. Breen yenilikçi çalışması *The Marketplace of Revolution*'da tamamen farklı taşralı yabancıları yeni radikal bir vatanseverlik gücü içinde birleştirerek devrimi harekete geçirenin bu karşılıklılıkların ihlali olduğunu ileri sürer. Breen Amerikalı kolonicilerin İngiltere'den ithal edilen "mal imparatorluğuna" bağlı olmaya başladıklarını ve bu bağımlılığın karşılıklı toplum sözleşmesi anlayışını aşıladığını açıklar: "Sıradan insanlar için genişleyen bir Anglo Amerikan pazara katılımın hissedilir deneyimi" İngiltere ile "hakiki bir ortaklık" algısını yoğunlaştırdı.[16] Neticede, İngiltere Parlamentosu, kıyafet ve çay gibi ithal malları "emperyal baskının sembollerine" çeviren bir dizi vergiyi dayatarak bu ortaklığın haklar ve yükümlülüklerini herkesçe iyi bildiği üzere yanlış değerlendirdi. Breen paylaşılan tüketim deneyiminden, hayati üretici tüketici karşılıklı bağımlılıklarının ihlaline duyulan hiddetten ve "malları güçle konuşturma" kararlılığından doğan politik bir hareketin orijinalliğini tarif eder.

Tüketici beklentilerinin demokratik devrime çevirimi, 1765'te, Damga Kanunu'nun sonunda "ithal etmeme hareketi" (günümüzde buna tüketici boykotu diyebilirdik) ile ifade edilen popüler protestoları, isyanları ve organize direnişi tetiklediği zamanla başlayan, üç dalga halinde gerçekleşti. Breen'in anlattığı üzere Damga Kanunu'nun detayları kolonicilerin İngiltere'nin onları ortak faydalanma karşılıklılıklarıyla bağı politik ya da ekonomik muadili olarak görmediğini fark etmelerinden daha az önemliydi: "Materyal mutluluk arayışından" ağır bir bedel toplayıp "Amerikalıların arzuladıkları malları satın alma kabiliyetlerini tehlikeye atarak Parlamento, kolonicilere ikinci sınıf vatandaşlar gibi davranmaya yönelik niyetini açık etmişti."[17] Damga Kanunu, sadece imparatorluğun vatandaşları değil, aynı zamanda imparatorluğun tüketicileri de olarak kolonicilerin haklarının ihlali olarak de-

neyimlendi: Bu, tüketicilerin ekonomik gücünün politik güce ilk çevirimi, kolonyal toplumun en sıradan üyelerinin "canlandırıcı bir güçlendirme artışı" yaşadığı "kökten yeni bir politika formu" idi.[18] Parlamento ithal etmeme hareketinin koloniler boyunca etkin biçimde yayılmasından önce Damga Kanunu'nu geri çekti ve görüldüğü üzere "temsil yoksa vergi yok" prensibi üstün geldi.

Hemen iki yıl sonra 1767'de bu sefer bir dizi ithal mal üzerine vergi dayatan Townshend Kanunu geçtiğinde yeni bir öfke dalgası her koloniden insanları harekete geçirdi. Detaylı ithal etmeme anlaşmaları tüketici fedakarlığını politik direnişin ön cephesine dönüştürdü. Paylaşılan ihlal edilmiş beklentiler deneyimi, sosyal dayanışma için yeni bir temel sağlayarak bölgesel, dini ve kültürel farkların ötesine geçti.[19] 1770 itibarı ile Townshend Kanunu da feshedildi ve bir kez daha anlaşılan tam açılmış bir isyandan kaçınıldı.

1773 Çay Kanunu kolonicileri politik odağı, hattı korumak için tüccarlara bağlı olan *ithal etmemeden*, tüm bireylerin "müşteriler" olarak paylaşılan durumlarında eşsiz dayanışmaya katılımlarına bağlı olan *tüketmemeye* kaydıran direnişin yeni bir aşamasına soktu. Bu bağlamda Samuel Adams özgürlük gayesinin "Amerikalı insanların kendilerini 'İngiltere'nin incik boncuğundan' kurtarma kabiliyetlerine bağlı olduğunu" bildirdi.[20]

İngiliz malları bağımlılık ve baskıyı öylesine derinlemesine sembolize etmeye başladı ki Harvard, Massachusetts'in ufak fakirleşmiş topluluğu Boston Limanı'na çay sandıklarıyla dolu halde varan tüccar gemilerini konuşmak için bir araya geldiğinde bunu "sadece Kent ve Taşra için değil, genel olarak Amerika için ve bu Kentin tasarlanması altına giren, gelecek olan tüm yaş ve kuşaklar için tüm sonuçlarıyla bakıldığında ilginç ve önemli doğaya sahip bir mesele" olarak addettiler.[21]

Bir yıl sonra 1774'te, İlk Milli Meclis Philadelphia'da toplandı ve İngiltere ile ticareti feshetmek üzerine "büyük planı" ürettiler. Breen "Bu, bağımsızlık düşüncesiyle kendilerini eğlendirmelerinden bile önce, Amerikalıları kendilerini Amerikalı olarak düşünmeye davet eden, politik baskı karşısında

tüketici direnişine dair parlak bir orijinal stratejinin gerçekleşmesini sağladı" diye yazıyordu.[22]

Erken on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde Daron Acemoglu ve James A. Robinson'ın gösterdiği üzere demokrasinin yükselişi endüstriyel kapitalizmin "kitlelere" bağımlılığına ve onların üretimin yeni organizasyonuyla gerekli kılınan refaha katılımına ayrılmaz bir şekilde bağlıydı.[23] Hacim üretiminin ve onun maaş kazanan iş gücünün yükselişi İngiliz işçilerinin ekonomik gücünü oluşturdu ve onların politik meşruiyeti ve gücüne yönelik büyüyen bir takdire yol açtı. Bu sıradan halk ve elitler arasında yeni bir karşılıklı bağımlılık anlayışı üretti.

Acemoglu ve Robinson "kapsayıcı ekonomik kurumlar" (örn. işe alma karşılıklılıkları ile tanımlanan endüstriyel firmalar) ile politik kurumlar arasındaki "dinamik pozitif geri bildirimin" İngiltere'nin önemli ve şiddet içermeyen demokratik reformları için kritik önem taşıdığı sonucuna varıyorlardı. Kapsayıcı ekonomik kurumlar, özellikle konu güç için mücadele olduğunda elitler için taleplerine rıza göstermek yerine "kitleleri ezmelerini" daha da zor hale getirerek "oyun sahasını eşitler" diye iddia ediyorlardı. İşe alımdaki karşılıklılık politikadaki karşılıklılıkları üretti ve sürdürdü: "Popüler taleplerin üzerine gitmek ve kapsayıcı politik kurumlara karşı bir darbeye girişmek [ekonomik] kazanımları yok ederdi ve büyük demokratikleşme ve büyük kapsayıcılığa karşı çıkan elitler kendilerini bu yıkım yüzünden servetlerini yitirenler arasında bulabilirlerdi."[24] İngiltere'nin erken dönem endüstriyel kapitalistlerinin pragmatik tavizlerinden keskin biçimde farklı olarak gözetleme kapitalistlerinin insanlarla aşırı yapısal karşılıklı bağımlılıkları, kapsamadan çok hariç tutmayı besler ve bizim "radikal kayıtsızlık" dediğimiz eşsiz bir yaklaşım için temel oluşturur.

III. Yeni Kolektivizm ve Onun Radikal Kayıtsızlık Ustaları

Özgürlük *ve* bilginin birikimi, gözetleme kapitalizminin üçüncü alışılmadık özelliğini şekillendirmek için insanlarla organik karşılıklılıkların yokluğuyla birleşir: Piyasa kapi-

talizmi ve piyasa ekonomisinin uzun zamandır kalıcı olan değerlerinden uzaklaşırken aynı zamanda neoliberal dünya görüşünde gözetleme kapitalizminin kökenlerinden keskin biçimde ayrılan kolektivist bir yönelim. Kendi ticari başarısı adına, gözetleme kapitalizmi bizi bir kovan kolektifine sevk eder. Bu özelleşmiş araçsalcı sosyal düzen, kendi alanında hem bilgi hem de özgürlüğü devletin değil, piyasanın yoğunlaştırdığı, kolektivizmin yeni bir formudur.

Bu kolektivist yönelim, gözetleme kapitalizminin yirminci yüzyıl ortası kolektivist totaliterci kabuslara bir tepki olarak altmış yıl önce fırına verilmiş neoliberal bir öğretideki kökenlerinin ışığında beklenmedik bir gelişimdir. Daha sonra faşist ve sosyalist tehditlerin ölümü ile neoliberal ideoloji modern demokratik devleti, her ne pahasına olursa olsun karşı çıkılacak bir şey, kolektivizmin yeni kaynağı olarak yeniden tanımlamada kurnazca başarılı oldu. Gerçekten de sözde kolektivist "çok fazla demokrasi" tehlikelerini yenme adına, çifte hareketin içinin açılması takip edilmiştir.[25] Şimdi kovan, demokrasiyi hor gören Hayek'in bile insan özgürlüğüyle uyumsuz olarak alay ettiği "termit devleti" taklit ediyor.

Özgürlük ve bilginin yakınsaması gözetleme kapitalistlerini toplumun kendi kendini atayan efendilerine dönüştürür. Öğrenmenin bölümlenmesindeki yüksek tüneklerinden, ayrıcalıklı "ayarlayıcılar" rahipliği, onu sürekli hammadde tedarik kaynağı olarak işleyerek bağlantılı kovanı yönetir. Tıpkı erken yirminci yüzyıl yöneticilerinin zamanında "idareci bakış açısını" yeni büyük ölçekli şirketin hiyerarşik karmaşıklığı için gereken bilgi modu olarak öğretmesi gibi, bugünün başrahipleri de bilginin temelden asosyal bir modu olan, radikal kayıtsızlığın uygulamalı sanatlarını gerçekleştirirler. Radikal kayıtsızlığın uygulanması ile derinden farklı anlamların farklı insan durumlarından kaynaklandığına dair bariz gerçeğe rağmen içerik tıklamaların, beğenmelerin ve bekleme sürelerinin "anonim" eşdeğerleri ile ölçülen artı değerin hacmi, genişliği ve derinliğiyle değerlendirilir.

Radikal farksızlık ekonomik zorunluklar karşısında bir cevaptır ve onun yönetimsel bir disiplin olarak katı biçimde

uygulanmasının engellenmemiş manzarası yakaladığımız tek fırsattır. Böylesi bir fırsat 2018'de *BuzzFeed* tarafından ele geçirilen 2016 yılına ait dahili Facebook notu idi. Şirkette uzun zamandır bulunan ve en çok etki sahibi üst düzey yöneticilerinden biri Andrew Bosworth tarafından yazılan not, uygulamalı bir disiplin olarak radikal kayıtsızlığa açılan bir pencere sundu. Bosworth "Sıklıkla çalışmamızın iyi ve kötü yanlarıyla ilgili konuşuyoruz. Ben çirkin yanları hakkında konuşmak istiyorum" diye başladı. Totalliğe doğru yürüyüş ve dolayısıyla gözetleme gelirlerinin büyümesi için vazgeçilmez olan "organizmalar arasında organizma" dünya görüşünde eşdeğerliğin nasıl eşitlik karşısında galip geldiğini açıklayarak devam etti:

> Biz insanları birbirine bağlıyoruz. Bunu olumlu değerlendirirlerse bu iyi bir şey olabilir. Belki biri aşkı bulur. Belki intiharın eşiğindeki birinin hayatını bile kurtarır. Biz de daha çok insanı birbirine bağlarız. Bunu olumsuz değerlendirirlerse bu kötü bir şey olabilir Belki biri zorbalığa maruz kalır ve hayatından olur. Belki araçlarımız üzerinden koordine edilen bir terör saldırısında biri ölür. Ve biz yine de insanları birbirine bağlarız. Çirkin gerçek şudur ki, bizim insanları birbirine bağlamamıza izin veren şeyler genellikle gerçekten iyidir. Bize kalırsa bu muhtemelen ölçümlerin gerçek hikayeyi anlattığı yegane alandır. Bu nedenle büyümede yaptığımız tüm işler meşrudur. Uygulamaları getiren tüm o sorgulanabilir temaslar. İnsanların arkadaşlar tarafından aranabilir kalmasına yardım eden tüm o zekice dil. Daha fazla iletişimi getirdiğimiz tüm o çalışma. En iyi ürünler kazanmaz. Herkesin kullandığı ürünler kazanır. Yanlışınız olmasın, bu noktaya gelişimizi büyüme taktiklerine borçluyuz.

Bosworth'un açıkça belirttiği üzere radikal kayıtsızlık bakış açısından pozitif ve negatifler, farklı ahlaki anlamları ve insan sonuçlarına rağmen eşdeğer olarak görülmelidir. Bu perspek-

tiften tek rasyonel amaç "en iyi ürünler" değil "herkesi" tuzağa düşüren ürünlerin arayışıdır.

Radikal kayıtsızlığın sistemli uygulanmasının kayda değer bir sonucu, halka dönük "ilk metnin" normalde aykırı olarak algılanacak içerikle, yozlaşma karşısında savunmasız olmasıdır: Yalanlar, sistemli yanlış bilgilendirme, sahtekarlık, şiddet, nefret söylemi ve diğerleri. İçerik "büyüme taktiklerine" katkıda bulunduğu sürece Facebook "kazanır." Bu hassasiyet talep tarafında, yani kullanıcı tarafında önemli bir problem olabilir ama sadece artı değerin, bizim için değil onlar için olan ikinci "gölge" metnin içine akışını kesintiye uğratmakla tehdit ettiğinde radikal kayıtsızlığın tahkimatını delip geçer. Buradaki norm, kullanıcı ayrılmasını tetikleyebileceği ya da regülasyoncu tetkiki üzerine çekebileceği için tedarik operasyonları (Bosworth'un bağlantı zorunluluğu) karşısında varoluşsal bir tehdit oluşturmadıkça bilgi bozulmasının problemli olarak sınıflandırılmamasıdır. Bu "içerik moderasyonuna" yönelik her gayretin, kamu sorumluluğu davranışı olarak değil, savunma önlemi olarak en iyi biçimde anlaşılabileceği anlamına gelir.

Şimdiye kadar radikal kayıtsızlık karşısındaki en büyük zorluk Facebook ve Google'ın internet üzerinde profesyonel gazeteciliğin yerini almaya yönelik boyunu aşan tutkusundan gelmiştir. Her iki şirket de gazetecilik "içeriğini" gözetleme kapitalizminin diğer peyzajlarına egemen olan benzer eşdeğerlik kategorilerine konu ederek kendilerini yayıncılar ve onların kitleleri arasına yerleştirdi. Biçimsel bir anlayışla, profesyonel gazetecilik radikal kayıtsızlığın tam karşıtıdır. Eşdeğerliğin reddi gazeteciliğin okuyucularıyla arasındaki organik karşılıklılıklar kadar, onun varlık nedenini de tanımlar. Gözetleme kapitalizmi altında gerçi, bu karşılıklılıklar silinir. Dolaylı bir örnek "ister *Washington Post*'un soruşturmaları, ister *New York Post*'un dedikodusu ya da ister bütünüyle sahte gazete olan *Denver Guardian*'ın düpedüz yalanları olsun, tüm haber hikayeleri biriyle kabaca benzer görünsün" diye, Facebook'un Haber Kaynağı içeriğinin sunumunu standartlaştırma kararı idi.[27] Bu eşitlik olmadan eşdeğerlik

ifadesi Facebook'un birinci metnini "sahte haber" olarak adlandırılmaya başlayacak bozulma karşısında fevkalade savunmasız kıldı.

Facebook ve Google'ın, 2016 Birleşik Devletler başkanlık seçimi ve aynı senenin başlarında Birleşik Krallık Brexit oylaması sırasında organize politik yanlış bilgilendirme kampanyaları ve kazanç güdümlü "sahte haber" hikayelerinin keşfinin ardından, uluslararası dikkatin odağı haline geldiği bağlam budur. Bu olguyu detaylı biçimde çalışan, ekonomist Hunt Allcott ve Matthew Gentzkow "sahte haberi" "dünyanın gerçek durumunu anlamayı daha da zorlaştırarak özel ve sosyal maliyetler" dayatan "gerçekle ilintisiz bozuk sinyaller" olarak tanımlıyorlar. 2016 Birleşik Devletler seçimi sıçrayışında bir kullanıcının bu kasıtlı olarak düzenlenmiş yalanları okuduğu 760 milyon olay ya da her yetişkin Amerikalı için bu tür yaklaşık üç hikaye vardı.[28]

Buna rağmen radikal kayıtsızlığın öngördüğü üzere "sahte haber" ve bilgi yolsuzluğunun diğer formları Google ve Facebook'un çevrimiçi çevrelerinin yıllardır bir özelliği olmuştur. Yanlış bilgilendirmenin hayatta kalan ve hatta ekonomik zorunlulukları karşıladığı için gelişen sayısız örneği vardır ve ben sadece birkaçını işaret ediyorum. 2007'de saygın bir finansal analist eşik altı konut kredisi fiyaskosunun Google'ın kazançlı reklam işine zarar vereceğinden endişeleniyordu. Büyük Durgunluk'tan önceki yıllarda, konut kredisi verenlerin çevrimiçi reklamcılıkta harcadığı 200 milyon dolarlık aylık gelirin aslan payını kapmak için heyecanlanmış halde, Google'ın karanlık eşik altı borç verenleri kendi davranış geleceği piyasalarında hoş karşıladığını öğrenene kadar, bu size tuhaf bir gözlem gibi görünebilir.[29] Büyük Durgunluk'a kadar ve Büyük Durgunluk sırasında Google'ın reklamcılık uygulamaları üzerine bir Tüketici Gözetmeni raporu "yanlış biçimde, gafil tüketicilere onların ipotek ve kredi problemlerini çözebileceklerini vadeden sahtekar operatörlerin yanıltıcı reklamlarını kabul ederek Google'ın ulusal ev kredisi ve ipoteğin paraya çevrilmesi krizinin önde gelen faydacısı olduğu" sonucuna vardı. Bu gittikçe daha aleni olan gerçek-

lere rağmen Birleşik Devletler Maliye Bakanlığı'nın sonunda şirketten "iddia edilen 85 çevrimiçi konut kredisi sahtekarlık planı ve ilgili yanıltıcı reklamcılıkla ilişkili 500'den fazla internet reklam vereni" ile reklamcılık ilişkilerini askıya almasını istediği 2011'e kadar Google kendi sahtekar işletme müşterilerine hizmet vermeye devam etti.[30]

Bundan sadece birkaç ay önce Adalet Bakanlığı Google'a tekrar eden uyarılara rağmen Birleşik Devletler kullanıcılarını kontrollü ilaçları kanunsuz biçimde ithal etmeye cesaretlendiren çevrimiçi Kanadalı eczanelerden gelen reklamları kabul ettiği için "tarihteki en büyük finansal kesinti cezalarından biri olan" 500 milyon dolar ceza vermişti. Birleşik Devletler Başsavcı Yardımcısı'nın basına söylediği üzere "Adalet Bakanlığı kazanç iddialarında federal yasayı ihlal eden ya da Amerikalı tüketicilerin sağlık ve güvenliğini tehlikeye atan şirketleri sorumlu tutmaya devam edecektir."[31]

Bilgi bozulması aynı zamanda Facebook çevresinin sürekli bir özelliği de olmuştur. 2016 yılı Facebook üzerinden Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık yanlış bilgilendirme kampanyalarıyla ilişkili kargaşa Endonezya'da, Filipinler'de, Kolombiya'da, Almanya'da, İspanya'da, İtalya'da, Çad'da, Uganda'da, Finlandiya'da, İsveç'te, Hollanda'da, Estonya'da ve Ukrayna'da seçimleri ve sosyal söylemi sakatlamış olan iyi bilinen bir problemdi. Akademisyenler ve politik analistler senelerce çevrimiçi yanlış bilgilendirmenin zararlı sonuçlarına dikkat çekmişlerdi.[32] Filipinler'deki bir politik analist 2017'de problemi çözmek için çok geç kalınmış olabileceğinden endişeleniyordu: "Yıllar önce bunun uyarı sinyallerini zaten gördük. Gölgelerde gizlenen sesler artık kamuoyu söyleminin merkezinde yer alıyor."[33]

Radikal kayıtsızlığın yol gösterici prensipleri Facebook'un birinci metnin sapkınlıklarını sınırlamakla görevli gizli düşük maaşlı işgücü operasyonlarında yansıtılmıştır. Gözetleme kapitalizminin toplumda öğrenmenin bölümlenmesi üzerindeki aşırı büyük etkisinin bu dışlanmış "içerik moderasyonu" fonksiyonundan daha somut biçimde sergilendiği hiçbir yer yoktur ve ekonomik zorunluluklar ve öğrenmenin

bölümlenmesinin bağlantı noktasını, dünyanın korku ve nefretinin yaşam ve ölüme ancak baş parmaklarının aşağı ya da yukarı göstermesine yetecek anlar bırakacak kadar bir hız ve hacimle atandığı, bu rasyonelleşmiş iş akışlarının günlük banalliklerinde olduğundan daha canlı ortaya çıkaran hiçbir yer yoktur. Sadece bir avuç araştırmacı gazetecinin araştırma akademisyenlerinin kararlı raporları sayesinde şimdi dünya çapındaki çağrı merkezleri, butik firmalar ve "mikro çalışma" sitelerinden oluşan bir yelpazeye yayılmış, bu yüksek seviyede gizli süreçlere bir bakışımız olabiliyor. Bir açıklamada belirtildiği üzere "Twitter, Reddit ve Google ile birlikte, Facebook ve Pinterest, geçmiş ya da şimdiki dahili moderasyon politika kılavuzlarının bir kopyasını sağlamayı reddetti."[34]

Facebook'un operasyonlarını değerlendirebilmiş birkaç rapor arasında temaları tutarlıdır. Gizli işgücü (bazı tahminler en azından 100,000 "içerik moderatörü" olduğuna hükmediyor, diğerleri ise bu rakamı çok daha fazla hesaplıyor) şirketin ana fonksiyonlarından uzakta faaliyet göstererek insan muhakemesi ve makine öğrenim araçlarının karışımını uyguluyor.[35] Bazen "hademeler" diye bahsedilen onlar kullanıcıların problemli olarak işaretlediği içerik dizilerini inceliyorlar. Pornografiyi ve çocuk istismarı görsellerini ortadan kaldırmak gibi bazı genel kuralların her yerde geçerli olmasına rağmen detaylı bir kural kitabı, içerikteki yerel değerlendirmede minimum kullanıcı toleransı eşiğiyle, olabildiğince az içeriği reddetmeyi hedefliyor. Daha büyük uygulama noktası, kullanıcılar ve onların artı değerini site içine çekme kabiliyeti ile onları uzaklaştırma riski arasındaki denge noktasını bulmaktır.[36] Bu gerilim yanlış bilgilendirmenin neden bir öncelik olmadığını açıklamaya yardım eder. Bir araştırmacı rapor bir Facebook çalışanından alıntı yapıyor: "Kesinlikle sahte haberleri kapatacak araçlara sahipler."[37]

Radikal kayıtsızlığın eşitlik olmadan eşdeğerlik üretmesi aynı zamanda yüksek hedeflenmiş reklamcılık bilimini de etkiler. Örneğin, gazeteci Julia Angwin ve *ProPublica*'daki çalışma arkadaşları Facebook'un "reklam verenlerin sunumlarını, 'Yahudi düşmanı' 'Yahudiler nasıl yakılır' ya da 'Yahudilerin

dünyayı batırma sebebi tarihi' konularına duydukları ilgiyi ifade eden yaklaşık 2,300 kişinin haber akışlarına yönlendirmelerine imkan verdiğini" keşfettiler.[38] Gazetecilerin açıkladığı üzere "Facebook uzun zamandır reklamcılık işinde müdahaleci olmayan bir yaklaşım kullanmıştır. Facebook, kullanıcıların Facebook'ta neyi açık biçimde paylaştıkları ve kendi çevrimiçi aktiviteleri aracılığıyla neyi açık biçimde ilettiklerine dayanarak kendi reklam kategorilerini otomatik biçimde üretir." Benzer biçimde, BuzzFeed'deki muhabirler Google'ın reklam verenlerin reklamlarını arama çubuğunda ırkçı ifadeler yazan insanlara hedeflemelerine imkan verdiğini ve hatta "şeytani Yahudi" ve "bankalarda Yahudi kontrolü" aramalarının yanına reklam yerleştirmesi önerdiğini keşfettiler.[39]

2017'de Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık'taki seçim sonrası ortamda "sahte haberler" ilginin hakimiyken gazeteciler öngörü ürünlerinin Verizon, AT&T ve Walmart gibi büyük markaların reklamlarını yanlış bilgilendirme siteleri, nefret söylemi, aşırı politik içerik ve terörist, ırkçı ve Yahudi aleyhtarı yayınlar ve videoların yanında yerleştirdiği yüzlerce örnek keşfettiler.[40]

Daha ilginci, gözetleme kapitalizminin müşterileri, yani Google ve Facebook'u çevrimiçi reklam pazarının duopolüne çevirip gözetleme kapitalizminin muazzam yayılmasını yürüterek uzun zaman önce kendi ruhlarını radikal kayıtsızlığa satmayı seçmiş reklam ajansları ve onların müşterileri arasındaki edinilmiş öfke ve inançsızlıktı.[41] Google'ın, reklam yerleştirmeyi reklam verenin marka değerlerini yansıtan içeriğe uydurmayı arayan erken dönem yaklaşımların yerine geçerek tıklama oranlarının eşdeğerlik ölçütlerine göre reklam yerleştirmeyi terk eden formülü icat etmesinin üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmişti. Müşteriler, Google'ın habersiz kullanıcılardan çekilen kendi davranışsal artı değer üzerinde eğitilmiş gizli algoritmalarından oluşan "oto sihir" adına, bu yerleşik karşılıkları kaybettiler. Gerçekten de öngörü ürünleri bağlılığı çekmek üzere tasarlanmış içeriği yeğlediği için daha en baştan aşırıcılık ve sansasyonculuğun çevrimiçi sergilemesini besleyen, tıklama ölçütlerinin radikal kayıtsızlığı idi.

Seçim standartları, dünyanın zaten alışmış olduğu bu yerleşik uygulamalar üzerine sert bir spot ışığı tuttu. Uyuşmazlığın kızışmasıyla, en iyi pek çok marka Google ve Facebook üzerindeki reklamlarını, şirketler kötü içeriği ortadan kaldırana ya da kabul edilebilir reklam yerleşimini garanti edene kadar askıya alarak şov yaptılar. Avrupa ve Birleşik Devletler'deki politikacılar Google ve Facebook'u nefretten kazanç sağlamak ve demokrasiyi bozuk bilgiyle zayıflatmakla suçladılar. Başlangıçta, her iki şirket de gürültünün hızla sönüp gideceğini varsayıyor gibiydiler. Mark Zuckerberg sahte haberlerin seçimleri etkilemiş olduğunu düşünmenin "çılgınca" olduğunu söyledi.[42] Google reklamcılık müşterilerine muğlak klişelerle cevap vererek değişim yolunda pek bir şey önermedi.

Bu, öncü gözetleme kapitalistlerine halk ve basın tarafından hesap sorulduğu ilk sefer değildi.[43] Sokak Görünümü, Beacon, Gmail, Google Glass, Haber Kaynağı ve diğer istilaların ürettiği pek çok öfke döngüsüne ek olarak Edward Snowden'ın teknoloji şirketlerinin devlet istihbarat ajansları ile gizli anlaşmalarına dair 2013 yılındaki ifşaatı, gözetleme kapitalistlerine yönelik uluslararası bir nefret patlamasını tetikledi. Google ve Facebook benim "mülksüzleştirme döngüsü" olarak adlandırdığım şeyle ilgili bu fırtınaları geçiştirmeyi öğrendi ve bu yeni krize dair gözlem, yeni bir döngünün tam gaz ilerlediğini gösterdi. Düzenleyici gözetim geliştikçe, döngünün uyarlama aşaması bir intikam duygusuyla başladı. Halka açık özürler, pişmanlık davranışları, yatıştırma teşebbüsleri ve Birleşik Devletler Kongresi ve Birleşik Krallık Parlamentosu huzuruna çıkmalar vardı.[44] Zuckerberg "önemsemez" tavrı için "pişmanlık duyuyordu" ve Yahudi Kefaret Günü olan Yom Kippur'da affedilmek için dua etti.[45] Sheryl Sandberg *ProPublica*'ya "bu fonksiyonelliğin bu şekilde kullanımını kesinlikle amaçlamadığını ve öngörmediğini" söyledi.[46] Facebook çevrimiçi aşırıcılıkla savaşmak için daha fazlasını yapabileceğini kabul etti.[47] Google'ın Avrupa başkanı "Özür dileriz. Ne zaman bunun gibi bir şey gerçekleşse, onun gerçekleşmesini istemeyiz ve sorumluluk alırız" dedi.[48]

Döngünün uyarlama aşamasının hedefleri ile tutarlı biçimde, *Bloomberg Businessweek* Google hakkında "Şirket kapsamlı değişiklikler yapmadan sahte haberle savaşmaya çalışıyor" diye gözlemde bulundu.[49] Gerek Google'ın gerekse Facebook'un yanlış bilgilendirmeye yönelik ekonomik girişimleri azaltmaya çalışmak için az miktarda operasyonel düzeltme yapmalarına ve olası bozulmalara karşı bizi ikaz eden uyarı sistemleri kurmalarına rağmen Zuckerberg aynı zamanda şirketten yanlış bildirme ve onun uygulamalarının toplumsal sonuçlarını yönetime bildirmesini gerektirecek hissedar teklifini reddetmek için kendi süper oylama gücünü de kullandı ve Google üst düzey yöneticileri o yıl benzer hissedar tekliflerini başarıyla geri püskürttüler.[50] Şirketlerin kullanıcı ve müşterilerinin finansal cezalarla yaralayıp yaralamayacağını ve eğer bunu yaparlarsa cezanın ne kadar sürdürüleceğini zaman gösterecek.

2018 başları itibarı ile Facebook'ta uyarlamadan yeniden yönlendirmeye sessiz bir geçiş, krizi fırsata çevirmeye çoktan hazırdı. Zuckerberg yatırımcılara "Önemli zorluklara rağmen insanların birbirine bağlanmasına, topluluklarımızı kuvvetlendirmeye ve dünyayı beraber yakınlaştırmaya yardımcı olacak yeni araçları oluşturmaya devam etmeliyiz" dedi.[51] Şirketin Haber Kaynağı başkanından gelen bir bildirinin izlediği bir Zuckerberg gönderisi bundan sonra Haber Kaynağı'nın aile ve arkadaşlardan gelen ve özellikle de "insanlar arasında sohbetleri ve anlamlı etkileşimleri ateşleyen" gönderilere ağırlık vereceğini beyan ediyordu. "arkadaşlarınızla hangi gönderi hakkında etkileşime girmek isteyebileceğinizi öngöreceğiz. İster tavsiye arayan bir arkadaştan gönderi olsun, ister pek çok tartışmayı kışkırtan bir haber makalesi ya da videosu olsun, ileri geri tartışmalara ilham veren gönderiler vardır. Canlı videolar sıklıkla izleyiciler arasında tartışmalara yol açar. Normal videoların altı katı kadar etkileşim."[52]

Radikal kayıtsızlık, dolu ve akıyor olduğu sürece, boru hattı içinde ne olduğunun bir önemi olmadığı anlamına gelir. Bozulmadan geri çekilme olarak kamufle edilmiş yeni strateji davranışsal artı değer açısından zengin aktiviteleri, özellikle de Zuckerberg'in uzun zamandır çok istediği canlı videoları

ikiye katladı. Bir *New York Times* raporunda reklamcılar yeni kuralların Facebook'un "'uzun süreli' video tutkularını' körükleyeceğini ve şirketin kendi geleceğinin videolar ve video reklamlarında yattığına olan inancını açıkça gösterdiğini gözlemlemekte çabuk davrandılar. Bir reklamcılık üst düzey yöneticisi video içeriğinin "ağda en çok paylaşılan ve üzerine yorum yapılan içerikler arasında" olduğunu değerlendirdi.[53]

Hepsinden öte, gözetleme kapitalisti çevrimiçi çevrede yanlış bilgilendirme felaketine dair tüm açıklamalar daha derin ve daha uzlaşmaz bir gerçektir: Radikal kayıtsızlık ilk metnin bozulmasına kalıcı bir davettir. Gölge metnin hacim ve kapsamı adına halk bilgisinin bütünlüğünü kaybederek toplumda öğrenmenin patolojik bölümlenmesini sürdürür. Radikal kayıtsızlık, karşılıklılıkların bir zamanlar serpildiği yerde bir boşluk bırakır. Tüm özgürlük ve bilgileri için bu, gözetleme kapitalistlerinin dolduramayacakları tek boşluktur, çünkü bunu yapmak onların kendi birikim mantıklarını ihlal edecektir. Haydut güçler radikal kayıtsızlığın kör gözünden faydalanmayı öğrendikleri ve açık bir toplumda öğrenmedeki sapkınlığı hızlandırdığı için yanlış bilgilendirmenin haydut güçlerinin bu gerçeği Facebook ya da Google'ın hakiki kullanıcıları ve müşterilerinden daha iyi kavradıkları açıktır.

IV. Gözetleme Kapitalizmi Nedir?

Gözetleme kapitalizminin özgürlük *ve* bilgi üzerinde başarılı hak iddiaları, onun insanlardan yapısal bağımsızlığı, kolektivist tutkuları ve bu üçü tarafından gerekli kılınan, imkan verilen ve sürdürülen radikal kayıtsızlığı, bizi artık kapitalizmin kapsayıcı ekonomik ve politik kurumların bir aracı olarak bir işlev görmediği bir topluma sevk eder. Bunun yerine, gözetleme kapitalizmine son derece antidemokratik bir sosyal güç gözüyle bakılmalıdır. Burada kullandığım fikir yürütme sadece bana ait değildir. Thomas Paine'in, Edmund Burke'ün *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler*'indeki monarşi savunmasına karşı çıktığı polemikçi bir başyapıt olan, *İnsan Hakları*'ndaki demokratik görüşün boyun eğmez savunmasında yankılanır. Paine sıradan insanın kabiliyetleri tarafında

ve aristokrasi ayrıcalığı karşısında iddialarda bulunmuştu. Aristokratik yönetimi reddetme sebepleri arasında insanların ihtiyaçları karşısında hesap verebilirlik eksikliği vardı "Çünkü kendilerini hiç kimseye hesap vermez kılan insan bütününe hiç kimse tarafından güvenilmemelidir."[54]

Gözetleme kapitalizminin antidemokratik ve eşitlik karşıtı ezici gücü en iyi biçimde piyasa güdümlü bir yukarıdan gelen darbe olarak betimlenebilir. Klasik anlayışıyla bir coup d'etat değil, daha çok bir *coup de gens*'tir: Aslında Büyük Öteki olan teknolojik Truva atı olarak gizlenip insanların çökertilmesi. İnsan deneyiminin ilhakına dayanarak bu darbe toplumda öğrenmenin bölümlenmesi yani yirmi birinci yüzyılda sosyal düzenin merkezi prensibinin özelleştirilmesi üzerinde ayrıcalıklı etkiyi sürdüren bilgi ve gücün istisnai yoğunluklarını elde eder. *Adelantados* ve onların *Requirimiento*'daki sessiz büyülü sözleri gibi gözetleme kapitalizmi de bildirici formda faaliyet gösterir ve modern öncesi mutlakiyetçi otoritenin sosyal ilişkilerini dayatır. Bu, insanlarla değil insanlar üzerinden beslenen bir tiranlık formudur. Gerçekdışı bir paradoks içinde siz ve benimle ilgili kişisel olan her şeyi kirletmesi, göz ardı etmesi, hükümsüz kılması ve yerinden etmesine rağmen bu darbe, "kişiselleştirme" olarak bağra basılır.

"Tiranlık" düşünmeden seçtiğim bir kelime değildir. Araçsalcı kovan gibi tiranlık da politikanın tahrip edilmesidir. Tiran dışında her kişinin Diğer Kişilerin denkliğinde organizmalar arasında bir organizma olarak anlaşıldığı, kendi radikal kayıtsızlık dizisi üzerine kurulur. Hannah Arendt, diğer herkese eşit derecede değersiz olarak davrandığı için tiranlığın eşitlikçiliğin bir sapkınlığı olduğunu gözlemliyordu: "Tiran kendi iradesi ve çıkarı doğrultusunda yönetir. Herkes karşısında tek kişi olarak yöneten yöneticidir ve baskı uyguladığı 'herkes' eşittir, yani eşit derecede güçsüzdür." Arendt klasik politik teorinin tirana "bütünüyle insanlık dışı, insan şeklinde bir kurt" gözüyle baktığını belirtir.[55]

Gözetleme kapitalizmi, antik tiran gibi paradoksal biçimde insan şeklini alırken, insanlık dışı var olan Büyük Öteki'nin cisimleştirilmesi aracılığıyla araçsalcı güçle hüküm sürer. Gö-

zetleme kapitalizminin tiranlığı despotun kırbacını, totaliterciliğin toplama kamplarını ve gulaglarını gerektirdiğinden daha fazlasını gerektirmez. Gereken tek şey Büyük Öteki'nin güvence veren mesaj ve emoticon'larında diğerlerinin terörle değil de birleşime yönelik karşı konulmaz teşvikle yaptığı baskıda, sensörlere doymuş gömleğinizin dokumasında sorgularınızı cevaplayan kibar seste, sizi duyan televizyonda sizi bilen evde, fısıltılarınıza kucak açan yatakta, sizi okuyan kitapta bulunabilir. Büyük Öteki ticari başarının bir koşulu olarak insan davranışını değiştirmek zorunda olan ticari operasyonların eşi benzeri görülmedik birleşimi adına harekette bulunur. Meşru sözleşmenin, kanun hükmünün, politikanın ve sosyal güvenin yerine yeni bir hakimiyet formunu ve onun uygulanan pekiştirme rejimini getirir.

Gözetleme kapitalizmi piyasa ve toplum, piyasa ve dünya veya piyasa ve kişi arasındaki eski ayrımları yok sayan sınırsız bir formdur. Bu, gözetleme kapitalistleri özel firma ya da piyasanın alışılagelmiş kurumsal bölgesinin çok daha ötesine uzaman insani, toplumsal ve politik bölgeler üzerinde tek taraflı kontrol iddia ederken üretimin çıkarmaya tabi tutulduğu, kazanç arayan bir formdur. Karl Polanyi'nin merceğini kullanarak davranış, yani dördüncü "kurgusal ticari varlık" olarak yeniden doğsun diye, gözetleme kapitalizminin insan deneyimini piyasa dinamiğine kattığını görebiliriz. Polanyi'nin ilk üç kurgusal ticari varlığı (arazi, çalışma ve para) kanuna tabi idi. Bu kanunlar kusurlu olsalar da çalışma kanunu, çevre kanunu ve bankacılık kanunu kurumları toplumu (ve doğayı, yaşamı ve değiş tokuşu) ham kapitalizmin yıkıcı gücünden savunması amaçlanan düzenleyici çerçevelerdir. Gözetleme kapitalizminin insan deneyimini ele geçirmesi bu türden engellerle karşılaşmamıştır.

Bu *coup de gens* başarısı, gözetleme kapitalizminin serpilmesine ve hâlâ çıkarma ve faydalanma için en zengin damar olarak kalmasına imkan veren, ikinci modernitenin engellenmiş ihtiyaçlarının acı ispatı olarak durur. Bu bağlamda, Facebook'tan Mark Zuckerberg'in neden kendi sosyal ağını üçüncü moderniteye bir çözüm olarak sunduğunu anlamak zor

değildir. O, dünyanın insanlarını "kendimizden daha büyük bir şeyle" bağlayacak, araçsalcı bir düzen (bunu yeni küresel "kilise" olarak adlandırıyor) kurguluyor. "İnsanlığı bir araya getirmek için uzun dönemli altyapı" oluşturarak ve "topluluk boyunca ne olduğunu" çabucak anlayan "yapay zeka" ile insanları güvende tutarak ölçek ve kapsam açısından medeniyetsel olan problemlerin üzerine gidecek olan Facebook olacaktır, diyor.[56] Pantland gibi Zuckerberg de "özel kanalları kullanarak saldırı planlayan teröristler, birilerine zorbalık eden insanlar ve hem yerel hem de küresel olan diğer meselelerin de dahil olduğu, kimsenin tespit edemeyeceği riskleri tanımlayabilen" bir makine zekası düşünüyor.[57] Hissedarlar karşısındaki sorumluluğu sorulduğunda Zuckerberg CNN'e "İşte bu yüzden şirketin kontrolüne sahip olmanın yardımı oluyor" dedi.[58]

Üç yüzyıldan fazla bir süre için endüstriyel uygarlık insan iyiliği adına doğa üzerinde kontrol kullanmayı hedefledi. Bu egemenlik hedefini gerçekleştirebilelim diye, makineler hayvan bedeninin sınırlarını genişletme ve onların üstesinden gelme araçlarımız oldu. Ancak daha sonra sonuçları idrak etmeye başladık: Bir zamanlar deniz ve gökyüzünü tanımlayan narin fiziksel sistemler kontrolümüz dışında tepe taklak olarak dünyayı tehlikenin kucağına attı.

Şu an benim bilgi uygarlığı adını verdiğim yeni bir dönemin başlangıcındayız ve bu da benzer tehlikeli küstahlığı tekrar ediyor. Şimdiki hedef *doğaya* değil, *insan doğasına* egemen olmaktır. Odak, bedenlerin sınırlarını aşan makinelerden piyasa amaçları hizmetinde bireylerin, grupların ve kitlelerin davranışını değiştiren makinelere kaymıştır. Araçsalcı gücün bu küresel kurulumu, irade kullanma iradesini besleyen ve birinci kişideki seslerimizi ayakta tutan insan içe dönüklüğünün, demokrasiyi kökünden aciz bırakarak üstesinden gelir ve yerine başka bir şey koyar.

Araçsalcı gücün yükselişinin, elbette, kansız bir darbe olması amaçlanmıştır. Bedenlerimize yöneltilmiş şiddet yerine, araçsalcı üçüncü modernite daha çok bir ehlileştirme gibi faaliyet gösterir. Onun etkin yaşam için gittikçe daha patırtılı

hale gelen talepler karşısındaki çözümü öngörülebilirlik, otomatik düzen, şeffaflık, birleşim, ikna ve pasifleştirme lehinde kaosun, belirsizliğin, anlaşmazlığın, anormalliğin ve uyuşmazlığın yavaş yavaş ortadan kaldırılması üzerinde döner. Bizden otoritemizden vazgeçmemiz, endişelerimizden kurtulmamız, seslerimizi kısmamız, akıntıya ayak uydurmamız ve servet ve güçleri üstün muhakemelerinin bir güvencesi olarak duran, teknolojik vizyonerlere teslim olmamız beklenir. Eşitsizliğin yeni kaynaklarının çeşitlenip bölündüğü, bazılarımızın özneler, birçoğumuzun nesneler olduğu, bazılarının uyarı ve birçoğunun yanıt olduğu, içinde daha az kişisel kontrol ve daha çok güçsüzlük olan bir geleceğe razı olacağımız varsayılır.

Bu yeni vizyonun saplantıları, yine binlerce yıldır inşa edilmekte olan diğer narin sistemleri de tehdit eder ama bu sefer bunlar sosyal ve psikolojiktir. Burada, bizim demokratik refah dediğimiz, insan cefası ve çatışmasının zorlukla kazanılan meyvelerini ve otonom ahlaki muhakemenin bir kaynağı olarak bireyin başarımlarını düşünüyorum. Teknolojik "kaçınılmazlık" bizim eğitildiğimiz mantra'dır ama aynı zamanda boyun eğmeye razı eden varoluşsal bir narkotiktir: Ruhun bir snuff rüyası.*

Dinozorların sonundan beri omurgalı türler hiç olmadığı kadar hızlı yok olduğu için "altıncı yok oluş" karşısında uyarılıyoruz. Bu felaket, kendi piyasa formları sorumlu tutmadığı için endüstrileşmenin kendini onunla doğal dünya üzerine dayattığı, yine kaçınılmaz biçimde yüceltilen, umursamaz ve fırsatçı yöntemlerin kastedilmemiş sonucudur. Gözetleme kapitalizminin kendine özgü ifadesi olarak araçsalcı gücün yükselişi şimdi başka bir yok oluş türüne işaret eder. Bu "yedinci yok oluş" doğada değil, insan doğasında en kıymetli tutulan şeylerde yaşanacak: İrade kullanma iradesi, bireyin kutsallığı, yakınlık bağları, bizi vaatlerle bir araya bağlayan

* Burada "snuff" hem "buruna çekilen" anlamına hem de bir çeşit şiddet pornosu olan "snuff film" anlamına gönderme yaptığı için çevrilmemiştir. (ç.n.)

sosyallik ve besledikleri güven. Bu insan geleceğinin tükenişi tam da diğerleri gibi niyetlenilmemiş olacak.

V. Gözetleme Kapitalizmi ve Demokrasi

Araçsalcı güç insanlık dışında ama aynı zamanda demokrasinin de dışında güç toplamıştır. Bizi eşi benzeri görülmedik olandan koruyacak bir kanun olamaz ve Taino'ların masum dünyası gibi demokratik toplumlar eşi benzeri görülmedik güç karşısında savunmasızdırlar. Bu şekilde, gözetleme kapitalizmi, pek çok politik bilimcinin artık demokrasinin kendisinin gerekliliği ve dokunulmazlığına yönelik kamuoyu tavrının yumuşatılması olarak gördüğü şeye doğru, endişe verici küresel bir sürüklenmenin bir parçası olarak görülebilir.

Pek çok akademisyen küresel bir "demokratik durgunluğa" ya da uzun zamandır antidemokratik tehditler karşısında dayanıklı olarak görülen Batı demokrasilerinin "dekonsolidasyonuna" işaret ediyor.[59] Bu tehdidin kapsamı ve kesin doğası tartışılıyor ancak gözlemciler hızlı sosyal değişim ve "Çocuklarım yaşadığım hayatı görmeyecek" yakınması ile dile gelen gelecek korkusu ile ilişkili *acı hasreti* tarif ediyorlar.[60] Bu tür yabancılaşma ve huzursuzluk duyguları, 2017 sonlarında Pew Research tarafından yayınlanan otuz sekiz ulusluk araştırmada dünya çapında pek çok kişi tarafından ifade edildi. Bulgular demokratik idealin, olgun demokratik toplumların vatandaşları için bile artık kutsal bir zorunluluk olmadığını gösteriyor. Cevap verenlerin yüzde 78'inin temsili demokrasinin "iyi" olduğunu söylemesine rağmen aynı zamanda yüzde 49'u "uzmanlar tarafından yönetilmenin" de iyi olduğunu söylüyor, yüzde 26'sı "güçlü bir lider tarafından yönetilmeyi" destekliyor ve yüzde 24'ü "ordu tarafından yönetilmeyi" tercih ediyor.[61]

Birleşik Devletler ve pek çok Avrupa ülkesinde demokrasiye bağlılığın zayıflaması ciddi endişe konusudur.[62] Pew araştırmasına göre, Birleşik Devletler'den ankete katılanların yalnızca yüzde 40'ı demokrasiyi destekliyor ve *aynı zamanda* alternatiflerini de reddediyor. Yüzde 46 hem demokratik olan hem de olmayan alternatifleri kabul edilebilir buluyor

ve yüzde 7 sadece demokratik olmayan seçeneği tercih ediyor. Birleşik Devletler örneği İsveç, Almanya, Hollanda Yunanistan ve Kanada'yı demokrasiye bağlılığın derinliklerinde peşinden sürüklüyor ama Polonya, Macaristan ve yanı sıra İtalya, Birleşik Krallık, Fransa ve İspanya'nın da dahil olduğu diğer Batı demokrasileri yalnızca demokrasiye bağlı olan otuz sekiz ülkelik yüzde 37'lik ortalamada veya onun altında kalıyor.

Pek çok kişi bu karmaşadan, piyasalar ve demokrasi kombinasyonunun insanlığın pek çoğunun bilgisizlik, gelir eşitsizliği ve acıyla geçen binyıldan yükselmesine yardımcı olarak insanlığa iyi hizmet ettiği gerçeğine rağmen piyasa demokrasisinin artık uygulanabilir olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Bu düşünürlerden bazıları için girilmesi gereken piyasalardır ve diğerleri için ise eski moda olmakla eleştirilen şey demokrasidir. Neoliberal politika ve uygulamayla geçen neredeyse kırk yılın ürettiği sosyal yozlaşma ve iklim kaosundan yaka silken akademisyen ve aktivistlerden oluşan önemli gruplar kapitalizm çağının sona gelmiş olduğunu ileri sürerken,[63] bazıları uzun süreli düşüşü öngörüyor[64] ve sosyal karmaşıklıkla uzaklaşan diğerleri de elit güç ile Çin'in otoriteci sistemine yakından öykünen otoriteci politikanın bir karışımını tercih ediyor.[65]

Bu gelişmeler bizi daha derin bir gerçek konusunda uyarır: Tıpkı kapitalizmin çiğ yenemeyeceği gibi insanlar da eve dönmenin hissedilen olasılığı olmadan yaşayamazlar. Hannah Arendt, engellenmiş bireysellikten toplayıcı bir ideolojiye giden yolun izini sürdüğü, *Totalitarizmin Kaynakları*'nda altmış yıldan fazla bir zaman önce bu bölgeyi inceledi. Totaliterci terörün ateşini körükleyen, bireyin değersizlik, harcanabilirlik, politik izolasyon ve yalnızlık deneyimi idi. Arendt bu tür ideolojilerin "kimsenin güvenilir olmadığı ve hiçbir şeye güvenilemeyen bir dünyada son bir destek" olarak göründüğünü gözlemliyordu.[66] Yıllar sonra etkileyici 1966 yılı makalesi "Auschwitz'den Sonra Eğitim"de sosyal teorisyen Theodor Adorno, Alman faşizminin başarısını etkin yaşam arayışının çok fazla kişi için usandırıcı bir yük haline gelişine

dayandırıyordu: "Kişi, faşizm ve onun sebep olduğu terörün, eski yerleşik otoriteler bozulmuş ve devrilmişken insanların henüz özerklik için psikolojik açıdan hazır olmadığı gerçeği ile bağlantılı olduğunu kabul etmelidir. Kucaklarına düşen özgürlük karşısında eşit olmadıklarını ispatladılar."[67]

Kendi özerklik mücadelemizde yorgun düşüp onun yerine Büyük Öteki'nin baştan çıkarmalarına teslim oldukça, bir eve dönüş geleceğini sesi kesilmiş, steril bir tiranlığın çorak manzarasıyla bilmeden takas ederiz. İnsan geleceğinin bedeli karşısında problemlerimizi çözen üçüncü modernite, kapitalizmin ve onun komuta ettiği dijital kabiliyetlerin acımasız bir sapkınlığıdır. Aynı zamanda demokrasi için de kabul edilemezdir. Thomas Piketty'nin uyarısını tekrarlıyorum: "Bir piyasa ekonomisi kendi başına bırakılacak olursa demokratik toplumlar ve dayandıkları sosyal adalet değerleri için potansiyel olarak tehdit edici olan, ayrılığın güçlü kuvvetlerini barındırır."[68] Bu tam olarak gözetleme kapitalizmi sayesinde biçeceğimiz fırtına, kitleleri yumuşak başlılığa doğru başarıyla esnetirken bağlılığın sertleştirilmesine kesinlikle katkıda bulunan çiğ kapitalizmin eşi benzeri görülmedik formudur. Çok fazla şey verir ama daha da fazlasını alır.

Demokrasi darağacına tırmanmışken gözetleme kapitalizmi sahneye indi, erken dönem yaşamı neoliberalizmin onu insanların yaşamlarından uzakta kuran özgürlük iddiaları tarafından korunmuş ve büyütülmüştü. Gözetleme kapitalistleri çabucak demokrasinin içi oyulmuş anlam ve kuvvetini hedefleyen toplayıcı momentten faydalanmayı öğrendiler. Söylem ve kabiliyetlerinin demokratik vaatlerine rağmen aşırı servet eşitsizliğinin olduğu yeni bir Yaldızlı Çağ kadar, ekonomik istisnailiğin bir zamanlar düşünülemez olan yeni formlarına ve ayarlayıcıları ayarlanandan ayıran sosyal eşitsizliğin yeni kaynaklarına da katkıda bulundu. Bu *coup de gens* ile demokrasi ve demokratik kurumlara dayatılan pek çok hakaret arasında insan deneyimine yetkisin el konulmasını, toplumda öğrenme bölümlenmesinin gasp edilmesini, insanlarda yapısal bağımsızlığı, kovan kolektifinin gizlice uygulanmasını, çıkarım mantığını sürdüren araçsalcı güç ve

radikal kayıtsızlığın yükselişini, aslında Büyük Öteki olan, davranış değiştirme araçlarının yapımı, sahipliği ve operasyonunu, temel gelecek zaman hakkı ve temel sığınma hakkının feshini, demokratik yaşamın dayanak noktası olarak özerk bireyin itibarsızlaştırılmasını ve meşru olmayan karşılık haline cevap olarak ruhsal uyuşmada ısrarı sayabilirim. Artık gözünü toplumunun totalliğini talep eden kolektivist bir vizyondan özgürlük *ve* bilgi haklarını talep etmeye çeviren Gözetleme kapitalizminin egemenliğe doğru kendi neoliberal kaynak kodunun öngörebileceğinden çok daha geniş bir dönüş yaptığını görebiliriz. Kulağa hâlâ Hayek ve hatta Smith gibi gelse de, antidemokratik kolektivist ihtirasları onun yaşlanan babasını yiyen doymak bilmez bir çocuk olduğunu ortaya çıkarıyor.

Alaycılık baştan çıkarıcıdır ve bizi demokrasinin işleri yoluna koymak için tek aracımız olduğuna dair gerçek karşısında bizi körleştirir. Bu, insanların vazgeçilemez kendini yönetme hakları üzerinde ısrarcı olan, uzun insan baskısı hikayesinden ortaya çıkan bir düşüncedir. Demokrasi kuşatma altında olabilir ancak onun pek çok yarasının bizi vaatlerine olan bağlılığımızdan saptırmasına izin veremeyiz. Tam olarak bu ikilemin tanınmasıyla, birikimin "anormal" dinamiklerinin bile dayanıklı ve etkili karşı tedbirler üreten demokratik kurumlar tarafından yumuşatıldığını (ve tekrar yumuşatılabileceğini) iddia ederek Piketty'nin yenilgiyi kabullenmeyi reddettiği şeydir bu: "Kapitalin kontrolünü yeniden kazanacaksak, her şeyi demokrasi üzerine oynamalıyız."[69]

Demokrasi eşi benzeri görülmedik karşısında savunmasızdır ancak demokratik kurumların kuvveti o savunmasızlığın süresini ve yıkıcılığını belirleyen bir sayaçtır. Demokratik bir toplumda hâlâ sağlıklı kurumlar tarafından karşılanan tartışma ve itiraz, neticede izleyecek olan kanunlar ve hukuk bilimi ile baskı ve adaletsizliğin beklenmedik kaynakları karşısında kamu görüşünde akıntının yönünü değiştirebilir.

Demokrasi vaadi, Chicago Üniversitesi'nde seminer odasının arkalarına sıkışmış ve onun Friedman-Hayek bayrağı altında yürüyerek yakında kendi ülkelerini felakete götürecek Şilili doktora adaylarına talimatını duymak için çabalayan on dokuz yaşında bir lisans öğrencisi olarak Milton Friedman'dan edindiğim kalıcı bir dersi akıllara getirir. Profesör, yasama ve yargı aksiyonunun her zaman yirmi ya da otuz yıl önceki kamu görüşünü yansıttığına inanan, bir iyimser ve yorulmak bilmez bir eğitimci idi. Bu, kendisi ve Hayek'in (ikisi "ruh eşi ve hasım" olarak betimlenmiştir) ustalıkla işledikleri ve sistemli strateji ve taktiklere dönüştürdükleri bir kavrayıştı.[70] Hayek'in bir 1978 yılı röportajında Robert Bork'a söylediği üzere "Ben kamu görüşü üzerinden çalışıyorum. Kamu görüşü değişmeden önce, kanunda bir değişikliğin bir faydası olacağına bile inanmıyorum. Birincil olan şey, görüşü değiştirmektir."[71] Popüler makaleler, kitaplar ve televizyon programlarından oluşan düzenli bir akışla kendini belirgin biçimde akademik olmayan neoliberal misyonerlik projesine atarken Friedman'ın kanaati onu uzun soluklu oyuna doğru yönlendirdi. Okul kitaplarından tabana yönelik politik kampanyalara kadar, yerel deneyimin etkisi konusunda her zaman hassastı.

Kamu görüşünün kritik rolü en yıkıcı "çağların" bile neden sonsuza dek sürmediğini açıklar. Burada Edison'un yüz yıl önce söylediği şeyi aktarıyorum: Kapitalizm "bütünüyle yanlıştır, ayarsızdır." Edison'un zamanındaki istikrarsızlık endüstriyel uygarlığın her vaadini tehdit ediyordu. Ona göre bu durum kapitalizm ile kitleleri yeniden birleştiren yeni bir senteze yerini bırakmak zorundaydı. Edison geleceği görmüştü. Kapitalizm, belirli kabiliyetlerinden çok esnekliği sayesinde uzun vadede hayatta kalmıştır. Periyodik olarak sosyal alanda köklerini yenileyerek yeni ihtiyaçları karşılayıp yeni servetler üretmenin yeni yollarını bularak hayatta kalır ve serpilir. Onun evrimi temel prensiplerin (özel mülk, kâr amacı ve büyüme) çakışmasıyla ama bunun her çağda yeni formlar, normlar ve uygulamalarla yapılmasıyla belirtilir.[72]

Bu tam olarak Ford'un, pek çok yüzyıl boyunca birbirini izleyen diriltme olaylarının ardındaki keşif ve mantığından çıkarılacak derstir. Piketty "Kapitalizm ya da üretim organizasyonunun tek bir çeşidi yoktur" diye yazar. "Bu, gelecekte de şüphesiz ki her zamankinden fazla doğru olmaya devam edecektir: Organizasyon ve sahipliğin yeni formları icat edilmeye devam edecektir."[73] Harvard'lı felsefeci Roberto Unger, piyasa formlarının *"her biri sosyal yaşamın her yönü için dramatik sonuçlara"* ve *"insanlığın geleceği için muazzam öneme sahip"* olmak üzere çok sayıda belirli yasal ve kurumsal yöne gidebileceğini ileri sürerek bu noktayı genişletir.[74]

Çocuklarımla ya da genç insanlardan oluşan bir dinleyici kitlesiyle konuştuğumda, gözetleme kapitalizmi ruhsal uyuşma kampanyasına başlamadan önceki sıradan değerler ve beklentilere dikkat çekerek "bize sahip olan şeylerin" tarihsel açıdan beklenmedik doğası karşısında onları uyarmaya çalışırım. Onlara "Kendi yaşamınız içinde gizlenmek zorunda kalmak doğru değil; bu normal değil" derim. "Öğle arası sohbetlerinizi sizi kamufle edecek ve istenmeyen sürekli istiladan koruyacak yazılımları karşılaştırarak geçirmek doğru değil." *Beş takipçi engellendi. Dört takipçi engellendi. Elli dokuz takipçi engellendi, yüz özellikleri karıştırıldı, ses gizlendi...*

Onlara "arama" kelimesinin, halihazırda mevcut cevaplara bir parmak dokunuşu değil, gözü pek bir varoluşsal yolculuk anlamına geldiğini, "arkadaşın" ancak yüz yüze ve gönülden gönüle biçimlendirilebilen cisimleşmiş bir gizem olduğunu ve "tanınmanın" "yüz tanıma" olmadığını, sevdiğimizin yüzünde seçtiğimiz o eve dönüş pırıltısı olduğunu söylerim. Bağlantı, empati ve bilgiye yönelik en iyi içgüdülerimizin, sürekli hissedilen üst aramasıyla yaşamlarımızda bu malları tutsak alan gaddar bir karşılık tarafından sömürülmesinin doğru olmadığını söylerim. Her hareketin, duygunun ifadenin ve arzunun kataloglanması, manipüle edilmesi ve sonra da bizi başka birinin kazancı adına gelecek zaman boyunca gütmek için kullanılması doğru değildir. Onlara "Bu şeyler yepyeni" derim. "Onların eşi benzeri görülmemiş. Onları doğal karşılamayın, çünkü doğru değiller."

Eğer gelecek on yıllarda demokrasi yenilenecekse, bizden alınmakta olan şeylerin kaybı ve öfke duygularını yeniden ateşlemek bize kalmıştır. Burada tehlikede olan, kişinin kendi yaşamı üzerine hakimiyeti ve kendi deneyiminin yazarlığına dair insani beklentidir. Tehlikede olan, irade kullanma irademizi oluşturduğumuz içe dönük deneyim ve o iradeyle davranacağımız kamusal alandır. Tehlikede olan, bir bilgi toplumunda sosyal düzenin başat prensibi ve bireyler ve toplumlar olarak soruları cevaplama hakkımızdır. *Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiğine kim karar verir?* Bu alanlarda gözetleme kapitalizminin bu kadar çok hakkımızı gasp etmesi dijital kabiliyetlerin ve onların bilgiyi demokratikleştirme ve etkin yaşama dair engellenmiş ihtiyaçlarımızı karşılama yönündeki bir zamanın büyük vaatlerinin skandal niteliğinde istismarıdır. Bir dijital gelecek olsun, ama bırakın bu öncelikle bir insan geleceği olsun.

Kaçınılmazlığı reddediyorum ve dileğim, aynı gemide olmamızın bir sonucu olarak bunu sizin de reddetmenizdir. Bu hikâyenin başındayız, sonunda değiliz. En eski soruyu şimdi ele alırsak kontrolü ele almak ve ipleri evimiz olarak görebileceğimiz bir insan geleceğine yönlendirmek için hâlâ zamanımız olur. Bir kez daha, gayrimeşru güçler geleceğimizi tutsak ettiğinde ve kendimizi seçmediğimiz bir geleceğe doğru savrulmuş halde bulduğumuzda, her nesli iradelerini savunmak için çağıran Tom Paine'e dönüyorum: "Toplumda insanların hakları tertip edilemez, aktarılamaz, ortadan kaldırılamaz, sadece intikal edilebilir. Ve sonunda bu mirası engellemek ve kesip atmak hiçbir kuşağın gücü dahilinde değildir. Eğer şimdiki kuşak ya da diğer herhangi biri, köle olmaya meyilli ise, bu izleyen kuşağın özgür olma hakkını azaltmaz: Yanlışlıkların meşru bir mirası olamaz."[75]

Ters gitmiş ne olursa olsun, düzeltme sorumluluğu her kuşakla yenilenir. İhtiyaçlarımıza saygı gösteremeyen ve hakiki çıkarlarımıza hizmet edemeyen güçlü şirketler ve haydut bir kapitalizm karşısında insan geleceğini kaybedersek bize ve bizden sonraki nesillere eyvahlar olsun. Yine de daha kötüsü, gücün kadife eldivenli sağ eli olan kaçınılmazlık mesajı

karşısındaki sessiz kabulü olan teslimiyetimiz olurdu. Hannah Arendt, totaliterciliğin kaynakları üzerine çalışmasından bahsederken "Bu tür koşullar karşısında ortaya çıkan insan tepkisi öfke ve kırgınlıktır çünkü bu koşullar insan onuruna aykırıdır. İçerlememin araya girmesine izin vermeden bu koşulları tarif edecek olsam, bu belirli olguyu insan toplumu bağlamından çıkarmış ve dolayısıyla ondan doğasının bir parçasını koparmış, onu tabiatındaki önemli özelliklerinden birinden yoksun etmiş olurum."[76]

Yani, bu benim ve belki de sizin için: Gözetleme kapitalizminin çıplak gerçekleri zorunlu olarak benim kırgınlığımı uyarıyor, çünkü insan haysiyetini küçük düşürüyor. Bu anlatımın geleceği bu cephe projesine çekilen, otonomi olmadan etkenliğin etkenlik olmadığı, bağlılık kaynaklı rızanın toplum sözleşmesi olmadığı, çıkış olmayan bir kovanın asla bir ev olamayacağı, sığınak olmadan deneyimin gölgeden başka bir şey olmadığı, saklanmayı gerektiren yaşamın yaşam olmadığı, hissetme olmadan dokunmanın hiçbir gerçeği ortaya çıkarmadığı ve belirsizlik olmadan özgürlüğün özgürlük olmadığı bilgisiyle hareket eden içerlemiş vatandaşlara, gazetecilere ve akademisyenlere, kendi otoritelerinin demokratik toplulukların temel değerlerinden kaynaklandığını anlayan kırgın seçilmiş görevliler ve karar vericilere ve bilhassa kırgın genç insanlara bağlı olacaktır.

Burada George Orwell'e dönüyoruz ama muhtemelen sizin düşündüğünüzü şekilde değil. James Burnham'ın çok satan kitabı *The Managerial Revolution*'un 1946 yılına ait öfkeli bir değerlendirmesinde Orwell güce korkakça bağlılığı yüzünden Burnham'ı hedef alır. Burnham'ın 1940 tarihli kitabının tezi kapitalizm, demokrasi ve sosyalizmin İkinci Dünya Savaşı'nı atlatamayacağı idi. Hepsinin yerine, totalitercilik üzerine modellenmiş yeni bir planlı merkezileşmiş toplum geçecekti. Üst düzey yöneticiler, teknisyenler, bürokratlar ve askerlerden oluşan yeni bir "yönetimsel" sınıf kendi ellerindeki tüm güç ve ayrıcalığı yoğunlaştıracaklardı: Yarı köle bir toplum üzerine kurulmuş bir yetenek aristokrasisi. Kitap boyunca Burnham bu geleceğin "kaçınıl-

mazlığı" üzerinde ısrar ediyordu ve Alman ve Rus politik liderliğinde bariz olan yönetimsel kabiliyetleri yüceltiyordu. 1940'ta yazarken Burnham Alman zaferi ve takiben "yönetilen" toplum kehanetinde bulunuyordu. Daha sonra savaş hâlâ kaynıyor ve Kızıl Ordu en büyük başarıları kazanıyorken Burnham kitabın sonraki baskıları için eşit bir kesinlikle Rusya'nın dünyaya egemen olacağını ileri sürdüğü ek notlar yazdı.

Orwell'in tiksintisi hissedilir seviyedeydi: "Her noktada Burnham'ın *gerçekleşen şeyin sürekliliğini* öngördüğü görülecektir. Şimdi bunu yapma eğilimi, özensizlik ya da abartma gibi kişinin düşünerek düzeltebileceği, basitçe kötü bir alışkanlık değildir. Bu, büyük bir akıl hastalığıdır ve kökleri kısmen korkaklıkta, kısmen de korkaklıktan tamamen ayrılamayan güce tapmada yer alır." Burnham'ın "sansasyonel" çelişkisi onun güçle büyülenmesini ve insan tarihindeki yaratıcı prensibi anlamaktaki başarısızlığı ortaya çıkarıyordu. Orwell "Her vakada, aynı içgüdüye itaat ediyordu: Anın fatihi karşısında boyun eğme, mevcut trendi geri döndürülemez olarak kabul etme içgüdüsü" diyerek gürlüyordu.[77]

Orwell, derinden yön kaybıyla ifade edilen "ahlaki çabada" mutlak başarısızlığı için Burnham'ı yeriyordu. Bu koşullar altında "eğer anın egemen sınıfı öyle isterse gerçekten her şey doğru ya da yanlış olabilir"di. Burnham'ın yön kaybı onun "Nazizm'i beğenilen bir şey, uygulanabilir ve dayanıklı bir sosyal düzen kurabilecek ve muhtemelen kuracak bir şey olarak düşünmesine" izin verdi.[78]

Burnham'ın korkaklığı uyarı niteliğinde bir hikayedir. Gözetleme kapitalizmi ve onun araçsalcı gücünün yenilmez göründüğü bir anda yaşıyoruz. Orwell'in cesareti geleceği gayrimeşru güce terk etmeyi reddetmemizi talep eder. Bizden bağlanma, çaresizlik, teslimiyet ve uyuşukluk büyüsünü kırmamızı ister. Zorlayıcı birleşimin yumuşak akışını reddederek kendimizi ihtilafa doğru esnettiğimizde bu çağrıya cevap veririz. Orwell'in cesareti bizi tüm insan deneyimini alçaltan amansız mülksüzleştirme dalgalarının karşısına yerleştirir. İhtilaf, cesaret ve yön, bir insan yeri olarak dijital gele-

cek üzerinde hak iddia eden, dijital kapitalizmden hizmet etmesi gereken insanlara bağlı kapsayıcı bir güç olarak faaliyet göstermesini talep eden ve hakiki demokratik yenilenmenin bir kaynağı olarak toplumda öğrenmenin bölümlenmesini savunan paylaşılan sentetik bildiri çalışmasına başlamak için ihtiyaç duyduğumuz kaynaklardır.

Orwell gibi Arendt de gücün halihazırda görünen hatlarını yarmayan yeni başlangıçlar olasılığını savunur. Her başlangıcın, yarıda kestiği çerçevenin perspektifinden bakıldığında bir mucize olduğunu bize hatırlatır. Bu tür mucizeleri gerçekleştirme kapasitesi tamamen insanidir, çünkü bu tüm özgürlüğün kaynağıdır diye ileri sürer: "Taşlaşma dönemi ve önceden belirlenmiş felakette genellikle bozulmadan kalan şey, tüm insan aktivitelerini canlandıran ve ona ilham veren ve tüm büyük ve güzel şeylerin gizli kaynağı olan, özgürlük yetisinin kendisi, salt başlama kapasitesidir."[79]

Bizim Yaldızlı Çağ olarak adlandırdığımız, ekonomik eşitsizlik ve servetin muazzam yoğunluklarının olduğu on yıllar, insanlara nasıl yaşamak istemediklerini öğretme konusunda başarılı oldu. O bilgi, ilerici yasama ve Yeni Düzen silahlarını kuşanarak Yaldızlı Çağa bir son vermek için onları güçlendirdi. Şimdi bile on dokuzuncu yüzyıl sonlarının kibirli baronlarından bahsettiğimizde, onlara "hırsızlar" diyoruz.

Elbette Gözetleme kapitalizmi Çağı da *bize* nasıl yaşamak istemediğimizi öğrettiği için benzer bir kaderle karşılaşacak. Onları yok etmekle tehdit ederek, en büyük ahlaki ve politik başarımlarımızın yeri doldurulamaz değeri konusunda bizi yönlendiriyor. Bize paylaşılan güvenin belirsizlik karşısındaki tek gerçek koruma olduğunu hatırlatıyor. Demokrasi tarafından ehlileştirilmemiş gücün yalnızca sürgüne ve umutsuzluğa götürebileceğini gösteriyor. Friedman'ın kamu görüşü ve dayanıklı kanun döngüsü artık bize geri dönüyor: Bilgimizi kullanmak, yönümüzü geri kazanmak, diğerlerini aynısını yapmak için uyandırmak ve yeni bir başlangıç bulmak bize kalmıştır. Doğanın fethinde endüstriyel kapitalizmin kurbanları dilsizdi. İnsan doğasını fethetmeye kalkışacak olanlar ise müstakbel kurbanlarının epey gürültülü, tehlikeyi tespit ve

onu yenmeye hazır olduklarını görecekler. Bu kitabın o kolektif gayrete katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Berlin Duvarı pek çok sebeple yıkıldı ama hepsinden önce sebep Doğu Berlin halkının "Yeter!" demesiydi. Bizler de insanlığın yuvası olabilecek bir dijital geleceği geri kazanan pek çok "büyük ve güzel" yeni gerçeğin yazarları olabiliriz. Yeter! Bu da *bizim* bildirimiz olsun.

DETAYLI İÇİNDEKİLER

TANIM 11

GİRİŞ—13

BÖLÜM BİR - DİJİTAL GELECEKTE YUVA YA DA SÜRGÜN 15

I. En Eski Sorular 15
II. Yuva için bir ağıt 18
III. Gözetleme kapitalizmi Nedir? 20
IV. Eşi Benzeri Görülmemiş 25
V. Kukla Değil, Kuklacı 28
VI. Bu Kitabın Ana Hatları, Temaları ve Kaynakları 32

KISIM I — GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN TEMELLERİ—41

BÖLÜM İKİ - 9 AĞUSTOS 2011: GÖZETLEME KAPİTALİZMİ İÇİN ZEMİN HAZIRLAMAK 43

I. Apple Darbesi 44
II. İki Modernite 48
III. Neoliberal Habitat 55
IV. İkinci Modernitenin Dengesizliği 60
V. Üçüncü bir Modernite 65
VI. Gözetleme kapitalizmi Boşluğu Doldurur 73
VII. Bir İnsan Geleceği İçin 76
VIII. İsim Vermek ve Terbiye Etmek 84

BÖLÜM ÜÇ - DAVRANIŞSAL ARTI DEĞERİN KEŞFİ 87

I. Google: Gözetleme Kapitalizminin Öncüsü 87
II. Bir Güç Dengesi 92
III. Kapitalizm Arayışı:Sabırsız Para ve Olağanüstü Hal 96
IV. Davranışsal Artı Değerin Keşfi 100
V. Ölçekli Artı Değer 110
VI. Bir İnsan İcadı 113
VII. Çıkarmanın Sırları 116
VIII. Gözetleme kapitalizminin Mantık ve Operasyonlarını Özetlemek 122

BÖLÜM DÖRT - KALENİN ÇEVRESİNDEKİ HENDEK 129

I. İnsan Doğal Kaynakları 129

II. Ağlama Özgürlüğü Stratejisi 133
III. Siper: Neoliberal Miras 140
IV. Siper: Gözetleme İstisnailiği 146
V. Tahkimat 156
BÖLÜM BEŞ - GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN DETAYLANDIRILMASI: ALIKOY, KÖŞEYE SIKIŞTIR, REKABET ET 165
I. Çıkarma Zorunluluğu 165
II. Köşeye Sıkışmış 168
III. Mülksüzleştirme Döngüsü 177
Aşama Bir: İstila 181
Aşama İki: Alıştırma 186
Aşama Üç: Uyarlama 189
Aşama Dört: Yeniden Yönlendirme 190
IV. Gözükaralığın Köpekleri 198
V. Mülksüzleştirme Yarışı 202
VI. Gözetleme Gelirlerinin Siren Sesi 210
BÖLÜM ALTI - GASP EDİLEN: TOPLUMDA ÖĞRENMENİN BÖLÜMLENMESİ 223
I. Google Bildirisi 223
II. Kim Bilir? 228
III. Gözetleme Kapitali ve İki Metin 231
IV. Yeni Ruhbanlık 236
V. Toplumda Öğrenme Bölümlenmesinin Özelleştirilmesi 239
VI. Eşi Benzeri Görülmemişin Gücü: Bir Değerlendirme 242

KISIM II — GÖZETLEME KAPİTALİZMİNİN İLERLEYİŞİ—247

BÖLÜM YEDİ - GERÇEKLİK İŞİ 249
I. Öngörme zorunluluğu 249
II. Hür Hayvanların Nazikçe Fethedilmesi 255
III. İnsan Sürüleri 258
IV. Gözetleme kapitalizminin Realpolitiği 261
V. Kazanç için Kesinlik 264
VI. Sözleşmemeyi Yerine Getirmek 271
VII. Kaçınılmazcılık 275
VIII. Adamlar Yaptı 280
IX. Sahaya Kampanyası 282

BÖLÜM SEKİZ - İCRA (RENDITION): DENEYİMDEN VERİYE 289
I. Tes-lim (Sur-Render) Koşulları 290
II. Beden İcrası 300
BÖLÜM DOKUZ - DERİNLERDEN GELEN İCRA 317
I. Fetih İcabı Kişiselleştirme 317
II. Benliğin İcrası 335
III. Makine Duygusu 350
IV. Gerçeğim İçin Geldiklerinde 359
BÖLÜM ON - ONLARI DANS ETTİR 363
I. Aksiyon Ekonomileri 363
II. Müziği Facebook Yazar 370
III. Pokémon Go! Hadi! 383
IV. Davranış Değiştirme Araçları Nelerdi? 395
BÖLÜM ON BİR - GELECEK ZAMAN HAKKI 407
I. İrade için İrade Gösteririm 407
II. İrade için İrade Gösteririz 411
III. Nasıl Bundan Yakayı Kurtardılar? 417
IV. Kehanet 427

KISIM III — ÜÇÜNCÜ MODERNİTE İÇİN ARAÇSALCI GÜÇ—431

BÖLÜM ON İKİ - GÜCÜN İKİ CİNSİ 433
I. Eşi Benzeri Görülmemişe Bir Dönüş 433
II. Gücün Yeni Cinsi Olarak Totalitercilik 436
III. Zıt Bir Ufuk 443
IV. Diğer Kişi 444
V. Özgürlük Karşısında 450
VI. İnsan Davranışı Teknolojisi 453
VII. İki Ütopya 456
BÖLÜM ON ÜÇ - BÜYÜK ÖTEKİ VE ARAÇSALCI GÜCÜN YÜKSELİŞİ 463
I. Yeni Bir Güç Cinsi Olarak Araçsalcılık 463
II. Mutlak Kesinlik Üzerine Bir Piyasa Projesi 467
III. Bu Yüzyılın Laneti 471
IV. Çin Sendromu 477
V. Yoldaki Ayrım 484

BÖLÜM ON DÖRT - BİR KESİNLİK ÜTOPYASI 489
I. Diğer Kişi Olarak Toplum 489
II. Totallik Toplumu Kapsar 491
III. Uygulamalı Ütopyacılık 497
IV. Makine İlişkileri Olarak Birleşme 500
V. Toplum Olarak Birleşme 505
BÖLÜM ON BEŞ - ARAÇSALCI KOLEKTİF 511
I. Araçsalcı Gücün Rahipleri 511
II. Büyük Öteki Toplumu Yediğinde: Sosyal İlişkilerin İcrası 515
III. Araçsalcı Toplumun Prensipleri 527
IV. Kovanın Üçüncü Modernitesi 542
BÖLÜM ON ALTI - KOVANDA YAŞAM 545
I. Kömür Madenindeki Kanaryalarımız 545
II. El ve Eldiven 550
III. Yaşam Kanıtı 555
IV. Sonraki İnsan Doğası 565
V. Sürüye Geri Dönüş 570
VI. Çıkış Yok 576
BÖLÜM ON YEDİ - SIĞINMA HAKKI 583
I. Büyük Öteki Toplumu Geçer 583
II. Gücün Yeni Cephesinde Adalet 588
III. Her Tek Boynuzlu Atın Bir Avcısı Vardır 598

SONUÇ—605

BÖLÜM ON SEKİZ - YUKARIDAN BİR DARBE 607
I. Özgürlük ve Bilgi 607
II. Karşılıklılıktan Sonra 612
III. Yeni Kolektivizm ve Onun Radikal Kayıtsızlık Ustaları 617
IV. Gözetleme kapitalizmi Nedir? 627
V. Gözetleme Kkapitalizmi ve Demokrasi 632
VI. Muarız Olun 636

DETAYLI İÇİNDEKİLER 643

TEŞEKKÜRLER 647

NOTLAR 653

DİZİN 773

TEŞEKKÜRLER

Başlarda bu çalışmaya en çok katkıda bulunan iki kişi artık yanımda değiller, onları yazının sonunda minnet yağmuruna tutabilirim. 2009'da bir yıldırımın çıkardığı yangın evimizi harap ettiğinde binlerce kitabın yanında akademik kariyerime ait her iz ve gelişim aşamasındaki çalışmalarım da yok oldu. Asla yeniden yazamayacağımı düşünüyordum ama parlak ve candan biri olan kocam, Jim Maxmin, zamanın yeniden meyvesini vereceği konusunda ısrar etti. Öyle de oldu. Yaklaşık otuz yıldır Jim benim ilk, son ve en önemli okuyucum ve muhatabım idi. Yeni fikirler üzerine heyecanla tartışırken bu bölümlerin erken dönem taslaklarını sabırla içine çekti. Bu uzun süreli çalışmanın meyvesini paylaşamamamız benim için inanılmazdır. Jim'in müthiş sevgisi ve sınırsız coşkusu, işte ve yaşamda, beni uzun yolculuk için kuvvetlendirdi. Onun ruhu, sayabileceğimden çok daha fazla yollarla, bu sayfalarda yaşıyor.

Almanya'nın gözü pek halk entelektüeli ve *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'un yayıncısı, Frank Schirrmarcher, gözetleme kapitalizmi ve araçsalcı güce dair teorilerimi bir araya getirirken olağanüstü bir destek kaynağı idi. Ben uzun çalışmanın peşinde koşarken keşişvari şekilde, pek çok ay ve yıl boyunca kuluçkaya yatıracağım makaleleri yayınlamamda ısrar ederek Frank beni *FAZ* için yazmaya teşvik etti. Bitmek bilmez tartışmalarımızdan pek çok şey öğrendim ve Frank sayesinde Büyük Öteki ve gözetleme kapitalizmi üzerine çalışmalarım, kitabın son haline gelmesinden uzun zaman önce, faydalı bir açık çerçeve haline geldi. Dört yıl önce aramızdan ayrılmış olsa da hâlâ yeni bir düşünceyi paylaşmak için telefonuma

uzanıyorum. Ah Frank! Aynı zamanda *FAZ*'daki şimdiki ve önceki çalışma arkadaşlarıma, özellikle de makalelerimin gerçekleşmesine yardım eden Edo Reents ve Jordan Meijas'a minnettarım.

En derin şükranlarım, gözetleme kapitalizmi, onun mekanizmaları ve zorunlulukları üzerine kavrayışımı bir araya getirirken röportajların yapıldığı yıllar boyunca cömertçe bana zamanlarını, bilgilerini ve düşüncelerini veren teknoloji ve veri bilimi profesyonellerine gidiyor. Gizlilik ve anonimlik sözüm olmasa bu bilgili, yetenekli öğretmenlerden her birine memnuniyetle teşekkür ederdim. Büyük Durgunluk'un en kötü senelerinde röportaj yaptığım, Birleşik Krallık ve İspanya'daki ailelere teşekkür borçluyum. Bana "çatışma" ve gözetleme kapitalizminin üzerine geliştiği zemini nasıl hazırladığım konusunda çok fazla şey öğrettiler. Özel bir teşekkür, anonimliklerini korumak için isimleri ve detayları değiştirilmiş olsa da hikayelerini detaylandırmama izin verdikleri için Bölüm 2'de yer verilen "Montes" ailesine ve Pokémon Go anlatımında yer verilen avukat "David"e gidiyor.

Pek çok iş arkadaşım, her biri fikirlerin hizmetinde bir araya geldiğimizde gerçek akademisyenliğin yüce gönüllü diğerkamlığının örneği olarak bu çalışmaya paha biçilmez katkıda bulundu. Bu armağanları asla unutmayacağım. Çok sayıda taslağı okuyup yorumlayan ve gizlilik yasasını ilgilendirdikleri için ana temalar üzerine kavrayışımı keskinleştirmeme yardımcı olan gizlilik savunucusu Marc Rotenberg olağanüstü bir çalışma arkadaşı olmuştur. Berkeley hukuk akademisyeni Chris Jay Hoofnagle kritik bir aşamada iyi niyetle taslağın bir versiyonunu bütün olarak okudu. Onun cömert yorumları bu çalışmaya önemli bir katkıda bulundu. Bilge Frank Pasquale erken bir aşamada taslağın bazı parçalarını okuyarak tavsiyelerini, görüşlerini ve heyecanını sundu. David Lidsky yazının erken dönem bir taslağına muazzam editöryal yeteneklerini ekledi. Onun çalışma arkadaşlığı, kavramsal anlayışı ve becerisindeki eşsiz ustalığı bu çalışmanın nihai yapısını keşfetmeme yardımcı oldu. Ayrıca en derinden teşekkürlerim son beş senede farklı zamanlarda her bir bö-

lümün taslaklarını okuyan ve anlayışlı yorumlarını paylaşan diğer pek çok çalışma arkadaşıma gidiyor: Paul Schwartz, Artemi Rallo, Mikkel Flyverbom, David Lyon, Martha Poon, Mathias Doepfner, Karyn Allen ve Peter van den Heuvel. Gerek Chris Soghian gerekse Bruce Schneier, ben gözetleme kapitalizminin temel mekanizmaları konusunda anlayışım üzerinde çalışırken şifreleme ve veri işleme üzerine sorularıma tahammül ettiler.

Düşünme ve yazma yalnız yapılan projelerdir. Akademisyenler ve öğrencilerle fikir alışverişi yapma fırsatını bana sunan çalışma arkadaşlarıma minnettarım. Jonathan Zittrain düşüncemin gelişmesi için önemli bir zamanda Harvard Hukuk Fakültesi Berkman Klein İnternet ve Toplum Merkezi'nde Fakülte Öğretim Görevlisi olarak katılımda bulunmam için beni davet etti. David Lyon ve David Murakami Wood, fakülteden yüksek lisans ve lisans öğrencileriyle ile tartışmalarımın yazımın son aşamalarına güç verdiği Queens Üniversitesi'nde beni ağırladı. Özel teşekkürlerim anlayışlı yorumları için Queens lisans öğrencileri olan Helen Kosc ve Qianli Chen'e gidiyor. Bu sayfalar için yükümlülüklerim nedeniyle değerlendiremediğim başka muhteşem davetler de vardı ve dünyanın her yerinden bu çalışmaya ilgilerini dile getiren iş arkadaşlarıma minnet dolu kalacağım. Bunu bilmiyor olabilseler de onların coşkuları pes etmememi sağladı.

Erken dönem entelektüel destekleri için Londra Ekonomi Okulu'ndan Leslie Willcocks ve Oxford'dan Chris Sauer'a teşekkürler. "Büyük veri" temasına adanmış *Journal of Information Technology*'nin özel sayısının eş editörleri olarak gözetleme kapitalizmi üzerine ilk akademik makalem "Büyük Öteki: Gözetleme Kapitalizmi ve Bilgi Toplumu Beklentisi"ni hevesle kucakladılar ve yayınlanmasına yardımcı oldular. Aynı zamanda daha kapsamlı çalışmaya bağlılığımı da güçlendiren, ICIS'nin 2016 En İyi Makale Ödülü ile "Büyük Öteki"yi tanımaları için Uluslararası Bilgi Sistemleri Konferansının Kıdemli Akademisyenler'ine özel teşekkürler.

Yayın temsilcim Wayne Kabak başından beri bu projeyle ilgilendi ve beni cesaretlendirme ve desteklemede yorulmak

nedir bilmedi. Onun arkadaşlığı ve bilgece tavsiyelerine büyük değer veriyorum. Editörüm John Mohaney, her taslağa editöryal bilgelikle geçen yıllarını getirerek ve yol boyunca odaklanmış halde kalmamı sağlayarak bu teşebbüsün tutkulu bir savunucusu oldu. Sürekli yorum ve destekleri için Kristina Fazzalaro, Jaime Leifer, Collin Tracy, Stephanie Summerhays ve tüm Public Affairs ekibine teşekkürler.

Bu kitap için tutkularım el üstünde tuttuğum ev ekibim olmadan gerçekleştirilemezdi. Alıntı yöneticim William Dickie, 2014'te nasıl bir şeye girdiği hakkında hiçbir fikri olmadan bana katıldı. Proje gelişirken kaçmak yerine, kollarını sıvadı ve ustalığa evrimleşen bir kararlılıkla alıntı sürecine hakim olmayı öğrendi. Kendi sorumluluklarının sessizce ve çalışkanca takip ederken sabırlı ruhu, nazik kalbi, düşünceli katkıları ve arkadaşlığı için çok minnettarım. Araştırma asistanım Jordan Keenan 2015 başlarında bu projeye katıldı ve profesyonel araştırmacılığın derin dalış sanatına hâkim olduğu için dikkat çekici katkılarına büyük bir şevkle başladı. Bu entelektüel yolculuğun dolambaçları boyunca ona güvendim ve canlı zekasını yeni araştırma bölgelerinde eğittiği için her yeni zorluktan incelik ve gusto ile çıkışını izledim. Bu da yetmezmiş gibi temkinli iyi huyu, rahat mizah anlayışı ve hassasiyetleri onu bu macerada paha biçilemez bir yoldaş yaptı.

Çocuklarım bu pek çok yılda bu kitap üzerine çalışmamı özverili biçimde desteklediler. Düşüncelerimi dinlediler, bıkkınlıklarım boyunca bana baktılar ve çok fazla sevgi, sabır ve bağlılıkla başarımı kutladılar. Yol ayrımları önemli kararlar gerektirdiğinde yardım etmek için bir araya geldiler. Kızım Chloe Maxmin, her bölümün her taslağını okuyarak ve tüm yazarların ihtiyaç duyduğu ama çok azının aldığı cilalanmamış isabetli yorumlar sunarak kararlı ve bilge bir danışman oldu. Bölümlerin ancak Chloe onları onayladığında tamamlanmış olduğunu öğrendim. Oğlum Jake Maxmin bu kitap projesine kendi üniversite öğrenciliği ve şimdi de yüksek lisans okul kariyeri boyunca tahammül etti. Jake, ne zaman zor bir kısım ya da teslim tarihiyle karşılaşsam "Yaparsın anne" diye beni mesaj ve arama yağmuruna tutarak ve son düzen-

lemelerde kritik yardım sunarak ateşli bir savunucu oldu. Chloe ve Jake'in kurnazca tavsiye ve fikirleri büyük dağları aşmama yardımcı oldu. Teşekkürler *mis vidas, mis corazones*.* Siz olmadan burada olmazdım.

Sevgi dolu teşekkürlerimi yazarken kendimden geçtiğim zamanlar tatillerini ve kutlamalarını benimle paylaşan arkadaşlarıma ve üzeri araştırma malzemeleriyle kaplı her masaya, sandalyeye ve zemine sunuyorum: Minda Gold, Jacques Vesery, Isaac Vesery, Jonah Vesery, Liza Katz, Ed, Theo ve Toby Seidel, Mary Dee Choate Grant, Garret Grant, Kathy Leeman, Kerry Altiero. Kathy Leeman, ben son düzeltmelere başlamadan kitabı bütünüyle okudu. Onun anlayışı ve coşkunluğu yazımın son yıllarında muazzam ölçüde yardımcı oldu. Virginia Alicia Hasenbalg Corabianu beni Paris'ten yüreklendirdi ("lütfen artık şu kitabı bitir!"), çocuklarımı ağırladı ve kahramanca bir şekilde gözetleme kapitalizmi üzerine yayınlanmış derslerimden birini Fransızcaya çevirdi. Susan Tross sevgi ve desteğin koşulsuz bir membaı idi. Arkadaşım ve "üvey evladım" Canyon Woodward, ruhumu ve hikayelerimi devamlı ateşleyen, inançlı bir amigo oldu. Son olarak bu teşekkür bildirileri, benim gözü pek sevgili yoldaşım, Pachi Maxmin'den bahsetmeden tamamlanmış olmazdı.

Bu yazacağım şeyi her yazar anlayacaktır, doğrudur çünkü: Günün sonunda insan sayfalarla yapayalnız bir şekilde baş başa kalıyor. Bu kitapta bana duyulan güven karşısında yetersiz kalmış ne varsa yalnızca benim sorumluluğumdadır.

---

* ç.n. İspanyolcada *"canlarım, aşklarım"* demektir

NOTLAR

BÖLÜM BİR

1. Martin Hilbert, "Technological Information Inequality as an Incessantly Moving Target: The Redistribution of Information and Communication Capacities Between 1986 and 2010," *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 65, no. 4 (2013): 821– 35, https: / /doi.org / 10.1002 / asi.23020.
2. 2014 itibarı ile, dünya çağında ağın icadından yaklaşık yirmi yıl sonra, Pew Research tarafından yürütülen kapsamlı bir anket çalışması Amerikalıların yüze 87'sinin internet kullandığını buldu. Bunlar arasından, yüzde 76'sı bundan "toplum için iyi bir şey olduğunu, ve yüzde 90'ı da "benim için iyi bir şey" diye bahsetti. Gerçekten de, Facebook çalışmadığında insanlar rutin biçimde 911'i ararlar. Mosaic gezginin piyasaya sürülmesi üzerinden yirmi yıldan az bir zaman sonra, 2010 yılına ait bir BBC anketi yirmi-altı ülkedeki insanların yüzde 79'unun internet erişimini temel bir insani hak olarak gördüklerini buldu. Altı yıl sonra, Birleşik Devletler internet erişimi üzerine belirli bir dili benimsedi: "Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü vardır; bu hak herhangi bir müdahale olmadan düşünce sahibi olmayı ve bilgi ve düşünceleri, herhangi bir medya aracılığıyla ve öncülere bakılmaksızın, arama, edinme ve söylemeyi içerir." Bkz Susannah Fox ve Lee Ranie, "The web at 25 in the U.S.," *PewResearchCenter*, 27 Şubat, 2014, http: / /www.pewinternet.org / 2014 / 02 / 27 / the-web-at-25-in-the-u-s; "911 Calls About Facebook Outage Angers L.A. County Sheriff 's Officials," *Los AngelesTimes*, 1 ağustos, 2014, http: / /www.latimes.com / local / lanow / la-me-ln-911-calls-about-facebook-outage-angers-la-sheriffs-officials-20140801-htmlstory.html; "Internet Access 'a Human Right,'" *BBC News*, 8 Mart, 2010, http: / /news.bbc.co.uk / 2 / hi / 8548190.stm; "The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet," United Nations Human Rights Council, 27 Haziran, 2016, https: / /www.article19.org/ data/ files / Internet_Statement_Adopted.pdf.
3. João Leal, *The Making of Saudade: National Identity and Ethnic Psychology in Portugal* (Amsterdam: Het Spinhuis, 2000), https: / /run.unl.pt/handle / 10362 / 4386.
4. Cory D. Kidd ve diğ., "The Aware Home: A Living Laboratory for Ubiquitous Computing Research," in *Proceedings of the Second International Workshop on Cooperative Buildings, Integrating Information, Organization, and Architecture*, Co-Build '99 (London: Springer-Verlag, 1999), 191–98,http: / /dl.acm.org/ citation.cfm?id=645969.674887.
5. "Global Smart Homes Market 2018 by Evolving Technology, Projections & Estimations, Business Competitors, Cost Structure, Key Companies and Forecast to 2023," *Reuters*, 19 Şubat, 2018, https: / /www.reuters.com / brandfeatures / venture-capital / article?id=28096.
6. Ron Amadeo, "Nest Is Done as a Standalone Alphabet Company, Merges with Google," *Ars Technica*, 7 Şubat, 2018, https: / /arstechnica.com/

gadgets/2018/02/nest-is-done-as-a-standalone-alphabet-company-merges-with-google; Leo Kelion, "Google-Nest Merger Raises Privacy Issues," *BBC News,* 8 Şubat, 2018, http://www.bbc.com/news/technology-42989073.

7. Kelion, "Google-Nest Merger Raises Privacy Issues."
8. Rick Osterloh ve Marwan Fawaz, "Nest to Join Forces with Google's Hardware Team," Google, 7 Şubat, 2018, https://www.blog.google/inside-google/company-annoucements/nest-join-forces-googles-hardware-team.
9. Grant Hernandez, Orlando Arias, Daniel Buentello, ve Yier Jin, "Smart Nest Thermostat: A Smart Spy in Your Home," *Black Hat USA,* 2014, https://www.blackhat.com/docs/us-14/materials/us-14-Jin-Smart-Nest-Thermostat-A-Smart-Spy-In-Your-Home-WP.pdf.
10. Guido Noto La Diega, "Contracting for the 'Internet of Things': Looking into the Nest" (research paper, Queen Mary University of London, School of Law, 2016); Robin Kar ve Margaret Radin, "Pseudo-Contract & Shared Meaning Analysis" (legal studies research paper, University of Illinois College of Law, 16 Kasım, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3083129.
11. Hernandez, Arias, Buentello, ve Jin, "Smart Nest Thermostat."
12. Bu meselelerin ileri görüşlü erken dönem değerlendirmesi için, bkz Langdon Winner, "A Victory for Computer Populism," *Technology Review* 94, no. 4 (1991): 66. Ayrıca bkz Chris Jay Hoofnagle, Jennifer M. Urban, ve Su Li, "Privacy and Modern Advertising: Most US Internet Users Want 'Do Not Track' to Stop Collection of Data About Their Online Activities" (BCLT Research Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 8 Ekim, 2012), https://papers.ssrn.com/abstract=2152135; Joseph Turow ve diğ., "Americans Reject Tailored Advertising and Three Activities That Enable It," Annenberg School for Communication, 29 Eylül, 2009, http://papers.ssrn.com/abstract=1478214; Chris Jay Hoofnagle ve Jan Whittington, "Free: Accounting for the Costs of the Internet's Most Popular Price," *UCLA Law Review* 61 (28 Şubat, 2014): 606; Jan Whittington ve Chris Hoofnagle, "Unpacking Privacy's Price," *North Carolina Law Review* 90 (1 Ocak, 2011): 1327; Chris Jay Hoofnagle, Jennifer King, Su Li, ve Joseph Turow, "How Different Are Young Adults from Older Adults When It Comes to Information Privacy Attitudes & Policies?" 14 Nisan, 2010, http://repository.upenn.edu/asc_papers/399.
13. Bu ifade Roberto Mangabeira Unger'dan, "The Dictatorship of No Alternatives," in *What Should the Left ropose?* (London: Verso, 2006), 1–11.
14. Jared Newman, "Google's Schmidt Roasted for Privacy Comments," *PCWorld,* 11 Aralık, 2009, http://www.pcworld.com/article/184446/googles_schmidt_roasted_for_privacy_comments.html.
15. Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (Berkeley, CA: University of California Press, 1978), 1:67.

BÖLÜM 2

1. Roben Farzad, "Apple's Earnings Power Befuddles Wall Street," *Bloomberg Businessweek,* 7 Ağustos, 2011, https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-07-28/apple-s-earnings-power-befuddles-wall-street.

2. “iTunes Music Store Sells Over One Million Songs in First Week,” *Apple Newsroom*, 9 Mart, 2018, https://www.apple.com/newsroom/2003/05/05iTunes-Music-Store-Sells-Over-One-Million-Songs-in-First-Week.
3. Jeff ommer, “The Best Investment Since 1926? Apple,” *New York Times*, 22 eylül, 2017, https://www.nytimes.com/2017/09/22/business/apple-investment.html.
4. See Shoshana Zuboff ve James Maxmin, *The Support Economy: How Corporations Are Failing Individuals and the Next Episode of Capitalism* (New York: Penguin, 2002), 230.
5. Henry Ford, “Mass Production,” *Encyclopedia Britannica* (New York: Encyclopedia Britannica, 1926), 821, http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/h?ammem/coolbib:@fi ld(NUMBER+@band(amrlg+lg48)).
6. Lizabeth Cohen, *A Consumers' Republic: The Politics of Mass Consumption in Postwar America* (New York: Knopf, 2003); Martin J. Sklar, *The Corporate Reconstruction of American Capitalism: 1890–1916: The Market, the Law, and Politics* (New York: Cambridge University Press, 1988).
7. Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society* (New York: Free Press, 1964), 275 (italikler bana aittir).
8. Durkheim, *The Division of Labor in Society*, 266.
9. Ulrich Beck ve Mark Ritter, *Risk Society: Towards a New Modernity* (Thousand Oaks, CA: Sage, 1992).
10. Bu olguyu daha detaylı bir analiz içinde bu olguya ilgi duyan okuyucular için, Zuboff ve Maxmin'ın kapsamlı tartışmasını tavsiye ederim, *The Support Economy.* Ayrıca bkz Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim, *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences* (London: Sage, 2002); Ulrich Beck, “Why ‘Class’ Is Too Soft a Category to Capture the Explosiveness of Social Inequality at the Beginning of the Twenty-First Century,” *British Journal of Sociology* 64, no. 1 (2013): 63–74; Ulrich Beck ve Edgar Grande, “Varieties of Second Modernity: The Cosmopolitan Turn in Social and Political Theory and Research,” *British Journal of Sociology* 61, no. 3 (2010): 409–43.
11. Beck ve Ritter, *Risk Society.*
12. Talcott Parsons, *Social Structure and Personality* (New York: Free Press, 1964).
13. Beck and Beck- Gernsheim, *Individualization.*
14. Erik Erikson, *Childhood and Society* (New York: W. W. Norton, 1993), 279.
15. Ronald Inglehart, *Culture Shift n Advanced Industrial Society* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990); Ronald F. Inglehart, “Changing Values Among Western Publics from 1970 to 2006,” *West European Politics* 31, nos. 1–2 (2008): 130–46; Ronald Inglehart ve Christian Welzel, “How We Got Here: How Development Leads to Democracy,” *Foreign Affairs* 88, no. 2 (2012): 48–50; Ronald Inglehart ve Wayne E. Baker, “Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values,” *American Sociological Review* 65, no. 1 (2000): 19; Mette Halskov Hansen, *iChina: The Rise of the Individual in Modern Chinese Society*, ed. Rune Svarverud (Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies, 2010); Yunxiang Yan, *The Individualization of Chinese Society* (Oxford: Bloomsbury Academic, 2009);

Arthur Kleinman ve diğ., *Deep China: The Moral Life of the Person* (Berkeley: University of California Press, 2011); Chang Kyung-Sup ve Song Min-Young, "The Stranded Individual Under Compressed Modernity: South Korean Women in Individualization Without Individualism," *British Journal of Sociology* 61, no. 3 (2010); Chang Kyung-Sup, "The Second Modern Condition? Compressed Modernity as Internalized Reflex ve Cosmopolitization," *British Journal of Sociology* 61, no.3 (2010); Munenori Suzuki ve diğ., "Individualizing Japan: Searching for Its Origin in First Modernity," *British Journal of Sociology* 61, no. 3 (2010); Anthony Elliott, Masataka Katagiri, ve Atsushi Sawai, "The New Individualism and Contemporary Japan: Theoretical Avenues and the Japanese New Individualist Path," *Journal for the Theory of Social Behavior* 42, no. 4 (2012); Mitsunori Ishida ve diğ., "The Individualization of Relationships in Japan," *Soziale Welt* 61 (2010): 217–35; David Tyfield ve John Urry, "Cosmopolitan China?" *Soziale Welt* 61 (2010): 277–93.

16. Beck and Beck-Gernsheim, *Individualization;* Ulrich Beck, *A God of One's Own: Religion's Capacity for Peace and Potential for Violence,* trans. Rodney Livingstone (Cambridge, UK: Polity, 2010).
17. Thomas M. Franck, *The Empowered Self: Law and Society in an Age of Individualism* (Oxford: Oxford University Press, 2000).
18. Beck and Beck-Gernsheim, *Individualization,* xxii.
19. Daniel Stedman Jones, *Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2012); T. Flew, "Michel Foucault's *The Birth of Biopolitics* and Contemporary Neo-Liberalism Debates," *Thesis Eleven* 108, no. 1 (2012): 44–65, https://doi.org/10.1177/0725513611421481; Philip Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown* (London: Verso, 2013); Gérard Duménil ve Dominique Lévy, *The Crisis of Neoliberalism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013); Pierre Dardot ve Christian Laval, *The New Way of the World: On Neoliberal Society* (Brooklyn: Verso, 2013); António Ferreira, "The Politics of Austerity as Politics of Law," *Oñati Socio-Legal Series* 6, no. 3 (2016): 496–519; David M. Kotz, *The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017); Philip Mirowski ve Dieter Plehwe, eds., *The Road from Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009); Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* (New York: Zone, 2015); David Jacobs ve Lindsey Myers, "Union Strength, Neoliberalism, and Inequality: Contingent Political Analyses of US Income Differences Since 1950," *American Sociological Review* 79 (2014): 752–74; Angus Burgin, *The Great Persuasion: Reinventing Free Markets Since the Depression* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012); Greta R. Krippner, *Capitalizing on Crisis: The Political Origins of the Rise of Finance* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011).
20. Jones, *Masters of the Universe,* 215. Ayrıca bkz Krippner, *Capitalizing on Crisis.*
21. Mirowski, Dardot ve Laval, ve Jones bu gelişmelerle ilgili detaylı açıklamalar sunuyorlar.
22. Friedrich August von Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism,* ed. William Warren Bartley, vol. 1, *The Collected Works of Friedrich August Hayek* (Chicago: University of Chicago Press, 1988), 14–15.

23. Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste*, 53–67.
24. Michael C. Jensen ve William H. Meckling, "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure," *Journal of Financial Economics* 3, no. 4 (1976): 12.
25. Krippner, *Capitalizing on Crisis.*
26. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 2001), 79.
27. Martin J. Sklar, *The United States as a Developing Country: Studies in U.S. History in the Progressive Era and the 1920s* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992); Sanford M. Jacoby, *Modern Manors: Welfare Capitalism Since the New Deal* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998); Michael Alan Bernstein, *The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929–1939*, Studies in Economic History and Policy (Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1987); C. Goldin and R. A. Margo, "The Great Compression: The Wage Structure in the United States at Mid-century," *Quarterly Journal of Economics* 107, no. 1 (1992): 1–34; Edwin Amenta, "Redefining the New Deal," in *The Politics of Social Policy in the United States*, ed. Theda Skocpol, Margaret Weir, and Ann Shola Orloff (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1988), 81–122.
28. Ian Gough, Anis Ahmad Dani, ve Harjan de Haan, "European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries," in *Inclusive States: Social Policies and Structural Inequalities* (Washington, DC: World Bank, 2008); Peter Baldwin, *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State, 1875–1975* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); John Kenneth Galbraith, Sean Wilentz, ve James K. Galbraith, *The New Industrial State* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1967); Gerald Davis, "The Twilight of the Berle and Means Corporation," *Seattle University Law Review* 34, no. 4 (2011): 1121–38; Alfred Dupont Chandler, *Essential Alfred Chandler: Essays Toward a Historical Theory of Big Business*, ed. Thomas K. McCraw (Boston: Harvard Business School Press, 1988).
29. Jones, *Masters of the Universe*, 217.
30. Örneğin, Bkz Vivien A. Schmidt ve Mark Thatcher, eds., *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013); Kathleen Thelen, *Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014); Peter Kingstone, *The Political Economy of Latin America: Reflections on Neoliberalism and Development* (New York: Routledge, 2010); Jeffry Frieden, Manuel Pastor, Jr., ve Michael Tomz, *Modern Political Economy and Latin America: Theory and Policy* (Boulder, CO: Routledge, 2000); Giuliano Bonoli ve David Natali, *The Politics of the New Welfare State* (Oxford: Oxford University Press, 2012); Richard Münch, *Inclusion and Exclusion in the Liberal Competition State: The Cult of the Individual* (New York: Routledge, 2012), http://site.ebrary.com/id/10589064; Kyung-Sup Chang, *Developmental Politics in Transition: The Neoliberal Era and Beyond* (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2012); Zsuzsa Ferge, "The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of the Social," *Social Policy & Administration* 31, no. 1 (1997): 20–44.
31. Gerald F. Davis, *Managed by the Markets: How Finance Re-shaped America* (Oxford: Oxford University Press, 2011); Davis, "The Twilight of the Berle and Means

Corporation"; Özgür Orhangazi, "Financialisation and Capital Accumulation in the Non-fiancial Corporate Sector: A Theoretical and Empirical Investigation on the US Economy: 1973–2003," *Cambridge Journal of Economics* 32, no. 6 (2008): 863–86; William Lazonick, "The Financialization of the U.S. Corporation: What Has Been Lost, and How It Can Be Regained," in *The Future of Financial and Securities Markets* (Fourth Annual Symposium of the Adolf A. Berle, Jr. Center for Corporations, Law and Society of the Seattle School of Law, London, 2012); Yuri Biondi, "The Governance and Disclosure of the Firm as an Enterprise Entity," *Seattle University Law Review* 36, no. 2 (2013): 391–416; Robert Reich, "Obama's Transition Economic Advisory Board: The Full List," *US News & World Report*, 7 Kasım, 2008, http://www.usnews.com/news/campaign-2008/articles/2008/11/07/obamas-transition-economic-advisory-board-the-full-listn; Robert B . Reich, *Beyond Outrage: What Has Gone Wrong with Our Economy and Our Democracy, and How to Fix It*, rev. ed. (New York: Vintage, 2012).

32. Michael Jensen, "Eclipse of the Public Corporation," *Harvard Business Review*, September–October, 1989.
33. Michael C. Jensen, "Value Maximization, Stakeholder Theory, and the Corporate Objective Function," *Business Ethics Quarterly* 12, no. 2 (2002): 235–56.
34. Thomas I. Palley, "Financialization: What It Is and Why It Matters" (white paper, Levy Economics Institute of Bard College, 2007), http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_525.pdf; Jon Hanson ve Ronald Chen, "The Illusion of Law: The Legitimating Schemas of Modern Policy and Corporate Law," *Michigan Law Review* 103, no. 1 (2004): 1–149; Henry Hansmann ve Reinier Kraakman, "The End of History for Corporate Law" (ön makale, Discussion Paper Series, Harvard Hukuk Okulu John M. Olin Hukuk Merkezi, Ekonomi ve İşletme, 2000), http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1068&context=harvard_olin.
35. Davis, "The Twilight of the Berle and Means Corporation," 1131.
36. Gerald F. Davis, "After the Corporation," *Politics & Society* 41, no. 2 (2013): 41.
37. Juta Kawalerowicz ve Michael Biggs, "Anarchy in the UK: Economic Deprivation, Social isorganization, and Political Grievances in the London Riot of 2011," *Social Forces* 94, no. 2 (2015): 673–98, https://doi.org/10.1093/sf/sov052.
38. Paul Lewis ve diğ., "Reading the Riots: Investigating England's Summer of Disorder," *London School of Economics and Political Science*, 2011, 17, http://eprints.lse.ac.uk/46297.
39. Saskia Sassen, "Why Riot Now? Malaise Among Britain's Urban Poor Is Nothing New. So Why Did It Finally Tip into Widespread, Terrifying Violence?" *Daily Beast*, 15 Ağustos, 2011, http://www.donestech.net/ca/why_riot_now_by_saskia_sassen_newsweek.
40. Lewis ve diğ., "Reading the Riots," 25.
41. Lewis ve diğ. yanında, "Reading the Riots," ayrıca bkz Kawalerowicz ve Biggs, "Anarchy in the UK"; James Treadwell ve diğ., "Shopocalypse Now: Consumer Culture and the English Riots of 2011," *British Journal of Criminology* 53, no. 1 (2013): 1–17, https://doi.org/10.1093/bjc/azs054; Tom Slater, "From 'Criminality' to Marginality: Rioting Against a Broken State," *Human Geography* 4, no. 3 (2011): 106–15.

42. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Cambridge, MA: Belknap Press, 2014). Piketty yıllar süren gelir verisini birleştirip, Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık'ta gelir eşitsizliğinin on dokuzuncu yüzyıldan beri görülmedik düzeylere ulaştığı sonucuna vardı. Birleşik Devletler maaş kazanlar arasında en yüksek onda birlik kısım ulusal gelirdeki paylarını 1980'lerdeki yüzde 35'ten 2010'da yüzde 46'nın fazlasına artırdı. Bu artılın büyük kısmı, payları yüzde 9'dan yüzde 20'ye çıkan en üstteki yüzde 1'den gelir, bunun da yaklaşık yarısı yüzde 0.1'de gitmiştir. Piketty gelir hiyerarşisindeki en üst yüzde 0.1'in yüzde 60-70'inin değer-maksimize eden teşvik yapıları sayesinde "tarihsel açıdan eşi benzeri görülmedik" mükafatlar elde etmeyi başarmış yöneticilerden oluştuğunu hesaplıyor.
43. Ekonomik sonuçların hafifletilmesinde demokratik açıdan yönlendirilmiş sosyal, politik ve ekonomik kurumların belirginliği ile ilgili genel tema üzerine, bkz Daron Acemoglu ve James Robinson's monumental *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (New York: Crown Business, 2012). Bu, aynı zamanda Robert Reich'ın eşitsizlik ve gerileyen ekonomik politika üzerine çalışmasının da odak noktasıdır: Robert B. Reich, *Aftershock: The Next Economy and America's Future* (New York: Vintage, 2011). Ayrıca bkz Michael Stolleis, *History of Social Law in Germany* (Heidelberg: Springer, 2014), www.springer.com/us/book/9783642384530; Mark Hendrickson, *American Labor and Economic Citizenship: New Capitalism from World War I to the Great Depression* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013); Swank, "The Political Sources of Labor Market Dualism in Postindustrial Democracies, 1975–2011"; Emin Dinlersöz ve Jeremy Greenwood, "The Rise and Fall of Unions in the U.S." (NBER ön makale, Birleşik Devletler Nüfus İdaresi, 2012), http://www.nber.org/papers/w18079; Basak Kus, "Financialization and Income Inequality in OECD Nations: 1995–2007," *Economic and Social Review* 43, no. 4 (2012): 477–95; Viki Nellas ve Elisabetta Olivieri, "The Change of Job Opportunities: The Role of Computerization and Institutions" (Quaderni DSE ön makale, Bologna Üniversitesi & Bank of Italy, 2012), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1983214; Gough, Dani, ve de Haan, "European Welfare States"; Landon R. Y. Storrs, *Civilizing Capitalism: The National Consumers' League, Women's Activism, and Labor Standards in the New Deal Era*, rev. ed. (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000); Ferge, "The Changed Welfare Paradigm"; Jacoby, *Modern Manors;* Sklar, *The United States as a Developing Country;* J. Bradford De Long ve Barry Eichengreen, "The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program," in *Post–World War II Economic Reconstruction and Its Lessons for Eastern Europe Today*, ed. Rudiger Dornbusch (Cambridge, MA: MIT Press, 1991); Baldwin, *The Politics of Social Solidarity;* Amenta, "Redefini g the New Deal"; Robert H. Wiebe, *The Search for Order: 1877–1920* (New York: Hill and Wang, 1967); John Maynard Keynes, "Economic Possibilities for Our Grandchildren," in *Essays in Persuasion* (New York: W. W. Norton, 1930).

2014 itibarı ile, Standard and Poor'un bir raporu, Henry Ford'un beş-dolar günü ile uzun zaman önce kabul ettiği bir gerçek olarak, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi sekteye uğrattığı ve sosyal dokuyu istikrarsızlaştırdığı sonucuna vardı. Bkz "How Increasing Income Inequality Is Dampening US Economic Growth, and Possible Ways to Change the Tide," *S&P Capital IQ*, Global

Credit Portal Report, 5 Ağustos, 2014, https://www.globalcreditportal.com/ratingsdirect/renderArticle.do?articleId=1351366&SctArtId=255732&from=CM&nsl_code=LIME&sourceObjectId=8741033&sourceRevId=1&fee_ind=N&exp_date=20240804-19:41:13.

44. Tcherneva, "Reorienting Fiscal Policy: A Bottom-Up Approach," 57. Ayrıca bkz Francisco Rodriguez ve Arjun Jayadev, "The Declining Labor Share of Income," *Journal of Globalization and Development* 3, no. 2 (2013): 1–18; Oliver Giovannoni, "What Do We Know About the Labor Share and the Profit Share? Part III: Measures and Structural Factors" (ön makale, Levy Economics Institute at Bard College, 2014), http://www.levyinstitute.org/publications/what-do-we-know-about-the-labor-share-and-the-profit-share-part-3-measures-and-structural-factors; Dirk Antonczyk, Thomas DeLeire, ve Bernd Fitzenberger, "Polarization and Rising Wage Inequality: Comparing the U.S. and Germany" (IZA discussion papers, Institute for the Study of Labor, Mart 2010), https://ideas.repec.org/p/iza/izadps/dp4842.html; Duane Swank, "The Political Sources of Labor Market Dualism in Postindustrial Democracies, 1975–2001," Amerikan Siyasal Bilimler Birliği Yıllık Buluşması'nda sunulan konferans bildirisi, Chicago, 2013; David Jacobs ve Lindsey Myers, "Union Strength, Neoliberalism, and Inequality: Contingent Political Analyses of US Income Differences Since 1950," *American Sociological Review* 79 (2014): 752–74; Viki Nellas ve Elisabetta Olivieri, "The Change of Job Opportunities: The Role of Computerization and Institutions" (Quaderni DSE ön makale, Bologna Üniversitesi & Bank of Italy, 2012), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1983214; Gough, Dani, ve de Haan, "European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries."

45. Jonathan D. Ostry, "Neoliberalism: Oversold?" *Finance & Development* 53, no. 2 (2016): 38–41; bir diğer Birleşik Devletler ekonomistinin vardığı sonuca göre, "2008'deki Büyük Durgunluk sonunda ekonomik genişleme illüzyonunu kaldırıp, finansal kapitalizmin başarımlarından oluşan gerçekleri ortaya çıkardı: ufak bir azınlık için servetin muazzam konsantrasyonlarının karşısında 1970lar ortasından veri çoğunluk için gelir durgunluğu. Bkz Josh Bivens, "In 2013, Workers' Share of Income in the Corporate Sector Fell to Its Lowest Point Since 1950," *Economic Policy Institute* (blog), 4 Eylül, 2014, http://www.epi.org/publication/2013-workers-share-income-corporate-sector.

Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ekonomilerdeki finansal derinleşme -özgürleşme, finansallaşma- bunun, iflaslar, banka başarısızlıkları, aşırı varlık uçuculuğu ve ekonominin gerçek sektörlerindeki durgunlukları içeren, yeni istikrarsızlıklara bağlı olduğunu göstermiştir. Örneğin, bkz Malcolm Sawyer,"Financial Development, Financialisation and Economic Growth" (ön makale, Finansallaştırma, Ekonomi, Toplum & Sürdürülebilir Gelişim Projesi, 2014), http://fessud.eu/wpcontent/uploads/2013/04/Financialisation-and-growth-Sawyer-working-paper-21.pdf. Ayrıca bkz William A. Galston, "The New Challenge to Market Democracies: The Political and Social Costs of Economic Stagnation" (research report, Brookings Institution, 2014), http://www.brookings.edu/research/reports2/2014/10/new-challenge-market-democracies; Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future* (New York: W. W. Norton, 2012); James K. Galbraith, *In-*

equality and Instability: A Study of the World Economy Just Before the Great Crisis (New York: Oxford University Press, 2012); Ronald Dore, "Financialization of the Global Economy," *Industrial and Corporate Change* 17, no. 6 (2008): 1097–1112; Philip Arestis ve Howard Stein, "An Institutional Perspective to Finance and Development as an Alternative to Financial Liberalisation," *International Review of Applied Economics* 19, no. 4 (2005): 381–98; Asil Demirguc-Kunt ve Enrica Detragiache, "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries," *Staff Papers—International Monetary Fund* 45, no. 1 (1998): 81–109.

46. Emanuele Ferragina, Mark Tomlinson, ve Robert Walker, "Poverty, Participation and Choice," *JRF*, 28 Mayıs, 2013, https://www.jrf.org.uk/report/poverty-participation-and-choice.

47. Helen Kersley ve diğ., "Raising the Benchmark: The Role of Public Services in Tackling the Squeeze on Pay," *New Economics Foundation*, https://www.unison.org.uk/content/uploads/2013/12/On-line-Catalogue219732.pdf.

48. Sally Gainsbury ve Sarah Neville, "Austerity's £18bn Impact on Local Services," *Financial Times*, 19 Temmuz, 2015, http://www.ft.c m/intl/cms/s/2/5fcbd0c4-2948-11e5-8db8-c033edba8a6e.html?ftcamp=crm/email/2015719/nbe/InTodaysFT/product#axzz3gRAfXkt4.

49. Carmen DeNavas-Walt ve Bernadette D. Proctor, "Income and Poverty in the United States: 2014," US Census Bureau, Eylül 2015, http://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2014/demo/p60-249.pdf; Thomas Gabe, "Poverty in the United States: 2013," *Congressional Research Service*, 25 Eylül, 2014, http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/key_workplace/1329.

50. Alisha Coleman-Jensen, Mark Nord, ve Anita Singh, "Household Food Security in the United States in 2012" (economic research report, US Department of Agriculture, Eylül 2013), https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/45129/39937_err-155.pdf?v=42199.

51. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 334–35. Ayrıca bkz Theda Skocpol ve Vanessa Williamson, *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism*, rev. ed. (New York: Oxford University Press, 2016); Naomi Oreskes ve Erik M. Conway, *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming* (London: Bloomsbury, 2010).

52. Nicholas Confessore, "The Families Funding the 2016 Presidential Election," *New York Times*, 10 Ekim, 2015, https://www.nytimes.com/interactive/2015/10/11/us/politics/2016-presidential-election-super-pac-donors.html.

53. Tarihçi Nancy MacLean ve gazeteci Jane Mayer aşırı-sağ kuramcıların gizli operasyonlarını ve onların, vatandaş huzursuzluğundan becerikli biçimde faydalanmak ve onları radikal görüşlere çekmek için tink tank'lar, bağışçı organizasyonlar ve medya organlarından oluşan gizli saklı ağlara bel bağlayan, politik ve kamusal manipülasyon amaçlarıyla sınırsız fonları yöneten milyarder destekçilerini belgeler. Bkz Nancy MacLean, *Democracy in Chains: The Deep History of the Radical Right's Stealth Plan for America* (New York: Viking, 2017); Jane Mayer, *Dark Money: The Hidden History of the Billionaires Behind the Rise of the Radical Right* (New York: Anchor, 2017).

54. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 571.

55. Milan Zafiovski, "'Neo-Feudalism' in America? Conservatism in Relation to European Feudalism," *International Review of Sociology* 17, no. 3 (2007): 393–427, https://doi.org/10.1080/03906700701574323; Alain Supiot, "The Public-Private Relation in the Context of Today's Refeudalization," *International Journal of Constitutional Law* 11, no. 1 (2013): 129–45, https://doi.org/10.1093/icon/mos050; Daniel J. H. Greenwood, "Neofeudalism: The Surprising Foundations of Corporate Constitutional Rights," *University of Illinois Law Review* 163 (2017).

56. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 237–70.

57. Bu temalarla ilgili etkili ve güçlü inceleme için, bkz Carol Graham, *Happiness for All? Unequal Hopes and Lives in Pursuit of the American Dream* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2017); David G. Blanchflower ve Andrew Oswald, "Unhappiness and Pain in Modern America: A Review Essay, and Further Evidence, on Carol Graham's 'Happiness for All?'" (NBER ön makale, November 2017).

58. Bkz Tim Newburn ve diğ., "David Cameron, the Queen and the Rioters' Sense of Injustice," *Guardian*, 5 Aralık, 2011, http://www.theguardian.com/uk/2011/dec/05/cameron-queen-injustice-english-rioters.

59. Slater, "From 'Criminality' to Marginality."

60. Todd Gitlin, *Occupy Nation: The Roots, the Spirit, and the Promise of Occupy Wall Street* (New York: Harper Collins, 2012); Zeynep Tufekci, *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest* (New Haven, CT: Yale University Press, 2017). Ayrıca bkz Andrew Gavin Marshall, "World of Resistance Report: Davos Class Jittery amid Growing Warnings of Global Unrest," *Occupy .com*, 4 Temmuz, 2014, http://www.occupy.com/article/world-resistance-report-davos-class-jittery-amid-growing-warnings-global-unrest.

61. Todd Gitlin, "Occupy's Predicament: The Moment and the Prospects for the Movement," *British Journal of Sociology* 64, no. 1 (2013): 3–25, https://doi.org/10.1111/1468-4446.12001.

62. Anthony Barnett, "The Long and Quick of Revolution," *Open Democracy*, 2 Şubat, 2015, https://www.opendemocracy.net/anthony-barnett/long-and-quick-of-revolution.

63. Peter Wells ve Paul Nieuwenhuis, "Transition Failure: Understanding Continuity in the Automotive Industry," *Technological Forecasting and Social Change* 79, no. 9 (2012): 1681–92, https://doi.org/10.1016/j.techfore.2012.06.008.

64. Steven Levy, *In the Plex: How Google Thinks, Works, and Shapes Our Lives* (New York: Simon & Schuster, 2011), 172–73.

65. Bobbie Johnson, "Privacy No Longer a Social Norm, Says Facebook Founder," *Guardian*, 10 Ocak, 2010, https://www.theguardian.com/technology/2010/jan/11/facebook-privacy.

66. Bkz Charlene Li, "Close Encounter with Facebook Beacon," *Forrester*, 23 Kasım, 2007, https://web.archive.org/web/20071123023712/http://blogs.forrester.com/charleneli/2007/11/close-encounter.html.

67. Peter Linzer, "Contract as Evil," *Hastings Law Journal* 66 (2015): 971; Paul M. Schwartz, "Internet Privacy and the State," *Connecticut Law Review* 32 (1999): 815–59; Daniel J. Solove, "Privacy Self-Management and the Consent Dilemma," *Harvard Law Review* 126, no. 7 (2013): 1880–1904.

68. Yannis Bakos, Florencia Marotta-Wurgler, ve David R. Trossen, "Does Anyone Read the Fine Print? Consumer Attention to Standard-Form Contracts," *Journal of Legal Studies* 43, no. 1 (2014): 1–35, https://doi.org/10.1086/674424; Tess Wilkinson-Ryan, "A Psychological Account of Consent to Fine Print," *Iowa Law Review* 99 (2014): 1745; Thomas J. Maronick, "Do Consumers Read Terms of Service Agreements When Installing Software? A Two-Study Empirical Analysis," *International Journal of Business and Social Research* 4, no. 6 (2014): 137–45; Mark A. Lemley, "Terms of Use," *Minnesota Law Review* 91 (2006), https://papers.ssrn.com/abstract=917926; Nili Steinfeld, "'I Agree to the Terms and Conditions': (How) Do Users Read Privacy Policies Online? An Eye-Tracking Experiment," *Computers in Human Behavior* 55 (2016): 992–1000, https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.038; Victoria C. Plaut ve Robert P. Bartlett, "Blind Consent? A Social Psychological Investigation of Non-readership of Click-Through A greements," *Law and Human Behavior*, 16 Haziran, 2011, 1–23, https://doi.org/10.1007/s10979-011-9288-y.

69. Ewa Luger, Stuart Moran, ve Tom Rodden, "Consent for All: Revealing the Hidden Complexity of Terms and Conditions," in *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, CHI '13 (New York: ACM, 2013), 2687–96, https://doi.org/10.1145/2470654.2481371.

70. Debra Cassens Weiss, "Chief Justice Roberts Admits He Doesn't Read the Computer Fine Print," *ABA Journal*, 20 Ekim, 2010, http://www.abajournal.com/news/article/chief_justice_roberts_admits_he_doesnt_read_the_computer_file_print.

71. Margaret Jane Radin, *Boilerplate: The Fine Print, Vanishing Rights, and the Rule of Law* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2012), 14.

72. Radin, *Boilerplate*, 16–17.

73. Nancy S. Kim, *Wrap Contracts: Foundations and Ramifications* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 50–69.

74. Jon Leibowitz, "Introductory Remarks at the FTC Privacy Roundtable," *FTC*, 7 Aralık, 2009, http://www.ftc.gov/speeches/leibowitz/091207.pdf.

75. Aleecia M. McDonald ve Lorrie Faith Cranor, "The Cost of Reading Privacy Policies," *Journal of Policy for the Information Society*, 4, no. 3 (2008), http://hdl.handle.net/1811/72839.

76. Kim, *Wrap Contracts*, 70–72.

77. Bu söylemin bir örneği için, bkz Tom Hayes, "America Needs a Department of 'Creative Destruction,'" *Huffington Post*, 27 Ekim, 2011, https://www.huffingtonpost.com/tom-hayes/america-needs-a-departmen_b_1033573.html.

78. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (New York: Harper Perennial Modern Classics, 2008), 68.

79. Schumpeter, *Capitalism*, 83.

80. Joseph A. Schumpeter, *The Economics and Sociology of Capitalism*, ed. Richard Swedberg (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991), 412 (italikler bana aittir).

81. Schumpeter, *Capitalism*, 83.

82. Yochai Benkler, *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom* (New Haven, CT: Yale University Press, 2006).

83. Tom Worden, "Spain's Economic Woes Force a Change in Traditional Holiday Habits," *Guardian*, 8 Ağustos, 2011, http://www.theguardian.com/world/2011/aug/08/spain-debt-crisis-economy-august-economy.

84. Suzanne Daley, "On Its Own, Europe Backs Web Privacy Fights," *New York Times*, 9 Ağustos, 2011, http://www.nytimes.com/2011/08/10/world/europe/10spain.html.

85. Ankit Singla ve diğ., "The Internet at the Speed of Light" (ACM Press, 2014), https://doi.org/10.1145/2670518.2673876; Taylor Hatmaker, "There Could Soon Be Wi-Fi That Moves at the Speed of Light," *Daily Dot*, 14 Temmuz, 2014, https://www.dailydot.com/debug/sisoft-li-fi-vlc-10gbps.

86. "Google Spain SL v. Agencia Española de Protección de Datos (Case C-131/12 (13 Mayıs, 2014)," *Harvard Law Review* 128, no. 2 (2014): 735.

87. *Google Spain*, 2014 E.C.R. 317, 80–81.

88. Paul M. Schwartz ve Karl-Nikolaus Peifer, "Transatlantic Data Privacy," *Georgetown Law Journal* 106, no. 115 (2017): 131, https://papers.ssrn.com/abstract=3066971. A few of the many excellent analyses of the right to be forgotten include Dawn Nunziato, "Forget About It? Harmonizing European and American Protections for Privacy, Free Speech, and Due Process" (GWU Law School Public Law Research Paper, George Washington University, 1 Ocak, 2015), http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/1295; Jeffrey Rosen, "The Right to Be Forgotten," *Stanford Law Review Online* 64 (2012): 88; "The Right to Be Forgotten (Google v. Spain)," *EPIC.org*, 30 Ekim, 2016, https://epic.org/privacy/right-to-be-forgotten; Ambrose Jones, Meg Leta, ve Jef Ausloos, "The Right to Be Forgotten Across the Pond," *Journal of Information Policy* 3 (2012): 1–23; Hans Graux, Jef Ausloos, ve Peggy Valcke, "The Right to Be Forgotten in the Internet Era," Interdisciplinary Centre for Law and ICT, 12 Kasım, 2012, http://www.researchgate.net/publication/256039959_The_Right_to_Be_Forgotten_in_the_Internet_Era; Franz Werro, "The Right to Inform v. the Right to Be Forgotten: A Transatlantic Clash," *Liability in the Third Millennium*, Mayıs 2009, 285–300; "Google Spain SL v. Agencia Española de Protección de Datos." Kapsamlı bir değerlendirme için, bkz Anita L. Allen ve Marc Rotenberg, *Privacy Law and Society*, 3rd ed. (St. Paul:West, 2016), 1520–52.

89. "Judgement in Case C-131/12: Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González" (Court of Justice of the European Union, May 13, 2014), https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-05/cp140070en.pdf.

90. Federico Fabbrini, "The EU Charter of Fundamental Rights and the Rights to Data Privacy: The EU Court of Justice as a Human Rights Court," in *The EU Charter of Fundamental Rights as a Binding Instrument: Five Years Old and Growing*, ed. Sybe de Vries, Ulf Bernitz, and Stephen Weatherill (Oxford: Hart, 2015), 21–22.

91. Siber hukukta "konuşma özgürlüğü" ve Birinci Anayasa Değişikliği üzerine mükemmel bir arka plan için, bkz Anupam Chander ve Uyên Lê, "The Free

Speech Foundations of Cyberlaw" (UC Davis Legal Studies Research Paper 351, Eylül 2013, School of Law, University of California, Davis).

92. Henry Blodget, "Hey, Europe, Forget the 'Right to Be Forgotten'— Your New Google Ruling Is Nuts!" *Business Insider,* 14 Mayıs, 2014, http://www.businessinsider.com/europe-google-ruling-2014-5.

93. Greg Sterling, "Google Co-Founder Sergey Brin: I Wish I Could Forget the 'Right to Be Forgotten,'" *Search Engine Land,* 28 Mayıs, 2014, http://searchengineland.com/google-co-founder-brin-wish-forget-right-forgotten- 192648.

94. Richard Waters, "Google's Larry Page Resists Secrecy but Accepts Privacy Concerns," *Financial Times,* 30 Mayıs, 2014, http://www.ft.com/cms/s/f3b127ea-e708-11e3-88be-00144feabdc0,Authorised=false.html?_i_location=http%3A%2F%2Fwww.ft.com%2Fcms%2Fs%2F0%2Ff-3b127ea-e708-11e3-88be-00144feabdc0.html%3Fsiteedition%3Duk&siteedition=uk&_i_referer=https%3A%2F%2Fduckduckgo.com.

95. James Vincent, "Google Chief Eric Schmidt Says 'Right to Be Forgotten' Ruling Has Got the Balance 'Wrong,'" *Independent,* 15 Mayıs, 2014, http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/google-chief-eric-schmidt-says-right-to-be-forgotten-ruling-has-got-the-balance-wrong-9377231.html.

96. Pete Brodnitz ve diğ., "Beyond the Beltway February 26–27 Voter Poll," *Beyond the Beltway Insights Initiative,* 27 Şubat, 2015, http://web.archive.org/web/20160326035834/http://beltway.bsgco.com/about; Mary Madden ve Lee Rainie, "Americans' Attitudes About Privacy, Security and Surveillance," *PewResearchCenter* (blog), 20 Mayıs, 2015, http://www.pewinternet.org/2015/05/20/americans-attitudes-about-privacy-security-and-surveillance. Software Advice tarafından yürütülen ulusal bir anket Amerikalıların yüzde 61'inin unutulma hakkının bir versiyonunun gerekli olduğuna inandığını, yüzde 39'unun Avrupa-tarzı bir unutulma hakkı örtüsü istediğini ve neredeyse yarısının "alakasız" arama sonuçlarının kişinin itibarını zedeleyebileceğinden endişe ettiğini buldu. YouGov tarafından yürütülen bir anket Amerikalıların yüzde 55'inin unutulma hakkına benzer yasamayı destekleyeceğini, sadece yüzde 14'inin bunu desteklemeyeceğini buldu. AB kararından neredeyse bir yıl sonra Benenson Strategy Group ve SKDKnickerbocker tarafından yapılan bir Birleşik Devletler araştırması, katılımcılardan yüzde 88'inin bir şekilde (yüzde 36) ya da güçlü biçimde (yüzde 52) arama sonuçlarında çıkan belirli kişisel bilgileri kaldırmak için Google, Yahoo! ve Bing gibi şirketlere dilekçesi vermelerine izin verecek bir Birleşik Devletler kanunu desteklediğini buldu. Bkz Daniel Humphries, "U.S. Attitudes Toward the 'Right to Be Forgotten,'" *Soft are Advice,* 5 Eylül, 2014, https://www.softwareadvice.com/security/industryview/right-to-be-forgotten-2014; Jake Gammon, "Americans Would Support 'Right to Be Forgotten,'" *YouGov,* 6 Aralık, 2017, https://today.yougov.com/news/2014/06/02/americans-would-support-right-be-forgotten; Mario Trujillo, "Public Wants 'Right to Be Forgotten' Online," *Hill,* 19 Mart, 2015, http://thehill.com/policy/technology/236246-poll-public-wants-right-to-be-forgotten-online.

97. Francis Collins, "Vaccine Research: New Tactics for Tackling HIV," *NIH Director's Blog,* 30 Haziran, 2015, https://directorsblog.nih.gov/2015/06/30/vaccine-research-new-tactics-for-tackling-hiv; Liz Szabo, "Scientists Making Progress on

AIDS Vaccine, but Slowly," *USAToday.com*, 8 Ağustos, 2012, http://www.usatoday.com/news/health/story/2012-07-25/aids-vaccine/56485460/1.

98. Collins, "Vaccine Research."

99. Szabo, "Scientists Making Progress on AIDS Vaccine."

100. Bkz Mary Madden ve Lee Rainie, "Americans' Attitudes About Privacy, Security and Surveillance," *PewResearchCenter* (blog), 20 Mayıs, 2015, http://www.pewinternet.org/2015/05/20/americans-attitudes-about-privacy-security-and-surveillance.

BÖLÜM ÜÇ

1. Tartışma için bkz David A. Hounshell, *From the American System to Mass Production, 1800–1932: The Development of Manufacturing Technology in the United States*, 7th ed., Studies in Industry and Society 4 (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997).

2. Bkz Reinhard Bendix, *Work and Authority in Industry: Ideologies of Management in the Course of Industrialization* (Berkeley: University of California Press, 1974).

3. David Farber, *Sloan Rules: Alfred P. Sloan and the Triumph of General Motors* (Chicago: University of Chicago Press, 2005); Henry Ford, *My Life and Work* (Garden City, NY: Ayer, 1922).

4. Chris Jay Hoofnagle, "Beyond Google and Evil: How Policy-Makers, Journalists, and Consumers Should Talk Differently About Google and Privacy," *First Monday*, 6 Nisan, 2009.

5. Reed Albergotti ve diğ., "Employee Lawsuit Accuses Google of 'Spying Program,'" *Information*, 20 Aralık, 2016, https://www.theinformation.com/employee-lawsuit-accuses-google-of-spying-program.

6. Bkz Steven Levy, *In the Plex: How Google Thinks, Works, and Shapes Our Lives* (New York: Simon & Schuster, 2011), 116; Hal R. Varian, "Biography of Hal R. Varian," UC Berkeley School of Information Management & Systems, 3 Ekim, 2017, http://people.ischool.berkeley.edu/~hal/people/hal/biography.html; "Economics According to Google," *Wall Street Journal*, 19 Temmuz, 2007, http://blogs.wsj.com/economics/2007/07/19/economics-according-to-google; Steven Levy, "Secret of Googlenomics: Data-Fueled Recipe Brews Profitability," *Wired*, 22 Mayıs, 2009, http://archive.wired.com/culture/culturereviews/magazine/17-06/nep_googlenomics; Hal R. Varian, "Beyond Big Data," *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 27–31.

Hal Varian'ın Google'da üst düzey bir lider olmadığını belirtmek önemli olsa da, halk kayıtlarında, onun Google liderlerinin kendi ticari mantıkları yanında onun genişletilmesi ve detaylandırılmasıyla ilgili operasyonlar ve olası sonuçları kavramalarına yardımcı olmada öncü bir rol oynadığını akla getiren pek çok şey vardır. Varian'ın görüşlerini Ford'dan James Couzens'ınkilerle karşılaştırıyorum. Couzens Ford'da genel müdür olarak hizmet veren bir yatırımcı ve iş insanıydı -daha sonra bir Birleşik Devletler senatörü olacaktı. Kitle üretimi ve onun ekonomik belirginliğinden oluşan yeni mantıkla ilgili açık kavrayışıyla Ford'un müthiş başarısına yol göstererek yardımcı oldu. Varian gibi bir teorisyen ya da üretken bir yazar değildi, ancak yazışmaları ve makalel-

eri alışılmadık kavrayışla şereflendirildi ve kitle üretimi akademisyenleri için hayati bir kaynak olarak kalmıştır.

2007'de firmanın baş ekonomisti olmadan önce Vaarian Google'a danışman olarak pek çok sene geçirmişti. Kendi biyografik malzemesinde "2002'den beri şirketin, açık artırma tasarımı, ekonometrik analiz, finans, şirket stratejisi ve kamu politikasını da içeren, pek çok yönüne dahil olmuştur," diye belirtir. *Wall Street Journal* 2007'de Varian'ın Google'daki yeni pozisyonunu bildirirken, bu pozisyonun "pazarlamada, insan kaynaklarında, stratejide, politikayla alakalı şeylerde şirkete destek vermek için ekonomistler, istatistikçiler ve analizlerden oluşan bir ekip" oluşturmayı gerektirdiğini belirtiyordu. Google üzerine kitabında, Stephen Levy Eric Schmidt'in firmanın yeni "tıklama ekonomisinden" faydalanmayı nasıl öğrendiğini yansıtışını aktarıyordu: "Hal Varian'ımız var ve fizikçilerimiz var." Levy'nin "Googlenomik" üzerine 2009 yılı *Wired* makalesinde, Schmidt Varian'ın, Google işletmesinin gerçek doğasını netleştiren evreka anını sağlayarak, firmanın reklam açık artırmaları üzerine erken dönem incelemelerini takdir ediyor: Birdenbire, açık artırma işinde olduğumuzu fark ettik."

Burada alıntıladığım çalışmada, Varian sıklıkla kendi bakış açısını Google'dan örneklerle açıklar. Bu durumlarda çoğunlukla, "Google deneylerimizde öylesine başarılı olmuştur ki, bu onları iki programda reklam verenler için elverişli kıldık," ifadesinde olduğu gibi, birinci çoğul kişiyi kullanır. Dolayısıyla, Varian'ın perspektiflerinin bu yeni pazar formunu tanımlayan ön kabuller ve amaçlar konusunda kritik kavrayışlar sunduğunu varsaymak doğru olur.

7. Hal R. Varian, "Computer Mediated Transactions," *American Economic Review* 100, no. 2 (2010): 1–10, https://doi.org/10.1257/aer.100.2.1; Varian, "Beyond Big Data." 2010'da yayınlanan ilk makale Varian'ın Richard T. Ely derinin metnidir. İkincisi de bilgisayar-ortamlı aktarımlarla ilgilidir ve Ely dersindeki materyalle önemli ölçüde çakışır.
8. Varian, "Beyond Big Data," 27.
9. "Machine Intelligence," *Research at Google,* 2018, https://web.archive.org/web/20180427114330/https://research.google.com/pubs/MachineIntelligence.html.
10. Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism: A Longer View* (London: Verso, 2002), 125.
11. Wood, *The Origin of Capitalism,* 76, 93.
12. Levy, *In the Plex,* 46; Jennifer Lee, "Postcards from Planet Google," *New York Times,* 28 Kasım, 2002, http://www.nytimes.com/2002/11/28/technology/circuits/28goog.html.
13. Kenneth Cukier, "Data, Data Everywhere," *Economist,* 25 Şubat, 2010, http://www.economist.com/node/15557443.
14. Levy, *In the Plex,* 46–48.
15. "Google Receives $25 Million in Equity Funding," *Google News,* July 7, 1999, http://googlepress.blogspot.com/1999/06/google-receives-25-million-in-equity.html.
16. Hal R. Varian, "Big Data: New Tricks for Econometrics," *Journal of Economic Perspectives* 28, no. 2 (2014): 113.

17. Sergey Brin and Lawrence Page, "The Anatomy of a Large-Scale Hypertextual Web Search Engine," *Computer Networks and ISDN Systems* 30, nos. 1–7 (1998): 18, https://doi.org/10.1016/S0169-7552(98)00110-X.

18. "NEC Selects Google to Provide Search Services on Japan's Leading BIGLOBE Portal Site," *Google Press*, 18 Aralık, 2000, http://googlepress.blogspot.com/2000/12/nec-selects-google-to-provide-search.html; "Yahoo! Selects Google as Its Default Search Engine Provider," *Google Press*, 26 Haziran, 2000, http://googlepress.blogspot.com/2000/06/yahoo-selects-google-as-its-default.html.

19. Wood, *The Origin of Capitalism*, 125. Genişleyen bir kullanıcı tabanının çıkarları ile portalların ihtiyaçlarına hizmet vermek arasında çatışma zaten ortaya çıkıyordu.

20. Scarlet Pruitt, "Search Engines Sued Over 'Pay-for-Placement,'" *CNN.com*, 4 Şubat, 2002, http://edition.cnn.com/2002/TECH/internet/02/04/search.engine.lawsuit.idg/index.html.

21. Saul Hansell, "Google's Toughest Search Is for a Business Model," *New York Times*, 8 Nisan, 2002, http://www.nytimes.com/2002/04/08/business/google-s-toughest-search-is-for-a-business-model.html.

22. Elliot Zaret, "Can Google's Search Engine Find Profits?" *ZDNet*, 14 Haziran, 1999, http://www.zdnet.com/article/can-googles-search-engine-find-profits.

23. John Greenwald, "Doom Stalks the Dotcoms," *Time*, 17 Nisan, 2000.

24. Alex Berenson ve Patrick McGeehan, "Amid the Stock Market's Losses, a Sense the Game Has Changed," *New York Times*, 16 Nisan, 2000, http://www.nytimes.com/2000/04/16/business/amid-the-stock-market-s-losses-a-sense-the-game-has-changed.html; Laura Holson ve Saul Hansell, "The Maniac Markets: The Making of a Market Bubble," *New York Times*, 23 Nisan, 2000.

25. Ken Auletta, *Googled: The End of the World as We Know It* (New York: Penguin, 2010).

26. Levy, *In the Plex*, 83.

27. Michel Ferrary ve Mark Granovetter, "The Role of Venture Capital Firms in Silicon Valley's Complex Innovation Network," *Economy and Society* 38, no. 2 (2009): 347–48, https://doi.org/10.1080/03085140902786827.

28. Dave Valliere ve Rein Peterson, "Inflating the Bubble: Examining Dot-Com Investor Behaviour," *Venture Capital* 6, no. 1 (2004): 1–22, https://doi.org/10.1080/1369106032000152452.

29. Valliere ve Peterson, "Inflating the Bubble," 17–18. Ayrıca bkz Udayan Gupta, ed., *Done Deals: Venture Capitalists Tell Their Stories* (Boston: Harvard Business School Press, 2000), 170–71, 190. Junfu Zhang, "Access to Venture Capital and the Performance of Venture-Backed Startups in Silicon Valley," *Economic Development Quarterly* 21, no. 2 (2007): 124–47.

30. Silikon Vadisi risk sermayesi destekli internet startup'larının ilk nesli arasından, ülkenin geri kalanındaki yüzde 7.3 ile karşılaştırıldığında, yüzde 12.5'i 2001 sonuna kadar halka açılmalarını tamamlamıştı, ülkenin geri kalanınden önemli ölçüde düşük bir oranla, vadi startup'larından sadece 4.2'si kazançlılık elde etmiştir.

31. Zhang, 124–47.

32. Patricia Leigh Brown, "Teaching Johnny Values Where Money Is King," *New York Times,* 10 Mart, 2000, http://www.nytimes.com/2000/03/10/us/teaching-johnny-values-where-money-is-king.html.

33. Kara Swisher, "Dot-Com Bubble Has Burst; Will Thi gs Worsen in 2001?" *Wall Street Journal,* 19 Aralık, 2000, http://www.wsj.com/articles/SB97709118336535099.

34. S. Humphreys, "Legalizing Lawlessness: On Giorgio Agamben's State of Exception," *European Journal of International Law* 17, no. 3 (2006): 677–87, https://doi.org/10.1093/ejil/chl020.

35. Levy, *In the Plex,* 83–85.

36. Levy, 86–87 (italikler bana aittir).

37. Bkz Lee, "Postcards."

38. Lee.

39. Lee.

40. Auletta, *Googled.*

41. John Markoff ve G. Pascal Zachary, "In Searching the Web, Google Finds Riches," *New York Times,* 13 Nisan, 2003, http://www.nytimes.com/2003/04/13/business/in-searching-the-web-google-fids-riches.html.

42. Peter Coy, "The Secret to Google's Success," *Bloomberg.com,* 6 Mart, 2006, http://www.bloomberg.com/news/articles/2006-03-05/the-secret-to-googles-success (italikler bana aittir).

43. Örneğin, bu genel zaman aralığı içinde başvurulan örnek niteliğindeki Google patentlerini düşünün: Krishna Bharat, Stephen Lawrence ve Mehran Sahami, Generating user information for use in targeted advertising, US9235849 B2, başvuru 31 Aralık, 2003, ve sonuçlanma 12 Ocak, 2016, http://www.google.com/patents/US9235849; Jacob Samuels Burnim, System and method for targeting advertisements or other information using user geographical information, US7949714 B1, başvuru 5 Aralık, 2005, ve sonuçlanma 24 Mayıs, 2011, http://www.google.com/patents/US7949714; Alexander P. Carobus ve diğ., Content-targeted advertising using collected user behavior data, US20140337128 A1, başvuru 25 Temmuz, 2014, ve sonuçlanma Kasım 13, 2014, http://www.google.com/patents/US20140337128; Jeffrey Dean, Georges Harik, ve Paul Buchheit, Methods and apparatus for serving relevant advertisements, US20040059708 A1, başvuru 6 Aralık, 2002, ve sonuçlanma 25 Mart, 2004, http://www.google.com/patents/US20040059708; Jeffrey Dean, Georges Harik, ve Paul Buchheit, Serving advertisements using information associated with e-mail, US20040059712 A1, başvuru 2 Haziran, 2003, ve sonuçlanma 25 Mart, 2004, http://www.google.com/patents/US20040059712; Andrew Fikes, Ross Konongstein ve John Bauer, System and method for automatically targeting web-based advertisements, US8041601 B2, sonuçlanma 18 Ekim, 2011, http://www.google.com/patents/US8041601; Georges R. Harik, Generating information for online advertisements from internet data and traditional media data, US8438154 B2, başvuru 29 Eylül, 2003, ve başvuru 7 Mayıs, 2013, http://www.google.com/patents/US8438154; Georges R. Harik, Serv-

ing advertisements using a search of advertiser web information, US7647299 B2, başvuru 30 Haziran, 2003, ve sonuçlanma 12 Ocak, 2010, http://www.google.com/patents/US7647299; Rob Kniaz, Abhinay Sharma ve Kai Chen, Syndicated trackable ad content, US7996777 B2, sonuçlanma 9 Ağustos, 2011, http://www.google.com/patents/US7996777; Method of delivery, targeting, and measuring advertising over networks, USRE44724 E1, başvuru 24 Mayıs, 2000, ve sonuçlanma 21 Ocak, 2014, http://www.google.com/patents/USRE44724.

44. Öne çıkan üç bilgisayar uzmanı, Krishna Bharat, Stephen Lawrence ve Meham Sahami bu patentte (Hedeflenmiş reklamcılıkta kullanım için kullanıcı bilgisi üretmek) tarif edilen teknoloji ve teknikleri icat ettiler.
45. Bharat, Lawrence, and Sahami, Kullanıcı bilgisi üretmek.
46. Bharat, Lawrence, and Sahami, 11.
47. Bharat, Lawrence, and Sahami, 11–12.
48. Bharat, Lawrence, and Sahami, 15 (italikler bana aittir).
49. Bharat, Lawrence, and Sahami, 15.
50. Bharat, Lawrence, and Sahami, 18.
51. Bharat, Lawrence, and Sahami, 12.
52. Bharat, Lawrence, and Sahami, 12 (italikler bana aittir).
53. Ampirik çalışmalar kullanıcıların gizlilik değerlendirmelerinde karar haklarının üstünlüğünü gösterir. Bkz Laura Brandimarte, Alessandro Acquisti, ve George Loewenstein, "Misplaced Confide ces: Privacy and the Control Paradox," *Social Psychological and Personality Science* 4, no. 3 (2010): 340–47.
54. Bharat, Lawrence, ve Sahami, Generating user information, 17 (italikler bana aittir).
55. Bharat, Lawrence, ve Sahami, 16–17. Özellikler listesi kullanıcının ziyaret ettiği (ya da belirli bir zaman aralığında ziyaret ettiği) web sitelerinin içeriğini (örn. sözcükler, bağlantı metni); demografik bilgiyi; coğrafi bilgiyi; psikografik bilgiyi; kullanıcının yaptığı önceki sorguları (ve/veya ilişkili bilgiyi); kullanıcıya gösterilen, kullanıcının seçtiği ve/veya görüntülemeden sonra alışveriş yaptığı önceki reklamlarla ilgili bilgiyi; kullanıcı tarafından görüntülenen/talep edilen ve/veya düzenlenen belgelerle (örn. Word işlemci dosyaları) ile ilgili bilgileri; gezinme aktivitesini ve önceki satın alma davranışını içeriyordu.
56. Bharat, Lawrence, ve Sahami, Generating user information, 13.
57. Douglas Edwards, *I'm Feeling Lucky* (Boston: Houghton Mifflin arcourt, 2011), 268.
58. Levy, *In the Plex*, 101.
59. Bu terim Eric Schmidt ve iş arkadaşı/ortak yazarı Jonathan Rosenberg ile yapılan video röportajında tartışıldı. Bkz Eric Schmidt and Jonathan Rosenberg, "How Google Works," interview by Computer History Museum, 15 Ekim, 2014, https://youtu.be/3tNpYpcU5s4?t=3287.
60. Örneğin, bkz Edwards, *I'm Feeling Lucky*, 264–70.

61. Bkz Levy, *In the Plex*, 13, 32, 35, 105–6 (alıntı 13'tendir); John Battelle, *The Search: How Google and Its Rivals Rewrote the Rules of Business and Transformed Our Culture* (New York: Portfolio, 2006), 65–66, 74, 82; Auletta, *Googled*.
62. Bkz Levy, *In the Plex*, 94.
63. Humphreys, "Legalizing Lawlessness."
64. Michael Moritz, "Much Ventured, Much Gained," interview, *Foreign Affairs*, Şubat 2015, https://www.foreignaff irs.com/interviews/2014-12-15/much-ventured-much-gained.
65. Hounshell, *From the American System*, 247–48.
66. Hounshell, 10.
67. Richard S. Tedlow, *Giants of Enterprise: Seven Business Innovators and the Empires They Built* (New York: HarperBusiness, 2003), 159–60; Donald Finlay Davis, *Conspicuous Production: Automobiles and Elites in Detroit 1899–1933* (Philadelphia, PA: Temple University Press, 1989), 122.
68. David M. Kristol, "HTTP Cookies: Standards, Privacy, and Politics," *ArXiv:Cs/0105018*, 9 Mayıs, 2001, http://arxiv.org/abs/cs/0105018.
69. Richard M. Smith, "The Web Bug FAQ," *Electronic Frontier Foundation*, 11 Kasım, 1999, https://w2.eff.org/Privacy/Marketing/web_bug.html.
70. Kristol, "HTTP Cookies," 9–16; Richard Thieme, "Uncompromising Position: An Interview About Privacy with Richard Smith," *Thiemeworks*, 2 Ocak, 2000, http://www.thiemeworks.com/an-interview-with-richard-smith.
71. Kristol, "HTTP Cookies," 13–15.
72. "Amendment No. 9 to Form S-1 Registration Statement Under the Securities Act of 1933 for Google Inc.," Securities and Exchange Commission, 18 Ağustos, 2004, https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1288776/000119312512025336/d260164d10k.htm.
73. Henry Ford, "Mass Production," *Encyclopedia Britannica* (New York: Encyclopedia Britannica, 1926), 821, http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/h?ammem/coolbib:@field(NUMBER+@band(amrlg+lg48)).
74. Bkz Levy, *In the Plex*, 69.
75. Edwards, *I'm Feeling Lucky*, 340–45.
76. Battelle, *The Search*.
77. Levy, *In the Plex*, 69.
78. Bkz Hansell, "Google's Toughest Search."
79. Bkz Markoff and Zachary, "In Searching the Web."
80. William O. Douglas, "Dissenting Statement of Justice Douglas, Regarding Warden v. Hayden, 387 U.S. 294" (Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi, 12 Nisan, 1967), https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/387/294; Nita A. Farahany, "Searching Secrets," *University of Pennsylvania Law Review* 160, no. 5 (2012): 1271.
81. George Orwell, *Politics and the English Language* (Peterborough: Broadview, 2006).

82. Tipik bir örnek *Economist*'ten bu ifadedir: "Google kullanıcı etkileşiminin yan ürünü, ya da veri atığı olan, hizmeti geliştirmek ya da tamamı ile yeni bir ürün yaratmak için otomatikman geri dönüştürülen bilgiden faydalanır." "Clicking for Gold," *Economist,* 25 Şubat, 2010, http://www.economist.com/node/15557431.

83. Valliere and Peterson, "Inflating the Bubble," 1–22.

84. Bkz Lev Grossman, "Exclusive: Inside Facebook's Plan to Wire the World," *Time.com* (blog), Aralık 2015, http://time.com/facebook-world-plan.

85. David Kirkpatrick, *The Facebook Effect: The Inside Story of the Company That Is Connecting the World* (New York: Simon & Schuster, 2011), 257.

86. Kirkpatrick, *Th Facebook Effect,* 80; Auletta, *Googled.*

87. Bkz Auletta, *Googled.*

88. Kirkpatrick, *The Facebook Effect,* 266.

89. "Selected Financial Data for Alphabet Inc.," Form 10-K, Komisyon Dosyası, Birleşik Devletler Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu, 31 Aralık, 2016, https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1652044/000165204417000008/goog10-kq42016.htm#s58C60B74D56A630AD6EA2B64F53BD90C. Alphabet'in 2016'daki açıklamasına göre, gelirleri 90,272,000,000 dolar idi. Bu, "bir yılda %20 'lik gelir büyümesiyle 89.5 milyar dolarlık bölüm gelirlerini ve bir yılda %82'lik gelir büyümesiyle 0.8 milyar dolarlık Other Bets gelirlerini" içeriyordu. Google Segment reklamcılık gelirleri 79,383,000,000 dolar ya da Google Segment gelirlerinin yüzde 88.73'ü idi.

90. "Google Search Statistics—Internet Live Stats," Internet Live Stats, 20 Eylül, 2017, http://www.internetlivestats.com/google-search-statistics; Greg Sterling, "Data: Google Monthly Search Volume Dwarfs Rivals Because of Mobile Advantage," *Search Engine Land,* 9 Şubat, 2017, http://searchengineland.com/data-google-monthly-search-volume-dwarfs-rivals-mobile-advantage-269120. Bu, Birleşik Devletler'de tüm masaüstü aramaların yüzde 76'sı ve mobil aramaların yüzde 95'i ve dünya çapında da ilgili payların yüzde 87'si ve yüzde 95'i anlamına geliyordu.

91. Roben Farzad, "Google at $400 Billion: A New No. 2 in Market Cap," *Business-Week,* 12 Şubat, 2014, http://www.businessweek.com/articles/2014-02-12/google-at-400-billion-a-new-no-dot-2-in-market-cap.

92. "Largest Companies by Market Cap Today," *Dogs of the Dow,* 2017, https://web.archive.org/web/20180701094340/http://dogsofthedow.com/largest-companies-by-market-cap.htm.

93. Jean-Charles Rochet and Jean Tirole, "Two-Sided Markets: A Progress Report," *RAND Journal of Economics* 37, no. 3 (2006): 645–67.

94. Bu nokta ve onun online hedef reklamcılığı ile ilişkisi üzerine bir tartışma için, bkz Katherine J. Strandburg, "Free Fall: The Online Market's Consumer Preference Disconnect" (ön makale, New York Üniversitesi Hukuk ve Ekonomi, 1 Ekim, 2013).

95. Kevin Kelly, "The Th ee Breakthroughs That Have Finally Unleashed AI on the World," *Wired,* 27 Ekim, 2014, https://www.wired.com/2014/10/future-of-artifical-intelligence.

96. Xiaoliang Ling ve diğ., "Model Ensemble for Click Prediction in Bing Search Ads," in *Proceedings of the 26th International Conference on World Wide Web Companion*, 689–98, https://doi.org/10.1145/3041021.3054192.

97. Ruoxi Wang ve diğ., "Deep & Cross Network for Ad Click Predictions," *ArXiv:1708.05123 [Computer Science. Learning]*, 16 Ağustos, 2017, http://arxiv.org/abs/1708.05123.

BÖLÜM DÖRT

1. Bkz Steven Levy, "Secret of Googlenomics: Data-Fueled Recipe Brews Profi ability," *Wired*, 22 Mayıs, 2009, http://archive.wired.com/culture/culturereviews/magazine/17-06/nep_googlenomics.

2. Douglas Edwards, *I'm Feeling Lucky* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2011), 291.

3. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, 2nci ed. (Boston: Beacon, 2001), 75–76.

4. Karl Marx, *Capital*, trans. David Fernbach, 3ncü ed. (Penguin, 1992), Chapter 6.

5. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Schocken, 2004), 198.

6. Michael J. Sandel, *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2013).

7. David Harvey, *The New Imperialism* (New York: Oxford University Press, 2005), 153.

8. Sergey Brin, "2004 Founders' IPO Letter," Google, https://abc.xyz/investor/founders-letters/2004.

9. Cato Institute, *Eric Schmidt Google/Cato Interview*, YouTube, 2014, https://www.youtube.com/watch?v=BH3vjTz8OII.

10. Nick Summers, "Why Google Is Issuing a New Kind of Toothless Stock," *Bloomberg.com*, April 3, 2014, https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-04-03/why-google-is-issuing-c-shares-a-new-kind-of-powerless-stock. Hissedarlar şirketin yılık genel toplantısında eşit-oylama hakları çözümü içim 180 milyon oy toplayarak sisteme karşı çıktıklarında, kurucuların sahip olduğu 551 milyon oy tarafından yenildiler.

11. Eric Lam, "New Google Share Classes Issued as Founders Cement Grip," *Bloomberg.com*, 3 Nisan, 2014, https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-04-03/new-google-shares-hit-market-as-founders-cement-grip-with-split.

12. Tess Townsend, "Alphabet Shareholders Want More Voting Rights but Larry and Sergey Don't Want It That Way," *Recode*, 13 Haziran, 2017, https://www.recode.net/2017/6/13/15788892/alphabet-shareholder-proposals-fair-shares-counted-equally-no-supervote.

13. Ronald W. Masulis, Cong Wang, and Fei Xie, "Agency Problems at Dual-Class Companies," *Journal of Finance* 64, no. 4 (2009): 1697–1727, https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2009.01477.x; Randall Smith, "One Share, One Vote?" *Wall Street Journal*, 28 Ekim, 2011, https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203911804576653591322367506. 2017'de Snap'in halka arzı sadece oy kul-

lanmayan paylar sunarak, kuruculara tüm oyların yüzde 70'inin kontrolünü bırakıyor, kalanını ise halka arz öncesi yatırımcıların ellerine bırakıyordu. Bkz Maureen Farrell, "In Snap IPO, New Investors to Get Zero Votes, While Founders Keep Control," *Wall Street Journal*, 17 Ocak, 2017, http://www.wsj.com/articles/in-snap-ipo-new-investors-to-get-zero-votes-while-founders-keep-control-1484568034. Diğer halka arzlar, hisse başına sıradan hisse sınıfına göre otuzla on bin kat arası ile, süper-oy haklı hisseleri kullanıyordu. Bkz Alfred Lee, "Where Supervoting Rights Go to the Extreme," *Information*, 22 Mart, 2016.

14. "Power Play: How Zuckerberg Wrested Control of Facebook from His Shareholders," *VentureBeat* (blog), 2 Şubat, 2012, https://venturebeat.com/2012/02/01/zuck-power-play.

15. Spencer Feldman, "IPOs in 2016 Increasingly Include Dual-Class Shareholder Voting Rights," *Securities Regulation & Law Report*, 47 SRLR 1342, 4 Temmuz, 2016; R. C. Anderson, E. Ottolenghi, and D. M. Reeb, "The Extreme Control Choice," Aile İşletmesi Üzerine Araştırma Atölyesi'nde sunulan bildiri, Lehigh Üniversitesi, 2017.

16. Adam Hayes, "Facebook's Most Important Acquisitions," *Investopedia*, 11 Şubat, 2015, http://www.investopedia.com/articles/investing/021115/facebooks-most-important-acquisitions.asp; Rani Molla, " Google Parent Company Alphabet Has Made the Most AI Acquisitions," *Recode*, 19 Mayıs, 2017, https://www.recode.net/2017/5/19/15657758/google-artifical-intelligence-ai-investments; "The Race for AI: Google, Baidu, Intel, Apple in a Rush to Grab Artificial Intelligence Startups," *CB Insights Research*, 21 Temmuz, 2017, http://www.cbinsights.com/research/top-acquirers-ai-startups-ma-timeline.

17. "Schmidt: We Paid $1 Billion Premium for YouTube," *CNET*, 27 Mart, 2018, https://www.cnet.com/news/schmidt-we-paid-1-billion-premium-for-youtube.

18. Adrian Covert, "Facebook Buys WhatsApp for $19 Billion," *CNNMoney*, 19 Şubat, 2014, http://money.cnn.com/2014/02/19/technology/social/facebook-whatsapp/index.html.

19. Tim Fernholz, "How Mark Zuckerberg's Control of Facebook Lets Him Print Money," *Quartz* (blog), 27 Mart, 2014, https://qz.com/192779/how-mark-zuckerbergs-control-of-facebook-lets-him-print-money.

20. Duncan Robinson, "Facebook Faces EU Fine Over WhatsApp Data-Sharing," *Financial Times*, 20 Aralık, 2016, https://www.ft.c m/content/f652746c-c6a4-11e6-9043-7e34c07b46ef; Tim Adams, " Margrethe Vestager: ' We Are Doing Th s Because People Are Angry,'" *Observer*, 17 Eylül, 2017, http://www.theguardian.com/world/2017/sep/17/margrethe-vestager-people-feel-angry-about-tax-avoidance-european-competition-commissioner; "WhatsApp FAQ—How Do I Choose Not to Share My Account Information with Facebook to Improve My Facebook Ads and Products Experiences?" *WhatsApp.com*, 28 Ağustos, 2016, https://www.whatsapp.com/faq/general/26000016.

21. Eric Schmidt and Jared Cohen, *The New Digital Age: Transforming Nations, Businesses, and Our Lives* (New York: Vintage, 2014).

22. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 183.

23. Vinod Khosla, "Fireside Chat with Google Co-Founders, Larry Page and Sergey Brin," *Khosla Ventures*, 3 Temmuz, 2014, http://www.khoslaventures.com/fileside-chat-with-google-co-founders-larry-page-and-sergey-brin.

24. Holman W. Jenkins, "Google and the Search for the Future," *Wall Street Journal*, 14 Ağustos, 2010, http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704901104575423294099527212.

25. Bkz Lillian Cunningham, "Google's Eric Schmidt Expounds on His Senate Testimony," *Washington Post*, 30 Eylül, 2011, http://www.washingtonpost.com/national/on-leadership/googles-eric-schmidt-expounds-on-his-senate-testimony/2011/09/30/gIQAPyVgCL_story.html.

26. Pascal-Emmanuel Gobry, "Eric Schmidt to World Leaders at EG8: Don't Regulate Us, or Else," *Business Insider*, 24 Mayıs, 2011, http://www.businessinsider.com/eric-schmidt-google-eg8-2011-5.

27. Bkz Jay Yarow, "Google CEO Larry Page Wants a Totally Separate World Where Tech Companies Can Conduct Experiments on People," *Business Insider*, 16 Mayıs, 2013, h ttp://www.businessinsider.com/google-ceo-larry-page-wants-a-place-for-experiments-2013-5.

28. Conor Dougherty, "Tech Companies Take Their Legislative Concerns to the States," *New York Times*, 27 Mayıs, 2016, http://www.nytimes.com/2016/05/28/technology/tech-companies-take-their-legislative-concerns-to-the-states.html; Tim Bradshaw, "Google Hits Out at Self-Driving Car Rules," *Financial Times*, 18 Aralık, 2015, h ttp://www.ft.c m/intl/cms/s/0/d4afee02-a517-11e5-97e1-a754d5d9538c.html?ftcamp=crm/email/20151217/nbe/InTodaysFT/product#axzz3ufyqWRo2; Jon Brodkin, "Google and Facebook Lobbyists Try to Stop New Online Privacy Protections," *Ars Technica*, 24 Mayıs, 2017, https://arstechnica.com/tech-policy/2017/05/google-and-facebook-lobbyists-try-to-stop-new-online-privacy-protections.

29. Robert H. Wiebe, *The Search for Order: 1877–1920* (New York: Hill and Wang, 1967), 135–37. Weibe, endüstriyel kapital karşısında seçim tehdidini geri püskürtmek için koordine olurken milyonerler tarafından ileri sürülen dünya görüşünü özetler ve bu, Silikon Vadisi kodamanlarının gerekçelerini ve onların "yıkıcı" ve "girişimci" her şeyle ilgili yaltaklanmalarını okumuş olan herkesin kulağına aşina gelecektir. On dokuzuncu-yüzyıl öğretilerine göre, sadece "ırklarının en üst tipleri arazi, işçilik ve kapitali birleştirmenin daha etkin yollarını keşfetti ve geri kalanlar liderleri arkasında yeniden organize olurken toplumu yukarıya doğru çekti." "Sıradan yetenek" çoğunluğu kapitalin gerekliliklerinden kalan şeyi bölmekle kaldı ve "en zayıf olan basitçe kayboldu." Sonuç "rekabetle ayıklanmış sürekli gelişen ırk" olacaktı. Bu "doğal yasalar" karşısındaki her ihlal sadece "en güçsüzün hayatta kalmasına" yarayacak ve ırkın evrimini tersine çevirecekti.

30. David Nasaw, "Gilded Age Gospels," in *Ruling America: A History of Wealth and Power in a Democracy*, ed. Steve Fraser and Gary Gerstle (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005), 124–25.

31. Nasaw, "Gilded Age," 132.

32. Nasaw, 146.

33. Lawrence M. Friedman, *American Law in the 20th Century* (New Haven, CT: Yale University Press, 2004), 15–28.

34. Nasaw, "Gilded Age," 148.

35. İki dikkat çekici tartışma için, bkz Chris Jay Hoofnagle, *Federal Trade Commission: Privacy Law and Policy* (New York: Cambridge University Press, 2016); Julie E. Cohen, "The Regulatory State in the Information Age," *Theoretical Inquiries in Law* 17, no. 2 (2016), http://www7.tau.ac.il/ojs/index.php/til/article/view/1425.

36. Jodi L. Short, "The Paranoid Style in Regulatory Reform," *Hastings Law Journal* 63 (January 12, 2011): 633.

37. Bu konuda muhteşem bir makale derlemesi için, bkz Steve Fraser and Gary Gerstle, eds., *The Rise and Fall of the New Deal Order 1930–1980* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989).

38. Alan Brinkley, *Liberalism and Its Discontents* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000).

39. Short, "The Paranoid Style," 44–46.

40. Short, 52-53. Ekonomi tarihçisi Philip Mirowski 1980lerden beri neoliberalizmi biçimsiz, çok yönlü ve bazen çelişkili teori ve pratiklere rağmen gevşek bir "paradigma" olarak oluşturmaya yardımcı olan "meta-tezleri" özetler. Bunlar arasında, birkaçı gözetleme kapitalizminin cüretkar aksiyonları, gizli operasyonları ve retorik yanlış yönlendirmeleri için vazgeçilmez siper haline geldi: (1) demokrasi devletin istikrarlı piyasa toplumunun aktif biçimde yeniden yapılandırılması adına kısıtlanacaktı; (2) yasal korumaların odağı olarak, vatandaşların hakkı yerine, girişimci ve şirket, "şirket bireyini" yücelterek, birleştirilmişti; (3) rekabet doğal yasalarında müdahaleden "özgür olma" ve piyasa kontrolü dışında tüm kontroller zorlayıcı anlaşıldığı için, özgürlük negatif olarak tanımlanmıştı; ve (4) servet ve haklardaki eşitsizlik başarılı bir piyasa sisteminin gerekli bir özelliği ve gelişim için bir kuvvet olarak kabul edildi ve hatta kutlandı. Daha sonra, gerek mahkemelerde gerekse kamu görüşü mahkemesinde, gözetleme kapitalizminin başarısı, onun agresif söylemi ve liderlerinin her zorlukla mücadele etmeye istekli oluşu Birleşik Devletler politikası, ekonomik politikaları ve düzenleyici yaklaşımlarda bu yönlendirici prensipleri daha da somutlaştırdı. Bkz Philip Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown* (London: Verso, 2013). Ayrıca bkz Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* (New York: Zone Books, 2015); David M. Kotz, *The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism* (Cambridge, MA: Harvard University P ress, 2015), 166–75.

41. Frank A. Pasquale, "Privacy, Antitrust, and Power," *George Mason Law Review* 20, no. 4 (2013): 1009–24.

42. İnternet şirketlerinin, düzenleme karşısında bir savunması olarak, Birinci Anayasa Değişikliği'ne bağlı iddiaları üzerine geniş-çaplı bir bilgi vardır. Pek çok önemli katkı arasından birkaçı şunlardır: Andrew Tutt, "The New Speech," *Hastings Constitutional Law Quarterly*, 41 (17 Temmuz, 2013): 235; Richard Hasen, "Cheap Speech and What It Has Done (to American Democracy)," *First Amendment Law Review* 16 (1 Ocak, 2017), http://scholarship.law.uci.edu/fac-

ulty_scholarship/660; Dawn Nunziato, "With Great Power Comes Great Responsibility: Proposed Principles of Digital Due Process for ICT Companies" (GWU Law School Public Law research paper, George Washington University, 1 Ocak, 2013), http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/1293; Tim Wu, "Machine Speech," *University of Pennsylvania Law Review* 161, no. 6 (2013): 1495; Dawn Nunziato, "Forget About It? Harmonizing European and American Protections for Privacy, Free Speech, and Due Process" (GWU Law School Public Law research paper, George Washington University, 1 Ocak, 2015), http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/1295; Marvin Ammori, "The 'New' *New York Times:* Free Speech Lawyering in the Age of Google and Twitter," *Harvard Law Review* 127 (20 Haziran, 2014): 2259–95; Jon Hanson and Ronald Chen, "The Illusion of Law: The Legitimating Schemas of Modern Policy and Corporate Law," *Legitimating Schemas of Modern Policy and Corporate Law* 103, no. 1 (2004): 1–149.

43. Steven J. Heyman, "The Thi d Annual C. Edwin Baker Lecture for Liberty, Equality, and Democracy: The Conservative-Libertarian Turn in First Amendment Jurisprudence" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 8 Ekim, 2014), 300, https://papers.ssrn.com/abstract=2497190.

44. Heyman, "The Third Annual C. Edwin Baker Lecture," 277; Andrew Tutt, "The New Speech."

45. Daniel J. H. Greenwood, "Neofederalism: The Surprising Foundations of Corporate Constitutional Rights," *University of Illinois Law Review* 163 (2017): 166, 221.

46. Frank A. Pasquale, "The Automated Public Sphere" (Hukuki Çalışmalar araştırma makalesi, University of Maryland, 10 Kasım, 2017).

47. Ammori, "The 'New' *New York Times,*" 2259–60.

48. Adam Winkler, *We the Corporations* (New York: W. W. Norton, 2018), xxi.

49. "Section 230 of the Communications Decency Act," Electronic Frontier Foundation, n.d., https://www.eff.org/issues/cda230.

50. Christopher Zara, "The Most Important Law in Tech Has a Problem," *Wired,* 3 Ocak, 2017.

51. David S. Ardia, "Free Speech Savior or Shield for Scoundrels: An Empirical Study of Intermediary Immunity Under Section 230 of the Communications Decency Act" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 16 Haziran, 2010), https://papers.ssrn.com/abstract=1625820.

52. Paul Ehrlich, "Communications Decency Act 230," *Berkeley Technology Law Journal* 17 (2002): 404.

53. Ardia, "Free Speech Savior or Shield for Scoundrels."

54. Bkz Zara, "The Most Important Law in Tech."

55. Zara.

56. David Lyon, *Surveillance After September 11,* Themes for the 21st Century (Malden, MA: Polity, 2003), 7; Jennifer Evans, "Hijacking Civil Liberties: The USA Patriot Act of 2001," *Loyola University Chicago Law Journal* 33, no. 4 (2002): 933; Paul T. Jaeger, John Carlo Bertot, and Charles R. McClure, "The Impact of the

USA Patriot Act on Collection and Analysis of Personal Information Under the Foreign Intelligence Surveillance Act," *Government Information Quarterly* 20, no. 3 (2003): 295–314, https://doi.org/10.1016/S0740-624X(03)00057-1.

57. Birleşik Devletler'de tüketici-odaklı gizlilik yasalarının ilk dalgası, Birleşik Devletler Kongresi'nde 1970'teki Adil Kredi Raporlama Yasası ve 1973'teki Adil Bilgi Pratikleri Prensipleri gibi çok önemli dönüm noktası yasa tasarılarıyla 1970lere tarihlenir. OECD 1980'de güçlü bir dizi gizlilik rehberini benimsemiştir ve AB'nin ilk Veri Koruma Yönetmeliği 1998'de yürürlüğe girmiştir. Bkz See Peter Swire, "The Second Wave of Global Privacy Protection: Symposium Introduction," *Ohio State Law Journal* 74, no. 6 (2013): 842–43; Peter P. Swire, "Privacy and Information Sharing in the War on Terrorism," *Villanova Law Review* 51, no. 4 (2006): 951; Ibrahim Altaweel, Nathaniel Good, and Chris Jay Hoofnagle, "Web Privacy Census," *Technology Science*, 15 Aralık, 2015, https://techscience.org/a/2015121502.

58. Swire, "Privacy and Information Sharing," 951; Swire, "The Second Wave"; Hoofnagle, *Federal Trade Commission;* Brody Mullins, Rolfe Winkler, and Brent Kendall, "FTC Staff Wanted to Sue Google," *Wall Street Journal*, 20 Mart, 2015; Daniel J. Solove and Woodrow Hartzog, "The FTC and the New Common Law of Privacy," *Columbia Law Review* 114, no. 3 (2014): 583–676; Brian Fung, "The FTC Was Built 100 Years Ago to Fight Monopolists. Now, It's Washington's Most Powerful Technology Cop," *Washington Post*, 25 Eylül, 2014, https://www.washingtonpost.com/blogs/the-switch/wp/2014/09/25/the-ftc-was-built-100-years-ago-to-fight-monopolists-now-its-washingtons-most-powerful-technology-cop; Stephen Labaton, "The Regulatory Signals Shift; F.T.C. Serves as Case Study of Differences Under Bush," *New York Times*, 12 Haziran, 2001, http://www.nytimes.com/2001/06/12/business/the-regulatory-signals-shift-ftc-serves-as-case-study-of-differences-under-bush.html; Tanzina Vega and Edward Wyatt, "U.S. Agency Seeks Tougher Consumer Privacy Rules," *New York Times*, 26 Mart, 2012, http://www.nytimes.com/2012/03/27/business/ftc-seeks-privacy-legislation.html.

59. Robert Pitofsky ve diğ., "Privacy Online: Fair Information Practices in the Electronic Marketplace: A Federal Trade Commission Report to Congress," Federal Trade Commission, 1 Mayıs, 2000, 35, https://www.ftc.gov/reports/privacy-online-fair-information-practices-electronic-marketplace-federal-trade-commission.

60. Pitofsky ve diğ., "Privacy Online," 36--37. Önerilen yasa tüketici-merkezli ticari web siteleri için halihazırda Çocuklar İçin Online Gizlilik Koruma Yasası (COPPA) tarafından sağlanan haricinde gizlilik korumasının temel seviyesini ortaya koyacaktı. Bu tür yasalar bilginin online toplanmasını yöneten temel uygulama standartlarını başlatacak ve, bu standartları yaptırma otoritesi de dahil olmak üzere, İdare Usul Kanunu uyarınca daha-detaylı standartları yürürlüğe koyma otoritesi ile bir uygulayıcı kurum sağlayacaktı. COPPA tarafından karşılanmayan, online tüketicilerden gelen ve onlarla ilgili olan kişisel tanımlayıcı bilgiyi toplayan tüm tüketici-odaklı ticari web sitelerinin geniş oranda kabul edilmiş dört bilgi pratiğine göre hareket etmeleri istenecekti:

(1) Bildiri. Web sitelerinin tüketicilere bilgi uygulamaları hakkında, hangi bilgileri topladıkları, nasıl topladıkları (örn. doğrudan ya da çerezler gibi bariz olmayan

araçlar aracılığıyla, nasıl kullandıkları, bunların tüketiciler için nasıl Tercih, Erişim ve Güvenlik sağladığı, topladıkları bilgiyi diğer varlıklara açık ifşa edip etmedikleri ve diğer varlıkların site aracılığıyla bilgi toplayıp toplamadıklarını içeren, açık ve belirgin bildiri sağlamaları gerekli olacaktı.

(2) Tercih. Web sitelerinin tüketicilere kişisel tanımlayıcı bilgilerinin sağlanma sebebi (örn. bir aktarımı yerine getirme) dışında nasıl kullanılacağına dair tercihler sunmaları gerekli olacaktı. Bu tür tercihler hem dahili ikinci kullanımları (yine tüketicilere pazarlama gibi) hem de harici ikincil kullanımları (veriyi diğer varlıklara ifşa etme gibi) kapsayacaktı.

(3) Erişim. Web sitelerinin tüketicilere web sitesinin onlarla ilgili topladığı bilgiye, bilgiyi incelemek ve yanlışlıkları düzeltmek veya bilgiyi silmek de dahil olmak üzere, makul erişim sunmaları gerekli olacaktı.

(4) Güvenlik. Web sitelerinin tüketicilerden topladıkları bilginin güvenliğini korumak için sorumluluk sahibi adımlar atmaları gerekli olacaktı.

61. Swire, "The Second Wave," 845.

62. Paul M. Schwartz, "Systematic Government Access to Private-Sector Data in Germany," *International Data Privacy Law* 2, no. 4 (2012): 289, 296; Ian Brown, "Government Access to Private- Sector Data in the United Kingdom," *International Data Privacy Law* 2, no. 4 (2012): 230, 235; W. Gregory Voss, "After Google Spain and Charlie Hebdo: The Continuing Evolution of European Union Data Privacy Law in a Time of Change," *Business Lawyer* 71, no. 1 (2015): 281; Mark Scott, "Europe, Shaken by Paris Attacks, Weighs Security with Privacy Rights," *New York Times—Bits Blog,* 18 Eylül, 2015; Frank A. Pasquale, "Privacy, Antitrust, and Power," *George Mason Law Review* 20, no. 4 (2013): 1009–24; Alissa J. Rubin, "Lawmakers in France Move to Vastly Expand Surveillance," *New York Times,* 5 Mayıs, 2015, http://www.nytimes.com/2015/05/06/world/europe/french-legislators-approve-sweeping- intelligence-bill.html; Georgina Prodham ve Michael Nienaber, "Merkel Urges Germans to Put Aside Fear of Big Data," *Reuters,* 9 Haziran, 2015, https://www.reuters.com/article/us-germany-technology-merkel/merkel-urges-germans-to-put-aside-fear-of-big-data-idUSKBN0OP2EM20150609.

63. Richard A. Clarke ve diğ., *The NSA Report: Liberty and Security in a Changing World* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014), 27, 29; Declan McCullagh, "How 9/11 Attacks Reshaped U.S. Privacy Debate," *CNET,* 9 Eylül,2011, http://www.cnet.com/news/how-911-attacks-reshaped-u-s-privacy-debate. 2013'te başkanın değerlendirme paneli ile bir araya getirilen NSA Raporu bunu mümkün kılan istihbarat talimatını tarif eder: "11 Eylül saldırıları potansiyel teröristlerin aktiviteleri ile ilgili detaylı bilgi ihtiyacına dair canlı bir göstergedir ...faydalı olabilecek bazı bilgiler toplanmamıştı ve, saldırıları önleyebilecek diğer bilgiler ise departmanlar arası paylaşılmamıştı. ...Bir konu açıkça görülüyordu: Eğer devlet terörist saldırılarını tespit etmek ve önlemek için kendi gayretlerinde aşırı tedbirli olsaydı, millet için sonuçları felaket olabilirdi."

64. Hoofnagle, *Federal Trade Commission,* 158.

65. Bkz Andrea Peterson, "Former NSA and CIA Director Says Terrorists Love Using Gmail," *Washington Post,* 15 Eylül, 2013, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2013/09/15/former-nsa-and-cia-director-says-terrorists-love-using-gmail.

66. Marc Rotenberg, "Security and Liberty: Protecting Privacy, Preventing Terrorism," Birleşik Devletler Terörist Saldırılar Ulusal Komisyonu karşısındaki ifade, 2003.

67. Swire, "The Second Wave," 846.

68. Hoofnagle, *Federal Trade Commission,* Chapter 6.

69. Lyon, *Surveillance After September 11,* 15.

70. Richard Herbert Howe, "Max Weber's Elective Affi ties: Sociology Within the Bounds of Pure Reason," *American Journal of Sociology* 84, no. 2 (1978): 366–85.

71. Bkz Joe Feuerherd, "'Total Information Awareness' Imperils Civil Rights, Critics Say," *National Catholic Reporter,* 29 Kasım, 2002, http://natcath.org/NCR_Online/archives2/2002d/112902/112902d.htm.

72. Bkz Matt Marshall, "Spying on Startups," *Mercury News,* 17 Kasım, 2002. 73. Marshall, "Spying on Startups."

73. Marshall, "Spying on Startups."

74. Mark Williams Pontin, "The Total Information Awareness Project Lives On," *MIT Technology Review,* 26 Nisan, 2006, https://www.technologyreview.com/s/405707/the-total-information-awareness-project-lives-on.

75. John Markoff, "Taking Spying to Higher Level, Agencies Look for More Ways to Mine Data," *New York Times,* 25 Şubat, 2006, http://www.nytimes.com/2006/02/25/technology/25data.html.

76. Inside Google, "Lost in the Cloud: Google and the US Government," Consumer Watchdog, Ocak2011, insidegoogle.com/wp-content/uploads/2011/01/GOOGGovfi al012411.pdf.

77. Nafeez Ahmed, "How the CIA Made Google," *Medium* (blog), 22 Ocak, 2015, https://medium.com/insurge-intelligence/how-the-cia-made-google-e836451a959e.

78. Verne Kopytoff, "Google Has Lots to Do with Intelligence," *SFGate,* 30 Mart, 2008, http://www.sfgate.com/business/article/Google-has-lots-to-do-with-intelligence-3221500.php.

79. Noah Shachtman, "Exclusive: Google, CIA Invest in 'Future' of Web Monitoring," *Wired,* 28 Temmuz, 2010, http://www.wired.com/2010/07/exclusive-google-cia.

80. Ryan Gallagher, "The Surveillance Engine: How the NSA Built Its Own Secret Google," *Intercept* (blog), 25 Ağustos, 2014, https://fi stlook.org/theintercept/2014/08/25/icreach-nsa-cia-secret-google-crisscross-proton.

81. Robyn Winder ve Charlie Speight, "Untangling the Web: An Introduction to Internet Research," National Security Agency Center for Digital Content, Mart 2013, http://www.governmentattic.org/8docs/UntanglingTheWeb-NSA_2007.pdf.

82. Richard O'Neill, *Seminar on Intelligence, Command, and Control* (Cambridge, MA: Highlands Forums Press, 2001), http://www.pirp.harvard.edu/pubs_pdf/o'neill/o'neill-i01-3.pdf; Richard P. O'Neill, "The Highlands Forum Process," Oettinger tarafından röportaj, 5 Nisan, 2001.

83. Mary Anne Franks, "Democratic Surveillance" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 2 Kasım, 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2863343.

84. Ahmed, "How the CIA Made Google."

85. Stephanie A. DeVos, "The Google-NSA Alliance: Developing Cybersecurity Policy at Internet Speed," *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal* 21, no. 1 (2011): 173–227.

86. Devlet operasyonlarını Google ve daha kapsamlı ticari gözetleme projesine bağlayan birleşme eğilimleri 9/11'i izleyen on yılda NSA, Google'ın kabiliyetlerini bir alan çeşitliliği içinde analiz edip birleştirerek, daha çok Google gibi olmak için gayret gösterirken açıkça ortadadır. Detaylı kavrayış için, bkz "Lost in the Cloud: Google and the US Government," *Inside Google*, Ocak 2011, insidegoogle.com/wp-content/uploads/2011/01/GOOGGovfi al012411.pdf; Ahmed, "How the CIA Made Google"; Verne Kopytoff, "Google Has Lots to Do with Intelligence," *SFGate*, 30 Mart, 2008, http://www.sfgate.com/business/article/Google-has-lots-to-do-with-intelligence-3221500.php; " Google Acquires Keyhole Corp—News Announcements," *Google Press*, 27 Ekim, 2004, http://googlepress.blogspot.com/2004/10/google-acquires-keyhole-corp.html; Josh G. Lerner ve diğ., "In-Q-Tel: Case 804-146," *Harvard Business School Publishing*, Şubat 2004, 1–20; Winder and Speight, "Untangling the Web"; Gallagher, "The Surveillance Engine"; Ellen Nakashima, "Google to Enlist NSA to Help It Ward Off yberattacks," *Washington Post*, 4 Şubat, 2010, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/02/03/AR2010020304057.html; Mike Scarcella, "DOJ Asks Court to Keep Secret Any Partnership Between Google, NSA," *BLT: Blog of Legal Times*, 9 Mart, 2012, 202, http://legaltimes.typepad.com/blt/2012/03/doj-asks-court-to-keep-secret-any-partnership-between-google-nsa.html; Shane Harris, *@WAR: The Rise of the Military-Internet Complex* (Boston: Houghton Mifflin arcourt, 2014), 175.

87. Jack Balkin, "The Constitution in the National Surveillance State," *Minnesota Law Review* 93, no. 1 (2008), http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/225.

88. Jon D. Michaels, "All the President's Spies: Private-Public Intelligence Partnerships in the War on Terror," *California Law Review* 96, no. 4 (2008): 901–66.

89. Michaels, "All the President's Spies," 908; Chris Hoofnagle, "Big Brother's Little Helpers: How ChoicePoint and Other Commercial Data Brokers Collect and Package Your Data for Law Enforcement," *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation* 29 (1 Ocak, 2003): 595; Junichi P. Semitsu, "From Facebook to Mug Shot: How the Dearth of Social Networking Privacy Rights Revolutionized Online Government Surveillance," *Pace Law Review* 31, no. 1 (2011).

90. Mike McConnell, "Mike McConnell on How to Win the Cyber-War We're Losing," *Washington Post*, 28 Şubat, 2010, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/story/2010/02/25/ST2010022502680.html.

91. Davey Alba, "Pentagon Taps Eric Schmidt to Make Itself More Google-ish," *Wired*, 2 Mart, 2016, https://www.wired.com/2016/03/ex-google-ceo-eric-schmidt-head-pentagon-innovation-board; Lee Fang, "The CIA Is Investing in Firms That Mine Your Tweets and Instagram Photos," *Intercept*, 14 Nisan, 2016,

https://theintercept.com/2016/04/14/in-undisclosed-cia-investments-social-media-mining-looms-large.

92. Fred H. Cate ve James X. Dempsey, eds., *Bulk Collection: Systematic Government Access to Private-Sector Data* (New York: Oxford University Press, 2017), xxv–xxvi.

93. Michael Alan Bernstein, *The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929–1939*, Studies in Economic History and Policy (Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1987), chapters 1, 8.

94. http://bits.blogs.nytimes.com/2008/11/07/how-obamas-internet-campaign-changed-politics/?_r=0.

95. Sasha Issenberg, "The Romney Campaign's Data Strategy," *Slate*, 17 Temmuz, 2012, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/victory_lab/2012/07/the_romney_campaign_s_data_strategy_they_re_outsourcing_.single.html. Ayrıca bkz Joe Lertola ve Bryan Christie Design, "A Short History of the Next Campaign," *Politico*, 27 Şubat, 2014, http://www.politico.com/magazine/story/2014/02/a-short-history-of-the-next-campaign-103672.html.

96. Daniel Kreiss ve Philip N. Howard, "New Challenges to Political Privacy: Lessons from the First U.S. Presidential Race in the Web 2.0 Era," *International Journal of Communication* 4 (2010): 1032–50.

97. Sasha Issenberg, *The Victory Lab: The Secret Science of Winning Campaigns* (New York: Crown, 2012), 271.

98. Schmidt gazetecilere "Ben bunu kişisel olarak yapıyorum," dedi. "Kampanyada "Google resmen tarafsız." Obama ile ilk görünmesi Florida'da, ekonomi üzerine bir panel düzenledikleri bir etkinlikte idi. Schmidt *Wall Street Journal*'a Obama'ya planlı desteğinin gayri resmi danışman olarak rolünün "doğal bir evrimi" olduğunu söyledi. Bkz Monica Langley ve Jessica E. Vascellaro, "Google CEO Backs Obama," *Wall Street Journal*, 20 Ekim, 2008, http://www.wsj.com/articles/SB122446734650049199; ve Jeff eleny ve Elisabeth Bumiller, "Candidates Face Off ver Economic Plans," *New York Times*, 21 Ekim, 2008, http://www.nytimes.com/2008/10/22/us/politics/22campaign.html.

99. Robert Reich, "Obama's Transition Economic Advisory Board: The Full List," *US News & World Report*, 7 Kasım, 2008, http://www.usnews.com/news/campaign-2008/articles/2008/11/07/obamas-transition-economic-advisory-board-the-full-listn.

100. Eamon Javers, "Obama–Google Connection Scares Competitors," *Politico*, 10 Kasım, 2008, http://www.politico.com/news/stories/1108/15487.html.

101. "Diary of a Love Affair: Obama and Google (Obama@Google)," *Fortune*, 14 Kasım, 2007, http://archive.fortune.com/galleries/2009/fortune/0910/gallery.obama_google.fortune/2.html.

102. Brody Mullins, "Google Makes Most of Close Ties with White House," *Wall Street Journal*, 24 Mart, 2015, https://www.wsj.com/articles/google-makes-most-of-close-ties-to-white-house-1427242076.

103. Jim Rutenberg, "Data You Can Believe In: The Obama Campaign's Digital Masterminds Cash In," *New York Times*, 20 Haziran, 2013, https://www.nytimes.com/2013/06/23/magazine/the-obama-campaigns-digital-masterminds-cash-in.html.

104. Rutenberg, "Data You Can Believe In."

105. Lillian Cunningham, "Google's Eric Schmidt Expounds on His Senate Testimony," *Washington Post*, 30 Eylül, 2011, http://www.washingtonpost.com/national/on-leadership/googles-eric-schmidt-expounds-on-his-senate-testimony/2011/09/30/gIQAPyVgCL_story.html.

106. "Google's Revolving Door Explorer (US)," *Google Transparency Project*, 15 Nisan, 2016, http://www.googletransparencyproject.org/googles-revolving-door-explorer-us; Tess VandenDolder, "Is Google the New Revolving Door?" *DC Inno*, 9 Eylül, 2014, http://dcinno.streetwise.co/2014/09/09/is-google-the-new-revolving-door; "Revolving Door | OpenSecrets—Employer Search: Google Inc.," *OpenSecrets.org*, 23 Şubat, 2017, https://www.opensecrets.org/revolving/search_result.php?priv=Google+Inc; Yasha Levine, "The Revolving Door Between Google and the Department of Defense," *PandoDaily* (blog), 23 Nisan, 2014, http://pando.com/2014/04/23/the-revolving-door-between-google-and-the-department-of-defense; Cecilia Kang ve Juliet Eilperin, "Why Silicon Valley Is the New Revolving Door for Obama Staffers," *Washington Post*, 27 Şubat, 2015, http://www.washingtonpost.com/business/economy/as-obama-nears-close-of-his-tenure-commitment-to-silicon-valley-is-clear/2015/02/27/3bee8088-bc8e-11e4-bdfa-b8e8f594e6ee_story.html.

107. Eric Schmidt and Jonathan Rosenberg, *How Google Works* (New York: Grand Central, 2014), 255.

108. Deborah D'Souza, "Big Tech Spent Record Amounts on Lobbying Under Trump," *Investopedia*, 11 Temmuz, 2017, https://www.investopedia.com/tech/what-are-tech-giants-lobbying-trump-era; Brodkin, "Google and Facebook Lobbyists"; Natasha Lomas, "Google Among Top Lobbyists of Senior EC Officials," *TechCrunch* (blog), 24 haziran, 2015, http://social.techcrunch.com/2015/06/24/google-among-top-lobbyists-of-senior-ec-officials; " Google's European Revolving Door," *Google Transparency Project*, 25 Eylül, 2017, http://googletransparencyproject.org/articles/googles-european-revolving-door.

109. "Google Enlisted Obama Offi als to Lobby States on Driverless Cars," *Google Transparency Project*, 29 Mart, 2018, https://googletransparencyproject.org/articles/google-enlisted-obama-officials-lobby-states-driverless-cars.

110. "Tech Companies Are Pushing Back Against Biometric Privacy Laws," *Bloomberg.com*, 20 Temmuz, 2017, https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-07-20/tech-companies-are-pushing-back-against-biometric-privacy-laws; "Biometric Privacy Laws: Illinois and the Fight Against Intrusive Tech," 29 Mart, 2018, h ttps://news.law.fordham.edu/jcfl/2018/03/20biometric-privacy-laws-illinois-and-the-fight- against-intrusive-tech; April Glaser, " Facebook Is Using an 'NRA Approach' to Defend Its Creepy Facial Recognition Programs," *Slate*, 4 Ağustos, 2017, http://www.slate.com/blogs/future_tense/2017/08/04/facebook_is_fighting_biometric_facial_recognition_privacy_laws.html; Conor Dougherty, "Tech Companies Take Their Legislative Concerns to the States," *New York Times*, 27 Mayıs, 2016, http://www.nytimes.com/2016/05/28/technology/tech-companies-take-their-legislative-concerns-to-the-states.html.

111. Schmidt Yeni Amerika Vakfı'na 1999'da katılmıştı. 2013 itibarı ile, Yönetim Kurulu başkanı idi ve finansal katkısı en üst kademede kaldı, diğer üç bağışçı ile eşleşiyordu: Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı, Lumina Vakfı ve Bill ve Melinda Gates Vakfı. İkinci derece katkıda bulunanlar arasında Google vardır. Bkz http://newamerica.net/about/funding. Vakıf Washington politik söyleminde dayanak noktasıdır ve kurul üyelerini politika tesisinin önemli kişileri oluşturur. Bkz http://newamerica.net/about/board.

112. Tom Hamburger ve Matea Gold, "Google, Once Disdainful of Lobbying, Now a Master of Washington Influence," *Washington Post*, 12 Nisan, 2014, http://www.washingtonpost.com/politics/how-google-is-transforming-power-and-politicsgoogle-once-disdainful-of-lobbying-now-a-master-of-washington-influence/2014/04/12/51648b92-b4d3-11e3-8cb6-284052554d74_story.html.

113. Ek kaynaklar için, bkz David Dayen, "Google's Insidious Shadow Lobbying: How the Internet Giant Is Bankrolling Friendly Academics—and Skirting Federal Investigations," *Salon.com*, 24 Kasım, 2015, https://www.salon.com/2015/11/24/googles_insidious_shadow_lobbying_how_the_internet_giant_is_bankrolling_friendly_academics_and_skirting_federal_investigations.

114. Nick Surgey, "The Googlization of the Far Right: Why Is Google Funding Grover Norquist, Heritage Action and ALEC?" *PR Watch*, 27 Kasım, 2013, http://www.prwatch.org/news/2013/11/12319/google-funding-grover-norquist-heritage-action-alec-and-more. *PR Watch* Medya ve Demokrasi Merkezi'nin bir yayınıdır. İlgili okuyucuların Google'ın devlet karşıtı mali destek alıcılarının tam listesi ve pozisyonları ile araştırma gündemlerinin analizi için bu makaleye erişmelerini tavsiye ederim.

115. Mike McIntire, "ALEC, a Tax-Exempt Group, Mixes Legislators and Lobbyists," *New York Times*, 21 Nisan, 2012, https://www.nytimes.com/2012/04/22/us/alec-a-tax-exempt-group-mixes-legislators-and-lobbyists.html; Nick Surgey, "The Googlization of the Far Right: Why Is Google Funding Grover Norquist, Heritage Action and ALEC?" *PR Watch*, 27 Kasım, 2013, http://www.prwatch.org/news/2013/11/12319/google-funding-grover-norquist-heritage-action-alec-and-more; " What Is ALEC?— ALEC Exposed," Center for Media and Democracy, 22 Şubat, 2017, http://www.alecexposed.org/wiki/What_is_ALEC%3F; Katie Rucke, "Why Are Tech Companies Partnering with ALEC?" *Mint Press News* (blog), 13 Aralık, 2013, http://www.mintpressnews.com/tech-companies-partnering-alec/175074.

116. "2014 Fellows—Policy Fellowship—Google," https://www.google.com/policyfellowship/2014fellows.html.

117. Brody Mullins and Jack Nicas, "Paying Professors: Inside Google's Academic Influence Campaign," *Wall Street Journal*, 14 Temmuz, 2017, https://www.wsj.com/articles/paying-professors-inside-googles-academic-influence-campaign- 1499785286.

118. Kenneth P. Vogel, "Google Critic Ousted from Think Tank Funded by the Tech Giant," *New York Times*, 30 Ağustos, 2017, https://www.nytimes.com/2017/08/30/us/politics/eric-schmidt-google-new-america.html; Hope Reese, "The Latest Google Controversy Shows How Corporate Funding Stifles C iticism," *Vox*, 5 Eylül, 2017, https://www.vox.com/conversations/2017/9/5/16254910/google-controversy-new-america-barry-lynn.

BÖLÜM BEŞ

1. "Google Management Discusses Q3 2011 Results—Earnings Call Transcript About Alphabet Inc. (GOOG)," *Seeking Alpha*, 14 Ekim, 2011, http://seekingalpha.com/article/299518-google-management-discusses-q3-2011-results-earnings-call-transcript (italikler bana aittir).
2. Bkz Ken Auletta, *Googled: The End of the World as We Know It* (New York: Penguin, 2010).
3. Eldeman'ın makaleleri ve çalışmalarından bazıları şunlardır: Benjamin Edelman, "Bias in Search Results? Diagnosis and Response," *Indian Journal of Law and Technology* 7 (2011): 16–32; Benjamin Edelman ve Zhenyu Lai, "Design of Search Engine Services: Channel Interdependence in Search Engine Results" (ön makale, Working Knowledge, Harvard İşletme Okulu, 9 Mart, 2015), *Journal of Marketing Reseach* 53, no. 6 (2016): 881–900; Benjamin Edelman, "Leveraging Market Power Th ough Tying and Bundling: Does Google Behave Anti-competitively?" (ön makale, no. 14–112, Harvard, 28 Mayıs, 2014), http://www.benedelman.org/publications/google-tying-2014-05-12.pdf; Benjamin Edelman ve diğ., *Exclusive Preferential Placement as Search Diversion: Evidence from Flight Search* (Social Science Research Network, 2013); Benjamin Edelman, "Google Tying Google Plus and Many More," Benedelman.org, 12 Ocak, 2012, http://www.benedelman.org/news/011212-1.html; Benjamin Edelman, "Hard-Coding Bias in Google 'Algorithmic' Search Results," Benedelman.org, 15 Kasım, 2010, http://www.benedelman.org/hardcoding.
4. Ashkan Soltani, Andrea Peterson, ve Barton Gellman, "NSA Uses Google Cookies to Pinpoint Targets for Hacking," *Washington Post*, 10 Aralık, 2013, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2013/12/10/nsa-uses-google-cookies-to-pinpoint-targets-for-hacking.
5. Michael Luca ve diğ., "Does Google Content Degrade Google Search? Experimental Evidence" (ön makale, NOM Unit, Harvard İşletme Okulu, Ağustos 2016), http://papers.ssrn.com/abstract=2667143.
6. Alistair Barr, "How Google Aims to Delve Deeper into Users' Lives," *Wall Street Journal*, 28 Mayıs, 2015, http://www.wsj.com/articles/how-google-aims-to-delve-deeper-into-users-lives-1432856623.
7. Bkz Erick Schonfeld, "Schmidt: 'Android Adoption Is About to Explode,'" *TechCrunch* (blog), 15 Ekim, 2009, http://social.techcrunch.com/2009/10/15/schmidt-android-adoption-is-about-to-explode.
8. Bill Gurley, "The Freight Train That Is Android," *Above the Crowd*, 25 Mart, 2011, http://abovethecrowd.com/2011/03/24/freight-train-that-is-android.
9. Steve Kovach, "Eric Schmidt: We'll Have 2 Billion People Using Android Thanks to Cheap Phones," *Business Insider*, 16 Nisan, 2013, http://www.businessinsider.com/eric-schmidt-on-global-android-growth-2013-4 (italikler bana aittir); Ina Fried, "Eric Schmidt on the Future of Android, Motorola, Cars and Humanity (Video)," *AllThingsD* (blog), 8 Mayıs, 2013, http://allthingsd.com/20130508/eric-schmidt-on-the-future-of-android-motorola-cars-and-humanity-video.
10. Bkz Ameet Sachdev, "Skyhook Sues Google After Motorola Stops Using Its Location-Based Software," *Chicago Tribune*, 19 Ağustos, 2011, http://articles.chi-

cagotribune.com/2011-08-19/business/ct-biz-0819-chicago-law- 20110819_1_google-s-android-google-risks-google-spokesperson. Ayrıca bkz Mayıs 2011 750'den fazla açık mahkeme belgesinin derinlemesine analizi: Nilay Patel, "How Google Controls Android: Digging Deep into the Skyhook Filings," *Verge*, 12 Mayıs, 2011, http://www.theverge.com/2011/05/12/google-android-skyhook-lawsuit-motorola-samsung.

11. "Complaint of Disconnect, Inc.— Regarding Google's Infringement of Article 102 TFEU Through Bundling into the Android Platform and the Related Exclusion of Competing Privacy and Security Technology, No. COMP/40099," Haziran 2015, https://assets.documentcloud.org/documents/2109044/disconnect-google-antitrust-complaint.pdf.

12. Dikkate değer diğer çalışmalar arasında, Harvard araştırmacısı Jinyan Zang tarafından gerçekleştirilen bir 2015 yılı çalışması hem Android (Google) hem de iOS (Apple) çevresinde en popüler ücretsiz uygulamalardan 110'unu test etti. Araştırmacılar iOS uygulamalarının yüzde 16'sı karşısında Android uygulamalarının yüzde 73'ünün kişisel tanımlayıcı bilgiyi (PII) üçüncü partilerle paylaştığını buldular. Araştırmacılar aynı zamanda pek çok mobil uygulamanın hassas kullanıcı bilgisini üçüncü partilerle paylaştıklarını "ve bu veriye erişim için *görünür izin isteklerine ihtiyaçları olmadığını*" da buldular. Bkz Jinyan Zang ve diğ., "Who Knows What About Me? A Survey of Behind the Scenes Personal Data Sharing to Third Parties by Mobile Apps," *Journal of Technology Science*, 30 Ekim, 2015, http://techscience.org/a/2015103001.

2015'te Luigi Vigneri ve EURECOM'dan çalışma arkadaşları tarafından gerçekleştirilen bir diğer detaylı çalışma Google Play Store'daki en yeni ve en popüler 5,000 uygulamaya yakından bakıyordu. Araştırmacılar bu uygulamalardan 500'ünün 500'den fazla farklı URL'yi bağladığını ve 25'inin ise 1,000'den fazla URL'yi bağladığını buldular. URLler aynı "alana" bağlanabilirler. Dolayısıyla araştırmacılar en sıklıkla bu bağlantıların kaynağı olan alanları incelediler. Bu gizli bağlantıların arkasındaki en üstteki yirmi alandan dokuzu Google tarafından yürütülen ağ hizmetleri idi. Kalan on bir arasından, üçüne Google sahipti ya da Google ile bağlantılıydı. Diğer sekizi de, aralarında Facebook, Samsung ve, davranışsal artı değeri müşterilerine satan bir veri simsarı, Scorecard Research'ün bulunduğu, davranış geleceği pazarlarında Google'ın rakipleridir.

Araştırmacılar sonra değerli bir adım daha attılar. Bu uygulamalar tarafından ziyaret edilen URLlerin her birini, "reklamla-ilgili" ya da "kullanıcı-takibi ile ilgili olarak karakterize ettiler ve uygulamaların yüzde 66'sının ortalama 40 reklamla-ilgili URLlerle bağlantı kurduğunu, buna rağmen bazı durumlarda bunun 1,000'den fazla olduğunu buldular. Bu URLler ile temsil edilen en üst beş alandan üçü Google'a aittir. Konu takip olduğunda ise, veriler davranışsal artı değer için rekabetin daha da çekişmeli olduğunu gösterir. Çalışmadaki uygulamalar arasında, yüzde 73'ünün takip sitelerine bağlanmıyordu, ancak yüzde 16'sının 100 ya da daha fazla takip sitesine bağlanıyordu. Google burada, takipçi-alakalı alanların yüzde 44'ü ile, baskın güç olarak kalıyor, "davranış analizi" alanında özelleşmiş özel bir "dijital zeka" firması olan AT Internet tarafından işletilen yüzde 32 bunu takip ediyor. Google Play'deki en yoğun on takip uygulamalarından dördü aynı zamanda Google'ın "En İyi Geliştirici Rozeti"

ile de ödüllendirildi. Bkz Luigi Vigneri et al., "Taming the Android AppStore: Lightweight Characterization of Android Applications," *ArXiv:1504.06093 [Computer Science]*, 23 Nisan, 2015, http://arxiv.org/abs/1504.06093.

Washington Üniversitesi'nden Adam Lerner ve Anna Simpson tarafından yönetilen bir araştırmacı ekibi 1996'dan 2016'ya kadar web takipçilerinin büyümesini çalıştı. Bakış açımızdan şaşırtıcı olmayan biçimde, web takipçiliği gözetleme kapitalizminin yükselişi ve kurumsallaşması ile, üçüncü parti bağlantılarda olduğu gibi, ardışık olarak arttı. Araştırmacılar, erken dönem takipçilerin ürün kararlılığına doğru yönlendirilmiş rutin veriyi kaydetmesine rağmen, takipçilerde daha yakın döneme ait yükselişin kişisel bilgiyi ele geçirip analiz edenlerden geldiğini belirtiyorlar. 2000'de sitelerin sadece yüzde 5'i en azından beş üçüncü partiyle bağlantı kuruyordu, ama 2016 itibarı ile, sitelerin yüzde 40'ı üçüncü partilere veri gönderiyordu. "Pek çok site boyunca kullanıcı davranışının profillerini ele geçirmek için en fazla güce sahip " takipçiler arasında, google-analytics.com, sitelerden başka herhangi bir varlığın yaptığından daha fazla veri toplayarak, "dikkat çekici bir uçdeğer" olarak naklediliyor. Araştırmacılar, son senelerde bu kadar çok dikkat çekmiş gizlilik endişelerine rağmen, takibin açık bir yukarı doğru eğilim çizgisi üzerinde "kapsam ve karmaşıklık" açısından önemli ölçüde büyüdüğü sonucuna vardılar. Bir diğer deyişle, vatandaşlar ve devletler bireysel gizliliği korumak için çabalarken bile, internetin piyasaya sunulmasından beri her zamandan daha fazla takip var. Bkz Adam Lerner ve diğ., "Internet Jones and the Raiders of the Lost Trackers: An Archeological Study of Web Tracking from 1996–2016," in *Proceedings of the Workshop on End-to-End, Sense-and-Respond Systems, Applications, and Services: (EESR '05), 5 Haziran, 2005, Seattle* (Berkeley, CA: USENIX Association, 2005), http://portal.acm.org/toc.cfm?id=1072530.

13. Ibrahim Altaweel, Nathan Good, and Chris Jay Hoofnagle, "Web Privacy Census" (SSRN scholarly paper, Social Science Research Network, 15 Aralık, 2015), https://papers.ssrn.com/abstract=2703814.
14. Timothy Libert, "Exposing the Invisible Web: An Analysis of Third- Party HTTP Requests on 1 Million Websites," *International Journal of Communication* 9 (28 Ekim, 2015): 18.
15. Altaweel, Good, and Hoofnagle, "Web Privacy Census."
16. Mengwei Xu et al., "AppHolmes: Detecting and Characterizing App Collusion Among Third-Party Android Markets," *Association for Computing Machinery*, 2017, https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/appholmes-detecting-characterizing-app-collusion-among-third-party-android-markets.
17. Bkz "Press | Yale Privacy Lab," https://privacylab.yale.edu/press.html; and "Exodus P rivacy," Exodus-Privacy, https://exodus-privacy.eu.org/. Ayrıca bkz Yael Grauer, "Staggering Variety of Clandestine Trackers Found In Popular Android Apps," *Intercept*, 24 Kasım, 2017, https://theintercept.com/2017/11/24/staggering-variety-of-clandestine-trackers-found-in-popular-android-apps/.
18. "Complaint of Disconnect, Inc.," 2.
19. "Complaint of Disconnect, Inc.," 3.

20. Vigneri ve diğ., "Taming the Android AppStore"; "Antitrust/Cartel Cases—40099 Google Android," European Union Commission on Competition, 15 Nisan, 2015, http://ec.europa.eu/competition/elojade/isef/case_details.cfm?proc_code=1_40099.

21. "European Commission—Press Release—Antitrust: Commission Sends Statement of Objections to Google on Android Operating System and Applications," European Commission, 20 Nisan, 2016, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1492_en.htm.

22. "Complaint of Disconnect, Inc.," 40.

23. Marc Rotenberg, yazarla telefonda röportaj, Haziran 2014.

24. Jennifer Howard, "Publishers Settle Long-Running Lawsuit Over Google's Book-Scanning Project," *Chronicle of Higher Education,* 4 Ekim, 2012, https://chronicle.com/article/Publishers-Settle-Long-Running/134854; "Google Books Settlement and Privacy," *EPIC.org,* 30 Ekim, 2016, https://epic.org/privacy/googlebooks; Juan Carlos Perez, "Google Books Settlement Proposal Rejected," *PCWorld,* 22 Mart, 2011, http://www.pcworld.com/article/222882/article.html; Eliot Van Buskirk, "Justice Dept. to Google Books: Close, but No Cigar," *Wired,* 5 Şubat, 2010, http://www.wired.com/2010/02/justice-dept-to-google-books-close-but-no-cigar; Miguel Helft, "Opposition to Google Books Settlement Jells," *New York Times—Bits Blog,* 17 Nisan, 2009, https://bits.blogs.nytimes.com/2009/04/17/opposition-to-google-books-settlement; Brandon Butler, "The Google Books Settlement: Who Is Filing and What Are They Saying?" *Association of Research Libraries* 28 (2009): 9; Ian Chant, "Authors Guild Appeals Dismissal of Google Books Lawsuit," *Library Journal,* 16 Nisan, 2014, http://lj.libraryjournal.com/2014/04/litigation/authors-guild-appeals-dismissal-of-google-books-lawsuit.

25. "Investigations of Google Street View," *EPIC.org,* 2014, https://epic.org/privacy/streetview; David Kravets, "An Intentional Mistake: The Anatomy of Google's Wi-Fi Sniffing Debacle," *Wired,* 2 Mayıs, 2012, https://www.wired.com/2012/05/google-wififcc-investigation; Clint Boulton, " Google WiFi Privacy Breach Challenged by 38 States," *eWeek,* 21 Temmuz, 2010, http://www.eweek.com/c/a/Search-Engines/Google-WiFi-Privacy-Breach-Challenged-by-38-States-196191; Alastair Jamieson, "Google Will Carry On with Camera Cars Despite Privacy Complaints Over Street Views," *Telegraph,* 9 Nisan, 2009, http://www.telegraph.co.uk/technology/google/5130068/Google-will-carry-on-with-camera-cars-despite-privacy-complaints-over-street-views.html; Gareth Corfield, "'At Least I Can Walk Away with My Dignity'— Streetmap Founder After Google Lawsuit Loss," *Register,* 20 Şubat, 2017, https://www.theregister.co.uk/2017/02/20/streetmap_founder_kate_sutton_google_lawsuit.

26. Joseph Menn, Daniel Schäfer, ve Tim Bradshaw, "Google Set for Probes on Data Harvesting," *Financial Times,* 17 Mayıs, 2010, http://www.ft.com/intl/cms/s/2/254ff5b661e2-11df-998c-00144feab49a.html#axzz3JjXPNno5.

27. Julia Angwin, "Google in New Privacy Probes," *Wall Street Journal,* 16 Mart, 2012, http://online.wsj.com/articles/SB1000142405270230469280457728382158 6827892; Julia Angwin, "Google, FTC Near Settlement on Privacy," *Wall Street*

Journal, 10 Temmuz, 2012, http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303567704577517081178553046; Jonathan Owen, "Google in Court Again Over 'Right to Be Above British Law' on Alleged Secret Monitoring," *Independent*, 8 Aralık, 2014, http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/google-challenges-high-court-decision-on-alleged-secret-monitoring-9911411.html.

28. "Testimony of Benjamin Edelman Presented Before the United States House of Representatives Committee on the Judiciary Task Force on Competition Policy and Antitrust Laws," 27 Haziran, 2008; Brody Mullins, Rolfe Winkler, ve Brent Kendall, "Inside the U.S. Antitrust Probe of Google," *Wall Street Journal*, 19 Mart, 2015, h ttp://www.wsj.com/articles/inside-the-u-s-antitrust-probe-of-google-1426793274.

29. Nate Anderson, "Why Google Keeps Your Data Forever, Tracks You with Ads," *Ars Technica*, 8 Mart, 2010, http://arstechnica.com/tech-policy/news/2010/03/google-keeps-your-data-to-learn-from-good-guys-fight-offbad-guys.ars; Kevin J. O'Brien ve Thomas Crampton, "E.U. Probes Google Over Data Retention Policy," *New York Times*, 26 Mayıs, 2007, http://www.nytimes.com/2007/05/26/business/26google.html; Mark Bergen, "Google Manipulates Search Results, According to Study from Yelp and Legal Star Tim Wu," *Recode*, 29 Haziran, 2015, http://www.recode.net/2015/6/29/11563936/yelp-teams-with-legal-star-tim-wu-to-trounce-google-in-new-study.

30. David Snelling, "Google Maps Is Tracking You! How Your Smartphone Knows Your Every Move," *Express*, 18 Ağustos, 2014, http://www.express.co.uk/life-style/science-technology/500811/Google-Maps-is-tracking-your-every-move; Jason Mick, "ACLU Fights for Answers on Police Phone Location Data Tracking," *Daily Tech*, 4 Ağustos, 2011, http://www.dailytech.com/ACLU+Fights+-for+Answers+on+Police+Phone+Location+Data+Tracking/article22352.htm.

31. "Google Glass and Privacy," *EPIC.org*, 6 Ekim, 2017, https://epic.org/privacy/google/glass.

32. Benjamin Herold, "Google Under Fire for Data-Mining Student Email Messages," *Education Week*, 26 Mart, 2014, http://www.edweek.org/ew/articles/2014/03/13/26google.h33.html; Quinten Plummer, "Google Email Tip-Off Draws Privacy Concerns," *Tech Times*, 5 Ağustos, 2014, http://www.techtimes.com/articles/12194/20140805/google-email-tip-offdraws-privacy-concerns.htm.

33. Grant Gross, "French Fine Google Over Change in Privacy Policy," *PCWorld*, 8 Ocak, 2014, http://www.pcworld.com/article/2085920/french-file-google-over-change-in-privacy-policy.html; Dheepthika Laurent," Facebook, Twitter and Google Targeted in French Lawsuit," *CNN.com*, 26 Mart, 2014, http://www.cnn.com/2014/03/25/world/europe/france-social-media-lawsuit/index.html; Mark Milian, "Google to Merge User Data Across Its Services," *CNN.com*, 25 Ocak,2012, http://www.cnn.com/2012/01/24/tech/web/google-privacy-policy/index.html; Martin Gijzemijter, "Google's Privacy Policy Merger 'Against Dutch Law,'" *ZDNet*, 29 Kasım, 2013, http://www.zdnet.com/article/googles-privacy-policy-merger-against-dutch-law; Zack Whittaker, "Google Faces EU State Fines Over Privacy Policy Merger," *ZDNet*, 2 Nisan, 2013, http://www.zdnet.com/article/google-faces-eu-state-files-over-privacy-policy-merger.

34. Peter Fleischer, "Street View and Privacy," *Google Lat Long*, 24 Eylül, 2007, https://maps.googleblog.com/2007/09/street-view-and-privacy.html.

35. Bkz Stephen Hutcheon, "We're Not Stalking You or Helping Terrorists, Says Google Earth Boss," *Sydney Morning Herald*, 30 Ocak, 2009, http://www.smh.com.au/news/technology/biztech/were-not-stalking-you-or-helping-terrorists-says-google-earthboss/2009/01/30/1232818692103.html.

36. Bkz Jamieson, "Google Will Carry On with Camera Cars."

37. Kevin J. O'Brien ve Claire Cain Miller, "Germany's Complicated Relationship with Google Street View," *New York Times—Bits Blog*, 23 Nisan, 2013, http://bits.blogs.nytimes.com/2013/04/23/germanys-complicated-relationship-with-google-street-view.

38. Peter Fleischer, "Data Collected by Google Cars," *Google Europe*, 27 Nisan, 2010, https://europe.googleblog.com/2010/04/data-collected-by-google-cars.html.

39. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture, File No.: EB-10-IH-4055, NAL/Acct. No.: 201232080020, FRNs: 0010119691, 0014720239," Federal İletişim Komisyonu, 13 Nisan, 2012, 12–13.

40. Kevin J. O'Brien, "Google's Data Collection Angers European Officials," *New York Times*, 15 Mayıs, 2010, http://www.nytimes.com/2010/05/16/technology/16google.html; "Commissioner's Findings—PIPEDA Report of Findings #2011-001: Report of Findings: Google Inc. WiFi Data Collection—Office of the Privacy Commissioner of Canada," 6 Haziran, 2011, https://www.priv.gc.ca/en/opc-actions-and-decisions/investigations/investigations-into-businesses/2011/pipeda-2011-001; CNIL, "Délibération de La Commission Nationale de l'Informatique et Des Libertés Decision No. 2011-035 of the Restricted Committee Imposing a Financial Penalty on the Company Google Inc.," 2011-035 § (2011), https://www.legifrance.gouv.fr/affichCnil.do?&id=CNILTEXT000023733987; "Final Findings, Dutch Data Protection Authority Investigation into the Collection of Wifi data by Google Using Street View Cars—Z2010-00582—DDPA Decision," 7 Aralık, 2010, https://web.archive.org/web/20130508060039/http://www.dutchdpa.nl/downloads_overig/en_pb_20110811_google_final_findings.pdf; "Investigations of Google Street View"; Kevin J. O'Brien, "Europe Pushes Google to Turn Over Wi-Fi Data," *New York Times*, 27 Haziran, 2010, http://www.nytimes.com/2010/06/28/technology/28google.html.

41. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture"; O'Brien, "Google's Data Collection."

42. EGBM Sokak Görünümü etkinlikleri ile hem yerel hem de uluslararası yasal mücadelelerin sonuçlarını zaman çizelgesini çıkartan bir web sitesini sürdürdü. Bkz "Investigations of Google Street View"; "Ben Joffe v. Google," *EPIC.org*, 2017, https://epic.org/amicus/google-street-view; "FCC Investigation of Google Street View," *EPIC.org*, 2017, https://www.epic.org/privacy/google/fcc_investigation_of_google_st.html; Mark A. Chavez and Marc Rotenberg, "Brief for Amicus Curiae: Electronic Privacy Information Center in Support of Plaintiffs In Re Google Street View Electronic Communications Litigation, Case No. 5:10-Md-02184-JW," US District Court for Northern District of California San Jose Division, 11 Nisan, 2011, https://epic.org/privacy/streetview/EPIC-StreetviewAmicus.pdf.

43. Bkz Maija Palmer and Lionel Barber, "Google to Hand Over Intercepted Data," *Financial Times*, 3 Haziran, 2010, http://www.ft.c m/cms/s/2/db664044-6f43-11df- 9f43-00144feabdc0.html.

44. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture."

45. Denis Howe, "Wardriving," *Dictionary.com*, http://www.dictionary.com/browse/wardriving.

46. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture," 11.

47. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture," 11–12.

48. David Streitfeld, "Google Concedes That Drive-By Prying Violated Privacy," *New York Times*, 13 Mart, 2013, http://bits.blogs.nytimes.com/2013/03/13/daily-report-google-concedes-that-drive-by-prying-violated-privacy.

49. David Streitfeld, "Google Admits Street View Project Violated Privacy," *New York Times*, 12 Mart, 2013, http://www.nytimes.com/2013/03/13/technology/google-pays-fine-over-street-view-privacy-breach.html.

50. "In the Matter of Google, Inc.: Notice of Apparent Liability for Forfeiture," 11; "Google to Give Governments Street View Data," *New York Times*, 3 Haziran, 2010, https://www.nytimes.com/2010/06/04/business/global/04google.html.

51. Alan Eustace, "Creating Stronger Privacy Controls Inside Google," *Google Public Policy Blog*, 22 Ekim, 2010, https://publicpolicy.googleblog.com/2010/10/creating-stronger-privacy-controls.html.

52. "Measures (Guidance) Concerning Protection of 'Secrecy of Communication' to Google Inc.," Ministry of Internal Aff irs and Communications, 11 Kasım, 2011, http://www.soumu.go.jp/menu_news/s-news/01kiban08_02000056.html; "Navigating Controversy: Google Launches Street View Germany," *Spiegel Online*, 18 Kasım, 2010, http://www.spiegel.de/international/business/navigating-controversy-google-launches-street-view-germany-a-729793.html; Matt McGee, "Google Street View Debuts in Germany, Blurry Houses Included," *Search Engine Land*, 1 Kasım, 2010, http://searchengineland.com/google-street-view-germany-blurry-houses-included-54632.

53. Arne Gerhards, "Fine Imposed upon Google," Hamburg Commissioner for Data Protection and Freedom of Information, 22 Nisan, 2013, https://www.datenschutz-hamburg.de/fileadmin/user_upload/documents/PressRelease_2013- 04-22_Google- WifiScanning.pdf.

54. Matt McGee, "Google Has Stopped Street View Photography in Germany," *Search Engine Land*, 10 Nisan, 2011, http://searchengineland.com/google-has-stopped-street-view-photography-germany-72368.

55. Peter Fleischer, "Street View in Switzerland," *Google Europe*, 13 Kasım, 2009, https://europe.googleblog.com/2009/11/street-view-in-switzerland.html; Scott Capper, "Google Faces Court Action Over Street View," *Swissinfo.ch*, 16 Kasım, 2009, http://www.swissinfo.ch/eng/business/google-faces-court-action-over-street-view/7656246; Anita Greil ve Katharina Bart, "Swiss Court to Rule on Google Street View," *Wall Street Journal*, 24 Şubat, 2011, http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703408604576163770758984178; Frank Jor-

dans, "Google Threatens to Shut Down Swiss Street View," *Phys.org*, 11 Mayıs, 2011, http://phys.org/news/2011-05-google-appeals-street-view-switzerland.html; Kevin J. O'Brien ve David Streitfeld, "Swiss Court Orders Modifi ations to Google Street View," *New York Times*, 8 Haziran, 2012, http://www.nytimes.com/2012/06/09/technology/09iht-google09.html; "Google Beefs Up Restricted Swiss Street View," *swissinfo.ch*, 19 Mayıs, 2015, http://www.swissinfo.ch/eng/society/eagle- eye_google-beefs-up-restricted-swiss-street-view/41439290.

56. Buna rağmen, Hindistan Sokak Görünümü operasyonlarını engellemeye devam ediyor ve şirket yasaklamalar kaldırıldıktan sonra Avusturya ve Almanya tarafından dayatılan gereksinimlere uymanın fazla maliyetli olduğunu düşündü. Başlıca ülkelerdeki yasaklamaların detayları için, bkz "New Developments Regarding Google Street View," Austrian Data Protection Agency, 4 Nisan, 2016, http://web.archive.org/web/20160404072538/https://www.dsb.gv.at/site/6733/default.aspx; Helena Smith Athens, "Google Street View Banned from Greece," *Guardian*, 12 Mayıs, 2009, https://www.theguardian.com/technology/2009/may/12/google-street-view-banned-greece; John Ribeiro, "Google Street View in India Faces Challenges," *PCWorld*, 26 Mayıs, 2011, http://www.pcworld.com/article/228713/article.html; Danuta Pavilenene, "Google Street View Banned from Lithuanian Streets," *Baltic Course*, 23 Mayıs, 2012, http://www.baltic-course.com/eng/Technology/?doc=57649.

57. Liz Gannes, "Ten Years of Google Maps, from Slashdot to Ground Truth," *Recode*, 8 Şubat, 2015, http://www.recode.net/2015/2/8/11558788/ten-years-of-google-maps-from-slashdot-to-ground-truth.

58. Kashmir Hill, "Google's Privacy Director Is Stepping Down," *Forbes*, 1 Nisan, 2013, http://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2013/04/01/googles-privacy-director-is-stepping-down/print; ScroogledTruth, *Scroogled—Dr. Alma Whitten (Google's Privacy Engineering Lead) Before Congress*, 2013, https://www.youtube.com/watch?v=vTLEJsunCfI.

59. Steve Lohr ve David Streitfeld, "Engineer in Google's Street View Is Identified," *New York Times*, 30 Nisan, 2012, http://www.nytimes.com/2012/05/01/technology/engineer-in-googles-street-view-is-identified.html; Farhad Manjoo, "Is It Time to Stop Trusting Google?" *Slate*, 1 Mayıs, 2012, http://www.slate.com/articles/technology/technology/2012/05/marius_milner_google_wi_fi_scooping_assessing_the_disturbing_fcc_report_on_the_company_s_street_view_program_.html; John V. Hanke ve diğ., A system and method for transporting virtual objects in a parallel reality game, United States US8968099 B1, başvuru 1 Kasım, 2012, ve sonuçlanma March 3, 2015, https://patents.google.com/patent/US8968099B1/en.

60. Bkz Alexis C. Madrigal, "How Google Builds Its Maps—and What It Means for the Future of Everything," *Atlantic*, 6 Eylül, 2012, http://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/09/how-google-builds-its-maps-and-what-it-means-for-the-future-of-everything/261913.

61. Brian McClendon, "Building a Better Map of Europe," *Google Maps*, 5 Aralık, 2012, https://maps.googleblog.com/2012/12/building-better-map-of-europe.html.

62. "TIGER Geodatabases," US Census Bureau, 2016, https://www.census.gov/geo/maps-data/data/tiger-geodatabases.html.

63. Madrigal, "How Google Builds Its Maps" (italikler bana aittir).

64. Bkz Gannes, "Ten Years of Google Maps."

65. Soufi Esmaeilzadeh, "'See Inside' with Google Maps Business View," *Google Lat Long*, 17 Aralık, 2014, https://maps.googleblog.com/2014/12/see-inside-with-google-maps-business.html; "Google Street View—What It Takes to Be Trusted," Google Street View, 10 Kasım, 2016, https://www.google.com/streetview/earn; "About—Google Maps," Google Maps, 10 Kasım, 2016, https://www.google.com/maps/about/partners.

66. James Vincent, "Skybox: Google Maps Goes Real-Time—but Would You Want a Spy in the Sky Staring into Your Letter Box?" *Independent*, 21 Haziran, 2014, http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/skybox-google-maps-goes-real-time-but-would-you-want-a-spy-in-the-sky-staring-into-your-letter-box-9553934.html; " DigitalGlobe Hosts U.S. Secretary of Commerce Pritzker for a Discussion on Commerce in Colorado | Seeing a Better WorldTM," *DigitalGlobe Blog*, 25 Haziran, 2014, http://blog.digitalglobe.com/2014/06/25/digitalglobehostsussecretarypritzker; Ellen Huet, "Google Buys Skybox Imaging—Not Just for Its Satellites," *Forbes*, 10 haziran, 2014, http://www.forbes.com/sites/ellenhuet/2014/06/10/google-buys-skybox-imaging-not-just-for-its-satellites.

67. Tom Warren, "Google Just Showed Me the Future of Indoor Navigation," *Verge*, 23 Şubat, 2016, http://www.theverge.com/2016/2/23/11094020/google-lenovo-project-tango-indoor-navigation.

68. Sophia Lin, "Making of Maps: The Cornerstones," *Google Maps*, 4 Eylül, 2014, https://maps.googleblog.com/2014/09/making-of-maps-cornerstones.html.

69. Alistair Barr, "Google Maps Guesses Where You're Headed Now," *Wall Street Journal* (blog), 13 Ocak, 2016, http://blogs.wsj.com/digits/2016/01/13/google-maps-guesses-where-youre-headed-now.

70. Akshay Kannan, "Introducing Nearby: A New Way to Discover the Things Around You," *Offi al Android Blog*, 9 Haziran, 2016, https://android.googleblog.com/2016/06/introducing-nearby-new-way-to-discover.html.

71. Kieren McCarthy, "Delete Google Maps? Go Ahead, Says Google, We'll Still Track You," *Register*, 12 Eylül, 2016, http://www.theregister.co.uk/2016/09/12/turn_off_location_services_go_ahead_says_google_well_still_track_you.

72. John B. Harley, *The New Nature of Maps: Essays in the History of Cartography*, ed. Paul Laxton (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2001), 58–59.

73. Bkz Stephen Graves, "Niantic Labs' John Hanke on Alternate Reality Games and the Future of Storytelling," *PC&Tech Authority*, 13 Ekim, 2014.

74. David DiSalvo, "The Banning of Google Glass Begins (and They Aren't Even Available Yet)," *Forbes*, 10 Mart, 2013, http://www.forbes.com/sites/daviddisalvo/2013/03/10/the-ban-on-google-glass-begins-and-they-arent-even-available-yet; David Streitfeld, "Google Glass Picks Up Early Signal: Keep Out," *New York Times*, 6 Mayıs, 2013, http://www.nytimes.com/2013/05/07/technology/personaltech/google-glass-picks-up-early-signal-keep-out.html.

75. Aaron Smith, "U.S. Views of Technology and the Future," *Pew Research Center: Internet, Science & Tech* (blog), 17 Nisan, 2014, http://www.pewinternet.org/2014/04/17/us-views-of-technology-and-the-future.

76. Drew FitzGerald, "Now Google Glass Can Turn You into a Live Broadcast," *Wall Street Journal*, 24 Haziran, 2014, http://www.wsj.com/articles/now-google-glass-can-turn-you-into-a-live-broadcast-1403653079.

77. Bkz Amir Efrati, "Google Glass Privacy Worries Lawmakers," *Wall Street Journal*, 17 Mayıs, 2013, http://www.wsj.com/articles/SB1000142412788732476700 4578487661143483672.

78. "We're Graduating from Google[x] Labs," Google, 15 Ocak, 2015, https://plus.google.com/app/basic/stream/z124trxirsruxvcdp23otv4qerfwghdhv04.

79. Alistair Barr, "Google Glass Gets a New Name and Hires from Amazon," *Wall Street Journal*, 16 Eylül, 2015.

80. Fred O'Connor, "Google is Making Glass 'Ready for Users,' Says Schmidt," *PCWorld*, 23 Mart, 2015, http://www.pcworld.com/article/2900632/google-is-making-glass-ready-for-users-says-schmidt.html; "Looking Ahead for WhatsApp," *WhatsApp* (blog), 25 Ağustos, 2016, https://blog.whatsapp.com/10000627/Looking-ahead-for-WhatsApp.

81. Alistair Barr, "Google's Tough Search for New Platforms on Display at I/O," *Wall Street Journal*, 27 Mayıs, 2015, http://www.wsj.com/articles/googles-tough-search-for-new-platforms-on-display-at-i-o-1432748457.

82. Jay Kothari, "A New Chapter for Glass," *Team at X* (blog), 18 Temmuz, 2017, https://blog.x.company/a-new-chapter-for-glass-c7875d40bf24.

83. Örneğin, bkz Darrell Etherington, "Google Glass Is Back with Hardware Focused on the Enterprise," *TechCrunch* (blog), 18 Temmuz, 2017, http://social.techcrunch.com/2017/07/18/google-glass-is-back-with-hardware-focused-on-the-enterprise; Hayley Tsukayama, "Google Will Stop Selling Glass to the General Public, but Google Says the Device Is Not Dead Yet," *Washington Post*, 15 Ocak, 2015, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2015/01/15/google-will-stop-selling-glass-to-the-general-public-but-google-says-the-device-is-not-dead-yet; Brid-Aine Parnell, " NYPD Dons Google Tech Specs: Part Man. Part Machine. All Glasshole," *Register*, 10 Şubat, 2014, http://www.theregister.co.uk/2014/02/10/nypd_tests_google_glass.

84. Arnold Roosendaal, "Facebook Tracks and Traces Everyone: Like This!" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 30 Kasım, 2010), https://papers.ssrn.com/abstract=1717563.

85. Jose Antonio Vargas, "The Face of Facebook," *New Yorker*, 13 Eylül, 2010, https://www.newyorker.com/magazine/2010/09/20/the-face-of-facebook.

86. Cynthia Ghazali, "Facebook Keeps Tabs on Users Even After They Sign Off: Report," *NY Daily News*, 18 Kasım, 2011, http://www.nydailynews.com/news/money/facebook-tabs-users-sign-report-article-1.979848.

87. Amir Efrati, "'Like' Button Follows Web Users," *Wall Street Journal*, 18 Mayıs, 2011, https://www.wsj.com/articles/SB1000142405274870428150457632944143 2995616. Ayrıca bkz, Emil Protalinski, "Facebook Denies Cookie Tracking Allegations," *ZDNet*, 3 Ekim, 2011, https://www.zdnet.com/article/facebook-de-

nies-cookie-tracking-allegations/; Riva Richmond, "As 'Like' Buttons Spread, So Do Facebook's Tentacles," *New York Times—Bits Blog*, 27 Eylül, 2011, https://bits.blogs.nytimes.com/2011/09/27/as-like-buttons-spread-so-do-facebooks-tentacles/; Julia Angwin, "It's Complicated: Facebook's History of Tracking You," *ProPublica*, 17 Haziran, 2014, https://www.propublica.org/article/its-complicated-facebooks-history-of-tracking-you; Rainey Reitman, "Facebook's Hotel California: Cross-Site Tracking and the Potential Impact on Digital Privacy Legislation," Electronic Frontier Foundation, 10 Ekim, 2011, https://www.eff.org/deeplinks/2011/10/facebook%E2%80%99s-hotel-california-cross-site-tracking-and-potential-impact-digital-privacy.

88. Asher Moses, "Facebook's Privacy Lie: Aussie Exposes 'Tracking' as New Patent Uncovered," *The Sydney Morning Herald*, 4 Ekim, 2011, https://www.smh.com.au/technology/facebooks-privacy-lie-aussie-exposes-tracking-as-new-patent-uncovered-20111004-1l61i.html.

89. Moses; Emil Protalinski, "Facebook Denies Cookie Tracking Allegations;" Emil Protalinski, "Facebook Fixes Cookie Behavior After Logging Out," *ZDNet*, 27 Eylül, 2011, https://www.zdnet.com/article/facebook-files-cookie-behavior-after-logging-out/; Nik Cubrilovic, "Facebook Fixes Logout Issue, Explains Cookies," *New Web Order*, 27 Eylül, 2011, https://web.archive.org/web/20140701103652/https://www.nikcub.com/posts/facebook- files- logout-issue-explains-cookies-2/.

90. Kent Matthew Schoen, Gregory Luc Dingle, ve Timothy Kendall, "Communicating information in a social network system about activities from another domain," WO2011097624 A3, başvuru 8 Şubat, 2011, ve sonuçlanma 22 Eylül, 2011, http://www.google.com/patents/WO2011097624A3.

91. Emil Protalinski, "Facebook Denies Patent Is Used for Tracking Logged-out Users," *ZDNet*, 3 Ekim, 2011, https://www.zdnet.com/article/facebook-denies-patent-is-used-for-tracking-logged-out-users/. Ayrıca bkz Michael Arrington, "Facebook: Brutal Dishonesty," *Uncrunched* (blog), 2 Ekim, 2011, https://uncrunched.com/2011/10/01/brutal-dishonesty/.

92. Cubrilovic gönderisinden sadece bir gün sonra, *Hill* Facebook'un, "yenilikçiliğin değerini destekleme hedeflerimizi paylaşan" ve dünyayı "daha açık ve bağlantılı" kılan adayları desteklemeyi hedefleyen, kendi politik aksiyon komitesini başlatmak için başvuru yaptığını onayladı. Gautham Nagesh, "Facebook to Form Its Own PAC to Back Political Candidates," *Hill*, 26 Eylül, 2011, http://thehill.com/policy/technology/183951-facebook-forming-own-pac-to-back- candidates.

93. "Facebook Settles FTC Charges That It Deceived Consumers by Failing to Keep Privacy Promises," Federal Trade Commission, 29 Kasım, 2011, https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2011/11/facebook-settles-ftc-charges-it-deceived-consumers-failing-keep.

94. "FTC Facebook Settlement," Elektronik Gizlilik Bilgi Merkezi, Aralık 2009, https://epic.org/privacy/ftc/facebook/.

95. "Facebook Settles FTC Charges That It Deceived Consumers." Ayrıca bkz Emily Steel ve April Dembosky, "Facebook Raises Fears with Ad Tracking," *Financial Times*, 23 Eylül, 2012, https://www.ft.com/content/6cc4cf0a-0584-11e2-9ebd-00144feabdc0.

96. "Facebook Custom Audiences: Target Facebook Ads by Email List," *Jon Loomer Digital*, 24 Eylül, 2012, https://www.jonloomer.com/2012/09/24/facebook-custom-audiences/.

97. Tom Simonite, "Facebook Will Now Target Ads Based on What Its Like Buttons Saw You Do," *MIT Technology Review*, 16 Eylül, 2015, https://www.technologyreview.com/s/541351/facebooks-like-buttons-will-soon-track-your-web-browsing-to-target-ads; Cotton Delo, "Facebook to Use Web Browsing History for Ad Targeting," *AdAge*, 12 Haziran, 2014, http://adage.com/article/digital/facebook-web-browsing-history-ad-targeting/293656; Violet Blue, "Facebook Turns User Tracking 'Bug" into Data Mining 'Feature' for Advertisers," *ZDNet*, https://www.zdnet.com/article/facebook-turns-user-tracking-bug-into-data-mining-feature-for-advertisers/.

98. Julia Angwin, "Google Has Quietly Dropped Ban on Personally Identifiable Web Tracking," *ProPublica*, 21 Ekim, 2016, https://www.propublica.org/article/google-has-quietly-dropped-ban-on-personally-identifiable-web-tracking; Jack Nicas, "Privacy Groups Seek Regulatory Review of Google Privacy Policy," *Wall Street Journal*, 19 Aralık, 2016, http://www.wsj.com/articles/privacy-groups-seek-regulatory-review-of-google-privacy-policy-1482190366.

99. Ross Hunter, Farhad Zaman, ve Kennedy Liu, "Global Top 100 Companies by Market Capitalisation," IPO Center, Price Waterhouse Coopers, 31 Mart, 2017, http://www.pwc.com/gx/en/audit-services/assets/pdf/global-top-100-companies-2017-final.pdf; Deborah Crawford ve diğ., "Facebook, Inc. (FB)— Fourth Quarter and Full Year 2016 Results Conference Call," February 1, 2017, https://s21.q4cdn.com/399680738/files/doc_financials/2016/Q4/Q4'16-Earnings-Transcript.pdf.

100. Julia Kollewe, "Google and Facebook Bring in One-Fifth of Global Ad Revenue," *Guardian*, 1 Mayıs, 2017, http://www.theguardian.com/media/2017/may/02/google-and-facebook-bring-in-one-fifth-of-global-ad-revenue; Paul Murphy, "It Seems Google and Facebook Really Are Taking ALL the Growth in Ad Revenue," *Financial Times*, 26 Nisan, 2017, http://ftalphaville.ft.com/2017/04/26/2187891/it-seems-google-and-facebook-really-are-taking-all-the-growth-in-ad-revenue; Mathew Ingram, " Google and Facebook Have Taken Over the Digital Ad Industry," *Fortune*, 4 Ocak, 2017, http://fortune.com/2017/01/04/google-facebook-ad-industry.

101. Kara Swisher, "Microsoft's Point Man on Search—Satya Nadella—Speaks: 'It's a Game of Scale,'" *AllThingsD* (blog), 4 Ağustos, 2009, http://allthingsd.com/20090804/microsoftspoint-man-on-search-satya-nadella-speaks-its-a-game-of-scale.

102. Julie Bort, "Satya Nadella Just Launched Microsoft into a New $1.6 Trillion Market," *Business Insider*, 15 Nisan, 2014, http://www.businessinsider.com/microsoft-launches-iot-cloud-2014-4.

103. Satya Nadella, "A Data Culture for Everyone," *Official Microsoft log*, 15 Nisan, 2014, https://blogs.microsoft.c m/blog/2014/04/15/a-data-culture-for-everyone.

104. Richard Qian, "Understand Your World with Bing," *Bing Blogs*, 21 Mart, 2013, http://blogs.bing.com/search/2013/03/21/understand-your-world-with-bing.

105. Bkz Dan Farber, "Microsoft's Bing Seeks Enlightenment with Satori," *CNET*, 30 temmuz, 2013, https://www.cnet.com/news/microsoftsbing-seeks-enlightenment-with-satori.

106. Greg Sterling, "Milestone: Bing Now Profitable as Windows 10 Success Boosts Usage," *Search Engine Land*, 23 Ekim, 2015, http://searchengineland.com/milestone-bing-now-profitable-as-windows-10-success-boosts-usage-234285.

107. Bkz Ginny Marvin, "After a Year of Transition, Microsoft xecs Say, 'We're All in on Search,'" *Search Engine Land*, 23 Kasım, 2015, http://searchengineland.com/microsoftexecs-all-in-on-search-bing-ads-next-236746.

108. "Cortana and Privacy," Microsoft, 11 Kasım, 2016, https://privacy.microsoft.com/en-US/windows-10-cortana-and-privacy.

109. Bkz Dan Kedmey, "Here's What Really Makes Microsoft's Cortana So Amazing," *Time*, 20 Temmuz, 2015, http://time.com/3960670/windows-10-cortana.

110. Bkz "Artificial Intelligence: A Virtual Assistant for Life," *Financial Times*, 23 Şubat, 2017, https://www.ft.com/content/4f2f97ea-b8ec-11e4-b8e6-00144feab7de.

111. "Microsoft Outlines Intelligence Vision and Announces New Innovations for Windows 10," *Microsoft News Center* (blog), 30 Mart, 2016, https://news.microsoft.c m/2016/03/30/microsoftoutlines-intelligence-vision-and-announces-new-innovations-for-windows-10.

112. Chris Messina, "Conversational Commerce: Messaging Apps Bring the Point of Sale to You," *Medium*, 16 Ocak, 2015, https://medium.com/chris-messina/conversational-commerce-92e0bccfc3ff#.dpy3xp3b.

113. Shish Shridhar, "We Don't Need Yet Another App, Conversations Are the New App," *Microsoft Developer Blogs—the ShiSh List*, 21 Mayıs, 2016, https://blogs.msdn.microsoft.com/shishirs/2016/05/21/we-dont-need-yet-another-app-conversations-are-the-new-app.

114. Terry Myerson, "Hello World: Windows 10 Available on July 29," *Windows Experience Blog*, 1 Haziran, 2015, https://blogs.windows.com/windowsexperience/2015/06/01/hello-world-windows-10-available-on-july-29.

115. David Auerbach, "Broken Windows Theory," *Slate*, 3 Ağustos, 2015, http://www.slate.com/articles/technology/bitwise/2015/08/windows_10_privacy_problems_here_s_how_bad_they_are_and_how_to_plug_them.html.

116. Peter Bright, "Even When Told Not to, Windows 10 Just Can't Stop Talking to Microsoft" *Ars Technica*, 13 Ağustos, 2015, https://arstechnica.com/information-technology/2015/08/even-when-told-not-to-windows-10-just-cant-stop-talking-to-microsoft

117. Amul Kalia, "With Windows 10, Microsoft latantly Disregards User Choice and Privacy: A Deep Dive," *Electronic Frontier Foundation*, 17 Ağustos, 2016, https://www.eff.org/deeplinks/2016/08/windows-10-microsoft-blatantly-disregards-user-choice-and-privacy-deep-dive; Conner Forrest, " Windows 10 Violates Your Privacy by Default, Here's How You Can Protect Yourself," *TechRepublic*, 4 Ağustos, 2015, http://www.techrepublic.com/article/windows-10-violates-your-privacy-by-default-heres-how-you-can-protect-yourself; Alec Meer, "Windows 10 Is Spying on You: Here's How to Stop It," *Rock,*

Paper, Shotgun (blog), 30 Temmuz, 2015, https://www.rockpapershotgun.com/2015/07/30/windows-10-privacy-settings.

118. "About Us—LinkedIn," LinkedIn, November 11, 2016, https://press.linkedin.com/about-linkedin; Satya Nadella ve diğ., "Slides from Microsoft Investors Call Announcing LinkedIn Acquisition—World's Leading Professional Cloud + Network—Microsoft's and LinkedIn's Vision for the Opportunity Ahead," 13 Haziran, 2016, https://ncmedia.azureedge.net/ncmedia/2016/06/msft_announce_160613.pdf.

119. Nadella ve diğ., "Slides from Microsoft"

120. Supantha Mukherjee, "Microsoft's Market Value Tops $500 Billion Again After 17 Years," *Reuters*, 27 Ocak, 2015, https://www.reuters.com/article/us-microsoft-results-research/microsofts-market-value-tops-500-billion-again-after-17-years-idUSKBN15B1L6.

121. Brian Fung, "Internet Providers Want to Know More About You Than Google Does, Privacy Groups Say," *Washington Post*, 20 Ocak, 2016, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2016/01/20/your-internet-provider-is-turning-into-a-data-hungry-tech-company-consumer-groups-warn.

122. Melissa Parietti, "The World's Top 10 Telecommunications Companies," *Investopedia*, 2 Mart, 2016, http://www.investopedia.com/articles/markets/030216/worlds-top-10-telecommunications-companies.asp; Eric Griffith, "The Fastest ISPs of 2016," *PCMAG*, 31 Ağustos, 2016, http://www.pcmag.com/article/346232/the-fastest-isps-of-2016.

123. Bkz Mark Bergen ve Alex Kantrowitz, "Verizon Looks to Target Its Mobile Subscribers with Ads," *Advertising Age*, 21 Mayıs, 2014, http://adage.com/article/digital/verizon-target-mobile-subscribers-ads/293356.

124. Bkz Julia Angwin and Mike Tigas, "How This Company Is Using Zombie Cookies to Track Verizon Customers," *ProPublica*, 14 Ocak, 2015, https://www.propublica.org/article/zombie-cookie-the-tracking-cookie-that-you-cant-kill.

125. Robert McMillan, "Verizon's 'Perma-Cookie' Is a Privacy-Killing Machine," *Wired*, Ekim 2014, http://www.wired.com/2014/10/verizons-perma-cookie.

126. Jacob Hoffman-Andrews, "Verizon Injecting Perma-Cookies to Track Mobile Customers, Bypassing Privacy Controls," *Electronic Frontier Foundation*, 3 Kasım, 2014, https://www.eff.org/deeplinks/2014/11/verizon-x-uidh.

127. Julia Angwin ve Jeffarson, "Somebody's Already Using Verizon's ID to Track Users," *ProPublica*, 30 Ekim, 2014, http://www.propublica.org/article/somebodys-already-using-verizons-id-to-track-users.

128. Jacob Hoffman-Andrews, "How Verizon and Turn Defeat Browser Privacy Protections," *Electronic Frontier Foundation*, 14 Ocak, 2015, https://www.eff.org/deeplinks/2015/01/verizon-and-turn-break-browser-privacy-protections.

129. Julia Angwin, "AT&T Stops Using Undeletable Phone Tracking IDs," *ProPublica*, 14 Kasım, 2014, http://www.propublica.org/article/att-stops-using-undeletable-phone-tracking-ids; Angwin ve Tigas, "How This Company Is Using Zombie Cookies."

130. Angwin ve Larson, "Somebody's Already Using Verizon's ID."

131. Jonathan Mayer, "The Turn-Verizon Zombie Cookie," *Web Policy* (blog), 14 Ocak, 2015, http://webpolicy.org/2015/01/14/turn-verizon-zombie-cookie; Allison Schiff, "Can You Identify Me Now? A Deep Dive on Verizon's Data Practices," *AdExchanger*, 9 Ekim, 2014, http://adexchanger.com/data-exchanges/can-you-identify-me-now-a-deep-dive-on-verizons-data-practices.

132. Jacob Hoffman-Andrews, "Under Senate Pressure, Verizon Plans Supercookie Opt-Out," *Electronic Frontier Foundation*, 2 Şubat, 2015, https://www.eff.org/deeplinks/2015/02/under-senate-pressure-verizon-improves-its-supercookie-opt-out.

133. Bill Nelson ve diğ., "Letter to Mr. Lowell C. McAdam, Chairman and CEO of Verizon Communications from United States Senate Committee on Commerce, Science, and Transportation," 29 Ocak, 2015, http://thehill.com/sites/default/files/nelson-blumenthal-schatz-markey_letter_to_verizon_re_supercookies.pdf.

134. Brian X. Chen ve Natasha Singer, "Verizon Wireless to Allow Complete Opt-Out of Mobile 'Supercookies,'" *New York Times—Bits Blog*, 30 Ocak, 2015, http://bits.blogs.nytimes.com/2015/01/30/verizon-wireless-to-allow-complete-opt-out-of-mobile-supercookies.

135. Bkz Edmund Ingham, "Verizon Had One Thing on Its Mind When It Agreed to Buy AOL: CEO Tim Armstrong," *Forbes*, 13 Mayıs, 2015, http://www.forbes.com/sites/edmundingham/2015/05/13/verizon-had-one-thing-on-its-mind-when-it-agreed-to-buy-aol-ceo-tim-armstrong. Ayrıca bkz Alexander Nazaryan, "How Tim Armstrong Bested Marissa Mayer," *Newsweek*, 25Temmuz, 2016, http://www.newsweek.com/marissa-mayer-tim-armstrong-nerd-prom-483539.

136. "Advertising Programs Privacy Notice—October 2015," Verizon, 7 Aralık, 2015, http://www.verizon.com/about/privacy/advertising-programs-privacy-notice; Julia Angwin ve Jeffarson, "Verizon's Zombie Cookie Gets New Life," *ProPublica*, 6 Ekim, 2015, https://www.propublica.org/article/verizons-zombie-cookie-gets-new-life.

137. Julia Angwin, "Verizon to Pay $1.35 Million to Settle Zombie Cookie Privacy Charges," *ProPublica*, 7 Mart, 2016, https://www.propublica.org/article/verizon-to-pay-1.35-million-to-settle-zombie-cookie-privacy-charges.

138. Mike Shields ve Ryan Knutson, "AOL's Tim Armstrong Aims to Build Digital-Ad Empire at Verizon," *Wall Street Journal*, 30 Mart, 2016, http://www.wsj.com/articles/aols-tim-armstrong-aims-to-build-digital-ad-empire-at-verizon-1459330200.

139. Tom Wheeler, "Statement of Chairman Tom Wheeler in Reply to WC Docket No. 16-106—Protecting the Privacy of Customers of Broadband and Other Telecommunications Services," Federal Communications Commission, 2016.

140. Alina Selyukh, "FCC Votes to Propose New Privacy Rules for Internet Service Providers," *NPR.org*, 31 Mart, 2016, http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/03/31/472528382/fcc-votes-to-propose-new-privacy-rules-for-internet-service-providers.

141. "FCC Adopts Privacy Rules to Give Broadband Consumers Increased Choice, Transparency and Security for Their Personal Data," Federal Communications Commission, 27 Ekim, 2016, https://www.fcc.gov/document/fcc-adopts-broadband-consumer-privacy-rules; Wendy Davis, "Broadband Providers Push Back Against Tough Privacy Proposal," *MediaPost*, 10 Mart, 2016, http://www.mediapost.com/publications/article/270983/broadband-providers-push-back-against-tough-privac.html; Brian Fung ve Craig Timberg, "The FCC Just Passed Sweeping New Rules to Protect Your Online Privacy," *Washington Post*, 27 Ekim, 2016, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2016/10/27/the-fcc-just-passed-sweeping-new-rules-to-protect-your-online-privacy.

142. Michelle Castillo, "AOL's Tim Armstrong: Yahoo Helps Verizon Compete Against Facebook, Google," *CNBC*, 25 Temmuz, 2016, http://www.cnbc.com/2016/07/25/aol-ceo-tim-armstrong-yahoo-deal-helps-verizon-against-facebook-google.html.

143. Bkz Kara Swisher, "AOL's Tim Armstrong Says 'Scale Is Imperative' in the Verizon-Yahoo Deal," *Recode*, 25 Temmuz, 2016, http://www.recode.net/2016/7/25/12269980/aol-tim-armstrong-scale-imperative-yahoo-deal.

144. Bkz Ingrid Lunden, "AOL CEO on Yahoo Deal: 'We Want to Get to 2B Users,'" *TechCrunch* (blog), 25 Temmuz, 2016, http://social.techcrunch.com/2016/07/25/aol-ceo-armstrongs-yahoo-memo-well-work-closely-with-marissa.

145. Tom Wheeler, "How the Republicans Sold Your Privacy to Internet Providers," *New York Times*, 29 Mart, 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/29/opinion/how-the-republicans-sold-your-privacy-to-internet-providers.html; "Republicans Attack Internet Privacy," *New York Times*, 29 Mart, 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/29/opinion/republicans-attack-internet-privacy.html; Cecilia Kang, "Congress Moves to Overturn Obama-Era Online Privacy Rules," *New York Times*, 28 Mart, 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/28/technology/congress-votes-to-overturn-obama-era-online-privacy-rules.html; "The House Just Voted to Wipe Out the FCC's Landmark Internet Privacy Protections," *Washington Post*, 28 Mart, 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/03/28/the-house-just-voted-to-wipe-out-the-fccs-landmark-internet-privacy-protections.

146. Brian Fung, "It's Begun: Internet Providers Are Pushing to Repeal Obama-Era Privacy Rules," *Washington Post*, 4 Ocak, 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/01/04/its-begun-cable-companies-are-pushing-to-repeal-obama-era-internet-privacy-rules.

147. Wheeler, "How the Republicans Sold Your Privacy."

148. Jack Marshall, "With Washington's Blessing, Telecom Giants Can Mine Your Web History," *Wall Street Journal*, 30 Mart, 2017, https://www.wsj.com/articles/with-washingtons-blessing-telecom-giants-can-mine-your-web-history-1490869801; Olivia Solon, "What to Know Before Lawmakers Decide if ISPs Can Sell Your Browsing History," *Guardian*, 28 Mart, 2017, https://www.theguardian.com/technology/2017/mar/28/internet-service-providers-sell-browsing-history-house-vote; Bruce Schneier, "Snoops May Soon Be

Able to Buy Your Browsing History. Thank the US Congress," *Guardian*, 30 Mart, 2017, http://www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/30/snoops-buy-your-browsing-history-us-congress; Jeremy Gillula, "Five Creepy Things Your ISP Could Do if Congress Repeals the FCC's Privacy Protections," *Electronic Frontier Foundation*, 19 Mart, 2017, https://www.eff.org/deeplinks/2017/03/five-creepy-things-your-isp-could-do-if-congress-repeals-fccs-privacy-protections.

149. Elizabeth Dwoskin, "Lending Startups Look at Borrowers' Phone Usage to Assess Creditworthiness," *Wall Street Journal*, 1 Aralık, 2015, http://www.wsj.com/articles/lending-startups-look-at-borrowers-phone-usage-to-assess-creditworthiness-1448933308.

150. Daniel Bjorkegren ve Darrell Grissen, "Behavior Revealed in Mobile Phone Usage Predicts Loan Repayment" (SSRN scholarly paper, Social Science Research Network, 13 Temmuz, 2015), https://papers.ssrn.com/abstract=2611775.

151. Bkz Dwoskin, "Lending Startups Look at Borrowers' Phone Usage."

152. Dwoskin.

153. Bkz Caitlin Dewey, "Creepy Startup Will Help Landlords, Employers and Online Dates Strip-Mine Intimate Data from Your Facebook Page," *Washington Post*, 9 Haziran, 2016, https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/06/09/creepy-startup-will-help-landlords-employers-and-online-dates-strip-mine-intimate-data-from-your-facebook-page.

154. Frank Pasquale, "The Dark Market for Personal Data," *New York Times*, 16 Ekim, 2014, http://www.nytimes.com/2014/10/17/opinion/the-dark-market-for-personal-data.html.

155. "hiQ Labs—Home," hiQ Labs, 26 Ağustos, 2017, https://www.hiqlabs.com.

156. Christopher Ingraham, "Analysis: Politics Really Is Ruining Thanksgiving, According to Data from 10 Million Cellphones," *Washington Post*, 15 Kasım, 2017, https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2017/11/15/politics-really-is-ruining-thanksgiving-according-to-data-from-10-million-cellphones. Araştırma ön makalesi için, bkz M. Keith Chen ve Ryne Rohla, "Politics Gets Personal: Effects of Political Partisanship and Advertising on Family Ties," *ArXiv:1711.10602 [Economics]*, 28 Kasım, 2017, http://arxiv.org/abs/1711.10602.

BÖLÜM ALTI

1. Matthew Restall, *Seven Myths of the Spanish Conquest* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 19.
2. Bkz Felipe Fernández-Armesto, *1492: The Year the World Began* (New York: HarperOne, 2010), 196.
3. John R. Searle, *Making the Social World: The Structure of Human Civilization* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 85–86.
4. Searle, *Making the Social World*, 13.
5. Restall, *Seven Myths*, 65.
6. Restall, 19.

7. *Requirimiento*'nun müthiş bir analizi için, bkz Paja Faudree, "How to Say Thi gs with Wars: Performativity and Discursive Rupture in the *Requerimiento* of the Spanish Conquest," *Journal of Linguistic Anthropology* 22, no. 3 (2012): 182–200.

8. Bartolomé de las Casas, *A Brief Account of the Destruction of the Indies* (Penguin Classics), Kindle 334–38.

9. de las Casas, *A Brief Account*, 329–33.

10. David Hart, "On the Origins of Google," National Science Foundation, 17 Ağustos, 2004, http://www.nsf.gov/discoveries/disc_summ.jsp?cntn_id=100660&org=NSF.

11. Eric Schmidt and Jared Cohen, *The New Digital Age: Transforming Nations, Businesses, and Our Lives* (New York: Vintage, 2014), 9–10.

12. Mark Muro ve diğ., "Digitalization and the American Workforce," Metropolitan Policy Program, Brookings Institution, 15 Kasım, 2017, https://www.brookings.edu/research/digitalization-and-the-american-workforce. Raporun gözlemlediği üzere,

2002'de dijitalleşme skorunda bir tek-nokta artışı benzer eğitim gereksinimleri olan işler için gerçek yıllık ortalama maaşlarda (2016 doları ile) 166.20 dolarlık bir artışı öngörüyordu. 2016 itibarı ile bu maaş artışı 292.80 dolar ile neredeyse ikiye katlanmıştı. Kısaca, üstün dijital becerileri olan çalışanlar daha az dijital becerisi olan benzer eğitimli çalışanlara göre (diğer her şey eşit olmak üzere) gittikçe daha fazla maaş kazanıyorlar. ...Böylece, ulusun kritik orta-beceri istihdamının büyük bir kısmı artık temel IT araçları, standart sağlık izleme teknolojisi, bilgisayar numerik kontrol ekipmanı, temel girişim yönetimi yazılımı, Salesforce ya da SAP gibi müşteri ilişkileri yönetim yazılımı ya da Microdoft Excell gibi tablo programlarında ustalık gerektirir. ...Kısaca, üniversite derecesi olmayan çalışanlar için ekonomik kapsamaya yönelik en iyi rotaları sağlayan on milyonlarca işin temel dijital becerilerden yoksun çalışanlar için gittikçe daha az erişilebilir olduğu ortaya çıktı. (23–24, 33)

13. Philipp Brandes, Roger Wattenhofer, ve Stefan Schmid, "Which Tasks of a Job Are Susceptible to Computerization?" *Bulletin of EATCS* 3, no. 120 (2016), http://bulletin.eatcs.org/index.php/beatcs/article/view/467; Carl Benedikt Frey ve Michael Osborne, "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?" *Technological Forecasting and Social Change* 114 (17 Eylül, 2013): 254–80; Seth G. Benzell ve diğ., "Robots Are Us: Some Economics of Human Replacement" (National Bureau of Economic Research, 2015), http://www.nber.org/papers/w20941; Carl Benedikt Frey, "Doing Capitalism in the Digital Age," *Financial Times*, 1 Ekim, 2014, https://www.ft.com/content/293780fc-4245-11e4-9818-00144feabdc0.

14. Frey ve Osborne, "The Future of Employment"; Martin Krzywdzinski, "Automation, Skill Requirements and Labour-Use Strategies: High-Wage and Low-Wage Approaches to High-Tech Manufacturing in the Automotive Industry," *New Technology, Work and Employment* 32, no. 3 (2017): 247–67, https://doi.org/10.1111/ntwe.12100; Frey, "Doing Capitalism"; William Lazonick, "Labor in the Twenty-First Century: The Top 0.1% and the Disappearing Middle-Class" (ön makale, Institute for New Economic Thinking, Şubat 2015), https://www.ineteconomics.org/research/research- papers/labor-in-the-twenty-first-cen-

tury-the-top-0-1-and-the-disappearing-middle-class; Dirk Antonczyk, Thomas DeLeire, ve Bernd Fitzenberger, "Polarization and Rising Wage Inequality: Comparing the U.S. and Germany" (IZA Discussion Paper, Institute for the Study of Labor, Mart 2010), https://ideas.repec.org/p/iza/izadps/dp4842.html; Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee, *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies* (New York: W. W. Norton, 2016); Daron Acemoglu ve David Autor, "What Does Human Capital Do? A Review of Goldin and Katz's 'The Race Between Education and Technology,'" *Journal of Economic Literature* 50, no. 2 (2012): 426–63; Sang Yoon Lee ve Yongseok Shin, "Horizontal and Vertical Polarization: Task- Specific Technological Change in a Multi-Sector Economy" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 1 Mart, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2941261.

15. Kathleen Thelen, *Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014); Olivier Giovannoni, "What Do We Know About the Labor Share and the Profit Share? Part III: Measures and Structural Factors" (ön makale, Levy Economics Institute at Bard College, 2014), http://www.levyinstitute.org/publications/what-do-we-know-about-the-labor-share-and-the-profit-share-part-3-measures-and-structural-factors; Francisco Rodriguez ve Arjun Jayadev, "The Declining Labor Share of Income," *Journal of Globalization and Development* 3, no. 2 (2013): 1–18; Antonczyk, DeLeire, ve Fitzenberger, "Polarization and Rising Wage Inequality"; Duane Swank, "The Political Sources of Labor Market Dualism in Postindustrial Democracies, 1975–2011" (American Political Science Association Annual Meeting, Chicago: Social Science Research Network, 2013), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2299566; David Jacobs ve Lindsey Myers, "Union Strength, Neoliberalism, and Inequality: Contingent Political Analyses of US Income Differences Since 1950," *American Sociological Review* 79 (2014): 752–74; Viki Nellas ve Elisabetta Olivieri, "The Change of Job Opportunities: The Role of Computerization and Institutions" (Quaderni DSE ön makale, Bologna Üniversitesi & Bank of Italy, 2012), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1983214; Ian Gough, Anis Ahmad Dani, ve Harjan de Haan, "European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries," in *Inclusive States: Social Policies and Structural Inequalities* (Washington, DC: World Bank, 2008).

16. Martin R. Gillings, Martin Hilbert, ve Darrell J. Kemp, "Information in the Biosphere: Biological and Digital Worlds," *Trends in Ecology and Evolution* 31, no. 3 (2016).

17. Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society* (New York: Free Press, 1964), 41.

18. Durkheim, *The Division of Labor*, 60–61.

19. Harvard hukuk akademisyeni John Palfrey elektronik gözetlememenim "salt-okunur" doğasını muhteşem 2008 yılı makalesinde gözlemledi, "The Public and the Private at the United States Border with Cyberspace," *Mississippi Law Journal* 78 (2008): 241–94, özellikle 249.

20. Frank Pasquale, *The Black Box Society* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2015), 60–61.

21. Martin Hilbert, "Toward a Synthesis of Cognitive Biases: How Noisy Information Processing Can Bias Human Decision Making," *Psychological Bulletin* 138,

no. 2 (2012): 211–37, https://doi.org/10.1037/a0025940; Martin Hilbert, "Big Data for Development: From Information-to Knowledge Societies" (United Nations ECLAC Report, Social Science Research Network, 2013), 4, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2205145; Viktor Mayer-Schönberger ve Kenneth Cukier, *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (Boston: Houghton Mifflin arcourt, 2013), 9.

22. Hilbert, "Toward a Synthesis of Cognitive Biases."

23. Paul Borker, "What Is Hyperscale?" *Digital Realty*, 2 Şubat, 2018, https://www.digitalrealty.com/blog/what-is-hyperscale; Paul McNamara, "What Is Hyperscale and Why Is It so Important to Enterprises?" http://cloudblog.ericsson.com/digital-services/what-is-hyperscale-and-why-is-it-so-important-to-enterprises; James Manyika ve Michael Chui, "Digital Era Brings Hyperscale Challenges," *Financial Times*, 13 Ağustos, 2014, http://www.ft.com/intl/cms/s/0/f30051b2-1e36-11e4-bb68-00144feabdc0.html?siteedition=intl#axzz3JjXPNno5; Cade Metz, "Building an AI Chip Saved Google from Building a Dozen New Data Centers," *Wired*, 5 Nisan, 2017, https://www.wired.com/2017/04/building-ai-chip-saved-google-building-dozen-new-data-centers.

24. Hiper ölçekli gelirleri olmayan daha küçük firmalar bulut programlama hizmetleri ile bu kabiliyetlerden bazılarını güçlendirebilirler.

25. Catherine Dong, "The Evolution of Machine Learning," *TechCrunch*, 8 Ağustos, 2017, http://social.techcrunch.com/2017/08/08/the-evolution-of-machine-learning; Metz, "Building an AI Chip"; "Google Data Center FAQ," *Data Center Knowledge*, 16 Mart, 2017, http://www.datacenterknowledge.com/archives/2017/03/16/google-data-center-faq.

26. ARK Investment Management, "Google: The Full Stack AI Company," *Seeking Alpha*, 25 Mayıs, 2017, https://seekingalpha.com/article/4076671-google-full-stack-ai-company; Alon Halevy, Peter Norvig, ve Fernando Pereira, "The Unreasonable Effectiveness of Data," *Intelligent Systems, IEEE* 24 (2009): 8–12, https://doi.org/10.1109/MIS.2009.36.

27. Bkz Tom Krazit, "Google's Urs Hölzle Still Thinks Its Cloud Revenue Will Catch Its Ad Revenue, but Maybe Not by 2020," *GeekWire*, 15 Kasım, 2017, https://www.geekwire.com/2017/googles-urs-holzle-still-thinks-cloud-revenue-will-catch-ad-revenue-maybe-not-2020/.

28. Norm Jouppi, "Google Supercharges Machine Learning Tasks with TPU Custom Chip," *Google Cloud Platform Blog*, 18 Mayıs, 2016, https://cloudplatform.googleblog.com/2016/05/Google-supercharges-machine-learning-tasks-with-custom-chip.html; Jeff Dean ve Urs Hölzle, " Build and Train Machine Learning Models on Our New Google Cloud TPUs," Google, 17 Mayıs, 2017, https://blog.google/topics/google-cloud/google-cloud-offer-tpus-machine-learning; Yevgeniy Sverdlik, "Google Ramped Up Data Center Spend in 2016," *Data Center Knowledge*, 1 Şubat, 2017, http://www.datacenterknowledge.com/archives/2017/02/01/google-ramped-data-center-spend-2016; Courtney Flatt, "Google's All-Renewable Energy Plan to Include Data Center in Oregon," *Oregon Public Broadcasting*, 6 Aralık, 2016, http://www.opb.org/news/article/google-says-it-will-consume-only-renewable-energy.

29. Michael Feldman, "Market for Artific al Intelligence Projected to Hit $36 Billion by 2025," *Top500,* 30 Ağutos, 2016, https://www.top500.org/news/market-for-artifical-intelligence-projected-to-hit-36-billion-by-2025.
30. Kevin McLaughlin ve Mike Sullivan, "Google's Relentless AI Appetite," *Information,* 10 Ocak, 2017, https://www.theinformation.com/googles- relentless-ai-appetite.
31. Cade Metz, "Tech Giants Are Paying Huge Salaries for Scarce A.I. Talent," *New York Times,* 22 Ekim, 2017, https://www.nytimes.com/2017/10/22/technology/artifical-intelligence-experts-salaries.html; "Artificial Intelligence Is the New Black," *Paysa Blog,* 18 Nisan, 2017, https://www.paysa.com/blog/2017/04/17/artifical-intelligence-is-the-new-black.
32. Ian Sample, "Big Tech Firms' AI Hiring Frenzy Leads to Brain Drain at UK Universities," *Guardian,* 2 Kasım, 2017, http://www.theguardian.com/science/2017/nov/02/big-tech-firms-google-ai-hiring-frenzy-brain-drain-uk-universities.
33. Pedro Domingos, *The Master Algorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine Will Remake Our World* (New York: Basic, 2015), 12–13; Cade Metz, "Why A.I. Researchers at Google Got Desks Next to the Boss," *New York Times,* 19 Şubat, 2018, https://www.nytimes.com/2018/02/19/technology/ai-researchers-desks-boss.html.
34. Spiros Simitis, "Reviewing Privacy in an Information Society," *University of Pennsylvania Law Review* 135, no. 3 (1987): 710, https://doi.org/10.2307/3312079.
35. Paul M. Schwartz, "The Computer in German and American Constitutional Law: Towards an American Right of Informational Self-Determination," *American Journal of Comparative Law* 37 (1989): 676.

BÖLÜM YEDİ

1. Chris Matyszczyk, "The Internet Will Vanish, Says Google's Eric Schmidt," *CNET,* January 22, 2015, http://www.cnet.com/news/the-internet-will-vanish-says-googles-schmidt.
2. Mark Weiser, "The Computer for the 21st Century," *Scientific American,* Eylül 1991.
3. Mark Weiser ve John Seely Brown, "The Coming Age of Calm Technology," in *Beyond Calculation* (New York: Springer, 1997), 75–85, https://doi.org/10.1007/978-1-4612-0685-9_6; Weiser, "The Computer for the 21st Century."
4. Janina Bartje, "IoT Analytics the Top 10 IoT Application Areas—Based on Real IoT Projects," *IOT Analytics,* 16 Ağustos, 2016, https://iot-analytics.com/top-10-iot-project-application-areas-q3-2016.
5. Kevin D. Werbach ve Nicolas Cornell, "Contracts Ex Machina" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 18 Mart, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2936294.
6. Christy Pettey, "Treating Information as an Asset," *Smarter with Gartner,* 17 Şubat, 2016, w ww.gartner.com/smarterwithgartner/treating-information-as-an-asset (italikler bana aittir).
7. R. Stuart MacKay, "Bio-medical Telemetry: Sensing and Transmitting Biological Information from Animals and Man," *Quarterly Review of Biology* 44, no. 4 (1969): 18–23.

8. MacKay, "Bio-medical Telemetry."
9. MacKay.
10. Roland Kays ve diğ., "Terrestrial Animal Tracking as an Eye on Life and Planet," *Science* 348, no. 6240 (2015), https://doi.org/10.1126/science.aaa2478.
11. P. Ramesh Kumar, Ch. Srikanth, ve K. L. Sailaja, "Location Identifi ation of the Individual Based on Image Metadata," *Procedia Computer Science* 85 (2016): 451–54, https://doi.org/10.1016/j.procs.2016.05.191; Anuradha Vishwakarma ve diğ., "GPS and RFID Based Intelligent Bus Tracking and Management System," *International Research Journal of Engineering and Technology* 3, no. 3 (2016); Nirali Panchal, "GPS Based Vehicle Tracking System and Using Analytics to Improve the Performance," *ResearchGate*, Haziran 2016, https://www.researchgate.net/publication/304129283_GPS_Based_Vehicle_Tracking_System_and_Using_Analytics_to_Improve_The_Performance.
12. Mark Prigg, "Software That Can Track People as They Walk from Camera to Camera," *Mail Online*, 18 Kasım, 2014, http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2838633/Software-track-people-walk-camera-camera-say-tracked-Boston-bombers-hours.html.
13. Joseph A. Paradiso, "Our Extended Sensoria: How Humans Will Connect with the Internet of Things," *MIT Technology Review*, 1 Ağustos, 2017, https://www.technologyreview.com/s/608566/our-extended-sensoria-how-humans-will-connect-with-the-internet-of-things.
14. Gershon Dublon ve Edwina Portocarrerro, "ListenTree: Audio-Haptic Display in the Natural Environment," 2014, https://smartech.gatech.edu/handle/1853/52083.
15. Gershon Dublon ve diğ., "DoppelLab: Tools for Exploring and Harnessing Multimodal Sensor Network Data," in *IEEE Sensors Proceedings*, 2011, 1612–15, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/80402.
16. Gershon Dublon ve Joseph A. Paradiso, "Extra Sensory Perception," *Scientific American*, Haziran 17, 2014.
17. Paradiso, "Our Extended Sensoria" (italikler bana aittir).
18. Dublon ve Paradiso, "Extra Sensory Perception."
19. Radyo-etkin mikroçipler ve fiziksel ürünlerin evliliğine öncülük etmiş, "şeylerin interneti" terimini ortaya atmış ve MIT Media Lab'da RIFD yeniliğinin yürütülmesine yardımcı olmuş eski Procter and Gamble marka müdürü Kevin Ashton şeylerin interneti ve bu alandaki özel firmaların liderliği konusunda kapsamlı bir vizyondan yoksun olması sebebiyle Birleşik Devletler hükümetini eleştirir. Bkz Kevin Ashton, "America Last?" *Politico*, 29 Haziran, 2015, http://www.politico.com/agenda/story/2015/06/kevin-ashton-internet-of-things-in-the-us-000102.
20. Bkz Nick Statt, "What the Volkswagen Scandal Means for the Future of Connected Devices," *Verge*, 21 Ekim, 2015, http://www.theverge.com/2015/10/21/9556153/internet-of-things-privacy-paranoia-data-volkswagen-scandal.
21. Matt Weinberger, "Companies Stand to Make a Lot of Money Selling Data from

Smart Devices, Says Microsoft" *Business Insider,* 6 Aralık, 2015, http://www.businessinsider.com/microsoftazure-internet-of-things-boss-sam-george-interview-2015-12; "Live on a Screen Near You: IoT Slam, a New Virtual Conference for All Thi gs IoT," *Microsoft oT Blog,* 9 Aralık, 2015, https://blogs.microsoft.com/iot/2015/12/09/live-on-a-screen-near-you-iot-slam-a-new-virtual-conference-for-all-things-iot.

22. "The Economy of Thi gs: Extracting New Value from the Internet of Things," *IBM Institute for Business Value,* 2014, http://www-935.ibm.com/services/us/gbs/thoughtleadership/economyofthings.

23. Yapılandırılmamış veri ve onun günlük yaşamdaki kökleri üzerine ilgi çekici bir tartışma için, bkz Ioanna D. Constantiou ve Jannis Kallinikos, "New Games, New Rules: Big Data and the Changing Context of Strategy," *Journal of Information Technology,* 9 Eylül, 2014, 1-14.

24. Bryan Glick, "Executive Interview: Harriet Green, IBM's Internet of Things Chief," *ComputerWeekly,* 7 Nisan, 2016, http://www.computerweekly.com/news/450280673/Executive-interview-Harriet-Green-IBMs-internet-of-things-chief.

25. "Dark Data," *Gartner IT Glossary,* 7 Mayıs, 2013, http://www.gartner.com/it-glossary/dark-data; Isaac Sacolick, " Dark Data—a Business Definition," *Social, Agile, and Transformation,* 10 Nisan, 2013, http://blogs.starcio.com/2013/04/dark-data-business-definition.html; Heather Johnson, " Digging Up Dark Data: What Puts IBM at the Forefront of Insight Economy," *SiliconANGLE,* 30 Ekim, 2015, https://siliconangle.com/blog/2015/10/30/ibm-is-at-the-forefront-of-insight-economy-ibminsight; Ed Tittel, "The Dangers of Dark Data and How to Minimize Your Exposure," *CIO,* 24 Eylül, 2014, https://www.cio.com/article/2686755/data-analytics/the-dangers-of-dark-data-and-how-to-minimize-your-exposure.html; Derek Gascon, "Thwart 'Dark Data' Risk with Data Classification Tools," *SearchCompliance,* Temmuz 2014, http://searchcompliance.techtarget.com/answer/Thwart-dark-data-risk-with-data-classification- tools.

26. Glick, "Executive Interview."

27. Hal R. Varian, "Computer Mediated Transactions," *American Economic Review* 100, no. 2 (2010): 1–10, https://doi.org/10.1257/aer.100.2.1.

28. Hal R. Varian, "Beyond Big Data," *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 27–31.

29. Varian, "Beyond Big Data," 30.

30. Bkz Dan Kraut, "Allstate Mulls Selling Driver Data," *Bloomberg.com,* 28 Mayıs, 2015, http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-05-28/allstate-seeks-to-follow-google-as-ceo-mulls-selling-driver-data.

31. Rachel Ward ve Rebecca Lancaster, "The Contribution of Individual Factors to Driving Behaviour: Implications for Managing Work-Related Road Safety" (research report, Doherty Innovation Centre, Midlothian, UK, 2002), http://www.hse.gov.uk/research/rrhtm/rr020.htm.

32. "Insurers Need to Pluginto the Internet of Things—-or Risk Falling Behind," McKinsey, 8 Ocak, 2017, http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/insurers-need-to-plug-into-the-internet-of-things-or-risk-falling-behind.

33. “Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics,” Deloitte University Press, 21 Nisan, 2014, https://dupress.deloitte.com/dup-us-en/industry/insurance/telematics-in-auto-insurance.html.
34. “Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics.”
35. Leslie Scism, “State Farm Is There: As You Drive,” *Wall Street Journal*, 5 Ağustos, 2013.
36. “Insurers Need to Plug into the Internet of Things.”
37. Joseph Reifel, Alyssa Pei, Neeti Bhardwaj, ve Shamik Lala, “The Internet of Things: Opportunity for Insurers,” ATKearney, 2014, https://www.atkearney.co.uk/documents/10192/5320720/internet+of+Thi gs+-+Opportunity+for+Insurers.pdf/4654e400-958a-40d5-bb65-1cc7ae64bc72.
38. Steve Johansson, “Spireon Reaches 2.4 Million Subscribers, Becoming Industry’s Largest Aftermarket Vehicle Telematics Company,” *BusinessWire*, 17 Ağustos, 2015, http://www.businesswire.com/news/home/20150817005365/en/Spireon-Reaches-2.4-Million-Subscribers-Industry%E2%80%99s-Largest.
39. Rebecca Kates, “Geotab Launches a World Leading Driver Safety Telematics Solution That Speaks to the Driver Inside the Vehicle,” Geotab, 10 Eylül, 2015, https://www.geotab.com/press-release/geotab-launches-driver-safety-telematics-solution-that-speaks-to-the-driver-inside-the-vehicle.
40. Brad Jarvis ve diğ., Insurance rate optimization through driver behavior monitoring, US20150006207 A1, yayınlanma Ocak 2015, https://patents.google.com/patent/US20150006207A1/en.
41. Brad Jarvis ve diğ., Operator benefits and rewards through sensory tracking of a vehicle, US20150019270 A1, yayınlanma Ocak 2015, 2015, http://www.google.com/patents/US20150019270.
42. Joao Lima, “Insurers Look Beyond Connected Cars for IOT Driven Business Boom,” *Computer Business Review*, 9 Aralık, 2015, http://www.cbronline.com/news/internet-of-things/insurers-look-beyond-connected-cars-for-iot-driven-business-boom-4748866.
43. Sam Ramji, “Looking Beyond the Internet of Things Hype: Here’s What’s in Store,” *VentureBeat*, 28 Mart, 2014, http://venturebeat.com/2014/03/28/looking-beyond-the-internet-of-things-hype-heres-whats-in-store.
44. “Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics.”
45. Corin Nat, “Think Outside the Box—Motivate Drivers Through Gamification,” Spireon, 11 Ağustos, 2015, https://web.archive.org/web/20150811014300/spireon.com/motivate-drivers-through-gamification; “Triad Isotopes,” 2017, http://www.triadisotopes.com.
46. “Overcoming Speed Bumps on the Road to Telematics.”
47. Bkz Byron Pope, “Experts Examine Auto Telematics’ Pitfalls, Potential,” *Ward’s Auto*, 20 Haziran, 2013, http://wardsauto.com/technology/experts-examine-auto-telematics-pitfalls-potential.
48. “Analytics Trends 2016, the Next Evolution,” Deloitte, 2016, https://www2.deloitte.com/us/en/pages/deloitte-analytics/articles/analytics-trends.html.

49. "Insurers Need to Plug into the Internet of Things"; "Navigating the Challenges and Opportunities in Financial Services," Deloitte Touche, 2015, https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/au/Documents/financial- services/deloitte-au-fs-fsi-outlook-focus-2015-090215.pdf.
50. "Dell Services Have Launched a New Internet of Things Insurance Accelerator," Dell, 17 Kasım, 2015, http://www.dell.com/learn/al/en/alcorp1/press-releases/2015-11-17-dell-services-launch-of-internet-of-things; "Microsoft and American Family Insurance Launch Startup Accelerator Focused on Home Automation," *Microsoft News Center*, 17 Haziran, 2014, https://news.microsoft.com/2014/06/17/microsoft-and-american-family-insurance-launch-startup-accelerator-focused-on-home-automation.
51. Gabe Nelson, "Who Owns the Dashboard? Apple, Google or the Automakers?" *Advertising Age*, 15 Aralık, 2014, http://adage.com/article/digital/owns-dashboard-apple-google-automakers/296200.
52. "Google Looks to Partner with Insurance Companies in France," *Fortune*, 13 Eylül, 2016, http://fortune.com/2016/09/13/google-france-insurance-partners.
53. Varian, "Beyond Big Data," 30 (italikler bana aittir).
54. Varian.
55. Herman Kahn ve Anthony J. Wiener, *The Year 2000* (New York: Macmillan, 1967).
56. Kahn ve Wiener, *The Year 2000*, 97–98.
57. Kahn and Wiener, 410–11.
58. Paul T. David ve William R. Ewald, "The Study of the Future," *Public Administration Review* 28, no. 2 (1968): 187–93, https://doi.org/10.2307/974089.
59. Neil P. Hurley, "The Future and the Nearsighted Faust," *Review of Politics* 30, no. 4 (1968): 521–23.
60. Langdon Winner, *Autonomous Technology: Technics-out-of-Control as a Theme in Political Thought* (Cambridge, MA: MIT Press, 1978), 7–8.
61. Dublon ve Paradiso, "Extra Sensory Perception," 37–44.
62. Frank E. Manuel ve Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World* (Cambridge, MA: Belknap Press, 1979), 6.
63. Krishan Kumar, *Utopia and Anti-utopia in Modern Times* (Oxford: Blackwell, 1991); Andrzej Walicki, *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom: The Rise and Fall of the Communist Utopia* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1997); Gregory Claeys, *Searching for Utopia: The History of an Idea* (New York: Thames & Hudson, 2011); Roland Schaer, Gregory Claeys, ve Lyman Tower Sargent, *Utopia: The Search for Ideal Society in the Western World* (New York: Oxford University Press, 2000); Perry Anderson, *Arguments Within English Marxism*, 2nd ed. (London: Verso, 1980).
64. Marx'ın *Kapital*'inin 1867 ilk basımının önsözünde, kişi şunu bulur:

    Doğası itibarı ile, bu kapitalist üretimin doğal yasalarından sonuçlanan sosyal uyuşmazlığın gelişiminin yüksek ya da düşük derecesi üzerine bir soru değildir. Bu, yasaların kendisi, kaçınılmaz sonuçlara doğru demir gereklilikle

çalışan bu eğilimler üzerine bir sorudur. Endüstriyel açıdan daha gelişmiş olan ülke, az gelişmiş olana, sadece kendi geleceğinin imgesini gösterir. Bkz Karl Marx ve Ernest Mandel, *Capital*, vol. 1, trans. Ben Fowkes (New York: Penguin, 1990), 91.

65. Manuel ve Manuel, *Utopian Thought*, 3–4.
66. Eric Schmidt ve Jared Cohen, *The New Digital Age: Transforming Nations, Businesses, and Our Lives* (New York: Vintage, 2014), 5.
67. Schmidt ve Cohen, *The New Digital Age*, 253–54.
68. Dublon ve Paradiso, "Extra Sensory Perception."
69. John Steinbeck, *The Grapes of Wrath* (New York: Viking, 1939).
70. Winner, *Autonomous Technology*, 6.
71. Langdon Winner, "Do Artifacts Have Politics?" *Daedalus* 109, no. 1 (1980): 99.
72. İlgili muhteşem bir tartışma için, bkz Alasdair Morrison, "Uses of Utopia," in *Utopias*, ed. Peter Alexander and Roger Gill (La Salle, IL: Open Court, 1983), 149–50.
73. "Digital Transformation Map," Cisco, 3 Ağustos, 2018, https://www.cisco.com/c/m/en_us/solutions/industries/smart-connected-communities/digital- transformation-map.html; ve Anil Menon, "Announcing Cisco Kinetic for Cities," *Cisco Blogs*, 4 Ekim, 2017, https://blogs.cisco.com/news/announcing-kinetic-for-cities (italikler bana aittir).
74. "Titan and Control Group Become Intersection," *PR Newswire*, 16 Eylül, 2015, http://www.prnewswire.com/news-releases/titan-and-control-group-become-intersection-300144002.html. Sidewalk kiosk'ları inşa ve idare etmek için Intersection adlı bir şirketi devraldı. Intersection kent-odaklı-teknoloji şirketi Control ile reklam medya firması Titan'ın birleşimi ile oluşturulmuştu. Intersection kendini "bir insan deneyimi, modern zorlukları çözmek ve, daha çok bağlantılı, yaşanabilir ve refah içinde şehirler yaratarak, kentsel deneyimi yeniden icat etmek için şehirlerle birlikte çalışan teknoloji ve medya şirketi," olarak tarif ediyor. "Şirket, kentsel çevrede dijital teknolojileri gerçek-dünya kullanıcı deneyimleriyle birleştirmede on yıldan fazla deneyime sahip Control Group'un çığır açıcı mühendislik ve tasarım kabiliyetlerini, ülkenin en büyük belediyecilik ve taşıma medya şirketlerinden biri ve dijital ev-dışı reklamcılıkta bir lider olan Titan ile kullanacak."
75. Conor Dougherty, "Cities to Untangle Traffic Snarls, with Help from Alphabet Unit," *New York Times*, 17 Mart, 2016, http://www.nytimes.com/2016/03/18/technology/cities-to-untangle-traffic-snarls-with-help-from-alphabet-unit.html.
76. "Sidewalk Labs | Team—Alphabet," Sidewalk Labs, 2 Ekim, 2017, https://www.sidewalklabs.com/team.
77. Dougherty, "Cities to Untangle."
78. Bkz Dougherty.
79. Bkz Diana Budds, "How Google Is Turning Cities into R&D Labs," *Co.Design*, 22 Şubat, 2016, https://www.fastcodesign.com/3056964/design-moves/how-google-is-turning-cities-into-rd-labs.

80. Mark Harris, "Secretive Alphabet Division Aims to Fix Public Transit in US by Shifting Control to Google," *Guardian*, 27 Haziran, 2016, http://www.theguardian.com/technology/2016/jun/27/google-flow- sidewalk-labs-columbus-ohio-parking-transit.

81. *Google City: How the Tech Juggernaut Is Reimagining Cities—Faster Than You Realize*, 2016, https://www.youtube.com/watch?v=JXN9QHHD8eA.

82. *Google City*.

83. *Google City*.

84. Bkz Budds, "How Google Is Turning Cities into R&D Labs."

85. Jessica E. Lessin, "Alphabet's Sidewalk Preps Proposal for Digital District," *Information*, 14 Nisan, 2016, https://www.theinformation.com/sidewalk-labs-preps-proposal-for-digital-district.

86. Eliot Brown, "Alphabet's Next Big Thi g: Building a 'Smart' City," *Wall Street Journal*, 27 Nisan, 2016, http://www.wsj.com/articles/alphabets-next-big-thing-building-a-smart-city-1461688156.

87. Shane Dingman, "With Toronto, Alphabet Looks to Revolutionize City-Building," *Globe and Mail*, 17 Ekim, 2017, https://beta.theglobeandmail.com/report-on-business/with-toronto-alphabet-looks-to-revolutionize-city-building/article36634779.

BÖLÜM SEKİZ

1. Jan Wolfe, "Roomba Vacuum Maker iRobot Betting Big on the 'Smart' Home," *Reuters*, 28 Temmuz, 2017, https://www.reuters.com/article/irobot-strategy/roomba-vacuum-maker-irobot-betting-big-on-the-smart-home-idUSL1N1KJ1BA; Melissa Wen, "iRobot Shares Surge on Strong Sales of Roomba Vacuum Cleaners," *Reuters*, 26 Temmuz, 2017, https://www.reuters.com/article/us-irobot-stocks/irobot-shares-surge-on-strong-sales-of-roomba-vacuum-cleaners-idUSKBN1AB2QW.

2. Wolfe, "Roomba Vacuum Maker iRobot Betting Big."

3. Lance Ulanoff, "iRobot CEO Says the Company Won't Share Your Roomba Home Mapping Data Without Your OK," *Mashable*, 25 Temmuz, 2017, http://mashable.com/2017/07/25/irobot-wants-to-sell-home-mapping-data.

4. "iRobot HOME," Google Play Store, 12 Ağustos, 2018, https://play.google.com/store/apps/details?id=com.irobot.home&hl=en. Ayrıca bkz Alex Hern, "Roomba Maker May Share Maps of Users' Homes with Google, Amazon or Apple," *Guardian*, 25 Temmuz, 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/jul/25/roomba-maker-could-share-maps-users-homes-google-amazon-apple-irobot-robot-vacuum.

5. "How It Works | Smart Bed Technology & Sleep Tracking | It Bed," SleepNumber.com, 6 Ekim, 2017, https://itbed.sleepnumber.com/how-it-works.

6. "Sleep Number Privacy Policy," SleepNumber.com, 18 Eylül, 2017, https://www.sleepnumber.com/sn/en/privacy-policy.

7. Guido Noto La Diega and Ian Walden, "Contracting for the 'Internet of Things': Looking into the Nest" (research paper, Queen Mary University of London, School of Law, 2016).

8. Jonathan A. Obar ve Anne Oeldorf-Hirsch, "The Biggest Lie on the Internet: Ignoring the Privacy Policies and Terms of Service Policies of Social Networking Services," in *Facebook/Social Media 2* (TPRC 44: The 44th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy, Arlington, VA: Social Science Research Network, 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2757465.
9. Dijital ürünlerde geçerli olduğu için bu kapsamlı tema üzerine önemli bir tartışma için, bkz Aaron Perzanowski ve Chris Hoofnagle, "What We Buy When We 'Buy Now'" (SSRN scholarly paper, Social Science Research Network, 13 Mayıs, 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2778072.
10. Michelle Locke, "Ready for Liquor Bottles Smart Enough to Talk Smart Phones?" *Phys.org*, 21 Mayıs, 2015, http://phys.org/news/2015-05-ready-liquor-bottles-smart.html; Joseph Cox, "This Rectal Thermometer Is the Logical Conclusion of the Internet of Thi gs," *Motherboard*, 14 Ocak, 2016, http://motherboard.vice.com/read/this-rectal-thermometer-is-the-logical-conclusion-of-the-internet-of-things.
11. Shona Ghosh, "How Absolut Vodka Will Use the Internet of Things to Sell More Than 'Static Pieces of Glass,'" *Campaign US*, 6 Ağustos, 2015, http://www.campaignlive.com/article/absolut-vodka-will-use-internet-things-sell-static-pieces-glass/1359074.
12. Bkz Locke, "Ready for Liquor Bottles Smart Enough to Talk?"
13. "Global Smart Homes Market 2018 by Evolving Technology, Projections & Estimations, Business Competitors, Cost Structure, Key Companies and Forecast to 2023," *Reuters*, 19 Şubat, 2018, https://www.reuters.com/brandfeatures/venture-capital/article?id=28096.
14. "Sproutling Wearable Baby Monitor," Mattel, 8 Aralık, 2017, http://fisher-price.mattel.com/shop/en-us/fp/sproutling-sleep-wearable-fnf59.
15. Bkz Perzanowski and Hoofnagle, "What We Buy."
16. Amie Thuener, "Letter to SEC from Google Finance Director Re: Google Inc," Securities and Exchange Commission, 29 Ocak, 2013, https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1288776/000128877613000074/filename1.htm.
17. Bkz Stacey Higginbotham, "Qualcomm Has Devised New Technology That Can Help Unlock Your Smartphone Using Iris Scans," *MIT Technology Review*, 29 Mart, 2017, https://www.technologyreview.com/s/603964/qualcomm-wants-your-smartphone-to-have-energy-efficient-eyes.
18. Ben S. Cook ve diğ., "Only Skin Deep," *IEEE Microwave Magazine*, Mayıs 2013. Akıllı ten böylece, "Akıllı Ten ve Şeylerin İnternetinde her zaman her yerde uygulamalar için gerçekten uzun dönemli, tamamen-basılmaya müsait, çipsiz, esnek, düşük maliyetli, kablosuz sensörlerin ilk neslinin ivediliği için temel oluşturabilecek" bir yenilik olarak düşünüldü.
19. J. G. D. Hester ve M. M. Tentzeris, "Inkjet-Printed Van-Atta Reflectarray Sensors: A New Paradigm for Long-Range Chipless Low Cost Ubiquitous Smart Skin Sensors of the Internet of Things," in *2016 IEEE MTT-S International Microwave Symposium (IMS)*, 2016, 1–4, https://doi.org/10.1109/MWSYM.2016.7540412.
20. Cook ve diğ., "Only Skin Deep."

21. Michael Galvin, "Attract Customers with Beacons, Geotagging & Geofencing," *New Perspective*, 21 Mart, 2016, http://www.npws.net/blog/attract-customers-with-beacons-geotagging-geofencing.

22. Şu an perakendecilikte kullanımda olan bu ve diğer gözetleme süreçlerinin en kapsamlı tarifi için, bkz Joseph Turow, *The Aisles Have Eyes: How Retailers Track Your Shopping, Strip Your Privacy, and Define Your Power* (New Haven, CT: Yale University Press, 2017).

23. Jimm Fox, "Life-Pattern Marketing and Geo Targeting," *One Market Media*, 26 Mart, 2009, http://onemarketmedia.com/2009/03/26/life-pattern-marketing-and-geo-targetting.

24. Galvin, "Attract Customers with Beacons."

25. Monte Zweben, "Life-Pattern Marketing: Intercept People in Their Daily Routines," *SeeSaw Networks*, Mart 2009.

26. Monica Anderson, "6 Facts About Americans and Their Smartphones," *PewResearchCenter*, 1 Nisan, 2015, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/04/01/6-facts-about-americans-and-their-smartphones; "Most Smartphone Owners Use Location-Based Services—EMarketer," *eMarketer*, 22 Nisan, 2016, https://www.emarketer.com/Article/Most-Smartphone-Owners-Use-Location-Based-Services/1013863; Chris Smith, " Why Location Data Is One of the Most Coveted Details Apps Collect About You," *BGR*, 25 Mart, 2015, http://bgr.com/2015/03/25/smartphone-app-location-data.

27. Hazim Almuhimedi ve diğ., "Your Location Has Been Shared 5,398 Times! A Field Study on Mobile App Privacy Nudging," in *Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems*, CHI '15 (New York: ACM, 2015), 787–96, https://doi.org/10.1145/2702123.2702210.

28. Tim Moynihan, "Apps Snoop on Your Location Way More Than You Think," *Wired*, 25 Mart, 2015, https://www.wired.com/2015/03/apps-snoop-location-way-think.

29. Byron Spice, "Study Shows People Act to Protect Privacy When Told How Often Phone Apps Share Personal Information," *Carnegie Mellon University News*, 23 Mart, 2015, https://www.cmu.edu/news/stories/archives/2015/march/privacy-nudge.html.

30. Russell Brandom, "Police Are Filing Warrants for Android's Vast Store of Location Data," *Verge*, 1 Haziran, 2016, http://www.theverge.com/2016/6/1/11824118/google-android-location-data-police-warrants.

31. Keith Collins, "Google Collects Android Users' Locations Even When Location Services Are Disabled," *Quartz*, 21 Kasım, 2017, https://qz.com/1131515/google-collects-android-users-locations-even-when-location-services-are-disabled.

32. Gerard Sans, "Your Timeline: Revisiting the World That You've Explored," *Google Lat Long*, 21 Temmuz, 2015, https://maps.googleblog.com/2015/07/your-timeline-revisiting-world-that.html; Nathan Ingraham, " Google Knows Where You've Been, and Your Timeline for Maps Shows You," *Verge*, 21 temmuz, 2015, http://www.theverge.com/2015/7/21/9012035/google-your-timeline-location-history.

33. Burada de-anonimleştirme yazınından sadece birkaç örnek bulunmaktadır. 1997'de veri gizliliği araştırmacısı Latanya Sweeney halka açık nüfus kayıtlarını (örn. oy veren listesi) kullanarak, halihazırda adı, adresi, Sosyal Güvenlik numarası gibi belirgin tanımlayıcılardan sıyrılmış medikal bilgiden Massachusetts Valisi William Weld'in medikal kayıtlarını tanımlayabildiğini oldukça iyi biçimde göstermiştir. Bkz Latanya Sweeney, "Statement of Latanya Sweeney, PhD Before the Privacy and Integrity Advisory Committee of the Department of Homeland Security—' Privacy Technologies for Homeland Security,'" US Department of Homeland Security, 15 Haziran, 2005, https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/privacy/privacy_advcom_06- 2005_testimony_sweeney.pdf; Latanya Sweeney, "Only You, Your Doctor, and Many Others May Know," *Technology Science*, 29 Eylül, 2015, https://techscience.org/a/2015092903; Latanya Sweeney, "Matching a Person to a Social Security Number," *Data Privacy Lab*, 13 Ekim, 2017, https://dataprivacylab.org/dataprivacy/projects/ssnwatch/index.html; Sean Hooley ve Latanya Sweeney, "Survey of Publicly Available State Health Databases—Data Privacy Lab, IQSS," Harvard University, 2013; Yves-Alexandre de Montjoye et al., "Unique in the Shopping Mall: On the Reidentifiability of Credit Card Metadata," *Science* 347, no. 6221 (2015): 536–39, https://doi.org/10.1126/science.1256297; Jessica Su, Ansh Shukla, Sharad Goel, ve Arvind Narayanan, "De-Anonymizing Web Browsing Data with Social Networks," in *26th International Conference on World Wide Web Pages* (Perth, Australia: ACM, 2017), 1261–69, https://doi.org/10.1145/3038912.3052714.

34. Paul Ohm, "Broken Promises of Privacy: Responding to the Surprising Failure of Anonymization," *UCLA Law Review* 57 (Ağustos 2010): 1701.

35. de Montjoye ve diğ., "Unique in the Shopping Mall." Ayrıca bkz Yves-Alexandre de Montjoye, "Computational Privacy: Towards Privacy-Conscientious Uses of Metadata," Massachusetts Institute of Technology, 2015, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/101850; Nicholas D. Lane ve diğ., "On the Feasibility of User De-Anonymization from Shared Mobile Sensor Data," in *Proceedings of the Third International Workshop on Sensing Applications on Mobile Phones: PhoneSense '12*, 2012, http://dl.acm.org/citation.cfm?id=2389148.

36. Christina DesMarais, "This Smartphone Tracking Tech Will Give You the Creeps," *PCWorld*, 22 Mayıs, 2012, http://www.pcworld.com/article/255802/new_ways_to_track_you_via_your_mobile_devices_big_brother_or_good_business_.html. See also "Smartphones—Diagram of Sensors," *Broadcom.com*, 22 Şubat, 2018, https://www.broadcom.com/applications/wireless/smartphones.

37. Arvind Narayanan ve Edward W. Felten, "No Silver Bullet: De-identification Still Doesn't Work," 9 Temmuz, 2014, http://randomwalker.info/publications/no-silver-bullet-de-identification.pdf.

38. Hal Hodson, "Baidu Uses Millions of Users' Location Data to Make Predictions," *New Scientist*, 20 Temmuz, 2016, https://www.newscientist.com/article/2098206-baidu-uses-millions-of-users-location-data-to-make-predictions.

39. 2015'te, 29.5 milyon Birleşik Devletler yetişkini -çoğunlukla Under Armour'unkiler gibi fitness takipçileri ve akıllı saatler olmak üzere- giyilebilir cihazlar giyiyordu, bu 2015 üzerine yüzde 57.7 artışı temsil ediyor. Bkz Mary Ellen

Berglund, Julia Duvall, ve Lucy E. Dunne, "A Survey of the Historical Scope and Current Trends of Wearable Technology Applications," in *Proceedings of the 2016 ACM International Symposium on Wearable Computers*, ISWC '16 (New York: ACM, 2016), 40–43, https://doi.org/10.1145/2971763.2971796; Kate Kaye, "FTC: Fitness Apps Can Help You Shred Calories—and Privacy," *Advertising Age*, 7 Mayıs, 2014, http://adage.com/article/privacy-and-regulation/ftc-signals-focus-health-fitness-data-privacy/293080.

40. Michelle De Mooy ve Shelten Yuen, "Towards Privacy-Aware Research and Development in Wearable Health," *Hawaii International Conference on System Sciences 2017 (HICSS-50)*, 4 Ocak, 2017, http://aisel.aisnet.org/hicss-50/hc/security_for_healthcare/4.

41. Sarah Perez, "Google and Levi's 'Connected' Jacket That Lets You Answer Calls, Use Maps and More Is Going on Sale," *TechCrunch*, 25 Eylül, 2017, http://social.techcrunch.com/2017/09/25/google-and-levis-connected-jacket-that-lets-you-answer-calls-use-maps-and-more-goes-on-sale.

42. Yakın dönem eserlerden sadece birkaç örnek, Ya-Li Zheng ve diğ., "Unobtrusive Sensing and Wearable Devices for Health Informatics," *IEEE Transactions on Biomedical Engineering* 61, no. 5 (2014): 1538–54, https://doi.org/10.1109/TBME.2014.2309951; Claire Furino ve diğ., "Synthetic Skin-Like Sensing in Wearable Garments," *Rutgers Governor's School of Engineering and Technology Research Journal*, 16 Temmuz, 2016, http://www.soe.rutgers.edu/sites/default/files/imce/pdfs/gset-2016/synth%20skin.pdf; Preeti Kumari, Lini Mathew, ve Poonam Syal, "Increasing Trend of Wearables and Multimodal Interface for Human Activity Monitoring: A Review," *Biosensors and Bioelectronics* 90, Supplement C (15 Nisan, 2017): 298–307, https://doi.org/10.1016/j.bios.2016.12.001; Arpan Pal, Arijit Mukherjee, ve Swarnava Dey, "Future of Healthcare—Sensor Data-Driven Prognosis," in *Wireless World in 2050 and Beyond: A Window into the Future!* Springer Series in Wireless Technology (Cham, Switzerland: Springer, 2016), 93–109, https://doi.org/10.1007/978-3-319-42141-4_9.

43. "Ovum Report: The Future of E-Commerce—the Road to 2026," *Criteo*, 2015, http://www.criteo.com/resources/ovum-future-ecommerce.

44. C. S. Pattichis ve diğ., "Wireless Telemedicine Systems: An Overview," *IEEE Antennas and Propagation Magazine* 44, no. 2 (2002): 143–53.

45. A. Solanas ve diğ., "Smart Health: A Context-Aware Health Paradigm Within Smart Cities," *IEEE Communications Magazine* 52, no. 8 (2014): 74–81, https://doi.org/10.1109/MCOM.2014.6871673.

46. Subhas Chandra Mukhopadhyay, "Wearable Sensors for Human Activity Monitoring: A Review," *IEEE Sensors Journal* 15, no. 3 (2015): 1321–30, https://doi.org/10.1109/JSEN.2014.2370945; Stephen S. Intille, Jonathan Lester, James F. Sallis, ve Glen Duncan, "New Horizons in Sensor Development," *Medicine & Science in Sports & Exercise* 44 (Ocak 2012): S24-31, https://doi.org/10.1249/MSS.0b013e3182399c7d; P. Castillejo, J. F. Martínez, J. Rodríguez-Molina, ve A. Cuerva, "Integration of Wearable Devices in a Wireless Sensor Network for an E-health Application," *IEEE Wireless Communications* 20, no. 4 (2013): 38–49; J. Cheng, O. Amft, G. ahle, ve P. Lukowicz, "Designing Sensitive Wearable Capacitive Sensors for Activity Recognition," *IEEE Sensors Journal* 13, no. 10 (2013):

3935–47; D. De Rossi ve P. Veltink, "Wearable Technology for Biomechanics: E-Textile or Micromechanical Sensors?" *IEEE Engineering in Medicine and Biology Magazine*, 20 Mayıs, 2010, 37–43.

47. 2012'de Pew Research Amerikalıların yüzde 53'ünün akıllı telefon sahibi olduğunu ve, bunlar arasından, yüzde 20'sinin en az bir sağlıkla-ilgili uygulamayı indirmiş olduğunu bildirdi. 2015'e gelindiğinde, ulusal bir araştırma Amerikalıların yüzde 71'inin bir akıllı telefon ya da başka bir kablosuz cihaza sahip olduğunu ve, bunlar arasından, yüzde 32'sinin "'her zaman her yerde' gözetleme, tanı koyma ve tedavi için kamu arzusunu" yerine getirerek, en az bir sağlıkla-ilgili uygulama indirdiğini buldu. Bkz Susannah Fox and Maeve Duggan, "Mobile Health 2012," *Pew Research Center: Internet, Science & Tech,* 8 Kasım, 2012, http://www.pewinternet.org/2012/11/08/mobile-health-2012; Mark Brohan, "Mobile Will Be a Top Health Industry Trend in 2016," *MobileStrategies360*, 11 Aralık, 2015, https://web-beta.archive.org/web/20160403231014/https://www.mobilestrategies360.com/2015/12/11/mobile-will-be-top-health-industry- trend-2016. Forbes endüstrinin bu haberlerle yaşadığı heyecanı şöyle bildiriyordu: "Büyük ilaç şirketleri yüzlerce mobil uygulamayı piyasaya sunarken ...şirketler çalışanların sağlık sigortası maliyetlerini düşük tutmak için ekstra mobil adımlar atıyorlar. ..." Bkz Jennifer Elias, "In 2016, Users Will Trust Health Apps More Than Their Doctors," *Forbes,* 31 Aralık, 2015, http://www.forbes.com/sites/jenniferelias/2015/12/31/in-2016-users-will-trust-health-apps-more-than-their-doctors.

48. Gabrielle Addonizio, "The Privacy Risks Surrounding Consumer Health and Fitness Apps with HIPAA's Limitations and the FTC's Guidance," *Health Law Outlook* 9, no. 1 (2016), http://scholarship.shu.edu/health-law-outlook/vol9/iss1/1.

49. "Mobile Health App Developers: FTC Best Practices," Federal Ticaret Komisyonu, Nisan 2016, https://www.ftc.gov/tips-advice/business-center/guidance/mobile-health-app-developers-ftc-best-practices; "Mobile Privacy Disclosures: Building Trust Th ough Transparency," Federal Ticaret Komisyonu, Şubat2013, https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/reports/mobile-privacy-disclosures-building-trust-through-transparency-federal-trade-commission-staffreport/130201mobileprivacyreport.pdf; Harrison Kaminsky, "FDA States It Will Not Regulate Fitness Trackers and Wellness Apps," *Digital Trends,* 31 Temmuz, 2016, http://www.digitaltrends.com/health-fitness/fda-will-not-regulate-fitness-wellness-apps.

50. Tobias Dehling ve diğ., "Exploring the Far Side of Mobile Health: Information Security and Privacy of Mobile Health Apps on iOS and Android," *JMIR MHealth and UHealth* 3, no. 1 (2015): 1–26, https://doi.org/10.2196/mhealth.3672. Gizlilik Hakları Takas Merkezi tarafından yapılan bir 2013 yılı analizi bir dizi sağlık ve fitness uygulamasını, arasında kişisel bilginin gaspı, o bilginin hassasiyeti ve yayılma derecesinin de bulunduğu, gizlilik riski seviyelerine göre değerlendirdi. Bkz "Mobile Health and Fitness Apps: What Are the Privacy Risks?" *Gizlilik Hakları Takas Merkezi*, 1 Temmuz, 2013, https://www.privacyrights.org/consumer-guides/mobile-health-and-fitness-apps-what-are-privacy-risks; Bruno M. Silva ve diğ., "A Data Encryption Solution for Mobile Health Apps in Cooperation Environments," *Journal of Medical Internet Research* 15, no. 4 (2013):

e66, https://doi.org/10.2196/jmir.2498; Miloslava Plachkinova, Steven Andres, ve Samir Chatterjee, "A Taxonomy of MHealth Apps—Security and Privacy Concerns," 48th Hawaii International Conference on System Sciences, 2015, 3187–96, https://doi.org/10.1109/HICSS.2015.385; Soumitra S. Bhuyan ve diğ., "Privacy and Security Issues in Mobile Health: Current Research and Future Directions," *Health Policy and Technology*, Ocak 2017, https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2017.01.004; Borja Martínez-Pérez, Isabel de la Torre-Díez, ve Miguel López-Coronado, "Privacy and Security in Mobile Health Apps: A Review and Recommendations," *Journal of Medical Systems* 39, no. 1 (2015), https://doi.org/10.1007/s10916-014-0181-3.

51. Andrew Hilts, Christopher Parsons, and Jeffrey Knockel, "Every Step You Fake: A Comparative Analysis of Fitness Tracker Privacy and Security," *Open Effect*, 2016, https://openeffect.ca/fitness-trackers.
52. Sarah R. Blenner ve diğ., "Privacy Policies of Android Diabetes Apps and Sharing of Health Information," *JAMA* 315, no. 10 (2016): 1051–52, https://doi.org/10.1001/jama.2015.19426 (italikler bana aittir).
53. Erin Marine, "Biometric Privacy Laws: Illinois and the Fight Against Intrusive Tech," Fordham Law School, 29 Mart, 2018, https://news.law.fordham.edu/jcfl/2018/03/20 biometric-privacy-laws-illinois-and-the-fight-against-intrusive-tech.
54. Jared Bennett, "Saving Face: Facebook Wants Access Without Limits," *Center for Public Integrity*, 31 Temmuz, 2017, https://www.publicintegrity.org/2017/07/31/21027/saving-face-facebook-wants-access-without-limits.
55. Allan Holmes ve Jared Bennett,"Why Mark Zuckerberg's Senate Hearing Could Mean Little for Facebook's Privacy Reform," *Center for Public Integrity*, 10 Nisan, 2018, https://www.publicintegrity.org/2018/04/10/21665/why-mark-zuckerbergs-senate-hearing-could-mean-little-facebooks-privacy-reform.
56. Bennett, "Saving Face."
57. Yaniv Taigman ve diğ., "DeepFace: Closing the Gap to Human-Level Performance in Face Verifi ation," *Facebook Research*, 14 Nisan, 2018, https://research.fb.com/publications/deepface-closing-the-gap-to-human-level-performance-in-face-verification.
58. Aviva Rutkin, "Facebook Can Recognise You in Photos Even If You're Not Looking," *New Scientist*, 14 Nisan, 2018, https://www.newscientist.com/article/dn27761-facebook-can-recognise-you-in-photos-even-if-youre-not-looking.
59. Bennett, "Saving Face," 13; April Glaser, "Facebook Is Using an 'NRA Approach' to Defend Its Creepy Facial Recognition Programs," *Slate*, 4 Ağustos, 2017, http://www.slate.com/blogs/future_tense/2017/08/04/facebook_is_fighting_biometric_facial_recognition_privacy_laws.html; Kartikay Mehrotra, "Tech Companies Are Pushing Back Against Biometric Privacy Laws," *Bloomberg.com*, 20 Temmuz, 2017, https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-07-20/tech-companies-are-pushing-back-against-biometric-privacy-laws; Ally Marotti, "Proposed Changes to Illinois' Biometric Law Concern Privacy Advocates," *Chicago Tribune*, 13 Nisan, 2018, http://www.chicagotribune.com/business/ct-biz-illinois-biometrics-bills-20180409-story.html.

60. Kashmir Hill, "You're Being Secretly Tracked with Facial Recognition, Even in Church," *Splinter*, 14 Nisan, 2018, https://splinternews.com/youre-being-secretly-tracked-with-facial-recognition-e-1793848585; Robinson Meyer, "Who Owns Your Face?" *Atlantic*, 2 Temmuz, 2015.

61. "Privacy Best Practice Recommendations for Commercial Facial Recognition Use," NTIA, https://www.ntia.doc.gov/files/ntia/publications/privacy_best_practices_recommendations_for_commercial_use_of_facial_recogntion.pdf.

62. Alvaro Bedoya ve diğ., "Statement on NTIA Privacy Best Practice Recommendations for Commercial Facial Recognition Use," Consumer Federation of America, 14 Nisan, 2018, https://consumerfed.org/press_release/statement-ntia-privacy-best-practice-recommendations-commercial-facial-recognition-use.

BÖLÜM DOKUZ

1. Satya Nadella ve diğ., "Satya Nadella: Microsoft Ignite 2016," 26 Eylül, 2016, https://news.microsoft.com/speeches/satya-nadella-microsoftignite-2016.

2. Hal R. Varian, "Beyond Big Data," *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 28--29.

3. Neil McKendrick, "The Consumer Revolution of Eighteenth-Century England," in *Birth of a Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth-Century England*, ed. John Brewer and J. H. Plumb (Bloomington: Indiana University Press, 1982), 11.

4. Nathaniel Forster, *An Enquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions* (London: J. Fletcher, 1767), 41.

5. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, ed. Edwin Cannan (New York: Modern Library, 1994).

6. Lee Rainie ve Janna Anderson, "The Future of Privacy: Above-and-Beyond Responses: Part 1," Pew Research Center: Internet, Science & Tech, 18 Aralık, 2014, http://www.pewinternet.org/2014/12/18/above-and-beyond-responses-part-1-2/.

7. Tom Simonite, "Google's Answer to Siri Thi ks Ahead," *MIT Technology Review*, 28 Eylül, 2012, https://www.technologyreview.com/s/429345/googles-answer-to-siri-thinks-ahead; Dieter Bohn, "Google Now: Behind the Predictive Future of Search," *Verge*, 29 Ekim, 2012, http://www.theverge.com/2012/10/29/3569684/google-now-android-4-2-knowledge-graph-neural- networks.

8. *Introducing Google Now*, 2012, https://www.youtube.com/watch?v=pPqliPzHYyc; Simonite, "Google's Answer to Siri."

9. Bohn, "Google Now."

10. Drew Olanoff ve Josh Constine, "Facebook Is Adding a Personal Assistant Called 'M' to Your Messenger App," *TechCrunch*, 26 Ağustos, 2015, http://social.techcrunch.com/2015/08/26/facebook-is-adding-a-personal-assistant-called-m-to-your-messenger-app; Amir Efrati, "Facebook Preps ' Moneypenny' Assistant," *Information*, 13 Temmuz, 2015, https://www.theinformation.com/coming-soon-to-facebook-messenger-moneypenny-assistant.

11. Jessi Hempel, "Facebook Launches M, Its Bold Answer to Siri and Cortana," *Wired,* Ağustos 2015, https://www.wired.com/2015/08/facebook-launches-m-new-kind-virtual-assistant.

12. Andrew Orlowski, "Facebook Scales Back AI Flagship after Chatbots Hit 70% F-AI-Lure Rate," *Register,* 22 Şubat, 2017, https://www.theregister.co.uk/2017/02/22/facebook_ai_fail/.

13. Cory Weinberg, "How Messenger and 'M' Are Shifting Gears," *Information,* 22 Şubat, 2017, https://www.theinformation.com/how-messenger-and-m-are-shifting-gears.

14. Örneğin, bir 2004 yılı beyaz bülteni Kansas City Merkez Bankası "ses tanımayı" gelecek istihdam oranları karşısında belirgin bir tehdit olarak belirler: "Ses tanıma teknolojisi, uzman sistemler ve yapay zekadaki ilerlemeler bilgisayarların pek çok müşteri hizmetleri işleri ve muhtemelen röntgen görüntülemeyi bile ele almasına izin veriyor." Bkz Alan Garner, "Off horing in the Service Sector: Economic Impact and Policy Issues," *Economic Review* 89, no. 3 (2004): 5–37. Frey ve Osborne'un pek çok kez alıntılanan 2013 yılı teknolojik işsizlik üzerine çalışması benzer temayı dile getiriyordu: "Dahası, SmartAction adlı bir şirket şimdi, insan işçiliğinden oluşan dış kaynaklı bir arama merkezi üzerinden yüzde 60 ile 80 arası maliyet tasarrufu gerçekleştirerek, alışılageldik interaktif sesli yanıt sistemlerini geliştirmek için ML teknolojisi ve konuşma tanımayı kullanan arama bilgisayarlaşması çözümleri sunuyor. Bkz Carl Benedikt Frey ve Michael Osborne, "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?" *Technological Forecasting and Social Change* 114 (2013): 254–80. Ayrıca bkz izleyen bir çalışma: Philipp Brandes, Roger Wattenhofer, ve Stefan Schmid, "Which Tasks of a Job Are Susceptible to Computerization?" *Bulletin of EATCS* 3, no. 120 (2016), http://bulletin.eatcs.org/index.php/beatcs/article/view/467.

15. "Dave Limp, Exec Behind Amazon's Alexa: Full Transcript of Interview," *Fortune,* 14 Temmuz, 2016, http://fortune.com/2016/07/14/amazon-alexa-david-limp-transcript.

16. Bkz Matthew Lynley, "Google Unveils Google Assistant, a Virtual Assistant That's a Big Upgrade to Google Now," *TechCrunch,* 18 Mayıs, 2016, http://social.techcrunch.com/2016/05/18/google-unveils-google-assistant-a-big-upgrade-to-google-now. Ayrıca bkz Minda Smiley, "Google I/O Conference: Three Takeaways for Marketers," *Drum,* 19 Mayıs, 2016, http://www.thedrum.com/news/2016/05/19/google-io-conference-three-takeaways-marketers. Pichai'nin konuşması için, bkz Sundar Pichai, "Google I/O 2016 Keynote," *Singju Post,* 20 Mayıs, 2016, http://singjupost.com/google-io-2016-keynote-full-transcript.

17. Pichai, "Google I/O 2016 Keynote."

18. Pichai.

19. Jing Cao ve Dina Bass, "Why Google, Microsoft nd Amazon Love the Sound of Your Voice," *Bloomberg Businessweek,* 13 Aralık, 2016, https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-13/why-google-microsoft-and-amazon-love-the-sound-of-your-voice.

20. A. J. Dellinger, "I Took a Job Listening to Your Siri Conversations," *Daily Dot,* 2 Mart, 2015, https://www.dailydot.com/debug/siri-google-now-cortana-conversations.

21. "Global Smart Appliances Market 2016–2020," *Technavio*, 10 Nisan, 2017, https://www.technavio.com/report/global-home-kitchen-and-large-appliances-global-smart-appliances-market-2016-2020; Adi Narayan, "Samsung Wants to Put Your Home on a Remote," *BusinessWeek: Technology*, 11 Aralık, 2014.

22. Alex Hern, "Samsung Rejects Concern over 'Orwellian' Privacy Policy," Guardian, 9 Şubat, 2015, http://www.theguardian.com/technology/2015/feb/09/samsung-rejects-concern-over-orwellian-privacy-policy.

23. Hern, "Samsung Rejects Concern."

24. Elektronik Gizlilik Bilgi Merkezi, "EPIC—Samsung 'SmartTV' Complaint," *EPIC.org*, 9 Mayıs, 2017, https://epic.org/privacy/internet/ftc/samsung/.

25. "EPIC—Samsung 'SmartTV' Complaint," *EPIC.org*, 9 Mayıs, 2017, https://epic.org/privacy/internet/ftc/samsung; "Samsung Privacy Policy," Samsung, 10 Şubat, 2015, http://www.samsung.com/us/common/privacy.html; "Nuance Communications, Inc. Privacy Policy General Information," Nuance, Aralık 2015, h ttps://www.nuance.com/about-us/company-policies/privacy-policies.html.

26. Gizlilik ve Tüketici Koruma Komisyonu, "Connected Televisions," Pub. L. No. 1116, § 35, 22948.20-2298.25, 2015, https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201520160AB1116.

27. Megan Wollerton, "Voice Control Comes to the Forefront of the Smart Home," *CNET*, 1 Aralık, 2014, https://www.cnet.com/news/voice-control-round-up; David Katzmaier, "Think Smart TV Is Dumb? Samsung Aims to Change Your Mind by Controlling Your Gear," *CNET*, 14 Nisan, 2016, https://www.cnet.com/news/think-smart-tv-is-dumb-samsung-aims-to-change-your-mind-by-controlling-your-gear; David Pierce, "Soon, You'll Be Able to Control Every Corner of Your Smart Home with a Single Universal Remote," *Wired*, 7 Ocak, 2016, https://www.wired.com/2016/01/smart-home-universal-remote.

28. "VIZIO to Pay $2.2 Million to FTC, State of New Jersey to Settle Charges It Collected Viewing Histories on 11 Million Smart Televisions Without Users' Consent," Federal Ticaret Komisyonu, 6 Şubat, 2017, https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2017/02/vizio-pay-22-million-ftc-state-new- jersey-settle-charges-it; Nick Visser, "Vizio to Pay Millions After Secretly Spying on Customers, Selling Viewer Data," *Huffington Post*, 7 Şubat, 2017, https://www.huffingtonpost.com/entry/vizio-settlement_us_589962dee4b0c1284f27e534.

29. Lesley Fair, "What Vizio Was Doing Behind the TV Screen," Federal Trade Commission, 6 Şubat, 2017, https://www.ftc.gov/news-events/blogs/business-blog/2017/02/what-vizio-was-doing-behind-tv-screen.

30. Maureen K. Ohlhausen, "Concurring Statement of Acting Chairman Maureen K. Ohlhausen—In the Matter of Vizio, Inc.— Matter No. 1623024," Federal Trade Commission, 6 Şubat, 2017, https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/1070773/vizio_concurring_statement_of_chairman_ohlhausen_2-6-17.pdf.

31. EPIC.org, "Federal Trade Commission—In the Matter of Genesis Toys and Nuance Communications—Complaint and Request for Investigation, Injunc-

tion and Other Relief," 6 Aralık, 2016, https://epic.org/privacy/kids/EPIC-IPR-FTC-Genesis-Complaint.pdf; Kate Cox, "These Toys Don't Just Listen to Your Kid; They Send What They Hear to a Defense Contractor," *Consumerist*, 6 Aralık, 2016, https://consumerist.com/2016/12/06/these-toys-dont-just-listen-to-your-kid-they-send-what-they-hear-to-a-defense-contractor.

32. "Federal Trade Commission—In the Matter of Genesis Toys."

33. Federal Trade Commission—In the Matter of Genesis Toys." Ayrıca bkz Jiri Havelka ve Raimo Bakis, Systems and methods for facilitating communication using an interactive communication system, US20170013124 A1, başvuru 6 Haziran, 2015, ve sonuçlanma 12 Ocak, 2017, http://www.google.com/patents/US20170013124.

34. James Vlahos, "Barbie Wants to Get to Know Your Child," *New York Times*, 16 Eylül, 2015, http://www.nytimes.com/2015/09/20/magazine/barbie-wants-to-get-to-know-your-child.html?action=click&pgtype=Homepage&module=photo-spot-region&region=top-news&WT.nav=top-news; Evie Nagy, "After the Fracas Over Hello Barbie, ToyTalk Responds to Its Critics," *Fast Company*, 23 Mayıs, 2015, https://www.fastcompany.com/3045676/after-the-fracas-over-hello-barbie-toytalk-responds-to-its-critics; Mike Krieger, " Big Barbie Is Watching You: Meet the WiFi-Connected Doll That Talks to Your Kids & Records Them," *Zero Hedge*, 7 Ocak, 2013, http://www.zerohedge.com/news/2015-02-23/big-barbie-watching-you-meet-wifi-connected-doll-talks-your-kids-records-them; Issie Lapowsky, " Pixar Vets Reinvent Speech Recognition So It Works for Kids," *Wired*, 25 Eylül, 2014, https://www.wired.com/2014/09/toytalk; Tim Moynihan, "Barbie Has a New Super-Dope Dreamhouse That's Voice-Activated and Connected to the Internet," *Wired*, 15 Eylül, 2016, https://www.wired.com/2016/09/barbies-new-smart-home-crushing-hard; Irina D. Manta ve David S. Olson, "Hello Barbie: First They Will Monitor You, Then They Will Discriminate Against You. Perfectly," *Alabama Law Review* 135, no. 67 (2015), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2578815. Ayrıca bkz "ToyTalk | Legal | Hello Barbie/Barbie Hello Dreamhouse Privacy Policy," *ToyTalk*, 30 Mart, 2017, https://www.toytalk.com/hellobarbie/privacy.

35. Moynihan, "Barbie Has a New Super-Dope Dreamhouse."

36. Paul Ziobro ve Joann S. Lublin, "Mattel Finds Its New CEO at Google," *Wall Street Journal*, 18 Ocak, 2017.

37. James Vincent, "German Watchdog Tells Parents to Destroy Wi-Fi–Connected Doll Over Surveillance Fears," *Verge*, 17 Şubat, 2017, http://www.theverge.com/2017/2/17/14647280/talking-doll-hack-cayla-german-government-ban; Thomas Claburn, "Smash Up Your Kid's Bluetooth-Connected Cayla 'Surveillance' Doll, Germany Urges Parents," *Register*, 17 Şubat, 2017, https://www.theregister.co.uk/2017/02/17/cayla_doll_banned_in_germany; Hayley Tsukayama, "Mattel Has Canceled Plans for a Kid-Focused AI Device That Drew Privacy Concerns," *Washington Post*, 4 Ekim, 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/10/04/mattel- has-an-ai-device-to-soothe-babies-experts-are-begging-them-not-to-sell-it.

38. Frank Pasquale, "Will Amazon Take Over the World?" *Boston Review*, 20 Temmuz, 2017, https://bostonreview.net/class-inequality/frank-pasquale-

will-amazon-take-over-world; Lina M. Khan, "Amazon's Antitrust Paradox," 16 Nisan, 2018, https://www.yalelawjournal.org/note/amazons-ntitrust-paradox.

39. Kevin McLaughlin ve diğ., "Bezos Ordered Alexa App Push," *Information*, 16 Kasım, 2016, https://www.theinformation.com/bezos-ordered-alexa-app-push; "The Real Reasons That Amazon's Alexa May Become the Go-To AI for the Home," *Fast Company*, 8 Nisan, 2016, https://www.fastcompany.com/3058721/app-economy/the-real-reasons-that-amazons-alexa-may-become-the-go-to-ai-for-the-home; "Amazon Lex—Build Conversation Bots," Amazon Web Services, 24 Şubat, 2017, https//aws.amazon.com/lex.
40. "Dave Limp, Exec Behind Amazon's Alexa."
41. Aaron Tilley ve Priya Anand, "Apple Loses Ground to Amazon in Smart Home Deals with Builders," *Information*, 16 Nisan, 2018, https://www.theinformation.com/articles/apple-loses-ground-to-amazon-in-smart-home-deals-with-builders.
42. Sapna Maheshwari, "Hey, Alexa, What Can You Hear? And What Will You Do with It?" *New York Times*, 31 Mart, 2018, https://www.nytimes.com/2018/03/31/business/media/amazon-google-privacy-digital-assistants.html.
43. Alex Hern, "Amazon to Release Alexa-Powered Smartglasses, Reports Say," *Guardian*, 20 Eylül, 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/sep/20/amazon-alexa-smartglasses-google-glass-snapchat-spectacles-voice-assistant; Scott Gillum, "Why Amazon Is the New Google for Buying," *MediaInsider*, 14 Eylül, 2017, https://www.mediapost.com/publications/article/307348/why-amazon-is-the-new-google-for-buying.html; Mike Shields, "Amazon Looms Quietly in Digital Ad Landscape," *Wall Street Journal*, 6 Ekim, 2016, http://www.wsj.com/articles/amazon-looms-quietly-in-digital-ad-landscape-1475782113;
44. Keith Naughton ve Spencer Soper, "Alexa, Take the Wheel: Ford Models to Put Amazon in Driver Seat," *Bloomberg.com*, 5 Ocak, 2017, https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-01-05/steering-wheel-shopping-arrives-as-alexa-hitches-ride-with-ford; Ryan Knutson ve Laura Stevens, "Amazon and Google Consider Turning Smart Speakers into Home Phones," *Wall Street Journal*, 15 Şubat, 2017, https://www.wsj.com/articles/amazon-google-dial-up-plans-to-turn-smart-speakers-into-home-phones-1487154781; Kevin McLaughlin, "AWS Takes Aim at Call Center Industry," *Information*, 28 Şubat, 2017, https://www.theinformation.com/aws-takes-aim-at-call-center-industry.
45. Lucas Matney, "Siri-Creator Shows Off First Public Demo of Viv, 'The Intelligent Interface for Everything,'" *TechCrunch*, http://social.techcrunch.com/2016/05/09/siri-creator-shows-off-first- public-demo-of-viv-the-intelligent-interface-for-everything.
46. Shoshana Zuboff, *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power* (New York: Basic, 1988), 381.
47. Zuboff, *In the Age of the Smart Machine*, 362–86.
48. Zuboff, 383.

49. Beş-faktörlü model 1980lerden beri standart haline gelmiştir, çünkü kendini kolayca bilgisayarlı analize uygun hale getirebilir. Model beş boyut boyunca kişiliğin taksonomisi üzerine dayandırılmıştır: dışa dönüklük (diğerlerinin eşliğinde uyarı ararken cana yakın ve enerjik olma eğilimi), uyumluluk (sıcaklık, şefkat ve işbirlikçilik), sorumluluk ("kişisel-disiplin, organizasyon ve başarıya odaklılık sergileme eğilimi), nevrotizm (Rahatsız edici duygulara karşı hassasiyet) ve deneyime açıklık (entelektüel açıdan meraklı, yaratıcı ve hislere açık olma eğilimi).

50. Jennifer Golbeck, Cristina Robles, ve Karen Turner, "Predicting Personality with Social Media," in *CHI '11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems,* CHI EA '11 (New York: ACM, 2011), 253–62, https://doi.org/10.1145/1979742.1979614.

51. Jennifer Golbeck, Cristina Robles, Michon Edmondson, ve Karen Turner, "Predicting Personality from Twitter," in *2011 IEEE Third International Conference on Privacy, Security, Risk and Trust and 2011 IEEE Third International Conference on Social Computing (PASSAT-SocialCom 2011),* ed. Institute of Electrical and Electronics Engineers and Computer Society (Boston: IEEE, 2011).

52. Golbeck, Robles, and Turner, "Predicting Personality with Social Media."

53. Daniele Quercia ve diğ., "Our Twitter Profiles, Our Selves: Predicting Personality with Twitter," IEEE, 2011, 180–85, https://doi.org/10.1109/PASSAT/SocialCom.2011.26.

54. 2010'dan beri, Psikometri Merkezi Cambridge Üniversitesi bünyesinde, üniversitenin çeşitli disiplinleri boyunca araştırma ortaklıkları ile, bir "stratejik araştırma ağı" idi. Bu gelişen çalışma bütününün sonuçları gözetleme kapitalizminin tedarik operasyonlarının eksenine çekildiği için, Psikometri Merkezi'nin üniversitenin Judge İşletme Okulu'na yerleştirilmek üzere davet edilmesi dikkat edilmesi gereken bir konudur. Judge Okulu'nun merkezi kucaklaması bariz biçimde onun ticari beklentileri ve, hepsinden öte, gözetleme kapitalizminin öngörü gereksinimlerine uygulanabildikleri için, derinlik ve kişilik öngörüsü beklentileri bağlantılıdır. Örneğin, merkezin Judge Okulu'nun kampüs ve araştırma programı ile birleşimini duyururken, direktörü "Bugün, arkamızda bıraktığımız dijital izler makinelerin tüm online aktivitelerimize bir "test" gözüyle bakmalarına izin verir. Facebook Beğen'lerimiz, tweet'ler ve epostalarda kullandığımız kelimeler ve yüklediğimiz resimler makinenin kim olduğumuzu, bizi neyin yönlendirip motive ettiği ve diğerlerinden nasıl farklı olduğumuzu öğrendiği 'öğeleri' sağlar. Psikometri, ihtiyaçlarımız karşısında hassas ve duyarlı bağlantılı çevreleri güçlendirerek, ortam zekası ve Şeylerin İnterneti'nde gelişimlerin ön planındadır," diye bildiriyordu. Okulun işletme gelişimi direktörü, bir zamanlar kişisel geri bildirim vaadi için üretilmiş olan verinin anlık ticari faydası hakkında çok daha isabetli gözlemleri paylaşıyordu: "Merkez'in değerlendirme, ölçme ve öngörüdeki ustalığı küresel müşteri ağı için değer yaratımının sınırlarını ilerletmek için Cambridge Judge İşletme Okulu'nu geliştirecektir. Biz ...modern ticaretin etkileyici zorluklarından bazılarında dünyaya öncülük eden desteği sunacağız. ..." Bkz "Psychometrics Centre Moves to Cambridge Judge Business School—the Psychometrics Centre," Cambridge Üniversitesi, 19 Temmuz, 2016, http://www.psychometrics.cam.ac.uk/news/Move_to_JBS; "Dr David Stillwell, Deputy Director—the Psychometrics

Centre," 9 Mart, 2017, http://www.psychometrics.cam.ac.uk/about-us/directory/david-stillwell.

55. Bobbie Johnson, "Privacy No Longer a Social Norm, Says Facebook Founder," *Guardian*, 10 Ocak, 2010, https://www.theguardian.com/technology/2010/jan/11/facebook-privacy.

56. Yoram Bachrach ve diğ., "Personality and Patterns of Facebook Usage," *Microsoft Research*, 1 Ocak, 2012, https://www.microsoft.c m/en-us/research/publication/personality-and-patterns-of-facebook-usage.

57. Michal Kosinski, David Stillwell, ve Thore Graepel, "Private Traits and Attributes Are Predictable from Digital Records of Human Behavior," *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 110, no. 15 (2013): 5802–5.

58. G. Park ve diğ., "Automatic Personality Assessment Through Social Media Language," *Journal of Personality and Social Psychology* 108, no. 6 (2015): 934–52.

59. Michal Kosinski ve diğ., "Mining Big Data to Extract Patterns and Predict Real-Life O utcomes," *Stanford Graduate School of Business* 21, no. 4 (2016): 1; Michal Kosinski, "Dr Michal Kosinski," 28 Şubat, 2018, http://www.michalkosinski.com.

60. Park ve diğ., "Automatic Personality Assessment." Ayrıca bkz Peter J. Rentfrow ve diğ., "Divided We Stand: Three Psychological Regions of the United States and Their Political, Economic, Social, and Health Correlates," *Journal of Personality and Social Psychology* 105, no. 6 (2013): 996–1012; Dejan Markovikj, Sonja Gievska, Michal Kosinski, ve David Stillwell, "Mining Facebook Data for Predictive Personality Modeling," *Association for the Advancement of Artificial Intelligence*, 2013, https://www.gsb.stanford.edu/sites/gsb/files/conf-presentations/miningfacebook.pdf; H. Andrew Schwartz ve diğ., "Predicting Individual Well-Being Through the Language of Social Media," in *Biocomputing 2016: Proceedings of the Pacific Symposium*, 2016, 516–27, https://doi.org/10.1142/9789814749411_0047; H. Andrew Schwartz ve diğ., "Extracting Human Temporal Orientation from Facebook Language," *Proceedings of the 2015 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*, 2015, http://www.academia.edu/15692796/Extracting_Human_Temporal_Orientation_from_Facebook_Language; David M. Greenberg ve diğ., "The Song Is You: Preferences for Musical Attribute Dimensions Reflect Personality," *Social Psychological and Personality Science* 7, no. 6 (2016): 597–605, https://doi.org/10.1177/1948550616641473; Michal Kosinski, David Stillwell, ve Thore Graepel, "Private Traits and Attributes Are Predictable from Digital Records of Human Behavior," *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 110, no. 15 (2013): 5802–5.

61. Wu Youyou, Michal Kosinski, ve David Stillwell, "Computer-Based Personality Judgments Are More Accurate Than Those Made by Humans," *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112, no. 4 (2015): 1036–40, https://doi.org/10.1073/pnas.1418680112.

62. Tsung-Yi Chen, Meng-Che Tsai, ve Yuh-Min Chen, "A User's Personality Prediction Approach by Mining Network Interaction Behaviors on Facebook," *Online Information Review* 40, no. 7 (2016): 913–37.

63. Sam Biddle, "Facebook Uses Artific al Intelligence to Predict Your Future Actions for Advertisers, Says Confide tial Document," *Intercept*, 13 Nisan, 2018, https://theintercept.com/2018/04/13/facebook-advertising-data-artifical-intelligence-ai.

64. Beş-faktörlü model kısmen basit protokollerle değerlendirmeye kolayca uyarlandığı için popülerdir. Tarif ettiği özellikler, sağduyulu ve kolayca gözlemlenebilir, yüz geçerliliğinden yararlanıyor. Örneğin, iyi organize olmuş birinin sorumlulukta yüksek puan alması olasıdır. Arkadaş grubu ile çevrelenmeyi tercih eden bir kişinin dışadönüklükte yüksek puan alması olasıdır ve bunun gibi. Benzer şekilde, Kosinski ve ortak yazarları Facebook "Beğen'leri" ve beş özellik boyutu arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekerler: "Yüksek deneyime açıklığı olan katılımcılar Salvador Dali'yi, meditasyonu ya da TED Talks'u 'beğenme' eğilimindedirler. ..." Bu ilişkiler açıktır ve dolayısıyla puanlanması, programlanması ve ölçülmesi kolaydır. İnsan yargıları ölçek açısından rekabet edemez, ancak kapsamda makineleri aşar. Kosinski ve çalışma arkadaşları, insan algısının "esnek" ve "makineler için mevcut olmayan pek çok bilinçaltı işareti yakalayabilir" olduğunu kabul ederek, bunu biliyorlar. Bkz Youyou, Kosinski, and Stillwell, "Computer-Based Personality Judgments Are More Accurate."

65. CaPPr, *Interview with Michal Kosinski on Personality and Facebook Likes*, 20 Mayıs, 2015, https://www.youtube.com/watch?v=pJGuWKqwYRk.

66. Leqi Liu ve diğ., "Analyzing Personality Th ough Social Media Profile Picture Choice," *Association for the Advancement of Artificial Intelligence*, 2016, https://sites.sas.upenn.edu/sites/default/files/danielpr/files/persimages16icwsm.pdf; Sharath Chandra Guntuku ve diğ., "Do Others Perceive You as You Want Them To? Modeling Personality Based on Selfies" in *Proceedings of the 1st International Workshop on Affect & Sentiment in Multimedia*, ASM '15 (New York: ACM, 2015), 21–26, https://doi.org/10.1145/2813524.2813528; Bruce Ferwerda, Markus Schedl, ve Marko Tkalcic, "Using Instagram Picture Features to Predict Users' Personality," in *MultiMedia Modeling* (Cham, Switzerland: Springer, 2016), 850–61, https://doi.org/10.1007/978-3-319-27671-7_71; Golbeck, Robles, ve Turner," Predicting Personality with Social Media"; Chen, Tsai, ve Chen, "A User's Personality Prediction Approach"; Schwartz ve diğ., "Predicting Individual Well-Being."

67. CaPPr, *Interview with Michal Kosinski.*

68. "IBM Cloud Makes Hybrid a Reality for the Enterprise," IBM, 23 Şubat, 2015, https://www-03.ibm.com/press/us/en/pressrelease/46136.wss.

69. "IBM Watson Personality Insights," IBM Watson Developer Cloud, 14 Ekim, 2017, https://personality-insights-livedemo.mybluemix.net; " IBM Personality Insights—Needs," IBM Watson Developer Cloud, 14 Ekim, 2017, https://console.bluemix.net/docs/services/personality-insights/needs.html#needs; "IBM Personality Insights—Values," IBM Watson Developer Cloud, 14 Ekim, 2017, https://console.bluemix.net/docs/services/personality-insights/values.html#values.

70. "IBM Personality Insights—Use Cases," IBM Cloud Docs, 8 Kasım, 2017, https://console.bluemix.net/docs/services/personality-insights/usecases.html#usecases.

71. Bkz Vibha Sinha, "Personality of Your Agent Matters—an Empirical Study on Twitter Conversations—Watson Dev," *Watson*, 3 Kasım, 2016, https://developer.ibm.com/watson/blog/2016/11/03/personality-of-your-agent-matters-an-empirical-study-on-twitter-conversations. Veri simsarı Acxicom ile üstlenilen bir çalışmada, iki dev şirket IBM'nin kişilik kavrayışlarının tüketim tercihlerini veri simsarları tarafından toplanan standart demografik bilgiden daha kesin biçimde öngörüp öngörmediğini belirlemek için yola çıktı. Bulguları doğrulayıcı idi. Yaklaşık 785,000 Birleşik Devletler bireyinin 133 tüketim tercihini inceledikten sonra, kişilik verisinin eklenmesi öngörü kesinliğini 115 tercihte (yüzde 86.5) geliştirdi. Kişili verisi tek başına bu tercihlerin 23'ünde demografik veriden daha iyi öngörü kesinliği sağladı. Araştırmacılar benzer coşkuyla vakaların yüzde 61'inde Watson'ın "kişilik kavrayışlarının" "kamp/yürüyüş yapma" gibi belirli tercih kategorilerini "kullanıcıdan herhangi bir veri toplamadan" kesin biçimde öngörebildiğini belirtiyorlar. Bireyin gelirinin de güçlü bir tüketim öngörücüsü olduğu kabul ediyorlar, ancak "insanların sosyal medya profillerinden doğrudan türetilebilen" kişilik verisiyle karşılaştırıldığında, gelir bilgisinin "çok hassas" ve toplaması zor" olmasından şikayet ediyorlar. Bkz IBM-Acxiom, "Improving Consumer Consumption Preference Prediction Accuracy with Personality Insights," Mart 2016, https://www.ibm.com/watson/developercloud/doc/personality-insights/applied.shtml.

72. IBM-Acxiom, "Improving Consumer Consumption Preference Prediction Accuracy."

73. "Social Media Analytics," Xerox Research Center Europe, 3 Nisan, 2017, http://www.xrce.xerox.com/Our-Research/Natural-Language-Processing/Social-Media-Analytics; Amy Webb, "8 Tech Trends to Watch in 2016," *Harvard Business Review*, 8 Aralık, 2015, https://hbr.org/2015/12/8-tech-trends-to-watch-in-2016; Christina Crowell, "Machines That Talk to Us May Soon Sense Our Feelings, Too," *Scientific American*, 24 Haziran, 2016, https://www.scientificamerican.com/article/machines-that-talk-to-us-may-soon-sense-our-feelings-too; R. G. Conlee, "How Automation and Analytics Are Changing Customer Care," *Conduent Blog*, 18 Temmuz, 2016, https://www.blogs.conduent.com/2016/07/18/how-automation-and-analytics-are-changing-customer-care; Ryan Knutson, "Call Centers May Know a Surprising Amount About You," *Wall Street Journal*, 6 Ocak, 2017, http://www.wsj.com/articles/that-anonymous-voice-at-the-call-center-they-may-know-a-lot-about-you-1483698608.

74. Nicholas Confessore ve Danny Hakim, "Bold Promises Fade to Doubts for a Trump-Linked Data Firm," *New York Times*, 6 Mart, 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/06/us/politics/cambridge-analytica.html; Mary-Ann Russon, "Political Revolution: How Big Data Won the US Presidency for Donald Trump," *International Business Times UK*, 20 Ocak, 2017, http://www.ibtimes.co.uk/political-revolution-how-big-data-won-us-presidency-donald-trump-1602269; Grassegger ve Krogerus, "The Data That Turned the World Upside Down"; Carole Cadwalladr, "Revealed: How US Billionaire Helped to Back Brexit," *Guardian*, 25 Şubat, 2017, https://www.theguardian.com/politics/2017/feb/26/us-billionaire-mercer-helped-back-brexit; Paul-Olivier Dehaye, "The (Dis)Information Mercenaries Now Controlling Trump's Databases," *Medium*,

3 Ocak, 2017, https://medium.com/personaldata-io/the-dis-information-mercenaries-now-controlling-trumps-databases-4f6a20d4f3e7; Harry Davies, "Ted Cruz Using Firm That Harvested Data on Millions of Unwitting Facebook Users," *Guardian*, 11 Aralık, 2015, https://www.theguardian.com/us-news/2015/dec/11/senator-ted-cruz-president-campaign-facebook-user-data.

75. Concordia, *The Power of Big Data and Psychographics*, 2016, https://www.youtube.com/watch?v=n8Dd5aVXLCc.
76. Bkz "Speak the Customer's Language with Behavioral Microtargeting," *Dealer Marketing*, 1 Aralık, 2016, http://www.dealermarketing.com/speak-the-customers-language-with-behavioral-microtargeting.
77. Biddle, "Facebook Uses Artific al Intelligence to Predict Your Future Actions."
78. "Introducing FBLearner Flow: Facebook's AI Backbone," Facebook Code, 16 Nisan, 2018, https://code.facebook.com/posts/1072626246134461/introducing-fblarner-flow-facebook-s-ai-backbone.
79. Andy Kroll, "Cloak and Data: The Real Story Behind Cambridge Analytica's Rise and Fall," *Mother Jones*, 24 Mart, 2018, https://www.motherjones.com/politics/2018/03/cloak-and-data-cambridge-analytica-robert-mercer.
80. Carole Cadwalladr, "'I Made Steve Bannon's Psychological Warfare Tool': Meet the Data War Whistleblower," *Guardian*, 18 Mart, 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-faceook-nix-bannon-trump; Kroll, "Cloak and Data."
81. Matthew Rosenberg, Nicholas Confessore, ve Carole Cadwalladr, "How Trump Consultants Exploited the Facebook Data of Millions," *New York Times*, 17 Mart, 2018, https://www.nytimes.com/2018/03/17/us/politics/cambridge-analytica-trump-campaign.html; Emma Graham-Harrison ve Carole Cadwalladr, "Revealed: 50 Million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major Data Breach," *Guardian*, 17 Mart, 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook- influence-us-election; Julia Carrie Wong ve Paul Lewis, "Facebook Gave Data About 57bn Friendships to Academic," *Guardian*, 22 Mart, 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/22/facebook-gave-data-about-57bn-friendships-to-academic-aleksandr-kogan; Olivia Solon, " Facebook Says Cambridge Analytica May Have Gained 37m More Users' Data," *Guardian*, 4 Nisan, 2018, http://www.theguardian.com/technology/2018/apr/04/facebook-cambridge-analytica-user-data-latest-more-than-thought.
82. Paul Lewis ve Julia Carrie Wong, "Facebook Employs Psychologist Whose Firm Sold Data to Cambridge Analytica," *Guardian*, 18 Mart, 2018, http://www.theguardian.com/news/2018/mar/18/facebook-cambridge-analytica-joseph-chancellor-gsr.
83. Kroll, "Cloak and Data."
84. Frederik Zuiderveen Borgesius ve diğ., "Online Political Microtargeting: Promises and Threats for Democracy" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 9 Şubat, 2018), https://papers.ssrn.com/abstract=3128787.
85. Bkz Cadwalladr, "'I Made Steve Bannon's Psychological Warfare Tool.'"

86. Charlotte McEleny, "European Commission Issues €3.6m Grant for Tech That Measures Content 'Likeability,'" *CampaignLive.co.uk*, 20 Nisan, 2015, http://www.campaignlive.co.uk/article/european-commission-issues-€36m-grant-tech-measures-content-likeability/1343366.

87. "2016 Innovation Radar Prize Winners," *Digital Single Market*, 26 Eylül, 2016, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/2016-innovation-radar-prize-winners.

88. "Affective Computing Market—Global Industry Analysis, Size, Share, Growth, Trends and Forecast 2015–2023," *Transparency Market Research*, 2017, http://www.transparencymarketresearch.com/affective-computing-market.html.

89. Patrick Mannion, "Facial-Recognition Sensors Adapt to Track Emotions, Mood, and Stress," *EDN*, 3 Mart, 2016, http://www.edn.com/electronics-blogs/sensor-ee-perception/4441565/Facial-recognition-sensors-adapt-to-track-emotions—mood—and-stress; "Marketers, Welcome to the World of Emotional Analytics," *MarTech Today*, 12 Ocak, 2016, https://martechtoday.com/marketers-welcome-to-the-world-of-emotional-analytics-159152; Ben Virdee-Chapman, "5 Companies Using Facial Recognition to Change the World," *Kairos*, 26 Mayıs, 2016, https://www.kairos.com/blog/5-companies-using-facial-recognition-to-change-the-world; "Affectiva Announces New Facial Coding Solution for Qualitative Research," Affectiva, 7 Mayıs, 2014, https://web-beta.archive.org/web/20160625173829/http://www.affectiva.com/news/affectiva-announces-new-facial-coding-solution-for-qualitative-research; Ahmad Jalal, Shaharyar Kamal, ve Daijin Kim, "Human Depth Sensors-Based Activity Recognition Using Spatiotemporal Features and Hidden Markov Model for Smart Environments," *Journal of Computer Networks and Communications* (2016), https://doi.org/10.1155/2016/8087545; M. Kakarla ve G. R. M. Reddy, "A Real Time Facial Emotion Recognition Using Depth Sensor and Interfacing with Second Life Based Virtual 3D Avatar," in *International Conference on Recent Advances and Innovations in Engineering (ICRAIE-2014)*, 2014, 1–7, https://doi.org/10.1109/ICRAIE.2014.6909153.

90. "Sewa Project: Automatic Sentiment Analysis in the Wild," SEWA, 25 Nisan, 2017, https://sewaproject.eu/description.

91. Mihkel Jäätma, "Realeyes—Emotion Measurement," Realeyes Data Services, 2016, https://www.realeyesit.com/Media/Default/Whitepaper/Realeyes_Whitepaper.pdf.

92. Mihkel Jäätma, " Realeyes—Emotion Measurement."

93. Alex Browne, "Realeyes—Play Your Audience Emotions to Stay on Top of the Game," Realeyes, 21 Şubat, 2017, https://www.realeyesit.com/blog/play-your-audience-emotions.

94. "Realeyes—Emotions," Realeyes, 2 Nisan, 2017, https://www.realeyesit.com/emotions.

95. "See What Industrial Advisors Think About SEWA," SEWA, 24 Nisan, 2017, https://sewaproject.eu/qa#ElissaMoses.

96. Roland Marchand, *Advertising the American Dream: Making Way for Modernity, 1920–1940* (Berkeley: University of California Press, 1985).

97. Erken dönem başlıca makaleler arasında şunlar vardır: Paul Ekman ve Wallace V. Friesen, "The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding," *Semiotica* 1, no. 1 (1969): 49–98; Paul Ekman ve Wallace V. Friesen, "Constants Across Cultures in the Face and Emotion," *Journal of Personality and Social Psychology* 17, no. 2 (1971): 124–29; P. Ekman ve W. V. Friesen, "Nonverbal Leakage and Clues to Deception," *Psychiatry* 32, no. 1 (1969): 88–106; Paul Ekman, E. Richard Sorenson, ve Wallace V. Friesen, "Pan-Cultural Elements in Facial Displays of Emotion," *Science* 164, no. 3875 (1969): 86–88, https://doi.org/10.1126/science.164.3875.86; Paul Ekman, Wallace V. Friesen, ve Silvan S. Tomkins, "Facial Affect Scoring Technique: A First Validity Study," *Semiotica* 3, no. 1 (1971), https://doi.org/10.1515/semi.1971.3.1.37.

98. Ekman ve Friesen, "Nonverbal Leakage."

99. Ekman ve Friesen, "The Repertoire of Nonverbal Behavior."

100. Paul Ekman, "An Argument for Basic Emotions," *Cognition and Emotion* 6, nos. 3–4 (1992): 169–200, https://doi.org/10.1080/02699939208411068.

101. 1997'de, Rosalind W. Picard'ın *Affective Computing* kitabıyla aynı sene, Ekman ve çalışma arkadaşları "otomatik yüz ifadesi ölçümüne" kendi yaklaşımlarını tarif eden bir makale yayınladılar (Cambridge, MA: MIT Press, 2000).

102. Rosalind W. Picard, *Affective Computing*, Bölüm 3.

103. Picard, *Affective Computing*, 244.

104. Picard, Bölüm 4, özellikle 123–24, 136–37.

105. Barak Reuven Naveh, Techniques for emotion detection and content delivery, US20150242679 A1, başvuru 25 Şubat, 2014, ve sonuçlanma 27 Ağustos, 2015, http://www.google.com/patents/US20150242679.

106. Naveh, Techniques for emotion detection and content delivery, paragraph 32.

107. "Affective Computing Market by Technology (Touch-Based and Touchless), Software (Speech Recognition, Gesture Recognition, Facial Feature Extraction, Analytics Software, & Enterprise Software), Hardware, Vertical, and Region—Forecast to 2021," *MarketsandMarkets*, Mart 2017, http://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/affective-computing-market-130730395.html.

108. Raffi Khatchadourian, "We Know How You Feel," *New Yorker*, 19 Ocak, 2015, http://www.newyorker.com/magazine/2015/01/19/know-feel.

109. Khatchadourian, "We Know How You Feel."

110. Khatchadourian.

111. "Affectiva," *Crunchbase*, 22 Ekim, 2017, https://www.crunchbase.com/organization/affectiva.

112. Lora Kolodny, "Affectiva Raises $14 Million to Bring Apps, Robots Emotional Intelligence," *TechCrunch*, 25 Mayıs, 2016, http://social.techcrunch.com/2016/05/25/affectiva-raises-14-million-to-bring-apps-robots-emotional-intelligence; Rana el Kaliouby, "Emotion Technology Year in Review: Affectiva in 2016," Affectiva, 29 Aralık, 2016, http://blog.affectiva.com/emotion-technology-year-in-review-affectiva-in-2016.

113. Matthew Hutson, "Our Bots, Ourselves," *Atlantic*, Mart 2017, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/03/our-bots-ourselves/513839.

114. Patrick Levy-Rosenthal, "Emoshape Announces Production of the Emotions Processing Unit II," *Emoshape | Emotions Synthesis*, 18 Ocak, 2016, http://emoshape.com/emoshape-announces-production-of-the-emotions-processing-unit-ii.

115. Tom Foster, "Ready or Not, Companies Will Soon Be Tracking Your Emotions," *Inc.com*, 21 Haziran, 2016, https://www.inc.com/magazine/201607/tom-foster/lightwave-monitor-customer-emotions.html; "Emotion as a Service," Affectiva, 30 Mart, 2017, http://www.affectiva.com/product/emotion-as-a-service; "Affectiva Announces Availability of Emotion as a Service, a New Data Solution, and Version 2.0 of Its Emotion-Sensing SDK," *PR Newswire*, 8 Eylül, 2015, http://www.prnewswire.com/news-releases/affectiva-announces-availability-of-emotion-as-a-service-a-new-data-solution-and-version-20-of-its-emotion-sensing-sdk-300139001.html.

116. Bkz Khatchadourian, "We Know How You Feel."

117. Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, trans. Hazel E. Barnes (New York: Washington Square, 1993), 573.

118. Jean-Paul Sartre, *Situations* (New York: George Braziller, 1965), 333.

119. "Kairos for Market Researchers," Kairos, 9 Mart, 2017, https://www.kairos.com/human-analytics/market-researchers.

120. Picard, *Affective Computing*, 119, 123, 244, 123–24, 136–37. Ayrıca bkz Bölüm 4.

121. Rosalind Picard, "Towards Machines That Deny Their Maker—Lecture with Rosalind Picard," *VBG*, 22 Nisan, 2016, http://www.vbg.net/ueber-uns/agenda/termin/3075.html.

122. Joseph Weizenbaum, "Not Without Us," *SIGCAS Computers and Society* 16, nos. 2–3 (1986): 2–7, https://doi.org/10.1145/15483.15484.

BÖLÜM ON

1. Richard H. Thaler ve Cass R. Sunstein, *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*, rev. ed. (New York: Penguin, 2009).

2. Elizabeth J. Lyons ve diğ., "Behavior Change Techniques Implemented in Electronic Lifestyle Activity Monitors: A Systematic Content Analysis," *Journal of Medical Internet Research* 16, no. 8 (2014), e192, https://doi.org/10.2196/jmir.3469.

Davranış değiştirmenin ticari teori ve pratiği kaçılamaz bir ağ bağlantılı varlık ve onun dijital araç bolluğunu varsayar. İngiliz araştırmacılardan oluşan bir ekip davranış değiştirme müdahalelerinde kullanılan rıza yoluyla uzlaşılmış hiyerarşik açıdan yapılandırılmış taksonomi tekniklerini" toplamak için elli beş davranış uzmanını incelediler. Bu uygulama, on altı metodolojik yığın halinde gruplanmış doksan-üç belirgin davranış-değiştirme tekniğini tanımladı: "programlı sonuçlar," ödül ve tehdit," "tekrar ve ikame," "öncüller," "ilişkiler," "geri bildirim ve gözetleme," "hedefler ve planlama," "sosyal destek," "davranışın karşılaştırılması," "doğal sonuçların iletişime açılması," "kendine-inanç," "sonuçların karşılaştırılması," "bilgiyi şekillendirme," "düzenleme," "kimlik" ve "gizli öğrenme."

Araştırmacılar davranış değiştirmenin "hızlı-ilerleyen bir alan" olduğu konusunda uyarıyorlar. Örnek olarak, sadece dört yıl öncesinde yayınlanmış olan, bu türden ilk taksonominin, pek çoğu bireysel olarak yönlendirişmiş ve yüz-yüze etkileşim ve ilişki kurma gerektiren, sadece yirmi-iki davranış-değiştirme tekniğini tanımladığını belirtiyorlar. Bunun aksine, davranış-değiştirme operasyonlarının aksiyon ekonomilerinin bağlı olduğu internet-ortamlı araçların alışılmadık kabiliyetlerine (bağlamsal kontrol, otomatik dijital dürtmeler, ölçekli operant koşullama) doğru göçünü dile getiren bir gerçek olarak, daha yeni teknikler "topluluk ve nüfus-düzeyinde müdahaleleri" hedefliyor. Bkz Susan Michie ve diğ., "The Behavior Change Technique Taxonomy (v1) of 93 Hierarchically Clustered Techniques: Building an International Consensus for the Reporting of Behavior Change Interventions," *Annals of Behavioral Medicine* 46, n o. 1 (2013): 81–95, https://doi.org/10.1007/s12160-013-9486-6.

3. Hal R. Varian, "Beyond Big Data," *Business Economics* 49, no. 1 (2014): 6.
4. Varian, "Beyond Big Data," 7.
5. Robert M. Bond ve diğ., "A 61-Million-Person Experiment in Social Influence and Political Mobilization," *Nature* 489, no. 7415 (2012): 295–98, https://doi.org/10.1038/nature11421.
6. Bond ve diğ., "A 61-Million-Person Experiment."
7. Andrew Ledvina, "10 Ways Facebook Is Actually the Devil," AndrewLedvina.com, 4 Temmuz, 2017, http://andrewledvina.com/code/2014/07/04/10-ways-facebook-is-the-devil.html.
8. Jonathan Zittrain, "Facebook Could Decide an Election Without Anyone Ever Finding Out," *New Republic*, 1 Haziran, 2014, http://www.newrepublic.com/article/117878/information-fiduciary- solution-facebook-digital-gerrymandering; Jonathan Zittrain, "Engineering an Election," *Harvard Law Review* 127 (20 Haziran, 2014): 335; Reed Albergotti, "Facebook Experiments Had Few Limits," *Wall Street Journal*, 2 Temmuz, 2014, http://www.wsj.com/articles/facebook-experiments-had-few-limits-1404344378; Charles Arthur, " If Facebook Can Tweak Our Emotions and Make Us Vote, What Else Can It Do?" *Guardian*, 30 Haziran, 2014, https://www.theguardian.com/technology/2014/jun/30/if-facebook-can-tweak-our-emotions-and-make-us-vote-what-else-can-it-do; Sam Byford, "Facebook Offers Explanation for Controversial News Feed Psychology Experiment," *Verge*, 29 Haziran, 2014, https://www.theverge.com/2014/6/29/5855710/facebook-responds-to-psychology-research-controversy; Chris Chambers, "Facebook Fiasco: Was Cornell's Study of 'Emotional Contagion' an Ethics Breach?" *Guardian*, 1 Temmuz, 2014, https://www.theguardian.com/science/head- quarters/2014/jul/01/facebook-cornell-study-emotional-contagion-ethics-breach.
9. Adam D. I. Kramer, Jamie E. Guillory, ve Jeffrey T. Hancock, "Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks," *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111, no. 24 (2014): 8788–90, https://doi.org/10.1073/pnas.1320040111.
10. Kramer, Guillory, ve Hancock, "Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion."

11. Matthew R. Jordan, Dorsa Amir, ve Paul Bloom, "Are Empathy and Concern Psychologically Distinct?" *Emotion* 16, no. 8 (2016): 1107–16, https://doi.org/10.1037/emo0000228; Marianne Sonnby-Borgström, "Automatic Mimicry Reactions as Related to Differences in Emotional Empathy," *Scandinavian Journal of Psychology* 43, no. 5 (2002): 433–43, https://doi.org/10.1111/1467-9450.00312; Rami Tolmacz, "Concern and Empathy: Two Concepts or One?" *American Journal of Psychoanalysis* 68, no. 3 (2008): 257–75, https://doi.org/10.1057/ajp.2008.22; Ian E. Wickramasekera ve Janet P. Szlyk, "Could Empathy Be a Predictor of Hypnotic Ability?" *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis* 51, no. 4 (2003): 390–99, https://doi.org/10.1076/iceh.51.4.390.16413; E. B. Tone ve E. C. Tully, "Empathy as a 'Risky Strength': A Multilevel Examination of Empathy and Risk for Internalizing Disorders," *Development and Psychopathology* 26, no. 4 (2014): 1547–65, https://doi.org/10.1017/S0954579414001199; Ulf Dimberg ve Monika Thunberg, "Empathy, Emotional Contagion, and Rapid Facial Reactions to Angry and Happy Facial Expressions: Empathy and Rapid Facial Reactions," *PsyCh Journal* 1, no. 2 (2012): 118–27, https://doi.org/10.1002/pchj.4; Tania Singer ve Claus Lamm, "The Social Neuroscience of Empathy," *Annals of the New York Academy of Sciences* 1156 (1 Nisan, 2009): 81–96, https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2009.04418.x; Douglas F. Watt, "Social Bonds and the Nature of Empathy," *Journal of Consciousness Studies* 12, nos. 8–9 (2005): 185–209.
12. Jocelyn Shu ve diğ., "The Role of Empathy in Experiencing Vicarious Anxiety," *Journal of Experimental Psychology: General* 146, no. 8 (2017): 1164–88, https://doi.org/10.1037/xge0000335; Tone ve Tully, "Empathy as a 'Risky Strength.'"
13. Chambers, "Facebook Fiasco"; Adrienne LaFrance, "Even the Editor of Facebook's Mood Study Thought It Was Creepy," *Atlantic*, 28 Haziran, 2014, https://www.theatlantic.com/technology/archive/2014/06/even-the-editor-of-facebooks-mood-study-thought-it-was-creepy/373649.
14. Bkz LaFrance, "Even the Editor."
15. Vindu Goel, "Facebook Tinkers with Users' Emotions in News Feed Experiment, Stirring Outcry," *New York Times*, 29 Haziran, 2014, https://www.nytimes.com/2014/06/30/technology/facebook-tinkers-with-users-emotions-in-news-feed-experiment-stirring-outcry.html.
16. Albergotti, "Facebook Experiments Had Few Limits"; Chambers, "Facebook Fiasco."
17. Inder M. Verma, "Editorial Expression of Concern and Correction Regarding 'Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks,'" *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111, no. 29 (2014): 8788–90.
18. James Grimmelmann, "Law and Ethics of Experiments on Social Media Users," *Colorado Technology Law Journal* 13 (1 Ocak, 2015): 255.
19. Michelle N. Meyer ve diğ., "Misjudgements Will Drive Social Trials Underground," *Nature* 511 (11 Temmuz, 2014): 265; Michelle Meyer, "Two Cheers for Corporate Experimentation," *Colorado Technology Law Journal* 13 (7 Mayıs, 2015): 273.
20. Darren Davidson, "Facebook Targets 'Insecure' to Sell Ads," *Australian*, 1 Mayıs, 2017.

21. Antonio Garcia-Martinez, "I'm an Ex-Facebook Exec: Don't Believe What They Tell You About Ads," *Guardian*, 2 Mayıs, 2017, https://www.theguardian.com/technology/2017/may/02/facebook-executive-advertising-data-comment.

22. Dylan D. Wagner ve Todd F. Heatherton, "Self-Regulation and Its Failure: The Seven Deadly Threats to Self-Regulation," in *APA Handbook of Personality and Social Psychology* (Washington, DC: American Psychological Association, 2015), 805–42, https://pdfs.semanticscholar.org/2e62/15047e3a296184c3698f3553255ff bd46c7.pdf (italikler bana aittir); William M. Kelley, Dylan D. Wagner, ve Todd F. Heatherton, "In Search of a Human Self-Regulation System," *Annual Review of Neuroscience* 38, no. 1 (2015): 389–411, https://doi.org/10.1146/annurev-neuro-071013-014243.

23. David Modic ve Ross J. Anderson, "We Will Make You Like Our Research: The Development of a Susceptibility-to-Persuasion Scale" (SSRN scholarly paper, Social Science Research Network, 28 Nisan, 2014), https://papers.ssrn.com/abstract=2446971. Ayrıca bkz Mahesh Gopinath ve Prashanth U. Nyer, "The Influence of Public Commitment on the Attitude Change Process: The Effects of Attitude Certainty, PFC and SNI" (SSRN scholarly paper, Social Science Research Network, 29 Ağustos, 2007), https://papers.ssrn.com/abstract=1010562.

24. Bkz Dyani Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go' as Told by the Game's Creator," *Inverse*, 28 Şubat, 2017, https://www.inverse.com/article/28485-pokemon-go-secret-history-google-maps-ingress-john-hanke-updates.

25. Tim Bradshaw, "The Man Who Put 'Pokémon Go' on the Map," *Financial Times*, 27 Temmuz, 2016, https://www.ft.c m/content/7209d7ca-49d3-11e6-8d68-72e9211e86ab.

26. Sebastian Weber ve John Hanke, "Reality as a Virtual Playground," *Making Games*, January 22, 2015, http://www.makinggames.biz/feature/reality-as-a-virtual-playground,7286.html.

27. "John Hanke at SXSW 2017: We'll Announce Some New Products at the Next Event!" Pokemon GO Hub, 10 Mart, 2017, http://web.archive.org/web/20170330220737/https://pokemongohub.net/john-hanke-sxsw-2017-well-announce-new-products-next-event.

28. Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go.'"

29. Weber ve Hanke, "Reality as a Virtual Playground."

30. Bkz Hal Hodson, "Why Google's Ingress Game Is a Data Gold Mine," *New Scientist*, 28 Eylül, 2012, https://www.newscientist.com/article/mg21628936-200-why-googles-ingress-game-is-a-data-gold-mine.

31. Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go.'"

32. Ryan Wynia, "Behavior Design Bootcamp with Stanford's Dr. BJ Fogg," *Technori*, 19 Ekim, 2012, http://technori.com/2012/10/2612-behavior-design-bootcamp; Ryan Wynia, "BJ Fogg's Behavior Design Bootcamp: Day 2," *Technori*, 22 Ekim, 2012, http://technori.com/2012/10/2613-behavior-design- bootcamp-day-2. Stanford'lu araştırmacı B. J. Fogg 2003 yılı kitabı *Persuasive Technology*'de bilgisayar oyunu tasarımcılarının Skinnervari-tarzda koşullama ile insanların davranışlarını değiştirmenin peşinde olduklarını fark ederek, "iyi oynama ve etkin operant koşullamanın ele ele gittiği" sonucuna varıyordu.

33. Kevin Werbach, "(Re)Defining Gamification: A Process Approach," in *Persuasive Technology*, Lecture Notes in Computer Science, International Conference on Persuasive Technology (Cham, Switzerland: Springer, 2014), 266–72, https://doi.org/10.1007/978-3-319-07127-5_23; Kevin Werbach ve Dan Hunter, *For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business* (Philadelphia: Wharton Digital Press, 2012).
34. Michael Sailer ve diğ., "How Gamification Motivates: An Experimental Study of the Effects of Specific Game Design Elements on Psychological Need Satisfaction," *Computers in Human Behavior* 69 (Nisan 2017): 371–80, https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.033; J. Hamari, J. Koivisto, ve H. Sarsa, "Does Gamifi ation Work?— a Literature Review of Empirical Studies on Gamification," in *47th Hawaii International Conference on System Sciences*, 2014, 3025–34, https://doi.org/10.1109/HICSS.2014.377; Carina Soledad González ve Alberto Mora Carreño, "Methodological Proposal for Gamification in the Computer Engineering Teaching," *2014 International Symposium on Computers in Education (SIIE)*, 1–34; Dick Schoech ve diğ., "Gamification for Behavior Change: Lessons from Developing a Social, Multiuser, Web-Tablet Based Prevention Game for Youths," *Journal of Technology in Human Services* 31, no. 3 (2013): 197–217, https://doi.org/10.1080/15228835.2013.812512.
35. Yu-kai Chou, "A Comprehensive List of 90+ Gamification Cases with ROI Stats," *Yu-Kai Chou: Gamification & Behavioral Design*, 23 Ocak, 2017, http://yukaichou.com/gamification-examples/gamification-stats-figures.
36. Ian Bogost, "Persuasive Games: Exploitationware," *Gamasutra*, 3 Mayıs, 2011, http://www.gamasutra.com/view/feature/134735/persuasive_games_exploitationware.php; Adam Alter, *Irresistible: The Rise of Addictive Technology and the Business of Keeping Us Hooked* (New York: Penguin, 2017).
37. Jessica Conditt, "The Pokémon Go Plus Bracelet Is Great for Grinding," *Engadget*, 17 Eylül, 2016, https://www.engadget.com/2016/09/17/pokemon-go-plus-hands-on; Sarah E. Needleman, "'Pokémon Go' Wants to Take Monster Battles to the Street," *Wall Street Journal*, 10 Eylül, 2015, https://blogs.wsj.com/digits/2015/09/10/pokemon-go-wants-to-take-monster-battles-to-the-street; Patience Haggin, "Alphabet Spinout Scores Funding for Augmented Reality Pokémon Game," *Wall Street Journal*, 26 Şubat, 2016, https://blogs.wsj.com/venturecapital/2016/02/26/alphabet-spinout-scores-funding-for-augmented-reality-pokemon-game.
38. Joseph Schwartz, "5 Charts That Show Pokémon GO's Growth in the US," *Similarweb Blog*, 10 Temmuz, 2016, https://www.similarweb.com/blog/pokemon-go.
39. Nick Wingfield ve Mike Isaac, "Pokémon Go Brings Augmented Reality to a Mass Audience," *New York Times*, 11 Temmuz, 2016, https://www.nytimes.com/2016/07/12/technology/pokemon-go-brings-augmented-reality-to-a-mass-audience.html.
40. Polly Mosendz ve Luke Kawa, "Pokémon Go Brings Real Money to Random Bars and Pizzerias," *Bloomberg.com*, 11 Temmuz, 2016, https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-07-11/pok-mon-go-brings-real-money-to-random-bars-and-pizzerias; Abigail Gepner, Jazmin Rosa, ve Sophia Rosenbaum,

"There's a Pokémon in My Restaurant, and Business Is Booming," *New York Post,* 12 Temmuz, 2016, http://nypost.com/2016/07/12/pokemania-runs-wild-through-city-causing-crime-accidents; Jake Whittenberg, " Pokemon GO Saves Struggling Wash. Ice Cream Shop," *KSDK,* 9 Ağustos, 2016, http://www.ksdk.com/news/pokemon-go-saves-struggling-business/292596081.

41. Wingfield ve Isaac, "Pokémon Go Brings Augmented Reality."

42. Sabin, "The Secret History of 'Pokémon Go.'"

43. Tim Bradshaw ve Leo Lewis, "Advertisers Set for a Piece of 'Pokémon Go' Action," *Financial Times,* 13 Temmuz, 2016; Jacky Wong, "Pokémon Mania Makes Mint for Bank of Kyoto," *Wall Street Journal,* 12 Temmuz, 2016, https://blogs.wsj.com/moneybeat/2016/07/12/pokemon-mania-makes-mint-for-bank-of-kyoto.

44. Bkz Bradshaw ve Lewis, "Advertisers Set for a Piece" (italikler bana aittir).

45. Jon Russell, "Pokémon Go Will Launch in Japan Tomorrow with Game's First Sponsored Location," *TechCrunch,* 19 Temmuz, 2016, http://social.techcrunch.com/2016/07/19/pokemon-go-is-finally- launching-in-japan-tomorrow; Takashi Mochizuki, "McDonald's Unit to Sponsor 'Pokémon Go' in Japan," *Wall Street Journal,* 19 Temmuz, 2016, http://www.wsj.com/articles/mcdonalds-unit-to-sponsor- pokemon-go-in-japan-1468936459; Stephen Wilmot, "An Alternative Way to Monetize Pokémon Go," *Wall Street Journal,* 29 Temmuz, 2016, https://blogs.wsj.com/moneybeat/2016/07/29/an-alternative-way-to-monetize-pokemon-go; "Pokémon GO Frappuccino at Starbucks," *Starbucks Newsroom,* 8 Aralık,2016, https://news.starbucks.com/news/starbucks-pokemon-go; Megan Farokhmanesh, "Pokémon Go Is Adding 10.5K Gym and Pokéstop Locations at Sprint Stores," *Verge,* 7 Aralık, 2016, http://www.theverge.com/2016/12/7/13868086/pokemon-go-sprint-store-new-gyms-pokestops; Mike Ayers, "Pokémon Tracks Get a Pokémon Go Bump on Spotify," *Wall Street Journal,* 12 Temmuz, 2016, https://blogs.wsj.com/speakeasy/2016/07/12/pokemon-tracks-get-a-pokemon-go-bump-on-spotify; Josie Cox, "Insurer Offers Pokémon Go Protection (But It's Really Just Coverage for Your Phone)," *Wall Street Journal* (blog), 22 Temmuz, 2016, https://blogs.wsj.com/moneybeat/2016/07/22/insurer-offers-pokemon-go-protection-but-its-really-just-coverage-for-your-phone; Ben Fritz, "Disney Looks to Tech Behind Pokemon Go," *Wall Street Journal,* 5 Ağustos, 2016.

46. Bkz Adam Sherrill, "Niantic Believes Pokémon GO Has 'Only Just Scratched the Surface' of AR Gameplay Mechanics," *Gamnesia,* 5 Mayıs, 2017, https://www.gamnesia.com/news/niantic-believes-pokemon-go-has-only-just-scratched-the-surface-of-ar.

47. Joseph Bernstein, "You Should Probably Check Your Pokémon Go Privacy Settings," *BuzzFeed,* 11 Temmuz, 2016, https://www.buzzfeed.com/josephbernstein/heres-all-the-data-pokemon-go-is-collecting-from-your-phone.

48. Natasha Lomas, "Pokémon Go Wants to Catch (Almost) All Your App Permissions," *TechCrunch,* 16 Temmuz, 2016, http://social.techcrunch.com/2016/07/11/pokemon-go-wants-to-catch-almost-all-your-permissions.

49. Marc Rotenberg, Claire Gartland, ve Natashi Amlani, "EPIC Letter to FTC Chair Edith Ramirez," 22 Temmuz, 2016, 4, https://epic.org/privacy/ftc/FTC-letter-Pokemon-GO-07-22-2016.pdf.

50. Al Franken, "Letter to John Hanke, CEO of Niantic, Inc. from U.S. Senator Al Franken," 12 Temmuz, 2016, http://www.businessinsider.com/us-senator-al-franken-writes-to-pokmon-go-developers-niantic-privacy-full-letter2016-7.

51. Courtney Greene Power, "Letter to U.S. Senator Al Franken from General Counsel for Niantic, Inc. Courtney Greene Power," 26 Ağustos, 2016.

52. Rebecca Lemov, *World as Laboratory: Experiments with Mice, Mazes, and Men* (New York: Hill and Wang, 2005), 189.

53. H. Keith Melton ve Robert Wallace, *The Official CIA Manual of Trickery and Deception* (New York: William Morrow, 2010), 4.

54. Lemov, *World as Laboratory*, 189; Ellen Herman, *Th Romance of American Psychology: Political Culture in the Age of Experts* (Berkeley: University of California Press, 1995), 129.

55. Melton ve Wallace, *The Official CIA Manual of Trickery and Deception.*

56. "Church Committee: Book I—Foreign and Military Intelligence," Mary Ferrell Foundation, 1975, 390, https://www.maryferrell.org/php/showlist.php?docset=1014.

57. Lemov, *World as Laboratory*, 200.

58. Alexandra Rutherford, "The Social Control of Behavior Control: Behavior Modification, Individual Rights, and Research Ethics in America, 1971–1979," *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 42, no. 3 (2006): 206, https://doi.org/10.1002/jhbs.20169.

59. Noam Chomsky, "The Case Against B. F. Skinner," *New York Review of Books*, 30 Aralık, 1971.

60. John L. McClellan ve diğ., "Individual Rights and the Federal Role in Behavior Modifi ation; A Study Prepared by the Staff of the Subcommittee on Constitutional Rights of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-Third Congress, Second Session," Kasım 1974, iii–iv, https://eric.ed.gov/?id=ED103726.

61. McClellan ve diğ., "Individual Rights," IV, 21.

62. McClellan ve diğ., 13–14.

63. P. London, "Behavior Technology and Social Control—Turning the Tables," *APA Monitor* (Nisan 1974): 2 (italikler bana aittir); Rutherford, "The Social Control of Behavior Control."

64. Rutherford, "The Social Control of Behavior Control," 213.

65. "The Belmont Report—Office of the Secretary—Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research—the National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research," Regulations & Policy, Office or Human Research Protections, US Department of Health, Education and Welfare, 28 Ocak, 2010, https://www.hhs.

gov/ohrp/regulations-and-policy/belmont-report/index.html; Rutherford, "The Social Control of Behavior Control," 215.

66. Bkz Rutherford, "The Social Control of Behavior Control," 217.

67. Daniel W. Bjork, *B. F. Skinner: A Life* (New York: Basic, 1993), 220.

68. "Anthropotelemetry: Dr. Schwitzgebel's Machine." *Harvard Law Review* 80, no.2 (1966): 403–21, https://doi.org/10.2307/1339322 (italikler bana aittir).

BÖLÜM ON BİR

1. Hannah Arendt, *The Life of the Mind*, vol. 2, *Willing* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1978), 13–14.

2. Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 244.

3. Ayrıca bkz John R. Searle, *Making the Social World: The Structure of Human Civilization* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 133.

4. Searle, *Making the Social World*, 133, 136.

5. Searle, 194–95. Ayrıca bkz analizimle ilgili pragmatik bir insan hakları teorisi sunan Harvard Hukuk Okulu profesörü Alan Dershowitz. "Özellikle büyük adaletsizlikler üzerine- deneyim ve tarihin öğretmiş olduğu o temel tercihler olan haklar öylesine vazgeçilmezdir ki, vatandaşlar kendilerini sağlama almaya ve çoğunluktaki değişimlerle kolayca değişime konu etmemeye ikna edilmelidir," diye ileri sürer. Bu şekilde, haklar yanlışlıklardan türetilir. Onunki "aşağıdan-yukarıya" bir yaklaşımdır, çünkü genellikle mükemmel adalet için koşullar üzerine anlaşma yerine korkunç bir adaletsizliği oluşturan şey üzerine çok daha fazla fikir birliği vardır. Alan M. Dershowitz, *Rights from Wrongs: A Secular Theory of the Origins of Rights* (New York: Basic, 2004), 81–96.

6. Sir Henry Maine, *Ancient Law* (New York: E. P. Dutton & Co. Inc., 1861).

7. Liam B. Murphy, "The Practice of Promise and Contract" (ön makale, New York University Public Law and Legal Theory, 2014), 2069; Avery W. Katz, "Contract Authority—Who Needs It?" *University of Chicago Law Review* 81, no. 4 (2014): 27; Robin Bradley Kar, "Contract as Empowerment," *University of Chicago Law Review* 83, no. 2 (2016): 1.

8. Hal Varian, "Beyond Big Data," *Business and Economics* 49, no. 1 (Ocak 2014). Bu mükemmel bilgi davranışçı ekonomistlerin "sınırsız rasyonellik" ya da "sınırlanmamış bilişsel yeterlik" adını verdikleri şeydir. Bkz Oliver E. Williamson, *The Economic Institutions of Capitalism* (New York: Free Press, 1998), 30.

9. Bu problemin tıkla-sarmalan ve standart metnin diğer formlarıyla bağlantılı güçlü bir incelemesi için, bkz Robin Kar ve Margaret Radin, "Pseudo-contract & Shared Meaning Analysis" (Hukuk Çalışmaları Araştırma Makalesi, University of Illinois College of Law, 16 Kasım, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3083129.

10. Weber "sözleşmelerin özel düzenlenişiyle" ifade edilen "kanun yapma yetki dağıtımının" "zorlama derecesinde bir azalma" üretmesinin zorunlu olmadığını ileri sürüyordu. Yasal bir düzen "zorunlu ve yasaklayıcı normlar ile pek çok 'özgürlük' ve 'güçlendirme'" dayattığında, "[onun] yine de ... sadece genel olarak zorlamada değil, aynı zamanda oldukça belirgin biçimde otoriter

zorlamada da kantitatif ve kalitatif bir artışa da olanak sağladığı" konusunda uyarıyordu. Yirminci-yüzyıl-başları endüstriyel işverenlerin çocuk işçi çalıştırmak, on iki-saatlik işgünü talep etmek ve tehlikeli çalışma koşullarını dayatmak için sözleşme özgürlüğü haklarını kullanma şekilleri de tam olarak budur ve yazarlarının kendi sözleşme özgürlüğü iddialarında benzer sığınağı bulduğu kanunsuz ve gözü pek tıkla-sarmalan anlaşmalarla yüklenme şeklimiz de tam olarak budur. Bkz Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, vol. 2 (Berkeley: University of California Press, 1978), 668–81.

11. Hal R. Varian, "Economic Scene; If There Was a New Economy, Why Wasn't There a New Economics?" *New York Times*, 17 Ocak, 2002, http://www.nytimes.com/2002/01/17/business/economic-scene-if-there-was-a-new-economy-why-wasn-t-there-a-new-economics.html.
12. Williamson, *The Economic Institutions of Capitalism.*
13. Oliver E. Williamson, "The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract," *Journal of Economic Perspectives* 16, no. 3 (2002): 174.
14. Williamson, *The Economic Institutions of Capitalism*, 30–31, 52. Her zamanki kavrayışıyla, Evgeny Morozov "Büyük Veri" analizinin sosyalist plancıların tutkularındaki kökenleri üzerine ileri görüşlü bir 2014 yılı tartışmasında bu bağlantıyı kurmuştur. Evgeny Morozov, "The Planning Machine," *The New Yorker*, 6 Ekim, 2014, https://www.newyorker.com/magazine/2014/10/13/planning-machine.
15. "Repo Man Helps Pay Off ill for Elderly Couple's Car," *ABC News*, 23 Kasım, 2016, http://abcnews.go.com/US/repo-man-helps-pays-off-bill-elderly-couples/story?id=43738753; Sarah Larimer, "A Repo Man Didn't Want to Seize an Elderly Couple's Car, So He Helped Pay It Off or Them Instead," *Washington Post*, 24 Kasım, 2016, https://www.washingtonpost.com/news/inspired-life/wp/2016/11/24/a-repo-man-didnt-want-to-seize-an-elderly-couples-car-so-he-helped-pay-it-off-for-them-instead/?utm_term=.5ab21c4510ab.
16. Timothy D. Smith, Jeffrey T. Laitman, ve Kunwar P. Bhatnagar, "The Shrinking Anthropoid Nose, the Human Vomeronasal Organ, and the Language of Anatomical Reduction," *Anatomical Record* 297, no. 11 (2014): 2196–2204, https://doi.org/10.1002/ar.23035.
17. Chris Jay Hoofnagle ve Jennifer King, "Research Report: What Californians Understand About Privacy Offline" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 15 Mayıs, 2008), http://papers.ssrn.com/abstract=1133075.
18. Joseph Turow ve diğ., "Americans Reject Tailored Advertising and Three Activities That Enable It," Annenberg School for Communication, 29 Eylül, 2009, http://papers.ssrn.com/abstract=1478214; Joseph Turow, Michael Hennessy, ve Nora Draper, "The Tradeoff allacy: How Marketers Are Misrepresenting American Consumers and Opening Them Up to Exploitation," Annenberg School for Communication, Haziran 2015, https://www.asc.upenn.edu/news-events/publications/tradeoff-fallacy-how-marketers-are-misrepresenting-american-consumers-and; Lee Rainie, "Americans' Complicated Feelings About Social Media in an Era of Privacy Concerns," *Pew Research Center*, 27 Mart, 2018, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/03/27/americans-

complicated-feelings-about-social-media-in-an-era-of-privacy-concerns.

19. Filippo Tommaso Marinetti, *The Futurist Manifesto* (Paris, France: Le Figaro, 1909); F. T. Marinetti ve R. W. Flint, *Marinetti: Selected Writings* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1972); Harlan K. Ullman ve James P. Wade, *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance* (Forgotten Books, 2008).
20. Greg Mitchell, *The Tunnels: Escapes Under the Berlin Wall and the Historic Films the JFK White House Tried to Kill* (New York: Crown, 2016); Kristen Greishaber, "Secret Tunnels That Brought Freedom from Berlin's Wall," *Independent*, 18 Ekim, 2009, http://www.independent.co.uk/news/world/europe/secret-tunnels-that-brought-freedom-from-berlins-wall-1804765.html.
21. Mary Elise Sarotte, *The Collapse: The Accidental Opening of the Berlin Wall* (New York: Basic, 2014), 181.
22. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, 2nd ed. (Boston: Beacon, 2001), 137.
23. Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism: A Longer View* (London: Verso, 2002).

BÖLÜM ON İKİ

1. Peter S. Menell, "2014: Brand Totalitarianism" (UC Berkeley Kamu Hukuku Araştırma Makalesi, California Üniversitesi, 4 Eylül, 2013), http://papers.ssrn.com/abstract=2318492; "Move Over, Big Brother," *Economist*, 2 Aralık, 2004, http://www.economist.com/node/3422918; Wojciech Borowicz, "Privacy in the Internet of Things Era," *Next Web*, 18 Ekim, 2014, http://thenextweb.com/dd/2014/10/18/privacy-internet-things-era-will-nsa-know-whats-fridge; Tom Sorell ve Heather Draper, "Telecare, Surveillance, and the Welfare State," *American Journal of Bioethics* 12, no. 9 (2012): 36–44, https://doi.org/10.1080/15265161.2012.699137; Christina DesMarais, "This Smartphone Tracking Tech Will Give You the Creeps," *PCWorld*, 22 Mayıs, 2012, http://www.pcworld.com/article/255802/new_ways_to_track_you_via_your_mobile_devices_big_brother_or_good_business_.html; Rhys Blakely, "'We Thought Google Was the Future but It's Becoming Big Brother,'" *Times*, 19 Eylül, 2014, http://www.thetimes.co.uk/tto/technology/internet/article4271776.ece; CPDP Conferences, *Technological Totalitarianism, Politics and Democracy*, 2016, http://www.internet-history.info/media-library/mediaitem/2389-technological-totalitarianism-politics-and-democracy.html; Julian Assange, "The Banality of 'Don't Be Evil,'" *New York Times*, 1 Haziran, 2013, https://www.nytimes.com/2013/06/02/opinion/sunday/the-banality-of-googles-dont-be-evil.html; Julian Assange, "Julian Assange on Living in a Surveillance Society," *New York Times*, 4 Aralık, 2014, https://www.nytimes.com/2014/12/04/opinion/julian-assange-on-living-in-a-surveillance-society.html; Michael Hirsh, "We Are All Big Brother Now," *Politico*, 23 Temmuz, 2015, https://www.politico.com/magazine/story/2015/07/big-brother-technology-trial-120477.html; "Apple CEO Tim Cook: Apple Pay Is Number One," *CBS News*, 28 Ekim, 2014, h ttp://www.cbsnews.com/news/apple-ceo-tim-cook-apple-pay-is-number-one; Mathias Döpfner, "An Open Letter to Eric Schmidt: Why We Fear Google," *FAZ.net*, 17 Nisan, 2014, http://www.faz.net/1.2900860; Sigmar Gabriel, "Sigmar Gabriel: Political Consequences of the Google Debate," *Frankfurter Allgemeine Zeitung*,

20 Mayıs, 2014, http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/the-digital-debate/sigmar-gabriel-consequences-of-the-google-debate-12948701-p6.html; Cory Doctorow, " Unchecked Surveillance Technology Is Leading Us Towards Totalitarianism," *International Business Times*, 5 Mayıs, 2017, http://www.ibtimes.com/unchecked-surveillance-technology-leading-us-towards-totalitarianism-opinion-2535230; Martin Schulz, "Transcript of Keynote Speech at Cpdp2016 on Technological, Totalitarianism, Politics and Democracy," *Scribd*, 2016, https://www.scribd.com/document/305093114/Keynote-Speech-at-Cpdp2016-on-Technological-Totalitarianism-Politics-and-Democracy.

2. Mussolini, Gentile'i "öğretmeni" olarak betimleyerek, 1922'de ilk kez iktidarı elde ettiğinde Gentile'i Halkı Yönlendirme bakanı olarak görevlendirdi. Bkz A. James Gregor, *Giovanni Gentile: Philosopher of Fascism* (New Brunswick, NJ: Routledge, 2004), 60.
3. Gregor, *Giovanni Gentile*, 30.
4. Gregor, 62–63.
5. Benito Mussolini, *The Doctrine of Fascism* (Hawaii: Haole Church Library, 2015), 4.
6. Frank Westerman, *Engineers of the Soul: The Grandiose Propaganda of Stalin's Russia*, trans. Sam Garrett (New York: Overlook, 2012), 32–34 (italikler bana aittir); Robert Conquest, *Stalin: Breaker of Nations* (New York: Penguin, 1992).
7. Westerman, *Engineers of the Soul*, 22–29.
8. Waldemar Gurian, "Totalitarianism as Political Religion," in *Totalitarianism*, ed. Carl J. Friedrich (New York: Grosset & Dunlap, 1964), 120. Muhtemelen, ironik biçimde, pek çok akademisyen, -Katolik Kilisesi gibi- kurumların sürekliliği ve toplu cinayetlerin yokluğunu aktararak, İtalya'nın hiçbir zaman gerçekten bir totaliter devlet haline gelmediği sonucuna varıyordu. Bazıları ise teori ve pratiğin Almanya'da ve, faşizmle tanımlanmakta isteksiz olan Sovyet elitlerinin itirazlarına rağmen, daha da kapsamlı biçimde -ve daha uzun bir süre boyunca- Sovyetler Birliği'nde daha bütünüyle detaylandırılmış olduğunu iddia ediyordu.
9. Claude Lefort, "The Concept of Totalitarianism," *Democratiya* 9 (2007): 183–84.
10. Bir Sovyet savunucusu olarak Duranti üzerine, bkz Westerman, *Engineers of the Soul*, 188; Robert Conquest, *The Great Terror: A Reassessment* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 468.
11. Conquest, *The Great Terror*, 485.
12. Conquest, 447.
13. Conquest, 405.
14. Conquest, *Stalin*, 222, 228.
15. Conquest, 229.
16. Walter Duranty, "What's Going On in Russia?" *Look*, 15 Ağustos, 1939, 21.
17. Duranti 1931'de Moskova'dan yazılmış *New York Times* makaleleri için 1932'de Pulitzer Ödülü kazandı. Ardından, Duranty'i Stalinci propaganda aracı olarak gören Stalin-karşıtları tarafından Duranty'nin raporuna karşı çıkıldı. Pulitzer

komitesi altı ay boyunca iddiaları inceledi ve sonunda ödülü iptal etmeme kararı aldı. Yıllar sonra, *New York Times* Duranty'nin çalışmasının o gazetenin tarihindeki en kötü raporlardan biri olduğu sonucuna vardı. Bunlardan hiçbiri *Look* ve diğer periyodik yayınları Duranty'nin Sovyetler Birliği'ndeki yaşam üzerine açıklamalarına bel bağlamaya devem etmekten alıkoymadı, bu, kesinlikle totaliterci gücün eşsiz özelliklerinin kamuoyunca tanınmasının yavaş hızına belirgin bir katkıda bulunmuştur.

18. Conquest, *The Great Terror,* 467–68.
19. Conquest, 486.
20. Carl J. Friedrich, "The Problem of Totalitarianism—an Introduction," in *Totalitarianism,* ed. Carl J. Friedrich (New York: Grosset & Dunlap, 1964), 1.
21. Friedrich, "The Problem of Totalitarianism," 1–2. Friedrich Almanya'da doğmuş ve eğitim görmüştür ve 1946'dan 1949'a kadar Birleşik Devletler Almanya askeri yöneticisine bir danışma olarak çalışmıştır.
22. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Schocken, 2004), 387.
23. Arendt, *The Origins,* 431.
24. Arendt, xxvii.
25. Arendt, 429.
26. Carl J. Friedrich, ed., *Totalitarianism* (New York: Grosset & Dunlap, 1964); Carl J. Friedrich ve Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1956); Theodor Adorno, "Education After Auschwitz," in *Critical Models: Interventions and Catchwords* (New York: Columbia University Press, 1966); Theodor W. Adorno, "The Schema of Mass Culture," in *Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture* (New York: Routledge, 1991); Theodor W. Adorno, "On the Question: 'What Is German?'" *New German Critique* no. 36 (Sonbahar, 1985): 121–31; Gurian, "Totalitarianism as Political Religion"; Raymond Aron, *Democracy and Totalitarianism,* Nature of Human Society Series (London: Weidenfeld & Nicolson, 1968).
27. Bkz Raul Hilberg'in, arasında ulaşım ve üretim sistemleri, askeri operasyonlar, bakanlık hiyerarşileri, düzenlenmiş gizlilik ve kendi arkadaş ve komşularını korkutmak ve öldürmek için arkadaş ve komşuların işe alımlarının da yer aldığı, Nazilerin kitlesel seferberliklerinin karmaşıklığını aktaran Avrupalı Yahudilerin yıkımı üzerine anıtsal açıklaması: *The Destruction of the European Jews* (New York: Holmes & Meier, 1985). Ayrıca bkz Daniel Jonah Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust* (New York: Vintage, 1997); Jan T. Gross, *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland* (New York: Penguin, 2002); Christopher R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (New York: Harper Perennial, 1998); Norman M. Naimark, *Stalin's Genocides (Human Rights and Crimes Against Humanity)* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2012). Rusya'da, Solzhenitsyn'in toplama kampı sistemi üzerine açıklaması parti görevlisi ve sınıfları ve sıradan vatandaşların sürekli korku akışını "beslemeleri" gerektiğini ortaya çıkarır. Bkz Aleksandr Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago* (New York: Harper & Row, 1973).

28. Richard Shorten, *Modernism and Totalitarianism—Rethinking the Intellectual Sources of Nazism and Stalinism, 1945 to the Present* (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 50.

29. Shorten, *Modernism*, Bölüm 1.

30. Claude Lefort, *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*, ed. John B. Thompson (Cambridge, MA: MIT Press, 1986), 297–98.

31. Hannah Arendt, *Essays in Understanding* (New York: Schocken, 1994), 343.

32. "Behavior: Skinner's Utopia: Panacea, or Path to Hell?" *Time*, 20 Eylül, 1971, http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,909994,00.html.

33. B. F. Skinner, "Current Trends in Experimental Psychology," in *Cumulative Record*, 319, www.bfskinner.org (italikler bana aittir).

34. Bkz Ludy T. Benjamin Jr. ve Elizabeth Nielsen-Gammon, "B. F. Skinner and Psychotechnology: The Case of the Heir Conditioner," *Review of General Psychology* 3, n o. 3 (1999): 155–67, https://doi.org/10.1037/1089-2680.3.3.155.

35. B. F. Skinner, *About Behaviorism* (New York: Vintage, 1976), 1–9.

36. John B. Watson, "Psychology as the Behaviorist Views It," *Psychological Review* 20 (1913): 158–77.

37. Lefort, *The Political Forms of Modern Society*; "Max Planck," *Complete Dictionary of Scientific Biography* (Detroit, MI: Scribner's, 2008), http://www.encyclopedia.com/people/science-and-technology/physics-biographies/max-planck.

38. "Max Karl Ernst Ludwig Planck," Nobel-winners.com, 16 Aralık, 2017, http://www.nobel-winners.com/Physics/max_karl_ernst_ludwig_planck.html. Max Planck'ın biyografi yazarının yazdığı üzere, "Planck 'Kendimi bilime adama kararım ...insan mantığı yasalarının bizimle ilgili dünyadan edindiğimiz izlenim dizilerini yöneten yasalarla örtüştüğünün; dolayısıyla, saf mantığın [dünyanın] mekanizmaları üzerine kavrayış kazanmayı mümkün kılabileceğinin keşfinin doğrudan ürünü olduğunu ...' hatırlıyordu. Bir diğer deyişle, teorik fiziğin henüz kendi başına bir disiplin olarak tanınmadığı bir zamanda bir teorik fizikçi olmaya özellikle karar verdi. Ancak daha da ileri gidiyordu: fiziksel yasaların varlığının 'dış dünyanın insandan bağımsız bir şey, mutlak bir şey olduğu ve bu mutlakta geçerli olan yasa arayışının ...yaşamdaki en yüce bilimsel arayış olarak ...göründüğü sonucuna varıyordu."

39. Erwin Esper Meyer'i Amerikan psikolojisi içinde izole eden ve dolayısıyla çalışmalarının büyük kısmını keyif alabileceği tanınmadan mahrum bırakan faktörleri inceliyor. Özellikle, bkz Erwin A. Esper, "Max Meyer in America," *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 3, no. 2 (1967): 107–31, https://doi.org/10.1002/1520-6696(196704)3:2<107:AID-JHBS2300030202>3.0.CO;2-F.

40. Esper, "Max Meyer."

41. Skinner, *About Behaviorism*, 14.

42. Skinner Meyer'in radikal davranışçı bakış açısına verdiği kati önemi yineliyordu. Örneğin, bkz felsefeci Brand Blanshard ile 1967 yılı tartışmasında şunu belirtiyordu: "Özel bir problem, evrenin küçük bir parçasının her birimizin teni altında kapatılmış olduğuna dair kaçılamaz gerçekten ortaya çıkar. Evrenin geri kalanından farklı değildir, ancak onunla bağlantımız mahrem ve bir şekil-

de istisnai olduğu için, özel bir değerlendirme alır. Özel bir şekilde bilindiği, doğrudan verilmiş olanı içerdiği, insanın bildiği ve bazılarına göre gerçekten bilebileceği tek şey olduğu söylenir. Decartes'den itibaren felsefeciler kendi zihin analizleriyle başlarlar. Neredeyse herkes kendi davranışını açıklayarak buna başlıyor gibidir. Buna rağmen, olası başka bir başlangıç noktası da vardır -Max Meyer'in Diğer Kişi olarak adlandırdığı şeyin davranışı. Bilimsel bir analiz daha etkin hale geldikçe, artık o davranışı içsel olaylar açısından açıklayamayız. Diğer Kişi'nin teninin altındaki dünya öncelikli durumunu kaybeder." Bkz Brand Blanshard, "The Problem of Consciousness: A Debate with B. F. Skinner," *Philosophy and Phenomenological Research* 27, no. 3 (1967): 317–37.

43. Max Meyer, "The Present Status of the Problem of the Relation Between Mind and Body," *Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods* 9, no. 14 (1912): 371, https://doi.org/10.2307/2013335.

44. Esper, "Max Meyer," 114. Meyer'in düşüncesinde, bu "organizmaya" indirgeme, kişiler ve hatta türler arasındaki ortaklıklara vurgu yapması bakımından, tabiatı itibarı ile hümanistik idi. Hepimiz uyur ve uyanır, yer ve içer, dans eder, güler, ağlar, ürer ve ölürüz.

45. Bkz Max Planck, "Phantom Problems in Science," in *Scientific Autobiography and Other Papers* (New York: Philosophical Library, 1949), 52–79, 75. 1946'da Planck'in bilim ve bilimsel mantık yürütmenin birliği üzerine uzun süreli görüşleri onun, arasında "zihin-beden problemi" ve "özgür irade probleminin" de yer aldığı, bilimdeki "hayalet problemler" üzerine makalesinde özetlenebilir. Planck, felsefe ve bilimdeki tüm hayalet problemler gibi, zihin-beden çelişkisine "gözlemin bakış açısını" belirleme ve ona kalıcı biçimde bağlı kalmada hata olarak bakıyordu. "İçsel" ve "psikolojik" bakış açısı ile "dışsal" ve "fizyolojik" bakış açısının sıklıkla karıştırıldığını ileri sürüyordu: "Hissettiğiniz, düşündüğünüz, istediğiniz şeyler sadece sizin birinci elden bilgi olarak bilebileceğiniz şeylerdir. Diğer kişiler, sözlerinizden, gidişatınızdan, aksiyonlarınızdan ve kişisel tarzınızdan, bunu sadece dolaylı olarak çıkarabilirler. Bu tür fiziksel tezahürler tamamen yok olduğunda, bunların anlık akıl durumunuzu bilmeye imkan verecek bir temeli olmaz." Dışsal bakış açısı böylece istemli süreçlerin bilimsel gözleminde temel olarak" kabul edilebilir tek şey idi. İnsan davranışı üerinde bilimsel çalışma için temel olarak bu "dışsal bakış açısının" oluşturulması hikayemiz için kritik öneme sahiptir ve Planck'ın makalesi bu düşüncenin Meyer'den çıkardığı etkilenmeyi (ve hatta Planck'in Meyer'in 1921 yılı çalışmasını okumuş olduğunu) akla getirir. Her durumda, Planck'ın savı ile Meyer'inki arasındaki uyum açıktır.

46. Max Friedrich Meyer, *Psychology o f t he Other-One* (Missouri Book Company, 1921), 146, http://archive.org/details/cu31924031214442.

47. Meyer, *Psychology*, 147.

48. Meyer, 402, 406.

49. Meyer, 411–12, 420.

50. Meyer, 402.

51. Meyer, 404.

52. B. F. Skinner, *The Behavior of Organisms: An Experimental Analysis* (Acton, MA: Copley, 1991), 3.

53. Skinner, *The Behavior of Organisms*, 4–6.

54. B. F. Skinner, *Science and Human Behavior*, (Kindle Edition: Free Press, 2012), 228–29.

55. B. F. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity* (Indianapolis: Hackett, 2002), 163.

56. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity*, 19–20.

57. Skinner, 21, 44, 58.

58. Skinner, *Science and Human Behavior*, 20.

59. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity*, 4–5.

60. Skinner, 5–6 (italikler bana aittir).

61. Skinner, 59.

62. "Gambling Is a Feature of Capitalism—Not a Bug," *Prospect*, Nisan 2017, http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/gambling-is-a-feature-of-capitalism-not-a-bug; Natasha Dow Schüll, *Addiction by Design: Machine Gambling in Las Vegas* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014); Howard J. Shaffer, "Internet Gambling & Addiction," Harvard Medical School: Division on Addictions, Cambridge Health Alliance, 16 Ocak, 2004; Michael Kaplan, "How Vegas Security Drives Surveillance Tech Everywhere," *Popular Mechanics*, 1 Ocak, 2010, http://www.popularmechanics.com/technology/how-to/computer-security/4341499; Adam Tanner, *What Stays in Vegas: The World of Personal Data—Lifeblood of Big Business—and the End of Privacy as We Know It* (New York: PublicAffairs, 2014); Chris Nodder, *Evil by Design: Interaction Design to Lead Us into Temptation* (Indianapolis: Wiley, 2013); Julian Morgans, "Your Addiction to Social Media Is No Accident," *Vice*, 18 Mayıs, 2017, https://www.vice.com/en_us/article/vv5jkb/the-secret-ways-social-media-is-built-for-addiction; "Reasons for Playing Slot Machines Rather Than Table Games in the U.S.," *Statista*, 2017, https://www.statista.com/statistics/188761/reasons-for-playing-slot-machines-more-than-table-games-in-the-us.

63. Skinner, *Science and Human Behavior*, 105–6, 282 (italikler bana aittir). Kumarhanelerde davranış teknolojileri üzerine kavrayış için, bkz Tanner, *What Stays in Vegas.*

64. Skinner, *Science and Human Behavior*, 105–6.

65. Skinner, 21.

66. Skinner, 282.

67. Skinner, 282.

68. Bazıları George Orwell'in *1984*'ü arkadaşı Anthony Powell'a "roman halinde yazılmış bir ütopya" olarak karakterize etmesini şaşırtıcı bulabilir. Bkz Robert McCrum, "1984: The Masterpiece That Killed George Orwell," *Guardian*, 9 Mayıs, 2009, http://www.theguardian.com/books/2009/may/10/1984-george-orwell. B. F. Skinner da *Walden Two*'yu "Ütopyacı toplulukla ilgili bir roman" olarak karakterize ediyordu. B. F. Skinner, *Walden Two* (Indianapolis: Hackett, 2005), vi.

69. Bkz Skinner'ın Walden Two'nun 1976 basımı için önsözü. B. F. Skinner, *Walden Two* (New York: Macmillan, 1976).

70. George Orwell, *1984* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2017), 548, 551.

71. Orwell, *1984*, 637–38.

72. Skinner, *Walden Two*, 275–76.

73. Skinner, 137, 149.

BÖLÜM ON ÜÇ

1. B. F. Skinner, Walden Two (Indianapolis: Hackett, 2005), 242–43.

2. B. F. Skinner, "To Know the Future," Behavior Analyst 13, no. 2 (1990): 104.

3. Skinner, "To Know the Future," 106.

4. Hannah Arendt, Essays in Understanding (New York: Schocken, 1994), 319.

5. Hannah Arendt, The Human Condition (Chicago: University of Chicago Press, 1998), 322.

6. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Schocken, 2004), 620.

7. "Trust," *Our World in Data*, 3 Ağustos, 2017, https://ourworldindata.org/trust.

8. "Public Trust in Government: 1958–2017," *Pew Research Center for the People and the Press*, 3 Mayıs, 2017, http://www.people-press.org/2017/05/03/public-trust-in-government-1958-2017.

9. Peter P. Swire, "Privacy and Information Sharing in the War on Terrorism," *Villanova Law Review* 51, no. 4 (2006): 951. Ayrıca bkz Kristen E. Eichensehr, "Public-Private Cybersecurity," *Texas Law Review* 95, no. 3 (2017), https://texaslawreview.org/public-private-cybersecurity.

10. Joseph Menn, "Facebook, Twitter, Google Quietly Step Up Fight Against Terrorist Propaganda," *Sydney Morning Herald*, 7 Aralık, 2015, http://www.smh.com.au/technology/technology-news/facebook-twitter-google-quietly-step-up-fight-against-terrorist-propaganda-20151206-glgvj2.html.

11. Menn, "Facebook, Twitter, Google." See also Jim Kerstetter, "Daily Report: Tech Companies Pressured on Terrorist Content," *Bits Blog*, 8 Aralık, 2015, https://bits.blogs.nytimes.com/2015/12/08/daily-report-tech-companies-pressured-on-terrorist-content; Mark Hosenbell ve Patricia Zengerle, "Social Media Terrorist Activity Bill Returning to Senate," *Reuters*, 7 Aralık, 2015, http://www.reuters.com/article/us-usa-congress-socialmedia-idUSKBN0TQ2E520151207.

12. Dave Lee, "'Spell-Check for Hate' Needed, Says Google's Schmidt," *BBC News*, 7 Aralık, 2015, http://www.bbc.com/news/technology-35035087.

13. Danny Yadron, "Agenda for White House Summit with Silicon Valley," *Guardian*, 7 Ocak, 2016, https://www.theguardian.com/technology/2016/jan/07/white-house-summit-silicon-valley-tech-summit-agenda-terrorism; Danny Yadron, "Revealed: White House Seeks to Enlist Silicon Valley to 'Disrupt Radicalization,'" *Guardian*, 8 Ocak, 2016, http://www.theguardian.com/technology/2016/jan/07/white-house-social-media-terrorism-meeting-facebook-apple-youtube.

14. Kashmir Hill, "The Government Wants Silicon Valley to Build Terrorist-Spotting Algorithms. But Is It Possible?" *Fusion*, 14 Ocak, 2016, http://fusion.net/story/255180/terrorist-spotting-algorithm.
15. Stefan Wagstyl, "Germany to Tighten Security in Wake of Berlin Terror Attack," *Financial Times*, 11 Ocak, 2017, https://www.ft.c m/content/bf7972f4-d759-11e6-944b-e7eb37a6aa8e.
16. John Mannes, "Facebook, Microsoft, ouTube and Twitter Form Global Internet Forum to Counter Terrorism," *TechCrunch*, 26 Haziran, 2017, http://social.techcrunch.com/2017/06/26/facebook-microsoft-youtube-and-twitter-form-global-internet-forum-to-counter-terrorism; "Partnering to Help Curb the Spread of Terrorist Content Online," Google, 5 Aralık, 2016, http://www.blog.google:443/topics/google-europe/partnering-help-curb-spread-terrorist-content-online.
17. "Five Country Ministerial 2017: Joint Communiqué," 28 Haziran, 2017, https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrcs/pblctns/fv-cntry-mnstrl-2017/index-en.aspx.
18. "European Council Conclusions on Security and Defence, 22/06/2017," 22 Haziran, 2017, http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/22/euco-security-defence.
19. "G20 Leaders' Statement on Countering Terrorism—European Commission Press Release," 7 Temmuz, 2017, http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-17-1955_en.htm; Jamie Bartlett, "Terrorism Adds the Backdrop to the Fight for Internet Control," *Financial Times*, 6 Haziran, 2017, https://www.ft.com/content/e47782fa-4ac0-11e7-919a-1e14ce4af89b.
20. Spencer Ackerman ve Sam Thi lman, "US Intelligence Chief: We Might Use the Internet of Thi gs to Spy on You," *Guardian*, 9 Şubat, 2016, http://www.theguardian.com/technology/2016/feb/09/internet-of-things-smart-home-devices-government-surveillance-james-clapper.
21. Matt Olsen, Bruce Schneier, ve Jonathan Zittrain, "Don't Panic: Making Progress on the 'Going Dark' Debate," Berkman Klein Center for Internet & Society at Harvard, 1 Şubat, 2016, 13.
22. Haley Sweetland Edwards, "Alexa Takes the Stand," *Time*, May 15, 2017; Tom Dotan ve Reed Albergotti, "Amazon Echo and the Hot Tub Murder," *Information*, 27 Aralık, 2016, https://www.theinformation.com/amazon-echo-and-the-hot-tub-murder.
23. Parmy Olson, "Fitbit Data Now Being Used in the Courtroom," *Forbes*, 16 Kasım, 2014, http://www.forbes.com/sites/parmyolson/2014/11/16/fitbit-data-court-room-personal-injury-claim; Kate Crawford, " When Fitbit Is the Expert Witness," *Atlantic*, 19 Kasım, 2014, http://www.theatlantic.com/technology/archive/2014/11/when-fitbit-is-the-expert-witness/382936; Ms. Smith, "Cops Use Pacemaker Data to Charge Man with Arson, Insurance Fraud," CSO , 30 Ocak, 2017, http://www.csonline.com/article/3162740/security/cops-use-pacemaker-data-as-evidence-to-charge-homeowner-with-arson-insurance-fraud.html.
24. Jonah Engel Bromwich, Mike Isaac, ve Daniel Victor, "Police Use Surveillance Tool to Scan Social Media, A.C.L.U. Says," *New York Times*, 11 Ekim, 2016,

http://www.nytimes.com/2016/10/12/technology/aclu-facebook-twitter-instagram-geofeedia.html.

25. Jennifer Levitz ve Zusha Elinson, "Boston Plan to Track Web Draws Fire," *Wall Street Journal*, 5 Aralık, 2016.

26. Lee Fang, "The CIA Is Investing in Firms That Mine Your Tweets and Instagram Photos," *Intercept*, 14 Nisan, 2016, https://theintercept.com/2016/04/14/in-undisclosed-cia-investments-social-media-mining-looms-large.

27. Ashley Vance ve Brad Stone, "Palantir, the War on Terror's Secret Weapon," *Bloomberg.com*, 22 Eylül, 2011, http://www.bloomberg.com/news/articles/2011-11-22/palantir-the-war-on-terrors-secret-weapon; Ali Winston, "Palantir Has Secretly Been Using New Orleans to Test Its Predictive Policing Technology," *Verge*, 27 Şubat, 2018.

28. Rogier Creemers, "China's Chilling Plan to Use Social Credit Ratings to Keep Score on Its Citizens," *CNN.com*, 27 Ekim, 2015, https://www.cnn.com/2015/10/27/opinions/china-social-credit-score-creemers/index.html.

29. Mara Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment in Social Ranking," *Wired*, 14 Aralık, 2017, https://www.wired.com/story/age-of-social-credit.

30. Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment."

31. Amy Hawkins, "Chinese Citizens Want the Government to Rank Them," *Foreign Policy*, 24 Mayıs, 2017, https://foreignpolicy.com/2017/05/24/chinese-citizens-want-the-government-to-rank-them.

32. Zhixin Feng ve diğ., "Social Trust, Interpersonal Trust and Self-Rated Health in China: A Multi-level Study," *International Journal for Equity in Health 15* (8 Kasım, 2016), https://doi.org/10.1186/s12939-016-0469-7.

33. Arthur Kleinman ve diğ., *Deep China: The Moral Life of the Person* (Berkeley: University of California Press, 2011); Mette Halskov Hansen, *iChina: The Rise of the Individual in Modern Chinese Society*, ed. Rune Svarverud (Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies, 2010); Yunxiang Yan, *The Individualization of Chinese Society* (Oxford: Bloomsbury Academic, 2009).

34. Hawkins, "Chinese Citizens Want the Government to Rank Them."

35. Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment."

36. Hvistendahl.

37. Masha Borak, "China's Social Credit System: AI-Driven Panopticon or Fragmented Foundation for a Sincerity Culture?" *TechNode*, 23 Ağustos, 2017, https://technode.com/2017/08/23/chinas-social-credit-system-ai-driven-panopticon-or-fragmented-foundation-for-a-sincerity-culture.

38. "China Invents the Digital Totalitarian State," *Economist*, 17 Aralık, 2016, http://www.economist.com/news/briefi g/21711902-worrying-implications-its-social-credit-project-china-invents-digital-totalitarian.

39. Shi Xiaofeng ve Cao Yin, "Court Blacklist Prevents Millions from Flying, Taking High-Speed Trains," *Chinadaily.com*, 14 Şubat, 2017, http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-02/14/content_28195359.htm.

40. "China Moving Toward Fully Developed Credit Systems," *Global Times*, 6 Haziran, 2017, http://www.globaltimes.cn/content/1052634.shtml.

41. Hvistendahl, "Inside China's Vast New Experiment."

42. Yaxing Yao, Davide Lo Re, ve Yang Wang, "Folk Models of Online Behavioral Advertising," in *Proceedings of the 2017 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work and Social Computing*, CSCW '17 (New York: ACM, 2017), 1957–69, https://doi.org/10.1145/2998181.2998316.

43. "China Invents the Digital Totalitarian State."

44. Christopher Lunt, United States Patent: 9100400—Authorization and authentication based on an individual's social network, geçerlilik 4 Ağustos, 2015, http://patft.spto.gov/netacgi/nph-Parser?Sect1=PTO1&Sect2=HITOFF&d=PALL&p=1&u=%2Fnetahtml%2FPTO%2Fsrchnum.htm&r=1&f=G&l=50&s1=9100400.PN.&OS=PN/9100400&RS=PN/9100400. Patentte kritik öneme sahip paragraf şudur: "Buluşun dördüncü somutlaşmasında, servis sağlayıcı bir borç verendir. Birey borç için başvurduğunda, borç veren bireyin sosyal ağının yetki verilmiş düğümler aracılığıyla bireye bağlı olan üyelerinin kredi puanlamasını inceler. Bu üyelerin ortalama kredi puanlaması en azından minimum kredi skorunda ise, borç veren borç uygulamasını işlemeye devam eder. Aksi halde, borç uygulaması reddedilir."

45. Christer Holloman, "Your Facebook Updates Now Determine Your Credit Score," *Guardian*, 28 Ağustos, 2014, http://www.theguardian.com/media-network/media-network-blog/2014/aug/28/social-media-facebook-credit-score-banks; Telis Demos ve Deepa Seetharaman, "Facebook Isn't So Good at Judging Your Credit After All," *Wall Street Journal*, 24 Şubat, 2016, http://www.wsj.com/articles/lenders-drop-plans-to-judge-you-by-your-facebook-friends-1456309801; Yanhao Wei ve diğ., "Credit Scoring with Social Network Data" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 1 Temmuz, 2014), https://papers.ssrn.com/abstract=2475265; Daniel Bjorkegren ve Darrell Grissen, "Behavior Revealed in Mobile Phone Usage Predicts Loan Repayment" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 13 Temmuz, 2015), https://papers.ssrn.com/abstract=2611775.

46. Creemers, "China's Chilling Plan."

47. Bkz Dan Strumpf ve Wenxin Fan, "Who Wants to Supply China's Surveillance State? The West," *Wall Street Journal*, 1 Kasım, 2017, https://www.wsj.com/articles/who-wants-to-supply-chinas-surveillance-state-the-west-1509540111.

48. Carl J. Friedrich, "The Problem of Totalitarianism—an Introduction," in *Totalitarianism*, ed. Carl J. Friedrich (New York: Grosset & Dunlap, 1964), 1–2.

BÖLÜM ON DÖRT

1. Mark Weiser, "The Computer for the 21st Century," *Scientific American*, July 1999, 89.

2. Satya Nadella, "Build 2017," Build Conference 2017, Seattle, 10 Mayıs, 2017, https://ncmedia.azureedge.net/ncmedia/2017/05/Build-2017-Satya-Nadella-transcript.pdf.

3. Eric Schmidt, "Alphabet's Eric Schmidt: We Should Embrace Machine Learning—Not Fear It," *Newsweek,* 10 Ocak, 2017, http://www.newsweek.com/2017/01/20/google-eric-schmidt-embrace-machine-learning-not-fear-it-540369.html.
4. Richard Waters, "FT Interview with Google Co-founder and CEO Larry Page," *Financial Times,* 31 Ekim, 2014, http://www.ft.com/intl/cms/s/2/3173f19e-5fbc11e4-8c27-00144feabdc0.html#axzz3JjXPNno5.
5. Marcus Wohlsen, "Larry Page Lays Out His Plan for Your Future," *Wired,* Mart 2014, https://www.wired.com/2014/03/larry-page-using-google-build-future-well-living.
6. Waters, "FT Interview with Google Co-founder"; Vinod Khosla, "Fireside Chat with Google Co-founders, Larry Page and Sergey Brin," Khosla Ventures, 3 Temmuz, 2014, http://www.khoslaventures.com/fireside-chat-with-google-co-founders-larry-page-and-sergey-brin.
7. Miguel Helft, Fortune Exclusive: Larry Page on Google," *Fortune,* 11 Aralık, 2012, http://fortune.com/2012/12/11/fortune-exclusive-larry-page-on-google.
8. Khosla, "Fireside Chat."
9. Larry Page, "2013 Google I/O Keynote," Google I/O, 15 Mayıs, 2013, http://www.pcworld.com/article/2038841/hello-larry-googles-page-on-negativity-laws-and-competitors.html.
10. "Facebook's (FB) CEO Mark Zuckerberg on Q4 2014 Results—Earnings Call Transcript," *Seeking Alpha,* 29 Ocak, 2015, https://seekingalpha.com/article/2860966-facebooks-fb-ceo-mark-zuckerberg-on-q4-2014-results-earnings-call-transcript.
11. Bkz Ashlee Vance, "Facebook: The Making of 1 Billion Users," *Bloomberg.com,* 4 Ekim, 2012, http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-10-04/facebook-the-making-of-1-billion-users.
12. "Facebook's (FB) CEO Mark Zuckerberg on Q4 2014 Results."
13. "Facebook (FB) Mark Elliot Zuckerberg on Q1 2016 Results—Earnings Call Transcript," *Seeking Alpha,* April 28, 2016, https://seekingalpha.com/article/3968783-facebook-fb-mark-elliot-zuckerberg-q1-2016-results-earnings-call-transcript.
14. Mark Zuckerberg, "Building Global Community," Facebook, 16 Şubat, 2017, https://www.facebook.com/notes/mark-zuckerberg/building-global-community/10154544292806634.
15. Mark Zuckerberg, "Facebook CEO Mark Zuckerberg's Keynote at F8 2017 Conference (Full Transcript)," 19 Nisan, 2017, https://singjupost.com/facebook-ceo-mark-zuckerbergs-keynote-at-f8-2017-conference-full-transcript.
16. Johann Wolfgang von Goethe, *"The Sorcerer's Apprentice," German Stories at Virginia Commonwealth University,* 1797, http://germanstories.vcu.edu/goethe/zauber_e4.html.
17. Frank E. Manuel ve Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World* (Cambridge, MA: Belknap Press, 1979), 20.

18. Manuel ve Manuel, *Utopian Thought*, 23 (italikler bana aittir).

19. Todd Bishop ve Nat Levy, "With $256 Billion, Apple Has More Cash Than Amazon, Microsoft and Google Combined," *GeekWire*, 2 Mayıs, 2017, https://www.geekwire.com/2017/256-billion-apple-cash-amazon-microsoft-google-combined.

20. Manuel ve Manuel, *Utopian Thought in the Western World*, 9.

21. Zuckerberg, "Building Global Community."

22. "Facebook CEO Mark Zuckerberg's Keynote at F8 2017 Conference."

23. Nadella, "Build 2017."

24. Satya Nadella, Chen Qiufan, ve Ken Liu, "The Partnership of the Future," *Slate*, 28 Haziran, 2016, http://www.slate.com/articles/technology/future_tense/2016/06/microsoft_ceo_satya_nadella_humans_and_a_i_can_work_together_to_solve_society.html.

25. Nadella, "Build 2017."

26. Nadella.

27. Nadella (italikler bana aittir).

28. Nadella (italikler bana aittir).

29. Nadella.

30. Elad Yom-Tov ve diğ., User behavior monitoring on a computerized device, US9427185 B2, başvuru 20 Haziran, 2013, ve sonuçlanma 30 Ağustos, 2016, http://www.google.com/patents/US9427185.

31. B. F. Skinner, *Walden Two* (Indianapolis: Hackett, 2005), 195–96.

32. Eric Schmidt ve Sebastian Thrun, "Let's Stop Freaking Out About Artificial Intelligence," *Fortune*, 28 Haziran, 2016, http://fortune.com/2016/06/28/artificial-intelligence-potential.

33. Schmidt and Thrun, "Let's Stop Freaking Out."

BÖLÜM ON BEŞ

1. Alex Pentland, "Alex Pentland Homepage—Honest Signals, Reality Mining, and Sensible Organizations," 2 Şubat, 2016, http://web.media.mit.edu/~sandy; "Alex Pentland—Bio," World Economic Forum, 28 Şubat, 2018, https://www.weforum.org/agenda/authors/alex-pentland; *Edge Video*, "The Human Strategy: A Conversation with Alex 'Sandy' Pentland," 30 Ekim, 2017, https://www.edge.org/conversation/alex_sandy_pentland- the-human-strategy.

2. Talks at Google, Sandy Pentland: "Social Physics: How Good Ideas Spread," YouTube.com, 7 Mart, 2014, https://www.youtube.com/watch?v=HMB10ttu-Ow.

3. Maria Konnikova, "Meet the Godfather of Wearables," *Verge*, 6 Mayıs, 2014, http://www.theverge.com/2014/5/6/5661318/the-wizard-alex-pentland-father-of-the-wearable-computer.

4. "Alex Pentland," *Wikipedia*, 22 Temmuz, 2017, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Alex_Pentland&oldid=791778066; Konnikova, "Meet the Godfather"; Dave Feinleib, "3 Big Data Insights from the Grandfather of Goo-

gle Glass," *Forbes*, 17 Ekim, 2012, http://www.forbes.com/sites/davefeinleib/2012/10/17/3-big-data-insights-from-the-grandfather-of-google-glass.

5. *Sosyal fizik* terimi, doğal bilimlerin kesinliğine eşit olacak, toplum çalışmasında bilimsel yaklaşımın programa dayalı vizyonuyla Planck'ten önce gelen Auguste Comte'nin pozitivist felsefesinden kaynaklanır. 1830larda Comte şunu yazıyordu: "Mademki insan aklı gökyüzü fiziğini, yeryüzü fiziğini ...ve organik fiziği buldu, ...gözleme dayalı bilimler sistemini tamamlamak için kalan tek şey sosyal fiziğin kurulmasıdır." Bkz Auguste Comte, *Introduction to Positive Philosophy*, ed. Frederick Ferré (Indianapolis: Hackett, 1988), 13.

   Yaklaşık iki yüz yıl sonra, Pentland'ın sosyal fizik alanındaki teori ve araştırması onu *New York Times*'da, *Harvard Business Review*'da ve *New Yorker*'da onu makalelerin odak noktası yaptığı gibi, BM ve Dünya Ekonomik Forumu'ndan şirketler ve uluslararası konferanslara kadar küresel akımda da önde başlıca konuşmacı da yapmıştır. Microsoft ve Google'da "çığır açan deneyleri" ve "dikkat çekici keşifler" çalışmasını "bütünüyle yeni bir bilimsel alanın tabanı" haline getirmiş, "Büyük Veri devriminin" "başkanlık eden dehası" olarak belirtilmiştir. Kitabı *Social Physics*'in yayınlanması ile, Pentland 2014'deki popüler Dijital-Yaşam-Tasarımı Konferansı'nda, Pentland'ın İnsan Dinamikleri Laboratuvarı için "son on yılda gruplardaki insan davranışını açıklamak için dünyadaki diğer bütün kurumlardan daha fazlasını yapmıştır," diye görüş bildiren iyi-bilinen sosyal medya analisti Clay Shirky tarafından tanıtılmıştır.

6. Konnikova, "Meet the Godfather."
7. Konnikova.
8. Tanzeem Choudhury ve Alex Pentland, "The Sociometer: A Wearable Device for Understanding Human Networks" (beyaz bülten, Computer Supported Cooperative Work—Workshop on Ad Hoc Communications and Collaboration in Ubiquitous Computing Environments), 2 Kasım, 2002.
9. Choudhury and Pentland.
10. Nathan Eagle ve Alex Pentland, "Reality Mining: Sensing Complex Social Systems," *Personal and Ubiquitous Computing* 10, no. 4 (2006): 255, https://doi.org/10.1007/s00779-005-0046-3.
11. Alex Pentland, "'Reality Mining' the Organization," *MIT Technology Review*, 31 Mart, 2004, https://www.technologyreview.com/s/402609/reality-mining-the-organization.
12. Eagle and Pentland, "Reality Mining."
13. Kate Greene, "TR10: Reality Mining," *MIT Technology Review*, 19 Şubat, 2008, http://www2.technologyreview.com/news/409598/tr10-reality-mining; Alex Pentland, *Social Physics: How Good Ideas Spread—the Lessons from a New Science* (Brunswick, NJ: Scribe, 2014), 217–18.
14. Pentland, *Social Physics*, 2–3.
15. Greene, "TR10."
16. Alex Pentland, "The Data-Driven Society," *Scientific American* 309 (Ekim 2013): 78–83, https://doi.org/doi:10.1038/scientificamerican1013-78.
17. Pentland, "'Reality Mining' the Organization."

18. Nathan Eagle ve Alex Pentland, Combined short range radio network and cellular telephone network for interpersonal communications, MIT ID: 10705T, US US7877082B2, başvuru 6 Mayıs, 2004, ve sonuçkanma 19 Eylül, 2014, https://patents.google.com/patent/US20150006207A1/en.

19. Bkz Ryan Singel, "When Cell Phones Become Oracles," *Wired,* 25 Temmuz, 2005, https://www.wired.com/2005/07/when-cell-phones-become-oracles.

20. Pentland, "'Reality Mining' the Organization."

21. D. O. Olguin ve diğ., "Sensible Organizations: Technology and Methodology for Automatically Measuring Organizational Behavior," *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part B (Cybernetics)* 39, no. 1 (2009): 43–55, https://doi.org/10.1109/TSMCB.2008.2006638.

22. Taylor Soper, "MIT Spinoff enacity Raises $1.5M to Improve Workplace Productivity with 'Social Physics,'" *GeekWire,* 10 Şubat, 2016, https://www.geekwire.com/2016/tenacity-raises-1-5m; Ron Miller, "Endor Emerges from MIT Research with Unique Predictive Analytics Tech," *TechCrunch,* 8 Mart, 2017, http://social.techcrunch.com/2017/03/08/endor-emerges-from-mit-research-with-unique-predictive-analytics-tech; Rob Matheson, " Watch Your Tone," *MIT News,* 20 Ocak, 2016, http://news.mit.edu/2016/startup-cogito-voice-analytics-call-centers-ptsd-0120.

23. Ben Waber, *People Analytics: How Social Sensing Technology Will Transform Business and What It Tells Us About the Future of Work* (Upper Saddle River, NJ: FT Press, 2013).

24. Ron Miller, "New Firm Combines Wearables and Data to Improve Decision Making," *TechCrunch,* 24 Şubat, 2015, http://social.techcrunch.com /2015/02/24/new-firm-combines-wearables-and-data-to-improve-decision-making.

25. Miller, "New Firm"; Alexandra Bosanac, "How 'People Analytics' Is Transforming Human Resources," *Canadian Business,* 26 Ekim, 2015, http://www.canadianbusiness.com/innovation/how-people-analytics-is-transforming-human-resources.

26. Pentland, "The Data-Driven Society."

27. "Alex Pentland Homepage"; Endor.com, 23 Aralık, 2017; "Endor—Careers," http://www.endor.com/careers; "Endor—Social Physics," http://www.endor.com/social-physics.

28. "Yellow Pages Acquires Sense Networks," Yellow Pages, 6 Ocak, 2014, http://corporate.yp.com/yp-acquires-sense-networks.

29. Alison E. Berman, "MIT's Sandy Pentland: Big Data Can Be a Profoundly Humanizing Force in Industry," *Singularity Hub,* 16 Mayıs, 2016, https://singularityhub.com/2016/05/16/mits-sandy-pentland-big-data-can-be-a-profoundly-humanizing-force-in-industry.

30. Berman, "MIT's Sandy Pentland."

31. Alex Pentland, "Society's Nervous System: Building Effective Government, Energy, and Public Health Systems," *MIT Open Access Articles,* Ekim 2011, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/66256.

32. Pentland, "Society's Nervous System," 3.

33. Pentland, 6.
34. Pentland, 2–4.
35. Pentland, 3.
36. Pentland, 10.
37. Pentland, 8 (italikler bana aittir).
38. Pentland.
39. Pentland, *Social Physics,* 10–11.
40. Pentland, 12 (italikler bana aittir).
41. Pentland, 245.
42. Pentland, 7 (italikler bana aittir).
43. B. F. Skinner, *Beyond Freedom & Dignity* (Indianapolis: Hackett, 2002), 175.
44. B. F. Skinner, *Walden Two* (Indianapolis: Hackett, 2005), 241.
45. Skinner, *Walden Two,* 162.
46. Skinner, 239.
47. Pentland, *Social Physics,* 19.
48. Pentland, 143, 18.
49. Pentland, 153.
50. Skinner, *Walden Two,* 275.
51. Skinner, 252.
52. Skinner, 255–56.
53. Skinner, 218–19.
54. Pentland, *Social Physics,* 191.
55. Pentland, 2–3.
56. Pentland, 6–7.
57. Pentland, 172 (italikler bana aittir).
58. Pentland, 38.
59. Skinner, *Walden Two,* 92–93 (italikler bana aittir).
60. Pentland, *Social Physics,* 69.
61. Pentland, 184.
62. Pentland, 152.
63. Pentland, 190.
64. Pentland, 46.
65. Alex Pentland, "The Death of Individuality: What Really Governs Your Actions?" *New Scientist* 222, no. 2963 (2014): 30–31, https://doi.org/10.1016/S0262-4079(14)60684-9.
66. Skinner, *Beyond Freedom,* 155–56.
67. Pentland, *Social Physics,* 191, 203–4.
68. Pentland, "The Death of Individuality."

69. Skinner, *Beyond Freedom*, 200, 205.

70. Skinner, 211.

71. Talks at Google, *Sandy Pentland: "Social Physics: How Good Ideas Spread."*

72. Noam Chomsky, "The Case Against B. F. Skinner," *New York Review of Books*, 30 Aralık, 1971.

73. Pentland, *Social Physics*, 189.

74. Pentland, 190.

75. Alex Pentland, "Reality Mining of Mobile Communications: Toward a New Deal on Data," in *Global Information Technology Report, World Economic Forum & INSEAD* (World Economic Forum, 2009), 75–80.

76. Harvard Business Review Staff, "With Big Data Comes Big Responsibility," *Harvard Business Review*, 1 Kasım, 2014, https://hbr.org/2014/11/with-big-data-comes-big-responsibility.

77. "Who Should We Trust to Manage Our Data?" World Economic Forum, erişim 9 Ağustos, 2018, https://www.weforum.org/agenda/2015/10/who-should-we-trust-manage-our-data/.

78. Primavera De Filippi ve Benjamin Loveluck, "The Invisible Politics of Bitcoin: Governance Crisis of a Decentralized Infrastructure," *Internet Policy Review* 5, no. 3 (30 Eylül, 2016).

79. Staff, "With Big Data Comes Big Responsibility."

BÖLÜM ON ALTI

1. "The World UNPLUGGED," *The World UNPLUGGED*, https://theworldunplugged.wordpress.com.

2. Görüş sahibi bir açıklama için, bkz Katherine Losse, *The Boy Kings: A Journey into the Heart of the Social Network* (New York: Free Press, 2012).

3. "Confusion," *The World UNPLUGGED*, 26 Şubat, 2011, https://theworldunplugged.wordpress.com/emotion/confusion.

4. "College Students Spend 12 Hours/Day with Media, Gadgets," *Marketing Charts*, 30 Kasım,2009, https://www.marketingcharts.com/television-11195.

5. Andrew Perrin ve Jingjing Jiang, "About a Quarter of U.S. Adults Say They Are 'Almost Constantly' Online," *Pew Research Center*, 14 Mart, 2018, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/03/14/about-a-quarter-of-americans-report-going-online-almost-constantly; Monica Anderson ve Jingjing Jiang, " Teens, Social Media & Technology 2018," *Pew Research Center*, 31 Mayıs, 2018, http://www.pewinternet.org/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/.

6. Jason Dorsey, "Gen Z—Tech Disruption: 2016 National Study on Technology and the Generation After Millennials," *Center for Generational Kinetics*, 2016, http://3pur2814p18t46fuop22hvvu.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2017/01/Research-White-Paper-Gen-Z-Tech-Disruption-c-2016-Center-for-Generational-Kinetics.pdf.

7. Sarah Marsh, "Girls Suffer Under Pressure of Online 'Perfection,' Poll Finds," *Guardian*, 22 Ağustos, 2017, http://www.theguardian.com/society/2017/aug/23/girls-suffer-under-pressure-of-online-perfection-poll-finds.
8. Kişisel nesneleştirmenin bir alanı olarak internet üzerine erken dönem ve görüş sahibi bir teorik tartışma için, bkz Julie E. Cohen, "Examined Lives: Informational Privacy and the Subject as Object" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 15 Ağustos, 2000), https://papers.ssrn.com/abstract=233597.
9. Sarah Marsh ve *Guardian* readers, "Girls and Social Media: 'You Are Expected to Live Up to an Impossible Standard,'" *Guardian*, 22 Ağustos, 2017, http://www.theguardian.com/society/2017/aug/23/girls-and-social-media-you-are-expected-to-live-up-to-an-impossible-standard.
10. Bkz Marsh, "Girls and Social Media."
11. "Millennials Check Their Phones More Than 157 Times per Day," *New York*, 31 Mayıs, 2016, https://socialmediaweek.org/newyork/2016/05/31/millennials-check-phones-157-times-per-day (italikler bana aittir).
12. Natasha Dow Schüll, *Addiction by Design: Machine Gambling in Las Vegas* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014), 166–67.
13. Schüll, *Addiction by Design*, 160.
14. Natasha Dow Schüll, "Beware: 'Machine Zone' Ahead," *Washington Post*, 6 Temmuz, 2008, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/07/04/AR2008070402134.html (italikler bana aittir).
15. Bkz Schüll, *Addiction by Design*, 174.
16. Alex Hern, "'Never Get High on Your Own Supply'— Why Social Media Bosses Don't Use Social Media," *Guardian*, 23 Ocak, 2018, http://www.theguardian.com/media/2018/jan/23/never-get-high-on-your-own-supply-why-social-media-bosses-dont-use-social-media.
17. Jessica Contrera, "This Is What It's Like to Grow Up in the Age of Likes, Lols and Longing," *Washington Post*, 25 Mayıs, 2016, http://www.washingtonpost.com/sf/style/2016/05/25/13-right-now-this-is-what-its-like-to-grow-up-in-the-age-of-likes-lols-and-longing.
18. Granville Stanley Hall, *Adolescence: Its Psychology and Its Relations to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education* (Memphis, TN: General Books, 2013), 1:3.
19. Hall, *Adolescence*, 1:84.
20. Erik H. Erikson, *Identity and the Life Cycle* (New York: W. W. Norton, 1994), 126–27. Ayrıca bkz Erik H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis* (New York: W. W. Norton, 1994), özellikle 128–35.
21. Bu kavrama bir giriş için, bkz Jeffrey Jensen Arnett, *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties* (Oxford: Oxford University Press, 2006).
22. Örneğin, bkz Laurence Steinberg ve Richard M. Lerner, "The Scientific Study of Adolescence: A Brief History," *Journal of Early Adolescence* 24, no. 1 (2004): 45–54, https://doi.org/10.1177/0272431603260879; Arnett, *Emerging Adulthood;* Daniel

Lapsley ve Ryan D. Woodbury, "Social Cognitive Development in Emerging Adulthood," in *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (Oxford: Oxford University Press, 2015); Wim Meeus, "Adolescent Psychosocial Development: A Review of Longitudinal Models and Research," *Developmental Psychology* 52, no. 12 (2016): 1969–93, https://doi.org/10.1037/dev0000243; Jeffrey Jensen Arnett ve diğ., *Debating Emerging Adulthood: Stage or Process?* (Oxford: Oxford University Press, 2011).

23. Dan P. McAdams, "Life Authorship in Emerging Adulthood," in *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 438.

24. Lapsley and Woodbury, "Social Cognitive Development," 152.

25. Lapsley and Woodbury, 155. Bireyselleşme-bağlanma dengesi üzerine akademik tartışma kültür sorularını uyandırır. Bu gelişimsel kavrayışlar ne kadar evrenseldir? Lapsley ve Woodbury'nin değerlendirmesinden bir pasaj bu soruya benim dengeli ve mantıklı bulduğum bir şekilde değiniyor.

    Bireyselleşmenin farklı etnoracial gruplarda, farklı kültürel ortamlarda ve ulusal sınırlar ya da uluslar-arası örnekler içinde nasıl etki gösterdiği tamamen ampirik sorgulamanın konularıdır. Ancak temsiliyet ve birliktelik arasındaki gerilim bizim görüşümüzde göre insan varoluşunun temel bir dualitesidir (Bakan, 1966). Nasıl ayarlandığı kültürler arasında çeşitlilik gösterebilir. Bazı toplumlar birlikteliğe öncelik verebilir, ancak bu sebeple temsiliyet ihmal edilmemiştir. Diğer toplumlar ise temsiliyete öncelik vermiş olabilir, ancak bağlılık, birliktelik ve bağ kurma arzusu hiçbir zaman yok değildir. Dahası, temsiliyet-birlikteliğin nasıl kendini gösterdiği de, ilişkisel durumu, gelişimsel öncelikleri ve yaşam şartlarına bağlı olarak, aynı bireyin yaşam akışı içinde çeşitli olacaktır. Uzlaşmanın temsiliyet ve birliktelik arasına isabet etmesine rağmen, beliren yetişkinlik zorlu müzakerenin, yetişkinlikte sonraki düzeltmeler için önemli olası sonuçlarla, gerçekleşmesi gerektiği gelişimsel dönemdir.

    Bu çıkarımdaki referans için David Bakan, *The Duality of Human Existence: Isolation and Communion in Western Man* (Boston: Beacon, 1966).

26. Robert Kegan, *The Evolving Self: Problem and Process in Human Development* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982), 96. Tartışma için bkz 95–100.

27. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, 130.

28. Kegan, *The Evolving Self*, 19.

29. Lapsley and Woodbury, "Social Cognitive Development," 152.

30. danah boyd, *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens* (New Haven, CT: Yale University Press, 2014), 8.

31. Chris Nodder, *Evil by Design: Interaction Design to Lead Us into Temptation* (Indianapolis: Wiley, 2013), xv.

32. Lapsley and Woodbury, "Social Cognitive Development," 152.

33. Nodder, *Evil by Design*, 5.

34. "What's the History of the Awesome Button (That Eventually Became the Like Button) on Facebook?" *Quora*, 19 Eylül, 2017, https://www.quora.com/Whats-the-history-of-the-Awesome-Button-that-eventually-became-the-Like-button-on-Facebook.

35. Bkz John Paul Titlow, "How Instagram Learns from Your Likes to Keep You Hooked," *Fast Company*, 7 Temmuz, 2017, https://www.fastcompany.com/40434598/how-instagram-learns-from-your-likes-to-keep-you-hooked.

36. Adam Alter, *Irresistible: The Rise of Addictive Technology and the Business of Keeping Us Hooked* (New York: Penguin, 2017), 128.

37. Josh Constine, "How Facebook News Feed Works," *TechCrunch*, 6 Eylül, 2016, http://social.techcrunch.com/2016/09/06/ultimate-guide-to-the-news-feed.

38. Michael Arrington, "Facebook Users Revolt, Facebook Replies," *TechCrunch*, http://social.techcrunch.com/2006/09/06/facebook-users-revolt-facebook-replies.

39. Victor Luckerson, "Here's How Your Facebook News Feed Actually Works," *Time*, 9 Temmuz, 2015, http://time.com/collection-post/3950525/facebook-news-feed-algorithm.

40. Bkz Constine, "How Facebook News Feed Works." The quotation is from Will Oremus, "Who Controls Your Facebook Feed," *Slate*, 3 Ocak, 2016, http://www.slate.com/articles/technology/cover_story/2016/01/how_facebook_s_news_feed_algorithm_works.html.

41. Constine, "How Facebook News Feed Works."

42. Bkz Luckerson, "Here's How Your Facebook News Feed Actually Works."

43. Bkz Oremus, "Who Controls Your Facebook Feed."

44. Alessandro Acquisti, Laura Brandimarte, ve George Loewenstein, "Privacy and Human Behavior in the Age of Information," *Science* 347, no. 6221 (2015): 509–14, https://doi.org/10.1126/science.aaa1465.

45. Jerry Suls ve Ladd Wheeler, "Social Comparison Theory," in *Theories of Social Psychology*, ed. Paul A. M. Van Lange, Arie W. Kruglanski, and E. Tory Higgins, vol. 2 (Thousand Oaks, CA: Sage, 2012), 460–82.

46. David R. Mettee ve John Riskind, "Size of Defeat and Liking for Superior and Similar Ability Competitors," *Journal of Experimental Social Psychology* 10, no. 4 (1974): 333–51; Ayrıca bkz T. Mussweiler ve K. Rütter, "What Friends Are For! The Use of Routine Standards in Social Comparison," *Journal of Personality and Social Psychology* 85, no. 3 (2003): 467–81.

47. Suls and Wheeler, "Social Comparison Theory."

48. K. Hennigan ve L. Heath, "Impact of the Introduction of Television on Crime in the United States: Empirical Findings and Theoretical Implications," *Journal of Personality and Social Psychology* 42, no. 3 (1982): 461–77; Hyeseung Yang ve Mary Beth Oliver, "Exploring the Effects of Television Viewing on Perceived Life Quality: A Combined Perspective of Material Value and Upward Social Comparison," *Mass Communication and Society* 13, no. 2 (2010): 118–38.

49. Amanda L. Forest ve Joanne V. Wood, "When Social Networking Is Not Working," *Psychological Science* 23, no. 3 (2012): 295–302; Lin Qiu ve diğ., "Putting Their Best Foot Forward: Emotional Disclosure on Facebook," *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 15, no. 10 (2012): 569–72.

50. Jiangmeng Liu ve diğ., "Do Our Facebook Friends Make Us Feel Worse? A Study of Social Comparison and Emotion," *Human Communication Research* 42, no. 4 (2016): 619–40, https://doi.org/10.1111/hcre.12090.

51. Andrew K. Przybylski ve diğ., "Motivational, Emotional, and Behavioral Correlates of Fear of Missing Out," *Computers in Human Behavior* 29, no. 4 (2013): 1841–48, https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014.
52. Qin-Xue Liu ve diğ., "Need Satisfaction and Adolescent Pathological Internet Use: Comparison of Satisfaction Perceived Online and Offline," *Computers in Human Behavior* 55 (Şubat 2016): 695–700, https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.048; Dorit Alt, "College Students' Academic Motivation, Media Engagement and Fear of Missing Out," *Computers in Human Behavior* 49 (Ağustos 2015): 111–19, https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.057; Roselyn J. Lee-Won, Leo Herzog, ve Sung Gwan Park, "Hooked on Facebook: The Role of Social Anxiety and Need for Social Assurance in Problematic Use of Facebook," *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 18, no. 10 (2015): 567–74, https://doi.org/10.1089/cyber.2015.0002; Jon D. Elhai ve diğ., "Fear of Missing Out, Need for Touch, Anxiety and Depression Are Related to Problematic Smartphone Use," *Computers in Human Behavior* 63 (Ekim 2016): 509–16, https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.079.
53. Nina Haferkamp ve Nicole C. Krämer, "Social Comparison 2.0: Examining the Effects of Online Profiles on Social-Networking Sites," *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking* 14, no. 5 (2011): 309–14, https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0120. Ayrıca bkz Helmut Appel, Alexander L. Gerlach, ve Jan Crusius, "The Interplay Between Facebook Use, Social Comparison, Envy, and Depression," *Current Opinion in Psychology* 9 (Haziran 2016): 44–49, https:///doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.10.006.
54. Ethan Kross ve diğ., "Facebook Use Predicts Declines in Subjective Well-Being in Young Adults," *PLoS ONE* 8, no. 8 (2013): e69841, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0069841.
55. Hanna Krasnova ve diğ., "Envy on Facebook: A Hidden Th eat to Users' Life Satisfaction?" *Wirtschaft informatik Proceedings 2013* 92 (1 Ocak, 2013), http://aisel.aisnet.org/wi2013/92; Christina Sagioglou ve Tobias Greitemeyer, "Facebook's Emotional Consequences: Why Facebook Causes a Decrease in Mood and Why People Still Use It," *Computers in Human Behavior* 35 (Haziran 2014): 359–63, https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.03.003.
56. Edson C. Tandoc Jr., Patrick Ferruci, ve Margaret Duffy, "Facebook Use, Envy, and Depression Among College Students: Is Facebooking Depressing?" *Computers in Human Behavior* 43 (Şubat 2015): 139–46.
57. Adriana M. Manago ve diğ., "Facebook Involvement, Objectifi d Body Consciousness, Body Shame, and Sexual Assertiveness in College Women and Men," *Springer* 72, nos. 1–2 (2014): 1–14, https://doi.org/10.1007/s11199-014-0441-1.
58. Jan-Erik Lönnqvist ve Fenne große Deters, "Facebook Friends, Subjective Well-Being, Social Support, and Personality," *Computers in Human Behavior* 55 (Şubat 2016): 113–20, https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.002; Daniel C. Feiler ve Adam M. Kleinbaum, "Popularity, Similarity, and the Network Extraversion Bias," *Psychological Science* 26, no. 5 (2015): 593–603, https://doi.org/10.1177/0956797615569580.

59. Brian A. Primack ve diğ., "Social Media Use and Perceived Social Isolation Among Young Adults in the U.S.," *American Journal of Preventive Medicine* 53, no. 1 (2017): 1–8, https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.01.010; Taylor Argo ve Lisa Lowery, "The Effects of Social Media on Adolescent Health and Well-Being," *Journal of Adolescent Health* 60, no. 2 (2017): S75–76, https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2016.10.331; Elizabeth M Seabrook, Margaret L. Kern, ve Nikki S. Rickard, "Social Networking Sites, Depression, and Anxiety: A Systematic Review," *JMIR Mental Health* 3, no. 4 (2016): e50, https://doi.org/10.2196/mental.5842.

60. Holly B. Shakya ve Nicholas A. Christakis, "Association of Facebook Use with Compromised Well-Being: A Longitudinal Study," *American Journal of Epidemiology*, 16 Ocak, 2017, https://doi.org/10.1093/aje/kww189.

61. Bernd Heinrich, *The Homing Instinct* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2014), 298–99.

62. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (New York: Anchor, 1959), 112–32.

63. Bu konuda kapsamlı bir kaynakça vardır, ancak özellikle "soğutma etkisine" referans veren iki makale için, bkz "Self-Censorship on Facebook," in *Proceedings of the Seventh International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*, 2013; Alice E. Marwick ve danah boyd, "I Tweet Honestly, I Tweet Passionately: Twitter Users, Context Collapse, and the Imagined Audience," *New Media & Society* 13, no. 1 (2011): 114–33.

64. Shoshana Zuboff, dosya notu, 9 Kasım, 2017, Queen's Üniversiesi, Kingston, Ontario.

65. Ben Marder, Adam Joinson, Avi Shankar, ve David Houghton, "The Extended 'Chilling' Effect of Facebook: The Cold Reality of Ubiquitous Social Networking," *Computers in Human Behavior* 60 (1 Temmuz, 2016): 582–92, https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.097.

66. Stanley Milgram ve Thomas Blass, *The Individual in a Social World: Essays and Experiments*, 3rd ed. (London: Pinter & Martin, 2010), xxi–xxiii.

BÖLÜM ON YEDİ

1. Gaston Bachelard, *Th Poetics of Space* (Boston: Beacon, 1994), 6.

2. Bachelard, *The Poetics of Space*, 7.

3. Bachelard, 91.

4. Philip Marfleet, "Understanding 'Sanctuary': Faith and Traditions of Asylum," *Journal of Refugee Studies* 24, no. 3 (2011): 440–55, https://doi.org/10.1093/jrs/fer040.

5. John Griffiths Pedley, *Sanctuaries and the Sacred in the Ancient Greek World* (New York: Cambridge University Press, 2005), 97.

6. H. Bianchi, *Justice as Sanctuary* (Eugene, OR: Wipf & Stock, 2010). Ayrıca bkz Norman Maclaren Trenholme ve Frank Thilly, *The Right of Sanctuary in England: A Study in Institutional History*, vol. 1 (Columbia: University of Missouri, 1903).

7. Linda McClain, "Inviolability and Privacy: The Castle, the Sanctuary, and the Body," *Yale Journal of Law & the Humanities* 7, no. 1 (1995): 203, http://digitalcommons.law.yale.edu/yjlh/vol7/iss1/9.

8. Darhl M. Pedersen, "Psychological Functions of Privacy," *Journal of Environmental Psychology* 17, no. 2 (1997): 147–56, https://doi.org/10.1006/jevp.1997.0049. Hukuk biliminde ilgili değerli tartışmalar için, bkz Daniel J. Solove, "'I've Got Nothing to Hide' and Other Misunderstandings of Privacy," *San Diego Law Review* 44 (12 Temmuz, 2007): 745; Julie E. Cohen, "What Privacy Is For" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 5 Kasım, 2012), https://papers.ssrn.com/abstract=2175406.

9. Anita L. Allen, *Unpopular Privacy: What Must We Hide?* Studies in Feminist Philosophy (New York: Oxford University Press, 2011), 4.

10. Orin S. Kerr, "Searches and Seizures in a Digital World," *Harvard Law Review* 119, no. 2 (2005): 531–85; Elizabeth B. Wydra, Brianne J. Gorod, ve Brian R. Frazelle, "Timothy Ivory Carpenter v. United States of America—On Writ of Certiorari to the United States Court of Appeals for the Sixth Circuit—Brief of Scholars of the History and Original Meaning of the Fourth Amendment as Amici Curiae in Support of Petitioner," Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi, 14 Ağustos, 2017; David Gray, *The Fourth Amendment in an Age of Surveillance* (New York: Cambridge University Press, 2017); David Gray, "The Fourth Amendment Categorical Imperative," *Michigan Law Review*, 2017, http://michiganlawreview.org/the-fourth-amendment-categorical-imperative.

11. Bkz Jennifer Daskal, "The Un-territoriality of Data," *Yale Law Journal* 125, no. 2 (2015): 326–98.

12. Andrew Guthrie Ferguson, "The Internet of Thi gs and the Fourth Amendment of Effects," *California Law Review*, 3 Ağustos, 2015, 879–80, https://papers.ssrn.com/abstract=2577944.

13. Lisa Van Dongen ve Tjerk Timan, "Your Smart Coffee Machine Knows What You Did Last Summer: A Legal Analysis of the Limitations of Traditional Privacy of the Home Under Dutch Law in the Era of Smart Technology" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 1 Eylül, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3090340.

14. GVKD altında "rızanın" net bir açıklaması için, bkz Sally Annereau, "Understanding Consent Under the GDPR," Global Data Hub, Kasım 2016, https://globaldatahub.taylorwessing.com/article/understanding-consent-under-the-gdpr..

15. McCann FitzGerald ve Ruairí Madigan, "GDPR and the Internet of Things: 5 Things You Need to Know," *Lexology*, 26 Mayıs, 2016, http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=ba0b0d12-bae3-4e93-b832-85c15620b877.

16. Daphne Keller, "The Right Tools: Europe's Intermediary Liability Laws and the 2016 General Data Protection Regulation" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 22 Mart, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2914684; Sandra Wachter, "Normative Challenges of Identification in the Internet of Things: Privacy, Profiling, Discrimination, and the GDPR" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 6 Aralık, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3083554; Tal Zarsky, "Incompatible: The GDPR in the Age of Big Data" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 8 Ağustos, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=3022646; Anna Rossi, "Respected or Challenged by Technology?

The General Data Protection Regulation and Commercial Profiling on the Internet" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 13 Temmuz, 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2852739; Viktor Mayer-Schönberger ve Yann Padova, "Regime Change? Enabling Big Data Th ough Europe's New Data Protection Regulation," *Columbia Science & Technology Law Review* 315 (2016): 315–35.

17. Paul-Olivier Dehaye, DCMS Komitesi'ne e-posta mesajı, 6 Mart, 2018, http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/digital-culture-media-and-sport-committee/fake-news/written/80117.html.
18. Paul-Olivier Dehaye, DCMS Komitesi'ne e-posta mesajı, 7 Mart, 2018, http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/digital-culture-media-and-sport-committee/fake-news/written/80117.html (italikler bana aittir).
19. Hive'ın veri ve mimarisi üzerine daha fazlası için, bkz Facebook'un AB vatandaşları üzerine kişisel veri toplamasına karşı çıkan gizlilik aktivisti Max Schrems'in çabaları sonrası İrlanda Veri Koruma Temsilcisi tarafından 2011-2012'de gerçekleştirilen Facebook teftişi: "Facebook Audit," Veri Koruma Komisyonu — İrlanda, 3 Temmuz, 2018, https://www.dataprotection.ie/docs/Facbook-Audit/1290.htm.
20. "How Can I Download a Copy of My Facebook Data?" Facebook, https://www.facebook.com/help/1701730696756992; "What to Look for in Your Facebook Data—and How to Find It," *Wired*, 26 Nisan, 2018, https://www.wired.com/story/download-facebook-data-how-to-read.
21. John Paul Titlow, "How Instagram Learns from Your Likes to Keep You Hooked," *Fast Company*, 7 Temmuz, 2017, https://www.fastcompany.com/40434598/how-instagram-learns-from-your-likes-to-keep-you-hooked; Lilian Edwards ve Michael Veale, "Slave to the Algorithm? Why a 'Right to an Explanation' Is Probably Not the Remedy You Are Looking For" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 23 Mayıs, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2972855; Michael Veale, Reuben Binns, ve Jef Ausloos, "When Data Protection by Design and Data Subject Rights Clash," *International Data Privacy Law*, 26 Nisan, 2018, https://doi.org/10.1093/idpl/ipy002; Dimitra Kamarinou, Christopher Millard, ve Jatinder Singh, "Machine Learning with Personal Data" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 7 Kasım, 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2865811.
22. Andrew Tutt, "An FDA for Algorithms," *Administrative Law Review* 69, no. 83 (2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2747994.
23. Kişisel iletişim.
24. Bu güç dinamikleri üzerine tarihsel perspektifle mükemmel bir tartışma için, bkz Robin Mansell, "Bits of Power: Struggling for Control of Information and Communication Networks," *Political Economy of Communication* 5, no. 1 (2017), 2–29, özellikle 16.
25. Laura Nader, "The Life of the Law—a Moving Story," *Valparaiso University Law Review* 36, no. 3 (2002): 658.

26. NPYB üzerine daha fazlası için, bkz bilgilendirici web sitesi: "Noyb.Eu | My Privacy Is None of Your Business," https://noyb.eu. Ayrıca bkz Hannah Kuchler, "Max Schrems: The Man Who Took on Facebook—And Won," *Financial Times*, 5 Nisan, 2018.
27. 2010–2012: Kit Seeborg, "Facebook Q4 2012 Quarterly Earnings," 31 Ocak, 2013, https://www.slideshare.net/kitseeborg/fb-q412-investordeck/4-Daily_Active_Users_DAUsMillions_of; 2013–2014: "Facebook Q4 2014 Results," investor.fb.com, 4 Ağustos, 21018, http://files.shareholder.com/downloads/AMDA-NJ5DZ/3907746207x0x805520/2D74EDCA-E02A-420B-A262-BC096264BB93/FB_Q414EarningsSlides20150128.pdf, 3; 2015–2017: Deborah Crawford ve diğ., "Facebook, Inc. (FB)— Fourth Quarter and Full Year 2016 Results," 1 Şubat, 2017, https://s21.q4cdn.com/399680738/files/doc_financials/2017/Q4/Q4-2017-Earnings-Presentation.pdf, 2.
28. Birleşik Devletler ve Kanada: "Facebook: Quarterly Revenue in U.S. and Canada from 1st Quarter 2010 to 2nd Quarter 2018," Statista, 2018, https://www.statista.com/statistics/223280/facebooks-quarterly-revenue-in-the-us-and-canada-by-segment/#0; Avrupa: "Facebook: Quarterly Revenue in Europe from 1st Quarter 2010 to 2nd Quarter 2018," Statista, 2018, https://www.statista.com/statistics/223279/facebooks-quarterly-revenue-in-europe/#0.
29. "Global Stats," *statcounter.com*, http://gs.statcounter.com.
30. Bkz Daisuke Wakabayashi ve Adam Satariano, "How Looming Privacy Regulations May Strengthen Facebook and Google," *New York Times*, 24 Nisan, 2018, https://www.nytimes.com/2018/04/23/technology/privacy-regulation-facebook-google.html.
31. "Recommendations for Implementing Transparency, Consent and Legitimate Interest Under the GDPR," Centre for Information Policy Leadership, Hunton and Williams LLP, GDPR Implementation Project, 19 Mayıs, 2017.
32. "Exclusive: Facebook to Put 1.5 Billion Users Out of Reach of New EU Privacy Law," *Reuters*, 19 Nisan, 2018, https://www.reuters.com/article/us-facebook-privacy-eu-exclusive/exclusive-facebook-to-change-user-terms-limiting-effect-of-eu-privacy-law-idUSKBN1HQ00P.
33. Elizabeth E. Joh, "Privacy Protests: Surveillance Evasion and Fourth Amendment Suspicion," *Arizona Law Review* 55, no. 4 (2013): 997–1029; Jeffrey L. Vagle, "Furtive Encryption: Power, Trust, and the Constitutional Cost of Collective Surveillance," *Indiana Law Journal* 90, no. 1 (2015), http://papers.ssrn.com/abstract=2550934.
34. "How to Be Invisible: 15 Anti-surveillance Gadgets & Wearables," *WebUrbanist*, 28 Kasım, 2016, http://weburbanist.com/2016/11/28/how-to-be-invisible-15-anti-surveillance-designs-installations. İlgili bir diğer makale için, bkz "The Role of Hackers in Countering Surveillance and Promoting Democracy," 29 Nisan, 2018, https://search-proquest-com.ezproxy.cul.columbia.edu/docview/1719239523?pq-origsite=gscholar.
35. Bkz Zach Sokol, "Hide from Surveillance by Wearing a Mask of This Artist's Face," *Creators*, 7 Mayıs, 2014, https://creators.vice.com/en_us/article/pgqp87/hide-from-surveillance-by-wearing-a-mask-of-this-artists-face.

36. Bkz "Backslash," Backslash.com, 4 Ağustos, 2018, http://www.backslash.cc.
37. Mehrdad Hessar ve diğ., "Enabling On-Body Transmissions with Commodity Devices," *UBICOMP 16*, 12-16 Eylül, 2016, Heidelberg, Germany.
38. Bkz Adam Harvey, "Stealth Wear—Anti-drone Fasion," ah projects, 3 Aralık, 2012, https://ahprojects.com/projects/stealth-wear.
39. Bkz Benjamin Grosser, "Projects," Benjamin Grosser, 3 Ağustos, 2018, https://bengrosser.com/projects.
40. Cade Metz, "The Unsettling Performance That Showed the World Through AI's Eyes," *Wired*, 30 Nisan, 2017, https://www.wired.com/2017/04/unsettling-performance-showed-world-ais-eyes/; Thu-Huong Ha, "Ai Weiwei's New Show Exposes the Creepy Consequences of Our Obsession with Posing for the Camera," *Quartz*, 29 Nisan, 2018, https://qz.com/1000684/ai-wei-wei-herzog-de-meuron-artwork-hansel-gretel-exposes-the-creepy-consequences-of-our-obsession-with-posing-for-the-camera.

BÖLÜM ON SEKİZ

1. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, ed. Edwin Cannan (New York: Modern Library, 1994), 485.
2. Friedrich August von Hayek, *The Collected Works of Friedrich August Hayek*, ed. William Warren Bartley (Chicago: University of Chicago Press, 1988), 1:14.
3. Friedrich Hayek, "The Use of Knowledge in Society," in *Individualism and Economic Order* (Chicago: University of Chicago Press, 1980). Tartışma için bkz 85–89.
4. Hayek, "The Use of Knowledge," 89 (italikler bana aittir).
5. Ashlee Vance, "Facebook: The Making of 1 Billion Users," *Bloomberg.com*, http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-10-04/facebook-the-making-of-1-billion-users.
6. Tom Simonite, "What Facebook Knows," *MIT Technology Review*, 13 Haziran, 2012, https://www.technologyreview.com/s/428150/what-facebook-knows.
7. Bkz Vance, "Facebook: The Making of 1 Billion Users."
8. Derek Thompson, "Google's CEO: 'The Laws Are Written by Lobbyists,'" *Atlantic*, 1 Ekim, 2010, https://www.theatlantic.com/technology/archive/2010/10/googles-ceo-the-laws-are-written-by-lobbyists/63908.
9. Satya Nadella, "Satya Nadella: Build 2017," *News Center*, 10 Mayıs, 2017, https://news.microsoft.com/speeches/satya-nadella-build-2017.
10. Smith, *The Wealth of Nations*, 939–40.
11. Bu veriler, 1926'dan 2008'e General Motors'un, 2004'ten 2016'ya Google'ın ve 2012'den 2016'ya Facebook'un piyasa değeri ve istihdam verisi üzerine kendi derlemelerimden çekilmiştir. Tüm piyasa değeri verileri Federal Reserve Bank of St. Louis, Ekonomik Araştırma Bölümü, Merkez Bankası Ekonomik Verisi'nden gelen Tüketici Fiyat Endeksi'ne göre 2016 dolarına göre enflasyon karşısında düzeltilmiştir. Bu veriyi derlemek için kullanılan kaynaklar arasında Standard & Poor's Capital IQ (Google Piyasa Değeri ve Bordrolu Çalışan Sayısı), Wharton Research Data Services-CRSP (General Motors Piyasa Değeri),

Standard & Poor's Compustat (General Motors Bordrolu Çalışan Sayısı), Thomas Eikon (Facebook Piyasa Değeri), Company Annual Reports (General Motors Bordrolu Çalışan Sayısı) ve SEC Filings (Facebook Bordrolu Çalışan Sayısı) yer almaktadır.

12. Opinion Research Corporation, "Is Big Business Essential for the Nation's Growth and Expansion?" ORC Public Opinion Index (Ağustos 1954); Opinion Research Corporation, "Which of These Comes Closest to Your Impression of the Business Setup in This Country?" ORC Public Opinion Index (Ocak 1955); Opinion Research Corporation, "Now Some Questions About Large Companies. Do You Agree or Disagree on Each of These? . . . Large Companies Are Essential for the Nation's Growth and Expansion," ORC Public Opinion Index (Haziran 1959). Bir 1951 yılı raporu Amerikan halkının istihdam yaratma, bir kitle üreticisi olarak etkinliği, ürünlerin gelişme ve ilerlemeleri, büyük vergilerin ödenmesi ve eğitime desteği için büyük işletmeleri yüceltitiğini buldu. Bkz "Poll Finds Public on Industry's Side," *New York Times*, July 15, 1951. Bir 1966 yılı Harris anketi Amerikalıların yüzde 44'ünün ulusun refahı için federal devlete ve yüzde 34'ünün de büyük işletmelere güvendiğini bildirdi. 1968'de, CEO maaşı sıradan çalışanınkinin yaklaşık 24 katı iken, Amerikalıların yüzde 64'ü işletme liderliğinin o zamana kadar en iyisi olduğunu söylüyordu. Bkz Louis Harris & Associates, "Which Two or Three Best Describe Most Business Corporation Leaders in the Country?" (Nisan 1966); Louis Harris & Associates, "Compared with What We Have Produced in the Past in This Country, Do You Feel That Our Present Leadership in the Field of Business Is Better, Worse or About the Same as We Have Produced in the Past?" (Haziran 1968). Daha fazla arka plan için, bkz Louis Galambos, *The Public Image of Big Business in America, 1880–1940: A Quantitative Study in Social Change* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1975).

13. Bkz Alfred D. Chandler, "The Enduring Logic of Industrial Success," *Harvard Business Review*, 1 Mart, 1990, https://hbr.org/1990/03/the-enduring-logic-of-industrial-success; Susan Helper ve Rebecca Henderson, "Management Practices, Relational Contracts, and the Decline of General Motors," *Journal of Economic Perspectives* 28, no. 1 (2014): 49–72, https://doi.org/10.1257/jep.28.1.49.

14. David H. Autor ve diğ., "The Fall of the Labor Share and the Rise of Superstar Firms" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 22 Mayıs, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2971352. Ayrıca bkz Michael Chui and James Manyika, "Competition at the Digital Edge: 'Hyperscale' Businesses," *McKinsey Quarterly*, Mart 2015.

15. Yüz adet daha veri merkezinin 2018 sonları itibarı ile online olması bekleniyor. Microsoft 2017'de 20 milyar dolar yatırım yaptı ve 2018'de Facebook Atlanta'daki yeni hiper ölçekli ver merkezine 20 milyar dolar yatırım yapma planını duyurdu. Bir endüstri raporuna göre, hiper ölçekli firmalar aynı zamanda dünyanın iletişim ağını, özellikle de deniz altı kabloları, da inşa ediyorlar, bu da "küresel internet trafiğinin büyük bir kısmının artık hiper ölçekçilerin sahip olduğu ya da onlar tarafından işletilen özel ağlar üzerinden yürüdüğü" anlamına geliyor. 2016'da Facebook ve Google Birleşik Devletler ve Hong Kong arasında, bu güne kadar en yüksek-kapasitede transpasifik rota olarak betimlenen, yeni bir deniz altı kablosunu inşa etmek için bir araya geldi. Bkz João Marges Lima, "Hyperscalers

Taking Over the World at an Unprecedented Scale," *Data Economy*, 11 Nisan, 2017, https://data-economy.com/hyperscalers-taking-world-unprecedented-scale; João Marges Lima, "Facebook, Google Partners in 12,800Km Transpacific able Linking US, China," *Data Economy*, 13 Ekim, 2016, https://data-economy.com/facebook-google-partners-in-12800km-transpacific-cable-linking-us-china; João Marges Lima, "Facebook Could Invest up to $20bn in a Single Hyperscale Data Centre Campus," *Data Economy*, 23 Ocak, 2018, https://data-economy.com/facebook-invest-20bn-single-hyperscale-data-centre-campus.

16. T. H. Breen, *The Marketplace of Revolution: How Consumer Politics Shaped American Independence* (New York: Oxford University Press, 2005), 22.
17. Breen, *The Marketplace of Revolution*, 222.
18. Breen, XVI–XVII.
19. Breen, 235–39.
20. Bkz Breen, 20.
21. Bkz Breen, 299.
22. Breen, 325.
23. Daron Acemoglu ve James A. Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (New York: Crown Business, 2012).
24. Acemoglu and Robinson, *Why Nations Fail*, 313–14. Tarihçi Jack Goldstone İngiltere'nin parlamento reformlarının büyüklüğünün, daha dayanıklı ve refah içinde bir demokrasi yaratarak, daha şiddet içeren bir değişikliğe yönelik baskıyı etkisizleştirdiğini gözlemliyor. Acemoglu ve Robinson gibi, tam olarak gözetleme kapitalistleri tarafından keyfi sürülen yapısal bağımsızlık türünün tehlikesini göstererek, o da "ulusal bozulmanın" genellikle elitlerin kendi çıkarlarını halkınkilerle tanımlamadığı sosyal bir örüntüyle ilişkili olduğu sonucuna varıyordu. Bkz Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World* (Berkeley: University of California Press, 1993), 481, 487; ayrıca bkz Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Boston: Beacon, 1993), 3–39.
25. Michel Crozier, Samuel P. Huntington, ve Joji Watanuki, "The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission," 1975, http://trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf.
26. Ryan Mac, Charlie Warzel, ve Alex Kantrowitz, "Growth at Any Cost: Top Facebook Executive Defended Data Collection in 2016 Memo—and Warned That Facebook Could Get People Killed," *Buzzfeed*, 29 Mart, 2018, https://www.buzzfeed.com/ryanmac/growth-at-any-cost-top-facebook-executive-defended-data?utm_term=.stWyyGQnb#.cnkEEaN0v.
27. Nicholas Thompson ve Fred Vogelstein, "Inside the Two Years That Shook Facebook—and the World," *Wired*, 12 Şubat, 2018, https://www.wired.com/story/inside-facebook-mark-zuckerberg-2-years-of-hell.
28. Hunt Allcott ve Matthew Gentzkow, "Social Media and Fake News in the 2016 Election," *Journal of Economic Perspectives* 31, no. 2 (2017): 211–36.
29. "Nielsen/Netratings Reports Topline U.S. Data for July 2007," Nielsen /Netratings, Temmuz 2007.

30. Consumer Watchdog, "Liars and Loans: How Deceptive Advertisers Use Google," Şubat 2011; Jay Greene, "Feds Shut Down High-Tech Mortgage Scammers," *CBSNews.com*, 16 Kasım, 2011.

31. Birleşik Devletler Adalet Bakanlığı, "Google Forfeits $500 Million Generated by Online Ads & Prescription Drug Sales by Canadian Online Pharmacies," https://www.justice.gov/opa/pr/google-forfeits-500-million-generated-online-ads-prescription-drug-sales-canadian-online.

32. Michela Del Vicario ve diğ., "The Spreading of Misinformation Online," *Proceedings of the National Academy of Sciences* 113, no. 3 (2016): 554–59; Solomon Messing ve Sean J. Westwood, "How Social Media Introduces Biases in Selecting and Processing News Content," Pew Research Center, 8 Nisan, 2012.

33. Bkz Paul Mozur ve Mark Scott, "Fake News in U.S. Election? Elsewhere, That's Nothing New," *New York Times*, 17 Kasım, 2016, http://www.nytimes.com/2016/11/18/technology/fake-news-on-facebook-in-foreign-elections-thats-not-new.html.

34. Catherine Buni, "The Secret Rules of the Internet," *Verge*, 13 Nisan, 2016, https://www.theverge.com/2016/4/13/11387934/internet-moderator-history-youtube-facebook-reddit-censorship-free-speech.

35. Madeleine Varner ve Julia Angwin, "Facebook Enabled Advertisers to Reach 'Jew Haters,'" *ProPublica*, 14 Eylül, 2017, https://www.propublica.org/article/facebook-enabled-advertisers-to-reach-jew-haters.

36. Öğretici tartışma için, bkz Buni, "The Secret Rules of the Internet"; Nick Hopkins, "Revealed: Facebook's Internal Rulebook on Sex, Terrorism and Violence," *Guardian*, 21 Mayıs, 2017, https://www.theguardian.com/news/2017/may/21/revealed-facebook-internal-rulebook-sex-terrorism-violence?utm_source=esp&utm_medium=Email&utm_campaign=GU+Today+USA+-+Collections+2017&utm_term=227190&subid=17990030&CMP=GT_US_collection; Nick Hopkins, "Facebook Moderators: A Quick Guide to Their Job and Its Challenges," *Guardian*, 21 Mayıs, 2017, https://www.theguardian.com/news/2017/may/21/facebook-moderators-quick-guide-job-challenges; Kate Klonick, "The New Governors: The People, Rules, and Processes Governing Online Speech," *Harvard Law Review* 131 (20 Mart, 2017), https://papers.ssrn.com/abstract=2937985.

37. Michael Nunez, "Facebook's Fight Against Fake News Was Undercut by Fear of Conservative Backlash," *Gizmodo*, 14 Kasım, 2016, http://gizmodo.com/facebooks-fight-against-fake-news-was-undercut-by-fear-1788808204.

38. Varner ve Angwin, "Facebook Enabled Advertisers to Reach 'Jew Haters.'"

39. Alex Kantrowitz, "Google Allowed Advertisers to Target 'Jewish Parasite,' 'Black People Ruin Everything,'" *BuzzFeed*, 15 Eylül, 2017, https://www.buzzfeed.com/alexkantrowitz/google-allowed-advertisers-to-target-jewish-parasite-black.

40. Jack Nicas, "Big Brands Boost Fake News Sites," *Wall Street Journal*, 9 Aralık, 2016; Olivia Solon, "Google's Bad Week: YouTube Loses Millions as Advertising Row Reaches US," *Guardian*, 25 Mart, 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/mar/25/google-youtube-advertising-extremist-con-

tent-att-verizon; Alexi Mostrous, "YouTube Hate Preachers Share Screens with Household Names," *Times,* 17 Mart, 2017, https://www.thetimes.co.uk/article/youtube-hate-preachers-share-screens-with-household-names-kdmpmkkjk; Alexi Mostrous, "Advertising Giant Drops Google in Storm Over Extremist Videos," *Times,* 18 Mart, 2017, http://www.thetimes.co.uk/article/advertising-giant-drops-google-in-storm-over-extremist-videos-2klgvv8d5.

41. Shannon Bond, "Trade Group Warns on Google Ad Backlash 'Crisis,'" *Financial Times,* 24 Mart, 2017, https://www.ft.c m/content/0936a49e-b521-369e-9d22-c194ed1c0d48; Matthew Garrahan, "AT&T Pulls Some Ads from Google After YouTube Controversy," *Financial Times,* 22 Mart, 2017, https://www.ft.com/content/254d330d-f3d1-3ac2-ab8d-761083d6976a; Sapna Maheshwari ve Daisuke Wakabayashi, "AT&T and Johnson & Johnson Pull Ads from YouTube," *New York Times,* 22 Mart, 2017, https://www.nytimes.com/2017/03/22/business/atampt-and-johnson-amp-johnson-pull-ads-from-youtube-amid-hate-speech-concerns.html; Rob Davies, " Google Braces for Questions as More Big-Name Firms Pull Adverts," *Guardian,* 19 Mart, 2017, https://www.theguardian.com/technology/2017/mar/19/google-braces-for-questions-as-more-big-name-firms-pull-adverts.

42. Olivia Solon, "Facebook's Fake News: Mark Zuckerberg Rejects 'Crazy Idea' That It Swayed Voters," Guardian, 11 Kasım, 2016, https://www.theguardian.com/technology/2016/nov/10/facebook-fake-news-us-election-mark-zuckerberg-donald-trump.

43. Guy Chazan, "Berlin Looks at Fines for Facebook with Fake News Law," *Financial Times,* 16 Aralık, 2016; Guy Chazan, "Germany Cracks Down on Social Media Over Fake News," *Financial Times,* 14 Mart, 2017, https://www.ft.com/content/c10aa4f8-08a5-11e7-97d1-5e720a26771b; Jim Pickard, "Amber Rudd Urges Action from Internet Groups on Extremist Content," *Financial Times,* 26 Mart, 2017, https://www.ft.com/content/f652c9bc-120d-11e7-80f4-13e067d5072c; Alexandra Topping, Mark Sweney, ve Jamie Grierson, "Google Is 'Profiting from Hatred' Say MPs in Row Over Adverts," *Guardian,* 17 Mart, 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/mar/17/google-is-profiting-from-hatred-say-mps-in-row-over-adverts; Sabrina Siddiqui, "'From Heroes to Villains': Tech Industry Faces Bipartisan Backlash in Washington," *Guardian,* 26 Eylül, 2017, http://www.theguardian.com/us-news/2017/sep/26/tech-industry-washington-google-amazon-apple-facebook; Nancy Scola ve Josh Meyer, "Google, Facebook May Have to Reveal Deepest Secrets," *Politico,* 1 Ekim, 2017, http://politi.co/2yBtppQ; Paul Lewis, "Senator Warns YouTube Algorithm May Be Open to Manipulation by 'Bad Actors,'" *Guardian,* 5 Şubat, 2018, http://www.theguardian.com/technology/2018/feb/05 /senator-warns-youtube-algorithm-may-be-open-to-manipulation-by-bad-actors.

44. Madhumita Murgia ve David Bond, "Google Apologises to Advertisers for Extremist Content on YouTube," *Financial Times,* 20 Mart, 2017; Sam Levin, "Mark Zuckerberg: I Regret Ridiculing Fears Over Facebook's Effect on Election," *Guardian,* 27 Eylül, 2017, http://www.theguardian.com/technology/2017/sep/27/mark-zuckerberg-facebook-2016-election-fake-news; Robert Booth ve Alex Hern, "Facebook Admits Industry Could Do More to Combat Online Extremism," *Guardian,* 20 Eylül, 2017, http://www.theguardian.com/

technology/2017/sep/20/facebook-admits-industry-could-do-more-to-combat-online-extremism; Scott Shane ve Mike Isaac, "Facebook to Turn Over Russian-Linked Ads to Congress," *New York Times,* 21 Eylül, 2017, https://www.nytimes.com/2017/09/21/technology/facebook-russian-ads.html; David Cohen, "Mark Zuckerberg Seeks Forgiveness in Yom Kippur Facebook Post," *Adweek,* 2 Ekim, 2017, http://www.adweek.com/digital/mark-zuckerberg-yom-kippur-facebook-post; "Exclusive Interview with Facebook's Sheryl Sandberg," *Axios,* 12 Ekim, 2017, https://www.axios.com/exclusive-interview-facebook-sheryl-sandberg-2495538841.html; Kevin Roose, "Facebook's Frankenstein Moment," *New York Times,* 21 Eylül, 2017, https://www.nytimes.com/2017/09/21/technology/facebook-frankenstein-sandberg-ads.html.

45. David Cohen, "Mark Zuckerberg Seeks Forgiveness in Yom Kippur Facebook Post."

46. Roose, "Facebook's Frankenstein Moment."

47. Booth ve Hern, "Facebook Admits Industry Could Do More to Combat Online Extremism."

48. Bkz Murgia ve Bond, "Google Apologises to Advertisers."

49. Mark Bergen, "Google Is Losing to the 'Evil Unicorns,'" *Bloomberg Businessweek,* 27 Kasım, 2017.

50. Ilımlı düzeltmeler için, bkz Mike Isaac, "Facebook and Other Tech Companies Seek to Curb Flow of Terrorist Content," *New York Times,* 5 Aralık, 2016, http://www.nytimes.com/2016/12/05/technology/facebook-and-other-tech-companies-seek-to-curb-flow-of-terrorist-content.html; Daisuke Wakabayashi, "Google Cousin Develops Technology to Flag Toxic Online Comments," *New York Times,* 23 Şubat, 2017, https://www.nytimes.com/2017/02/23/technology/google-jigsaw-monitor-toxic-online-comments.html; Sapna Maheshwari, "YouTube Revamped Its Ad System. AT&T Still Hasn't Returned," *New York Times,* 12 Şubat, 2018, https://www.nytimes.com/2018/02/12/business/media/att-youtube-advertising.html; Madhumita Murgia, "Google Reveals Response to YouTube Ad Backlash," *Financial Times,* 21 Mart, 2017, https://www.ft.com/content/46475974-0e30-11e7-b030-768954394623; Heather Timmons, "Google Executives Are Floating a Plan to Fight Fake News on Facebook and Twitter," *Quartz,* https://qz.com/1195872/google-facebook-twitter-fake-news-chrome; Elizabeth Dwoskin ve Hamza Shaban, "Facebook Will Now Ask Users to Rank News Organizations They Trust," *Washington Post,* 19 Ocak, 2018, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/01/19/facebook-will-now-ask-its-users-to-rank-news-organizations-they-trust; Hamza Shaban, "Mark Zuckerberg Vows to Remove Violent Threats from Facebook," *Washington Post,* 16 Ağustos, 2017, https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/08/16/mark-zuckerberg-vows-to-remove-violent-threats-from-facebook. Anlamlı reformu bastırmak için hareketler üzerine, bkz Hannah Albarazi, "Zuckerberg Votes Against Shareholder Push for Fake News Transparency," *CBS SFBayArea,* 2 Haziran, 2017, http://sanfrancisco.cbslocal.com/2017/06/02/zuckerberg-shareholder-fake-news-transparency; Ethan Baron, "Google Parent Alphabet Gender-Pay Proposal Dead on Arrival," *Mercury News,* 2 Haziran, 2017.

51. "Facebook Reports First Quarter 2018 Results."

52. Adam Mosseri, "News Feed FYI: Bringing People Closer Together," *Facebook Newsroom,* 11 Ocak, 2018, https://newsroom.fb.com/news/2018/01/news-feed-fyi-bringing-people-closer-together.

53. Sapna Maheshwari, "As Facebook Changes Its Feed, Advertisers See Video Ambitions," *New York Times,* 21 Ocak, 2018, https://www.nytimes.com/2018/01/21/business/media/facebook-video-advertising.html.

54. Thomas Paine, *The Life and Works of Thomas Paine,* ed. William M. Van der Weyde (New Rochelle, NY: Thomas Paine Historical Society, 1925), 6:97.

55. Hannah Arendt, *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought* (New York: Penguin, 2006), 99.

56. Mark Zuckerberg, "Building Global Community," 16 Şubat, 2017, https://www.facebook.com/notes/mark-zuckerberg/building-global-community/10154544292806634.

57. Karissa Bell, "Zuckerberg Removed a Line About Monitoring Private Messages from His Facebook Manifesto," *Mashable,* 16 Şubat, 2017, http://mashable.com/2017/02/16/mark-zuckerberg-manifesto-ai.

58. Heather Kelly, "Mark Zuckerberg Explains Why He Just Changed Facebook's Mission," *CNNMoney,* 22 Haziran, 2017, http://money.cnn.com/2017/06/22/technology/facebook-zuckerberg-interview/index.html.

59. Pippa Norris, "Is Western Democracy Backsliding? Diagnosing the Risks," Harvard Kennedy School, Mart 2017, https://www.hks.harvard.edu/publications/western-democracy-backsliding-diagnosing-risks; Erik Voeten, "Are People Really Turning Away from Democracy?" (SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY: Social Science Research Network, 8 Aralık, 2016), https://papers.ssrn.com/abstract=2882878; Amy C. Alexander ve Christian Welzel, "The Myth of Deconsolidation: Rising Liberalism and the Populist Reaction," *Journal of Democracy,* 28 Nisan, 2017, https://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/media/Journal%20of%20Democracy%20Web%20Exchange%20-%20Alexander%20and%20Welzel.pdf; Ronald Inglehart, "The Danger of Deconsolidation: How Much Should We Worry?" *Journal of Democracy* 27, no. 3 (2016), https://www.journalofdemocracy.org/article/danger-deconsolidation-how-much-should-we-worry; Roberto Stefan Foa ve Yascha Mounk, "The Signs of Deconsolidation," *Journal of Democracy* 28, no. 1 (2017); Ronald Inglehart and Christian Welzel, "Democracy's Victory Is Not Preordained. Inglehart and Welzel Reply," *Foreign Aff irs* 88, no. 4 (2009): 157–59; Roberto Stefan Foa, "The End of the Consolidation Paradigm—a Response to Our Critics," *Journal of Democracy,* 28 Nisan, 2017.

60. Bart Bonikowski, "Three Lessons of Contemporary Populism in Europe and the United States," *Brown Journal of World Affairs* 23, no. 1 (2016); Bart Bonikowski ve Paul DiMaggio, "Varieties of American Popular Nationalism," *American Sociological Review* 81, no. 5 (2016): 949–80; Theda Skocpol ve Vanessa Williamson, *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism* (New York: Oxford University Press, 2016), 74–75.

61. Richard Wike ve diğ., "Globally, Broad Support for Representative and Direct Democracy," *Pew Research Center's Global Attitudes Project*, 16 Ekim, 2017, http://www.pewglobal.org/2017/10/16/globally-broad-support-for-representative-and-direct-democracy.

62. Demokrasi akademisyeni ve "demokratik durgunluk" tezinin yazarı Larry Diamond'ın ifade ettiği üzere, "Birleşik Devletler demokrasisinin canlılığı ve kendine güveninin demokrasinin küresel yayılımında ne kadar önemli olduğunu abartmak zordur. ...Avrupa ve Birleşik Devletler'deki ilgisizlik ve uyuşukluk yeni demokratik ters gidişler karşısında ve daha pek çok eyaletteki otoriter tahkimat karşısındaki bariyerleri belirgin ölçüde alçaltabilir. Bkz Larry Diamond, "Facing Up to the Democratic Recession," *Journal of Democracy* 26, no. 1 (2015): 141–55, https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009.

63. Naomi Klein, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism* (New York: Picador, 2007); Erik Olin Wright, *Envisioning Real Utopias* (London: Verso, 2010); Wendy Brown, *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005); Gerald F. Davis, *Managed by the Markets: How Finance Re-shaped America* (New York: Oxford University Press, 2011).

64. Immanuel Wallerstein ve diğ., *Does Capitalism Have a Future?* (Oxford: Oxford University Press, 2013); Erik Olin Wright, *Envisioning Real Utopias* (London: Verso, 2010); Naomi Klein, *This Changes Everything: Capitalism Vs. the Climate* (New York: Simon & Schuster, 2015); Wendy Brown, *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005); Davis, *Managed by the Markets;* Wolfgang Streeck, "On the Dismal Future of Capitalism," *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 164–70; Craig Calhoun, "The Future of Capitalism," *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 171–76; Polly Toynbee, "Unfettered Capitalism Eats Itself," *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 176–79; Amitai Etzioni, "The Next Industrial Revolution Calls for a Different Economic System," *Socio-Economic Review* 14, no. 1 (2016): 179–83.

65. Örneğin, bkz Nicolas Berggruen and Nathan Gardels, *Intelligent Governance for the 21st Century: A Middle Way Between West and East* (Cambridge: Polity, 2013).

66. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Schocken, 2004), 615.

67. Theodor Adorno, "Education after Auschwitz," in *Critical Models: Interventions and Catchwords* (New York: Columbia University Press, 1966).

68. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Cambridge, MA: Belknap Press, 2014), 571.

69. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 573. Demokrasinin akıllıca ve zarif bir savunması için, ayrıca bkz Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* (New York: Zone, 2015).

70. Roger W. Garrison, "Hayek and Friedman," in *Elgar Companion to Hayekian Economics*, ed. Norman Barry (Northampton, MA: Edward Elgar, 2014).

71. Friedrich Hayek, Robert Bork tarafından röportaj, 4 Kasım, 1978, Center for Oral History Research, University of California, Los Angeles, http://oralhistory.library.ucla.edu.

72. Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity* (Cambridge, MA: Polity, 2000); Fernand Braudel, *The Structures of Everyday Life* (New York: Harper & Row, 1981), 1:620.

73. Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, 614–15.

74. Roberto M. Unger, *Free Trade Reimagined: The World Division of Labor and the Method of Economics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007), 8, 41 (italikler bana aittir).

75. Paine, *The Life and Works*, 6:172.

76. Hannah Arendt, "A Reply" [to Eric Voegelin's review of *Origins of Totalitarianism*], *Review of Politics*, 15 (1953): 79.

77. George Orwell, *In Front of Your Nose 1945–1950: The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, vol. 4, ed. Sonia Orwell ve Ian Angus (New York: Harcourt, Brace, and World, 1968), 160–81 (italikler bana aittir).

78. Orwell, *In Front of Your Nose*.

79. Hannah Arendt, "What Is Freedom?" in *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought* (New York: Penguin, 1993), 169.

DİZİN

11 Eylül, 147, 243
1773 Çay Kanunu, 616
1984 (Orwell), 456, 457, 478

A

A/B testleri, 373
AB Komisyonu, 135, 512
About Behaviorism, 403, 446
Adam Harvey, 601
Adam Kramer, 375
Adam Smith, 4, 232, 319, 608, 612
Addiction by Design, 551
AdSense, 111
Advertising Age, 211
AI. *Bkz* makine zekası
Ai Weiwei, 602
akıl sağlığı, 394, 401, 565, 567, 569
Akıllı edge, 503
akıllı ev, 19, 166, 292, 296, 297, 325, 329, 333
akıllı telefon, 167, 171, 173, 179, 219, 266, 267, 284, 301, 548
akıllı telefonlar, 327, 336
aksiyon. *Bkz aksiyon ekonomileri*
aksiyon ekonomileri, 245, 252, 267, 272, 348, 365, 368, 371, 376, 378, 382, 385, 386, 392, 419, 424, 460, 478
Al Franken, 393
ALEC, 153, 162
Alessandro Acquisti, 563
Alex Pentland, 511
Alexa, 333, 334, 465, 485
Alexander Kogan, 347
Alexander Nix, 345
Alexandra Rutherford, 398
Alexis Madrigal, 193
Alfred Sloan, 45, 51, 70, 75, 88
algoritmalar, 30, 284, 414, 482
Alibaba, 479
Allen Dulles, 396
Allo, 325
AllState Insurance, 266
Alma Whitten, 189
Almanya, 148, 182, 184, 190, 198, 332, 361, 438, 442, 458, 475, 622, 633, 647
Alphabet, 19, 122, 192, 238, 251, 283, 287, 294, 327, 385, 465, 507
Alvaro Bedoya, 314
Americans for Tax Reform, 162
Amerikan Devrimi, 615
Amerikan Psikoloji Derneği, 402
Amit Patel, 92, 101, 102
analitik, 90, 106, 229, 270, 271
Anayasa hukuku, 142
Andrew Bosworth, 559, 619
Android, 171-177, 197, 237, 302, 303, 308, 310, 317, 327, 385, 389, 492, 597
Andy Grove, 136, 137
Anita Al len, 588
anormallikler, 506
Ant Financial, 479, 480
antitröst, 161, 162, 163, 173, 177, 596
Antonio Garcia Martinez, 378
Antonio Machado, 51
AOL, 97, 214, 215, 216, 217, 350

Apple, 22, 37, 38, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 55, 60, 61, 65, 66, 70, 75, 96, 122, 172, 175, 177, 206, 238, 292, 305, 308, 310, 326, 334, 643
araçlaştırma, 434, 509
araçsalcılık, 434, 436, 465
Arnold Roosendal, 202
Ars Technica, 209
Arvind Narayanan, 175, 304
Ash Carter, 155
asimetriler, 75, 242, 299, 370, 416, 591, 595
AT Kearney, 268, 269
AT&T, 211, 212, 624
Avrupa Birliği, 81, 173, 596
Avustralya, 184, 189, 377, 379, 389, 475, 598
Avustralyalı, 203, 378
Avusturya, 190
Aware Home, 291, 306, 354
aygıt, 157, 253, 254, 255, 277, 284, 286, 324, 463

B

B.F. Skinner, 35, 367, 398, 399, 401, 403, 436, 444-448, 450-461, 464-468, 490, 492, 502, 503, 506, 513-515, 520, 526, 527, 529, 530-533, 536-541, 543, 551, 609
Backslash Tool Kit, 600
bağımlılık, 233, 291, 340, 551, 558, 561, 564, 616, 617
Baidu, 305, 326
Bank of America, 357
Barry Lynn, 163
Bartolomé de las Casas, 226
Beacon, 67, 120, 121, 560, 625
beden icrası, 305, 310
Behavior of Organisms, 450
Ben Waber, 520
Benjamin Edelman, 168
Benjamin Grosser, 602
Berkman Klein İnternet ve Toplum Merkezi, 649
Berlin Duvarı, 426, 642
Bernd Heinrich, 572
beş faktörlü kişilik modeli, 337
Beyond Freedom & Dignity, 399, 403, 445, 446, 452, 453, 468, 529, 538
bildiriler, 225, 301, 303, 421, 588
bilgi gizliliği, 304
bilgi kapitalizmi, 27, 92, 155, 486
bilgi savaşı, 349
bilgi uygarlığı, 16, 25, 428, 630
Bing, 125, 206, 207, 208
Bireyselliğin Ölümü, 537, 538
Birinci Anayasa Değişikliği, 141, 142, 143, 313
Birleşik Devletler, 27, 31, 34, 39, 45, 55, 58-62, 82, 83, 118, 121, 138, 140-143, 146-148, 150-153, 163, 185, 188, 192-194, 198, 204, 211, 219, 229, 230, 238, 241, 261, 283, 297, 301, 308, 313, 332, 337, 345, 370, 376, 389, 391, 393, 396, 397, 399, 400, 401, 403, 404, 438, 472, 474-476, 483, 484, 543, 554, 587, 588, 589, 596-598, 621, 622, 624, 625, 632, 633
Birleşik Devletler Kongresi, 147, 625
Birleşik Krallık, 27, 60, 61, 183, 189, 339, 345, 391, 475, 483, 549, 621, 622, 624, 633, 648
birleşme, 149, 150, 153-157, 413, 422, 526
Bitcoin, 541, 542
biyometri, 358
blok zinciri, 541
Blok zinciri, 542
Bloomberg, 103, 134, 283, 326, 390, 477, 626
borç, 218, 219, 220, 268, 480, 481, 621
Boston Globe, 477
Boston Polis Departmanı, 477

Brad Horowitz, 512
Brexit oylaması, 345
Brookings Institution, 229
bulaşma etkisi, 379
bulut, 175
Bulut, 325
Business Insider, 137
Büyük Birader, 185, 435, 456, 457, 487
Büyük Öteki, 35, 463-467, 469, 470, 473, 474, 485, 487, 490, 491, 493, 496, 497, 499, 504, 515, 517, 523-526, 528, 533, 539, 546, 550, 571, 573, 576, 578, 583, 584, 586, 588-591, 598, 599, 603, 608, 609, 611, 628, 629, 634, 635, 646, 647, 649

C-Ç

Cambridge Analytica, 339, 345-349, 591, 593
Cambridge Psikometri Merkezi, 339
Cap Gemini, 271
Carl Friedrich, 441
Cartographer, 194
Cato Institute, 133, 162
cep telefonları. *bkz* akıllı telefonlar
China Daily, 481
Chris Chambers, 375
Chris Jay Hoofnagle, 148, 648
Chris Nodder, 558
Chris Wylie, 347
Chrome, 492, 597
CIA, 148, 150-152, 182, 384, 396, 397, 398
Cisco, 282, 327, 512
Claude Lefort, 443
Colin Angle, 291
CompuServe, 144
Concept of the Corporation, 88
Cortana, 207-210, 317, 491
Çağrışımsal çizelgeler, 106
çerezler, 115, 358
Çin, 125, 175, 305, 326, 478, 483, 545, 602

D

Daily Beast, 60
Dan Doctoroff, 283, 286, 390
Danah Boyd, 558
Daniel Kreiss, 158
Daniel Lapsley, 555
Darhl Pedersen, 588
Daron Acemoğlu, 617
Datalogix, 204
David Hounshell, 114
David Nasaw, 139
David Stillwell, 339
davranış değiştirme, 34, 254, 264, 364, 365, 367, 368, 370, 372, 377, 381, 382, 387, 389, 395, 397-404, 419, 420, 424, 425, 433, 434, 443, 463, 478, 483, 484, 504, 506, 515, 530, 536, 550, 574, 580, 588, 591, 610, 635
davranış geleceği piyasaları, 252, 261, 270, 299, 345, 433
davranış verisi, 34, 75, 94, 101, 105, 109, 117, 124, 127, 131, 145, 219, 272, 286, 290, 295, 307, 334, 353, 419, 423, 425, 505, 521, 523, 532
davranışçılık. *Bkz.* radikal davranışçılık
davranışsal artı değer, 20, 101, 103, 109-111, 115, 121, 133, 134, 147, 150, 157, 160, 166, 167, 169, 171, 172, 180, 182, 192, 206, 211, 215, 235, 266, 267, 271, 297, 303, 322, 329-331, 334, 339, 348, 418, 433, 464, 466, 491, 494, 517, 522, 560, 562, 593, 624, 626
davranışsal değer yeniden yatırım döngüsü, 368
davranışsal öngörü, 112, 530
davranışsal taahhüt, 266

dayanışma, 5, 616
Dell, 271
Deloitte, 266, 269, 270, 512, 521
demokrasi, 62, 64, 81, 186, 240, 348, 349, 450, 458, 482, 542, 609, 618, 633, 634, 635, 638, 639
depresyon, 341, 356, 546, 569
devlet gücü, 74, 396, 401, 403, 421, 478, 480, 481, 484
Diageo, 296
dijital asistan, 322, 323, 334
dijital yerliler, 548
dijitalleşme, 228, 229
Disconnect, 174, 176, 177
Disney, 391
DoppelLab, 259
dot-com ekonomisi, 98
DoubleClick, 205
Douglas Edwards, 117, 129
Dünya Ekonomik Forumu, 249, 512, 523, 541
Durkheim, 37, 49, 231-234, 236, 441
dürtme, 365, 366
duygu analizi, 350, 356
duygular, 166, 264, 336, 340, 351, 352, 356, 378, 387

E

eBay, 483
Economist, 480
Edison, 31, 232, 636
Edward Felten, 304
Edward Snowden, 474, 625
Elektrik Süvari, 289
elektrofizyoloji, 401
Elektronik Gizlilik Bilgi Merkezi, 148, 179, 393
elektronik metin, 228, 230
Elektronik Öncü Vakfı, 162, 209, 212
Ellen Meiksins Wood, 91
Emoshape, 358
empati, 374, 380, 536, 555, 572-574, 637
emperyalizm, 435
Endor, 522
ergenlik, 99, 550, 554, 572
Eric Schmidt, 29, 82, 102, 129, 167, 173, 200, 227, 249, 287, 348, 465, 475, 492, 507, 526, 610
Erik Erikson, 53, 554
Erving Goffman, 577
eşitsizlikler, 63
etik, 146, 319, 375-377, 397, 399, 402
etkin yaşam, 24, 55, 74, 83, 234, 319, 320, 325, 422, 428, 486, 509, 630, 633
Exodus Gizlilik, 175

F

Facebook, 4, 21, 22, 34, 37, 39, 50, 65-68, 120-122, 134, 135, 137, 146, 158-161, 164, 166, 168, 175, 194, 202-206, 210, 211, 213, 215, 216, 218, 231, 234-236, 243, 251, 252, 261, 299, 301, 312, 313, 322, 337-343, 345-349, 355, 370-382, 395, 402, 404, 421-423, 435, 469, 474, 475, 483, 494, 495, 498, 499, 506, 521, 534, 543, 546, 547, 549, 551-553, 556, 558-570, 572-575, 591-594, 596, 598, 602, 610, 613, 614, 619-622, 623-627, 630, 645
faşizm, 436, 634
FBLearner Flow, 346, 594
FDA, 310, 594
Federal Ticaret Komisyonu, 70, 115, 146, 179, 203, 216, 308
Federalist Society, 162
Federico Fabbrini, 82
feodalizm, 63
fetih, 223, 225, 226, 227, 349, 385
FidZup, 176
fikir akışı, 528
Filipinler, 622

Financial Times, 82, 185, 206, 390, 391, 493
FitBit, 476
fitness takipçileri, 19
Flow, 284, 285, 286
FOMO, 566, 567
Forbes, 215
Ford Motor Company, 87, 114
Foreign Policy, 478
fotoğraf, 166, 178, 198, 301, 311-313, 452, 492, 561, 578, 602
Frank ve Fritzie Manuel, 276
Fred Cate, 155
Friedrich Hayek, 55, 608

G

G. Stanley Hall, 554
Gaston Bachelard, 584
Gazap Üzümleri, 280
gazetecilik, 345, 558, 620
gelecek zaman hakkı, 34, 79, 635
gelir eşitsizliği, 62, 633
Genel Veri Koruma Regülasyonu, 590
General Motors, 22, 87, 271, 613
Genesis Toys, 330, 332
geniş bant gizlilik regülasyonu, 217
Geofeedia, 477
George Loewenstein, 563
George Orwell, 119, 456, 639
George Tenet, 150
gerçeklik, 34, 134, 135, 166, 191, 224, 250, 253, 260, 282, 337, 370, 383, 391, 413, 414, 490, 516, 518, 519, 525, 540, 564
Gerçeklik madenciliği, 517
Gershon Dublon, 260
Ginni Rometty, 263
Giovanni Butta relli, 597
Giovanni Gentile, 436
girişimciler, 27, 423
giyilebilir teknoloji, 179
gizlilik, 19, 20, 28, 40, 67-70, 75, 81, 88, 107, 117-119, 137, 141, 146-148, 154, 160, 174, 177, 179, 181, 183, 184, 185, 188-191, 199, 202-205, 208, 209, 212-217, 240, 241, 244, 269, 277, 292-295, 303, 308, 309, 311-313, 328, 332, 340, 348, 355, 377, 379, 393, 394, 400-402, 420, 422, 425, 426, 444, 455, 459, 469, 530, 541, 542, 558, 570, 574, 587-589, 590, 595-598, 648
Gmail, 67, 167, 173, 178, 180, 186, 205, 492, 625
Goethe, 469, 496
gölge metin, 235, 242, 479
Google, 19, 22, 23, 29, 33, 34, 37, 39, 44, 50, 65, 67, 79-84, 87-90, 92-105, 107-113, 115-126, 129, 131-138, 140, 141, 146, 149-168, 170-202, 205-207, 210, 211, 213-218, 223, 226, 227, 231, 234-241, 243, 244, 249-251, 257, 259-262, 264, 266, 271, 272, 275, 277, 281-287, 292, 293, 297, 299, 300, 302, 303, 305, 308, 312, 318-323, 325, 327, 331-334, 340, 342, 349, 369, 370, 384, 385, 389-395, 418, 420-422, 424, 435, 465, 466, 474, 475, 492-494, 498, 499, 506, 512, 513, 526, 539, 543, 596, 597, 610, 613, 614, 620-627, 643, 644
görünmez el, 608
gözetleme ekonomisi, 123
Gözetleme gelirleri, 156, 205, 242, 244, 251, 263, 270, 518, 552
gözetleme istisnailiği, 149, 237
gözetleme kapitali, 36, 119, 131, 236, 405, 434, 509, 543, 550, 564, 570, 571, 575
Grant Hildebrand, 583
Ground Truth, 192, 193
Guardian, 206, 285, 374, 375, 378, 549, 620
Guido La Diega, 294
Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, 577
Guthrie Ferguson, 590

H

Haber Kaynağı, 234, 235, 560, 561, 562, 563, 620, 625, 626
Hal Varian, 89, 94, 112, 264, 318, 369, 410, 494
Hannah Arendt, 37, 130, 136, 409, 441, 468, 628
hapishaneler, 398, 440
hareket yasaları, 91, 235, 425
hareketlendirme, 363, 364, 395, 433, 503
haritalama, 152, 180-182, 187, 191, 194, 291, 292, 343, 384, 395
Harriet Green, 262
Harvard Hukuk Fakültesi, 649
Harvard Law Review, 403
hayvan davranışı, 459, 514
hedeflenmiş uygulamalara, 310
Henry "Buck" Weaver, 88
Henry Ford, 31, 45, 46, 48, 51, 70, 75, 88, 114, 117, 241
Heritage Action, 162
Herman Kahn, 273
heteronomi, 381
hiQ, 220
HIV, 84
Hive, 592
hizmet koşulları anlaşmaları, 68
Hollanda, 184, 189, 590, 622, 633
Homeros, 15
Hukuk ve Ekonomi Merkezi, 161
Humanyze, 521
Hunt Allcott, 621

I-İ

Ian Bogost, 388
IBM, 261, 262, 263, 271, 343, 344, 345, 357, 512
ICREACH, 152
In the Age of Smart Machine, 16, 335
Inder M. Verma, 376
Indignados hareketi, 61
Ingress, 192, 386, 387, 390
In-Q-Tel, 150, 152
Instagram, 342, 560, 593, 594, 602
Intel, 136, 261, 298
Ivan Poupyrev, 305
içerik moderas yonu, 620
içerik moderasyonu, 622
icra, 290, 291, 293, 295, 299, 307, 311, 313, 325, 329, 332, 336, 346, 348, 349, 350, 353, 357, 414, 416, 433, 444, 455, 490, 512, 516, 518, 541, 556, 589, 610, 611
ifade özgürlüğü, 139, 142, 143, 147, 183, 601
ifşa, 67, 88, 104, 118, 119, 155, 174, 220, 235, 342, 589
iklim, 162, 428, 562, 633
ikna skoru, 159
İleri Araştırma ve Geliştirme Aktivi tesi, 151
ilişkisel otonomi, 555
İngiltere. *Bkz.* Birleşik Krallık
insaflılık, 344
insan deneyimi, 131, 287, 290, 428, 518, 601
insan hakları, 58, 82, 411
insan temsili, 349
iOS, 308, 317
iPhone, 44, 45, 49, 66, 172, 476
iRobot, 292
iş kutuplaşması, 230
işgücü bölünmesi, 232, 234
İspanya, 79, 189, 225, 622, 633
İspanyol Fethi, 225
İspanyol Veri Koruma Ajansı, 79, 80, 81, 83
işsizlik, 60, 61
istihbarat topluluğu, 149
istila, 178-180, 187, 188, 196, 202, 205,

226, 227, 242, 243, 245, 304, 349, 404, 421
İtalya, 189, 436, 437, 458, 622, 633
iTunes, 44-46, 70
izolasyon, 118, 443, 546, 547, 557, 569, 588, 633

J

Jack Balkin, 153
Jacob Hoffman Andrews, 212
Jahangir Mohammed, 282
James A. Robinson, 617
James Clapper, 476
James Couzens, 88
James Dempsey, 155
James Grimmelmann, 376
Jana, 517
Japonya, 97, 189, 391
Jay Gould, 139
Jean Paul Sartre, 37, 360, 576
Jeffrey Hancock, 375
Jenq Neng Hwang, 257
Jim Rutenberg, 159
Jimmy Carter, 58
Jodi Short, 140
John B. Harley, 197
John B. Watson, 446
John Doerr, 98
John Hanke, 152, 182, 191, 199, 384
John Roberts, 68
John Rockefeller, 139
John Searle, 224, 410
John Steinbeck, 280
Jon Leibowitz, 70
Jon Michaels, 154
Jonathan Mayer, 213
Jonathan Zittrain, 372
Joseph Goebbels, 438
Joseph Paradiso, 258-261, 264, 275-278, 283, 298, 465, 512, 603
Joseph Schumpeter, 71, 72, 75, 99
Joseph Stalin, 437-439, 440, 442, 471, 485, 498
Joseph Weizenbaum, 362
Journal of American Medicine, 310
Julia Angwin, 213, 623

K

kaçınılmazcılık, 275, 276, 281, 282, 424, 644
kalite skoru, 110
kamu görüşü, 636, 641
kamusal alan, 181, 284, 573
Kanada, 184, 189, 287, 373, 514, 633
kanunsuzluk, 136, 155, 210, 421
kapitalizm, 5, 22, 27, 31, 35, 37-39, 47, 49, 59, 62, 65, 70, 73, 75, 84, 87, 88, 91, 96, 116, 120, 123, 130, 136, 138, 228, 244, 261, 427, 428, 429, 486, 575, 588, 603, 607, 610, 612, 614, 633, 636, 638, 639
kapsam ekonomileri, 245, 251, 252, 258
karanlık veri, 262
karar hakları, 107, 119, 178, 277
Karl Marx, 22, 130, 276
Karl Nikolaus Peifer, 81
Karl Polanyi, 57, 130, 427, 629
Karşı bildiriler, 426
Keith Alexander, 152
Kenneth Cukier, 93
kentler, 482
kesinlik, 23, 35, 94, 105, 222, 254, 267, 300, 349, 400, 409, 416, 465, 468, 470, 472, 481, 484, 486, 490, 509, 531, 541, 542, 550, 552, 598
Kevin Kelly, 125
Kevin Werbach, 6, 387
Keyhole, 152
Kim Milyoner Olmak İster, 101
kimlik oluşumu, 554

kişiselleştirme, 34, 89, 131, 317-319, 323, 326, 336, 346, 350, 424, 628, 645
kitle üretimi, 39, 45, 46, 48, 51, 87, 126, 502, 504
Kleiner Perkins, 94
kolektif aksiyon, 411, 415, 502, 507, 595
kolektif karar alma, 530
kolektivizm, 575
Kolektivizm, 617, 646
Kolomb, 26, 223-225
komünist, 56, 397
Komünist Manifesto, 276
Komünist Parti, 439, 482
konum verisi, 184, 196, 301, 311, 522
köşeye sıkıştırma, 167, 168, 171
Koşullama, 366
kovan aklı, 35
kripto para, 541

L

La ura Brandimarte, 563
Langdon Winner, 274, 280
Larry Page, 82, 92, 93, 97, 129, 165, 199, 492, 525, 526
Laura Nader, 595
Leo Salvaggio, 600
Leonard Cohen, 317
Levi Strauss, 305
Lewis Mumford, 456
Linda McClain, 587
LinkedIn, 210
Livestream, 200
lobicilik, 160-162, 312, 422
London Times, 183
Londra, 19, 60, 61, 63, 64, 294, 649
Look dergisi, 438

M

MAC adresi, 310
makine alanı, 551, 552
makine ilişkileri, 502
makine öğrenimi, 112, 263, 279, 350, 501, 502, 507, 571, 593
makine zekası, 89, 90, 92, 103, 237, 238, 239, 261, 321, 322, 337, 343, 346, 348, 350, 414, 418, 490, 501, 507, 630
manifest destiny, 485
manipülasyon, 338, 379, 538, 556
Marc Rotenberg, 148, 179, 648
Margaret Radin, 69
Mario Costeja González, 80, 81
Marius Milner, 384
Mark Weiser, 250, 489
Mark Zuckerberg, 67, 134, 312, 340, 494, 610, 625, 629
Marksizm, 276
Martin Hilbert, 231, 236
Mary Anne Franks, 153
Mashable, 292
materyal altyapı, 111, 237, 238
Matthew Gentzkow, 621
Matthew Restall, 225
Maureen K. Ohlhausen, 330
Max Meyer, 446
Max Planck, 446
Max Schrems, 595
Max Weber, 4, 149, 368, 412
McCann Erickson, 357
McDonald's, 197, 578
Medya ve Demokrasi Merkezi, 162
Mercury News, 150
meta veri, 303, 305, 339, 341
Michael Ferrary, 99
Michael Hayden, 148
Michael Jensen, 56, 454
Michael Moritz, 98

Michal Kosinski, 339
Michelle Klein, 549
Michelle Meyer, 376
Microsoft, 22, 37, 39, 97, 125, 168, 206, 207-210, 251, 261, 271, 317, 326, 327, 333, 340, 342, 357, 475, 491, 498-501, 503, 505, 506, 525
Mike McConnell, 154
Millward Brown, 357
Milton Friedman, 57
MindReader, 357
MIT Media Lab, 258, 353, 356, 357, 511
MIT *Technology Review*, 151, 517, 518
MKUltra projesi, 397
mobil reklamcılık, 517
moderniteler, 50
monopol, 116
Motorola, 173, 174
muhafazakar, 142, 396
mülksüzleştirme, 131, 132, 168, 171, 178, 180, 182, 193, 195, 198, 201-203, 205, 214-216, 226, 241, 244, 272, 290, 299, 329, 344, 356, 379, 420, 428, 570, 588, 625, 640
mülksüzleştirme döngüsünün uyarlama aşaması, 203
mülksüzleştirmeyle birikim, 130
Mussolini, 437, 458
müşteriler, 24, 45, 59, 111, 126, 167, 212, 262, 293, 359, 506, 612, 616
müzik endüstrisi, 44
myPersonality, 339

N

Nafeez Ahmed, 153
Nancy Kim, 69
Napster, 44, 553
Natasha Dow Schüll, 551
Nathan Eagle, 516
Nathaniel Forster, 319
Nature, 370
Nazizm, 438, 640
neoliberalizm, 613
nesneleştirme, 465, 568
Nest termostat, 19, 291
Netscape, 114, 260
New York Times, 62, 79, 97, 101, 102, 118, 151, 159, 163, 187, 214, 217, 240, 375, 390, 438, 597, 627
Niantic, 192, 384, 385, 386, 387, 389, 390-395, 506
Nick Cubrilovic, 203
Nintendo, 385, 390
Noam Chomsky, 399, 540
None of Your Business, 595
Nuance Communications, 328

O-Ö

Obama kampanyaları, 159
Obama hükümeti, 157, 475
Ohio, 284, 380, 477
Oliver Williamson, 413
One Voice, 323, 331, 333, 334, 424, 465
OnStar Go, 271
Open Effect, 309
Ortak Kural, 375, 376, 377, 395, 402
ortak pazarlama, 270
ortam programlama. *Bkz.* her zaman her yerde programlama
otonom, 33, 175, 208, 273, 280, 281, 292, 359, 360, 380, 382, 395, 399, 404, 460, 492, 507, 538, 544, 574, 575, 580, 598, 631
otonomi, 34, 38, 75, 277, 280, 287, 370, 448, 459, 469, 538, 544, 555, 556, 558, 580, 588, 639
otorite, 15, 16, 81, 89, 112, 132, 222, 229, 230, 236, 243, 382, 397, 406, 429, 437, 496, 528, 537, 556, 580, 594
Overture, 97, 103, 113
oyunlaştırma, 387
ölçek ekonomileri, 116, 146, 173, 215, 306, 418, 419

Öngörü ürünleri, 126
öngörü zorunluluğu, 169, 251, 261, 313, 370
özgür irade, 409, 410, 450, 467, 468, 539
özgürlük, 17, 36, 52, 56, 75, 135, 136, 258, 360, 399, 401, 402, 404, 410, 411, 415, 448, 450, 452-455, 458-460, 473, 479, 506, 509, 538, 588, 594, 607, 609-612, 616, 627, 634, 635, 639, 641

P

Page Rank algoritması, 94
Palantir, 477
panoptikon, 576
parmak izi, 393, 475, 478, 600
Patriot Yasası, 147
Paul Ekman, 353
Paul M. Schwartz, 81
Paul Ohm, 304
Paul Olivier Dehaye, 591
Pedro Domingos, 240
Peter Drucker, 88
Peter Norvig, 153
Peter Swire, 147, 474
Pew Research, 83, 199, 301, 548, 632
Philip Howard, 158
Pinterest, 623
piyasa demokrasisi, 633
Pokémon Go, 21, 34, 370, 383-392, 394, 423, 469, 567, 645, 648
polis, 43, 60, 148, 438, 476, 477, 524
Politico, 158
Polonya, 189, 439, 633
pornografi, 142, 184
PrecisionID, 211, 213, 215
Primavera De Filippi, 542
ProPublica, 623, 625

Q-R

Qualcomm, 298
Quartz, 302
R. Stuart MacKay, 255
radikal davranışçılık, 436, 444, 450
radikalizm, 483
Rana el Kaliouby, 356
Realeyes, 350, 351
Rebecca Lemov, 398
Recorded Future, 152
Reddit, 623
Reklam fiyatlandırma, 103
reklamcılık, 39, 69, 89, 97, 104, 109, 111, 120-122, 125, 126, 135, 176, 206, 210, 212-215, 217, 261, 270, 286, 293, 297, 301, 309, 352, 356, 357, 378, 424, 517, 522, 621, 622-625, 627
Requirimiento, 225
Richard Blumenthal, 187
Richard Herrnstein, 452
Richard O'Neill, 153
Richard Shorten, 442
rıza, 69, 203, 217, 220, 292, 293, 590, 617
Robert Conquest, 439
Robert Garland, 289
Robert Kegan, 556
Robert Mercer, 345
Rogier Creemers, 483
Ron Wyden, 145
Roomba, 292, 295, 485, 612
Rosalind Picard, 541
Rusya, 437, 438, 439, 442, 640
Ryan Woodbury, 555

S-Ş

sağlık sigortası, 365
sahte haberleri, 623
Sam Ervin, 396

Samsung, 327-329, 331, 333, 334
Samuel Adams, 616
Samuel Bentham, 576
sanatçılar, 258
sansür, 353, 482, 578
Sasha Issenberg, 158
Saskia Sassen, 60
Satori, 207
Satya Nadella, 206, 317, 491, 610
saudade, 17
Scientific American, 521
Sean Parker, 553
Sebastian Thrun, 507
seçim mimarileri, 455
Sense Networks, 522
sentetik bildiri, 426, 485, 641
Sequoia Capital, 94
serbest piyasa, 62, 161, 458, 611
Sergey Brin, 82, 92, 97, 200, 513
ses tanıma, 93, 323, 328, 331
Sesame Credit, 479
Sheryl Sandberg, 121, 205, 249, 625
siberliberter, 142
Sidewalk Labs, 283-287, 390
sığınma hakkı, 36, 587
sigorta şirketleri, 423, 506
Silikon Vadisi, 37, 39, 43, 71, 72, 94, 98-100, 112, 120, 134, 150, 151, 153, 155, 171, 172, 210, 219, 250, 266, 277, 278, 367, 422, 475, 483, 523
Singularity Üniversitesi, 523
Siri, 334
sivil toplum, 53, 58, 161, 162, 434, 479, 496
Skyhook Wireless, 173
Slate, 209, 562
SleepIQ, 293
Social Physics, 514
soğuk savaş, 396, 400
soğutma etkisi, 577, 578
Sokak Görünümü (Google), 178, 180-195, 197, 198, 283, 284, 384, 507, 625
sosyal baskı, 528, 534, 535, 544, 546, 556, 558, 567, 572, 574
sosyal Darwinizm, 138
sosyal güven, 472, 528, 541, 542, 575
sosyal ilişkiler, 76, 89, 503, 506, 579, 580, 613
sosyal kredi sistemi (Çin), 478, 480, 482, 483, 484
sosyal medya, 158, 218, 220, 335, 336, 338, 339, 343, 376, 420, 475, 482, 483, 505, 547, 548, 553, 566, 567, 569, 572
sosyalizm, 531
sosyometre, 515, 520
soykırım, 435, 442, 449
sözleşme ütopyası, 413
sözleşmeler, 120, 225, 265, 412, 413
sözleşmeme, 274, 282, 412, 414
Spiros Simitis, 240
Spotify, 391
Spy-Fi skandalı, 184, 185
Stanley Milgram, 37, 578
Starbucks, 301, 391
Ste ven Heyman, 142
Steve Jobs, 70
Steven Englehardt, 175
Steven Levy, 67, 98
Sundar Pichai, 240, 325, 492
sürekli deney, 369
sürüş Modu, 196
sürüye dönüş, 573
Susan Fiske, 373
Susan Sontag, 289
şeylerin interneti, 40, 254, 268, 271, 278, 279, 282, 295, 297, 366, 501, 590

T

Tainos, 242
tanık olmadan gözlem, 464
Tanzeem Choudhury, 515
tedarik rotaları, 134, 167, 171, 207, 210, 216
teknoloji bağımlılığı, 551
telematikler, 266
telemetri, 271, 460, 501
telestimülasyon, 386, 395, 514
teletıp, 306, 307
terörizm, 473, 475
teşvik sistemleri, 454
Thad Starner, 513
The Managerial Revolution, 639
Theodor Adorno, 37, 633
Thomas Paine, 627
Thomas Piketty, 634
Thore Graepel, 340
ticari mal kurguları, 130
tıkla geç, 68, 69, 141
tıklama oranları, 110, 111, 624
Tim Armstrong, 214, 215
Tim Wu, 170
Time, 562
Timothy Libert, 175
Todd Heatherton, 381
Tom Wheeler, 216
toplumda öğrenmenin bölümlenmesi, 230, 239, 244, 490, 611, 622
Totalitarizmin Kaynakları, 471
Totalitercilik, 35, 435, 436, 441, 442, 444, 469, 490, 645
Totallik, 490, 491, 646
Townshend Kanunu, 616
trafik, 192, 194, 284, 303, 321, 390, 507, 524
Trevor Paglen, 602
TripAdvisor, 144
Trump kampanyası (2016), 345
Tüketici Gözetmeni, 151, 621
Twitter, 144, 146, 175, 213, 339, 342, 344, 389, 474, 475, 512, 602, 623

U-Ü

Uber, 285, 483
Ulusal Araştırma Yasası, 402
Ulusal Güvenlik Ajansı, 149, 150, 151, 152, 153, 154
Ulusal Telekomünikasyon ve Bilgi Kurumu, 313
Uluslararası Para Fonu, 61
unutulma hakkı, 44, 79, 595
Urs Hölzle, 237
uydu görüntüleme, 194
uygulama mimarileri, 261, 265
uzlaşılabilirlik, 344
üçüncü modernite, 66, 485, 486, 600, 630, 634
üretim araçları, 21, 34, 125, 205, 336, 433
ütopyacılık, 497, 499, 517, 527, 536, 543, 646

V

veri atığı, 93, 418
veri çıkarma, 171, 198, 265
veri koruma, 184, 190, 290, 330, 591, 594, 596
veri madenciliği, 151, 159, 516
veri sahipliği, 240, 244, 290, 426, 541
veri uzmanları, 342
Verizon, 211-217, 226, 512, 624
video pazarlama, 350
Vizio, 329, 330
vücut bilinci, 568

W

W. H. Auden, 40, 87, 129, 165, 223, 249, 363, 407, 433, 463, 489, 511, 545, 607
Walden Two, 445, 456, 457, 458, 459, 460, 467, 490, 503, 506, 529, 531, 534, 536
Wall Street Journal, 100, 136, 163, 196, 200, 202, 216, 219, 287, 375, 389
Wallace Friesen, 353
Walmart, 45, 213, 624
Walter Duranty, 439
Washington Post, 136, 154, 159, 161, 211, 221, 620
Waze, 194
WebMD, 213
WhatsApp, 135
Will Oremus, 562
William Jennings Bryan, 139
William Meckling, 56
William O. Douglas, 118
Windows 10, 207, 209, 491
Wired, 124, 152, 155, 212, 331, 519

Y-Z

Yahoo, 93, 97, 213, 217
Yaldızlı Çağ, 72, 138, 139, 634, 641
Yale Gizlilik Laboratuvarı, 175
Yang Wang, 482
yapay zeka, 19, 90, 93, 111, 112, 125, 153, 286, 322, 484, 602, 630
yaratıcı yıkım, 71
yaşam beklentileri, 584
yeni düzen, 433
yeni yetişkinlik, 550, 554
Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital, 62
YouTube, 134, 135, 173, 191, 358, 492
Yüz Hareketi Kodlama Sistemi, 353
Z kuşağı, 547, 548, 549
Zygmunt Bauman, 65

SHOSHANA ZUBOFF Harvard İşletme Okulu'nda kıdemli Charles Edward Wilson Profesörü ve Harvard Hukuk Okulu'nda Berkman Klein İnternet ve Toplum Merkezi'nde eski fakülte öğretim görevlisidir. İlk kadrolu kadınlardan biri olduğu Harvard İşletme Okulu fakültesine 1981'de katıldı. Doktorasını sosyal psikoloji alanında Harvard Üniversitesi'nden ve lisans derecesini felsefe alanında Chicago Üniversitesi'nden aldı. Bir önceki kitabı, *In The Age of the Smart Machine*, *New York Times Book Review*'da "nadir orijinallikte bir çalışma" olarak tarif edildi. Businessweek.com ve *Fast Company* için köşe yazarlığının yanında *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'a da sık sık katkıda bulunmaktadır. *strategy+business* dergisi dünyanın en orijinal on bir işletme düşünürlerinden biri olarak Zuboff'un ismini vermiştir. 2015 yılındaki gözetleme kapitalizmi üzerine makalesi "Büyük Öteki" Uluslararası Bilgi Sistemleri Konferansı'ndan En İyi Makale Ödülü almıştır. Daha fazla bilgi için bkz. shoshanazuboff.com.

Piyasa ekonomisinin geleceğindeki esas sıkıntı veri, bilgi ve gözetleme gücünün yoğunluğudur. Sadece mahremiyetimiz değil, bireyselliğimiz de risk altında. Bu rahat okunabilir ve düşünmeye sevk edici kitap bizi bu varoluşsal tehlikelere karşı uyarıyor. Şiddetle tavsiye ediyorum.

Daron Acemoğlu
Ulusların Düşüşü yazarı

Yirminci yüzyılda şahlanan endüstriyel kapitalizm doğaya diz çöktürüp onu zincirlere boğmuştu, bugünün gözetleme kapitalizminin hedefinde ise insan doğası var.

Artık hayatlarımızın vazgeçilmezleri olduğuna muhtemelen kimsenin itiraz etmeyeceği Google, Facebook, Microsoft, Amazon gibi teknoloji devlerinin son yıllarda ulaştığı muazzam güç ve servetin arkasında ne yatıyor?

Harvard Business School profesörü Shoshana Zuboff, bu yüzyılda eşine az rastlanan bir titizlik ve maharetle kaleme aldığı Gözetleme Kapitalizmi Çağı'nda, Silikon Vadisi devlerinin başını çektiği yeni bir iktisadi anlayışın peşine düşüyor: Verinin yeni altın olduğu bir çağda, insan davranışlarını gözetlemeyi, analiz etmeyi ve bunların üzerinden servet edinmeyi hedefleyen küresel çapta bir madencilik hareketi. Kişisel verilerimiz, konum bilgilerimiz, internet alışverişlerimiz, arama geçmişimiz, robot süpürgemizin hareketleri ya da her an her saniye nabzımızdan haberdar olan akıllı saatimiz... Ürünleriyle hayatlarımızı kolaylaştırmaları karşılığında yaşamlarımızın, hatta bedenlerimizin neredeyse tüm detaylarını kapalı zarf içinde teslim ettiğimiz bu şirketler, bu davranış "hammaddesini" reklam gelirine çevirerek muazzam gelirler elde ediyor. Üstelik bununla yetinmiyor ve bu gücü kitleler üzerinde eşi benzeri görülmemiş bir kontrol mekanizmasına dönüştüren altyapıları da hiç durmadan inşa edip geliştiriyorlar. Bu yeni kapitalizm formunu anlamak için tarihe başvurmayı da ihmal etmeyen Zuboff, artık teknoloji dünyasının standart donanımı haline gelen bu gözü kara metodu tüm şeceresiyle ortaya döküyor. Hem de insanlık onuruna ya[illegible] bir geleceğin halen mümkün olduğundan bir an bile şüphe etme[illegible]unu.

ISBN: 978-625-7344-23-4
9 786257 344234

